

भगवानुं ठेकाणुं :
श्री अ. ला. स्वे. स्थानकेवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. छीपापोण,
अमदावाद-१,

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Ghh·papole,
AHMEDABAD-1

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोद्धारं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्य ३. ३०-००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
वीर संवत् २५०४
विक्रम संवत् २०३४
धसिबीसन् १९७८

: मुद्रक :
अश्विदादा छगनदादा शाह
नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
धीकांटा रोड, अमदावाद,

સ્વ. દીનેશભાઈ રસીકલાલ કોઠારી-ની આછેરી

જીવન-ઝલક,

સ્વ. શ્રી દીનેશભાઈ બાળપણથી જ મહત્વાકાંક્ષી હતા. તેઓનો જન્મ પાલન-પુરના લખ્ધ પ્રતિષ્ઠિત કોઠારી કુટુંબમાં તા. ૧-૪-૧૯૩૨ના રોજ માતૃશ્રી મોતીબહેનની કુક્ષીએ થયો હતો. માતૃશ્રીના ધાર્મિક સંસ્કારો અને પિતાશ્રીના મહત્વાકાંક્ષી સ્વભાવના તેઓ આબેહુબ પ્રતિક હતા. તેઓને ખીબા ત્રણ ભાઈઓ શ્રી જયંતીભાઈ, ડોક્ટર શશીકાન્તભાઈ તથા શ્રી રમેશભાઈ તેમજ બે બહેનો શ્રીમતી મંજુબહેન રમણીકલાલ મહેતા અને શ્રીમતી સરોજબહેન કૃષ્ણલાલ મહેતા, તેઓ બધા શ્રી દીનેશભાઈ સમાજમાં કીર્તી અને નામના મેળવી આગળ વધે તે માટે પ્રોત્સાહન આપી, તેમના દરેક કાર્યમાં મદદગાર બની, રાહબુર બની કઠમથી કઠમ મીલાવી સાથે રહી ઊંતસાહી બનાવતાં.

ઈ. સ. ૧૯૫૨માં B. E. Mechanical. eng. પાસ કરી. ૧૯૫૫માં ગોલ્ડન ટોબેકો કું.માં જોડાઈ જીવન કારકીર્દીની શુભ શરૂઆત કરી. ફક્ત બેઝ વર્ષમાં કંપનીના ડાયરેક્ટરોથી માંડી અદના કારીગર સુધીની અપાર આહના મેળવી, મનમાં મહારાષ્ટ્રને પહેલી આગળ વધવાની મહત્વાકાંક્ષા પાળવા ૧૯૫૭માં બધાના આશીર્વાદ મેળવી ગદ્ગદીત હૈયે છુટા થઈ, મીડકો પ્રા. લીમીટેડમાં જોડાયા.

આઈ. એન. પી સી (ઈન્ડિયન નેશનલ પ્રોટેક્ટીવીટી કાઉન્સિલ) માં એક હજાર મેમ્બરોમાંથી તેઓ એકલાએજ ફ્રેન્ચ ગવર્નમેન્ટ સ્કોલરશીપ મેળવી. અનુભવ મેળવી નિષ્ણાત બનવા પેરીસ (ફ્રાન્સ) ગયા. ફક્ત છ પાસમાં જ નિપુણતા મેળવી ભારત પાછા ફર્યા આવા તેજસ્વી નિષ્ણાત સ્કોલર ઊપર “ભારત કન્ટેઈનરી” વાણાની નજર હતી જ, તેઓએ દીનેશભાઈને ઓફર કરી, તે સ્વીકારી ઉપરોક્ત કંપનીમાં ૧૬-૯-૧૯૬૪ ના દિવસે પદ અહુણ કરી. ભારે હૈયે મીડકો પ્રા. લી. છોડ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૫૭માં ખ્યાતનામ ઝવેરી શ્રી દલપતભાઈના સંસ્કારી દીકરી પદમાબહેન સાથે પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યાં. દીનેશભાઈની કારકીર્દીમાં પદમાબહેન પ્રેરણામુર્તી બની સદાય પ્રકાશ પાથરતા રહ્યાં. આજે દીનેશભાઈના અકાળ નિધનથી તેઓ ખરેખર દીન બની ગયાં છે.

ઈ. સ. ૧૯૭૨ના જાન્યુઆરીમાં તેઓશ્રીએ “ઇડીયન સ્ટાર” એવાર્ડ મેળવ્યો હતો.

આગળ-ને આગળ વધવાની તેમની અદમ્યમહેશ્વરને કોઈ સીમા નડતી ન હતી, વણકલ્પ્યા ઊંતસાહ સહ કોઈનું પણ કામ કરી છુટવાની ઉમદા ભાવના, શાંત સરળ,

સહનશીલ મીલનસાર સ્વભાવથી તેઓ કુટુંબમાં અને સા કોઈના હૃદયમાં અનેક સ્થાન મેળવી ચુક્યા હતા. દીન દુ.ખીયાના એ સાચા ખેલી હતા.

તેજસ્વીતા-ઉમદા સદ્ગુણો કોઠવાર દેવોને પણ ઈર્ષાળું બનાવે છે. કાળ દેવથી આ તેજસ્વીતા ના જોવાઈ-ના જીરવાઈને એ કાળ દેવનો કૂંર પંખો દિનેશભાઈને અત્યાનંદ એમના આવાસમાંથી ઉપાડી સ્વર્ગમાં લઈ ગયો-તા. ૧૯-૧-૧૯૭૮ નો ગોઝારો દિવસ. સગા-સ્નેહિ સબધીના કાળજે કારમો ઘા કરી, અમો બધાને વિલાપ કરતાં છોડી દીનેશભાઈ તમને અમારાથી કાયમ માટે વિખુટા પાડી-કાળજી કંપાવી ગયો....

શાસન દેવને રૂચ્યું... એના જ શરણે આધીન થવું રહ્યું

માનવમાત્ર લાચાર છે એ લાચારી ન છુટકે પણ હવે તો સહન કરવી જ રહી-સ્મરણો વાગોળતા નયને ઉ-હાં અશ્રુઓ દડદડે છે-“દિનેશ”. !

એ દડદડતી આખડીએ પ્રભુને પ્રાર્થીએ છીએ કે “પરમાત્મન એ બહાલો દીનેશનો આત્મા સદા પરમ શાંતીમાં રહે

અમારા સ્મરણ પટમાં સદાય એ હસતો રમતો રહે . વિરમવું જરાય ગમતું નથી છતાંય અહીં વિરમવું પડે છે. ભગ્નહૃદયે પણ વિરમવું જ રહ્યું...

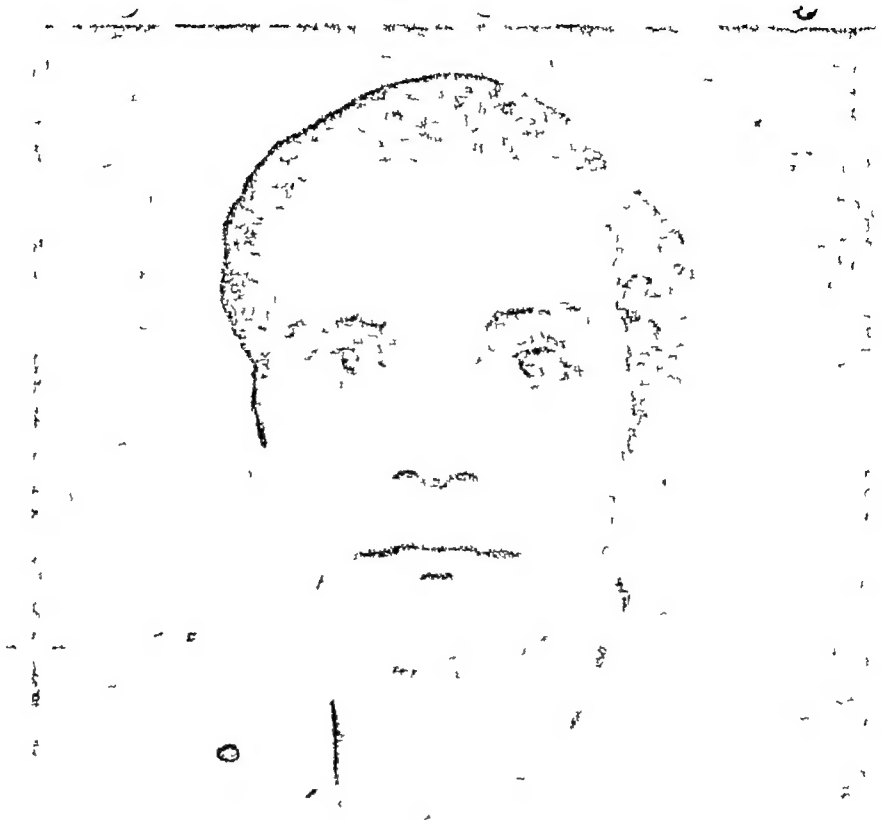
“દાન પુણ્યે લક્ષ્મીનો તને, ઉપયોગ કરતાં આવડ્યું”

“સેવક બની ઉત્સાહથી જન શ્રેય કરતાં આવડ્યું”

“હૃદયે ભરી નિખાલસતા અને ધર્મ સંસ્કારો ભર્યા”

“રહી સાબદા સત્કાર્યે, સેવાકાર્ય તે શીખવાડીયું” !

स्व. दिनेशकुमार रसीकलाल डोडारी (मु'अछ)

પત્રાલાલજી જોગમલજી પારેખ
નગરપાલીકા અધ્યક્ષ અમલનેર

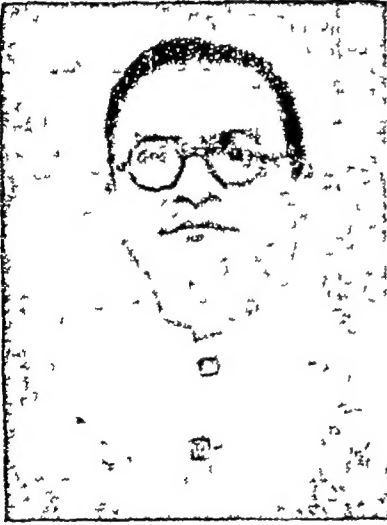
શ્રીમાન્ લીકમચંદજી એલ. ચતુર
ખી. એ. એલ. એલ ખી.
મુ. નેવાસા જી. અલમદનગર

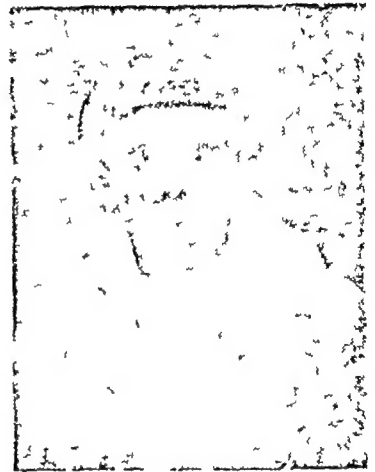
શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

શ્રી પોપટલાલ ભાવજીભાઈ-મહેતા
જામનગર

(સ્વ.) શ્રી જગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર-અમદાવાદ.

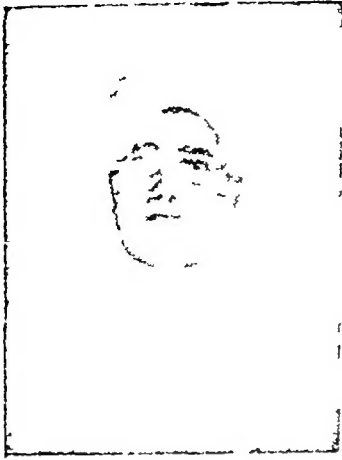

શ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

ચન્ને વેઠેલ-લાલાજી કિશનચંદજી સા. જૌહરી
ઉમેલા-સુપુત્ર ચિ. મહેતાવચંદજી સા.
નાના-અનિલકુમાર જૈન દોયત્તા દિલ્હી

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

માનવંતા આધ્ય
મુરખી શેઠ શ્રી
ભાણુકલાલભાઈ
અમુલપાઈ મહેતા
ઘાટકોપર-મુખઈ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠ રંગભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

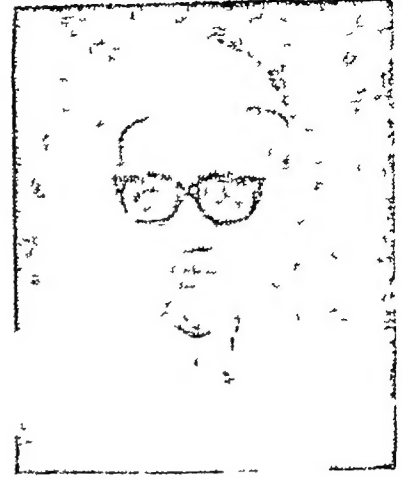
શેઠશ્રી જસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ ભાણુકલાલ
અમદાવાદ

આચમુરવ્વીશ્રીઓ

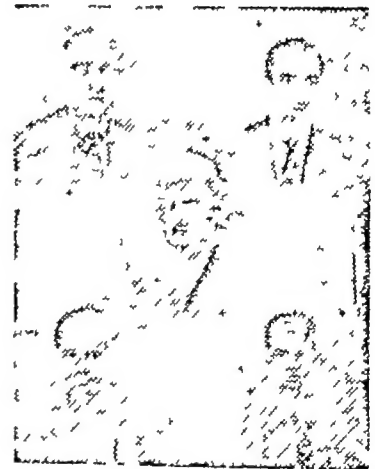
શ્રીમાન્ જેઠ કાનુગા ઘિંગડમલજી-અમદાવાદ

શ્રીમાન જેઠ ધનરાજજી પન્નાલાલજી જાંગડા, મુ. જાલના મહારાષ્ટ્ર)

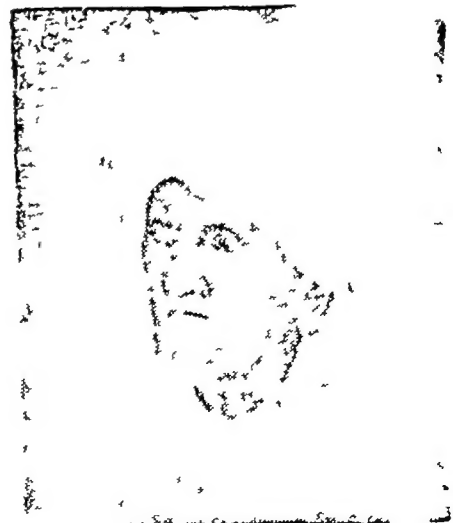
જેઠ શ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચદજી સા. લુણિયા
તથા જેઠશ્રી જેવંતરાજજી-અમદાવાદ

જેઠ પ્રભુદાસભાઈ ભૂલજીભાઈ દેશી
રાજકોટ

ઝવેરી રસીકલાલ મણીલાલ મહેતા
મદ્રાસ

સ્વ. શ્રીમાન્ જેઠશ્રી મુકનચંદજીસાં
વાલિયા-પાલી મારવાડ

આઘમુરવ્વીશ્રીઓ

શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ.

શ્રીમાન્ શેઠ લાલાજી કપૂરચન્દજી
નાહટા, મુ. દેહલી

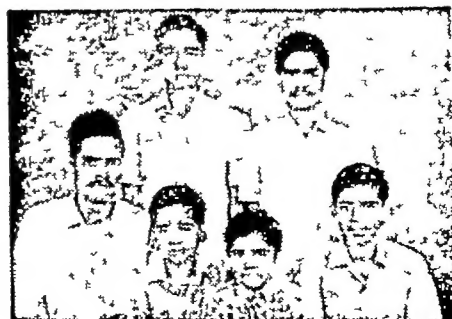
શ્રી પ્રજલાલ દુલ્લલભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી દરગાવિંદ જેથંદલાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મણીલાલ જેઠુલાઈ
પાલનપુરવાળા

શ્રીમાન્ લાલાજી પન્નાલાલજી નાહટા
સપરિવાર-દિલ્લી

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

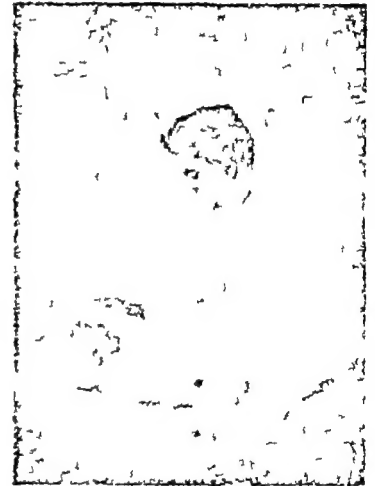
(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જીવજીતભાઈ
બારસી

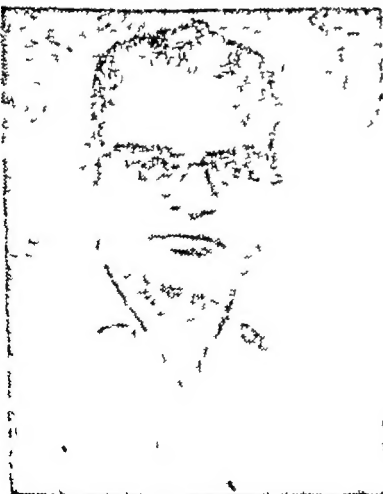
સ્વ. શેઠશ્રી જીવરાજભાઈ મૂલચંદભાઈ
ધાંગધા

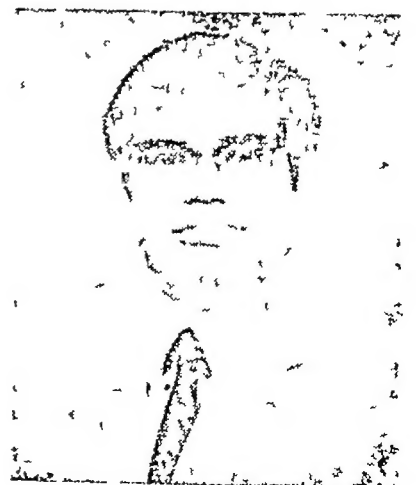
શેઠશ્રી લક્ષ્મીચંદભાઈ જશકરજીભાઈ
પાલજીપુર નિવાસી

શ્રી વીનોદકુમાર વિરાણી રાજકોટ

શેઠશ્રી દેવચંદભાઈ ફાજીલાલભાઈ
વલાણી-સુરત

સ્વ. સુધીરભાઈ જયંતીલાલ ઝવેરી
મુંબઈ.

आद्यमुखाशी

स्व. शेठश्री हरिदास अनोपयंद शाह
भांलात.

स्व. शेठ श्री नाराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

शेठश्री चीमनलालजी अखभचंदजी
अजीतवाले सपरिवार.

शेठ श्री कीशनलालजी फुलचंदजी लुणिया
वेंगलोरवाले

पन्चे वेठेला-मोटाभाई श्रीमान् मूलचंदजी
जवाहीरलालजी वरडिया
बाबुभा वेठेला-भाई मिश्रीलालजी वरडिया
डमेरा-भाई पूनमचंदजी वरडिया

श्रीमान् शेठश्री
खींवरजजी सा. चोरडिया
मु० मद्रास

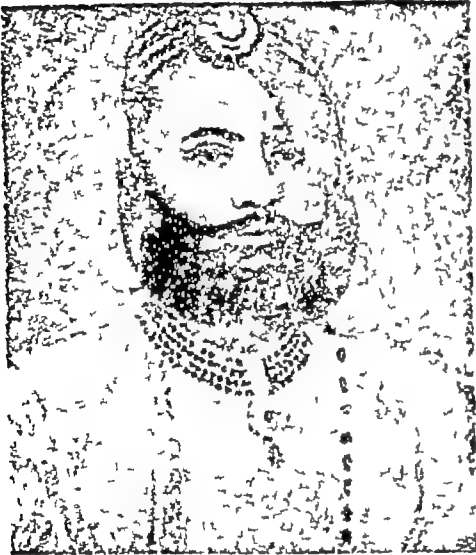
આવમુરખીશ્રીગે.

પટેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ.સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

૧ અમીચંદલાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ ખાટવિયા મુ. બેંગલોર

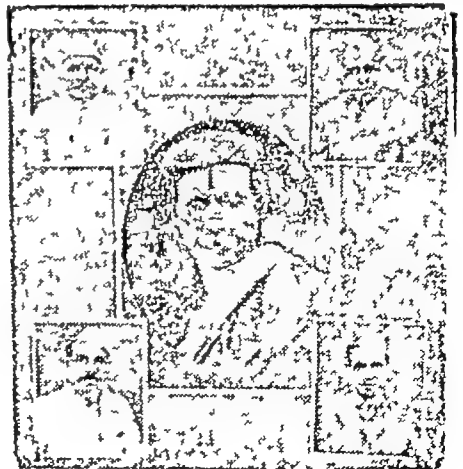
શાહજી શ્રી મોહીલાલજી ગલુન્ડિયા
મુ: ઉદયપુર

મદ્રાસવાલા સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદલાઈ મહેતા

સ્વ. શેઠ ભાણુકચંદ નેમચંદલાઈ
મુ. માગસેલ

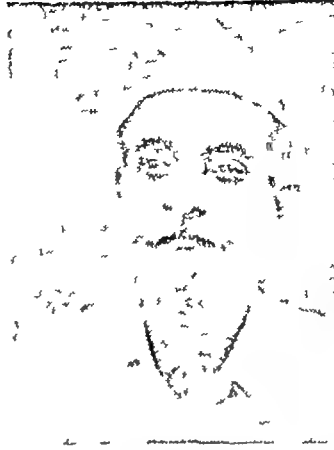
અમલનેર

પાગલ હોગમલજી મલ્લાનમલજી
શેઠ રઘુનાથમલજી, શેઠ વાવુલાલજી
પન્નાલાલજી, શેઠ સુગનચંદજી

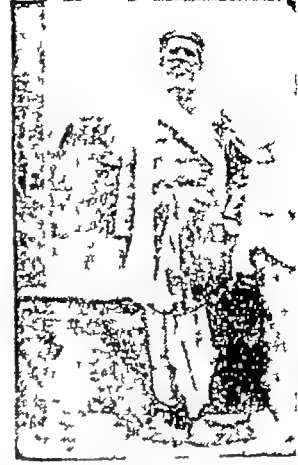
આધમુરખીશ્રીઓ

પાલનપુરવાલા
કોહારી અમુલખચંદ મલુકચંદ

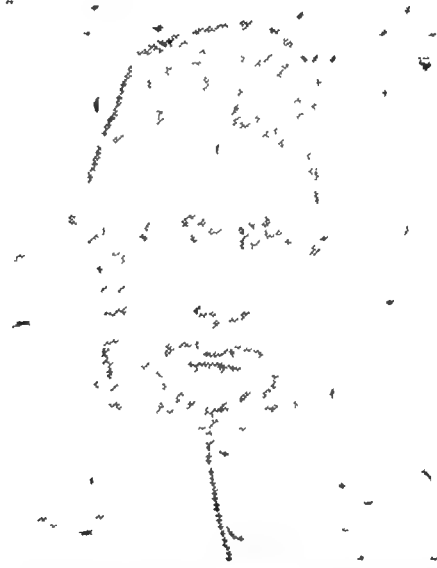
શેઠશ્રી કચ્છલાલજી
દરડા-મુ. ચિંચાના

ભાનુભાઈ કેશવલાલ ભાણુસાલી
પાલનપુર-મુંબઈ

શેઠ જગજીવનભાઈ રતનસીભાઈ
ખગડિયા-દામનગર

શેઠ લોગીલાલ છગનલાલ ભાવસાર
સરસપુર-અમદાવાદ

શ્રીમાન લાલાજી હજારો લાલજી
જવેરી-દેહલી

શેઠ શ્રી મેરુદાનજી અગરચંદજી
શેઠિયા વીકાનેર

श्री प्रज्ञापनसूत्र भा. ४ का विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क
सत्तरहवां लेश्यापद प्रथमउद्देशक		
१	उद्देशार्थ संग्रह का कथन	१-४
२	नैरयिकों के समानकर्मादि का निरूपण	५-२२
३	नैरयिकों के समान क्रियादि का निरूपण	२२-२९
४	भवनपतिदेवों के समानाहारादि का निरूपणम्	२९-३८
५	पृथ्वीकायिकादि के समवेदनादि का निरूपण	३८-४६
६	मनुष्यों के समानाहारादि का निरूपण	४६-५५
७	वानव्यन्तरदेवों के समानाहारादि का निरूपण	५५-५८
८	सलेश्यजीवों के आहारादि का निरूपण	५९-७३
उद्देशक दूसरा		
९	लेश्या विशेष का कथन	७४-८८
१०	नैरयिकादिसलेश्य के अल्पबहुत्व का निरूपण	८९-११७
११	मनुष्यादि के सलेश्य अल्पबहुत्व का कथन	११७-१४३
१२	जीवादि के सलेश्य अल्पबहुत्व का निरूपण	१४३-१५२
उद्देशक तीसरा		
१३	नैरयिकों के उत्पत्त्यादि का निरूपण	१५३-१८५
१४	नैरयिकों के अवधि और दर्शनादिज्ञेय क्षेत्रपरिमाण का निरूपण	१८५-१९९
१५	लेश्याश्रय ज्ञान का निरूपण	२००-२०४
चौथा उद्देशक		
१६	उद्देशार्थ संग्रह	२०५-
१७	लेश्यापरिणमन का निरूपणम्	२०५-२१९
१८	लेश्या के वर्णका निरूपण	२२०-२४४
१९	लेश्या के रसपरिणाम निरूपण	२४४-२६१
२०	लेश्या के गंधपरिणाम का निरूपण	२६१-२६७

२१	लेश्या के परिणामद्वार का कथन	२६७-२७३
२२	लेश्या के स्थान का निरूपण	२७२-२९४
	पांचवा उद्देशक	
२३	लेश्या के परिणामन का निरूपण	२९५-३०९
	छठा उद्देशक	
२४	मनुष्यादिकों में लेश्यासंख्या का निरूपण	३१०-३२५
	अठारहवां कायस्थितिपद	
२५	अधिकार संग्रह का कथन	३२६-३२९
२६	जीवादि कायस्थिति का निरूपण	३२९-३४३
२७	जीवों के सेन्द्रियपने का निरूपण	३४३-३५६
२८	कायद्वार का निरूपण	३५६-३६५
२९	सूक्ष्मकायस्थिति का निरूपण	३६५-३८३
३०	योगद्वार का निरूपण	३८४-३८८
३१	वेदद्वार का निरूपण	३८९-४०१
३२	कषायद्वार का निरूपण	४०१-४०९
३३	लेश्यावालेजीवों के लेश्याकाल का निरूपण	४०९-४१८
३४	सम्यक्त्ववाले जीवों के सम्यक्त्व का निरूपण	४१८-४२४
३५	ज्ञानद्वार का निरूपण	४२४-४३४
३६	दर्शनद्वार का निरूपण	४३५-४३९
३७	संयतद्वार का कथन	४४०-४४६
३८	आहारद्वार का निरूपण	४४६-४५५
३९	भाषाद्वार का निरूपण	४५५-४७६
	उन्नीसवां पद	
४०	सम्यक्त्वपद का निरूपण	४७६-४८३
४१	अंतक्रिया पद का निरूपण	४८४-४९४
४२	एक समय में अन्तक्रिया करने का निरूपण	४९४-५०२
४३	नैरयिकों के नैरयिकादिकों में उद्वर्तन का निरूपण	४०२-५१९

४४	असुरकुमारों के उद्धर्तन का निरूपण	५१९-५२५
४५	पृथ्वीकायिक आदि की उद्धर्तना का निरूपण	५२५-५३६
४६	दोइन्द्रियजीवों के उत्पाद का निरूपण	५३६-५४६
४७	तीर्थकरों एवं चक्रवर्तियों के उत्पाद का निरूपण	५४६-५७०
४८	उत्पात विशेष का निरूपण	५७०-५७९
४९	असंज्ञी जीवों की आयुष्य का तथा शरीरभेदों का निरूपण	४७९-६१४
५०	औदारिकशरीर संस्थान एवं अवगाहना का निरूपण	६१४-६५७
५१	वैक्रियशरीरभेद का निरूपण	६५७-६९०
५२	वैक्रियशरीर संस्थान का निरूपण	६९१-७४१
५३	आहारकशरीर का निरूपण	७४२-७६१
५४	तैजःसशरीर का निरूपण	७६१-७७२
५५	तैजःसशरीर की अवगाहना का निरूपण	७७२-८००
५६	पुद्गल के चयन का निरूपण	८००-८१४
५७	औदारिकशरीरीयों के अल्पबहुत्वद्वार का निरूपण	८१४-८२८

श्री वीतरागाय नमः

श्रीजैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल महाराज विरचितया
प्रमेयबोधिण्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(चतुर्थो भागः)

सप्तदशं लेख्यापदं प्रारभ्यते

मूलम्—‘आहारसमसरीरा उस्सासे कम्मवन्नलेसासु ।

समवेयण समकिरिया समाउया चेव बोद्धव्वा । १॥

छाछा—आहारः १, समशरीराः २, उच्छ्वासः ३, कर्म ४ वर्ण ५ लेख्याः ६ ।

समवेदनाः ७ समक्रियाः ८ समायुष्काश्चैव ९ बोद्धव्या ॥ १ ॥

टीका—पौडशे पदे प्रयोगपरिणामस्योक्तत्वेन परिणामसादृश्याल्लेख्यापरिणामं प्ररूप-
यितुं सप्तदशे पदे षडुद्देशका वक्ष्यन्ते तत्र सर्वप्रथमं प्रथमोद्देशकार्थसंग्रहगाथा माह—‘आहार-
समसरीरा उस्सासे कम्मवन्नलेसासु । समवेयणसमकिरिया समाउया चेव बोद्धव्वा ॥ १ ॥

सत्तरह्वां लेख्यापदं प्रारंभ

शब्दार्थ—संग्रहणी गाथा का शब्दार्थ—(१) (आहार) आहार (२) (समस-
रीरा) समशरीर (३) (उस्सासे) उच्छ्वास (४-६) (कम्मवन्नलेसासु) कर्म, वर्ण,
लेख्या (७) (समवेयण) समवेदना (८) (समकिरिया) समक्रिया (९) (समाउया)
समायुष्क (चेव) तथा (बोद्धव्वा) जानना चाहिए ।

टीकार्थ—सोलहवें पद में प्रयोग परिणाम की प्ररूपणा गई है और लेख्या भी
एक प्रकार का परिणाम है, अतः परिणाम की सदृशता के कारण सत्तरहवें इस
पद में लेख्या की प्ररूपणा करने के लिए छह उद्देशक कहते हैं । सर्वप्रथम पहले
उद्देशक के अर्थों का संग्रह करनेवाली गाथा कही जाती है—

सत्तरभुं लेख्या पद

शब्दार्थ—संग्रहणी गाथाने शब्दार्थ—(१ आहार) आहार (२ समसरीरा) समशरीर
(३ उस्सासे) उच्छ्वास (४-६ कम्मवन्नलेसासु) कर्म, वर्ण लेख्या (७ समवेयण) समवेदना
(८ समकिरिया) समक्रिया (९ समाउया) समायुष्क (चेव) तथा (बोद्धव्वा) जानने के

टीकार्थ—सोलहवां पदमां प्रयोग परिणामनी प्ररूपणा करारि छे अने लेख्या पणु ओठ
प्रकारतुं परिणाम छे, अतः परिणामनी सदृशताना कारणे सत्तरमा आ पदमां लेख्यानी
प्ररूपणा करवाने भाटे छ उद्देशक कडे छे. सर्व प्रथम पड़ेला उद्देशकना अर्थाने संग्रह
करनारी गाथा कडेवाय छे

इति, अत्रोत्तरार्द्धे प्रत्येकपदं समशब्दस्य साक्षादेवोच्चारिततया पूर्वार्द्धेऽपि एकस्यापि समशब्दस्य प्रत्येकपदं सम्बन्धोऽवसेयस्तथा च प्रथमोऽधिकारः—‘सर्वे समाहाराः, सर्वे समशरीराः, सर्वे समोच्छ्वासाः’ इति प्रश्न त्रयोपलक्षितो बोध्यः, द्वितीयोऽधिकारस्तु—‘सर्वे समानकर्माणि’ इति प्रश्नोपलक्षितः तृतीयस्तु सर्वे समानवर्णाः’ इत्येवं रूपः, चतुर्थः पुनः—‘सर्वे समलेश्याकाः’ इत्येवं रूपः, पञ्चमस्तु—‘सर्वे समवेदनाकाः’ इत्येवं रूपः, षष्ठः पुनः ‘सर्वे समक्रियाः’ इत्येवं रूपः, सप्तमस्तु—‘सर्वे समायुष्काः’ इत्येवं प्रश्नोपलक्षितोऽवसेयः । ननु लेश्यापरिणामविशेषप्रस्तावे समाहारादि पदार्थानामुपन्यासो नोचित इति चेदत्रोच्यते—षोडशे प्रयोगे पञ्चविधानां प्रयोगगति-तत गति-बन्धनच्छेदनगति

પ્રકૃતગાથા કે ઉત્તરાર્ધ મેં પ્રત્યેક પદ કે સાથ ‘સમ’ શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ, અતઃપૂર્વ પૂર્વાર્ધ મેં એક હી વાર સમ શબ્દ કા પ્રયોગ કરને પર મી પ્રત્યેક પદ કે સાથ ઉસકા સમ્બંધ જોડ લેના યાહિયૈ । ઇસ પ્રકાર આહાર કી જગહ સમાહાર, ઉચ્છ્વાસ કી જગહ સમોચ્છ્વાસ કર્મ કે સ્થાન પર સમકર્મા, ઇત્યાદિ પ્રકારસે સવકથન સમજના યાહિયૈ । પ્રથમ અધિકાર મેં ત્રીન પ્રશ્ન હૈ, યથા—કયા સમી સમાન આહાર વાલે હૈ ? કયા સમી સમાન શરીર વાલે હૈ ? સવ સમાન ઉચ્છ્વાસ વાલે હૈ ? દૂસરે અધિકાર મેં કયા સવ સમાન કર્મ વાલે હૈ, યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ । ત્રીસરે અધિકાર મેં કયા સવ સમાન વર્ણવાલે હૈ, યહ પ્રશ્ન હૈ । ચૌથે મેં સમાન લેશ્યા કે સંબંધ મેં, પાંચવેં મેં સમાન વેદના કે સંબંધ મેં, છઠે મેં સમાન ક્રિયા કે સંબંધ મેં ઓર સાતવે મેં સમાન આયુષ્ક કે વિષય મેં પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ ।

યહાં પ્રશ્ન કિયા જા સકના હૈ કિ લેશ્યા કે પ્રકરણ મેં સમાહાર આદિ વિષયક ચર્ચા ઉચિત કૈસે હો સકતી હૈ ? ઇસકા સમાધાન ઇસ પ્રકાર હૈ—સોલ-

પ્રકૃત ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં પ્રત્યેક પદની સાથે ‘સમ’ શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. પરંતુ પ્રયોગ પૂર્વાર્ધમાં એક જ વાર સમ શબ્દનો કરવા છતાં પણ પ્રત્યેક પદની સાથે તેનો સમ્બન્ધ જોડી લેવો જોઈએ. એ પ્રકારે આહારની જગ્યાએ સમાહાર ઉચ્છ્વાસની જગ્યાએ સમોચ્છ્વાસ, કર્મના સ્થાન ઉપર સમકર્મા ઇત્યાદિ સમજવું જોઈએ.

પ્રથમ અધિકારમાં ત્રણ પ્રશ્ન છે જેમકે, શું બધા સમાન આહારવાળાં છે ? શું બધા સમાન શરીરવાળાં છે ? બધાં સમાન ઉચ્છ્વાસવાળાં છે ? બીજા અધિકારમાં શું બધા સમાન કર્મવાળાં છે ? એ પ્રશ્ન કરાયેલો છે. ત્રીજા અધિકારમાં શું બધા સમાન વર્ણવાળાં છે ? એ પ્રશ્ન છે. ચોથામાં સમાન લેશ્યાના સમ્બન્ધમાં, પાંચમાં સમાન વેદનાના સમ્બન્ધમાં, છઠામાં સમાન ક્રિયાના સમ્બન્ધમાં અને સાતમાં સમાન આયુષ્યના વિષયમાં પ્રશ્ન કરાયેલો છે.

અહીં પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે. લેશ્યાના પ્રકરણમાં સમાહાર આદિ વિષય અર્થા ઉચિત કેવી રીતે બને ? તેનું સમાધાન આ પ્રકારે છે—જોખમાં પ્રયોગ પદમાં પાંચ પ્રકારની ગતિ

-ઉપપાતગતિ-વિહાયોગતિરૂપાણાં પ્રરૂપિતત્વેન તત્ર ચ ક્ષેત્રોપપાતગતિ-ભવોપપાતગતિ-નો ભવોપપાતગતિ મેદેન ત્રિવિધાનામુપપાતગતીનાં મધ્યે નૈરયિકતિર્યચ્ મનુષ્યદેવ-ભવોપપાતગતિષુ ચતુર્વિધાસુ નૈરયિકત્વાદિભવત્વેનોત્પન્નાનાં જીવાનામુત્પાદસમયમારમ્ભ્ય આહારાદ્યર્થસ્યાવશ્યં ભાવિતયા લેશ્યાપરિણામપ્રસ્તાવેડપિ તેષામુપન્યાસો નાનુચિત-ઈતિ ભાવઃ । અથ કસ્તાવલ્લેશ્યાપદાર્થઃ ? ઇતિ ચેદગ્રોચ્યતે-લિશ્યતે-શિલ્પ્યતે-સમ્બ્રધ્યતે કર્મણાસહાત્મા અનયેતિ લેશ્યાવ્યુત્પન્નયા કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યસાન્નિધ્યાદાત્મનઃ પરિ-ણામવિશેષો લેશ્યાપદેન વ્યપદિશ્યતે તથા ચોક્તમ્ 'કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યસાચિવ્યાત્ પરિણામો ય આત્મનઃ । સ્ફટિકરયેવ તત્રાયં લેશ્યાશ્વદઃ પ્રવર્તતે ॥૧॥ ઇતિ, અથ કાનિ તાવત્ કૃષ્ણાદિ

હવે પ્રયોગ પદ મેં પાંચ પ્રકાર કી ગતિ-પ્રયોગગતિ, તતગતિ, બન્ધનચ્છેદનગતિ, ઉપપાતગતિ ઓર વિહાયોગતિ કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ । હનમેં ઉપપાતગતિ કે ત્રીન ભેદ કહે હૈ-ક્ષેત્રોપપાતગતિ, ભવોપપાતગતિ, ઓર નોભવોપપાતગતિ । હનમેં સે નૈરયિક, તિર્યચ, મનુષ્ય ઓર દેવભવોપપાતગતિયોં મેં નૈરયિકભવ આદિ કે રૂપમેં ઉત્પન્ન હુએ જીવોં કા ઉત્પત્તિ કે સમય સે આહાર આદિ અવશ્ય હી હોના યાહિએ । હસ કારણ લેશ્યા કે પ્રકરણ મેં ભી ઉનકા કથન અનુચિત નહીં હૈ ।

અવ પ્રશ્ન યહ હૈ કિ લેશ્યા કા અર્થ કયા હૈ ? ઉત્તર યોં હૈ-જિસકે દ્વારા આત્મા કર્મો કે સાથ શ્લેષ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, વહ લેશ્યા હૈ । કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યોં કે સાન્નિધ્ય સે હોનેવાલા આત્મા કા પરિણામ લેશ્યા કહલાતા હૈ । કહા ભી હૈ જૈસે સ્ફટિક મણિ કે સામ્રને જિસ વર્ણ કી વસ્તુ રાખ દી જાતી હૈ, સ્ફટિક ઉસી વર્ણ વાલી પ્રતીત હોને લગતી હૈ, ઉસી પ્રકાર કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યોં કે સંસર્ગ સે આત્મા મેં ભી ઉસી તરહ કા પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । વહી પરિણામ લેશ્યા કહલાતા હૈ ॥૧॥

પ્રયોગગતિ, તતગતિ, બન્ધન ચ્છેદનગતિ, ઉપપાતગતિ વિહાયોગતિની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. તેમાં ઉપપાત ગતિના ત્રણ લેહ કહ્યા છે, ક્ષેત્રોપપાતગતિ, ભવોપપાતગતિ અને નો ભવો-પપાતગતિ તેમાંથી નૈરયિક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવભવોપપાતગતિયોમાં નૈરયિક ભવ આદિના રૂપમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવોના ઉત્પત્તિના સમયથી આહાર આદિ અવશ્ય જ હોવો જોઈએ. એ કારણે લેશ્યાના પ્રકરણમાં પણ તેમનું કથન અનુચિત નથી.

હવે પ્રશ્ન એ છે કે લેશ્યાનો અર્થ શું છે?

ઉત્તર આમ છે-જેના દ્વારા આત્મા કર્મોની સાથે શ્લેષને પ્રાપ્ત થાય છે તે લેશ્યા છે. કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યોના સાન્નિધ્યથી થનારા આત્માનું પરિણામ લેશ્યા કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે-જેમ સ્ફટિક મણિના સાથે જે વર્ણની વસ્તુ રાખવામાં આવે છે, સ્ફટિક એ જ વર્ણનો પ્રતીત થાય છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યોના સંસર્ગથી આત્મામાં પણ એ જ પ્રકારનું પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ પરિણામ લેશ્યા કહેવાય છે ॥ ૧ ॥

દ્રવ્યાણિ ? અત્રોચ્યતે-યોગે સતિ લેશ્યાયાઃ સદ્ભાવઃ, યોગાભાવે ચ લેશ્યાયા અસદ્ભાવઃ તસ્માલ્લેશ્યાયા યોગેન સહાન્વયવ્યતિરેકદર્શનાત્ તસ્ય ચાન્વયવ્યતિરેકદર્શનસ્ય કાર્યકારણ-ભાવનિશ્ચાયકતયા યોગનિમિત્ત લેશ્યા ભવતીતિ નિશ્ચયો જાયતે, યોગનિમિત્તા અપિ લેશ્યા યોગાન્તર્ગતદ્રવ્યરૂપૈવ નો યોગનિમિત્ત કર્મદ્રવ્યરૂપા સંભવતિ, તસ્યાઃ યોગનિમિત્તકર્મદ્રવ્ય-રૂપત્વે તદન્તર્ગતિ ઘાતિકર્મ દ્રવ્યરૂપત્વાઘાતિકર્મદ્રવ્યરૂપત્વવિકલ્પાસદ્ભાવત્ તથાહિ-ન તાવત્ સા લેશ્યા ઘાતિકર્મદ્રવ્યરૂપા સંભવતિ સયોગિકેવલિનિ ઘાતિકર્મદ્રવ્યાણામભાવેઽપિ લેશ્યાયાઃ સદ્ભાવાત્, નાપિ અઘાતિકર્મદ્રવ્યરૂપા સંભવતિ અયોગિકેવલિનિ તેષાં કર્મણાં સદ્ભાવેઽપિ લેશ્યાયા અભાવાત્, તસ્માત્ પરિશેષાત્ યોગાન્તર્ગતદ્રવ્યરૂપૈવ સા અવસેયા, તાનિ ચ યોગાન્તર્ગતાનિ દ્રવ્યાણિ યાવત્કપાયાસ્તાવત્ તેષામપિ ઉદયોપવૃદ્ધિઃ કાણિ ભવન્તિ યોગાન્તર્ગતદ્રવ્યાણાં' કપાયોદયોપવૃદ્ધિસામર્થ્યદર્શનાત્ ।

કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્ય કયા હૈં ? હસકા ઉત્તર યહ હૈં કિ યોગ કે સદ્ભાવ મૈં લેશ્યા કા સદ્ભાવ હોતા હૈં ઓર યોગ કા અભાવ હોને પર લેશ્યા કા ભી અભાવ હો જાતા હૈં । ઇમ પ્રકાર યોગ કે સાથ લેશ્યા કા અન્વય ઓર વ્યતિરેક દેખા જાતા હૈં । અન્વય વ્યતિરેક ડનકે કાર્યકારણભાવ કા નિશ્ચાયક હૈં, અત-એવ નિશ્ચય હોતા હૈં કિ લેશ્યા યોગનિમિત્તક હૈં । લેશ્યા યોગનિમિત્તક હોને પર ભી યોગ કે અન્તર્ગત દ્રવ્ય હી હૈં, યોગનિમિત્તક કર્મદ્રવ્ય નહીં હૈં । અગર લેશ્યા કો કર્મદ્રવ્ય માના જાય તો યહ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન હોગા કિ વહ ઘાતિકર્મદ્રવ્ય હૈં અથવા અઘાતિ કર્મદ્રવ્ય હૈં ? લેશ્યા ઘાતિકર્મદ્રવ્ય તો હો નહીં સકતી, ક્યોંકિ સયોગી કેવલી મૈં ઘાતિક કર્મો કા અભાવ હોને પર ભી લેશ્યા કા સદ્ભાવ હોતા હૈં । વહ અઘાતિ કર્મદ્રવ્ય ભી નહીં કહી જા સકતા, ક્યોંકિ અયોગી કેવલી મૈં અઘાતિયા કર્મો કા સદ્ભાવ હોને પર ભી-લેશ્યા કા અભાવ હોતા હૈં । અતએવ પારિશેષ્ય ન્યાય સે લેશ્યા કો યોગ કે અન્તર્ગત દ્રવ્ય હી માનના ડચિત્ત હૈં । વે યોગાન્તર્ગત દ્રવ્ય, જલ્લ તક કષાયોં કી વિદ્યમાનતા હૈં તલ્લ તક ડનકે

કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્ય શુ છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે યોગના સદ્ભાવમાં લેશ્યાનો સદ્ભાવ થાય છે અને યોગનો અભાવ થતાં લેશ્યાનો પણ અભાવ થઈ જાય છે. એ પ્રકારે યોગની સાથે લેશ્યાનો અન્વય અને વ્યતિરેક દેખાય છે. અન્વય વ્યતિરેક તેમના કાર્ય કારણ ભાવનો નિશ્ચાયક છે, તેથી જ નિશ્ચય થાય છે કે લેશ્યાયોગ નિમિત્તક છે, લેશ્યા યોગ નિમિત્તક ગનવા છતાં પણ યોગનું અન્તર્ગત દ્રવ્ય જ છે, યોગનિમિત્તક કર્મ દ્રવ્ય માનવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે કે તે ઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય છે, અથવા અઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય છે ? લેશ્યા ઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય તો થઈ જ ન શકે, કેમકે સયોગી કેવલીમાં ઘાતિક કર્મોનો અભાવ થતાં પણ લેશ્યાનો સદ્ભાવ હોય છે. તે અઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય પણ નથી કહેવાતું, કેમકે અયોગી કેવલીમાં અઘાતિયા કર્મોનો સદ્ભાવ થતાં પણ લેશ્યાનો અભાવ હોય છે. અતએવ પારિશેષ્ય ન્યાયથી પણ લેશ્યાને યોગના અન્તર્ગત દ્રવ્ય જ માનવું ઉચિત્ત છે. તે યોગાન્તર્ગત

॥ સમાહારાદિ વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—‘નેરહયા ણં મંતે ! સઁવે સમાહારા, સઁવે સમસરીરા, સઁવે-સમુસ્સાસનિસ્સાસા ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, સે કેણટ્ટેણં મંતે !
 एवं વુચ્ચહ-નેરહયા નો સઁવે સમાહારા જાવ ણો સઁવે સમુસ્સાસનિ-
 સ્સાસા ? ગોયમા ! ણેરહયા દુવિહા પળ્લક્કા, તં જહા—મહાસરીરાય
 અપ્પસરીરાય, તત્થ ણં જે તે સહાસરીરા તે ણં બહુતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ,
 બહુતરાણ પોગ્ગલે પરિણામેતિ, બહુતરાણ પોગ્ગલે ઉસ્સસંતિ, બહુતરાણ
 પોગ્ગલે નીસસંતિ, અભિક્કલ્લણં આહારેતિ, અભિક્કલ્લણં પરિણામેતિ, અભિ-
 કલ્લણં ઉસસંતિ, અભિક્કલ્લણં નીસસંતિ, તત્થ ણં જેતે અપ્પસરીરા તેણં
 અપ્પતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ, અપ્પતરાણ પોગ્ગલે પરિણામેતિ, અપ્પતરાણ
 પોગ્ગલે ઉસસંતિ, અપ્પતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ, આહચ્ચ આહારેતિ,
 આહચ્ચ પરિણામેતિ. આહચ્ચ ઉસસંતિ, આહચ્ચ નીસસંતિ, સ એણટ્ટેણં
 ગોયમા ! एवं વુચ્ચહ નેરહયા નો સઁવે સમાહારા નો સઁવે સમસરીરા,
 ણો સઁવે સમુસ્સાસનિસ્સાસા ॥ સૂ. ૧ ॥

છાયા—નૈરયિકાઃ સહુ મદન્ત ! સર્વે સમાહારાઃ ? સર્વે સમશરીરાઃ ? સર્વે સમોચ્છ્વાસ
 નિઃશ્વાસાઃ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા—મહાશરીરાશ્ચ, અલ્પશરીરાશ્ચ,
 ઉદય કો મહકાને વાલે હોતે હૈં, કયોંકિ યોગ કે અન્તર્ગત દ્રવ્યોં મેં કષાય કે
 ઉદય કો મહકાને કા સામર્થ્ય દેસા જતા હૈં ।

સમાનાહાર આદિ કી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નેરહયા ણં મંતે ! સઁવે સમાહારા ?) હે ભગવન્ ! કયા નારક
 સમી સમાન આહાર વાલે હૈં ? (સઁવે સમસરીરા) સઁવ સમાન શરીર વાલે હૈં ?
 (સઁવે સમુસ્સાસનિસ્સાસા ?) કયા સઁવ સમાન શ્વાસ—નિશ્વાસ વાલે હોતે હૈં ?

દ્રવ્ય, જ્યાં સુધી કષાયોની વિદ્યમાનતા છે, ત્યાં સુધી તેમના ઉદયને લડકાવનાર થાય છે,
 કેમકે યોગના અન્તર્ગત દ્રવ્યોમાં કષાયના ઉદયને લડકાવનારું સામર્થ્ય જોવામાં આવે છે.

સમાનાહાર આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નેરહયા ણં મંતે સઁવે સમાહારા ?) હે ભગવન્ ! શું નારક બધા સમાન
 આહારવાળા છે ? (સઁવે સમસરીરા) બધા સમાન શરીરવાળા છે ? (સઁવે સમુસ્સાસ
 નિસ્સાસા ?) શું બધા સમાન શ્વાસનિશ્વાસવાળા હોય છે ?

તત્ર સ્વલુ યે તે મહાશરીરાસ્તૈ સ્વલુ બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ, બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ પરિણામયન્તિ, બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ ઉચ્છ્વાસયન્તિ, બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ નિઃશ્વાસયન્તિ, અભીક્ષ્ણમ્ આહારયન્તિ, અભીક્ષ્ણં પરિણામયન્તિ અભીક્ષ્ણમ્ ઉચ્છ્વસન્તિ, અભીક્ષ્ણં નિઃશ્વસન્તિ તત્ર સ્વલુ યે તે અલ્પશરીરાસ્તૈ સ્વલુ અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ, અલ્પતરાન્

(ગોયમા ! જો ઇણદે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (સે કેણદેણં) કિસ હેતુ સે (અંતે) હે ભગવન્ ! (एवं बुच्चइ) ऐसा कहा जाता है (नेरइया नो सव्वे समाहारा) नारक सब समान आहार वाले नही (जाव जो सव्वे समुत्सासनिस्सासा) यावत् सब समान उच्छ्वास-निश्वास वाले नही (गोयमा ! जेरइया दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (महासरीरा य अप्पसरीरा य) महा शरीर वाले और अल्प अर्थात् छोटे शरीर वाले (तत्थ णं जे ते महासरीरा) उनमें जो बड़े शरीर वाले हैं (ते णं बहुतराए पोग्गले आहारेति) वे बहुत अधिक पुद्गलों का आहार करते हैं (बहुतराए पोग्गले परिणामेति) बहुत पुद्गलों को परिणत करते हैं (बहुतराए पोग्गले उस्ससंति) बहुत पुद्गलों का उच्छ्वसन करते हैं (बहुतराए पोग्गले नीससंति) बहुत पुद्गलों का निःश्वसन करते हैं (अभिक्खणं आहारेति) बार-बार आहार करते हैं (अभिक्खणं परिणामेति) बार बार परिणत करते हैं (अभिक्ख णं उस्ससंति) बार-बार उच्छ्वसन करते हैं (अभिक्खणं नीससंति) बार-बार निःश्वसन करते हैं (तत्थ णं जे ते अप्पसरीरा) उनमें जो छोटे शरीर वाले हैं (ते णं अप्पतराए पोग्गले आहारेति) वे थोड़े पुद्गलों का आहार करते हैं (अप्पतराए पोग्गले

(गोयमा ! जो इणदं समदं) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी (से कणद्वेणं) कथा डेतुथी (मंते) हे भगवन् ! (एवं बुच्चइ) એવું કહેવાય છે (નેરइया नो सव्वे समाहारा) नारक अथा समान आहारवाणा नथी (जाव जो सव्वे समुत्सासनिस्सासा) यावत् अथा समान उच्छ्वास निश्वासवाणा नथी

(गोयमा ! जेरइया दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकारना छे (तं जहा) ते आ प्रदे (महासरीरा य अप्पसरीरा य) महाशरीरवाणा अने अल्प अर्थात् नाना शरीर वाणा (तत्थणं जे ते महासरीरा) तेओमां जे मोटा शरीरवाणा छे (ते णं बहुतराए पोग्गले आहारेति) ते धण्णा अधिक पुद्गलोना आहार करे छे (बहुतराए पोग्गले परिणामेति) धण्णा पुद्गलोने परिणुन करे छे (बहुतराए पोग्गले उस्ससंति) धण्णा पुद्गलोना उच्छ्वस करे छे (अभिक्खणं आहारेति) बार-बार आहार करे छे (अभिक्खणं परिणामेति) बार-बार परिणत करे छे (अभिक्खणं उस्ससंति) बार-बार उच्छ्वसन करे छे (अभिक्खणं नीससंति) बार-बार निश्वासन करे छे (तत्थणं जे ते अप्पसरीरा) तेमां जे नाना शरीरवाणा छे (तेणं अप्पतराए पोग्गले आहारेति) ते थोडा पुद्गलोना आहार करे छे (अप्पतराए पोग्गले परि-

पुद्गलान् परिणामयन्ति, अल्पतरान् पुद्गलान् उच्छ्वासयन्ति, अल्पतरान् पुद्गलान् निःश्वासयन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य परिणामयन्ति, आहत्य उच्छ्वासयन्ति, आहत्य निःश्वासयन्ति, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-नैरयिकाः नो सर्वे समाहाराः, नो सर्वे समशरीराः, नो सर्वे समोच्छ्वासनिःश्वासाः ।

टीका-अथाहारप्रक्रमात् प्रथममाहारं प्ररूपयितुमाह-‘नैरइया णं भंते ! सव्वे समाहारा, सव्वे समशरीरा, सव्वे समुस्सासनिस्सासा ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सर्वे समाहाराः-समस्तुल्य आहारो येषां ते समाहारा भवन्ति ? एवं किं सर्वे नैरयिकाः

परिणामेति) थोडे पुद्गलां का परिणमन करते हैं (अप्पतराए पोग्गले ऊससंति) थोडे पुद्गलों का उच्छ्वासन करते हैं (अप्पतराए पोग्गले नीससंति) थोडे पुद्गलों का निःश्वासन करते हैं (आहच्च) कदाचित् (आहारेति) आहार करते हैं (आहच्च परिणामेति) कदाचित् परिणत करते हैं (आहच्च ऊससंति) कदाचित् उच्छ्वासन करते हैं (आहच्च नीससंति) कदाचित् निःश्वासन लेते हैं (से एए णट्ठेणं गोयमा) इस हेतु से हे गौतम ! (एवं बुच्चइ) ऐसा कहा जाता है (नैरइया नो सव्वे समाहारा) नारक सब समान आहार वाले नहीं हैं (नो सव्वे समशरीरा) एवं समान शरीर वाले नहीं हैं (णो समुस्सासनिस्सासा) सब समान उच्छ्वास निःश्वास वाले नहीं हैं ।

टीकार्थ-आहार का प्रसंग होने से पहले आहार की प्ररूपणा की जाती है- गौतमस्वामी-प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान आहार वाले होते हैं ? इसी प्रकार क्या सभी नारकों का शरीर समान है ? क्या सब नारक समान उच्छ्वास निःश्वास वाले हैं ?

णामेति) थोडा पुद्गलोनुं परिणमन करे छे (अप्पतराए पागले ऊससंति) थोडा पुद्गलोनुं उच्छ्वासन करे छे (अप्पतराए पोग्गले नीमसंति) थोडा पुद्गलोनुं निश्वासन करे छे (आहच्च) कदाचित् (आहारेति) आहार करे छे (आहच्च परिणामेति) कदाचित् परिणमन करे छे (आहच्च ऊससंति) कदाचित् उच्छ्वासन करे छे (आहच्च नीससंति) कदाचित् निश्वासन ले छे (से एएणट्ठेणं गोयमा !) ओ हेतुथी हे गौतम ! (एवं बुच्चइ) ओपुं ठडेवाय छे (नैरइया नो सव्वे समाहारा) नारक भधा समान आहारवाणा नथी (णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा) भधा समान उच्छ्वास निःश्वासवाणा नथी

टीकार्थ-आहारनो प्रसंग होवाथी पड़ेवा आहारनी प्ररूपणा कराय छे-

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! शुं भधा नारक समान आहारवाणा छे ? ओज प्रकारे शुं भधा नारकेना शरीर समान आहारवाणा होय छे ? ओज प्रकारे भधा नारकेना शरीर समान छे ? शुं भधा नारक समान उच्छ्वास-निश्वासवाणा छे ?

સમશરીરાઃ-સમં સદૃશં શરીરં યેષાં તે સમશરીરા ભવન્તિ ? કિં વા સર્વે નૈરયિકાઃ સમોચ્છ્વાસ-
નિઃશ્વાસા-સમો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસૌ યેષાં તે સમોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ળો ઇણદે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ યુક્ત્યોપપન્નઃ, તત્ર ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-નૈરહયા નો સઘ્વે સમાહારા, જાવ ણો સઘ્વે સપુસ્સાસ-
નિસ્સાસા ?' હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન કથં તાવદ્ એવમ્-ઉત્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-નૈર-
યિકાઃ નો સર્વે સમાહારાઃ-સમાનાહારવન્તઃ, યાવત્-નો સર્વે નૈરયિકાઃ સમશરીરાઃ, નો
વા સર્વે નૈરયિકાઃ સમોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસા ભવન્તિ, ઇતિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
'જેરહયા દુવિહા પળ્લત્તા' નૈરયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા-મહામરીરા ય અપ્પસરીરા ય'
તદ્ધથા-મહાશરીરાશ્ચ અલ્પશરીરાશ્ચ, તત્ર મહત્-વિશાલં શરીરં યેષાં તે મહાશરીરાઃ, એવમ્
અલ્પ-લઘુ શરીરં યેષાં તે અલ્પશરીરાઃ, તત્ર જઘન્યેનાલ્પત્વમ્ અઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગપ્રમાણ-
ત્વમ્, ઉત્કૃષ્ટેન મહત્ત્વન્તુ પચ્ચધનુઃ શતપ્રમાણત્વમ્ અવસેયમ્ એતદપિ ભવધારણીયશરીરમપેક્ષ્ય

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એસી વાત નહીં હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ સમી
નારક સમાન આહાર વાલે નહીં હૈ ? યાવત્ સઘ નારક સમાન શરીર ઉચ્છ્વાસ
ઔર નિઃશ્વાસ વાલે નહીં હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ મહાશરીર ઔર
અલ્પશરીર । જિનકા શરીર વિશાલ હોતા હૈ વે મહાશરીર ઔર જિનકા શરીર
અલ્પ અર્થાત્ લઘુ હોતા હૈ વે અલ્પશરીર । જઘન્ય અલ્પત્વ અંગુલ કે અસંખ્યાતવે
ભાગ હૈ ઔર સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્ત્વ પાંચ સૌ ધનુષ્ય કા હૈ । તાત્પર્ય ઘહ હૈ કિ નારક
જીવ કા શરીર છોટે સે છોટા અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતા હૈ ઔર
વડે સે વડા શરીર પાંચસૌ ધનુષ કા ઘહ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર કી

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એવી વાત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! શા હેતુ એ એવુ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન
આહારવાળા નથી હોતા ? યાવત્ બધા નારક સમાન શરીર, ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ
વાળા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ બે પ્રકારના હોય છે-મહાશરીરવાળા, અને અલ્પ
શરીરવાળા. જેઓના શરીર વિશાળ હોય છે તેઓ મહાશરીર અને જેમના શરીર અલ્પ
અર્થાત્ લઘુ હોય છે, તેઓ અલ્પ શરીર. જઘન્ય અલ્પત્વ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ
છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્ત્વ પાંચસો ધનુષનું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે નારક જીવના શરીર નાનામાં નાના આંગણના અસંખ્યાતમા ભાગ
પ્રમાણ હોય છે, અને મોટામાં મોટા શરીર પાંચસો ધનુષના. આ પ્રમાણ ભવધારણીય
શરીરની અપેક્ષાથી છે. ઉત્તરવૈદિકની અપેક્ષાએ જઘન્ય પ્રમાણ આંગણનો અસંખ્યાતમો ભાગ

વોધ્યમ્ ઉત્તરવૈક્રિયાપેક્ષયાતુ જઘન્યેનાલ્પત્વમ્ અઙ્ગુલસંખ્યાતભાગમાત્રત્વમ્, ઉત્કૃષ્ટેન મહત્ત્વં પુનર્ધનુઃ સદસ્યમાનત્વમિતિ ભાવઃ, અથ શરીરવિષયક પ્રશ્નસ્ય દ્વિતીયસ્થાનોક્તતયા પ્રથમમેવ તદુત્તરદાનં ક્રમવિરુદ્ધમિતિ चेदत्रोच्यते-शरीराणां वैषम्याभिधाने सत्येव आहारोच्छ्वासादीनां वैषम्यं प्ररूपितं भवतीत्यभिसन्वायैर द्वितीयस्थानोक्तस्यापि शरीरप्रश्नस्य प्रथमं समाधानं कृतमिति न प्रक्रमविरोधः सम्भवतीति बोध्यम्, अथाहारोच्छ्वासादीनां वैषम्यं प्रतिपादयितुमाह-‘तत्थ णं जे ते महासरीरा तेणं बहुतराए पोग्गले आहारे’ति’ तत्र खलु-महाशरीराल्पशरीरमभ्ये ये तावन्नैरयिकाः यदपेक्षया महाशरीरा भवन्ति ते खलु तदपेक्षया बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, तेषां महाशरीरत्वात् प्रसिद्धमेतल्लोके महाकायानां हस्यादीनां लघुकायशशकाद्यपेक्षया बहुभोजित्वात् बाहुल्यापेक्षया चेदमुक्तम् तेन कस्य अपेक्षा से हैं। उत्तर वैक्रिय की अपेक्षा जघन्य प्रमाण अंगुल का संख्यातवां भाग और उत्कृष्ट बड़ा प्रमाण एक हजार धनुष का होता है।

शंका-शरीर संबंधी प्रश्न दूसरा है, किन्तु उसका उत्तर सब से पहले दिया गया है। यह क्रम से विरुद्ध कथन है।

समाधान-शरीरों की विषमता बतला देने पर ही आहार, उच्छ्वास आदि की विषमता शीघ्र समझ में आ जाती है, इस अभिप्राय से दूसरे स्थान में कथित शरीर संबंधी प्रश्न का समाधान पहले कर दिया गया है। इस कारण क्रमविरोध नहीं समझना चाहिए।

अब आहार तथा उच्छ्वास आदि की विषमता का प्रतिपादन किया जाता है-
उन महाशरीर और अल्पशरीर नारकों में से जो नारक महाशरीर होते हैं, वे अपने से अल्पशरीर वाले नारकों की अपेक्षा बहुत पुद्गलों का आहार करते हैं, क्योंकि उनका शरीर बड़ा होता है। लोक में यह प्रसिद्ध ही है कि बड़े शरीरवाले हाथी आदि अपने से छोटे शरीरवाले शशक आदि से अधिक

અને ઉત્કૃષ્ટ મોટું પ્રમાણ એક હજાર ધનુષનું હોય છે.

શંકા-શરીર સંબંધી પ્રશ્ન બીજો છે, પરંતુ તેનો ઉત્તર બધાથી પહેલો અપાયો છે એ કેમથી વિરૂદ્ધ કથન છે.

સમાધાન-શરીરોની વિષમતા બતાવી દેવાથી જ આહાર ઉચ્છ્વાસ આદિની વિષમતા શીઘ્ર સમાજમા આવી જાય છે. એ અભિપ્રાયથી બીજા સ્થાનમા કથિત શરીર સંબંધી પ્રશ્નનું સમાધાન પહેલા કરી દેવાયેલું છે એ કારણે તે કેમ વિરૂદ્ધ નથી એમ સમજવું.

હવે આહાર તથા ઉચ્છ્વાસ આદિનું પ્રતિપાદન કરાય છે-

એ મહાશરીર અને અલ્પ શરીર નારકોમાથી જે નારક મહાશરીર હોય છે, તેઓ પોતાથી અલ્પ શરીરવાળા નારકોની અપેક્ષાએ ઘણા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમકે તેમનાં શરીર મોના હોય છે. લોકમા એ પ્રસિદ્ધ જ છે કે મોટા શરીરવાળા હાથી

ચિન્મહાશરીરસ્ત્વે અલ્પભોજિત્વેऽપિ કસ્યચિદલ્પશરીરસ્ત્વે મહાભોજિત્વેऽપિ ન દોષઃ, કતિ-
પયાનાં તથાસત્ત્વેऽપિ બહૂનાં યથોક્તનિયમસત્ત્વાત્ નૈરયિકાઃ પુનર્યયૈકાન્તેન મહાશરીરાઃ
પરમદુઃખિતા ઉત્કટાહારાભિલાષવન્તશ્ચ ભવન્તિ તથા નિયમતો બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહાર-
યન્તિ એવમ્-‘બહુતરાણ પોગ્ગલે પરિણાયેતિ’ બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ પરિણાયન્તિ, પરિણા-
મસ્યાહારપુદ્ગલાનુસારિત્વાત્ તસ્યાપૃષ્ટત્વેऽપિ આહારકાર્યત્વાદુક્તિઃ, એવમ્-‘બહુતરાણ
પોગ્ગલે ઉસ્સસંતિ’ બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ ઉચ્છ્વાસયન્તિ-ઉચ્છ્વાસતયા ઉપાદદતે, ‘બહુતરાણ
પોગ્ગલે નીસસંતિ’ બહુરાન્ પુદ્ગલાન્ નિઃશ્વાસયન્તિ નિઃશ્વાસતયા પરિત્યજન્તિ તેષાં મહા-
શરીરત્વાત્, બૃહચ્છરીરાણાં તજ્ઞાતીયેતરાપેક્ષયા બહુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસદર્શનાત્, અથાહારસ્યેવ
કાલકૃતં તારતમ્યં ‘વૈષમ્યં’ પ્રતિપાદયતિ-‘અભિશ્લષ્ણં આહારેતિ’ અભીક્ષ્ણં-શશ્વત્ પૌનઃ

આહાર કરતે હૈં । કિન્તુ યહ કથન બહુલતા કી અપેક્ષા સે સમજ્ઞના ચાહિય ।
અતઃ કોઈ બડે શરીરવાલા હોકર મી અલ્પભોગી હો ઓર કોઈ લઘુ શરીરવાલા
હોકર મી-બહુભોગી હો તો ઇસલે કોઈ દોષ નહીં હૈ । થોડો મેં અપવાદ હો
સકતા હૈ મગર અધિકાંશ પ્રાણિયો મેં ઉક્ત નિયમ લાગૂ હોતા હૈ । નારક જીવ
જ્યો-જ્યો મહાશરીરવાલે, પરમ દુઃખી ઓર તીવ્ર આહાર કી અભિલાષા વાલે
હોતે હૈ, ત્યો-ત્યો વે બહુતર પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈ, ઓર બહુતર પુદ્ગલોં
કો પરિણત કરતે હૈ । પરિણામ આહાર કિયે હુય પુદ્ગલોં કે અનુસાર હોતા હૈ,
અતઃપર પરિણમન કે વિષય મેં પ્રશ્ન ન હોને પર મી-ઉસકા ઉલ્લેખ કર દિયા
ગયા હૈ, કયોં કિ વહ આહાર કા કાર્ય હૈ । ઇસી પ્રકાર વે નારક બહુતર
પુદ્ગલોં કા ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈ ઓર બહુતર પુદ્ગલોં કો નિઃશ્વાસ કે રૂપમેં
ત્યાગતે હૈ, કયોંકિ વે મહાશરીર વાલે હોતે હૈ । જો બડે શરીરવાલે હોતે હૈ વે
અપની જાતિ કે અલ્પ શરીર વાલોં કી અપેક્ષા બહુત ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ વાલે
દેસે જાતે હૈ ।

વગેરે પોતાનાથી નાના શરીરવાળા શશલાં વગેરેથી અધિક આહાર કરે છે. પણ એ કથન
બહુલતાની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈ એ. તેથી કોઈ મોટા શરીરવાળા હોવા છતાં પણ અલ્પ
ભોજી હોય તો અને કોઈ લઘુ શરીરવાળા હોય તો પણ બહુ ભોજી હોય તો તેમાં કોઈ
દોષ નથી. થોડો અપવાદ હોઈ શકે છે, પણ અધિકાંશ પ્રાણિયોમાં ઉક્ત નિયમજન લગૂ થાય છે
નારક જીવ જેમ જેમ મહાશરીરવાળા પર દુઃખી અને તીવ્ર આહારની અભિલાષાવાળા હોય
છે. પરિણામ આહાર કરેલા પુદ્ગલોના અનુસાર હોય છે, તેથી જ પરિણમનના વિષયમાં
પ્રશ્ન ન થવા છતાં પણ તેને ઉલ્લેખ કરી દેવાયેલો છે, કેમકે આહારનું કાર્ય છે એ જ
પ્રમાણે નારક ઘણા પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસ લે છે અને ઘણા બધા પુદ્ગલોને નિઃશ્વાસના રૂપમાં
ત્યાગ કરે છે, કેમકે તેઓ મહાશરીરવાળા હોય છે. જે મોટા શરીરવાળા હોય છે, તેઓ પોતાની
જાતિના અલ્પશરીરવાળાઓની અપેક્ષાએ ઘણા ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાળા જોવામાં આવે છે.

પુન્યેનૈત્યર્થઃ આહારયન્તિ ચે તાવદ્ યદપેક્ષયા મહાશરીરા ભવન્તિ તે તદપેક્ષયા શીઘ્ર શીઘ્ર-
તરાહારગ્રહણશાલિનો દરીદ્રશ્યન્તે इत्यर्थः, ‘અભિવ્રણં પરિણામેતિ’ અભીક્ષ્ણં-શશ્વત્ પરિણા-
મયન્તિ, ‘અભિવ્રણં ઝસસંતિ’ અભીક્ષ્ણં-શશ્વત્ ઉચ્છ્વાસન્તિ-ઉચ્છ્વાસં ગૃહ્ણન્તિ, ‘અભિ-
વ્રણં નીસસંતિ’ અભીક્ષ્ણં-શશ્વત્ નિઃશ્વાસન્તિ શ્વાસં મુશ્વન્તીત્યર્થઃ, તે સ્વલ્પ નૈરયિકા મહા-
શરીરતયા દુઃસ્થિતતરત્વાત્ સતતમુચ્છ્વાસાદિકં કુર્વન્તિ । ‘તત્થણં જે તે અપ્પસરીરા તેણં અપ્પ-
તરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ’ તત્ર સ્વલ્પ મહાશરીરાલ્પશરીરનૈરયિકાણાં મધ્યે ચે તાવત્ નૈરયિકા
યદપેક્ષયા અલ્પશરીરા ભવન્તિ તે સ્વલ્પ તદપેક્ષયા અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ તેણાં લઘુ-
કાયત્વાત્ ‘અપ્પતરાણ પોગ્ગલે ઝસસંતિ’ અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ ઉચ્છ્વાસયન્તિ-ઉચ્છ્વાસતયા
ગૃહ્ણન્તિ ‘અપ્પતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ’ અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ નિઃશ્વાસયન્તિ-નિશ્વાસતયા મુશ્વન્તિ,
અથચ ‘આહચ્ચ આહારેતિ’ આહત્ય-કદાચિદેવ આહારયન્તિ ન શશ્વત્, કદાચિત્ નાહારયન્ત્ય-

આહાર કો કાલકૃત વિષમતા કા પ્રતિપાદન ક્રિયા જાતા હૈ-અપેક્ષાકૃત
મહાશરીર વાલે અપની અપેક્ષા છોટે શરીરવાલોં સે શીઘ્ર ઓર શીઘ્રતર આહાર
કો ગ્રહણ કરતે દેખે જાતે હૈ । હસ નિયમ કે અનુસાર જો નારક જિસકી અપેક્ષા
મહાશરીર વાલે હૈ, વે અપને સે અલ્પ શરીર વાલે નારકો કી અપેક્ષા જલ્દી-
જલ્દી આહાર કરતે હૈ । જવ આહાર વાર-વાર કરતે હૈ તો ડસકા પરિણમન
મી વાર-વાર કરતે હૈ । વે વાર-વાર ઉચ્છ્વાસ ઓર નિઃશ્વાસ લેતે હૈ । મહા
કાય નારક જીવ દુઃખી હોને કે કારણ સતત સાંસે લેતે રહતે હૈ । ડનમેં જો
નારક અપેક્ષાકૃત છોટે શરીર વાલે હોતે હૈ, વે મહાકાય નારકો કી અપેક્ષા
અલ્પ પુદ્ગલો કા આહાર કરતે હૈ ઓર અલ્પ પુદ્ગલોં કો હી પરિણત કરતે હૈ ।
અલ્પતર પુદ્ગલોં કો ઉચ્છ્વાસ કે રૂપમેં ગ્રહણ કરતે હૈ ઓર અલ્પતર પુદ્ગલો
કા હી નિઃશ્વાસ રૂપ મેં પરિત્યાગ કરતે હૈ । વે કદાચિત્ આહાર કરતે હૈ, સદૈવ

આહારની કાલકૃત વિષમતાનું પ્રતિપાદન ઠરાય છે-

અપેક્ષા કાલકૃત મહાશરીરવાળા પોતાની અપેક્ષાએ નાના શરીરવાળાઓથી શીઘ્ર
શીઘ્રતર આહારને ગ્રહણ કરતા જોવામાં આવે છે. જે નિયમના અનુસાર જે નારક જેની
અપેક્ષાએ મહાશરીરવાળા છે તેઓ પોતાનાથી અલ્પ શરીરવાળા નારકોની અપેક્ષાએ જલ્દી-
જલ્દી આહાર કરે છે. જ્યારે આહાર વારંવાર કરે છે તો તેમનું પરિણમન પણ વારંવાર
કરે છે. તેઓ વારંવાર ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ લે છે. મહાકાય નારક જીવ દુઃખી હોવાના
કારણે સતત શ્વાસ લેતા રહે છે. તેઓમાં જે નારક અપેક્ષાકૃત નાના શરીરવાળા હોય
છે, તેઓ મહાકાય નારકોની અપેક્ષાએ અલ્પ પુદ્ગલોને આહાર કરે છે અને અલ્પ પુદ્-
ગલોને જ પરિણત કરે છે. અલ્પતર પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને
અલ્પતર પુદ્ગલોને જ નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગે છે. અને તેઓ કદાચિત્ આહાર કરે
છે, સદૈવ નહીં, અર્થાત્ કોઈ વાર આહાર નથી પણ કરતા.

પિડિત્યર્થઃ, મહાશરીરાહારગ્રહણમ્ય વ્યવધાનકાલાપેક્ષયા વહુતરવ્યવધાનકાલેન આહારં કુર્વન્તીતિ ભાવઃ, એવમ્ 'આહચ્ચ પરિણામેતિ' આહત્ય-કદાચિદેવ આહારિતપુત્રલાન્ પરિણામયન્તિ ન તુ શશ્વત્, તેષામલ્પાહારત્વાત્, એવમ્ 'આહચ્ચ ઝસમંતિ આહત્ય-કદાચિદેવ ઝચ્ચસન્તિ-ઝચ્ચસં ગૃહ્ણન્તિ, એવમેવ 'આહચ્ચ નીસસંતિ' આહત્ય-કદાચિદેવ નિઃશ્વસન્તિ-નિઃશ્વાસં મુશ્ચન્તિ નતુ શશ્વત્, તેષામલ્પશરીરતયા મહાશરીરાપેક્ષયા અલ્પતરદુઃસ્વત્વાત્ સાન્તરમેવ ઝચ્ચાસનિઃશ્વાસાદિઃ કુર્વન્તિ નતુ નિરન્તરમિતિભાવઃ, સદુપસંહરન્નાહ-'સે એણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-નેરઙ્ગયા નો સવ્વે સમાહારા નો સવ્વે સમસરીરા નો સવ્વે સમુસ્સાસ નિસ્સાસા' હે ગૌતમ ! તત્-અથ એતેનાર્ગેન એવમ્-ઉત્તરીત્યા ઉચ્ચતે યત્ નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમાહારાઃ-સમાનાહારવન્તઃ, નો સર્વે સમસરીરાઃ-સમાનકાયાઃ, નો સર્વે સમોચ્ચાસ-નિઃશ્વાસા-સમાનોચ્ચાસનિઃશ્વાસા ભવન્તિ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ સમાન કર્માદિવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! સવ્વે સમકમ્મા ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, સે કેણટ્ટેણં મંતે એવં વુચ્ચઈ-નેરઙ્ગયા નો સવ્વે સમકમ્મા ? ગોયમા ! નેરઙ્ગયા દુવિહા પપ્પત્તા, તં જહા-પુઠ્ઠોવવન્નગાય પચ્છોવવન્નગાય, તત્થ

નહીં અર્થાત્ કમી આહાર નહીં મી કરતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ મહાકાય નારકોં કે આહાર કા જિતના વ્યવધાનકાલ હૈં, ડસકી અપેક્ષા લઘુકાય નારકોં કે આહાર કા વ્યવધાનકાલ અધિક હૈં । કદાચિત્ આહાર કરને સે ઇસકા પરિણમન મી કદાચિત્ હી કરતે હૈં-સદા નહીં, ક્યોંકિ વે અલ્પાહારી હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર વે કદાચિત્ ડચ્ચવાસ લેતે હૈં ઓર કદાચિત્ હી નિઃશ્વાસ લેતે હૈં, ક્યોંકિ લઘુકાય નારક મહાકાય નારકોં કી અપેક્ષા અલ્પ દુઃસ્વ વાલે હોતે હૈં, અતએવ નિરન્તર ડચ્ચવાસ-નિઃશ્વાસ નહીં લેતે વરન્ વોચ મેં અન્તર ડાલકર લેતે હૈં ।

ડપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-ઇસ હેતુ સે એસા કહાજાતા હૈં કિ સમી નારક સમાન આહાર વાલે, સમાન શરીર વાલે નહીં હૈં ।

તાત્પર્ય એ છે કે મહાકાય નારકોના આહારનો બેટલો વ્યવધાનકાળ છે, તેની અપેક્ષાએ લઘુકાય નારકોના આહારનો વ્યવધાનકાલ અધિક છે. કદાચિત્ આહાર કરવાથી તેનું પરિણમન પણ કદાચિત્ જ કરે છે-સદા નહીં, કેમકે તેઓ અલ્પાહારી હોય છે. એજ પ્રકારે તેઓ કદાચિત્ ડચ્ચવાસ લે છે અને કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લે છે કેમકે લઘુકાય નારક મહાકાય નારકોની અપેક્ષાએ અલ્પ દુઃખવાળા હોય છે, તેથી જ નિરન્તર ડચ્ચવાસ-નિઃશ્વાસ નથી લેતા પણ વચમાં અન્તર રાખીને લે છે.

ડપસંહાર કરતા કહે છે-એ હેતુથી એવું કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આહાર વાળા, સમાન શરીરવાળા તેમજ સમાન ડચ્ચવાસવાળા તથા નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા.

णं जे ते पुठवोववन्नगा तेणं अप्पकम्मतरागा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं महाकम्मतरागा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समकम्मा, नेरइयाणं भंते ! सव्वे समवन्ना ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! नेरइया नो सव्वे समवण्णा ? गोयमा ! नेरइया दुविहा पणत्ता, तं जहा-पुठवोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य, तत्थ णं जे ते पुठवोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं अत्रिसुद्धवण्णतरागा, से एणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समवन्ना, एवं जहेव वन्नेण भणिया तहेव लेसासु विसुद्धलेसतरागा, अत्रिसुद्धलेसतरागा य भाणियव्वा, नेरइया णं भंते ! सव्वे समवेयणा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समवेयणा ? गोयमा ! नेरइया दुविहा पणत्ता, तं जहा-सन्निभूया य असन्निभूया य, तत्थ णं जे ते सन्निभूया तेणं महावेयणतरागा, तत्थ णं जे ते असन्निभूया, तेणं अप्पवेयणतरागा, से ते णट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समवेयणा' ॥ सू० २ ॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समकर्माणि ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-नैरयिकाः नो सर्वे समकर्माणि ? गौतम ! नैरयिका द्विविधाः

समान कर्म आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भंते ! सव्वे समकम्मा ?) हे भगवन् ! नारक क्या सभी-समान कर्मवाले होते हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) किस हेतु से भगवन् ! ऐसा कहा जाता है ? (नेरइया सव्वे नो समकम्मा ?) नारक सभी समान कर्मवाले नहीं हैं ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (पुठवोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य) पूर्वोत्पन्न-पहले उत्पन्न

समान कर्म आदिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते ! सव्वे समकम्मा ?) हे भगवन् ! नारक शुं यथा समान कर्मवाणा डोय छे ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! ये अर्थ समर्थ नहीं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) क्या हेतुयी भगवन् ! येवु कडेवाय छे ? (नेरइया सव्वे नो समकम्मा ?) नारक यथा समान कर्मवाणा नहीं ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! नारक

પ્રજ્ઞાસાઃ, તથા-પૂર્વોપપન્નકાશ્ચ પશ્ચાદુપપન્નકાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે પૂર્વોપપન્નકાસ્તે સ્વલુ અલ્પકર્મતરકાઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે પશ્ચાદુપપન્નકાસ્તે સ્વલુ મહાકર્મતરકાઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમકર્માણઃ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! સર્વે સમવર્ણાઃ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમવર્ણાઃ ? ગૌતમ ! નૈરયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, તથા-પૂર્વોપપન્નકાશ્ચ પશ્ચાદુપપન્નકાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે પૂર્વોપપન્નકાસ્તે સ્વલુ વિશુદ્ધવર્ણતરકાઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે પશ્ચાદુપપન્નકાસ્તે સ્વલુ અવિશુદ્ધવર્ણ-

હુએ ઓર પશ્ચાત્ ઉપપન્ન-વાદ સેં ઉત્પન્ન હુએ (તત્થ ણં જે તે પુન્નોવવન્નગા) ડનમેં જો પૂર્વોત્પન્ન હેં (તે ણં અપ્પકમ્મતરગા) વે અપેક્ષાકૃત અલ્પ કર્મવાલે હેં (તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવન્નગા) ડનમેં જો પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન હુએ હેં (તે ણં મહાકમ્મતરગા) વે બહુત કર્મવાલે હેં (સે તેણદ્દેણં ગોયમા !) હે ગૌતમ ! ઇસ હેતુ સે (એવં વુચ્ચઈ) એસા કહા જાતા હે (નેરહયા ણો સવ્વે સમકમ્મા) નારક સવ સમાન કર્મવાલે નહીં હેં ।

(નેરહયા ણં મંતે ! સવ્વે સમવન્ના ?) હે ભગવન્ ! નારક કયા સમી સમાન વર્ણવાલે હેં ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (સે કેણદ્દેણં મંતે !) હે ભગવન્ કિસ કારણ સે (નેરહયા નો સમવન્ના ?) નારક સમાન વર્ણવાલે નહીં હેં ? (ગોયમા ! નેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક દો પ્રકાર કે કહે હેં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (પુન્નોવવન્નગા ય પચ્છોવવન્નગા ય) પૂર્વોત્પન્ન ઓર પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે પુન્નોવવન્નગા તે ણં વિશુદ્ધવન્નતરગા) ડનમેં જો પૂર્વોત્પન્ન હેં, વે અધિક વિશુદ્ધ વર્ણવાલે હોતે હેં (તત્થ ણં જે તે પચ્છો-

એ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (પુન્નોવવન્નગા ય પચ્છોવવન્નગા ય) પૂર્વોત્પન્ન-અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન-પણથી ઉત્પન્ન થયેલા (તત્થ ણં જે તે પુન્નોવવન્નગા) તેમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે (તે ણં અપ્પકમ્મતરગા) તેઓ અપેક્ષાકૃત અલ્પ કર્મવાળા છે (તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવન્નગા) તેઓમાં જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન થયા છે (તે ણં મહાકમ્મતરગા) તેઓ ધણા કર્મોવાળા છે (સે તેણદ્દેણં ગોયમા) હે ગૌતમ ! એ હેતુથી (એવં વુચ્ચઈ) એવું કહેવાય છે (નેરહયા ણો સવ્વે સમકમ્મા) નારક બધા સમાન કર્મ-વાળા નથી હોતા.

(નેરહયા ણં મંતે ! સવ્વે સમવન્ના) હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન વર્ણવાળા છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (સે કેણદ્દેણં મંતે) હે ભગવન્ ! શા કારણથી (નેરહયા નો સવ્વે સમવન્ના ?) નારક સમાન વર્ણવાળા નથી ? (ગોયમા ! નેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક એ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (પુન્નોવવન્નગા ય પચ્છોવવન્નગા ય) પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે પુન્નોવવન્નગા તે ણં વિશુદ્ધવન્નતરગા) તેઓમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે, તેઓ અધિક વિશુદ્ધ વર્ણવાળા હોય છે (તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવન્નગા તે ણં અવિશુદ્ધવન્નતરગા) તેઓમાં જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ અવિશુદ્ધ વર્ણવાળા હોય છે (સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ)

તરકાઃ, તત્ એતેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-નૈરરિકાઃ નો સર્વે સમવર્ણાઃ, એવં યથૈવ વર્ણેન ભણિતાસ્તથૈવ લેશ્યાસુ વિશુદ્ધલેશ્યાતરકાઃ, અવિશુદ્ધલેશ્યાતરકાશ્ચ ભણિતવ્યાઃ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! સર્વે સમવેદનાઃ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે-નૈરયિકા નો સર્વે સમવેદનાઃ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞામાઃ, તદ્યથા-સંજ્ઞિભૂતાશ્ચ અસંજ્ઞિભૂતાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે સંજ્ઞિભૂતારતે સ્વલુ મહાવેદનતરકાઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે અસંજ્ઞિભૂતાસ્તે સ્વલુ અલ્પવેદનતરકાઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમવેદનાઃ ॥સૂ૦ ૨॥

વવન્નગા તે ણં અવિશુદ્ધવર્ણતરાગા) ઉનમેં જો પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન હુએ હેં વે અવિશુદ્ધ વર્ણવાલે હોતે હેં (સે એણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હે (નેરહ્યા નો સવ્વે સમવન્ના) સવ નારક સમાન વર્ણવાલે નહીં હેં (એવં) હસ પ્રકાર (જહેવ વન્નેણ ભણિયા) જૈસે વર્ણ સે કહે (તહેવ) ડસી પ્રકાર (લેસાસુ વિશુદ્ધલેસતરાગા) લેશ્યાઓં સેં અધિક વિશુદ્ધ લેશ્યાવાલે (અવિશુદ્ધ લેસતરાગા ય) ઓર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાલે (ભાણિયવ્વા) કહને ચાહિએ (નેરહ્યા ણં ભંતે ! સવ્વે સમવેયણા ?) હે ભગવન્ ! સવ નારક સમાન વેદનાવાલે હેં ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હે (સે કેણદ્દેણં એવં વુચ્ચહ) કિસ હેતુ સે કહા જાતા હે (નેરહ્યા ણો સવ્વે સમવેયણા ?) નારક સવ સમાન વેદનાવાલે નહીં હેં ? (ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક ડો પ્રકાર કે કહે હેં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સન્નિભૂયા ય અસન્નિભૂયા ય) સંજ્ઞિભૂત ઓર અસંજ્ઞિભૂત (તત્થ ણં જે સન્નિભૂયા તે ણં મહાવેયણતરાગા) ઉનમેં જો સંજ્ઞિભૂત હેં વે મહાવેદનાવાલે હોતે હેં (તત્થ ણં જે તે અસન્નિભૂયા તે ણં અપ્પવેયણતરાગા) ઉનમેં જો અસંજ્ઞિભૂત હેં, વે અલ્પ વેદનાવાલે હેં (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા

એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (નેરહ્યા નો સવ્વે સમવન્ના) બધા નારક સમાન વર્ણવાળા નથી (એવ) એ પ્રકારે (જહેવ વન્નેણ ભણિયા) જેવા વર્ણથી કહ્યા (તહેવ) એજ પ્રકારે (લેસાસુ વિશુદ્ધલેસતરાગા) લેશ્યાઓમાં અધિક વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા (અવિશુદ્ધ લેસતરાગા ય) અને અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા (ભાણિયવ્વા) કહેવા ભેદ છે.

(નેરહ્યાણં ભંતે ! સવ્વે સમવેયણા ?) હે ભગવન્ ! બધા નારક સમાન વેદનાવાળા છે ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે કેણદ્દેણં એવં વુચ્ચહ) શા હેતુથી કહેવાય છે (નેરહ્યા ણો સવ્વે સમવેયણા) નારક બધા સમાન વેદનાવાળા નથી ? (ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સન્નિભૂયા ય અસન્નિભૂયા ય) સંજ્ઞિભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત (તત્થ ણં જે સન્નિભૂયા તે ણં મહા વેયણતરાગા) તેઓમાં જે સંજ્ઞિભૂત છે, તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે (તત્થ ણં જે તે અસન્નિભૂયા તે ણં અપ્પવેયણતરાગા) તેઓમાં જે અસંજ્ઞિભૂત છે તેઓ અલ્પવેદનાવાળા છે (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) એ હેતુથી ગૌતમ ! એવું કહેવું છે (નેરહ્યા નો

ટીકા-અથ નૈરયિકાણાં સમાનકર્મત્વ સધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નેરહ્યાણં મંતે ! સર્વે સમકર્મમા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ સર્વે કિં સમકર્માગઃ-સમાનકર્માણો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નો તાવદુપર્યુક્તાર્થો યુક્તયોપપન્નઃ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેળદેણં મંતે ! એવં ચુચ્ચહ-નેરહ્યા નો સર્વે સમકર્મમા ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-નૈરયિકા નો સર્વે સમકર્માણો ભવન્તીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરહ્યા દુવિદ્યા પળ્લન્તા’ નૈરયિકા દ્વિવિદ્યાઃ પ્રજ્ઞાઃ ‘તં જદા-પુવ્વોવવન્નગા ય પચ્છોવવન્નગા ય’ તચ્ચથા-પૂર્વોપપન્નાકાશ્ચ પશ્ચાદુપપન્નકાશ્ચ, તત્ર પૂર્વ પ્રથમમ્ ઉપપન્નાઃ-ઉત્પન્નાઃ પૂર્વોપપન્નાઃ ત એવ પૂર્વોપપન્નકાઃ, સ્વાર્થે વપ્રત્યયઃ, એવં પશ્ચાદુપપન્નાઃ-પશ્ચાદુપપન્નકાઃ, ‘તત્થ જં જે તે પુવ્વોવવન્નગા તે જં અપ્પકમ્મતરાગા’ તત્ર સ્વલ્પ-પૂર્વોપપન્નપશ્ચાદુત્પન્નાનાં મધ્યે યે તે પૂર્વોપપન્નકા નૈરયિકાઃ

હે (નેરહ્યા નો સર્વે સમવેચના) નારક સર્વ સમવેદનાવાલે નહીં હૈં ।

ટીકાર્થ-નારક કયા સમાન કર્મવાલે હૈં, ઇત્યાદિ વિષયોં કા નિરૂપણ યહાં ક્રિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! કયા સર્થી નારક સમાન કર્મવાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાન્ યહ વાત યુક્તિ સંગત નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ એસા કહા જયા હૈ કિ સર્વ નારક સમાન કર્મવાલે નહીં હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ દો પ્રકાર કે હૈં-પૂર્વોત્પન્ન ઓર પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન જો પહેલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હોં, વે પૂર્વોત્પન્ન ઓર જો વાદ મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં, વે પશ્ચાન્ ઉત્પન્ન જનમેં સે જો પહેલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં, વે અલ્પ કર્મવાલે

સર્વે સમવેચના) અથા નારક સમવેદનાવાળા નથી હોતા

ટીકાર્થ-નારક શુ સમાન કર્મવાળા છે, ઇત્યાદિ વિષયોનું નિરૂપણ અહીં કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શું અથા નારકે સમાન કર્મવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા કારણથી એવુ કહેલુ છે કે અથા નારક સમાન કર્મવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવાન્-હે-ગૌતમ ! નારક જીવ બે પ્રકારના છે-પૂર્વોત્પન્ન જે પહેલા ઉત્પન્ન થયેલા છે. તેઓ પૂર્વોત્પન્ન અને જે પછીથી ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન તેઓ મથી જે પહેલા ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા છે, તે અલ્પ કર્મવાળા હોય છે, કેમકે જેને

भवन्ति, ते खलु अल्पकर्मतरकाः भवन्ति पूर्वोत्पन्न नैरयिकाणां नरकायुष्यनरकगत्यसात-
वेदनीयादिकं प्रचुरं निर्जीर्णम् अल्पमेवावशिष्यते, अत एव पूर्वोत्पन्नका अल्पकर्मतरका व्यप-
दिश्यन्ते किन्तु 'तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं महाकम्मतरागा' तत्र खलु-पूर्वोत्पन्नपश्चादु-
त्पन्न नैरयिकाणां मध्ये ये ते पश्चादुत्पन्नकाः नैरयिकाः सन्ति ते खलु महाकर्मतरका भवन्ति,
तेषां पश्चादुत्पन्ननैरयिकाणां नरकायुष्यनरकगत्यसातवेदनीयादिकमल्पमेव निर्जीर्णं बहुतरमव-
शिष्यते एवेति ते महाकर्मतरा भवन्तीति भावः, एतच्च समानस्थितिक नैरयिकाणामपेक्षया
प्ररूपितम्, अन्यथातु रत्नप्रभायाम् उ कृष्टस्थिते नैरयिकस्य बहुनि आयुषि क्षयं प्राप्ते पत्यो-
पमावशेषेच वर्तते तस्यामेव रत्नप्रभायां दशवर्ष सदस्रस्थितिकस्तदन्यः कश्चिदुत्पन्नो नैरयिकः
पूर्वोत्पन्नपत्योपमावशेषायुष्क नैरयिकापेक्षया महाकर्मा इत्यापत्तिरापद्येत, प्रकृतमुपसंहन्नाह-

होते हैं, क्योंकि जिन्हें उत्पन्न हुए अपेक्षाकृत अधिक समय व्यतीत हो चुका है,
वे नरकायु, नरगति तथा असातावेदनीय आदि की बहुत निर्जरा कर चुके हैं,
उनके वे कर्म थोड़े ही शेष रहे हैं। इस कारण पूर्वोत्पन्न नारक अल्प कर्मवाले
कहे गए हैं। किन्तु जो नारक बाद में उत्पन्न हुए हैं, वे महाकर्मवाले होते हैं,
क्योंकि उनकी नरकायु, नरकगति तथा असातावेदनीय आदि कर्म थोड़े ही
निर्जीर्ण हुए हैं, बहुत-से शेष हैं। इस कारण वे अपेक्षाकृत महा कर्मवाले हैं।

यह कथन समान स्थितिवाले नारकों की अपेक्षा से समझना चाहिए।
अन्यथा रत्नप्रभा पृथ्वी में किसी उत्कृष्ट आयुवाले नारक की आयु का बहुत-
सा भाग निर्जीर्ण हो चुका हो और एक पत्योपम ही शेष रह गया हो और
उस समय कोई जघन्य दस हजार की स्थितिवाला दूसरा नारक उत्पन्न
हो तो इस पश्चात् उत्पन्न नारक की अपेक्षा वह पूर्वोत्पन्न नारक भी महान्
कर्मवाला ही होता है।

ઉત્પન્ન થયે અપેક્ષાકૃત અધિક સમય વ્યતીત થઈ ચૂકેલ છે, તેઓ નરકાયુ, નરકગતિ
તથા અસાતા વેદનીય આદિની ઘણી નિર્જરા કરી ચૂક્યા છે, તેમના તે કર્મ થોડા જ
શેષ રહ્યાં છે એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન નારક અલ્પ કર્મવાળા કહેલ છે, પરંતુ જે નારક
બાદમાં ઉત્પન્ન થયા છે તેઓ મહાકર્મવાળા હોય છે, કેમકે તેમનું નરકાયુ, નરકગતિ
તથા અસાતા વેદનીય આદિ કર્મ થોડાં જ નિર્જીર્ણ થયાં છે, ઘણા બધાં બાકી છે, એ
કારણે તેઓ અપેક્ષાકૃત મહાકર્મવાળા છે

એ કથન સમાન સ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાએ જ સમજવું જોઈએ. અન્યથા
રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કોઈ ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળા નારકના આયુષ્યનો ઘણો ભાગ નિર્જીર્ણ થઈ
ગયોલ હોય અને એક પત્યોપમ જ શેષ રહી ગયો હોય અને તે સમયે કોઈ જઘન્ય
દશ હજારની સ્થિતિવાળા બીજા નારક ઉત્પન્ન થાય તો આ પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન નારકની
અપેક્ષાએ તે પૂર્વોત્પન્ન નારક પણ મહાન્ કર્મવાળા જ હોય છે.

‘સે તેણદેણં ગોયમા ! એવં બુચ્છઈ-નેરહયા ણો સવ્વે સમકમ્મા’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેના
 ઐવ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્ચતે યત્-નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમકર્માણઃ-સમાનકર્માણો ભવન્તીતિ
 ભાવઃ, ગૌતમઃપૃચ્છતિ-‘નેરહયાણં મંતે ! સવ્વે સમવણ્ણા ?’ હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્
 કિં સર્વે સમવર્ણાઃ-સમાનવર્ણા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ણો ડ્ઞદ્દે સમદ્દે
 નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોપર્યુક્તાર્થોયુત્તયોપપન્નઃ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદેણં મંતે ! નેરહયા
 નો સવ્વે સમવણ્ણા ?’ તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવદ્ એવમુચ્ચતે-નૈરયિકા નો સર્વે સમાનવર્ણ
 ભવન્તીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા’ નૈરયિકા દ્વિવિધા
 પ્રજ્ઞાસાઃ, ‘તં જહા-પુવ્વોવવન્નગાય પચ્છોવવન્નગાય’ તદ્યથા-પૂર્વોપપન્નકાથ, પશ્ચાદુપપન્નકાથ
 ‘તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવન્નગા તે ણં વિશુદ્ધવર્ણતરગા’ તત્ર સ્વલ્-પૂર્વોપપન્નપશ્ચાદુપપન્નકાન
 મધ્યે યે તે પૂર્વોપપન્નકા નૈરયિકા ભવન્તિ તે સ્વલ્-વિશુદ્ધવર્ણતરકાઃ-વિશુદ્ધતરવર્ણાઃ ભવન્તી
 ત્યર્થઃ, નૈરયિકાણામપ્રશસ્ત વર્ણનામકર્મણોઽશુભ ઉત્કટોઽનુભાગોદયો મશાપેક્ષો ભવતિ, સ =

અવ પ્રકૃત કા ઉપસંહાર કરને હૈં-હસ હેતુ સે, હે ગૌતમ ! એસા કહા જાત
 હૈ કિ સમી નારક સમાન કર્મવાલે નહીં હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા સમી નારક સમાન વર્ણવાલે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કિસ કારણ એસા કહા હૈ કિ સવ નારક સમા
 વર્ણવાલે નહીં હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક દો પ્રકાર કહે હૈં-પૂર્વોત્પન્ન ઓર પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન
 ઉનમેં જો નારક પૂર્વોત્પન્ન હૈં, અર્થાત્ જિસકો ઉત્પન્ન હુએ અપેક્ષાકૃત અધિવ
 સમય વ્યતીત હો ચુકા હૈ, વે વિશુદ્ધતર વર્ણવાલે હોતે હૈં । નારક જીવોં ઃ
 અપ્રશસ્ત વર્ણનામ કર્મ કે ઉત્કટ અશુભ અનુભાગ કા ઉદય હોતા હૈ । પૂર્વો
 ત્પન્ન નારકોં કે ઉસ અશુભ અનુભાગ કા વહત સા ભાગ નિર્જીર્ણ હો ચુકત

હવે પ્રકૃતનેા ઉપસંહાર કરે છે-એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે બધા
 નારક સમાન કર્મવાળા નથી હોતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! શું બધા નારક સમાન વર્ણવાળા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-શા કારણથી એવું કહ્યું છે કે બધા નારક સમાન વર્ણવાળા નથી ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના છે-પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન
 તેઓમાંથી જે નારક પૂર્વોત્પન્ન છે, અર્થાત્ જેમને ઉત્પન્ન થયે અપેક્ષાકૃત અધિક સમય
 વ્યતીત થઈ ગયો છે, તેઓ વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે નારક એવામાં અપ્રશસ્ત વર્ણ
 નામ કર્મના ઉત્કટ અશુભ અનુભાગનો ઉદય હોય છે. પૂર્વોત્પન્ન નારકોના એ અશુભ
 અનુભાગનો બધો ભાગ નિર્જીર્ણ થઈ જાય છે અને ક્ષણે ક્ષણે રહે છે, વર્ણ નામ કર્મ

પૂર્વોત્પન્નનૈરયિકાણાં પ્રભૂતો નિર્જીર્ણઃ અલ્પૈવાવશિષ્યતે પુદ્ગલવિપાકિ ચ વર્ણનામ ભવતિ
અત એવ પૂર્વોત્પન્નાઃ નૈરયિકા વિશુદ્ધતરવર્ણા ભવન્તિ કિન્તુ 'તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવન્નગા તે
ણં અવિસુદ્ધવન્નતરાગા' તત્ર ચ્છલુ-પૂર્વોત્પન્ન પશ્ચાદુત્પન્નનૈરયિકાણાં મધ્યે ચે તે પશ્ચાદુત્પન્નકા
નૈરયિકાઃ સન્તિ તે ચ્છલુ અવિશુદ્ધવર્ણતરકાઃ-અવિશુદ્ધતરવર્ણા ભવન્તિ, પશ્ચાદુત્પન્નાનાં નૈરયિ-
કાણામપ્રશસ્તવર્ણનામકર્મણોઽશુભસ્તીવ્રોઽનુભાગોદયો ભવાપેક્ષઃ પ્રભૂતો નિર્જીર્ણો ન ભવતિ
અપિતુ અલ્પ એવ નિર્જીર્ણો ભવતિ પ્રભૂતોઽવશિષ્યતે અતસ્તે અવિશુદ્ધતરવર્ણા ભવન્તીતિભાવઃ,
એતદપિ સમાનસ્થિતિ નૈરયિકાણામપેક્ષયૈવાવસેયમ્ અન્યથા પૂર્વોક્તાપત્તિઃ સમાપદ્યેત, પ્રકૃત-
મુપસંહરન્નાહ-‘સે એણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-નૈરય્યા નો સવ્વે સમવણ્ણા’ હે ગૌતમ !
તત્-અથ એતેનાર્યેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્ નૈરયિકાઃ સર્વે નો સમવર્ણાઃ-સમાનવર્ણાઃ,
ભવન્તીતિ, ‘એવં જહેવ વન્નેણ ધણિયા તહેવ લેસાસુ વિસુદ્ધલેસતરાગા, અવિસુદ્ધલેસતરાગા ચ

હૈ ઓર સ્વલ્પ શેષ રહતા હૈ । વર્ણનામ કર્મ પુદ્ગલ વિપાકી પ્રકૃતિ હૈ । અતએવ
પૂર્વોત્પન્ન નારક વિશુદ્ધતર કર્મવાલે હોતે હૈ । નારકોં મેં જો પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન
નારક હૈં વે અવિશુદ્ધતર વર્ણવાલે હોતે હૈં, ક્યોંકિં ડનકો અશુભ નામ કર્મ કા
અશુભ તીવ્ર અનુભાગ, જો કિં ભવ કે કારણ હોતા હૈ, ડસકા વહુતસા ભાગ
નિર્જીર્ણ નહીં હોતા, વલ્કિ થોડે-સે ભાગ કી હી નિર્જરા હો પાની હૈ, ડસ
કારણ વાદ મેં ઉત્પન્ન નારક અવિશુદ્ધતર વર્ણવાલે હોતે હૈં । યહ કથન મી
સમાન સ્થિતિ વાલે નારકોં કી અપેક્ષા સે હી સમજનાં ચાહિએ, અન્યથા પૂર્વોક્ત
આપત્તિ યહાં મી આએગી । અવ પ્રકૃત કા ઉપસંહાર કરતે હૈં-હે ગૌતમ ! ડસ
હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિં સર્વ નારક સમાન વર્ણવાલે નહીં હોતે હૈં ।

જૈસે વર્ણ કી અપેક્ષા નારકોં કો વિશુદ્ધતર ઓર અવિશુદ્ધતર કહા હૈ,
વૈસે હી લેશ્યા કી અપેક્ષા સે મી કહલેનાં ચાહિએ । ડસકા અભિલાપ ડસ પ્રકાર
હોગા-‘અગવન્ ! ક્યા સમી-નારક સમાન લેશ્યાવાલે હોતે હૈં ?’

પુદ્ગલ વિપાકની પ્રકૃતિ છે, તેથી જ પુર્વોત્પન્ન નારક વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. નારકોમાં
જે પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન નારક છે. તેઓ અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. કેમકે તેમના અશુભ
નામ કર્મના અશુભ તીવ્ર અનુભાગ કે જે લવનુકારણ હોય છે. તેનો ઘણો ભાગ નિર્જીર્ણ
નથી હોતો, પણ થોડા ભાગની જ નિર્જરા થઈ હોય છે. એ કારણે પછીથી ઉત્પન્ન નારક
અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. આ કથન જ સમાન સ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાથી જ
સમજવું જોઈએ. નહીં તો પૂર્વોક્ત આપત્તિ અહીં પણ આવશે હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર
કરે છે-હે ગૌતમ ! આ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે બધા નારકો સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા.
જેમ વર્ણની અપેક્ષાએ નારકોને વિશુદ્ધતર અને અવિશુદ્ધતર કહ્યાં છે. તેમજ
લેશ્યાની અપેક્ષાએ પણ કહી લેવું જોઈએ. તેનો અભિલાપ આ રીતે થશે-અગવન્ શું
બધા નારક સમાન લેશ્યાવાળા હોય છે ?

મણિયવ્વા' એવમ્-ઉક્તરીત્યા યથૈવ વર્ણેન વર્ણવિષયે નૈરયિકાઃ મણિતાસ્તથૈવ લેશ્યાસ્વપિ મણિતવ્યા, તદભિલાપસ્તુ-‘નેરહ્યાણં મંતે ! સવ્વે સમલેસ્સા ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે’ इत्यादिरूपो बोध्यः, विशेषस्तु पूर्वोपपन्ना नैरयिकाः विशुद्धतरलेश्याकाः भवन्ति, यतः पूर्वोत्पन्नैर्नैरयिकैः प्रभूतानि अप्रशस्तलेश्याद्रव्याणि पौनः-पुन्येनानुभूय क्षयं प्रापितानि सन्ति अतस्ते विशुद्धतरलेश्या भवन्ति, पश्चादुत्पन्ना नैरयिकास्तु अविशुद्धतरलेश्याका भवन्ति यतस्तेः पश्चादुत्पन्नतया अल्पान्येव अप्रशस्तलेश्याद्रव्याणि अनुभूय क्षयं प्रापितानि प्रभूतानि तु अप्रशस्तलेश्याद्रव्याणि अवशिष्टान्येव अतस्ते अविशुद्धतरलेश्याभवन्तीति भावः, गौतमः पृच्छति-‘नेरह्याणं मंते ! सव्वे समवेयणा ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु सर्वे किं समवेदनाः-समानपीडा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इणद्वे समद्वे’ नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति-‘से केणद्वे णं मंते ! एवं वुच्चइ-नेरह्या णो सव्वे समवेयणा ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद्, एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-नैरयिकाः नो सर्वे समवेदना भवन्तीति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरह्या दुविहा

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । ઇસ્કા કારણ યહ હૈ કિ પૂર્વોત્પન્ન નારક વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાલે હોતે હૈ, ક્યોંકિ વે અપ્રશસ્ત લેશ્યાદ્રવ્યોં કે વહુત ભાગ કો પુનઃ પુનઃ અનુભવ કરકે નિર્જીર્ણ કર ચુકતે હૈ । ઇસ કારણ વે વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાલે હોતે હૈ । જો નારક પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન હૈ, અર્થાત્ વાદ મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈ, વે અવિશુદ્ધતર લેશ્યાવાલે હોતે હૈ, ક્યોંકિ ઉનકે અપ્રશસ્ત લેશ્યાદ્રવ્યોં કી અલ્પમાત્રા મેં હી નિર્જરા હો પાતી હૈ । ઉનકે વહુત-અપ્રશસ્ત લેશ્યાદ્રવ્ય શેષ બને રહતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા સમી નારક સમાન વેદનાશલે હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાના હૈ કિ સવ નારક સમાન વેદનાવાલે નહીં હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી તેનું કારણ એ છે કે પૂર્વોત્પન્ન નારક વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે. કેમકે તેઓ પ્રશસ્ત લેશ્યા દ્રવ્યોના ઘણા ભાગને પુનઃ પુનઃ અનુભવ કરીને નિર્જીર્ણ કરી દે છે. એ કારણે તેઓ વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે, કેમકે તેમના અપ્રશસ્ત લેશ્યા દ્રવ્યોની અલ્પ માત્રામાં નિર્જરા નઈ બચે છે. તેમના ઘણા બધા અપ્રશસ્ત લેશ્યા દ્રવ્ય શેષ રહી જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન વેદનાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન વેદનાવાળા નથી હોતા ?

પણત્તા' નૈરયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ 'તં જહા-સંજિભૂયા ય અસંજિભૂયા ય' તથા-સંજિ-
ભૂતાશ્ચ અસંજિભૂતાશ્ચ, તત્ર સંજિનઃ-સંજિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ સન્તો ભૂતાઃ-નૈરયિકત્વં પ્રાપ્તાઃ સંજિ-
ભૂતા વ્યપદિશ્યન્તે, તદ્વિપરીતા અસંજિભૂતા ઉચ્યન્તે, 'તત્યણં જે તે સંજિભૂયા તે ણં
મહાવેયણતરગા' તત્ર સ્વલુ-સંજિભૂતાસંજિભૂત નૈરયિકાણાં મધ્યે યે તે સંજિભૂતાઃ-નૈરયિકાઃ
સન્તિ તે સ્વલુ યદાવેદનતરકા ભવન્તિ, તેષાં સંજિભૂતાઃ ઉત્કટા શુભાધ્યવસાયેનાશુભતર-
કર્મવન્ધનેન મહાનરકેષુ સમુત્પાદાત્, 'તત્ય ણં જે તે અસંજિભૂયા તે ણં અપ્પવેયણતરગા'
તત્ર સ્વલુ-સંજિભૂતાસંજિભૂતનૈરયિકાણાં મધ્યે યે તે અસંજિભૂતા નૈરયિકાઃ સન્તિ તે સ્વલુ
અલ્પવેદનતરકા ભવન્તિ યતઃ અસંજિનાં ચતસૃષ્ણપિ નૈરયિકતિર્યક્ક મનુષ્યદેવગતિષુ તદ્યોગ્યા-
યુર્વન્ધસંભવેન સમુત્પદ્યમાનતયા અસંજિનઃ સન્તો નરકેષુ ઉત્પદ્યમાનાસ્તે અતિતીવ્રાશુભાધ્ય-
વસાયામાત્રાદ્ રત્નપ્રભાયામનતિતીવ્રવેદનેષુ નરકેષુ ઉત્પદ્યન્તે અલ્પકાલસ્થિતિકાશ્ચ ભવન્તિ

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક દો પ્રકાર કે કહે गए हैं-સંજિભૂત और असं-
जिभूत । जो जीव पहले संज्ञी पंचेन्द्रिय थे और फिर नरक में उत्पन्न हुए हैं, वे
संजिभूत नारक कहलाते हैं और उनसे विपरीत हो, वे असंजिभूत कहलाते हैं ।
इन दोनों प्रकार के नारकों में जो नारक संजिभूत होते हैं, वे अपेक्षाकृत महान्
वेदनावाले होते हैं, क्योंकि जो संज्ञी थे, उन्होंने ने उत्कट अशुभ अध्यवसाय के
द्वारा उत्पन्न अशुभ कर्मों का बन्ध किया है और वे महानरकों में उत्पन्न हुए
हैं । इसके विपरीत जो नारक असंजिभूत हैं, वे अल्पतर वेदनावाले होते हैं ।
असंज्ञी जीव नारक तिर्यच, मनुष्य और देवगति में से किसी भी गति का
बंध कर सकते हैं, अतएव वे नरकाशु का बन्ध करके नरक में भी उत्पन्न होते
हैं, किन्तु अति तीव्र अध्यवसाय न होने के कारण रत्नप्रभा पृथ्वी में अति तीव्र
वेदना जिनमें न हो ऐसे नरकों में ही उत्पन्न होते हैं । उनकी स्थिति भी अल्प

श्री ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહેલાં છે-સંજિભૂત અને અસંજિભૂત
બે જીવ પહેલાં સંજી પંચેન્દ્રિય હતા અને ફરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેઓ
સંજિભૂત નારક કહેવાય છે અને જે તેમનાથી વિપરીત હોય તેઓ અસંજિભૂત કહેવાય
છે. આ બંને પ્રકારના નારકોમાં જે નારક સંજિભૂત હોય છે, તેઓ અપેક્ષા કરત મહાન્
વેદનાવાળા હોય છે. કેમકે જે સંજી હતા, તેઓએ ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાયના દ્વારા
અત્યન્ત અશુભ કર્મોના બન્ધ કર્યો છે અને તેઓ મહાન્ નરકોમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે.
તેનાથી વિપરીત જે નારક અસંજિભૂત છે, તેઓ અલ્પતર વેદનાવાળા હોય છે. અસંજી
જીવ નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય, અને દેવગતિમાંથી કોઈપણ ગતિનું બન્ધન કરી શકે છે,
તેથી જ તેઓ નરકાશુનો બન્ધ કરીને નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ અતિતીવ્ર
અધ્યવસાય ન હોવાના કારણે રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં, અતિતીવ્રવેદના જેમાં ન હોય એવા
નરકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની સ્થિતિ પણ અલ્પ હોય છે. એ કારણે તેઓ

अतस्ते अल्पवेदना अवसेयाः, तदुपसंहारनाह—‘से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—नेरइया नो सव्वे समवेयणा’ हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवम्—उत्तरीत्या उच्यते यत्—नैरयिका नो सर्वे समवेदना भवन्ति, इति भावः ॥ सू. २ ॥

समानक्रियादिवक्तव्यता

मूलम्—‘नेरइया णं भंते ! सव्वे समकिरिया ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—नेरइया णो सव्वे समकिरिया ? गोयमा ! नेरइया तिविहा पणत्ता, तं जहा—सम्मदिट्ठी, मिच्छदिट्ठी, सम्ममिच्छदिट्ठी, तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी तेसि णं चत्तारि किरियाओ कज्जंति, तं जहा—आरंभिया, परिग्गहिया, सायावत्तिया, अपचक्खाण-किरिया, तत्थ णं जे ते मिच्छदिट्ठी जे सम्ममिच्छदिट्ठी तेसि णं नियमाओ पंचकिरियाओ कज्जंति, तं जहा—आरंभिया, परिग्गहिया, सायावत्तिया, अपचक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—नेरइया नो सव्वेसमकिरिया, नेरइया णं भंते ! सव्वे समाउआ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—नेरइया नो सव्वे समाउआ ? गोयमा ! नेरइया चउव्विहा पणत्ता, तं जहा—अत्थेगइया समाउआ, समोव्वन्नगा, अत्थेगइया समाउआ विसमोव्वन्नगा, अत्थेगइया विसमाउआ समोव्वन्नगा, अत्थेगइया विसमाउआ विसमोव्वन्नगा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—नेरइया नो सव्वे समाउआ, नो सव्वे समोव्वन्नगा’ ॥ सू० ३ ॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे सप्तक्रियाः ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् होती है, इसी कारण वे अल्प वेदनावाले होते हैं । उपसंहार करते हुए कहते हैं—हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा गया है कि सभी नारक समान वेदनावाले नहीं होते हैं ॥ सू. १ ॥

समानक्रियादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(नेरइया णं भंते ! सव्वे समकिरिया ?) अगवन् ! क्या सभी नारक अल्प वेदनावाला होते हैं उपसंहार करता कहे छे—हे गौतम ! ये छेतुथी ओपु कडेछुं छे छे णथा नारक समान वेदनावाला होता नथी. ॥ सू. १ ॥

समान क्रियादिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(नेरइयाणं भंते ! सव्वे समकिरिया ?) छे अगवन् ! शुं णथा नारक समान

કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમક્રિયાઃ ? ગૌતમ ! નૈરયિકા સ્ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-સમ્યગ્ દૃષ્ટયઃ, મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે સમ્યગ્ દૃષ્ટયસ્તેષાં ચતસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે, તદ્યથા-આરમ્ભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, તત્ર સ્વલુ યે તે મિથ્યાદૃષ્ટયો યે સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટયસ્તેષાં સ્વલુ નિયતાઃ પશ્ચક્રિયાઃ ક્રિયન્તે, તદ્યથા-આરમ્ભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, તત્ તેનાર્થેન સ્વલુ ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમક્રિયાઃ,

સમાન ક્રિયાવાલે હૈં ? (ગોયમા ! ખો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (સે કેળદેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ) હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ (નેરદ્યા ખો સવ્વે સમકિરિયા ?) નારક સવ્વ સમાન ક્રિયાવાલે નહીં હૈં (ગોયમા ! નેરદ્યા તિવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક ત્રીન પ્રકાર કે હૈં (તં જહા) વે હિસ પ્રકાર (સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છદિટ્ઠી, સમ્મમિચ્છદિટ્ઠી) સમ્મદૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ ઓર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ (તત્થ ણં જે તે સમ્મદિટ્ઠી) ઉનમેં જો સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં (તેસિ ણં) ઉનકો (ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ચાર ક્રિયાએં હોતી હૈં (તં જહા) વે હિસ પ્રકાર (આરંભિયા) આરંભિકી (પરિગ્ગહિયા) પારિગ્રાહિકી (માયાવત્તિયા) માયાપ્રત્યયા (અપચ્ચક્ખાણકિરિયા) અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા (તત્થ ણં જે તે મિચ્છદિટ્ઠી) ઉનમેં જો મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં (જે સમ્મામિચ્છદિટ્ઠી) જો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં (તેસિ ણં નિયતાઓ પંચ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ઉનકો નિશ્ચય સે પાંચ ક્રિયાએં હોતી હૈં (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા) વે હિસ પ્રકાર-આરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા (સે તેળદેળં ગોયમા ! એવં

ક્રિયાવાળા છે ? (ગોયમા ! ખો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે કેળદેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ) હે ભગવન્ ! આ કારણથી એવું કહેલું છે કે (નેરદ્યા ખો સવ્વે સમકિરિયા ?) નારક બધા સમાન ક્રિયાવાળા નથી (ગોયમા ! નેરદ્યા તિવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક ત્રણ પ્રકારના છે. (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છદિટ્ઠી, સમ્મમિચ્છદિટ્ઠી) સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ (તત્થ ણં જે તે સમ્મદિટ્ઠી) તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (તેસિ ણં) તેઓને (ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (આરંભિયા) આરંભિકી (પરિગ્ગહિયા) પારિગ્રાહિકી (માયાવત્તિયા) માયા પ્રત્યયા (અપચ્ચક્ખાણકિરિયા) અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદિટ્ઠી) તેઓમાં જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (જે સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) જે સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ છે (તેસિ ણં નિયતાઓ પંચ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેમની નિશ્ચયથી પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે (ત જહા-આરંભિયા પરિગ્ગહિયા-માયાવત્તિયા-અપચ્ચક્ખાણ કિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (સે તેળદેળં ગોયમા !

नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समायुष्काः ? गौतम ! नायस्यर्थः समर्थः तत् केनार्थेन भदन्त !
 एवमुच्यते-नैरयिका नो सर्वे समायुष्का ? गौतम ! नैरयिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सन्त्ये
 के समायुष्काः समोपपन्नकाः, सन्त्येके समायुष्का विषमोपपन्नकाः, सन्त्येके विषमायुष्काः
 समोपपन्नकाः, सन्त्येके विषमायुष्का विषमोपपन्नका, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-
 नैरयिकाः नो सर्वे समायुष्काः, नो सर्वे समोपपन्नकाः ॥ सू. ३ ॥

बुच्चइ) हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है (नेरइयाओ नो सव्वे सम-
 किरिया) नारक सब समान कियावाले नहीं हैं ।

(नेरइयाओ भंते सव्वे समाउआ सव्वे समोववण्णगा) हे भगवन् ! नारक
 सब समान आयुवाले हैं ! और क्या सब समान उत्पन्न होनेवाला हैं । (गोयमा !
 णो इण्ढे सम्भे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केण्ढेणं भंते ! एवं
 बुच्चइ नेरइया णो सव्वे समाउआ ?) किस कारण से भगवन् ! ऐसा कहा
 जाता है कि सब नारक समान आयुवाले नहीं हैं (गोयमा ! नेरइया चउव्विहा
 पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक चार प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार
 (अत्थेगइया समाउआ) कोई-कोई समान आयुवाले (समोववण्णगा) समान
 उत्पत्तिवाले (अत्थेगइया समाउआ विसमोववण्णगा) कोई-कोई समान आयुवाले
 और विषय उत्पत्तिवाले (अत्थेगइया विसमाउआ समोववण्णगा) कोई-कोई
 विषय आयुवाले और समान उत्पत्तिवाले (अत्थेगइया विसमाउआ विसमोव-
 वण्णगा) कोई-कोई विषय आयुवाले और विषय उत्पत्तिवाले (से तेण्ढेणं
 गोयमा ! एवं बुच्चइ नेरइया नो सव्वे समाउआ, नो सव्वे समोववण्णगा) इस

एवं बुच्चइ) हे गौतम ! ये हेतुथी येम कडेवाय छे (नेरइयाओ नो सव्वे समकिरियाओ)
 नारक यथा समान कियावाला नहीं होता

(नेरइयाओ भंते ! सव्वे समाउआ सव्वे समोववण्णगा) हे भगवन् ! यथा नारक समान
 आयुवाला छे अने शुं यथा समान उत्पन्न थावावाला छे ? (गोयमा ! णो इण्ढे सम्भे)
 हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं (से केण्ढेणं भंते ! एवं बुच्चइ नेरइया णो सव्वे समाउ
 आ ?) या कारण्थी हे भगवन् ! येम कडेवाय छे के यथा नारक समान आयुवाला नहीं
 (गोयमा ! नेरइया चउव्विहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक चार प्रकारना कहे छे (तं जहा)
 ते या प्रकारे (अत्थेगइया समाउआ) केहि-केहि समान आयुवाला (समोववण्णगा) समान
 उत्पत्तिवाला (अत्थेगइया समाउआ विसमोववण्णगा) केहि केहि समान आयुवाला अने विषम
 उत्पत्तिवाला (अत्थेगइया विसमाउआ समोववण्णगा) केहि-केहि विषम आयुवाला अने
 समान उत्पत्तिवाला (अत्थेगइया विसमाउआ विसमोववण्णगा) केहि-केहि विषम आयुवाला
 अने विषम उत्पत्तिवाला (से तेण्ढेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ नेरइया नो सव्वे समाउआ,
 नो सव्वे समोववण्णगा) ये कारण्हे हे गौतम ! येम कडेवाय छे के यथा नारक समान

ટીકા-અથ નૈરયિકાણાં સમાનાક્રિયાદિક્રમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નેરડયા ણં મંતે ! સઘ્વે સમકિરિયા ?’ હે ભદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ સર્વે કિં સમક્રિયાઃ-સમાઃ-સમાનાઃ તુલ્યાઃ ક્રિયાઃ-કર્મકારણી ભૂતા વક્ષ્યમાનારમ્ભિક્યાદિકા યેષાં તે સમક્રિયા સ્તથા ભૂતા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્યઃ સમર્યઃ-નૈરયિકાણાં સર્વેષાં સમક્રિયારૂપાર્થો નો યુક્તચોપપન્નઃ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-નેરડયા ણો સઘ્વે સમકિરિયા ?’ હે ભદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્ત-રીત્યા ઉચ્યતે યત્-નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમક્રિયા ભવન્તીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરડયા તિવિદ્ધા પણ્ણત્તા’ નૈરયિકાસ્ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા-સમ્મદ્દિદ્ધી, મિચ્છદ્દિદ્ધી, સમ્મમિચ્છદ્દિદ્ધી’ તથથા-સમ્યગ્દ્દષ્ટયઃ, મિથ્યાદ્દષ્ટયઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદ્દષ્ટયશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે સમ્મસદ્દિદ્ધી તેસિણં ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ’ તત્ર સ્વલુ-સમ્યગ્દ્દષ્ટિ મિશ્રદ્દષ્ટિ-કારણ હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ સબ નારક સમાન આયુવાલે ઔર સમાન ઉત્પત્તિવાલે નહીં હૈં ।

ટીકાર્થ-અથ નૈરયિકોંયોં કી સમાન ક્રિયા આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-ગૌતમસ્વામીપ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! કયા સમી નારક સમાન ક્રિયાવાલે હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ સમી નારક સમાન ક્રિયાવાલે હો, એસી વાત નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ । કિ સમી નારક સમાન ક્રિયાવાલે નહીં હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં-(૧) સમ્યગ્દ્દષ્ટિ (૨) મિથ્યાદ્દષ્ટિ ઔર સમ્યગ્મિથ્યાદ્દષ્ટિ । ઇન ત્રીન પ્રકાર કે નારકોં મેં જો સમ્યગ્દ્દષ્ટિ નારક હૈં, ઊનકો ચાર ક્રિયાએં હોતી હૈં । વે ચાર ક્રિયાએં ઇસ પ્રકાર

આયુવાળા અને સમાન ઉત્પત્તિવાળા નથી હોતા

ટીકાર્થ-હવે નૈરયિકોની સમાન ક્રિયા આદિની પ્રરૂપણા કરાય ને-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શુ બધાં નારકો સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ બધા નારક સમાન ક્રિયાવાળા હોય એવી વાત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન ક્રિયાવાળા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા હોય છે (૧) સમ્યગ્દ્દષ્ટિ (૨) મિથ્યાદ્દષ્ટિ અને (૩) સમ્યગ્મિથ્યાદ્દષ્ટિ આ ત્રણ પ્રકારના નારકોમાં જે સમ્યગ્દ્દષ્ટિ નારક છે તેમને ચાર ક્રિયાઓ થાય છે, તે ચાર ક્રિયાઓ આ રીતે છે-(૧) આરંભિકી

નૈરયિકાણાં મધ્યે યે તે સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકાઃ સન્તિ તેષાં ચતસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તીત્યર્થઃ, ક્રિયન્તે इति कर्म कर्तरि प्रयोगात्, 'तं जहा-आरंभिया, परिग्रहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्ष्णान्किरिया' तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया च, तत्र आरम्भः-प्राण्युपमर्दनं प्रयोजनं यस्याः सा आरम्भिकी क्रिया व्यपदिश्यते, एवं परिग्रहः-धर्मसाधनभिन्न वस्तुस्वीकरणं धर्मोपकरणं सूच्छेत्यर्थः प्रयोजनं यस्याः सा पारिग्रहिकी क्रिया उच्यते, एवं माया-कपटक्रोधादिः प्रत्ययः-कारणं यस्याः सा मायाप्रत्यया क्रिया व्यपदिश्यते, एवम्-अप्रत्याख्यानेन अनिवृत्त्या अनासक्त्यभावेन आसक्त्येत्यर्थः, क्रियमाणा क्रिया कर्मवन्धकारणभूता अप्रत्याख्यानक्रियेति व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जेते मिच्छद्दिट्ठी जे सम्मामिच्छद्दिट्ठी तेमिणं नियताओ पंचकिरियाओ कज्जति' तत्र खलु-सम्यग्દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિનાં મધ્યે યે તે મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકાઃ, યે ચ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકાઃ સન્તિ તેષાં ખલુ નિયતાઃ-નૈયત્યેન અવશ્યમિત્યર્થઃ, પશ્ચક્રિયાઃ ક્રિયન્તે ભવન્તિ, સમ્યગ્દૃષ્ટીનાં પુન નૈતાઃ પશ્ચનિયતાઃ અપિત્વનિયતાઃ સંયતાદિપ્ત્વભાવાત્, 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ષ્ણાણકિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા' તદ્યથા

हैं-(१) आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यान क्रिया । जीव-हिंसाकारी व्यापार आरंभ कहलाता है, आरंभ से होनेवाली क्रिया आरंभिकी क्रिया कहलाती है । धर्म के साधनों से भिन्न पदार्थों को स्वीकार करना एवं धर्म के साधनों में मूर्च्छा रखना परिग्रह है, उसके निमित्त से होनेवाली क्रिया है वह परिग्रहिकी क्रिया है । माया अर्थात् कपट आदि के कारण होनेवाली क्रिया मायाप्रत्यया क्रिया है । इसी प्रकार अप्रत्याख्यान से अर्थात् अविरति-आसक्ति या अनासक्ति के अभाव से की जानेवाली क्रिया अप्रत्याख्यान क्रिया है ।

पूर्वोक्त तीन प्रकार के नारकों में से जो नारक मिथ्यादृष्टि हैं, तथा जो मिश्रदृष्टि (सम्यग्मिथ्यादृष्टि) हैं, उन्हें निश्चित रूप से पांच क्रियाएं होती हैं । वे पांच क्रियाएं ये हैं-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया

(૨) પારિગ્રહિકી (૩) માયાપ્રત્યયા અને (૪) અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા. જીવ હિંસાકારી વ્યાપાર, આરંભ કહેવાય છે. આરંભથી થનારી ક્રિયા તે આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે. ધર્મના સાધનોથી ભિન્ન પદાર્થોને સ્વીકારવા અને ધર્મના સાધનોમાં મૂર્છા રાખવી તે પરિગ્રહ છે. તેના નિમિત્તે થનારી પારિગ્રહિકી ક્રિયા છે. માયા અર્થાત્ કપટ આદિના કારણે થનારી ક્રિયા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા છે. એજ પ્રકારે અપ્રત્યાખ્યાનથી અર્થાત્ અવિરતિ-આસક્તિ-અગર અનાસક્તિના અભાવથી કરાતી ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા છે.

પૂર્વોક્ત ત્રણ પ્રકારના નારકોમાંથી જે નારક મિથ્યાદૃષ્ટિ છે તથા જે મિશ્રદૃષ્ટિ (સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ) છે તેમને નિશ્ચિત રુપથી પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે. તે પાંચ ક્રિયાઓ આ છે-(૧) આરંભિકી (૨) પારિગ્રહિકી (૩) માયાપ્રત્યયા (૪) અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા અને (૫) મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા.

—આરમ્ભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા અપ્રત્યાશ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા તત્ર મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયઃ—કારણં યસ્યાઃ સા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે, શેષન્તૂક્ત-મેવ, અત્ર મિથ્યાત્વાવિરતિક્ષણાયોગાનાં કર્મવન્ધહેતુત્વસ્ય પ્રસિદ્ધત્વેઽપિ પ્રકૃતે આરમ્ભપરિ-ગ્રહપદાભ્યાં યોગસ્ય પરિગૃહીતત્વેન યોગાનાન્ત્ર તદ્રૂપત્વાન્ન કોઽપિ દોષઃ, ઇત્યવધેયમ્, પ્રકૃત-મુપસંહરન્નાહ—‘સે તેણદ્દે ણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ—નેરહ્યા નો સવ્વે સમકિરિયા’ હે ગૌતમ ! તત્—અથ તેનાર્થેન, એવમ્—ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે—નૈરયિકાઃ નો સર્વે સમક્રિયાઃ—તુલ્ય ક્રિયા-વન્તો ભવન્તીતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નેરહ્યા ણં ભંતે ! સવ્વે સમાડઆ ?’ હે ભદન્ત ! નૈર-યિકાઃ સ્વલ્લુ કિં સર્વે સમાયુષ્કાઃ—સર્વ—તુલ્યમ્ આયુર્યેષાં તે સમાયુષ્કાઃ—સમાનાયુષ્યવન્તો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ણો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—નૈરયિ-કાણાં સર્વેષાં સમાનાયુષ્યાર્થો ન યુક્તચોક્ષણ્નઃ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કેણદ્દે ણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ—નેરહ્યા નો સવ્વે સમાડઆ ?’ હે ભદન્ત ! તત્—અથ કેનાર્થેન—કથં તાવદ્ એવમ્—

और मिथ्यादर्शनप्रत्यया । इनमें से चार क्रियाओं का अर्थ पहले कहा जा चुका है । मिथ्यादर्शनरूप प्रत्यय अर्थात् कारण से होनेवाली क्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया कह-लाती है । यद्यपि मिथ्यात्व, अविरति, कषाय और योग कर्मबन्ध के कारण हैं, यह प्रसिद्ध है, तथापि यहां आरंभ और परिग्रह पदों से योग को ग्रहण किया गया है और योग आरंभ-परिग्रह रूप होता है, अतएव कोई दोष नहीं समझना चाहिए । अब उपसंहार करते हैं—हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा गया है कि सभी नारक समान क्रियावाले नहीं होते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान आयुवाले हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान आयुवाले नहीं हैं ?

તેમાંથી ચાર ક્રિયાઓના અર્થ પહેલા કહી દિધેલ છે. મિથ્યાદર્શન રૂપ પ્રત્યય અર્થાત્ કારણથી થનારી ક્રિયા મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા કહેવાય છે. યદ્યપિ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ કર્મબન્ધનના કારણ છે, એ પ્રસિદ્ધ જ છે, તો પણ અહીં આરંભ અને પરિ-ગ્રહ પદોથી યોગનું ગ્રહણ કરાયું છે અને યોગ આરંભ પરિગ્રહરૂપ હોય છે, તેથી કોઈ દોષ નથી સમજવાનો હવે ઉપસંહાર કરે છે—હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એવું કહેલું છે કે બધા નારક સમાન ક્રિયાવાળા નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન આયુવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શા કારણથી એવું કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આયુવાળા નથી ?

ઉત્તરીત્યા ઉચ્યતે યદ્-નૈરયિકા નો સર્વે સમાયુષ્કા ભવન્તીતિ ? ભગવાનાહ-ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'નૈરિયા ચઉચ્ચિહા પળ્ણત્તા' નૈરયિકાશ્ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ 'તં જટ્ટા-અત્યેગદ્યા સમાઉયા સમોવવન્નગા' તદ્યથા-સન્ત્યેકે કેચન નૈરયિકાઃ સમાયુષ્કાઃ-સમાનાયુષ્યવન્તઃ સમોપપન્નકાશ્ચ 'અત્યેગદ્યા સમાઉયા વિસમોવવન્નગા' સન્ત્યેકે કેચન નૈરયિકાઃ સમાયુષ્કાઃ-વિષ્મોપપન્નકાશ્ચ 'અત્યેગદ્યા વિસમાઉયા સમોવવન્નગા' સન્ત્યેકે કેચક નૈરયિકાઃ વિષ્માયુષ્કાઃ સમોપપન્નકાશ્ચ, 'અત્યેગદ્યા વિસમાઉયા વિસમોવવન્નગા' સન્ત્યેકે કેચન નૈરયિકા વિષ્માયુષ્કા વિષ્મોપપન્નકાશ્ચ, તત્ર કેચક નૈરયિકા નિવદ્ધદશ સહસ્રવર્ષ પ્રમાણાયુષ્કાઃ યુગપદેવ ચોત્પન્ના इति પ્રથમો ભક્કઃ, તેષ્વેવ દશસહસ્રવર્ષસ્થિતિકેષુ નરકેષુ કેચન નૈરયિકાઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ કેચન પશ્ચાદુત્પન્ના इति-દ્વિતીયોભક્કઃ, દશસહસ્રવર્ષસ્થિતિકેષુ નરકેષુ કૈશ્ચિન્નૈરયિકૈરાયુ નિવદ્ધમ્ કૈશ્ચિચ્ચ નૈરયિકૈઃ પશ્ચદશસહસ્રવર્ષસ્થિતિકેષુ નરકેષુ

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ચાર પ્રકાર કે કહે છે, યથા-(૧) કોઈ-કોઈ નારક સમાન આયુવાલે ઓર સાથ-સાથ સમાન ઉત્પત્તિવાલે હોતે છે (૨) કોઈ સમાન આયુવાલે ઓર વિષમ અર્થાત્ આગે-પીછે ઉત્પત્તિવાલે હોતે છે (૩) કોઈ-કોઈ વિષમ આયુવાલે ઓર સમ ઉત્પત્તિવાલે હોતે છે ઓર (૪) કોઈ-કોઈ સમાન આયુવાલે ઓર વિષમ અર્થાત્ આગે-પીછે ઉત્પત્તિવાલે હોતે છે । જિન નારકોં કી આયુ વરાવર હો, જૈસે દસ-દસ હજાર વર્ષ કી હો ઓર જો એક હી સાથ ઉત્પન્ન હુએ હોં, વે સમાયુષ્ક ઓર સમોત્પન્ન કહલાતે છે । યહ પ્રથમ ભંગ હૈ । જિનકી આયુ તો વરાવર હો કિન્તુ જો એક સાથ ન ઉત્પન્ન હોકર આગે-પીછે ઉત્પન્ન હુએ હોં, સમાયુષ્ક ઓર વિષમોત્પન્ન કહલાતે છે । યહ દૂસરા ભંગ હૈ । જિન નારકોં કી આયુ તો સમાન ન હો, જૈસે કિસી કી દસ હજાર વર્ષ કી ઓર કિસી કી પન્દ્રહ હજાર વર્ષ કી હો, મગર જો એક સાથ ઉત્પન્ન હોં વે વિષ-

શ્રી ભગવાન્- હે ગૌતમ ! નારક છવ ચાર પ્રકારના હયા છે-જેમકે (૧) કોઈ-કોઈ નારક સમાન આયુવાળા અને સાથે-સાથે ઉત્પત્તિવાળા હોય છે (૨) કોઈ સમાન આયુવાળા અને વિષમ અર્થાત્ પાછળથી ઉત્પત્તિવાળા હોય છે (૩) કોઈ-કોઈ વિષમ આયુવાળા અને સમઉત્પત્તિવાળા હોય છે અને (૪) કોઈ કોઈ વિષમ આયુવાળા અને વિષમ અર્થાત્ આગળ પાછળ ઉત્પત્તિવાળા હોય છે.

જે નારકોના આયુ બરાબર હોય, જેમકે દશ દશ હજારનું હોય અને જે એક જ સાથે ઉત્પન્ન થયા હોય, તેઓ સમાયુષ્ક અને સમોત્પન્ન કહેવાય છે. આ પ્રથમ ભંગ થયો.

જેમનું આયુ તો બરાબર હોય પરંતુ જે એક સાથે ઉત્પન્ન ન થઈને આગળ પાછળ ઉત્પન્ન થયેલ હોય, તેઓ સમાયુષ્ક વિષમોત્પન્ન કહેવાય છે. આ બીજો ભંગ થયો.

જે નારકોનું આયુ તો સમાન ન હોય, જેમકે કોઈનું દશ હજાર વર્ષનું અને કોઈનું પંદર હજાર વર્ષનું હોય, પરંતુ જે એક સાથે ઉત્પન્ન થાય તે વિષમાયુષ્ક અને સમા-

આયુર્નિવદ્ધમિત્યેવં વિષમમાયુર્નિવદ્ધમ્ ઉત્પત્તિસ્તુ તેષાં યુગપદેવેતિ તૃતીયોમ્ભઃ, કેચન નૈરયિકાઃસાગરોપમસ્થિતિકાઃ કેચન પુનર્દશસહસ્ર વર્ષસ્થિતિકા इत्येवं વિષમાયુષ્ક અયુગપદેવ ચોત્પન્ના इति चतुर्थो મજ્ઞોઽનસેયઃ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાદ-‘સે તેણદ્દે ણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ નેર-
इया नो सव्वे समाउया नो सव्वे समोववन्नगा’ हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-नैरयिकाः नो सर्वे समायुष्काः, नो सर्वे समोपपन्नकाश्च भवन्तीति भावः ॥सू. ३॥

ભવનપતિસમાનાહારાદિ વક્તવ્યતા

મૂલમ્—‘અસુરકુમારા ણં મંતે ! સવ્વે સમાહારા એવં સવ્વે વિ પુચ્છા ? ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે, સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહં ? જહા નેર-
इया, असुरकुमारा णं मंते ! सव्वे समकम्मा ? गोयमा ! णो इणद्वे समद्वे, से केणद्वेणं मंते ! एवं वुच्चइं ? जहा नेर-
समद्वे, से केणद्वेणं मंते ! एवं वुच्चइं ? असुरकुमारा दुविहा पणत्ता, तं जहा-पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य, तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं महाकम्मा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं अप्पकम्मा, से तेणद्वे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ-असुरकुमारा णो सव्वे समकम्मा, एवं वन्नलेस्साए पुच्छा, तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं अविमुद्धवन्नतरागा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं विमुद्धवन्नतरागा, से तेणद्वे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ-असुरकुमारा णं सव्वे णो समवन्ना, एवं लेस्साए वि, वेयणाए जहा नेरइया, अवसेसं जहानेरयाणं, एवं जान थणियकुमारा ॥ सू. ४ ॥

છાયા-અસુરકુમારાઃ સહુ મદન્ત ! સર્વે સમાહારાઃ, એવં સર્વેઽપિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે-અસુરકુમારાઃ નો સર્વે સમાહારાઃ ?

માયુષ્ક ઔર સ્વોત્પન્ન કહલાતે હૈં । यह तीसरा भंग है । जिनकी आयु भी बराबर न हो और जो आगे-पीछे उत्पन्न हुए हों वे विषमायुष्क और विषमो-
त्पन्न हैं । यह चौथा भंग है । अब उपसंहार करते हैं-हे गौतम इस कारण ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान आयुवाले नहीं होते और समान उत्पत्ति-
वाले भी नहीं होते ।

તપન્ન કહેવાય છે આ ત્રીજો ભંગ છે.

જેમનું આયુ પણ બરાબર ન હોય અને જે આગળ પાછળ ઉત્પન્ન થયેલ હોય તેઓ વિષમાયુષ્ક અને વિષમોત્પન્ન છે. આ ચોથો ભંગ છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે-ગૌતમ ! એ કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આયુવાળા નથી હોતાં અને સમાન ઉત્પત્તિવાળા પણ નથી હોતાં

યથા નૈરયિકાઃ, અસુરકુમારાઃ સ્વલુ મદન્ત ! સર્વે સમકર્માણઃ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે-અસુરકુમારા નો સર્વે સમકર્માણઃ ? ગૌતમ ! અસુરકુમારાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ તદ્યથા-પૂર્વોપપન્નકાશ્ચ પશ્ચાદુપપન્નકાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે પૂર્વોપપન્નકાસ્તે સ્વલુ મહા-કર્માણઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે પશ્ચાદુપપન્નકાસ્તે સ્વલુ અલ્પકર્માણઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-અસુરકુમારાઃ નો સર્વે સમકર્માણઃ, એવં વર્ણલેશ્યયોઃ પૃચ્છા, તત્ર સ્વલુ યે તે પૂર્વો-

ભવનપતિ કે આહારાદિ કી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અસુરકુમાર ણં મંતે ! સઘ્વે સમાહારા ?) હે ભગવન્ ! સમી અસુરકુમાર સમાન આહારવાલે હોતે હૈં (એવં) હસ પ્રકાર (સઘ્વે વિ) સમી (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નર્હા હૈં (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ કારણ એસા કહા જાતા હૈં (જહા નેરહયા) નારકોં કે સમાન !

(અસુરકુમારા ણં મંતે ! સઘ્વે સમકર્મા ?) હે ભગવન્ ! સમી અસુરકુમાર સમાન કર્મવાલે હૈં ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નર્હા હૈં ? (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ ?) હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈં (ગોયમા ! અસુરકુમારા દુવિહા પ્પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (પુવ્વોવવન્નગા ય પચ્છોવવન્નગા ય) પૂર્વોત્પન્ન ઓર પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવન્નગા) ડલેં જો પૂર્વોત્પન્ન હૈં (તે ણં મહાકર્મા) વે મહાકર્મવાલે હૈં (તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવન્નગા) ડનમેં જો ઘાદમેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં (તે ણં અપ્પકર્મા) વે અલ્પકર્મવાલે હૈં (સે તેણદ્દેણં ગોયમા !

ભવનપતિના આહારાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અસુરકુમાર ણં મંતે ! સઘ્વે સમાહારા ?) હે ભગવન્ ! બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા થાય છે ? (એવ) એ પ્રકારે (સઘ્વે વિ) બધા (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવાય છે (જહા નેરહયા) નારકોના સમાન

(અસુરકુમારા ણં મંતે ! સઘ્વે સમકર્મા ?) હે ભગવન્ ! બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મ વાળા છે ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ ?) હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવાય છે ? (ગોયમા ! અસુરકુમારા દુવિહા પ્પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના કહેલા છે ? (તં જહા) તે આ પ્રકારે (પુવ્વોવવન્નગા ય પચ્છોવવન્નગા ય) પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવન્નગા) તેમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે (તેણં મહાકર્મા) તેઓ મહા કર્મવાળા છે (તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવન્નગા) તેઓમાં જે પછીથી ઉત્પન્ન થયેલ છે (તેણં અપ્પકર્મા) તેઓ અલ્પ કર્મવાળા છે (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) એ કારણે ગૌતમ ! એવું કહેવાયું છે (અસુરકુમારો ણો સઘ્વે સમકર્મા) અસુર

पपन्नकास्ते खलु अविशुद्धवर्णतरकाः, तत्र खलु ये ते पश्चादुपपन्नकास्ते खलु विशुद्धवर्णतरकाः
तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-असुरकुमाराः खलु सर्वे नो समवर्णाः, एवं लेख्यामपि,
वेदनायां यथा नैरयिकाः, अवशेषं यथा नैरयिकाणाम्, एवं यावत् स्तनितकुमाराः । सू० ४ ॥

टीका-अथ असुरकुमारादिदश भवनपतीनां समाहारादिनवपदान्यधिकृत्य प्ररूपयितु-
माह-‘असुरकुमाराणं भन्ते ! सव्वे समाहारा एवं सव्वे विपुच्छा ?’ हे भदन्त ! असुरकुमाराः
किं सर्वे समाहाराः-तुल्याद्वारा भवन्ति ? एवम्-उत्तरीत्या सर्वेऽपि किं समानशरीराः समा-
एवं वुच्चइ) इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा गया है (असुरकुमारा णो सव्वे
समकम्मा) असुरकुमार सब समान कर्मवाले नहीं हैं (एवं वन्नलेस्साए पुच्छा)
इसी प्रकार वर्ण और लेख्या की पृच्छा (तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा) उनमें जो
पूर्वोत्पन्न हैं (ते णं अविशुद्धवन्नतरा) वे अशुद्धतर वर्णवाले होते हैं (तत्थ णं जे
ते पच्छोववन्नगा) उनमें जो बाद में उत्पन्न हुए हैं (ते णं विशुद्ध वण्णतरागा) वे
विशुद्धतर वर्णवाले होते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! इस
कारण ऐसा कहा जाता है कि (असुरकुमारा णं सव्वे णो समवन्ना) सब असुर-
कुमार समान वर्णवाले नहीं होते हैं (एवं लेस्साए वि) इसी प्रकार लेख्या से
भी (वेयणाए जहा नेरइया) वेदना से नारकों के समान (अवसेसं) शेष कथन
(जहा नेरइयाणं) जैसा नारकों का (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत्
स्तनितकुमार ।

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि दस भवनपतियों की समानाहार आदि
नौ पदों को लेकर प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सभी असुरकुमार समान आहारवाले
होते हैं ? इसी प्रकार क्या सभी समान शरीर वाले और समान श्वासोच्छ्वास

कुमार भधा समान कर्मवाणा होता नथी (एवं वन्न लेस्साए पुच्छा) ओं प्रकारे वणुं अने
देष्यानी पृच्छा (तत्थणं जे ते पुव्वोववन्नगा) तेभां ने पूर्वात्पन्न छे (तेणं अविशुद्ध वन्न-
तरा) तेओ अविशुद्ध वणुवाणा होय छे (तत्थणं जे ते पच्छोववन्नगा) तेओभां ने पाछ-
णथी उत्पन्न थयेल छे (तेणं विशुद्धवण्णतरगा) तेओ विशुद्धतर वणुवाणा होय छे (से
तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! ओ कारणथी ओवुं कडेवाय छे के (असुरकुमाराणं
सव्वे णो समवन्ना) भधा असुरकुमार समान वणुवाणा नथी होता (एवं लेस्साए वि) ओ
प्रकारे देश्या विशे पणु (वेयणाए जहा नेरइया) वेदनाथी नारकेनी समान (अवसेसं) शेष कथन
(जहा नेरइयाणं) नेवा नारकेना (एवं जाव थणियकुमारा) ओ न प्रकारे यावत् स्तनितकुमार

टीकार्थ-हवे असुरकुमार आदि दश भवनपतियोनी समानाहार आदि नव पदोने
दर्शने प्ररूपणा कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुं भधा असुरकुमार समान आहारवाणा होय छे ?
ओ प्रकारे शुं भधा समान शरीरवाणा अने समान श्वासोच्छ्वासवाणा होय छे ?

નોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસા અસુરકુમારા ભવન્તીતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘ખોડેણદ્વે સમદ્વે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-સર્વે અસુરકુમારા નો સમાહારાઃ, નો વા સમશરીરાઃ, ન વા સમોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસા ભવન્તિ, ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેણં મંતે ! एवं બુચ્ચહ-અસુરકુમારા નો સર્વે સમાહારા ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે-અસુરકુમારાઃ નો સર્વે સમશરીરાઃ, નો સર્વે સમોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસા ભવન્તીતિ ? ભગવાનાહ-‘જહા નૈરહ્યા’યથા નૈરયિકાઃ પૂર્વે પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ અસુરકુમારા અપિ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, તથાચ યથા કેચન નૈરયિકા મહાશરીરાઃ, કેચન અલ્પશરીરાઃ, તત્ર મહાશરીરાઃ વહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ, ઉચ્છ્વાસતયા ઘૃહ્ણન્તિ નિઃશ્વાસતયા ઘુશ્ચન્તિ, અલ્પશરીરાશ્ચ અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ ઉચ્છ્વાસતયા ઘૃહ્ણન્તિ નિઃશ્વાસતયા ઘુશ્ચન્તિ અત એવ ન તે સમાહારાઃ, વાલે હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ યહ વાત યુક્તિ સંગત નહીં હૈ । સ્વ અસુરકુમાર સમાન આહારવાલે, સમાન શરીર વાલે ઓર સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ વાલે નહીં હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ સ્વ અસુરકુમાર સમાન આહાર વાલે નહીં હોતે, સમાન શરીર વાલે નહીં હોતે તથા સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ વાલે નહીં હોતે ।

ભગવાન્-જૈસે પહેલે નારકોં કે વિષય મેં પ્રરૂપણ કિયા હૈ, ઉસી પ્રકાર અસુરકુમારોં કે વિષય મેં બી પ્રરૂપણ કરના ચાહિય, અર્થાત્ જૈસે કોઈ નારક મહાશરીર ઓર કોઈ અલ્પશરીર હોતે હૈં, મહાશરીર નારક વહુતર પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં, ઉચ્છ્વાસ કે રૂપમેં ગ્રહણ કરતે હૈં ઓર નિઃશ્વાસ કે રૂપમેં ત્યાગતે હૈં તથા લઘુકાય નારક અલ્પતર પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં, અલ્પતર

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત નથી. બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા, સમાન શરીરવાળા અને સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા નથી હોતા, સમાન શરીરવાળા નથી હોતા, તથા સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવન્-એમ પહેલાં નારકોના વિષયમાં પ્રરૂપણ કરી છે, એ પ્રકારે અસુરકુમારોના વિષયમાં પણ પ્રરૂપણ કરવી જોઈએ, અર્થાત્ જેમ કોઈ નારક મહાશરીર અને કોઈ અલ્પ શરીર હોય છે, મહાશરીર નારક ઘણા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગે છે તથા લઘુકાય નારક અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસ રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને અલ્પતર પુદ્ગલોનો

નો સમશરીરાઃ, નો વા સમોચ્છવાસ નિઃશ્વાસા ભવન્તિ તથા કેચન અસુરકુમારા મહાશરીરાઃ, કેચન અલ્પશરીરા ભવન્તિ તત્ર મહાશરીરા બહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ, ઉચ્છવાસતયા ગૃહ્ણન્તિ નિઃશ્વાસતયા મુશ્વન્તિ, અલ્પશરીરા અસુરકુમારા અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ ઉચ્છવાસતયા મુશ્વન્તિ, નિઃશ્વાસતયા મુશ્વન્તિ અતएव ન તેऽપિ સમાહારાઃ નો વા સમોચ્છવાસ નિઃશ્વાસા ભવન્તીતિ ભાવઃ, અત્રેદં બોધ્યમ્-અસુરકુમારાણામુત્કર્ષેણ મહાશરીરત્વં સપ્તહસ્ત-પ્રમાણત્વાત્મકં ભવધારણીયશરીરાપેક્ષયા બોધ્યમ્ જઘન્યેનાલ્પશરીરત્વમઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગ-પ્રમાણત્વાત્મકમવસેયમ્, ઉત્તર વૈક્રિયાપેક્ષયા પુનરુત્કર્ષેણ મહાશરીરત્વં યોજનલક્ષપ્રમાણત્વમ્ જઘન્યેનાલ્પશરીરત્વમઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગપ્રમાણત્વમવસેયમ્, તત્રૈતે અસુરકુમારા મહાશરીરા

પુદ્ગલોં કો ઉચ્છવાસ રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હેં ઔર અલ્પતર પુદ્ગલોં કો નિઃશ્વાસ રૂપ મેં ત્યાગતે હેં, અતएव વે સમાન આહારવાલે, સમાન શરીર વાલે ઔર સમાન ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ વાલે નહીં હોતે, ડસી પ્રકાર કોઈ-કોઈ અસુરકુમાર મહાકાય હોતે હેં, કોઈ-કોઈ લઘુકાય હોતે હેં । જો મહાકાય હેં વે બહુતર પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હેં, બહુતર પુદ્ગલોં કો ઉચ્છવાસ કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હેં, ઔર નિઃશ્વાસ કે રૂપમેં ત્યાગ કરતે હેં । જો અસુરકુમાર લઘુકાય હોતે હેં, વે અલ્પતર પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હેં, અલ્પતર પુદ્ગલોં કો ઉચ્છવાસ રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હેં ઔર અલ્પતર પુદ્ગલોં કો નિઃશ્વાસ રૂપમેં ત્યાગતે હેં । અતएव વે ઓ સમાન આહાર વાલે નહીં હેં, સમાન ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ વાલે ઓ નહીં હે ।

યહાં યહ સમજલેના ચાહિએ કિ અસુરકુમારોં કા અધિક સે અધિક વડા શરીર સાત હાથ કા હોતા હૈ, ભવધારણીય શરીર કી અપેક્ષા સે યહ પ્રમાણ હૈ । જઘન્ય પ્રમાણ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કા જાનના ચાહિએ । ઉત્તરવૈક્રિય કી

ગત્થોને નિઃશ્વાસરૂપમાં ત્યાગે છે, તેથી જ તેઓ સમાન આહારવાળા, સમાન શરીરવાળા અને સમાન ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા. એજ પ્રકારે કોઈ કોઈ અસુરકુમાર મહાકાય હોય છે, કોઈ કોઈ લઘુકાય હોય છે. જે મહાકાય છે તેઓ ઘણા પુદ્ગલોને આહાર કરે છે, અને ઘણા પુદ્ગલોને ઉચ્છવાસ રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, અને નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગે છે. તથા જે અસુરકુમાર લઘુકાય છે તેઓ અલ્પતર પુદ્ગલોને આહાર કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોને ઉચ્છવાસ રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોને નિઃશ્વાસરૂપમાં ત્યાગે છે. તેથી જ તેઓ પણ સમાન આહારવાળા નથી હોતા. સમાન ઉચ્છવાસવાળા-નિઃશ્વાસવાળા પણ નથી હોતા.

અહીં એ સમજ લેવું જોઈએ કે અસુરકુમારોનું અધિકથી અધિક મોટું શરીર સાત હાથનું હોય છે ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાએ આ પ્રમાણ છે. જઘન્ય પ્રમાણ આંગળોને અસંખ્યાતમે ભાગ બાણુવે જોઈએ ઉત્તર વૈક્રિયની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ મોજન અને જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું તેમના શરીરનું પ્રમાણ હોય છે. એ

વહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તીત્યાદિરીત્યા ઝહનીયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસુરકુમારા ણં ભંતે ! સન્વે સમકમ્મા ?’ હે ભદન્ત ! અસુરકુમારાઃ સ્વલુ સર્વે કિં સમકર્માણો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયસા !’ હે ગૌતમ ! ‘ણો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-સર્વે અસુરકુમારાઃ સમાનકર્માણઃ ક્ત્વેવમર્થો નો યુત્તચોપપન્નઃ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દે ણં ભંતે ! એવં ઘુચ્છઈ-અસુરકુમારા નો સન્વે સમકમ્મા ?’ હે ભદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્યેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે-અસુરકુમારાઃ નો સર્વે સમાનકર્માણ ઇતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયસા !’ હે ગૌતમ ! અસુરકુમારા દુવિહા પ્ણત્તા’ અસુરકુમારા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, ‘તં જદ્દા-પુચ્છોવવન્નગાય પ્ણોવવન્નગાય’ તચ્ચથા-પૂર્વોપપન્નકાથ પશ્ચાદુપપન્નકાથ, તત્ર નૈરયિકાપેક્ષયા વિપરીતં પ્રતિપાદયતિ-‘તત્થ ણં જે તે પુચ્છોવવન્નગા તે ણં મહાકમ્મા’ તત્ર સ્વલુ પૂર્વોપપન્ન પશ્ચાદુપપન્નાસુરકુમારાણાં મધ્યે યે તે પૂર્વોપપન્નકા અસુરકુમારાઃ સન્તિ તે સ્વલુ મહાકર્માણો ભવન્તિ ‘તત્થ ણં જે તે પ્ણોવવન્નગા તેણં અપ્પકમ્મા’ તત્ર સ્વલુ-પૂર્વોત્પન્ન પશ્ચાદુત્પન્ના

અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન ઓર જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કા ઉનકે શરીર કા પ્રમાણ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર જો અસુરકુમાર જિતને વડે શરીર હોતે હૈ વે ઉતને હી અધિક પુદ્ગલોં કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈ ઓર જો જિતને લઘુ શરીર ચાલે હૈ વે ઉતને હી કમ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હૈ, ઇત્યાદિ સમજાલેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-કયા સમી અસુરકુમાર સમાન કર્મવાલે હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં, અર્થાત્ યહ વાત યુક્તિસંગત નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ એસા કહા જાતા હૈ કિ સવ અસુર કુમાર સમાન કર્મ વાલે નહીં હોતે ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-પૂર્વોત્પન્ન અર્થાત્ પહેલે પૈદા હોને વાલે ઓર પશ્ચાદુત્પન્ન અર્થાત્ વાદ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે । ઇનકે વિષય મેં નારકોં કી અપેક્ષા વિપરીત પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ-ઉક્ત દોનોં

પ્રકારે જે અસુરકુમાર જેટલા મોટા શરીરવાળા હોય છે તેઓ તેટલા અધિક પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને જે જેટલા લઘુ શરીરવાળા છે, તેઓ તેટલાજ ઓછા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, ઇત્યાદિ સમજા લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના હોય છે-પૂર્વોત્પન્ન અર્થાત્ પહેલા પૈદા થનારા અને પશ્ચાદુત્પન્ન અર્થાત્ પછીથી ઉત્પન્ન થનારા. તેમના વિષયમાં નારકાની અપેક્ષાએ વિપરીત પ્રતિપાદન કરાય છે-કહેલા બંને પ્રકારના અસુરકુમારોમાં જે પૂર્વોત્પન્ન

સુરકુમારાણાં મધ્યે ચે તે પશ્ચાદુત્પન્નકા અસુરકુમારાઃ સન્તિ તે અલ્પકર્માણો ભવન્તિ,

અથ પૂર્વોત્પન્ના નૈરયિકા અલ્પકર્માણઃ, પશ્ચાદુત્પન્નાસ્તુ મહાકર્માણઃ પ્રતિપાદિતાઃ, અસુર-
કુમારાઃ પુનઃ પૂર્વોત્પન્નાઃ મહાકર્માણઃ, પશ્ચાદુત્પન્નાસ્તુ અલ્પકર્માણ ઇતિ વૈષ્ણવે કિં વીજમિતિચે-
દત્રોચ્યતે—અસુરકુમારાસ્તાવત્ સ્વભવાદુદ્વૃત્તાઃ સન્તસ્તિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યન્તે, તત્ર
તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યમાનાઃ કેચન પૃથિવ્યવ્વનસ્પતિરૂપૈકેન્દ્રિયેષુ ઉત્પદ્યન્તે, કેચન પંચેન્દ્રિ-
યેષુ તિર્યગ્યોનિષુ મનુષ્યેષ્વપિ ચોત્પદ્યમાનાઃ કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યેષુ ઉત્પદ્યન્તે નો
અકર્મભૂમિકસંમૂર્ચિઞ્ચમનુષ્યેષુ, તત્રાપિ પળમાસાવશેષાયુષ્કાશ્ચ સન્તઃ પારમવિકમાયુર્વ-

પ્રકાર કે અસુરકુમારોં મેં જો પૂર્વોત્પન્ન હૈં, વે મહા કર્મ વાલે હોતે હૈં ઓર જો
પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન હૈં અર્થાત્ વાદ મેં પૈદા હુએ હૈં, વે અલ્પકર્મ વાલે હોતે હૈં ।

શંકા—નારકોં કે વિષય મેં કહા ગયા થા કિ જો નારક પૂર્વોત્પન્ન હોતે હૈં
વે અલ્પકર્મા હોતે હૈં ઓર જો પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન હૈં, વે મહા કર્મા હોતે હૈં, કિન્તુ
અસુરકુમાર જો પૂર્વોત્પન્ન હોતે હૈં ઉન્હેં મહાકર્મા કહા ગયા હૈ ઓર જો પશ્ચાદુ-
ત્પન્ન હૈં ઉન્હેં અલ્પકર્મા કહા હૈ, ઇસ વિષમતા કા કયા કારણ હૈ ?

સમાધાન—અસુરકુમાર અપને ભવ કા ત્યાગ કરકે યા તો તિર્યચયોનિ મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં અથવા મનુષ્યયોનિ મેં । તિર્યચયોનિ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલોં મેં સે
કોઈ-કોઈ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય યા વનસ્પતિકાય મેં મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, કોઈ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં તથા જો મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે
કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અકર્મભૂમિજ ઓર સંમૂર્ચિઞ્ચ
મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે । વહાં છહ મહીના આયુ શેષ રહને પર પરભવ
સંબંધી આયુ કા વન્ધ કરતે હૈં । પરભવ સંબંધી આયુ કે વન્ધ-કે સમય એકાન્ત

છે, તેઓ મહાકર્મવાળા હોય છે અને જે પશ્ચાદુત્પન્ન છે અર્થાત્ પાછળથી પેદા થયેલ
છે, તેઓ અલ્પકર્મવાળા હોય છે

શંકા—નારકોના વિષયમાં કહ્યું હતું કે જે નારક પૂર્વોત્પન્ન હોય છે તેઓ અલ્પકર્મા
હોય છે અને જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન છે તેઓ મહાકર્મા હોય છે, પરન્તુ અસુરકુમાર જે પૂર્વો-
ત્પન્ન હોય છે, તેઓને મહાકર્મા કહેલ છે અને જે પશ્ચાદુત્પન્ન છે તેઓને અલ્પકર્મા
કહેલ છે, આ વિષમતાનું શું કારણ છે ?

તેનું સમાધાન—અસુરકુમાર પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને અગરતો તિર્યચયોનિમાં
ઉત્પન્ન થાય છે અથવા મનુષ્ય યોનિમાં, તિર્યચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થનારાઓમાંથી કોઈ
કોઈ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અગર વનસ્પતિકાયમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને જે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ કર્મભૂમિના
ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મ ભૂમિમાં અને સંમૂર્ચિઞ્ચ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન
નથી થતાં, ત્યાં આગળ છ મહીનાનું આયુ શેષ રહે ત્યારે પરભવ સંબંધી આયુનું બન્ધન

ધનન્તિ, પારભવિકાયુર્વધ્નકાલે ચ એકાન્તતિર્યગ્યોગ્યા એકાન્તમનુષ્યયોગ્યા વા પ્રકૃતીરુપ-
ચિન્વન્તિ અત એવ પૂર્વોત્પન્નકા અસુરકુમારાઃ મહાકર્મતરા ભવન્તિ, પશ્ચાદુત્પન્નકાઃ પુનરસુર-
કુમારા નાદ્યત્વેઽપિ પારભવિકાયુર્વધ્નન્તિ નો વા તિર્યગ્યોનિક મનુષ્યયોગ્યાઃ પ્રકૃતી રુપચિ-
વન્તિ, તસ્માત્તે અલ્પકર્મતરા ભવન્તિ, ઇતિ ભાવઃ, પ્રતકૃપુપસંહરણાદ-‘સં તેણદ્વે ણં ગોયમા !
એવં વુચ્ચઈ-અસુરકુમારા ણો સવ્વે સમકર્મ્મા’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન એવમ્-ઉત્તરીત્યા
ઉચ્યતે-અસુરકુમારા નો સર્વે સમકર્મ્માણો ભવન્તીતિ, ‘એવં વન્નલેસ્સાપ પુચ્છા’ એવમ્-સમકર્મ-
વદેવ વર્ણલેશ્યયોરપિ પૃચ્છા, તથાચ અસુરકુમારાઃ કિં સર્વે સમવર્ણા ભવન્તિ ? નાયમર્થઃ
સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે-અસુરકુમારાઃ સર્વે નો સમવર્ણા ઇતિ ? અસુરકુમારા દ્વિવિધાઃ
પ્રજ્ઞાપ્તાઃ-પૂર્વોત્પન્નકાશ્ચ, પશ્ચાદુત્પન્નકાશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવન્નગા તેણં અવિસુદ્ધવન્ન-
તરાગા’ તત્ર સ્વલુ-પૂર્વોત્પન્ન પશ્ચાદુત્પન્નાસુરકુમારાણાં મધ્યે યે તે પૂર્વોત્પન્નકા અસુરકુમારાસ્તે

તિર્યચયોગ્ય અથવા એકાન્ત મનુષ્ય યોગ્ય પ્રવૃત્તિયોં કા ઉપચય કરતે હેં । હસ
કારણ પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર મહાકર્મ વાલે હોતે હેં । કિન્તુ જો અસુરકુમાર
બાદ મેં ઉત્પન્ન હુએ હેં ડન્હોને અહીં તક પરભવ કી આયુ નહીં વાંધી હૈ ઓર
ન તિર્યચ યા મનુષ્ય કે યોગ્ય પ્રકૃતિયોં કા ઉપચય કિયા હોતા હૈ, હસ કારણ
વે અલ્પતર કર્મવાલે હોતે હેં । અવ પ્રકૃત કા ઉપસંહાર કરતે હેં-ગૌતમ ! હસ
કારણ એસા કહા જાતા હૈ કિ સમી અસુરકુમાર સમાન કર્મ વાલે નહીં હોતે ।

જૈસે સમાન કર્મ મેં કે વિષય પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર વર્ણ ઓર
લેશ્યા કે સંબંધ મેં મી પ્રશ્ન સમજ્જ લેના ચાહિએ, જૈસે-કયા સમી અસુરકુમાર
સમાન વર્ણ, વાલે હોતે હેં ? ઉત્તર-‘ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । ગૌતમ-
‘કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ સબ અસુરકુમાર સમાન વર્ણ વાલે નહીં
હોતે ?’ મગવાન્-‘અસુરકુમાર ડો પ્રકાર કે હોતે હેં-પૂર્વોત્પન્ન ઓર પશ્ચાત્-

ઠરે છે. પરભવ સંબંધી આયુના બંધના સમયે એકાન્ત તિર્યચ યોગ્ય અથવા એકાન્ત
મનુષ્ય યોગ્ય પ્રકૃતિયોના ઉપચય ઠરે છે. એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર મહાકર્મવાળા
હોય છે. પરન્તુ જે અસુરકુમાર પછીથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓને હજી સુધી પરભવનું
આયુ નથી હોતું અને તિર્યચ કે મનુષ્યને યોગ્ય પ્રકૃતિયોના ઉપચય કર્યો હોતો નથી.
એ કારણે તેઓ અલ્પતર કર્મવાળા હોય છે હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર ઠરે છે હે ગૌતમ-
એ કારણે એવું કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા નથી હોતા.

જેવો સમાન કર્મના વિષયમાં પ્રશ્ન કરાયેલ છે, એજ પ્રકારે વર્ણ અને લેશ્યાના
સમ્બંધમાં પણ પ્રશ્ન સમજી લેવો જોઈએ, જેમકે-શું બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા
હોય છે ? ઉત્તર-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. ગૌતમસ્વામી શા કારણથી એમ કહેવાય
છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવાન્- ‘અસુરકુમાર જે પ્રકારના હોય છે-પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાદુત્પન્ન જે

खलु अविशुद्धवर्णतरकाः—अविशुद्धतरवर्णा भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा' तत्र खलु—पूर्वोत्पन्नपश्चादुत्पन्नासुरकुमाराणां मध्ये ये ते पश्चादुत्पन्ना असुरकुमारास्ते खलु विशुद्धवर्णतरा भवन्ति, पूर्वोक्तनैरयिकापेक्षया वैषम्ये वीजन्तु असुरकुमाराणां प्रशस्तवर्णनाम्नो भयापेक्षः शुभ उत्कटानुभागोदयो भवति सच पूर्वोत्पन्नासुरकुमाराणां पुष्कलः क्षयं प्राप्तः, अतस्ते पूर्वोत्पन्ना अविशुद्धतरवर्णा व्यपदिश्यन्ते, पश्चादुत्पन्नकानान्तु नाद्यत्वेऽपि प्रभूतस्त्वधाविभानुभागोदयो निर्जीर्ण इति ते विशुद्धतरवर्णा व्यपदिश्यन्ते, तदुपसंहरन्नाह— 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ—असुरकुमाराणं सव्वे णो समवन्ना' हे गौतम ! तत्—अय तेनार्येन एवम्—उत्तरीत्या उच्यते—यत्—असुरकुमाराः खलु सर्वे नो समवर्णा भवन्ति, 'एवं लेस्साए वि' एवम्—वर्णवदेव लेस्याऽपि असुरकुमाराणां वक्तव्या, तथाच पूर्वोत्पन्ना असुरकुमाराः अविशुद्धतरलेस्या भवन्ति, पश्चादुत्पन्नास्तु विशुद्धतरलेस्या भवन्ति, तत्र कारणन्तु

उत्पन्न जो पूर्वोत्पन्न हैं वे अविशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं । जो पश्चात् उत्पन्न हैं वे विशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं । पूर्वोक्त नारकों से असुरकुमारों में यह जो विषमता है इसका कारण यह है—असुरकुमारों में, भव के कारण प्रशस्त वर्ण नाम कर्म के तीव्र गुण अनुभाग का उदय होता है । पूर्वोत्पन्न असुरकुमारों का वह शुभ अनुभाग बहुत-सा क्षय हो चुकता है, इस कारण पूर्वोत्पन्न असुरकुमार अविशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं, किन्तु जो असुरकुमार जाद में उत्पन्न हुए हैं, उनका वर्ण नाम कर्म के शुभ अनुभाग का बहुभाग क्षीण नहीं होता—उसका अधिकांश विद्यमान होता है, अत एव वे विशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं । इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि सभी असुरकुमार समान वर्ण वाले नहीं होते हैं ।

वर्ण के समान असुरकुमारों की लेश्या भी समझनी चाहिए । इस प्रकार पूर्वोत्पन्न असुरकुमार अविशुद्धतर लेश्या वाले होते हैं और पश्चात् उत्पन्न

पूर्वોત્પન્ન છે તેઓ અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે, જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન છે તેઓ વિશુદ્ધ-તર વર્ણવાળા હોય છે. પૂર્વોક્ત નારકોથી અસુરકુમારોમાં આ જે વિષમતા છે, તેનું કારણ એ છે—અસુરકુમારોમાં, ભવના કારણે પ્રશસ્ત વર્ણ નામ કર્મના તીવ્ર શુભ અનુભાગનો ઉદય થાય છે. પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમારોનો તે શુભ અનુભાગ ઘણો ખરો ક્ષય થઈ ગયેલો છે. એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે, પરંતુ જે અસુરકુમારો પછીથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમના વર્ણ નામ કર્મનો શુભ અનુભાગનો બહુભાગ ક્ષીણ નથી થયો હોતો—તેનો અધિકાંશ વિદ્યમાન હોય છે તેથી જ તેઓ વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા.

વર્ણના સમાન અસુરકુમારોની લેશ્યા પણ સમજવી જોઈએ. એ પ્રકારે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે અને પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન થયેલ અસુરકુમાર

પૂર્વોત્પન્નૈરસુરકુમારૈઃ પુષ્કલાનિ તીવ્રાનુભાગાનિ લેશ્યાદ્રવ્યાણિ ઉત્પાદસમયાદારમ્બ્યૈવ અનુ-
ભૂયાનુભૂય ક્ષયં પ્રાપિતાનિ અલ્પાનિ ચ મન્દાનુભાગાનિ લેશ્યાદ્રવ્યાણિ અવશિષ્યન્તે તસ્મા-
ત્પૂર્વોત્પન્નકા અવિશુદ્ધલેશ્યાઃ, પશ્ચાદુત્પન્નકાઃ પુનસ્તદ્વિપર્યયાદ્ વિશુદ્ધલેશ્યા ભવન્તીતિ
વોદ્યમ્ 'વેયણાણ જહા નેરહ્યા' વેદનાયાં તાવદસુરકુમારા યથા નૈરયિકા ઉક્તાસ્તથા વક્ત-
વ્યાઃ, 'અવસેસં જહા નેરહ્યા ણં' અવશેષમ્-અસુરકુમારાણાં ક્રિયાસ્વરૂપમાયુઃ સ્વરૂપશ્ચ
યથા નૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપાદનીયમ્, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-અસુર-
કુમારાશ્ચ યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ,
દ્વીપકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાશ્ચ વક્તવ્યાઃ ॥ ૬૦ ॥ ૪ ॥

પૃથિવીકાયિકાદિ સમાહારાદિવક્તવ્યતા

મૂલમ્-પુઢવીકાહ્યા આહારકમ્ભવળલેસ્સાહિં જહા નેરહ્યા, પુઢ-
વિકાહ્યા સઠ્વે સમવેયણા ? હંતા, યોયમા! સઠ્વે સમવેયણા, સે કેળ-

હુએ અસુરકુમાર વિશુદ્ધતર લેશ્યા વાલે હોતે હૈં । હસકા કારણ યહ હૈં કિ-જો
અસુરકુમાર પહેલે ઉત્પન્ન હુએ હૈં, ઉન્હાંને અપની ઉત્પત્તિ કે સમય સે હી તીવ્ર
અનુભાગ વાલે લેશ્યાદ્રવ્યોં કો ભોગ-ભોગ કર ઉત્તકા વહુત ભાગ ક્ષય કર દિયા
હૈં । અવ ઉનકે મન્દ અનુભાગ વાલે અલ્પ લેશ્યા દ્રવ્ય હી શેપ રહે હૈં । હસ
કારણ પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળે હોતે હૈં ઓર પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન
ઉનસે વિપરીત હોને કે કારણ વિશુદ્ધતર લેશ્યા વાલે હોતે હૈં ।

વેદના કે વિષય મેં અસુરકુમારોં કો વક્તવ્યતા નારકોં કે સ્જ્ઞાન સમજની
ચાહિએ । શેષ અર્થાત્ ક્રિયા ઓર આયુ કા સ્વરૂપ બી નારકોં કે સદૃશ હી
કહના ચાહિએ । ઓર જૈસી પ્રરૂપણા અસુરકુમારોં કી કી ગઈ હૈં વૈસી હી નાગ-
કુમારોં કી, સુવર્ણકુમારોં કી, અગ્નિકુમારોં કી, વિદ્યુત્કુમારોં કી, દ્વીપકુમારોં
કી, દિક્કુમારોં કી, પવનકુમારોં કી તથા સ્તનિતકુમારોં કી કરની ચાહિએ ।

વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે. એનું કારણ એ છે કે જે અસુરકુમાર પહેલા ઉત્પન્ન થયેલ
છે, તેઓએ પોતાની ઉત્પત્તિના સમયથી જ તીવ્ર અનુભાગવાળા લેશ્યા દ્રવ્યોને ભોગવી
ભોગવીને તેમના ઘણા ભાગ ક્ષય કરી નાખેલ હોય છે. હવે તેમના મન્દ અનુભાગવાળા
અલ્પ લેશ્યા દ્રવ્ય જ શેષ રહે છે. એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા
હોય છે અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન તેમનાથી વિપરીત હોવાને કારણે વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે.

વેદનાના વિષયમાં પણ અસુરકુમારોની વક્તવ્યતા નારકોના સમાન સમજવી જોઈ એ.
શેષ અર્થાત્ ક્રિયા અને આયુનું સ્વરૂપ પણ નારકોના સદૃશ જ કહેવું જોઈ એ. અને જેવી
પ્રરૂપણા અસુરકુમારોની કરેલી છે, તેવી જ નાગકુમારોની, સુવર્ણકુમારોની, અગ્નિકુમારોની
વિદ્યુત્કુમારોની, ઉદધિકુમારોની, દ્વીપકુમારોની, દિક્કુમારોની પવનકુમારોની તથા સ્તનિત-
કુમારોની કરવી જોઈ એ.

ट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ? गोयमा ! पुढ-
विकाइया सव्वे असन्नी असन्नीभूयं अणिययं वेयणं वेयंति, से तेण-
ट्टेणं गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समवेयणा, पुढविकाइयाणं भंते !
सव्वे समकिरिया ? हंता, गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समकिरिया,
से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुढविकाइया सव्वे समकिरिया ? गोयमा !
पुढविकाइया सव्वे साइमिच्छादिट्टी तेसिं णियइयाओ पंचकिरियाओ
कज्जंति, तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अप्पच्चक्खाण
किरिया, मिच्छादंसणवत्तिया य, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-
पुढविकाइया सव्वे समकिरिया, जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिया जहा नेरइया, णवरं किरियाहिं सम्मदिट्टी मिच्छदिट्टी सम्मा-
मिच्छदिट्टी' तत्थणं जे ते सम्मदिट्टी ते दुविहा पणत्ता, तं जहा-असंजया
य, संजयासंजया य, तत्थ णं जे ते संजयासंजया तेसिं णं तिन्नि-
किरीयाओ कज्जंति, तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया,
तत्थ णं जे असंजया तेसिं णं चत्तारि किरिया कज्जंति, तं जहा-
आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाण किरिया, तत्थ णं जे
तेमिच्छादिट्टी जे य सम्मामिच्छादिट्टी तेसिं णं णियइयाओ पंचकिरि-
याओ कज्जंति, तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया,
अप्पच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया, सेसं त चेव ॥सू० ५॥

छाया-पृथिवीकायिकाः आहारकर्मवर्ण लेश्याभिर्यथा नैरयिकाः, पृथिवीकायिकाः सर्वे
समवेदनाः ? हन्त, गौतम ! सर्वे समवेदनाः, तत् केनार्थेन एव मुच्यते-पृथिवीकायिकाः

पृथ्वीकायादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(पुढविकाइया आहारकम्मवण्णलेस्साहिं जहा नेरइया) पृथ्वीका-
यिक आहार, कर्म, वर्ण और लेश्या से नारकों के समान (पुढविकाइया सव्वे
समवेयणा ?) क्या सब पृथ्वीकायिक समान वेदना वाले हैं ? (हंता, गोयमा !

पृथ्वीकायादिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(पुढविकाइया आहार कम्मवण्णलेस्साहिं जहा नेरइया) पृथ्वीकायिक आहार
कर्म, वर्ण अने लेश्याथी नारकेना समान (पुढविकाइया सव्वे समवेयणा') शुं अधा
पृथ्वीकायिक समान वेदनावाना छे ? (हंता गोयमा ! सव्वे समवेयणा) हा गौतम ! अधा

સર્વે સમવેદનાઃ ? ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાઃ સર્વે અસંજ્ઞિનઃ અસંજ્ઞિભૂતામ્ અનિયતાં વેદનાં વેદયન્તિ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાઃ સર્વે સમવેદનાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલ્ભદન્ત ! સર્વે સમક્રિયાઃ ? હન્ત, ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાઃ સર્વે સમક્રિયાઃ, તત્ કેનાર્થેન એવ મુચ્યતે-પૃથિવીકાયિકાઃ સર્વે સમક્રિયાઃ ? ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાઃ સર્વે માયિમિથ્યા દૃષ્ટ્ય સ્તેષાં નિયતાઃ પન્ન ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે, તદ્વથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા,

સર્વે સમવેયના) હાં, ગૌતમ ! સર્વ સમાન વેદના વાલે હું (સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમવેયના) હે ભગવન્ ! કિસ કારણ એસા કહા જાતા હૈ કિ સર્વ પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદના વાલે હું ? (ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે અસન્ની) હે ગૌતમ ! સર્વ પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી હું (અસન્નિભૂયં અણિયયં વેયળં વેયંતિ) અસંજ્ઞિભૂત અનિયત વેદના વેદતે હું (સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમવેયના) હસ કારણ સે ગૌતમ ! સર્વ પૃથ્વીકાયિક સમવેદના વાલે હોતે હું ।

(પુઢવિકાહ્યા ણં મંતે ! સર્વે સમકિરિયા ?) હે ભગવન્ ! સર્વ પૃથિવીકાયિક કયા સમાન ક્રિયા વાલે હોતે હું ? (હંતા ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમકિરિયા) હાં ગૌતમ ! સર્વ પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયા વાલે હોતે હું (સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમકિરિયા) હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ સર્વ પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયા વાલે હું ? (ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે) સર્વી પૃથ્વીકાયિક (સાહ્યમિચ્છાદિટ્ટી) માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ હું (તેસિ ણિયહ્યાઓ પંચકિરિયાઓ કજ્જંતિ) ડનકો નિશ્ચય સે પાંચ ક્રિયાં હોતી હું (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ષણકિરિયા, મિચ્છાદંસગવત્તિયા ય) વે હસ પ્રકાર-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યા

સમાન વેદનાવાળા છે (સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમવેયના ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળા છે (ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે અસન્ની) હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી છે (અસન્નિભૂયં, અણિયયં વેયળં વેયંતિ) અસંજ્ઞિભૂત અનિયત વેદના ભોગવે છે (સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમવેયના) એ કારણે હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા થાય છે

(પુઢવિકાહ્યાણં મંતે ! સર્વે સમકિરિયા ?) હે ભગવન્ ! બધા પૃથ્વીકાયિક શું સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે ? (હંતા ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમકિરિયા) હા ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે (સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-પુઢવિકાહ્યા સર્વે સમકિરિયા) હે ભગવન્ શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા છે ? (ગોયમા ! પુઢવિકાહ્યા સર્વે) હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક (સાહ્ય મિચ્છાદિટ્ટો) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (તેસિ ણિયહ્યાઓ પંચકિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેમને નિશ્ચયથી પાચ ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા આરંભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ષણકિરિયા, મિચ્છા-

અપ્રત્યાશ્ચયન ક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ચ, તત્ તેનર્થેન ગૌતમ ! એવ મુચ્યતે-પૃથિવી-કાયિકાઃ સર્વે સમક્રિયાઃ, યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ, પન્નેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકા યથા નૈરયિકાઃ, નવરં ક્રિયાભિઃ સમ્યગ્દૃષ્ટયો મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે સમ્ય-ગ્દૃષ્ટયસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ, તદ્વથા-અસંયતાશ્ચ સંયતાસંયતાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે સંયતા-સંયતા સ્તેપાં સ્વલુ તિસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે તદ્વથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, તત્ર સ્વલુ યે અસંયતા સ્તેપાં સ્વલુ ચતસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે, તદ્વથા-આરંભિકી પારિગ્રહિ-

રુપાનક્રિયા ઔર મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (સે તેણદ્રેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ્વ હસ કારણ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ (પુઢવિકાહયા સચ્વે સમકિરિયા) પૃથ્વીકાયિક સ્વ સમાન ક્રિયા કાલે હૈં (જાવ ચતુરિન્દ્રિયા) ચૌદન્દ્રિય પર્યન્ત ।

(પંચિન્દ્રિયનિરિક્ષજોણિયા) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોનિ વાલે (જહા નેરહયા) નારકોં કે સમાન (નવરં) વિશેષ (કિરિયાહિં) ક્રિયાઓં સે (સમદ્વિટ્ટી) સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિ (મિચ્છદ્વિટ્ટી) મિથ્યાદૃષ્ટિ (સમ્મામિચ્છદ્વિટ્ટી) સમ્યહ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મિશ્ર-દૃષ્ટિ (તત્થ ણં જે તે સમ્મદ્વિટ્ટી) ઉનમેં જો સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં (તે દુવિહા પણ્ણત્તા) વે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા અસંજતા ય સંજયાસંજયા ય) અસંયત ઔર સંયતાસંયત (તત્થ ણં જે સંજયાસંજયા ય) ઉનમેં જો સંયતાસંયત અર્થાત્ દેશસં-યમી હૈં (તેસિ ણં તિન્નિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ઉનકો તીન ક્રિયાણં હોતી હૈં (તં જહા આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા) વે હસ પ્રકાર-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા (તત્થ ણં જે અસંજતા) ઉનમેં જો અસંયત હૈં (તેસિ ણં ચત્તારિ કિરિયા કજ્જંતિ) ઉનકો ચાર ક્રિયાણં હોતી હૈં (તં જહા-આરંભિયા,

દંસણવત્તિયા ય) તેઓ આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (સે તેણદ્રેણં ગોદમા ! એવં બુચ્ચહ્વ) એ કારણથી ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે (પુઢવિકાહયા સચ્વે સમકિરિયા) પૃથ્વીકાયિક અથા સમાન ક્રિયાવાળા છે (જાવ ચતુરિન્દ્રિયા) યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્ત

(પંચિન્દ્રિય નિરિક્ષજોણિયા) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોનિવાળા (જહા નેરહયા) નારકોની સમાન (નવરં) વિશેષ (કિરિયાહિં) ક્રિયાઓથી (સમ્મદ્વિટ્ટી) સમ્યગ્દૃષ્ટિ (મિચ્છદ્વિટ્ટી) મિથ્યાદૃષ્ટિ (સમ્મા મિચ્છદ્વિટ્ટી) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ-મિશ્રદૃષ્ટિ (તત્થ ણં જે તે સમ્મદ્વિટ્ટી) તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (તે દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓ જે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા-અસંજતાય સંજયાસંજયાય) અસંયત અને સંયતાસંયત (તત્થ ણં જે તે સંજતાસંજતા) તેઓમાં જે સંયતા સંયત અર્થાત્ દેશ સંયમી છે (તેસિ ણં તિન્નિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેઓને ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા (તત્થ ણં જે અસંયતા) તેઓમાં જે અસંયત છે (તેસિ ણં ચત્તારિ કિરિયા કજ્જંતિ) તેમને ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવ-

કી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, તત્ર સ્વલુ ચેતે મિથ્યાદૃષ્ટ્યો ચે ચ સમ્યગ્મિથ્યા-
દૃષ્ટ્યસ્તેપાં સ્વલુ નિયતાઃ પશ્ચ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે તદ્યથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયા-
પ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, શેષં તત્ત્વૈચ ॥ સૂ. ૦ ૬ ॥

ટીકા-અથ પૃથિવીકાયિકાદીનાં સમાહારાદિકમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુ માહ-‘પુઠવિકાઙ્યા
આહારકમ્મવન્ન લેક્ષ્યાહિં જહા નૈરઙ્યા’ પૃથિવીકાયિકાઃ આહારકર્મવર્ણલેક્ષ્યાભિર્યથા નૈર-
યિકાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા વક્તવ્યાઃ, તથા ચ પૃથિવીકાયિકાનામાહારાદિચતુષ્ટયવિષયકા
અભિલાપાઃ નૈરયિકાણામિવ અભિધેયાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઠવિકાઙ્યા સન્વે સમવેયના ?’

પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ષ્ણાણકિરિયા) વે હસ પ્રકાર-આરંભિકી,
પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદિદ્વી) उनमें
जो मिथ्यादृष्टि हैं (जे य सम्मामिच्छादिद्वी) और जो मिश्रदृष्टि हैं (तेसि णं
णियइयाओ) उनको निश्चय से (पंचकिरियाओ कज्जंति) पांच क्रियाएं होती है
(तं जहा) वे इस प्रकार (आरंभिया) आरंभिकी (परिग्राहिया) पारिग्रहिकी
(मायावत्तिया) मायाप्रत्यया (अपचचक्खाणकिरिया) अप्रत्याख्यानक्रिया
(मिच्छादसणवत्तिया) मिथ्यादर्शनप्रत्यया (सेसं तं चेव) शेष वही ।

ટીકાર્થ-અવ પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોં કે સમાન આહાર આદિ કી પ્રરૂ-
પણા કી જાતી હૈં-

આહાર, કર્મ, વર્ણાં ઓર લેશ્યા કી અપેક્ષા જિસ પ્રકાર નારકોં કા નિરૂ-
પણ કિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર પૃથ્વીકાયિકોં કી પ્રરૂપણા સમજાલેની યાહિયે ।
અનણ્વ નારકોં કે આહાર આદિ ચારોં કે સંબંધ સેં જૈસા કથન હૈ, વૈસા હી
પૃથ્વીકાયિકોં કા કથન કરના યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા સમી પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાલે હૈં ?

તિયા-અપચ્ચક્ષ્ણાણકિરિયા) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યા-
ખ્યાન ક્રિયા (તત્થણં જે તે મિચ્છાદિદ્વી) તેઓમાં જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (જે ય સમ્મામિચ્છા
દિદ્વી) અને જે મિશ્ર દૃષ્ટિ છે (તેસિણં નિયઇયાઓ) તેમને નિશ્ચયથી (પંચકિરિયાઓ
કજ્જંતિ) પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (આરંભિયા) આરંભિકી (પરિગ્ર
હિયા) પારિગ્રહિકી (માયાવત્તિયા) માયા પ્રત્યયા (અપચ્ચક્ષ્ણાણ કિરિયા) અપ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા (મિચ્છાદસણવત્તિયા) મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયા (સેસં તં ચેવ) શેષ તેમજ

ટીકાર્થ-હવે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોની સમાન આહાર આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે
આહાર, કર્મ, વર્ણ અને લેશ્યાની અપેક્ષાએ જે પ્રકારે નારકેનું નિરૂપણ કર્યું છે,
તેજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોની પ્રરૂપણા સમજા લેવી જોઈએ તેથી જ નારકોના આહાર
આદિ ચારેના સમ્બંધમાં જેવું કથન છે, તેવું જ પૃથ્વીકાયિકોનું કથન કરવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા છે ?

પૃથ્વી કાયિકાઃ કિં સર્વે સમવેદના ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! સર્વે સમ-
વેયના’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ પૃથ્વીકાયિકાઃ સર્વે સમવેદના ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘સે કેળદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ-પુઠ્ઠવિકાઈયા સર્વે સમવેયના ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેના-
થેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉત્તરીત્યા ઉચ્ચતે-પૃથ્વીકાયિકાઃ સર્વે સમવેદના ભવન્તિ ?
ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુઠ્ઠવિકાઈયા સર્વે અસન્ની અસન્નિભૂયં અણિયયં
વેયણં વેયંતિ’ પૃથ્વીકાયિકાઃ સર્વે અમંજ્ઞિનો મિથ્યાદૃષ્ટયોઽમનસ્કા વા ભવન્તિ, અસંજ્ઞિ
ભૂતામ્ અનિયતાં વેદનાં વેદયન્તિ, વેદના મનુભવન્તોઽપિ ન પૂર્વોપાત્તાશુભકર્મપરિણતિરિય-
મિત્યગ્ગચ્છન્તિ, તેષાં મિથ્યાદૃષ્ટિત્વાદ અમનસ્કત્વાદ્વેતિ ભાવઃ । પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તેણ-
દ્દેણં ગોયમા ! પુઠ્ઠવિકાઈયા સર્વે સમવેયના’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાથેન પૃથ્વીકાયિકાઃ
સર્વે સમવેદના ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઠ્ઠવિકાઈયા ણં મંતે ! સર્વે સમકિરિયા !’
હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાયિકાઃ સર્વે કિં સમક્રિયાઃ-સમાનક્રિયા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-
‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ ‘પુઠ્ઠવિકાઈયા સર્વે સમકિરિયા’ પૃથ્વીકાયિકાઃ
સર્વે સમક્રિયાઃ ભવન્તિ, ગૌતમસ્તત્ર પૃચ્છતિ ‘સે કેળદ્દેણં એવં વુચ્છઈ-પુઠ્ઠવિકાઈયા સર્વે

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળે હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા ગયા હૈં કિ સર્વ
પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વે પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ
અથવા અમનસ્ક હોતે હૈં । વે અસંજ્ઞિભૂત ઓર અનિયત વેદના કા વેદન કરતે
હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ વેદના કા અનુભવ કરતે હુએ મી વે નહીં સમજ પાતે કિ
યહ મેરે પૂર્વોપાર્જિત અશુભ કર્મકા પરિણામ હૈં, ક્યોંકિ વે અસંજ્ઞી ઓર મિથ્યા-
દૃષ્ટિ હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળે હોતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહ્યું કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદના
વાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા
અમનસ્ક હોય છે. તેઓ અસંજ્ઞિભૂત અને અનિયત વેદનાનો અનુભવ કરે છે. તાત્પર્ય
એ છે કે વેદનાનો અનુભવ કરવા છતાં પણ તેઓ નથી સમજી શકતા કે આ મારા પૂર્વો
પાર્જિત અશુભકર્મોનું પરિણામ છે, કેમકે તેઓ અસંજ્ઞી અને મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાઓવાળા હોય છે.

સમક્રિયા ?' તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવત્ એવમુચ્યતે-પૃથ્વીકાયિકાઃ સર્વે સમક્રિયા ભવન્તીતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પૃથ્વીકાઈયા સર્વે માઈમિચ્છાદિદ્વી’ પૃથ્વી-કાયિકાઃ સર્વે માયિમિથ્યાદૃષ્ટયો ભવન્તિ, ‘તેસિં ણિયડ્યાઓ પંચક્રિયાઓ કજ્જતિ’ તેપાં-માયિમિથ્યાદૃષ્ટીનાં નિયતાઃ-નૈયત્થેન અવશ્યમિત્થર્થઃ પચ્ચક્રિયાઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તિ, ‘તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા માયાવત્તિયા, અપચ્ચમ્માણક્રિયા મિચ્છાદંસણવત્તિયા ય’ તથથા-આરમ્ભિકી, પારિગ્ગહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યક્ષ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ચ ‘સે તેણદ્દે ણં ગોયમા !’ એવં બુચ્ચઈ-પૃથ્વીકાઈયા સર્વે સમક્રિયા’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે ચત્-પૃથ્વીકાયિકાઃ સર્વે સમક્રિયા ભવન્તિ, ‘જાવ ચઉરિંદિયા’ પૃથ્વીકાયિકા ઇવ યાવત્-અપ્કાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકાઃ, દ્વીન્દ્રિયાઃ, ત્રીન્દ્રિયાથ્ચતુરિન્દ્રિયાઃ, સમવેદનાઃ, સમક્રિયાદયો વત્તવ્યાઃ, ‘પંચિંદિયતિરિલ્લજોણિયા જહા નેરડ્યા’ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા યથા નૈરયિકા ઉક્તાસ્થથા

ભગવાન્-હાં, ગૌતમ ! સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાઓં વાલે હોતે હૈં !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ એસા કહા જાતા હૈં કિ સર્વે નારક સમાન ક્રિયાઓં વાલે હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વે પૃથ્વીકાયિક માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં । ઉન્કો નિશ્ચિત રૂપ સે પાંચોં ક્રિયાણં હોતી હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-આરંભિકી, પારિગ્રાહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાક્ષ્યાનક્રિયા ઓર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા । હસ કારણ હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈં કિ સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાઓં વાલે હૈં ।

પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન હી અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં, વનસ્પતિકાયિકોં, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં સં સમાન વેદના ઓર સમાન ક્રિયા આદિ કહના ચાહિય ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા કથન નારકોં કે સમાન સમજલેના ચાહિય, પરન્તુ ક્રિયાઓં મેં સમાનતા નહીં હૈં । કોઈ-કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈં,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક માયિ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેમને નિશ્ચિત રૂપે પાંચે ક્રિયાઓ થાય છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-આરંભિકી, પારિગ્રાહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાક્ષ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા, એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાઓવાળા છે

પૃથ્વીકાયિકોના સમાન જ અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં સમાનવેદના અને સમાનક્રિયા આદિ કહેવું જોઈ એ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના કથન નારકોના સમાન સમજવું જોઈ એ. પરન્તુ ક્રિયાઓમાં સમાનતા નથી. કોઈ-કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે

વક્તવ્યાઃ, કિન્તુ 'નવરં કિરિયાર્હિં સમ્મદ્વિટ્થિ મિચ્છદ્વિટ્થિ સમ્મામિચ્છદ્વિટ્થિ' નવરં-નૈરયિકા પેક્ષયા વિશેષસ્તુ ક્રિયાભિઃ કેચન પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સમ્યગ્દષ્ટયો ભવન્તિ, કેચન મિથ્યાદષ્ટયઃ, કેચન પુનઃ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટયો ભવન્તિ, 'તત્થ ણં જે તે સમ્મદ્વિટ્થિ તે દુવિહા પણત્તા' તત્ર સ્વલુ-સમ્યગ્દષ્ટિ-મિથ્યાદષ્ટિ-મિશ્રદષ્ટિ પચ્ચેન્દ્રિયતિરશ્વાં મધ્યે યે તે સમ્યગ્દષ્ટયો ભવન્તિ તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા-અસંજયા ય સંજયાસંજયા ય' તથથા અસંયતશ્ચ સંયતાસંયતાશ્ચ, 'તત્થ ણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિં ણં તિણ્ણિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ' તત્ર સ્વલુ-અસંયતસંયતાસંયતપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા ભવન્તિ તેપાં સ્વલુ તિસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે ભવન્તિ 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા' આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા ચ, 'તત્થ ણં જે તે અસંયતા તેસિં ણં ચત્તારિ કિરિયા કજ્જંતિ' તત્ર સ્વલુ-અસંયત સંયતાસંયતપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મધ્યે યે અસંયતાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા ભવન્તિ તેપાં સ્વલુ ચતસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે ભવન્તિ 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપ્પચ્ચક્ષણકિરિયા' તથથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ચ 'તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદ્વિટ્થિ, તેસિં ણં ણિવડ્ડયાઓ પંચકિરિયા કજ્જંતિ' તત્ર સ્વલુ-સમ્યગ્દષ્ટિ-મિથ્યાદષ્ટિ-મિશ્રદષ્ટિ-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મધ્યે યે તે મિથ્યાદષ્ટયઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ, યે ચ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટયશ્ચ સન્તિ તેપાં સ્વલુ નૈયતિક્યઃ-નિયતાઃ નિયતરૂપેણેત્યર્થઃ પચ્ચક્રિયાઃ ક્રિયન્તે ભવન્તિ, 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપ્પચ્ચક્ષણકિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા' તથથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ હોતે હૈં ઓર કોઈ-કોઈ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોતે હૈં । ડનમેં જો સમ્યગ્દષ્ટિ હૈં, લે ઓ દો તરહ કે હૈં-અસંયતસમ્યગ્દષ્ટિ ઓર સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ । ઇન દોનોં મેં જો સંયતાસંયત અર્થાત્ દેશસંયત હોતે હૈં, ડનકો ત્રીન ક્રિયાણં હોતી હૈં, યથા આરંભિકી, પારિગ્રહિકી ઓર માયાપ્રત્યયા । ડનમેં જો અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હૈં, ડનકો ચાર ક્રિયાણં હોતી હૈં, યથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા ઓર અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા । સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ ઓર મિશ્રદષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં સે જો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મિથ્યાદષ્ટિ હૈં ઓર જો સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હૈં, ડનમેં નિયત રૂપ સે પાંચો ક્રિયાણં

અને કેઈ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તેઓમા જે સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે તેઓ પણ બે બાતના છે-અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ અને સંયતા સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ. એ બન્નેમા જે સંયતા સંયત અર્થાત્ દેશ સંયત હોય છે, તેમની ત્રણ ક્રિયાઓ હોય છે, જેમકે આરંભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા. તેઓમા જે અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ છે, તેમની ચાર ક્રિયાઓ હોય છે, જેમકે-આરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયા પ્રત્યયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા. સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને મિશ્રદષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાથી જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મિથ્યાદષ્ટિ છે અને જે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે, તેઓમા નિયત રૂપથી પાંચ ક્રિયાઓ હોય છે.

માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાશ્ચાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ચ 'સેસં તં ચેવ' શેષમ્-વર્ણલેશ્યા
વેદનાદિકં પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્શોનિકાનાં તત્ત્વ-પૂર્વોક્તવદેવાવસેયમ્ ॥ સૂ. ૬ ॥

મહુષ્પસમાનાહારાદિ વક્તવ્યતા

મૂલમ્—'મણુસ્સા ણં મંતે ! સઠ્ઠે સમાહારા ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે
સમટ્ટે, સે કેણટ્ટેણં એવં વુચ્છઈ—મણુસ્સા ણો સઠ્ઠે સમાહારા ? ગોયમા !
મણુસ્સા દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા—મહાસરીરા ય, અપ્પસરીરા ય, તત્થ ણં
જે તે મહાસરીરા તેણં બહુતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ જાવ બહુતરાણ પોગ્ગલે
નીસસંતિ, આહચ્ચ આહારેતિ, આહચ્ચ નીસસંતિ, તત્થ ણં જે તે અપ્પસરીરા
તેણં અપ્પતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ જાવ અપ્પતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ,
અભિવક્ષણં આહારેતિ જાવ અભિવક્ષણં નીસસંતિ, સે તેણટ્ટેણં ગોયમા !
એવં વુચ્છઈ મણુસ્સા સઠ્ઠે ણો સમાહારા, સેસં જહા નેરઙ્ગયાણં નવરં
કિરિયાહિં મણુસ્સા તિવિહા પળ્લન્તા, તં જહા—સમ્મદ્દિટ્ઠી, મિચ્છદ્દિટ્ઠી,
સમ્મામિચ્છદ્દિટ્ઠી, તત્થ ણં જે તે સમ્મદ્દિટ્ઠી તે તિવિહા પળ્લન્તા, તં જહા—
સંજતા, અસંજતા, સંજતાસંજતા, તત્થ ણં જે તે સંજતા, તે દુવિહા
પળ્લન્તા, તં જહા—સરાગસંજતા, વીયરાગસંજતા ય, તત્થ ણં જે તે
વીયરાગસંજતા તેણં અકિરિયા, તત્થ ણં જે તે સરાગસંજતા તે દુવિહા
પળ્લન્તા, તં જહા—પમત્તસંજતાય, અપમત્તસંજતા ય, તત્થ ણં જે તે અપમત્ત-
સંજયા તેસિં એગા માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ, તત્થ ણં જે તે પમત્તસંજયા
તેસિં દો કિરિયાઓ કજ્જંતિ—આરંભિયા, માયાવત્તિયા ય, તત્થ ણં જે તે
સંજયાસંજયા, તેસિં તિન્નિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા—આરંભિયા,
પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, તત્થ ણં જે તે અસંજયા તેસિં ચત્તારિ કિરિયાઓ
કજ્જંતિ, તં જહા આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ષાણ-
હોતી હૈં । વે પાંચીં ક્રિયાણં હસ પ્રકાર હૈં—આરંભિકી, પારિગ્ગહિકી, માયાપ્રત્યયા,
અપ્રત્યાશ્ચાનક્રિયા ઓર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા । શેષ અર્થાત્ વર્ણ, લેશ્યા, વેદના
આદિ સર્વ પૂર્વવત્ જાનના ચાહિયે ।

તે પાંચે ક્રિયાઓ આ પ્રકારે છે—આરંભિકી, પારિગ્ગહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાશ્ચાન ક્રિયા
અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા શેષ અર્થાત્ વર્ણ-લેશ્યા-વેદના આદિ બધું પૂર્વવત્ બાબતું બોધાયે.

કિરિયા, તત્થળં જેતે મિચ્છદ્દિટ્ઠી જે સમ્મામિચ્છદ્દિટ્ઠી તેસિં નિયઙ્ગયાઓ પંચકિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા, સેસં જહા નેરઙ્ગયા ણં' ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા-મનુષ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! સર્વે સમાહારાઃ ગૌતમ ! નાપમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે-મનુષ્યાઃ નો સર્વે સમાહારાઃ ? ગૌતમ ! મનુષ્યાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા-મહા-શરીરાશ્ચ, અલ્પશરીરાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે મહાશરીરાસ્તે સ્વલુ વહુતરાન્ પુદ્ગલાન્ નિઃશ્વસન્તિ, આહત્ય આહરયન્તિ, આહત્ય નિઃશ્વસન્તિ, તત્ર સ્વલુ યે તે અલ્પશરીરાસ્તે સ્વલુ અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તિ, યાવદ્ અલ્પતરાન્ પુદ્ગલાન્ નિઃશ્વસન્તિ, અભીક્ષણમ્ આહારયન્તિ યાવદ્

મનુષ્ય કે સમાનાહારાદિ કી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(મણુસ્સા ણં ંતે ! સવ્વે સમાહારા ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય સમી-સમાન આહારવાલે હૈં ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (સે કેણદ્દેણં એવં વુચ્ચહ) કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ (મણુસ્સા ણો સવ્વે સમાહારા ?) મનુષ્ય સવ સમાન આહારવાલે નહીં હૈં ? (ગોયમા ! મણુસ્સા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! મનુષ્ય દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (મહાસરીરા ય અપ્પસરીરા ય) મહાન્ શરીરવાલે ઔર અલ્પ અર્થાત્તુ છોટે શરીર વાલે (તત્થ ણં જે તે મહાસરીરા) ઉનમેં જો મહાશરીર વાલે હૈં (તે ણં વહુતરાણ પોગ્ગલે) વે વહુતર પુદ્ગલોં કા (આહારેતિ) આહાર કરતે હૈં (જાવ વહુતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ) યાવત્તુ વહુતર પુદ્ગલો કા નિઃશ્વાસ લેતે હૈં (આહચ્ચ) કદાચિત્ (આહારેતિ) આહાર કરતે હૈં (જાવ) યાવત્ (આહચ્ચ નીસસંતિ) કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લેતે હૈં (તત્થ ણં જે તે અપ્પસરીરા) ઉનમેં જો અલ્પ-શરીર વાલે હૈં (તે ણં અપ્પતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ) વે અલ્પતર પુદ્ગલો કા

મનુષ્યના સમાનાહારાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(મણુસ્સાણં ંતે ! સવ્વે સમાહારા ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય બધા સમાન આહાર વાળા છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે કેણદ્દેણં એવં વુચ્ચહ) શા કારણે એવું કહેવાય છે (મણુસ્સા ણો સવ્વે સમાહારા ?) બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી ? (ગોયમા ! મણુસ્સા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (મહા સરીરાય અપ્પસરીરાય) મહાન્ શરીરવાળા અને નાના શરીરવાળા છે (તત્થ ણં જે તે મહાસરીરા) તેઓમાં બે મહાશરીરવાળા છે. (તેણં વહુતરાણ પોગ્ગલે) તે ઘણા બધા પુદ્ગલોનો (આહારેતિ) આહાર કરે છે (જાવ વહુતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ) યાવત્તુ ઘણા પુદ્ગલો નો નિઃશ્વાસ લે છે (આહચ્ચ) કદાચિત્ (આહારેતિ) આહાર કરે છે. (જાવ) યાવત્ (આહચ્ચ નીસસંતિ) કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લે છે (તત્થ ણં જે તે

અમીક્ષણં નિઃશ્વસન્તિ, તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવુચ્યતે-મનુષ્યાઃ સર્વે નો સમાહારાઃ, શેપં
યથા નૈરયિકાણામ્, નવરં ક્રિયાભિર્મનુષ્યાસ્ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા-સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ, મિથ્યા-
દૃષ્ટયઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે સમ્યગ્દૃષ્ટયસ્તે ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા-
સંયતાઃ, અસંયતાઃ, સંયતાસંયતાઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે સંયતાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા-
સરાગસંયતાઃ, વીતરાગસંયતાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે વીતરાગસંયતાસ્તે સ્વલુ અક્રિયાઃ તત્ર સ્વલુ યે

આહાર કરતે હૈં (જાવ અપ્પતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ) યાવત્ અલ્પતર પુદ્ગલોં
કા નિઃશ્વાસ લેતે હૈં (અમિક્કલ્લણં આહારેતિ) વાર-વાર આહાર કરતે હૈં (જાવ
અમિક્કલ્લણં નીસસંતિ) યાવત્ વાર-વાર નિઃશ્વાસ લેતે હૈં (સે તેણદ્દેણં ગોયમા !
એવં વુચ્ચઈ) ઇસ કારણ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈં કિ (મણુસ્સા સવ્વે
ણો સમાહારા) સ્વલુ મનુષ્ય સમાન આહારવાલે નહીં હૈં (સેસં જહા નેરહયાણં)
શેષ જૈસે વારકો કા કથન (નવરં કિરિયાહિં મણુસા તિવિહા પણ્ણત્તા) વિશેષ
યહ હૈં કિ ક્રિયાઓં કી અપેક્ષા મનુષ્ય ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં (તં જહા) વે ઇસ
પ્રકાર (સમ્મદિટ્ઠી) સમ્યગ્દૃષ્ટિ (મિચ્છાદિટ્ઠી) મિથ્યાદૃષ્ટિ (સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી)
સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ ।

(તત્થ ણં જેતે સમ્મદિટ્ઠી) ઉનમેં જો સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં (તે તિવિહા પણ્ણત્તા) વે
ત્રીન પ્રકાર કે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (સંયતા, અસંયતા, સંયતાસંયતા)
સંયમી, અસંયમી ઓર સંયમાસંયમી (તત્થ ણં જે તે સંયતા) ઉનમેં જો સંયમી
હૈં (તે દુવિહા પણ્ણત્તા) વે દો પ્રકાર કે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (સરાગસંજતા)
સરાગસંયમી (વીતરાગસંજતા ય) ઓર વીતરાગસંયમી (તત્થ ણં જે તે વીતરાગ-

અપ્પસરીરા) તેઓમા જે અલ્પ શરીરવાળા છે (તેણં અપ્પતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ) તેઓ
અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (જાવ અપ્પતરાણ પોગ્ગલે નીસસંતિ) યાવત્ અલ્પતર પુદ્ગ-
લોનો નિશ્વાસ લે છે (અમિક્કલ્લણં આહારેતિ) વારંવાર આહાર કરે છે (જાવ અમિક્કલ્લણં
નીસસંતિ) યાવત્ વાર વાર નિશ્વાસ લે છે (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ) એ કરણથી
હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે (મણુસ્સા સવ્વે ણો સમાહારા) બધા મનુષ્ય સમાન આહાર
વાળા નથી (સેસં જહા નેરહયાણં) શેષ એવું નારકોના કથન પ્રમાણે (નવરં કિરિયાહિં મણુસા
તિવિહા પણ્ણત્તા) વિશેષ એ છે કે ક્રિયાઓની અપેક્ષાએ મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે
(તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સમ્મદિટ્ઠી) સમ્યગ્દૃષ્ટિ (મિચ્છાદિટ્ઠી) મિથ્યાદૃષ્ટિ (સમ્મામિચ્છા
દિટ્ઠી) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ (તત્થ ણં જે તે સમ્મદિટ્ઠી) તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (તે તિવિહા
પણ્ણત્તા) તેઓ ત્રણ પ્રકારના છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સંયતા, અસંયતા, સંયતા-
સંયતા) સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી (તત્થ ણં જે તે સંયતા) તેઓમાં જે સંયમી છે
(તે દુવિહા) તેઓ બે પ્રકારના છે

(તં જહા) તે આ પ્રકારે (સરાગ સંયતા) સરાગ સંયમી (વીતરાગસંયતા ય) અને
વીતરાગ સંયમી (તત્થ ણં જે તે વીતરાગસંયતા) તેઓમાં જે વીતરાગ સંયમી છે (તેણં

તે સરાગસંયતાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-પ્રમત્તસંયતાશ્ચ, અપ્રમત્તસંયતાશ્ચ, તત્ર ચ્છલુ યે તે અપ્રમત્તસંયતાસ્તેષામ્ એકા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે-તત્ર ચ્છલુ યે તે પ્રમત્તસંયતા સ્તેષાં દ્વે ક્રિયે ક્રિયેતે આરંભિકી, માયાપ્રત્યયા ચ, તત્ર ચ્છલુ યે તે સંયતાસંયતાસ્તેષાં તિસ્રઃ ક્રિયા ક્રિયન્તે, તદ્યથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયાચ, તત્ર ચ્છલુ યે તે અસંયતા-સ્તેષાં ચતસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે, તદ્યથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યા-રુદ્યાનક્રિયા ચ, તત્ર ચ્છલુ યે તે મિથ્યાદૃષ્ટયો યે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયસ્તેષાં નૈયતિકાઃ પશ્ચાદ્ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે, તદ્યથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યારુદ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ચ, શેષં યથા નૈરયિકાગ્રામ્ ॥ સૂ. ૬ ॥

સંજતા) ઉનમેં જો વીતરાગ સંયમી હૈં (તે ણં અકિરિયા) વે કિરિયારહિત હૈં (તત્થ ણં જે તે સરાગસંજતા) ઉનમેં જો સરાગસંયમી હૈં (તે દુવિહા પણ્ણત્તા) વે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-પમત્તસંજતા ય અપમત્તસંજતા ય) વે હસ પ્રકાર-પ્રમત્તસંયત ઔર અપ્રમત્તસંયત (તત્થ ણં જે તે અપમત્તસંજયા તેસિં એગા માયા-વત્તિયા કિરિયા કજ્જહ) ઉનમેં જો અપ્રમત્ત સંયત હૈં ઉનકો એક માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ (તત્થ ણં જે તે પમત્તસંજયા તેસિં દો કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ઉનમેં જો પ્રમત્તસંયત હૈં ઉનકો દો ક્રિયાં હોતી હૈં (આરંભિયા માયાવત્તિયા ય) આરં-ભિકી ઔર માયાપ્રત્યયા (તત્થ ણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિં તિન્નિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ઉનમેં જો સંયતાસંયત હૈં ઉનકો ત્રીન ક્રિયાં હોતી હૈં (તં જહા-આરં-ભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા) આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા (તત્થ ણં જે તે અસંજયા) ઉનમેં જો અસંયમી હૈં (તેસિં ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ઉનકો ચાર ક્રિયાં હોતી હૈં (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા) વે હસ પ્રકાર-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા ઔર અપ્રત્યારુદ્યાનક્રિયા ।

અકિરિયા) તેઓ ક્રિયા રહિત છે (તત્થણં જે તે સરાગસંયતા) તેઓમાં જે સરાગ સંયમી છે (તે દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓ બે પ્રકારના છે (તં જહા પમત્તસંજતા ય અપમત્તસંજતા ય) તેઓ આ પ્રકારે-પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયત (તત્થણં જે તે અપમત્ત સંજયા તેસિં એગા માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ) તેઓમાં જે અપ્રમત્ત સંયત છે, તેમની એક માયા પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે (તત્થણં જે તે પમત્ત સંજયા તેસિં દો કિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેઓમાં જે પ્રમત્ત સંયત છે, તેમની બે ક્રિયાઓ થાય છે (આરંભિયા માયાવત્તિયા ય) આરંભિકી અને માયાપ્રત્યયા (તત્થણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિં તિન્નિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેઓમાં જે સંયતા સંયત છે તેમની ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્રહિયા માયાવત્તિયા) આરંભિકી પારિગ્રહિકી માયા પ્રત્યયા (તત્થણં જે તે અસંજયા) તેઓમાં જે અસંયમી છે (તેસિં ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેમની ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અને અપ્રત્યારુદ્યાન ક્રિયા

ટીકા-અથ મનુષ્યાણાં સમાહારાદિકમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘મણુસ્સાણં મંતે ! સવ્વે સમાહારા ?’ હે મહન્ત ! મનુષ્યાઃ સ્વલ્લ સર્વે કિં સમાહારાઃ-સમાનાહારા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ણ્ણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-મનુષ્યાઃ સર્વે સમાનાહારા હત્યેવમર્થો નો યુત્તયોપપન્નઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેળદ્દેળં મંતે ! એવં વુચ્છઃ-મણુસ્સા સવ્વે નો સમાહારા ?’ તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવત્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે-મનુષ્યાઃ સર્વે નો સમાહારા ભવન્તીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મણુસ્સા દુવિદ્ધા પળ્ણત્તા’ મનુષ્યા દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞંતા, ‘તં જહા-મહાસરીરાય, અપ્પસરીરાય’ તથથા-મહાશરીરાશ્ચ, અલ્પશરીરાશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે મહાસરીરા તે ણં વહુતરાણ પોળ્ણલે આદારેંતિ જાવ વહુતરાણ પોળ્ણલે નીસસંતિ’ તત્ર

(તત્થ ણં જે તે મિચ્છદિદ્ધી જે સમ્મામિચ્છદિદ્ધી) ઉનમેં જો મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ ઓર જો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં (તેસિં નિયહ્યાઓ પંચ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) ઉનકો નિયત રૂપ સે પાંચ ક્રિયાએં હોતી હૈં (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખવાળ કિરિયા, મિચ્છાદંમણવત્તિયા) વે હસ પ્રકાર-આરંભિકી, પારિગ્ગહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા (સેસં જહા નેરહ્યાણં) શેષ નારકોં કે સમાન ।

ટીકાર્થ-અવ મનુષ્યોં કે સમાહાર આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવાન્ ! કયા સભી મનુષ્ય સમાન આહારવાલે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ એસી વાત નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ સભી મનુષ્ય સમાન આહારવાલે નહીં હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય દો પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા-મહાશરીર ઓર

(તત્થળં જે તે મિચ્છાદિદ્ધિ જે સમ્મામિચ્છદિદ્ધી) તેઓમા જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને જે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (તેસિં નિયહ્યાઓ પંચ કિરિયાઓ કજ્જંતિ) તેમનામાં નિયત રૂપથી પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે (તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખવાળ કિરિયા, મિચ્છાદંમણવત્તિયા) તેઓ આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્ગહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (સેસં જહા નેરહ્યાણં) શેષ નારકોની સમાન

ટીકાર્થ-હવે મનુષ્યોના સમાહાર આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ ! શું બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ એવી વાત છે નહીં.

શ્રી ગૌતમ-હે મગવાન્ શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે મહાશરીરી અને અલ્પ શરીર અર્થાત્ વિશાળ કાયાવાળા અને નાની કાયાવાળા, આ બન્નેમાંથી જે માણસ

खलु-महाशरीराल्पशरीरमनुष्याणां मध्ये ये ते महाशरीराः मनुष्या भवन्ति ते खलु बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति यावद्-बहुतरान् पुद्गलान् परिणामयन्ति, बहुतरान् पुद्गलान् उच्छ्वसन्ति बहुतरान् पुद्गलान् निःश्वसन्ति, किन्तु 'आहच्च आहारंति आहच्च नीससंति' आहत्य-कदाचि-देव ते देवकुर्वादिमिथुनका उच्छ्वसन्ति निःश्वसन्ति च, तेषां मनुष्यान्तरापेक्षया अत्यन्त-सुखित्वात् कदाचिदेव उच्छ्वासनिःश्वासौ संभवतः, 'तत्थ णं जे ते अप्पसरीरा ते णं अप्प-तराए पोग्गले आहारंति जाव अप्पतराए पोग्गले नीससंति' तत्र खलु-महाशरीराल्पशरीर-मनुष्याणां मध्ये ये ते अल्पशरीरा मनुष्या भवन्ति ते खलु अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति यावत्-अल्पतरान् पुद्गलान् परिणामयन्ति, अल्पतरान् पुद्गलान् उच्छ्वसन्ति निःश्वसन्ति च किन्तु 'अभिवक्खणं आहारंति जाव अभिवक्खणं नीससंति' अभीक्ष्णं-शश्वत् आहारयन्ति

अल्पशरीर अर्थात् विशाल शरीर वाले और छोटे शरीर वाले । इन दोनों में से जो मनुष्य महाशरीर होते हैं, वे बहुतर पुद्गलों का आहार करते हैं, बहुतर पुद्गलों को परिणत करते हैं, बहुतर पुद्गलों को उच्छ्वास के रूपमें ग्रहण करते हैं और बहुतर पुद्गलों को निःश्वास के रूप में त्यागते हैं । किन्तु देवकुरु आदि में युगलिक महाशरीर मनुष्य कदाचित् कदलाहार करते हैं, कहा भी है कि- 'उनका आहार अष्टमभक्त से होता है, अर्थात् बीच-बीच में तीन-तीन दिन छोड़ कर वे आहार करते हैं । वे कभी-कभी ही उच्छ्वास और निःश्वास लेते हैं, क्योंकि वे दूसरे मनुष्यों की अपेक्षा अत्यन्त सुखी होते हैं, इस कारण कभी-कभी उनका उच्छ्वास निःश्वास होना संभव है ।

उन महाशरीर और अल्पशरीर मनुष्यों में जो अल्पशरीर मनुष्य हैं, वे अल्पतर पुद्गलों का आहार करते हैं, यावत्-अल्पतर पुद्गलों को परिणत करते हैं, अल्पतर पुद्गलों का उच्छ्वास-निःश्वास लेते हैं और सदा आहार करते हैं, यावत् सदैव उसे परिणत करते रहते हैं, सदैव उच्छ्वास लेते हैं

મહા શરીર હોય છે, તેઓ ઘણા બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, ઘણા બધા પુદ્ગલોને પરિ-ણત કરે છે, ઘણા બધા પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને ઘણા બધા પુદ્ગલોને નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગે છે. પરંતુ દેવ કુરૂ આદિમાં યુગલિક મહા શરીર મનુષ્ય કદાચિત્ કવલાહાર કરે છે. કહ્યું પણ છે કે, તેમનો આહાર અષ્ટમભક્તથી થાય છે, અર્થાત્ વચમાં-વચમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ છોડીને તેઓ આહાર કરે છે. તેઓ ક્યારેક ક્યારેક જ ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે, કેમકે તેઓ ખીળ માણસોની અપેક્ષાએ અત્યન્ત સુખી હોય છે, એ કારણે ક્યારેક ક્યારેક જ તેમનો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ થવો સંભવિત છે.

તે મહાશરીર અને અલ્પ શરીર માણસોમાં જે અલ્પ શરીર માણસો છે તેઓ અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, યાવત્ અલ્પતર પુદ્ગલોને પરિણત કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોનો ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ લે છે અને સદા આહાર કરે છે યાવત્ સદૈવ તેમને પરિણત

યાવત્-અભીક્ષ્ણં પરિણામયન્તિ અભીક્ષ્ણં-શશ્વદેવ ઉચ્છ્વાસન્તિ નિઃશ્વાસન્તિ ચ, તથાચ શિશુનાં તાવદ્ અલ્પશરીરત્વાત્ શશ્વદેવ અલ્પાહારદર્શનાત્, અલ્પશરીરાણાં સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાં સતતમાહારસંભવાચ્ચ, ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસાવપિ અલ્પશરીરાણાં સતતદર્શનાત્ સંભવતઃ, પ્રાયસ્તેષાં દુઃસ્વહુત્વાત્, તદુપસંહરન્નાહ-‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं बुच्चइ-मणुस्सा सञ्चे णो समाहारा’ हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम् उक्तरीत्या उच्यते यत्-मनुष्याः सर्वे नो समाहाराः, भवन्ति ‘सेसं जहा नेरइयाणं’ शेषम्-कर्मवर्णादिकं यथा तैरयिकाणामुक्तं तथैव मनुष्याणामपि वक्तव्यम्, किन्तु-‘णवरं किरियाहिं मणुस्सा तिविहा पणत्ता’ नवरम्-विशेषस्तु क्रियाभिर्मनुष्या स्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः ‘तं जहा-सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छ-दिट्ठी’ तद्यथा-सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च, ‘तत्थ णं जे ते सम्-दिट्ठी ते तिविहा पणत्ता’ तत्र खलु-सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-मिश्रदृष्टिमनुष्याणां मध्ये ये ते सम्यग्दृष्टयो मनुष्यास्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा-संजता-असंजता-संजतासंजता’

और सदैव निश्वास छोड़ते रहते हैं क्योंकि शिशु अल्पशरीर वाले होते हैं तो वे बार-बार थोड़ा-थोड़ा आहार लेते रहते देखे जाते हैं, अतः अल्पशरीर संमूर्छिम मनुष्यों में सतत आहार होना संभव है। उच्छ्वास-निश्वास भी अल्पशरीरों में निरन्तर देखा जाता है, अतएव वह भी संभव है, क्योंकि उनमें प्रायः दुःस्वकी बहुलता होती है। अब उपसंहार करते हुए कहते हैं हे गौतम ! इस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब मनुष्य समान आहारवाले नहीं हैं। शेष कर्म, वर्ण आदि का कथन उसी प्रकार समझलेना चाहिए जैसा नारकों के विषय में किया गया है। परन्तु, नारकों की अपेक्षा क्रियाओं में किंचित् विशेषता है। वह इस प्रकार है-मनुष्य तीन प्रकार के होते हैं, यथा-सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिश्रदृष्टि। इन तीनों प्रकार के मनुष्यों में जो मनुष्य सम्यग्दृष्टि हैं, वे तीन प्रकार के कहे गए हैं,

કરતા રહે છે. સદૈવ ઉચ્છ્વાસ લે છે, અને સદૈવ નિઃશ્વાસ ત્યાગતા રહે છે. કેમકે શિશુ અલ્પ શરીરવાળા હોય છે તો તેઓ વારંવાર થોડો થોડો આહાર લેતા રહેતા જોવામાં આવે છે તેથી અલ્પ શરીર સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં સતત આહાર લેવો સંભવિત છે. ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ પણ અલ્પ શરીરોમાં નિરન્તર જોવામાં આવે છે, અતએવ તે પણ મુસંભવિત છે, કેમકે તેઓમાં પ્રાયઃ દુઃખની વિશેષતા હોય છે. હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! એ કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી. શેષ, કર્મ, વર્ણ આદિનું કથન એજ પ્રકારે સમજ લેવું જોઈ એ, જેવું નારકોના વિષયમાં કરાયેલું છે. પરન્તુ નારકોની અપેક્ષાએ ક્રિયાઓમાં કિંચિત્ વિશેષતા છે, તે આ પ્રકારે છે-મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે, જેમકે સમ્યક્દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ, આ ત્રણે પ્રકારના મનુષ્યોમાં જે મનુષ્ય સમ્યક્દૃષ્ટિ છે,

तद्यथा-संयताः, असंयताः, संयतासंयताश्च, 'तत्थ णं जे ते संजता ते दुविहा पणत्ता' तत्र खलु-संयतासंयत मिश्रसंयत मनुष्याणां मध्ये ये ते संयतास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-सरागसंजता य वीयरागसंजता य' तद्यथा-सरागसंयताश्च, वीतरागसंयताश्च, तत्र अक्षीणा-नुशान्तकषाया मनुष्याः सरागसंयतपदेन व्यपदिश्यन्ते, उपशान्तकषायाः क्षीणकषायाश्च मनुष्या वीतरागसंयतपदेन व्यपदिश्यन्ते 'तत्थ णं जे ते वीयरागसंजता ते णं अकिरिया' तत्र खलु-सरागसंयत-वीतरागसंयत मनुष्याणां मध्ये ये ते वीतरागसंयता मनुष्या भवन्ति ते खलु अक्रियाः-क्रियारहिताः प्रज्ञप्ताः तेषां वीतरागतया आरम्भादीनां क्रियाणामसद्भावात् 'तत्थ णं जे ते सरागसंजता ते दुविहा पणत्ता' तत्र खलु-सरागसंयतवीतरागसंयत मध्ये ये ते सरागसंयता मनुष्यास्ते द्विविधा प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-पमत्तसंजताय अपमत्तसंजताय' तद्यथा-प्रमत्तसंयताश्च, अप्रमत्तसंयताश्च, 'तत्थ णं जे ते अपमत्तसंजता तेसि एगा माया-वत्तिा किरिया कज्जइ' तत्र खलु-प्रमत्तसंयताप्रमत्तसंयतमध्ये ये ते अप्रमत्तसंयता मनुष्या भवन्ति, तेषामेकैव मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति कदाचि दुःखाहरक्षणप्रवृत्तानाम् अक्षीण-कषायत्वात्, 'तत्थ णं जे ते पमत्तसंजता तेसि दो किरियाओ कज्जन्ति' तत्र खलु-प्रमत्त-

यथा-संयमी, असंयमी और संयमासंयमी । इनमें संयमी मनुष्य दो प्रकार के हैं-सरागसंयमी और वीतरागसंयमी । जिनके कषायों का क्षय अथवा उपशम नहीं हुआ है, किन्तु जो संयमी हैं, वे सरागसंयमी कहलाते हैं । जिनके कषायों का पूरी तरह उपशम अथवा क्षय हो चुका है, वे वीतराग संयमी कहे जाते हैं । इनमें वीतरागसंयमी मनुष्य अक्रिय होते हैं अर्थात् उनमें कोई क्रिया नहीं होती, क्योंकि वीतराग होने के कारण वे आरंभ तथा परिग्रह आदि से रहित होते हैं । उनमें जो सरागसंयमी होते हैं वे दो प्रकार के कहे गए हैं-प्रमत्तसंयत और अप्रमत्त संयत । इनमें से अप्रमत्तसंयतों में एक माया प्रत्यया क्रिया ही होती है, क्योंकि वे कदाचित् प्रवचन की निन्दा को दूर करने के लिए प्रवृत्ति करते हैं । क्योंकि उनका कषाय पूरी तरह क्षीण नहीं हुआ है । मगर

तेઓ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે, સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી. તેમાં સંયમી મનુષ્ય બે પ્રકારના છે-સરાગ સંયમી અને વીતરાગ સંયમી. જેમના કષાયોનો ક્ષય અથવા ઉપશમ નથી થયેલો. પરંતુ જે સંયમી છે, તે સરાગ સંયમી કહેવાય છે. જેમના કષાયો 'પૂર્ણ' રીતે ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ ગયેલ છે, તેઓ વીતરાગ સંયમી કહેવાય છે, તેઓમાંથી વીતરાગ સંયમી મનુષ્ય અક્રિય હોય છે અર્થાત્ તેમનામાં કોઈ ક્રિયા થતી નથી કેમકે વીતરાગ હોવાના કારણે તેઓ આરંભ તથા અપરિગ્રહ આદિથી રહિત હોય છે. તેઓમાં જે સરાગ સંયમી હોય છે તેઓ બે પ્રકારના કહેલા છે-પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયત, તેમનામાંથી અપ્રમત્ત સંયતોમાં એક માયા પ્રત્યયા ક્રિયા જ થાય છે, કેમકે તેઓ કદાચિત્ પ્રવચનની નિન્દાને દૂર કરવાને માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

સંયતાપ્રમત્તસંયતમધ્યે યે તે પ્રમત્તસંયતા મનુષ્યા ભવન્તિ તેષાં દ્વે ક્રિયે ક્રિયેતે-ભવતઃ, 'આરંભિયા માયાવત્તિયા' આરંભિકી, માયાપ્રત્યયા ચ, પ્રમત્તસંયતાનાં સર્વસ્તાવત્ પ્રમત્ત-યોગ આરંભો ભવતીતિ આરંભિકી ક્રિયા સંભવતિ, અક્ષીણકપાયત્વાચ્ચ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ભવતિ 'તત્થ ણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિં તિન્નિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ' તત્ર સ્વલુ-સંયતાદિ-ત્રિતય મધ્યે યે તે સંયતાસંયતા મનુષ્યા ભવન્તિ તેષાં સ્વલુ તિસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તિ 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા' આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા ચ, 'તત્થ ણં જે તે અસંજયા તેસિં ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ' તત્ર સ્વલુ-સંયતાદિત્રિતયમધ્યે યે તે અસંયતા મનુષ્યા ભવન્તિ તેષાં ચતસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તિ, 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા' તથથા-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયા-પ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ચ, 'તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદિદ્ધી જે સમ્મામિચ્છદિદ્ધી તેસિં નિયડ્યાઓ પંચકિરિયાઓ કજ્જંતિ' તત્ર સ્વલુ-સમ્યગ્દષ્ટિત્રિતયમધ્યે યે તે મિથ્યાદૃષ્ટ્યો યે ચ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટ્યો મનુષ્યા ભવન્તિ તેષાં નૈવતિકવો નિયતાઃ પશ્ચ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તિ 'તં જહા-આરંભિયા, પરિગ્ગહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા, મિચ્છાદંસણ-વત્તિયા' તથથા-આરંભિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ચ,

उनका प्रमत्तसंयत और अप्रमत्तसंयत में से जो प्रमत्तसंयत हैं, उनमें दो क्रियाएं पाई जाती हैं-आरंभिकी और मायाप्रत्यया । प्रमत्तसंयत प्रमादयोग में आरंभप्रवृत्त होते हैं, अतएव उनमें आरंभिकी क्रिया का संभव है और क्षीणक-षाय न होने के कारण मायाप्रत्यया क्रिया भी उनमें पाई जाती है । जो मनुष्य संयतासंयत हैं, वे तीन क्रियाएं करते हैं, यथा-आरंभिकी, पारिग्रहिकी और मायाप्रत्यया । असंयत मनुष्यों में चार क्रियाएं होती हैं, वे इस प्रकार हैं-आरं-भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यान क्रिया । किन्तु जो मनुष्य मिथ्यादृष्टि हैं अथवा समग्मिथ्यादृष्टि हैं, उनमें निश्चय रूप से पांचों क्रियाएं होती हैं, यथा-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया और

કેમકે તેમના ઇષય પુરી રીતે ક્ષીણ નથી થયેલા. પણ તે પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયતોમાંથી જે પ્રમત્ત સંયત છે, તેઓમાં બે ક્રિયાઓ મળી આવે છે. આરંભિકી અને માયાપ્રત્યયા, પ્રમત્ત સંયત પ્રમાદ યોગના આરંભમાં પ્રવૃત્ત હોય છે. તેથી જ તેઓમાં આરંભિકી ક્રિયા સંભવિત છે અને ક્ષીણ કપાય ન હોવાના કારણે માયા પ્રત્યયા ક્રિયા પણ તેઓમાં મળી આવે છે. જે મનુષ્ય સંયતાસંયત છે, તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે આરંભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા. અસંયતમનુષ્યોમાં ચાર ક્રિયાઓ થાય છે. તે આ પ્રકારે છે. આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા. પરંતુ જે મનુષ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અથવા સમગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેઓમાં નિશ્ચય રૂપે પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે, જેમકે, આરંભિકી, પારિગ્રહિકી માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા

‘સેસં જહા નેરહ્યાણં’ શેષમ્-આયુર્વિષયો યથા નૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતસ્તથા મનુષ્યાણામપિ પ્રતિપાદનીય इति भावः ॥ સૂ. ૬ ॥

વાનવ્યતર સમાનાહારાદિવક્તવ્યતા

મૂલમ્-વાણમંતરાણં જહા અસુરકુમારાણં, एवं जोइसिय वेमाणि-
याण वि, नवरं ते वेयणाए दुविहा पणत्ता, तं जहा-माइमिच्छदिट्ठी
उववन्नगा य अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा य, तत्थ णं जे ते माइमिच्छ-
दिट्ठी उववन्नगा ते णं अप्पवेयणतरागा, तत्थ णं जे ते अमाइसम्मदिट्ठी
उववन्नगा ते णं महावेयणतरागा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-
जोइसियवेमाणिया नो सव्वे सम्मवेयणा, सेसं तहेव ॥सू. ७॥

છાયા-વાનવ્યન્તરાણાં યથા અસુરકુમારાણામ્, एवं ज्योतिष्कवैमानिकानामपि, नवरं
ते वेदनायां द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च, अमायिसम्यग्दृष्ट्युप-
पन्नकाश्च, तत्र खलु येते मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकास्ते खलु अल्पवेदनतरकाः, तत्र खलु ये ते
मिथ्यादर्शनप्रत्यया । શેષ આયુ કા કથન ઉસી પ્રકાર સમજાલેના યાહિએ જૈસા
નારકોં કા ક્રિયા ગયા હૈ ।

વાનવ્યન્તર-સમાહાર આદિ કી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વાણમંતરાણં જહા અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તરોં કા કથન જૈસે અસુ-
રકુમારોં કા (અં જોહસિય વેમાણિયાણ વિ) હસી પ્રકાર જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકોં
કા ખી (નવરં તે વેયણાએ તે દુવિહા પણત્તા) વિશેષ યહ કિ વેદના કી અપેક્ષા
વે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-માહમિચ્છદિટ્ઠી ઉવવન્નગા ય અમાહ સમ્મ-
દિટ્ઠી ઉવવન્નગા ય) માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ-ઉત્પન્ન ઔર અમાયીસમ્યગ્દૃષ્ટિ-ઉત્પન્ન
(તત્થ ણં જે તે માહમિચ્છદિટ્ઠી ઉવવન્નગા) ઉનમેં જો માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન
હૈં (તે ણં અપ્પવેયણતરાગા) વે અલ્પતર વેદનાવાલે હૈં (તત્થ ણં જે તે અમાઈ

અને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા. શેષ આયુનું કથન એજ પ્રકારે સમજા લેવું જોઈ એ કે
જેવું નારકોનું કરાયેલું છે.

વાનવ્યન્તર સમાહાર આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(વાણમંતરાણં જહા અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તરોં કથન જેવું અસુરકુમારોં
(અં જોહસિય વેમાણિયાણ વિ) એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોં પશુ (નવરં તે વેયણાએ
દુવિહા પણત્તા) વિશેષતાએ છે કે વેદનાની અપેક્ષાએ તેઓ જે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા
માહમિચ્છદિટ્ઠી ઉવવન્નગા ય અમાહસમ્મદિટ્ઠી ઉવવન્નગા ય) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન
અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ-ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે માહમિચ્છદિટ્ઠી ઉવવન્નગા) તેઓમાં જે

અમાયિસમ્યગ્દષ્ટપચ્ચકાસ્તે खलु महावेदनतरकाः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-
उयोतिष्कवैमानिका नो सर्वे समवेदनाः, शेषं तथैव । ॥ सू० ७ ॥

ટીકા-અથ વાનવ્યન્તરાદીનાં સમાનાહારાદિકમસુરકુમારવદ્ અતિદિશન્નાહ-‘વાળમત-
રાણં જહા-અસુરકુપારાણં’ વાનવ્યન્તરાણાં સમાનાહારાદિવક્તવ્યતા યથા અસુરકુમારાણામુક્તા
તથૈવ વક્તવ્યા, તથા ચ યથા અસુરકુમારાઃ સંજ્ઞિભૂતાશ્ચ અસંજ્ઞિભૂતાશ્ચ, તત્ર खलु ये ते सञ्ज्ञि-
भूतास्ते महावेदनाः, ये असंज्ञिभूतास्ते अल्पवेदनाः’ इत्येवंरीत्या प्रतिपादिता वानव्यन्तरा
अपि तथैव प्रतिपादनीयाः, यतोऽसुरकुमारादिषु वानव्यन्तरान्तेषु देवेषु असंज्ञिनामुत्पादात्
तथा चोक्तम्-व्याख्याप्रज्ञप्तौ-प्रथम शतके द्वितीयोद्देशके-‘असंज्ञीणं जहणणेणं भवणवासीसु
सम्मदिट्ठी उववन्नगा ते णं महावेयणतरागा) उनमें जो अमायीसम्यग्दष्टि हैं वे
महावेदनावाले हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-वेमाणिया नो सव्वे सम-
वेयणा) इस कारण से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि वैमानिक सब समान
वेदनावाले नहीं हैं (सेसं तहेव) शेष उसी प्रकार ।

ટીકાર્થ-અવ યહ નિરૂપણ કરતે હૈં કિ વાનવ્યન્તર આદિ કે સમાહાર આદિ
કા કથન અસુરકુમારોં કે સમાન સમજાલેના ચાહિયે-

વાનવ્યન્તરોં કે સમાન આહાર આદિ કી વક્તવ્યતા ઉસી પ્રકાર કહલેની
ચાહિયે જૈસી અસુરકુમારોં કી કહી હૈ ! અર્થાત્ જૈસે અસુરકુમાર દો પ્રકાર કે
હૈં સંજ્ઞિભૂત ઓર અસંજ્ઞિભૂત, ઓર उनमें जो संज्ञिभूत हैं वे महावेदनावाले
तथा असंज्ञिभूत हैं वे अल्पवेदनावाले होते हैं, इत्यादि कथन किया गया है,
उसी प्रकार वानव्यन्तरों के विषय में भी जानना चाहिए । क्योंकि असुरकु-
मारों में असंज्ञी जीवों की उत्पत्ति होती है । व्याख्या प्रज्ञप्ति में भी कहा है-

માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્ન છે (તેણં અપ્પવેયણાતરાગા) તેઓ અદ્વપતર વેદનાવાળા છે
(તત્થણં જે તે અમાઈસમ્મદિટ્ઠી ઉવવન્નગા તેણં મહાવેયણતરાગા) તેઓમાં જે અમાયી સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ છે તેઓ મહાવેદનાવાળા છે. (સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-વેમાણિયા નો સવ્વે
સમવેયણા) એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે વૈમાનિક બધા સમાન વેદના
વાળા નથી (સેસં તહેવ) શેષ પૂર્વોક્ત રીતે સમજવું.

ટીકાર્થ-હવે તે નિરૂપણ કરે છે કે વાનવ્યન્તર દેવ આદિના સમાહાર આદિનું કથન
અસુરકુમારોના સમાન સમજા લેવું જોઈએ-વાનવ્યન્તરોની સમાન આહાર આદિની વક્ત-
વ્યતા એજ પ્રકારે કહેવી જોઈએ જેવી અસુરકુમારોની કહી છે. અર્થાત્ જેવા અસુર-
કુમારોના બે પ્રકાર કહ્યા છે-સંજ્ઞિભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત, અને તેમાં જે સંજ્ઞિભૂત છે
તેઓ મહાવેદનાવાળા તથા જેઓ અસંજ્ઞિભૂત છે તેઓ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ
કથન કરાયેલું છે. એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તરોના વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ. કેમકે અસુ-
રકુમારોમાં તથા વાનવ્યન્તરોમાં અસંજ્ઞિ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, બ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાસિમાં

‘અસંજીભૂતો વાણમંતરેસુ’ इति, असंज्ञितः खलु जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन वानव्यन्तरेषु’ इति, ते चासुरकुमारप्रकरणोक्तयुक्त्या अल्पवेदना भवन्ति, इत्यवसेयम्, ‘एवं जोइसिय रेमाणियाणवि’ एवम्-असुरकुमारोक्तप्रकारेण ज्योतिष्कवैमानिकानामपि समानाहारादिवक्तव्यता श्रवसेना, किन्तु-‘णवरं ते वेयणाए दुविहा पणत्ता’ नवरम्-असुरकुमारापेक्षया विशेषस्तु-ज्योतिष्कवैमानिकाः वेदनायां द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा-माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगाय, अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगाय’ तद्यथा-मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च, अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च तथा चासुरकुमारेषु यथा केचन असंज्ञिभूताश्च केचन संज्ञिभूताश्चोक्तास्तथा ज्योतिष्कवैमानिकेषु तत्स्थाने केचन मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च केचन अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च भवन्तीति बोध्यम्, ज्योतिष्कवैमानिकेषु असंज्ञिनामनुत्पादात्, असंख्यायुष उत्कृष्टेन पल्योपमासंख्येयभागस्थितिसत्त्वेन ज्योतिष्काणां जघन्येनापि पल्योपमसंख्येयभागस्थिति सत्त्वात्,

असंज्ञी जीवों की उत्पत्ति देवगति में हो तो जघन्य भवनवासियों में और उत्कृष्ट वानव्यन्तरो में होती है । इस कारण असुरकुमारों के विषय में जो युक्ति कही है वही यहां भी जानलेनी चाहिए ।

असुरकुमारों के प्रकरण में जो कथन किया गया है वही ज्योतिष्क और वैमानिकों के समान आहार आदि के विषय में कहलेना चाहिए । किन्तु असुरकुमारों से ज्योतिष्क और वैमानिकों की वेदना में कुछ अन्तर है । ज्योतिष्क और वैमानिकदेव दो प्रकार के हैं, यथा-मायी-मिथ्यादृष्टि-उत्पन्न और अमायी-सम्यग्दृष्टि-उत्पन्न । जैसे असुरकुमारों में कोई असंज्ञीभूत और कोई संज्ञीभूत कहे हैं, वैसे उनकी जगह ज्योतिष्कों और वैमानिकों में मायी-मिथ्यादृष्टि-उत्पन्न और अमायी-सम्यग्दृष्टि उत्पन्न कहलेना चाहिए, क्योंकि ज्योतिष्कनिकाय और वैमानिकनिकाय में असंज्ञी जीव उत्पन्न नहीं होते । असंज्ञियों की आयु उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग की होती है जब कि

પણ કહ્યું છે અસંજિ જીવોની ઉત્પત્તિ દેવગતિમાં થાય તો જઘન્ય ભવનપતિયોમા અને ઉત્કૃષ્ટ વાનવ્યન્તરોમાં થાય છે. એ કારણે અસુરકુમારોના વિષયમાં જે યુક્તિ કહી છે તે જ અહીં પણ બાણી લેવી જોઈએ.

અસુરકુમાર દેવોના પ્રકરણમાં જે કથન કરાયું છે તેજ જ્યોતિષ્કદેવો અને વૈમાનિકોના સમાન આહાર આદિના વિષયમાં કહી લેવું જોઈએ. પરંતુ અસુરકુમારોથી જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોની વેદનામાં થોડું અન્તર છે, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ એ પ્રકારના છે, જેમકે, માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન, જેમ અસુરકુમારોમાં કોઈ અસંજીભૂત અને કોઈ સંજીભૂત કહેલ છે, તેમજ તેમની જગ્યાએ જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કહી દેવા જોઈએ. જેમકે જ્યોતિષ્ક નિકાય અને વૈમાનિક નિકાયમાં અસંજી જીવ ઉત્પન્ન નથી થતા. અસંજીયોની આયુ ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, જ્યારે જ્યોતિષ્કોની

વૈમાનિકાનાં પલ્લોપમસ્થિતિ સત્ત્વાત્ તેષુ અસંજિનામસંભવાત્ 'તત્થ ણં જે તે માઈમિચ્છ-
દિટ્ઠી ઉવવન્નગા તે ણં અપ્પવેયણતરાગા' તત્ર સ્વલુ-માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુ-
પપન્નકમધ્યે યે તે માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકા જ્યોતિષ્કવૈમાનિકા ભવન્તિ તે સ્વલુ શુભવેદના-
પેક્ષયા અલ્પવેદનતરકાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, 'તત્થ ણં જે તે અમાઈસમ્મદિટ્ઠી ઉવવન્નગા તેણં મહાવેય-
ણતરાગા' તત્ર સ્વલુ-માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ દ્વયમધ્યે યે તે અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યુ-
પપન્નકા ભવન્તિ તે સ્વલુ શુભવેદનાપેક્ષયા મહાવેદનતરકા ભવન્તિ તેણં શુભવેદનાવચ્ચાત્,
પૂર્વેપાશ્ચાશુભવેદનાવચ્ચાચ્ચેતિ ભાવઃ, પ્રકૃતસુખસંહરણાહ-'સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्यः-
जोइसिय वेमाणिया नो सव्वे ससवेयणा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उत्तरीत्या
उच्यते-ज्योतिष्कवैमानिकाः नो सर्वे समवेदना भवन्तीति, 'सेसं तद्देव' शेषम्-आहारवर्ण-
कर्मादिकं तथैव-असुरकुमारवानव्यन्तरवदेव अवसेयमिति भावः ॥ सू० ७ ॥

સલેશ્યાહારાદિવક્તવ્યતા

મૂલમ્-સલેક્ષાણં ભંતે ! નેરહયા સઠ્ઠે સમાહારા સમસરીરા સમુસ્સાસ-
નિસ્સાસા સઠ્ઠે વિ પુચ્છા, ગોયસા ! एवं जहा ओहिगमओ तथा सले-

જ્યોતિષ્કોં કી પલ્લોપમ કે સંખ્યાતવેં ભાગ કી જઘન્ય સ્થિતિ હોતી હૈ ઔર
વૈમાનિકોં કી પલ્લોપમ કી । અતઃ ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈ-હે ગૌતમ !

માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન ઔર અમાયી-સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન મેં સે જો
જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન હૈ, વે શુભવેદના કી
અપેક્ષા સે અલ્પતર વેદનાવાલે હોતે હૈ ઔર જો અમાયી-સમ્યગ્દૃષ્ટિ-ઉત્પન્ન હોતે
હૈ, વે શુભવેદના કી અપેક્ષા મહાન વેદનાવાલે હોતે હૈ ।

અવ ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! હસ કારણ સે એસા કહા
જાતા હૈ કિ સવ જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક સમાન વેદનાવાલે નહીં હોતે હૈ ।
શેષ આહાર, વર્ણ, કર્મ આદિ અસુરકુમારોં ઔર વાનવ્યન્તરોં કે સમાન હી
સમશ્ચલેના ચાહિએ ।

પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગની જઘન્ય સ્થિતિ હોય છે અને વૈમાનિકોની પલ્લોપમની.
તેથીજ તેઓમાં અસંજીઓનું હોયું સંભવિત નથી

માયી-મિથ્યા દૃષ્ટિ-ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્નમાયી જે જ્યોતિષ્ક
અને વૈમાનિક માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન છે, તેઓ શુભ વેદનાની અપેક્ષાથી અલ્પતર
વેદનાવાળા હોય છે. અને જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ શુભ વેદનાની
અપેક્ષાએ મહાન વેદનાવાળા હોય છે.

હવે ઉપસંહાર કરતા થકા કહે છે-હે ગૌતમ ! એ કારણથી એવું કહેવાય છે કે
અથા જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સમાન વેદનાવાળા હોતા નથી શેષ આહાર, વર્ણ, કર્મ
આદિ અસુરકુમારો અને વ્યાનવ્યન્તરોની સમાન જ સમશ્ચલે હોયું જોઈએ.

स्सागमओ वि निरवसेतो भाणियव्वा जाव वेमाणिया, कण्हलेस्सा णं भंते ! नेरइया सव्वे समाहारा पुच्छा, गोयसा ! जहा—ओहिया, नवरं नेरइया वेयणाए साइमिच्छादिट्ठी उववन्नगा य, असाइसम्मदिट्ठी उव-
वन्नगा य भाणियव्वा, सेसं तहेव जहा ओहियाणं, असुरकुमारा जाव वाणसंतरा, एए जहा ओहिया, नवरं मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो जाव तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी ते निविहा पणत्ता, तं जहा—संजया, असंजया, संजयासंजया य, जहा ओहियाणं, जोइसियवेमाणिया आइ-
लियासु तिसु लेस्सासु ण पुच्छिज्जंति, एवं जहा कण्हलेस्सा विचा-
रिया तहा नीललेस्सा विचारेयव्वा, काउलेस्सा नेरइएहितो आरब्भ जाव वाणसंतरा, नवरं काउलेस्सा नेरइया वेयणाए जहा ओहिया, तेउलेस्साणं भंते ! असुरकुमाराणं ताओ चेव पुच्छाओ, गोयसा ! जहेव ओहिया तहेव नवरं वेयणाए जहा जोइसिया, पुढवि आउवणस्सइ-
पंचिंदियतिरिक्खमणुस्सा जहा ओहिया तहेव भाणियव्वा, नवरं मणूसा किरियाहिं जे संजया ते पमत्ता य अपमत्ता य भाणियव्वा सरागवीय-
रागा नत्थि, वाणसंतरा तेउलेस्साए जहा असुरकुमारा एवं जोइसिय वेमाणिया वि, सेसं तं चेव, एवं पम्हलेस्सा वि भाणियव्वा, नवरं जेसिं अत्थि, सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसिं अत्थि, सव्वं तहेव जहा ओहियाणं गमओ, नवरं पम्हलेस्स सुक्कलेस्साओ पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणूस-
वेमाणियाणं चेव, न सेसा संति, पणवणाए भगवईए लेस्साए पढमो उद्देसओ समत्तो । सू० ८॥

छाया—सलेश्याः खलु भदन्त ! नैरयिकाः सर्वे समाहाराः समशरीराः समोच्छ्वासनिः

सलेश्य-आहार आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(सलेस्सा णं भंते नेरइया) हे भगवन् ! लेश्यावाले नारक (सव्वे समाहारा) सब समान आहारवाले (सवसरीरा) समान शरीर वाले (समुस्सास-

सलेश्या—आहार आदिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(सलेस्साणं भंते ! नेरइया) हे भगवन् ! लेश्यावाणा नारक (सव्वे समाहारा) समान आहारवाणा (समसरीरा) समान शरीरवाणा (समुस्सासनिस्सासा) समान उच्छ्वास

श्वासाः सर्वेऽपि पृच्छा, गौतम ! एवं यथा औधिगमकस्तथा सलेश्यागमकोऽपि निरवशेषो भणितव्यो यावद् वैमानिकाः, कृष्णलेश्याः खलु भदन्त ! नैरयिकाः सर्वे समाहाराः पृच्छा, गौतम ! यथा औधिकाः, नवरं नैरयिका वेदनायां मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायि-
सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च भणितव्याः शेषं तथैव यथा औधिकानां, असुरकुमारा यावद्-वान-
व्यन्तराः, एते यथा औधिकाः, नवरं मनुष्याणां क्रियाभिर्विशेषो यावत् तत्र खलु ये ते
सम्यग्दृष्टयस्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संयताः, असंयताः, संयतासंयताश्च यथा

निस्सासा) समान उच्छ्वास निःश्वासवाले (सर्वे वि) सभी (पृच्छा) प्रश्न
(गोयमा) हे गौतम ! (एवं) इस प्रकार (जहा) जैसे (ओहिगमओ) सामान्य का
गम कहा है (तहा) वैसे ही (सलेस्सागमओ वि) सलेश्य का गम भी (भाणि-
यव्वो) कहना चाहिए (जाव वैमाणिया) यावत् वैमानिकों तक ।

(कण्हलेस्सा णं भंते ! नेरइया) हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाले नारक (सर्वे
समाहारा) सब समान आहारवाले होते हैं ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! जहा
ओहिया) हे गौतम ! जैसे औधिक-सामान्य (नवरं) विशेष (नेरइया) नारक
(वेयणाए) वेदना की अपेक्षा से (माइमिच्छादिट्ठी उववन्नगा य) मायी-मिथ्या-
दृष्टि-उत्पन्न (अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा य) और अमायी सम्यग्दृष्टि उत्पन्न
(भाणियव्वा) कहना चाहिए (सेसं तहेव) शेष उसी प्रकार (जहा ओहियाणं)
जैसे ओधिकों का ।

(असुरकुमारा जाव वाणमंतरा) असुरकुमार यावत् वानव्यन्तर (एते जहा
ओहिया) ये औधिकों के समान (नवरं मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो) मनुष्यों
में क्रिया की अपेक्षा विशेषता है (जाव) यावत् (तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी)

निःश्वासवाणा (सर्वे वि) अधाना सअधमा (पुच्छा) प्रश्न

(गोयमा) हे गौतम ! (एवं) ये प्रकारे (जहा) जेवा (ओहिगमओ) सामान्यनेगम
(तहा) तेवा (सलेस्सागमओ वि) सलेश्याना गमपणु (भाणियव्वो) कडेवा जेधये (जाव
वैमाणिया) वैमानिके सुधी

(कण्हलेस्साणं भंते ! नेरइया) हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाणा नारक (सर्वे समाहारा)
अधा समान आहारवाणा छे (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! जहा ओहिया) हे गौतम ! जेवा
औधिक सामान्य (नवरं) विशेष (नेरइया) नारक (वेयणाए, वेदनानी अपेक्षाथी (मायीमिच्छा
दिट्ठी उववन्नगाय) मायी-मिथ्यादृष्टि उत्पन्न (अमाइ सम्मदिट्ठी उववन्नगाय) अने अमायी
सम्यग्दृष्टि उत्पन्न (भाणियव्वा) कडेवा जेधये (सेसं तहेव) शेष जे प्रकारे (जहा
ओहियाणं) जेवा औधिकेना कहा छे.

(असुरकुमारा जाव वाणमंतरा) असुरकुमार यावत् वानव्यन्तर (एते जहा ओहिया)
ते औधिकेना समान (नवरं मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो) मनुष्यों में क्रिया की अपेक्षा

ઔધિકાનામ્, જ્યોતિષ્કવૈમાનિકા આઘાસુ તિસ્રપુ લેશ્યાસુ ન પૃચ્છચન્તે, एवं यथा कृष्ण-
लेश्या विचारितास्तथा नीललेश्या विचारयितव्याः, कापोतलेश्या नैरयिकेभ्य आरभ्य
यावद् वानव्यन्तराः, नवरं कापोतलेश्या नैरयिका वेदनायां यथा औधिकाः, तेजोलेश्या
खलु भदन्त ! असुरकुमाराणां ताश्चैव पृच्छाः, गौतम ! यथैव औधिकास्तथैव, नवरं वेदनायां
यथा ज्योतिष्काः, पृथिव्यव्वनस्पतिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिमनुष्याः यथा औधिकास्तथैव

उनमें से जो सम्यग्दृष्टि हैं (ते तिविहा पणत्ता) वे तीन प्रकार के कहे हैं (तं
जहा-संजया, असंजया, संजयासंजया) वे इस प्रकार-संयमी, असंयमी और
संयमासंयमी (जहा ओहियाणं) जैसे औधिकों का (जोइसिया वेमाणिया)
ज्योतिष्क और वैमानिक (आइल्लासु) आदि की (तिस्रु लेस्सासु) तीन
लेश्याओं में (ण पुच्छिज्जंति) नहीं पूछेजाने चाहिए (एवं) इस प्रकार (जहा)
जैसे (किण्हालेस्सा) कृष्णलेश्या (विचारिया) विचारी (तहा नीललेस्सा विचारे-
यव्वा) इसी प्रकार नीललेश्या भी विचारनी चाहिए । (काउलेस्सा) कापोत-
लेश्या (नेरइएहिंतो) नारकों से (आरब्भ) आरंभ करके (जाव वाणमंतरा)
यावत् वानव्यन्तरो तक (नवरं) विशेष काउलेस्सा नेरइया) कापोतलेश्यावाले
नारक (वेयणाए) वेदना को अपेक्षा (जहा ओहिया) जैसे औधिक (तेउलेस्सा)
णं मंते ! असुरकुमाराणं ताओ चेव पुच्छाओ) तेजोलेश्यावाले असुरकुमारों
का इत्यादि वही पूर्ववत् प्रश्न (गोयमा ! जहेव ओहिया तहेव) जैसे सामान्य
कहे उसी प्रकार (नवरं वेयणाए जहा जोइसिया) विशेष-वेदना से ज्योतिष्कों
के समान (पुढवि-आउ-वणस्सइ-पंचिदियतिरिक्ख मणुस्सा) पृथ्वी, अपू, वन-

વિશેષના છે (જાવ) યાવત્ (તત્થગં જે તે સમ્મદિટ્ઠી) તેમનામાથી જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (તે
તિવિહા પણત્તા) તે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા, સંજયા, અસંજયા, સંજયાસંજયા)
તે આ પ્રકારે-સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી (જહા ઓહિયાણં) જેવા ઔધિકોના

(જોइसिया वेमाणिया) જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક (આइल्लासु) પહેલાની (તિસ્રુ લેસ્સાસુ)
ત્રણ લેશ્યાઓમાં (ણ पुच्छिज्जंति) ન પુછવું જોઈએ (एवं) એ પ્રકારે (જહા) જેવી (किण्हा
लेस्सा) કૃષ્ણલેશ્યા (विचारिया) વિચારી (तहा नीललेस्सा विचारेयव्वा) એ પ્રકારે નીલલેશ્યા
પણ વિચરવી જોઈએ (काउलेस्सा) કાપોતલેશ્યા (नेरइएहि तो) નારકોથી (आरब्भ)
આરભ કરીને (जाव वाणमंतरा) યાવત્ વાનવ્યન્તરે સુધી (नवरं) વિશેષ (काउलेस्सा नेर-
इया) કાપોત લેશ્યાવાળા નારક (वेयणाए) વેદનાની અપેક્ષાથી (जहा ओहिया) જેવા ઔધિક
(तेउलेस्साणं) મંતે ! અસુરકુમારાણં તાઓ ચેવ પુછ્યાઓ) તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમારો
સુધી એજ પૂર્વવત્ પ્રશ્ન (गोयमा ! जहेव ओहिया तहेव) જેવા સામાન્ય કહ્યા તેજ
પ્રકારે (नवरं वेयणाए जहा जोइसिया) વિશેષ વેદનાથી જ્યોતિષ્ઠોની સમાન (पुढवि-आउ
वणस्सइ-पंचि दियतिरिक्खमणुस्सा) પૃથ્વી, અપૂ, વનસ્પતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય

भणितव्याः, नवरम् मनुष्याः क्रियामिर्ये संयतास्ते प्रमत्ताश्चाऽप्रमत्ताश्च भणितव्याः, सराग-
वीतरागाः न सन्ति, वानव्यन्तरास्तेजोलेश्यायां यथा असुरकुमारा एवं ज्योतिष्कवैमानिका
अपि, शेषं तच्चैव, एवं पद्मलेश्या अपि भणितव्या, नवरं येषामस्ति, शुक्ललेश्या अपि
तथैव येषामस्ति, सर्वं तथैव यथा औघिकानां गमकः, नवरं पद्मलेश्याशुक्ललेश्ये पञ्चेन्द्रि-
यतिर्यग्योनिद्रमनुष्यवैमानिकानाञ्चैव, न शेषाणामिति । प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यायां
प्रथम उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० ८ ॥

स्पति, पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य (जहा ओहिया) समुच्चय के समान (तहा
भाणियव्वा) उसी प्रकार कहना चाहिए (नवरं) विशेष (मणूसा) मनुष्य
(किरियाहि) क्रियाओं से (जे संजता ते पमत्ता य अपमत्ता य भाणियव्वा) जो
संयमी हैं उन्हें प्रमत्त और अप्रमत्त कहना चाहिए (सरागवीयराना नत्थि)
सराग और वीतराग नहीं हैं ।

(वाणमंतरा तेजलेस्साए जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर तेजोलेश्या में असु-
रकुमारों के समान (एवं जोइसिय वेमाणियावि) इसी प्रकार ज्योतिष्क-वैमा-
निक भी (सेसं तं चेव) शेष वही (एवं पम्हलेस्सा वि भाणियव्वा) इसी प्रकार
पद्मलेश्या भी कहनी चाहिए (नवरं) जेसि अत्थि) विशेषता यह कि जिनके
वह होती है (सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसि अत्थि) शुक्ललेश्या भी उसी प्रकार
जिनके है (सव्वं तहेव) सब उसी प्रकार (जहा ओहियाणं गमओ) जैसा
औघिकों का गम (नवरं) विशेष पम्हलेस्सा सुक्कलेस्साओ) पद्मलेश्या और
शुक्ललेश्या (पञ्चिंदिय तिरिक्खजोणिय मणूसवेमाणियाणं चेव) पञ्चेन्द्रियतिर्यचों,
मनुष्यों और वैमानिकों को ही होती है (न सेसा संति) शेष को नहीं हैं ।

(जहा ओहिया) समुच्चयनासमान (तहा भाणियव्वा) ऐज प्रकारे छडेवा नेछे (नवर)
विशेष (मणूसा) मनुष्य (किरियाहि) क्रियाओं की (जे संजता ते पमत्ताय अपमत्ताय भाणि
यव्वा) जे संयमी छे तेभने प्रमत्त अने अप्रमत्त छडेवा नेछे (सरागवीयराना नत्थि)
सराग अने वीतराग नथी

(वाणमंतरा तेजलेस्साए जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर तेजोलेश्यामां असुरकुमारों की
समान (एवं जोइसियवेमाणिया वि) ऐज प्रकारे ज्योतिष्क वैमानिक पणु (सेसं तं चेव)
शेष तेज (एवं पम्हलेस्सा वि भाणियव्वा) ऐज प्रकारे पद्मलेश्या पणु छडेवी नेछे
(नवर जेसि अत्थि) विशेषता ते छे के जेभने ते थाय छे (सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसि
अत्थि) शुक्ल लेश्या पणु ऐज प्रकारे जेभने छे (सव्वं तहेव) पणु ऐज प्रकारे (जहा
ओहियाणं गमओ) जेवो औघिकनो गम (नवर) विशेष (पम्हलेस्सा सुक्कलेस्साओ) पद्मलेश्या
अने शुक्ललेश्या (पञ्चिंदिय तिरिक्खजोणिय मणूस वेमाणियाणं चेव) पञ्चेन्द्रियतिर्यचो
मनुष्यो अने वैमानिकाने जे छाय छे (न सेसा संति) शेषने नछी.

ટીકા-અથ સલેશ્યપદવિશેષણવિશિષ્ટાનાં ચતુર્વિંશતિદણ્ડકપદવાચ્યાનામાહારાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સલેસ્સા ણં મંતે ! નૈરશ્યા સઁવે સમાહારા, સમસરીરા, સમુસ્સાસનિસ્સાસા, સઁવે વિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સલેશ્યાઃ-લેશ્યાવિશિષ્ટાઃ સ્વલુ નૈરયિકાઃ સર્વે કિં સમાહારાઃ-સમાનાહારવન્તઃ ? કિં સમશરીરાઃ-તુલ્યશરીરવન્તઃ ? કિં સમોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસાઃ ભવન્તિ ? ઇત્યાદિરીત્યા સર્વેઽપિ-કિં સમકર્માણઃ, સમવર્ણાઃ, સમવેદનાઃ, સમાયુષ્કાશ્ચ ભવન્તિ ? ઇતિ પુચ્છા, મગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એવં જઠા ઓહિગમઓ તઠા સલેસ્સાગમઓ વિ નિરવસેસો માણિયવ્વો જાવ વેમાણિયા’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ઔઘિકઃ-જીવ સમુચ્ચયઃ-સામાન્યતો વિશેષણરઘિત ઇત્યર્થઃ, ગમકઃ-અભિલાપઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા સલેશ્યાગમકોઽપિ-લેશ્યાપદવિશિષ્ટાભિલાપોઽપિ નિરવશેષઃ-અઘિલો મણિતવ્યઃ, યાવદ્-અસુરકુમારાદિમવન-

(પણવળાએ મગવર્દેએ લેસ્સાએ પઢમો ઉદેસઓ સમત્તો) પ્રજ્ઞાપના મગવતી મેં લેશ્યા અધ્યયન કા પ્રથમ ઉદેશક સમાપ્ત ।

ટીકાર્થ-અવ ‘સલેશ્ય’ વિશેષણ સે વિશિષ્ટ ચૌવીસોં દણ્ડકોં કે જીવોં કે આહાર આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા સમી સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાલે નારક સમાન આહારવાલે, સમાન શરીરવાલે ઓર સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાલે હોતે હૈં ? હસી પ્રકાર કયા સમી સમાન કર્મવાલે, સમાન વર્ણવાલે, સમાન વેદનાવાલે ઓર સમાન આયુષ્યવાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે સામાન્ય-સમુચ્ચય નારક જીવોં કા ગમ કહા હૈ, ઉસી પ્રકાર સવ સલેશ્ય નારકોં કા કથન ઓ સમજલેના ચાહિયે । હસી પ્રકાર સલેશ્ય અસુરકુમાર આદિ મવનવાસિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમા-

(પણવળાએ મગવર્દેએ લેસાએ પઢમો ઉદેસઓ સમ્મત્તો)

પ્રજ્ઞાપના મગવતીમાં લેશ્યા અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે ‘સલેશ્યા’ વિશેષણથી વિશિષ્ટ ચૌવીસ દડકોના આહાર આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! શું સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાળા નારક સમાન આહારવાળા, સમાન શરીરવાળા, અને સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાળા હોય છે ? એજ પ્રકારે શું બધા સમાન કર્મવાળા, સમાન વર્ણવાળા, સમાન વેદનાવાળા અને સમાન આયુષ્યવાળા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવો સામાન્ય સમુચ્ચય નારક જીવોનો ગમ કહ્યો છે, એજ પ્રકારે બધી સલેશ્યાનાળા નારકોનું કથન પણ સમજ લેવું જોઈએ. એજ પ્રકારે સલેશ્ય અસુરકુમાર આદિ મવન વાસિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનું કથન પણ સમજ લેવું

પતયઃ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયા વિકલેન્દ્રિયાઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ મનુષ્યાઃ વાન-
 વ્યન્તરાઃ ડ્યોતિષ્કાઃ વૈમાનિકાશ્ચ સલેશ્યા વક્તવ્યાસ્તથા ચ યથા લેશ્યાદિવિશેષણ રહિતા
 નૈરયિકાદયો બો સમાનાહારદયઃ પ્રાગુક્તા સ્તથૈવ લેશ્યાવિશેષણસહિતા અપિ નૈરયિકાદયો
 નો સમાનાહારાદયો ભવન્તીતિ વક્તવ્યા इत्यर्थः, अथ कृष्णादिपद्मलेश्या विशिष्टान् पद्मदण्ड-
 कान् आहारादिपदैः प्ररूपयितुमाह—‘कण्ठस्त्रेसा णं भंते ! नेरइया सव्वे समाहारा पुच्छा’
 हे भदन्त ! कृष्णलेश्याः खलु नैरयिकाः सर्वे किं समानाहारवन्तो भवन्ति ? किं समगरीराः ?
 किं समोच्छ्वासनिःश्वासाः ? किं समकर्माणः ? किं समवेदनाः ? किं समायुष्काः ? इति
 पृच्छे, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहा ओहिया’ यथा औघिकाः—समुच्चयाः,
 सामान्याः—विशेषणरहिता इत्यर्थः, नैरयिकाः आहारशरीरोच्छ्वासकर्मवर्ण लेश्यावेदना
 क्रियोपपाताभिधैः नवभिः पदैः प्रतिपादितास्तथैव कृष्णलेश्या नैरयिका अपि वक्तव्याः किन्तु
 निको का कथन भी समझलेना चाहिए । तात्पर्य यह है कि जैसे लेश्यादि
 विशेषण से रहित अर्थात् सामान्य नारक आदि समान आहारवाले नहीं हैं,
 यह पहले कहा गया है, उसी प्रकार लेश्या विशेषण से विशिष्ट अर्थात्
 सलेश्य नारक आदि भी समान आहार आदि वाले नहीं होते ।

अथ कृष्ण आदि छह लेश्याओं से विशिष्ट छह दंडकों की आहार आदि
 पदों के साथ प्ररूपणा की जाती है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्यावाले सभी नारक समान आहार
 वाले होते हैं ? क्या समान शरीर वाले होते हैं ? समान उच्छ्वास—निश्वास
 वाले होते हैं ? समान कर्मवाले, समान वेदनावाले और समान आयुवाले होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसे औघिक अर्थात् सामान्य नारकों का आहार,
 शरीर, उच्छ्वास—निश्वास, कर्म, वर्ण, लेश्या, वेदना, क्रिया और उपपात, इन
 नौ पदों द्वारा प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या वाले नारकों

બેઠમે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવાં લેશ્યાદિ વિશેષણથી રહિત અર્થાત્ સામાન્ય નારક આદિ
 સમાન આહારવાળા નથી, એ પડેલાં કહેલું છે, એજ પ્રકારે લેશ્યા વિશેષણથી વિશિષ્ટ
 અર્થાત્ સલેશ્ય નારક આદિ પણ સમાન આહાર આદિવાળા નથી હોતા.

હવે કૃષ્ણ આદિ છ લેશ્યાઓથી વિશિષ્ટ છ દંડકોના આહાર આદિ પદોની સાથે
 પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા બધા નારક સમાન આહારવાળા
 હોય છે ? શું સમાન શરીરવાળા હોય છે ? સમાન ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસવાળા હોય છે ?
 સમાન કર્મવાળા, સમાન વેદનાવાળા અને સમાન આયુવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેમ ઔઘિક અર્થાત્ સામાન્ય નારકોના આહાર, શરીર,
 ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ, કર્મ, વર્ણ, લેશ્યા, વેદના, ક્રિયા અને ઉપપાત, આ નવ પદો દ્વારા

‘ળવ્રં નેરશ્યા વેયળાઘ માશ્મિચ્છાદિદ્વી ઉવન્નગાય અમાશ્મમ્મદિદ્વી ઉવવન્નગાય માણિયવ્વા’
નવરમ્-સમુચ્ચય નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ કૃષ્ણલેશ્યાવિશિષ્ટા નૈરયિકા વેદનાયાં-વેદનવિષયે
માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ મણિતવ્યાઃ, નતુ સમુચ્ચય નૈર-
યિકેષ્વિત્ર અસંજ્ઞિભૂતાશ્ચ’ इति वक्तव्याः, असंज्ञिनां प्रथम पृथिव्यामेवोत्पादात् ‘असन्नी खलु
पढमं’ इति वचनात् ‘असंज्ञिनः खलु प्रथमाम् । इति, प्रथमायाश्च पृथिव्यां न कृष्णलेश्या
भवन्ति, यत्र च पञ्चम्यादिषु पृथिवीषु कृष्णलेश्या भवन्ति न तत्र असंज्ञिनो जायन्ते, तत्र
मायिनो मिथ्यादृष्टयश्च कृष्णलेश्यानैरयिकाः महावेदना भवन्ति, यतः प्रकर्ष पर्यन्तवर्तिनी
मशुभां स्थितिं ते निष्पादयन्ति, प्रकृष्टायाश्चाशुभायां स्थित्यां महती वेदना भवति अमायि-
सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकेषु च कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु अल्पवेदना भवतीति भावः, ‘सेसं तदेव

કા કથન મી સમજાલેના ચાહિયે । હાં, સામાન્ય નારકોં સે વિશેષતા હતની હૈ
કિ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિક વેદના કે વિષય મેં દો પ્રકાર કે કહને ચાહિયે-
માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્ન ઓર અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ-ઉપપન્ન, સામાન્ય નારકોં કી
ભાંતિ અસંજ્ઞિભૂત ઓર સંજ્ઞિભૂત નહોં કહના ચાહિયે । ક્યોંકિ અસંજ્ઞી જીવ
પહલી પૃથ્વી મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, કહા મી હૈ-‘અસન્ની ખલુ પદમં’ અર્થાત્
અસંજ્ઞી જીવ પ્રથમ પૃથ્વી મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર પ્રથમ પૃથ્વી મેં કૃષ્ણલેશ્યા
વાલે નારક નહોં હોતે । પાંચવીં આદિ જિસ પૃથ્વી મેં કૃષ્ણલેશ્યા પાઈ જાતી હૈ,
ઉસમેં અસંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન નહોં હોતે, અતઃક્રમ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નારકોં મેં સંજ્ઞિ-
ભૂત ઓર અસંજ્ઞિભૂત ભેદ નહોં હોતે હૈં । ઇનમેં માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ કૃષ્ણલેશ્યા
વાલે નારક મહાવેદના વાલે હોતે હૈં, ક્યોંકિ વે ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સ્થિતિ કા ઉપા-
ર્જન કરતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સ્થિતિ મેં પહલી વેદના હોતી હૈ । જો નારક
અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્ન કૃષ્ણલેશ્યા વાલે હોતે હૈં, વે નારક અલ્પ વેદનાવાલે

પ્રતિપાદન કરેલુ છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નારકોનું કથન પણ સમજી લેવું
જોઈએ. હીં, સામાન્ય નારકોથી વિશેષતા એટલી છે કે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નૈરયિક વેદના
વિષયમાં બે પ્રકારના કહેવા જોઈએ, માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ
ઉત્પન્ન, સામાન્ય નારકોની જેમ અસંજ્ઞિભૂત અને સંજ્ઞિભૂત ન કહેવા જોઈએ કેમકે
અસંજ્ઞી જીવ પહેલી પૃથ્વીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું પણ છે-‘અસન્ની ખલુ પદમં’
અર્થાત્ અસંજ્ઞી જીવ પ્રથમ પૃથ્વીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રથમ પૃથ્વીમાં કૃષ્ણ
લેશ્યાવાળા નારક નથી હોતા. પાંચમી આદિ જે પૃથ્વીમાં કૃષ્ણ લેશ્યા મળી આવે છે,
તેમાં અસંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન નથી થતા, તેથી જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં સંજ્ઞિભૂત અને
અસંજ્ઞિભૂત એવા ભેદ નથી હોતા. તેમાં માયિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક મહા-
વેદનાવાળા હોય છે, કેમકે તેઓ ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સ્થિતિનું ઉપાર્જન કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટ
અશુભ સ્થિતિમાં મહત્તી વેદના હોય છે, જે નારક અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્ન કૃષ્ણ-

જઠા ઓઢિયાળં' શેષમ્-આહારશરીરોચ્છવાસ ક્રિયાદિકં તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ વક્તવ્યં યથા ઔઢિકાનાં-સમુચ્ચયનૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતમ્ 'અસુરકુમારા જાવ વાળમંતરા' અસુરકુમારા યાવદ્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાઃ વિકલેન્દ્રિયાઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ મનુષ્યાઃ વાનવ્યતરાશ્ચ-‘એ જઠા ઓઢિયા’ એતે-પૂર્વોક્તા અસુરકુમારાદિ વાનવ્યન્તરાન્તા દેવા યથા ઔઢિકાઃ-સમુચ્ચયાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપાદનીયાઃ, કિન્તુ ‘જવર મણુસાણં કિરિયાહિં વિસેસો’ નવરમ્-ઔઢિકાપેક્ષયા મનુષ્યાણાં ક્રિયાભિર્વિશેષોઽવસેયઃ, તમેવ વિશેષં દર્શયિતુમાહ-‘જાવ તત્થ ણં જે તે સમ્મદ્દિટ્ઠી તે તિવિહા પ્ણત્તા’ યાવત્-સમ્યગ્દષ્ટયઃ, મિથ્યાદષ્ટયઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટયશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યા મનુષ્યા ભવન્તિ, તત્ર સલુ-સમ્યગ્દષ્ટિ મિથ્યાદષ્ટિ મિશ્રદષ્ટિ મનુષ્યેષુ સધ્યે યે તે સમ્યગ્દષ્ટયો મનુષ્યાસ્તે ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ. ‘તં જઠા-સંજયા અસંજયા સંજયાસંજયા ય’ તથયા-હોતે હૈં । શેષ આહાર, શરીર, ઉચ્છવાસ, ક્રિયા આદિ પૂર્વોક્ત સસુચ્ચય નારકોં કો જૈસા કહા હૈ, ઁસી પ્રકાર સમજલેના ઁાહિયે ।

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ, મનુષ્ય ઔર વાનવ્યન્તર કા પ્રતિપાદન ઁસી પ્રકાર કરના ઁાહિયે જૈસે સસુચ્ચય અસુરકુમાર આદિ કા ક્રિયા ગયા હૈ । હાં, મનુષ્યોં મેં સસુચ્ચય સે ક્રિયાઓં મેં કુચ્ચ વિશેષતા હૈ । વહ વિશેષતા ઁસ પ્રકાર હૈ-

કૃષ્ણલેશ્યા વાલે મનુષ્ય ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં-સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ ઔર સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ । ઁનમેં સે જો મનુષ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ હોતે હૈં, વે ત્રીન પ્રકારકે હૈં-સંયમી, અસંયમી, ઔર સંયમાસંયમી । જૈસે સસુચ્ચય મનુષ્યો કા

લેશ્યાવાળા હોય છે, તેવા નારક અથ્વા વેદનાવાળા હોય છે, શેષ આહાર, શરીર, ઉચ્છવાસ ક્રિયા આદિ પૂર્વોક્ત સમુચ્ચય નારકોના જેવા કહેલ છે, તેજ પ્રકારના સમજી લેવા જોઈએ.

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિકકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તરનું પ્રતિપાદન એજ પ્રકારે કરવું જોઈએ જેવું સમુચ્ચય અસુરકુમાર આદિનું કરેલું છે. હા, મનુષ્યોમાં સમુચ્ચયી ક્રિયાઓમાં કાઈક વિશેષતા છે. તે વિશેષતા આમ છે

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે-સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ. અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદષ્ટિ તેમનામાથી જે મનુષ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે, તેઓ ત્રણ

સંયતાશ્ચ, અસંયતાશ્ચ સંયતાસંયતાશ્ચ 'જહા ઓદિયાણં' યથા ઔઘિકાનાં-સમુચ્ચય મનુષ્યાણાં-કૃષ્ણલેશ્યાદિ વિશેષણરહિતાનામિત્યર્થઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા કૃષ્ણલેશ્યાસહિતમનુષ્યાણામપિ વક્તવ્યાઃ, તથા ચ સંયતા દ્વિવિધાઃ-સરાગસંયતાશ્ચ વીતરાગસંયતાશ્ચ, તત્ર સરાગસંયતાઃ-અનુપશાન્તકપાયાઃ, અક્ષીણકપાયાશ્ચ, વીતરાગસંયતાશ્ચ ઉપશાન્તકપાયાઃ ક્ષીણકપાયાશ્ચ, તત્ર વીતરાગસંયતાઃ-અક્રિયા ભવન્તિ, તેષાં વીતરાગત્વેનારમ્ભાદીનાં ક્રિયાણામભાવાત્, एवं પ્રમત્તસંયતાશ્ચ, કૃષ્ણલેશ્યાહિ પ્રમત્તસંયતાનામેવ ભવતિ નાપ્રમત્તસંયતાનાં કૃષ્ણલેશ્યા ભવતિ પ્રમત્ત સંયતાનાન્તુ સર્વે એવ પ્રમત્તયોગ આરમ્ભો યતીતિ આરમ્ભિકી ક્રિયા, અક્ષીણકપાય-ત્વાચ્ચ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ચ ભવતિ, इति भावः, સંયતાસંયતાનામારમ્ભિકી પારિગ્રહિકી માયાપ્રત્યયા ચ તિસ્રઃ ક્રિયા ભવન્તિ, અસંયતાનાં પુનરારમ્ભિકી, પારિગ્રહિકી, માયા-પ્રત્યયા, અપ્રત્યાહ્યાનક્રિયાચેતિ ચતસ્રઃ ક્રિયા ભવન્તિ, 'જોડસિયવેમાણિયા આહલિયાસુ

અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યા વાલે આદિ વિશેષણો' સે રહિત મનુષ્યો' કા પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા હૈ, उसी प्रकार कृष्णलेश्या वाले मनुष्यों का निरूपण भी समझ लेना चाहिए । સંયમી મનુષ્ય દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-સરાગસંયમી ઔર વીતરા-ગસંયમી । જિનકે કષાયો' કા ઉપશમ ક્ષય નહીં હુઆ વે સરાગસંયમી કહલાતે હૈં । જિનકે કષાયો' કા ઉપશમ અથવા ક્ષય હો ચુકા હૈ, વે વીતરાગસંયમી હોતે હૈં, વીતરાગ હોને કે કારણ उनमें कोई क्रिया नहीं होती, कृष्णलेश्या प्रमत्त संयत मनुष्यों में पाई जाती है, अप्रमत्तसंयत मनुष्यों में नहीं पाई जाती । સર્મી પ્રકાર કે આરંભ પ્રમાદયોગ મેં હી હોતે હૈં, અતઃ પ્રમત્તસંયતો મેં આરંભિકી ક્રિયા હોતીહૈ ઔર ક્ષીણકપાય ન હોને સે उनमें मायाप्रत्यया क्रिया भी पाई जाती है ।

સંયતાસંયત મનુષ્યો' મેં આરંભિકી, પારિગ્રહિકી ઔર માયાપ્રત્યયા, યે ત્રીન

પ્રકારના છે-સંયમી, અસંયમી અને સંયમાત્રયમી, જેવું સમુચ્ચય મનુષ્યોનુ અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા આદિ વિશેષણો રહિત મનુષ્યોનુ પ્રતિપાદન કરાયેલું છે એજ પ્રકારે કૃષ્ણ-લેશ્યાવાળા મનુષ્યોનુ નિરૂપણ પણ સમજ લેવું જોઈએ. સંયમી મનુષ્ય એ પ્રકારના હોય છે-સરાગસંયમી અને વીતરાગ સંયમી. જેમના કષાયોનો ઉપશમ અથવા ક્ષય નથી થયો તેઓ સરાગ સંયમી કહેવાય છે. જેમના કષાયોનો ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ ગયેલો છે, તેઓ વીતરાગ સંયમી હોય છે. તેમનામાંથી વીતરાગ સંયમી ક્રિયા રહિત હોય છે, વીતરાગ હોવાના કારણે તેઓમાં કોઈ ક્રિયા નથી થતી. કૃષ્ણલેશ્યા પ્રમત્તસંયત, મનુષ્યોમાં મળી આવે છે, અપ્રમત્ત સંયત મનુષ્યોમાં નથી મળી આવતી, બધા પ્રકારના આરભ પ્રમાદ યોગમાં નથી થતા. તેથી સંયતોમાં આરભિકી ક્રિયા થાય છે અને ક્ષીણ કપાય ન હોવાથી તેઓમાં માયા પ્રત્યયા ક્રિયા પણ મળે છે.

સંયતાસંયત, મનુષ્યોમાં આરંભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા એ ત્રણ

તિસુ લેસાસુ ણ પુચ્છિજ્જંતિ' ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકા આદ્યાસુ તિસુપુ લેશ્યાસુ-કૃષ્ણનીલ-કાપોતાસુ ન પ્ચ્છચન્તે ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ કૃષ્ણાદિતિસુણાં લેશ્યાનામભાવાત્, 'એવં જહા કળહેસ્સા વિચારિયા તહા નીલલેસ્સા વિચારેયવ્વા' એવમ્-ઉક્તરીત્યાયથા કૃષ્ણલેશ્યા વિચારિતા-પ્રરૂપિતા તથા નીલલેશ્યાપિ વિચારયિતવ્યા-પ્રરૂપણીયા, તથા ચોભયોઃ સમાનત્વાત્ યથા કૃષ્ણલેશ્યાદણ્ડકઉક્તસ્તથા નીલલેશ્યાદણ્ડકોઽપિ વક્તવ્યઃ કેવલં કૃષ્ણલેશ્યા પદસ્થાને નીલલેશ્યાપદમુચારણીયમિતિ વિશેષોઽવસેયઃ, 'કાઉલેસ્સા નેરહ્મિતો આરબ્મ જાવ વાણ-મંતરા' કાપોતલેશ્યા નીલલેશ્યા વત્ નૈરયિકેભ્ય આરબ્મ યાવદ્-અસુરકુમારાદિદશ ભવન-પતિ પૃથિવીકાયિકાચ્ચેકેન્દ્રિય વિરુલેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક પચ્ચેન્દ્રિય મનુષ્ય વાનવ્યન્તરપર્ય-ક્રિયાણં હોતી હૈં । અસંયત મનુષ્યો મેં ચાર ક્રિયાણં હોતી હૈં-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા ઔર અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ।

પ્રારંભ કી ત્રીન લેશ્યાઓં મેં અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ ઔર કાપોતલેશ્યાઓં કો લેકર ડ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિકોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન નહીં કરના ચાહિયે, ક્યોંકિ હનમેં યે ત્રીન લેશ્યાણં હોતી હી નહીં હૈં ।

હસ પ્રકાર જૈસે કૃષ્ણલેશ્યાવાલો કા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર નીલલેશ્યાવાલોં કા ભી વિચાર કરલેના ચાહિયે, ક્યોંકિ યે દોનોં સમાન હૈં, અર્થાત્ જૈસે કૃષ્ણલેશ્યા કા દણ્ડક કહા વૈસા હી નીલલેશ્યા કા ભી દણ્ડક કહના ચાહિયે, કેવલ 'કૃષ્ણલેશ્યા' પદ કી જગહ 'નીલલેશ્યા' પદ કા ઉચ્ચારણ કરલેના ચાહિયે ।

કાપોતલેશ્યા નીલલેશ્યા કે સમાન નારકોં સે આરંભ કરકે અસુરકુમાર આદિ દસ ભવનપતિયોં મેં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં મેં, વિકલેન્દ્રિયોં મેં,

ક્રિયાઓ થાય છે. અસંયત મનુષ્યોમા ચાર ક્રિયાઓ થાય છે. આરભિકી, પારિગ્રહિકી, માયા પ્રત્યાયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા.

પ્રારભની ત્રણ લેશ્યાઓમાં અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યાઓને લઈને ડ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોના વિષયમા પ્રશ્ન ન કરવો જોઈએ, કેમકે તેમનામાં આ ત્રણ લેશ્યાઓ હોતી જ નથી.

એ પ્રકારે જેમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓને વિચાર કરાયેલ છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા વાળાનો પણ વિચાર કરી લેવો જોઈએ, કેમકે એ બંને સમાન છે, અર્થાત્ જેવા કૃષ્ણ લેશ્યાના દંડક કહ્યા તેવા જ નીલ લેશ્યાના પણ દંડક કહેવા જોઈએ. કેવળ 'કૃષ્ણલેશ્યા' પદની જગ્યાએ નીલલેશ્યા પદનું ઉચ્ચારણ કરી લેવું જોઈએ.

કાપોત લેશ્યા નીલલેશ્યાના સમાન નારકોથી આરંભીને અસુરકુમાર આદિ દશ ભવન-પતિયોમા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં, વિકલેન્દ્રિયોમાં, તિર્યગ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયોમા મનુષ્યોમાં-તથા વાનવ્યન્તરોમાં કહેવી જોઈએ. પરંતુ નીલલેશ્યાની અપેક્ષાએ કાપોત લેશ્યામાં વિશે

ન્તમ્ વક્તવ્યા, કિન્તુ-‘ળવરં કાઉલેસ્સા નેરહ્યા વેયણાણ જહા ઓહિયા’ નવરમ્-નીલલેશ્યા-
પેક્ષ્યા વિશેષસ્તુ કાપોતલેશ્યાયાં નૈરયિકા વેદનાયાં-વેદનાવિપયે યથા ઔઘિકાઃ પ્રતિપા-
દિતાસ્તથા વક્તવ્યાઃ-યથા ‘નૈરયિકાઃ કાપોતલેશ્યાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ-સંજિભૂતાશ્ચ, અસં-
જિભૂતાશ્ચ, इत्येवं रीत्या बोध्याः, असंज्ञिनामपि प्रथमपृथिव्यामुत्पादात् तत्र च कापोत-
लेश्या सद्भावात्, अथ तेजोलेश्यां प्ररूपयितुमाह-‘तेउलेस्सा णं भंते ! असुरकुमारा ताओ
चेव पुच्छाओ’ हे भदन्त ! तेजोलेश्याः खलु असुरकुमाराः सर्वे किं समाहारा भवन्ति ?
किं समशरीरा भवन्ति ? किं समोच्छ्वासनिःश्वासा भवन्ति ? इत्यादिरीत्या ताश्चैव-पूर्वोक्ता
द्वार १ शरीरोर च्छ्वास ३ कर्म ४ वर्ण ५ लेश्या ६ वेदना ७ क्रियो ८ पपात ९ नव
विषयकाः पृच्छाः अवसेयाः, अत्रेदं बोध्यम्-नैरयिक तेजोवायु विकलेन्द्रियाणां तेजोलेश्या
न भवति अतः प्रथमत एवासुरकुमारविषयः प्रश्नः कृतः, एतेन तेजोवायु विकलेन्द्रियविषयः

तिर्यच पंचेन्द्रियो में, मनुष्यों में, तथा वानव्यन्तरो में कहनी चाहिए । किन्तु
नीललેશ્યા की अपेक्षा कापोतलેશ્યા में विशेषता यह है कि कापोतलેશ્યા वाले
नारकों का कथन समुच्चय नारकों के समान समझना चाहिए । अर्थात्
कापोतलેશ્યા वाले नारक दो प्रकार के कहे हैं-संजिभूत और असंजिभूत,
इत्यादि प्रकार से समझलेना चाहिए । असंजी जीव भी प्रथम पृथिवी में उत्पन्न
होते हैं और वहां कापोतलેશ્યા का सद्भाव है ।

अब तेजोलेश्या की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળે અસુરકુમાર કયા સમાન આહાર,
સમાન શરીર, સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસવાળે હોતે હો ? હસી પ્રકાર કયા
સમાન કર્મ, સમાન વર્ણ, સમાન લેશ્યા, સમાન વેદના, સમાન ક્રિયા ઓર
સમાન ઉપપાતવાળે હોતે હો ? હસ પ્રકાર યહ નો પ્રશ્ન કરને યાહિયે ।

यहां यह समझलेना चाहिए कि नारक, तेजस्कायिक, वायुकायिक तथा

પતા એ છે કે કાપોત લેશ્યાવાળા નારકોનું કથન સમુચ્ચય નારકોના સમાન સમજ લેવું
જોઈએ. અર્થાત્ કાપોત લેશ્યાવાળા નારક બે પ્રકારના કહ્યા છે-સંજીભૂત અને અસંજી-
ભૂત ઇત્યાદિ પ્રકારે સમજ લેવા જોઈએ. અસંજી જીવ પણ પ્રથમ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય
છે અને ત્યાં કાપોત લેશ્યાનો સદ્ભાવ છે.

હવે તેજો લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર શું સમાન આહાર,
સમાન શરીર, સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસવાળા હોય છે ? એ પ્રકારે શું સમાન કર્મ, સમાન
વર્ણ, સમાન લેશ્યા, સમાન વેદના, સમાન ક્રિયા અને સમાન ઉપપાતવાળા હોય છે.
‘આ નવ પ્રશ્ન કરવા જોઈએ’

અહીં એ સમજ લેવું જોઈએ કે નારક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક તથા વિકલેન્દ્રિય

પ્રશ્નો ન વક્તવ્ય इति ફલિતમ્, અસુરકુમારા અપિ યથા પૂર્વમ્ ઔઘિકા ઉક્તાસ્તથા વક્તવ્યા इत्यભિપ્રાયેનાહ—‘ગૌતમા ! જદેવ ઓહિયા તદેવ’ હે ગૌતમ ! યથૈવ ઔઘિકાઃ—લેશ્યાદિ વિશેષણરહિતાઃ સમુચ્ચયા અસુરકુમારાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવ તેજોલેશ્યા વિશિષ્ટા અપિ અસુરકુમારા વક્તવ્યાઃ કિન્તુ ‘જવરં વેયણાણ જહા જોહમિયા’ નવરમ્—સમુચ્ચયાસુરકુમારાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ વેદનાયાં—વેદનાવિષયે યથા જ્યોતિષ્કાઃ પ્રરુપિતા સ્તથા વક્તવ્યા સ્તથા—‘સંજ્ઞિ-ભૂતાસંજ્ઞિભૂતસ્થાને ગાયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ’ इति વક્તવ્યાઃ, અસંજ્ઞિનાં તેજોલેશ્યાવત્સત્પાદાભાવાત્, ‘પૃથ્વીઆઊવણસ્સપંચેદિયતિરિક્ષણજોણિય મણુસ્સા જહા ઓહિયા તદેવ માણિયવ્વા’ પૃથિવ્યવ્વનસ્પતિ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિરુમનુપ્પા યથા પૂર્વમ્ ઔઘિકાઃ—સમુચ્ચયાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવ મણિતવ્યાઃ—પ્રતિપાદનીયાઃ, કિન્તુ ‘જવરં વિકલેન્દ્રિય જીવો મેં તેજોલેશ્યા નહીં હોતી, હસ કારણ પહેલેપહેલ હો અસુર-કુમારોં વિષયક પ્રશ્ન ક્રિયા ગયા હૈ । હસસે ગ્રહ ફલિત હુઆ કિ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઓર વિકલેન્દ્રિયો સંબંધી પ્રશ્ન નહીં કરના ચાહિય ।

અસુરકુમારોં કા કથન સમુચ્ચય અસુરકુમારોં કે કથન કે સમાન સમ-પ્ત્તના ચાહિય, હસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! જૈસે ઔઘિક અર્થાત્ લેશ્યાદિ વિશેષણોં સે રહિત સમુચ્ચય અસુરકુમારોં કા કથન ક્રિયા હૈ, ડસી પ્રકાર તેજોલેશ્યાવાલે અસુરકુમારોં કી વક્તવ્યતા નો સમજલેની ચાહિય । સમુચ્ચ અસુરકુમારોં કી અપેક્ષા વેદના કે વિષય મેં વિશેષતા હૈ । વેદના કે વિષય મેં જ્યોતિષ્કોં કે સમાન વક્તવ્યતા કહના ચાહિય તથા સંજ્ઞિભૂત ઓર અસંજ્ઞિભૂત કી જગહ ગાયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક ઓર અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક કહના ચાહિય, કયોંકિ અસંજ્ઞી જીવ તેજોલેશ્યાવાલોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે । પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ઓર મનુષ્ય કી

જીવોમા તેજો લેશ્યા નથી હોતી. એ કારણે પહેલા જ અસુરકુમાર વિષયક પ્રશ્ન કરાયો છે. તેથી એ ફલિત થયું કે તેજસ્કાયિક અને વિકલેન્દ્રિય સંબંધી પ્રશ્ન કરવો જોઈએ.

અસુરકુમારોં કથન સમુચ્ચય અસુરકુમારોના કથનના સમાન સમજવું જોઈએ, એ અભિપ્રાય થી કહે છે—હે ગૌતમ ! જેમ ઔઘિક અર્થાત્ લેશ્યાદિ વિશેષણોથી રહિત સમુચ્ચય અસુરકુમારોં કથન થયું છે, તેજ પ્રકારે તેજો લેશ્યાવાળા અસુરકુમારોની પ્રશ્નણા—વક્તવ્યતા પણ સમજ લેવી જોઈએ. સમુચ્ચય અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ વેદનાના વિષયમાં વિશેષતા છે. વેદનાના વિષયમાં જ્યોતિષ્કોના સમાન વક્તવ્યતા કહેવી જોઈએ તથા સંજ્ઞિભૂત અને અસંજ્ઞિભૂતની જગ્યાએ માથી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક કહેવા જોઈએ. કેમકે ‘અસંજ્ઞી જીવ તેજોલેશ્યાવાળાઓમા ઉત્પન્ન નથી થતા. પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યની પ્રશ્નણા સમુચ્ચયની સમાન જ સમજવી જોઈએ, પરંતુ ક્રિયાઓને લઈને મનુષ્યોના વિષયમાં

મળૂસા કિરિયાદિં જે સંજયા તે પ્રમત્તાય અપ્રમત્તાય માણિયવ્વા' નવરમ્-સમુચ્ચયાપેક્ષયા વિશેષાતુ મનુષ્યાઃ ક્રિયામિ ર્યે સંયતા ભવન્તિ તે પ્રમત્તાથ અપ્રમત્તાથ મણિતવ્યાઃ-વક્તવ્યાઃ પ્રમત્તાપ્રમત્તાના મુખયેપાસપિ મનુષ્યાણાં તેજોલેશ્યાયાઃ સદ્ભાવાત્ કિન્તુ 'સરાગવીયરાગા નત્થિ' સરાગસંયતાઃ, વીતરાગસંયતાથ તેજોલેશ્યા મનુષ્યા ન સન્તિ વીતરાગાણાં તેજો-લેશ્યાયા અસંભવેન તસ્યાઃ સરાગત્વાવ્યભિચારેણ ચ અત્ર વીતરાગ સરાગપદોપન્યાસસ્યા-યુક્તત્વાત્, 'વાણમંતરા તેડલેસાણ જહા અસુરકુમારા' વાનવ્યન્તરા સ્નેજોલેશ્યાચાં યથા અસુ-રકુમારા ઉક્તાસ્તથા વક્તવ્યાઃ, તથા ચ તેજોલેશ્યાયાં વિષયે વાનવ્યન્તરા અપિ માયિ મિથ્યા-

પરૂપણા સમુચ્ચ કે સદૃશ હી સમજાનાં યાદિય, કિન્તુ ક્રિયાઓં કો લેકર મનુષ્યોં કે વિષય મેં એસા કહના યાદિય-જો મનુષ્ય સંયત હૈં વે દો પ્રકાર કે હૈં-પ્રમત્તઔર અપ્રમત્ત । ક્યોંકિ પ્રમત્ત ઔર અપ્રમત્ત, દોનોં પ્રકાર કે-મનુષ્યોં મેં તેજોલેશ્યા પાઈ જાતી હૈ । મગર તેજોલેશ્યાવાલે મનુષ્યોં મેં સરાગસંયત ઔર વીતરાગસંયત, યે દો ભેદ નહીં હો સકતે, ક્યોંકિ તેજોલેશ્યા વીતરાગ-સંયતોં મેં સંભવ નહીં હૈ । વહ સરાગસંયતોં મેં હી પાઈ જાતી હૈ, એસી સ્થિતિ મેં તેજોલેશ્યા મેં વાનવ્યન્તરોં કા કથન અસુરકુમારોં કે સમાન સમજાલેના યાદિય । અતઁવ તેજોલેશ્યા કે વિષય મેં વાનવ્યન્તરોં કે માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક ઔર અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક, મેં દો ભેદ કહને યાદિય, સંજિભૂત ઔર અસંજિભૂત ભેદ નહીં કહને યાદિય, ક્યોંકિ તેજોલેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તરોં મેં મી અસંજી જીવોં કા ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ ।

હસી પ્રકાર ય્યોતિષ્ક ઔર વૈજ્ઞાનિક મી તેજોલેશ્યા કે વિષય મેં માયિ-મિથ્યાદૃષ્ટિ-ઉપપન્નક ઔર અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે

ઠહેવું ભેઈએ, જે મનુષ્ય સંયત છે, તે જે પ્રકારના છે-પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત કેમકે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત બંને પ્રકારના મનુષ્યોમાં તેજોલેશ્યા મળી આવે છે, પણ તેજો-લેશ્યાવાળા માણસોમાં પ્રાગ સંયત અને વીતરાગ સંયત એ જે ભેદ નથી થઈ શકતા, કેમકે તેજોલેશ્યાનો વીતરાગ સંયતોમાં સંભવ નથી હોતો. તે સરાગ સંયતોમાં જ મળી આવે છે, એવી સ્થિતિમાં તેજોલેશ્યાવાળાના જે ભેદ કરવા અનુચિત છે.

તેજોલેશ્યામાં વાનવ્યન્તરોનું કથન અસુરકુમારોની સમાન સમજા લેવું ભેઈએ તેથીજ તેજોલેશ્યાના વિષયમાં વાન વ્યન્તરોના માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક આ જે ભેદ રાખવા ભેઈએ. કેમકે તેજો લેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તરોમાં પણ અસંજી જીવોનો ઉત્પાદ નથી થતો.

એ પ્રકારે ય્યોતિષ્ક અને વૈજ્ઞાનિક પણ તેજોલેશ્યાના વિષયમાં માયી મિથ્યા-દૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નકના ભેદથી જે પ્રકારના હોય છે,

દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચેત્યેવં વક્તવ્યા ન તુ સંજ્ઞિભૂતાશ્ચા સંજ્ઞિભૂતાશ્ચેતિ
 વાનવ્યન્તરેષુ અપિ તેજોલેશ્યાવત્ સધ્યે અસંજ્ઞિનામુત્પાદાભાવાત્, 'એવં જોહસિયવેમાણિયા
 વિ' એવમ્-ઉત્તરીત્યૈવ ડ્યોતિષ્ક વૈમાનિકા અપિ તેજોલેશ્યા વિપયે માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપ-
 પન્નકાશ્ચ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચેત્યેવં વક્તવ્યા ન તુ સંજ્ઞિભૂતા અસંજ્ઞિભૂતા इत्यपि, પ્રાગુ-
 ક્તયુક્તેઃ, 'સેસં તં ચેવ' શેષમ્-આહારશરીરોચ્છ્વાસકર્મવેદનોપપાતાદિકં નવવિધં તત્ત્વૈવ-
 પૂર્વોક્તાસુરકુમારાદિવદેવ બોધ્યમ્, 'એવં પમ્હલેશા વિ માણિયવ્વા' એવમ્-ઉક્તતેજોલેશ્યા
 રીત્યૈવ પદ્મલેશ્યા અપિ મણિતવ્યાઃ, કિન્તુ-‘ળવરં જેસિં અત્થિ’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષ્યા
 વિશેષસ્તુ યેષાં પદ્મલેશ્યા અસ્તિ તેષ્વેવ સા વક્તવ્યેત્યર્થઃ, નેતરેષુ તથા ચ પંચેન્દ્રિયતિર્ય-
 ગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ વૈમાનિકેષુ ચૈવ પદ્મલેશ્યાયાઃ સદ્ભાવેન તેષ્વેવ સા વક્તવ્યા इति
 ફલિતમ્, તથા ચાગ્રે વક્ષ્યતે ‘સુક્કલેસ્સા વિ તહેવ જેસિં અત્થિ’ શુક્કલેશ્યાપિ તથૈદ-પદ્મ-
 લેશ્યા વદેવ યેષામસ્તિ તેષ્વેવ વક્તવ્યા ‘સવ્વં તહેવ જહા ઓહિયાણં ગમઓ’ સર્વં તથૈવ
 વક્તવ્યં યથા ઔઘિકાનાં ગમઃ-અભિલાપુક્તઃ કિન્તુ પૂર્વોક્તમેવાહ-‘ળવરં પમ્હલેસ્તસુક્ક-
 હોતે હૈં, ઉનકે સંજ્ઞિભૂત ઔર અસંજ્ઞિભૂત એદ નહીં હોતે । ઇસ સંબંધ મેં યુક્તિ
 પૂર્વવત્ સમજાલેની યાહિયે ।

શેષ આહાર, શરીર, ઉચ્છ્વાસ, કર્મ, વેદના એવં ઉપપાન આદિ પૂર્વોક્ત
 અસુરકુમારોં કે સમાન હી સમજાના । ઇસી પ્રકાર પદ્મલેશ્યા ધી કહની યાહિયે ।
 વિશેષતા યહ હૈ કિ જિન જીવોં મેં પદ્મલેશ્યા હોતી હૈ, ઉન્હી મેં ઉસકા કથન
 કરના યાહિયે, અન્ય મેં નહીં । ઇસ પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં, મનુષ્યોં મેં ઔર
 વૈમાનિક દેવોં મેં હી પદ્મલેશ્યા હોતી હૈ, અતએવ ઉન્હીં મેં કહની યાહિયે ।

શુક્કલલેશ્યા ધી પદ્મલેશ્યા કે સમાન હી હૈ, મગર ઉન્હીં જીવોં મેં કહની
 યાહિયે જિનમેં ઉસકા સદ્ભાવ હૈ અન્ય મેં નહીં । ઇસ પ્રકાર જૈસે ઔઘિક ગમ
 તેમના સંજ્ઞિભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત ભેદ નથી પડતા. એ સમ્યગ્ધર્મા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ
 લેવી ભેધ એ.

શેષ આહાર-શરીર, ઉચ્છ્વાસ, કર્મ, વેદના તેમજ ઉપપાત આદિ પૂર્વોક્ત અસુર-
 કુમારોના જ સમાન સમજવા.

એ પ્રકારે પદ્મલેશ્યા પણ કહેવી ભેધએ વિશેષતા એ છે કે જે જીવોમાં પદ્મલેશ્યા
 હોય છે, તેમાં તેમનું કથન કરવું ભેધએ, અન્યમાં નહીં. એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં,
 મનુષ્યોમાં અને વૈમાનિક દેવોમાં જ પદ્મલેશ્યા હોય છે, તેથી જ તેમનામાં કહેવી ભેધએ.

શુક્કલલેશ્યા પણ પદ્મલેશ્યાની સમાન જ છે પણ તે જીવોમાં કહેવી ભેધએ, જેમાં
 તેનો સદ્ભાવ છે, અન્યમાં નહીં. એ પ્રકારે જેવો ઔઘિક ગમ કહ્યો છે, તેવોજ અહીં

लेस्साओ पंचिदिय तिरिक्ख जोणिय मणूस वेमाणियाणं चेव, न सेसाणंति' नवरम्-पूर्वा-
पेक्षया विशेषस्तु पद्मलेश्या शुक्ललेश्ये पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवैमानिकानाञ्चैव
वक्तव्ये न शेषाणां-तदन्येषामिति भावः, 'पणवणाए भगवईए लेस्साए पढमो उदेसओ
समत्तो' इतिप्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यायां प्रथमः उद्देशकः समाप्तः ॥सू० ८॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनीव्याख्यायां व्याख्यायां
सप्तदशे लेश्यापदे प्रथम उद्देशकः समाप्तः ॥१॥

कहा है वैसा ही यहां कहना चाहिए । पूर्वोक्त को ही स्पष्ट करते हुए कहते
हैं-पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या पंचेन्द्रिय तिर्यचों में, मनुष्यों में और वैमानिकों
में कहना चाहिए, इनसे भिन्न अन्य जीवों में नहीं ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
लेश्यापद का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥१॥

કહેવો જોઈએ. પૂર્વોક્તને જ સ્પષ્ટ કરતા કહે છે-પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોમાં અને વૈમાનિકોમાં જ કહેવી જોઈએ, તેમનાથી ભિન્ન અન્ય જીવોમાં નહીં

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાનો
લેશ્યાપદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧॥

छेद्याविशेषवक्तव्यता-उद्देश २.

मूलम्-कइ णं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, नेरइयाणं भंते ! कइलेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तिन्नि लेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तिरिक्खजोणियाणं भंते ! कइलेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, एगिंदिया णं भंते ! कइलेस्साओ ? गोयमा ! चत्तारिलेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा, जाव तेउलेस्सा, पुढविकाइया णं भंते ! कइलेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! एवं चेव, आउवणस्सइकाइयाण वि एवं चेव, तेउवाउवेइंदिय तेइंदियचउरिंदियाणं जहा नेरइयाणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! छल्लेस्सा, कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! जहा नेरइयाणं गवभवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! छल्लेस्सा-कण्हलेस्सा-जाव सुक्कलेस्सा, तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा, गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओचेव, मणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चेव, संमुच्छिममणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जहा नेरइयाणं, गवभवक्कंतियमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, मणुस्सीणं पुच्छा. गोयमा ! एवं चेव, देवाणं पुच्छा, छ एयाओ चेव, देवीणं पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा, एवं भवणवासिणीण वि, वाणमंतरदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! एवं चेव, वाणमंतरीण वि, जोइसियाणं पुच्छा, गोयमा ! एगा तेउलेस्सा, एवं जोइसिणीण वि, वेमाणियाणं पुच्छा, गोयमा ! तिन्नि पणत्ताओ, तं जहा-तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, वेमाणिणीणं पुच्छा, गोयमा ! एगा तेउलेस्सा,

एषसि णं भंते ! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं
अलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा; विसे-
साहिया वा ? गोयसा ! सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा
संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, अलेस्सा अणंतगुणा, काउलेस्सा
अणंतगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया सलेस्सा
विसेसाहिया ॥सू० ९॥

છાયા-કતિ સ્વલુ ભદન્ત ! લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! પદ્મલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-
કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા, નૈરયિકાણાં
ભદન્ત ! કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! તિસ્સો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ-
લેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તિર્યગ્યોનિકાનાં ભદન્ત ! કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! પદ્મલેશ્યાઃ

લેશ્યાપદ-દ્વિતીય ઉદ્દેશક

લેશ્યા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્ ણં ભંતે ! લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાણં
કિતની કહી હૈં ? (ગોયમા ! છલેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાણં
કહી હૈં (તં જહા-કણ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઉલેસ્સા, તેઉલેસ્સા, પમ્હલેસ્સા,
સુક્કલેસ્સા) વે હિસ પ્રકાર-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,
પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા (નેરહ્યાણં ભંતે કહ્ લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ ?)
હે ભગવન્ ! નારકોં સં કિતની લેશ્યાણં હોતી હૈં (ગોયમા ! તિન્નિ લેસ્સાઓ
પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! ત્રીન લેશ્યાણં કહી હૈં (તં જહા-કિણ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા
કાઉલેસ્સા) કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા ઓર કાપોતલેશ્યા ।

લેશ્યા પદનો દ્વિતીય ઉદ્દેશક

લેશ્યા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્ ણં ભંતે ! લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ?
(ગોયમા ! છ લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે (તં જહા-કણ્હલેસ્સા,
નીલલેસ્સા, કાઉલેસ્સા, તેઉલેસ્સા, પમ્હલેસ્સા, સુક્કલેસ્સા) તેઓ આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા,
નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુક્લલેશ્યા.

(નેરહ્યાણં ભંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! નારકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ
હોય છે ? (ગોયમા ! તિન્નિ લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે
(તં જહા-કિણ્હલેસ્સા નીલલેસ્સા, કાઉલેસ્સા) કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા

(તિરિક્કજોણિયાણં ભંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! તિર્યગ્ય યોનિ-

પ્રજ્ઞા, તથા—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા, એકેન્દ્રિયાણાં ભદન્ત ! કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાઃ ? ગૌતમ ! ચત્સો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાઃ, તથા—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા, પૃથિવીકાયિકાનાં ભદન્ત ! કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાઃ ? ગૌતમ ! એવંચૈવ, અવ્વનસ્પતિકાયિકાનામપિ એવંચૈવ, તેજો-વાયુદ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયાણાં યથા નૈરયિકાણામ્, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! ષટ્લેશ્યાઃ—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા, સમ્મૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! યથા નૈરયિકાણામ્, સર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા,

(તિરિક્ષજોણિયાણં મંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ?) હે ભગવન્ ! તિર્યચ્યોનિકોં મેં કિતની લેશ્યાએં હોતી હૈં ? (ગોયમા ! છલેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાએં હોતી હૈં (તં જહા—કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા) વે હસ પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા (એગિંદિયાણં મંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયોં મેં કિતની લેશ્યાએં કહી હૈં ? (ગોયમા ! ચત્તારિ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! ચાર લેશ્યાએં હોતી હૈં (તં જહા—કળ્હલેસ્સા જાવ તેહલેસ્સા) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા ।

(પુઠ્ઠવિકાહ્યાણં મંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં મેં કિતની લેશ્યાએં કહી હૈં ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસી પ્રકાર (આહવણસ્સહ્કાહ્યાણવિ એવં ચેવ) અપ્પકાયિકોં ઓર વનરપતિકાયિકોં મેં મી હસી પ્રકાર (તેહવાહવેહિંદિય તેહંદિય ચહરિંદિયાણં જહા નેરહ્યાણં) તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં મેં નારકોં કે સમાન (પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં પુચ્છા?) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે વિષય

થોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? (ગોયમા ! છ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ હોય છે (તં જહા—કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા) તે આ પ્રકારે—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા ।

(એગિંદિયાણં મંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે. (ગોયમા ! ચત્તારિ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. (તં જહા—કળ્હલેસ્સા જાવ તેહલેસ્સા) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા ।

(પુઠ્ઠવિકાહ્યાણં મંતે ! કહ્ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (આહવણસ્સહ્કાહ્યાણ વિ એવં ચેવ) અપ્પકાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોમાં પણ એજ પ્રકારે (તેહ વાહ વેહિંદિય તેહંદિય ચહરિંદિયાણં જહા નેરહ્યાણં) તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં નારકોની સમાન.

(પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં પુચ્છા?) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વિષયમાં પૃચ્છા—પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! છલેસ્સા—કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા) હે ગૌતમ ! છલેશ્યાઓ, કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્

गौतम ! पङ्कलेश्याः, कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, तिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! पङ्कलेश्याः एताश्चैव, मनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! पङ्कलेश्या एताश्चैव, समूर्च्छिममनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! यथा तैरयिकानाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! पङ्कलेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्या यावच्छुक्ललेश्या, मानुषीणां पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, देवानां में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! छह लेश्याएं, कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या (संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) संमूर्च्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यच ओतिको के विषय में प्रश्न (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) हे गौतम ! जैसे नारको में (गवभवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) गर्भव्युत्क्रान्तिक पंचेन्द्रिय तिर्यचो के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! छह लेश्याएं कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या

(तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा ?) तिर्यग्योनिक स्त्रियों के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चैव) हे गौतम ! छह लेश्याएं येही ।

(मणूस्साणं पुच्छा ?) मनुष्यों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चैव) हे गौतम ! छह लेश्याएं, ये ही (संमुच्छिम मणुस्साणं पुच्छा ?) संमूर्च्छिम मनुष्यों के संबंध में प्रश्न ? (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) हे गौतम ! जैसे नारको में (गवभवक्कंतियमणुस्साणं पुच्छा ?) गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या ।

(मणुस्सीणं पुच्छा ? मनुष्यस्त्रियों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चैव) हे

शुक्ललेश्या (संमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजाणियाणं पुच्छा ?) समूर्च्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाना विषयमां प्रश्न (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) हे गौतम ! जेभ नारकोमां (गवभवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) गर्भव्युत्क्रान्तिक पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनाना विषयमां प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! छल्लेश्याओ कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या.

(तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा ?) तिर्यग्योनिक स्त्रियाना विषयमां पृच्छा ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चैव) हे गौतम ! छल्लेश्याओ आह.

(मणूस्साणं पुच्छा ?) मनुष्याना विषयमां प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चैव) हे गौतम ! छल्लेश्याओ आह (संमुच्छिम मणुस्साणं पुच्छा ?) समूर्च्छिम मनुष्याना संबंधमां प्रश्न ? (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) हे गौतम ! जेभ नारकोमां (गवभवक्कंतिय मणुस्साणं पुच्छा ?) गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्याना विषयमां प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छल्लेश्याओ कही छे (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) ते आ प्रकारे कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या.

पृच्छा, गौतम ! पद् एताश्चैव, देवीनां पृच्छा, गौतम ! चतस्रो लेख्याः प्रज्ञप्ताः, कृष्णलेख्या यावत्-तेजोलेख्या, भवनवासिनां भदन्त ! देवानां पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, एवं भवनवासिनीनामपि, वानव्यन्तरदेवानां पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, वानव्यन्तरीणामपि, ज्योतिष्काणां पृच्छा, गौतम ! एका तेजोलेख्या, एवं ज्योतिष्कीणामपि, वैमानिकानां पृच्छा, गौतम ! तिस्रः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-तेजोलेख्या, पद्मलेख्या, शुक्ललेख्या, वैमानिकानां पृच्छा, गौतम ! इत्थी प्रकार ।

(देवाणं पुच्छा ?) देवों के विषय में प्रश्न ? (हे गोयमा ! छ एयाओ चैव) हे गौतम यही छह लेख्याएं ।

(देवीणं पुच्छा ?) देवियों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ? चत्तारि-कण्णलेस्सा जाव तेउलेस्सा) हे गौतम चार, कृष्णलेख्या यावत् तेजोलेख्या ।

(भवनवासीणं देवाणं पुच्छा ?) भवनवासी देवों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! इत्थी प्रकार (एवं भवनवासिणीणवि) इसी प्रकार भवनवासिनी देवियों में भी ।

(वाणमंतरदेवाणं पुच्छा ?) वानव्यन्तर देवों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! इत्थी प्रकार (एवं वाणमंतरीण वि) वानव्यन्तरि देवियों में भी इस प्रकार (जोइसियाणं पुच्छा ?) ज्योतिष्क देवों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! एगा तेउलेस्सा) हे गौतम ! एक तेजोलेख्या (एवं जोइसिणीण वि) इसी प्रकार ज्योतिष्क देवियों में भी (वेमाणियाणं पुच्छा ?) वैमानिकों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! तिन्नि पण्णत्ताओ) हे गौतम ! तीन लेख्याएं कही हैं (तं जहा-तेउ-

(मणुस्सीणं पुच्छा ?) मनुष्य स्त्रियो सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! ऐज प्रकार.

(देवाण पुच्छा ?) देवोना विषयमां पृच्छा ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चैव) हे गौतम ! ऐज छल्लेश्याओ.

(देवीणं पुच्छा ?) देवीयो सम्बन्धी प्रश्न छे. (गोयमा ! चत्तारि कण्णलेस्सा जाव तेउलेस्सा) हे गौतम ! चार कृष्णलेख्या यावत् तेजोलेख्या.

(भवनवासीणं देवाणं पुच्छा ?) भगवानवासी देवोना विषयमां प्रश्न (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! ऐज प्रकारे (एवं भवनवासिणीण वि) ऐज प्रकारे भवनवासिनी देवीओमां पण्ण.

(वाणमंतरदेवाणं पुच्छा ?) वानव्यन्तर देवोना विषयमां प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! ऐज रीते (एवं वाणमंतरीण वि) वानव्यन्तरी देवियोमां पण्ण ऐज रीते.

(जोइसियाणं पुच्छा ?) ज्योतिष्क देवोना सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा एगा तेउलेस्सा) हे गौतम ! ऐक तेजोलेख्या (एवं जोइसिणीण वि) ऐज प्रकारे ज्योतिष्क देवियोमां पण्ण.

(वेमाणियाणं पुच्छा ?) वैमानिको सम्बन्धी पृच्छा ? (गोयमा ! तिन्नि पण्णत्ताओ).

गौतम ! एका तेजोलेश्या, एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां सलेश्यानां कृष्णलेश्यानां यावत्-
शुक्ललेश्यानाम् अलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोका जीवाः शुक्लेश्याः, पद्मलेश्याः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, अले-
श्या अनन्तगुणाः, कापोतलेश्या अनन्तगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशे-
षाधिकाः, सलेश्या विशेषाधिकाः ॥ सू० ९ ॥

टीका-अथ लेश्यां प्ररूपयितुं द्वितीयोद्देशं प्रारभते-‘कङ्गं भन्ते ! लेस्साओ पणत्ताओ?’

लेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और
शुक्ललेश्या (वेमाणिणीणं पुच्छा ?) वैमानिक देवियों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा !
एगा तेउलेस्सा) हे गौतम ! एक तेजोलेश्या ।

(एतेसि णं भन्ते ! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं अले-
स्साण च) हे भगवन् ! इन सलेश्य, कृष्णलेश्यावाले यावत् शुक्ललेश्यावाले
और अलेश्य जीवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा,
तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?
(गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम जीव शुक्ल-
लेश्यावाले हैं (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाले संख्यातगुणा (तेउलेस्सा
संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले संख्यातगुणा (अलेस्सा अणंतगुणा) अलेश्य अनन्त-
गुणा (काउलेस्सा अणंतगुणा) कापोतलेश्यावाले अनन्तगुणा (नीललेस्सा विसेसा-
हिया) नीललेश्यावाले विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाले
विशेषाधिक (सलेस्सा विसेसाहिया) सलेश्य विशेषाधिक ।

टीकार्थ-अब लेश्या की प्ररूपणा करने के लिए द्वितीय उद्देशक आरंभ किया

हे गौतम ! त्रणु देश्याओ ढडी छे (तं जहा-तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) तेगा रीते
तेन्नेदेश्या, पद्मदेश्या अने शुक्लदेश्या (वेमाणिणीणं पुच्छा वैमानिक देवियो संबन्धी पृच्छा
(गोयमा ! एगा तेउलेस्सा) हे गौतम ! ओढवी तेन्नेदेश्या.

(एएसिणं भन्ते ! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं अलेस्साणच) हे
भगवन् ! आ सलेश्य, कृष्णलेश्यावाणा यावत् शुक्ललेश्यावाणा अने अलेश्य जीवों में
(कयरे कयरे हिंतो) कौन किससे (अप्पावा, बहुयावा, तुल्लावा, विसेसाहिया वा ?) अल्प,
तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! अध-
तीओछा ७व शुक्ल देश्यावाणा (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाणा संख्यातगुणा
(तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) तेन्नेदेश्यावाणा संख्यातगुणा (अलेस्सा अणंतगुणा) अलेश्य अनन्त-
गुणा (काउलेस्सा अणंतगुणा) कापोतलेश्यावाणा अनन्तगुणा (नीललेस्सा विसेसाहिया)
नीललेश्या विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाणा विशेषाधिक (सलेस्सा विसे-
साहिया) सलेश्य विशेषाधिक.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! કતિ ચલ્લ લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘હલ્લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ’ પહ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, ‘તં જહા-કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સા કા’ઉલેસ્સા તે’ઉલેસ્સા પમ્હલેસ્સા સુક્કલેસ્સા’ તથથા-કૃળ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા, તત્ર કૃળ્ણદ્રવ્યસ્વરૂપા કૃળ્ણદ્રવ્યજનિતા વા લેશ્યા કૃળ્ણલેશ્યા વ્યપદિશ્યતે, एवं નીલલેશ્યાદિક્રમપિ અવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરશ્યાણં મંતે ! કહ્લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ ?’ હે ભદ્રન્ત ! નેરયિકાણાં કતિ લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ’ તિસ્સસ્તાવદ્ નેરયિકાણાં લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, ‘તં જહા-કિળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કા’ઉલેસ્સા’ તથથા-કૃળ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિક્કલ્લજોણિયાણં મંતે ! કહ્લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ ?’ હે ભદ્રન્ત ! તિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં કતિ લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘હલ્લેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ’ તિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં પહ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ‘તં જહા-કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’ તથથા-કૃળ્ણલેશ્યા યાવત્-જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! લેશ્યાં કિતની કહી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હહ લેશ્યાં કહી હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-કૃળ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા પહ્લલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા । કૃળ્ણદ્રવ્ય-રૂપ અથવા કૃળ્ણદ્રવ્યોં દ્વારા જનિતલેશ્યા કૃળ્ણલેશ્યા કહલાની હૈ । હસ પ્રકાર નીલલેશ્યા આદિ બી સમજલેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવોં મેં કિતની લેશ્યાં પાઈ જાતી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં મેં ત્રીન લેશ્યાં હોતી હૈં, યથા-કૃળ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા ઓર કાપોતલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચોં મેં કિતની લેશ્યાં હોતી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યચોં મેં હહ લેશ્યાં હોતી હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-

ટીકાર્થ-હવે લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરવાને માટે દ્વિતીય ઉદ્દેશક પ્રારંભ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તે આ રીતે છે-કૃળ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પહ્લલેશ્યા, અને શુક્લલેશ્યા, કૃળ્ણદ્રવ્ય રૂપ અથવા કૃળ્ણદ્રવ્યોથી જનિતલેશ્યા કૃળ્ણલેશ્યા કહેવાય છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા આદિ પણ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકજીવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ મળે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! નારકોમાં ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે, જેમકે કૃળ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને કાપોતલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યચોમાં છલેશ્યાઓ હોય છે તે આ રીતે-કૃળ્ણલેશ્યા,

નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગિં-
દિયાણં મંતે ! કહલેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ ?’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયાણાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ?
મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ લેસ્માઓ પળ્ણત્તાઓ’ એકેન્દ્રિયાણાં ચતસો લેશ્યાઃ
પ્રજ્ઞતાઃ, તં જહા—કહલેસ્સા જાવ તેહલેસ્સા’ તથા—કૃષ્ણલેશ્યા યાવદ્ નીલલેશ્યા, કાપો-
તલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘પુઠ્ઠવિકાશ્યાણં મંતે ! કહલેસ્સાઓ પળ્ણત્તાઓ ?’
હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
‘એવં ચેવ’ એવઞ્ચેવ—એકેન્દ્રિયસમુચ્ચયાનામિવ પૃથિવીકાયિકાનામપિ એકેન્દ્રિયવિશેષાણાં
ચતસો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તા ગ્રાહ્યાઃ, ‘આહવણસ્સહકાશ્યાણ વિ
એવં ચેવ’ અવ્ વનસ્પતિકાયિકાનામપિ, એવઞ્ચેવ—એકેન્દ્રિય સમુચ્ચયાનામિવૈવ ચતસો લેશ્યાઃ
પ્રાગુકરુપાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તેહવાહવેહિંદિય તેહિંદિય ચત્તરિંદિયાણં જહા નેરહ્યાણં’ તેજસ્કાયિક
વાયુકાયિક દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાં યથા નૈરયિકાણાં તિસો લેશ્યા ઉક્તાસ્તથા
વક્તવ્યાઃ ‘પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા’ પઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં કતિલેશ્યાઃ

કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવોં મેં કિતની લેશ્યાએં પાઈ જાતી હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોં મેં ચાર લેશ્યાએં હોતી હેં, યથા—કૃષ્ણલેશ્યા,
નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા ઓર તેજોલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં મેં કિતની લેશ્યાએં હોતી હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! હસી પ્રકાર, અર્થાત્ જૈસે એકેન્દ્રિયોં મેં કૃષ્ણ યાવત્
તેજોલેશ્યા—યે ચાર કહી હેં, વહી પૃથ્વીકાય મેં મી હોતી હેં । અપકાયિકોં ઓર
વનસ્પતિકાયિકોં મેં મી સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોં કી મ્હાંતિ ચાર હી લેશ્યાએં પાઈ
જાતી હેં । તેજસ્કાય, વાયુકાય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય કે જીવોં
મેં સમાન અર્થાત્ પ્રારંભ કી ત્રીન લેશ્યાએં હોતી હેં ।

નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! એકેન્દ્રિય જીવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે જેમકે—કૃષ્ણલેશ્યા,
નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ જેવી એકેન્દ્રિયોમાં કૃષ્ણ યાવત્ તેજો-
લેશ્યા—આ ચાર કહી છે, એજ પૃથ્વીકાયમાં પણ હોય છે, અપૂકાય અને વનસ્પતિકાયિ-
કોમાં પણ સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોની જેમ ચાર જ લેશ્યાઓ મળી આવે છે, તેજસ્કાય,
વાયુકાય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં પણ નારકોની સમાન અર્થાત્
પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે.

પ્રજ્ઞાસાઃ ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छल्लेस्सा’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पइलेश्याः प्रज्ञासाः, ‘तं जहा—कण्ठलेस्सा जाव सुकलेस्सा’ तद्यथा—कृष्णलेश्या यावत्—नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या च गौतमः पृच्छति—‘संमूर्च्छिमपंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा’ सम्मूर्च्छितपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कतिलेश्याः प्रज्ञासाः ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ ‘जहा नैरय्याणं’ यथा नैरयिकाणामाद्यास्तिस्रो लेश्या उक्तास्तथैवाद्यास्तिस्रो लेश्याः संमूर्च्छितपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनियामपि वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति—‘गम्भयकंतिथ पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा’ गर्भन्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कतिलेश्याः प्रज्ञासाः ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छल्लेस्सा—कण्ठलेस्सा जाव सुकलेस्सा’ पइलेश्याः गर्भन्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां प्रज्ञासाः, तद्यथा—कृष्णलेश्या यावत्—नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या,

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यचों में कितनी लेश्याएं पाई जाती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! छहों लेश्याएं पंचेन्द्रिय तिर्यच जीवों में पाई जाती हैं, यथा—कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या अर्थात् कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! संमूर्च्छित पंचेन्द्रिय तिर्यच योनिकों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसे नारकों में आदि की तीन लेश्याएं कही हैं, उसी प्रकार संमूर्च्छित पंचेन्द्रिय तिर्यचों में भी तीन लेश्याएं कहनी चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! छह लेश्याएं होती हैं, वे इस प्रकार कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં કેટલી લેશ્યાઓ રુજે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! છએ લેશ્યાઓ પચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોમાં પળી આવે જેમકે કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સમૂર્ચ્છિત પચેન્દ્રિયયોનિકોમાં કેટલી લેશ્યા હોય છે. શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેમ નારકોમાં આદિની ત્રણ લેશ્યા કહી છે. એજ રીતે સમૂર્ચ્છિત પચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં પણ ત્રણ લેશ્યાઓ કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ હોય છે, તે આ રીતે—કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

શુક્લલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિગ્જોણિણીણં પુચ્છા’ તિર્યગ્યોનિકીનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? इति पृच्छा, ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छल्लेस्सा एयाओ चेव’ पइल्लेश्याः एताश्चैव-पूर्वोक्तास्तिर्यग्योनिकीनां प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति-‘मणूसाणं पुच्छा’ मनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छल्लेस्सा एयाओ चेव’ पइल्लेश्याः एताश्चैव-पूर्वोक्ताः कृष्णादिशुक्लान्ताः प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति-‘संमुच्छिममणुस्साणं पुच्छा’ संमूर्च्छिममनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहा नेरइयाणं’ यथा नैरयिकानां तिल्लोलेश्या उक्ता स्तथा संमूर्च्छिम मनुष्याणामपि वक्तव्या, गौतमः पृच्छति-‘गम्भवकंतिय मणुस्साणं पुच्छा’ गर्भव्युत्क्रान्तिक-मनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छल्ले-साओ पणत्ताओ’ पइल्लेश्याः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणां प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा-कण्हेस्सा जाव सुक्कलेस्सा’ उद्यथा-कृष्णलेश्या यावत्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्म-लेश्या, शुक्ललेश्या, ‘मणुस्सीणं पुच्छा’ मानुषीणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा,

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિરેગ્યોનિક સ્ત્રિયો મેં કિતની લેશ્યાએં હોતી હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહી પૂર્વોક્ત છહ લેશ્યાએં હોતી હેં ।

ગૌતમસ્વામી-મનુષ્યો મેં કિતની લેશ્યાએં કહી હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહી છહ લેશ્યાએં-કૃષ્ણ સે લેકર શુક્લલેશ્યા પર્યન્ત ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યો મેં કિતની લેશ્યાએં કહી હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે નારકો મેં પ્રારંભ કી તીન લેશ્યાએં કહી હેં, વૈસે હી સંમૂર્છિમ મનુષ્યો મેં બી ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યો મેં કિતની લેશ્યાએં કહી ગઈ હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાએં કહી હેં, યથા-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એજ પૂર્વોક્ત છ એ લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માણસોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! એજ છ લેશ્યાઓ કૃષ્ણથી લઈ ને શુક્લલેશ્યા પર્યન્ત હોય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં કેટલી લેશ્યાઓ મળી આવે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ નારકોમાં પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે, એજ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં પણ સમજવી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, જેમકે, કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માનુષિયોમાં અર્થાત્ મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં કેટલી લેશ્યા છે ?

મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એવં ચેવ’ એવશ્ચૈવ—મનુષ્યામિવ માનુષીણામપિ પદ્મલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘દેવાણં પુચ્છા’ દેવાનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છ ઇયાઓ ચેવ’ પદ્મલેશ્યાઃ એતશ્ચૈવ—પૂર્વોક્તાઃ કૃષ્ણાદિ શુક્લચન્તાઃ દેવાનાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘દેવીણં પુચ્છા’ દેવીનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ પણ્ણ-ત્તાઓ’ ચતસો લેશ્યાઃ દેવીનાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા—કળ્હલેસ્સા જાવ તેડલેસ્સા’ તથથા—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્—નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મવનવા-સીણં મંતે ! દેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! મવનવાસિનાં દેવાનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એવં ચેવ’ એવશ્ચૈવ—સમુચ્ચય દેવીનામિવ મવનવાસિનાં ચતસો લેશ્યાઃ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં મવનવાસિનીણત્તિ’ એદમ્—મવનવાસિનામિવ મવનવાસિનીનામપિ ચતસોલેશ્યાઃ આદ્યા એવં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વાણમંતર-દેવાણં પુચ્છા’ વાનવ્યન્તર દેવાનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! માનુષિયો અર્થાત્ મનુષ્યાસ્ત્રિયો મેં કિનની લેશ્યાં હોતી હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! इसी प्रकार अर्थात् जैसे मनुष्यों में छह लेश्याएं होती हैं उसी प्रकार मनुष्यनियों में भी ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! દેવો મેં કિતની લેશ્યાં હોતી હેં ?

મગવન્—હે ગૌતમ ! यही कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ललेश्या तक छह लेश्याएं होती हैं ?

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! દેવિયો મેં કિતની લેશ્યાં હોતી હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! देवियों में चार लेश्याएं होती हैं, वे इस प्रकार—कृष्ण-लेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या, मवनवासी देवों के समान मवनवासिनी देवियों में भी यही चार लेश्याएं होती हैं ।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ જેમ મનુષ્યોમાં છલેશ્યાઓ હોય છે, એજ રીતે મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દેવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એજ કૃષ્ણલેશ્યાથી આરભીને શુક્લલેશ્યા સુધીની છ લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દેવિયોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દેવીઓમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે, તે આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા ભવનવાસી દેવોની જેમ ભવનવાસીની દેવીઓમાં પણ આજ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.

હે ગૌતમ ! 'એવં ચેવ' એવઞ્ચૈવ-ભવનવાસિનામિવ વાનવ્યન્તરાણામપિ પ્રાગુક્તાશ્ચતસ્રો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'વાણમંતરીણવિ' વાનવ્યન્તરીણામપિ ચતસ્રઃ પ્રાગુક્તાલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'જોઙ્સિયાણં પુચ્છા' જ્યોતિષ્કાણાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?' ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'એગા તેઝલેસ્સા' એકા તેજોલેશ્યા જ્યોતિષ્કાણાં પ્રજ્ઞપ્તા 'એવં જોઙ્સિણીણ વિ' એવમ્-જ્યોતિષ્કાણામિવ જ્યોતિષ્કીણામપિ એકા તેજોલેશ્યા પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'વૈમાણિયાણં પુચ્છા' વૈમાનિકાનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?' ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તિન્નિ લેસ્સાઓ પ્ણત્તાઓ' તિસ્રો લેશ્યાઃ વૈમાનિકાનાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા-તેઝલેસ્સા પમ્હ-લેસ્સા સુક્કલેસ્સા' તદ્વથા-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'વૈમાણિણીણં પુચ્છા' વૈમાનિકીનાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?' ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'એગા તેઝલેસ્સા' એકા તેજોલેશ્યા વૈમાનિકીનાં પ્રજ્ઞપ્તા, વૈમાનિક્યા દેવ્યાઃ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોં મેં કિતની લેશ્યાએં હોતી હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવનવાસિયોં કે સમાન વાનવ્યન્તરોં મેં મી પ્રારંભઃ કી ચાર લેશ્યાએં હોતી હેં । વાનવ્યન્તરી દેવિયોં મેં મી યહી ચાર લેશ્યાએં પાઈ જાતી હેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવોં મેં ઓર દેવિયો મે કિતની લેશ્યાએં હોતી હે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવ એવં દેવી મે એક તેજોલેશ્યા હી હોતી હે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવોં મેં કિતની લેશ્યાએં હોતી હે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીજ લેશ્યાએ હોતી હેં, વે હસ પ્રકાર હેં-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી-વૈમાનિક દેવિયોં મે કિતની લેશ્યાએં હોતી હે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક તેજોલેશ્યા હી હોતો હે । વૈમાનિક દેવિયાં

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવનવાસીઓની સમાન વાનવ્યન્તરોમાં પણ પ્રારંભની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે, વાનવ્યન્તરી દેવીઓમાં પણ આજ ચાર લેશ્યાઓ મળી આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવોમાં અને દેવીઓમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવોમાં-દેવીઓમાં એક તેજોલેશ્યા જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે, તે આ પ્રકારે છે-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-વૈમાનિક દેવીઓમાં કેટલી લેશ્યાઓ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક તેજોલેશ્યા જ હોય છે, વૈમાનિક દેવીઓ સૌધર્મ

સૌધર્મશાનયોરેવ સત્ત્વેન તત્ર કેવલાયા સ્તેજોલેશ્યાયા એવ સદ્ભાવાત્, તાથાચાત્ર સંગ્રહ
 ગાથાઃ-‘કિષ્કાહનીલા કાઝલેસ્સાય ભવણંતરિયા । જોડસસોદ્ધમ્મીસાણ તેડલેસ્સા મુણેયવ્વા
 ॥૧॥ કપ્પેસણંકુમારે માહિંદે ચેવ વંમલોણ ય । એણ્ણ પદ્મલેસ્સા તેણ પદં સુવ્વલે(સા)ઉ ॥૨॥
 પુહવીઆઉ વણસ્સઈ વાયર પત્તેયલેસ ચત્તારિ । મઘ્ભયતિરિય નરેણું છલ્લેસ્સા તિન્નિ સેસાણં
 ॥૩॥ કૃષ્ણાનીલા કાપોતી તૈજસી ચ લેશ્યા ભવનવ્યન્તરાણામ્ । ય્યોતિષ્કસૌધર્મેગાનાસ્તે-
 જોલેશ્યા જ્ઞાતવ્યા ॥૧॥ કલ્પે સનત્કુમારે માહેન્દ્રે ચૈવ બ્રહ્મલોકે ચ । એતેષુ પદ્મલેશ્યા
 તતઃ પરં શુક્લલેશ્યૈવ ॥૨॥ પૃથિવ્યાવ્ વનસ્પતિ વાદરપ્રત્યેકાનાં ચત્તસો લેશ્યાઃ । ગર્ભજતિ-
 ર્યગૂનરેણુ પદ્મલેશ્યાઃ શેષાણાં તિસ્રઃ ॥૩॥’ ઇતિ, અથ લેશ્યાદીનામઘાનાનલ્પબહુત્વ વક્તવ્યતા-
 મહ-‘એણિણં મંતે ! જીવાણં સલેસ્સાણં કણ્ઠલેસ્સાણં જાવ સુવ્વલેસ્સાણં અલેસ્સાણય કયરે
 કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેણાં સલ્લ ચત્તુ-
 વિંશતિ દણ્ઠકપદવાચ્યાનાં જીવાનાં સલેશ્યાનાં-સમુચ્ચલેશ્યાવતાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્
 નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનામ્ અલેશ્યાનાશ્ચ

સૌધર્મ ઓર એશાન દેવલોક મે હી હોતી હૈં ઓર વહાં તેજોલેશ્યા હી પાઈ જાતી
 હૈં । સંગ્રહગાથા મેં કહા હૈં-‘અવનવાસિયોં ઓર વ્યન્તરોં મેં કૃષ્ણ, નીલ
 કાપોત ઓર તેજોલેશ્યા હોતી હૈં ઓર ય્યોતિષ્કોં મેં તથા સૌધર્મ ઓર એશાન
 દેવ લોક મેં તેજોલેશ્યા હી પાઈ જાતી હૈં ॥૧॥

‘સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર ઓર બ્રહ્મલોક કલ્પોં મેં પદ્મલેશ્યા હૈં ઓર ઉસસે
 શુક્લલેશ્યા હી હોતી હૈં ॥૨॥

‘ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં તથા ગર્ભજ મનુષ્યોં મેં છહોં લેશ્યાણં હોતી હૈં
 ઓર શેષ જીવોં મેં ત્રીન ॥૩॥

અથ લેશ્યાવાલે જીવોં કા અલ્પબહુત્વ દિશ્વલાતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! હન ચૌચીસ દંડકોં કે જીવોં મેં

અને ઇશાન દેવલોકમા જ હોય છે અને ત્યા તેજોલેશ્યા જ મળી આવે છે, સંશ્ચક
 ગાથામાં કહ્યું છે કે-ભવનવાસિયો અને વાનવ્યન્તરોમાં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજો-
 લેશ્યા હોય છે અને ય્યોતિષ્કોમાં તથા સૌધર્મ, અને એશાન દેવલોકમાં તેજોલેશ્યા જ
 ભેવામાં આવે છે. ॥૧॥

‘સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોક કલ્પોમાં પદ્મલેશ્યા છે. અને તેનાથી આગળ
 શુક્લલેશ્યા જ હોય છે.’ ॥૨॥

‘ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં તથા ગર્ભજ મનુષ્યોમાં છએ લેશ્યાઓ હોય છે
 અને શેષ જીવોમાં ત્રણ. ॥૩॥

હવે લેશ્યાવાળા જીવોનું અલ્પબહુત્વ દેખાડે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ ચૌવીસ દંડકોના જીવોમાં સલેશ્યા

મધ્યે ક્ષતરે ક્ષતરેભ્યોઽલેશ્યા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ? મગવાન્નાહ—
'મોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સર્વતથો વા જીવા શુક્લલેશ્યા' સર્વસ્તોકા જીવાઃ શુક્લલેશ્યા
ભવન્તિ તદપેક્ષયા 'પદ્મલેશ્યા સંખ્યેયગુણા' પદ્મલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા
'તેજોલેશ્યા સંખ્યેયગુણા' તેજોલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા 'અલેશ્યા અણંતગુણા'
અલેશ્યા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા—'કાપોતલેશ્યા અણંતગુણા' કાપોતલેશ્યા અનન્તગુણા
ભવન્તિ, તદપેક્ષયા 'નીલલેશ્યા વિશેષાધિકા' નીલલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા
'કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા' કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા 'સલેશ્યા વિશેષાધિકા'
સલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તત્ર કૃતિપદ્યેષુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચ લાન્ત-
કાદિદેવેષુ ચૈવ શુક્લલેશ્યાયાઃ સર્વસ્તોકત્વં વોધ્યમ્, તદપેક્ષયા સંખ્યેયગુણેષુ
પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિષુ મનુષ્યેષુ સનતકુમાર માહેન્દ્ર બ્રહ્મલોકકલ્પસ્થેષુ દેવેષુ ચ પદ્મલેશ્યાયાઃ

સલેશ્ય (સામાન્ય રૂપ સે લેશ્યા વાલે) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોત
લેશ્યાવાલે તેજોલેશ્યાવાલે, પદ્મ લેશ્યાવાલે ઓર શુક્લલેશ્યાવાલે તથા અલે
શ્ય જીવોં સે સે કોના કિસલે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા હૈં ?

મગવાન્-ગૌતમ ! સન સે કમ શુક્લલેશ્યાવાલે જીવ હૈં, પદ્મલેશ્યા વાલે
ઉનસે સંખ્યાતગુણા હૈં, તેજોલેશ્યા વાલે ઉનસે મી સંખ્યાતગુણા અધિકા હૈં,
અલેશ્યજીવ ઉનસે અનન્તગુણા હૈં, કાપોત લેશ્યા વાલે ઉનસે મી અનન્તગુણા હૈં
નીલલેશ્યાવાલે ઉનસે વિશેષાધિકા હૈં ઓર કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ઉનસે મી વિશેષા-
ધિકા હૈં, સલેશ્ય જીવ ઉનસે મી વિશેષાધિકા હૈં ।

યહાં શુક્લલેશ્યાવાલે જીવ સન સે કમ કહે મત્ હૈં, ઇસકા કારણ યહ હૈ
કિ વહ કતિપદ્ય પંચેન્દ્રિય તિર્યચોંં સે, મનુષ્યોંં મેં ઓર લાન્તક આદિ કલ્પોંં કે
દેવોંં મેં હી પાઈ જાતી હૈ । ઉનકી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા અધિકા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોંં

(સામાન્ય રૂપથી લેશ્યાવાળા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યા-
વાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, શુક્લલેશ્યાવાળા તથા અલેશ્ય જીવોમાંથી કોણકોનાથી અલ્પ,
ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અર્થાથી જોછા શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ છે, પદ્મલેશ્યાવાળા
તેમનાથી સંખ્યાતગણ છે, તેજોલેશ્યાવાળા તેમનાથી પણ સંખ્યાતગણા અધિક છે,
અલેશ્ય જીવ તેમનાથી અનન્તગણ છે, કાપોતલેશ્યાવાળા તેમનાથી પણ અનન્તગણા,
નીલલેશ્યાવાળા તેમનાથી વિશેષાધિક અને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે,
સલેશ્ય જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે.

આહીં શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ ગદાથી જોછા કહેવાય છે, તેનું કારણ એ છે કે તે
કતિપદ્ય પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં, મનુષ્યોમાં અને લાન્તક આદિ કલ્પોના દેવોમાં જ મળી
આવે છે, તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા અધિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં, મનુષ્યોમાં તથા

સદ્ભાવાત્ સંખ્યેયગુણત્વમ્, વાદર પૃથિવ્યપ્ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાચિકેષુ સંખ્યેયગુણેષુ પંચેન્દ્રિયતિર્થાગ્યોનિકમનુષ્યેષુ ભવનપતિવાનવ્યન્તરઽયોતિષ્કસૌધર્મેશાનદેવેષુ ચ તેજોલેશ્યાયાઃ સદ્ભાવાત્ તસ્યાઃ પદ્મલેશ્યાપેક્ષ્યાપિ સંખ્યેયગુણત્વમવસેયમ્, સિદ્ધાનામલેશ્યાનાં પ્રાક્તના પેક્ષ્યાઽનન્તગુણત્વાદ્ અલેશ્યાનામનન્તગુણત્વં વોધ્યમ્, સિદ્ધેભ્યોઽપિ વનસ્પતિકાચિકાનાં કાપોતલેશ્યાવદા મનન્તગુણત્વાત્ કાપોતલેશ્યાયા અનન્તગુણત્વમુક્તમ્, કિલ્ષ્ટ કિલ્ષ્ટતરાધ્યવસાયાનાં પ્રભૂતતરાણાં સદ્ભાવાત્ કાપોતલેશ્યાપેક્ષ્યાપિ નીલકૃષ્ણલેશ્યાનાં વિશેષાધિક વમુક્તમ્, સલેશ્યામધ્યે ચ નીલલેશ્યાદીનામપિ સમાવેશાત્ કૃષ્ણલેશ્યાપેક્ષ્યાપિ સલેશ્યાનાં વિશેષાધિકત્વમુક્તમિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૯ ॥

મેં, મનુષ્યોં મેં તથા સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર ઓર વ્રત્તલોક નામક વલ્લ પદ્મ મેં લેશ્યા કા સદ્ભાવ હોને સે લેશ્યા વાલે જીવ સંખ્યાતગુણા અધિક કહે હેં । તેજોલેશ્યા વાદર પૃથ્વીકાચિકોં, અપ્કાચિકોં, પ્રત્યેકવનસ્પતિકાચિકોં મેં સંખ્યાતગુણા પંચેન્દ્રિય તિર્થચોં મેં, મનુષ્યોં મેં, ભવનપતિ, વાનવવન્તર, ડ્યોતિષ્ક, સૌધર્મદેવ, ઓર ઈશાનદેવોં મેં પાઈ જાતી હૈ, અતઽવ પદ્મલેશ્યા વાલે જીવોં કો અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલે જીવ સંખ્યાતગુણા અધિક હેં । લેશ્યારહિત સિદ્ધ જીવ પૂર્વોક્ત તેજોલેશ્યા વાલોં કો અપેક્ષા અનન્તગુણિત અધિક હેં, હસ કારણ અલેશ્ય જીવ અનન્તગુણા અધિક કહે ગઈ હેં । સિદ્ધોં કો અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા વાલે વનસ્પતિકાચિક જીવ અનન્તગુણિત હોતે હેં, હસ કારણ કાપોત લેશ્યા વાલે જીવ અનન્તગુણા હેં । કિલ્ષ્ટ ઓર કિલ્ષ્ટતર અધ્યવસાયવાલે જીવ અપેક્ષા કૂન અધિક હોતે હેં, હસ કારણ કાપોતલેશ્યાવાલોં કો અપેક્ષા નીલલેશ્યા વાલે ઓર નીલલેશ્યા વાલોં કો અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે જીવ વિશેષાધિક હોતે હેં ।

સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને વ્રત્તલોક નામક કલ્પમાં પદ્મલેશ્યાનો સદ્ભાવ હોવાથી પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ સંખ્યાતગુણા અધિક કહ્યા છે તેજોલેશ્યા વાદર પૃથ્વીકાચિકો, અપ્કાચિકો, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાચિકોમાં, સંખ્યાતગુણા પંચેન્દ્રિય તિર્થચોમાં, મનુષ્યોમાં ભવનપતિ, વાનવવન્તર, ડ્યોતિષ્ક, સૌધર્મદેવ અને ઈશાન દેવોમાં મળી આવે છે, તેથી જ પદ્મલેશ્યાવાળા જીવોની અપેક્ષા તેજોલેશ્યાવાળા જીવ સંખ્યાતગુણા અધિક છે, લેશ્યા વિનાના સિદ્ધજીવ પૂર્વોક્ત તેજોલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા અધિક છે, એ કારણે અલેશ્ય જીવ અનન્તગુણા અધિક કહેલા છે સિદ્ધોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા વનસ્પતિકાચિક જીવ અનન્તગુણા હોય છે, એ કારણે કાપોતલેશ્યાવાળા જીવ અનન્તગુણા છે. કિલ્ષ્ટ અને કિલ્ષ્ટતર અધ્યવસાયવાળા જીવ અપેક્ષાકૃત અધિક હોય છે, એ કારણે કાપોતલેશ્યાની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા અને નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ

નૈરયિકાદિ સલેશ્યાલ્પબહુત્વવક્તવ્યતા

મૂલમ્-एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कणहलेस्साणं नीललेस्साणं, काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया कणहलेस्सा, नील-लेस्सा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! तिरि-क्खजोणियाणं कणहलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सच्च-त्थोवा तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, एवं जहा ओहिया, नवरं अलेस्स-वज्जा, एएसि एगिंदियाणं कणहलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तेउ-लेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसे-साहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा, काउलेस्सा अणंतगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कणहलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं कणहलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरे-हिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहा ओहिया एगिंदिया, नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, एवं आउ काइयाण वि, एएसि णं भंते ! तेउकाइयाणं कणहलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा तेउकाइया काउलेस्सा, नील-लेस्सा विसेसाहिया, कणहलेस्सा विसेसाहिया, एवं वाउकाइयाण वि, एएसि णं भंते ! वणस्सइकाइयाणं कणहलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य जहा एगिंदियाणं ओहियाणं, बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं जहा तेउकाइयाणं, एएसि णं भंते ! पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं कणहलेस्साणं

સલેશ્ય મેં નીલ લેશ્યા આદિ વાલે જીવોં કા મી સમાવેશ હો જાતા હૈ, અતઃ૯વ કૃષ્ણલેશ્યાવાલોં કી અપેક્ષા મી સલેશ્યા જીવ વિશેષાધિક કહે હૈં ।

વિશેષાધિક્ક હોય છે. સલેશ્યામાં નીલલેશ્યા આદિવાળા છુવેનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, તેથી જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ પણ સલેશ્ય છુવ વિશેષાધિક્ક કહ્યા છે.

एवं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं जहा तेउकाइयाणं, गवभवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं, नवरं काउलेस्सा संखेज्जगुणा, एवं तिरिक्खजोणिणीण वि, एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं गवभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणियाण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सवत्थोवा गवभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, काउलेस्सा संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहेव पंचमं तहा इमं छट्ठं भाणियव्वं, एएसि णं भंते ! गवभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सवत्थोवा गवभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, पम्हलेस्सा गवभवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणा, काउलेस्सा संखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, एएसि णं भंते ! संमुच्छिम-

पंचेदियतिरिक्खजोणियाणं गढभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिणीण य
 कणहलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया
 वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा गढभवक्कंतिय
 पंचेदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ
 संखेज्जगुणाओ, पम्हलेस्साओ गढभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया
 संखेज्जगुणा, पम्हलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा
 गढभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ तिरि-
 क्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, नील-
 लेस्सा विसेसाहिया, कणहलेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्सा संखेज्जगुणा,
 कणहलेस्सा संमुच्छिन्नपंचेदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा, नील-
 लेस्सा विसेसाहिया कणहलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! पंचेदिय-
 तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य कणहलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं
 कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?
 गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचेदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, सुक्क-
 लेस्साओ संखिज्जगुणाओ, पम्हलस्सा संखेज्जगुणा, पम्हलेस्साओ संखे-
 ज्जगुणाओ, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ संखिज्जगुणाओ,
 काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कणहलेस्सा-
 ओ, विसेसाहियाओ. काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसा-
 हिया, कणहलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं
 तिरिक्खजोणीण य कणहलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरेहितो
 अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहेव
 नवमं अप्पा बहुगं तहा इमं पि, नवरं काउलेस्सा तिरिक्खजोणिया
 अणंतगुणा, एवं एए दस अप्पा बहुगा तिरिक्खजोणीयाणं ॥सू० १०॥

छाया-एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च
 कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैर-

યિકાઃ કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, એતેપાં સ્વલ્પ
મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાનાંચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા
વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વરતોઽસ્તિતિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્લલેશ્યાઃ, એવં
યથા ઔધિકાઃ, નવરમ્-અલેશ્યવર્જાઃ, એતેપા મેકેન્દ્રિયાણાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં નીલલેશ્યાનાં

લેશ્યાઓંની અપેક્ષા નારકાદિ કા અલ્પ વહુત્વ

શબ્દાર્થ-(એસિ પં મંતે ! નેરહ્યાણં કળ્હલેસ્સાણં નીલલેસ્સાણં કાઝલેસ્સાણં ચ) ભગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા ઓર કાપોતલેશ્યા વાલે નારકોં મેં
(કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કૌન
કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા
નેરહ્યા) ગૌતમ ! સવ સે કમ નારક (કળ્હલેસ્સા) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે હૈં (નીલ-
લેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) નીલલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હૈં (કાઝલેસ્સા અસં-
ખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હૈં ।

(એસિ પં મંતે ! તિરિક્ખજોણિયાણં કળ્હલેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણં ચ)
ભગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યાવાલે યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાલે તિર્યગ્યોનિકોં મેં (કયરે
કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા)
અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા તિરિક્ખ-
જોણિયા સુક્કલેસ્સા) ગૌતમ ! સવ સે કમ શુક્લલેશ્યા વાલે તિર્યચ હૈં (એવં
જહા ઓહિયા) હસ પ્રકાર જૈસા સમુચ્ચયજીવ (નવરં અલેસ્સવજ્ઞા) વિશેષ યહ
કિ અલેશ્યોં કો છોડ કર ।

લેશ્યાઓની અપેક્ષા ને નારકાદિનું અલ્પ વહુત્વ

શબ્દાર્થ:- (એસિ પં મંતે ! નેરહ્યાણં કળ્હલેસ્સાણં નીલલેસ્સાણં કાઝલેસ્સાણં ચ) ભગવન્ ! આ
આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકેમાં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પાવા,
વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા ?) કૌણ કૌણથી અલ્પ, વહુયા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક
છે ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા નેરહ્યા) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા નારક (કળ્હલેસ્સા)
કૃષ્ણલેશ્યાવાળા (નીલલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) નીલલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (કાઝલેસ્સા
અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે.

(એસિ પં મંતે ! તિરિક્ખજોણિયાણં કળ્હલેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! આ
કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા તિર્યગ્યોનિકેમાં (કયરે કયરેહિંતો) કૌણ કૌણથી
(અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, વહુયા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?
(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા તિરિક્ખજોણિયા સુક્કલેસ્સા) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા શુક્લલેશ્યા-
વાળા તિર્યચ છે. (એવં જહા ઓહિયા) એ પ્રકારે જેવા સમુચ્ચય છવ (નવરં અલેસ્સવજ્ઞા)
વિશેષ એ કે અલેશ્યો સિવાય.

कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! तदेतत्तोकाः एकेन्द्रिया स्तेजोलेश्याः, कापोतलेश्या अनन्तगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! यथा औविका एकेन्द्रियाः, नवरम्-कापोतलेश्याः असंख्येयगुणाः, एवम् अप्ताधिकानामपि, एतेषां खलु भदन्त ! तेजसाधिकानां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां

(एएसि एगिंदियाणं कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) इन कृष्णलेश्या नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम एकेन्द्रिय तेजोलेश्या वाले (काउलेस्सा अणंतगुणा) कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणा (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक ।

(एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले पृथिवीकायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! जहा ओहिया एगिंदिया) हे गौतम ! जैसे समुच्चय एकेन्द्रिय (नवरं) विशेष (काउलेस्सा असंख्येयगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (एवं आउकाइयाण वि) इसी प्रकार अप्पायिकों का भी ।

(एएसि एगिंदियाणं कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) आ कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्यावाणा एकेन्द्रियेमां केणु केनाथी अल्प, धणा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा) हे गौतम ! यथाथी ओछा एकेन्द्रिय तेजोलेश्यावाणा (काउलेस्सा अणंतगुणा) कापोतलेश्यावाणा अनन्तगुणा छे (नीललेस्सा, विसेसाहिया) नीललेश्यावाणा विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाणा विशेषाधिक.

(एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! आ कृष्णलेश्यावाणा यावत् तेजोलेश्यावाणा पृथिवीकायिकेमां केणु केनाथी अल्प, धणा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ? (गोयमा ! जहा ओहिया एगिंदिया) हे गौतम ! जेवा समुच्चय एकेन्द्रिय (नवरं) विशेष (काउलेस्सा असंख्येयगुणा) कापोतलेश्यावाणा असंख्यातगुणा छे (एवं आउकाइयाण वि) ओ प्रकारे अप्पायिकेना यणु.

કાપોતલેશ્યાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડ્લપા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા સ્તેજસ્કાયિકાઃ કાપોતલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, એવં વાયુરુચિકાનામપિ, એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! વનસ્પતિકાયિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ તેજોલેશ્યાનાશ્ચ યથા એકેન્દ્રિયાણામ્ ઔષિકાનામ્, દ્વીન્દ્રિયાણાં ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાં યથા તેજસ્કાયિકાનામ્, એતેષાં સ્વલુ મદન્ત ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનામ્ એવં યાવત્ શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડ્લપા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા

(એસિ પિં મંતે ! તેઝકાઈયાણં કળહલેસ્સાણં નીલલેસ્સાણં કાઝલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! ઇન કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યા વાલે ઓર કાપોતલેશ્યા વાલે તેજસ્કાયિકોં મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા તેઝકાઈયા કાઝલેસ્સા) હે ગૌતમ ! સવસે કમ તેજસ્કાયિક કાપોતલેશ્યા વાલે હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં (કળહલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં (એવં વાઝકાઈયાણ વિ) ઇસી પ્રકાર વાયુકાયિકોં કા મી !

(એસિ પિં મંતે ! વળસ્સઈકાઈયાણં કળહલેસ્સાણં જાવ તેઝલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! ઇન કૃષ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલે વનસ્પતિકાયિકોં મેં (જહા એગિંદિયાણં ઓહિયાણં) જૈસે સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોં કા (વેંદિયાણં તેંદિયાણં ચતુરિંદિયાણં જહા તેઝકાઈયાણં) દ્વીન્દ્રિયોં કા, ત્રીન્દ્રિયોં કા, ચતુરિન્દ્રિયોં કા જૈસે તેજસ્કાયિકોં કા !

(એસિ પિં મંતે ! પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાણં કળહલેસ્સાણં એવં જાવ સુક્કલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! ઇત્ત કૃષ્ણલેશ્યાવાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં મેં યાવત્

(એસિ પિં મંતે ! તેઝકાઈયાણં કળહલેસ્સાણં નીલલેસ્સાણં કાઝલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોંમાં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા ?) કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા તેઝકાઈયા કાઝલેસ્સા) હે ગૌતમ ! અધાથી થોડા તેજસ્કાયિક કાપોતલેશ્યાવાળા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. (કળહલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (એવં વાઝકાઈયાવિ) એ પ્રકારે વાયુકાયિકોંના પણ

(એસિ પિં મંતે ! વળસ્સઈકાઈયાણં કળહલેસ્સાણં જાવ તેઝલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા વનસ્પતિકાયિકોંમાં (જહા એગિંદિયાણં ઓહિયાણં) જેવા સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોના (વેંદિયાણં તેંદિયાણં ચતુરિંદિયાણં જહા તેઝકાઈયાણં) દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોના, ચતુરિન્દ્રિયોના, જેમ તેજસ્કાયિકોના.

(એસિ પિં મંતે ! પંચેંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાણં કળહલેસ્સાણં એવં જાવ સુક્કલેસ્સાણં ચ) હે

વા ? ગૌતમ ! યથા ઔઘિકાનાં તિર્યગ્યોનિકાનાં નવરં કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, સંમૂર્ચ્છિમ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાનાં યથા તેજસ્કાયિકાનામ્, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં યથા ઔઘિકાનાં તિર્યગ્યોનિકાનામ્, નવરં કાપોતલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, એવં તિર્યગ્યોનિકીનામપિ, એતેષાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવચ્છુક્લલેશ્યાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા શુક્લલેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય, યા વિશેષાધિક હેં ? (ગોઝમા ! જહા ઓહિયાળં તિરિક્કલ્લ જોણિયાળં) હે ગૌતમ ! જૈસે ઔઘિક તિર્યચોં કા (નવરં કાડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) વિશેષ યહ કિ કાપોતલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હેં ।

(સંમુર્ચ્છિમ પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં) સંમૂર્ચ્છિમપંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કા (જહા તેડકાહ્યાળં) જૈસે તેજસ્કાયિકોં કા (ગર્ભવક્રંતિય પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં જહા ઓહિયાળં તિરિક્કલ્લજોણિયાળં) ગર્ભજપંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કા જૈસે સમુચ્ચ તિર્યચોં કા (નવર) વિશેષ (કાડલેસ્સા સંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાલે સંખ્યાતગુણા હેં (એવં તિરિક્કલ્લજોણિનીં વિ) ઇસી પ્રકાર તિર્યચસ્ત્રિયોં કા મી ।

(એસિ ણં મંતે ! સંમુર્ચ્છિમ પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં) હે ભગવન્ ! ઇન સંમૂર્ચ્છિમપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં મેં (ગર્ભવક્રંતિય પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળ ય) ઓર ગર્ભજપંચેન્દ્રિયતિર્યચોં મેં (કળ્હલેસ્સાળ ય જાવ સુક્કલેસ્સાળ ય) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાલોં મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા

ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોંમાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય-તિર્યચોંમાં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પાવા, વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કાણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (ગોઝમા ! જહા ઓહિયાળં તિરિક્કલ્લજોણિયાળં) હે ગૌતમ ! જેવા ઔઘિક તિર્યચોંના (નવરં કાડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) વિશેષ એ કે કાપોતલેશ્યાવાળા અપ્રાંખ્યાતગણા છે.

(સંમુર્ચ્છિમ પંચેન્દિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં) સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોંના (જહા તેડકાહ્યાળં) જેવા તેજસ્કાયિકોના (ગર્ભવક્રંતિય પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં જહા ઓહિયાળં તિરિક્કલ્લજોણિયાળં) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોંના જેવા સમુચ્ચ તિર્યચોંના (નવર) વિશેષ (કાડલેસ્સા સંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા પ્રાંખ્યાતગણા છે (એવ તિરિક્કલ્લજોણિનીં વિ) એજ પ્રકારે તિર્યચસ્ત્રિયોના પણ

(એસિ ણં મંતે ! સંમુર્ચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળં) હે ભગવન્ ! આ સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં (ગર્ભવક્રંતિય પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાળ ય) અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોંમાં (કળ્હલેસ્સાળ ય જાવ સુક્કલેસ્સાળ ય) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળામાં

વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્લલેશ્યાઃ, પદ્મલેશ્યાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યાઃ સંસ્થેયગુણાઃ,
કાપોતલેશ્યાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કાપોત-
લેશ્યાઃ સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા અસંસ્થેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણ-
લેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, एतेषां खलु भदन्त ! संमूर्च्छिमपच्येन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनि-
कीनाञ्च कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा,

વા વિશેષાધિકા વા ?) કૌન કિમ્સે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય, યા વિશેષાધિક હૈં ?
(ગોયમા ! સઽવત્થોવા ગઽમ્મવક્કનિયપંચિદિયતિરિક્કજોણિયા સુક્કલેસ્સા) સઽ
સે કલ્લ ગર્મ્મજપચેન્દ્રિયતિર્યચ શુક્લલેશ્યા વાલે હૈં (પમ્હલેસ્સા સંસ્થેજ્જગુણા) પદ્મ
લેશ્યા વાલે ઉનસે સંસ્થાતગુણા અધિક હૈં (તેજલેસ્સા સંસ્થેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યા
વાલે સંસ્થાતગુણા હૈં (કાઝલેસ્સા સંસ્થેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યા વાલે સંસ્થાત-
ગુણા હૈં । (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં (કઠ્ઠ-
લેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં । (કાઝલેસ્સા સંમુચ્છિમ
પંચેન્દિયતિરિક્કજોણિયા અસંસ્થેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યા વાલે સંમૂર્ચ્છિમ પચેન્દ્રિય-
તિર્યચ અસંસ્થાતગુણા અધિક હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા વાલે
વિશેષાધિક હૈં (કઠ્ઠલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં ।

(एणसि णं भंते ! संमुच्छिम पंचिदियतिरिक्खजोणिगणं तिरिक्खजोणि-
णीण य) हे भगवन् ! इन संमूर्छिन पंचेन्द्रियतिर्यचों में और तिर्यचनियों में
(कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्या वालों या इत् शुक्ललेश्या वालों

(કયરે કયરેહિંતો અપા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કેણુ કેનાથી અલ્પ,
ઘણુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સઽવત્થોવા ગઽમ્મવક્કતિય પચે દિયતિરિક્કજોણિયા સુક્કલેસ્સા) યધ થી ઝોછા
ગર્મ્મજ પચેન્દ્રિય તિર્યચ શુક્લલેશ્યાવાળા છે (પમ્હલેસ્સા સંસ્થેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા
સંસ્થાતગણુ અધિક છે (તેજલેસ્સા સંસ્થેજ્જગુણા) તેજલેશ્યાવાળા સંસ્થાતગણુ છે કાઝ-
લેસ્સા સંસ્થેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા સંસ્થાતગણુ છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા-
વાળા વિશેષાધિક છે (કઠ્ઠલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કાઝલેસ્સા
સંમુચ્છિમપચે દિયતિરિક્કજોણિયા અસંસ્થેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા સંમૂર્ચ્છિમ પચેન્દ્રિય
તિર્યચ અસંસ્થાતગણુ અધિક છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક
છે (કઠ્ઠલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે.

(एणसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिगणं तिरिक्खजोणिणीणं य) हे
भगवन् ! आ संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यथासां अने तिर्यचनियोसां (कण्हलेस्साणं जाव
सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्यावाणा यावत् शुक्ललेश्यावाणासां (कयरे कयरेहिंतो अपा वा बहुया

વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! યથૈવ પશ્ચમં તથા હંદં પપ્તમપિ મણિતવ્યમ્, એતેષાં ચલુ મદન્ત ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં તિર્યગ્યોનિકીનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવચ્છુલ્લ-લેશ્યાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વ-સ્તોકાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્લલેશ્યાઃ શુક્લલેશ્યાસ્તિર્યગ્યોનિક્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ, પદ્મલેશ્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, પદ્મ-લેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યાસ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા-

મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ? (ગોયમા ! જહેવ પંચમં તહા હમં છટ્ટં માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! જૈસા પંચમ દૈસા યહ છટા કહના ચાહિયે ।

(एएसि णं भंते ! गवभवक्कंतिय पंचेदिय तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्ख-जोणिणी य) हे भगवन् ! इन गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों और तिर्यचनियां में (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्या वालों यावत् शुक्ललेश्या वाला में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा गवभवक्कंतिय पंचेदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम गर्भज तिर्यच पंचेन्द्रिय शुक्ललेश्यावाले हैं (सुक्कलेस्साओ तिरिक्ख-जोणिणीओ) शुक्ललेश्यावाले तिर्यचनी (संखेज्जगुणाओ) संख्यातगुणी हैं (पम्हलेस्सा गवभवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाले गर्भज तिर्यच पंचेन्द्रिय संख्यातगुणा हैं (पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ

વા તુલ્યાવા વિસેસાહિયા વા) કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! જહેવ પંચમં તહા હમં છટ્ટં માણિયવ્વં) હે ગૌતમ ! જેવું પંચમ તેવું જ આ ઇદ્દુ કહેવું એમ

(एएसि णं भंते ! गवभवक्कंतिय पंचेदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य) हे भगवन् ! आ गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्ययो अने तिर्यचनीयोमां (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्यावाणा यावत् शुक्ललेश्यावाणां (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा गवभवक्कंतियपंचेदिय तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! मधाथी ओछा गर्भ / तिर्यच पंचेन्द्रिय शुक्ललेश्यावाणा છે (સુક્કલેસ્સાઓ તિરિક્ખ-જોણિનીઓ) શુક્લલેશ્યાવાળી તિર્યચની (સંખેજ્જગુણાઓ) સંખ્યાતગણી છે (પમ્હલેસ્સા ગવભવક્કંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા સંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સંખ્યાતગણી છે (પમ્હલેસ્સાઓ તિરિક્ખજોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) પદ્મ-લેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી છે (તેજલેસ્સા તિરિક્ખજોણિયા સંખેજ્જગુણા) તેજો-

સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, તાપોનદેશ્યાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, એવાં મનુ શબ્દન્ત ! સંમુચ્છિત્તમપંચિન્દ્રિયનિર્મલગોનિવાનાં મર્મ-
વ્યુત્ક્રાન્તિકપંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાના તિર્યગ્યોનિકીનાથ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાતુલ્લાલેશ્યા-
નાથ કતરે કતરેભ્યોડલ્યા વા વહ્યા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? મૌનમ ! મર્મગોશ
મર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્લેશ્યાઃ, શુભલેશ્યાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, પદ્મ-
સંસ્થેયગુણાઓ) પાતલેશ્યાવાલી તિર્યગ્યની સંસ્થાતગુણી છે (તેડેલેસ્મા નિર્મલ-
ગોનિયા સંસ્થેયગુણા) તેજોલેશ્યાવાલે તિર્યગ્ય સંસ્થાતગુણા છે (તેડેલેસ્મા વિરિ-
કિશ્વગોનિયાઓ સંસ્થેયગુણા) તેજોલેશ્યાવાલી તિર્યગ્યની સંસ્થાતગુણી છે ।
(કાડલેસ્મા સંસ્થેયગુણા) કાપોતલેશ્યાવાલે સંસ્થાતગુણા છે (નીલલેસ્મા વિશે-
સાધિકા) નીલલેશ્યાવાલે વિશેષાધિકા છે । (કળલેસ્મા વિશેષાધિકા) કૃષ્ણ-
લેશ્યાવાલે વિશેષાધિકા છે (કાડલેસ્માઓ સંસ્થેયગુણાઓ) તાપોતલેશ્યાવાલી
તિર્યગ્યનિર્મલગોનિયા સંસ્થાતગુણી છે (નીલલેસ્માઓ વિશેષાધિકાઓ, નીલલેશ્યાવાલી
વિશેષાધિકા છે (કળલેસ્માઓ વિશેષાધિકાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાલી વિશેષાધિકા છે

(અપ્પસિ ણં મંતે ! સંમુચ્છિત્તમપંચિન્દ્રિયનિર્મલગોનિવાનાં મર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપંચે-
ન્દ્રિયતિરિક્ષ્વગોનિયા ય કળલેસ્માણં જાવ મુક્કલેસ્માણં) છે ભગવાન્ ! ત્વ કૃષ્ણ-
લેશ્યાવાલે યાવત શુક્લલેશ્યાવાલે સંમુચ્છિત્તમ પંચેન્દ્રિય નિર્મલગોનિયાં એવાં મર્મગોશ
ન્દ્રિય તિર્યગ્યો મેં જૌર તિર્યગ્ય નિર્મલગોનિયા મેં (કળલે કળલેશ્યાઓ અથવા વા પદ્મયા વા
તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ?) મૌન દિશ્યો અથ, પદ્મ, તુલ્યા વા વિશેષાધિકા
હૈં ? (મોયમા ! સવ્યત્યોવા મર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપંચેન્દ્રિયનિર્મલગોનિયા મુક્કલેસ્મા
હે મૌતમ ! સવ સે કમ મર્મગોશ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકા કૃષ્ણલેશ્યાવાલે છે (મુક્ક

લેશ્યાવાળા તિર્યગ્ય સંસ્થાતગુણા છે (તેડેલેસ્મા નિર્મલગોનિયાઓ સંસ્થેયગુણા) તેજો
લેશ્યાવાળી તિર્યગ્યની સંસ્થાતગુણી છે (કાડલેસ્મા સંસ્થેયગુણા) તાપોતલેશ્યાવાળી સંસ્થાત-
ગુણા છે (નીલલેસ્મા વિશેષાધિકા) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે (કળલેસ્મા વિશેષાધિકા
કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે (કાડલેસ્માઓ સંસ્થેયગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યગ્યની
સંસ્થાતગુણી છે. (નીલલેસ્માઓ વિશેષાધિકાઓ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે (કળલે-
સ્માઓ વિશેષાધિકાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે.

(અપ્પસિ ણ મંતે ! સંમુચ્છિત્તમપંચિન્દ્રિયનિર્મલગોનિવાનાં મર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપંચેન્દ્રિયતિરિક્ષ્વ-
ગોનિયા ય કળલેસ્માણં જાવ મુક્કલેસ્માણં) છે ભગવાન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત શુક્લ-
લેશ્યાવાળા સંમુચ્છિત્તમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો મર્મગોશ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનાં એવાં તિર્યગ્ય
નિર્મલગોનિયા (કળલે કળલેશ્યાઓ અથવા વા પદ્મયા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ?) કેળુ કેળાથી
અથ, ધણા, તુલ્યા અગર વિશેષાધિકા છે ?

(મોયમા ! સવ્યત્યોવા મર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય તિરિક્ષ્વગોનિયા મુક્કલેસ્મા) બાકી

લેશ્યા ગર્ભવ્યુ-ક્રાન્તિક પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, પદ્મલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિક્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, તેજો-લેશ્યાસ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષા-ધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યાઃ સમૂર્ચ્છિમપશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યે-યગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, एतेषां खलु भदन्त ! पश्चे-

લેસ્સાઓ તિરિક્કલજોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) શુકલલેશ્યાવાલી તિર્યચની સંખ્યાતગુણી હૈં (પમ્હલેસ્સા ગવ્મવકકંતિયપંચે દિયતિરિક્કલજોણિયા) પદ્મલેશ્યા વાલે ગર્ભજપંચેન્દ્રિય તિર્યચ (સંખેજ્જગુણા) સંખ્યાતગુણા હૈં (પમ્હલેસ્સાઓ તિરિ-ક્કલજોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) પદ્મલેશ્યાવાલી તિર્યચસ્ત્રિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં (તેડલેસ્સા ગવ્મવકકંતિયપંચે દિયતિરિક્કલજોણિયા) તેજોલેશ્યાવાલે ગર્ભજ-પંચેન્દ્રિયતિર્યચ (સંખેજ્જગુણા) સંખ્યાતગુણા હૈં (તેડલેસ્સાઓ તિરિક્કલજોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાલી તિર્યચની સંખ્યાતગુણી હૈં (કાડલેસ્સા સંખેજ્જ-ગુણા) કાપોતલેશ્યાવાલી સંખ્યાતગુણા હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા-વાલે વિશેષાધિક હૈં । (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે વિશેષાધિક હૈં (કાડલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાલી સંખ્યાતગુણી હૈં (નીલ-લેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યા વાલી વિશેષાધિક હૈં (કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાલી વિશેષાધિક હૈં । (કળ્હલેસ્સા સંમુર્ચ્છિમપંચે-દિયતિરિક્કલજોણિયા અસંખેજ્જગુણા) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે સંમૂર્ચ્છિમપંચેન્દ્રિયતિર્યચ અસંખ્યાતગુણે હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં

આહા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક શુકલલેશ્યાવાળા હોય છે (શુકલલેસ્સાઓ તિરિક્કલ-જોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) શુકલલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી છે (પમ્હલેસ્સા ગવ્મ-વકકંતિયપંચેદિયતિરિક્કલજોણિયા) પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (સંખેજ્જ-ગુણા) સંખ્યાતગણી છે (પમ્હલેસ્સાઓ તિરિક્કલજોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યચ સ્ત્રિયાં સંખ્યાતગણી છે (તેડલેસ્સા ગવ્મવકકંતિયપંચેદિયતિરિક્કલજોણિયા) તેડો લેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (સંખેજ્જગુણા) સંખ્યાતગણી છે (તેડલેસ્સાઓ તિરિ-ક્કલજોણિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી છે. (કાડલેસ્સા સંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કાડલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (કળ્હલેસ્સા સંમુર્ચ્છિમપંચે દિયતિરિક્કલજોણિયા અસંખેજ્જગુણા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કળ્હ-

ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં તિર્યગ્યોનિકીનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવચ્છુલલેશ્યાનાં કતરે કતરે મ્યોડલ્પા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા? ગૌતમ! સર્વસ્તોકાઃ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્લલેશ્યા, શુક્લલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, પદ્મલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણ- (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિકા હૈં ।

(एएसि णं भंते ! पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्ह- लेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन् ! इन पंचेन्द्रिय तिर्यचों और तिर्यच नियों में कृष्णलेश्या, यावन् शुक्ललेश्या वालों में (कयरे कयरेहितो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम पंचेन्द्रियतिर्यच शुक्ललेश्या वाले हैं (सुक्कलेस्साओ संखिज्जगुणाओ) शुक्ललेश्या वाली तिर्यचिनी संख्यातगुणी हैं । (पद्मलेश्या संखेज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं (पम्हलेश्याओ संखेज्जगुणाओ) पद्मलेश्यावाली संख्यातगुणी हैं । (तेजलेस्सा संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले संख्यातगुणा हैं (तेजलेस्साओ संखिज्जगुणाओ) तेजो- लेश्यावाली संख्यातगुणी हैं (काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्या- वाली संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेश्याओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली विशेषाधिक हैं । (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले असंख्यातगुणा हैं । (नीललेस्सा

લેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે.

(एएसि णं भंते ! पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं कण्हलेस्माणं जाव सुक्कलेस्माणं) हे भगवन् ! आ पंचेन्द्रिय तिर्य'यो अने तिर्य'यनीओमां कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्यावाणोओमां (कयरे कयरेहितो) केषु केनाथी (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, धत्ता, तुल्य, अथवा विशेषाधिक છે.

(गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! अधाथी ओछा पंचेन्द्रिय तिर्य'य शुक्ललेश्याવાળા છે (સુક્કલેસ્સાઓ સંખિજ્જગુણાઓ) શુક્લલેશ્યાવાળી તિર્ય'યની સંખ્યાતગણી છે (પમ્હલેસ્સા સંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (પમ્હલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ) પદ્મલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (તેજલેસ્સા સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (તેજલેસ્સાઓ સંખિજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી સંખ્યાત- ગણી છે (કાઉલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાળીઓ વિશેષાધિક છે (કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યા- વાળીઓ વિશેષાધિક છે (કાઉલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા)

લેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કાપોતલેશ્યા અસંખ્યૈવયુઘાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, એતેષાં સ્વલ્પ મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકાનાં તિર્યગ્યોનિકીનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાનાં કતરે કતરેભ્યોડલ્યા મા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! યથૈવ નવરમ્ અલ્પવહુત્વં તથા ઇત્મપિ, નવરમ્ કાપોતલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકા અનન્તગુણાઃ, એવમ્ એતાનિ દશ અલ્પ વહુત્વાનિ તિર્યગ્યોનિકાનામ્ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

ટીકા-અથ નૈરયિકાદીનાં લેશ્યાડલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયિતુમાદ-“એસિણં મંતે ! નૈરય્યાણં કણ્ઠલેસ્સાણં નીલલેસ્સાણં કાઠલેસ્સાણં ચ કચરે કચરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાલે વિશેષાધિકા હૈં (કણ્ઠલેસ્સાઓ વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે વિશેષાધિકા હૈં ।

(એસિ ણં મંતે ! તિરિક્કલ્લજોણિયાણં તિરિક્કલ્લજોણિનીણ ચ કણ્ઠલેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણં) હે અગદન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાલે ઇન તિર્યગ્યોનિકોં ઓર તિર્યચનિયોં નેં (કચરે કચરેહિંતો) કૌન કિલ્લસે (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિકા હૈં ? (ગોયમા ! જહેવ નવમં અપ્પાવહુગં તહા ઇત્મપિ) હે ગૌતમ ! જૈસા ભૌવાં અલ્પ-વહુત્વ કહા, વૈસા યહ યી (નવરં) વિશેષ (કાઠલેસ્સા તિરિક્કલ્લજોણિયા અણંત-ગુણા) કાપોતલેશ્યાવાલે તિર્યચ અનન્તગુણા હૈં (એવં) ઇસ પ્રકાર (એ) યે (દસ અપ્પા વહુયા) દસ અલ્પવહુત્વ (તિરિક્કલ્લજોણિયાણં) તિર્યચયોનિકોં કે હૈં ।

ટીકાર્થ-અવ લેશ્યાવાલે નારક આદિ જીવોં કા અલ્પવહુત્વ પ્રદર્શિત ક્રિયા જાતા હૈં ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે અગદાન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા ઓર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિકા છે.

(એસિણં મંતે ! તિરિક્કલ્લજોણિયાણં તિરિક્કલ્લજોણિનીણ ચ કણ્ઠલેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણં) હે લગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા આ તિર્યગ્યોનિકોં અને તિર્યચ-નીઓમાં (કચરે કચરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા છે ?

(ગોયમા ! જહેવ નવમં અપ્પાવહુગં તહા ઇત્મ વિ) હે ગૌતમ ! જેઅ નવમું અલ્પ અહુત્વ કહ્યું છે, તેવું જ આ પણ (નવરં) વિશેષ (કાઠલેસ્સા તિરિક્કલ્લજોણિયા અણંતગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યચ અનન્તગુણા છે (એવં) એ પ્રકારે (એસ) આ (દસ અપ્પા વહુયા) દસ અલ્પ અહુત્વ (તિરિક્કલ્લજોણિયાણં) તિર્યચ યોનિયોના છે.

ટીકાર્થ-હરે લેશ્યાવાળા નારક આદિ જીવોં અલ્પ અહુત્વ પ્રદર્શિત કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે લગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને કાપોતલેશ્યા-વાળા નારકોમાંથી કોણ કોનાથી, અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા છે ?

વિસેસાહિયા વા ?' હે ભદ્રન્ત ! એતેપાં સ્વલુ નૈરયિકાણાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં નીલલેશ્યાનાં-કાપોતલેશ્યાનાશ્ચ નધ્યે કતરેભ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? અત્રેદં બોધ્યં નૈરયિકાણાં તિસ્ર એવ લેશ્યા ભવન્તિ, કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા ચ, તથા ચોક્તમ્—“કાઝયદોહુ તર્હ્યાઈ મીસિયા નીલિયા ચઝત્થીઈ । પંચમિયાઈ મિસ્સા કળ્હા-તત્તો પરમ કળ્હા” ॥૧॥ કાપોતી દ્વયોસ્તૃતીયસ્યાં મિશ્રા નીલા ચતુર્થ્યામ્ । પંચમ્યાં મિશ્રા કૃષ્ણા તતઃ પરમ કૃષ્ણા ॥૧॥ ઇતિ, અત એવ લેશ્યાત્રયવતામેવ નૈરયિકાણામલ્પવહુત્વપ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોઽન્ના નેરહ્યા કળ્હલેસ્સા’ સર્વસ્તોકા નૈરયિકાઃ કૃષ્ણલેશ્યા ભવન્તિ, કતિપયપશ્ચમપૃથિવ્યાં પઠ્ઠ્યાં સમ્મયાશ્ચ નૈરયિકાણાં કૃષ્ણલેશ્યાસદ્ધાવાત્, તદ્દેક્ષયા—‘નીલલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ નીલલેશ્યા નૈરયિકા અસંખયેયગુણા ભવન્તિ, કતિપય-તૃતીયપૃથિવ્યાં ચતુર્થ્યાં ચ સંપૂર્ણ્યાં પૃથિવ્યાં કતિપયપશ્ચમપૃથિવ્યાશ્ચ નૈરયિકાણાં પ્રાગુ-ક્તેભ્યોઽસંખયેયગુણાનાં નીલલેશ્યાઃ સદ્ધાવાત્, તદ્દેક્ષયાપિ—‘કાઝલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’

કાપોત લેશ્યા વાલે નારકોં મેં સે કૌન કિસકી અપેક્ષા અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

યહાં યહ વાત ધ્યાન મેં રચની ચાહિયે કિ નારક જીવોં મેં ત્રીન હી લેશ્યાઈ પાઈ જાતી હૈં—કૃષ્ણ નીલ ઓર કાપોત । કહા બી હૈ—દો પૃથિવિયોં મેં કાપોત, ત્રીસરી મેં મિશ્ર, ચૌથી મેં નીલ, પાંચવીં મેં મિશ્ર, ડસકે વાદ છટ્ટી ઓર સાતવીં મેં કૃષ્ણ તથા મહા કૃષ્ણ ॥૧॥ ઇસી કારણ યહાં ત્રીન લેશ્યાવાલોં કા અલ્પ વહુત્વ પૂછા ગયા હૈ ।

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નારક સર્વસે કમ હૈં, કર્યોં કિ પાંચમી પૃથ્વી કે કતિપયનારકોં મેં તથા છટ્ટી ઓર સાતવીં પૃથ્વી કે નારકોં મેં હી વહ પાઈ જાતી હૈ । કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નારકોં કી અપેક્ષા નીલલેશ્યા-વાલે નારક અસંખ્યાનગુણા હોતે હૈં । કતિપય તૃતીય પૃથ્વી કે, ચૌથી પૃથ્વી કે ઓર કતિપય પાંચવીં પૃથ્વી કે નારકોં મેં નીલલેશ્યા પાઈ જાતી હૈ ઓર યે પૂર્વોક્ત

આહીં આગળ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે નારક જીવોમાં ત્રણ જ લેશ્યાઓ મળી આવે છે—કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત કહ્યું પણ છે ‘એ પૃથિવિયોમાં કાપોત ત્રીણમાં મિશ્ર, ચોથીમાં નીલ, પાંચમીમાં મિશ્ર, ત્યાર બાદ છટ્ટી અને સાતમીમાં કૃષ્ણ તથા મહાકૃષ્ણ ॥૧॥ એ કારણથી આહી ત્રણ લેશ્યાવાળાનું અલ્પ વહુત્વ પૂછેલું છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક બધાથી ઓછા છે, કેમકે પંચમી પૃથ્વીના કતિપય નારકોમાં તથા છટ્ટી તથા સાતમી પૃથ્વીના નારકોમાં જ તે મળી આવે છે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા નારક અસંખ્યાત-ગણા હોય છે. કતિપય તૃતીય પૃથ્વીમાંના ચોથી પૃથ્વીના અને કેટલાક પાંચમી પૃથ્વીના નારકોમાં નીલલેશ્યા મળી આવે છે અને તે પૂર્વોક્ત નારકોથી અસંખ્યાતગણા અધિક છે.

કાપોતલેશ્યા નૈરયિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પ્રથમદ્વિતીયપૃથિવ્યોઃ કતિપય તૃતીય પૃથિવીનરકાવાસેષુ ચ નૈરયિકાણાં પ્રાગુક્તેભ્યોઽસંખ્યેયગુણાનાં કાપોતલેશ્યાઃ સદ્ધાવાત્,

અથ તિર્યગ્યોનિકાનામલ્પવહુત્વમાહ-‘एए सिणं संते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुकलेस्साण य कयरे कयरेहिं तो अप्पा वा बहुका वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु तिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां चावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाश्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयया ।’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा तिरिक्खजोणिया सुकलेस्सा’ सर्वस्तोका स्तिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, ‘एवं जहा ओहिया, नवरं अलेस्सवज्जा’ एवम्-पूर्वोपदर्शितरीत्या यथा प्राग् औघिकाः-समुच्चया स्तिर्यग्योनिकाः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीयाः, किन्तु नवरम्-समुच्चयापेक्षया विशेषस्तु-अलेश्यवर्जाः

નારકોં સે અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈં । નીલલેશ્યા વાલે કી અપેક્ષા કાપોત લેશ્યાવાલે નારક અસંખ્યાતગુણા, હૈં, કયોં કિ કાપોત લેશ્યા પ્રથમ ઓર દ્વિતીય પૃથ્વી કે તથા ત્રીસરી પૃથ્વી કે કતિપય નરકાવાસોં મેં પાઈ જાતી હૈ ઓર વે નારક પૂર્વોક્ત નારકોં સે અસંખ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં ।

અવ લેશ્યા કે આધાર પર તિર્યંચોં કા અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કરતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજો લેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યાવાલે તિર્યંચોં મેં કૌન કિરુસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સવ સે કમ તિર્યંચ શુક્લલેશ્યા વાલે હૈં, હસ પ્રકાર પહેલે જૈસે સમુચ્ચય કા પ્રતિપાદન કિયા હૈ, ઉસી પ્રકાર યહાં મી સમજ્જ લેના ચાહિય, કિન્તુ સમુચ્ચય કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ તિર્યંચોં મેં અલેશ્ય નહીં કહના ચાહિય, કયોં કિ ઉનમેં અલેશ્ય હોના સંભવ નહીં હૈ । હસ પ્રકાર

નીલલેશ્યાઓની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા નારક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે કાપોતલેશ્યા-વાળા પ્રથમ અને બીજાના, તથા ત્રીજાના કેટલાક નારકાવાસોમાં મળી આવે છે અને તે નારકો પૂર્વોક્ત નારકોથી અસંખ્યાતગણા અધિક હોય છે.

હવે લેશ્યાના આધારે તિર્યંચોનું અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા તિર્યંચોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા તિર્યંચ શુક્લલેશ્યાવાળા છે એ પ્રકારે પહેલાં જેવું સમુચ્ચયનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, એજ પ્રકારે અહીં પણ સમજી લેવું જોઈએ, પણ સમુચ્ચયની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે, તિર્યંચોમાં અલેશ્ય ન હોવા જોઈએ કેમકે તેમનામાં અલેશ્ય હોવાનો સંભવ નથી. એ પ્રમાણે બધન્યથી પણ અસંખ્યાત તિર્યંચ

પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા વક્તવ્યા સ્તેષામલેશ્યાયા અસંખ્યાત, તથા ચ જવન્યેનાપિ અસંખ્યેયા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સર્વસ્તોકાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, તેભ્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ પદ્મલેશ્યા, તેભ્યોપિ સંખ્યેયગુણાસ્તેજોલેશ્યાઃ, તેભ્યોઽનન્તગુણાઃ કાપોતલેશ્યાઃ, તેભ્યોઽપિ વિશેષાધિકા નીલલેશ્યા રિર્યગ્યોનિકા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ વિશેષાધિકાઃ કૃષ્ણલેશ્યા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ વિશેષાધિકાઃ સ્ત્રેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકા ભવન્તિ, અથેકેન્દ્રિયેષુ અલ્પબહુત્વં પ્રરૂપયતિ—‘एएसि एगिंदियाणं कण्ठलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साणं तेउलेस्साणं य कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्या वा विसैसाहिया वा?’ एतेषां खलु एकेन्द्रियाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘संवत्योवा एगिंदिया तेउलेस्सा’ सर्वस्तोका एकेन्द्रिया स्तेजोलेश्या भवन्ति, तेजोलेश्यायाः

જઘન્ય સે શ્રી અસંખ્યાત તિર્યચ સ્વ સે કમ શુક્લલેશ્યાવાલે :હોતે હૈં । પદ્મ લેશ્યા વાલે ઉનસે સંખ્યાતગુણા અધિક હૈં. ઉનસે શ્રી તેજોલેશ્યાવાલે સંખ્યાત-ગુણા અધિક હૈં, તેજોલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા વાલે અનન્તગુણા હૈં, કાપોતલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા નીલ લેશ્યાવાલે તિર્યચ વિશેષાધિક હૈં ઓર નીલ લેશ્યાવાલોં કી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં । કૃષ્ણલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા શ્રી સલેશ્ય તિર્યગ્યોનિક વિશેષાધિક હૈં ।

એકેન્દ્રિય જીવોં કા લેશ્યા કે આધાર પર અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કિયા જાતા હૈ

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા ઓર તેજોલેશ્યા વાલે એકેન્દ્રિય જીવોં મેં કૌન કિસ સે અલ્પ, બહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન—હે ગૌતમ સ્વ સે કમ એકેન્દ્રિય તેજોલેશ્યા વાલે હૈં, કયોં કિ તેજોલેશ્યા કતિપય વાદર પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક જીવોં

બધાથી ઓછી શુક્લલેશ્યાવાળા હોય છે પદ્મલેશ્યાવાળા તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમનાથી પણ તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેજોલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા છે. કાપોતલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા તિર્યચ વિશેષાધિક છે. અને નીલલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ સલેશ્ય તિર્યગ્યોનિક વિશેષાધિક છે.

એકેન્દ્રિય જીવોં લેશ્યાના આધાર પર અલ્પ બહુત્વ પ્રતિપાદિત કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય જીવોં કેણ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા એકેન્દ્રિય તેજોલેશ્યાવાળા છે, કેમકે તેજોલેશ્યા કતિપય બાદર પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક જીવોંમાં અપર્યાપ્ત

કતિપય વાદરપૃથિવ્યવ્યવસ્થાપતિકાચિકેષુ અપર્યાપ્તાવસ્થાયાં સદ્ભાવાત્, તેભ્યઃ—‘કાઉલેસ્સા અનંતગુણા’ કાપોતલેશ્યાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, કાપોતલેશ્યાયા અનન્તેષુ સૂક્ષ્મવાદરનિગોદ-જીવેષુ સદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયા ‘નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા’ નીલલેશ્યા એકેન્દ્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયાપિ ‘કૃષ્ણલેસ્સા વિસેસાહિયા’ કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, પ્રાગુક્ત-યુક્તેઃ, અથ પૃથિવીકાયિકાદીનામલ્પવહુત્વમાહ—‘એસિ ણં મંતે ! પુઠ્ઠવિકાઙ્ગ્યાણં કૃષ્ણલેસ્સા ણં જાવ તેઉલેસાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?’ એતેષાં સ્વલુ મહન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજો-લેશ્યાનાં ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા ઓહિયા એગેંદિયા’ યથા ઔઘિકાઃ—સમુચ્ચયા એકેન્દ્રિયાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ પૃથિવીકાયિકા અપિ પ્રતિપાદનીયાઃ, ‘નવરં કાઉલેસ્સા અસં-

મેં અપર્યાપ્ત અવસ્થા મેં હી પાઈ જાતી હૈ । તેજોલેશ્યા વાલે એકેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા વાલે અનન્તગુણા અધિક હૈ, ક્યોંકિ કાપોતલેશ્યા અનન્ત સૂક્ષ્મ એવં વાદર નિગોદિયા જીવોં મેં પાઈ જાતી હૈ । કાપોતલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા નીલ લેશ્યાવાલે એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક હૈ, નીલલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા કૃષ્ણ લેશ્યા વાલે એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક હૈ । યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ્જ લેની યાહિયે ।

અવ પૃથ્વીકાયિકોં કા અલ્પવહુત્વ કહતે હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલે અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ઓર તેજોલેશ્યા વાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જૈસા સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોં કા કથન કિયા હૈં ઉસી પ્રકાર પૃથિવીકાયિકોં કા બી કથન સમજ્જલેના યાહિયે । સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોં

અવસ્થામા જ મળે છે. તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગુણા અધિક છે, કેમકે કાપોતલેશ્યા અનન્ત સૂક્ષ્મ તેમજ વાદર નિગોદિયા જીવોમાં મળી આવે છે. કાપોતલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે. નીલ-લેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે, યુક્તિપૂર્વવત્ સમજ્જ લેવી જોઈએ.

હવે પૃથ્વીકાયિકોંનું અલ્પવહુત્વ કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોંનું કથન થયું છે, એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોંનું પણ કથન સમજ્જ લેવું જોઈએ. સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોંની અપેક્ષાએ વિશેષતા

‘સ્વેજગુણ’ નવરં-સમુચ્ચયૈ-કેન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ કાપોતલેશ્યાઃ પૃથ્વીકાયિકા અસંલ્પે-
યગુણા ભવન્તિ ‘एवं आउकाइयाण वि’ एवम्-પૃથ્વીકાયિકાનામિવ અપ્કાયિકાનામપિ
કૃષ્ણલેશ્યાદીનામલ્પબહુત્વં વક્તવ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एएसि णं भंते ! तेउकाइयाणं
कणहलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साणं य कयरे कयरेहिता अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा,
विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु तेजस्कायिकानां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां
कापोतलेश्यानां च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा
भवन्ति ? भगवान्नाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सव्यत्थोवा तेउकाइया काउलेस्सा’ सर्वस्तोका
स्तेजस्कायिकाः कापोतलेश्या भवन्ति, तदपेक्षया-‘नीललेस्सा विसेसाहिया’ नीललेश्या
स्तेजस्कायिका विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि ‘कणहलेस्सा विसेसाहिया’ कृष्णलेश्या
विशेषाधिका भवन्ति ‘एवं वाउकाइयाण वि’ एवम्-तेजस्कायिकानामिव वायुकायिकानामपि
कृष्णादिलेश्यानामल્पबहुत्वं वक्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-‘एएसि णं भंते ! वणस्सइकाइयाणं
कणहलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं य’ हे भदन्त ! एतेषां खलु वनस्पतिकायिकानां कृष्ण-
लेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा,

की अपेक्षा विशेषता इतनी ही है कि कापोतलेश्या वाले पृथ्वीकायिक अस्-
ख्यातगुणे होते हैं। अप्कायिकों का अल्प बहुत्व भी पृथ्वीकायिकों के समान
ही समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले
तेजस्कायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिक सब से कम हैं, उनकी
अपेक्षा नीललेश्या, वाले तेजस्कायिक विशेषाधिक हैं और उनसे भी कृष्ण
लेश्या वाले तेजस्कायिक विशेषाधिक हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या आदि वाले
वायुकायिकों का भी अल्प बहुत्व कहलेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या
वाले के अपेक्षा नीललेश्यावाला पृथ्वीकायिक अल्प-अधिका या तुल्य
अथवा विशेषाधिक है ?

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाला, नीललेश्यावाला અને કાપોતલેશ્યાવાળા
તેજસ્કાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ-અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજસ્કાયિક બધાથી ઓછા છે, તેમની
અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક વિશેષાધિક છે અને તેમનાથી પણ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
તેજસ્કાયિક વિશેષાધિક છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા વાયુકાયિકોનું પણ અલ્પ-
અધિકત્વ કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા,

તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહા એગિદિયાણં ઓહિયાણં’ યથા—
એકેન્દ્રિયાણામૌધિકાનામ્—સમુચ્ચયાનામલ્પબહુત્વમુક્તમ્ તથૈવ વનસ્પતિકાયિકાનામપિ એકે-
ન્દ્રિયવિશેષાણામલ્પબહુત્વમવસેયમ્, તથા ચ પૃથિવ્યવ્વનસ્પતિકાયિકાં ચતસ્રો લેશ્યાઃ,
તેજોવાયુકાયિકાનાં તિસ્રો લેશ્યા ભવન્તિ । ‘વેંદિયાણં તેંદિયાણં ચતુરિંદિયાણં જહા તેઝ-
કાઈયાણં’ દ્વીન્દ્રિયાણાં ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાદીનામલ્પબહુત્વં યથા
તેજસ્કાયિકાનામુક્તં તથા વક્તવ્યમ્,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એસિ ણં મંતે ! પંચેન્દિયતિરિલ્લજોણિયાણં કણ્હલેસ્સાણં એવં જાવ
મુક્કલેસ્સાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?’ હે
મદન્ત ! એતેષાં સ્થલ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનામ્ એવં યાવત્—નીલલેશ્યાનાં
કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા
વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા
વાલે ઔર તેજોલેશ્યા વાલે વનસ્પતિકાયિકોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, બહુત,
તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા હેં ?

મગવાનાહ—હે ગૌતમ ! જૈસે સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોં કા અલ્પ બહુત્વ કહાં હૈ ।
વૈસા હી વનસ્પતિકાયિકોં કા સી અલ્પ બહુત્વ સમજ્ઞ લેના ચાહિયે પૃથ્વીકા-
યિકોં, અપ્કાધિકોં ઔર વનસ્પતિકાયિકોં મેં ચાર લેશ્યાએં પાઈ જાતી હૈ ઔર
તેજસ્કાય તથા વાયુકાય કે જીવોં મેં ત્રીન લેશ્યાએં હી હોતી હૈ ।

કૃષ્ણલેશ્યા આદિ વાલે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઔર ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કા અલ્પ
બહુત્વ તેજસ્કાયિકોં કે સમાન હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજો-
લેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઔર શુક્લલેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મેં કૌન કિસસે
અલ્પ, બહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિકા હૈ ?

અને તેજલેશ્યાવાળા વનસ્પતિકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા
વિશેષાધિક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોનું અલ્પ, બહુત્વ કહ્યું છે, તેવું
જ વનસ્પતિકોનું પણ અલ્પ બહુત્વ સમજી લેવું જોઈએ પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો અને
વનસ્પતિકાયિકોમાં ચાર લેશ્યાઓ મળી આવે છે અને તેજસ્કાય તથા વાયુકાયના જીવોમાં
ત્રણ લેશ્યાઓ જ હોય છે.

કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું અલ્પબહુત્વ
તેજસ્કાયિકોના સમાન છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજલેશ્યા પદ્મ-
લેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ—અધિક—તુલ્ય
અથવા વિશેષાધિક છે ?

ઓહિયાણં તિરિક્ષજોણિયાણં' યથા ઔધિકાનામ્-સમુચ્ચયજીવાનાં કૃષ્ણલેશ્યાદીનામલ્પ-
વહુત્વમુક્તં તથૈવ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવિશેષણામપિ અલ્પવહુત્વં વક્તવ્યમ્, 'નવરં કાઉ-
લેસ્સા અસંખેજ્જગુણા' નવરમ્-સમુચ્ચયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ કાપોતલેશ્યાઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તીતિ બોધ્યમ્, પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં સર્વસંખ્યયાપિ અસંખ્યા-
તત્વાત્ કાપોતલેશ્યાનામસંખ્યાતગુણત્વમેવ નતુ અનન્તગુણત્વમિતિ, 'સંમૂર્છિમપંચેન્દિય
તિરિક્ષજોણિયાણં જહા તેઝકાશ્યાણં' સંમૂર્છિમપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યા-
દીનામલ્પવહુત્વં યથા તેજસ્કાયિકાનામુક્તં તથા વક્તવ્યમ્, તથા ચ તેજસ્કાયિકાના-
મિવ સંમૂર્છિમપશ્ચેન્દ્રિયતિરશ્ચામપ્યાદ્યલેશ્યાત્રયમેવાવસેયમ્ 'ગર્ભવકંતિયપંચિન્દિયતિરિક્ષ-
જોણિયાણં જહા ઓહિયાણં તિરિક્ષજોણિયાણં' ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં
કૃષ્ણલેશ્યાદીનામલ્પવહુત્વં યથા ઔધિકાનાં-સમુચ્ચયાનાં તિર્યગ્યોનિકાનામુક્તં તથૈવા
વસેયમ્, 'નવરં કાઉલેસ્સા સંખેજ્જગુણા' નવરં-પૂર્વોક્તૌધિકાપેક્ષા વિશેષસ્તુ તેજોલેશ્યા-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે કૃષ્ણાદિ લેશ્યા વાલે સમુચ્ચય તિર્યચો કા અલ્પ
વહુત્વ કહા હૈ, ડસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કા ભી અલ્પ વહુત્વ સમજના
ચાહિયે । વિશેષતા ઇતની હૈ કિ કાપોત લેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંખ્યાત-
ગુણા હૈ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સભી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મિલ કર ભી અસંખ્યાત હી
હૈ, અતઃકાવ કાપોતલેશ્યા વાલે ભી અધિક સે અધિક અસંખ્યાત હી હો સકતે હૈ,
અનન્ત નહીં હો સકતે ।

સંમૂર્છિમપંચેન્દ્રિયતિર્યચો કા કૃષ્ણલેશ્યા આદિ કે આધાર પર અલ્પવહુત્વ તેજ-
સ્કાયિકો કે અલ્પવહુત્વ કે સમાન સમજના ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર સંમૂર્છિમપંચેન્દ્રિ-
યતિર્યચો મેં ભી તેજસ્કાયિકો કે સમાન ત્રીન લેશ્યાઓં કા અસ્તિત્વ હોતા હૈ ।

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચો કા અલ્પવહુત્વ સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કે
સમાન જાન લેના ચાહિયે । સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી અપેક્ષા ગર્ભજ પંચે-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાવાળા સમુચ્ચય તિર્યચોનાં અલ્પ-
વહુત્વ કહ્યું છે, એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનાં પણ અલ્પવહુત્વ સમજવું જોઈએ.
વિશેષતા એટલી છે કે કાપોતલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંખ્યાતગણા છે, તાત્પર્ય એ
છે કે બધા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મળીને પણ અસંખ્યાત જ છે, તેથી જ કાપોતલેશ્યાવાળા
પણ અધિકથી અધિક અસંખ્યાત જ હોઈ શકે છે, અનન્ત નથી થઈ શકતા.

સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનાં કૃષ્ણલેશ્યા આદિના આધાર પર અલ્પ-અધિકત્વ
તેજસ્કાયિકોના અલ્પ-વહુત્વની સમાન જ સમજવું જોઈએ. એજ પ્રકારે સંમૂર્છિમ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનાં પણ તેજસ્કાયિકોની સમાન ત્રણ લેશ્યાઓનાં જ અસ્તિત્વ હોય છે.

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનાં અલ્પ-વહુત્વ સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સમાન
સમજ લેવું સમુચ્ચય તિર્યચોની અપેક્ષાએ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના અલ્પ

પેક્ષયા કાપોતલેશ્યા ગર્ભવ્યુક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તીત્યવસેયઃ, તાવતામેવ કાપોતલેશ્યાદતાં તેષાં કેવલવેદસોલ્ભ્યમાનત્વાત્, 'એવં તિરિક્ષજોણિણીણવિ' એવમ્—તિર્યગ્યોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાદીનામિતિ તિર્યગ્યોનિકીનામપિ તાસામલ્પવહુત્વમવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—“એસિ ણં મંતે ! ગમ્માકંતિયપંચેદિયતિરિક્ષજોણિયાણં સંમુચ્છિમ પંચેદિયતિરિક્ષજોણિયાણય ક્ષ્ણલેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?” હે મદન્ત ! એતેષાં ચલુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાતિકપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકાનાં સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્—નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—ગોયમા !” હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા ગમ્મવકંતિયપંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા સુક્કલેસ્સા’ સર્વસ્તોકાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રા-ન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા—‘પમ્હલેસ્સા સંખેજ્જગુણા’ પદ્મલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ તદપેક્ષયા—‘તેડલેસ્સા સંખેજ્જગુણા’ તેજોલેશ્યાઃ સંખ્યે-ન્દ્રિય તિર્યચોં કે અલ્પવહુત્વ મેં ઇતની વિશેષતા હૈ કિ યહાં કાપોતલેશ્યા વાલે સંખ્યાતગુણે હોતે હૈં, ક્યોંકિ કેવલજ્ઞાનિયોં ને અપને જ્ઞાન મેં સંખ્યાતગુણા જીવ હી કાપોતલેશ્યા વાલે દેસે હૈં ।

કૃષ્ણલેશ્યા આદિ વાલે તિર્યચોં કે સમાન તિર્યચનિયોં કા મી અલ્પવહુત્વ સમજના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલે નીલલેશ્યા વાલે, કાપોતલેશ્યા વાલે, તેજોલેશ્યા વાલે, પદ્મલેશ્યા વાલે ઓર શુક્લલેશ્યા વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં કોન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! શુક્લલેશ્યા વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સબ સે કમ હૈં । ડનકી અપેક્ષા પદ્મલેશ્યા વાલે સંખ્યાતગુણા હૈં, પદ્મલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા

અધિક્ત્વમા ઓટલી વિશેષતા છે કે કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગુણા હોય છે, કેમકે કેવલજ્ઞાનીઓએ પોતાના જ્ઞાનમાં સંખ્યાતગુણા જીવ જ કાપોતલેશ્યાવાળા જોયા છે.

કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા તિર્યચોની સમાન તિર્યચનિયોનું પણ અલ્પવહુત્વ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં અને સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ—અધિક—તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ બધાથી ઓછા છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગુણા છે. પદ્મલેશ્યાવાળાઓની

યગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાઉલેસ્સા સંસ્વેજ્જગુણા’ કાપોતલેશ્યાઃ સંસ્વેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોપિ ‘નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા’ નીલલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-‘કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા’ કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાઉલેસ્સા સંમુચ્છિમપંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિયા અસંસ્વેજ્જગુણા’ કાપોતલેશ્યાઃ સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા અસંસ્વેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા’ નીલલેશ્યાઃ સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ વિશેષાધિકા ભવન્તિ તદપેક્ષયા-‘કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા’ કૃષ્ણલેશ્યાઃ સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક તત્ સ્ત્રીવિપયંચ કૃષ્ણાદિલેશ્યાઅલ્પબહુત્વં પ્રતિપાદયિતુમાહ-‘एएसि णं संते ! संमुच्छिमपंचिन्दियतिरिक्षजोणियाणं तिरिक्षजोणिणीय य कण्ठलेस्साणं जाव सुकलेस्साणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु संमूर्च्छिमपच्येन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां

તેજોલેશ્યા વાલે સંસ્વ્યાતગુણા હૈં, ડનસે કાપોતલેશ્યા વાલે સંસ્વ્યાતગુણા હૈં, ડનકી અપેક્ષા નીલલેશ્યા વાલે વિશેષાધિકા હૈં ઓર નીલલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિકા હૈં । ડનકી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા વાલે સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્ય ચ અસંસ્વ્યાતગુણા હૈં, ડનકી અપેક્ષા નીલલેશ્યા વાલે સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્ય ચ વિશેષાધિકા હૈં ઓર નીલલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્ય ચ વિશેષાધિકા હૈં ।

અવ સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં ઓર તિર્યચ સ્ત્રિયોં કા લેશ્યાવિષયક અલ્પબહુત્વ દિશલાતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ડન સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર તિર્યચનિયોં મેં કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા કી અપેક્ષા કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય

અપેક્ષાએ તેજલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણુ છે તેમનાથી કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણુ છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે અને નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ-અસંખ્યાતગણુ છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ વિશેષાધિક છે અને નીલલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ વિશેષાધિક હોય છે.

હવે સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો અને તિર્યચ સ્ત્રિયો વિષયક અલ્પબહુત્વ દેખાડે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને તિર્યચનિયોમ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાની અપેક્ષાએ કેણુ કેનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषा-
धिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहेव पंचमं तहा इमं छट्ठं भाणियव्वं’
यथैव पञ्चमं तिर्यग्योनिकसम्बन्धित कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वमुक्तं तथा इदं षष्ठमपि
तिर्यग्योनिक—तत् स्त्री सम्बन्धि कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वं वक्तव्यम्,

अथ गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक तत् स्त्री सम्बन्धि कृष्णलेश्यादीनामल्प-
बहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते ! गवमवकंति य पंचेदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी-
ण य कण्हेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिं तो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा
विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ? एतेषां खलु गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां
तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्—नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्-
मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषा-
धिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सवत्थो वा गवमवकंति य पंचेदिय-
तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा’ सर्वस्तोका गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ल-
लेश्या भवन्ति, तदपेक्षया—‘सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ’ शुक्ल-

अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसा पंचम तिर्यग्योनिक संबंधी कृष्णलेश्या आदि का
अल्पबहुत्व कहा है, वैसा ही यह छठा तिर्यचों और तिर्यचनियों का कृष्णलेश्या
आदि विषयक अल्पबहुत्व कहलेना चाहिए ।

अब गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों और तिर्यचनियों संबंधी कृष्णलेश्या आदि का
अल्पबहुत्व कहते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजो-
लेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों और तिर्यच-
नियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच शुक्ललेश्या वाले सबसे कम

श्री भगवान्—हे गौतम ! जेवुं पंचम तिर्यग्योनिक संभंधी कृष्णलेश्या आदिनुं
अल्प-अहुत्व कहुं छे तेवुं न आ छट्ठा तिर्यचो अने तिर्यचनियोनुं कृष्णलेश्या आदि
विषयक अल्प-अहुत्व कहेवुं लेई अ.

इवे गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो अने तिर्यचनियो संभंधी कृष्णलेश्या आदिनुं
अल्पअहुत्व कहे छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या,
पद्मलेश्या अने शुक्ललेश्यावाणा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो अने तिर्यचनियोमां केषु
केनाथी अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान् ! गौतम, गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच शुक्ललेश्यावाणा अधाथी ओछा छे,

લેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘પદ્મલેશ્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘પદ્મલેશ્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘પદ્મલેશ્યાઓ તિરિક્ષ્ણજોણિનીઓ સંખ્યેયગુણાઓ’ પદ્મલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘તેજોલેશ્યાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયાપિ ‘તેજોલેશ્યા તિરિક્ષ્ણજોણિનીઓ સંખ્યેયગુણાઓ’ તેજોલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાપોતલેશ્યા સંખ્યેયગુણા’ કાપોતલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘નીલલેશ્યા વિસેસાદિયા’ નીલલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કૃષ્ણલેશ્યા વિસેસાદિયા’ કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાપોતલેશ્યાઓ સંખ્યેયગુણાઓ’ કાપોતલેશ્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘નીલલેશ્યાઓ વિસેસાદિયાઓ’ નીલલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કૃષ્ણલેશ્યાઓ વિસેસાદિયાઓ’ કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ।

હૈં, उनकी अपेक्षा शुक्ललेश्या वाली तिर्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं। उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा पद्मलेश्यावाली तिर्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाले पंचेन्द्रियतिर्यच संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाली तिर्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले तिर्यच पंचेन्द्रिय संख्यातगुणा। उनसे नीललेश्या वाले तिर्यच पंचेन्द्रिय विशेषाधिक। उनसे कृष्णलेश्या वाले तिर्यच पंचेन्द्रिय विशेषाधिक। उनसे कापोतलेश्या वाली तिर्यचनियों संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाली गर्भज तिर्यचनी विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाली गर्भज तिर्यचनियों विशेषाधिक हैं।

અવ સંસૃષ્ટિય તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા તથા તિર્યચનિયોં કા કૃષ્ણ

તેમની અપેક્ષાએ શુક્લલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સંખ્યાતગણા તેમનાથી નીલલેશ્યાવાળા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય વિશેષાધિક તેમનાથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય વિશેષાધિક તેમનાથી કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યચનિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી ગર્ભજ તિર્યચની વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ગર્ભજ તિર્યચનિયો વિશેષાધિક છે.

અથ સંમૂર્ચ્છિમ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક એવં ચ તત્ સ્ત્રીનાં કૃષ્ણાદિ-
લેશ્યાનામલ્પવહુત્વમાહ—‘એસિ ણં મંતે ! સંમુચ્છિમપંચેન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિણિય ય ગભ્મ-
વકંતિય પંચિદ્રિય તિરિક્ષજોણિણિય કળ્હેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણય કયરે કયરેહિંતો
અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેષાં ચલુ સંમૂર્ચ્છિમ-
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાનાશ્ચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકીનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં
યાવત્-નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યો-
ડ્ડપા વા, વહુક્કા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા ગભ્મવકંતિયપંચિદ્રિયતિરિક્ષજોણિયા સુક્કલેસ્સા’ સર્વસ્તોકા ‘ગર્ભ-
વ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ શુક્કલલેશ્યા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા—‘સુક્કલેસ્સાઓ
સંચેજ્જગુણાથો’ શુક્કલલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંચયેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા ‘પમ્હલેસ્સા
ગભ્મવકંતિયપંચિદ્રિયતિરિક્ષજોણિયા સંચેજ્જગુણા’ પદ્મલેશ્યાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંચયેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા—‘પમ્હલેસ્સાઓ તિરિક્ષજોણિણીઓ
આદિ લેશ્યાઓં કી અપેક્ષાસે અલ્પવહુત્વ પ્રદર્શિત કિયા જાતા હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ઇન્ સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ઔર ગર્ભજ પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચોં સેં તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચનિયોં મેં કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા,
કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઔર શુક્કલલેશ્યા કી અપેક્ષા કૌન્
કિસસે અલ્પ, વહુત તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સવસે કમ શુક્કલલેશ્યા વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ
હૈં, ડનકી અપેક્ષા શુક્કલલેશ્યા વાલી તિર્યચનિયાં સંચ્યાતગુણી અધિક હૈં, ડનકી
અપેક્ષા પદ્મલેશ્યા વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સંચ્યાતગુણા અધિક હૈં, ડનકી
અપેક્ષા પદ્મલેશ્યા વાલી તિર્યચની સંચ્યાતગુણી હૈં, ડનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા
વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સંચ્યાતગુણા અધિક હૈં, ડનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા

હવે સંમૂર્ચ્છિમ તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોતું તથા તિર્યચનિયોતું કૃષ્ણ આદિ
લેશ્યાઓની અપેક્ષાથી અલ્પવહુત્વ પ્રદર્શિત કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આ સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય-
તિર્યચોમાં તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચનિયોમાં કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,
પદ્મલેશ્યા અને શુક્કલલેશ્યાની અપેક્ષાએ કેાણુ કેાનાથી અલ્પ, વહુત, તુલ્યવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! યધાથી ઓછા શુક્કલલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ
હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ શુક્કલલેશ્યાવાળી તિર્યચનિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે, તેમની
અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની
અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા

वाली तिर्य्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेइया वाले गर्भज तिर्य्यच संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेइयावाले गर्भज तिर्य्यच विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा कृष्णलेइया वाले गर्भज तिर्य्यच विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा कापोतलेइया वाली तिर्य्यचनियां संख्यातगुणी हैं, उनकी अपेक्षा नीललेइया वाली तिर्य्यचनियां विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा भी कृष्णलेइया वाली तिर्य्यचनियां विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेइया वाले समूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्य्यच असंख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेइया वाले समूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्य्यच विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा कृष्णलेइया वाले समूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्य्यच विशेषाधिक हैं।

ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાથી તેજોદેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી અધિક છે.

તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યચ સંખ્યાતગણા છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યચ વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યચ વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યચનિયો સંખ્યાતગણી છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી તિર્યચનિયો વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી તિર્યચનિયો વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંખ્યાતગણા છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ વિશેષાધિક છે.

જોણિયાણં તિરિક્ષજોણીણ ય કણ્હેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણં કયરે કયરેહિતો અપ્પા
વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?' હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલ્લ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિ-
કાનાં તિર્યગ્ગ્યોનિકીનાશ્ચ કુણ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં
પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશે-
ષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સન્વત્થોવા પંચિદિયતિરિક્ષ-
જોણિયા સુક્કલેસ્સા' સર્વસ્તોકાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા—
'સુક્કલેસ્સાઓ સંઘિજ્જગુણાઓ' શુક્લલેશ્યાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
તાંભ્યઃ 'પમ્હલેસ્સા સંઘેજ્જગુણા' પદ્મલેશ્યાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
તેભ્યોડપિ—'પમ્હલેસ્સાઓ સંઘેજ્જગુણાઓ' પદ્મલેશ્યાસ્તિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવ-
ન્તિ, તાંભ્યોડપિ—'તેજલેસ્સા સંઘેજ્જગુણા' તેજોલેશ્યાસ્તિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
તેભ્યોડપિ—'તેજલેસ્સાઓ સંઘિજ્જગુણાઓ' તેજોલેશ્યાસ્તિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવ-
ન્તિ, તદપેક્ષયા—'કાડલેસ્સા સંઘેજ્જગુણા' કાપોતલેશ્યા સ્તિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ,
તેભ્યોડપિ—'નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ' નીલલેશ્યાસ્તિર્યગ્ગ્યોનિકાઓ વિશેષાધિકા ભવ-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! હવે કુણ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાલે
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં ઔર તિર્યંચનિયોં મેં સે કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા
વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સબ સે કમ શુક્લલેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો-
નિક હૈ, ડનકી અપેક્ષા શુક્લલેશ્યા વાલી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની સંખ્યાત-
ગુણી અધિક હૈં. ડનકી અપેક્ષા પદ્મલેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યા-
તગુણા અધિક હૈં, ડનકી અપેક્ષા પદ્મલેશ્યા વાલી તિર્યંચની સંખ્યાતગુણી
અધિક હૈં, ડનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલે તિર્યંચ સંખ્યાતગુણા અધિક હૈં,
ડનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલી તિર્યંચની સંખ્યાતગુણી અધિક હૈં, ડનકી અપેક્ષા
કાપોતલેશ્યા વાલી તિર્યંચનિયાં સંખ્યાતગુણા હૈં, ડનકી અપેક્ષા નીલલેશ્યા

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આ કુણ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યંચો અને તિર્યંચનિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા શુક્લલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનિક
છે, તેમની અપેક્ષાએ શુક્લલેશ્યાવાળી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની
અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ
પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા
તિર્યંચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાથી તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાત-
ગણી અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો સંખ્યાતગણી છે, તેમની
અપેક્ષાથી નીલલેશ્યાવાળી તિર્યંચની વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કુણ્ણલેશ્યાવાળા

ન્તિ, તામ્યોઽપિ-‘કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તેમ્યોઽપિ-‘કાઉલેશ્યા અસંખ્યેયગુણા’ કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેમ્યોઽપિ-‘નીલલેશ્યા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તેમ્યોઽપિ-‘કૃષ્ણલેશ્યાસો વિશેષાધિકાઓ’ કૃષ્ણલેશ્યાસ્તિર્યગ્યોનિક્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એસિ ણં મંતે ! તિરિક્ષજોણિયાણં તિરિક્ષજોણિનીયં ય કૃષ્ણલેશ્યાણં જાવ મુક્કલેશ્યાણં ય કયરે કયરે-હિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિશેષાધિકા વા ?’ હે ભદ્રન્ત ! એતેપાં સ્વલુ તિર્યગ્યોનિકાનાં તિર્યગ્યોનિકીનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં ચાવત્-નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેમ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહેવ નવમં અપ્પા વહુયં તહા ઇમં પિ’ યથૈવ નવમમ્ તિર્યગ્યોનિકસમ્બન્ધિ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવિષયમલ્પવહુત્વ મુક્તં તથા ઇદમપિ દશમં તિર્યગ્યોનિકસમ્બન્ધિ લેશ્યાવિષયકમલ્પવહુત્વં વક્તવ્યમ્, કિન્તુ-‘જઘરં કાઉલેશ્યા તિરિક્ષજોણિયા અણંતગુણા’ નવરં-વિશેષસ્તુ-કાપોતલેશ્યા સ્તિર્યગ્યોનિકા અનન્તગુણા અવસેયાઃ, તથા ચ સર્વાસ્વપિ લેશ્યામ્ સ્ત્રિયઃ પ્રભૂતા ભવન્તિ, સર્વસંખ્યાઽપિ ચ તિર્યગ્યોનિકપુરુષેભ્યસ્તિર્યગ્યોનિકસ્ત્રિયસ્ત્રિગુણા ભવન્તિ, તથાચોક્તમ્-

વાલી તિર્યચની વિશેષાધિકા હૈં, ડનકી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલી તિર્યચનિયાં વિશેષાધિકા હૈં, ડનકી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા વાલે તિર્યચ અસંખ્યાતગુણા અધિકા હૈં, ડનકી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે તિર્યચ વિશેષાધિકા હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચચોનિકોં ઓર તિર્યચચનિયોં મેં સે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા કી અપેક્ષા સે કોન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે નૌવાં તિર્યગ્યોનિક સંબંધી અલ્પવહુત્વ કૃષ્ણાદિ લેશ્યા કી અપેક્ષા સે કહા હૈ, વૈસા હી યહ દસવાં મી સમજ્ઞલેના ચાહિય ! કિન્તુ ઇસ અલ્પવહુત્વ મેં વિશેષતા યહ હૈ કિ કાપોતલેશ્યા વાલે તિર્યચ અનન્તગુણે હોતે હૈં, એસા કહના ચાહિય !

તિર્યચનીયો વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યચ અસંખ્યાતગુણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા તિર્યચ વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તિર્યચ વિશેષાધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચચોનિકો અને તિર્યચચોનિયોમાંથી કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાની અપેક્ષાએ કેણુ કેનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જેમ નવમા તિર્યગ્યોનિક સંબંધી અલ્પવહુત્વ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાની અપેક્ષાએ કેણુ છે, તેવું જ આ દશમું પણ સમજ્ઞ લેવું જોઈએ. પરન્તુ આ અલ્પ-વહુત્વમાં વિશેષતા એ છે કે, કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યચ અનન્તગુણા હોય છે, એમ કહેવું જોઈએ.

‘ત્રિગુણા તિરુવઅહિયા તિરિયાણં’ इति, त्रिगुणा त्रिरूपाधिकास्तिरश्वां स्त्रियो ज्ञातव्याः, इति, तस्मात् संख्यातगुणारित्यग्योनिकस्त्रियः सप्तमाल्पबहुत्ववक्तव्यतायां प्रतिपादिताः ततः संसृष्टिष्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकगर्भव्युत्क्रान्तिकपश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-पुरुषस्त्रीविषयाष्टमाल्पबहुत्ववक्तव्यतोक्ता, तदनन्तरं सामान्येन पश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपुरुषस्त्री-विषयनवमाल्पबहुत्वमुक्तम्, तदनन्तरं सामान्येन तिर्यग्योनिकपुरुषस्त्रिसम्बन्धि दशमाल्प-बहुत्वं प्रतिपादितं तदुपसंहारमाह—‘एवं एए दश अप्पा बहुगा तिरिक्खजोणियाणं’ एवम्-उपर्युक्तरीत्या, एतानि-पूर्वोक्तानि दश अल्पबहुत्वानि तिर्यग्योनिकानामवसेयानि, इति फलितम् ॥ सू. १०॥

મનુષ્યાદિ સલેશ્યાલ્પવહુત્વવક્તવ્યતા

મૂલમ્—एवं मणुस्साण वि अप्पा बहुगा भाणियब्बा, नवरं पच्छिमगं अप्पा बहुगं नत्थि, एएसि णं भंते । देवाणं कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्साण

इस प्रकार सभी लेश्याओं में स्त्रियों की संख्या अधिक पाई जाती है, यों भी सब तिर्यच पुरुषों की अपेक्षा तिर्यच स्त्रियां त्रिगुनी और तीन अधिक होती हैं। कहा भी है—‘तिर्यचगति में पुरुषों की अपेक्षा स्त्रियां त्रिगुनी और तीन अधिक होती हैं, ऐसा जानना चाहिए।’ इस कारण सातवें अल्पबहुत्व की वक्तव्यता में तिर्यच स्त्रियां संख्यातगुणी अधिक कही गई हैं, तत्पश्चात् संसृष्टिष्व पंचेन्द्रिय तिर्यचयो निक और गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक पुरुष विषयक आठवें अल्पबहुत्व की वक्तव्यता कही है। तदनन्तर सामान्य रूप से पंचेन्द्रिय तिर्यच और तिर्यचणी विषयक नौवें अल्पबहुत्व की वक्तव्यता कही है और फिर सामान्य रूप से तिर्यच और तिर्यच स्त्रियों संबंधी दशम अल्पबहुत्व प्रतिपादित किया गया है। उपसंहार—इस प्रकार ये पूर्वोक्त दश अल्पबहुत्व तिर्यचों संबंधी कहे गये हैं ॥ १०॥

આ પ્રકારે બધી લેશ્યાઓમાં સ્ત્રિયોની સંખ્યા અધિક મળી આવે છે. આમ પણ બધા તિર્યચ પુરુષોની અપેક્ષાએ તિર્યચ સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી અને ત્રણ અધિક હોય છે. ‘કહ્યું પણ છે. તિર્યચ ગતિમાં પુરુષોની અપેક્ષાએ સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી ને ત્રણ અધિક હોય છે’ એમ બાણુવું બેઠ્યે. એ કારણે સાતમા અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતામાં તિર્યચ સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણી અધિક કહેવાયેલી છે. પશ્ચાત્ સંસૃષ્ટિષ્વ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પુરુષ વિષયક આઠમાં અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા કહી છે તદનન્તર સામાન્ય રૂપથી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને તિર્યચની વિષયક નવમા અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા કહી છે અને પછી સામાન્ય રૂપથી તિર્યચ અને તિર્યચ સ્ત્રિયો સંબંધી દશમ અલ્પબહુત્વ પ્રતિપાદન કરાયેલ છે.

ઉપસંહાર—આ પ્રકારે આ પૂર્વોક્ત દશ અલ્પબહુત્વ તિર્યચો સંબંધી કહેલ છે. ॥સૂ. ૧૦॥

य कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! देवीणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवीओ काउलेस्साओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ एवं, एएसि णं भंते ! देवाणं देवीण य कण्हलेस्साण य जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया काउलेस्सा देवीओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्सा देवा संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ देवीओ संखेज्जगुणाओ, एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं जाव कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवीणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! एवं चेव, एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा भवणवासिणीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, काउलेस्साओ भवणवासिणीओ असंखेज्जगुणाओ, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया,

काउलेस्सा भवणवासिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ. नीललेस्साओ
 विसेसाहियाओ, कणहलेस्साओ विसेसाहियाओ, एवं वाणमंतराणं
 तिन्नेव अप्पा बहुया जहेव भवणवासिणं तहेव भाणियव्वा, एएसि णं
 भंते ! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्सा ण य कयरे कयरेहिंतो
 अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा
 जोइसिया देवा तेउलेस्सा, जोइसिणीओ देवीओ तेउलेस्साओ संखे-
 ज्जाओ, एएसि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पम्हलेस्साणं
 सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसे-
 साहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्ह-
 लेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! वेमा-
 णियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साण य पम्हसुक्कलेस्साण य कयरे
 कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा !
 सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउ-
 लेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ वेमाणिणीओ देवीओ असंखेज्ज-
 गुणाओ, एएसि णं भंते ! भवणवासी देवाणं वाणमंतराणं जोइसियाणं
 वेमाणियाण य देवाण य कणहलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरे-
 हिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा !
 सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउ-
 लेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा, काउ-
 लेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कणहलेस्सा विसेसाहिया,
 तेउलेस्सा वाणमंतरा देवा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा,
 नीललेस्सा विसेसाहिया, कणहलेस्सा विसेसाहिया, तेउलेस्सा जोइ-
 सिया देवा संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! भवणवासिणीणं वाणमंतरीणं
 जोइसिणीणं वेमाणिणीण य कणहलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे
 कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा !
 सव्वत्थोवाओ देवीओ वेमाणिणीओ तेउलेस्साओ भवणवासिणीओ

तेउलेस्साओ असंखेज्जाओ, काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ
 विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्साओ वाण-
 मंतरीओ देवीओ असंखेज्जगुणाओ, काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ,
 नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउ-
 लेस्साओ जोइसिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ, एएसि णं भंते ! भव-
 णवासीणं जाव वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव
 सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा,
 विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वरथोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा,
 पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ
 वेमाणिय देवीओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा भवणवासी देवा असं-
 खेज्जगुणा, तेउलेस्साओ भवणवासिणी देवीओ संखेज्जगुणाओ, काउ-
 लेस्सा भवणवासी असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा
 विसेसाहिया, काउलेस्साओ भवणवासिणीओ संखेज्जगुणाओ, नील-
 लेस्साओ विसेसाहियाओ कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्सा
 वाणमंतरा संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ संखेज्जगुणाओ, काउ-
 लेस्सा वाणमंतरा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा
 विसेसाहिया, काउलेस्साओ वाणमंतराओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ
 विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्सा जोइसिया
 संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ जोइसिणीओ संखेज्जगुणाओ ॥सू० ११॥

छाया-एवं मनुष्याणामपि अल्पबहुत्वानि भणितव्यानि, नवरं पश्चिममल्पबहुत्वं नास्ति,
 एतेषां रात्रि सन्त ! देवानां कृष्णलेङ्गानां यावत् शुक्ललेङ्गानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा

सलेश्य मनुष्यादिकी वक्तव्यता

जब्दार्थ-(एवं मनुष्याण वि) इसी प्रकार मनुष्यों का भी (अल्पावहुगा
 भाणियन्वा) अल्पबहुत्व कहना चाहिए (नवरं) विशेष (पच्छिममं अल्पावहुगं

सलेश्य मनुष्यादिनी वक्तव्यता।

शब्दार्थ-(एवं मनुष्याण वि) ऐसे प्रकार मनुष्यों का भी (अल्पा वहुगा भाणियन्वा)

વા બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા દેવાઃ શુક્લલેશ્યાઃ, પદ્મ-
લેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણ-
લેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एतासां खलु भदन्त ! देवीनां कृष्ण-
लेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानाञ्च कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल્યા वा विशेषा-
धिका वा ? हे गौतम ! सर्वस्तोका देव्यः कपोतलेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषा-

नस्थि) પિત્તલા અલ્પબહુત્વ નહીં ।

(एएसि णं भंते ! देवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) हे भगवन् !
इन कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या वाले देवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन
किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य
अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम !
शुक्ललेश्या वाले देव सब से कम हैं । (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या
वाले असंख्यातगुणा हैं (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कपोतलेश्या वाले असं-
ख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्ह-
लेस्सा विसेसाहिया) कण्हलेश्या वाले विशेषाधिक हैं (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा)
तेजोलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं ।

(एएसि णं भंते ! देवीणं कण्हलेस्साणं य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरे-
हिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! इन कृष्ण-
लेश्या वाली यावत् तेजोलेश्या वाली देवियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य
अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा देवीओ काउलेस्साओ) हे गौतम !

અલ્પબહુત્વ કહેવું નોઈએ (તવરં) વિશેષ (પચ્છિમ્મં અપ્પા બહુગં નસ્થિ) પાછલું અલ્પ
બહુત્વ નહીં.

(एएसि णं भंते ! देवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) हे भगवन् ! आ कृष्णलेश्या
यावत् शुक्ललेश्यावाणा देवोमां (कयरे कयरेहिंतो) कोण कोनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला
वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, वधारे, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! शुक्ललेश्यावाणा देव अधाथी ओछा
छे (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाणा असंख्यातगुणा छे (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा)
कपोतलेश्यावाणा असंख्यातगुणा छे (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्यावाणा विशेषाधिक
छे (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाणा विशेषाधिक छे (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) तेजे-
लेश्यावाणा संख्यातगुणा छे.

(एएसि णं भंते ! देवीणं कण्हलेस्साणं य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा,
बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! आ कृष्णलेश्यावाणी यावत् तेजे-
लेश्यावाणी देवियोमां कोण कोनाथी अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

ધિકાઃ, તેજોલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, એવમ્ એતેપાં સ્વલુ મદન્ત ! દેવાનાં દેવીનાંશ્ચ કૃષ્ણ-
લેશ્યાનાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાનાં કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા
વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા દેવાઃ શુક્લલેશ્યાઃ, પદ્મલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા
અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કાપોતલેશ્યા દેવ્યઃ
સંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યા દેવાઃ

સવ સે કમ દેવિયાં કાપોતલેશ્યા વાલી હૈં (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલ-
લેશ્યા વાલી વિશેષાધિકા હૈં (કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલી
વિશેષાધિકા હૈં (તેઝલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાલી સંખ્યાતગુણા હૈં
(એવં) હસ પ્રકાર (એસિ ણં મંતે ! દેવાણં દેવીણ ચ કળ્હલેસ્સાણં ચ જાવ સુક્ક-
લેસ્સાણ ચ) હે મગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાલે દેવોં મેં
ઔર દેવિયોં મેં (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા તુલ્લા વા
વિસેસાહિયાવા ?) અન્પ, બહુત, તુલ્ય, યા વિશેષાધિકા હૈં ? (ગોયમા ! સન્વત્થોવા
દેવા સુક્કલેસ્સા) હે ગૌતમ ! સવ સે કમ દેવ શુક્લલેશ્યા વાલે હૈં (પમ્હલેસ્સા
અસંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હૈં (કાઝલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા)
કાપોતલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા વાલે
વિશેષાધિકા હૈં (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિકા હૈં
(કાઝલેસ્સાઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યા વાલી દેવિયાં સંખ્યાતગુણા
હૈં (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યા વાલી વિશેષાધિકા હૈં (કળ્હ-
લેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલી વિશેષાધિકા હૈં (તેઝલેસ્સા દેવા

(ગોયમા ! સન્વત્થોવા દેવીઓ કાઝલેસ્સાઓ) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછી દેવિયો
કાપોતલેશ્યાવાળી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે (કળ્હ-
લેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે (તેઝલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ)
તેજોલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગુણી છે (એવં) ઓ રીતે.

(એસિ ણં મંતે ! દેવાણં દેવીણ ચ કળ્હલેસ્સાણં ચ જાવ સુક્કલેસ્સાણ ચ) હે મગવન્ !
આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં અને દેવિયોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ
કોનાથી (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અન્પ, ઘણા તુલ્ય વા વિશેષાધિકા છે ?

(ગોયમા ! સન્વત્થોવા દેવા સુક્કલેસ્સા) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા શુક્લલેશ્યાવાળા દેવ
છે (પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગુણા છે (કાઝલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા)
કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગુણા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિકા
છે (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિકા છે (કાઝલેસ્સાઓ દેવીઓ સંખેજ્જ-
ગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાળી દેવીઓ સંખ્યાતગુણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલ-
લેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે (કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિકા છે

સંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ, એતેષાં ભદન્ત ! ભવનવાસિનાં દેવાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ તેજોલેશ્યાનાં ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા ભવનવાસિનો દેવા સ્તેજોલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, એતાસાં સ્વલુ ભદન્ત ! ભવનવાસિનીનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ તેજોલેશ્યાનાં કતરાઃ કતરાભ્યોઽલ્પા વા બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! એવઞ્ચૈવ, એતેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! ભવનવાસિનાં દેવાનાં સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યા વાલે દેવ સંખ્યાતગુણા હૈં (તેઝલેસ્સાઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યા વાલી દેવિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં ।

(એસિ ણં મંતે ! ભવનવાસીણં દેવાણં કણ્હલેસ્સાણં જાવ તેઝલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યાવાલે યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલે ભવનવાસી દેવોં મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા ભવનવાસી દેવા તેઝલેસ્સા) હે ગૌતમ ! સ્વસે કમ ભવનવાસી દેવ તેજોલેશ્યા વાલે હૈં (કાઝલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાલે વિશેષાધિક હૈં (કણ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં ।

(એસિ ણં મંતે ! ભવનવાસિણીણં દેવીણં કણ્હલેસ્સાણં જાવ તેઝલેસ્સાણં) હે ભગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાલી ભવનવાસિની દેવિયોં મેં (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લ વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે

(તેઝલેસ્સા દેવા સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા દેવ સંખ્યાતગણા છે (તેઝલેસ્સાઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

(એસિ ણં મંતે ! ભવનવાસીણં દેવાણં કણ્હલેસ્સાણં જાવ તેઝલેસ્સાણં ચ) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા ભવનવાસી દેવા તેઝલેસ્સા) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ભવનવાસી દેવ તેજોલેશ્યાવાળા છે (કાઝલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કણ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે ?

(એસિ ણં મંતે ! ભવનવાસિણીણં દેવીણં કણ્હલેસ્સાણં જાવ તેઝલેસ્સાણં) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, અધિક તુલ્ય અથવા

દેવીનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ તેજોલેશ્યાનાશ્ચ કતરાઃ કતરામ્બોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા ભવનવાસિનો દેવાસ્તેજોલેશ્યાઃ, ભવનવાસિન્યસ્તેજોલેશ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિનોઽસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિન્યો દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, एवं वानव्यन्तराणां त्रीण्येव गौतम ! इसी प्रकार ।

(एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों और देवियों में (कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुन्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम भवनवासी देव तेजोलेश्या वाले हैं (भवनवासिणीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणी हैं (काउलेस्सा भवणवासि देवा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले भवनवासी देव असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ भवणवासिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं (एवं वाणमंतराणं तिन्नेव अप्पावहुया)

વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! एवं चेय) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે,

(एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन् ! आ कृष्णलेश्यावाणा यावत् तेजोलेश्यावाणा लवनवासी देवा अने देवियोभां (कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौण कौनाथी अल्प, अधिक, तुन्य अथवा विशेषाधिक છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा)हे गौतम ! अधाथी ओछा लवनवासी देव तेजोलेश्यावाणा છે (भवનવાસિનીઓ તેઉલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાણી લવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (કાઉલેસ્સા ભવનવાસી દેવા અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાણા લવનવાસી દેવો અસંખ્યાતગણા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાણા વિશેષાધિક છે (કણ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાણા વિશેષાધિક છે (કાઉલેસ્સાઓ ભવનવાસિનીઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાણી લવનવાસિની દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે. (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાણી લવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે (કણ્હલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાણી લવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે (एव)

अल्पबहुत्वानि यथैव भवनवासिनां तथैव भणितव्यानि, एतेषां खलु भदन्त ! ज्योतिष्काणां देवानां देवीनाञ्च तेजोलेश्यानां कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका ज्योतिष्का देवा स्तेजोलेश्याः, ज्योतिष्क्यो देव्य स्तेजोलेश्याः संख्येयाः, एतेषां खलु भदन्त ! वैमानिकानां देवानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! वैमानि-

इसी प्रकार वानव्यन्तरों के तीनों अल्पबहुत्व (जहेव भवणवासिणं) जैसे भवनवासियों के (तहेव) उसी प्रकार (भाणियव्वा) कहने चाहिए ।

(एएसिणं भंते ! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साणं) हे भगवन् ! इन तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्क देवों और देवियों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जोइसिया देवा तेउलेस्सा) हे गौतम ! तेजोलेश्यावाले ज्योतिष्क देव सब से कम हैं (जोइसिणीओ देवीओ तेउलेस्साओ संखेज्जाओ) तेजोलेश्यावाली ज्योतिष्क देवियां संख्यातगुणी हैं ।

(एएसिणं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पद्मलेस्साणं सुक्कलेस्साण य) हे भगवन् ! इन तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले वैमानिक देवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम शुक्ललेश्या वाले

वाणमंतराणं तिन्नेवा अप्पा बहुया) अथ प्रकारे वानव्यन्तरदेवानो तेषु अल्पबहुत्व (जहेव भवणवासिणं) वेवा भवनवासियोना (तहेव) अथ प्रकारे (भाणियव्वा) कडेवा नेधं अ.

(एएसिणं भंते ! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साणं) हे भगवन् ! आ तेनेलेश्यावाणा ज्योतिष्क देवा अने देवियोभां (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) केणु केनाथी अल्प, धण्णा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जोइसिया देवा तेउलेस्सा) हे गौतम ! अधाथी आछा तेनेलेश्यावाणा ज्योतिष्क देव (जोइसिणीओ देवीओ तेउलेस्साओ संखेज्जाओ) तेनेलेश्यावाणी ज्योतिष्क देवीओ संख्यातगुणी छे.

(एएसिणं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पद्मलेस्साणं सुक्कलेसाण य) हे भगवन् ! आ तेनेलेश्या, पद्मलेश्या, अने शुक्ललेश्यावाणा वैमानिक देवाभां (कयरे कयरेहिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, धण्णा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! अधाथी आछा शुक्ललेश्या

કાનાં દેવીનાં દેવીનાશ્ચ તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડલ્પા
વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા વૈમાનિકા દેવાઃ શુક્લલેશ્યાઃ,
પદ્મલેશ્યાઃ, અસંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા વૈમાનિકવ્યો દેવ્યઃ
સંખ્યેયગુણાઃ, એતેપાં યલ્લુ ભદન્ત ! ભવનવાસિ દેવાનાં વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમા-
નિકાનાશ્ચ દેવાનાશ્ચ કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્-શુક્લલેશ્યાનાં કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા
વૈમાનિક દેવ હૈં (પમ્હલેસ્સા અસંખિજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા
હૈં (તેડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હૈં ।

(एएसि णं भंते ! वेमाणिघाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साण य पम्हसुक्क-
लेस्साण य) हे भगवन् ! इन तेजोलेश्या वाले तथा पद्म और शुक्ललेश्या वाले
वैमानिक देवों और देवियों (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वहुया वा तुल्ला वा
विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है ?
(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम
वैमानिक देव शुक्ललेश्या वाले हॆं (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले
असंख्यातगुणा हॆं (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्या वाले असंख्यातगुणा
हॆं (तेउलेस्साओ वेमाणिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्या वाली वैमा-
निक देवियां संख्यातगुणी हॆं ।

(एएसि णं भंते ! भवणवासीदेवाणं) हे भगवन् ! इन भवनवासी देवों में
(वाणमंतराणं) वानव्यन्तरो में (जोइसियाणं) ज्योतिष्को में (वेमाणिघाण य)
और वैमानिक देवों में (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) कृष्णलेश्या यावत्

લેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવ છે (પમ્હલેસ્સા અસંખિજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા
છે (તેડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે.

(एएसि णं भंते ! वेमाणिघाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साण य पम्हसुक्कलेस्साण य) हे
भगवन् ! आ तेजोलेश्यावाणा तथा पद्म अने शुक्ललेश्यावाणा वैमानिक देवा अने
देवियोभा (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, वहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कोषु
कानाथी अल्प, धणु, तुल्य अथवा विशेषाधिक છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! अधाथी ओछा वैमा-
निक દેવ શુક્લલેશ્યાવાળા છે (પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે
(તેડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (તેડલેસ્સાઓ વૈમાણિણીઓ
દેવોઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

(एएसि णं भंते ! भवनवासी देवाणं) हे भगवन् ! आ भवनवासी देवाभां (वाणमंतराणं)
વાનવ્યન્તરેમાં (જોઈસિયાણં) જ્યોતિષ્કેમાં (વૈમાણિયાણ ય) અને વૈમાનિક દેવોમાં (કણ્હ-
લેસ્સાણં જાવ સુક્કલેસ્સાણં) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળાઓમાં (કયરે કયરેહિંતો

તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા વૈમાનિકા દેવાઃ શુક્લલેશ્યાઃ, પદ્મલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા ભવનવાસિ દેવા અસંખ્યેય-ગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યા વાનવ્યન્તરા દેવા અસંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશે-ષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યા જ્યોતિષ્કા દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एतेषां खलु भदन्त ! भवनवासिनीनां वानव्यन्तरीणां ज्योतिष्कीणां वैमानिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां

શુક્લલેશ્યા વાલોં મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હેં ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા વેમાણિયા દેવા સુક્કલેસ્સા) હે ગૌતમ ! સ્વ સે કમ્મ વૈમાનિકદેવ શુક્લલેશ્યાવાલે (પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) પદ્મ લેશ્યાવાલે અસંખ્યાતગુણા હેં (તેડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાલે અસંખ્યાતગુણા હેં । (તેડલેસ્સા ભવ-નવાસીદેવા અસંખેજ્જગુણા) તેજો લેશ્યાવાલે ભવનવાસીદેવ અસંખ્યાતગુણા હેં, (કાડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યા વાલે અસંખ્યાતગુણા હેં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલ લેશ્યાવાલે વિશેષાધિક હેં (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણ-લેષ્ણલેશ્યાવાલે વિશેષાધિક હેં (તેડલેસ્સા વાણમંતરા દેવા અસંખેજ્જગુણા) તેજો લેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તર દેવ અસંખ્યાતગુણા (કાડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) કાપોત લેશ્યાવાલે અસંખ્યાતગુણા (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાલે વિશેષાધિક (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક (તેડ-લેસ્સા જોહસિયા દેવા સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાલે જ્યોતિષ્કદેવ સંખ્યાતગુણા

અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) કેાણુ કેાનાથી અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?)

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા વેમાણિયા દેવા સુક્કલેસ્સા) હે ગૌતમ ! યધાથી ઓછા વૈમા-નિક દેવ શુક્લલેશ્યાવાળા (પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણુ છે (તેડલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણુ છે (તેડલેસ્સા ભવનવાસી દેવા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણુ છે (કાડલેસ્સા અસંખેજ્જ-ગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણુ છે. (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક (તેડલેસ્સા વાણમંતરા દેવા અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર દેવ અસંખ્યાતગણુ છે. (કાડલેસ્સા અસં-ખેજ્જગુણા) કાપોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણુ (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. (કળ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. (તેડલેસ્સા જોહસિયા દેવા સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ સંખ્યાતગણુ છે.

(एषसिणं भन्ते ! भवनवासिणीणं वानमन्तरीणं जोहसिणीणं य कण्हलेस्सार्षं जाव

યાવત્-તેજોલેશ્યાનાશ્ચ કતરાઃ કતરાભ્યોડલ્યા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ?
 ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા દેવ્યો વૈમાનિક્ય સ્તેજોલેશ્યાઃ, ભવનવાસિન્યસ્તેજોલેશ્યા અસંખ્યેય-
 ગુણાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ,
 તેજોલેશ્યા વાનવ્યન્તર્યો દેવ્યોડસંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા

(एएस्सि णं भंते ! भवणवासिणीणं वाणमंतमरीणं जोइसिणीणं वेमाणिणी
 य कणहलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्यावाली-यावत्
 तेजो लेश्यावाली भवनवासिनी, वानव्यन्तरी, ज्योतिष्का और वैमानिकी
 देवियों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?)
 कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थो-
 वाओ देवीओ वेमाणिणीओ तेउलेस्साओ) हे गौतम ! सब से कम वैमानिक-
 देवियां तेजोलेश्यावाली हैं (भवणवासिणीओ तेउलेस्साओ असंखेज्जाओ) भवन-
 वासिनी तेजोलेश्यावाली असंख्यातगुणी हैं (काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ)
 कापोत लेश्यावाली असंख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नील-
 लेश्या वाली-विशेषाधिक हैं (कणहलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली
 विशेषाधिक हैं (तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ देवीओ असंखेज्जगुणाओ) तेजो-
 लेश्यावाली वानव्यन्तरी देवियां असंख्यातगुणी हैं (काउलेस्साओ असंखेज्ज-
 गुणाओ) कापोतलेश्यावाली असंख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ)
 नीललेश्यावाली विशेषाधिक हैं (कणहलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्या-
 वाली विशेषाधिक हैं (तेउलेस्साओ जोइसिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ)
 तेजोलेश्यावाली ज्योतिष्कदेवियां संख्यातगुणी हैं ।

तेउलेस्साण य) हे भगवन् ! आ कृष्णलेश्यावाणी यावत् तेजोलेश्यावाणी भवनवासिनी,
 वानव्यन्तरी, ज्योतिष्का અને વૈમાનિકી દેવીઓમાં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા બહુયા વા
 તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) કેાણુ કેાનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवाओ देवीओ वेमाणिणीओ तेउलेस्साओ) हे गौतम ! अधात्थी ओधी
 वैमानिक देवियो तेजोलेश्यावाणी છે (भवणवासिणीओ तेउलेસ્साओ असंखेज्जाओ) ભવન-
 વાસિની તેજોલેશ્યાવાળી અસંખ્યાતગણી છે (કાઉલેસ્સાઓ અસંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યા-
 વાળી અસંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે
 (કણહલેસ્સાઓ વિસેસાહિઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (તેઉલેસ્સાઓ વાણમંતરીઓ દેવીઓ
 અસંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરી દેવિયો અસંખ્યાતગણી છે (કાઉલેસ્સાઓ
 અસંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાળી અસંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલ-
 લેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (કણહલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે
 (તેઉલેસ્સાઓ જોઇસિનીઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો
 સંખ્યાતગણી છે.

વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યા જ્યોતિષ્વયો દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एतेषां
 खलु भदन्त ! भवनवासिनां यावद् वैमानिकानां देवानाञ्च देवीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-
 शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम !
 सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या असं-
 ख्येयगुणाः, तेजोलेश्या वैमानिकदेव्यः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या भवनवासिदेवा असंख्येय-
 गुणाः, तेजोलेश्या भवनवासिदेव्यः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्या भवनवासिनोऽसंख्येय-
 गुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या भवनवासिन्यः

(एणसि णં भંते ! भवनवासीणं जाव वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्ह-
 लेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्यावाले यावत् शुक्ललेश्या
 वाले भवनवासी यावत् वैमानिक देवों और देवियों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन
 किससे अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य
 या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) शुक्ल-
 लेश्यावाले वैमानिक देव सब से कम हैं (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या
 वाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले असंख्यात-
 गुणा हैं (तेउलेस्साओ वेमाणियदेवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली वैमा-
 निकदेवियां संख्यातगुणी हैं (तेउलेस्सा भवनवासीदेवा असंखेज्जगुणा) तेजो-
 लेश्यावाले भवनवासी देव असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ भवनवासीदेवीओ
 संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणा हैं (काउ-
 लेस्सा भवनवासी असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले भवनवासी असंख्यातगुणा
 हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा

(एणसिणं भंते ! भवनवासीणं जाव वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव
 सुक्कलेस्साणं) हे भगवन् ! आ कृष्णलेश्यावाणा यावत् शुक्ललेश्यावाणा भवनवासी यावत्
 वैमानिक देवा अने देवियोभां (कयरे कयरेहिंतो) કેણ કેનાથી (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા
 વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા વેમાણિયા દેવા સુક્કલેસ્સા) શુક્લલેશ્યાવાણા વૈમાનિક દેવ બધાથી
 ઓછા છે (પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા) પદ્મલેશ્યાવાણા અસંખ્યાતગણા છે (તેઉલેસ્સા
 અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાણા અસંખ્યાતગણા છે (તેઉલેસ્સાઓ વેમાણિયદેવીઓ સંખે-
 જ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાણી વૈમાનિક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (તેઉલેસ્સા ભવનવાસી દેવા
 અસંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાણા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણા છે (તેઉલેસ્સાઓ ભવનવાસી
 દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાણી ભવનવાસીની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (કાઉલેસ્સા
 ભવનવાસી અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાણા ભવનવાસી અસંખ્યાતગણા છે (નીલલેસ્સા
 વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યાવાણા વિશેષાધિક છે (કણ્હલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાણા

સંખ્યેયગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિન્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ નીલ-
લેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યા વાનવ્યન્તરાઃ સંખ્યેયગુણાઃ,
તેજોલેશ્યા વાનવ્યન્તર્યોદેવ્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ, કાપોતલેશ્યા વાનવ્યન્તરા અસંખ્યેયગુણાઃ,
નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કાપોતલેશ્યા વાનવ્યન્તરાઃ સંખ્યેય-
ગુણાઃ, નીલલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિકાઃ, તેજોલેશ્યા જ્યોતિષ્કાઃ
સંખ્યેયગુણાઃ, તેજોલેશ્યા જ્યોતિષ્ક્યઃ સંખ્યેયગુણાઃ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે વિશેષાધિક હૈં (કાઝલેસ્સાઓ ભવનવાસિનીઓ
સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાલી ભવનવાસિની દેવિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં (નીલ-
લેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ નીલલેશ્યાવાલી વિશેષાધિક હૈં (કળહલેસ્સાઓ વિસે-
સાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલી વિશેષાધિક હૈં (તેઝલેસ્સા વાળમંતરા અસંખે-
જ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગુણા હૈં (તેઝલેસ્સાઓ વાળ-
મંતરીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાલી વાનવ્યન્તરી દેવિયાં સંખ્યાતગુણી
હૈં (કાઝલેસ્સા વાળમંતરા અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તર અસં-
ખ્યાતગુણા હૈં (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા) નીલલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં ।
(કળહલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વિશેષાધિક હૈં (કાઝલેસ્સાઓ
વાળમંતરીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યા વાલી વાનવ્યન્તરી દેવિયાં
સંખ્યાતગુણી હૈં (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યા વાલી વિશેષાધિક
હૈં (કળહલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાલી વિશેષાધિક હૈં (તેઝ-
લેસ્સા જોહસિયા સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાલે જ્યોતિષ્ક સંખ્યાતગુણા હૈં
(તેઝલેસ્સાઓ જોહસિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજો લેશ્યાવાલી જ્યોતિષ્ક-
દેવિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં ।

વિશેષાધિક છે (કાઝલેસ્સાઓ ભવનવાસિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની
દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાળીઓ વિશેષાધિક છે
(કળહલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (તેઝલેસ્સા વાળમંતરા અસંખે-
જ્જગુણા) તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે (તેઝલેસ્સાઓ વાળમંતરીઓ
સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરી દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (કાઝલેસ્સા વાળમંતરા
અસંખેજ્જગુણા) કાપોતલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે (નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા)
નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (કળહલેસ્સા વિસેસાહિયા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે
(કાઝલેસ્સાઓ વાળમંતરીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) કાપોતલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરી દેવિયો સંખ્યાત-
ગણી છે (નીલલેસ્સાઓ વિસેસાહિયાઓ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (કળહલેસ્સાઓ
વિસેસાહિઓ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (તેઝલેસ્સા જોહસિયા સંખેજ્જગુણા) તેજોલેશ્યા-
વાળા જ્યોતિષ્ક સંખ્યાતગણા છે (તેઝલેસ્સાઓ જોહસિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ) તેજોલેશ્યા-
વાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

टीका-अथ मनुष्यादीनां सलेश्यानामल्पबहुत्वं प्रतिपादयितुमाह-‘एवं मणुस्साणं वि
अप्पावहुगा भाणियव्वा’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या पञ्चेन्द्रियतिरश्चामिव मनुष्याणामपि अल्पबहु-
त्वानि भणितव्यानि किन्तु ‘नवरं पच्छिमगं अप्पावहुगं नत्थि’ नवरम्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-
पेक्षया विशेषस्तु पश्चिमम्-दशममल्पबहुत्वं मनुष्याणां नास्ति-न संभवति तेषामनन्तत्वा-
भावात्, तथा च मनुष्याणामनन्तत्वाभावे ‘कापोतलेश्या स्तेषामनन्तगुणाः’ इति भङ्गासंभवो
बोध्यः, अथ देवानामल्पबहुत्वं प्रतिपादयति-‘एएसि णं भंते ! देवाणं कण्हलेस्साण य जाव
शुकलेस्साण य कवरे कयरेहिंसे अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त !
एतेषां खलु देवानां कृष्णलेश्यानां च यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां
पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशे-
षाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा देवा सुकलेस्सा’
सर्वस्तोका देवाः शुक्ललेश्या भवन्ति लान्तकादिदेवलोकेष्वेव शुक्ललेश्यानां सद्भावात्,

टीकार्थ-अब सलेश्य मनुष्य आदिकों के अल्प बहुत्व का प्रतिपादन
किया जाता है-

पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों के समान मनुष्यों का भी अल्प बहुत्व कहना चाहिए,
किन्तु पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों के अल्प बहुत्व से मनुष्यों संबंधी अल्प बहुत्व में
विशेषता यह है कि मनुष्यों में पिछला अर्थात् दसवां अल्प बहुत्व नहीं होता
है, क्योंकि मनुष्यों में अनन्त संख्या संभव नहीं है। मनुष्यों में अनन्तसंख्या
न होने के कारण ‘कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणा हैं यह भंगसंभव नहीं है।

लेश्या की अपेक्षा देवों का अल्पबहुत्व प्रदर्शित किया जाता है-

गौतमस्वामी-भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले देवों में
कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम देव शुक्ललेश्यावाले हैं, क्योंकि लान्तक
आदि देवलोको में ही शुक्ललेश्या पाई जाती है। शुक्ललेश्यावालों की अपेक्षा

टीकार्थ-इवे सलेश्य मनुष्य विगेरेनुं अल्पबहुत्वं प्रतिपादन कराय छे-पञ्चेन्द्रिय
तिर्य'थाना समान भाणुसेनुं यण्ण अल्पबहुत्वं कडेवुं जेधं ये. किन्तु पञ्चेन्द्रिय तिर्य'थाना
अल्पबहुत्वथी मनुष्यो सम्बन्धी अल्पबहुत्वमां विशेषता ये छे के मनुष्योमां पाछणनुं
दशमं अल्पबहुत्व नथी थतुं, केमके मनुष्ये मां अनन्तसंख्याने संलव नथी. मनुष्योमां
अनन्त न होवाने कारणे ‘कापोतलेश्यावाणा अनन्तगुणा छे, आ लंग असंलवित छे.

लेश्यानी अपेक्षाये देवानुं अल्पबहुत्वं प्रदर्शित कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाणा यावत् शुक्ललेश्यावाणा देवोमां कौण्
केनाथी अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्-अथाथी ओछा देव शुक्ललेश्यावाणा छे, केमके लान्तक आदि देवलोकां

તદપેક્ષયા—‘પદ્મલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ પદ્મલેશ્યા દેવા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, સનત્કુમાર-
માહેન્દ્રબ્રહ્મલોકકલ્પેષુ પદ્મલેશ્યાનાં સદ્ભાવેન તેપાશ્ર્ચ લાન્તકાદિદેવાડપેક્ષયાડસંખ્યેયગુણ-
ત્વાત્, તેભ્યોડપિ—‘કાતલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ કાપોતલેશ્યા દેવા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
ભવનવાસિ વાનવ્યન્તરદેવેષુ સનત્કુમારાદિ દેવેભ્યોડસંખ્યાતગુણેષુ કાપોતલેશ્યાનાં સદ્ભા-
વાત્, તદપેક્ષયાપિ—‘નીલલેસ્સા વિસેસાહિયા’ નીલલેશ્યા દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, પ્રચુર-
તરાણાં ભવનવાસિવાનવ્યન્તરાણાં નીલલેશ્યાયાઃ સદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયા—‘કૃષ્ણલેસ્સા વિસે-
સાહિયા’ કૃષ્ણલેશ્યા દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, પ્રચુરતમાનાં દેવાનાં ભવનપતિવાનવ્યન્ત-
રાણાં કૃષ્ણાલેશ્યાસદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયાપિ—‘તેજલેસ્સા સંખેજ્જગુણા’ તેજોલેશ્યાદેવાઃ
સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, બહુનાં ભવનવાસિવાનવ્યન્તરાણાં સર્વેષાં જ્યોતિષ્કસૌધર્મશાનદેવાનાં
તેજોલેશ્યાસદ્ભાવાત્, અથ દેવીનામલ્પવહુત્વં સલેશ્યાનાં પ્રરૂપયિતુમાહે—‘एएसि णं भंते !

પદ્મલેશ્યાવાલે દેવ અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈં, ક્યોંકિ સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર એવં
બ્રહ્મલોક કલ્પ મેં પદ્મલેશ્યા હોતી હૈં ઓર વહાં કે દેવ લાન્તક આદિ કે દેવોં કી
અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં । પદ્મલેશ્યા વાલે દેવોં સે કાપોતલેશ્યા વાલે દેવ અસં-
ખ્યાતગુણા અધિક હૈં, ક્યોં કિ કાપોતલેશ્યા ભવનવાસી તથા વાનવ્યન્તર દેવોં
મેં પાઈ જાતી હૈં હસલિયે વે ઉનકી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં ? ઉનકી અપેક્ષા
નીલલેશ્યાવાલે દેવ વિશેષાધિક હૈં, ક્યોં કિ વહુત-સે ભવનવાસિયોં ઓર
વાનવ્યન્તરોં મેં નીલલેશ્યા પાઈ જાતી હૈં । નીલલેશ્યા વાલે દેવોં કી અપેક્ષા
કૃષ્ણલેશ્યા વાલે દેવ વિશેષાધિક હોતે હૈં, ક્યોં કિ ભવનપતિ ઓર વાનવ્ય
ન્તરોં કે વહુભાગ મેં કૃષ્ણલેશ્યા કા સદ્ભાવ હૈં । હનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યાવાલે
દેવ સંખ્યાતગુણા અધિક હૈં, ક્યોં કિ વહુત-સે ભવનવાસિયોં મેં, વાનવ્યન્તરોં
મેં, સવ જ્યોતિષ્કોં મેં તથા સૌધર્મ ઓર ઇશાન દેવોં મેં તેજોલેશ્યા કા સદ્ભાવ હૈં

જ શુકલલેશ્યા મળે છે. શુકલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા દેવ અસંખ્યાતગુણા
અધિક છે, કેમકે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર તેમજ બ્રહ્મલોક કલ્પમાં પદ્મલેશ્યા હોય છે
અને ત્યાંના દેવ લાન્તક આદિના દેવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે. પદ્મલેશ્યાવાળા
દેવોથી કાપોતલેશ્યાવાળા દેવ અસંખ્યાતગુણા અધિક છે. કેમકે કાપોતલેશ્યા ભવનવાસી
તથા વાનવ્યન્તર દેવોમાં મળી આવે છે, તેથી તેઓ તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા
છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે, કેમકે ઘણા બધા ભવનવાસિયોમાં
અને વાનવ્યન્તરોમાં નીલલેશ્યા મળી આવે છે નીલલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ
કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે. કેમકે ભવનપતિ અને વાનવ્યન્તરોના બહુ ભાગમાં
કૃષ્ણલેશ્યાનો સદ્ભાવ છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા દેવ સંખ્યાતગુણા અધિક છે.
કેમકે ઘણા ભવનવાસિયોમાં વાનવ્યન્તરોમાં, બધા જ્યોતિષ્કોમાં તથા સૌધર્મ અને ઐશાન
દેવોમાં તેજોલેશ્યાનો સદ્ભાવ છે.

देवीनां कृष्णलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतासां खलु देवीनां कृष्णलेश्यानां यावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतराः कतराभ्यो देवीभ्यः अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा संभवन्ति, 'भगवानाह-गोयमा' ! हे गौतमे ! 'सर्वत्रथोवा देवीओ काउलेस्साओ' सर्वस्तोका देव्यः कापोतलेश्या भवन्ति, 'कतिपयानां भवनवासि वानव्यन्तरदेवीनां कापोतलेश्यायाः सद्भावात् तेभ्यः 'नीललेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्या देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, प्रचुराणां भवनवासि व्यन्तरदेवीनां नीललेश्यायाः सद्भावात्, ताभ्योऽपि-'कृष्णलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्यादेव्यो विशेषाधिका भवन्ति, प्रभूतानां भवनपति वानव्यन्तरदेवीनां कृष्णलेश्यायाः संभवात्, ताभ्योऽपि-'तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्यादेव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, ज्योतिष्कसौधर्मेज्ञानदेवीनामपि सर्वासां तेजोलेश्यायाः सद्भावात्, तथा च देवीनां सौध-

अब लेश्या के आधार पर देवियों के अल्प बहुत्व का प्ररूपण किया जाता है गौतमस्वामी-भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाली देवियों में कौन किसकी अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम कापोतलेश्यावाली देवियां सब से कम हैं, क्योंकि कतिपय भवनवासी एवं वानव्यन्तर देवियों में ही कापोतलेश्या होती है। नीललेश्यावाली देवियां उनसे विशेषाधिक हैं, क्यों कि बहुतसी भवनवासिनी और व्यन्तरी देवियों में नीललेश्या पाई जाती है। नीललेश्या वाली देवियों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाली देवियां विशेषाधिक हैं, क्यों कि बहुत-सी भवनपति-वानव्यन्तर देवियों में कृष्णलेश्या का सद्भाव होता है। कृष्णलेश्यावाली देवियों की अपेक्षा तेजोलेश्यावाली देवियां संख्यातगुनी ज्यादा हैं, क्यों कि तेजोलेश्या वाली देवियां संख्यातगुनी ज्यादा हैं, क्यों कि तेजोलेश्या सभी ज्योतिष्किदेवियों में तथा सौधर्म-ऐज्ञानकल्प की देवियों

हवे लेश्याना आधार पर देवीओना अल्पबहुत्वनुं प्ररूपण कराय छे-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या अने तेजोलेश्यावाणी देवियोमां कौण कौनी अपेक्षाओ, अल्प, अधिक, तुल्य, अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कापोतलेश्यावाणी देवियो अधाधी ओछी छे, कैटलीक-लवनवासी तेभज व्यन्तरी देवियो तेभनाधी विशेषाधिक छे, कैमके धणी अधी लवनवासिनी अने व्यन्तरी देवियोमां नीललेश्या भणी आवे छे. नीललेश्यावाणी देवियोनी अपेक्षाओ कृष्णलेश्यावाणी देवियो विशेषाधिक छे कैमके, धणी लवनपति वानव्यन्तर देवियोमां कृष्णलेश्याना सद्भाव होय छे कृष्णलेश्यावाणी देवियोनी अपेक्षाओ तेजोलेश्यावाणी देवियो संख्यातगुणी वधादे छे, कैमके तेजोलेश्या अधी ज्योतिष्क देवियोमां तथा सौधर्म, ऐज्ञान

મેશાનાન્તેષ્વેવ કલ્પેષુ સંભવેન પરતસ્તાસામભાવાત્ ચત્સૃણામેવ લેશ્યાનાં સંભવેન તેજો-
 લેશ્યાપર્યન્તમેવાલ્પવહુત્વં તાસાં પ્રતિષાદિત્મ્, અથ દેવાનાં દેવીનાશ્ચ લેશ્યા વિષયકમલ્પ
 વહુત્વમાહ-‘एणसि णं भंते ! देवाणं देवीण्य कण्हलेस्साणं जाव सुकलेस्साणं कयरे कयरे-
 हितो अप्पा-वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु-देवानां
 देवीनाश्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां
 शुक्ललेश्यानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ?
 भगवानाह-‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘संव्वत्थोवा देवा सुकलेस्सा’ सर्वस्तोका देवाः शुक्ल-
 लेश्या भवन्ति, तेभ्यः-‘पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा’ पद्मलेश्या देवा असंख्येयगुणा भवन्ति,
 तेभ्योऽपि-‘काउलेस्सा असंखेज्जगुणा’ कापोतलेश्या देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्यो-
 ऽपि ‘नीललेस्सा विसेसःहिया’ नीललेश्या देवा विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-‘कण्ह
 लेस्सा विसेसाहिया’ कृष्णलेश्यादेवा विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-‘काउलेस्साओ
 में पाई’ जाती है । देवियां सौधर्म और ऐशान कल्पों तक ही उत्पन्न होती हैं,
 आगे नहीं, अतएव उनमें प्रारंभ की चार ही लेश्याएं संभवित हैं । इसी कारण
 तेजोलेश्या पर्यन्त ही उनका अल्पबहुत्व बतलाया है ।

अब देवों और देवियों का लेश्याविषयक अल्पबहुत्व बतलाया जाता है
 गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजो
 लेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्यावाले देवों और देवियों में कौन किसकी
 अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! शुक्ललेश्या वाले देव सब से कम हैं, पद्मलेश्यावाले
 देव उनकी अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं, पद्मलेश्या वालों की अपेक्षा कापोतलेश्या
 वाले देव असंख्यातगुणा हैं, कापोतलेश्यावालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले
 देव विशेषाधिक हैं, नीललेश्यावाले देवों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाले देव विशेष-

કલ્પની દેવિયોમા મળી આવે છે, દેવિયો સૌધર્મ અને ઐશાન કલ્પો સુધી જ ઉત્પન્ન
 થાય છે, આગળ નહીં, તેથી જ તેઓમાં પ્રારંભની ચાર જ લેશ્યાનો સંભવ છે એ
 કારણથી તેજોલેશ્યા પર્યન્તમાં જ તેમનું અલ્પબહુત્વ બતાવ્યું છે.

હવે દેવો અને દેવિયોનું લેશ્યા વિષયક અલ્પબહુત્વ બતાવાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,
 પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા દેવો અને દેવિયોમાં કેણુ કેની અપેક્ષાએ અલ્પ,
 અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! શુક્લલેશ્યાવાળા દેવ બધાથી ઓછા છે, પદ્મલેશ્યાવાળા દેવ તેમની
 અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. પદ્મલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા દેવ
 અસંખ્યાતગણા છે, કાપોતલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે,

દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ' કાપોતલેશ્યા દેવ્યો હિ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, ભવનવાસિ વાનવ્ય-
ન્તરનિકાયાન્તર્ગતદેવીનાં કાપોતલેશ્યાયાઃ સદ્ભાવાત્ તદન્યત્ર દેવીનાં, કાપોતલેશ્યાયાઃ
અસંભવાત્, તાભ્યોઽપિ-‘નલલેશ્યાઓ વિસેસાહ્યાઓ’ નીલલેશ્યા દેવ્યો વિશેષાધિકા
ભવન્તિ, તાભ્યોઽપિ-‘કૃષ્ણલેશ્યાઓ વિસેસાહ્યાઓ’ કૃષ્ણલેશ્યા દેવ્યો વિશેષાધિકા
ભવન્તિ, તાભ્યોઽપિ-‘તેજલેશ્યા દેવા સંખેજ્જગુણા’ તેજલેશ્યા દેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
કર્તિપયાનાં ભવનવાસિ વાનવ્યન્તરેણાં સર્વેષાં જ્યોતિષ્કસૌધર્મેશ્વરદેવાનાં તેજલેશ્યાયાઃ
સદ્ભાવાત્, તેભ્યોઽપિ-‘તેજલેશ્યાઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ’ તેજલેશ્યા દેવ્યઃ, સંખ્યે-
યગુણા ભવન્તિ, તાસાં તદપેક્ષ્યા દ્વાત્રિંશદ્ગુણત્વાત્, અથ ભવનપતિવિષયમલ્પબહુત્વં ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘एणसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं कृष्णलेश्याणं जाव । तेजलेश्याण य

ષાધિકા હૈં । કૃષ્ણલેશ્યાવાલે દેવો કી અપેક્ષા કાપોત લેશ્યાવાલી દેવિયાં
સંખ્યાતગુણી હૈં, કયો કિ ભવનવાસી ઓર વાનવ્યન્તર નિકાય કે અન્તર્ગત
દેવિયોં મેં કાપોતલેશ્યા પાઈ જાતી હૈં, અન્યત્ર દેવિયોં મેં કાપોતલેશ્યા કા સંભવ
નહીં હૈં । કાપોતલેશ્યા વાલી દેવિયોં કી અપેક્ષા નીલલેશ્યાવાલી દેવિયાં
વિશેષાધિકા હૈં । નીલલેશ્યાવાલી દેવિયોં સે કૃષ્ણલેશ્યાવાલી દેવિયાં વિશેષા-
ધિકા હૈં । કૃષ્ણલેશ્યાવાલી દેવિયોં કી અપેક્ષા તેજલેશ્યાવાલે દેવ સંખ્યાતગુણા
અધિકા હૈં, કયોંકિ કુછ ભવનવાસી તથા વાનવ્યન્તર દેવોં મેં, સભો જ્યોતિષ્ક
દેવોં મેં એવં સૌધર્મ ઓર ઈશ્વર દેવોં મેં તેજલેશ્યા પાઈ જાતી હૈં । તેજલેશ્યા
વાલે દેવોં કી અપેક્ષા તેજલેશ્યા વાલી દેવિયાં સંખ્યાતગુણી અધિકા હૈં કયાંકિ
દેવિયાં દેવોં કી અપેક્ષા વત્તીસગુણી ઓર વત્તીસ અધિકા હોતી હૈં ।

ભવનપતિ વિષયક અલ્પબહુત્વ કા નિરૂપણ કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા ઓર

નીલલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
દેવોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી દેવિયો સંખ્યાતગુણી છે, કેમકે ભવનવાસી અને
વાનવ્યન્તર નિકાયના અન્તર્ગત દેવિયોમાં કાપોતલેશ્યા મળી આવે છે, અન્યત્ર દેવિયોમાં
કાપોતલેશ્યાનો સંભવ નથી કાપોતલેશ્યાવાળી દેવિયોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી દેવિયો
વિશેષાધિક છે. નીલલેશ્યાવાળી દેવિયોથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળી દેવિયો વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યા-
વાળી દેવિયોની અપેક્ષાએ તેજલેશ્યાવાળા દેવ સંખ્યાતગુણા અધિક છે, કેમકે, થોડા
ભવનવાસી તથા વાનવ્યન્તર દેવોમાં તથા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં તેમજ સૌધર્મ અને ઈશ્વર
દેવોમાં તેજલેશ્યા મળી આવે છે. તેજલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ તેજલેશ્યાવાળી દેવિયો
સંખ્યાતગુણી અધિક છે, કેમકે દેવિયો દેવોની અપેક્ષાએ બત્રીસગુણી અને બત્રીસ
અધિક હોય છે.

ભવનપતિ વિષયક અલ્પબહુત્વ નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજ-

કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા ?' હે મહન્ત ! एतेषां खलु भवनवासिनां देवानां कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘संवत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा’ सर्वस्तोका भवनवासिनो देवा स्तेजोलेश्या भवन्ति महर्द्धीनामेव तेजोलेश्यासंभवेन तेषाञ्चाल्पत्वात्, तदपेक्षया-‘काउलेस्सा असंखेज्जगुणा’ कापोतलेश्या भवनवासिनो देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, अतिशयप्रचुराणां भवनवासिनां कापोतलेश्यायाः संभवात्, तेभ्योऽपि-‘नीललेस्सा विसेसाहिया’ नीललेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, अतिप्रचुरस्तराणां भवनवासिनां नीललेश्याया सद्भावात्, तेभ्योऽपि-‘कण्ठलेस्सा विसेसाहिया’ कृष्णलेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, अतिप्रचुरतमानां भवनवासिनां कृष्णलेश्यायाः सद्भावात्, अथ भवनपति देवीविषयमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह-‘एएसि णं भंते ! भवणवासिणीणं

तेजोलेश्या-वाले भवनवासी देवों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! तेजोलेश्या वाले भवनवासि देव सब से कम हैं, क्योंकि वह महर्द्धियों में ही पाई जाती है और महर्द्धिक भवनवासी अपेक्षाकृत कम ही होते हैं । तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले भवनवासी देव असंख्यातगुणे होते हैं, क्योंकि कापोतलेश्या वाले भवनवासी देव बहुत अधिक होते हैं ! कापोतलेश्या वाले देवों की अपेक्षा नीललेश्या वाले देव विशेषाधिक हैं, क्योंकि नीललेश्या अति प्रचुर भवनवासी देवों में पाई जाती है । नीललेश्या वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले भवनवासी देव विशेषाधिक होते हैं, क्योंकि कृष्णलेश्या और भी अधिक भवनवासियों में होती है ।

अब भवनपति देवियों संबंधी अल्पबहुत्व का प्रतिपादन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और

લેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષ ધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે તે મહર્ધિકોમાં મળી આવે છે અને મહર્ધિક ભવનવાસીની અપેક્ષાકૃત ઓછા જ છે. તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણુ હોય છે. કેમકે કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ ઘણુ અધિક, હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે, કેમકે નીલલેશ્યા અતિપ્રચુર ભવનવાસી દેવોમાં મળી આવે છે. નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનપતિદેવ વિશેષાધિક હોય છે, કેમકે કૃષ્ણલેશ્યા તેમનાથી અધિક ભવનવાસિયોમાં હોય છે.

હવે ભવનપતિ દેવિયો સંબંધી અલ્પ-બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરાય છે-

ભવનવાસી દેવા તેજોલેસ્સા' સર્વસ્તોકા ભવનવાસિનો દેવા સ્તેજોલેશ્યા ભવન્તિ, મહર્દ્દીનામેવ ભવનવાસિદેવાનાં તેજોલેશ્યાકત્વાત્ તેષાશ્ચાલ્પત્વાત્, તેભ્યઃ—'અવનવાસિણીઓ તેજોલેસ્સાઓ સંખેજ્જગુણાઓ' ભવનવાસિન્યસ્તેજોલેશ્યા દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, દેવાપેક્ષયા દેવીનાં સામાન્યેન પ્રતિનિકાયં દ્વાત્રિશદ્ગુણત્વાત્ સંખ્યેયગુણત્વં વોધ્યમ્, તદપેક્ષયા—'કાજોલેસ્સા ભવનવાસીણો અસંખેજ્જગુણા' કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિનો દેવા અસંખ્યેયગુણાઃ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ—'નીલલેસ્સા વિસેસાદિયા' નીલલેશ્યા ભવનવાસિનો દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયાઽપિ—'કળ્હલેસ્સા વિસેસાદિયા' કળ્હલેશ્યા ભવનવાસિનો દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ—'કાજોલેસ્સા ભવનવાસિણીઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ' કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિન્યોદેવ્યઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તાભ્યઃ—'નીલલેસ્સાઓ વિસેસાદિયાઓ' નીલલેશ્યા ભવનવાસિન્યો દેવ્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તાભ્યોઽપિ—'કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાદિયાઓ' કળ્હલેશ્યા ભવનવાસિન્યો દેવ્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, 'એવં વાણમંતરાણં તિન્નેવ

और ऐसे महर्द्विक देव कम ही होते हैं । तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुनी हैं, क्योंकि प्रत्येक निकाय में देवों की अपेक्षा देवियां बत्तीसगुनी और बत्तीस अधिक होती हैं । उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले भवनवासी असंख्यातगुणे अधिक होते हैं । कापोतलेश्या वालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले भवनवासी देव विशेषाधिक हैं । नीललेश्या वालों से कृष्णलेश्या वाले भवनवासी देव विशेषाधिक हैं । कृष्णलेश्यावाले भवनवासी देवों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुनी अधिक हैं । उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं । उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक होती हैं ।

--- ભવનવાસિયોં કે અલ્પબહુત્વ કે સમાન વાનવ્યન્તર દેવોં કે ત્રીનોં પ્રકાર

મહાનૃકદ્વિના ધારક ભવનવાસી દેવોમા જ તેજોલેશ્યા મળે અને આવા મહર્દ્ધિક દેવ ઓછા જ હોય છે, તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે, કેમકે પ્રત્યેક નિકાયમાં દેવોની અપેક્ષાએ દેવિયો બત્રીસગણી અને બત્રીસ અધિક હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી અસંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક છે. નીલલેશ્યાવાળાથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે. એમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે.

ભવનપતિયોના અવપણદ્વત્વની સમાન વાનવ્યન્તર દેવોના ત્રણે પ્રકાર અર્થાત્

અપ્પા વહુયા જહેવ ભવણવાસિણં તહેવ આણિયઢ્વા' એવમ્-ભવનપત્યુક્તરીત્યા વાનવ્યન્તરાણાં દેવાનામપિ ત્રીણ્યેવ-વાનવ્યન્તરદેવ-તદેવી-તદેવદેવો વિષયાણિ ચતુર્લેશ્યા સમ્બન્ધીનિ અલ્પવહુત્વાનિ યથૈવ ભવનવાસિનાં મણિતવ્યાનિ તથૈવ મણિતવ્યાનિ-વક્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એસિ ણં મંતે ! જોહસિયાણં દેવાણં દેવીણ ય તેઉલેસ્સાણં કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા વહુયા વા, તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા !’ હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલ્લ જ્યોતિષ્કાણાં દેવાનાં દેવીનાં ચ તેજોલેશ્યાનાં મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પાવા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા જોહસિયા દેવા તેઉલેસ્સા’ સર્વસ્તોકા જ્યોતિષ્કાદેવા સ્તેજોલેશ્યા ભવન્તિ, તેભ્યોડપિ-‘જોહસિણીયો દેવીઓ તેઉલેસ્સાઓ સંઘેજ્જગુણાઓ’ જ્યોતિષ્કયો દેવ્ય સ્તેજોલેશ્યાઃ સંઘેયગુણા ભવન્તિ, તથા ચ જ્યોતિષ્કદેવવિપયે એકમેવ અલ્પવહુત્વં પ્રતિપાદિતં જ્યોતિષ્કનિકાયે તેજોલેશ્યા વ્યતિરેકેણ લેશ્યાન્તરાસંભવાત્ પૃથક્કદેવીવિપયમલ્પવહુત્વં નોક્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એણિ ણં

કે અર્થાત્ વાનવ્યન્તર દેવાં કા, ઉનકી દેવિયાં કા તથા દેવોં ઓર દેવિયોં કા, અલ્પવહુત્વ ચારોં લેશ્યાઓં કે સંબંધ મેં સમજ્જલેને ચાહિએ !

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! હન તેજોલેશ્યા વાલે જ્યોતિષ્ક દેવોં ઓર દેવિયોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈ ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજોલેશ્યા વાલે જ્યોતિષ્ક દેવ સબ સે કમ હૈ, તેજોલેશ્યા વાલી જ્યોતિષ્ક દેવિયાં ઉનસે સંઘ્યાતગુણી હૈ !

જ્યોતિષ્ક દેવોં કે સંબંધ મેં યહાં એક અલ્પવહુત્વ કા હી પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ, કયોંકિ હસ નિકાય મેં એક માત્ર તેજોલેશ્યા હી હોતી હૈ, કોઈ અન્ય લેશ્યા નહીં હોતી ! હસી કારણ દેવ ઓર દેવિયોં કા પૃથક્-પૃથક્ અલ્પવહુત્વ મી નહીં કહા હૈ !

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા વાલે

વાનવ્યન્તર દેવાના, તેમની દેવિયોના તથા દેવો અને દેવિયોના અલ્પબહુત્વ યાદે લેશ્યાઓના સમ્બન્ધમાં સમજ્જલેને લેવાં જોઈ એ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આ તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવો અને દેવિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ બધાથી ઓછા છે, તેજોલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો તેમનાથી સંઘ્યાતગણી છે.

જ્યોતિષ્ક દેવોના સમ્બન્ધમાં આહીં એક અલ્પબહુત્વનું જ પ્રતિપાદન કરાયેલું છે, કેમકે આ નિકાયમાં એક માત્ર તેજોલેશ્યા જ હોય છે, કોઈ અન્ય લેશ્યા નથી હોતી. એ કારણથી દેવ અને દેવિયોનું પૃથક્ પૃથક્ અલ્પબહુત્વ પણ નથી કહેવાયું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા વિમાનિક

મંતે ! વૈમાણિયાણં દેવાણં તેજલેસ્સાણં પમ્હલેસ્સાણં સુકલેસ્સાણં ય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાર્હિયા વા ?' હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલુ વૈમાનિકાનાં તેજો-લેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાંચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? મગવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્થોવા વૈમાણિયા દેવા સુકલેસ્સા, પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ સર્વસ્તોકા વૈમાનિકા દેવાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, લાન્તકાદિ દેવાનામેવ શુક્લલેશ્યાસદ્ભાવાત્ તેપાઞ્ચોત્કર્ષેણાપિ શ્રેણ્યસંખ્યેયમાગગતપ્રદેશ-રાશિમાનત્વાત્ તદપેક્ષયા-‘પમ્હલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ પદ્મલેશ્યા વૈમાનિકા દેવા અસં-ખ્યેયગુણા ભવન્તિ, સનત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકકલ્પવાસિનાં સર્વેષામપિ દેવાનાં પદ્મલેશ્યા સદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયા-‘તેજલેસ્સા અસંખેજ્જગુણા’ તેજોલેશ્યા વૈમાનિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, સૌધર્મેશાનદેવાનાં તેજોલેશ્યાસદ્ભાવેન અસંખ્યેયગુણત્વં સંભવતિ, દેવીનાંચ સૌધર્મેશાનકલ્પયોરેવ સત્ત્વેન તત્ર કેવલાયા સ્તેજોલેશ્યાઃ સંભવાત્ લેશ્યાન્તરાભાવેન તદ્-વિષયક મલ્પવહુત્વં નોક્તમ્ અતેવ વૈમાનિકદેવદેવીવિષયકમલ્પવહુત્વમાહ-‘એસિ જે

વૈમાનિક દેવોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! શુક્લલેશ્યા વાલે વૈમાનિક દેવ સ્વ સે કમ હૈં, કયોંકિ લાન્તક આદિ દેવોં મેં હી શુક્લલેશ્યા હોતી હૈં ઓર વે ઉત્કૃષ્ટ મી શ્રેણી કે અસંખ્યાત વેં ભાગ મેં રહે હુએ પ્રદેશોં કી રાશિ કે ચરાવર હોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા પદ્મલેશ્યા વાલે વૈમાનિક દેવ અસંખ્યાતગુણે હોતે હૈં, કયોંકિ સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર ઓર બ્રહ્મલોક નામક કલ્પોં કે સમી દેવોં મેં પદ્મલેશ્યા પાર્હ જાતી હૈં । પદ્મલેશ્યા વાલે દેવોં કી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલે વૈમાનિક દેવ અસંખ્યાતગુણે હૈં, કયોંકિ સૌધર્મ ઓર ઈશાન દેવલોક કે દેવોં મેં તેજોલેશ્યા હોતી હૈં ઓર હસ કારણ વે અસંખ્યાતગુણે હૈં । વૈમાનિક દેવિયાં સૌધર્મ ઓર ઈશાન કલ્પ મેં હી હોતી હૈં । ડનમેં ઇક તેજોલેશ્યા હી પાર્હ જાતી હૈં, દૂસરી કોઈ લેશ્યા નહીં હોતી । અતેવ તદ્વિષયક અલ્પવહુત્વ નહીં કહા હૈં ।

દેવોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે લાન્તક આદિ દેવોમાં જ શુક્લલેશ્યા બને છે અને તે ઉત્કૃષ્ટ પશુ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા પ્રદેશોની રાશિના ધરાબર હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ અસંખ્યાતગણુ હોય છે, કેમકે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોક નામક કલ્પોના બધા દેવોમાં પદ્મલેશ્યા મળી આવે છે. પદ્મલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ અસંખ્યાતગણુ છે. કેમકે સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના દેવોમાં તેજોલેશ્યા હોય છે અને એ કારણે તેઓ અસંખ્યાતગણુ છે. વૈમાનિક દેવિયો સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં જ હોય છે, તેઓમાં એક તેજોલેશ્યા જ મળી આવે છે, બીજી કોઈ લેશ્યા નથી હોતી. તેથી જ તદ્વિષયક અલ્પગણુત્વ નથી કહ્યું.

મંતે ! વેમાણિયાણં દેવાણં દેવીણય તેજોલેશ્યાણં પદ્મલેશ્યાણં શુક્લલેશ્યાણં ચ કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા ?' હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલ્લુ વૈમાનિકાનાં દેવાનાં દેવીનાશ્ચ તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાં ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વાં બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા યવન્તિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સંસ્વત્થોવા વેમાણિયા દેવા સુક્લેસ્સા' સર્વસ્તોકા વૈમાનિકાદેવાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, તેભ્યઃ—'પદ્મલેસ્સા અસંસ્વેજ્જગુણા' પદ્મલેશ્યા વૈમાનિકા અસંસ્વેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોડપિ—'તેજોલેસ્સા અસંસ્વેજ્જગુણા' તેજોલેશ્યા વૈમાનિકા અસંસ્વેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા પિ—'તેજોલેસ્સાઓ વેમાણિણીઓ દેવીઓ સંસ્વેજ્જગુણાઓ' તેજોલેશ્યા વૈમાનિકાઓ દેવ્યઃ સંસ્વેયગુણા ભવન્તિ, દેવાપેક્ષયા—દેવીનાં દ્વાત્રિંશદ્ગુણાધિકત્વાત્ તદપેક્ષયા—'તેજોલેસ્સા ભવણવાસી દેવા અસંસ્વેજ્જગુણા' તેજોલેશ્યા ભવણવાસિનો દેવા અસંસ્વેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યઃ—'તેજોલેસ્સાઓ ભવણવાસીદેવીઓ સંસ્વેજ્જગુણાઓ' તેજોલેશ્યા ભવણવાસિદેવ્યઃ

અવ વૈમાનિક દેવોં ઓર દેવિયોં કા લેશ્યાઓં કે આધાર સે અલ્પ વહુત્વ કહતે હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! હન તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા વાલે વૈમાનિક દેવોં ઓર દેવિયોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈ ।

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સવ સે કસ વૈમાનિક દેવ શુક્લલેશ્યા વાલે હૈ, ઉનસે અસંસ્વ્યાતગુણા વૈમાનિકદેવ પદ્મલેશ્યા વાલે હૈ, પદ્મલેશ્યા વાલોં સે અસંસ્વ્યાતગુણા વૈમાનિકદેવ તેજોલેશ્યાવાલે હૈ, ઉનકી અપેક્ષા સંસ્વ્યાતગુણી તેજોલેશ્યાવાલી વૈમાનિકદેવિયાં હૈ, કયોં કિ દેવોં કી અપેક્ષા દેવિયાં વત્તીસગુણી ઓર વત્તીસ અધિક હોતી હૈ । તેજોલેશ્યાવાલી વૈમાનિક દેવિયોં કી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલે ભવણવાસી દેવ અસંસ્વ્યાતગુણા હૈ । ઉનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલી ભવણવાસિની દેવિયાં સંસ્વ્યાતગુણી હૈ । ઉનકી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યાવાલે

હવે વૈમાનિકદેવો અને દેવિયોનાું લેશ્યાઓના આધાર પર અલ્પમહુત્વનું પ્રદર્શણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આ તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવો અને દેવિયોમાં કેાણુ કેાનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા વૈમાનિક દેવ શુક્લલેશ્યાવાળા છે, તેમનાથી અસંખ્યાતગણુ વૈમાનિકદેવ પદ્મલેશ્યાવાળા છે, પદ્મલેશ્યાવાળાઓથી અસંખ્યાતગણુ વૈમાનિકદેવ તેજોલેશ્યાવાળા છે, તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણુ તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયો છે, કેમકે દેવોની અપેક્ષાએ દેવિયો બત્રીસગણી અને બત્રીસ અધિક હોય છે. તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા ભવણવાસી દેવ અસંખ્યાતગણુ

સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તામ્યોઽપિ-‘કાઉલેસ્સા ભવનવાસી અસંખેજ્જગુણા’ કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિનો દેવા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘નીલલેસ્સા વિસેસાદિયા’ નીલલેશ્યા ભવનવાસિનો દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કળ્હલેસ્સા વિસેસાદિયા’ કૃષ્ણલેશ્યા ભવનવાસિનો દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાઉલેસ્સીઓ ભવનવાસિનીઓ સંખેજ્જગુણાઓ’ કાપોતલેશ્યા ભવનવાસિન્યો દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તામ્યઃ-‘નીલલેસ્સાઓ વિસેસાદિયાઓ’ નીલલેશ્યા ભવનવાસિન્યો દેવ્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તામ્યોઽપિ-‘કળ્હલેસ્સાઓ વિસેસાદિયાઓ’ કૃષ્ણલેશ્યા ભવનવાસિન્યો દેવ્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘તેઉલેસ્સા વાળમંતરા સંખેજ્જગુણા’ તેજોલેશ્યા વાનવ્યન્તરાદેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેમ્યોઽપિ-‘તેઉલેસ્સાઓ વાળમંતરીઓ સંખેજ્જગુણાઓ’ તેજોલેશ્યા વાનવ્યન્તર્યો દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાઉલેસ્સા વાળમંતરા અસંખેજ્જગુણા’ કાપોતલેશ્યા વાનવ્યન્તરા દેવાઃ અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘નીલલેસ્સા વિસેસાદિયા’ નીલલેશ્યા વાનવ્યન્તરા દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કળ્હલેસ્સા વિસેસાદિયા’ કૃષ્ણલેશ્યા

ભવનવાસીદેવ અસંખ્યાતગુણે હોતે હૈં । કાપોતલેશ્યા વાલે ભવનપતિ દેવોં કી અપેક્ષા નીલલેશ્યાવાલે ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક હૈં । નીલલેશ્યાવાલે ભવનવાસી દેવોં કી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક હૈં । ડનકી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યાવાલી ભવનવાસિની દેવિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં, ડનસે નીલલેશ્યાવાલી ભવનવાસિની દેવિયાં વિશેષાધિક હૈં । ડનકી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યાવાલી ભવનવાસિની દેવિયાં વિશેષાધિક હૈં । ડનસે તેજોલેશ્યા વાલે વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગુણા હૈં, ડનકી અપેક્ષા તેજોલેશ્યાવાલી વાનવ્યન્તરિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં । ડનકી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગુણા હૈં । ડનસે નીલલેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તર દેવ વિશેષાધિક હૈં, નીલલેશ્યાવાલે વાનવ્યન્તરોં કી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે વાનવ્યન્તરદેવ વિશેષાધિક હૈં । ડનકી અપેક્ષા કાપોત-

છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણા હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક નીલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવીઓ વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર દેવો સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરિયો સંખ્યાતગણી છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી નીલલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર દેવ વિશેષાધિક છે. નીલલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તરોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર

વાનવ્યન્તરા દેવાઃ વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘કાઉલેસ્સા વાણમંતરા સંખેજ્જગુણા’ કાપોતલેશ્યા વાનવ્યન્તરાદેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘નીલલેસ્સાઓ વિસેસા-હિયાઓ’ નીલલેશ્યા વાનવ્યન્તર્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તાભ્યોઽપિ ‘કળ્હલેસ્સા વિસેસા-હિયા’ કળ્હલેશ્યા વાનવ્યન્તરા દેવા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘તેઉલેસ્સા જોહસિયા સંખેજ્જગુણા’ તેજીલેશ્યા જ્યોતિષ્કાદેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયાઽપિ-‘તેઉ-લેસ્સાઓ જોહસિનીઓ સંખિજ્જગુણાઓ’ તેજીલેશ્યા જ્યોતિષ્કચો દેવ્યઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, इत्यर्थः ॥ सू० ११॥

॥ जीवादि सलेश्याल्पबहुत्ववक्तव्यता ॥

મૂલમ્-एएसि णं भंते ! जीवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुकलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ? गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्डिया, नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्डिया, एवं काउ-लेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्डिया, तेउलेस्सेहिंतो पम्हलेस्सा महड्डिया, पम्हलेस्सेहिंतो सुकलेस्सा महड्डिया, सव्वप्पड्डिया जीवा कण्हलेस्सा सव्वमहड्डिया सुकलेस्सा, एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ? गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्डिया, नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्डिया, सव्वप्पड्डिया नेरइया कण्हलेस्सा, सव्वमહડ્ડિયા નેરइया काउलेस्सा, एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुकलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा, महड्डिया वा ? गोयमा ! जहा जीवाणं, एएसि णं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा

લેશ્યાવાલી વાનવ્યન્તર દેવિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં । ઉનકી અપેક્ષા નીલલેશ્યાવાલી વાનવ્યન્તરદેવિયાં વિશેષાધિક હૈં । ઉનસે કળ્હલેશ્યાવાલી વાનવ્યન્તર દેવિયાં વિશેષાધિક । ઉનસે તેજીલેશ્યાવાલે જ્યોતિષ્કદેવ સંખ્યાતગુણા હૈં ઓર ઉનકી અપેક્ષા મી તેજીલેશ્યા વાલી જ્યોતિષ્ક દેવિયાં સંખ્યાતગુણી હૈં ।

દેવ વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તર દેવિયો સંખ્યાતગણી છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તર દેવિયો વિશેષાધિક છે. તેમનાથી કળ્હલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તર દેવિયો વિશેષાધિક છે. તેમનાથી તેજીલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ સંખ્યાતગણી છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ તેજીલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

મહદ્વિયા વા ? ગોયમા ! કળહલેસ્સેહિંતો ઇગિંદિયતિરિલ્લજોણિયા નીલ-
લેસ્સા મહદ્વિયા, નીલલેસ્સેહિંતો તિરિલ્લજોણિયા કાઝલેસ્સા મહદ્વિયા,
કાઝલેસ્સેહિંતો તેઝલેસ્સા મહદ્વિયા, સવ્વપ્પદ્વિયા ઇગિંદિયતિરિલ્લ-
જોણિયા કળહલેસ્સા, સવ્વમહદ્વિયા તેઝલેસ્સા, એવં પુઠવિકાઙયાળ વિ,
એવં ઇએણં અભિલાવેણં જહેવ લેસ્સાઓ ભાવિયાઓ તહેવ નેયવં જાવ
ચઝરિંદિયા, પંચિંદિયતિરિલ્લજોણિયાણં તિરિલ્લજોણિનીં સંમુલ્લિ-
માણં ગઠભવલ્લંતિયાળ ય સવ્વેસિં ભાણિયવં જાવ અપ્પદ્વિયા વેમા-
ણિયા દેવા તેઝલેસ્સા, સવ્વમહદ્વિયા વેમાણિયા સુલ્લલેસ્સા, કેઈ
ભણંતિ ચઝવીસં દંડણં ઇદ્દી ભાણિયવવા ॥ સૂ. ૧૨ ॥

॥ વીઓ ઉદેસઓ સમત્તો ॥

છાયા-એતેષાં લુલ્લ મદન્ત ! જીવાનાં કુલ્લલેશ્યાનાં યાવત્ શુલ્લલેશ્યાનાં કતરે
કતરેભ્યોડલ્લલ્લિકા વા મહલ્લિકા વા ? ગૌતમ ! કુલ્લલેશ્યેભ્યો નીલલેશ્યા મહલ્લિકા,
નીલલેશ્યેભ્યઃ કાપોતલેશ્યા મહલ્લિકા, એવં કાપોતલેશ્યેભ્ય સ્તેજોલેશ્યા મહલ્લિકા,

લેશ્યા ઓર ઋલ્લિ

શબ્દાર્થ-(એસિં ણં મંતે ! જીવાણં કળહલેસ્સાણં જાવ સુલ્લલેસ્સાણં) હે
ભગવન્ ! ઇન કુલ્લલેશ્યા વાલે યાવત્ શુલ્લલેશ્યા વાલે જીવોં મેં (કયરે કયરે-
હિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પદ્વિયા વા મહદ્વિયા વા ?) અલ્પ, ઋલ્લિ વાલે અથવા
મહાન્ ઋલ્લિ વાલે હેં ? (ગોયમા ! કળહલેસ્સેહિંતો) હે ગૌતમ ! કુલ્લલેશ્યાવાલોં
સે (નીલલેસ્સા મહદ્વિયા) નીલલેશ્યા વાલે મહાર્થિક હેં (નીલલેસ્સેહિંતો કાઝ-
લેસ્સા મહદ્વિયા) નીલલેશ્યાવાલોં સે કાપોતલેશ્યા વાલે મહાર્થિક હેં (એવં કાઝ-
લેસ્સેહિંતો તેઝલેસ્સા મહદ્વિયા) ઇસી પ્રકાર કાપોતલેશ્યા વાલોં સે તેજોલેશ્યા
વાલે મહાર્થિક હેં ? (તેઝલેસ્સેહિંતો પળહલેસ્સા મહદ્વિયા) તેજોલેશ્યા વાલોં સે

લેશ્યા અને ઋલ્લિ

શબ્દાર્થ-(એસિં ણં મંતે ! જીવાણં કળહલેસ્સાણં જાવ સુલ્લલેસ્સાણં) હે ભગવન્ ! આ
કુલ્લલેશ્યાવાળા યાવત્ શુલ્લલેશ્યાવાળા જીવોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પ-
લ્લિકા વા મહલ્લિકા વા ?) અલ્પઋલ્લિવાળા અથવા મહાન્ઋલ્લિવાળા છે ? (ગોયમા ! કળ-
લેસ્સે હિંતો) હે ગૌતમ ! કુલ્લલેશ્યાવાળાઓથી (નીલલેસ્સા મહલ્લિકા) નીલલેશ્યાવાળા
મહાર્થિક છે (નીલલેસ્સેહિંતો કાઝલેસ્સા મહલ્લિકા) નીલલેશ્યાવાળાઓથી કાપોતલેશ્યાવાળા
મહાર્થિક છે (એવં કાઝલેસ્સેહિંતો તેઝલેસ્સા મહલ્લિકા) એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળાઓ કરતાં

તેજોલેશ્યેભ્યઃ પદ્મલેશ્યા મહર્દિકાઃ, પદ્મલેશ્યેભ્યઃ શુક્લલેશ્યા મહર્દિકાઃ, સર્વાલ્પર્દિકા
જીવાઃ કૃષ્ણલેશ્યાઃ, સર્વમહર્દિકાઃ શુક્લલેશ્યાઃ, એતેષાં ચ્ચલુ મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કૃષ્ણ-
લેશ્યાનાં નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પર્દિકા વા મહર્દિકા વા ?
ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યેભ્યો નીલલેશ્યા મહર્દિકાઃ, નીલલેશ્યેભ્યઃ કાપોતલેશ્યા મહર્દિકાઃ,
સર્વાલ્પર્દિકા નૈરયિકાઃ કૃષ્ણલેશ્યાઃ, સર્વમહર્દિકા નૈરયિકાઃ કાપોતલેશ્યાઃ, એતેષાં ચ્ચલુ
મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાનાં ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પર્દિકા વા,
પદ્મલેશ્યાવાલે મહર્ધિકા હૈં (પમ્હલેસ્સેહિંતો સુક્લલેસ્સા મહર્દિકા) પદ્મલેશ્યા વાલો
સે શુક્લલેશ્યા વાલે મહર્ધિકા હૈં (સવ્વપ્પહ્દિકા જીવા કળહલેસ્સા) સબ સે કમ
ઋદ્ધિ વાલે કૃષ્ણલેશ્યા વાલે જીવ હૈં (સવ્વ મહર્દિકા સુક્લલેસ્સા) સબસે મહ-
ર્ધિકા શુક્લલેશ્યા વાલે જીવ હૈં ।

(एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य)
हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले नारको में
(कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पह्दिया वा महह्दिया वा ?) अल्प ऋद्धिवाले
और महान् ऋद्धि वाले हैं ? (गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महह्दिया)
हे गौतम ! कृष्णलेश्या वालों से नीललेश्या वाले मर्धिक हैं (नीललेस्सेहिंतो
काउलेस्सा महह्दिया) नीललेश्या वालों से कापोतलेश्या वाले मर्धिक हैं
(सव्वप्पह्दिया नेरइया कण्हलेस्सा) सब से अल्प ऋद्धि वाले नारक कृष्णलेश्या
वाले (सव्वमहह्दिया नेरइया काउलेस्सा) सब से महान् ऋद्धि वाले नारक
कापोतलेश्या वाले हैं ।

(एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य)

તેજોલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (તેજોલેસ્સેહિંતો પમ્હલેસ્સા મહર્દિકા) :તેજોલેશ્યાવાળાઓથી
પદ્મલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (પમ્હલેસ્સેહિંતો સુક્લલેસ્સા મહર્દિકા) પદ્મલેશ્યાવાળાઓથી
શુક્લલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (સવ્વપ્પહ્દિકા જીવા કળહલેસ્સા) બધાથી એ છા ઋદ્ધિવાળા કૃષ્ણ-
લેશ્યાવાળા એ છે (સવ્વમહર્દિકા સુક્લલેસ્સા) બધાથી મહર્ધિક શુક્લલેશ્યાવાળા એ છે.

(एएसिणं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) हे भगवान् ! आ
कृष्णलेश्या, नीललेश्या અને कापोतलेश्यावाળા નારકોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કેણ કેનાથી
(અપ્પહ્દિકા વા મહહ્દિકા વા ?) અલ્પઋદ્ધિવાળા અને મહાન્ઋદ્ધિવાળા છે ? (ગોયમા !
કણહલેસ્સેહિંતો નીલલેસ્સા મહહ્દિકા) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓથી નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક
છે (નીલલેસ્સેહિંતો કાઉલેસ્સા મહહ્દિકા) નીલલેશ્યાવાળાથી કાપોતલેશ્યા મહર્ધિક છે (સવ્વ-
પ્પહ્દિકા નેરइया कण्हलेस्सा) બધાથી અલ્પઋદ્ધિવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે (સવ્વમહ-
હ્દિકા नेरइया काउलेस्सा) બધાથી મહાન્ઋદ્ધિવાળા નારક કાપોતલેશ્યાવાળા છે.

(एएसिणं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) हे भगवन् !

મહર્દિકા વા ? ગૌતમ ! યથા જીવાનામ્, एतेषां खलु भदन्त ! एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानाश्च कतरे कतरेभ्योऽल्पर्दिका वा महर्दिका वा ? गौतम ! कृष्णलेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो नीललेश्यास्तिर्यग्योनिका एकेन्द्रिया महर्दिकाः, नीललेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः कापोतलेश्या एकेन्द्रियतिर्यग्योनिका महर्दिकाः, कापोतलेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य स्तेजोलेश्या महर्दिकाः, सर्वालपर्दिका एकेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकाः कृष्णलेश्याः, सर्वभर्दिका स्तेजोलेश्याः, एवं पृथिवीकायिकानामपि, एवम्

हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले तिर्यग्योनिको में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ?) अल्प ऋद्धिवाले या महान् ऋद्धि वाले हैं ? (गोयमा ! जहा जीवाणं) हे गौतम ! जैसे जीवों का

(एएसिणं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्ह लेस्साण य जाव तेउ-लेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रिय-तिर्यच जीवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ?) अल्पधिक अथवा महर्धिक हैं ? (गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो एगिंदियतिरिक्ख-जोणिएहिंतो नीललेस्सा महड्डिया) हे गौतम ! कृष्णलेश्या वाले एकेन्द्रिय-तिर्यचों की अपेक्षा नीललेश्या वाले महर्धिक हैं (नीललेस्सेहिंतो तिरिक्ख-जोणिएहिंतो काउलेस्सा महड्डिया) नीललेश्यावाले तिर्यच एकेन्द्रियों से कापोत-लेश्यावाले महर्धिक हैं (काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्डिया) कापोतलेश्या वालों से तेजोलेश्या वाले महर्धिक हैं (सव्वप्पड्डिया एगिंदया तिरिक्खजोणिया कण्ह-लेस्सा) सब से कम ऋद्धि वाले एकेन्द्रिय तिर्यच कृष्णलेश्या वाले हैं (सव्वमहड्डि-

આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા તિર્યગ્યોનિકામાં (કયરે કયરેહિંતો) કૌણ કૌનાથી (અપ્પડ્ડિયા વા મહડ્ડિયા વા) અલ્પઋદ્ધિવાળા અગર મહાઋદ્ધિવાળા છે (ગોયમા ! જહા જીવાણં) હે ગૌતમ ! જેવા જીવોના.

(एएसिणं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन् ! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોમાં (કયરે કયરેહિંતો) કૌણ કૌનાથી (અપ્પડ્ડિયા વા મહડ્ડિયા વા) અલ્પઋદ્ધિ અથવા મહર્ધિક છે ? (ગોયમા ! કણ્હલેસ્સેહિંતો એગિંદિયતિરિક્ખજોણિએહિંતો નીલલેસ્સા મહડ્ડિયા) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા-વાળા એકેન્દ્રિય તિર્યચોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (નીલલેસ્સેહિંતો તિરિક્ખ-જોણિએહિંતો કાઉલેસ્સા મહડ્ડિયા) નીલલેશ્યાવાળા તિર્યચ એકેન્દ્રિયોથી કાપોતલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (કાઉલેસ્સેહિંતો તેઉલેસ્સા મહડ્ડિયા) કાપોતલેશ્યાવાળાઓથી તેજોલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (સવ્વપ્પડ્ડિયા એગિંદિયતિરિક્ખજોણિયા કણ્હલેસ્સા) બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યચ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે (સવ્વ મહડ્ડિયા તેઉલેસ્સા) બધાથી મહાન્ ઋદ્ધિવાળા

एतेन अभिलापेन यथैव लेश्या भाविता स्तथैव ज्ञातव्यं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकानां संमूर्च्छिमानां गर्भव्युत्क्रान्तिकानाञ्च सर्वेषां भणितव्यं यावद् अल्पद्विधा वैमा-
निका देवाः, तेजोलेश्याः सर्वमहर्द्धिः वैपानिकाः शुक्ललेश्याः, केचिद् भणन्ति-चतुर्वि-
ंशतिदण्डकेन ऋद्धिर् भणितव्या । द्वितीय उद्देशकः समाप्तः ॥ सू. १२ ।

ટીકા-અથ-કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવતાં જીવાદીનામલ્પદ્વિકમહર્દિક્ત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘एएसि
णं भंते ! जीवानां कण्ठलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा महड्डि-
या तेउलेस्सा) सब से महान् ऋद्धि वाले तेजोलेश्या वाले हैं (एवं पुढविकाइ-
याण वि) इसी प्रकार पृथ्वीकायिकों में भी (एवं एएण अभिलावेणं) इस प्रकार
इसी अभिलाप से (जहेव) जिस प्रकार (लेस्साओ) लेश्याओं (भावियाओ)
विचारी (तहेव) उसी प्रकार (नेयव्वं) जानना चाहिए (जाव चउरिंदिया)
चौइन्द्रियों तक (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यचों का (तिरिक्ख-
जोणिणीणं) तिर्यच स्त्रियों का (संमुच्छिमाणं गवभवक्कंतियाण य) संमूर्च्छिम
और गर्भजों का (सव्वेसिं) सब का (भाणियव्वं) कहना चाहिए (जाव) यावत्
(अप्पड्डिया वैमाणिया देवा तेउलेस्सा) तेजोलेश्या वाले वैमानिक देव सबसे
अल्पधिक हैं (सव्वमहड्डिया वैमाणिया सुक्कलेस्सा) शुक्ललेश्या वाले वैमानिक
सब से महान् ऋद्धि वाले हैं (केई भणंति) कोई कहते हैं (चउवीसं दंडएणं
इड्ढि भाणियव्वा) चौबीसों दंडकों में ऋद्धि का कथन करना चाहिए ।

द्वितीय उद्देशक समाप्त

टीकार्थ-अथ कृष्ण आदि लेश्या वाले जीवों में अल्पऋद्धि वाला और
महान् ऋद्धि वाला कौन है, यह प्रतिपादन करते हैं-

તેજોલેશ્યાવાળા છે (એવં પુઢવિકાઈયાણ વિ) એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોમાં પણ (એવં એएण
અભિલાવેણં) આ પ્રકારે આજ અભિલાપથી (જહેવ) જે પ્રકારે (લેસ્સાઓ) લેશ્યાઓ (ભાવિ-
યાઓ) વિચારી (તહેવ) એ પ્રકારે (નેયવ્વં) જાણવું જોઈએ (જાવ ચउरिंदिया) ચતુરિંદ્રિયો
સુધી (પંચિંદિયતિરિક્खजोणियाणं) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના (તિરિક્खजोणिणीणं) તિર્યંચિની
સ્ત્રિયોના (સંમુच्छिमाणं गवभवक्कंतियाणय) સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજોના (સव्वेसिं) બધાનું
(भाणियव्वं) કહેવું જોઈએ (जाव) यावत् (अप्पड्डिया वैमाणिया देवा तेउलेस्सा) તેજોલેશ્યા-
વાળા વૈમાનિકદેવ બધાથી અલ્પધિક છે (सव्वमहड्डिया वैमाणिया सुक्कलेस्सा) शुक्ललेश्या-
વાળા વૈમાનિક બધાથી મહર્ધિક-મહાન્ઋદ્ધિવાળા છે (केईभणंति) कोई કહે છે (चउवीसं-
दंडएणं इड्ढि भाणियव्वा) ચોવીસે દંડકોમાં ઋદ્ધિનું કથન કરવું જોઈએ.

द्वितीय उद्देशक समाप्त

ટીકાર્થ-હવે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાવાળા જીવોમાં અલ્પઋદ્ધિવાળા અને મહાન્ ઋદ્ધિવાળા
કોણ છે, એ પ્રતિપાદન કરે છે-

યા વા ?' ગૌતમ : પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! એતેપાં ચલુ સમુચ્ચયજીવાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્—નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાંચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽલ્પઋદ્ધિકા વા ભવન્તિ કતરે મહઋદ્ધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'કળ્હલેસ્સેહિંતો નીલલેસ્સા મહઋદ્ધિયા' કૃષ્ણલેશ્યેભ્યો જીવેભ્યો નીલલેશ્યા જીવા મહઋદ્ધિકા ભવન્તિ, એવમ્—'નીલલેસ્સેહિંતો કાઉલેસ્સા મહઋદ્ધિયા' નીલલેશ્યેભ્યો જીવેભ્યઃ કાપોતલેશ્યા જીવા મહઋદ્ધિકા ભવન્તિ, 'એવં કાઉલેસ્સેહિંતો તેઉલેસ્સા મહઋદ્ધિયા' એવમ્ ઉક્તરીત્યા કાપોતલેશ્યેભ્યો જીવેભ્ય સ્તેજોલેશ્યા જીવા મહઋદ્ધિકા ભવન્તિ, 'એવમ્—'તેઉલેસ્સેહિંતો પમ્હલેસ્સા મહઋદ્ધિયા' તેજોલેશ્યેભ્યો જીવેભ્યઃ પદ્મલેશ્યા જીવા મહઋદ્ધિકા ભવન્તિ, એવમેવ—'પમ્હલેસ્સેહિંતો સુક્કલેસ્સા મહઋદ્ધિયા' પદ્મલેશ્યેભ્યો જીવેભ્યઃ શુક્લલેશ્યા જીવા મહઋદ્ધિકા ભવન્તિ, તદુપસંહરન્નાહ—'સવ્વપ્પઋદ્ધિયા જીવા કળ્હલેસ્સા' સવ્વમહઋદ્ધિયા સુક્કલેસ્સા' સર્વાલ્પઋદ્ધિકાઃ સર્વાપેક્ષયા અલ્પઋદ્ધિકા જીવાઃ કૃષ્ણલેશ્યા ભવન્તિ, અથ ચ સર્વમહઋદ્ધિકાઃ—સર્વાપેક્ષયા મહઋદ્ધિકા જીવાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, તથા ચ લેશ્યા ક્રમાનુસારેણ યથાપૂર્વમલ્પ-

ગૌતમ પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલે, નીલલેશ્યા વાલે, કાપોતલેશ્યા વાલે, તેજોલેશ્યા વાલે, પદ્મલેશ્યા વાલે ઓર શુક્લલેશ્યા જીવોં સે કૌન કિસકી અપેક્ષા અલ્પઋદ્ધિ વાલા ઓર કૌન કિસસે મહાન્ ઋદ્ધિ વાલા હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલે જીવોં સે નીલલેશ્યા વાલે જીવ મહાર્ધિક હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર નીલલેશ્યા વાલોં સે કાપોતલેશ્યા વાલે જીવ મહાર્ધિક હોતે હૈં, કાપોતલેશ્યા વાલોં સે તેજોલેશ્યા વાલે જીવ મહાર્ધિક હોતે હૈં, તેજોલેશ્યા વાલોં સે પદ્મલેશ્યા વાલે ઓર પદ્મલેશ્યા વાલોં સે શુક્લલેશ્યા વાલે જીવ મહાર્ધિક હોતે હૈં । ઇસ કથન કા ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં—સારાંશ યહ હૈં કિ કૃષ્ણલેશ્યા વાલે જીવ સબ સે કમ ઋદ્ધિ વાલે ઓર શુક્લલેશ્યા વાલે જીવ સબ સે અધિક ઋદ્ધિમાન્ હોતે હૈં । ફલિતાર્થ યહ હુઆ કિ પહેલે-પહેલે કી લેશ્યા વાલે અલ્પઋદ્ધિક હૈં ઓર અનુક્રમ સે ઉત્તરોત્તર લેશ્યા

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા જીવોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ કરી અલ્પઋદ્ધિવાળા અને કોણ કોનાથી મહાન્ ઋદ્ધિવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવોથી નીલલેશ્યાવાળા જીવ મહાર્ધિક હોય છે. એ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળાઓથી કાપોતલેશ્યાવાળા જીવો મહાર્ધિક હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળાઓથી તેજોલેશ્યાવાળા જીવ મહાર્ધિક હોય છે, તેજોલેશ્યાવાળાઓથી પદ્મલેશ્યાવાળા અને પદ્મલેશ્યાવાળાઓથી શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ મહાર્ધિક હોય છે. આ કથનનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે—સારાંશ એ છે કે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ બધાથી અધિક ઋદ્ધિવાળા હોય છે, ફલિતાર્થ એથયો કે પહેલા

દ્વિકત્વં યથોત્તરશ્ચ મહદ્વિકત્વમસેયમિતિ ફલિતમ્, એવમેવ નૈરયિકતિર્યગ્યોનિક્કમનુષ્ય
 દેવાત્મક ચતુર્ગતિષ્વપિ યેષાં યાવત્યો લેશ્યા ભવન્તિ તેષાં તાવતીલેશ્યાઃ પરિભોવ્યાલ્પદ્વિક-
 મહદ્વિકત્વમસેયમ્ इत्यभिપ્રાયેणाહ-‘एषसि णं भंते ! नैरइयाणं कण्हेस्साणं नीललेस्साणं
 काउलेस्साणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु
 नैरयिकाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्प-
 द्विका वा महद्विका वा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कण्हेस्सेहिंतो नीललेस्सा
 महड्डिया’ कृष्णलेशयेभ्यो नैरयिकेभ्यो नीललेश्या नैरयिका महद्विका भवन्ति, एवम्-‘नील-
 लेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्डिया’ नीललेशयेभ्यो नैरयिकेभ्यः कापोतलेश्या नैरयिका मह-
 द्विका भवन्ति ! प्रकृतमुपसंहरन्नाह-‘सव्वप्पड्डिया नैरइया कण्हेस्सा’ सर्वाल્पद्विका नैर-
 यिकाः कृष्णलेश्या भवन्ति, एवम्-‘सव्वमहड्डिया नैरइया काउलेस्सा’ सर्वमहद्विकाः-
 सर्व नैरयिकापेक्षया महद्विका नैरयिकाः कापोतलेश्या भवन्ति, गौतमः पृच्छति-‘एषसि
 णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया
 वाले महद्विक हैं ।

इसी प्रकार नारको, तिर्यचों, मनुष्यों, और देवों के विषय में जिनमें जितनी
 लेश्याएं पाई जाती हैं, उनमें उनका विचार करके अनुमान से अल्पद्विकता
 और महद्विकता समझलेनी चाहिए । इस अभिप्राय से आगे कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन कृष्ण, नील और कापोतलेश्या वाले नारकों
 में कौन किसकी अपेक्षा अल्पद्विक अथवा महद्विक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या वालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले महद्विक
 हैं, नीललेश्या वालों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले नारक महद्विक हैं । इस
 प्रकार सब से अल्पद्वि वाले नारक कृष्णलेश्या वाले हैं और सब से महान्
 द्विवाले नारक कापोतलेश्या वाले हैं ।

પહેલાની લેશ્યાવાળા અત્પર્ધિક છે અને અનુક્રમે ઉત્તરોત્તરલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે.

એજ પ્રકારે નારકો, તિર્યંચો, મનુષ્યો અને દેવોમાં જેમાં જેટલી લેશ્યાઓ હોય
 છે, તેઓમાં તેમનો વિચાર કરીને અનુક્રમથી અત્પર્ધિકતા અને મહર્ધિકતા સમજ લેવી
 જોઈએ એ અભિપ્રાયથી આગળ કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં
 કોણ કોની અપેક્ષાએ અત્પર્ધિક અથવા મહર્ધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે,
 નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા નારક મહર્ધિક છે. એ પ્રકારે અધાથી
 ઓછી ઋદ્ધિવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે, અને અધાથી મહાન્ ઋદ્ધિવાળા નારક
 કાપોતલેશ્યાવાળા છે.

વા મહદ્વિદ્યા વા ?' હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલુ તિર્યગ્ચોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્-નીલલેશ્યા-નાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાં પદ્મલેશ્યાનાં શુક્લલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽલ્પદ્વિક્ષિતા વા મહદ્વિક્ષિતા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા જીવાણં’ યથા સમુચ્ચયજીવાનાં સામાન્યતઃ કૃષ્ણાદિલેશ્યાનામલ્પદ્વિક્ષિતમહદ્વિક્ષિત્વમુક્તં તથૈવ તિર્યગ્ચોનિકા-નામપિ કૃષ્ણાદિશુક્લ્લાન્તલેશ્યાનામલ્પદ્વિક્ષિતમહદ્વિક્ષિત્વમવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એસિ ણં મંતે ! એગિદિયતિરિક્કજોણિયાણં ક્ષણલેસ્સાણં જાવ તેઉલેસ્સાણ ય કયરે કયરેહિતો અપ્પહ્વિયા મહદ્વિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલુ એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં કૃષ્ણલેશ્યાનાં યાવત્-નીલલેશ્યાનાં કાપોતલેશ્યાનાં તેજોલેશ્યાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽલ્પદ્વિક્ષિતા વા મહદ્વિક્ષિતા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ક્ષણલેસ્સેહિતો એગિદિયતિરિક્કજોણિયા નીલલેસ્સા મહદ્વિયા’ કૃષ્ણલેશ્યેભ્ય એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યો નીલલેશ્યા એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકા મહદ્વિક્ષિતા ભવન્તિ, ‘નીલલેસ્સેહિતો એગિદિયતિરિક્કજોણિયા કાઉલેસ્સા મહદ્વિયા’ નીલલેશ્યેભ્ય એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યઃ કાપોતલેશ્યા એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले तिर्यच्योनिकों में कौन किससे अल्प ऋद्धि वाला और कौन किससे महान् ऋद्धि वाला हैं ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! जैसे समुच्चय जीवों की कृष्ण आदि लेश्याओं की अपेक्षा अल्पद्विक्षिता और महद्विक्षिता कही है, उसी प्रकार तिर्यच्योनिकों की भी लेश्याओं के आधार से अल्पद्विक्षिता-महद्विक्षिता समझलेनी चाहिए ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! इन एकेन्द्रिय तिर्यच्योनिकों में जो कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाले हैं, उनमें कौन किसको अपेक्षा अल्पऋद्धि वाला अथवा महान्ऋद्धि वाला है ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! कृष्णलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यच्यों की अपेक्षा नील-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા તિર્યચ્યોનિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પઋદ્ધિવાળા, અને કોણ કોનાથી મહાન્ઋદ્ધિવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ समुच्चय जीवोની કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ અલ્પદ્વિક્ષિતા અને મહદ્વિક્ષિતા કહી છે, એ-પ્રકારે તિર્યચ્યોનિકોની પણ લેશ્યાઓના આધારે અલ્પદ્વિક્ષિતા-મહદ્વિક્ષિતા સમજ લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ એકેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોમાં જે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળા છે, તેઓમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પઋદ્ધિવાળા અથવા મહાન્ઋદ્ધિવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! कृष्णलेश्यावाળા એકેન્દ્રિય તિર્યચ્યોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યા-

નિકા મહર્દિકા ભવન્તિ, કાણલેસેહિતો તેણલેસા મહર્દિયા' કાપોતલેશ્યેભ્ય એકેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકેભ્ય સ્તેજોલેશ્યા એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા મહર્દિકા ભવન્તિ, 'પ્રકૃતસુપસંહરબ્રાહ્મ
'સન્વપ્પહિયા એર્ગિદિયતિરિક્ષજોણિયા કળલેસા' સર્વાલ્પર્દિકાઃ સર્વેભ્ય એકેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકેભ્યઃ અલ્પર્દિકા એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ કૃષ્ણલેશ્યા ભવન્તિ, એવમ્-સન્વમહર્દિયા
તેણલેસા' સર્વ મહર્દિકા એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા સ્તેજોલેશ્યા ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'એવં
પુઠ્ઠવિકાશ્યાણવિ' એવમ્-એકેન્દ્રિય સમુચ્ચયતિર્યગ્યોનિકોક્તરીત્યા પૃથિવીકાયિકાનામપિ એકે-
ન્દ્રિયવિશેષાણામ્ અલ્પર્દિકમહર્દિકત્વં કૃષ્ણલેશ્યાદિ તેજોલેશ્યાન્તાનામસેયમ્, 'એવં એષ ણં
અભિહાવેણં જહેવ લેસાઓ ભાવિયાઓ તહેવ નેયવં જાવ ચરિંદિયા' એવમ્ ઉક્તરીત્યાએતેન-
ઉક્તક્રમેણ અભિલાપેન-આલાપકપ્રકારેણ ચયૈવ લેશ્યાઃ કૃષ્ણલેશ્યા ભાવિતાઃ પ્રરૂપિતાઃ
તથૈવ જ્ઞાતવ્યાઃ, યાવત્-અપ્કાયિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિક વનસ્પતિકાયિક દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિય
ચતુરિન્દ્રિયાઃ કૃષ્ણલેશ્યાઃ સર્વાલ્પર્દિકા ભવન્તિ, તેજોલેશ્યાશ્ચ સર્વમહર્દિકા ભવન્તિ, એવમ્-

લેશ્યા વાલે એકેન્દ્રિય મહર્દિકા હૈં, નીલલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા
વાલે એકેન્દ્રિય મહર્દિકા હૈં ઓર કાપોતલેશ્યા વાલોં કી અપેક્ષા તેજોલેશ્યા વાલે
એકેન્દ્રિય તિર્યંચ મહર્દિકા હૈં । ઇસ કથન કા ઉપસંહાર યહ હૈં કિ કૃષ્ણલેશ્યા
વાલે એકેન્દ્રિય તિર્યંચ સબ સે કમ ઋદ્ધિવાલે હૈં ઓર તેજોલેશ્યા વાલે એકેન્દ્રિય
તિર્યંચ સબ સે અધિક ઋદ્ધિ વાલે હૈં । સામાન્ય એકેન્દ્રિય તિર્યંચોં કી તરહ
પૃથ્વીકાયિકોં કી ઓ અલ્પર્દિકતા-મહર્દિકતા કૃષ્ણલેશ્યા સે લેતર તેજોલેશ્યા
પર્યન્ત સમજલેલી યાહિએ । ઇસી પ્રકાર ચૌદન્દ્રિય જીવોં તક જિનમેં જિતની
લેશ્યાં હૈં, ઉનકી અનુક્રમ સે પૂર્વોક્ત આલાપક કે અનુસાર અલ્પર્દિકતા ઓર
મહર્દિકતા કહલેલી યાહિએ, અર્થાત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક,
વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવોં મેં જો કૃષ્ણલેશ્યા
વાલે હૈં, વે સબ સે કમ ઋદ્ધિ વાલે હોતે હૈં ઓર તેજોલેશ્યા વાલે સબ સે મહાન્

વાળા એકેન્દ્રિય મહર્ધિક છે, નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય
મહર્ધિક છે, અને કાપોતલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ
મહર્ધિક છે. આ કથનને ઉપસંહાર એ છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ બધાથી
ઓછી ઋદ્ધિવાળા છે અને તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ બધાથી વધારે ઋદ્ધિવાળા
છે. સામાન્ય એકેન્દ્રિય તિર્યંચોના જેમ પૃથ્વીકાયિકોની પણ અલ્પર્ધિકતા મહર્ધિકતા
કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને તેજોલેશ્યા પર્યન્ત સમજ લેવી જોઈએ.

એજ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિય જીવો સુધી જેમાં જેટલી લેશ્યાઓ છે તેમની અનુક્રમે
પૂર્વોક્ત આલાપકના અનુસાર અલ્પર્ધિકતા અને મહર્ધિકતા કહેવી જોઈએ. અર્થાત્
અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય
જીવોમાં જે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે, તે બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા હોય છે અને તેજોલેશ્યાવાળા

‘પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષણજોણિયાણં તિરિક્ષણજોણિનીણં સંમુચ્છિમાણં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયાણં ય સર્વેસિ
 માણિયવ્વં’ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્કાનાં તિર્યગ્યોનિક્કીનાશ્ચ સંમૂર્છિમાનાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા-
 નાશ્ચ સર્વેષાં કૃષ્ણાદિ શુક્લલેશ્યાન્તાનામ્ અલ્પદ્વિક્કમહદ્વિક્કત્વં મણિતવ્યમ્ ‘જાવ અપ્પહિયા
 વેમાણિયા દેવા તેઉલેસ્સા સવ્વમહદ્વિયા વેમાણિયા સુક્કલેસ્સા’ યાવત્-મનુષ્યા વાનવ્યન્તરા
 જ્યોતિષ્કાશ્ચ વક્તવ્યાઃ, સર્વેભ્યોડલ્પદ્વિક્કા વૈમાનિકા દેવા સ્તેજોલેશ્યા ભવન્તિ, સર્વમહ-
 દ્વિક્કા વૈમાનિકા દેવાઃ શુક્લલેશ્યા ભવન્તિ, ‘કેઈ મણંતિ-ચડવીસં દંડણં હંદ્ધીમાણિયવ્વા’
 કેચિદ્ મણન્તિ-ચત્તુર્વિંશતિદ્ડકેન ત્તદ્ધિર્મણિતવ્યા, ‘વીઓ ઉદેસઓ સમત્તો’ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-
 प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
 राजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी
 जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-वासीलाल-व्रतिविरचितायां
 श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्ध्याख्यायां व्याख्यायां
 सप्तदशो लेख्यापदे द्वितीय उद्देशकः समाप्तः ॥२॥

ઋદ્ધિ વાલે હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, તિર્યચનિયો, સંમૂર્છિમો
 ઔર ગર્ભજો-સમી ઁં કૃષ્ણલેશ્યા સે લેકર શુક્લલેશ્યા પર્યન્ત ક્રમશઃ અલ્પ-
 દ્વિક્કતા ઔર મહદ્વિક્કતા કહલેખી યાહિયે । યાવત્ વૈમાનિક દેવોં મેં જો તેજો-
 લેશ્યા વાલે હૈં વે સત્સે અલ્પ ઋદ્ધિ વાલે હૈં ઔર જો શુક્લલેશ્યાવાલે હૈં વે
 સવ સે મહાન્ ઋદ્ધિ વાલે હૈં । કિસી-કિસી કા કથન હૈ કિ-ચૌવીસોં દંડકોં
 કો લેકર ઋદ્ધિ કા કથન કરના યાહિયે ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री वासीलाल व्रतिविरचित
 प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
 लेख्यापद का दूसरा उद्देशक समाप्त ॥२॥

અધ્યાથી મહાન્ઋદ્ધિવાળા હોય છે.

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, તિર્યચનીઓ, સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજો-અધ્યામાં
 કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને શુક્લલેશ્યા પર્યન્ત ક્રમશઃ અલ્પદ્વિક્કતા અને મહદ્વિક્કતા કહેવી
 જોઈએ. યાવત્ વૈમાનિક દેવોનાં તેજોલેશ્યાવાળા છે, તે અધ્યા અલ્પઋદ્ધિવાળા છે અને
 જે શુક્લલેશ્યાવાળા છે, તેઓ અધ્યા અધ્યાથી મહાન્ઋદ્ધિવાળા છે કોઈ કોઈનું કહેવું છે
 કે-ચોવીસે દંડકેને લઈને ઋદ્ધિનું કથન કરવું જોઈએ.

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री वासीलाल प्रति विरचित
 प्रज्ञापना सूत्रनी प्रमेयबोधिनी व्याख्याना सत्तरमा लेख्या पद
 पहना पीजे उद्देशक समाप्त ॥२॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः ॥

मूलम्—नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ, एवं जाव वेमाणियाणं, नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टइ, अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ ? गोयमा ! अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ, णो नेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ, एवं जाव वेमाणिए, नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयणंति अभिलावो कायव्वो, से नूणं भंते ! कणहलेस्से नेरइए कणहलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कणहलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ? हंता, गोयमा ! कणहलेस्से नेरइए कणहलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कणहलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ, एवं नीललेस्से वि, एवं काउलेस्से वि, एवं असुरकुमाराण वि जाव थणियकुमारा, नवरं लेस्सा अब्भहिया, से णूणं भंते ! कणहलेस्से पुढविकाइए कणहलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, कणहलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ? हंता, गोयमा ! कणहलेस्से पुढविकाइए कणहलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, सिय कणहलेस्से उववट्टइ, सिय नीललेस्से उववट्टइ, सिय काउलेस्से उववट्टइ, सिय जल्लेस्से उववज्जइ सिय तल्लेस्से उववट्टइ, एवं नीलकाउलेस्सासु वि, से णूणं भंते ! तेउलेस्से पुढवीकाइए तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ पुच्छा, हंता, गोयमा ! तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, सिय कणहलेस्से उववट्टइ सिय नीललेस्से उववट्टइ, सिय काउलेस्से उववट्टइ, तेउलेस्से उववज्जइ, नो चेव णं तेउलेस्से उववट्टइ, एवं आउकाइया वणस्सइकाइया वि, तेऊवाया एवं चेव, नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि, बितीय चउरिंदिया एवं चेव, तिसु लेस्सासु, पंचेदियतिरिक्खजोणिया मणुस्साण य जहा पुढविकाइया आदिल्लिया, तिसु लेस्सासु भणिया

तहा छसु वि लेस्सासु भाणियव्वा, नवरं छप्पि लेस्साओ चारेयव्वाओ, वाणमंतरा जहा असुरकुमारा से णूणं भंते ! तेउलेस्से जोइसिए तेउलेस्सेसु जोइसिएसु उववज्जइ ? जहेव असुरकुमारए, एवं वेमाणिया वि, नवरं दोण्हं पि चयंतीति अभिलावो, से णूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा उववट्ठइ, जलेस्से उववट्ठइ तल्लेस्से उववज्जइ ? हंता, गोयमा ! कण्हनीलकाउलेस्से उववज्जइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्ठइ, से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से असुरकुमारे कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु असुरकुमारेसु उववज्जइ, एवं जहेव नेरइए तहा असुरकुमारा वि जाव-थणियकुमारा वि, से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ ? एवं पुच्छा, जहा-असुरकुमाराणं, हंता, गोयमा ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु सिय कण्हलेस्से उववट्ठइ सिय नीललेस्से सिय काउलेस्से उववट्ठइ सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्ठइ, तेउलेस्से उववज्जइ नो चेव णं तेउलेस्से उववट्ठइ, एवं आउकाइया वणस्सइकाइया वि भाणियव्वा, से णूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से उववट्ठइ जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्ठइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ सिय कण्हलेस्से उववट्ठइ सिय नीललेस्से उववट्ठइ सिय काउलेस्से उववट्ठइ सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्ठइ, एवं वाउकाइय वेइ-दिय तेइंदिय चउरिंदिया वि भाणियव्वा, से णूणं भंते ! कण्हलेस्से

જાવ સુક્કલેસ્સે પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા કળહેસ્સેસુ જાવ સુક્કલેસ્સેસુ
પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયસુ ઉવવજ્જહ ? પુચ્છા, હંતા, ગોયમા ! કલ્હ-
લેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે પંચિદિયતિરિક્ખજોણિય કળહેસ્સેસુ જાવ સુક્ક-
લેસ્સેસુ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયસુ ઉવવજ્જહ સિય કળહેસ્સે ઉવવટ્ટહ
જાવ સિય સુક્કલેસ્સે ઉવવટ્ટહ સિય જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવ-
ટ્ટહ, એવં મળૂસે વિ, વાળસંતરા જહા અસુરકુમારા જોહસિય વેમાણિયા વિ
એવં ચેવ, નવરં જસ્સ જલ્લેસ્સા દોળહ વિ ચયણંતિ ભાણિયઠ્ઠં ॥સૂ. ૧૨॥

છાયા-નૈરયિકઃ खलु भदन्त ! नैरयिकेषु उपपद्यते, अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते ?
गौतम ! नैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते, नो अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते, एवं यावद्
वैमानिकानाम्, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्य उद्वर्तते ? अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्व-
र्तते ? गौतम ! अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते, नो नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते, एवं

તુનીય ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ-(નેરહણ ણં મંતે ! નેરહણસુ ઉવવજ્જહ) હે ભગવન્ ! નારક
નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (અનેરહણ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ ?) યા અનારક નારકોં
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (ગોયમા ! નેરહણ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ, નો અનેરહણ નેરહણસુ
ઉવવજ્જહ) હે ગૌતમ ! નારક નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અનારક નારકોં મેં
ઉત્પન્ન નહીં હોતા (એવં જાવ વેમાણિયાણં) હસી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક ।

(નેરહણ ણં મંતે ! નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ, અનેરહણ નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ ?) હે
ભગવન્ ! નારક નારકોં સે ઉદ્વર્તન કરતા હૈ યા અનારક નારકોં સે ઉદ્વર્તન
કરતા હૈ ? (ગોયમા ! અનેરહણ નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ, ણો નેરહણ નેરહણિંતો
ઉવવટ્ટહ) હે ગૌતમ ! અનારક નારકોં સે ઉદ્વૃત્ત હોતા-નિકલતા હૈ, નારક

તૃતીય ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ-(નેરહણં મંતે ! નેરહણસુ ઉવવજ્જહ) હે ભગવન્ ! નારક નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે (અનેરહણ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ ?) અગર અનારક નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નેરહણ
નેરહણસુ ઉવવજ્જહ, નો અનેરહણ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ) હે ગૌતમ ! નારક નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે, અનારક નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (એવં જાવ વેમાણિયાણં) એ રીતે વૈમાનિકો સુધી

(નેરહણં મંતે ! નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ, અનેરહણ નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ ?) હે ભગવન્ ! નારકો
નારકોથી ઉદ્વર્તન કરે છે અગર અનારક નારકોથી ઉદ્વર્તન કરે છે ? (ગોયમા ! અનેરહણ
નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ, ણો નેરહણ નેરહણિંતો ઉવવટ્ટહ) હે ગૌતમ ! અનારક નારકોથી ઉદ્વૃત્ત
થાય છે-નિકળે છે, નારક નારકોથી ઉદ્વૃત્ત નથી થતા (એવં જાવ વેમાણિય) એ પ્રકારે

યાદ્ વૈમાનિકઃ નવરં ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ ચયનમિતિ અભિલાપઃ કાર્યઃ, તત્ નૂનં ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યો નૈરયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે ? હન્ત, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યો નૈરયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે, એવં નીલ-લેશ્યોઽપિ, એવં કાપોતલેશ્યોઽપિ, એવમ્ અસુરકુમારાણામપિ યાવત્ સ્તનિતકુમારા, નવરં-લેશ્યા અભ્યવિકા, તત્ નૂનં ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ પૃથિવી-

નારકોં સે ઉદ્વૃત્ત નહીં હોતા (એવં જાવ વેમાણિયે) હસી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક (નવરં જોહસિયવેમાણિયેસુ ચયંતિ અભિલાવો કાયવ્વો) વિશેષ-ડ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં મેં ચ્યવન કરતે હેં, એસા કહના ચાહિયે (સે) અથ (નૂનં) વિતર્ક (કળહલેસ્સે નેરહયે) કૃષ્ણલેશ્યા વાલા નારક (કળહલેસ્સેસુ નેરહયેસુ) કૃષ્ણ-લેશ્યા વાલે નારકોં મેં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (કળહલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણ-લેશ્યા વાલોં સે ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ ?) જિસ લેશ્યા વાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઉસી લેશ્યા વાલા હોકર ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ? (હંતા) હાં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (કળહલેસ્સે નેરહયે કળહલેસ્સેસુ નેરહયેસુ ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલા નારક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ (કળહલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મેં ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) જિસ લેશ્યા વાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઉસી લેશ્યા વાલા હોકર ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (એવં નીલલેસ્સે વિ) હસી પ્રકાર નીલલેશ્યા વાલાં મી (એવં કાડલેસ્સે વિ) હસી પ્રકાર કાપોતલેશ્યા વાલાં મી (એવં અસુરકુમારાણ વિ) હસી પ્રકાર અસુરકુમારોં કા મી (જાવ થણિયકુમારા) યાવત્ સ્તનિતકુમારોં

વૈમાનિકો સુધી (નવરં જોહસિયવેમાણિયેસુ ચયંતિ અભિલાવો કાયવ્વો) વિશેષ ડ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં ચ્યવન કરે છે, એમ કહેવું બેધ એ.

(સે) અથ (નૂનં) વિતર્ક (કળહલેસ્સે નેરહયે) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક (કળહલેસ્સેસુ નેરહયેસુ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (કળહલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા-ઓથી ઉદ્વર્તન કરે છે (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ ?) જે લેશ્યાવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે ? (હંતા) હાં (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કળહલેસ્સે નેરહયે કળહલેસ્સેસુ નેરહયેસુ ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (કળહલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા માંથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) જે લેશ્યાવાળા થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે (એવં નીલલેસ્સે વિ) એજ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળા પણ (એવં કાડલેસ્સે વિ) એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા પણ (એવં અસુરકુમારાણ વિ) એ પ્રકારે અસુરકુમારોના સંબંધમાં પણ (જાવ થણિયકુમારા) સ્તનિતકુમારો સુધી (નવરં તેડલેસ્સા અન્નહિયા) વિશેષ એકે

કાયિકેષુ ઉપપદ્યતે, કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે ? હન્ત, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપદ્યતે, સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાદ્ નીલલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાદ્ યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે સ્યાત્ તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે, એવં નીલકાપોતલેશ્યેષ્વપિ, તત્ નૂનં મદન્ત ! તેજોલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકસ્તેજોલેશ્યેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપદ્યતે પૃચ્છા, હન્ત, ગૌતમ ! તેજોલેશ્યેષુ તત્ક (નવરં તેજલેસ્સા અબ્મહિયા) વિશેષ યહ કિ તેજોલેશ્યા વાલે અધિક હૈ ।

(સે જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે પુઠવિકાઇએ) કયા મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલા પૃથ્વીકાયિક (કળ્હલેસ્સેસુ પુઠવિકાઇએસુ) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (કળ્હલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલા ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ ?) જિસ લેશ્યા વાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ ડસી લેશ્યાવાલા હોકર ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (કળ્હલેસ્સે પુઠવિકાઇએ કળ્હલેસ્સેસુ પુઠવિકાઇએસુ ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ (સિય કળ્હલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મેં ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ (સિય નીલલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાન્ નીલલેશ્યા વાલા મેં ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ (સિય કાડલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યા વાલા મેં ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) જિસ લેશ્યા વાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસ લેશ્યા વાલા મેં ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ (એવં નીલકાડલેસ્સાસુ વિ) ડસી પ્રકાર નીલ ઓર કાપોતલેશ્યા મેં મી ।

(સે જૂળં મંતે ! તેજલેસ્સે પુઠવિકાઇએ તેજલેસ્સેસુ પુઠવિકાઇએસુ ઉવવ-તેજલેશ્યાવાળા અધિક છે.

(સે જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે પુઠવિકાઇએ) શુ' હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક (કળ્હલેસ્સેસુ પુઠવિકાઇએસુ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (કળ્હલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્ત્તન કરે છે (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) જે લેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે લેશ્યાવાળાથી ઉદ્વર્ત્તન કરે છે (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (કળ્હલેસ્સે પુઠવિકાઇએ કળ્હલેસ્સેસુ પુઠવિકાઇએસુ ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે (સિય કળ્હલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્ત્તન કરે છે (સિય નીલલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્ત્તન થાય છે (સિય કાડલેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્ત્તન કરે છે (સિય જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ સિય તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ જે લેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે સ્યાત્ જે લેશ્યાવાળા ઉદ્વર્ત્તન કરે છે (એવં નીલકાડલેસ્સાસુ વિ) એજ પ્રકારે નીલ અને કાપોતલેશ્યાવાળા યથુ

(સે જૂળં મંતે ! તેજલેસ્સે પુઠવિકાઇએ તેજલેસ્સેસુ પુઠવિકાઇએસુ ઉવવજ્જહ પુચ્છા ?) શુ' હે

પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપદ્યતે, સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્ નીલલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, તેજોલેશ્ય ઉપપદ્યતે નો ચેવ ચલુ તેજોલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, એવમ્ અપ્કા-
યિકા વનસ્પતિકાયિકા અપિ, તેજોવાતા એવૈચ, નવરમ્ એનેષાં તેજોલેશ્યા નાસ્તિ, દ્વિત્રિ-
ચતુરિન્દ્રિયા એવૈચ તિસ્રુ લેશ્યામુ, પञ्चेन्द्रियतिर्यग्गुणोक्तिः। મનુષ્યાશ્ચ યથા પૃથિવીકા-
યિકા આદિકામુ તિસ્રુ લેશ્યામુ, મણિતાસ્તથા પદ્મસપિ લેશ્યામુ મણિતવ્યાઃ, નવરં પદ્મપિ-

उज्जइ पुच्छा ?) क्या भगवन् ! तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक तेजोलेश्या
वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? प्रश्न (हंता गोयमा !) हां गौतम !
(तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न
होता है (सिय कण्हलेस्से उववट्ठइ) स्यात् कृष्णलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है
(सिय नीललेस्से उववट्ठइ) स्यात् नीललेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (सिय
काउलेस्से उववट्ठइ) स्यात् कापोतलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (तेउलेस्से
उववज्जइ) तेजोलेश्या वाला उत्पन्न होता है (नो चेवणं तेउलेस्से उववट्ठइ)
तेजोलेश्या में उद्वर्त्तन नहीं करता (एवं आउकाइया वणस्सइ काइया वि)
इसी प्रकार अप्कायिक, वनस्पति कायिक (तेउवाऊ एवं चेव) तेजस्काय और
वायुकाय भी इसी प्रकार (नवरं एसिं तेउलेस्सा नत्थि) विशेष यह कि इनके
तेजोलेश्या नहीं होती ।

(बिंदिय तिंदिय चउरिदिया एवं चेव) द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय इसी
प्रकार (तिसु लेस्सासु) तीनों लेश्याओं में (पंचेदिय तिरिक्खजोणिया मणुस्सा य)
पंचेन्द्रिय तिर्यच और मनुष्य (जहा पुढविकाइया) जैसे पृथ्वीकायिक में (भणिया)
कहे (तहा) इसी प्रकार (छसु वि लेस्सासु) छहों लेश्याओं में (भाणियव्वा)

ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રશ્ન
(હંતા ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (તેઉલેસ્સેસુ પુઢવિકાઈસુ ઉવવજ્જઈ) તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વી
કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (સિય કણ્હલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે
(સિય નીલલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ) સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય કાઉલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ)
સ્યાત્ કાપોતલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (તેઉલેસ્સે ઉવવજ્જઈ) તેજોલેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય
છે (નો ચેવણં તેઉલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ) તેજોલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન નથી કરતા (એવં આઉકાઈયા વણસ્સઈ
કાઈયા વિ) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક પણ (તેઉવાઝુ એવંચેવ) તેજસ્કાય અને વાયુ-
કાય પણ એજ પ્રકારે (નવરં એસિં તેઉલેસ્સા નત્થિ) વિશેષ એ કે તેમને તેજોલેશ્યા નથી હોતી.

(વિન્નિ ચઉરિંદિયા એવંચેવ) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એજ પ્રકારે (તિસુ લેસ્સાસુ)
ત્રણ લેશ્યાઓમાં (પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયા મણુસ્સા ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય
(જહા પુઢવિકાઈયા) જેવા પૃથ્વીકાયિક (આદિસ્થિયા) આદિની (તિસુ લેસ્સાસુ) ત્રણ લેશ્યાઓમાં
(ભણિયા) ઠહ્યા છે (તહા) તેજ પ્રકારે (છસુ વિ લેસ્સાસુ) છઠ્ઠે લેશ્યાઓમાં (ભાણિયવ્વા)

લેશ્યાશ્ચારયિતવ્યાઃ, વાનવ્યન્તરા યથા અસુરકુમારાઃ, તત્ નૂનં ભદન્ત ! તેજોલેશ્યા ડ્યોતિષ્કા મ્તેજોલેશ્યેષુ ડ્યોતિષ્કેષુ ઉપપદ્યતે ? યથૈવ અસુરકુમારઃ, એવં વૈમાનિકા અપિ, નવરં દ્વયોરપિ ચપવન્તિ, સ્ત્યમિલાપઃ તત્ નૂનં ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યો નૈરયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તિતે, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તિતે ? હન્ત, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્ય નીલલેશ્ય કાપોતલેશ્ય ઉપપદ્યતે, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તિતે, તત્ નૂનં ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યો કહને ચાહિય (નવરં) વિશેષ (છપિ લેસ્સા) છહો લેશ્યાં (ઉ ચારેયન્વાઓ બોલની ચાહિય ।

(વાળમંતરા જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર જૈસે અસુરકુમાર (સે ણૂણં મંતે ! તેડલેસે જોડસિય) હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા ચાલા ડ્યોતિષ્ક દેવ (તેડલેસેસુ જોડસિયસુ) તેજોલેશ્યા ચાલે ડ્યોતિષ્કો મેં (ઉવવજ્જહ ?) ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (જહેવ અસુરકુમાર) જૈસે અસુરકુમાર (એવં વૈમાણિયા ચિ) હસી પ્રકાર વૈમાનિક મ્પી (નવરં દોણં પિ ચયંતીતિ અમિલાવો) વિશેષતા યહ કિ દોનોં કો 'ચવતે હૈ' એસા બોલના ।

(સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસે નીલલેસે કાડલેસે નેરહય) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા ચાલા, નીલલેશ્યા ચાલા, કાપોતલેશ્યા ચાલા નારક (કણ્હલેસેસુ નીલલેસેસુ કાડલેસેસુ નેરહયસુ) કૃષ્ણલેશ્યા ચાલે, નીલલેશ્યા ચાલે, કાપોતલેશ્યા ચાલે નારકોં મેં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (કણ્હલેસે નીલલેસે કાડલેસે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યા મેં ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (જલ્લેસે ઉવવટ્ઠહ, તલ્લેસે ઉવવજ્જહ ?) જિસ લેશ્યા મેં ઉદ્વર્તન કરતા હૈ, ઉસી લેશ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (કણ્હ-નીલ-કાડલેસે ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણ,

કહેવા બેઈએ (નવર) વિશેષ (છપિલેસ્સા) છએ લેશ્યાઓ (ઉ ચારપન્વાઓ) કહેવાવી બેઈએ.

(વાળમંતરા જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર જેવા અસુરકુમાર.

(સે ણૂણં મંતે ! તેડલેસે જોડસિય) હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળા ડ્યોતિષ્કોમાં (ઉવવજ્જહ ?) ઉત્પન્ન થાય છે ? (જહેવ અસુરકુમાર) જેમ અસુરકુમાર (એવં વૈમાણિયાચિ) એજ પ્રકારે વૈમાનિક પણ (નવરં દોણં વિ ચયંતીતિ અમિલાવો) વિશેષતા એકે બન્ને ચયવે છે એમ કહેવું.

(સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસે નીલલેસે કાડલેસે નેરહય) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા કાપોતલેશ્યાવાળા નારક (કણ્હલેસેસુ નીલલેસેસુ કાડલેસેસુ નેરહયસુ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (કણ્હલેસે, નીલલેસે, કાડલેસે ઉવવટ્ઠહ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (જલ્લેસે ઉવવટ્ઠહ તલ્લેસે ઉવવજ્જહ ?) જે લેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે, તેજ લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે (હંતા ગોયમા !) હાં, ગૌતમ ! (કણ્હ, નીલ, કાડલેસે ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યામાં

યાવત્ તેજોલેશ્યોઽસુરકુમારઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ યાવત્ તેજોલેશ્યેષુ અસુરકુમારેષુ ઉપપદ્યતે ? एवं यथैव नैरयिकस्तथा असुरकुमारा अपि, यावत् स्तनितकुमारा अपि, तत् नूनं भदन्त ! कृष्ण-
 लेश्यो यावत् तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत् तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु
 उपपद्यते ? एवं पृच्छा यथा असुरकुमाराणाम्, इन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यो यावत् तेजोलेश्यः
 पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत् तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु स्यात् कृष्णलेश्य उद्वर्तते,
 नील, कापोतलेश्या में उत्पन्न होते हैं (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्ठइ)
 जिस लेश्यावाला होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्यावाला में उद्वर्त्तन करता है।

(સે જૂળં મંતે । કળહલેસ્સે જાવ તેડલેસ્સે અસુરકુમારે) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણ-
 લેશ્યા વાલા યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલા અસુરકુમાર (કળહલેસ્સેસુ જાવ તેડલે-
 સ્સેસુ અસુરકુમારેસુ) કૃષ્ણલેશ્યા વાવન્ તેજોલેશ્યા વાલે અસુરકુમારોં મેં
 (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (એવં જહેવ નેરહ) હસ પ્રકાર જૈસે નારક (તહા
 અસુરકુમારા વિ) ઉસી પ્રકાર અસુરકુમાર મી (જાવ થળિયકુમારા વિ) યાવત્
 સ્તનિતકુમાર મી ।

(સે જૂળં મંતે ! કળહલેસ્સે જાવ તેડલેસ્સે પુઢવિકાહ) વ્યા હે ભગવન્ !
 કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલા પૃથ્વીકાયિક (કળહલેસ્સેસુ જાવ તેડલેસ્સેસુ
 પુઢવિકાહ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં
 (ઉવવજ્જહ ?) ઉપજતા હૈ ? (એવં પુચ્છા) એસી પૃચ્છા (જહા અસુરકુમારાણં)
 જૈસે અસુરકુમારોં કી (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (કળહલેસ્સે જાવ તેડલેસ્સે
 પુઢવિકાહ) કૃષ્ણલેશ્યા વાલા યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલા પૃથ્વીકાયિક (કળહ-
 લેસ્સેસુ જાવ તેડલેસ્સેસુ પુઢવિકાહ) ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા

ઉત્પન્ન થાય છે (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ) જે લેશ્યાવાળા ગઈને ઉત્પન્ન થાય છે
 તેનેલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે.

(સે જૂળં મંતે ! કળહલેસ્સે જાવ તેડલેસ્સે અસુરકુમારે) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
 યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર (કળહલેસ્સેસુ જાવ તેડલેસ્સેસુ અસુરકુમારેસુ) કૃષ્ણલેશ્યા
 યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમારોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (એવં જહેવ નેરહ)
 એ પ્રકારે જેવા નારક (તહા અસુરકુમારા વિ) એજ પ્રકારે અસુરકુમારો પશુ (જાવ થળિય-
 કુમારાવિ) યાવત્ સ્તનિતકુમાર પશુ સમજી લેવા.

(સે જૂળં મંતે ! કળહલેસ્સે જાવ તેડલેસ્સે પુઢવિકાહ) શું હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા
 યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક (કળહલેસ્સેસુ તેડલેસ્સેસુ પુઢવિકાહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
 યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (એવં પુચ્છા) એવી
 પૃચ્છા (જહા અસુરકુમારાણં) જેમ અસુરકુમારો (હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (કળહલેસ્સે
 જાવ તેડલેસ્સે પુઢવિકાહ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક (કળહલેસ્સેસુ

સ્યાત્ નીલલેશ્યઃ, સ્યાત્ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્ યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે, તેજોલેશ્ય ઉપપદ્યતે નો ચૈવ સ્વલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે, એવમ્ અપ્કાયિકા વનસ્પતિકાયિકા અપિ મણિતવ્યાઃ, તત્ નૂનં મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ તેજસ્કાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ તેજસ્કાયિકેષુ ઉપપદ્યતે, કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે ? હન્ત, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યો

વાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । (સિય કળહલેસ્સે) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યા વાલા (ઉવવટ્ટહ) ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (સિય નીલલેસ્સે) સ્યાત્ નીલલેશ્યા મેં (સિય કાઝલેસ્સે) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યા મેં (ઉવવટ્ટહ) ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (સિય) સ્યાત્ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ટહ) જિસ લેશ્યા વાલા ઉત્પન્ન હોતા હૈ સ્યાત્ ડસ લેશ્યાવાલા ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (તેઝલેસ્સે ઉવવજ્જહ નો ચેવ ણં તેઝલેસ્સે ઉવવટ્ટહ) તેજોલેશ્યા વાલે મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ પરન્તુ તેજોલેશ્યા વાલા હોકર ઉદ્વર્તન નહીં કરતા (એવં આઝકાહ્યા) હસી પ્રકાર અપ્કાયિક (વણસ્સહકાહ્યાચિ) વનસ્પતિકાયિક ભી (મણિયન્વા) કહના ચાહિયે ।

(સે ણૂણં મંતે ! કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે કાઝલેસ્સે તેઝકાહ્યા) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલે, નીલલેશ્યા વાલે, કાપોતલેશ્યા વાલે તેજસ્કાયિક (કળહલેસ્સેસુ નીલલેસ્સેસુ કાઝલેસ્સેસુ તેઝકાહ્યાસુ) કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યા વાલે, કાપોતલેશ્યા વાલે તેજસ્કાયિકોં મેં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (કળહલેસ્સે, નીલલેસ્સે કાઝલેસ્સે ઉવવટ્ટહ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યા વાલા ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ટહ) જિસ લેશ્યાવાલા ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસ લેશ્યાવાલા ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (કળહલેસ્સે)

જાવ તેઝલેસ્સેસુ પુઠવિકાહ્યાસુ ઉવવજ્જહ) કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન થાય છે (સિય કળહલેસ્સે) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા (ઉવવટ્ટહ) ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય નીલલેસ્સે) સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળા (સિય કાઝલેસ્સે) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યા (ઉવવટ્ટહ) ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય) સ્યાત્ (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ટહ) જે લેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે સ્યાત્ તે લેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (તેઝલેસ્સે ઉવવજ્જહ નો ચેવં તેઝલેસ્સે ઉવવટ્ટહ) તેજોલેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે પરન્તુ તેજોલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન નથી કરતા (એવં આઝકાહ્યા) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક (વણસ્સહકાહ્યા ચિ) વનસ્પતિકાયિક પણ (મણિયન્વા) કહેવા જોઈ એ.

(સે ણૂણં મંતે ! કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે કાઝલેસ્સે તેઝકાહ્યા) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક (કળહલેસ્સેસુ નીલલેસ્સેસુ કાઝલેસ્સે તેઝકાહ્યાસુ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોં મેં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (કળહલેસ્સે, નીલલેસ્સે, કાઝલેસ્સે ઉવવટ્ટહ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ટહ) જે લેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે, તે લેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે ? (હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (કળહલેસ્સે, નીલલેસ્સે, કાઝલેસ્સે તેઝકાહ્યા) કૃષ્ણ,

નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્ય સ્તેજસ્કાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ તેજસ્કાયિકેષુ ઉપપદ્યતે, સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્ નીલલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે સ્યાદ્ ચલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે, एवं वायुकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिया अपि भणितव्याः, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यो यावत् शुक्ललेश्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कृष्णलेश्येषु यावत् शुक्ललेश्येषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्यते ? पृच्छा, हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यो यावत् शुक्ललेश्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कृष्णलेश्येषु यावत्-शुक्ल-

નીલલેશ્યે કાપોતલેશ્યે તેજસ્કાયિક (કળહલેશ્યેસુ નીલલેશ્યેસુ કાપોતલેશ્યેસુ તેજસ્કાયિક) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યા વાલા તેજસ્કાયિકો મેં (ઉવવજ્જહ) ઉપજતા હૈ (સિય કળહલેશ્યે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યા મેં ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (સિય નીલલેશ્યે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ નીલલેશ્યા મેં ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (સિય કાપોતલેશ્યા મેં ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (સિય જલ્લેશ્યે ઉવવજ્જહ તલ્લેશ્યે ઉવવટ્ઠહ) જિસ લેશ્યાવાલાઉત્પન્ન હોતા હૈ સ્યાત્ ઉસી લેશ્યાવાલા ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (અં વાઉકાહ્ય-વેંદિય-તેંદિય-ચંરિંદિયા વિ ભાણિયવા) ઇસી પ્રકાર વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય મી કહને ચાહિયે ।

(સે જૂળં મંતે ! કળહલેશ્યે જાવ સુક્કલેશ્યે) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાલે (પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (કળહલેશ્યેસુ જાવ સુક્કલેશ્યેસુ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયસુ) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મેં (ઉવવજ્જહ) ઉપજતા હૈ ? (પૃછા) પ્રશ્ન (હંતા ગોયમા ! હાં ગૌતમ ! (કળહલેશ્યે જાવ સુક્કલેશ્યે) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાલા (પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (કળહલેશ્યેસુ જાવ સુક્કલેશ્યેસુ)

નીલ, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક (કળહલેશ્યેસુ નીલલેશ્યેસુ કાપોતલેશ્યેસુ તેજસ્કાયિક) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉપન્ન થાય છે (સિય કળહલેશ્યે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય નીલલેશ્યે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ નીલલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય જલ્લેશ્યે ઉવવજ્જહ તલ્લેશ્યે ઉવવટ્ઠહ) લેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે સ્યાત્ તેજલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (અં વાઉકાહ્યા વેંદિય-તેંદિય-ચંરિંદિયા વિ ભાણિયવા) એજ પ્રકારે વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ કહેવા જોઈએ.

(સે જૂળં મંતે ! કળહલેશ્યે જાવ સુક્કલેશ્યે) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા વાળા (પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (કળહલેશ્યેસુ પંચેદિયતિરિક્ષજોણિયસુ) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉપજે છે, (પૃછા) પ્રશ્ન (હંતા ગોયમા ! હા, ગૌતમ ! (કળહલેશ્યે જાવ સુક્કલેશ્યે) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા (પંચેદિયતિરિક્ષજોણિય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (કળહલેશ્યેસુ જાવ સુક્કલેશ્યેસુ)

લેશ્યેષુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉપપદ્યતે, સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, યાવત્ સ્યાત્ શુક્લલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, સ્યાદ્ ચલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે, તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે, एवं मनुष्योऽपि, वानव्यतरा यथा असुरकुमाराः, ज्योतिष्कवैमानिका अपि एवञ्चैव, नवरं यस्य चલ्लेश्याः, द्वयोरपि च्यवनमिति मणितव्यम् ॥ सू. १३ ॥

ટીકા-દ્વિતીયોદ્દેશકે નૈરયિકાદીનાં લેશ્યાપરિગણનં તેષામલ્પબહુત્વં મહર્દ્ધિકત્વશ્ચ પ્રરૂપિતમ્, અથ તૃતીયોદ્દેશકે તેષામેવ નૈરયિકાદીનાં તાસ્તાલેશ્યાઃ કિંશ્ચુપપાતક્ષેત્રોત્પન્નાનામેવ ભવન્તિ ? કિંવા વિગ્રહેઽપિ ભવન્તિ ? इति वक्तव्यतां प्ररूपयितुं प्रथमं नयान्तरमधिकृत्य नैर-
કૃષ્ણ યાવત્ શુક્લલેશ્યા ચાલે (પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ્વજોણિણસુ ઉવવજ્જહ) પંચેન્દ્રિય તિર્યર્ચા મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ (સિય કળ્લેસે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યા ચાલા ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (જાવ સિય સુક્કલેસે) યાવત્ સ્યાત્ શુક્લલેશ્યા ચાલા (ઉવવટ્ઠહ) ઉદ્વર્તન કરતા હૈ (સિય જલ્લેસે ઉવવજ્જહ તલ્લેસે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ જિસ લેશ્યા ચાલા ઉપજતા હૈ ડસી લેશ્યાચાલા ઉદ્વર્તન હોતા હૈ (અં મણૂસે વિ) ઇસી પ્રકાર મનુષ્ય મી (વાળમંતરા જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર જૈસે અસુર-કુમાર (જોહસિય વેમાણિયા વિ અં ચેવ) જ્યોતિષ્ક અં વૈમાનિક મી ઇસી પ્રકાર (નવરં જસ જલ્લેસા) વિશેષતા યહ કિ જિસકે જિતની લેશ્યાં હૈ (દોણ વિ ચયંતિ માણિયવં) દોનોં અર્થાત્ જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કે લિઅ ચ્યવન કરતે હૈ, એસા કહના ચાહિઅ ।

ટીકાર્થ-દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં નૈરયિકોં આદિ કી લેશ્યાઓં કી ગણના, ડનકે અલ્પબહુત્વ ઓર અલ્પર્દ્ધિકત્વ-મહર્દ્ધિકત્વ કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, તૃતીય ઉદ્દેશક મેં યહ બતલાયા જા રહા હૈ કિ નૈરયિકોં આદિ કી વે લેશ્યાં ક્યા ઉત્પત્તિક્ષેત્ર મેં ઉત્પન્ન હોને પર હી હોતી હૈ અથવા ઉત્પત્તિક્ષેત્ર કી ઓર જાતે

કૃષ્ણ યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા (પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ્વજોણિણસુ ઉવવજ્જહ) પંચેન્દ્રિય તિર્યર્ચામાં ઉત્પન્ન થાય છે (સિય કળ્લેસે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (જાવ સિય સુક્કલેસે) યાવત્ સ્યાત્ શુક્લલેશ્યાવાળા (ઉવવટ્ઠહ) ઉદ્વર્તન કરે છે (સિય જલ્લેસે ઉવવજ્જહ તલ્લેસે ઉવવટ્ઠહ) સ્યાત્ લેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે તેજલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન થાય છે (અં મણૂસે વિ) એ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (વાળમંતરા જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર જેવા અસુરકુમાર (જોહસિયવેમાણિયા વિ અં ચેવ) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ એજ પ્રકારે (નવરં જસ જલ્લેસા) વિશેષતા એકે જેમની જેટલી લેશ્યાઓ (દોણ વિ ચયંતિ માણિયવં) અને અર્થાત્ જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના માટે ચ્યવન કરે છે, એવું કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ-દ્વિતીય ઉદ્દેશકમાં નૈરયિકો વિગેરેની લેશ્યાઓની ગણના તેમના અલ્પબહુત્વ અને અલ્પર્દ્ધિકત્વ મહર્દ્ધિકત્વની પ્રરૂપણા કરાઈ છે, તૃતીય ઉદ્દેશકમાં એ બતાવાય છે કે નૈરયિકો આદિની તેલેશ્યાઓ શું ઉત્પત્તિક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થતાં જ થાય છે અથવા ઉત્પત્તિ-ક્ષેત્રની તરફ જતાં સમયે વિગ્રહ ગતિમાં પણ હોય છે ? પ્રથમ નયાન્તરનો આશ્રય

ચિકાદિવ્યપદેશં પ્રરૂપયતિ—નેરરૂણં મંતે ! નેરરૂણસુ ઉવવજ્જહ, અનેરરૂણ નેરરૂણસુ ઉવવજ્જહ ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ खलु किं नैरयिकेषु उपपद्यते ? किंवा अनैरयिको नैररૂकेषु उपपद्यते ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेररूण नैररूणसु उववज्जह नो अनेररूण नैररूणसु उववज्जह’ नैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते नो अनैरयिको नैररूकेषु उपपद्यते, तथाहि—आयुष एव नारकादि भवोपग्राहकत्वात् नैरयिकायुषि उदयं प्राप्ते सति नारकभवं लभते, मनुष्यायुषि उदयं प्राप्ते मनुष्यभवं लभते इत्यादिरीत्या नैरयिकाद्यायुर्वेदन-प्रथम-समये एव नारकादिव्यपदेशो भवति, इति ऋजुसूत्रनयानुसारेणावसेयम्, तथाचोक्तम्—
 “पलाकं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घटः क्वचित् । ना शून्येनिष्क्रमोऽस्तीह न च शून्यं प्रविश्यते ॥१॥ नारकव्यतिरिक्तश्च नरके नोपपद्यते । नरकाग्नारकश्चास्य, न कश्चिद् विप्रमुच्यते ॥२॥

સમય વિગ્રહગતિ મેં ભો હોતી હૈં ? પ્રથમ નયાન્તર કા આશ્રય લેકર નૈરયિક આદિ કે વ્યપદેશ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! કયા નારક જીવ નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ અથવા જો નારક નહીં હૈ વહ નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! નારક હી નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અનારક નારકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વસ્તુતઃ આયુ હી ભવ કા કારણ હૈ, અતઃજવ જવ નારકાયુ કા ઉદય હોતા હૈ, તમી જીવ કો નરકભવ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । હસી પ્રકાર મનુષ્યાયુ કા ઉદય હોને પર મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । હસ કારણ નરકાયુ આદિ કે વેદન કે પ્રથમ સમય મેં હી નારક આદિ સંજ્ઞા કા વ્યવહાર હોને લગતા હૈ । યહ ઋજુસૂત્રનય કા અભિપ્રાય હૈ । કહા ભી હૈ—‘ન અગ્નિ પલાલ કો જલાતી હૈ, ન કહીં ઘટ કા ભેદન હોતા હૈ । ન અશૂન્ય મેં કિસીકા નિષ્ક્રમણ હોતા હૈ ઓર ન કોઈ શૂન્ય મેં પ્રવેશ કરતા હૈ ॥૧॥

લઈને નૈરયિક આદિના વ્યપદેશની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! શું નારક જીવ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા જે નારક નથી તે નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! નારક જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અનારક નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા તાત્પર્ય એ છે કે વસ્તુતઃ આયુષ્ય જ લવનું કારણ છે, તેથી જ જ્યારે નારકાયુનો ઉદય થાય છે, ત્યારે જીવને નારકભવની પ્રાપ્તિ થાય છે. એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુનો ઉદય થતાં મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે. એ કારણથી નારકાયુ આદિની વેદનાના પ્રથમ સમયમાં જ નારક આદિ સંજ્ઞાનો વ્યવહાર થવા લાગે છે. આ ઋજુ સૂત્ર નયનો અભિપ્રાય છે. કહું પણ છે—‘અગ્નિ પરાણને બાળતો નથી. કયાંય ઘટનું ભેદન નથી થતું. અશૂન્યમાંથી કોઈનું નિષ્ક્રમણ નથી થતું અને કોઈ શૂન્યમાં પ્રવેશ કરતું નથી. ॥૧॥

इति, 'एवं जाव वैमाणियाणं' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथि-
वीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाना-
मपि अवसेयम्, तथा चासुरकुमारादि वैमानिकान्तोऽपि जीवविशेषः असुरकुमारादि
वैमानिकान्तेषु स्वस्वभवेषु उपपद्यते नतु तदभिन्नो जीव स्तद्भवेषु उपपद्यते प्रागुक्तयुक्ते-
रितिभावः, एतेनाग्रिमप्रश्नोऽपि समाहितोऽवसेयः, नारकादिभवेभ्यो नारक व्यतिरिक्त एव
विप्रमुच्यते, नतु नारकादिभवयोग्यो नारकादिः स्वभवाद् विप्रमुच्यते इत्यभिप्रायेणाह-
'नेरइणं भंते ! नेरइएहिंते उववट्टइ, अनेरइए नेरइएहिंते उववट्टइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः

જો નારક નહીં હૈ વહ નરક મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા ઓર જો નારક હૈ વહ
નરક સે છુટકારા નહીં પા સકતા ॥૨॥

નારકોં કે હી સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પૃથિવીકાયિક
આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યોં, વાનઘ્યન્તરોં,
જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કે વિષય મેં મી સમજ્જલેના ચાહિયે । હસ પ્રકાર
અસુરકુમાર હી અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ યાવત્ વૈમાનિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ । જો અસુરકુમાર નહીં વહ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા ઓર
જો વૈમાનિક નહીં વહ વૈમાનિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા । યુક્તિ હસ વિષય મેં
વહી સમજ્જલેની ચાહિયે જો પહેલે કહી જા ચુકી હૈ । હસ કથન સે આગે વાલે
પ્રશ્ન કા મી સમાધાન હો જાતા હૈ । અર્થાત્ જીવ જબ નારક નહીં રહતા તમી
વહ નરકભવ સે મુક્ત હોતા હૈ, જબતક નારક હૈ તવતક નરકભવ સે મુક્ત નહીં
હોતા । હસ અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નરકભવ સે ઉદ્વર્તન કરતા અર્થાત્

જે નારક નથી તે નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા અને જે નારક છે તે નરકથી
છૂટકારો નથી મેળવી શકતા. - ॥૨॥

નારકોની સમાન જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો,
વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનઘ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના
વિષયમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ. એ પ્રકારે અસુરકુમાર જ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે યાવત્ વૈમાનિક જ વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જે અસુરકુમાર નથી તે અસુર-
કુમારોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા અને જે વૈમાનિક નથી તે વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.
યુક્તિ આ વિષયમાં તેજ સમજ લેવી જોઈએ જે પહેલા કહી દિધેલી છે આ કથનથી
આગળના પ્રશ્નનું પણ સમાધાન થઈ જાય છે. અર્થાત્ જીવ જ્યારે નારક નથી રહેતો
ત્યારે તે નારક ભવથી મુક્ત થાય છે, જ્યાં સુધી નારક છે ત્યાં સુધી નરકભવથી મુક્ત
નથી થતો. એ અભિપ્રાયથી એમ કહ્યું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકજીવ નરકભવથી ઉદ્વર્તન કરે છે અર્થાત્ નિકળે

खलु किम् नैरयिकेभ्यः-नारकभवेभ्य उद्वर्तते-निर्गच्छति ? किंवा अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते-निर्गच्छति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अनेरइए नेरइएहिंतो उववइइ णो नेरइए नेरइएहिंतो उववइइ’ अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते-निःसरति, नो नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते-निर्गच्छति, नारकभवायुष्कस्यैव नैरयिकतया तस्य तेभ्य उद्वर्तना संभवात् प्रागुक्तयुक्ते रूपवादितत्वाच्च, ‘एवं जाव वेमाणिए’ एवम्-नैरयिकोक्तगीत्या यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योऽकिमनुष्य-वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि स्वस्वभवेभ्यो नोद्वर्तते, अपितु-असुरकुमारादि तत्तद् व्यतिरिक्त एव जीवोऽसुरकुमारादि तत्तद्भवेभ्य उद्वर्तते प्रागुक्तयुक्तेरितिभावः, किन्तु-

निकलता है ? अथवा जो अनारक अर्थात् नारक से भिन्न है वह नारक से उद्धर्त्तन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अनारक जीव नारकभव से उद्धर्त्तन करता है, नारक नरकभव से नहीं उद्धृत्त होता । तात्पर्य यह है कि जयतक किसी जीव के नरकायु का उदय बना हुआ है तयतक नारक कहलाता है और जब नरकायु का उदय नहीं रहता तब वह अनारक (नारक भिन्न) कहलाने लगता है । जयतक नरकायु का उदय है तवतक कोई जीव नरक से निकल नहीं सकता, इस कारण यह कहा गया है कि नारक नरक से नहीं निकलता, बल्कि वही जीव नरक से निकलता है जो अनारक हो अर्थात् जिसके नरकायु का उदय न रह गया हो । यही कथन असुरकुमार आदि भवनवासियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी लागू होता है । अर्थात् जीव जवनक भवनवासी है अर्थात् भवनवासीदेवायु के उदय से युक्त है तवतक वह भवनवासी भव से मुक्त नहीं हो

છે અથવા જે અનારક અર્થાત્ નારકથી લિન્ન છે નરકથી ઉદ્ધવર્તન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનારકજીવ નારકભવથી ઉદ્ધવર્તન કરે છે, નારક નારકભવથી ઉદ્ધૃત્ત નથી થતો તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી કોઈ જીવને નરકાયુનો ઉદય થાય છે ત્યાં સુધી તે નારક કહેવાય છે અને જ્યારે નરકાયુનો ઉદય નથી રહેતો ત્યારે તે અનારક (નારક લિન્ન) કહેવાવા લાગે છે, જ્યાં સુધી નરકાયુનો ઉદય છે ત્યાં સુધી કોઈ જીવ નરકમાંથી નિકળતો નથી. એ કારણે એમ કહેલું છે કે નારક નરકથી નથી નિકળતો, પણ તેજ જીવ નરકથી નિકળે છે જે અનારક છે અર્થાત્ જેનો નરકાયુનો ઉદય રહી ગયેલ હોય આ જ કથન અસુરકુમાર આદિ ભવનવાસિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ લાગુ થાય છે. અર્થાત્ જીવ જ્યાં સુધી ભવનવાસી છે અર્થાત્ ભવનવાસી દેવાયુના ઉદયથી યુક્ત છે. ત્યાં સુધી તે ભવનવાસી ભવથી મુક્ત નથી થઈ શકતો, જ્યારે ભવનવાસીના આયુષ્યનો

‘નવર જોડસિયવેમાણિણ્ણ ચયણંતિ અભિલાવો કાયવ્વો’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ જ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ ભવેષુ ઉદ્વર્તનાપેક્ષયા ચયનમિતિ અભિલાપઃ કાર્યઃ, તથાચ પરમવા-યુષિ ઉદયં પ્રાપ્તે સતિ તદ્ભવાદ્ ઉદ્વર્તતે, યદ્ભવાયુશ્ચોદયં પ્રાપ્તં ભવતિ તદ્ભવેનૈવ વ્યપદિશ્યતે યથા નારકાયુષિ ઉદયં પ્રાપ્તે સતિ નારકભવેન ‘નારકઃ’ इति વ્યપદેશઃ, તસ્માદ્ નૈરયિકેભ્યોઽનૈરયિક एवોદ્વર્તતે નો નૈરયિકઃ, એવમ્ અસુરકુમારાદિ ભવેભ્યોઽપિ તત્તદ્ભવા-યોગ્ય एवોદ્વર્તતે નતુ અસુરકુમારાદિરિતિ ફલિતમ્, અથ કૃષ્ણલેશ્યામધિકૃત્યોત્પાદોદ્-

સકતા, જવ ભવનવાસી કી આયુ કા ઉદય નહીં રહતા તવ વહ ભવનવાસી મી નહીં રહતા ઓર તમી ભવનવાસી કે ભવ સે ઉદ્વર્તન કરતા હૈ । હસી પ્રકાર વૈમાનિક પર્યન્ત સમી કે વિષય મેં કહના ચાહિ ।

હસ કથન મેં વિશેષતા હતની હી હૈ કિ જ્યોતિષ્ક દેવોં ઓર વૈમાનિક દેવોં કે લિે ‘ઉદ્વર્તન’ શબ્દ કા પ્રયોગ નહીં કિયા જાતા । ડનકે લિે ‘ચયવન’ શબ્દ કા પ્રયોગ કરના ચાહિ ।

હસ પ્રકાર આગમી ભવ કી આયુ કા ઉદય હોને પર જોવ વર્તમાન ભવ સે ઉદ્વર્તન હોતા હૈ ઓર જિસ ભવ સંબંધી આયુ કા ઉદય હો, ડસી નામ સે ડસકા વ્યવહાર હોતા હૈ, જૈસે નરકાયુ કા ઉદય હોને પર જીવ નારક કહ્લોને લગતા હૈ । હસ દૃષ્ટિ સે નારકોં સે ડસી જીવ કા ઉદ્વર્તન હોતા હૈ જો નારક ન હો અર્થાત્ જિસકે નરકાયુ કા ઉદય ન રહ ગયા હો । હસી પ્રકાર અસુર-કુમાર આદિ ભવોં સે ડસી કા ઉદ્વર્તન હોતા હૈ જો અસુરકુમાર આદિ નરક ગયા હો । ફલિતાર્થ યહ હૈ કિ જિસ આગમી ભવ કી આયુ ઉદય હો ગયા હો, જીવ ડસી આયુ કે નામ સે વ્યવહાર હોતા હૈ ઓર ડસીકા ઉદ્વર્તન હોતા હૈ । ઉદાહરણાર્થ કોઈ મનુષ્ય નરકાયુ કા વંધ પહલે કર ચુકા હૈ ઓર હસ

ઉદય નથી રહેતો, ત્યારે તે ભવનવાસી પણ નથી રહેતો અને ત્યારે ભવનવાસીના ભવથી ઉદ્વર્તન કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક પર્યન્ત બધાના વિષયમાં કહેવું જોઈએ.

આ કથનમાં વિશેષતા એટલી છે કે જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવોને માટે ‘ઉદ્વર્તન’ શબ્દનો પ્રયોગ નથી કરાતો, તેમના માટે ‘ચયવન’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

એ પ્રકારે આગમીભવના આયુનો ઉદય થતાં જીવ વર્તમાન ભવથી ઉદ્વર્તન થાય છે અને જે ભવસંબંધી આયુનો ઉદય હોય, તે જ નામથી તેનો વ્યવહાર થાય છે, જેમ નરકાયુનો ઉદય થતાં જીવ નારક કહેવાવા લાગે છે એ દૃષ્ટિથી નારકોથી તે જીવનું ઉદ્વર્તન થાય છે, જે નારક ન હોય અર્થાત્ જેના નરકાયુનો ઉદય ન રહી ગયો હોય. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવોથી તેમનું જ ઉદ્વર્તન થાય છે જે અસુરકુમાર આદિ ન રહી ગયા હોય । ફલિતાર્થ એ છે કે જે આગમી ભવના આયુનો ઉદય થઈ ગયો હોય, જીવ તેજ આયુના નામે વ્યવહાર થાય છે અને તેનું જ ઉદ્વર્તન થાય છે.

વર્તનં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે નૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે નેરણ્ણ કલ્હલેસ્સેસુ નેરણ્ણસુ ઓવવજ્જહ, કળ્હલેસ્સે ઓવવટ્ઠહ, જલ્લેસ્સે ઓવવજ્જહ તલ્લેસ્સે ઓવવટ્ઠહ ?’ હે મદન્ત ! તત્—અથ નૂનં કૂળ્ણલેશ્યો નૈરયિકઃ કિં કૂળ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે અથ ચ કૂળ્ણલેશ્ય એવ તેભ્ય ઉદ્વર્તતે—નિર્ગચ્છતિ ? કિં કૂળ્ણલેશ્યેભ્યો નૈરયિકેભ્યઃ ઉદ્વર્તમાનઃ કિં કૂળ્ણલેશ્ય એવોદ્વર્તતે ? इति પ્રશ્નાશયઃ, તદેવ દાઢર્થ્યં પ્રકારાન્તરેણાહ—કિં ચલ્લેશ્યો જીવ ઉપપદ્યતે

સમય મનુષ્યાયુ કા વેદન કર રહ્યા છે । જ્યવતક ઉસકે મનુષ્યાયુ કા ઉદય છે ત્યવતક ઉસકી મૃત્યુ નહીં હોતી ઓર જ્ય મનુષ્યાયુ સમાપ્ત હોકર નરકાયુ કા ઉદય હો જાતા છે ત્ય વહ નરક મેં જાતા છે । ઇસ પ્રકાર નારકાયુ કા ઉદય હોને પર વહ નારક કહલાને લગના છે ઓર વહી જીવ નરકભવ મેં ઉત્પન્ન હોતા છે । ઇસલિય યહ કહા ગયા છે કિ નારક હી નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા છે । ઇસી પ્રકાર નરક સે નિકલકર મનુષ્યભવ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવ કે વિગ્રહગતિ મેં હી મનુષ્યાયુ કા ઉદય હો જાતા છે અતઃ યહ કહા જાતા છે કિ મનુષ્ય હી મનુષ્યભવ મેં ઉત્પન્ન હોતા છે । યહી વાત ઉદ્વર્તન કે સંબંધ મેં સમજાલેની ચાહિયે ।

અવ કૂળ્ણલેશ્યા કો લેકર ઉત્પાદ ઓર ઉદ્વર્તન કી પ્રરૂપણા કી જાતી છે—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વ્યા કૂળ્ણલેશ્યા વાલા નૈરયિક કૂળ્ણલેશ્યા વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા છે ઓર વ્યા કૂળ્ણલેશ્યા વાલા હી નૈરયિકોં સે ઉદ્વૃત્ત હોતા છે ? પુષ્ટિ કે લિયે પ્રકારાન્તર સે યહી પ્રશ્ન દોહરાયા ગયા છે—વ્યા જીવ જિસ લેશ્યાવાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા છે, ઉસી લેશ્યાવાલા રહતા હુઆ

ઉદાહરણ—કોઈ મનુષ્ય નરકાયુનો બંધ પહેલાં કરી ચૂકેલો છે અને આ સમયે મનુષ્યાયુનું વેદન કરી રહેલ છે. જ્યાં સુધી તેના મનુષ્યાયુનો ઉદય છે ત્યાં સુધી તેનું મૃત્યુ નથી થતું અને જ્યારે મનુષ્યાયુ સમાપ્ત થઈને નરકાયુનો ઉદય થઈ જાય છે ત્યારે તે નરકમાં જાય છે, એ પ્રકારથી નરકાયુનો ઉદય થતાં તે નારક કહેવાવા લાગે છે. અને તેજ જીવ નરકભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ માટે આ કહેલું છે કે, નારક જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે નરકમાંથી નિકળીને મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થનાર જીવની વિગ્રહગતિમાં જ મનુષ્યાયુનો ઉદય થઈ જાય છે, તેથી એમ કહેવાય છે કે મનુષ્ય જ મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ વાત ઉદ્વર્તનના સંબંધમાં પણ સમજી લેવી જોઈએ.

હવે કૂળ્ણલેશ્યાને લઈને ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તનની પ્રશ્નણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શું કૂળ્ણલેશ્યાવાળા નૈરયિક કૂળ્ણલેશ્યાવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને શું કૂળ્ણલેશ્યાવાળા જ નૈરયિકોથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે ? પુષ્ટિને માટે પ્રકારાન્તરથી એજ પ્રશ્ન પુનઃ કરાયેલ છે—શું જીવ જેલેશ્યાવાળો ઉત્પન્ન થાય છે, એજ લેશ્યાવાળો રહીને ઉદ્વર્તન કરે છે ?

તલ્લેશ્યવોદ્વર્તતે ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ ‘કળ્હલેસ્સે નેરફ્ફ કળ્હલેસ્સેહુ નેરફ્ફસુ ઉવવજ્જઈ, કળ્હલેસ્સે ઉવવઙ્ગઈ’ કળ્હલેશ્યો નૈરયિકઃ કળ્હલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે અથ ચ કળ્હલેશ્ય એવ ઉદ્વર્તતે-તતો નિર્ગચ્છતિ તદેવ સ્ફુટયતિ-‘જલ્લેશ્યે ઉવવજ્જઈ તલ્લેશ્યે ઉવવઙ્ગઈ’ યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે નિર્ગચ્છતિ, તથા ચ કળ્હલેશ્યઃ સન્ કળ્હલેશ્યેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યતે ન લેશ્યાન્તરયુક્તઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-નિકો મનુષ્યો વા વદ્ધાયુષ્કત્વેન નરકેષૂત્પત્તુકામો યથાક્રમં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગાયુષિ ચ સાકલ્યે-નાક્ષીણે અન્તર્મુહૂર્તશેષે યલ્લેશ્યેષુ નરકેષૂત્પત્સ્યતે તદ્વતલ્લેશ્યયા પરિણમતિ, તદનન્તરં તેનૈવા-પ્રતિપતિતેન પરિણામેન નરકાયુઃ પ્રતિસંવેદયતે, તસ્માત્ કળ્હલેશ્યઃ કળ્હલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યતે ન લેશ્યાન્તરોપેતઃ, એવં તતઃ કળ્હલેશ્યા એવ સતતઃ ઉદ્વર્તતે નો લેશ્યાન્તરયુક્તો ઉદ્ધર્ત્તન કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, સત્ય હૈ । કળ્હલેશ્યા વાલા નારક કળ્હલેશ્યા વાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર કળ્હલેશ્યા વાલા હી વહાં સે ઉદ્વૃત્ત હોતા અર્થાત્ નિકલતા હૈ । ઇસી કથન કા સ્પષ્ટીકરણ ક્રિયા જાતા હૈ-જિસ લેશ્યાવાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસી લેશ્યાવાલા હોતા હુઆ ઉદ્ધર્ત્તન કરતા હૈ । ઇસ પ્રકાર કળ્હલેશ્યા વાલા હોતા હુઆ કળ્હલેશ્યા વાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । કિસી અન્ય લેશ્યા સે યુક્ત હો કરકે નહીં । જો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ અથવા મનુષ્ય નરકાયુ કા વંધ કર ચુકા હૈ ઓર નરક સેં ઉત્પન્ન હોને-વાલા હૈ, વહ ક્રમ સે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચાયુ અથવા મનુષ્યાયુ કા પૂરી તરહ સે ક્ષય હોને સે અન્તર્મુહૂર્ત પહેલે ડસી લેશ્યા સે યુક્ત હો જાતા હૈ જિસ લેશ્યાવાલે નરક મેં ઉત્પન્ન હોનેવાલા હો ! વહી લેશ્યા સે પરિણત હોતા હૈ । તત્પશ્ચાત્ ડસી અપ્રતિપતિત પરિણામ સે નરકાયુ કા વેદન કરતા હૈ । અનએવ કળ્હલેશ્યા વાલા નારક કળ્હલેશ્યા વાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અન્ય લેશ્યાવાલા કળ્હલેશ્યા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે. કળ્હલેશ્યાવાળા નારક કળ્હલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કળ્હલેશ્યાવાળા જ ત્યાથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે અર્થાત્ નિકળે છે એજ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ કરાય છે-જેલેશ્યાવાળા થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યા-વાળા બનીને ઉદ્ધર્તન કરે છે. એ પ્રકારે કળ્હલેશ્યાવાળા થઈને કળ્હલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ બીજી લેશ્યાથી યુક્ત થઈને નહીં જે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ અથવા મનુષ્ય નરકાયુનો બંધ કરી ચૂકેલા છે અને નરકમાં ઉત્પન્ન થનારા છે, તે ક્રમે કરીને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચાયુ અથવા મનુષ્યાયુનો પૂરી રીતે ક્ષય થયેથી અન્તર્મુહૂર્ત પહેલાં તે લેશ્યાથી યુક્ત થઈ જાય છે. જેલેશ્યાવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થનાર છે. એજ લેશ્યાથી પરિણત થાય છે, તત્પશ્ચાત્ એજ અપ્રતિપતિત પરિણામથી નરકયુતું વેદન કરે છે તેથી જ કળ્હલેશ્યાવાળા નારક કળ્હલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અન્ય લેશ્યાવાળા કળ્હલેશ્યાવાળા નારકોમાં

દેવ નૈરયિકાણાં લેશ્યાપરિણામસ્ય ભવક્ષયપર્યન્તસ્થાયિત્વાત્, 'एवं नीललेस्से वि, एवं काउ-
लेस्से वि' एवम्-कृष्णलेश्योक्तरीत्या नीललेश्योऽपि नैरयिको नीललेश्येषु नैरयिकेषु उप-
पद्यते नो लेश्यान्तरोपेतः, एवम्-उक्तरीत्या कापोतलेश्योऽपि नैरयिकः कापोतलेश्येषु
नैरयिकेषु उपपद्यते नो लेश्यान्तरोपेतः, एवं नीललेश्य एव नैरयिको नीललेश्येभ्यो नैरयि-
केभ्य उद्वर्तते, एवं कापोतलेश्य एव स कापोतलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्य-उद्वर्तते इत्यवसेयम्,
'एवं असुरकुमाराण वि, जाव थणियकुमारा' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या असुरकुमारा अपि
यावत्-नागकुमारा, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीप-
कुमारा, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमारा अपि कृष्णलेश्यावन्तः सन्तः कृष्णादि-
वाले नारकों में उत्पन्न नहीं होता । तत्पश्चात् वह वहां कृष्णलेश्या वाला ही बना
रहता है, उसकी लेश्या बदलती नहीं है, क्योंकि देवों और नारकों की लेश्या
भव का क्षय होने तक एक-सी बनी रहती है ।

इसी प्रकार नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले नारकों के संबंध में भी
समझना चाहिए । अर्थात् नीललेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारकों में
उत्पन्न होता है, अन्य लेश्यावालों में नहीं और न अन्य लेश्यावाला नील-
लेश्या वालों में उत्पन्न होता है । इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला नारक कापो-
तलेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होता है, अन्य लेश्यावाला नीललेश्या वाले
नारकों में उत्पन्न नहीं होता ।

उद्वर्त्तना के विषय में यह नियम है कि नीललेश्या वाला ही नारक
नीललेश्या वाले नारकों से उद्भूत होता है । इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला
ही नारक कापोतलेश्या वाले नारकों से उद्भूत होता है ।

इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कु-
मार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी

ઉત્પન્ન નથી થતા. ત્યાર બાદ તે ત્યાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જ બન્યા રહે છે, તેની લેશ્યા બદલાતી
નથી. કેમ કે દેવો અને નારકોની લેશ્યા ભવક્ષય થતા સુધી એક સરખી જ બની રહે છે.

એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોના સમ્બન્ધમાં પણ સમજ
લેવું જોઈએ. અર્થાત્ નીલલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
અન્ય લેશ્યાવાળાઓમાં નહીં અને અન્ય લેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળાઓમાં નથી ઉત્પન્ન
થતા. એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા નારક કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
અન્ય લેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં એવો નિયમ છે કે નીલલેશ્યાવાળા જ નારક નીલલેશ્યાવાળા
નારકોથી ઉદ્ભૂત થાય છે. એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા જ નારક કાપોતલેશ્યાવાળા
નારકોથી ઉદ્ભૂત થાય છે

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર

લેશ્યાવત્સુ અસુરકુમારભવાદિષુ ઉત્પદ્યન્તે નો લેશ્યાન્તરોપેતાઃ કિન્તુ-‘ળવરં લેસ્સા અબ્મ-
હિયા’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-લેશ્યા અભ્યધિકા અવસેયા, તથા ચાત્ર તેજોલેશ્યા
વિષયકમપિ વક્તવ્યત્વમભિધેયમ્, અસુરકુમારાદિ ભવનપતીનાં તેજોલેશ્યાયા અપિ સદ્ભાવાત્,

અથ પૃથિવીકાયિકેષુ કૃષ્ણલેશ્યાદિકમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે નૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે
પુઢવિકાઇઍ કળ્હલેસ્સેસુ પુઢવિકાઇસુ ઉવવજ્જઈ કળ્હલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ, જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જઈ તલ્લેસ્સે
ઉવવટ્ઠઈ ?’ હે ભદન્ત ! તત્-અથ નૂનં કૃષ્ણલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકઃ કિં કૃષ્ણલેશ્યેષુ પૃથિવી-
કાયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? એવં કૃષ્ણલેશ્ય એવં કિં તત્ ઉદ્વર્તતે ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ પ્રતિપાદયતિ-
કિમ્-યલ્લેશ્યો જીવ ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય એવં ઉદ્વર્તતે-તતો નિર્ગચ્છતિ ? મગવાનાહ-‘હંતા,
ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, ‘કળ્હલેસ્સે પુઢવિકાઇઍ કળ્હલેસ્સેસુ પુઢવિકાઇઍસુ ઉવ-

કૃષ્ણાદિ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર કૃષ્ણલેશ્યાદિ વાલે અસુરકુમારાદિ મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં, અન્ય લેશ્યા સે યુક્ત હોકર નહીં ।

પહેલે કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ યહાં એક તેજોલેશ્યા અધિક કહની
ચાહિએ, ઓર ઉસકી વક્તવ્યતા મી અધિક સમજની ચાહિએ, કયાંકિ અસુર-
કુમાર આદિ ભવનપતિયોં મેં તેજોલેશ્યા મી પાઈ જાતી હૈ ।

અવ પૃથ્વીકાય મેં કૃષ્ણલેશ્યા આદિ કો લેકર પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે
પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા હોતા હુઆ હી
ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ? કયા જિસ લેશ્યા વાલા ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઉસી લેશ્યા વાલા
ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ? અર્થાત્ કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા કૃષ્ણલેશ્યાવાલોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ? ઓર કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા હી પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યા ભવ સે નિકલતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, કૃષ્ણલેશ્યા વાલા પૃથિવીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યા

દ્વીપકુમાર, દિકકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને
કૃષ્ણ લેશ્યાદિવાળા અસુરકુમારાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, બીજી લેશ્યાથી યુક્ત થઈને નહીં.

પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે, આહી એક તેજોલેશ્યા અધિક ઠહેવી જોઈ એ.
અને તેની વક્તવ્યતા પણ અધિક સમજવી જોઈ એ. કેમકે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓમાં
તેજોલેશ્યા પણ મળી આવે છે.

હવે પૃથ્વીકાયમાં કૃષ્ણલેશ્યા આદિને લઈને પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વી-
કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન થાય છે અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થયેલા જ ઉદ્વર્તન કરે છે ? શું જે
લેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે, તેજોલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે ? અર્થાત્ શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
કૃષ્ણલેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જ પૃથ્વીકાયિક ભવથી નિકળે છે ?

શ્રી મગવાન્-હા, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોં

વજ્જઈ' કૃષ્ણલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપદ્યતે કિન્તુ-‘સિય-
 કંઠેલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ’ સ્યાત્-કદાચિત્ કૃષ્ણલેશ્યઃ સન્ તત્ ઉદ્ઘર્તતે, ‘સિય નીલલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ’
 સ્યાત્-કદાચિત્ નીલલેશ્યઃ સન્ પૃથિવીકાયિક સ્તત્ ઉદ્ઘર્તતે, ‘સિય કાપોતલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ’
 સ્યાત્-કદાચિત્ કાપોતલેશ્યઃ સન્ પૃથિવીકાયિક સ્તત્ ઉદ્ઘર્તતે, ‘સિય યલલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ સિય
 તલલેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ’ સ્યાત્-કદાચિત્ યલલેશ્ય ઉપપદ્યતે સ્યાત્-કદાચિત્ તલલેશ્ય ઉદ્ઘર્તતે,
 તથા ચ તિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાશ્ચ લેશ્યાપરિણામસ્ય અન્તર્મુદ્ધર્તમાત્રપ્રમાણતયા કદાચિદ્
 યલલેશ્ય ઉપપદ્યતે તલલેશ્ય ઉદ્ઘર્તતે, કદાચિલ્લેશ્યાન્તરપરિણતોઽપિ ઉદ્ઘર્તતે, અયં સ્વલુ નિયમો
 યો યલલેશ્યેષુ ઉત્પદ્યતે સ નિયમેન તલલેશ્ય ઇવોત્પદ્યતે ઇતિ પક્ષેઽવતેયઃ, ‘એવં નીલકાપો-
 લેસ્સાસુ વિ’ એવં-કૃષ્ણલેશ્ય પૃથિવીકાયિકોક્તરીત્યા નીલકાપોતલેશ્યયોરપિ વક્તવ્યમ્, તથા

વાંલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હે, કિન્તુ ઉત્તરે ઉદ્ઘર્તન કે વિષય મેં
 યહ નિયમ નહીં કિ કૃષ્ણ લેશ્યા મેં હી ઉત્તર ઉદ્ઘર્તન હો । વહ કદાચિત્
 કૃષ્ણલેશ્યા મેં ઉદ્ઘર્તન કરે કદાચિત્ નીલલેશ્યા મેં ઓર કદાચિત્ કાપોતલેશ્યા
 મેં ઉદ્ઘર્તન કરતા હૈ । વહ કદાચિત્ જિસ લેશ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઉસી
 લેશ્યા મેં ઉદ્ઘર્તન કરતા હૈ કારણ યહ હૈ કિ તિર્યચોં ઓર મનુષ્યોં કા લેશ્યા-
 પરિણામ અન્તર્મુદ્ધર્ત માત્ર કાયમ રહતા હૈ, ઉત્તરે પશ્ચાત્ વદલ જાતા હૈ, અતઃ
 એવ જો પૃથ્વીકાયિક જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ કદાચિત્
 ઉસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્ઘર્તન કરતા હૈ ઓર કદાચિત્ અન્ય લેશ્યા સે
 યુક્ત હોકર ભી ઉદ્ઘર્તન કરતા હૈ, જો જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા
 હૈ વહ ઉસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્ઘર્તન કરતા હૈ, યહ નિયમ યહાં એકા-
 ન્તિક નહીં બલ્કિ વૈકલ્પિક હૈ ।

જો વાત કૃષ્ણલેશ્યા વાલે પૃથ્વીકાયિક કે સંબંધ સેં કહી ગઈ હૈ, વહી નીલ-
 લેશ્યા ઓર કાપોતલેશ્યા વાલે પૃથ્વીકાયિક કે વિષય સેં ભી સમજની યાહિં ।

ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ તેના ઉદ્ઘર્તનના વિષયમાં આનિયમ નથી કે કૃષ્ણલેશ્યામાં જ તેનું
 ઉદ્ઘર્તન થાય, તે કોઈ વાર કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉદ્ઘર્તન કરે, કોઈ વાર નીલલેશ્યામાં અને
 કોઈ વખત કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્ઘર્તન કરે છે તે કોઈ વાર જે લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે,
 તેજલેશ્યામાં ઉદ્ઘર્તન કરે છે, કારણ એ છે કે તિર્યચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા પરિણામ
 અન્તર્મુદ્ધર્ત માત્ર કાયમ રહે છે, તેના પછી બદલાઈ જાય છે, તેથી જ જે પૃથ્વીકાયિક
 જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તે કોઈ વાર તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને
 ઉદ્ઘર્તન કરે છે અને કોઈ વાર અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને પણ ઉદ્ઘર્તન કરે છે.
 જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્ઘર્તન કરે છે, તે તે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્ઘર્તન કરે છે.
 આ નિયમ અહીં એકાન્તિક નથી પણ વૈકલ્પિક છે.

જે વાત કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકના સમ્બંધમાં કહી છે તેજ નીલલેશ્યાવાળા

ચ નીલલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકઃ કદાચિત્ નીલલેશ્ય ઉદ્વર્તતે કદાચિત્ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, એવમ્-કાપોતલેશ્યઃ પૃથિવીકાયિકઃ કદાચિત્ કાપોતલેશ્ય ઉદ્વર્તતે કદાચિત્ કૃષ્ણલેશ્ય ઉદ્વર્તતે કદાચિત્ નીલલેશ્ય ઉદ્વર્તતે, इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘से नूनं भन्ते ! ते उलेस्से पुढवीकाइए ते उलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ पुच्छा’ हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-तेजोलेश्याः पृथिवीकायिकः किं तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते ? अथ च तेजो-लेश्याः सन् तत् उद्वर्तते ? इति पृच्छा, भगवान्नाह-‘हंता, गोयमा !’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम् ‘ते उलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ’ तेजोलेश्याः पृथिवीकायिक स्तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते किन्तु-‘सिय कण्हलेस्से उववट्ठइ’ स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्याः सन् पृथिवीकायिक स्तत् उद्वर्तते ‘सिय नीललेस्से उववज्जइ’ स्यात् कदाचित् नीललेश्याः सन् पृथिवीकायिक स्तत् उद्वर्तते ‘सिय काउलेस्से उववट्ठइ’ स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्याः सन् पृथिवीकायिक स्तत् उद्वर्तते, परन्तु-‘ते उलेस्से उववज्जइ नो चेव णं ते उलेस्सेसु उववट्ठइ’ तेजोलेश्याः सन् पृथिवीकायिक उपपद्यते किन्तु नो चेव खलु तेजोलेश्याः सन् तत् उद्वर्तते,

अर्थात् नीललेश्या वाला पृथ्वीकायिक कदाचित् नीललेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन करता है, कदाचित् कृष्ण या कापोतलेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन करता है । इसी प्रकार कापोतलेश्या में उत्पन्न पृथ्वीकायिक कदाचित् कापोतलेश्या में उद्वर्त्तन होता है, कदाचित् कृष्णलेश्या में, कदाचित् नीललेश्या में ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक क्या तेजो-लेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? और क्या तेजोलेश्या से युक्त होकर ही पृथ्वीकायिकों से उद्भूत होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है, किन्तु कदाचित् कृष्णलेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है, कदाचित् नीललेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है-

અને કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં પણ સમજવી જોઈ એ. અર્થાત્ નીલલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કોઈવાર નીલલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યા, અથવા કાપોતલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે. એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યામાં ઉત્પન્ન થયેલ પૃથ્વી-કાયિક કોઈ વાર કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યામાં કોઈવાર નીલલેશ્યામાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું તેજોલેશ્યાવાળાથી યુક્ત થઈને પૃથ્વી-કાયિકોથી ઉદ્ભૂત થાય ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વી-કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર નીલલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે અને કોઈવાર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત બનીને

તથા ચ-‘અંતર્મુહુત્તમ્મિ ગણ અંતર્મુહુત્તમ્મિ સેસણ આરુચેવ । લેસ્સાહિં પરિણયાહિં જીવા વર્ચંતિ પરલોચં ॥૧૧॥’ અન્તર્મુહૂર્તે ગતેઽન્તર્મુહૂર્તે શેષે આયુષિ ચૈવ । લેશ્યાપરિણામે જીવા વ્રજન્તિ પરલોકમ્’ इति-वचनप्रामाण्यात् कृष्णलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु पृथिवी-कायिकेषु उपपद्यते किन्तु-स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् तत उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते किन्तु यदा भवनवासि वानव्यन्तर ज्योतिष्क सौधर्मेशानदेवा स्तेजोलेश्याः सन्तः स्वभवाच्च्युत्वा पृथिवीकायिकेषु उपपद्यन्ते तदा कतिपयकालमपर्याप्तावस्थायां तेषु तेजोलेश्याऽपि उपलभ्यते तदनन्तरं तु नोपलभ्यते तथाविधभवस्वभावतया तेजोलेश्यायोग्य द्रव्यग्रहणसामर्थ्यासंभवात् इत्यभि

और कदाचित् कापोतलेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है । तेजोलेश्या से युक्त होकर तो पृथ्वीकायिक उत्पन्न होता है मगर तेजोलेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त नहीं होता । कहा भी है-अन्तर्मुहूर्त्त आयु वीत जाने पर और अन्तर्मुहूर्त्त शेष रहने पर परिणत लेश्याओं से जीव परलोक गमन करते हैं ॥११॥

इस वचन के प्रामाण्य से कृष्णलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है. किन्तु कदाचित् कृष्णलेश्या वाला होता हुआ उद्वृत्त होता है, कदाचित् नीललेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है और कदाचित् कापोतलेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है । किन्तु जब भवनवासी वानव्यन्तर ज्योतिष्क अथवा सौधर्म-ईशान कल्पों के देव तेजोलेश्या से युक्त होकर अपने भव का त्याग करके पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होते हैं, तब कुछ काल तक अपर्याप्त अवस्था में उनमें तेजोलेश्या भी पाई जाती है, उसके बाद तेजोलेश्या नहीं रहती । क्योंकि पृथ्वीकायिक जीव अपने भव के स्वभाव से ही तेजोलेश्या के योग्य द्रव्यों को ग्रहण करने में असमर्थ होते हैं । इसी

ઉદ્વર્તન કરે છે. તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈ ને તો પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે પણ તેજો-લેશ્યાથી યુક્ત થઈ ને ઉદ્વર્તન નથી કરતા કહ્યું પણ છે-

અન્તર્મુહૂર્ત આયુ વીતી જતાં અને અન્તર્મુહૂર્ત શેષ રહેતાં પરિણત લેશ્યાઓથી જીવ પરલોક ગમન કરે છે. ॥૧૧॥

આ વચનના પ્રમાણથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા બનીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે, કોઈવાર નીલલેશ્યાથી યુક્ત થઈ ને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. કોઈ વાર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત થઈ ને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. પણ જ્યારે ભવનવાસી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ઠ અથવા સૌધર્મ ઈશાન કલ્પોના દેવ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈ ને પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે કેટલાક કાળ સુધી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેમનામાં તેજોલેશ્યા પણ મળી આવે છે, તેના પછી તેજોલેશ્યા નથી રહેતી કેમકે પૃથ્વીકાયિક જીવ પોતાના ભવના સ્વભાવથી જ તેજોલેશ્યાને યોગ્ય, જ્યોતિષ્ઠ અથવા કલ્પોના અસમર્થ બને છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે કે તેજોલેશ્યાથી યુક્ત

પ્રાયેણોક્તમ્—‘તેજોલેશ્ય ઉપપદ્યતે કિન્તુ નો ચૈવ તેજોલેશ્ય ઉદ્વર્તતે’ इति फलितम्, यथा चोक्तरीत्या पृथिवीकायिकानां कृष्णनीलकापोततेजोलेश्या सम्बन्धिन्यश्चतस्रो वक्तव्यता उक्तास्तथैवाप्कायिकवनस्पतिकायिकानामपि तथाविधाश्चतस्रो वक्तव्यता वक्तव्या स्तेषामपि अपर्याप्तावस्थायां तेजोलेश्यायाः सद्भावात् इत्यभिप्रायेणाह—‘एवं आउकाइया, वणस्सइ-काइया वि’ एवं—पृथिवीकायिकोक्तरीत्या अप्कायिका वनस्पतिकायिका अपि वक्तव्याः, ‘तेऊवाया एवं चेव’ तेजोवाताः—तेजस्कायिका वायुकायिका अपि एवञ्चैव—पृथिवीकायिक-वदेवावसेयाः किन्तु—‘नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि’ नवरम्—पृथिवीकायिकाचपेक्षया विशेष-स्तु एतेषाम्—तेजस्कायिकवायुकायिकानां तेजोलेश्या नास्ति—न संभवति तेषां तेजो-लेश्याया असंभवात्, एवमेव—‘वित्तिचउरिंदिया एवं चेव तिसु लेस्सासु’ द्वित्रिचतुरिन्द्रिया अपि एवञ्चैव—तेजोवायुकायिकवदेव तिसृषु लेश्यासु—कृष्णनीलकापोतलेश्यारूपासु अव-सेयाः, किन्तु—‘पंचेंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य जहा पुढविकाइया आदिल्लिया तिसु ले-स्सासु मणिया तहउसु वि लेस्सासु भाणियव्वा’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथा पृथि-

અભિપ્રાય સે કહા હૈ કિ તેજોલેશ્યા સે યુક્ત હોકર પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન તો હોતા હૈ મગર તેજોલેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વૃત્ત નહીં હોતા હૈ ।

जिस प्रकार पृथ्वीकायिकों की कृष्ण, नील, कापोत एवं तेजोलेश्या संबंधी चार वक्तव्यताएं कही हैं, उसी प्रकार अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों की भी चार वक्तव्यताएं कहलेनी चाहिए क्योंकि अपर्याप्त अवस्था में उनमें भी तेजोलेश्या पाई जाती है । इस अभिप्राय को लेकर कहा है—पृथ्वीकायिकों के समान अप्कायिकों एवं वनस्पति कायिकों का भी कथन समझना चाहिए ।

तेजस्कायिक और वायुकायिक की वक्तव्यता भी इसी प्रकार है किन्तु विशेषता यह है कि तेजस्कायिकों और वायुकायिकों में तेजोलेश्या नहीं होती, क्योंकि उसका होना संभव नहीं है । द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों का कथन भी—इसी तरह समझना चाहिए और कृष्ण, नील तथा कापोतले-

થઈને પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન નથી કરતા.

જે પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોની કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત તેમજ તેજોલેશ્યા સમ્બન્ધી ચાર વક્તવ્યતાઓ કહી છે, એજ પ્રકાર અપ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિકોમાં પણ ચાર વક્તવ્યતાઓ કહી દેવી જોઈએ. કેમકે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેમનામાં પણ તેજોલેશ્યા મળી આવે છે, એ અભિપ્રાયને લઈને કહું છે—પૃથ્વીકાયિકોના સમાન અપ્કાયિકો તેમજ વનસ્પતિકાયિકોનું પણ કથન સમજવું જોઈએ.

તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની વક્તવ્યતા પણ એજ પ્રકારે છે. પણ વિશેષતા એ છે કે, તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોમાં તેજોલેશ્યા નથી હોતી, કેમકે તેમનું હોવું અસંભવિત છે. દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું કથન પણ એજ રીતે સમજવું જોઈએ, અને કૃષ્ણ, નીલ તથા કાપોતલેશ્યાઓમાં જાણવું જોઈએ. પંચેન્દ્રિય

વીકાયાકા આઘાસુ તિસુષુ લેશ્યાસુ-કૃષ્ણનીલકાપોતલેશ્યાસુ મણિતા સ્તથા પદ્મસુપિ
લેશ્યાસુ-કૃષ્ણાદિશુક્લ્લાન્તલેશ્યાસુ મણિતવ્યાઃ, તદેવાહ-‘નવરં છપ્પિ લેસસાઓ ચારેયવ્વાઓ,
નવરમ્-પૃથિવીકાયાકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ પડપિલેશ્યાઃ-કૃષ્ણલેશ્યાદિ શુક્લ્લાન્તાશ્ચારયિતવ્યાઃ-
અભિલાપયિતવ્યાઃ, તેષાં પદ્મસુપિ લેશ્યાસુ અન્યતમયાડપિ લેશ્યાયા ઉત્પાદસંભવાત્, ઉત્પાદ-
ગતૈર્લેશ્યા વિષયે ચોદ્વર્તનાયાં ષણ્ણાં વિકલ્પાનાં સંભવાત્, તદમિલાપો યથા-‘સે પૂર્ણ
મંતે ! કળહલેસે પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણ કળહલેસેસુ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવ-
જ્જહ કળહલેસેસુ ઉવવટ્ટહ, જલ્લેસે ઉવવજ્જહ તલ્લેસે ઉવવટ્ટહ ? હંતા, ગોયમા !
કળહલેસે પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણ કળહલેસેસુ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવ
જ્જહ’ સિય કળહલેસે ઉવવટ્ટહ, સિય નીલલેસે ઉવવટ્ટહ, સિય કાઉલેસે ઉવવટ્ટહ, સિય
તેઉલેસે ઉવવટ્ટહ, સિય પરહલેસે ઉવવટ્ટહ, સિય સુક્કલેસે ઉવવટ્ટહ, સિય જલ્લેસે ઉવ-

લેશ્યાઓં મેં જાનનાં ચાહિણ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં ઓર મનુષ્યોં કા કથન છહોં
લેશ્યાઓં મેં વૈસા હી હૈ જૈસે પૃથ્વીકાયાકોં કા પ્રારંભ કી તીન લેશ્યાઓં મેં હૈ ।
વિશેષ યહ હૈ કિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં ઓર મનુષ્યોં કી વક્તવ્યતા મેં છહોં લેશ્યાઓં
કા ઉચ્ચારણ કરનાં ચાહિણ ઉનકા ઉત્પાદ છહ લેશ્યાઓં મેં સે કિસીં મી
લેશ્યા મેં હો સકતા હૈ । ઓર પ્રત્યેક લેશ્યા વાલા છહ લેશ્યાઓં મેં સે કિસીં મી
લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ । હસકા કથન હસ પ્રકાર સમજનાં ચાહિણ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કૃષ્ણ-
લેશ્યા વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઓર કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં સે ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ? કયા જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન
હોતા હૈ, વસીં લેશ્યા કે સાથ ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! હાં, કૃષ્ણલેશ્યાવાલા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કૃષ્ણલેશ્યા
વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ કૃષ્ણલેશ્યા વાલા

તિર્યંચો અને મનુષ્યોનું કથન છએ લેશ્યાઓમાં તેવું જ છે જેવું પૃથ્વીકાયાકોના પ્રારંભની
ત્રણ લેશ્યાઓમાં છે. વિશેષ એ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની વક્તવ્યતામાં
છએ લેશ્યાઓના ઉચ્ચારણ કરવા બેઠએ. તેમનો ઉત્પાદ છએ લેશ્યાઓમાંથી કેઈ પણ
લેશ્યામાં થઈ શકે છે. અને પ્રત્યેક લેશ્યાવાળા છએ લેશ્યાઓમાંથી કેઈ પણ લેશ્યાથી
યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. તેનું કથન આ રીતે સમજવું બેઠએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉદ્વૃત્ત થાય
છે ? શું જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ લેશ્યાની સાથે ઉદ્વૃત્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! હા, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કેઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થઈને જ ઉદ્વૃત્ત થાય છે,

વજ્જહ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠહ' इत्यादि, एवमेव नीलकापोत तेजः पद्म शुक्ललेश्या सम्बन्धिन्यपि वक्तव्यता अवसेया, 'वाणमंतरा जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरा देवा यथा असुरकुमाराः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्याः, तथा च वानव्यन्तर विषये—'जल्लेस्से उववज्जह, तल्लेस्से उववट्ठह' इत्येवं वक्तव्यम्, सर्वेषां देवानां लेश्यापरिणामस्य भवक्षयपर्यन्तं सदभावात्,

गौतमः पृच्छति—'से नूणं मंते ! तेउलेस्से जोइसिए तेउलेस्सेसु जोइसिएसु उववज्जह० ?' हे भदन्त ! तत्—अथ नूनं—किम् तेजोलेश्यो ज्योतिष्को देव स्तेजोलेश्येषु ज्योतिष्केषु उपपद्यते, अथ च तेजोलेश्य एव ततश्चवति ? भगवानाह—'जहेव असुरकुमारे'

हो उद्भूत होता है, कदाचित् नीललेश्या वाला, कदाचित् कापोतलेश्या वाला, कदाचित् तेजोलेश्या वाला, कदाचित् पद्मलेश्या वाला और कदाचित् शुक्ललेश्या वाला होकर उद्भूत होता है । कदाचित् जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है उसी लेश्या से युक्त होकर उद्भूत होता है, (कदाचित् अन्य लेश्या से युक्त होकर उद्भूत होता है) इत्यादि । इसी प्रकार नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या संबंधी वक्तव्यता भी जानलेनी चाहिए ।

वानव्यन्तर देवों का कथन असुरकुमारों के समान ही समझना चाहिए । अतएव वानव्यन्तरो का कथन यो समझना चाहिए कि—वानव्यन्तर देव जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्भूत होता है, ऐसा होने का कारण यह है कि सभी देवों का लेश्या परिणाम भव के क्षय पर्यन्त एक—सा स्थिर रहता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या तेजोलेश्या वाला ज्योतिष्क देव तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्क देवों में उत्पन्न होता है ? और क्या तेजोलेश्या वाला ही च्युत होता है ?

કોઈવાર નીલલેશ્યાવાળા, કોઈવાર કાપોતલેશ્યાવાળા, કોઈવાર તેજલેશ્યાવાળા, કોઈવાર પદ્મલેશ્યાવાળા, અને કોઈવાર શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્ભૂત થાય છે, કોઈવાર જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે તેજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્ભૂત થાય છે. કોઈવાર અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્ભૂત થાય છે વિગેરે, એજ પ્રકારે નીલ કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુક્લલેશ્યા સંબંધી વક્તવ્યતા પણ બાળી લેવી જોઈએ.

વાનવ્યન્તર દેવોનું કથન અસુરકુમારોના સમાન જ સમજવું જોઈએ. તેથી જ વાનવ્યન્તરોનું કથન આમ સમજવું જોઈએ કે વાનવ્યન્તર દેવ જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્ભૂત થાય છે, એમ કહેવાનું કારણ એ છે બધા દેવોનું લેશ્યા પરિણામ ભવના ક્ષય સુધી એક જ બાતનું સ્થિર રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શું તેજલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ તેજલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને શું તેજલેશ્યાવાળાથી જ ચ્યુત થાય છે ?

યથૈવ અસુરકુમાર ઉક્તસ્તથૈવ જ્યોતિષ્કોઽપિ વક્તવ્યઃ, તથા ચાસુરકુમારોક્તરીત્યા જ્યોતિષ્કો દેવો યલ્લેશ્યઃ એન્ ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય એવ ચ્યવતિ 'એવં વૈમાણિયા વિ' એવમ્-અસુરકુમારોક્તરીત્યા વૈમાણિકા અપિ વક્તવ્યાઃ, તથા ચ વૈમાણિકા દેવા અપિ યલ્લેશ્યાઃ સન્તઃ ઉપપદ્યન્તે તલ્લેશ્યા એવ ચવન્તિ इति बोध्यम्, 'નવરં દોષંપિ ચયંતીતિ અમિલાવો' નવરમ્-અસુરકુમારાપેક્ષયા વિશેસ્તુ-દ્વયોરપિ જ્યોતિષ્કવૈમાણિકદેવયો રુદ્વર્તનસ્થાને 'ચ્યવન્તિ' इत्यमिलावो वक्तव्य इत्यर्थः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સે નૂણં મંતે ! કઠ્ઠલેસ્સે નીલલેસ્સે કાઉલેસ્સે નૈરદ્દપ્પ કઠ્ઠલેસ્સેસુ નીલલેસ્સેસુ કાઉલેસ્સેસુ નૈરદ્દપ્પસુ ઉવવજ્જઈ, કઠ્ઠલેસ્સે નીલલેસ્સે કાઉલેસ્સે ઉવવદ્દઈ, જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જઈ તલ્લેસ્સે ઉવવદ્દઈ?' હે ભદન્ત ! તત્-અથ નૂનમ્-કિમ્-કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યો નૈરયિકઃ ક્રમશઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ-નારકેષુ ઉપપદ્યતે ? અથ ચ કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ સન્નેવ તત્ ઉદ્વર્તતે ? તદેવાહ-કિં યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય એવોદ્વર્તતે ? ભગવાનાહ-'હંતા,

ભગવાન્-જૈસા અસુરકુમારો' કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, વૈસા હી કથન જ્યોતિષ્કો કે વિષય મેં ભી સમજનાં ચાહિયે । હસ વિધાન કે અનુસાર જ્યોતિષ્ક દેવ જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, નિયમ સે ઉસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ચ્યવન કરતા હૈ । હસી પ્રકાર વૈમાણિક દેવ ભી જિસ લેશ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, ઉસી લેશ્યા મેં ચ્યવન કરતે હૈ । વિશેષ બાત યહી હૈ કિ જ્યોતિષ્ક દેવો ઓર વૈમાણિક દેવો' કા મરના 'ચ્યવન' કહલાતા હૈ, ઉસે 'ઉદ્વર્તન' નહીં કહતે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, યા કાપોતલેશ્યા વાલા નારક ક્રમશઃ કૃષ્ણલેશ્યા વાલે, નીલલેશ્યા વાલે યા કાપોતલેશ્યા વાલે નારકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઓર કયા કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા ઓર કાપોતલેશ્યા વાલા હી ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ? કયા જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઉસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-જેવુ અસુરકુમારોની બાબતમી કહેલું છે, તેવું જ કથન જ્યોતિષ્કોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ. એ વિધાનના અનુસાર જ્યોતિષ્કદેવ જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, નિયમે કરી એજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ચ્યવન કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાણિક દેવ પણ એજ લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એજ લેશ્યામાં ચ્યવન કરે છે. વિશેષ એ છે કે-જ્યોતિષ્કદેવો અને વૈમાણિકદેવોનું મરવું 'ચ્યવન' કહેવાય છે, તેને ઉદ્વર્તન નથી કહેતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અગર કાપોતલેશ્યાવાળા નારક ક્રમશઃ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અગર કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાવાળા જ ઉદ્વર્તન કરે છે ? શું જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે ?

ગોયમા !' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ 'કૃષ્ણનીલકાપોતલેશ્વરે ઉવવજ્જહ, જલ્લેશ્વરે ઉવવજ્જહ તલ્લેશ્વરે ઉવવજ્જહ' કૃષ્ણનીલ કાપોતલેશ્વરો નૈરયિકઃ કૃષ્ણનીલ કાપોતલેશ્વરેષુ નારકેષુ ઉપ પદ્યતે અથ ચ ચલ્લેશ્વર ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્વર એવોદ્વર્તતે, તથા ચ નૈરયિકાદીનાં ચતુર્વિંશતિ દણ્ડક્રમેણ પૂર્વોક્તરીત્યા પ્રત્યેકમેકલેશ્વર્યામધિકૃત્ય ઉત્પાદોદ્વર્તનયોઃ પ્રરૂપણસ્ય કૃતત્વેપિ વહૂનાં નૈરયિકાદીનાં ભિન્નલેશ્વર્યાનાં તસ્વાં તસ્યાં ગતૌ સમુત્પદ્યમાનતાદશાયાં તદન્યથાપિ વસ્તુસ્થિતિઃ કદાચિત્ સંભાવ્યેત, એકૈકગત ધર્માપેક્ષયા સમુદાયધર્મસ્ય ક્વચિત્તદન્યથાપિ દર્શનાદિત્યાશંકાનિવારણાર્થ યેષાં યાવત્યો લેશ્વર્યાઃ સંભવન્તિ તેષાં યુગપત્તાવલ્લેશ્વર્યા અધિકૃત્ય પૂર્વોક્તાર્થસ્યૈવ સામૂહિકરૂપેણ પુનઃ પ્રતિપાદનાદિતિ ફલિતમ્, તદનુસારમેવાગ્રેડપ્યાહ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં સત્ય હૈ, કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોતલેશ્વર્યા મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જિસ લેશ્વર્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસી લેશ્વર્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ । અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્વર્યા વાલા નારક કૃષ્ણલેશ્વર્યા વાલે નારકો મેં, નીલલેશ્વર્યા વાલા નારક નીલલેશ્વર્યા વાલે નારકો મેં ઓર કાપોતલેશ્વર્યા વાલા નારક કાપોતલેશ્વર્યા વાલે નારકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર જો નારક જિસ લેશ્વર્યા મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ ડસી લેશ્વર્યા મેં ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ।

નારક આદિ કો ચૌવીસ દંડકોં કે ક્રમ સે પૂર્વોક્ત રીતિ સે પ્રત્યેક કી એક-એક લેશ્વર્યા કો લેકર ઉત્પાદ ઓર ઉદ્વર્તના કી પ્રરૂપણા યદ્યપિ પહેલે કી જાં ચુકી હૈ, ફિર બી વિભિન્ન લેશ્વર્યા વાલે વહુત-સે નારકોં કે ડસ-ડસ ગતિ મેં ઉત્પન્ન હોને કી સ્થિતિ મેં અન્યથા વસ્તુસ્થિતિ કી સંભાવના કી જા સકતી હૈ, ક્યોંકિ એક-એક મેં રહને વાલે ધર્મ કી અપેક્ષા સમુદાય કા ધર્મ કહીં અન્ય પ્રકાર કા બી દેખા જાતા હૈ, ડસ આશંકા કો દૂર કરને કે લિએ જિનમેં જિતની લેશ્વર્યાઓં કા સંભવ હૈં, ડનકી ડતનો સવ લેશ્વર્યાઓં કો લેકર પૂર્વોક્ત વિષય કા હી સામૂહિક રૂપ સે પુનઃ પ્રતિપાદન કિયા હૈ । ડસી કે અનુસાર પુનઃ કહતે હૈં-

શ્રી ભગવન્-હા, ગૌતમ ! સત્ય છે, કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્વર્યામા ઉત્પન્ન થાય છે, જે લેશ્વર્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્વર્યાથી યુક્ત બનીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્વર્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્વર્યાવાળા નારકોમા નીલલેશ્વર્યાવાળા નારક નીલલેશ્વર્યાવાળા નારકોમા અને કાપોતલેશ્વર્યાવાળા નારક કાપોતલેશ્વર્યાવાળા નારકોમા ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે લેશ્વર્યામા ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ એજ લેશ્વર્યામા ઉદ્વૃત્ત થાય છે.

નારક આદિના ચૌવીસ દંડકોના કેમે કરી પૂર્વોક્ત રીતિથી પ્રત્યેકની એક-એક લેશ્વર્યા લઈને ઉત્પાદ ઉદ્વર્તનાની પ્રરૂપણા પહેલા કરેલી છે, તો પણ કરીથી વિભિન્ન લેશ્વર્યાવાળા ઘણા બધા નારકોની તે તે ગતિમાં ઉત્પન્ન થયાની સ્થિતિમાં અન્યથા વસ્તુસ્થિતિની સંભાવના કરી શકાય છે, કેમકે એક-એકમાં રહેનારા ધર્મની અપેક્ષાએ સમુદાયનો ધર્મ ક્યાંય અન્ય પ્રકારનો પણ જોવાય છે, એ આશંકાને દૂર કરવાને માટે જેમાં જેટલી લેશ્વર્યાઓનો સંભવ છે, તેટલી તેટલી બધી લેશ્વર્યાઓને લઈને પૂર્વોક્ત

‘સે નૂળં મંતે ! કળ્હેલ્સે જાવ તેડલ્સેસે • સુકુમારે કળ્હેલ્સેસુ જાવ તેડલ્સેસે અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જહં ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ નૂનમ્-કિમ્ કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્ નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ, તેજોલેશ્યોઽસુરકુમારઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ યાવત્ નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ તેજોલેશ્યેષુ અસુરકુમારેષુ ઉવવજ્જતે ? અથ ચ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્ત વિશિષ્ટઃ સન્નેવ કિં તત્ ઉદ્વર્તેતે ? ભગવાનાહ-‘એવં જહેવ નેરહણ તહા અસુરકુમારાવિ જાવ થણિયકુમારા વિ’ એવમ્-પૂર્વોક્ત-રીત્યા યથૈવ નૈરયિકઃ પ્રતિપાદિત સ્તથૈવ અસુરકુમારા અપિ યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારા અપિ વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સેનૂળં મંતે ! કળ્હેલ્સે જાવ તેડલ્સેસે પુઠવિકાહણ કળ્હેલ્સેસે જાવ તેડલ્સેસેસુ પુઠવિકાહણેસુ ઉવવજ્જ ? એવં પુચ્છા, જહા અસુરકુમારાણં’ હે મદન્ત ! તત્-અથ નૂનમ્-કિમ્ કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્-નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્ય સ્તેજોલેશ્યઃ પૃથ્વીકાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ યાવત્-નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ

ભગવન્ કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલા અસુરકુમાર કૃષ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ તેજોલેશ્યા વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઔર કયા વહ કૃષ્ણલેશ્યા સે લેકર તેજોલેશ્યા વાલે અસુરકુમારોં સે હી ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-જૈસે નારકોં કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ, વૈસા હી અસુરકુમાર યાવત્-નાગકુમાર, સુવર્ણ કુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર ઔર સ્તનિતકુમાર ભવનપતિયોં કા કથન બી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અથવા તેજોલેશ્યા વાલા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા યા તેજોલેશ્યા વાલે પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઔર કયા જિસલેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ! ઇસ

વિષયનું જ સામૂહિક રૂપેથી પુનઃ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

તેના અનુસાર પુનઃ કહે છે-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું તે કૃષ્ણલેશ્યાથી લઇને તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમારોથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-જેવું નારકોનું પ્રતિપાદન કરેલું છે-તેવું જ અસુરકુમાર યાવત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર ભવનપતિયોના કથન પણ સમજી લેવાં જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અથવા તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અથવા તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું જે લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉત્પન્ન થાય છે,

તેજોલેશ્યેષુ પૃથ્વીકાયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? અથ ચ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તવિશિષ્ટઃ સન્નેવ કિં તત ઉદ્વર્તતે ? इत्येवं, रीत्या यथा असुरकुमाराणां पृच्छा तथैव पृच्छाऽवसेया, भगवानाह- 'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, 'कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्ह-लेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढाविकाइएसु सिय कण्हलेस्सेव उववइइ' कृष्णलेश्यो यावत्-नीललेश्यः कापोतलेश्य स्तेजोलेश्य पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत्-नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु, तेजोलेश्येषु, पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते किन्तु-स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्य उद्वर्तते 'सिय नीललेस्से सिय काउलेस्से उववइइ' स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते 'सिय जल्लेसे उववज्जइ तल्लेस्से उववइइ' स्यात्-कदाचिद् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, किन्तु-तेउलेस्से उववज्जइ, नो प्रकार जैसी पृच्छा असुरकुमारों के विषय में की गई है, वैसी ही यहाँ भी समझ लेनी चाहिए ।

भगवान्-हे गौतम, हां सत्य है । कृष्णलेश्यावाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में, नीललेश्यावाला नीललेश्यावाले पृथ्वीकायिकों में, कापोतलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कापोतलेश्यावाले पृथ्वीकायिकों में और तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है । किन्तु उद्वर्तना के विषय में ऐसा नियम नहीं है कि जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न हो उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्तन करे ? अत एव वह कृष्णलेश्या में उत्पन्न होने वाला कदाचित् कृष्णलेश्या में उद्भूत होता है, कदाचित् नीललेश्या में, कदाचित् कापोतलेश्या में उद्भूत होता है । यहाँ यह ध्यान रखना चाहिए कि पृथ्वीकायिक जीव तेजोलेश्या में उत्पन्न होता है किन्तु तेजोलेश्या वाला होकर उद्वर्तन नहीं करता । इसका कारण पहले बतलाया जा चुका है ।

એજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્ભવત થાય છે ? એ પ્રકારે જેવી પૃચ્છા અસુરકુમારોના વિષયમાં કરાઈ છે તેવી જ આહી પણ સમજવી જોઈએ.

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સત્ય છે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં, નીલલેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં અને તેજલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરન્તુ ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં એવો નિયમ નથી. કે જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે તેથીજ તે કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉત્પન્ન થનારા કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉદ્ભવત થાય છે, કોઈવાર નીલલેશ્યામાં, કોઈવાર કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્ભવત થાય છે. આહી એ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે પૃથ્વીકાયિક જીવ તેજલેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે પણ તેજલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન નથી કરતા એનું કારણ પહેલા બતાવી દિધેલું છે.

‘વેવર્ણં તેજોલેશ્યસે ઉવવદ્વૈ’ તેજોલેશ્યઃ સન્ ઉપપદ્યતે પરન્તુ નો ચૈવ ચલુ તેજોલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘एवं आउकाइया वणस्सइकाइया वि भाणियन्वा’ एवम्-पृथिवीकायि-कोत्तरीत्या अप्कायिकाः, वनस्पतिकायिका अपि भणितव्याः,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-સે નૂળં મંતે ! કળ્હલેસે નીલલેસે કાઉલેસે તેઝકાઈ કળ્હલેસેસુ નીલલેસેસુ કાઉલેસેસુ તેઝકાઈસુ ઉવવજ્જઈ, કળ્હલેસે નીલલેસે કાઉલેસે ઉવવદ્વૈ, જલેસે ઉવવજ્જઈ તલેસે ઉવવદ્વૈ ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ, નૂનમ્-કિમ્ કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ, તેજસ્કાયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ તેજસ્કાયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? અથ ચ કૃષ્ણલેશ્યો નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે ? તદેવ વિશદયતિ-ચલલેશ્ય ઉપપદ્યતે કિં તલલેશ્ય એવ ઉદ્વર્તતે ? મહાવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, ‘कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेस्से उववद्वइ’ कृष्णलेश्यो नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, तेजस्कायिकः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजस्कायिकेषु उपपद्यते किन्तु स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् उद्वर्तते ‘सिय नीललेस्से उववद्वइ’ स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, ‘सिय काउलेस्से उववद्वइ’

અપ્કાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં કા કથન મી હસી પ્રકાર સમજના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મહાવન ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, તથા કાપોતલેશ્યા વાલા તેજસ્કાયિક કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલે, નીલલેશ્યાવાલે કાપોતલેશ્યાવાલે તેજસ્કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? કયા કૃષ્ણલેશ્યાવાલા, નીલલેશ્યાવાલા ઓર તેજોલેશ્યાવાલા હી ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ? હસી કથન કા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હૈ-કયા જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ?

મહાવાન-હે ગૌતમ ! હાં, સત્ય હૈ, કૃષ્ણલેશ્યાવાલા, નીલલેશ્યાવાલા ઓર કાપોતલેશ્યાવાલા તેજસ્કાયિક, કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યાવાલે ઓર કાપોતલેશ્યાવાલે તેજસ્કાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કિન્તુ કદાચિત્ કૃષ્ણલેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વર્તન કરતા હૈ, કદાચિત્ નીલલેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વર્તન કરતા હૈ ઓર કદાચિત્ કાપોતલેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વર્તન કરતા હૈ । કદા-

અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોનું કથન પણ એ પ્રકારે સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા તથા કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજસ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર નીલલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે અને કોઈવાર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉદ્વર્તન

સ્યાત્ કદાચિત્ કાપોતલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે ‘સિય જલ્લેસ્સે ઉવવજ્જઈ તલ્લેસ્સે ઉવવટ્ઠઈ’
 સ્યાત્-કદાચિત્ યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્ય એવોદ્વર્તતે, ‘એવં વાઉકાઈય વેઈદિય તેઈદિય
 ચઉરિંદિયા વિ ભાણિયવ્વા’ એવમ્-તેજસ્કાયિકોક્તરીત્યા વાયુકાયિક દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુ-
 રિન્દ્રિયા અપિ ભણિતવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે નૂણં મંતે ! કળ્લેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે
 પંચેદિયતિરિલ્લજોણિયા કળ્લેસ્સેસુ જાવ સુક્કલેસ્સેસુ પંચેદિયતિરિલ્લજોણિયસુ
 ઉવવજ્જઈ ? પુચ્છા’ હે મદન્ત ! તત્-અથ નૂનં-કિમ્ કળ્લેશ્યો-યાવત્-નીલલેશ્યઃ,
 કાપોતલેશ્યઃ, પદ્મલેશ્યઃ, શુક્લલેશ્યઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ કળ્લેશ્યેષુ યાવત્-
 નીલલેશ્યેષુ કાપોતલેશ્યેષુ તેજોલેશ્યેષુ પદ્મલેશ્યેષુ શુક્લલેશ્યેષુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેષુ
 ઉપપદ્યતે અથ ચ કળ્લાદિ શુક્લલેશ્યાન્ત વિશિષ્ટઃ સન્ તત્ ઉદ્વર્તતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-
 ‘इंता, गोयमा !’ हे गौतम ! इन्त सत्यम् ‘कण्ठलेस्से जाव सुक्कलेस्से पंचिंदियतिरिल्ल-
 जोणिए कण्ठलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु पंचिंदियतिरिल्लजोणिएसु उववज्जइ, सिय कण्ठलेस्से
 उववट्ठइ जाव सिय सुक्कलेस्से उववट्ठइ’ कृष्णलेश्यो यावत्-नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, तेजो-
 चित् जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्-
 वर्त्तन करता है । कदाचित् अन्य लेश्या से युक्त होकर भी उद्वर्त्तन करता है

इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चौइन्द्रियों के विषय में भी कहना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्यावाला, नीललेश्यावाला, कापोत
 लेश्यावाला, तेजोलेश्यावाला, पद्मलेश्यावाला, और शुक्ललेश्यावाला पंचेन्द्रिय
 तिर्यच कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले, कापोतलेश्यावाले, तेजोलेश्यावाले,
 पद्मलेश्यावाले और शुक्ललेश्यावाले पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होता
 है ? और क्या उसी कृष्णादि लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है ?

भगवान्-हां गौतम ! सत्य है । कृष्ण, नील, कापोत, तेज, पद्म, और
 शुक्ललेश्यावाला पंचेन्द्रिय तिर्यच, कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले कापोत-

ર્તન કરે છે, કોઈવાર જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને
 ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને પણ ઉદ્વર્તન કરે છે.

એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા,
 તેજલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
 નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજલેશ્યાવાળા પદ્મલેશ્યાવાળા, અને શુક્લલેશ્યાવાળા
 પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોમાં ઉત્પન્ન છે ? અને શું એજ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને
 ઉદ્વર્તન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ ! સત્ય છે. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ, અને શુક્લ-
 લેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, કૃષ્ણલેશ્યાવા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજ-

લેશ્યઃ પદ્મલેશ્યઃ શુક્લલેશ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ કૃષ્ણલેશ્યેષુ યાવત્-નીલલેશ્યેષુ-
કાપોતલેશ્યેષુ તેજોલેશ્યેષુ પદ્મલેશ્યેષુ શુક્લલેશ્યેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યતે-કિન્તુ-
સ્યાત્-કદાચિત્ કૃષ્ણલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે, યાવત્-સ્યાત્-કદાચિત્ નીલલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્ત-
તે, સ્યાત્-કદાચિત્ કાપોતલેશ્યઃ સન્-ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્-કદાચિત્ તેજોલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે-
સ્યાત્-કદાચિત્ પદ્મલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે, સ્યાત્-કદાચિત્ શુક્લલેશ્યઃ સન્-ઉદ્વર્તતે, 'સિય-
જલ્લેસે ઉવ્વજ્જહ તલ્લેસે ઉવ્વટ્ઠહ' સ્યાત્-કદાચિદ્, યલ્લેશ્ય ઉપપદ્યતે તલ્લેશ્યઃ સન્-
ઉદ્વર્તતે 'एवं मणूसे त्रि' एवम्-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોક્તરીત્યા મનુષ્યોઽપિ કૃષ્ણાદિ-શુક્લ-
લેશ્યાન્તં વિશિષ્ટઃ કૃષ્ણાદિ શુક્લેશ્યાન્તં વિશિષ્ટેષુ મનુષ્યેષુ, ઉપપદ્યતે-કિન્તુ-સ્યાત્-કદા-
ચિત્ કૃષ્ણલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે કદાચિત્ નીલલેશ્યઃ સન્ કદાચિત્ કાપોતલેશ્યઃ સન્

લેશ્યાવાલે તેજોલેશ્યા વાલે, પદ્મલેશ્યા વાલે ઔર શુક્લ લેશ્યાવાલે પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કિન્તુ સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યા વાલા હોતા હુઆ ઉદ્વર્ત-
ત્તન કરતા હૈ, સ્યાત્ નીલલેશ્યા વાલા, સ્યાત્ કાપોતલેશ્યાવાલા, સ્યાત્ તેજો-
લેશ્યા વાલા, સ્યાત્ પદ્મલેશ્યા વાલા અથવા સ્યાત્ શુક્લલેશ્યા વાલા હોકર
ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ । જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કદાચિત્
ઉસી લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ કદાચિત્ અન્ય લેશ્યા સે યુક્ત
હોકર ઔર ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કે સમાન મનુષ્ય ઔ કૃષ્ણાદિ છહોં લેશ્યાઓં મેં સે કિસી
ઔ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉસી લેશ્યા વાલે મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કિન્તુ
યહ નિયમ નહોં કિ જિસ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉત્પન્ન હો ઉસી લેશ્યા સે યુક્ત
હોકર ઉદ્વર્ત્તન કરે । કૃષ્ણલેશ્યા સે યુક્ત હોકર કૃષ્ણલેશ્યા વાલે મનુષ્યોં મેં
ઉત્પન્ન હોને વાલા મનુષ્ય છહોં લેશ્યાઓં મેં સે કિસી ઔ લેશ્યા સે યુક્ત હોકર
ઉદ્વર્ત્તન કરતા હૈ । હસી પ્રકાર નીલલેશ્યા સે યુક્ત હોકર નીલલેશ્યા વાલે

લેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
કિન્તુ સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થયેલા ઉદ્વર્તન કરે છે સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળા સ્યાત્ તેજો-
લેશ્યાવાળા સ્યાત્ પદ્મલેશ્યાવાળા અથવા સ્યાત્ શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે.
જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે. કદાચિત્ જોજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન
કરે છે. કદાચિત્ અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચની સમાન મનુષ્ય પણ કૃષ્ણાદિ જોજ લેશ્યાઓમાંથી કેઈપણ
લેશ્યાથી યુક્ત થઈને જોજ લેશ્યાવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ જો નિયમીનથી
કે જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે. કૃષ્ણ-
લેશ્યાથી યુક્ત થઈને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થનાર મનુષ્ય જોજ લેશ્યાઓ-
માંથી કેઈપણ જોજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે. જોજ પ્રકાર નીલલેશ્યાથી

કદાચિત્ તેજોલેશ્યઃ સન્ કદાચિત્ પદ્મલેશ્યઃ સન્ કદાચિત્ શુક્લલેશ્યઃ સન્ ઉદ્વર્તતે કદા-
ચિદ્ ચલ્લેશ્ય ઉપદ્યતે તલ્લેશ્ય ઉદ્વર્તતે इति भावः, 'વાળમંતરા જહા અસુરકુમારા' વાન-
વ્યન્ટરા દેવા યથા અસુરકુમારાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ, 'જોહસિય વૈમાણિયા
અવંચેવ' જ્યોતિષ્કવૈમાનિકા અપિ એવશ્ચૈવ-અસુરકુમારા ઇવ વક્તવ્યા, કિન્તુ- 'નવરં જસસ
જલ્લેસા, દોળ્હ વિ ચયણં, માણિયઘ્વં નવરમ્-અસુરકુમારાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ યસ્ય ચલ્લેશ્યા
ભવન્તિ તસ્ય તલ્લેશ્યા વક્તવ્યાઃ, દ્વયોરપિ-જ્યોતિષ્કવૈમાનિકદેવયોરુદ્વર્તનસ્થાને ચ્ય-
વનપિતિ મણિતવ્યમ્-વક્તવ્યમ્ ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

॥ નૈરયિકાવધિજ્ઞેયક્ષેત્રપરિમાણવક્તવ્યતા ॥

મૂળમ્-કળહલેસ્સે ણં મંતે ! નેરહ્ણ કળહલેસ્સં નેરહ્ણં પળિહાણ
ઓહિણા સવ્વઓ સમંતા સમમ્હિલોણમાણે કેવહ્ણં ચેત્તં જાણહ્ણં કેવહ્ણં
ચેત્તં પાસહ્ણં ? ગોયમા ! ણો બહુયં ચેત્તં જાણહ્ણં ણો બહુયં ચેત્તં પાસહ્ણં
ણો દૂરં ચેત્તં પાસહ્ણં ઇત્તરિયં ચેત્તં જાણહ્ણં ઇત્તરિયમેવ ચેત્તં પાસહ્ણં સે
કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ્ણં-કળહલેસ્સેણં નેરહ્ણં તં ચેવ જાવ ઇત્તરિયમેવ
ચેત્તં પાસહ્ણં ? ગોયમા ! સે જહા નામ્હે કેહ્ણપુરિસે બહુસમરમણિજ્જંસિ
મ્હિમાગંસિ ઠિચ્છા સવ્વઓ સમંતા સમમ્હિલોણજ્ઞા, તણં પુરિસે ધર-

મનુષ્યો' મેં ઉત્પન્ન હોને બાલા કૃષ્ણલેશ્યા સે, નીલલેશ્યા સે કાપોતલેશ્યા સે,
તેજોલેશ્યા સે, પદ્મલેશ્યા સે અથવા શુક્લલેશ્યા સે યુક્ત હોકર ઉદ્વૃત્ત
હોતા હૈ । હસી પ્રકાર શેષ ચાર લેશ્યાઓં કે સંબંધ મેં બી કહલેના યાહિયે ।

વાળવ્યન્ટર દેવોંકી વક્તવ્યતા અસુરકુમારોં કે સમાન સમજ્ઞની યાહિયે ।
જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોં કા કથન બી અસુરકુમારોં કે સમાન હી હૈ, મગર જિસમેં
જિતની લેશ્યાએ પાઈ જાતી હૈ, ઉસમેં ઊતની લેશ્યાઓં કા કથન કરના યાહિયે
ઔર જ્યોતિષ્કોં તથા વૈમાનિકોં કે લિયે 'ઉદ્વર્તન' કે સ્થાન પર 'ચ્યવન'
શબ્દ કા પ્રયોગ કરના યાહિયે ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

યુક્ત થઈને નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થનારા કૃષ્ણલેશ્યાથી, નીલલેશ્યાથી,
કાપોતલેશ્યાથી, તેજલેશ્યાથી, પદ્મલેશ્યાથી અથવા શુક્લલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય
છે. એજ પ્રકારે શેષ ચાર લેશ્યાઓના સમ્બન્ધમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વાનવ્યન્ટર દેવોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોની સમાન સમજવી જોઈએ. જ્યોતિષ્કો
અને વૈમાનિકોનું કથન પણ અસુરકુમારોની સમાન જ છે. પણ જેમાં જેટલી લેશ્યાઓ
મળી આવે છે તેમાં તેટલી લેશ્યાઓનું કથન કરવું જોઈએ અને જ્યોતિષ્કો તથા વૈમા-
નિકોને માટે 'ઉદ્વર્તન'ના સ્થાન પર 'ચ્યવન' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

णितलगयं पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे णो वहुयं
 खेत्तं जाव पासइ जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं
 वुच्चइ-कणहलेस्सेणं नेरइए जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, नीललेस्सेणं
 भंते ! नेरइए कणहलेस्सं नेरइयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता सम-
 भिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ केवइयं खेत्तं पासइ ?
 गोयमा ! बहुतरागं खेत्तं जाणइ, बहुतरागं खेत्तं पासइ, दूरतरखेत्तं
 जाणइ, दूरतरखेत्तं पासइ, वित्तिमिरतरगं खेत्तं जाणइ वित्तिमिरतरगं
 खेत्तं पासइ, जाणइ विसुद्धतरगं खेत्तं विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, से
 केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ नीललेस्सेणं नेरइए कणहलेस्सं नेरइयं पणि-
 हाय जाव विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ, विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ ? से
 जहा नामए केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरू-
 हित्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा, तएणं से पुरिसे धरणितलगयं
 पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे
 बहुतरगं खेत्तं जाणइ जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, से तेणट्टेणं
 गोयमा ! एवं वुच्चइ-नीललेस्से नेरइए कणहलेस्सं जाव विसुद्धतरगं
 खेत्तं पासइ, काउलेस्से णं भंते ! नेरइए, नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय
 ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं
 खेत्तं जाणइ पासइ ? गोयमा ! बहुतरगं खेत्तं जाणइ पासइ जाव
 विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-काउलेस्से णं
 नेरइए जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ ? गोयमा ! से जहा नामए
 केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरूहित्ता दो वि-
 पाए उच्चाविया वइत्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा, तएणं से पुरिसे
 पव्वयंगयं धरणितलगयं च पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोए-
 माणे बहुतरगं खेत्तं जाणइ, बहुतरगं खेत्तं पासइ जाव वित्तिमिरतरगं
 पासइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-काउलेस्सेणं नेरइए नीललेस्सं
 नेरइयं पणिहाय तं चेव जाव वित्तिमिरतरगं खेत्तं पासइ ॥सू० १४॥

छाया-कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय अवधिना सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः कियत् क्षेत्रं जानाति, कियत् क्षेत्रं पश्यति ? गौतम ! नो बहुकं क्षेत्रं जानाति, नो बहुकं क्षेत्रं पश्यति, नो दूरं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं क्षेत्रं पश्यति, इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति, इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-कृष्णलेश्यः खलु नैरयिकस्तच्चैव यावद् इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति ? गौतम ! तद् यथा नाम कश्चित्पुरुषो बहुसमरणीये भूमिभागे स्थित्वा सर्वतः समन्ताम् समभिलोकेत, ततः खलु स पुरुषो धरणीतलगतं पुरुषं

नारकों का अवधिज्ञान

‘शब्दार्थ-कणहलेस्से णं भंते ! नेरइए’ हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाला नारक ‘कणहलेस्सं नेरइयं, पणिहाए’ कृष्णलेश्यावाले दूसरे नारक की अपेक्षा ‘ओहिणा’ अवधि के द्वारा ‘सव्वओ’ सब दिशाओं में ‘समन्ता’ सब विदिशाओं में ‘समभिलोएमाणे’ अवलोकन करता हुआ ‘केवइयं’ कितने ‘खेत्तं’ क्षेत्र को ‘जाणइ’ जानता है । ‘केवइयं खेत्तं पासइ ?’ कितने क्षेत्र को देखता है ? ‘गोयमा ! णो बहुयं खेत्तं जाणइ’ हे गौतम ! बहुत क्षेत्र को नहीं जानता ‘णो बहुयं खेत्तं पासइ’ बहुत क्षेत्र को नहीं देखता ‘णो दूरं खेत्तं जाणइ’ दूर क्षेत्र को नहीं जानता ‘णो दूरं खेत्तं पासइ’ दूर क्षेत्रको नहीं देखता ‘इत्तरियं’ थोड़े ‘खेत्तं’ क्षेत्र को ‘जाणइ’ जानता है ‘इत्तरियमेव खेत्तं पासइ’ थोड़े ही क्षेत्र को देखता है ।

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-कणहलेस्से णं भंते ! नेरइए तं चैव) भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या वाला नारक, इत्यादि वही पूर्वोक्त ‘जावा इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ?’ यावत् अल्प ही क्षेत्र को देखता है ? (गोयमा !) गौतम ! (से) अथ (जहानामए केइ पुरिसे) कुछ भी नाम वाला

नारकानुं अवधिज्ञान

शब्दार्थ-(कणहलेस्सेणं भंते ! नेरइए) हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाणा नारक (कणहलेस्सं नेरइयं पणिहाए) कृष्णलेश्यावाणा भील नारकनी अपेक्षाये (ओहिणा) अवधिना द्वारा (सव्वओ) अधी दिशाओमां (समन्ता) आरेकार (समभिलोएमाणे) अवलोकन करी रहैला (केवइयं) कैटला (खेत्तं) क्षेत्रने (जाणइ) जाणु छे (केवइयं खेत्तं पासइ) कैटला क्षेत्रने हेजे छे ? (गोयमा ! णो बहुयं खेत्तं जाणइ) हे गौतम ! धणु क्षेत्राने नथी जाणुता (णो बहुयं खेत्तं पासइ) धणु क्षेत्राने नथी हेणता (णो दूरं खेत्तं जाणइ) दूरना क्षेत्रने जाणुता नथी. (णो दूरं खेत्तं पासइ) दूरना क्षेत्राने नथी हेणता (इत्तरियं) थोडा (खेत्तं) क्षेत्रने (जाणइ) जाणु छे (इत्तरियमेव खेत्तं पासइ) थोडा क्षेत्रने हेजे छे.

(से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ कणहलेस्से णं भंते ! नेरइए तं चैव) भगवन् ! शा हेतुथी ओम छडेवाय छे के कृष्णलेश्यावाणा नारक इत्यादि तेजपूर्वोक्त (जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ?) यावत् अल्प न क्षेत्रने हेजे छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (से) अथ (जहा नामए केइ पुरिसे) केई पणु नामवाणे के.ध पुइय (बहुसमरमणिज्जंसि भूमिभागम्मि ठिच्चा) भीलकुल

પ્રણિધાય સર્વતઃ સમન્તાત્ સમમિલોકમાનો નો વહુકં ક્ષેત્રં યાવત્ પશ્યતિ, યાવદ્ દત્તરમેવ ક્ષેત્રં પશ્યતિ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એમુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલુ નૈરયિકો યાવદ્ દત્તરમેવ ક્ષેત્રં પશ્યતિ, નીલલેશ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! નૈરયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યં નૈરયિકં પ્રણિધાય અવધિના સર્વતઃ સમન્તાત્ સમમિલોકમાનઃ સમમિલોકમાનઃ કિયત્ ક્ષેત્રં જાનાતિ, કિયત્ ક્ષેત્રં પશ્યતિ ? ગૌતમ ! વહુતરકં ક્ષેત્રં જાનાતિ, વહુતરકં ક્ષેત્રં પશ્યતિ દૂરતરક્ષેત્રં જાનાતિ દૂરતર-

કોઈ પુરુષ (બહુસમરમણિજ્જંસિ ભૂમિભાગમ્મિ ઠિચ્ચા) વિલકુલ સમ રમણીય ભૂમિભાગ મેં સ્થિત્ત્વ હોકર (સવ્વઓ સમંતા સમમિલોપજ્ઞા) સ્વદિશા વિદિશાઓં મેં દેખે (તણં સે પુરિસે) તત્પશ્ચાત્ વહ પુરુષ (ધરણિતલગયં પુરિસં પણિહાય) ભૂતલગત દૂસરે પુરુષ કી અપેક્ષા (સવ્વઓ સમંતા સમમિલોપમાણે) સ્વદિશા-વિદિશાઓં મેં દેખતા હુઆ (જો વહુયં ચેત્તં જાણહ પાસહ) વહુત ક્ષેત્ર કો નહીં જાનતા-દેખતા (જાવ દત્તરિયમેવ ચેત્તં પાસહ) યાવત્ અત્થ હી ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ (સે તેણદ્દેણં ગોયમા !) હસ કારણ સે ગૌતમ ! (એવં વુચ્ચહ) એસા કહા જાતા હૈ (કણ્હલેસે પં નેરહણ જાવ દત્તરિયમેવ ચેત્તં પાસહ) યાવત્ થોડે હી ક્ષેત્ર કો જાનતા હૈ (નીલલેસે પં મંતે ! નેરહણ) હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વાલા નારક (કણ્હલેસં નેરહયં પણિહાય) કૃષ્ણલેશ્યા વાલે નારક કી અપેક્ષા (ઓહિણા સવ્વઓ સમંતા) અવધિ ઠાર સ્વદિશા-વિદિશાઓં મેં (સમમિલોપમાણે ૨) દેખતા હુઆ ૨ (કેવહયં ચેત્તં જાણહ, કેવહયં ચેત્તં પાસહ) કિતને ક્ષેત્ર કો જાનતા હૈ, કિતને ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ ? (ગોયમા ! વહુતરાગં ચેત્તં જાણહ, વહુતરાગં ચેત્તં પાસહ) ગૌતમ ! વહુત-સે ક્ષેત્ર કો જાનતા હૈ, વહુત-સે ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ । (દૂરતરં ચેત્તં જાણહ, દૂરતરં ચેત્તં પાસહ) દૂરતર ક્ષેત્ર કો

સમરમણીયભૂમિ ભાગમાં સ્થિત થઈને (સવ્વઓ સમંતા સમમિલોપજ્ઞા) અધી દિશા વિદિશાઓમાં દેખે (તણં સે પુરિસે) તત્પશ્ચાત્ તે પુરુષ (ધરણિતલગયં પુરિસં પણિહાય) ભૂતલગત પીળ પુરુષની અપેક્ષાએ (સવ્વઓ સમંતા સમમિલોપમાણે) અધી દિશાવિદિશાઓમાં દેખી રહેલા (જો વહુયં ચેત્તં જાણહ પાસહ) ધણા અધા ક્ષેત્રોને નથી જાણતો-દેખતો (જાવ દત્તરિયમેવ ચેત્તં પાસહ) યાવત્ અત્થ જ ક્ષેત્રોને દેખે છે (સે તેણદ્દેણં ગોયમા !) એ ઠારણથી હે ગૌતમ ! (એવં વુચ્ચહ) એમ કહેવાય છે (જાવ દત્તરિયમેવ ચેત્તં પાસહ) યાવત્ થોડા જ ક્ષેત્રોને જાણે છે (નીલલેસે પં મંતે ! નેરહણ) હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા નારક (કણ્હલેસં નેરહયં પણિહાય) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ (ઓહિણા સવ્વઓ સમંતા) અવધિ ધારા અધી દિશાવિદિશાઓમાં (સમમિલોપ) દેખી રહેલા (કેવહયં ચેત્તં જાણહ, કેવહયં ચેત્તં પાસહ) કેટલા ક્ષેત્રોને જાણે છે. અને કેટલા ક્ષેત્રોને દેખે છે ? (ગોયમા ! વહુતરાગં ચેત્તં જાણહ, વહુતરાગં ચેત્તં પાસહ) હે ગૌતમ ! ધણા ક્ષેત્રોને જાણે છે, ધણા અધા ક્ષેત્રોને જાણે છે (દૂરતરં ચેત્તં જાણહ, દૂરતરં ચેત્તં પાસહ) દૂરતર ક્ષેત્રોને જાણે છે અને દૂરતર ક્ષેત્રોને દેખે છે (વિત્તિ-

क्षेत्रं पश्यति, वितिमिरतरकं क्षेत्रं जानाति वितिमिरतरकं क्षेत्रं पश्यति, विशुद्धतरकं क्षेत्रं जानाति, विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते—नीललेश्यः खलु नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं जानाति, विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति ? तत् यथानाम कश्चित् पुरुषो बहुसमरणीयाद् भूमिभागात् पर्वतमारुह्य सर्वतः समन्तात् समभिलोकेत ततः खलु स पुरुषो धरणितलगत् पुरुषं प्रणिधाय सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः समभिलोकमानो बहुतरकं क्षेत्रं जानाति यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति, तत्

जानता है, दूरतर क्षेत्र को देखता है (वितिमिरतरकं खेत्तं जाणइ) निर्मलतर क्षेत्र को जानता है (वितिमिरतरकं खेत्तं पासइ) निर्मलतर क्षेत्र को देखता है (विशुद्धतरकं खेत्तं जाणइ, विशुद्धतरकं खेत्तं पासइ) विशुद्धतर क्षेत्र को जानता है, विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है (से केणट्टे णं भंते ! एवं बुच्चइ) किस हेतु से भगवन् ! ऐसा कहा जाता है कि (नीललेश्ये णं नेरइए कण्हलेश्यं नेरइयं पणिहाय जाव विशुद्धतरकं खेत्तं जाणइ, विशुद्धतरकं खेत्तं पासइ ?) नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को जानता है, विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है ? (से जहानामए केइ पुरिसे) कुछ भी नाम वाला पुरुष (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) बहुत सम एवं समरणीय भूमिभाग से (पव्वयं दुरुहिन्ता) पर्वत पर चढ़ कर (सव्वओ समन्ता समभिलोएज्जा) सब दिशा-विदिशाओं में अवलोकन करे (तए णं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय) तब वह पुरुष भूतल पर रहे हुए पुरुष की अपेक्षा (सव्वओ समन्ता समभिलोए माणे २) सब तरफ देखता-देखता (बहुतरकं खेत्तं जाणइ जाव विशुद्धतरकं खेत्तं पासइ) बहुतर क्षेत्र को जानता है, यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है (से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ)

मिरतरकं खेत्तं जाणइ) निर्मलतर क्षेत्रने ज्ञेयं छे (वितिमिरतरकं खेत्तं पासइ) निर्मलतर क्षेत्रने देखे छे (विशुद्धतरकं खेत्तं जाणइ, विशुद्धतरकं खेत्तं पासइ) विशुद्धतर क्षेत्रने ज्ञेयं छे, विशुद्धतर क्षेत्रने देखे छे (से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ) ॥ हेतुर्थी भगवन् ! ओवुं छेइव य छे के (नीललेश्येणं नेरइए कण्हलेश्यं नेरइयं पणिहाय जाव विशुद्धतरकं खेत्तं जाणइ विशुद्धतरकं खेत्तं पासइ ?) नीललेश्यावाणा नारक कृष्णलेश्यावाणा नारकनी अपेक्षाओ यावत् विशुद्धतर क्षेत्रने ज्ञेयं छे, विशुद्धतर क्षेत्रने देखे छे ? (से जहा नामए केइ पुरिसे) केइ पणु नामवाणे पुरुष (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) धणु सम तेमज्ज समन्तीय भूमि लागथी (पव्वयं दुरुहिन्ता) पर्वत पर चढ़ीने (सव्वओ समन्ता समभिलोएज्जा) अधी दिशाविदिशाओमां अवलोकन करे (तएणं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय) तयारे ते पुरुष भूतल पर रहैला पुरुषनी अपेक्षाओ (सव्वओ समन्ता समभिलोएमाणे) अधी तरङ्ग जेतां (बहुतरकं खेत्तं जाणइ जाव विशुद्धतरकं खेत्तं पासइ) धणु अधा

તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-નીલલેશ્યો નૈરયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યં યાવદ્ વિશુદ્ધતરકં ક્ષેત્રં પश्यति, કાપોતલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! નૈરયિકો નીલલેશ્યં નૈરયિકં પ્રણિધાય અવધિના સર્વતઃ સમન્તાત્ સમભિલોકમાનઃ સમભિલોકમાનઃ કિયન્તં ક્ષેત્રં જાનાતિ પश्यति ? ગૌતમ ! વહુ-તરકં ક્ષેત્રં જાનાતિ પश्यति યાવદ્ વિશુદ્ધતરકં ક્ષેત્રં પश्यति, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુ-ચ્યતે-કાપોતલેશ્યઃ સ્વલુ નૈરયિકો યાવદ્ વિશુદ્ધતરકં ક્ષેત્રં પश्यति ? ગૌતમ ! તદ્યયાનામ કથિત્ પુરુષો વહુસમરણીયાદ્ ભૂમિભાગાત્ પર્વતમારોહતિ, આરુહ્ય દ્વાવપિ પાદો ઉચ્ચયિત્વા

હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ (નીલલેસ્સે નેરહૈ કળહલેસ્સં જાવ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસહ) નીલલેશ્યા વાલા નારક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે કી અપેક્ષા યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ ।

(કાલેસ્સે ણં મંતે ! નેરહૈ નીલલેસ્સં નેરહ્યં પણિહાય) ભગવન્ ! કાપોત લેશ્યા વાલા નારક નીલલેશ્યાવાલે નારક કી અપેક્ષા (ઓહિણા) અવધિ સે (સવ્વઓ સમંતા સમભિલોક્માણે ૨ કેવહ્યં સ્વેત્તં જાણહ પાસહ ?) સય દિશા વિદિશાઓ મેં દેખતા-દેખતા કિતને ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ ? (ગોયમા ! વહુતરગં સ્વેત્તં જાણહ પાસહ) હે ગૌતમ ! વહુત ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ (જાવ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસહ) યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ (સે કેળ દ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ (કાલેસ્સેણં નેરહૈ જાવ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસહ ?) કાપોતલેશ્યા વાલા નારક યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ ? (ગોયમા ! સે જહાનામૈ કેહપુરિસે વહુ-સમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિભાગાઓ પવ્વયં દુરુહહ) જૈસે કુહાં મી નામ વાલા કોઈ પુરુષ વહુત સમ એવં રમણીય ભૂમિભાગ સે પર્વત પર ચઢે (દુરુહિત્તા) ચઢ કર

ક્ષેત્રાને જાણે છે, યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને દેખે છે (સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (નીલલેસ્સે નેરહૈ કળહલેસ્સં જાવ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસહ) નીલલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જોવે છે.

(કાલેસ્સેણં મંતે ! નેરહૈ નીલલેસ્સં નેરહ્યં પણિહાય) હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ (ઓહિણા) અવધિથી (સવ્વઓ સમંતા સમભિલોક્માણે કેવહ્યં સ્વેત્તં જાણહ પાસહ) અધી દિશા વિદિશાઓમાં જોતાં કટલા ક્ષેત્રાને જાણે છે અને દેખે છે (ગોયમા ! વહુતરગં સ્વેત્તં જાણહ પાસહ) હે ગૌતમ ! ઘણા ક્ષેત્રાને જાણે છે ને દેખે છે (જાવ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસહ) યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને દેખે છે (સે કેળદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! ૨૧ હેતુથી એવું કહેવાય છે (કાલેસ્સેણં નેરહૈ જાવ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસહ) કાપોતલેશ્યાવાળા નારક યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને દેખે છે ? (ગોયમા ! સે જહા નામૈ કેહ પુરિસે વહુસમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિભાગાઓ પવ્વયં દુરુહહ) જેમ કોઈ પણ નામ-વાળો કોઈ પુષ ધણામમ અને રમણીય ભૂમિભાગથી પર્વત પર ચઢે (દુરુહિત્તા) ચઢીને (દો વિ પાણે) અને પગ (ઉચ્ચાવિયાવેહિત્તા) ઊંચા કરીને (સવ્વઓ સમંતા) અધી દિશાવિદિ-

सर्वतः समन्तात् समभिलोकेत, ततः खलु स पुरुषः पर्वतगतं धरणितलगतञ्च पुरुषं प्रणिधाय सर्वतः सरन्तात् समभिलोकमानो बहुतरकं क्षेत्रं जानाति, बहुतरकं क्षेत्रं पश्यति यावद् वितिमिरतरकं पश्यति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते—कापोतलेश्यः खलु नैरयिको नीललेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय तच्चैव यावद् वितिमिरतरकं क्षेत्रं पश्यति ॥ सू० १४ ॥

टीका—अथ कृष्णलेश्यादि नैरयिकाणामवधिज्ञानदर्शनस्य विषयभूतं क्षेत्रपरिमाणतारतम्यं प्ररूपयितुमाह—‘कण्ठलेश्येण भंते ! नेरइए कण्ठलेश्यं नेरइयं पणिहाए ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ केवइयं खेत्तं पासइ ?’ हे भदन्त ! कृष्णलेश्यः खलु कश्चित् नैरयिकः परं कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय—अपेक्ष्य कृष्णलेश्यं नैरयिकान्तरापेक्षयेत्यर्थः अव-

(दो वि पाए) दोनों पैर (उच्चाविया वेइत्ता) ऊंचा कर के (सव्वओ समंता) सब दिशा—विदिशाओं में (समभिलोएज्जा) देखे (तए णं से पुरिसे) तब वह पुरुष (पव्वयगयं धरणितलगयं च पुरिसं पणिहाय) पर्वत पर रहे और भूतल पर रहे पुरुष की अपेक्षा (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) सब दिशा—विदिशाओं में देखता हुआ (बहुतरगं खेत्तं जाणइ बहुतरगं खेत्तं पासइ) बहुतर क्षेत्र को जानता—देखता है (जाव वितिमिरतरगं पासइ) निर्मलतर देखता है (से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (काउलेश्ये णं नेरइए नीललेश्यं नेरइयं पणिहाय तं चेव (कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारक की अपेक्षा, इत्यादि वही पूर्वोक्त (जाव वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ) यावत् निर्मलतर क्षेत्र को जानता है ।

टीकार्थ—अब कृष्णलेश्या आदि वाले नारकों के अवधि और दर्शन के विषयभूत क्षेत्र के परिमाण की तरतमता की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक कृष्णलेश्या वाला नारक दूसरे कृष्ण वाले

शाओमां (समभिलोएज्जा) ठेजे (तएणं से पुरिसे) त्थारे ते पुइष (पव्वयगयं धरणितलगयं च पुरिसं पणिहाय) पर्वत पर रहैल अने भूतल पर रहैल पुइषणी अपेक्षाओ (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) ओधी दिशाविदिशांमां ओध रहैल (बहुतरगं खेत्तं जाणइ बहुतरगं खेत्तं पासइ) ओहुतर क्षेत्राने ओण्ठे ठेजे छे (जाव वितिमिरतरगं पासइ) निर्मलतर ठेजे छे (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं, वुच्चइ) ओ कारणे हे गौतम ! ओम कहैवाय छे (काउलेश्येणं नेरइए नीललेश्यं नेरइयं पणिहाय तं चेव) कापोतलेश्यावाणा नारक नीललेश्यावाणा नारकणी अपेक्षाओ, इत्यादि तेज पूर्वोक्त (जाव वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ) यावत् निर्मलतर क्षेत्राने ओण्ठे छे.

टीकार्थ—हुवे कृष्णलेश्या आदिवाणा नारकणी अवधि अने दर्शनना विषयभूत क्षेत्रना परिमाणणी तरतमतानी प्ररूपणा कराय छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ओक कृष्णलेश्यावाणा नारक ओज्ज कृष्णलेश्यावाणा नारकणी अपेक्षाओ अवधि द्वारा समस्त दिशाओमां अने समस्त विदिशाओमां

धिना अवधिज्ञानेन सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्ततः-सर्वविदिक्षु समभिन्नोक्तमानः-प्रेक्षमाणः कियत् क्षेत्रं-कियत्परिमाणं क्षेत्रं जानाति? अथ च कियत् क्षेत्रं-कियद् वा क्षेत्रम् अवधिदर्शनेन पश्यति? भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘णो बहुयं खेत्तं जाणइ, णो बहुयं खेत्तं पासइ’ नो बहुकं क्षेत्रं जानाति, नो बहुकं क्षेत्रं पश्यति, तथा च कश्चिन् कृष्णलेश्यो नैरयिकोऽपरकृष्णलेश्य-नैरयिकापेक्षया न खलु योग्यतानुसारेणातिविशुद्धोऽपि अतिप्रभूतं क्षेत्रमवधिज्ञानेन जानाति पश्यति वा इत्यभिप्रायेणाह-‘णो दूरं खेत्तं जाणइ, णो दूरं खेत्तं पासइ’ नो दूरम्-अत्यन्त विप्रकृष्टं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं क्षेत्रं पश्यति, अपितु ‘इत्तरियमेव खेत्तं जाणइ, इत्तरियमेव खेत्तं पासइ’ इत्तरमेव स्वल्पमेवाधिकं क्षेत्रं जानाति, इत्तरमेव-स्वल्पमेवाधिकं क्षेत्रं पश्यति, एतच्च समानपृथिवीककृष्णलेश्य नैरयिकविषयकं बोध्यम्, अन्यथा दोषापत्तिः स्यात्, तथाहि-सप्तम पृथिवीगत कृष्णलेश्य नैरयिको जघन्येन गव्यूतार्द्धं जानाति उत्कृष्टेन गव्यूतम्, षष्ठपृथिवी-गतः कृष्णलेश्यो नैरयिको जघन्येन गव्यूतम् उत्कृष्टेन सार्द्धगव्यूतम्, पञ्चमपृथिवीगत कृष्ण

नारक की अपेक्षा अवधि के द्वारा समस्त दिशाओं में और समस्त विदिशाओं में अवलोकन करता हुआ कितने क्षेत्र को जानता है ? और अवधिदर्शन से कितने क्षेत्र को देखता है ?

भगवान्-हे गौतम ! न बहुत क्षेत्र को जानता है, न बहुत क्षेत्र को देखता है । तात्पर्य यह है कि एक कृष्णलेश्या वाला नारक दूसरे कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा, योग्यता के अनुसार विशुद्धि वाला होने पर भी बहुत अधिक क्षेत्र को अवधि से नहीं जानता देखता है । इस अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं दूर क्षेत्र को नहीं जानता है, दूर क्षेत्र को नहीं देखता है, किन्तु थोड़े ही अधिक क्षेत्र को जानता है और थोड़े ही अधिक क्षेत्र को देखता है । यह कथन एक ही पृथ्वी के नारकों की अपेक्षा से समझना चाहिए, अथवा दोष की प्राप्ति होगी, क्योंकि सातवीं पृथ्वी का कृष्णलेश्यावान् नारक जघन्य आधा गाँव और उत्कृष्ट एक गाँव जानता है जब कि छठी पृथ्वी का कृष्णलेश्या

अवलोकन करी रहेगा केवल क्षेत्रने ज्ञाते छे. अने अवधिदर्शनथी केवल क्षेत्रने देखे छे ?

श्री भगवान् । हे गौतम ! धरणी क्षेत्रने नथी ज्ञातता अने धरणी क्षेत्रने नथी देखता तात्पर्य ओके कृष्णलेश्यावाणे नारक भीज कृष्णलेश्यावाणा नारकनी अपेक्षाओ, योग्यताना अनुसार विशुद्धिवाणा यधने पण धरणी अधिक क्षेत्रने अवधिधी-नथी ज्ञातता के देखता ओ अभिप्रायथी सूत्रकार ठडे छे-

हर क्षेत्रने नथी ज्ञातता, हर क्षेत्रने नथी देखता, पण थोडा न मधारे क्षेत्रने ज्ञाते छे अने थोडा न अधिक क्षेत्रने देखे छे. आ कथन ओके न पृथ्वीना नारकनी अपेक्षाओ करी समझवा जेठे, अन्यथा दोषनी प्राप्ति थसे, केमके सातमी पृथ्वीना कृष्णलेश्या-वान् नारक जघन्य अर्धगाँव अने उत्कृष्ट ओके गाँव ज्ञाते छे, छठी पृथ्वीना कृष्णलेश्या-

લેશ્યનૈરયિકો જઘન્યેન સાર્દગવ્યૂતમ્ ઉત્કૃષ્ટેન કિશ્ચિદન મન્યૂતદ્વયમ્, इत्येवं ततो द्विगुण-
त्रिगुणाधिकक्षेत्रसंभवात् प्रकृते दोषः स्यादिति, अथ समानपृथिवीकपर कृष्णलेश्य नैरयिका-
पेक्षयाऽतिविशुद्धोऽपि कश्चित् कृष्णलेश्यो नैरयिको यथा कિञ्चिदेवाधिकं पश्यति नाति-
प्रभूतं तथा दृष्टान्तेनोपपादयितुमाह—‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—कण्हलेस्से णं नेरइए
तंचेव जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ?’ हे भदन्त ! तत्—अथ केनार्थेन कथं तावत्, एवम्—
उक्तीत्या उच्यते यत्—कृष्णलेश्यः खलु नैरयिकः—तच्चैव—पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्—कृष्णलेश्य
नैरयिकान्तरापेक्षया नो बहुक्षेत्रं जानाति, नो बहुक्षेत्रं पश्यति नो दूरं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं
क्षेत्रं पश्यति अपिह इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यतीति ? भगवानाह—‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘से जहा नामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिउजंसि भूमिभागांसि ठिच्चा सव्वओ
समंता समभिलोएज्जा’ तत्—अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते कश्चित् पुरुषो बहुसमरणीये भूमि-
भागे स्थित्वा सर्वतः—सर्वदिक्षु, समन्तात्—सर्वविदिक्षु समभिलोकेत—निरीक्षेत, ‘तएणं से

वाला नारक जघन्य एक गाउ और उत्कृष्ट डेढ गाउ जानता है और पांचवीं पृथ्वी
वाला कृष्णलेश्यावान् नारक जघन्य डेढ गाउ और उत्कृष्ट किंचित् न्यून दो
गाउ । इस प्रकार दुगुना तिगुना अधिक क्षेत्र होने के कारण दोष आएगा ।

अब उदाहरण पूर्वक यह बतलाते हैं कि एक ही किसी पृथ्वी के परमकृष्ण
लेश्या वाले नारक की अपेक्षा अतिविशुद्ध कृष्णलेश्या वाला भी दूसरा उसी
पृथ्वीवाला नारक कुछ ही अधिक जानता है । उनके अवधि से जानने में
बहुत ज्यादा अन्तर नहीं होता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक कृष्णलेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले
दूसरे नारक की अपेक्षा बहुत अधिक क्षेत्र को नहीं जानता, बहुत अधिक क्षेत्र
को नहीं देखता, बहुत दूर क्षेत्र को नहीं जानता, देखता, कुछ ही अधिक क्षेत्र
को जानता है, कुछ ही अधिक क्षेत्र को देखता है, ऐसा कहने का क्या कारण है ?

વાળા નારક જઘન્ય એક ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ દોઢ ગાઉ જાણે છે અને સાતમી પૃથ્વીના
કૃષ્ણલેશ્યાવાન નારક જઘન્ય દોઢ ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક ઓછા બે ગાઉ. એ પ્રકારે બમણા
ત્રણગણા અધિક ક્ષેત્ર હોવાને કારણે દોષ આવશે.

હવે ઉદાહરણપૂર્વક એ બતાવે છે કે એક જ કાંઈ પૃથ્વીના પરમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
નારકની અપેક્ષાએ અતિવિશુદ્ધ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પણ ખીન્ન તેજપૃથ્વીવાળા નારક કાંઈક જ
અધિક જાણે છે. તેઓને અવધિથી જાણવામાં ઘણું મોટું અન્તર નથી હોતું—

શ્રી ગૌતમસ્વामी—હે ભગવન્ ! એક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ખીન્ન
નારકની અપેક્ષાએ ઘણા વધારે ક્ષેત્રને નથી જાણતા, ઘણા વધારે ક્ષેત્રને નથી દેખતા,
ઘણા દૂર ક્ષેત્રને નથી જાણતા કે દેખતા, કાંઈક જ અધિક ક્ષેત્રને જાણે છે, કાંઈક જ
અધિક ક્ષેત્રને દેખે છે, એમ કહેવાતું શું કારણ છે ?

पुरिसे धरणितलगतं पुरिसं पणिहाए सव्वओ समंता समभिमोएमाणे णो बहुयं खेत्तं जाव पासइ जाव इत्तरियेव खेत्तं पासइ' ततः खलु स पुरुषो धरणितलगतं पुरुषं पणिधाय-अपेक्ष्य सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानः-निरीक्षमाणो नो बहुक्षेत्रं यावद्-जानाति नो बहुक्षेत्रं पश्यति नो दूरं क्षेत्रं जानाति नो दूरं क्षेत्रं पश्यति अपितु यावत्-इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति, तथा च यथा समभूभागस्थितएवं कश्चित् पुरुषो नयननैर्मल्यवशात् किञ्चिदधिकं पश्यति न प्रचुरतरं तथा प्रकृतेऽपि कश्चित् कृष्णलेश्य नैरयिकः स्वयोग्यतानुसारेणाति विशुद्धोऽपि समानपृथिवीकापरकृष्णलेश्य नैरयिकापेक्षया अवधिज्ञानेन किञ्चिद्देवाधिकं पश्यति नतु प्रभूततरं पश्यतीति भावः । प्रकृतमुा-संहरन्नाह-'से तेणहेगं भोयमा ! एवं बुच्चइ-कण्हलेसे णं नेरइए जाव इत्तियेव खेत्तं

भगवान्- हे गौतम ! जैसे कोई पुरुष अत्यन्त समतल भूमि भाग पर स्थित होकर सब दिशाओं और विदिशाओं में अवलोकन करे तो वह भूतल पर ही स्थित दूसरे किसी पुरुष की अपेक्षा, सब दिशाओं और विदिशाओं में देखता हुआ बहुत क्षेत्र को नहीं जानता-देखता है, अपि तु कुछ ही अधिक क्षेत्र को जानता-देखता है । तात्पर्य यह है कि भूतल पर ही खड़ा कोई दूसरा पुरुष अपने नेत्रों की निर्मलता के कारण यदि अधिक देखे तो कुछ ही अधिक क्षेत्र देखता-जानता है-उन्हों को भूमि पर स्थित पुरुषों के देखने-जानने में कोई बहुत अन्तर नहीं पड़ता, इसी प्रकार यहां भी समझ लेना चाहिए कि कृष्णलेश्या वाला नारक अपनी योग्यता के अनुसार अत्यन्त विशुद्ध होता हुआ भी उसी पृथ्वी वाले दूसरे कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा अवधि से कुछ ही अधिक क्षेत्र को जानता-देखता है-बहुत अधिक क्षेत्र को नहीं जानता-देखता । हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि एक कृष्णलेश्या वाला नरक दूसरे

श्री भगवान्-हे गौतम ! जेम केध पुरष अत्यन्त समतल भूमिभाग पर रहिने अधी दिशाओ अने विदिशाओमां अवलोकन करे तो ते भूतल पर न रहैल पीन केध पुरषनी अपेक्षाओ, अधी दिशाओमां अने विदिशाओमां देखेने छेते धणु क्षेत्राने नथी नलुते के देखेते, पणु कंछक अधिक क्षेत्रने नलु छे ने देखे छे. तात्पर्य ओ छे के भूतल पर न उल्लेख केध पीन पुरष पोताना नेत्रानी निर्मलता- कारणे ने अधिक देखे तो कंछक न अधिक क्षेत्रने देखे के नलु छे-ते जन्ने भूतल पर रहैल पुरषोना नेवा के नलुवामां कंछ धणु अन्तर नथी-पडतुं, ओन प्रकारे अही पणु समल देवु नलुओ के कृष्णलेश्यावाणा नारक पोतानी योग्यता अनुसार अत्यन्त विशुद्ध थयेला होवा छे ॥ पणु ओ पृथ्वीवाणा पीन कृष्णलेश्यावाणा नारकनी अपेक्षाओ अवधिथी कंछक न अधिक क्षेत्रने नलु छे अने देखे छे-धणु अधिक क्षेत्रने नथी नलुता के देखता. हे गौतम ! ओ हेतुथी ओवुं कहेवाय छे के ओक कृष्णलेश्यावाणा नारक पीन कृष्णलेश्यावाणा

પાસડ' હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્ચતે-કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલુ નૈરયિકો યાવત્-કૃષ્ણલેશ્ય નૈરયિકાન્તરાપેક્ષયા અવધિજ્ઞાનેન નો બહુક્ષેત્રં જાનાતિ, નો બહુક્ષેત્રં પશ્યતિ નો દૂરં ક્ષેત્રં જાનાતિ, નો દૂરં ક્ષેત્રં પશ્યતિ અપિતુ ઇત્વરમેવ ક્ષેત્રં જાનાતિ, ઇત્વરમેવ ક્ષેત્રં પશ્યતિ । અથ નીલલેશ્ય નૈરયિકમધિકૃત્ય પૃચ્છતિ-નીલલેસ્સે ણં મંતે ! નેરડ્ઞ ક્ષ્ણલેસ્સં નેરડ્યં પણિઠાય ઓઠિણા સઘ્વઓ સમંતા સમમિલોણમાણે સમમિલોણમાણે કેવડ્યં સ્વેત્તં જાણડ કેવડ્યં સ્વેત્તં પાસડ ?' હે મદન્ત ! નીલલેશ્યઃ સ્વલુ નૈરયિકઃ કૃષ્ણલેશ્યં નૈરયિકં પ્રણિધાય-અપેક્ષ્ય કૃષ્ણલેશ્ય નૈરયિકાન્તરાપેક્ષયા અવધિજ્ઞાનેન સર્વતઃ-સર્વદિશુ, સમન્તાત્-સર્વવિદિશુ સમમિલોકમાનઃ સમમિલોકમાનઃ પૌનઃ પુન્યેન નિરીક્ષમાણઃ કિયત્ ક્ષેત્રં જાનાતિ ? કિયત્ ક્ષેત્રં પશ્યતિ ? મગનાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'બહુતરગં સ્વેત્તં જાણડ, બહુતરગં સ્વેત્તં પાસડ' બહુતરકં ક્ષેત્રં જાનાતિ, બહુતરકં ક્ષેત્રં પશ્યતિ, 'દૂરતરસ્વેત્તં જાણડ, દૂરતરસ્વેત્તં પાસડ' દૂરતર ક્ષેત્રં જાનાતિ, દૂરતરક્ષેત્રં પશ્યતિ, 'વિતિમિરતરગં સ્વેત્તં જાણડ વિતિમિરતરગં સ્વેત્તં પાસડ' વિતિમિરતરકં ક્ષેત્રમ્-વિગતં તિમિરં-તિમિરજન્યઞ્રમો યત્ર તદ્ વિતિમિરમ્ અતિશયેન વિતિમિરમિતિ વિતિમિરતરકમ્ તથાવિધં ક્ષેત્રં જાનાતિ, વિતિમિરતરકં ક્ષેત્રં પશ્યતિ, અત઼વ 'વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં જાણડ વિસુદ્ધતરગં સ્વેત્તં પાસડ' વિશુદ્ધતરમ્-નિર્મલતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ,

કૃષ્ણ લેશ્યા વાલે નારક કી અપેક્ષા બહુત અધિક ક્ષેત્ર કો નહીં જાનતા-દેખતા બહુત દૂર ક્ષેત્ર કો નહીં જાનતા-દેખતા અપિતુ અધિક જાને દેખે તો કુછ હી અધિક ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ ।

અથ નીલલેશ્યા વાલે નારક કો લેકર પ્રશ્ન કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ નીલલેશ્યા વાલા નારક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે નારક કી અપેક્ષા સમી દિશાઓં ઓર વિદિશાઓં મેં અવધિ કે દ્વારા દેખતા હુઆ કિતને ક્ષેત્રકો જાનતા-દેખતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! બહુતર ક્ષેત્ર કો જાનતા હૈ, બહુતર ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ દૂરતર ક્ષેત્ર કો જાનતા હૈ, દૂરતર ક્ષેત્ર કો દેખતા હૈ । વિતિમિરતર અર્થાત્ અતીવ નિર્મલ ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ, વિશુદ્ધતર ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા

નારકની અપેક્ષાએ ઘણા વધારે ક્ષેત્રને નથી જાણતા કે દેખતા, ઘણાં દૂર ક્ષેત્રોને નથી જાણતા કે દેખતા, પણ જાણે દેખે તો કાંઈક વધારે ક્ષેત્રોને જાણે દેખે છે.

હવે નીલલેશ્યાવાળા નારકોને લઈને પ્રશ્ન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા નારક, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ, અધી દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં અવધિના દ્વારા જોતાં કેટલા ક્ષેત્રને જાણે દેખે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઘણાં અધા ક્ષેત્રોને જાણે છે, ઘણા અધા ક્ષેત્રોને દેખે છે, દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે છે, દૂરતર ક્ષેત્રોને દેખે છે. વિતિમિરતર અર્થાત્ અતીવ નિર્મળ

भगवान्—जैसे कोई पुरुष अत्यन्त समतल भूमि भाग से पर्वत पर आरुढ़ होकर सब दिशाओं और विदिशाओं में देखे तो वह भूतल पर खड़े पुरुष की

શ્રી ભગવાન-જેમ કોઈ પુરૂષ અત્યંત સમતલ ભૂમિભાગ ઉપર પર્વત ઉપર ચઢીને
અધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં જોવે તો તે ભૂતલ પર ઉભેલા પુરૂષની અપેક્ષાએ

केत निरीक्षेत 'तणं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे बहुतरागं खेत्तं जाणइ जाव विमुद्धतरागं खेत्तं पासइ' ततः खलु स पुरुषो धरणितलगतं पुरुषं प्रणिधाय-अपेक्ष्य सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः समभिलोकमानो बहुतरं क्षेत्रं जानाति यावत्-बहुतरं क्षेत्रं पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति वित्तिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति विशुद्धतरं क्षेत्रं पश्यति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह- 'से तेणट्ठेणं गोचमा ! एवं वुच्चइ-नीललेस्से नेरइए कण्ढलेस्सं जाव विमुद्धतरागं खेत्तं पासइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-नीललेश्यो नैरयिकः कृष्ण-लेश्यं यावद् नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य बहुतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, वित्तिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति पश्यतीति, अत्र पर्वत-स्थाने उपरितनी तृतीया पृथिवी बालुकाप्रभा, अति विशुद्धा च स्वयोग्यतानुसारेण नील-लेश्या, धरणितलस्थाने, अधस्तनी कृष्णलेश्या, चक्षुः स्थानेऽवधिज्ञानमित्यवसेयम् । अथ कापोतलेश्यं नैरयिकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'काउलेस्सेणं भंते ! नेरइए नीललेस्सं नेर-इयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! कापोतलेश्यः खलु नैरयिको नीललेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य अव-धिना अवधिज्ञानेन सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानः समभिलोकमानः

अपेक्षा सभी दिशाओं और विदिशाओं में बहुत क्षेत्र को जानता-देखता है, दूरतर क्षेत्र को जानता-देखता है, वित्तिमिरतर क्षेत्र को जानता-देखता है, विशुद्धतर क्षेत्र को जानता-देखता है, इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा अधिकतर दूरतर, वित्तिमिरतर और विशुद्धतर क्षेत्र को जानता-देखता है ।

यहां पर्वत की जगह ऊपर वाली तीसरी पृथ्वी समझना चाहिए और अपनी योग्यता के अनुसार अतिविशुद्ध नीललेश्या समझनी चाहिए, भूमितल के स्थान में नीचे वाली कृष्णलेश्या है और चक्षु की जगह अवधि ज्ञानसमझना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कापोतलेश्या वाला कोई नारक नीललेश्या

अधी दिशाओ अने विदिशाओमा अहुतर क्षेत्रने जाले-हेजे छे, दूरतर क्षेत्रने जाले-हेजे छे. वित्तिमिरतर क्षेत्रने जाले-हेजे छे. विशुद्धतर क्षेत्रने जाले-हेजे छे. ओ ढारले छे गौतम ! ओवुं छडेवाय छे के, नीललेश्यावाणा नारक कृष्णलेश्यावाणा नारकनी अपेक्षाओ अधिकतर, दूरतर, वित्तिमिरतर अने विशुद्धतर क्षेत्रने जाले छे हेजे छे.

आही पर्वतनी जग्याओ उपरवाणी त्रीण पृथ्वी, समजवी जेधओ अने पोतानी योग्यतानुसार अतिविशुद्ध नीललेश्या समजवी जेधओ. भूमितलना स्थानमा नीचेवाणी कृष्णलेश्या छे अने चक्षुनी जग्याओ अवधिज्ञान समजवुं जेधओ.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कापोतलेश्यावाणा केध नारक नीललेश्यावाणा नारकनी

કિયત્ ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘વહુતરાગં ચેત્તં જાણ્ પાસઈ જાવ વિસુદ્ધતરાગં ચેત્તં પાસઈ’ વહુતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ યાવત્-દૂરતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ, વિતિમિરતર ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ, વિશુદ્ધતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-काउलेस्से णं नेरइए जाव विमुद्धतरागं चेत्तं पાસઈ ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે-કાપોતલેશ્યાઃ સ્વલુ નૈરયિકો યાવત્-વહુતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ, દૂરતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ, વિતિમિરતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ પશ્યતિ, વિશુદ્ધતરં ક્ષેત્રં જાનાતિ ઇતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહા નામણ્ કેઈ પુરિસે વહુસમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિભાગાઓ પવ્વયં દુરુહઈ દુરુહિત્તા દો વિ પાણ્ ઉચ્ચાવજ્ઞા સવ્વઓ સમંતા સમભિલોણ્જ્ઞા’ તત્-અથ યથાનામેતિ દૃષ્ટાન્તે કશ્ચિત્ પુરુષો વહુસમરમણીયાદ્ ભૂમિભાગાત્ પર્વતમારોહતિ, આરુહ્ય દ્વાવપિ પાદૌ ઉચ્ચૈઃ કૃત્વા સર્વતઃ-સર્વ-દિશુ, સમન્તાત્-સર્વદિશુ સમભિલોકેત, ‘તણ્ ણં સે પુરિસે પવ્વયગયં ધરણિતેલગયં ચ પુરિસં વાલે નારક કી અપેક્ષા અવધિ દ્વારા સમી દિશાઓં ઓર વિદિશાઓં મેં અવલોકન કરતા હુઆ કિતને ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વહુતર ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ, દૂરતર ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ, વિતિમિરતર ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ, વિશુદ્ધતર ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ કાપોતલેશ્યા વાલા નારક નીલલેશ્યા વાલે નારક કી અપેક્ષા વહુતર, દૂરતર, વિતિમિરતર એવં વિશુદ્ધતર ક્ષેત્ર કો જાનતા-દેખતા હૈ ?

ભગવાન્ હે ગૌતમ ! જૈસે કોઈ પુરુષ એકદમ સમતલ ભૂમિભાગ સે પર્વત પર આરુહ હો ઓર આરુહ હોકર અપને દોનોં પાંચ ઝંચે કરકે સર્વ દિશાઓં ઓર વિદિશાઓં મેં અવલોકન કરે તો વહ પુરુષ ભૂતલ પર સ્થિત ઓર પર્વત પર

અપેક્ષાએ અવધિ દ્વારા બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અવલોકન કરતો કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! બહુતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે, દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે, વિતિમિરતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહે છે કે, કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ, બહુતર, દૂરના વિતિમિરતર, તેમજ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ એમ કોઈ પુરુષ એકદમ સમતલ ભૂમિભાગથી પર્વત ઉપર આરુહ થાય, અને આરુહ થઈને પોતાના બન્ને પગ ઊંચા કરીને બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અવલોકન કરે તો તે પુરુષ ભૂતલ પર રહેલ અને પર્વત પર રહેલ પુરુષની

पणिहाय सञ्चओ समंता समभिलोएमाणे बहुतरागं खेत्तं जाणइ, बहुतरागं खेत्तं पासइ जाव वित्तिमिरतरागं पासइ' ततः खलु स पुरुषः पर्वतगतं धरणितलगतञ्च पुरुषं प्रणिधाय अपेक्ष्य-तदुभयापेक्षयेत्यर्थः, सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानो बहुतरं क्षेत्रं जानाति, बहुतरं क्षेत्रं पश्यति यावत्-दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति वित्तिमिर-तरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-काउलेस्से णं नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय तं देव जाव वित्तिमिरतरागं खेत्तं पासइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्येन एवम्-उत्तरीत्या उच्यते-कापोतलेश्यः खलु नैरयिको नीललेश्यं नैर-यिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य तच्चैव-पूर्वोत्तरीत्यैव यावद्-बहुतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, वित्तिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति तथा च यथा पर्वतस्योपरि वृक्षमारूढः सन् सर्वतः समन्तात् अवलोकमानो बहुतरं पश्यति स्फुटतरञ्च पश्यति तथैव कापोतलेश्यो नैरयिक नीललेश्यनैरयिकान्तरापेक्षया प्रभूततरं क्षेत्र-मवधिज्ञानेन जानाति पश्यति स्फुटतरञ्च जानाति पश्यतीति भावः, अत्र वृक्षस्थाने कापोत-लेश्या, पर्वतस्थाने उपरितनी पृथिवी, नीललेश्या च तृतीया पृथिवी चक्षुः स्थाने चावधिज्ञानमित्यवसेयम् ॥ सू० १४ ॥

स्थित पुरुष की अपेक्षा सब दिशाओं एवं विदिशाओं में देखता हुआ बहुतर क्षेत्र को जानता-देखता है, दूरतर क्षेत्र को जानता-देखता है, वित्तिमिरतर विशुद्धतर जानता-देखता है, इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या की अपेक्षा बहुतर दूरतर यावत् विशुद्धतर जानता-देखता है । इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा गया है कि कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारक की अपेक्षा यावत् विशुद्धतर जानता-देखता है ।

तात्पर्य यह है कि जैसे पर्वत के ऊपर पेड़ पर चढ़ा हुआ मनुष्य सभी-ओर देखे तो बहुत दूरतक और स्पष्टतर देखता है, इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले दूसरे नारक की अपेक्षा बहुत क्षेत्र को अवधि द्वारा जानता-देखता है, अतीव स्फुट जानता-देखता है । यहां वृक्ष के स्थान पर

अपेक्षाओ अधी दिशाओ। तेमज्ज विदिशाओमां अहुतर क्षेत्रने ज्ञेय-हेणे छे, दूरतर क्षेत्रने ज्ञेय-हेणे छे। वित्तिमिरतर, विशुद्धतर ज्ञेय-हेणे छे, ओज्ज प्रकारे कापोतलेश्यावाणा नारक नीललेश्यानी अपेक्षाओ अहुतर, दूरतर यावत् विशुद्धतर ज्ञेय-हेणे छे। ओ हेतुथी हे गौतम ! ओम ठडेवाय छे के कापोतलेश्यावाणा नारक नीललेश्यावाणा नारकनी अपेक्षाओ यावत् विशुद्धतर ज्ञेय-हेणे छे।

तात्पर्य ओ छे के पर्वत उपरना ऊँ पर चढ़ेओ मनुष्य अधी जान्नु जेवे तो धेणु दूर सुधी अने स्पष्टपणु हेणे छे, ओज्ज प्रकारे कापोतलेश्यावाणा नारक नीललेश्या-वाणा नील नारकनी अपेक्षाओ धेणु क्षेत्रने अवधि द्वारा ज्ञेय-हेणे छे, अतीवस्फुट ज्ञेय-

॥ લેશ્યાશ્રયજ્ઞાન વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—કળહલેસ્સે ણં મંતે ! જીવે કહસુ નાણેસુ હોજા ? ગોયમા !
દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા નાણેસુ હોજા, દોસુ હોમાણે આભિણિ-
વોહિયસુયનાણે હોજા, તિસુ હોમાણે આભિણિવોહિયસુયનાણ ઓહિ-
નાણેસુ હોજા, અહવા તિસુ હોમાણે આભિણિવોહિય સુયનાણ મળપજ્જ-
વનાણેસુ હોજા, ચડસુ હોમાણે આભિણિવોહિય સુયઓહિમળપજ્જવનાણેસુ
હોજા, એવં જાવ પમ્હલેસ્સે, સુક્કલેસ્સે ણં મંતે ! જીવે કહસુ નાણેસુ
હોજા ? ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજા, દોસુ હોમાણે
આભિણિવોહિયનાણ એવં જહેવ કળહલેસ્સાણં તહેવ માણિયઠ્ઠં જાવ
ચડહિં એગંસિ નાણે હોજા, એગંસિ કેવલનાણે હોજા ॥સૂ૦ ૧૫॥

॥ પળવળાણ મળવર્ણણ લેસ્સાપણ તહો ડહેસઓ સમત્તો ॥

છાયા—કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવઃ કતિપુ જ્ઞાનેષુ ભવેત્ ! ગૌતમ ! દ્વયોર્વા
ત્રિપુવા ચતુર્ણાં વા જ્ઞાનેષુ ભવેત્. દ્વયોર્ભવન્ આભિનિવોધિકશ્રુતજ્ઞાનયોર્ભવેત્, ત્રિપુ ભવન્
આભિનિવોધિક શ્રુતજ્ઞાનાવધિજ્ઞાનેષુ ભવેત્. અથવા ત્રિપુ ભવન્ આભિનિવોધિકશ્રુતજ્ઞાન-
કાપોતલેશ્યા, પર્વત કે સ્થાન પર ડપર વાલી પૃથ્વી ઓર ચક્ષુ કે સ્થાન પર અવધિ
સમજ્ઞના ચાહિણ ॥સૂ૦ ૧૪॥

લેશ્યાશ્રય જ્ઞાન કી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કળહલેસ્સે ણં મંતે ! જીવે કહસુ નાણેસુ હોજા ?) હે મળવન્ !
કૃષ્ણલેશ્યા વાલા જીવ કિતને જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ ? (ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા
ચડસુ વા નાણેસુ હોજા) હે ગૌતમ ! દો, તોન અથવા ચાર જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ
(દોસુ હોમાણે આભિણિવોહિયસુયનાણે હોજા) દો મેં હો તો આભિનિ-
વોધિક ઓર શ્રુતજ્ઞાન મેં હોતા હૈ (તિસુ હોમાણે આભિણિવોહિયસુયનાણ-

હેજે છે. અહીં પૃથ્વના સ્થાન પર કાપોતલેશ્યા, પર્વતના સ્થાને ડપરવાળી પૃથ્વી અને
ચક્ષુના સ્થાને અવધિ સમજવી ભેધજો. ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

લેશ્યાશ્રય જ્ઞાનની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કળહલેસ્સે ણં મંતે ! જીવે કહસુ નાણેસુ હોજા ?) હે મળવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
એવ કેટલા જ્ઞાનોંમાં હોય ? (ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા, ચડસુ વા નાણેસુ હોજા) હે ગૌતમ !
બે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોંમાં હોય છે (દોસુ હોમાણે આભિણિવોહિયસુયનાણે) બે માં હોનાર
આભિનિવોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં થાય છે (તિસુ હોમાણે આભિણિવોહિયસુયનાણઓહિ-

મનઃપર્યવજ્ઞાનેષુ ભવેત્, ચતુર્ષુ ભવન્ આભિનિબોધિકશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનેષુ ભવેત્, एवं यावत्-पद्मलेश्यः, शुक्ललेश्यः खलु भदन्त ! जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? गौतम ! द्वयोर्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा भवेत्, द्वयोर्भदन् आभिनिबोधिकज्ञाने एवं यथैव कृष्णलेश्यानां तथैव भणितव्यम् यावत् चतुर्भिः, एकस्मिन् ज्ञाने भवेत्, एकस्मिन् केवलज्ञाने भवेत्, प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे तृतीय उद्देशकः समाप्तः ॥ सू. १५ ॥

ઓહિનાણેસુ હોજ્જા) ત્રીન મેં હોતો આભિનિબોધિક, શ્રુત ઓર અવધિજ્ઞાન મેં હો (અહવા તિસુ હોમાણે આભિનિબોધિયસુચનામણપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) અથવા ત્રીન મેં હોતો આભિનિબોધિક, શ્રુત ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન મેં હો (ચડસુ હોમાણે આભિનિબોધિયસુચઓહિમણપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) ચાર મેં હોતો આભિનિબોધિક, શ્રુત, અવધિ ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન મેં હો (અંચાર પમ્હલેસેસે) હસી પ્રકાર પદ્મલેશ્યા વાલે જીવ કો ભી સમજ્જ લેવે ।

(સુક્કલેસેસે ણં મંતે ! જીવે કહસુ નાણેસુ હોજ્જા ?) હે ભગવન્ ! શુક્લ-લેશ્યા વાલા જીવ કિતને જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ ? (ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા) હે ગૌતમ ! દો, ત્રીન અથવા ચાર મેં હોતા હૈ (દોસુ હોમાણે આભિનિબોધિયનાણ એવં જહેવ કણ્હ લેસસાણં તહેવ માણિયવ્વં) દો હોતો આભિનિબોધિક ઓર શ્રુત મેં, હસ પ્રકાર કૃષ્ણ લેશ્યા વાલોં કી તરહ કહના ચાહિયે (જાવ ચડહિં) યાવત્ ચાર જ્ઞાનોં મેં (અંગંસિ હોજ્જા) એક જ્ઞાન મેં હોતા હૈ તો (અંગંમિ કેવલનાણે હોજ્જા) એક મેં કેવલજ્ઞાન મેં હોતા હૈ

(પણવણાણ ભગવર્હણ લેસસાપણ તહો ઉદેસઓ સમત્તો) પ્રજ્ઞાપના ભગવતી કે લેશ્યાપદ મેં ત્રીસરા ઉદેશક સમાપ્ત)

નાણેસુ હોજ્જા) ત્રણમાં હોય તો આભિનિબોધિક, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમાં હોય (અહવા ત્રીસુ હોમાણે આભિનિબોધિય સુચનામણ મણપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) અથવા ત્રણમાં હોય તો આભિનિબોધિક, શ્રુત અને મનઃપર્યવજ્ઞાનમાં હોય છે (ચડસુ હોમાણે આભિનિબોધિયસુચઓહિમણપજ્જવનાણેસુ હોજ્જા) ચારમાં હોય તો આભિનિબોધિક, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાનમાં હોય (અંચાર પમ્હલેસેસે) એજ પ્રકારે પદ્મલેશ્યાવાળા જીવને પણ સમજવા.

(સુક્કલેસેસે ણં મંતે ! જીવે કહસુ નાણેસુ હોજ્જા) હે ભગવન્ ! શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય છે ? (ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા, ચડસુ વા, હોજ્જા) હે ગૌતમ ! જે ત્રણ અથવા ચારમાં હોય છે (દોસુ હોમાણે આભિનિબોધિનાણ એવં જહેવ કણ્હલેસસાણં તહેવ માણિયવ્વં) જેમાં હોય તો આભિનિબોધિક, અને શ્રુતજ્ઞાનમાં, એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની જેમ કહેવું જોઈએ (જાવ ચડહિં) યાવત્ ચાર જ્ઞાનોમાં (અંગંસિ હોજ્જા) એક જ્ઞાનમાં હોય તો (અંગંમિ કેવલનાણે હોજ્જા) એકમાં કેવલજ્ઞાન હોય છે.

(પણવણાણ ભગવર્હણ લેસસાપણ તહો ઉદેસઓ સમત્તો

(પ્રજ્ઞાપના ભગવતીના લેશ્યા પદમાં ત્રીજો ઉદેશક સમાપ્ત)

ટીકા-અથ કાસ્તવલ્લેશ્યાઃ કતિપુ જ્ઞાનેષુ ઉપલભ્યન્તે ? इति जिज्ञासायामाह-‘कण्
 लेस्सेणं भन्ते ! जीवे कश्चि नानेषु होज्जा ?’ हे भदन्त ! कृष्णलेश्याः खलु जीवः कतिपु
 ज्ञानेषु भवेत् ? भगवानाह-‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘दोसु वा तिसु वा चउसु वा नानेषु
 होज्जा’ द्वयोर्वा त्रिषु वा चर्षु वा ज्ञानेषु कृष्णलेश्या जीवो भवेत्, तत्र-‘दोसु होमाणे
 आभिनिबोहिय सुयनाणे होज्जा’ द्वयोर्ज्ञानयो भवन् आभिनिबोधिकश्रुतज्ञानयो भवेत्
 ‘तिसु होमाणे आभिनिबोहियसुयनाणभोहिनाणेषु होज्जा’ त्रिषु ज्ञानेषु भवन् आभिनि-
 बोधिक श्रुतज्ञानावधि ज्ञानेषु भवेत्, ‘अहवा तिसु होमाणे आभिनिबोहियसुयनाणमणप
 ज्जवनाणेषु होज्जा’ अथवा त्रिषु भवन् आभिनिबोधिकश्रुतज्ञानमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्,
 अत्रावधिज्ञानरहितस्यापि मनःपर्यवज्ञानमुपपद्यते, एतस्यैव मतिश्रुतमनःपर्यवज्ञान-
 प्रतिपादकवचनस्य प्रमाणत्वात् ‘चउसु होमाणे आभिनिबोहिय सुयओहिमणपज्जवनाणेषु
 होज्जा’ चर्षु ज्ञानेषु भवन् जीव आभिनिबोधिक श्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्, अथ मनः

ટીકાર્થ-કૌન-કૌન લેશ્યાં કિતને-કિતને જ્ઞાનોં મેં પાઈ જાતી હૈં ? इस
 जिज्ञासा का समाधान करते हैं-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા જીવ કિતને જ્ઞાનોં મેં પાયા જાતા હૈ
 ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલા જીવ દો, ત્રીન અથવા ચાર જ્ઞાનોં
 મેં હોતા હૈ । અગર દો જ્ઞાનોં મેં હોતો આભિનિબોધિક જ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન મેં
 હોતા હૈ, ત્રીન મેં હો તો આભિનિબોધિક, શ્રુત ઓર અવધિજ્ઞાન મેં હો અથવા
 આભિનિબોધિક, શ્રુત ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન મેં હોતા હૈ । इसी कथन से यह
 प्रमाणित होजाता है कि अवधिज्ञान से रहित जीव को भी मनःपर्यवज्ञान
 होजाता है । अगर कृष्णलेश्या चार ज्ञानों में होतो आभिनिबोधिक, श्रुत,
 अवधि और मनःपर्यवज्ञानों में होती है । यहाँ प्रश्न हो सकता है कि मनः-
 पर्यवज्ञान अत्यन्त विशुद्ध परिणाम वाले जीव को होता है और कृष्णलेश्या

ટીકાર્થ-કઈ કઈ લેશ્યાઓ કેટલા કેટલા જ્ઞાનોમાં મળી આવે છે એ જિજ્ઞાસાનું
 સમાધાન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં મળી આવે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ બે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય છે.
 અગર બે જ્ઞાનોમાં હોય તો આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં હોય છે, ત્રણમાં હોય
 તો આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમાં હોય અથવા આભિનિબોધિક, શ્રુત
 અને મનઃપર્યાય જ્ઞાનમાં હોય આ કથનથી એ પ્રમાણિત થાય છે કે, અવધિજ્ઞાનથી રહિત
 જીવને પણ મનઃપર્યાયજ્ઞાન થઈ જાય છે. અગર કૃષ્ણલેશ્યા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય તો
 આભિનિબોધિક, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યાય જ્ઞાનમાં હોય છે.

અહી પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે મનઃપર્યાયજ્ઞાન અત્યન્ત વિશુદ્ધ પરિણામવાળા જીવને
 થાય છે અને કૃષ્ણલેશ્યા સંકલેશમય પરિણામ રૂપે હોય છે. આવી સ્થિતિમાં કૃષ્ણલેશ્યા

પર્યવજ્ઞાનમત્યન્ત વિશુદ્ધસ્ય સંજાયતે કૃષ્ણલેશ્યાયાશ્ચ સંકિલ્ષ્ટાધ્યવસાયરૂપત્વાત્ કથં કૃષ્ણ-
લેશ્યસ્ય જીવસ્ય મનઃપર્યવજ્ઞાનસમ્ભવઃ ? અત્રોચ્યતે-લેશ્યાનાં પ્રત્યેકાસંસ્થેયં લોકાકાશ-
પ્રમાણાધ્યવસાયસ્થાનત્વેન તત્ર કાનિચિદ્ મન્દાનુભાવાનિ અધ્યવસાયસ્થાનાનિ પ્રમત્ત સંય-
તસ્યોપલભ્યન્તે, મનઃપર્યવજ્ઞાનશ્ચ પ્રથમતોઽપ્રમત્ત સંયતસ્યોત્પદ્યતે તતઃ પ્રમત્તસંયતસ્યાપિ
ઉપલભ્યતે इत्यેવંરીત્યા કૃષ્ણલેશ્યસ્યાપિ જીવસ્ય મનઃ પર્યવજ્ઞાનં સંમત્તયેવ 'एवं जाव
पद्मलेस्से' एवम्-કૃષ્ણલેશ્ય ઇવ યાવત્-નીલલેશ્યઃ, કાપોતલેશ્યઃ, પદ્મલેશ્યશ્ચ જીવો
દ્વયોર્વા ત્રિપુ વા ચતુર્ણ વા જ્ઞાનેષુ ભવેત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'सुकलेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु
नाणेषु होज्जा ?' हे भदन्त ! शुक्ललेश्य जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा' द्वयोर्वा त्रिपु वा चतुर्णु वा
ज्ञानेषु भवेत्, તત્ર-'दोसु होમાણે આભિણિવોહિયનાણ એવં જહેવ કળ્હલેસ્સાણં તદેવ માણિ-
સંકલેશમય પરિણામ રૂપ હોલી હૈ। ऐसे स्थिति में कृष्णलेश्या वाले जीव में
मनःपर्यवज्ञान कैसे हो सकता है ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि प्रत्येक
लेश्या के अध्यवसाय स्थान असंख्यात लोकाकाश प्रदेशों के जितने हैं। उनमें
से कोई, कोई मन्द अनुभाव वाले होते हैं जो प्रमत्त संयत में पाये जाते हैं।
मनःपर्यवज्ञान यद्यपि अप्रमत्त संयत जीव में ही उत्पन्न होता है, परन्तु
बाद में वह प्रमत्तदशा में भी रहता है। इस प्रकार कृष्णलेश्या वाला जीव भी
मनःपर्यवज्ञानी हो सकता है।

કૃષ્ણલેશ્યા કે સમાન નીલલેશ્યા વાલા, કાપોતલેશ્યા વાલા, તેજોલેશ્યા
વાલા ઓર પદ્મલેશ્યા વાલા જીવ મી દો, ત્રીન અથવા ચાર જ્ઞાનોં મેં હોતા હેં।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુક્લલેશ્યા વાલા જીવ કિતને જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દો, ત્રીન અથવા ચાર જ્ઞાનોં મેં હોતા હૈ। દો જ્ઞાનોં મેં
હો તો આભિનિબોધિક ઓર શ્રુતજ્ઞાન મેં હોતાહૈ, इत्यादि जो वक्तव्यता

વાળા જીવમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન કેવી રીતે થઈ શકે ?

આ પ્રશ્નનું સમાધાન આ છે કે પ્રત્યેક લેશ્યાના અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યાત
લોકાકાશ પ્રદેશોના જેટલાં છે. તેમનામાંથી કેઈ કેઈ મન્દ અનુભાવવાળા હોય છે જે
પ્રમત્ત સંયતમાં મળે છે. મનઃ પર્યવજ્ઞાન યદ્યપિ અપ્રમત્ત સંયત જીવમાં જ ઉત્પન્ન થાય
છે, પરન્તુ પછીથી તે પ્રમત્ત દશામાં પણ રહે છે. એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ પણ
મનઃપર્યવજ્ઞાની થઈ શકે છે.

કૃષ્ણલેશ્યાના સમાન નીલલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા અને પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ પણ
જે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય છે. જે જ્ઞાનોમાં હોય
તો આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં હોય છે, વિગેરે જે વક્તવ્યતા કૃષ્ણલેશ્યામાં થઈ છે

‘યવ્વં જાવ ચઉહિ’ દ્વયોર્જ્ઞાનયો ભવન્ આભિનિવોધિકજ્ઞાને, એવં શ્રુતજ્ઞાને, પૂર્વોક્તરીત્યા
યથૈવ કૃષ્ણલેશ્યાનાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ મણિતવ્યમ્, યાવત્-ત્રિષુ જ્ઞાનેષુ ચતુર્ણુ જ્ઞાનેષુ બોધ્યમ્,
કિન્તુ-નવરમ્-‘એગંમિ નાણે હોજ્જા’ એકસ્મિન્ જ્ઞાને ભવેત્ શુક્લલેશ્યઃ, કસ્મિન્? રૂપા-
કાદ્ધક્ષાયમાહ-‘એગંમિ કેવલનાણે હોજ્જા’ એકસ્મિન્ કેવલજ્ઞાને શુક્લલેશ્યો ભવેત્, તથા
ચ શુક્લલેશ્યાયામેવ કેવલજ્ઞાનં ભવતિ ન લેશ્યાન્તરે અતઃ શેષલેશ્યેભ્યઃ શુક્લલેશ્યસ્ય વિશેષો-
બોધ્યઃ, રૂપિ પ્રજ્ઞાપનાયાં મગવત્યાં લેશ્યાપદે તૃતીય ઉદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

રૂપિશ્રી વિશ્વવિરૂપાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચકપશ્ચદશભાષાકલિત-લલિતકલાપાલાપક-
પ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યાનૈકગ્રન્થનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-શ્રી-શાહુ છત્રપતિકોલહાપુર-
રાજપ્રદત્ત-‘જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય’-પદવિભૂષિત-કોલહાપુરરાજગુરુ-વાલબ્રહ્મચારી
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર-પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલ-વ્રતિવિરચિતાયાં
શ્રી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય પ્રમેયબોધિન્યાખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં
સપ્તદશે લેશ્યાપદે તૃતીય ઉદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૩ ॥

કૃષ્ણલેશ્યા મેં કહી હૈ, વહી યહાં સમસ્ત લેના ચાહિએ, યાવત્ ત્રીન ઓર ચાર
જ્ઞાનોં મેં ભી હોતા હૈ । યહાં વિશેષ વક્તવ્ય યહ હૈ કિ શુક્લલેશ્યા વાલા જીવ
એક જ્ઞાન મેં ભી હોતા હૈ । એક જ્ઞાન મેં હો તો કેવલજ્ઞાન મેં હોતા હૈ । કેવલ
જ્ઞાન શુક્લલેશ્યા મેં હી હોતા હૈ, અન્ય કિસી લેશ્યા મેં નહીં । યહ અન્ય લેશ્યા-
વાલોં સે શુક્લલેશ્યાવાલે કી વિશેષતા હૈ ।

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કી પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યા મેં
॥ લેશ્યાપદ કા તૃતીય ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

તે જ આહી સમસ્ત લેવી ભોધ્યો. યાવત્ ત્રણ અને ચાર જ્ઞાનોમાં પણ હોય છે.
અહીં વિશેષ વક્તવ્ય એ છે કે-શુક્લલેશ્યા વાળાજીવ એક જ્ઞાન માં પણ હોય છે. એક
જ્ઞાનમાં હોય તો કેવલજ્ઞાનમાં હોય છે. કેવલજ્ઞાન શુક્લલેશ્યામાં જ હોય છે, બીજી કોઈ
લેશ્યાવાળામાં નથી. આ અન્ય લેશ્યાવાળાથી શુક્લલેશ્યાવાળાની વિશેષતા છે.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાના સત્તરમા લેશ્યા પદનો

ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩॥

चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते

॥ अधिकारगाथा वक्तव्यता ॥

मूलम्-परिणामवन्नरसगंधसुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा ।

गइपरिणामपएसोगाढवग्गण ठाणाण मप्पबहुं ॥१॥

छाया-परिणाम वर्णरसगन्ध शुद्धाप्रशस्त संकिलिष्टोष्णाः ।

गतिपरिणाम प्रदेशवगाढवर्गणास्थानानामल्पबहुत्वम् ॥१॥

टीका-अथ-चतुर्थोद्देशकं प्ररूपयितुं प्रथमं तदर्थसंग्राहकाधिकारगाथामाह-‘परिणाम वन्नरसगंध सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा । गति परिणामपएसोगाढवग्गण ठाणाणमप्पबहुं’ ॥१॥ इति, तत्र प्रथमं १ परिणामाधिकारप्ररूपणम्, द्वितीयं २ वर्णाधिकारप्ररूपणम्, ३ तृतीयं रसाधिकारप्ररूपणम्, ४ चतुर्थं गन्धाधिकारप्ररूपणम्, पञ्चमं-५ शुद्धाशुद्धाधिकार-प्ररूपणम्, ६ षष्ठम्-प्रशस्ताप्रशस्ताधिकारप्ररूपणम्, ७ सप्तमम्-संकिलिष्टासंकिलिष्टाधिकार-प्ररूपणम्, अष्टमम्-८ उष्णशीताधिकारप्ररूपणम्, नवमम्-९ गत्यधिकारप्ररूपणम्, दशमं १० परिणामाधिकारप्ररूपणम्, एकादशं-११ प्रदेशाप्रदेशाधिकारप्ररूपणम्, द्वादशम् १२ अवगाढाधिकारप्ररूपणम्, त्रयोदशं १३ वर्गणाधिकारप्ररूपणम्, चतुर्दशं-१४ स्थानाधि-कारप्ररूपणम्, १५ पञ्चदशमल्पबहुत्वाधिकारप्ररूपणम् अवसेयम् ॥

॥ लेख्या वक्तव्यता ॥

मूलम्-कइ णं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, से नूणं भंते ! कणह-लेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वणत्ताए ता गंधत्ताए ता रस-त्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! कणहलेस्सा

लेख्यापद-चतुर्थ उद्देशक-अधिकारगाथा वक्तव्यता

शब्दार्थ-(परिणाम वन्नरसगंध) पहला परिणाम अधिकार, फिर वर्ण, रस अधिकार (सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा) शुद्ध, अप्रशस्त संकिलिष्ट, उष्ण (गइ-परिणामपएसोगाढ वग्गणठाणाणमप्पबहुं) गति, परिणाम, प्रदेश, अवगाढ वर्गणा, स्थान और अल्पबहुत्व, ये अधिकार कहे जाएंगे ।

लेख्यापद-चतुर्थ उद्देशक

अधिकार गाथा वक्तव्यता

शब्दार्थ-(परिणामवन्न रसगंध) पड़ेहुं : परिणाम अधिकार, पछी वर्ण, रस, गंध अधिकार (सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा) शुद्ध, अप्रशस्त, संकिलिष्ट, उष्ण (गइपरिणामपएसोगाढवग्गणठाणाणमप्पबहुं) गति, परिणाम, प्रदेश, अवगाढ, वर्गणा, स्थान आने अल्प-अबहुत्व आ अधिकार कहेवाये.

नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! से जहा नामए खीरे दूसिं पप्प सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प ता रूवत्ताए जाव ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, एवं एएणं अभिलावेणं नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! से जहा नामए वेरुलियमणीसिया कण्हसुत्ताए वा नीलसुत्ताए वा लोहियसुत्ताए वा हालिदसुत्ताए वा सुक्किल्लसुत्ताए वा आइए सप्पाणे ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से तेणट्ठेणं एवं बुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से नूणं भंते ! नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! एवं चेव, काउलेस्सा कण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं, एवं तेउलेस्सा कण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं, एवं पम्हलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! तं चेव, से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! तं चेव ॥सू० १६॥

छाया-कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पद्मलेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-
कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्याः, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया
तद्वर्णतया तद्रन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूय परिणमति ? इन्त, गौतम !
कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावत् भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त !
एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम !
तद्यथा नाम क्षीरं दूष्यं प्राप्य शुद्धं वा वस्त्रं रागं प्राप्य तद्रूपतया यावत् तत्स्पर्शतया भूयो

लेश्यावक्तव्यता

शब्दार्थ-(कह णं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी
कही हैं ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (तं
जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या (से नूनं भंते !
कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त करके
(ता रूवत्ताए) उसी रूप में (ता वणत्ताए) उसी वर्ण में (ता गंधत्ताए) उसी
गंधपने में (ता रसत्ताए) उसी रस में (ता फासत्ताए) उसी स्पर्श के रूप में (भुज्जो
भुज्जो परिणमइ) पुनः पुनः परिणत होती है ? (इंता गोयमा !) हां गौतम !
(कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (ता रूव-
त्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) तद्रूपता से यावत् पुनः पुनः परिणत होती है
(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता
है (कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (ता
रूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ) तद्रूपता से यावत् पुनः पुनः परिणत होता है
(गोयमा ! से जहा नामए खीरे दूसिं पप्प) जैसे कोई दूध दूष्य अर्थात् खटाई

लेश्या वक्तव्यता

(कइणं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् ! लेश्याओ केटली कही छे ? (गोयमा !
छल्लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छल्लेश्याओ कही छे (तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा)
ते आ प्रकारे छे-कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या.

(से नूनं भंते ! कणहलेस्सं पप्प) हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाणा नीललेश्याने प्राप्त करीने
(ता रूवत्ताए) ओज ३५भां (ता वणत्ताए) तेज ५५भां (ता गंधत्ताए) ओज गंधभां (ता रसत्ताए)
तेज रसभां (ता फासत्ताए) ओज स्पर्शना ३५भां (भुज्जो भुज्जो परिणमइ) पुनः पुनः
परिणत थाय छे (इंता गोयमा !) हां गौतम ! (कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या
नीललेश्याने प्राप्त थधने (ता रूवत्ताए जाव-भुज्जो भुज्जो परिणमइ) तद्रूपताथी यावत् पुनः
पुनः परिणत थाय छे.

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! शा हेतुथी ओधुं कडेवांय छे (कणहलेस्सा
नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्याने प्राप्त थधने (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो-भुज्जो परिणमइ)

ભૂયઃ પરિણમતિ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એમુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્રૂપતયા યાવદ્ ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ, એવમ્ એતેન અભિલાપેન નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાં પ્રાપ્ય કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યાં પ્રાપ્ય તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાં પ્રાપ્ય પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય યાવદ્ ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ, તત્ નૂનં ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં કાપોતલેશ્યાં તેજોલેશ્યાં પદ્મલેશ્યાં શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્રૂપતયા તદ્વર્ણતયા તદ્ગન્ધસ્ય તદ્રસતયા તત્સ્પર્શ-

કો પ્રાપ્ત હોકર (સુદ્ધે વા વત્થે) અથવા સ્વચ્છ વસ્ત્ર (રાગં પપ્પ) લાલિમા કો પ્રાપ્ત કરકે (તા રૂવત્તાએ જાવ તા ફાસત્તાએ) તદ્રૂપતા યાવત્ ડસી સ્પર્શ કે રૂપ મેં (મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ) વાર-વાર પરિણત હોતા હૈ (સે તેણટ્ટેર્ણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ) ઇસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ (કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ તા રૂવત્તાએ જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે તદ્રૂપ મેં યાવત્ વાર-વાર પરિણત હોતી હૈ

(એવં એતેર્ણ અભિલાવેર્ણ) ઇસી પ્રકાર ઇસી અભિલાપ સે (નીલલેસ્સા કાઢલેસ્સં પપ્પ) નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર (કાઢલેસ્સા તેઢલેસ્સં પપ્પ) કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે (તેઢલેસ્સા પમ્હલેસ્સં પપ્પ) તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે (પમ્હલેસ્સા સુક્કલેસ્સં પપ્પ) પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે (જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ) યાવત્ વાર-વાર પરિણત હોતી હૈ

(સે) અથ (નૂર્ણ) વિતર્ક (મંતે !) હે ભગવન્ ! (કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં કાઢલેસ્સં તેઢલેસ્સં પમ્હલેસ્સં સુક્કલેસ્સં પપ્પ) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કો, કાપોતલેશ્યા કો, તેજોલેશ્યા કો, પદ્મલેશ્યા કો, શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે (તા રૂવત્તાએ તા વણ્ણત્તાએ તા ગંધત્તાએ તા રસત્તાએ તા ફાસત્તાએ મુજ્જો ૨ પરિ-

તદ્દૃષપણાથી યાવત્ પુનઃ પુનઃ પરિણુત થાય છે (ગોયમા ! સે જહાનામએ સ્ત્રીરે દ્વિસિં પપ્પ) જેમ કોઈ દુધ દુધ અર્થાત્ ખટાઈને પ્રાપ્ત થઈને (સુદ્ધે વા વત્થે) અથવા સ્વચ્છ વસ્ત્ર (રાગં પપ્પ) લાલિમાને પ્રાપ્ત કરીને (તા રૂવત્તાએ જાવ તા ફાસત્તાએ) તદ્દૃષપના યાવત્ એજ સ્પર્શના રૂપમાં (મુજ્જો- મુજ્જો પરિણમઈ) વારવાર પરિણુત થાય છે (સે તેણટ્ટેર્ણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ તા રૂવત્તાએ જાવ (મુજ્જો-મુજ્જો પરિણમઈ) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તદ્દૃષપમાં યાવત્ વારવાર પરિણુત થાય છે (એવ એતેર્ણ અભિલાવેર્ણ) એજ રીતે આજ અભિલાપથી (નીલલેસ્સા કાઢલેસ્સં પપ્પ) નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (કાઢલેસ્સા તેઢલેસ્સં પપ્પ) કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (તેઢલેસ્સા પમ્હલેસ્સં પપ્પ) તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (પમ્હલેસ્સા સુક્કલેસ્સં પપ્પ) પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ) યાવત્ વારવાર પરિણુત થાય છે.

(સે) અથ (નૂર્ણ) વિતર્ક મંતે ! હે ભગવન્ ! (કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં કાઢલેસ્સં તેઢલેસ્સં પમ્હલેસ્સં સુક્કલેસ્સં પપ્પ) કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને, કાપોતલેશ્યાને, તેજોલેશ્યાને, પદ્મલેશ્યાને

तथा भूयो भूयः परिणमति, हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया तद्गन्धतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्येन भदन्त ! एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! तद् यथा नाम वैदूर्यमणिः स्यात् कृष्णसूत्रे वा-नीलसूत्रे वा लोहितसूत्रे वा हारिद्रसूत्रे वा शुक्लसूत्रे वा आगते सति तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः

णमद्) तद्रूप, तद्वर्ण, तद्गंध, तद्रस, तत्स्पर्श रूप में बार-बार परिणत होती है? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (जाव सुक्कलेस्सं पप्प) यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता रुवत्ताए ता वणत्ताए ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमद्) उसी के रूप, उसी के वर्ण उसी के गंध, उसी के स्पर्श के स्वरूप में बार-बार परिणत होती है

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (कणहलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर (ता रुवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमद् ?) उसी के रूप में यावत् बार-बार परिणत होती है ? (गोयमा ! से जहा णामए वेरुलियमणी) हे गौतम ! जैसे कोई वैदूर्यमणी (सिया किण्हसुत्तए वा) कदाचित् काले सूत में (नीलसुत्तए वा) या नील सूत में (लोहियसुत्तए वा) या लाल सूत में (हालिदसुत्तए वा) या पीले सूत में (सुक्किल्लसुत्तए वा) या श्वेत सूत में (आइए समाणे) पिरोने पर (ता रुवत्ताए) उसी के रूप में (जाव) यावत् (भुज्जो भुज्जो

शुक्ललेश्याने प्राप्त करीने (ता रुवत्ताए, ता वणत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमद्) ते इप, तद्वर्ण, तद्गंध, तद्रस तत्स्पर्श इपमां वारंवार परिणत थाय छे ? (हंता गोयमा !) हा, गौतम ! (कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्याने प्राप्त थर्धने (जाव सुक्कलेस्सं पप्प) यावत् शुक्ललेश्याने प्राप्त करीने (ता रुवत्ताए, ता वणत्ताए (ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमद्) तेना इपो, तेना वर्ण, तेना गंध, तेना स्पर्शना इपमा वारंवार परिणत थाय छे.

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! शा हेतुथी ओम कहेवाय छे (कणहलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्याने यावत् शुक्ललेश्याने प्राप्त थर्धने (ता रुवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमद् ?) ओना न इपमां यावत् वारंवार परिणत थाय छे ? (गोयमा ! से जहानामए वेरुलियमणी) हे गौतम ! ओम केध वैदूर्यमणि (सिया किण्हसुत्तए वा) कदाचित् काला सूत्रमां (नीलसुत्तए वा) अगर नील सूत्रमां (लोहियसुत्तए वा) अथवा लाल सूत्रमां (हालिदसुत्तए वा) अगर पीला सूत्रमां (सुक्किल्लसुत्तए वा) अगर श्वेत सूत्रमां (आइए समाणे) पिरोववाथी (ता रुवत्ताए) तेना इपमां (जाव) यावत् (भुज्जो

परिणमति, तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्वरू-
पतया भूयो भूयः परिणमति, तत् नूनं भदन्त ! नीललेश्या कृष्णलेश्यां यावत् शुक्ललेश्यां
प्राप्य तद्वरूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! एवञ्चैव, कापोतलेश्या
कृष्णलेश्यां नीललेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्याम्, एवं तेजोलेश्या कृष्णलेश्यां
नीललेश्यां कापोतलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्याम्, एवं पद्मलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां
कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम !
तच्चेव, तत् नूनं भदन्त ! शुक्ललेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां
पद्मलेश्यां प्राप्य यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! तच्चेव ॥ सू० १६ ॥

परिणमइ) बार-बार परिणत होता है (से तेणट्टेणं एवं वुच्चइ) इस हेतु से ऐसा
कहा जाता है (कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नील
लेश्या को यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता खवत्ताए भुज्जो भुज्जो परि
णमइ) उसी के रूप में बार-बार परिणत होजाती है

(से) अथ (नूणं) वितर्क (नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) नील-
लेश्या कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता खवत्ताए जाव भुज्जो
भुज्जो परिणमइ ?) उसी के रूप में यावत् पुनः पुनः परिणत होती है ? (हन्ता
गोयमा ! एवं चेव) हां गौतम ! इसी प्रकार (काउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं
तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं) कापोतलेश्या कृष्ण, नील, तेज, पद्म और शुक्ल-
लेश्या को (एवं पम्हलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं सुक्कलेस्सं
पप्प जाव भुज्जो २ परिणमइ ?) इसी प्रकार पद्मलेश्या, कृष्ण, नील, कापोत,
तेजो और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर यावत् बार-बार परिणत होती है ?
(हन्ता गोयमा !) हां गौतम ! (तं चेव) वही वक्तव्यता

भुज्जो परिणमइ) बार बार परिणत थाय छे (से तेणट्टेणं एवं वुच्चइ) ओ हेतुथी ओम छडेवाय
छे (कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्याने यावत् शुक्ललेश्याने
प्राप्त करीने (ता खवत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) तेनाञ्च ३पमा बार बार परिणत थअन्थ छे.

(से) अथ (नूणं) वितर्क (नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) नीललेश्या
कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्याने प्राप्त करीने (ता खवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?)
तेनाञ्च ३पमा यावत् पुनः पुनः परिणत थाय छे ? (हन्ता गोयमा ! एवं चेव) हां गौतम !
ओञ्च प्रकारे (काउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं) कापोतलेश्या
नील, तेज, पद्म अने शुक्ललेश्याने (एवं पम्हलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं
तेउलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) ओ प्रकारे पद्मलेश्या, कृष्ण, नील,
कापोत, तेज अने शुक्ललेश्याने प्राप्त थअने यावत् बार-बार परिणत थाय छे ? (हन्ता
गोयमा ! हां गौतम ! (तं चेव) तेज वक्तव्यता,

टीका-अथ सर्वप्रथमं परिणामलक्षणमभिधातुं यासां परिणामोऽभिधित्सितस्ता एव लेश्याः प्ररूपयति-‘कण्ठं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ’ हे भदन्त ! कति खलु लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छहलेस्साओ पणत्ताओ’ पड्ढलेश्याः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा-कण्ढलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा’ तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत् नीललेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या अत्रेदं बोध्यम् लेश्यायाः पूर्वं मुक्तत्वेऽपि परिणामाद्यर्थं प्ररूपणार्थं पुनरुपन्यास इति गौतमः पृच्छति-‘से नूणं भंते ! कण्ढलेस्से नीललेस्सं पप्प ता ख्वत्ताए ता वणत्ताए ता गंवत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए शुज्जो भुज्जो परिणमइ ?’ हे भदन्त !

(से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा) क्या भगवन् ! शुक्ललेश्या (किण्ढलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प) कृष्ण, नील, कापोत, तेजो या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर (जाव भुज्जो २ परिणमइ ?) यावत् बार-बार परिणत होती है ? (हंता गोयमा ! तं चेव) हां गौतम ! वही वक्तव्यता ॥सू० १६॥

टीकार्थ-अथ सर्वप्रथम परिणाम अर्थात् परिणमन (परिवर्तन) का निरूपण किया जाता है, किन्तु जिनके परिणाम का निरूपण करता है, पहले उन लेश्याओं का कथन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी गही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! लेश्याएं छह प्रकार की कही गई है, वे इस प्रकार-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

यद्यपि लेश्याओं का निर्देश पहले किया जा चुका है, तथापि परिणाम आदि की प्ररूपणा करने के लिए फिर से उनका निर्देश किया गया है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या को प्राप्त होकर अर्थात् परस्पर अवयवों के स्पर्श को पाकर नीललेश्या के स्वरूप में पुनः पुनः

(से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा) शुं छे लगवन् ! शुक्कलेश्या (किण्ढलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प) कृष्ण, नील, कापोत, तेज अगर पद्मलेश्याने प्राप्त थधने (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) यावत् बार-बार परिणत थाय छे ? (हंता गोयमा ! तं चेव) हा, गौतम ! तेजवक्तव्यता. ॥ सू० १६ ॥

टीकार्थ-इसे सर्व प्रथम परिणाम अर्थात् परिणमन् (परिवर्तन)नुं निरूपणु कराय छे, पणु जेना परिणामनुं निरूपणु करवु छे, पड्डेला ते लेश्याओनुं कथन करे छे-

श्री गौतमस्वामी-छे लगवन् ! लेश्याओ केटली कडेली छे ?

श्री भगवान्-छे गौतम ! छ कडेली छे, ते आ प्रकारे-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजलेश्या, पद्मलेश्या अने शुक्कलेश्या यद्यपि लेश्याओने निर्देश पड्डेला कराय गयेल छे, छतां पणु परिणाम आदिनी प्ररूपणु करवा भाटे इरीथी तेमने निर्देश करेले छे.

श्री गौतमस्वामी-छे लगवन् ! शुं कृष्णलेश्या, नीललेश्याने प्राप्त थधने अर्थात्

તત્-અથ, નૂનમ્-કિમ્ કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય પરસ્પરાવયવસંસ્પર્શમાસાઘ તદ્-રૂપ-
તયા નીલલેશ્યારૂપતયા નીલલેશ્યા સ્વભાવતયેત્યર્થઃ રૂપ શબ્દસ્ય સ્વભાવવાચિત્વાત્, ભૂયો
ભૂયઃ-પૌન પુન્યેન પરિણમતિ इत्यग्रेण सम्बन्धः, एवं કિમ્ તદ્-ર્ણતયા-નીલલેશ્યા દ્રવ્યવર્ણ
તયા, તદ્-ગન્ધતયા નીલલેશ્યા દ્રવ્યગન્ધતયા, તદ્-રસતયા-નીલલેશ્યાયોગ્ય દ્રવ્યરસતયા તત્સ્પર્શ
તયા-નીલલેશ્યા યોગ્ય દ્રવ્યસ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ? તિર્યગ્-થોનિકમનુષ્ઠાનધિકૃત્યે-
દમવસેયમ્, ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ ‘કાહલેસ્સા નીલલેસં
પાપ્ય તા રૂવત્તાણ જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ’ કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યામ્-નીલલેશ્યા યોગ્ય
દ્રવ્યં પ્રાપ્ય-પરસ્પરાવયવસંસ્પર્શમાસાઘ તદ્-રૂપતયા-નીલલેશ્યા યોગ્યદ્રવ્યરૂપતયા યાવત્
નીલલેશ્યા યોગ્યદ્રવ્યગન્ધતયા તદ્-યોગ્યદ્રવ્યરસતયા તદ્-યોગ્યદ્રવ્યસ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ-
અનેકવારં પરિણમતિ, તથા ચ યદા કૃષ્ણલેશ્યા પરિણતસ્તિર્યગ્-મનુષ્યો વા ભવાન્તરસંક્ર-
મણં કર્તુમિચ્છુ નીલલેશ્યા યોગ્યદ્રવ્યાણિ ઉપાદત્તે તદા-નીલલેશ્યા યોગ્ય દ્રવ્યસંસ્પર્શ-
તાનિ કૃષ્ણલેશ્યા યોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ તથાવિધ જીવપરિણામલક્ષણં સહ કારિકારણમાસાઘ
પરિણત હોતી હૈ ? હસી પ્રકાર કયા નીલલેશ્યા કે દ્રવ્યોં કે વર્ણ રૂપ મેં, ઉસકે
ગંધ રૂપ મેં, ઉસકે રસ રૂપ મેં, ઉસકે સ્પર્શ રૂપ મેં ચાર-વાર પરિણત હોતી હૈ ?
યહ કથન તિર્યંચોં એવં મનુષ્યોં કી અપેક્ષા સે સમજના ચાહિણ ।

ભગવાન્-હાં ગૌતમ ! સત્ય હૈ । કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કો
પ્રાપ્ત કરકે નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કે રૂપ મેં, યાવત્ નીલલેશ્યા કે વર્ણ,
રસ, ગંધ ઓર સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતી હૈ । યહ પરિણમન અનેકોં વાર
હોતા હૈ । જબ કૃષ્ણલેશ્યા કા પરિણમન ચાલા કોઈ મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ ભવા-
ન્તર મેં જાને ચાલા હોતા હૈ ઓર વહ નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ
કરતા હૈ, તબ નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કે સંસ્પર્શ સે બે કૃષ્ણલેશ્યા કે યોગ્ય
દ્રવ્ય જીવ કે ઉસ પ્રકાર કે પરિણામ રૂપ સહકારી કારણ કો પ્રાપ્ત કરકે નીલ-
લેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્ય કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતે હૈ, ક્યોંકિ પુદ્ગલોં મેં વિભિન્ન

પરસ્પર અવયવોના સ્પર્શને પામીને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણુત થાય છે ?
એજ પ્રકારે શું નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોના વર્ણરૂપમાં, એના ગંધરૂપમાં, એના રસરૂપમાં, એના
સ્પર્શરૂપમાં વારંવાર પરિણુત થાય છે ? આ કથન તિર્યંચો તેમજ મનુષ્યોની અપેક્ષાથી
સમજવું જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્-હા, હે ગૌતમ ! સત્ય છે. કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને યોગ્ય, દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત
કરીને, નીલલેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોના રૂપમાં, યાવત્ નીલલેશ્યાના વર્ણ રસ, ગંધ અને
સ્પર્શના રૂપમાં પરિણુત થઈ જાય છે. આ પરિણમનવાળો કોઈ મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ
ભવાન્તરમાં જનાર હોય છે, અને તે નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યના રૂપમાં પરિણુત થઈ જાય
છે, કેમકે પુદ્ગલોમાં વિભિન્ન પ્રકારથી પલટવાનો સ્વભાવ છે. ત્યાર બાદ તે જીવ કેવળ

નીલલેશ્યા યોગ્યદ્રવ્યરૂપતયા પરિણમન્તિ, પુદ્ગલાનાં તથા તથાપરિણમનસ્વભાવત્વાત્, તદનન્તરં સ કેવલ નીલલેશ્યાયોગ્યદ્રવ્યસન્નિધ્યાન્નીલલેશ્યા પરિણતઃ સન્ કાલં કૃત્વા ભાવાન્તરે સ્મૃતપદ્યતે તથા ચોક્તમ્—‘જલ્લેસ્સાઈં દવ્યાઈં પરિયાઈત્તા કાલં કરેઈ તલ્લેસ્સે ઉવવજ્જઈ’ इति यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्य उपपद्यते इति, તથા સ એવ તિર્યગ્ મનુષ્યો વા તસ્મિન્નેવ ભવે વર્તમાનો યદા કૃષ્ણલેશ્યા પરિણતો ભૂત્વા નીલલેશ્યા ભાવેન પરિણમતિ તદાપિ કૃષ્ણલેશ્યાયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ તત્કાલગૃહીતનીલ-લેશ્યાયોગ્યદ્રવ્યસમ્પર્કાત્ નીલલેશ્યાયોગ્યદ્રવ્યરૂપતયા પરિણમન્તિ,

इत्याभिप्रायमेव दृष्टान्तेन प्रतिपादयितुमाह—‘से तेणद्वेणं भंते ! एवं बुच्चइ-कण्ह-लेस्से नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-रुथं तावत् एवम्-उत्तरीत्या उच्यते कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य-परस्परा-वयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया यावत्-तद्वर्णतया तद्वन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया

પ્રકાર સે પલટને કા સ્વભાવ હૈ । તત્પશ્ચાત્ વહ જીવ કેવલ નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કે સમ્પર્ક સે નીલલેશ્યા કે પરિણમન સે યુક્ત હોકર, કાલ કરકે ભવાન્તર સેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । કહા મી હૈ—જિસ લેશ્યા કે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરકે કાલ કરતા હૈ, ડસ લેશ્યા વાલા હોકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ફિર વહી તિર્યચ અથવા મનુષ્ય ડસી ભવ મેં વર્તમાન રહતા હુઆ જવ કૃષ્ણલેશ્યા મેં પરિણત હોકર નીલલેશ્યા કે પરિણામ સે પરિણત હોતા હૈ, ડસ સમય કૃષ્ણલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્ય, તત્કાલ ગ્રહણ કિએ હુએ નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કે સમ્પર્ક સે નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કે રૂપ મેં પલટ જાતે હૈ । હસ અભિપ્રાય કો દૃષ્ટાન્ત સે પ્રકટ કરને કે લિએ કહતે હૈ—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या नील-लेश्या को प्राप्त होकर अर्थात् परस्पर अवयवों के संस्पर्श को पाकर नीललेश्या

નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યોના સંપર્કથી નીલલેશ્યાના પરિણમનથી યુક્ત થઈને, કાળ કરીને ભવાન્તરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું પણ છે—

જેલેશ્યાના દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને કાળ કરે છે, તેલેશ્યાનાજો થઈને ઉત્પન્ન થાય છે. પછી ત્યાજ તિર્યચ અથવા મનુષ્ય તેજલવમાં વર્તમાન રહીને જ્યારે કૃષ્ણલેશ્યામાં પરિણત થઈને નીલલેશ્યાના પરિણામથી પરિણત થાય છે, એ સમયે કૃષ્ણલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યના સંપર્કથી નીલલેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે. આ અભિપ્રાયને દૃષ્ટાન્તથી પ્રગટ કરવાને માટે કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહ્યું છે કે, કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને અર્થાત્ પરસ્પર અવયવોના સંસ્પર્શને મેળવીને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપને, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે ?

ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ ઇતિ ? મહાવિનાયક-ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સે જહા નામણ્ સ્ત્રીરે દ્વંસિ પપ્પ સુદ્ધે વા વત્થે રાગં પપ્પ તા રૂવત્તાણ્ જાવ તા ફાસત્તાણ્ ભુજ્જો ભુજ્જો પરિણમઈ' તત્-અથ યથા નામ ઇતિ દૃષ્ટાન્તે ક્ષીરં-દુગ્ધમ્, દૂધ્યમ્-અમ્લદ્રવ્યવિશેષં-તત્ક્રાદિકમ્ પ્રાપ્ય-તદવયવસંસ્પર્શમાસાઘ્ય શુદ્ધં નિર્મલં વા વસ્ત્રમ્, રાગમ્-રક્તાદિરૂપં પ્રાપ્ય-તદવયવસંસ્પર્શમાસાઘ્ય તદ્દરૂપતયા-અમ્લદ્રવ્યરૂપતયા રક્તાદિરૂપતયા યાવત્-તદ્વર્ણતયા તદ્વન્ધતયા તદ્રસતયા તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-કણ્ણલેસ્યા નીલલેસ્યં પપ્પ તા રૂવત્તાણ્ જાવ ભુજ્જો ભુજ્જો પરિણમઈ' હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાયોગ્યદ્રવ્યં પ્રાપ્ય તદ્દરૂપતયા યાવત્-તદ્વર્ણતયા તદ્વન્ધતયા તદ્રસતયા તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ, કે સ્વરૂપ કો, ઉસકે વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતી હૈ !

મહાવિનાયક-હે ગૌતમ ! જૈસે દુગ્ધ, છાછ વગેરેહ કિસી સ્વદી વસ્તુ કો પ્રાપ્ત કરકે અથવા શુદ્ધ વસ્ત્ર લાલ આદિ કિસી રંગ કો પ્રાપ્ત કરકે ઉસી રૂપ મેં પલટ જાતા હૈ-દૂધ સ્વદા ઓર વસ્ત્ર લાલ હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા કે દ્રવ્યોં કે સંસર્ગ સે નીલલેશ્યા કે રૂપ મેં પલટ જાતી હૈ ।

ઇસ સે યહ ફલિત હુઆ કિ જૈસે દૂધ કા રસ, રૂપ, ગંધ આદિ તત્ક્ર કે સંયોગ સે તત્ક્ર કે રસ, રૂપ, ગંધ કે રૂપ મેં પરિવર્તન હો જાતા હૈ ઓર જૈસે શુદ્ધ વસ્ત્ર કા રંગ રૂપ રક્ત આદિ રંગોં કા સંયોગ પાકર ઉસી રૂપ મેં પલટ જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા કે દ્રવ્યોં કા સ્વરૂપ, ઉસકા વર્ણ, રસ ઓર સ્પર્શ નીલલેશ્યા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કે સંસ્પર્શ સે પલટ કર નીલલેશ્યા કે રૂપ મેં પલટ જાતા હૈ ।

ઉપર્યુક્ત કથન કે અનુસાર હો નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર, કાપોત નીલલેશ્યા તેજોલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા કો પ્રાપ્ત

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જેમ દૂધ, છાસ વિગેરે કોઈ ખાટી વસ્તુને પામીને અથવા શુદ્ધ વસ્ત્ર લાલ આદિ કોઈ રંગને પ્રાપ્ત કરીને એ રૂપમાં પલટાઈ જાય છે, દૂધ ખાટું અને વસ્ત્ર લાલ થઈ જાય છે એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાના દ્રવ્યના સંસર્ગથી નીલલેશ્યાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે.

એથી આ ક્ષલિત થયું કે જેમ દૂધના રસ, રૂપ, ગંધ આદિનું છાસના સંયોગથી છાસના રસરૂપ, ગંધના રૂપમાં પરિવર્તન થઈ જાય છે અને જેમ શુદ્ધ વસ્ત્રના રંગરૂપ આદિ ખીજ રંગને સંયોગ પામીને એ રૂપમાં બદલાઈ જાય છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ, એનો વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શ નીલલેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોના સંપર્કથી પલટાઈને નીલલેશ્યાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે.

ઉપર્યુક્ત કથનના અનુસાર જ નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પામીને, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યાને પામીને, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પામીને અને પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેના

इति, तथा यथा च क्षीरस्वरूपकारणवर्तिनो रूपादय स्तक्रादि रूपादि भावं प्राप्नुवन्ति, अथवा शुद्ध वस्त्रस्वरूपकारणवर्तिनो रूपादयो रक्तादि द्रव्यरूपादि भावं प्राप्नुवन्ति तथा कृष्णलेश्यायोग्यद्रव्यात्मककारणवर्तिनो रूपादयो नीललेश्यायोग्यद्रव्यवृत्तिरूपादि भावं प्राप्नुवन्तीति फलितम्, 'एवं एएणं अभिलावेणं नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प, काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प, तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प, पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' एवम्-उत्तरीत्या एतेन-उपर्युक्तेन अभिलापेन-आलापेन नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य, कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य, तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य, पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य यावत्-तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, तदेवं पूर्वलेश्या उत्तरोत्तरलेश्यां प्राप्य तद्रूपादितया परिणमति इत्युक्तम्, अयैकैकस्या लेश्याया यथायोग्यं क्रमेण इतरसमस्तलेश्या परिणमनम् आह-'से नूणं भंते ! कण्ठलेस्सा नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प ता ख्वत्ताए ता वणत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तद्-अथ नूनं किम् कृष्णलेश्या नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य-परस्पर तत्तदवयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया-नीलादि लेश्या योग्यद्रव्यरूपतया, तद्वर्णतया-नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यवर्णतया, तद्गन्धतया-नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यगन्धतया, तद्रसतया-नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यरसतया, तत्स्पर्शतया-नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यस्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? एकस्या लेश्यायाः परस्परविरुद्धतया युगपदनेकलेश्या परिणामासंभवात्

होकर और पद्मलेश्या शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के स्वरूप में और उसी के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में पुनः पुनः परिणत हो जाती है। यहाँ यह बतलाया गया है कि पूर्व-पूर्वलेश्या उत्तर-उत्तर लेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप में परिणत होती है, किन्तु अब यह दिखलाते हैं कि कोई भी एक अन्य समस्त लेश्याओं के रूप में परिणत होती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त करके उन्हीं के स्वरूप में, उन्हीं के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में बारंवार परिणत होती है ? एकलेश्या में

स्वरूपमां अने तेना वणुं, गंध, रस अने स्पर्शना रूपमां बारंवार परिणत थछं जाय छे. अहीं ओ अतावुं छे के पूर्व पूर्वनी लेश्या उत्तर उत्तरनी लेश्याने पाभीने तेना ओ रूपमां परिणत थछं जाय छे पणु हुवे ओ अतावे छे के केछि पणु ओछे लेश्या अन्य समस्त लेश्याओना रूपमां परिणत थाय छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या शुं नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या अने शुक्ललेश्याने प्राप्त करीने तेनाओ स्वरूपमां, तेनाओ वणुं, गंध, रस, अने स्पर्शना रूपमां बारंवार परिणत थाय छे । ओछे लेश्यामां भा रूप विरोधी परिणमन

भगवानाह—‘हंता, गोयमा !’ हे गौतम ! हन्त-सत्यम् ‘कृष्णलेश्या नीललेश्यं पप्प जाव सुकलेश्यं पप्प ता खवत्ताए ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ’ कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य यावत्-कापोतलेश्यां प्राप्य तेजोलेश्यां प्राप्य पद्मलेश्यां प्राप्य शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया-नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यरूपतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, गौतम ! तत्रैवार्थे दृष्टान्तं प्रतिपादयितुमाह—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं बुद्धि-कृष्णलेश्या नीललेश्यं जाव सुकलेश्यं पप्प ता खवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्येन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां यावत्-कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य-परस्पर तत्तदवयवसंस्पर्श-मासाद्य तद्रूपतया यावत् तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘से जहा नामए वेरुलियमणीसिया कण्हमुत्तए वा नीलमुत्तए वा लोहियमुत्तए वा हालिइमुत्तए वा सुकिल्लमुत्तए वा आइए समाणे ता खवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ’ तत्-अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते वैदूर्यमणिः स्यात्-कदाचित् कृष्णसूत्रे वा नीलसूत्रे वा लोहितसूत्रे वा हरिद्रासूत्रे वा शुक्लसूत्रे वा आगते सति तद्रूपतया यावत्-तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति

परस्पर विरोध परिणमन एक ही साथ नहीं हो सकते ।

भगवान्-हे गौतम ! सच है, कृष्णलेश्या, नीललेश्या को यावत् शुक्ललेश्या को अर्थात् सभी अन्य लेश्याओं को प्राप्त करके उनके स्वरूप में तथा उनके वर्ण, गंध, रस एवं स्पर्श के रूप में पुनः पुनः परिणत होती है ।

गौतमस्वामी- हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या नीललेश्या को, कापोतलेश्या को, तेजोलेश्या को, पद्मलेश्या को और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के स्वरूप में, और उसी के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत हो जाती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे कोई वैदूर्य मणि कदाचित् काले डोरे में, या नीले डोरे में या लाल डोरे में या पीले डोरे में या श्वेत डोरे में पिरोई जाती

ओह न साथे नथी थर्ध शकता.

श्री भगवान्-हे गौतम सत्य है. कृष्णलेश्या, नीललेश्याने यावत् शुक्ललेश्याने अर्थात् सभी अन्य लेश्याओंने प्राप्त करीने तेमना स्वरूपमां तथा तेमना वर्ण, गंध, रस तेमन स्पर्शना रूपमां वारंवार परिणत थाय है

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शा हेतुथी ओम कडेवाय है के कृष्णलेश्या नीललेश्याने, कापोतलेश्याने, तेजोलेश्याने, पद्मलेश्याने और शुक्ललेश्याने पायीने तेमना रूपमां परिणतथाय है ?

श्री भगवान्- हा, गौतम ! जेम कौं वैदूर्यमणि कौं वार काना दोरामा के बाहणी दोरामां अथवा तो लाल दोरामां अगर पीला दोरामां के सङ्केत दोरामां परोवाय है तो

પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ—‘સે તેજદ્વેષં એવં વુચ્ચઈ-કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં જાવ સુક્કલેસ્સં પપ્પ-
તા રુવત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ’ તત્-અથ તેનાર્થેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે ચત્ કલ્હ-
લેશ્યા નીલલેશ્યાં યાવત્ કાપોતલેશ્યાં તેજોલેશ્યાં પદ્મલેશ્યાં શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્-રૂપ-
તયા તદ્વર્ણતયા તદ્ગન્ધતયા તદ્ગુણતયા તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતીતિ, અત્રેદં વોધ્યમ્-
યથા વૈદૂર્યમણિરેક એવ તત્તદુપાધિ દ્રવ્યસમ્પર્કાત્ તદ્-રૂપતયા પરિણમતિ તથૈવ તાન્યપિ
કલ્હલેશ્યા યોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ તત્તન્નીલાદિલેશ્યા યોગ્યદ્રવ્યસમ્પર્કાત્ તત્તદ્-રૂપતયા પરિ-
ણમન્તિ इत्येतावतांડશેन દૃષ્ટાન્તો નતુ સ્વસ્વરૂપાપરિત્યાગાદંશાન્તરેણાડપિ, તિર્યગ્યોનિકાનાં
મનુષ્યાણાંચ લેશ્યાદ્રવ્યાણામ્ સામસ્ત્વેન તદ્-રૂપતયા પરિણમનામ્બુપગમાત્, અન્યથા નૈરચિ-
કદેવવૃત્તિલેશ્યા દ્રવ્યાણામિવ તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યાણામપિ લેશ્યાદ્રવ્યાણાં સર્વથા સ્વરૂપા-
પરિત્યાગેન ચિરકાલમવસ્થાનસંભવાત્, ઉત્કૃષ્ટેનાપિ તિર્યગ્મનુષ્યાણામન્તર્મુહૂર્તલક્ષણસ્થિતિ-
પરિણામસ્યાન્યત્રોક્તસ્ય વિરોધાપત્તિઃ, પલ્યોપમત્રયમપિ યાવદ્ ઉત્કૃષ્ટેન સ્થિતિસંભવાદ્

હૈ તો વહ उसी के रंग-रूप में, गंध, रस एवं स्पर्श के रूप में बार-बार परिणत
हो जाती है । उपसंहार करते हुए कहते हैं—इस कारण से ऐसा कहा जाता है
कि कृष्णलेश्या, नीललेश्या यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप
में परिणत हो जाती है । यहां यह समझ लेना चाहिए कि जैसे वैदूर्य मणि एक
ही होने पर भी विभिन्न उपाधियों के सम्पर्क से विभिन्न रूप में परिणत हो जाती
है, उसी प्रकार लेश्याद्रव्य भी कृष्ण नील आदि विभिन्न रूपों में परिणत हो
जाते हैं । इसी अंश में दृष्टान्त को समानता समझना चाहिए । अन्य अनिष्ट
अंशों में नहीं । तिर्यचों और मनुष्यों के लेश्याद्रव्यों का पूर्ण रूप से तद्रूप
परिणमन स्वीकार किया गया है, अन्यथा जैसे देवों और नारकों के लेश्याद्रव्य
भवपर्यन्त स्थायी रहते हैं, वैसे ही मनुष्यों और तिर्यचों के भी अवस्थित रहेंगे,
ऐसी स्थिति में अन्यत्र तिर्यचों और मनुष्यों के लेश्यापरिणाम अधिक से अधिक
अन्तर्मुहूर्त तक ही स्थिर रहता कहा है, उस कथन में बाधा आएगी फिर तो

તે તેનાજ રૂપરંગમાં, ગંધ, રસ તેમજ સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થઈ જાય છે.
ઉપસંહાર કરતા કહે છે—એ કારણથી એવું કહેવાય છે કે—કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા યાવત્
શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેના જ રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે અહીં એ સમજ લેવું
જોઈએ કે જેમ વૈદૂર્યમણિ એક જ હોવા છતાં પણ વિભિન્ન રૂપોમાં પરિણત થઈ જાય
છે આજ ખાખતમા દૃષ્ટાન્તની સમાનતા સમજવી જોઈએ અન્ય અનિષ્ટ અંશોમાં નહીં.
તિર્યચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્યપૂર્ણરૂપે તદ્-રૂપ પરિણમન સ્વીકારેલા છે, અન્યથા
જેવા દેવો અને મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્યો ભવપર્યંત સ્થાયી રહે છે, તેવાં જ મનુષ્યો
અને તિર્યચોના પણ અવસ્થિત રહેશે આવી સ્થિતિમાં અન્યત્ર તિર્યચો અને મનુષ્યોના
લેશ્યા પરિણામ અધિકથી અધિક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ સ્થિર રહેવાનું કહ્યું છે, એના

इत्येवं रीत्या कृष्णलेश्या पञ्चकपरिणामं प्रतिपाद्य नीलादिश्लेश्यानामपि प्रत्येकं तदन्यश्लेश्या-
पञ्चकपरिणामं प्रतिपादयितुमाह—‘से नूनं भंते ! नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुकलेस्सं पप्प
ता ख्वत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?’ हे भदन्त ! तत्—अथ नूनं—किम् नीललेश्या
कृष्णलेश्यां यावत्—कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया—कृष्णा-
दिलेश्या योग्य द्रव्यरूपतया यावत् तद्वर्णतया तद् गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो
भूयः परिणमति ? भगवानाह—‘हंता, गोयमा !’ हे गौतम ! इन्त—सत्यम् ‘एवं चेव’ एवञ्चैव
नीललेश्या कृष्णादिलेश्या योग्य द्रव्याणि प्राप्य तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया
तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, ‘काउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं
सुकलेस्सं’ कापोतलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य
‘एवं तेउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं पम्हलेस्सं सुकलेस्सं’ एवम्—उत्तरीत्यैव
पल्योपम तक भी उत्कृष्ट स्थिति हो जाएगी ।

इस प्रकार कृष्णलेश्या का अन्य पांच लेश्याओं के रूप में परिणमन होता
दिखला कर अब नील आदि प्रत्येक लेश्या को भी अन्य पांच लेश्याओं के
रूप में परिणमन का प्रतिपादन करते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या नीललेश्या, कृष्णलेश्या, कापोतलेश्या,
तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उन के स्वरूप में तथा
उन के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में बार—बार परिणत होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! सत्य है । नीललेश्या कृष्ण आदि लेश्या के योग्य द्रव्यों
को प्राप्त करके उन के स्वरूप में तथा उनके वर्ण गंध, रस और स्पर्श रूप में
पुनः पुनः परिणत हो जाती है ।

गौतमस्वामी—इसी प्रकार कापोतलेश्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या, तेजोलेश्या
पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर, इसी प्रकार तेजोलेश्या, कृष्ण

कथनमां भाधा आवशे पछी ते। णणु पल्योपम सुधी णणु उत्कृष्ट स्थिति थधं नशे.

ये प्रकारे कृष्णलेश्यानुं अन्य पांच लेश्याओना रूपमां परिणुमन थतुं देखाडीने
हुवे नीलआदि प्रत्येक लेश्याओनुं णणु अन्य पांच लेश्याओना रूपमां परिणुमन थवुं
प्रतिपादन कराय छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुं नीललेश्या, कृष्णलेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या,
पद्मलेश्या अने शुक्ललेश्याने प्राप्त थधने तेमना रूपमां तथा तेमना वर्णुं, गंध, रस
अने स्पर्शना रूपमां बारवार परिणुत थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! ये सायुं छे. के नीललेश्या कृष्ण आदि लेश्याना योग्य द्रव्योने
प्राप्त करीने तेमना स्वरूपमां तथा तेमना वर्णुं, गंध, रस अने स्पर्श रूपमां पुनः पुनः
परिणुत थधने नय छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ये प्रकारे कापोतलेश्या, कृष्णलेश्या, नीललेश्या, तेजोलेश्या,

તેજોલેશ્યાં કૃષ્ણલેશ્યાં નીલલેશ્યાં કાપોતલેશ્યાં પદ્મલેશ્યાં શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય 'एवं पद्म-
लेस्सा कण्ठलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ?' एवम्-
उत्तरीत्या पद्मलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य
यावत् तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्रन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ?
भगवानाह—'इंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'तं चेव' तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैवावसे-
यम् तथा च प्रतिपादितम्, गौतमः पृच्छति—'से णूणं भंते ! सुक्कलेस्सा किण्ठलेस्सं नीललेस्सं
काउलेस्सं तेउलेस्सं पद्मलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ?' हे भदन्त ! तद्-अथ
नूनम्-किम् शुक्ललेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां प्राप्य
यावत्-तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्रन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ?
भगवानाह—'इंता, गोयमा ! तं चेव' हे गौतम ! हन्त सत्यम् 'तं चेव' तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव
शुक्ललेश्या कृष्णादिलेश्यां प्राप्य तद्रूपादितया भूयो भूयः परिणमति तथा च तिर्य-
ङ्मनुष्याणां भवसंक्रमणे शेषकालं च लेश्या द्रव्यपरिणामः प्रतिपादितः, देव नैरयिकवृत्तीनी
लेश्याद्रव्याणि भवक्षयपर्यन्त भवस्थितानि भवन्तीति भावः ॥ सू० १६ ॥

પ્રથમં લેશ્યાપરિણામદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥

લેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર
હસી પ્રકાર પદ્મલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ઓર
શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર ઉનકે સ્વરૂપ મેં તથા ઉનકે વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર
સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતી હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! સત્ય હૈ, એસા હી હૈ જૈસા કિ ઉપર કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુક્લલેશ્યા કયા કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કા-
પોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ઓર પદ્મલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર યાવત્ ઉનકે સ્વરૂપ મેં
એવં ઉનકે વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત હોતી હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! પરિણત હોતી હૈ ।

પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને એજ પ્રમાણે તેજોલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા,
કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને એજ પ્રકારે પદ્મલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા,
નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેમના સ્વરૂપમાં
પરિણત થઈ જાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સત્ય છે. એ એમ જ છે, કે જેવું ઉપર કહેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુક્લલેશ્યા શુ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા,
તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને યાવત તેમના સ્વરૂપમાં તેમજ તેમના વર્ણ-
ગંધ-રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હા, ગૌતમ ! પરિણત થાય છે.

॥ વર્ણાધિકાર વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—કળહલેસ્સા ણં મંતે ! વન્નેણં કેરિસયા પળ્ળત્તા ? ગોયમા !
 સે જહા ણામણ જીમૂતેહ વા અંજણેહ વા સ્વંજણેહ વા કઞ્જલેહ વા
 ગવલેહ વા ગવલલલણેહ વા જંબૂફલેહ વા અદારિટ્ટપુપ્પેહ વા પરપુટ્ટેહ વા
 મમરેહ વા મમરાવલીહ વા ગયકરમેહ વા કિળ્લહકેસરેહ વા આગાસ-
 થિગ્ગલેહ વા કિળ્લહાસોણેહ વા કળ્લહકળવીરણેહ વા કળ્લહવંધુજીવણેહ
 વા, ભવેણારૂવે ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, કા હલેસ્સાણં ઇત્તો
 અણિટ્ટયરિયા ચેવ અકંતથરિયા ચેવ અપ્પિયતરિયા ચેવ અમણુન્નતરિયા
 ચેવ અમણામતરિયા ચેવ વન્નેણં પળ્ળત્તા, નીલલેસ્સાણં મંતે ! કેરિ-
 સિયા વળ્ણેણં પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! સે જહા નામણ ભિંગણેહ વા ભિંગ-
 પત્તેહ વા ચાસેહ વા ચાસપિચ્છણેહ વા સુણેહ વા સુયપિચ્છેહ વા સામાહ
 વા વળરાહ વા, ઉચ્ચંતણેહ વા પારેવયગીવાહ વા સોરગીવાહ વા હલહર-
 વસણેહ વા અયસિકુસુમેહ વા વળકુસુમેહ વા અંજળકેસિયાકુસુમેહ વા
 નીલુપ્પલેહ વા નીલાસોણેહ વા નીલકળવીરણેહ વા નીલવંધુજીવેહ વા,
 ભવેણારૂવે ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, એત્તો જાવ અમણામયરિયા
 ચેવ વળ્ણેણં પળ્ળત્તા ? કાઠલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા વળ્ણેણં
 પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! સે જહા નામણ સ્વદિરસારણેહ વા કદ્દરસારણેહ વા
 ધમાસસારેહ વા તંબેહ વા તંબકરોડેહ વા તંબચ્છિવાડિયાણેહ વા ઇં-
 ગણિકુસુમેહ વા કોઠલચ્છદકુસુમેહ વા જવાસાકુસુમેહ વા, ભવેણારૂ-
 વે ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, કાઠલેસ્સા ણં એત્તો અણિટ્ટયરિયા
 ચેવ જાવ અમણામયરિયા ચેવ, તેઠલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા વળ્ણેણં

इस प्रकार तिर्यचों और मनुष्यों के लेश्याद्रव्यों का परिणमन भवसंक्रमण
 समय और शेष काल में प्रतिपादन किया गया है देवों और नारकों के
 लेश्या द्रव्य भवपर्यन्त स्थित रहते हैं। यह लेश्या परिणाम नामक प्रथम
 द्वार समाप्त हुआ ॥सू० १६।

એ પ્રકારે તિર્યચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્યોનું પરિણમન ભવસંક્રમણના સમયે
 અને શેષ કાળમાં પ્રતિપાદન કરેલ છે. દેવો અને નારકોના લેશ્યાદ્રવ્યો ભવપર્યન્ત સ્થિત
 રહે છે. આ લેશ્યા પરિણમન નામનું પ્રથમ દ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥સૂ० ૧૬॥

पणत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए ससरुहिरएइ वा उरबभरुहिरेइ वा
 वराहरुहिरेइ वा संवररुहिरेइ वा मणुस्सरुहिरेइ वा इंदगोपेइ वा बालेंद-
 गोपेइ वा बालदिवाधरेइ वा संझारागेइ वा गुंजछरागेइ वा जातिहिंशुलेइ
 वा पवालंकुरेइ वा लक्खारसेइ वा लोहितक्खमणीइ वा किमिरागकंब-
 लेइ वा गयतालुएइ वा चीणपिट्टरासीइ वा पारिजायकुसुमेइ वा जा-
 सुमणकुसुमेइ वा किंसुयपुप्फरासीइ वा रत्तुप्पलेइ वा रत्तासोगेइ वा
 रत्तकणवीरएइ वा रत्तबंधु य जीवएइ वा भवेयारूवे ? गोयमा ! णो
 इणट्ठे समट्ठे, तेउलेस्सा णं एत्तोइट्टतरिया चेव जाव मणामतरिया चेव
 वण्णेणं पणत्ता, पम्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पणत्ता ?
 गोयमा ! से जहा नामए चंपेइ वा चंपयछल्लीइ वा चंपयभेदेइ वा
 हालिदाइ वा हालिदगुलियाइ वा हलिदाभेदेइ वा हरियालेइ वा हरि-
 यालगुलियाइ वा हरियालभेदेइ वा चिउरेइ वा छिउररागेइ वा सुवन्न-
 सिप्पीइ वा वरकणगणिहसेइ वा वरपुरिसवसणेइ वा अल्लइकुसुमेइ वा
 कणियारकुसुमेइ वा कुहंडयकुसुमेइ वा सुवण्णजुहियाइ वा सुहिरन्निया
 कुसुमेइ वा कोरिंटमल्लदामेइ वा पीतासोगेइ वा पीतबंधुजीवएइ
 वा, भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, पम्हलेस्सा णं एत्तो
 इट्टतरिया जाव मणामयरिया चेव वण्णेणं पणत्ता, सुक्कलेस्सा णं भंते !
 केरिसिया वण्णेणं पणत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए अंकेइ वा
 संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा दगेइ वा दगरएइ वा दधीइ वा दहिघ-
 णेइ वा खीरेइ वा खीरपूरएइ वा सुक्कच्छिवाडियाइ वा पेहुणमिंजियाइ
 वा धंतधोयरुप्पट्ठेइ वा सारदबलाहएइ वा कुमुददलेइ वा पोंडरीय-
 दलेइ वा सालिपिट्टरासीइ वा कुडगपुप्फरासीइ वा सिंदुवारमल्लदामेइ
 सेयासोएइ वा सेयकणवीरेइ वा सेतबंधुजीवएइ वा, भवेयारूवे ?
 गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सुक्कलेस्सा णं एत्तो इट्टतरिया चेव मणुणय-
 रिया चेव वण्णेणं पणत्ता, एयाओणं भंते ! छल्लेस्साओ कइसु

वन्नेसु साहिज्जइ ? गोयमा ! पंचसु वण्णेसु साहिज्जइ, तं जहा-
कणहलेस्सा कालएणं वन्नेणं साहिज्जइ, नीललेस्सा नीलवण्णेणं
साहिज्जइ, काउलेस्सा काललोहिणं वण्णेणं साहिज्जइ, तेउलेस्सा
लोहिणं वण्णेणं साहिज्जइ, पम्हलेस्सा हालिदएणं वन्नेणं साहिज्जइ,
सुक्कलेस्सा सुक्किल्लएणं वन्नेणं साहिज्जइ ॥सू० १७॥

छाया-कृष्णलेइया खलु भदन्त ! वर्णेन कीदृशी प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तद्यथा नाम जीमूत
इति वा अञ्जनमिति वा खञ्जमिति वा कज्जलमिति वा गवलमिति वा गवलवलयकमिति वा
जम्बूफलमिति वा आर्द्रारिष्टकपुष्पमिति वा परपुष्ट इति वा भ्रमर इति वा भ्रमरावलिमिति
वा गजकलभ इति वा कृष्णकेशर इति वा आकाशथिग्गलमिति वा कृष्णाशोक इति वा कृष्ण
कणवीर इति वा कृष्णबन्धुजीव इति वा, भवेदेतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, कृष्ण-

वर्णाधिकारवक्तव्यता

शब्दार्थ (कणहलेस्साणं भंते ! वन्नेणं केरिसिया पणत्ता ?) हे भगवन् !
कृष्णलेइया वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जैसे
कोई (जीमूतेइ वा) मेघ (अंजणेइ वा) अथवा अंजन (खंजणेइ वा) अथवा
खंजन-औंघन (कज्जलेइ वा) अथवा काजल (गवलेइ वा) भैस का सींग (गव-
लवलएइ वा) अथवा गवलवलय (जंबूफलेइ वा) अथवा जामुन फल (अर्द्ध-
पुष्पेइ वा) अथवा गीला अरीठा का फूल (परपुष्टेइ वा) अथवा कोयल (भमरेइ
वा) अथवा भ्रमर (भमरावलीइ वा) अथवा भ्रमरों की पंक्ति (गजकलभेइ वा)
अथवा हाथी का बच्चा (कण्हकेशरेइ वा) अथवा काली केशर (आगासथिग्गलेइ
वा) आकाश का टुकड़ा (किण्हासोएइ वा) काला अशोक (कण्हकवीरएइ वा)
अथवा काला कनेर (कण्ह बंधुजीवएइ वा) अथवा काला बन्धुजीवक (भवेइया-

वर्णाधिकार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कणहलेस्साणं भंते ! वन्नेणं केरिसिया पणत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेइया
वर्णुथी केवी कही छे ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जेभ केअ (जीमूतेइवा) मेघ
(अंजणेइवा) अथवा अंजन (खंजणेइ वा) अथवा अंजन (कज्जलेइ वा) अथवा काजल
(गवलेइ वा) पाडानुं सिंगडुं (गवलवलयएइ) अथवा गवल वलय (जंबूफलेइ वा) अथवा
जंबूफल (अर्द्धपुष्पेइ वा) अथवा लीला अरिठाना फूल (परपुष्टेइ वा) अथवा कोयल
(भमरेइ वा) अथवा भ्रमर (भमरावलीइ वा) अथवा भ्रमरानी पंक्ति (गजकलभेइ वा)
इवा) अथवा हाथीनुं बच्चा (कण्हकेशरेइ वा) अथवा काली केशर (आगासथिग्गलेइ वा)
आकाशनेा टुकड़ा (किण्हासोएइ वा) काली अशोक (कण्हकणवीरएइ वा) अथवा काली
कनेर (कण्ह बंधुजीवएइवा) अथवा काली बन्धुजीवक (भवेइयारूवे) अथवा इपवाणी छेथ ?

लेश्या खलु इतः अनिष्टतरिकाचैव अकान्ततरिकाचैव अप्रियतरिकाचैव अमनोज्ञतरिकाचैव
अमनआमतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, नीललेश्या खलु भदन्त । कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ! गौतम !
तद्यथा नाम भृङ्ग इति वा भृङ्गपत्रमिति वा चास इति वा चासपिच्छमिति वा शुक इति वा
शुकपिच्छमिति वा श्यामा इति वा वनराजिरिति वा उच्चन्तक इति वा पारावतग्रीवा इति वा
मयूरीवा इति वा हलधरवसनमिति वा अतसीकुष्ठममिति वा अञ्जनकेशिका कुष्ठममिति वा
नीलोत्पलमिति वा नीलाशोक इति वा नीलकणधीर इति वा नीलबन्धुजीव इति वा, भवेदे-
रुवे) ऐसे रूप वाली होती है ?

(गोयमा णो इण्ठे सम्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (कण्हलेस्सा णं इत्तो
अणिट्ठयरिया चेव) कृष्णलेश्या इससे भी अनिष्टतर (अकन्तयरिया चेव) अधिक
अकान्त (अप्पियतरिया चेव) अधिक अप्रिय (अमणुन्न तरिया चेव) अधिक अम-
नोज्ञ (अमणामतरिया चेव) अधिक अमनाम (वन्नेणं) वर्ण से (पणत्ता) कही गई है।

(नीललेस्सा णं भन्ते ! केरिसया वण्णेणं पणत्ता ?) भगवन् ! नीललेश्या
वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए भिंगए इवा) हे गौतम ! जैसे
कोई भृङ्ग (भिंगपत्तेइ वा) भृङ्गपत्र (चासे इवा) अथवा चासपक्षी (चासपिच्छए
इवा) अथवा चास की पीछी (सुएइ वा) अथवा शुक-तोता (सुयपिच्छएइ वा)
अथवा तोते की पीछी (सामाइ वा) श्यामाक-सांवां (वणराइ इवा) अथवा वन-
राजि (उच्चन्तएइ वा) या दन्तराग (पारेवयगीवाइ वा) या कवूतर की ग्रीवा
(मोरगीवाइ वा) अथवा मयूर की ग्रीवा (हलहरवसणेइ वा) अथवा बलदेव का
वस्त्र (अयसि कुसुमेइ वा) अथवा अलसी का फूल (अंजणकेशिया कुसुमेइ वा)
अथवा अंजनकेशीका पुष्प (नीलुप्पलेइ वा) अथवा नीलकमल (नीलासोएइ वा)

(गोयमा ! णो इण्ठे सम्ठे) हे गौतम ! ये अर्थ समर्थ नहीं (कण्हलेस्साणं इत्तो
अनिट्ठयरिया चेव) कृष्णलेश्या येनाथी पणु अनिष्टतर (अकन्तयरियाचेव) अधिक अकान्त
(अप्पियतरिया चेव) अधिक अप्रिय (अमणुन्नतरिया चेव) अधिक अमनोज्ञ (अमणाम-
तरिया चेव) अधिक अमनाम (वन्नेणं) पणुथी (पणत्ता) कहेली छे.

(नीललेस्साणं भन्ते ! केरिसिया वण्णेणं पणत्ता ?) हे भगवन् ! नीललेश्या वणुं करी केवी
कहेली छे ? (गोयमा ! से जहानामए भिंगए इवा) हे गौतम ! जेवो केळ लभरे (भिंगपत्तेइ वा)
भृङ्गपत्र (चासेइ वा) अथवा चास पक्षी (चासपिच्छएइ वा) अथवा चासना पीछां
(सुएइ वा) अथवा शुक-पोपट (सुयपिच्छएइ वा) अथवा पोपटना पीछां (सामाइ वा)
सामो (वणराइइ वा) अथवा वनराजि (उच्चन्तए इवा) अथवा दन्तराग (पारेवयगीवाइ वा)
अथवा कवूतरनी डोळ (मोरगीवाइ वा) अथवा मोरनी डोळ (हलहरवसणेइ वा) अथवा
अणदेवना वस्त्र (अयसिकुसुमेइ वा) अथवा अणसीनुं कुद (अंजणकेशियाकुसुमेइ वा)
अथवा अंजन केशीनुं कुद (नीलुप्पलेइ वा) अथवा नीलकमल (नीलासोएइ वा) अथवा नील

વા રક્તકળવીર इति वा रक्तबन्धुजीव इति वा, भवेद् एतादृश्या ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तेजोलेश्या खलु इतः इष्टतरिकाचैव यावद् मन आमतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, पद्मलेश्या खलु भदन्त ! कौटशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तद्यथा—नाम चम्पक इति वा चम्पकत्वक् इति वा चम्पकभेद इति वा हरिद्रा इति वा हरिद्रागुटिका इति वा हरिद्राभेद इति वा हरिताल इति वा हरितालगुटिका इति वा हरितालभेद इति वा चिकुर इति वा चिकुराग इति वा सुवर्णशुक्तिका इति वा वरकनकनिकष इति वा वरपुरुषासनमिति वा अल्लकीकुसुममिति वा चम्पककुसुममिति वा कर्णिकाकुसुममिति वा कूष्माण्डिकाकुसुममिति वा सुवर्णयूथिकाकुसुम-
 नहीं (तेजलेस्सा णं एत्तो इदुतरिया चेव जाव मणासतरिया चेव) तेजोलेश्या इससे भी अधिक इष्ट यावत् अधिक मनोज्ञ होती है ?

(પમ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા વન્નેણં પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પદ્મ-
 લેશ્યા વર્ણ સે કૈસી કહી છે ? (ગોયમા ! સે જહાનામણ) હે ગૌતમ ! જૈસે કોઈ
 (ચંપેહ વા) ચમ્પા (ચંપય છલ્લીહ વા) ચમ્પક કી છાલ (ચંપયભેદેહ વા) ચમ્પક
 કા ભેદ ટુકડા (હાલિદાહ વા) હલદી (હાલિદગુલિયાહ વા) હલદી કી ગુટિકા
 (હાલિદભેદેહ વા) હલદી કા ભેદ-ટુકડા (હરિયાલેહ વા) હડતાલ (હરિયાલ-
 ગુલિયાહ વા) હડતાલ કી ગુટિકા (હરિયાલ ભેદેહ વા) હડતાલ કા ભેદ (ચિરેહ
 વા) ચિકુર નામક પીત વસ્તુ (ચિરરાગેહ વા) ચિકુર-રાગ (સુવર્ણસિપ્પીહ વા)
 સ્વર્ણ કી શુક્તિ (વરકળગનિહસેહ વા) ઉત્તમ સુવર્ણ નિકષ-કસોટી પર વની
 સ્વર્ણરેખા (વરપુરિસવસણેહ વા) વાસુદેવ કા વસ્ત્ર (અલ્લહકુસુમેહ વા) અલ્લકી
 કા કુસુમ (ચંપયકુસુમેહ વા) ચમ્પા કા ફૂલ (કર્ણિયારકુસુમેહ વા) કળેર કા

અશેઃ (રક્તકળવીરણ વા) લાલકરણ (રક્તબંધુજીવણ વા) લાલ બન્ધુજીવક (ભવેયા
 રુવે ?) એવા રૂપવાળી હોય છે ?

(ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (તેજલેસ્માણં એત્તો
 ઇદુતરિયા ચેવ જાવ મણાસતરિયા ચેવ) તેજોલેશ્યા તેનાથી પણ અધિક ઇષ્ટ યાવત્
 અધિક મનોહર હોય છે..

(પમ્હલેસ્સાણં મંતે ! કેરિસિયા વન્નેણં પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા વર્ણથી કેવી
 કહી છે ? (ગોયમા ! સે જહાનામણ) હે ગૌતમ ! જેમ કેઈ (ચંપેહવા) ચંપો (ચંપયછલ્લીહ વા)
 ચંપાની છાલ (ચંપયભેદેહ વા) ચંપાનો ભેદ-ટુકડો (હાલિદાહ વા) હળદર (હાલિદગુલિયા
 હવા) હળદરની ગોટી (હાલિદભેદેહ વા) હળદરનો ભેદ-ટુકડો (હરિયાલેહ વા) હડતાલ
 (હરિયાલગુલિયાહ વા) હડતાલની ગુટિકા (હરિયાલભેદેહ વા) હડતાલનો ભેદ (ચિરેહ
 વા) ચિકુર નામની પીળી વસ્તુ (ચિરરાગેહ વા) ચિકુર-રાગ (સુવર્ણસિપ્પીહ વા) સોનાની
 ધીપ (વરકળગનિહસેહ વા) ઉત્તમ સુવર્ણ નિકષ-કસોટી પર બનેલી સુવર્ણરેખા
 (વરપુરિસવસણેહ વા) વાસુદેવના વસ્ત્ર (અલ્લહકુસુમેહ વા) અલ્લકીના પુષ્પ (ચંપયકુસુમે
 હવા) ચંપાનું ફૂલ (કર્ણિયારકુસુમેહ વા) કરણ (પીળી)ના પુષ્પ (કુહંડયકુસુમેહ વા) કુખા-

मिति वा सुहिरण्यकाकुसुममिति वा कोरंटकमालपदाम इति वा पीताशोक इति वा पीत
कणवीर इति वा पीतबन्धुजीव इति वा, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः,
पद्मलेश्या खलु इत इष्टतरिका याद् यन आमतारिकाचैव वर्णेन प्रज्ञता, शुक्ललेश्या खलु
भदन्त ! कीदृशी वर्णेन प्रज्ञता ? गौतम ! तद्यथा नाम भङ्ग इति वा शङ्ख इति वा चन्द्र इति
वा कुन्दमिति वा दकमिति वा दकरज इति वा दधि इति वा दधिघन इति वा क्षीरपूरमिति
वा सुक्कच्छिवाडिका इति वा पिहुणमिज्जिका इति वा ध्मातधोतरूप्यपट्ट इति वा शारद-

पुष्प (कुहंडय कुसुमेइ वा) कृष्णमण्डलता का कुसुम (सुवण्ण जूहियाइ वा) स्वर्ण
यूथिका कुसुम (सुहिरन्निया कुसुमेइ वा) सुहिरण्यका कुसुम (कोरिंटमल्ल-
दामेइ वा) कोरंटक की पुष्पमाला (पीतासोगेइ वा) पीताशोक (पीतकणवीरेइ
वा) पीलाकनेर (पीतबन्धुजीवए वा) पीले बन्धुजीवक का पुष्प (भवेयारूवे ?)
ऐसे रूप वाली होती है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ
नहीं है (पम्हलेस्साणं एत्तो इट्ठतरिया जाव मणामतरिया) पद्मलेश्या इससे
भी अधिक इष्ट यावत् अधिक मनोज्ञ (वण्णेणं पणत्ता) वर्ण से कही है

(सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पणत्ता ?) हे भगवन् ! शुक्ल-
लेश्या वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहा नामए) हे गौतम ! जैसे कोई
(अंकेइ वा) अंकरत्न (संखेइ वा) शंख (चंदेइ वा) चन्द्रमा (कुंदेइ वा) कुन्द (दगेइ
वा) दक-जल (दगरएइ वा) जलकण (दधीइ वा) दही (दहिघणेइ वा) जमा हुआ
दही (खीरेइ वा) दूध (क्षीरपूरएइ वा) दूध का उफान (सुक्कच्छिवाडियाइ वा)
सूखी फली (पेहुणमिजियाइ वा) मयूरपिच्छ की मींजी (धतधोयरूपपट्टेइ वा)

एकलतानु पुष्प (सुवण्णजूहियाइ वा) २५^१ यूथिका (गुध) पुष्प (सुहिरन्नियाकुसुमेइ वा)
सुहिरण्यकानु पुष्प (कोरिंटमल्लदामेइ वा) कोरंटकनी पुष्पमाला (पीतासोगेइ वा) पीणा
अशोक (पीतकणवीरेइ वा) पीणी कदणु (पीतबन्धुजीवएइ वा) पीणा अन्धुलवना पुष्प
(भवेयारूवे ?) अथवा इपवाणी होय छे।

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! या अर्थ समर्थ नहीं (पम्हलेस्साणं एत्तो
इट्ठतरिया जाव मणामतरिया) पद्मलेश्या तेनाथी पणु अधिक छिट यावत् अधिक मनोज्ञ
(वण्णेणं पणत्ता) वरुंथी छडी छे

(सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पणत्ता) हे भगवन् ! शुक्ललेश्या वरुंथी कैवी
छडेवी छे ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जेम केअ (अंकेइ वा) अंठ रत्न (संखेइ वा)
शंख (चंदेइ वा) चन्द्रमा (कुंदेइ वा) भोगरे (दगेइ वा) दक जल (दगरएइ वा) जलकण
(दधीइ वा) दही (दहिघणेइ वा) जमावेहुं दंडी (खीरेइ वा) दूध (क्षीरपूरएइ वा) दूधने।
उभरे। (सुक्कच्छिवाडियाइ वा) सुकीइणी (पेहुणमिजियाइ वा) भेरनापिछानामींज (धतधो-
यरूपपट्टेइ वा) तथा गीने धोयेवी आदीनी पाट (सारदवलाहणइ वा) शरद्वस्तुने। मेध (कुसुद-

વલાહકં इति वा कुमुददलमिति वा पुण्डरीकदलमिति वा शालिपिट्टराशिरिति वा कुटज-
 पुष्पराशिरिति वा सिन्दुवारमल्लदाम इति वा श्वेताशोक इति वा श्वेतकणवीर इति वा श्वेत-
 बन्धुजीव इति वा, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, शुक्ललेश्या खलु इत इष्ट-
 तरिकाचैव मनोज्ञतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, एताः खलु भदन्त ! पद्मलेश्याः कतिपु वर्णेषु
 शिष्यन्ते ? गौतम ! पञ्चसु वर्णेषु शिष्यन्ते तद्यथा—कृष्णलेश्या कालेन वर्णेन शिष्यते नील
 लेश्या नीलवर्णेन शिष्यते कापोतलेश्या कृष्णलोहितेन वर्णेन शिष्यते तेजोलेश्या लोहितेन
 वर्णेन शिष्यते पद्मलेश्या हारिद्रकेण वर्णेन शिष्यते शुक्ललेश्या शुक्लेन वर्णेन शिष्यते॥सू० १७।

તપાકર ધોયે હુણ ચાંદી કા પદ્મ (સારદવલાહણ વા) શરદ્વત્સુ કા મેઘ (કુમુદદલેહ
 વા) કુમુદ કા દલ (પૌંડરીયદલેહ વા) શ્વેત કમલ કા દલ (સાલિપિટ્ટરાસીતિ વા)
 ચાવ્રલોં કે આટે કી રાશિ (કુટજપુષ્પરાસીતિ વા) કુટજ કે પુષ્પોં કી રાશિ (સિંધુ
 વારમલ્લદામેહ વા) સિંધુવાર કે પુષ્પોં કી માલા (સેયાસોણ વા) શ્વેત અશોક
 પુષ્પ (સેયકણવીરેહ વા) શ્વેતકનેર કા ફૂલ (સેતવંધુ જીવણ વા) શ્વેત બંધુ જીવક
 કા ફૂલ (ભવેયારૂપે ?) એસે રૂપવાલી હોતી હૈ ? (ગોયમા ! જો ઇણદે સમદે) હૈ
 ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (સુક્લેસ્સા ણં ઇત્તો હદ્ધતરિયા ચેવ) શુક્લલેશ્યા
 ઇસસે મી ઇષ્ટતર (મણુણયરિયા ચેવ) મનોજ્ઞતર (વર્ણેણં પણ્ણત્તા) વર્ણ સે કહી હૈ
 (એયાઓ ણં મંતે ! છલ્લેસ્સાઓ કહિસુ વન્નેસુ સાહિજ્જંતિ) હૈ મગવન્ !
 યહ છ લેશ્યાં કિતને વર્ણોં મેં કહી જાતી હૈ ? (ગોયમા ! પંચસુ વર્ણેસુ સાહિ-
 જ્જંતિ) હૈ ગૌતમ ! પાંચ વર્ણોં મેં કહી જાતી હૈ (ત જહા—કળહલેસ્સા કાલણં
 વર્ણેણં સાહિજ્જહ) તદ્યથા કૃષ્ણલેશ્યા કાલવર્ણં દ્વારા કહી જાતી હૈ (નીલલેસ્સા
 નીલવર્ણેણં) નીલલેશ્યા નીલવર્ણં દ્વારા (સાહિજ્જતિ) કહી જાતી હૈ (કાઠ-
 લેસ્સા કાલલોહિણં વર્ણેણં સાહિજ્જતિ) કાપોતલેશ્યા કાલે—લાલ વર્ણં દ્વારા

દલેહ વા) કુમદનુ દલ (પૌંડરિયદલેહ વા) શ્વેતકમળનુ દળ (સાલિપિટ્ટરાસીહ વા) ચોખાનાઘોટ-
 ની રાશિ (કુટજપુષ્પરાસીતિ વા) કુટજના પુષ્પોની રાશિ (સિન્દુવારમલ્લદામેહ વા) સિન્દુ-
 વારના પુષ્પોની માળા (સેયાસોણ વા) શ્વેત અશોક પુષ્પ (સેયકણવીરેહ વા) શ્વેતકણેરનું
 ફૂલ (સેતવંધુજીવણ વા) શ્વેતબંધુજીવકનું ફૂલ (ભવેયારૂપે) એવા રૂપવાળી હોય છે ?

(ગોયમા ! જો ઇણદે સમદે) હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સુક્લેસ્સાણં એત્તોહદ્ધ-
 તરિયાચેવ) શુક્લલેશ્યા તેનાથી પણ ઇષ્ટતર (મણુણયરિયાચેવ) મનોજ્ઞતર (વર્ણેણં પણ્ણત્તા)
 વર્ણથી ઠઠી છે (એયાઓ ણં મંતે ! છલ્લેસ્સાઓ કહિસુ વન્નેસુ સાહિજ્જંતિ) ભગવન્ ! આ છ લેશ્યાઓ
 કેટલા વર્ણોથી ઠહેવાય છે ? (ગોયમા ! પંચસુ વર્ણેસુ સાહિજ્જંતિ) ગૌતમ ! પાંચવર્ણોમાં ઠહેવા-
 ય છે (તં જહા કળહલેસ્સા કાલણં વર્ણેણં સાહિજ્જહ) તે આ પ્રમાણે—કૃષ્ણલેશ્યા ઠાળા વર્ણ દ્વારા
 ઠહેલી છે (નીલલેસ્સા નીલવર્ણેણં) નીલલેશ્યા નીલવર્ણ દ્વારા (સાહિજ્જંતિ) ઠહેવાય છે (કાઠ-
 લેસ્સા કાલલોહિણં વર્ણેણં સાહિજ્જંતિ) કાપોતલેશ્યા ઠાળા અને લાલ વર્ણ દ્વારા ઠહેવાયેલી છે

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હૈ ગૌતમ ! જેમ કેઈ જામૂત હોય અર્થાત્ વર્ષાફલના અરંભનો મેઘ હોય (જામૂતનો અર્થ જીવન અર્થાત્ જળને ધારણ કરનાર-વાહણ) કેમકે વર્ષા રંભકાલિક મેઘમાં ઘણિકાલિમા જોવાય છે) કૃષ્ણલેશ્યા તેના સમાન વર્ણુ વાળી હોય છે આહીં કૃષ્ણલેશ્યાનો અર્થ કૃષ્ણલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્ય સમજવું જોઈએ. કેમકે તેમાં જ

વા શબ્દસ્તુ ઉપમાનાન્તરસમુચ્ચાયક इति, અગ્રેऽપિ 'અંજનેહ વા' અઙ્ગનમ્-સૌવીરાઙ્ગનમિતિ વા, અથવા અઙ્ગનમ્-રત્નવિશેષ इति વા તત્સદૃશી કૃષ્ણદ્રવ્યાત્મિકા લેશ્યા 'અંજનેહવા' અઙ્ગન-દીપમલ્લિકામલ इति વા, અથવા સ્નેહાભ્યક્તશકટાક્ષઘર્ષણોદ્ભવો મલ इति વા 'ગવલેહવા' ગવલમ્-મહિષશૃંગમ્ ઉપરિતનત્વગમાગરહિતમિતિ વા તત્રાપિ વિશિષ્ટસ્ય કાલિમ્નો દર્શનાત્ 'ગવલેહવા' ગવલકવૃન્દમિતિ વા તત્સદૃશી હા લેશ્યા इति વા, 'જંબૂ-ફલેહ વા' જંબૂફલમ્-પ્રસિદ્ધમેવ તદિવ इति વા, 'અદારિઠ્ઠપુષ્પેહ વા' આદ્રારિઠ્ઠકપુષ્પમ્-આદ્રમ્-વિલગ્નમ્ અરિષ્ઠકમ્-ફલવિશેષઃ (રીઠા) इति ભાષા પ્રસિદ્ધમ્ તદિવ इति વા, 'પર-પુઢેહ વા' પરપુષ્ઠઃ-કોકિલ इति વા, તત્સદૃશી કૃષ્ણદ્રવ્યાત્મિકા લેશ્યા इति ભાવઃ, 'ભમરેહ વા' ભ્રમરઃ મધુકર इति વા તસ્યાપિ વિશિષ્ટસ્ય કાલિમ્નઃ પ્રસિદ્ધત્વાત્ 'ભમરાવલીહ વા' ભ્રમશવલિઃ-દ્વિરેફપદ્ધત્કિરિતિ વા, 'ગયકલભેહ વા' ગયકલભઃ-હસ્તિપોત इति વા, 'કિપ્પહેકસરેહવા' કૃષ્ણ-

કે યોગ્ય દ્રવ્ય સમઙ્ગના ચાહિયે ક્યોંકિ ઉન્હીં મેં વર્ણાદિ હો સકતે હૈં, કૃષ્ણ દ્રવ્યોં કે નિમિત્ત સે ઉત્પન્ન હોને વાલી ભાવરૂપ કૃષ્ણલેશ્યા નહીં સમઙ્ગની ચાહિયે, ભાવલેશ્યા મેં વર્ગ આદિ કા હોના સંભવ નહીં હૈં । યહાં इति શબ્દ કે દ્વારા ઉપમાન ભૂત વસ્તુ કે નામ કી સમાપ્તિ સૂચિત કી ગઈ હૈં ઓર 'વા' શબ્દ અન્ય ઉપમાઓં કે સમુચ્ચય કે લિયે પ્રયુક્ત હુઆ હૈં

અંજન અર્થાત્ આંખોં મેં આંજને કા સૌવીરાંજન આદિ અથવા અંજન નામક રત્ન બી લિયા જા સકતા હૈં । કૃષ્ણ દ્રવ્ય લેશ્યા ઇન્કે જૈસે વર્ણ કી હોતી હૈં । દીપમલ્લિકા કા મલ અથવા ગાડી કા ઓગન । કૃષ્ણ દ્રવ્યલેશ્યા ઇસ્કે સમાન બી હોતી હૈં । ઇસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા કજ્જલ, બૈંસ કે સીંગ કે ખીતરી ભાગ, ગવલક વૃન્દ, જામુન કે ફલ, તાજા અરીઠા, કોયલ, ભ્રમર (ભોંરા), ભ્રમરોં કી કતાર, હાથી કે ચર્ર્ચે, કૃષ્ણ કેશર-કૃષ્ણ વકુલ યા આકાશચિગલ અર્થાત્ શરદ્ ઋતુ કે મેઘોં કે બીચ કે આકાશ ઘુણ્ડ કે સમાન હોતી હૈં । મેઘોં કે મધ્યવર્તી

વર્ણાદિ હોઈ શકે છે, કૃષ્ણ, દ્રવ્યોના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થનારી ભાવરૂપ કૃષ્ણલેશ્યા સમ-જવી ન જોઈએ, કેમકે ભાવલેશ્યામા વર્ણુઆદિનું હોવું તે અસંભવિત છે. આહી 'ઇતિ' શબ્દ દ્વારા ઉપમાન ભૂત વસ્તુના નામની સમાપ્તિ સૂચિત કરેલી છે અને 'વા' શબ્દ અન્ય ઉપમાઓના સમુચ્ચયને માટે પ્રયુક્ત થયેલ છે.

અંજન અર્થાત્ આંખોમા આજવાનું સૌવીરાંજન આદિ અથવા અંજન નામનું રત્ન પણ લઘુશિકાય છે કૃષ્ણ દ્રવ્યલેશ્યા તેમના જેવા વર્ણુની હોય છે. અંજન અર્થાત્ દીપમલ્લિકાનામલ અથવા ગાડીની મળી (ઓગન) કૃષ્ણદ્રવ્યલેશ્યા તેના સમાન પણ હોય છે. એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા કાજળ, લેંસના સિંગડાનો અંદરનો ભાગ, ગવલકવૃન્દ, જાંબુફળ તાજા અરીઠા, કોયલ ભ્રમર, ભ્રમરાની કતાર, હાથીનું બચ્ચું, કૃષ્ણકેસર-કૃષ્ણબકુલ અગર આકાશ ચિગલ અર્થાત્ શરદઋતુના મેઘોની વચ્ચેના આકાશ ખડની સમાન હોય છે,

કેશરઃ—કૃષ્ણવકુલ ઇતિ વા ‘આગાસથિગલે હવા’ આકાશથિગલમ્—શરત્કાલિકમેધાન્તરાક-
ષ્ટર્યાકાશખંડમિતિ વા તસ્યાપિ અત્યન્ત કાલિમ્નઃ—પ્રસિદ્ધત્વાત્ ‘કિણ્હાસોદ્દ વા’ કૃષ્ણાશોક
ઇતિ વા, ‘કણ્હકણવીરદ્દ વા’ કૃષ્ણકણવીરો વૃક્ષવિશેષ ઇતિ વા ‘કણ્હબંધુજીવદ્દ વા’ કૃષ્ણબન્ધુ-
જીવ ઇતિ વા, એતે ત્રયઃ અશોકકણવીરવન્ધુજીવાઃ પુષ્પવૃક્ષવિશેષા બોધ્યા સ્તે ચાશોકાદયો
જાતિભેદેન પશ્ચવર્ણા ભવન્તિ તત્ર ઇતરવર્ણનિરાસાર્થ કૃષ્ણગ્રહણં કૃતમિતિ એતાદૃશી કૃષ્ણ-
દ્રવ્યાત્મિકા લેશ્યા ભવતીતિ ભાવઃ, ભગવતા એતાવતિ પ્રતિપાદિતે સતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘ભવે એયારૂવે’ હે ભદન્ત ! કિં ભવેત્ કૃષ્ણલેશ્યા વર્ણેન એતદ્રૂપા—જીમૂતાદિરૂપા ? ભગવા-
નાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—યુત્તયોપપન્નઃ, તત્ર હેતુમાહ—
‘કણ્હલેસ્સાણં ઇત્તો અણિટ્ટયરિયાચેવ’ કૃષ્ણલેશ્યા ચલ્લ ઇતઃ—જીમૂતાદિતઃ જીમૂતાઘપેક્ષયે-
ત્યર્થઃ કૃષ્ણેન વર્ણેન અણિટ્ટતરિકા ચૈવ—અતિશયેન અણિટ્ટા અણિટ્ટતરા સૈવ અણિટ્ટતરિકા
અનીપ્સિતતરા એવ ભવતીતિ ભાવઃ, અત્ર કિશ્ચિદાણિટ્ટસ્યાપિ કસ્તૂરીકાદિવસ્તુનઃ સ્વરૂપેણ-

આકાશ ખંડ મેં વિશેષ કાલિમા દૃષ્ટિગોચર હોતી હૈ) અથવા કાલે અશોક,
કાલે કનેર, કાલે વન્ધુજીવક કે સમાન હોતી હૈ । યે તીનોં ફલોં વાલે વૃક્ષ હૈં ।
યે અશોક આદિ જાતિ ભેદ સે પાંચોં વર્ણોં કે હોતે હૈં, અતએવ અન્ય વર્ણોં કા
નિષેધ કરને કે લિએ યહાં કૃષ્ણ શબ્દ કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ
કૃષ્ણલેશ્યા ઉલ્લિખિત વસ્તુઓં કે સમાન કૃષ્ણ વર્ણ કી હોતી હૈ ।

ભગવાન્ કે દ્વારા હતના પ્રતિપાદન કરને પર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે
ભગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યામેધાદિ કે સમાન હોતી હૈ ? તત્ર ભગવાન્ ઉત્તર દેતે
હૈ—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ત યહ વાત સહી નહીં હૈ, કયોંકિ
કૃષ્ણલેશ્યા મેધ આદિ ઉલ્લિખિત કાલી વસ્તુઓં સે ભી અધિક અણિટ્ટ હોતી
હૈ । કોઈ—કોઈ વસ્તુ જૈસી કસ્તૂરી, અણિટ્ટ હોને પર ભી સ્વરૂપ સે કાન્ત હોતી
હૈ, મગર કૃષ્ણલેશ્યાએસી ભી નહીં હૈ, યહ દિશ્વલને કે લિએ કહા ગયા હૈ કિ

મેધાના મધ્યવતીં આકાશખંડમાં વિશેષ કાલિમા દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે, અથવા કાળું
અશોક, કાળીકથુર, કાળુંબન્ધુજીવક તેના સમાન હોય છે. આ ત્રણે કુલોવાળાં વૃક્ષ છે.
આ અશોક વિગેરે બલિલેદે કરી પાંચે રંગના હોય છે, તેથીજ અન્ય વર્ણોના નિષેધકર
વા માટે અહીં ‘કૃષ્ણ’ શબ્દ ગ્રહણ કરાયેલો છે. તાત્પર્ય એ છે કે કૃષ્ણલેશ્યા ઉલ્લિ-
ખિત વસ્તુઓના સમાન કૃષ્ણ વર્ણની હોય છે.

ભગવાન્ દ્વારા એટલું પ્રતિપાદન કરતાં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—‘ભગવાન્’ શું
કૃષ્ણલેશ્યા મેધ આદિના સમાન હોય છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે કૃષ્ણલેશ્યામેધ
આદિનિર્દિષ્ટ કાળી વસ્તુઓથી પણ અધિક અણિટ્ટ હોય છે. કાઈ—કાઈ વસ્તુ, જેમકે
કસ્તૂરી અણિટ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વરૂપથી મનોહર છે, પણ કૃષ્ણલેશ્યા એવી પણ નથી,
એ બાતાવવા માટે કહેલું છે કે તે અકાન્તતર અર્થાત્ત અત્યન્ત અકમનીય હોય છે. કાઈ

કાન્તત્વાત્ તસ્યાઃ કમનીયત્વાત્મક કાન્તત્વનિરાસાર્થમાહ—‘અર્થતયરિયાં ચૈવ’ અકાન્તતરિકાં ચૈવ અતિશયેન અકાન્તાં અકમનીયાં અકાન્તેતરા સૈવ અકાન્તતરિકા કૃષ્ણલેશ્યા ભવતીતિ ભાવઃ, અથ કેષાંચિત્ કિંચિદનિષ્ઠસ્યાપિ સ્વરૂપતોઽકાન્તસ્યાપિ વસ્તુનોઽન્યેષાં પ્રિયત્વાત્ તસ્યાઃ સર્વથા પ્રિયત્વનિરાસર્યમાહ—‘અપ્રિયતરિયાં ચૈવ’ અપ્રિયતરિકા ચૈવ—અતિશયેન અપ્રિયા અપ્રિયતરા સૈવ અપ્રિયતરિકા ન કસ્યાંપિ પ્રિયતરા કૃષ્ણલેશ્યા ભવતીતિ ભાવઃ, અતેવ ‘અમણોજ્ઞતરિયાં ચૈવ’ અમનોજ્ઞતરિકા ચૈવ—અતિશયેન અમનોજ્ઞા અમનોજ્ઞતરા સૈવ અમનોજ્ઞતરિકા કૃષ્ણલેશ્યા ભવતિ, યાંયાતંદ્યેન તત્સ્વરૂપપરિજ્ઞાને સતિ કિંચિદપિ ઉપાદેયતયાં તત્ર મનસઃ પ્રવૃત્યર્દશનાત્, અથ કિંચિદમનોજ્ઞતરસ્યાપિ વસ્તુનો મધ્યમસ્વરૂપત્વાત્ સર્વથા મનોજ્ઞતરત્વનિરાસાર્થમાહ—‘અમર્ણામંતરિયાં ચૈવ વર્ણેણ પેણત્તો’ અર્મનઆમતરિકા ચૈવ—ન મનાંસિ આપ્નોતિ—અત્માધીનતાં નયતીતિ અમનઆમા અતિશયેન અર્મન આમા અમનઆમંતરા સૈવ અમનઆમંતરિકા તથાવિધા કૃષ્ણલેશ્યા વર્ણેન પ્રજ્ઞા,

અથ નીલલેશ્યામધિકૃત્ય ગૌતમો વર્ણ પૃચ્છતિ—‘નીલલેશ્યા ણં મંતે ! કેરિસિયા વર્ણેણ વંહં અકાન્તતરં અર્થાત્ અત્યન્તં અકમનીયં હોતીં હૈ । કોઈં વસ્તુ અનિષ્ઠં ઔર અકાન્તં હોને પરં મી કિન્હીં કો પ્રિયં હોતીં હૈ, મગર કૃષ્ણલેશ્યા પ્રિયં મી નહીં હોતીં, યહ દિલ્લોને કે લિંઈ કહાં હૈ—વહ અતિશય અપ્રિયં હોતીં હૈ । ઇંસી કારણ કૃષ્ણલેશ્યા અમનોજ્ઞતરં અર્થાત્ અત્યન્તં અમનોજ્ઞં હોતીં હૈ । યથાર્થરૂપ સૈં ઉંસેકે સ્વરૂપ કા પરિજ્ઞાનં હોં જાને પરં મન ઉંસે કિંચિત્ મી ઉપાદેય નહીં માંનંતો । કોઈં વસ્તુ ઇંસી મી હોતીં હૈ જો અમનોજ્ઞતર હોને પરં મી મધ્યમ સ્વરૂપ વાળી હો, મગર કૃષ્ણલેશ્યા સર્વથા હી અમનોજ્ઞં હૈ, યહ પ્રદર્શિત કરને કે લિંઈ ઉંસે ‘અમન આમંતરિકા’ કહાં હૈ । તાત્પર્યં યહં હૈ કિં કૃષ્ણલેશ્યા ઉપર્યુક્ત કૃષ્ણ વર્ણ વાળી વસ્તુઓં કી અપેક્ષા મી અત્યન્ત અનિષ્ઠં, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ ઔર અમનામં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી એવ નીલલેશ્યાં કે વર્ણ કે વિષય મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ !

વસ્તુ અનિષ્ઠ અને અકાન્ત હોવા છતાં પણ કોઈને પ્રિય હોય છે, પણ કૃષ્ણલેશ્યા પ્રિય પણ નથી હોતી. એ બતાવવાને માટે કહ્યું છે—તે અતિશય અપ્રિય હોય છે, એ કારણે કૃષ્ણલેશ્યા અમનોજ્ઞતર અર્થાત્ અત્યન્ત અમનોજ્ઞ હોય છે. યથાર્થરૂપે તેના સ્વરૂપનું પરિજ્ઞાન થઈ જતાં મન તેને જરાય ઉપાદેય નથી માનતું. કોઈ વસ્તુ એવી પણ હોય છે જે મનોજ્ઞતર હોવા છતાં પણ મધ્યમ સ્વરૂપ વાળી હોય, પણ કૃષ્ણલેશ્યા સર્વથા સર્વ પ્રકારે અમનોજ્ઞ છે, એ પ્રદર્શિત કરવાને માટે તેને ‘અમનઆમંતરિકા’ કહેવા છે. તાત્પર્ય એ છે તે કૃષ્ણલેશ્યા ઉપર્યુક્ત કૃષ્ણ વર્ણવાળી વસ્તુઓની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્ત અનિષ્ઠ અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનામ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હવે નીલલેશ્યાના વર્ણના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! નીલ

पणत्ता ?' हे भदन्त ! नीललेश्या खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहाणामए भिगएइवा' तत्—अथ यथानाम इति दृष्टान्ते भृङ्गः—पक्ष्मलो-
लघुपक्षिविशेषः कीदृशभृङ्गन्याये प्रसिद्धः न तु भ्रमरः तस्य वर्णइव नीलद्रव्यात्मिका लेश्या वर्णेन
प्रज्ञप्ता अथवा—'भिगएत्तेइ वा' भृङ्गपत्रम्—तस्यैव पक्षिविशेषस्य भृङ्गस्य पत्रम्—पक्ष्म तस्य वर्णइव
नीललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता 'चासेइवा' चापः, इति वा पक्षिविशेषः 'नीलकण्ठ' इति नाम्ना,
प्रसिद्धः तस्य वर्ण इव नीललेश्या 'चासपिच्छएइ वा' चापपिच्छम् इति वा चापस्य—प्रागुक्तस्य
पिच्छम्—पत्रम् तस्य वर्णइव नीललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, 'सुए इवा' शुक इति वा—कीरः पक्षि-
विशेषस्तस्य वर्ण इव 'सुयपिच्छेइ वा' शुकपिच्छम्—शुकस्य—प्रागुक्तकीरस्य पक्षिविशेषस्य
पिच्छम्—पत्रम् तस्य वर्णइव 'सामाइ वा' श्यामा इति वा—प्रियङ्गुः मुन्यन्नविशेषः तस्य
वर्णइव 'वणराइ वा' वनराजिः—तमालादिवृक्षवनपङ्क्तिस्तस्या वर्णइव वा 'उच्चंतएइ वा'
उच्चन्तकः—दन्तरागः तस्य वर्णइव 'पारेवयगीवाइ वा' पारावतग्रीवा इति वा पारावतस्य—
कपोतस्य ग्रीवा—गलप्रदेश स्तस्या वर्णइव वा 'मोरगीवाइ वा' मयूरग्रीवा इति वा—मयूरस्य-
ग्रीवाया वर्णइव वा 'हलहरवमणेइ वा' हलहरस्य—बलदेवस्य वसनं—वस्त्रम् तस्य नीलवर्णइव
'अयसीकुसुमेइ वा' अतसी कुसुममिति वा—अतस्याः—'अलसी' इति भाषाप्रसिद्धायाः कुसु-
मम्—पुष्पम् तस्य नीलवर्ण इव 'वाणकुसुमेइ वा' वाणकुसुममिति वा—वाणस्य तन्नाम्ना प्रसिद्ध
नीललेश्या वर्ण से किस प्रकार की कही है ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसे कोई भृङ्ग नामक पक्षी हो, जो कीदृश भृङ्ग न्याय
में प्रसिद्ध है, (यहां भृङ्ग का अर्थ भ्रमर नहीं समझना चाहिए) उसके वर्ण के
समान नीललेश्या का वर्ण है । अथवा नीललेश्या उसी भृङ्ग नामक पक्षी के
पंख के समान वर्ण वाली होती है । अथवा वह नीलकंठ नामक पक्षी के समान,
नीलकंठ के पंख के समान, शुक (तोते) के समान, शुक के पंख के समान,
श्यामाक— प्रियंगु अथवा सांवां नामक धान्य के वर्ण के समान, वनराजि (वन-
पंक्ति) के समान, दन्तराग के समान, कबुतर की ग्रीवा के समान, मयूर की
ग्रीवा के समान, बलदेव के वस्त्र के समान, अलसी के फूल के समान, वाण

लेश्या वर्णुथी केवा प्रहारनी रही छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जेन कोई भृङ्गनामवुं पक्षी जे कीदृश भृङ्ग न्यायमां प्रसिद्ध
छे, अही भृङ्गने अर्थ लभरे न समजवे जेअछे, जेना वर्णुना समान नीललेश्याने
रग छे, अथवा नीललेश्या जेअ भृङ्ग नामना पक्षीनी पांछना समानवर्णु वाणी छे।
अथवा ते नीलकंठ नामना पक्षीनी समान, नीलकंठनी पांछनी समान, पोपटना समान,
पोपटनी पांछना समान श्यामाक प्रियंगु अथवा सामानामना धान्यना रंगनी समान,
वनराजि (वनपंक्ति)ना समान, दन्तरागना, समान, कबूतनी डोकना समान, मोरनी ग्रीवाना
समान, बलदेवना वस्त्रोनीसमान, अणसीनाकुलनी समान, वाणनामना वृक्षना कुलनी समान,

વૃક્ષવિશેષસ્ય કુસુમમ્-પુષ્પમ્ તસ્ય વર્ણૈવ વા 'અંજનકેસિયા કુસુમે૬ વા' અંજનકેશિકાયાઃ-
 વનસ્પતિ વિશેષસ્ય કુસુમમ્-પુષ્પમ્ તસ્ય વર્ણૈવ વા 'નીલુષ્પલે૬ વા' નીલોત્પલમિતિ વા-
 નીલકમલમ્ તસ્ય વર્ણૈવ 'નીલાસો૬ વા' નીલાશોક ઇતિ વા-અશોક વૃક્ષવિશેષ સ્તસ્ય વર્ણ
 ઈવ વા 'નીલકળવીર૬ વા' નીલકળવીરઃ-કળવીરનામ વૃક્ષવિશેષ સ્તસ્ય વર્ણૈવ વા, 'નીલ-
 ઘંધુજીવે૬ વા' નીલવન્ધુજીવ ઇતિ વા-વન્ધુજીવ નામ વૃક્ષવિશેષસ્તસ્ય વર્ણૈવ નીલલેશ્યા
 પ્રજ્ઞા, ભગવતા મૃદ્ધાદિના નીલલેશ્યા વર્ણે પ્રતિપાદિતે સતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'મવેયારૂવે'
 હે મદન્ત ! ભવેત્ નીલલેશ્યા એતદ્ રૂપા-મૃદ્ધાદિરૂપા ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હૈં ગૌતમ !
 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્યઃ સમર્યઃ-યુત્તયોપપન્નઃ, તત્ર હેતુમાહ-'એત્તો જાવ અમણામયરિયા
 ચેવ વણ્ણેણં પણ્ણત્તા' ઇતઃ-મૃદ્ધાદિતઃ-મૃદ્ધાદિવર્ણાપેક્ષયેત્યર્થઃ યાવત્-નીલલેશ્યા યલ્લ અનિ-
 ણ્ટતરિકા ચૈવ-અતિશયેન અનિણ્ટા અનમીણ્ટતરેત્યર્થઃ, અકાન્તતરિકા ચૈવ-અતિશયેન અક-
 મનીયા, અપ્રિયતરિકા ચૈવ અતિયયેન અપ્રિયા, અમનોજ્ઞતરિકા ચૈવ-અતિશયેન અમનોજ્ઞા,
 અમનઆમતરિકા ચૈવ-અતિશયેન અમન આમા મનસોઽવાઙ્મનીયેત્યર્થઃ વર્ણેન પ્રજ્ઞા, ગૌતમઃ
 પૃચ્છતિ-'કાઉલેસા ણં મંતે ! કેરિસિયા વણ્ણેણં પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! કાપોતલેશ્યા
 યલ્લ કીદશી વર્ણેન પ્રજ્ઞા ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સે જહા નામણ્ણ સ્વદિર-

નામક વૃક્ષ કે પુષ્પ કે સમાન, અંજન કેશિકા નામક વનસ્પતિ કે પુષ્પ કે સમાન
 નીલકમલ કે સમાન, નીલે અશોક કે સમાન, નીલે કનેર કે સમાન તથા નીલે
 ઘન્ધુ જીવક કે સમાન નીલલેશ્યા કહી ગઈ છે ।

ભગવાન્ કે દ્વારા મૃગ આદિ કે સમાન નીલલેશ્યા કા વર્ણ પ્રતિપાદન કરને
 પર ગૌતમસ્વામી ફિર પ્રશ્ન કરતે હૈં-નીલલેશ્યા ભૃંગ આદિ જૈસી હોતી છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં છે, ક્યોંકિ નીલલેશ્યા ભૃંગ
 આદિ સે મી અત્યન્ત અનિણ્ટ હોતી છે, અકાન્તતર, અપ્રિયતર, અમનોજ્ઞતર ઓર
 અમન આમતરિક હોતી છે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વર્ણ કી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા કિસ પ્રકાર કી
 કહી ગઈ છે ?

અંજનકેશિકા નામની વનસ્પતિના પુષ્પની સમાન, નીલકમળની સમાન, નીલઅશોકની
 સમાન, નીલકનેરના સમાન, તથા નીલઘન્ધુજીવકના સમાન નીલલેશ્યા કહેલી છે ।

શ્રી ભગવાન્ દ્વારા ભૃંગઆદિની સમાન નીલલેશ્યાનો રંગ પ્રતિપાદન કરતાં શ્રીગૌ-
 તમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-નીલલેશ્યાભૃંગ આદિ જેવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે નીલલેશ્યા ભૃંગવિગેરેથી
 પણ અત્યન્ત અનિણ્ટ હોય છે, અકાન્તતર, અપ્રિયતર, અમનોજ્ઞતર અને અમન આમત-
 રિક હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રંગની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યા કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

સારણ્ વા' તત્-અથ યથાનામ્ इति दृष्टान्ते खदिरसार इति वा-खदिरस्य 'कथ' इति भाषा प्रसिद्धस्य सारः-मध्यवर्तितत्त्वविशेषस्तस्य वर्णइव वा कापोतलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ते-
त्यग्रेण सम्बन्धः, अथवा-‘खदिरसारण् वા’ खदिरसारक इति वा-खदिरस्य-प्रागुक्तस्यैव-
सारकः-अन्तः सारस्तस्य वर्णइव वा कापोतलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता ‘धमास सारेइ वा’ धमासा-
सार इति वा धमासा नाम वृक्षविशेषस्य सारः-अन्तः सत्त्वम् तस्य वर्णइव वा ‘तंबेइ वा’
तम्ब इति वा-तम्ब इति देशीयः शब्दः तदर्थः वेणुइव वा, इति बोध्यः, एवम्-‘तंबकरोट्टे
इवा’ तम्बकरोट्ट इति वा, तम्बकरोट्ट इत्यपि देशीयः शब्दः तदर्थस्य वर्णइव वा ‘तंबच्छिवा-
डियाइ वा’ तम्बच्छिवाटिका इति वा, अयमपि देशीयः शब्दस्तद्वच्च्यस्य वर्णइव वा,
‘वाइंगणि कुसुमेइ वा’ वृन्ताकी कुसुमम्-वृन्ताक्याः कुसुमम्-पुष्पम् तस्य वर्णइव ‘कोइलच्छद
कुसुमेइ वा’ कोकिलच्छद कुसुमम् इति वा-कोकिलच्छद स्तैलकण्टको नाम वृक्षविशेषस्तस्य
कुसुमस्य-पुष्पस्य वर्णइव ‘जवासाकुसुमेइ वा’ जवासकुसुममिति वा-जवासनाम वृक्षविशे-
षस्य कुसुमम्-पुष्पं तस्य वर्णइव कापोतलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्तं, भगवता खदिरसारादिना
कापोतलेश्या वर्णे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-‘भवे एयारूवे’ हे भदन्त ! किं भवेत्
कापोतलेश्या एतद्रूपा-खदिरसारादिरूपा ? भगवानाह-‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘णोइण्ठे
समठे’ नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुं स्वयमेव ह-‘काउलेस्सा णं एत्तो अणिट्टयरिया
चेव जाअमणामयरिया चेव’ कापोतलेश्या खलु इतः-खदिरसारादितः-खदिरसाराद्यपेक्ष-

भगवान्-हे गौतम ! जैसे खदिर (खैर-कथा) के वृक्षका सार भाग (मध्य
वर्ती भाग) होता है, वैसे ही वर्ण की कापोतलेश्या है । अथवा वह खदिर के
भीतरी सार के समान वर्ण वाली होती है । अथवा वह धमासा वृक्ष के सार
जैसे रंग की होती है । अथवा तांबे के समान, तांबे के करोट (कटोरे) के वर्ण
के समान, ताम्र की फलिका के वर्ण के समान, बैंगन के पुष्प के समान,
कोकिल-च्छद (तैल-कंटक) नामक वृक्ष के फूल के समान या जवासा के फूल
के समान होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कापोतलेश्या ऐसे स्वरूप वाली होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि कापोतलेश्या खदिर

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ ખદિર (ખેર કાથો) ના વૃક્ષનો સારભાગ (વચ્ચલોભાગ)
હોય છે, તેવા જ વર્ણની કાપોતલેશ્યા છે, અથવા તે ખેરના વચ્ચલા ભાગના સારની
સમાન વર્ણવાળી હોય છે. અથવા તે ધમાસા વૃક્ષના સાર જેવા રંગની હોય છે. અથવા
તાંબાની સમાન, તાંબાના કરોટ (વાટકાના) રંગની સમાન, કોકિલચ્છદ (તૈલકંટક) નામના
વૃક્ષના ફુલની સમાન, વા જવાસાનાફુલની સમાન હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કાપોતલેશ્યા એવા સ્વરૂપ વાળી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે કાપોતલેશ્યા ખેરના સાર

યેત્યર્થઃ અનિષ્ટતરિકા ચૈવ-અતિશયેન અનિષ્ટા-અનમીષ્ટા, યાવદ્-અક્રાન્તતરિકા ચૈવ, અપ્રિયતરિકા ચૈવ, અમનોજ્ઞતરિકા ચૈવ, અમનઆમતરિકા ચૈવ વર્ણેન પ્રજ્ઞતા इति भावः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેજોલેશ્યા ણં મંતે ! કેરિસિયા વર્ણેણં પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ન ! તેજોલેશ્યા-તેજો-દ્રવ્યાત્મિકા લેશ્યા રાહુ કીદશી વર્ણેન પ્રજ્ઞતા ? મગવાનાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સે જઠ્ઠા-નામણ સસરુહિરેણ વા’ તત્-અથ યથાનામ્ इति दृष्टान्ते शशरुधिरमिति वा-શશસ્ય રુધિરં શોણિતં તસ્ય વર્ણંઈવ વા ‘ઉરવ્મરુહિરેણ વા’ ઉરમ્મરુધિરમિતિ વા-ઉમ્મરુધિરમિતિ વા-મેષસ્ય રુધિરં-શોણિતં તસ્ય વર્ણંઈવ વા, ‘વરાહરુહિરેણ વા’ વરાહરુધિરમિતિ વા-વરાહસ્ય-શૂકરસ્ય રુધિરં તસ્ય વર્ણંઈવ વા ‘સંવરરુહિરેણ વા’ સંવરસ્ય-પ્રાણિવિશેષસ્ય પશુજાતીયસ્ય રુધિરં તસ્ય વર્ણંઈવ વા, ‘મણુસસ રુહિરેણ વા’ મણુસ્ય રુધિરમિતિ વા-મણુસ્યરુધિરસ્ય વર્ણંઈવ વા, તેજોલેશ્યા વર્ણેન પ્રજ્ઞતા, તથા ચાન્યપ્રાણિરુધિરાપેક્ષયા શશોરમ્મરુહિરમણુસ્યરુધિરાણિ ઉત્કટલોહિતવર્ણાનિ મવન્તિ અત-સ્તેષામુપાદાનં કૃતમ્, એવમ્-‘ઇન્દ્રગોપેણ વા’ ઇન્દ્રગોપ इति वा-इन्द्रगोपः-વર્ષારમ્મકાલભાવી અત્યન્તરક્તવર્ણકીટ વિશેષઃ, તસ્ય વર્ણંઈવ વા, ‘વાલેન્દ્રગોપેણ વા’ વાલેન્દ્રગોપ इति वा-वालसार आदि की अपेक्षा भी अत्यन्त अतिशयेन अतिशयेन अतिशयेन, અત્યન્ત અપ્રિય, અત્યન્ત અમનોજ્ઞ ઓર અત્યન્ત અમન આમપતરિક વર્ણ વાલી હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તેજોલેશ્યા વર્ણ કી અપેક્ષા કિસ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે શશક કા રુધિર હો, મેઢે કા રુધિર હો, શૂકર કા રુધિર હો, સંવર (સાંમર) કા રુધિર હો અથવા મણુસ્ય કા રુધિર હો, વૈસે હી વર્ણ કી તેજોલેશ્યા કહી ગઈ હૈ । અન્ય પ્રાણિયોં કે રુધિર કી અપેક્ષા શશક, મેષ, શૂકર ઓર મણુસ્ય કા રુધિર અધિક લાલ રંગ કા હોતા હૈ, હસ કારણ યહાં ઉનકા ઉલ્લેખ કિયા ગયા હૈ । અથવા તેજોલેશ્યા ઇન્દ્રગોપ નામક કીડે કે વર્ણ કી હોતી હૈ । ઇન્દ્રગોપ કીડા વર્ષાઋતુ કે આરંભ કાલ મેં પ્રાયઃ હોતા હૈ ઓર વહ અત્યન્ત રક્ત વર્ણ હોતા હૈ । લોકભાષા મેં ઉસે ‘સાવન કી

આદિની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્ત અનિષ્ટ અપ્રિય, અત્યન્ત અમનોજ્ઞ અને અત્યન્ત અમન અમતરિક વર્ણવાળી હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તેજોલેશ્યા વર્ણની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું શશલાતું લોહી, મેઢાતું લોહી, સૂવરતું લોહી, સામરતું લોહી, અથવા મણુસ્યતું લોહી હોય, તેવા જ રંગની તેજોલેશ્યા કહેલી છે. અન્ય પ્રાણિયોના રુધિરની અપેક્ષાએ, શશક મેષ, સૂવર અને મણુસ્યતું લોહી અધિક લાલરંગનું હોય છે, એ કારણે અહીં તેમનો ઉલ્લેખ કરાયેલો છે, અથવા તેજોલેશ્યા ઇન્દ્રગોપ નામક કીડાના રંગની હોય છે. ઇન્દ્રગોપ કીડા વર્ષાઋતુના આરંભ ઠાળમાં પ્રાપ્ત થાય છે અને તે અત્યન્ત રક્તવર્ણના હોય છે. લોકભાષામાં ‘શ્રાવણની ડોસી’ પણ કહે છે. અથવા

आसौ इन्द्रगोपश्चेति बालेन्द्रगोपः-प्रागुक्तकीटविशेषः बालः सद्योजातप्रायः तस्यात्यन्तरक्त-
त्वाद् बाल इत्युक्तम् तस्य वर्ण इव वा, 'बालदिवायरेइ वा' बालदिवाकर इति वा-उदयकालिक
सूर्य इव वा 'संध्यारागेइ वा' सन्ध्याराग इति वा-सन्ध्यायाः-सूर्यास्तवेलाया रागः-रक्तिमा तस्य
वर्ण इव वा 'गुंजद्वारागेइ वा' गुञ्जार्द्धरागः, इति वा-गुञ्जायाः-लोकप्रसिद्धायाः अर्द्धरागः-
अर्द्धभागस्य रागः रक्तिमा तस्य वर्ण इव वा तेजोलेइया वर्णेन प्रज्ञप्ता । तत्र गुञ्जाया अर्द्धमाति
कृष्णमतोऽर्द्धग्रहणं कृतम्, 'जातिहिङ्गुलेइ वा' जात्यहिङ्गुलक इति वा-जात्यः-प्रशस्तो
हिङ्गुलको जात्यहिङ्गुलक स्तस्य वर्ण इव वा 'प्रवालंकुरेइ वा' प्रवालाङ्कुर इति वा-प्रवालस्य-
शिलादलविशेषस्याङ्कुरः प्रवालाङ्कुरः तस्य वर्ण इव वा, प्रथममुद्गच्छत स्तस्यात्यन्तरक्तत्वात्
'लक्खारसेइ वा' लाक्षारस इति वा-लाक्षायाः-अलक्तस्य रसो द्रव स्तस्य वर्ण इव वा, 'लोहि-
तक्खमणीइ वा' लोहिताक्षमणिरिति वा-लोहिताक्षनामा रत्नविशेषो मणिः तस्य वर्ण इव वा
'किमिरागकम्बलेइ वा' कृमिरागकम्बल इति वा-कृमिरागेण रक्तः कम्बलः कृमिरागकम्बल
स्तस्य वर्ण इव वा 'गयतालुएइ वा' गजतालु इति वा-करितालुनो वर्ण इव वा 'चीणपिट्टरासीइ
वा' चीनपिट्टराशिरिति वा-चीनस्य-रक्तद्रव्यविशेषस्य पिट्टराशि स्तस्य वर्ण इव वा 'पारि-
जायकुसुमेइ वा' पारिजातकुसुममिति वा-पारिजातस्य-देववृक्षविशेषस्य कुसुमम्-पुष्पम् तस्य
वर्ण इव वा 'जासुमणकुसुमेइ वा' जप कुसुममिति वा-जपा नाम प्रसिद्धवृक्षविशेषस्य कुसुमम्-
पुष्पं तस्य वर्ण इव वा 'किंसुयपुप्फरासीइ वा' किंशुकस्य-पलाशस्य पुष्पराशिरिति वा 'रत्तुप्प-
लेइ वा' रक्तोत्पलमिति वा-रक्तोत्पलस्य वर्ण इव वा, 'रत्तासोगेइ वा' रक्ताशोक इति वा-रक्ता-
शोकस्य वर्ण इव वा 'रत्तकणवीरएइ वा' रक्तकणवीर इति वा-रक्तस्य कणवीरस्य 'करवीर'

डोकरि' भी कहते हैं । अथवा तेजोलेइया का वर्ण बाल इन्द्रगोप के सदृश होता
है, बाल इन्द्रगोप का वर्ण और अधिक लाल होता है । अथवा तेजोलेइया, उदय
होते समय के सूर्य के समान लाल वर्ण की होती है अथवा संध्याराग (संध्या
समय की लालिमा), गुंजा (चिरमी) के आधे लाल भाग उत्तम जाति के हिङ्गलू
एवं मूंगे के समान, लाख के रस के समान, लोहिताक्ष मणि के समान, किर-
मिची रंग से रंगे हुए कम्बल के समान, हाथी की तालू के समान, चीन नामक
लाल द्रव्य के चूर्ण की राशि के समान, पारीजात के पुष्प के समान, जपाकुसुम
के समान, किंशुक (पलाश-खाखरा) के फूल के समान, लाल कमल, लाल अशोक

तेजोलेइयानो रंग बालेन्द्रगोपना सदृश होय छे. बालेन्द्रगोपना रंग वधारे लाल
रंगना होय छे. अथवा ते तेजोलेइया उदय यता वर्णतना सूर्यना समान लाल रंगनी
होय छे. अथवा संध्याराग (संध्या समयनी लालीमा) गुंजा (चिरमी)ना अर्द्ध लालभाग
उत्तम जातना हिङ्गुलो तेमज लालरत्नना समान, लाणना रसनी समान, लोहिताक्ष-
मणिना समान किरमणिरंगथी रंगेल कण्ठणना समान, हाथीना तालुवाना समान, चीन
नामना लालद्रव्यना सूर्यनी समान, पारिजातना पुष्पनी समान, जपाकुसुमनी समान,
किंशुक (आभरे)ना कुलनी समान, लालकमणनी समान, लालअशोक, लालकदंबुना समान

इति भाषाप्रसिद्धस्य वर्णइव वा, 'रक्तवन्धुजीवइ वा' रक्तवन्धुकजीवक इति वा-रक्तवन्धु-
कस्य पुष्पविशेषस्य वर्णइव वा, तेजोलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, भगवता एतावति प्रतिपादिते सति
गौतमः पृच्छति-'भवेय्यारूपे?' हे भदन्त ! किं भवेत् तेजोलेश्या एतद्रूपा-शशरुधिरादि-
रूपा ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इण्टे सभट्टे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, स्व-
यमेव तत्र हेतुमाह-'तेउलेस्साणं एत्तो इट्ठतरिया चेय जाव मणामतरिया चेव वन्नेणं पणत्ता'
तेजोलेश्या खलु इतः-शशरुधिरादितः इष्टतरिका चैव-अतिशयेन इष्टा इष्टतरिका अत्यन्तेष्टा
इत्यर्थः, यावत्-कान्ततरिका चैव-कान्ततरा एव कान्ततरिका-अतिशयकमनीयेत्यर्थः प्रिय-
तराचैव मनोज्ञतरा चैव मन आमतरा चैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'पम्हलेस्सा णं मंते !
केरिसिया वन्नेणं पणत्ता?' हे भदन्त ! पद्मलेश्या खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा णामए चंपेइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते चम्पक
इति वा सामान्येन सुवर्णचम्पको नाम वृक्षविशेष स्तस्य वर्ण इव वा वर्णेन पद्मलेश्या
प्रज्ञप्ता, 'चंपयछल्लोइ वा' चम्पकत्वग्वर्ण इति वा-सुवर्णचम्पकत्वचो वर्ण इव वा, 'चंपय भेदेइ
वा' चम्पकभेद इति वा-सुवर्णचम्पकस्य भेदो विदलनं विदलने प्रकृष्टवर्णसत्त्वात्, अत

लाल कनेर के समान और लालबन्धु जीवक के समान वर्ण वाली होती है ।

भगवान् के द्वारा इतना कहने पर गौतमस्वामी पूछते हैं-क्या तेजोलेश्या ऐसी होती है ?

भगवान्-गौतम ! यह बात नहीं, है, क्योंकि तेजोलेश्या शशक के रुधिर आदि से भी अत्यन्त इष्ट, अत्यन्त कमनीय, अत्यन्त मनोज्ञ और अत्यन्त मनआमतर वर्ण की अपेक्षा कही गई है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पद्मलेश्या वर्ण की अपेक्षा किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! पद्मलेश्या स्वर्णचम्पा के फूल के समान कही गई है, चम्पक की त्वचा के समान कही, गई है, स्वर्ण चम्पक के भेद (विदलन) के समान

અને લાલ બન્ધુજીવકના સમાન રંગની હોય છે.

શ્રી ભગવાનના દ્વારા એટલું કહેતાં, શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે-શું તેજોલેશ્યા એવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એ વાત નથી, કેમકે તેજોલેશ્યા શશલાના લોહિ વિગેરેથી પણ અત્યન્ત ઇષ્ટ, અત્યન્ત કમનીય, અત્યન્તમનોજ્ઞ અને અત્યન્તમન આમતર રંગની અપેક્ષા કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા વર્ણની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! પદ્મલેશ્યા સુવર્ણચંપાના ફુલની જેમ કહેલી છે, ચંપાની છાશની સમાન કહેલી છે, સ્વર્ણચંપાનો ભેદ (વિદલન)ના સમાન કહી છે) વિદલન કર-

एव भेदग्रहणं कृतम् तस्य वर्ण इव वा पद्मलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता इति सर्वत्रान्वयो द्रष्टव्यः, 'हालिहाइ वा' हरिद्रा इति वा-पिण्डीभूतहरिद्राया वर्ण इव वा 'हारिद्रगुलियाइ वा' हरिद्रागुटिका इति वा-हरिद्राया निष्पादिता या गुटिका तस्या वर्ण इव वा, 'हालिहमेदेइ वा' हरिद्रा भेद इति वा-हरिद्राया भेदो विदलनं तस्य वर्ण इव वा, 'हरियालेइ वा' हरिताल इति वा-हरितालो नाम धातुविशेष स्तस्य वर्ण इव वा 'हरियालगुलियाइ वा' हरितालगुटिका इति वा-हरितालस्य-धातुविशेषस्य या गुटिका तस्या वर्ण इव वा, 'हरियालभेदेइ वा' हरितालभेद इति वा-हरितालस्य भेदः-खण्डम् तस्य वर्ण इव वा, 'चिउरेइ वा' चिकुर इति वा-चिकुरो नाम पीतद्रव्यविशेष स्तस्य वर्ण इव वा, 'चिउररागेइ वा' चिकुरराग इति वा-चिकुरनाम पीतद्रव्यविशेषेण निष्पादितो वस्त्रादौ यो रागस्तस्य वर्ण इव वा, 'सुवन्नसिप्पीइ वा' सुवर्णशुक्तिरिति वा-सुवर्णस्य या शुक्ति स्तस्या वर्ण इव वा 'वरकणगणिहसेइ वा' वरकनकनिकष इति वा-वरं श्रेष्ठं यत् कनकं-हिरण्यं तस्य निकषः-कषपट्टके रेखात्मको वरकनकनिकष स्तस्य वर्ण इव वा, 'वरपुरिसवसणेइ वा' वरपुरुषवसनमिति वा-वरः-श्रेष्ठो यः पुरुषः-श्रीकृष्णस्तस्य यद् वसनं-वस्त्रं वरपुरुषवसनं तस्य वर्ण इव वा, तस्य पीतवर्णत्व-प्रसिद्धेः, 'अल्लइ कुसुमेइ वा' अल्लकी कुसुममिति वा-अल्लकी नामक वृक्षविशेषस्य कुसुमम्-पुष्पं तस्य वर्ण इव वा, 'चंपयकुसुमेइ वा' चम्पककुसुममिति वा-सुवर्णचम्पकवृक्षविशेष पुष्पस्य वर्ण इव वा, 'कणियार कुसुमेइ वा' कर्णिकारकुसुममिति वा-कर्णिकारस्य-(कनेर) इति भाषाप्रसिद्धस्य वृक्षविशेषस्य यत् पुष्पं तस्य वर्ण इव वा, 'कुहंडयकुसुमेइ वा' कूष्माण्डिकाकुसुममिति वा-कूष्माण्डिकायाः पुष्पालिकाया लताविशेषरूपाया यत् कुसुमं पुष्पं तस्य वर्ण इव वा 'सुवण्णजुहियाकुसुमेइ वा' सुवर्णयूथिकाकुसुममिति वा-सुवर्णयूथिकायाः-

कही है। विदलन करने पर प्रकृष्ट वर्ण प्रतीत होता है, इस कारण भेद का ग्रहण किया है। अथवा पद्मलेश्या हलदी के पिंड समान, हलदी की गुटिका के समान, हलदी के टुकड़े के समान, हडताल के समान, हडताल की गुटिका के समान, हडताल के टुकड़े के समान चिकुर नाम पीत द्रव्य के समान, चिकुर से तैयार किए हुए रंग के समान, स्वर्ण की शुक्ति के समान, कसौटी पर बनी हुई स्वर्ण की रेखा के समान, वासुदेव के वस्त्र के समान, अल्लकी के पुष्प के समान, कूष्माण्ड (कोला) की लता के पुष्प के समान, स्वर्णजुही, सुहिरण्यका

वाथी (तोडवाथी) उत्कृष्टरंग प्रतीत थाय छे. जे कारणे लेहनुं अहणुं कथुं छे. अथवा पद्मलेश्या ढणहरना गांठीयाना समान, ढणहरनी गोठलीना समान, ढणहरना छडानी समान, ढडतालना समान, ढडतालनी गोणीना समान, ढडतालना टुकडानी समान, चिकुर नामना पीणा द्रव्यनी समान, चिकुरमांथी तैयार करेले रंगनी समान, सोनानी छीपना समान, कसौटी जपर पडेली सोनानी रेणाना समान, वासुदेवना वस्त्रनी समान, अल्लकीना पुष्पनी समान, चंपाना पुष्पनी समान, कर्णिकाना कुलनी समान, कौणानी बेलना

પ્રસિદ્ધવૃક્ષવિશેષરૂપાયા યત્કુસુમં-પુષ્પં તસ્ય વર્ણં ઇવ વા, 'સુહિરિણ્યાકુસુમેઙ્ગ વા' સુહિરિણ્યાકુસુમમિતિ વા-સુહિરિણ્યાકાયાઃ-વનસ્પતિવિશેષરૂપાયા યત્ કુસુમં તસ્ય વર્ણં ઇવ વા 'કોરિંટમલ્લદામેઙ્ગ વા' કોરિંટકમાલ્યદામ ઇતિ વા-કોરિંટકસ્ય-પ્રસિદ્ધપુષ્પવિશેષસ્ય યદ્-માલ્યં તસ્ય દામ-સ્રક્ તસ્ય વર્ણં ઇવ વા, 'પીતાસોમેઙ્ગ વા' પીતાશોક ઇતિ વા-પ્રસિદ્ધસ્ય પીતાશોકવૃક્ષસ્ય વર્ણં ઇવ વા, 'પીતકળવીરેઙ્ગ વા' પીતકળવીર ઇતિ વા-'કરવીર' ઇતિ ભાષાપ્રસિદ્ધસ્ય પીતકળવીરસ્ય પુષ્પવિશેષસ્ય વર્ણં ઇવ વા, 'પીતવંધુજીવપદ્મ વા' પીતવંધુ-જીવ ઇતિ વા, 'દોષહરિયાફૂલ' ઇતિ નામ્ના ભાષા પ્રસિદ્ધસ્ય પીતવંધુજીવસ્ય પુષ્પવિશે-ષસ્ય વર્ણં ઇવ વા પદ્મલેશ્યા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તા, ભગવતા ચમ્પકાદિના પદ્મલેશ્યાયા વર્ણે પ્રતિપા-દિતે સતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ભવે ય્યારૂવે ?' હે દન્ત ! કિં ભવેત્ ! પદ્મલેશ્યા એનદરૂપા ચમ્પકાદિ રૂપા ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ળો ડળદ્રે સમદ્રે' નાયમર્યઃ સમર્યઃ-નોક્તાર્થો યુક્તચોપપન્નઃ, તત્ર સ્વયમેવ હેતુમાહ-'પમ્હલેસ્સા ણં એત્તો ડટ્ઠતરિયા જાવ મળામ-યરિયા ચેવ વળ્લેણં પળ્લત્તા' પદ્મલેશ્યા સ્વલુ ઇતઃ-ચમ્પકાદિતઃ પ્રાગુક્તચમ્પકાદ્યપેક્ષયે-ત્યર્યઃ, ડષ્ટતરિકા ચેવ-અતિશયેન ડષ્ટા ડષ્ટતરા સૈવ ડષ્ટતરિકા-અત્યન્તામીષ્ટા ભવતિ, એવં યાવત્-કાન્તતરિકા ચેવ-અતિશયેન કાન્તા-કમનીયા ઇતિ કાન્તતરા સૈવ કાન્તતરિકા અત્યન્તકમનીયા ભવતિ, એવં પ્રિયતરિકા ચેવ-અતિશયેન પ્રિયા પ્રિયતરા સૈવ પ્રિયતરિકા-અત્યન્ત પ્રિયા ભવતિ, એવં મનૈજ્ઞતરિકા ચેવ-અતિશયેન મનોજ્ઞા-મનોજ્ઞતરા સૈવ મનોજ્ઞ-તરિકા-અત્યન્ત મનોજ્ઞા ભવતિ, એવ મન આમતરિકા ચેવ-મનસા આપ્યતે મનાંસિ વા આપ્નોતિ, ઇતિ મન આમા અતિશયેન મન આમા-મન આમતરા સૈવ મનઆમતરિકા અત્ય-ન્તં મનસો વાઙ્છનીયા ભવતીતિ ભાવઃ તથાવિધા સ્વલુ પદ્મલેશ્યા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ

કે પુષ્પ સમાન, કોરંટ કે ફૂલોં કી માલા કે સમાન, પીલે અઝોક, પીલે કરવીર એવં પીલે વંધુજીવ (દોષહરિયા) કે ફૂલ કે સમાન પદ્મલેશ્યા કહી ગઈ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા પદ્મલેશ્યા ચમ્પક આદિ કે ફૂલ જૈસી હી હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ યહ બાત સહી નહીં હૈ, કયોંકિ પદ્મલેશ્યા ચમ્પક પુષ્પ આદિ કી અપેક્ષા મી અત્યન્ત ડષ્ટ, અત્યન્ત કમનીય, અતિશય પ્રિય અત્યન્ત મનોજ્ઞ ઓર મન આમતરિક હોતી હૈ ।

પુષ્પની સમાન, સુહિરિણ્યાકાના પુષ્પની સમાન, કોરંટકના પુષ્પોની માળાના સમાન, પીળા અશોક, પીળી કરેણુ તેમજ પીળા વંધુજીવના ફૂલની સમાન ઢહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું પદ્મલેશ્યા ચમ્પક આદિના ફૂલ જેવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ આ વાત યોગ્ય નથી, કેમકે પદ્મલેશ્યા ચમ્પકપુષ્પ આદિની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્ત ડષ્ટ, અત્યન્ત કમનીય, અતિશય પ્રિય, અત્યન્ત મનોજ્ઞ અને મન આમતરિક હોય છે.

पृच्छति—‘शुक्लेश्या णं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पणत्ता ?’ हे भदन्त ! शुक्ललेश्या, खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सै जहानामए अंकेइ वा संखेइ वा’ तत्—अथ यथानाम इति दृष्टान्ते अङ्को-रत्नविशेष इति वा तस्य वर्ण इव शुक्ललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता इति सम्बन्धो द्रष्टव्यः, शङ्ख इति वा—शङ्खस्य शुक्लतया प्रसिद्धत्वात् तद्वर्ण इव वा ‘चंदेइ वा, चन्द्र इति वा—चन्द्रस्यापि शुक्लत्वेन प्रतीततया तद्वर्ण इव वा, ‘कुंदेइ वा’ कुन्दं—श्वेतपुष्पविशेषस्तस्य वर्ण इव वा, ‘दगेइ वा’ दकमिति वा दकम्—उदकं तद्वर्ण इव वा, ‘दगरएइ वा’ दकरज इति वा—दकस्य—उदकस्य रजांसि कणास्तेषां मति शुभ्रत्वेन प्रसिद्धतया तद्वर्ण इव वा, ‘दधीइ वा’ दधि इति वा—दध्नोऽपि शुभ्रत्वेन प्रतीतत्वात् तद्वर्ण इव वा, ‘दहि घणेइ वा’ दधिघन इति वा—दधिघनः—दधिपिण्डात्मकस्तस्यात्यन्तशुभ्रतया तद्वर्ण इव वा, ‘खीरेइ वा’ क्षीरमिति वा—क्षीरं दुग्धं तस्यापि अतिशुभ्रतया प्रसिद्धत्वात् तद्वर्ण इति वा, ‘खीरपूरएइ वा’ क्षीरपूरम् इति वा—अग्नेरौष्ण्यात् क्वथ्यमानं क्षीरम् उपरिगच्छत् क्षीरपूरपदेन व्यपदिश्यते तस्यात्यन्तधवलतया तद्वर्ण इव वा ‘सुक्कच्छिवाडियाइ वा’ शुक्कच्छिवाटिका इति वा—छिवाटिका—बल्लादि फलिका शुष्का सती अतीव शुभ्रा भवति अतएव तस्या वर्ण इव वा, ‘पेहुणमिजियाइ वा’ पिहुणमिजिका इति वा—पिहुणं मयूरपिच्छं त दन्तरालवर्तिनी मिज्जा पिहुणमिज्जा सा चातीव शुभ्रा भवति अतएव तस्या वर्ण इव वा, ‘धंतधोयरुपपट्टेइ वा’ ध्मातधौतरूप्यपट्ट इति वा, ध्मातः—बहिसंयोगाद् विशोधितः धौतः—भस्मरूपितकरसंमार्जनादिना अति निशितीकृतो य रूप्यमयः पट्टस्तस्य ध्मातधौतरूप्यपट्टस्य वर्ण इव वा, ‘सारदवलाहएइ वा’ शारदवलाहक इति वा—शरत्कालिको धवलो य बलाहकः पयोदः तस्यापि अतिशुभ्रतया प्रसिद्ध

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्ललेश्या वर्ण की अपेक्षा किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसे अंक नामक रत्न श्वेत वर्ण होता है, वैसी शुक्ललेश्या कही गई है । अथवा शंख के वर्ण के समान, चन्द्रमा के समान, कुन्द पुष्प के समान, जल के वर्ण के समान, जलरुण के समान, दही के समान, जमे हुए दही के समान, दूध के समान, दूध के उफान के समान, सूखीफली के समान, मयूर के पंख के भीतरी भाग के समान, तपाकर धौंचे हुए चांदी के पट्ट के समान, शरत्कालिक मेघों के समान, सफेद फूलों वाले कुमुद-दल के

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्ललेश्या रंगनी अपेक्षाये कैवा प्रकारनी छडेली छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जेन अंङ नामनुं रत्न सङ्केद रंगनुं छाय छे, ओवी शुक्ललेश्या छडी छे. अथवा शंङना रंगना समान, चन्द्रना समान, कुन्द (भोगरो)ना पुष्पनी समान, जणना रंगनी समान, जणकणुना समान, दहीना समान, जभावेला दहीना समान, दूधना समान, दूधना उलरानी समान, सुकी इणीना समान, मोरना पीछाना अंदरना जागनी समान, तथावीने धौयेली आंदीनी पाटना समान, शरदइत्तुना

ત્વાત્ તસ્ય વર્ણૈવ વા, 'કુમુદદલેૈ વા' કુમુદદલમિતિ વા-કુમુદસ્ય-શ્વેતપુષ્પવિશેષસ્ય
 કૈરવનામ્ના પ્રસિદ્ધસ્ય યદ્ દલં-પત્રં તસ્ય વર્ણૈવ વા, 'પુંડરીકદલેૈ તા' પુન્ડરીકદલમિતિ
 વા-પુન્ડરીકમ્-સિતામ્ભોજં શ્વેતકમલં તસ્ય દલં-પત્રં પુન્ડરીકદલમ્ તસ્ય વર્ણૈવ વા,
 'સાલિપિટ્ટરાસીતિ વા' શાલિપિટ્ટ રાશિરિતિ વા-શાલીનાં તળુલાનાં યઃ પિટ્ટરાશિ સ્ત-
 સ્યાપિ અતિશુભ્રતયા પ્રસિદ્ધત્વાત્ તદ્વર્ણૈવ વા, 'કુટજપુષ્પરાસીતિ વા' કુટજપુષ્પરાશિરિતિ
 વા-કુટજાનાં ગિરિમલ્લિકાનાં યઃ પુષ્પરાશિઃ તસ્યાપિ અતિશુભ્રતયા પ્રસિદ્ધત્વાત્ તસ્ય વર્ણ-
 ઈવ વા, 'સિન્દુવારમલ્લદામૈૈ વા' સિન્દુવારમાલ્યદામ ઇતિ વા-સિન્દુવારાણાં-શ્વેતપુષ્પવિશે-
 પાણાં યદ્માલ્યં તસ્ય દામ-સ્રક્તદ્વર્ણૈવ વા, શુક્લલેશ્યા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તા, 'સેયાસોષૈૈ વા'
 શ્વેતાશોક ઇતિ વા-શ્વેતાશોકસ્ય વર્ણૈવ વા, 'સેયકળવીરૈૈ વા' શ્વેતકળવીર ઇતિ વા-શ્વેત
 કળવીરસ્ય 'કરવીર' ઇતિ નામ્ના ભાપાપ્રસિદ્ધસ્ય પુષ્પવિશેષસ્ય વર્ણૈવ વા, 'સેયવંધુજીવ-
 ણૈૈ વા' શ્વેતવંધુજીવસ્ય પુષ્પવિશેષસ્ય વર્ણૈવ વા શુક્લદ્રવ્યાત્મિકા લેશ્યા શુક્લલેશ્યા વર્ણેન
 પ્રજ્ઞપ્તા, ભગવતા અક્લશદ્વાદિના શુક્લલેશ્યાવર્ણે પ્રતિપાદિતે સતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ભવે-
 ણ્યારુવે' હે ભદ્રન્ત ! કિં ભવેત્ એતદ્ રૂપા-અક્લશદ્વાદિરૂપા શુક્લલેશ્યા ? ભગવાનાહ-
 'ભોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ નોક્તાર્થોયુક્ત્યોપપન્નઃ
 તત્ર હેતુમાહ-'સુવલ્લેક્ષણં એત્તો ઇદ્ધતરિયા ચેવ' શુક્લલેશ્યા સ્વલુ ઇતઃ-અક્લશદ્વાદ્ય-

સમાન, પુન્ડરીક (શ્વેત કમલ) કે દલ સમાન, ચાવલોં કે આટે કી રાશિ કે
 સમાન, કુટજ કે ફૂલોં કી રાશિ કે સમાન, સિન્દુવાર કે ફૂલોં કી માલા કે
 સમાન શ્વેત અશોક, શ્વેત કરવીર, અથવા શ્વેત વંધુજીવ કે પુષ્પ કે વર્ણ કે
 સમાન શુક્લલેશ્યા કા વર્ણ કહા ગયા હૈ ।

અંક, શંખ આદિ કે વર્ણ કે સમાન, શુક્લલેશ્યા કા વર્ણ હૈ, હસ પ્રકાર
 ભગવાન્ કે દ્વારા પ્રતિપાદન કરને પર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-ભગવન્ ! કયા
 શુક્લલેશ્યા હસ પ્રકાર કી હોતી હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ યહ યુક્તિ
 સંગત નહીં હૈ, કયોંકિ શુક્લલેશ્યા અંક શંખ આદિ કી અપેક્ષા અતિશય ઇષ્ટ,

વાદળાની સમાન, સદૈઃ કુલોવાળા કુમુદદલની સમાન, પુંડરીક (શ્વેત) કમળદળની સમાન,
 ચોખાના લોટના સમૂહની સમાન, કુરજના કુલોના ઢગલાની સમાન, સિન્દુવારના કુલોની
 માળાના સમાન, શ્વેતઅશોક, શ્વેતકરવીર, અથવા શ્વેતવંધુજીવના પુષ્પના રંગની સમાન
 શુક્લલેશ્યાનો રંગ કહેલો છે.

અંકશંખ આદિના રંગની સમાન શુક્લલેશ્યાનો રંગ છે, એ પ્રકારે ભગવાન્ના
 દ્વારા પ્રતિપાદન કરાતાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્ ! શું શુક્લલેશ્યા એવા
 પ્રકારની હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ યુક્તિ
 સંગત નથી, કેમકે શુક્લલેશ્યા અંક અને શંખ આદિની અપેક્ષાએ અતિશય ધૃષ્ટ,

પેક્ષપેત્યર્થઃ, ઇષ્ટતરિકાચૈવ-અતિશયેન ઇષ્ટા ઇષ્ટતરા સૈવ ઇષ્ટતરિકા-અત્યન્તામીપ્સિતા
'જાવ મણુણયરિયા ચૈવ વર્ણેણં પળ્ણત્તા' યાવત્ કાન્તરિકા ચૈવ-અતિશયેન કાન્તા
કાન્તતરા સૈવ કાન્તતરિકા અત્યન્તક્રમનીયા મનોજ્ઞતરિકા ચૈવ અતિશયેન મનોજ્ઞા મનો-
જ્ઞતરા સૈવ મનોજ્ઞતરિકા-અત્યન્ત મનોજ્ઞા શુક્લલેશ્યા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'एयाओ णं भंते ! छल्लेस्साओ कइसु वर्णेषु साहिज्जंति ?' वे भदन्त ! एताः
खलु षड्लेश्याः-कृष्णनीलकापोततेजः पद्मशुक्ललेश्यारूपाः कतिषु वर्णेषु तृतीयार्थे
सप्तम्याः सत्त्वात् कतिभिर्वर्णैः शिष्यन्ते-कथ्यन्ते ? तथा च कृष्णनीललोहितहारिद्राशुक्ल
भेदेन पञ्चैव वर्णाः सन्ति लेश्याश्च प्रागुक्ताः षड् वर्तन्ते तस्मात् प्रागुक्तौपम्ये वर्णनिर्देशे
कृतेऽपि का लेश्या कस्मिन् वर्णे भवतीति संशयस्तदवस्थएवेति प्रश्नाशयः, भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचसु वर्णेषु साहिज्जंति' पञ्चसु वर्णेषु-पञ्चभिर्वर्णैः ता
लेश्याः शिष्यन्ते-कथ्यन्ते प्ररूप्यन्ते 'तं जहा-कण्हल्लेस्सा काल्णं वर्णेणं साहिज्जइ'
तद्यथा-कृष्णलेश्या કાલકેન વર્ણેન શિષ્યતે 'નીલલેસ્સા નીલવર્ણેણં સાહિજ્જઈ' નીલલેશ્યા
નીલવર્ણેન શિષ્યતે-કથ્યતે-'કાલલેસ્સા કાલલોહિણં વર્ણેણં સાહિજ્જઈ' કાપોતલેશ્યા

અતિશય ક્રમનોય, અતિશય પ્રિય, અત્યન્ત મનોજ્ઞ કહી ગઈ છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યે છહો લેશ્યાં કિતને વર્ણો દ્વારા કહી જાતી
હૈ ? તાત્પર્ય યહ કિ વર્ણ કૃષ્ણ, નીલ, લાલ, પીલે ઓર શ્વેત, કે ભેદ સે પાંચ
હી હૈ ઓર લેશ્યાં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ ઓર શુક્લ કે ભેદ સે
છહ કહી ગઈ હૈ. અતઃપ્ત વહલે ઉપમાઓ કે દ્વારા લેશ્યાઓ કે વર્ણ કા કથન
કરદેને પર મી-યહ સંશય વના રહતા હૈ કિ કૌનસી લેશ્યા કિસ વર્ણ મેં
સમ્મિલિત હૈ ? હિસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેને કે લિઃ ભગવાન્ કહતે હૈ-હે ગૌતમ !
છહો લેશ્યાં પાંચ વર્ણો દ્વારા કહી જાતી હૈ, યથા-કૃષ્ણલેશ્યા કાલે વર્ણ દ્વારા
કહી જાતી હૈ, નીલલેશ્યા નીલ વર્ણ દ્વારા કહી જાતી હૈ, કાપોતલેશ્યા કાલે ઓર

અતિશયક્રમનીય, અતિશયપ્રિય, અને અત્યન્તમનોજ્ઞ કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ છએ લેશ્યાઓ કટલા વર્ણો દ્વારા કહેવાયેલ છે ?
તાત્પર્ય એ છે કે રંગ કૃષ્ણ, નીલ, લાલ, પીળો અને શ્વેતના લેશ્યા પાંચ જ છે અને
લેશ્યાઓ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ, અને શુક્લના લેશ્યા છ કહેલી છે. તેથી
પહેલાં ઉપમાઓ દ્વારા લેશ્યાઓના રંગનું કથન કરી દેતાં પણ આ સંશય રહે છે કે
કઈ લેશ્યા કયા રંગથી સમિલિત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને માટે ભગવાન્ કહે છે-છએ લેશ્યાઓ પાંચ વર્ણો દ્વારા
કહેવાય છે, જેમ-કૃષ્ણલેશ્યા કાળારંગ દ્વારા કહેવાય છે, નીલલેશ્યા નીલવર્ણ દ્વારા કહેલી
છે, કાપોતલેશ્યા કાળા અને લાલ રંગ દ્વારા કહેવાયેલી છે. તેજલેશ્યા લાલ રંગ દ્વારા કહેવા-

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇળદે સમદે’ નાયમર્યઃ સમર્યઃ—નોક્તાર્યો યુક્ત્યોપપન્નઃ, કૃષ્ણલોહિતૈન વર્ણેન શિષ્યતે—કથ્યતે ‘તેઝલેસ્સા લોહિણં વન્નેણં સાહિજ્જઈ’ તેજોલેશ્યા લોહિતેન વર્ણેન શિષ્યતે—પ્રરૂપ્યતે ‘પચ્છલેસ્સા દ્વાલિદ્દણં વન્નેણં સાહિજ્જઈ’ પદ્મલેશ્યા હારિદ્રેણ વર્ણેન શિષ્યતે ‘સુવક્કલેસ્સા સુવક્કલ્લણં વણ્ણેણં સાહિજ્જઈ’ શુક્લલેશ્યા શુક્લેન વર્ણેન શિષ્યતે પ્રરૂપ્યતે ॥ ઇતિ દ્વિતીયં વર્ણદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧૭ ॥

॥ રસપરિણામવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—કળહલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા આસાણં પળ્ણત્તા ! ગોયમા !
સે જહા નામણ નિવેઈ વા નિવસારેઈ વા નિવ્વલ્લીઈ વા નિવ્વણિણેઈ
કુડગ વા કુડણેઈ વા કુડગફલણેઈ વા કુડગલ્લીઈ વા કુડગફાણિણેઈ વા
કડુગતુંબીઈ વા કડુગતુંબીફલેઈ વા ચારતત્તસીઈ વા ચારતત્તસીફલેઈ વા
દેવદાલીઈ વા દેવદાલીપુષ્પેઈ વા મિયવાલુંકીઈ વા મિયવાલુંકીફલેઈ વા
વા ઘોસાડણેઈ વા ઘોસાડિફલેઈ વા કળહકંદણેઈ વા વજ્જકંદણેઈ ભવેણ-
ચારુવે ? ગોયમા ! ળો ઇળદે સમદે, કળહલેસ્સાણં ણત્તો અણિટ્ટતરિયા
ચેવ જાવ અમણામચરિયા ચેવ આસાણં પળ્ણત્તા, નીલલેસ્સાણ પુચ્છા,
ગોયમા ! સે જહા નામણ મંગીઈ વા મંગીરણેઈ વા પાઠાઈ વા ચવિયાઈ વા
ચિત્તામૂલણેઈ વા પિપ્પલીઈ વા પિપ્પલીમૂલણેઈ વા, પિપ્પલીચુળ્ણેઈ વા
મિરિણેઈ વા મિરિયચુળ્ણણેઈ વા સિંગવેરેઈ વા સિંગવેરચુળ્ણેઈ વા, ભવે-
ણચારુવે ? ગોયમા ! ળો ઇળદે સમદે, નીલલેસ્સાણં ણત્તો જાવ અમ-
ણામચરિયા ચેવ આસાણં પળ્ણત્તા, કાઝલેસ્સાણ પુચ્છા, ગોયમા ! સે
જહા નામણ અંબાણ વા અંબાડગાણ વા માઝલિંગાણ વા વિલ્લાણ વા
કવિટ્ટાણ વા મજ્જાણ વા ફળસાણ વા દાહિમાણ વા પારેવતાણ વા
અક્ખંડિયાણ વા ચોરાણ વા તિંદુયાણ વા અપક્કાણં અપરિવાગાણં વણ્ણેણં

લાલ વર્ણ દ્વારા કહી જાતી હૈ, તેજોલેશ્યા લાલ વર્ણ દ્વારા કહી જાતી હૈ,
પદ્મલેશ્યા પીલે વર્ણ દ્વારા કહી જાતી હૈ ઓર શુક્લલેશ્યા શુક્લ વર્ણ દ્વારા
કહી જાતી હૈ ॥ સૂ. ૧૭ ॥

દ્વિતીય વર્ણ દ્વાર સમાપ્ત ।

થેલી છે, પદ્મલેશ્યા પીળા રંગ દ્વારા કહેવાય છે અને શુક્લલેશ્યા શુક્લવર્ણ દ્વારા કહેવાય છે.

દ્વિતીય વર્ણ દ્વાર સમાપ્ત

अणुववेयाणं गंधेणं अणुववेयाणं, भवेएयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे,
जाव एत्तो अमणामयरिया चेव—काउलेस्सा आसाएणं पणत्ता, तेउले-
स्साणं पुच्छा, गोयमा ! से जणानामए अंवाण वा पक्काणं परिपावगाणं
वण्णेणं उववेयाणं पसत्थेणं जाव फासेणं जाव एत्तो मणामयरिया चेव
तेउलेस्सा आसाएणं पणत्ता, पम्हलेस्साए पुच्छा, गोयमा ! से जहा
नामए चंदप्पभाइ वा मणसिलाइ वा वरसीधूइ वा वरवारूणीइ वा पत्ता-
सवेइ वा पुप्फासवेइ वा फलासवेइ वा चोयासवेइ वा आसवेइ वा महुइ
वा मरएइ वा कविसारएइ वा खज्जूरसारएइ वा मुदियासारएइ वा सुप-
क्खोतरसेइ वा अट्ठपिट्ठणिट्ठियाइ वा जंबुफलकोलियाइ वा वरप्पसन्नाइ
वा आसला मंसला पेसलाईसिं ओट्टवलंबिणी ईसिं बोच्छेदकडुई ईसिं
तंबच्छीकरणी उक्कोसमदपत्ता वण्णेणं उववेया जाव फासेणं आसाय-
णिज्जा बीसायणिज्जा पीणणिज्जा विंहणिज्जा दीवणिज्जा दप्पणिज्जा मद-
णिज्जा सव्वेदियगायपल्हायणिज्जा, भवेएयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे
समट्ठे, पम्हलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव जाव मणामयरिया चेव आस्सा-
एणं पणत्ता, सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आस्साएणं पणत्ता ?
गोयमा ! से जहा नामए गुलेइ वा खंडेइ वा सक्कराइ वा मच्छंडियाइ
वा पप्पडमोदएइ वा भिसकंदएइ वा पुप्फुत्तराइ वा पउमुत्तराइ वा आदं-
सियाइ वा सिद्धत्थियाइ वा आगासफालितोवमाइ वा अणोवमाइ वा,
भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सुक्कलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव
पियतरिया चेव मणामयरिया चेव आसाएणं पणत्ता ॥सू० १८॥

छाया-कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तत् निम्ब इति

रसपरिणाम द्वार

शब्दार्थ—(कण्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आसाएणं पणत्ता ?) हे भगवन् !
कृष्णलेश्या आस्वाद-रस-से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए निवेइ वा)

रसपरिणामद्वार

शब्दार्थ—(कण्हलेस्साणं भंते ! केरिसिया आसाएणं पणत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या

વા, નિમ્બસાર ઇતિ વા, નિમ્બત્વગિતિ વા, નિમ્બફાણિતમિતિ વા, કુટજ ઇતિ વા કુટજફલ-
મિતિ વા કુટજત્વગિતિ વા, કુટજફાણિતમિતિ વા, કટુકતુમ્બી ઇતિ વા કટુકતુમ્બીફલ-
મિતિ વા ક્ષારત્રણી ઇતિ વા ક્ષારત્રણીફલમિતિ વા દેવદાલી ઇતિ વા દેવદાલી પુષ્પમિતિ
વા મૃગવાલુંકી ઇતિ વા મૃગવાલુંકીફલમિતિ વા ઘોષાતકી ઇતિ વા ઘોષાતકીફલમિતિ વા
કૃષ્ણકન્દ ઇતિ વા વજ્રકન્દ ઇતિ વા, ભવેદ્ એતદ્રૂપા? ગૌતમ ! નાયમર્યઃ સમર્યઃ, કૃષ્ણલેશ્યા
સ્વલુ ઇતોઽનિષ્ટતરિકાચૈવ યાવદ્ અમનઆમતરિકાચૈવ આસ્વાદેન પ્રજ્ઞા, નીલલેશ્યાયાઃ

હે ગૌતમ ! જૈસે કોઈ નીમ હો (નિંબસારેહ વા) નીમ કા સાર હો (નિંબછલ્લી
હ વા) નીમ કી છાલ હો (નિંબફાણિહ વા) નીમ કા ક્વાથ હો (કુડહ વા)
કુટજ વૃક્ષ હો (કુટગફલહ વા) કુટજ કા ફલ હો (કુડગછલ્લીહ વા) કુટજ
કી છાલ હો (કુડગફાણિહ વા) કુટજ કા ક્વાથ હો (કુટગતુંબીહ વા) કટુક
તુંબી હો (કુટગતુંબીફલેહ વા) કટુક તુંબી ફલ (સ્વારતડસી) કડવી કકડી
(સ્વારતડસી ફલેહ વા) કડવા કકડી ફલ (દેવદાલીહ વા) રોહિણી (દેવદાલી-
પુષ્પેહ વા) રોહિણી કા ફલ (મિગવાલુંકીહ વા) મૃગવાલુંકી (મિગવાલુંકી-
ફલેહવા) મૃગવાલુંકી ફલ (ઘોસાડહ વા) કડવી તોરહ (ઘોસાડિફલેહ વા)
તોરહ-ફલ (કળ્પકંદહ વા) કૃષ્ણકન્દ (વજ્રકંદહ વા) વજ્રકંદ (ભવેણ્યારુવે)
હસ પ્રકાર કી હોતી હૈ ? (ગોયમા ! જો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ
નહી (કળ્પલેસ્સા ણં એત્તો અણિટ્ટતરિયા ચેવ જાવ અમણામતરિયા ચેવ આસા-
ણં) કૃષ્ણલેશ્યા હસસે ખી અધિક અનિષ્ટ યાવત્ અમનામ (પણ્ણત્તા) કહી હૈ
(નીલલેસ્સાએ પુચ્છા?) નીલલેશ્યા કી પૃચ્છા? (ગોયમા ! સે જહાનામએ) હે

આસ્વાદ-રસથી ઠેવો કહેલી છે ? (ગોયમા ! સે જહાનામએ નિવેહ વા) હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ
લિંબડો હોય (નિંબસારેહ વા) લિંબડાનો સાર હોય (નિંબછલ્લીહ વા) લિંબડાની છાલ હોય
(નિંબફાણિહ વા) લિંબડાનો ક્વાથ હોય (કુડહ વા) કુટજ વૃક્ષ હોય (કુટગફલહ વા)
કુટજના ફલ હોય (કુટગછલ્લીહ વા) કુટજની છાલ હોય (કુટગફાણિહ વા) કુટજનો ક્વાથ
હોય (કુટગતુંબીહ વા) કડવી તુંબી (કુટગતુંબીફલેહ વા) કડવી તુંબીના ફળ (સ્વારતડસી)
કડવી કકડી (સ્વારતડસીફલેહ વા) કડવી કકડી ફળ (દેવદાલીહ વા) રોહિણી (દેવદાલી-
પુષ્પેહ વા) રોહિણીના પુષ્પ (મિગવાલુંકીહ વા) મૃગવાલુંકી (મિગવાલુંકીફલેહ વા) મૃગ-
વાલુંકી ફળ (ઘોસાડહ વા) કડવી તોરહ--(તુરિયા) (ઘોસાડિફલેહ વા) તુરિયાના ફલ (કળ્પ-
કંદહ વા) કૃષ્ણકન્દ (વજ્રકન્દહ વા) વજ્ર, કંદ (ભવેણ્યારુવે) એવા પ્રકારની હોય છે ?

(ગોયમા ! જો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (કળ્પલેસ્સાણં એત્તો
અણિટ્ટતરિયા ચેવ જાવ અમણામતરિયા ચેવ આસાણં) કૃષ્ણલેશ્યા એનાથી પણ અધિક
અનિષ્ટ યાવત્ અમનામ (પણ્ણત્તા) કહી છે.

पृच्छा ? गौतम ! तद् यथानाम भङ्गी इति वा भङ्गरज इति वा पाठा इति वा चित्रमूलक-
मिति वा पिप्पली इति वा पिप्पलीमूलमिति वा पिप्पलीचूर्णमिति वा मरीचमिति वा मरीच-
चूर्णमिति वा शृङ्गवेरमिति वा शृङ्गवेरचूर्णमिति वा, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः
समर्थः, नीललेश्या खलु इतो यावद् अमनआमतरिकाचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता, कापोतलेश्याया
पृच्छा, गौतम ! तत् यथानाम आम्राणां वा आम्राटकानां वा मातुलिङ्गानां वा बिल्वानां वा
कपित्थानां वा पनसानां वा दाडिमानां वा पारापतानां वा अक्षोटकानां वा बदराणां वा
गौतम ! जैसे कोई (भंगीइ वा भंगीरएइ वा) भंगी नामक वनस्पति या भंगी
वनस्पति की रज (पाठाइ वा) पाठा वनस्पति (चवियाइ वा) चविया (चित्तामूल-
एइ वा) चित्रमूलक वनस्पति (पिप्पलीइ वा) पीपल (पिप्पलीमूलएइ वा) पीपरा-
मूल (पिप्पली चुण्णेइ वा) पीपल का चूर्ण (मिरिए वा) मिर्च (मिरियचुण्णएइ वा)
मिर्च का चूर्ण (सिंगवेरेइ वा) अदरख (सिंगवेर चुण्णेइ वा) अदरख का चूर्ण
(भवेएयारूवे) ऐसी होती है क्या (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ
समर्थ नहीं (नीललेस्सा णं एत्तो जाव अमणामतरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता)
नीललेश्या इससे भी यावत् अधिक अमनोज्ञ रस की अपेक्षा से कही है

(काउलेस्साए पुच्छा ?) कापोतलेश्या संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! से जहा
नामए) हे गौतम ! जैसे कोई (अंबाण वा) आमोका (अंबाडगाणं) आम्राटक-
आम्राटक के फलों का (माडलिंगाण वा) बिजौरों का (बिल्लाण वा) बिल्वों का
(कविट्ठाण वा) कपित्थों-कबीठों का (मज्जाण वा) मज्जों का (फणसाण वा)
पनसों का (दाडिमाण वा) दाडिमों का (पारेपताण वा) पारावतों का (अक्खोड-

(नीललेस्साए पुच्छा ?) नीललेश्यानी पृच्छा ? (गोयमा ! से जहा नामए) हे गौतम !
जेम केअ (भंगीइ वा भंगीरएइ वा) भंगी नामनी वनस्पति अगरे भंगी वनस्पतिनी रज
(पाठाइ वा) पाठा वनस्पति (चवियाइ वा) चविया (चित्तमूलएइ वा) चित्रमूलक वनस्पति
(पिप्पलीइ वा) पीपल (पिप्पलीमूलेइ वा) पीपरी भूण (पिप्पली चुण्णेइ वा) पीपलनुं थूणुं
(मिरिए वा) मिर्च (मिरियचुण्णएइ वा) मिर्चनुं थूणुं (सिंगवेरेइ वा) आडु (सिंगवेर
चुण्णेइ वा) आडुनुं थूणुं (भवे एयारूवे) ओवी ओ होय छे शुं ?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! आ अर्थ भणवान नथी (नीललेस्साणं एत्तो
जाव अमणामतरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) नीललेश्या ओनाथी पणु यावत् अधिक
अमनोज्ञ रसनी अपेक्षा छही छे.

(काउलेस्साए पुच्छा ?) कापोतलेश्या सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम !
जेम केअ (अंबाडवा) आंभाना (अंबाडगाणं वा) आंभाना इणोना (माडलिंगाण वा) भिज्जेराना
(बिल्लाण वा) भिदीना (कविट्ठाण वा) कपित्थेना (मज्जाण वा) भज्जेना (फणसाण वा)
इणुसेना (दाडिमाणं वा) दाडिमाना (पारेपताण वा) पारावतोना (अक्खोडयाण वा) अक्षोटकेना

તિન્દુકાનાં વા અપક્વાનામ્ અપરિપાકાનાં વર્ણેન અનુપેતાનાં ગન્ધેન અનુપેતાનાં સ્પર્શેન અનુપેતાનામ્, મહેદ્ એતદ્ રૂપા ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, યાવદ્ હતોડમનઆમ-તરિકાચૈવ કાપોતલેશ્યા આસ્વાદેન પ્રજ્ઞપ્તા, તેજોલેશ્યા ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! તથથા નામ આમ્રાણાં વા પક્વાનાં પર્યાયાપજ્ઞાનાં વર્ણેન ઉપેતાનાં પ્રશસ્તેન યાવત્ સ્પર્શેન યાવદ્ હતો મન આમતરિકાચૈવ તેજોલેશ્યા આસ્વાદેન પ્રજ્ઞપ્તા, પદ્મલેશ્યાયાઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! તત્થથાનામ યાણ વા) અક્ષોટો કા (ધોરાણ વા) ચોરો કા (તિન્દુયાણ વા) તિન્દુકો કા (અપ-ક્કાણ) અપક્વો કા (અપરિવાગાણ) પૂરે નહીં પકે હુઓ કા (વણ્ણેણં અણુવવે-યાણં) પરિપક્વ અવસ્થા કે વર્ણ સે રહિત (ગંધેણં અણુવવેયાણં) ગંધ સે રહિત (ફાસેણં અણુવવેયાણં) સ્પર્શ સે રહિત (ભવેણ્યાસ્સં) કયા એસા હોતા હૈ ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહોં (જાવ એત્તો અમણા મયરિયા ચેવ કાઝલેસ્સા આસાણં પણ્ણત્તા) યાવત્ હસસે મી અધિક અમ-નામ કાપોતલેશ્યા રસ કી અપેક્ષા કહી ગઈ હૈ

(તેઝલેસ્સાણં પુચ્છા ?) તેજોલેશ્યા કે રસ કે વિષય મેં પ્રશ્ન (સે જહા નામએ અંવાણ વા) જૈસે કિન્હીં આમોં કા (પક્કાણં) પક્વો કા (પરિવાગાણં) પૂરે પકે હુઓ કા (વન્નેણં ઉવવેયાણં) વર્ણ સે યુક્ત (પસત્થેણં જાવ ફાસેણં) પ્રશ-સ્ત યાવત્ સ્પર્શ સે (જાવ એત્તો મણામયરિયા ચેવ તેઝલેસ્સા આસાણં પણ્ણત્તા) યાવત્ હસસે મી અધિક મનોજ્ઞ તેજોલેશ્યા આસ્વાદ સે કહી હૈ (પમ્હલેસ્સાએ પુચ્છા) પદ્મલેશ્યા સંબંધી પૃચ્છા (ગોયમા ! સે જહાનામએ ચંદપ્પમાહ વા મણ-સિલાહ વા) હે ગૌતમ ! જૈસે કોઈ ચન્દ્રપ્રમા હો, મણિશિલા હો (વરસીધૂહ વા)

(ધોરાણ વા) ખોરોના (તિન્દુયાણ વા) તિન્દુકોના (અપક્કાણ વા) અપક્વોના (અપરિવાગાણં) પુરા નહીં પાકેલાના (વણ્ણેણં અણુવવેયાણં) પરિપક્વ અવસ્થાના ચર્ણુથી રહિત (ગંધેણ અણુવ-વેયાણં) ગંધથી રહિત (ફાસેણં અણુવવેયાણં) સ્પર્શથી રહિત (ભવેણ્યાસ્સં) શું એવા હોય છે ?

(ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (જાવ એત્તો અમણા-મયરિયા ચેવ કાઝલેસ્સા આસાણં પણ્ણત્તા) યાવત્ તેનાથી પણ અધિક અમનામ કાપોત-લેશ્યા રસની અપેક્ષા કહેલી છે.

(તેઝલેસ્સાણં પુચ્છા ?) તેજોલેશ્યાના રસના વિષયમાં પ્રશ્ન (સે જહાનામએ અંવાણ વા) જેવા કેઈ અંખાઓની કેરીઓના (પક્કાણં) પાકેલાના (પરિવાગાણં) પુરા પાકેલાના (વણ્ણેણં ઉવવેયાણં) વર્ણુથી યુક્ત (પસત્થેણં જાવ ફાસેણં) પ્રશસ્ત યાવત્ સ્પર્શથી (જાવ એત્તો મણામયરિયાચેવ તેઝલેસ્સા આસાણં પણ્ણત્તા) યાવત્ તેનાથી પણ અધિક મનોજ્ઞ તેજોલેશ્યા આસ્વાદથી કહી છે.

(પમ્હલેસ્સાએ પુચ્છા ?) પદ્મલેશ્યા સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! સે જહા નામએ ચંદપ્પમા હવા મણસિલાહ વા) હે ગૌતમ ! જેવી કેઈ ચન્દ્રપ્રભા હોય, કે મનઃશિલા હોય,

चन्द्रप्रभा इति वा मणीशिला इति वा वरमीधु इति वा वरवारुणी इति वा पत्रासव इति वा पुष्पासव इति वा फलासव इति वा चोयासव इति वा आसव इति वा मधु इति वा मेरेय इति वा कपिशायनमिति वा खजूरसार इति वा मृद्वीक्षासार इति वा सुपक्वक्षुरस इति वा अष्टपिष्टनिष्ठिता इति वा जम्बूफलकालिका इति वा वरप्रसन्ना इति वा मांसलापेशला ईषदोष्ठा-बलम्बिनी ईषद्व्यवच्छेदकटुका ईषत्ताम्राक्षिकरणी उत्कर्षमदप्राप्ता वर्णेन उपेता यावत् स्पर्शेन आस्वादनीया विस्वादनीया प्रीणनीया वृंहणीया दीपनीया दर्पणीया मदनीया सर्वेन्द्रिय

उत्तम सीधु नामक मद्य (वर वारुणीइ वा) उत्तम वारुणी (पत्तासवेइ वा) पत्तो का आसव (पुष्पासवेइ वा) पुष्पासव (फलासवेइ वा) या फलोंका आसव (चोयासवेइ वा) चोय का आसव (आसवेइ वा) आसव (महूइ वा मेरएइ वा) (कविसाणएइ वा) मधु, मेरेयक या कपिशायन नामक मद्य (खजूरसारएइ वा) खजूर-सार (मुद्दियासारएइ वा) द्राक्षाका सार (सुपक्वखोतरसेइ वा) अच्छी तरह पके इक्षुरस (अष्टपिष्टनिष्ठिया) अष्ट पिष्ट निष्ठिता-आठ पिष्टो से बनी वस्तु विशेष (जम्बूफलकालियाइ वा) जम्बूफलकालिका (वरप्पसन्नाइ वा) उत्तम प्रसन्ना नामक मद्य संसला रस से भरपूर (पेसला) रमणिय (इसि) थोड़ी (ओट्ट-बलंबिणी) ओष्ठाबलम्बिनी-मुख को मधुर करने वाली (ईसि वोच्छेदकडुई) थोड़ी बाद में कटुक (ईसि तंवच्छिकरणी) नेत्रों को थोड़ा ताम्रवर्ण बनाने वाली (उक्कोसमदपत्ता) उत्कृष्ट मद को प्राप्त (वर्णेणं उववेया जाव फासेणं) वर्ण से यावत् स्पर्श से युक्त (आसायणिज्जा) आस्वादन करने योग्य (वीसायणिज्जा) विशेष रूप से आस्वादनीय (पीणणिज्जा) तृप्तिजनक (विहणिज्जा) वृद्धिकारिणी (दीवणिज्जा) दीपन करनेवाली (दप्पणिज्जा) दर्पजनक (मयणिज्जा) मदकारिणी

(वरसीधूइ वा) उत्तम सीधु नामक मद्य (वरवारुणीइ वा) उत्तम वारुणी (पत्तासवेइ वा) पानने आसव (पुष्पासवेइ वा) पुष्पासव (फलासवेइ वा) अगर इधोने आसव (चोयास-वेइ वा) थोथने आसव (आसवेइ वा) आसव (महूइ वा मेरएइ वा) मधु, मेरठ अगर (कविसाणएइ वा) कपिशायन नामक मद्य (खजूरसारएइ वा) खजूर-सार (मुद्दियासारएइ वा) द्राक्षाने सार (सुपक्वखोतरसेइ वा) सारी रीते पाकेल सेलडीने रस (अष्टपिष्टनिष्ठिया) अष्टपिष्ट निष्ठिता-आठ जतना दोटथी भनेली वस्तु विशेष (जम्बूफलकालि-याइ वा) जम्बुनी कालिमा (वरप्पसन्नाइ वा) उत्तम प्रसन्ना नामक मद्य (संसला) रसथी भरपूर (पेसला) रमणीय (इसि) थोड़ी (ओट्टबलंबिणी) ओष्ठाबलंबिनी मुभने मधुर करवावाणी (ईसि वोच्छेदकडुई) थोड़ीवारमां कटुक (ईसि तंवच्छिकरणी) नेत्रोने थोड़ा ताम्र बनानेवाली (उक्कोसमदपत्ता) उत्कृष्ट मदने प्राप्त (वर्णेणं उववेया जाव फासेणं) वर्णथी यावत् स्पर्शथी युक्त (आसायणिज्जा) आस्वादन करवा योग्य (वीसायणिज्जा) विशेष रूपथी आस्वादनीय (पीणणिज्जा) तृप्तिजनक (विहणिज्जा) वृद्धिजनक (मदणिज्जा) मदकारिणी

પ્રાત્રપ્રહ્લાદનીયા, ભવેદ્ એતદ્રૂપા ? ગૌતમ ! નાયકર્થઃ સમર્થઃ, પદ્મલેશ્યા ઇત્ત ઇષ્ટતરિકા-
ચૈવ યાવદ્ મનઆમતરિકાચૈવ આસ્વાદેન પ્રજ્ઞા, શુક્લલેશ્યા ચલ્લ મદન્ત ! વીદ્યશી આસ્વા-
દેન પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! તદ્યથાનામ ગુહ્ય ઇતિ વા ચ્ચણ્ડમિતિ વા ચર્કરા ઇતિ વા મત્સ્યણ્ડી ઇતિ
વા પર્યટમોદક ઇતિ વા મિસકન્દ ઇતિ વા પુષ્પોત્તરા વા પદ્મોત્તરા વા આદંશિકા ઇતિ વા
સિદ્ધાર્થિકા ઇતિ વા, આકાશસ્ફાલિતોપમા ઇતિ વા ઉપમા ઇતિ વા અનુપમા ઇતિ વા, ભવેદ્

(સન્વિદિયગાયપલ્હાયણિજ્ઞા) સ્ખી ઇન્દ્રિયોં એવં ગાત્ર કો આહ્લાદ ઉત્પન્ન
કરનેવાલી (અથે એયારુવે) હસ પ્રકાર કી હોતી હૈ ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે)
હે ગૌતમ ! ચહ અર્થ સમર્થ નહીં (પમ્હલેસ્સા એત્તો ઇદ્દતરિયા ચેવ મણામતરિયા
ચેવ આસાણં પણ્ણત્તા) પદ્મલેશ્યા હસસે ખી અધિક ઇષ્ટતર ઓર મનોમતર
રસ કી અપેક્ષા કહી ગઈ હૈ

(સુક્કલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા આસ્સાણં પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
શુક્લલેશ્યા આસ્વાદ સે કૈસી કહી ગઈ હૈ ? (ગોયમા ! સે જહા નામપ
ગુલેહ વા, ચંદેહ વા, સક્રાહ વા, મચ્છંડિયાહ વા) હે ગૌતમ ! જૈસે ગુહ્ય,
ચાંદ, ચાકર, રાવ (પપ્પહમોદપ્પ વા મિસકંદપ્પ વા) લહુ વા મિસકન્દ
નામક મિષ્ટાન્ન (પુષ્પુત્તરાહ વા) પુષ્પોત્તર નામક મિષ્ટાન્ન (પદ્મુત્તરાહ વા)
પદ્મોત્તર નામક મિષ્ટાન્ન (આદંસિયાહ વા) આદંશિકા નામક મિષ્ટાન્ન
(સિદ્ધત્થિયાહ વા) સિદ્ધાર્થિકા નામક મિષ્ટાન્ન (આકાશસ્ફાલિતોવમાહ વા)
આકાશસ્ફાલિતોપમા નામક મિષ્ટાન્ન (ઉવમાહ વા) ઉપમા નામક મિષ્ટાન્ન
(અણોવમાહ વા) અથવા અનુપમા નામક મિષ્ટાન્ન કે રસ કે સમાન (ભવેયા-
રુવે ?) કયા શુક્લલેશ્યા એસી હોતી હૈ ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે

(સન્વિદિયગાયપલ્હાયણિજ્ઞા) ખી ઇન્દ્રિયો તેમજ ગાત્રને આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરનારી
(ભવેયારુવે) એ પ્રકારની હોય છે ?

(ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (પમ્હલેસ્સા એત્તો
ઇદ્દતરિયા ચેવ મણામતરિયા ચેવ આસાણં પણ્ણત્તા) પદ્મલેશ્યા તેનાથી પણ અધિક ઇષ્ટતર
અને મનામતર રસની અપેક્ષાએ કહેલી છે.

(સુક્કલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા આસ્સાણં પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન્ ! શુક્લલેશ્યા
આસ્વાદથી કેવી કહેલી છે ? (ગોયમા ! સે જહાનામપ ગુલેહ વા ચંદેહ વા, સક્રાહ વા,
મચ્છંડિયાહ વા) હે ગૌતમ ! જેવો ગોળ, ખાંડ, ચાકર, રાવ (પપ્પહમોદપ્પ વા મિસકંદ-
પ્પ વા) લહુ, અગર મિસકંદ નામનું મિષ્ટાન્ન (પુષ્પુત્તરાહ વા) પુષ્પોત્તર નામનું મિષ્ટાન્ન
(પદ્મુત્તરાહ વા) પદ્મોત્તર નામનું મિષ્ટાન્ન (આદંસિયાહ વા) આદંશિકા નામનું મિષ્ટાન્ન
(સિદ્ધત્થિયાહ વા) સિદ્ધાર્થિકા નામનું મિષ્ટાન્ન (આકાશસ્ફાલિતોવમાહ વા) આકાશસ્ફાલિતો-
પમા નામનું મિષ્ટાન્ન (ઉવમાહ વા) ઉપમા નામનું મિષ્ટાન્ન (અણોવમાહ વા) અથવા
અનુપમા નામના મિષ્ટાન્નના રસની સમાન (ભવેયારુવે ?) શું શુક્લલેશ્યા એવી હોય છે ?

एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, शुक्ललेश्या इतः इष्टतरिकाचैव प्रियतरिकाचैव मन-
आमतरिकाचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता ॥ सू. १८ ॥

ટીકા-ઇતઃ પૂર્વ લેશ્યાનાં વર્ણપરિણામઃ પ્રરૂપિતઃ, સમ્પ્રતિ તાસામેવ તૃતીયં રસપરિણામં
પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કુળલેસ્સા ણં મંતે ! કેરિસિયા આસાણં પળ્લગ્ગા ?’ હે મદન્ત ! કુળ્લ-
લેશ્યા સ્વલુ કીદશી આસ્વાદેન પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહા નામણ
નિવેદ વા’ તત્-અથ યથાનામ ઇતિ દૃષ્ટાન્તે નિમ્બઃ ઇતિ વા તન્નામ્ના પ્રસિદ્ધો વૃક્ષવિશેષસ્તસ્ય
તિક્તરસાસ્વાદ ઇવ કુળ્લલેશ્યા આસ્વાદેન-રસેન પ્રજ્ઞપ્તા, ‘નિવસારેદ વા’ નિમ્બસાર ઇતિ વા-
નિમ્બસ્ય સારઃ-નિમ્બાન્તરાલવર્ત્યવયવવિશેષસ્તસ્ય રસઃ-સ્વાદૈવ વા, ‘લિંબલ્લીદ વા’ નિમ્બ-
ત્વગિતિ વા-નિમ્બસ્ય ત્વક્-ઉપરિતનવલ્કલ સ્તસ્ય રસઃ-સ્વાદૈવ વા ‘કુડણ્ણ વા’ કુટજો
વૃક્ષવિશેષસ્તસ્ય રસઃ-સ્વાદ ઇતિ વા, ‘કુડગફલ્લણ્ણ વા’ કુટજફલમ્-કુટજસ્ય-વૃક્ષવિશેષસ્ય
ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં (સુક્કલેસ્સા એત્તો ઇદ્ધતરિયા ચેવ પિયતરિયા ચેવ
મળામયરિયા ચેવ આસાણં પળ્લગ્ગા) શુક્લલેશ્યા હસસે અધિક ઇષ્ટ, અધિક
પ્રિય ઓર અધિક મનોજ્ઞ રસ કી અપેક્ષા કહી હૈં ।

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ લેશ્યાઓં કે વર્ણપરિણામ કી પ્રરૂપણા કી ગઈ થી અબ
उनके रस की प्ररूपणा की जाती है । पूर्वोक्त द्वारों में से यह तीसरा द्वार है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या आस्वाद से अर्थात् रस की अपेक्षा
से किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे नीम कड़वा होता है, वैसे ही कृष्णलेश्या का
आस्वाद भी कड़वा कहा गया है । अथवा जैसे नीम का सार अर्थात् नीम के
अन्दर का भाग, नीम की छाल, या नीम का क्वाथ कड़वा होता है, वैसे ही
कृष्णलेश्या का रस कड़वा होता है । अथवा कृष्णलेश्या कुटज नामक वृक्ष के

(गोयमा ! जो इण्ठे सम्भे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સુક્કલેસ્સા એત્તો ઇદ્ધતરિ
યા ચેવ મળામયરિયા ચેવ આસાણં પળ્લગ્ગા) શુક્લલેશ્યા તેનાથી અધિક ઇષ્ટ, અધિક
પ્રિય અને અધિક મનોજ્ઞ રસની અપેક્ષાએ કહેલી છે.

ટીકાર્થ-આના પૂર્વ લેશ્યાઓના વર્ણ પરિણામની પ્રરૂપણા કરાઈ હતી હવે તેમના
રસની પ્રરૂપણા કરાય છે. પૂર્વોક્ત દ્વારોમાંથી આ ત્રીજું દ્વાર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા આસ્વાદથી અર્થાત્ રસની અપેક્ષાએ કેવા
પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નેમ લિંગડો કડવો હોય છે, તેજ પ્રમાણે લિંગડાનો સાર
અર્થાત્ લિંગડાનો અન્દરનો ભાગ, લિંગડાની છાલ, અગર લિંગડાનો ક્વાથ કડવો હોય
છે તેજ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશ્યાનો રસ કડવો હોય છે. અથવા કૃષ્ણલેશ્યા કુટજ નામના વૃક્ષના
રસના સમાન, કુટજના ફળના રસના સમાન, કુટજની છાલના રસની સમાન, કુટજના

यत् फलं तस्य रसास्वादइव वा, 'कुडगछल्लीइ वा' कुटजत्वक्-कुटजस्य-वृक्षविशेषस्य त्वक्-
 उपरितनवल्कलस्तस्य स्वाद इति वा, कुडगफाणिण्ड वा' कुटजफाणितम्-कुटजस्य फाणितं
 क्वाथस्तस्य रसास्वादइव वा 'कडुगतुंवीइ वा' कडुकतुम्बी-प्रसिद्धा तस्या आस्वादइव वा
 'कडुगतुवीफलेइ वा' कडुकतुम्बीफलमिति वा-कडुकतुम्ब्या यत्फलं तस्य रसास्वादइव वा
 'खारतउसीइ वा' क्षारत्रपुपी-कडुकत्रपुपी-कडुकककटिका तस्या रसास्वाद इति वा 'खार
 तउसीफलेइ वा' क्षारत्रपुपीफलम्-कडुकत्रपुपीफलम् तस्य रसास्वादइव वा 'देवदालीइ वा'
 देवदाली-रोहिणी तस्या रसास्वादइव वा 'देवदाली पुष्पेइ वा' देवदालीपुष्पमिति वा-देव-
 दाल्या रोहिण्या यत् पुष्पं तस्य रसास्वादइव वा 'मियवालुंकीइ वा' मृगवालुंकीफलम्-मृगवा-
 लुंकीयाः-वनस्पतिविशेषात्मिकायाः यत्फलं तस्य रसास्वादइव वा, 'घोसाडण्डइ वा' घोपातकी-
 प्रसिद्धा तस्या रसास्वाद इति वा 'घोसाडिफलेइ वा' घोपातकीफलम्-प्रसिद्धाया घोपातक्या
 यत् फलं तस्य रसास्वादइव वा 'वज्रकंदण्डइ वा' कृष्णकन्दो नाम अनन्तकाय वनस्पति-
 विशेषः तस्य रसास्वादइव वा, 'वज्रकंदण्डइ वा' वज्रकन्द इति वा-वज्रकन्दो नाम अनन्तकाय
 वनस्पति विशेषस्तस्य रसास्वादइव वा कृष्णलेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, भगवता एतावति प्रतिपा-

रस के समान, कुटज के फल के रस के समान, कुटज की छाल के रस के
 समान, कुटज के क्वाथ के रस के समान, अथवा कडुक तुंवी के रस के समान,
 कडुक तुंवीफल के समान, कडुक ककडी के रस के समान, कडुक ककडीफल
 के रस के समान, देवदाली अर्थात् रोहिणी के रस के समान, देवदाली के पुष्प
 के रस के समान, मृगवालुंकी नामक वनस्पति के रस के समान, मृगवालुंकी के
 फल के रस के समान, कडुक तोरईफल के रस के समान, तोरई फल के रस के
 समान कृष्णकन्द नामक अनन्तकाय वनस्पति के रस के समान, अथवा वज्रकन्द
 नामक अनन्तकाय वनस्पति के रस के समान कृष्णलेश्या का रस कहा गया है।

भगवान् के द्वारा इतना प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी पुनः प्रश्न
 करते हैं-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या इसी प्रकार के रस वाली होती है ?

कवाथना रसनी समान अथवा कडवी तुणडीना रसनी समान, कडवा तुंभी इणनी समान,
 कडवी काकडीना रसनी समान, कडवी काकडीना इणना रसनी समान, देवदाली अर्थात्
 रोहिणीना रसनी समान, देवदालीना पुष्पना रसनी समान, मृगवालुंकी नामनी वनस्पतिना
 रसनी समान मृगवालुंकीना इणना रसनी समान, कडवा (तुरीया)ना रसनी समान,
 तोराई इणना रसनी समान, कृष्णकन्द नामना अनन्तकाय वनस्पतिना रसनी समान
 अथवा वज्रकन्द नामना अनन्त काय वनस्पतिना समान कृष्णलेश्याना रस कहेले छे.

श्री भगवान् द्वारा ओटलु प्रतिपादन करातां श्री गौतमस्वामी पुनः प्रश्न करे छे-
 'हे भगवन् ! कृष्णलेश्या ओवां प्रकटना रसवाणी डोय छे ?

दिते सति गौतमः पृच्छति—‘भवेयारूवे’ हे भदन्त ! किं भवेद् एतद्रूपा-निम्बादिस्वादरूपा कृष्णलेश्या ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्टे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः—नोक्ता र्थो युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह—‘कृष्णलेस्साणं एत्तो अणिट्ठतरियाचेव जाव अमणामयरियाचेव आसाएणं पणत्ता’ कृष्णलेश्या खलु इतः—निम्बादितः निम्बाद्यपेक्षयेत्यर्थः, अनिष्टतरिका-चैव-अतिशयेन अनिष्टा अनिष्टतरा सैव अनिष्टतरिका, यावत्-अकान्ततरिकाचैव-अत्यन्ता-कमनीया, अप्रियतरिकाचैव-अत्यन्ताप्रिया, अमनोज्ञतरिकाचैव-अतीवामनोज्ञा, अमनआम-तरिकाचैव-न मनसो वाञ्छनीया आस्वादेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति—‘नीललेस्साए पुच्छा’ नीललेश्यायाः पृच्छा, तथा नीललेश्या कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से जहानामए भंगीइ वा’ तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते भङ्गी इति वा-तन्नामक-वनस्पतिविशेषरूपाया भङ्ग्या रसास्वादइव वा नीललेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता इति सम्बन्धः, ‘भंगीरएइ वा’ भङ्गीरजः, इति वा-भङ्ग्याः प्रागुक्तवनस्पति विशेषरूपाया रजःकणाइति भङ्गी-रजस्तस्य रसास्वादइव वा ‘पाढाइ वा’ पाठा इति वा, पाठायाः प्रसिद्धवनस्पतिविशेषरूपाया रसास्वादइव वा, ‘चित्तामूलएइ वा’ चित्रमूलकं वनस्पतिविशेषस्तस्या स्वादइव वा ‘पिप्पलीइ वा’ पिप्पली इति वा-प्रसिद्धायाः पिप्पल्या रसास्वादइव वा ‘पिप्पली मूलएइ वा’ पिप्पली

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् ऐसी बात नहीं है, क्योंकि कृष्णलेश्या इन नील आदि के रस की अपेक्षा भी अत्यन्त अनिष्ट रस वाली, अकमनीय रस वाली, अत्यन्त अप्रिय रस वाली अत्यन्त अमनोज्ञ एवं अत्यन्त अमनाम अथवा अमनआमतारिका-मनसे भी अवाञ्छनीय रसवाली होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नीललेश्या आस्वाद से कैसी कही है ?

भगवान्-गौतम ! नीललेश्या का रस भृंगी नामक सादक वनस्पति के रस के समान होता है । अथवा भृंगी वनस्पति के रज अर्थात् कण के रस के समान पाढा नामक वनस्पति के रस के समान, चित्रमूलक (चिरायता ?) वनस्पति के रस के समान, पीपल के रस के समान, पिप्पलीमूलक (पीपल मूल) के स्वाद के

श्री भगवान्-हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं अर्थात् ऐसी बात नहीं है कि कृष्णलेश्या तो विण्डा आदिना रसनी अपेक्षासे षष्ठ्य अत्यन्त अनिष्ट रसवाणी, अकमनीय रसवाणी, अत्यन्त अप्रिय रसवाणी, अत्यन्त अमनोज्ञ तेमज्ज अमनाम अथवा अमनआमतारिका-मनसी षष्ठ्य अवाञ्छनीय रसवाणी होय छे ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नीललेश्या आस्वादसी कैसी कही छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! नीललेश्याना रस भृंगीनामक सादक वनस्पतिना रसना समान होय छे । अथवा भृंगी वनस्पतिना रज्ज अर्थात् कणुना रसनी समान, पाढा नामनी वनस्पतिना रसनी समान, चित्रमूलक वनस्पतिना रसनी समान, पीपलना रसनी समान, पीपलीमूलक (पीपलामूल)ना स्वादना समान, पीपलना शूर्पणी समान, कणा-

મૂલકમ્-इति वा-पिप्पल्याः मूलस्य रसास्वादइव वा, 'पिप्पली चुण्णेइ वा' पिप्पली चूर्ण-
मिति वा-पिप्पल्या चूर्णस्य रसास्वादइव वा, मिरिण्ड वा' मरीचमिति वा-मरीचस्य रसा-
स्वादइव वा, 'मिरिचचुण्णइ वा' मरीचचूर्णमिति वा-मरीचानां चूर्णस्य रसास्वादइव वा,
'सिंगवेरेइ वा' शृङ्गवेरमिति वा-शृङ्गवेरम्-आर्द्रकम् तस्य रसास्वादइव वा, 'सिंगवेरचुण्णेइ वा'
शृङ्गवेरचूर्णमिति वा-शृङ्गवेरस्य-आर्द्रकस्य चूर्णम् तदिव वा, रसास्वादेन नीललेइया प्रज्ञप्ता,
भगवता एतावति प्रतिपादिते सति गौतम आह-‘भवेयारूवे ?’ हे भदन्त ! किं भवेत् नील-
लेइया एतद्रूपा-भङ्गीत्यादि स्वादरूपा ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्हे
समहे’ नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थोयुक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह-नीललेस्साणं एत्तो जाव अमणा-
मयरियाचेव आसाएणं पणत्ता’ नीललेइया खलु इतः-भङ्गीत्यादितः-भङ्ग्याद्यपेक्षयेत्यर्थः
यावत्-अनिष्टतरा अकान्ततरा अप्रियतरा अमनोज्ञतरा अमनआमतराचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता,
गौतमः पृच्छति-‘काउलेस्साए पुच्छा’ हे भदन्त ! कापोतलेइयायाः पृच्छा, तथा च कापोत-
लेइया कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘से जहानामए अंबाण वा
अंबाडगाण वा माउलिंगाण वा विल्लाण वा कविट्ठाण वा फणसाण वा दाडिमाण वा पारेवताण

समान, पीपल के चूर्ण के स्वाद के समान, काली मिर्च के स्वाद के समान,
काली मिर्च के चूर्ण के स्वाद के समान, अदरख के स्वाद के समान अथवा
अदरख के चूर्ण के रस के समान, नीललेइया का आस्वाद कहा गया है ।

इतना भगवान् के द्वारा प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी पूछते हैं-भगवन्
क्या नीललेइया ऐसी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि नीललेइया इससे भी
अधिक अनिष्टतर, अकान्ततर, अप्रियतर, अमनोज्ञतर और अमन आमतर
होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कापोतलेइया आस्वाद से कैसी कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे आम, आम्राटक (अमरा), विजौरा, विल्व, कपित्थ
(कषीठ), पनसा (कटहल), दाडिम, पारावत नामक फल, अकरोड वृक्ष के फल

મરીના સ્વાદની સમાન, કાળામરીના ચૂર્ણન સ્વાદની સમાન, આહુના સ્વાદની સમાન,
અથવા સુંઠના ચૂર્ણના રસની સમાન, નીલલેશ્યાનો આસ્વાદ કહેવાયેલો છે.

આટલું લગવાનું દ્વારા પ્રતિપાદન કરાતા શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે-હે ભગવન્ ! શું
નીલલેશ્યા એવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે નીલલેશ્યા તેનાથી પણ
અધિક અનિષ્ટતર, અકાન્તતર, અપ્રિયતર, અમનોજ્ઞતર અને અમન આમતર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યા આસ્વાદથી કેવી ઠહી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એવી ઠેરી, આમ્રાટક, બિન્નેઈ બિલ્વ, કપિત્થ, પનસ
(ફેફસ) ડાડમ, પારાવત નામનું ફળ, અખરોટવૃક્ષનાફળ, ફલવિશેષ, બાર, તિંદુ આ બધાં

वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते आम्राणां वा आम्राटकानां वा-‘अमरा’ इति भाषा-
प्रसिद्धानाम्, मातुलिङ्गानाम्-बीजपूराणाम् (बिजौरा) इति भाषाप्रसिद्धानां वा विल्वानां वा
कपित्थानां वा पनसानां वा (कटहल) इति भाषाप्रसिद्धानाम्, दाडिमानां वा पारापतानां वा-
फलविशेषाणाम् ‘अक्खोडयाण वा बोराण वा तिंदुयाण वा’ अक्षोटकानां वा-अक्षोटवृक्ष-
फलानाम्, बदराणाम्-बदरवृक्षफलानाम्, तिन्दुकानां वा-तत्फलानाम्, ‘अपक्काणं अपरिवा-
गाणं’ अपक्वानाम्, तत्र न सर्वथापि अपक्वानाम् अपितु अपरिपक्वानाम्-नविद्यते परिपाकः-
परितः पाको येषां तानि अपरिपाकानि तेषाम् अपरिपाकानाम्-ईषत् पक्वानामिति भावः,
तदेव वर्णादिभिः प्रतिपादयति-‘वण्णेणं अणुववेयाणं गंधेणं अणुववेयाणं’ वर्णेन अनुपपेतानाम्
परिपाककालिकविशिष्ट वर्णरहिताना मित्यर्थः, गन्धेन अनुपपेतानाम्-परिपाककालिकवि-
शिष्टगन्धरहितानामिति भावः, ‘फासेणं अणुववेयाणं’ स्पर्शेन अनुपपेतानाम्-परिपाककालिक
विलक्षणस्पर्शरहितानामिति भावः, आस्वादइव वा कापोतलेश्या आस्वादेन प्रतिपादिते सति
गौतमः पृच्छति-‘भवेयारूवे?’ हे भदन्त ! किं भवेत् कापोतलेश्या आस्वादेन, एतद्रूपा-
आम्रादिस्वादरूपा ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे सम्भे’ नायमर्थः समर्थः-

विशेष, बोर, तेंदू, ये सब अपक्व हों किन्तु एकदम अपक्व न हों किन्तु
पूरे पके न हों या अधपके हों और परिपक्व अवस्था में जो विशिष्ट वर्ण उत्पन्न
हो जाता है, उससे रहित हों, परिपाक कालिक विशेष गंध से रहित हों इसी
प्रकार परिपाक के समय उत्पन्न होने वाले स्पर्श से रहित हों, उनका जैसा
आस्वाद होता है, वैसा कापोतलेश्या का आस्वाद होता है ।

भगवान् के द्वारा आम्र आदि के दृष्टान्त से कापोतलेश्या के रस का प्रति-
पादन करने पर गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या कापोतलेश्या
आस्वाद से आम्रादि के आस्वाद के समान होती है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि कापोत-
लेश्या अपरिपक्व आम्र आदि के रस की अपेक्षा भी अत्यन्त अनिष्ट, अत्य-

क्षायां डोय पणु ओक्कदम अपक्व न डोय किन्तु पुरां पाक्यां न डोय, अधपक्व डोय,
अने परिपक्ववस्थायां ने विशिष्टवर्णु उत्पन्न थाय छे ओ न थयो डोय, परिपाककालिक
विशेष गंधथी रहित, ओ प्रकारे परिपाकना समये उत्पन्न थनार स्पर्शथी रहित डोय
तेमने नेवो आस्वाद डोय छे, तेवो कापोतलेश्याने आस्वाद डोय छे.

श्री भगवान् द्वारा आम्र आदिना दृष्टान्तथी कापोतलेश्याना रसनुं प्रतिपादन करातां
श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! कापोतलेश्या आस्वादथी आम्रादिना आस्वादन
समान डोय छे ?

श्री भगवान् उत्तर आपे छे-हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी, केमके कापोतलेश्या
अपरिपक्व आम्रादिना रसनी अपेक्षाओ पणु अत्यन्तअनिष्ट, अत्यन्तअक्षान्त, अत्यन्त-

નોક્તાર્થો યુક્તયોપપન્નઃ, તત્ર હૈતુમાહ-‘જાવ એત્તો અમણામયરિયાચેવ કાઉલેસ્સા અસ્સાણં પણ્ણત્તા’ इतः-अपक्वाम्रादितः-अपक्वाम्राद्यपेक्षयेत्यर्थः अनिष्टतरिकाचैव-अतिशयेन अनिष्टा अनिष्टतरा सैव अनिष्टतरिका-अतीवानभीष्टा, अकान्ततरिकाचैव-अतिशयेन अकान्ता अकान्ततरा सैव अकान्ततरिका-अत्यन्ताऽकमनीया, अप्रियतरिकाचैव-अतिशयेन अप्रिया अप्रियतरा सैव अप्रियतरिका अत्यन्ताप्रिया, अमनोज्ञतरिकाचैव-अतिशयेन अमनोज्ञा अमनोज्ञतरा सैव अमनोज्ञतरिका अत्यन्तामनोज्ञा, अमनआमतरिकाचैव-अतिशयेन न मनसा आप्यते या सा अमनआमा अतिशयेन अमनआमा अमनआमतरा सैव अमनआमतरिका मन-सोऽत्यन्तावाढञ्जीयेत्यर्थः कापोतलेश्या आस्वादेन-रसास्वादेन प्रज्ञप्ता,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેઉલેસ્સાણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! ‘તેજોલેશ્યા સ્વલુ કીદશી આસ્વાદેન પ્રજ્ઞપ્તા ?’ इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘से जहानामए अंवाण वा जाव पक्काणं परियावन्नाणं वण्णेणं उववेयाणं पसत्थेणं जाव फासेणं जाव एत्तो मणामयरियाचेव तेउलेस्सा आसाएणं पणत्ता’ तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते आम्राणां वा यावत्-आम्रा-टकानां वा मातुलिङ्गानां वा विल्वानां वा कपित्थानां वा पनसानां वा दाडिमानां वा पारा-पतानां वा अक्षोटकानां वा बदराणां वा तिन्दुकानां वा पक्वानां यत् किञ्चित्पक्वस्यापि पक्वत्वेन व्यवहारदर्शनात् तद्व्यावृत्त्यर्थमाह-पर्यायापन्नानां-सम्पन्नपाकपर्यायप्राप्तानां तदेव वर्णादिभिः प्ररूपयति-इणेन प्रशस्तेन-अत्यन्तप्रशस्तेन उपेतानां-युक्तानां यावत्-प्रशस्तेन गन्धेन-सुरभिणा उपेतानां प्रशस्तेन स्पर्शेन उपेतानां यादृग् आस्वादो भवति तादृशेन न्त अकान्त, अत्यन्त अप्रिय, अत्यन्त अमनोज्ञ और अत्यन्त अमन आमतरिक रस वाली होती है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા આસ્વાદ સે કિસ પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે પકે હુએ એવં પરિપૂર્ણ પક્વ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત આમ્ર આમ્રાટક, વિજૌરા, ચિલ્વ, કપિત્થ, પનસ, દાડિમ, પારાવત, અક્ષોટક ફલ વિશેષ તિન્દુક હૌં, જો પ્રશસ્ત વર્ણ સે, પ્રશસ્ત ગંધ સે ઓર પ્રશસ્ત સ્પર્શ સે યુક્ત હૌં, ડનકા જૈસા આસ્વાદ હોતા હૈ, વૈસા હી તેજોલેશ્યા કા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા તેજોલેશ્યા એસી હોતી હૈ ?

અપ્રિય, અત્યન્ત અમનોજ્ઞ અને અત્યન્તઅમન આમતરિક રસવાળી હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા આસ્વાદથી કેવા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ પાકેલા તેમજ પરિપૂર્ણ પાકેલી અવસ્થાની કેરી, આમ્રાટકબિજોઈ બીલું, કપિત્થ, દાડમ, પરાવત, અક્ષોટક, ફલવિશેષ, ઓર, તિન્દુક, આદિ જે પ્રશસ્તવર્ણથી, પ્રશસ્તગંધથી, અને પ્રશસ્ત સ્પર્શથી યુક્ત હોય, તેમનો જેવો આસ્વાદ હોય છે તેવો જ તેજોલેશ્યાનો આસ્વાદ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા એવી હોય છે ?

रसास्वादेन तेजोलेश्या प्रज्ञप्ता यावद्- गौतमः पृच्छति-किं भवेत् तेजोलेश्या आस्वादेन एतद्रूपा-परिपक्वाभ्रादि स्वादरूपा? भगवानाह-नायमर्थः-नोक्तार्थो युक्तयोपपन्नः, तत्र हेतुमाह-इतः-परिपक्वाभ्रादितः-परिपक्वाभ्राद्यपेक्षयेत्यर्थः, इष्टतरिकाचैव प्रियतरिकाचैव कान्ततरिकाचैव मनोज्ञतरिकाचैव मनआमतरिकाचैव तेजोलेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-‘पम्हलेस्साए पुच्छा’ पद्मलेश्यायाः पृच्छा तथा च पद्मलेश्या कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता? भगवानाह-‘गोयमा!’ हे गौतम! ‘से जहानामए चंदप्पभाइ वा मणसिलाइ वा वरसीधूइ वा वरवारुणीइ वा’ तत्-अथ यथानाम इति वाक्याङ्कारे च चन्द्रप्रभा इति वा-चन्द्रस्यैव प्रभा-कान्तिर्यस्याः सा चन्द्रप्रभा तस्या रसइव वा, मणिशिला इति वा-मणिशिलाया रसइव वा, वरसीधु इति वा-वरं-श्रेष्ठं च तत् सीधु च मध्विशेष इति वरसीधु तस्य रसइव वा, वरवारुणी इति वा-वरा-श्रेष्ठाचासौ वारुणी-मदिराचेति वरवारुणी तस्या रसइव वा ‘पित्तासवेइ वा पुष्पासवेइ वा फलासवेइ वा चोयासवेइ वा आसवेइ वा’ पत्रासव इति वा-पत्रैः-धातकीपत्रैर्निर्वर्त्य आसवो मद्यं पत्रासवस्तस्य रसइव वा, पुष्पासव इति वा-पुष्पैर्निष्पाद्य आसवः पुष्पासवस्तस्य रसइव वा, फलासव इति वा-फलैर्निर्वर्त्य आसवः फलासवः तस्य रसइव वा, चोयासव इति वा-चोयः-गन्धद्रव्यविशेषः ‘चोश्रा’ इति भाषा प्रसिद्ध-

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि परिपक्व आभ्र आदि की अपेक्षा भी तेजोलेश्या अधिक इष्ट, अधिक प्रिय, अधिक कान्त, अधिक मनोज्ञ और अधिक मन आम रस वाली कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! पद्मलेश्या का आस्वाद कैसा कहा है?

भगवान्-हे गौतम! जिस की प्रभा चन्द्र के समान हो उसे चन्द्रप्रभा कहते हैं, उसके रस के समान, मणिशिला के रस के समान, उत्तम सीधु नामक मद्य के समान, उत्तम वारुणी मदिरा के समान, पत्रासव (धातकी के पत्तों से बनाये हुए मद्य) के रस के समान, पुष्पासव (पुष्पों से बनाये हुए मद्य) के रस के समान, फलासव के रस के समान, चोयासव (चोय नामक सुगन्धित द्रव्य से बने मद्य) के रस के समान, सामान्य आसव के रस के समान, मधु,

श्री भगवान्-हे गौतम! आ अर्थ समर्थ नहीं, केमके आभ्र आदिनी अपेक्षाए पक्ष तेजोलेश्या अधिक इष्ट, अधिक प्रिय, अधिक कान्त, अधिक मनोज्ञ अने मन आम रसवाणी छेलेली छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्! पद्मलेश्याना आस्वाद केवा छे?

श्री भगवान्-हे गौतम! जेनी प्रभा चन्द्रना समान होय तेने चन्द्रप्रभा छे छे, तेना रसनीसमान, मणिशिलाना रसनीसमान, उत्तम सिधुनामके मधनासमान, उत्तम वारुणी मदिरानासमान, पत्रासव (धातकीना पांढाभांथी जनावेल मद्य)ना रसनासमान, पुष्पासव, (पुष्पाभांथी जनावेल) मद्य)ना रसनीसमान, सामान्य आसवना रसनीसमान, मधु, मेरैयक अने कपिशायन नामना मद्योना रसनीसमान, जलरसारना रसनीसमान,

स्तेन निर्वर्त्य आसवश्चोयासव स्तस्य रसइव वा, आसव इति वा-पत्रादिविशेष व्यतिरिक्तेन सामान्येन निर्मित आसवः, आसव इति व्यपदिश्यते 'महूइ वा, मेरएइ वा कविसागएइ वा' मधु इति वा-मधु-मधविशेष स्तस्य रसइव वा, मैरेय इति वा-मैरेयकोऽपि मधविशेष स्तस्य रसइव वा, कापिशायनम्-मधविशेष एव तस्य रसइव वा, 'खज्जूरसारएइ वा' खज्जूर सारइति वा-मूलदल खज्जूरसारनिर्मित आसवः खज्जूरसार इति व्यपदिश्यते तस्य रसइव वा, 'मृद्धीसासारएइ वा' मृद्धीकासार इति वा-मृद्धीका-द्राक्षा तरयाः सारेण निष्पन्न आसवो मृद्धीकासार इति व्यवह्रियते तस्य रसइव वा, 'सुपक्वखोतरसेइ वा' सुपक्वखुरस इति वा-सुपक्वखुरसमूलदलनिष्पन्न आसवः सुपक्वखुरस इति व्यपदिश्यते 'अट्टपिण्टिण्टियाइ वा' अट्टपिण्टनिष्ठता इति वा-अष्टभिः शास्त्रप्रसिद्धैः पिण्टैः निष्ठिता अष्टपिण्टनिष्ठिता वस्तुविशेषरूपा तस्या रसइव वा, 'जम्बूफलकालियाइ वा' जम्बूफलकालिका इति वा जम्बूफलवत् काला एव कालिका जम्बूफलकालिका तस्या रसइव 'वरप्रसन्नाइ वा' वरप्रसन्ना इति वा-परा-उत्तमाचासौ प्रसन्ना चेति वरप्रसन्ना मधविशेषरूपा तस्या रसइव वा, सा च वरप्रसन्ना मदिरा पुनः कीदृशी ? इत्याह-'मंसलापेसला' मांसला-उपचितरसा, पेशला-मनोज्ञा रमणीया वरप्रसन्ना मन्नासा, पुनः कीदृशी ? इत्याह-'ईसिओद्वलंबिणी' ईषदोष्ठावलम्बिनी, ईषत्-किञ्चित् तदनन्तरं परमास्वादतया झटित्येव ओष्ठे अवलम्बते आसज्जति इत्येवं शीला ईषदोष्ठावलम्बिनी सति मुखमाधुर्यकारिणी वरप्रसन्नेति भावः, पुनः कीदृशी ? इत्याह-'ईसिओच्छेदकडुई' ईषद् व्यवच्छेदकडुका-ईषत्-किञ्चित् पानव्यवच्छेदे सति तदनन्तरं कडुका-एलालवद्वादिद्रव्यसम्पर्केणोपलक्ष्यमाणतित्तवीर्या 'ईसि तंवच्छिन्नकरणी'-ईषत् ताम्राक्षिकरणी-ईषद्-किञ्चित् ताम्रे अक्षिणी क्रियेते अनयेति ईषत्ताम्राक्षिकरणी वरप्रसन्ना मदिरा,

मैरेयक और कापिशायन नामक मद्यो के रस के समान, खज्जूरसार के रस के समान द्राक्षासार से बने आसव के रस के समान, इक्षुरस को पकाकर उस से बनाए हुए आसव के रस के समान, अष्टपिण्टनिष्ठिता (शास्त्र में प्रसिद्ध आठ तरह के पिण्टों द्वारा तैयार की गई वस्तु) के रस के समान, जम्बूफल कालिका के रस के समान, जो उत्तम प्रसन्ना नामक मदिरा के समान हो, जो मदिरा रस से युक्त हो, रमणीय हो, जो परम आस्वाद वाली होने के कारण झट-से होठों से लगा ली जाय अर्थात् जो मुखमाधुर्य कारिणी हो, जो पीने के पश्चात् लवंग

द्राक्षासारना भनेला आसवना रसनी समान, शेरडीना रसने पकावीने तेमाथी जनावेला आसवना रसनी समान, अष्टपिण्ट निष्ठिता (शास्त्रोभां प्रसिद्ध आठ जतिना पिण्डो द्वारा तैयार करेले वस्तु)ना रसनी समान, जम्बूफल कालिकाना रसनी समान, जे उत्तम प्रसन्ना नामनी मदिराना समान होय, जे मदिरा रसथी प्रयुक्त होय, रमणीय होय, जे परम आस्वादवाणी होवाना कारणे जल्दी मोठे भंडाय अर्थात् जे मुण माधुर्यकारीणी होय जे पीधा पीछीथी दविंज विगेरेना मिश्रणुने दीधे कांछ तीभाशवाणी जलुय, जे

प्रायः सर्वस्या एव मदिरायाः सेवने नेत्ररक्तत्वजननस्वभावत्वात्, पुनः कीदृशी इत्याह—
 'उकोसपदपत्ता' उत्कर्षमदप्राप्ता उत्कर्षतीति उत्कर्षः स चासौ मद्रश्चेति उत्कर्षमदस्तं प्राप्ता—
 उत्कर्षमदप्राप्ता वरप्रसन्नाभिधा मदिरा, एतदेव वर्णादिभिः प्ररूपयति—'वर्णेण उववेया
 जाव फासेण' वर्णेन उपेता यावत्—प्रशस्येन गन्धेन प्रशस्येन स्पर्शेन उपेता सा वरप्रसन्ना,
 पुनः कीदृशी इत्याह—'आसायणिज्जा' आस्वादनीया 'वीसायणिज्जा' विस्वादनीया—विशेषेण
 स्वादनीया विस्वादनीया 'पीणणिज्जा' प्रीणनीया—प्रीणयतीति प्रीणनीया बाहुलकात् कर्तरि
 अनीयर प्रत्ययः तृप्तिजनिका 'विहणिज्जा' बृंहणीया बृहयतीति बृंहणीया वृद्धिकारिका 'दीव-
 णिज्जा' दीपयतीति दीपनीया 'दप्पणिज्जा' दर्पणीया—दर्पयतीति दर्पनीया—दर्पजनिका 'मद-
 णिज्जा' मदयतीति मदनीया—मदकारिका 'सर्वेन्द्रियगायपल्लायणिज्जा' सर्वेन्द्रियगात्र-
 प्रह्लादनीया—सर्वाणि इन्द्रियाणि सर्वं गात्रञ्च प्रह्लादयतीति सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीया—
 सर्वेन्द्रियशरीरहर्षजनिका वरप्रसन्ना प्रज्ञप्ता तस्या रस इव वा पद्मलेइया प्रज्ञप्ता अस्ति ।
 भगवता तथा प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति—'यवेयारूवे ?' हे भदन्त ! किं भवेत्
 पद्मलेइया आस्वादेन एतद्रूपा—चन्द्रप्रभादिरूपा ?

भगवानाह—'गोयसा !' हे गौतम ! 'णो इण्ठे समठे' नायमर्थः समर्थः—नोक्तार्थो-

आदि के मिश्रण के कारण कुछ तीखी—सी प्रतीत हो, जो आंखों को ताम्र वर्ण
 वाली बना दे, प्रायः सभी प्रकार की मदिरा आंखों को ताम्र वर्ण बना देती है,
 अतएव प्रसन्ना नामक मदिरा की अन्य विशेषता बताने के लिए कहा है—उत्कर्-
 षमदप्राप्ता अर्थात् उत्कृष्ट मद को प्राप्त हो अर्थात् बढ़िया मादक हो, जो प्रशस्त
 वर्ण, प्रशस्त गंध और प्रशस्त स्पर्श से युक्त हो, तथा जो आस्वादन करने योग्य
 हो, विशेष रूप से आस्वादन करने योग्य हो, जो प्रीणनीय अर्थात् तृप्ति कारक
 हो, जो बृंहनीय अर्थात् वृद्धि कारक हो, दीपन करने वाली हो, दर्पजनक हो,
 मदजनक हो, जो सभी इन्द्रियों को और गात्र को विशेष रूप से आह्लाद देने
 वाली हो, उसके रस के समान पद्मलेइया का रस कहा गया है ।

गौतमस्वामी—क्या पद्मलेइया चन्द्रप्रभा जैसी होती है ?

आंखोने लालरंगनी बनावी दे, प्रायः अधा प्रकारनी मदिरा आंखोने लालरंगनी बनावी
 दे छे, तेथी न प्रसन्ना नामनी मदिरानी अन्य विशेषता बताववाने भाटे 'कुहुं छे—
 उत्कर्ष मद प्राप्ता अर्थात् उत्कृष्ट मदने प्राप्त थाय अर्थात् श्रेष्ठ मादक होय, ने प्रश-
 स्तवर्ण, प्रशस्तगंध, अने प्रशस्त स्पर्शथी युक्त होय, तथा ने आस्वादन करवा योग्य
 होय, विशेष रूपथी आस्वादन करवा योग्य होय, ने प्रीणनीय अर्थात् तृप्तिकारक होय,
 ने बृंहनीय अर्थात् वृद्धिकारक होय, दीपन करनारी होय, दर्पजनक होय, मदजनक होय,
 अधी इन्द्रियोने अने गात्रने विशेषरूपे आह्लाद देवावाणी होय तेना रसना समान
 पद्मलेइयानो रस कहेल छे.

युक्तयोपपन्नः अत्र कारणमाह—‘पद्मलेखा एत्तो इष्टतरिया चैव जाव मणामयरिया चैव आसा-
 एणं पणत्ता’ पद्मलेखा तावत् इतः—चन्द्रप्रभादितः इष्टतरिका चैव—अतिशयेन इष्टा इष्ट-
 तरा सैव इष्टतरिका चैव, यावत् कान्ततरिका चैव—अतिशयेन कान्ता कान्ततरा सैव कान्त-
 तरिका चैव—अत्यन्तकमनीया, प्रियतरिका चैव—अतिशयेन प्रिया प्रियतरा सैव प्रियतरिका—
 अत्यन्तप्रिया, मनोज्ञतरिका चैव—अतिशयेन मनोज्ञा मनोज्ञतरा सा चैव मनोज्ञतरिका—अत्य-
 न्तमनोज्ञा, मनआमतरिका चैव—मनसा आम्यते या सा मन आमा अतिशयेन मन आमा
 मनआमतरा सैव मनआमतरिका, आस्वादेन पद्मलेखा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति—‘सुकले-
 स्साणं भंते ! केरिसिया आस्साएणं पणत्ता ?’ हे भदन्त ! शुक्ललेखा खलु कीदृशी
 आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘से जहानामए गुलेइ वा’ तत्—अयं
 यथा नाम इति दृष्टान्ते वाक्यालङ्कारे च गुड इति वा—गुडस्य रसइव वा शुक्ललेखा आस्वा-
 देन प्रज्ञप्ता इति सम्बन्धः, एवमग्रेऽपि, तथाह—‘खंडेइ वा’ खण्डमिति वा—‘खांड’ इति भाषा
 प्रसिद्धस्य रसइव वा, ‘सकुराइ वा’ शर्करा इति वा—‘शकर’ इति भाषा प्रसिद्धस्य रसइव वा,
 ‘मच्छंडियाइ वा’ मत्स्यण्डी इति वा—मत्स्यण्डिकायाः खण्डशर्करायाः (राव) इति भाषा-
 प्रसिद्धाया रसइव वा ‘पुप्फुत्तराइ वा’ पर्पटमोदक इति वा—पर्पटमोदकस्य लड्डुकविशेषस्य
 रसइव वा भिसकंदएइ वा’ भिसकन्दः, इति वा—भिसकन्दस्य—मिष्टान्नविशेषस्य रसइव
 वा—‘पुप्फुत्तराइ वा’ पुष्पोत्तरा इति वा—तन्नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा
 ‘पडमुत्तराइ वा’ पद्मोत्तरा इति वा—पद्मोत्तरा नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा
 ‘आदंसियाइ वा’ आदंशिका इति वा—आदंश्य दन्तादिना भुज्यते या सा आदंशिका—मिष्टान्न
 विशेषः तस्या रसइव वा, ‘सिद्धत्थियाइ वा’ सिद्धार्थिका इति वा—सिद्धः—अर्थः—प्रयोजनं

भगवान्—यह अर्थ समर्थ नहीं है । पद्मलेखा इस से भी अधिक इष्ट, अधिक कान्त, अधिक प्रिय, अधिक मनोज्ञ और अधिक मनाम होती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्ललेखा का आस्वाद कैसा कहा है ?

भगवान्—हे गौतम ! गुड के रस के समान, खांड के रस के समान, शर्करा के रस के समान, दानेदार शक्कर के समान, पर्पट मोदक नामक लड्डु के समान, भिसकन्द नामक मिष्टान्न के समान, पुष्पोत्तरा मिष्टान्न के समान,

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे—हे भगवन् ! शुक्ललेखा चन्द्रप्रभा जेवी डोय छे ?

श्री भगवान्—आ अर्थ समर्थ नथी. पद्मलेखा तेनाथी पणु अधिकइष्ट, अधिक-
 कान्त, अधिकप्रिय, अधिकमनोज्ञ, अने अधिक मनाम डोय छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्ललेखाने आस्वाद केवो कह्यो छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! गोणना रसना समान आंडना रसनासमान साकरना
 सामान, पडेलहार साकरनारसना समान, पर्पटमोदक नामेना लड्डुना समान, भिसकन्द नामेना
 मिष्टान्नना समान, पुष्पोत्तरा मिष्टान्नना समान, पद्मोत्तरा, आदंशिका, सिद्धार्थिका,

यस्याः सा सिद्धार्थिका मिष्टान्नविशेषरूपा तस्या रसइव वा, 'आकाशस्फालितोपमाइ वा' आकाशस्फालितोपमा इति वा-एतन्नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'उपमाइ वा' उपमा इति वा-एतन्नाम्ना प्रसिद्धमिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'अणोवमाइ वा' अनुपमा इति वा-एतन्नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा, शुक्लेश्या आस्त्रादेन प्रज्ञप्ता, भगवता गुडादिना शुक्ललेश्याया आस्त्रादे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-भवेयारूवे ? किं शुक्ललेश्या भवेत् एतद्रूपा-गुडादिरसोपेता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इण्टे समट्टे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्तयोपपन्नः तत्र हेतुमाह-'सुकलेस्सा एतो इट्टतरिया चेव पियतरिया चेव मणामयरिया चेव आसाएणं पणत्ता' शुक्ललेश्या इतः-गुडादितः-गुडाद्यपेक्षया इष्टतरिकां चैव-अतिशयेन इष्टा इष्टतरा सैव इष्टतरिका अत्यन्ता-भीष्टा इत्यर्थः, एवं प्रियतरिका चैव-अतिशयेन प्रिया प्रियतरा सैव प्रियतरिका अत्यन्त-प्रिया इत्यर्थः, मनआमतरिका चैव-मनसा आप्यते मनांसि वा आप्नोति या सा मन आमा, अतिशयेन मन आमा-मन आमतरा सैव मन आमतरिका अत्यन्तं मनो वाञ्छनीया इत्यर्थः आस्त्रादेन रसेन प्रज्ञप्ता-प्ररूपिता इति भावः ॥ इति तृतीयं रसद्वारं समाप्तम् ॥ सू० १८॥

लेश्यागन्धवक्तव्यता

मूलम्-कइ णं भंते ! लेस्साओ दुब्भिमगंधाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तओ लेस्साओ दुब्भिमगंधाओ पणत्ताओ, तं जहा-कणहलेस्सा नील-लेस्सा काउलेस्सा, कइ णं भंते ! लेस्साओ सुब्भिमगंधाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तओ लेस्साओ सुब्भिमगंधाओ पणत्ताओ, तं जहा-तेउलेस्सा

पद्मोत्तरा, आदंशिका, सिद्धार्थिका, आकाशस्फालितोपमा, उपमा या अनुपमा नामक मिष्टान्नों के रस के समान शुक्ललेश्या का रस कहा गया है ।

भगवान् ने गुड आदि के समान शुक्ललेश्या रस का प्रतिपादन किया, तब गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या शुक्ललेश्या ऐसी होनी है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि शुक्ललेश्या इससे भी अधिक प्रियतर एवं अत्यन्त ही मनोज्ञ होती है । यह तीसरा रसद्वार समाप्त हुआ

आकाशस्फालितोपमा, उपमा अगर अनुपमानामक मिष्टान्नेना रसनी समान, शुक्ललेश्याने रस कडेवायेल छे.

श्री भगवाने गोण आदिना समान शुक्ललेश्याने रस प्रतिपादन करवाथी.

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! शुं शुक्ललेश्या जेवी होय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी, केमके शुक्ललेश्या तेनाथी पणु अधिकप्रियतर तेमज्ज अत्यन्त मनोज्ञ होय छे.

आ त्रीणुं रसद्वार समाप्त थयुं

પમ્હલેસ્સા સુક્કલેસ્સા, एवं તઓ અવિસુદ્ધાઓ, તઓ વિસુદ્ધાઓ, તઓ અપ્પસત્થાઓ, તઓ પસત્થાઓ, તઓ સંકિલિટ્ઠાઓ, તઓ અસંકિલિટ્ઠાઓ, તઓ સીતલુવ્વખાઓ, તઓ નિદ્ધુપ્પહાઓ, તઓ દુગ્ગતિગામિયાઓ, તઓ સુગતિગામિયાઓ ॥સૂ. ૧૧॥

છાયા-કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! લેશ્યા: દુરભિગન્ધા: પ્રજ્ઞપ્તા: ? ગૌતમ ! તિસોલેશ્યા દુરભિગન્ધા: પ્રજ્ઞપ્તા:, તદ્ધથા-કુળ્લલેશ્યા, નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા, કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! લેશ્યા: સુરભિગન્ધા: પ્રજ્ઞપ્તા: ? ગૌતમ ! તિસો લેશ્યા: સુરભિગન્ધા: પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્ધથા-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્કલલેશ્યા, एवं તિસ: અવિશુદ્ધા:, તિસો વિશુદ્ધા:, તિસો પ્રશસ્તા:,

ગન્ધદ્વાર

શબ્દાર્થ-(કહ જાં મંતે ! લેસ્સાઓ દુર્ભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ ?) હે ભગવન્ ! કિતની લેશ્યાએ દુર્ગન્ધ વાલી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા ! તઓ લેસ્સાઓ દુર્ભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ) હે ગૌતમ ! ત્રીન લેશ્યાએ દુર્ગન્ધ વાલી કહી ગઈ છે (તં જહા-કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સા, કાડલેસ્સા) વે હસ પ્રકાર-કુળ્લલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા

(કહ જાં મંતે ! લેસ્સાઓ સુભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ) હે ભગવન્ ! કિતની લેશ્યાએ સુગંધ વાલી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા ! તઓ લેસ્સાઓ સુભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ) હે ગૌતમ ! ત્રીનલેશ્યાએ સુગંધ વાલી કહી છે (તં જહા-તેજલેસ્સા, પમ્હલેસ્સા, સુક્કલેસ્સા) વે હસ પ્રકાર-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્કલલેશ્યા (એવં) હસી પ્રકાર (તઓ અવિસુદ્ધાઓ, તઓ વિસુદ્ધાઓ) ત્રીન અવિશુદ્ધ છે ત્રીન વિશુદ્ધ છે (તઓ અપ્પસત્થાઓ, તઓ પસત્થાઓ) ત્રીન અપ્રશસ્ત, ત્રીન પ્રશસ્ત છે (તઓ સંકિલિટ્ઠાઓ, તઓ અસંકિલિટ્ઠાઓ) ત્રીન સંવિલ્લપ્પ, ત્રીન

ગન્ધ-દ્વાર

શબ્દાર્થ-(કહજાં મંતે ! લેસ્સાઓ દુર્ભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ ?) હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ દુર્ગંધવાળી કહેલી છે ? (ગોયમા ! તઓ લેસ્સાઓ દુર્ભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ) હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ભિગંધવાળી કહેલી છે (તં જહા-કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાડલેસ્સા) તે આ પ્રકારે કુળ્લલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા.

(કહજાં મંતે ! લેસ્સાઓ સુભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ ?) હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ સુગંધવાળી કહેલી છે ? (ગોયમા ! તઓ લેસ્સાઓ સુભિગંધાઓ પળ્લપ્પાઓ) હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ સુગંધવાળી કહેલી છે (તં જહા-તેજલેસ્સા, પમ્હલેસ્સા, સુક્કલેસ્સા) તેઓ આ રીતે-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્કલલેશ્યા.

(એવં) એ પ્રકારે (તઓ અવિસુદ્ધાઓ, તઓ વિસુદ્ધાઓ) ત્રણ અવિશુદ્ધ છે અને ત્રણ વિશુદ્ધ (તઓ અપ્પસત્થાઓ તઓ પસત્થાઓ) ત્રણ અપ્રશસ્ત છે, ત્રણ પ્રશસ્ત છે (તઓ

તિસ્રઃ પ્રશસ્તાઃ, તિસ્રઃ સંકલિષ્ટાઃ, તિસ્રો ઽસંકલિષ્ટાઃ, તિસ્રઃ શીતરુક્ષાઃ, તિસ્રઃ સ્નિગ્ધોષ્ણાઃ, તિસ્રોદુર્ગતિગામિકાઃ, તિસ્રઃ સુગતિગામિકાઃ । સૂ. ૧૯॥

ટીકા-ઇતઃ પૂર્વે કૃષ્ણાદિલેશ્યા દ્રવ્યાણાં રસઃ પ્રરૂપિતઃ, સમ્પ્રતિ તેષામેવ ગન્ધં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઙ્ગં મંતે ! લેસ્સાઓ દુભિર્ગંધાઓ પળ્લતાઓ ?’ હે ભદન્ત ! કતિ ખલુ લેશ્યા દુરભિગન્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તઓ લેસ્સાઓ દુભિર્ગંધાઓ પળ્લતાઓ ?’ તિસ્રો લેશ્યા દુરભિગન્ધાઃ-દુરભિર્ગન્ધો યાસાં તા દુરભિગન્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ. ‘તં જહા-કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાપોતલેસ્સા’ તથા-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, एतासां कृष्णनीलकापोतलेश्यानां मृतमहिषादि कलेवरेभ्योऽपि अनन्तगुण-दुरभिगन्धयुक्तत्वात्, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કઙ્ગં મંતે ! લેસ્સાઓ દુભિર્ગંધાઓ પળ્લતાઓ ?’ હે ભદન્ત ! કતિ ખલુ લેશ્યાઃ સુરભિગન્ધા પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તઓ લેસ્સાઓ દુભિર્ગંધાઓ’ પળ્લતાઓ’ તિસ્રો લેશ્યાઃ સુરભિગન્ધાઃ-સુરભિર્ગન્ધો યાસાં અસંકલિષ્ટા હૈં (તઓ સીતલુક્ષ્ણાઓ, તઓ નિદ્ધુળ્હાઓ) ત્રીન શીત-રુક્ષા હૈં, ત્રીન સ્નિગ્ધ ઉષ્ણા હૈં (તઓ દુર્ગતિગામિયાઓ, તઓ સુગતિગામિયાઓ) ત્રીન દુર્ગતિ મેં લે જાને વાલી, ત્રીન સુગતિ મેં લે જાને વાલી હૈં

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓં કે રસ કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, અબ્બ ઉનકે ગંધ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! કિતની લેશ્યાં દુર્ગન્ધ વાલી કહી ગઈ હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન લેશ્યાં દુર્ગન્ધ વાલી કહી ગઈ હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા વ્યોંકિ યે કૃષ્ણ, ઓર કાપોતલેશ્યાં મૃતક મહિષ આદિ કે કલેવરોં સે ભી-અનન્તગુણા દુર્ગન્ધ વાલી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિતની લેશ્યાં સુગંધ વાલી હૈં ?

સંકલિષ્ટાઓ, તઓ અસંકલિષ્ટાઓ) ત્રણ સંકલિષ્ટ છે, ત્રણ અસંકલિષ્ટ છે (તઓ સીત-લુક્ષ્ણાઓ, તઓ નિદ્ધુળ્હાઓ) ત્રણ શીત-રુક્ષ છે, ત્રણ સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ છે (તઓ દુર્ગતિગામિ-યાઓ, તઓ સુગતિગામિયાઓ) ત્રણ દુર્ગતિમાં લઈ જનારી, ત્રણ સુગતિમાં લઈ જનારી છે.

ટીકાર્થ-આનાથી પૂર્વે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓના રસનું નિરૂપણ કરાયેલું છે હવે તેના ગંધની પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ દુર્ગન્ધવાળી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ગન્ધવાળી કહેલી છે-તે આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, કેમકે આ કૃષ્ણ નીલ અને કાપોતલેશ્યાઓ મૃતક મહિષ આદિના કલેવરોથી પણ અનન્તગુણી દુર્ગન્ધવાળી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ સુગંધવાળી કહી છે ?

તાઃ સુરભિગન્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા-તેજલેસ્સા, પદ્મલેસ્સા, શુક્લલેસ્સા' તથા-તેજો લેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા ચ एतासां तेजः पद्मशुक्ललेश्यानां पिण्यमाण गन्धवास सुरभिप्रसूनादिभ्योऽपि अनन्तगुणपरमसुरभिगन्धविशिष्टत्वात्, तथाचोक्तम् उत्तराध्ययन-स्य लेश्याप्रकरणे-‘जह गोमडस्स-गंधो णागमडस्स च जहा अदिमडस्स । एत्तो उ अणंतगुणो लेस्साणं अप्पसत्थाणं ॥१॥ जह सुरभिकुसुमगंधो गंधवासाण पिस्समाणाण । एत्तो उ अणंत-गुणो पसत्थलेस्साण तिण्हं पि ॥२॥ यथा गोमृतकस्य गन्धो इस्तिमृतकस्य वा यथाऽहि-मृतकस्य । इतोऽनन्तगुण एव लेश्यामामप्रशस्तानाम् ॥१॥ यथा-सुरभिकुसुमगन्धो गन्धवा-सानां पिण्यमाणानाम् । इतोऽनन्तगुण एव प्रशस्तानां लेश्यानां तिस्रणामपि ॥२॥

इति चतुर्थं गन्धद्वारं समाप्तम् ॥

अथ तामामेव कृष्णादिलेश्यानां पञ्चम शुद्धाशुद्धत्वद्वारप्ररूपणार्थमाह-‘एवं तओ अवि-सुद्धाओ तओ विसुद्धाओ’ एवम्-उत्तरीत्या आद्यास्तिस्रो लेश्याः कृष्णनीलकापोतलेश्यारूपा

भगवान्-हे गौतम ! तीन લેશ્યાएं સુગંધ વાલી છે, જે હસ પ્રકાર છે તેજો-લેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા । જે ત્રીનો લેશ્યાएं પીસે જાતે હુણ, સુગંધ વાસ એવં સુગંધિત પુષ્પોં સે મી અનન્તગુણિત ઉત્કૃષ્ટ સુગંધ વાલી હોતી છે । ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર મેં લેશ્યાપ્રકરણ મેં કહા છે

જેસી મરી હુઈ ગાય, મરે હુણ હાથી ઓર મરે હુણ સર્પ કી ડુર્ગંધ હોતી છે, ડસસે અનન્તગુણી ડુર્ગંધ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓં કી હોતી છે ॥૧॥

ત્રીન પ્રશસ્ત લેશ્યાઓં કી સુગંધ, સુગંધિત પુષ્પોં એવં પીસે જાતે હુણ ગંધ વાસ સુગંધ સે અનન્તગુણિત હોતી છે ॥૨॥ ચૌથા ગંધ દ્વાર સમાપ્ત

શુદ્ધાશુદ્ધત્વ દ્વાર

હસી પ્રકાર આદિ કી ત્રીન લેશ્યાएं-કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોત અવિશુદ્ધ હોતી છે, ક્યોંકિ જે અપ્રશસ્ત વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ વાલી છે । અન્તિમ

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ સુગન્ધવાળી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-તેજો-લેશ્યા-પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા. આ ત્રણ લેશ્યાઓ ઢળાતી સુગન્ધવાસ-તેમજ સુગંધિત પુષ્પોથી પણ અનન્તગુણી ઉત્કૃષ્ટ સુગન્ધવાળી હોય છે. ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્રમાં લેશ્યાધ્યયન પ્રકરણમાં કહ્યું છે-જેવી મરેલી ગાય, મરેલા હાથી, અને મરેલા સર્પની ડુર્ગંધ હોય છે, તેનાથી અનન્તગુણી ડુર્ગંધ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓની હોય છે ॥૧॥

ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાઓની સુગન્ધ, સુગંધિત પુષ્પો તેમજ ઢળાતા ગંધવાસની સુગન્ધથી અનન્તગુણી હોય છે. ॥૨॥ ચોથું ગન્ધદ્વાર સમાપ્ત

શુદ્ધ-શુદ્ધત્વદ્વાર

જો પ્રકારે આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ-કૃષ્ણ નીલ અને કાપોત અવિશુદ્ધ હોય છે કેમકે તેઓ અપ્રશસ્તવર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળી છે, અન્તિમ ત્રણ લેશ્યા-તેજોલેશ્યા પદ્મ-

અવિશુદ્ધા વક્તવ્યાઃ, તાસાં કૃષ્ણાદિલેશ્યાનામપ્રશસ્તવર્ણગન્ધરસોપેતત્વાત્ કિન્તુ અન્તિમા-
સ્તિસ્ત્રોલેશ્યા સ્તેજઃ પદ્મ શુક્લલેશ્યારૂપા વિશુદ્ધા વક્તવ્યાઃ, તાસાં તેજોલેશ્યા પદ્મ-
લેશ્યા શુક્લલેશ્યાનાં પ્રશસ્તવર્ણગન્ધરસવિશિષ્ટત્વાત્, इति पञ्चमं शुद्धाशुद्धत्वद्वारं समाप्तम् ॥

અથ તાસામેવ કૃષ્ણાદિલેશ્યાનાં પઠ્ઠં પ્રશસ્તાપ્રશસ્તદ્વારપ્રરૂપણાર્થમાહ-‘તઓ અપ્પસત્થા-
ઓ, તઓ પસત્થાઓ’ આઘાસ્તિસ્ત્રો લેશ્યા અપ્રશસ્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાસામપ્રશસ્તદ્રવ્યતર્યા અપ્ર-
શસ્તાધ્યવસાયનિમિત્તત્વાત્, અન્તિમાસ્તિસ્ત્રો લેશ્યાઃ પ્રશસ્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાસાં પ્રશસ્તદ્રવ્યત્વેન
પ્રશસ્તાધ્યવસાયનિમિત્તત્વાત્, इति पष्ठं प्रशस्तद्वारं समाप्तम् ॥ અથ તાસામેવ કૃષ્ણાદિ-
લેશ્યાનાં સપ્તમં સંકિલ્ષ્ટસંકિલ્ષ્ટાત્વદ્વારપ્રરૂપણાર્થમાહ-‘તઓ સંકિલ્ષિટ્ઠાઓ તઓ અસં-
કિલ્ષિટ્ઠાઓ’ આઘાસ્તિસ્ત્રોલેશ્યાઃ સંકિલ્ષ્ટાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાસાં સંકિલ્ષ્ટાર્ત રૌદ્રધ્યાનાનુગામ્ય-
ધ્યવસાયનિમિત્તત્વાત્, અન્તિમાસ્તિસ્ત્રો લેશ્યાસ્તુ અસંકિલ્ષ્ટાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તાસામસંકિલ્ષ્ટધર્મ-
ધ્યાનાનુગામ્યધ્યવસાયનિમિત્તત્વાત્, इति सप्तमं संकिलष्टद्वारं समाप्तम् ॥

ત્રીન તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા વિશુદ્ધ હૈં, ક્યોંકિ ઉનકા વર્ણ,
ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ પ્રશસ્ત હોતા હૈં । યહ પાંચવાં દ્વાર સમાપ્ત હુઆ ।

પ્રશસ્તાપ્રશસ્ત દ્વાર

આદિ કી ત્રીન લેશ્યાં અપ્રશસ્ત હૈં, ક્યોંકિ વે અપ્રશસ્ત દ્રવ્યરૂપ હોને કે
કારણ અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય કા નિમિત્ત હોતી હૈં । અન્ત કી ત્રીન લેશ્યાં
પ્રશસ્ત હૈં ક્યોંકિ વે પ્રશસ્તદ્રવ્ય રૂપ હોને સે પ્રશસ્ત અધ્યવસાય કા કારણ હૈં ।

યહ પ્રશસ્તાપ્રશસ્ત દ્વાર સમાપ્ત હુઆ ।

સંકિલ્ષ્ટાસંકિલ્ષ્ટ દ્વાર

આદિ કી ત્રીન લેશ્યાં સંકિલ્ષ્ટ હૈં, ક્યોંકિ વે સંકલેશમય આર્તધ્યાન
ઓર રૌદ્રધ્યાન કે યોગ્ય અધ્યવસાય કો ઉત્પન્ન કરતી હૈં । અન્તિમ ત્રીન લેશ્યાં
અસંકિલ્ષ્ટ હૈં, ક્યોંકિ વે ધર્મધ્યાન કે યોગ્ય અધ્યવસાય કો ઉત્પન્ન કરતી હૈં ।

યહ સંકિલ્ષ્ટાસંકિલ્ષ્ટ દ્વાર સમાપ્ત હુઆ ।

લેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા વિશુદ્ધ છે, કેમકે તેમના વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શ પ્રશસ્ત
હોય છે. આ પાંચમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

પ્રશસ્તા પ્રશસ્તદ્વાર

આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ અપ્રશસ્ત છે, કેમકે અપ્રશસ્ત દ્રવ્યરૂપ હોવાના કારણથી
અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયનું નિમિત્ત બને છે. અન્તની ત્રણ લેશ્યાઓ પ્રશસ્ત છે, કેમકે તેઓ
પ્રશસ્ત દ્રવ્યરૂપ હોવાથી પ્રશસ્ત અધ્યવસાયનું કારણ છે. આ પ્રશસ્તાપ્રશસ્તદ્વાર સમાપ્ત થયું.

સંકિલ્ષ્ટાસંકિલ્ષ્ટદ્વાર

આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ સંકિલ્ષ્ટ છે, કેમકે તેઓ સંકલેશમય આર્તધ્યાન અને
રૌદ્રધ્યાનને યોગ્ય અધ્યવસાયને ઉત્પન્ન કરે છે. અન્તિમ ત્રણ લેશ્યાઓ અસંકિલ્ષ્ટ છે, કેમકે
તેઓ ધર્મધ્યાનને યોગ્ય અધ્યવસાયને ઉત્પન્ન કરે છે. આ સંકિલ્ષ્ટાસંકિલ્ષ્ટદ્વાર સમાપ્ત થયું.

અથ તાસામેવ કૃષ્ણાદિલેશ્યાનામષ્ટમં શીતોષ્ણસ્પર્શાદિ પ્રરૂપણાર્થમાદ-‘તઓ સીત-
લુક્ષ્ણઓ, તઓ નિદ્ધુણ્ઠાઓ’ આદ્યાસ્તિસ્ લેશ્યાઃ શીતરૂક્ષાઃ-શીતરૂક્ષસ્પર્શયુક્તાઃ પ્રજ્ઞતાઃ,
અન્તિમાસ્તિસ્ લેશ્યાસ્તુ સ્નિગ્ધોષ્ણાઃ-સ્નિગ્ધોષ્ણસ્પર્શવિશિષ્ટાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, યદ્યપિ લેશ્યા-
દ્રવ્યાણાં કર્કશાદયોઽપિ સ્પર્શાઃ વક્ષ્યમાણરીત્યા સન્તિ તથાપિ આદ્યલેશ્યાત્રયસ્ય શીત-
રૂક્ષસ્પર્શયો શ્વિત્તસ્વાસ્થ્યોત્પાદને, અન્તિમલેશ્યાત્રયસ્ય સ્નિગ્ધોષ્ણસ્પર્શયોશ્ચ પરમસન્તોષ
જનને સાધકતમત્વાત્ તયોરેવ પૃથક્ પૃથક્ સાક્ષાત્ કથનં કૃતમ્, તથાષોક્તં લેશ્યાધ્યયને-
‘જહ કરવયસ્સ ફાસો ગોજિહ્વાણ્વા સાગપત્તાણં । એત્તોવિ અણંતગુણો લેસ્સાણં અપ્પસત્થાણં
॥૧॥ જહ વૂરસ્સ વ ફાસો નવણીયસ્સ વ સિરીસકુમુમાણં । એત્તો વિ અણંતગુણો પસત્થલેસ્સાણ
સિઠ્ઠંપિ’ ॥૨॥ ઇતિ, યથા ક્રકચસ્ય સાર્શો ગોજિહ્વાયા વા સાગપત્તાણામ્ । ઇતોઽનન્તગુણો

સ્પર્શાદિપ્રરૂપણા

અવ કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓં કે શીતસ્પર્શ, ઉષ્ણસ્પર્શ આદિ કી પ્રરૂપણા
કી જાતી હૈ પ્રારંભ કી ત્રીન અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોતલેશ્યા શીત ઓર
રૂક્ષ સ્પર્શ વાલી કહી ગઈ હૈ ઓર અન્ત કી ત્રીન અર્થાત્ તેજોલેશ્યા, પદ્મ-
લેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા સ્નિગ્ધ ઓર ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલી કહી ગઈ હૈ । યદ્યપિ
લેશ્યાદ્રવ્યોં કે કર્કશ આદિ સ્પર્શ આગે કહે અનુસાર હૈ, ફિર મી પહેલે કી
ત્રીન લેશ્યાઓં કે શીત ઓર રૂક્ષ સ્પર્શ ચિત્ત મેં અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન કરને કે
કારણ હૈ ઓર અન્ત કી ત્રીન લેશ્યાઓં કે સ્નિગ્ધ ઓર ઉષ્ણ સ્પર્શ પરમ
સન્તોષ ઉત્પન્ન કરને કે સાધન હોતે હૈ, અતઃપ્રેવ યહાં ઊન્હોંકા સાક્ષાત્ કથન
કિયા ગયા હૈ । લેશ્યાધ્યયન મેં કહા હૈ જૈસે કરવત કા સ્પર્શ કર્કશ હોતા હૈ,
અથવા ગાય કી જિહ્વા કા યા સાગપત્રોં કા સ્પર્શ કર્કશ હોતા હૈ, ઊસસે મી
અનન્તગુણા અધિક કર્કશ સ્પર્શ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓં કા હોતા હૈ ॥૧॥ જૈસે વૂર

સ્પર્શાદિ પ્રરૂપણા

હવે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓના શીતસ્પર્શ, ઉષ્ણસ્પર્શ, આદિની પ્રરૂપણા કરામ છે-
પ્રારંભની ત્રણ અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્યા શીત અને રૂક્ષસ્પર્શવાળી કહેલી
છે અને અન્તની ત્રણ અર્થાત્ તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણસ્પર્શ-
વાળી કહેલી છે.

યદ્યપિ લેશ્યા દ્રવ્યોના કર્કશ આદિ સ્પર્શ આગળ કહ્યા પ્રમણે છે, તે પછી-
પહેલાની ત્રણ લેશ્યાઓના શીત અને રૂક્ષસ્પર્શ ચિત્તમાં અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ
છે અને અન્તની ત્રણ લેશ્યાઓના સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શ પરમ સન્તોષ ઉત્પન્ન
કરવાનું સાધન બને છે, તેથી જ અહીં તેમનું સાક્ષાત્ કથન કરાયેલું છે.

લેશ્યાધ્યયનમાં કહ્યું છે-‘જેમ કરવતને સ્પર્શ કર્કશ હોય છે, અથવા ગાયની
જિહ્વાને અગર સાગપત્રોને સ્પર્શ કર્કશ હોય છે, તેનાથી પણ અનન્તગુણો અધિક

લેશ્યાનામપ્રશસ્તાનામ્ ॥૧॥ યથા દૂરસ્ય વા સ્પર્શો નવનીતસ્ય વા શિરીષકુસુમાનામ્ ।
ઇતોऽપ્યનન્તગુણઃ પ્રશસ્તલેશ્યાનાં તિસ્ટુનામપિ ॥૨॥ ઇતિ ॥

અથ કૃષ્ણાદિલેશ્યાદ્રવ્યાણાં નવમં ગતિદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તઓ દુર્ગતિગામિયાઓ તઓ સુગતિગામિયાઓ’ આચાસ્તિસ્રો લેશ્યા દુર્ગતિગામિન્યઃ-દુર્ગતિં ગમયન્તીત્યેવંશીલાઃ દુર્ગતિગામિન્યઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાસાં સંકિલ્ષ્ટાધ્યવસાયનિમિત્તત્વાત્, અન્તિમાસ્તિસ્રો લેશ્યાસ્તુ સુગતિગામિન્યઃ-સુગતિં ગમયન્તીત્યેવં શીલાઃ સુગતિગામિન્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાસાં પ્રશસ્તાધ્યવસાયનિમિત્તત્વામ્ ॥ નવમં ગતિદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧૯ ॥

॥ લેશ્યાપરિણામદ્વારવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-કળહલેસ્સા ણં મંતે ! કઙ્કવિહં પરિણામં પરિણમઙ્ક ? ગોયમા !
તિવિહં વા નવવિહં વા સત્તાવીસવિહં વા એકાસીતિવિહં વા બેતેયાલીસ-
યવિહં વા વહુયં વા વહુવિહં વા પરિણામં પરિણમઙ્ક, એવં જાવ સુક-
લેસ્સા, કળહલેસ્સા ણં મંતે ! કતિપદેસિયા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! અળંત-
પણસિયા પળ્ળત્તા, એવં જાવ સુકલેસ્સા, કળહલેસ્સા ણં મંતે ! કઙ્કપણ-
સોગાઢા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! અસંસ્વેજ્જપણસોગાઢા પળ્ળત્તા, એવં જાવ
સુકલેસ્સા, કળહલેસ્સા ણં મંતે ! કેવઙ્કયાઓ વગ્ગણાઓ પળ્ળત્તાઓ ?
ગોયમા ! અળંતાઓ વગ્ગણાઓ, એવં જાવ સુકલેસ્સાણ ॥સૂ. ૨૦॥

નામક વનસ્પતિ કા નવનીત (મક્ખન) કા ઓર શિરીષ કે કુસુમોં કા સ્પર્શ
હોતા હૈ, ઉસસે ખી અનન્તગુણા તીનોં પ્રશસ્ત લેશ્યાઓં કા સ્પર્શ હોતા હૈ, ॥૨॥

ગતિદ્વાર

પ્રારંભ કી તીન લેશ્યાં દુર્ગતિ મેં લે જાને વાલી હૈં, ક્યોંકિ વે સંકિલ્ષ્ટ
અધ્યવસાય કા કારણ હૈં । અન્તિમ તીન લેશ્યાં સદ્ગતિ મેં લે જાને વાલી હૈં
ક્યોંકિ વે પ્રશસ્ત અધ્યવસાય કા કારણ હૈં । ગતિદ્વાર સમાપ્ત ।

કઙ્કશ સ્પર્શ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓનો હોય છે. ॥૧॥

જેમ ખૂર નામની વનસ્પતિનો, નવનીત (માંખણ)નો શિરીષના પુષ્પોનો સ્પર્શ હોય
છે તેનાથી પણ અનંતગુણો ત્રણે પ્રશસ્ત લેશ્યાઓનો સ્પર્શ હોય છે. ॥૨॥

ગતિદ્વાર

પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ગતિમાં લઈ જવાવાળી છે, કેમકે તેઓ સંકિલ્ષ્ટ
અધ્યવસાયનું કારણ છે. અન્તિમ ત્રણ લેશ્યાઓ સદ્ગતિમાં લઈ જનારી છે, કેમકે તેઓ
પ્રશસ્ત અધ્યવસાયનું કારણ છે.

ગતિદ્વાર સમાપ્ત

છાયા—કૃષ્ણલેશ્યા સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધ પરિણામં પરિણમતિ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધં વા નવવિધં વા સપ્તવિંશતિવિધં વા એકાશીતિવિધં વા ત્રિવત્સારિંશદધિક દ્વિશતવિધં વા વહુકં વા વહુવિધં વા પરિણામં પરિણમતિ, એવં યાવત્ શુક્લલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા સ્વલુ ભદન્ત ! કતિ પ્રદેશિકા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! અનન્તપ્રદેશિકા પ્રજ્ઞપ્તા, એવં યાવત્ શુક્લલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા સ્વલુ ભદન્ત ! કતિપ્રદેશાવગાઢા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢા પ્રજ્ઞપ્તા, એવં

લેશ્યાપરિણામ દ્વાર

(કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વિહં પરિણામં પરિણમહ ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કિતને પ્રકાર કે પરિણામ મેં પરિણત હોતી હૈ ? (ગોયમા તિવિહં વા નવવિહં વા, સત્તાવીસવિહં વા, એકાસીતિવિહં વા, વેતેયાલીસયવિહં વા, વહુયં વા, વહુવિહં વા પરિણામં પરિણમહ) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કે, નૌ પ્રકાર કે, સત્તાઈસ પ્રકાર કે હ્વયાસી પ્રકાર કે, તયાલીસ પ્રકાર કે, વહુત સે અથવા વહુત પ્રકાર કે પરિણામ મેં પરિણત હોતી હૈ (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) હસી પ્રકાર શુક્લલેશ્યા તક સમજ્ઞ લેવેં ।

(કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કતિપણસિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કિતને પ્રદેશોં વાલી કહી હૈ ? (ગોયમા ! અણંતપણસિયા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશી કહી હૈ (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) હસી પ્રકાર યાવત્ શુક્લલેશ્યા (કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વણસોગાઢા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કિતને આકાશ પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હૈ ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસોગાઢા) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ (પળ્ણત્તા) કહી હૈ । એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) હસી પ્રકાર યાવત્ શુક્લલેશ્યા (કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કેવહ્વાઓ વગ્ગણાઓ

લેશ્યા પરિણામ દ્વાર

(કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વિહં પરિણામં પરિણમહ ?) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા પ્રકારના પરિણામમાં પરિણત થાય છે ? (ગોયમા તિવિહં વા નવવિહં વા સત્તાવીસવિહં વા, એકાસીતિવિહં વા, વેતેયાલીસયવિહં વા વહુયં વા, વહુવિહં વા પરિણામં પરિણમહ) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના, નૌ પ્રકારના સત્તાવીસ પ્રકારના, એકાસી પ્રકારના, ણસો તેંતાલીસ પ્રકારનાં ઘણા અથવા ઘણા પ્રકારના પરિણામમાં પરિણત થાય છે (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) એ પ્રકારે શુક્લલેશ્યા સુધી

(કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વણસિયા પળ્ણત્તા) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા પ્રદેશોં વાળી કહી છે ? (ગોયમા ! અણંતપણસિયા પળ્ણત્તા) ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશી કહી છે (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) એ જ પ્રકારે યાવત્ શુક્લલેશ્યા સુધી સમજવું.

(કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વણસોગાઢા પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા આકાશ પ્રદેશોંમાં અવગાઢ છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસોગાઢા) ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ (પળ્ણત્તા) કહી છે (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) એજ પ્રકારે યાવત્ શુક્લલેશ્યા પર્યંત સમજવું.

યાવત્ શુક્લલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયત્યો વર્ગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તા વર્ગણાઃ, એવં યાવત્ શુક્લલેશ્યાયાઃ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

ટીકા-ઇતઃ પૂર્વે કૃષ્ણાદિલેશ્યાદ્રવ્યાણાં ગન્ધાદિકં પ્રરૂપિતમ્, અથ તેષામેવ દશમં પરિણામદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કણ્ઠલેસ્સાણં મંતે ! કઙ્કિહં પરિણામં પરિણમહ્ ?’ હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા સ્વલુ કતિવિધં-ક્રિયત્પ્રકારકં પરિણામં તૃતીયાર્થે દ્વિતીયાવિધાનાત્ કતિવિધેન પરિણામેનેત્યર્થઃ પરિણમતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહં વા નવવિહં વા સત્તાવીસવિહં વા એકાસીતિવિહં વા બેતેયાલીસયવિહં વા વહુયં વા વહુવિહં વા પરિણામં પરિણમહ્’ ત્રિવિધં વા-ત્રિવિધેન વા ‘નવવિધં વા-નવવિધેન વા, સપ્તવિંશતિવિધં વા-સપ્તવિંશતિવિધેન વા, એકાસીતિવિધં વા-એકાસીતિવિધેન વા, ત્રિચત્વારિંશદધિકદ્વિશતવિધં વા-ત્રયશ્ચત્વારિંશદધિકશતદ્વયવિધેન વા વહુકં વા-વહુકેન વા, વહુવિધં વા-વહુવિધેન વા, પરિણામં-પરિણામેન પરિણમતિ, તત્ર જઘન્ય મધ્યમોત્કૃષ્ટભેદેન ત્રિવિધત્વમ્, ત્રયાણાપિ જઘન્યા-પણ્ણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાં કી કિતની વર્ગણાં કહી હૈં ? (ગોયમા ! અણંતાઓ વર્ગણાઓ) હે ગૌતમ ! અનન્ત વર્ગણાં (એવં જાવ સુક્કલેસ્સાણ) હંસી પ્રકાર યાવત્ શુક્લલેશ્યા કી ।

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓં કે દ્રવ્યોં કે ગંધ આદિ કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, અથ ઉનકે દસવેં પરિણામ દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કિતને પ્રકાર કે પરિણામ સે પરિણત હોતી હૈ ? અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યા કા પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા ત્રીન પ્રકાર કે, નૌ પ્રકાર કે, સત્તાઈસ પ્રકાર કે એકાસી પ્રકાર કે, દો સૌ તયાલીસ પ્રકાર કે, વહુત-સે ઓર વહુત પ્રકાર પરિણામ સે પરિણત હોતી હૈ । કૃષ્ણલેશ્યા કા જઘન્ય, મધ્યમ ઓર ઉત્કૃષ્ટ કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કા પરિણમન હૈ । હન ત્રીનોં મેં સે પ્રત્યેક કે જઘન્ય,

(કણ્ઠલેસાણં મંતે ! કેવહ્યાઓ વર્ગણાઓ પણ્ણત્તાઓ ?) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાની કેટલી વર્ગણાઓ કહી છે ? (ગોયમા ! અણંતાઓ વર્ગણાઓ) ગૌતમ ! અનન્ત વર્ગણાઓ (એવં જાવ સુક્કલેસ્સાણ) એજ પ્રકારે યાવત્ શુક્લલેશ્યાની વર્ગણાઓ સમજવી.

ટીકાર્થ:-આનાથી પૂર્વે કૃષ્ણલેશ્યાઓના દ્રવ્યોના ગંધ આદિનું નિરૂપણ કરાયેલું છે, હવે તેમના દશમા પરિણામ દ્વારની પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા પ્રકારના પરિણામથી પરિણત થાય છે ? અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાનું પરિણામ કેટલા પ્રકારનું છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા ત્રણ પ્રકારના, નવપ્રકારના, સત્તાવીસ પ્રકારના, એકાસી પ્રકારના, બસો તેંતાલીસ પ્રકારના, ઘણા બધા અને ઘણા પ્રકારના પરિણામથી પરિણત થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યાનું જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદે કરી ત્રણ પ્રકારનું પરિ-

દીનાં સ્વસ્થાનતારતમ્યપ્રરૂપણે પ્રત્યેક જઘન્યાદિત્રિકેણ ગુણનાત નવવિધત્વમ્, તથા પૌનઃ પુન્યેન ત્રિગુણનયા સપ્તવિંશતિવિધત્વમ્ એકાશીતિવિધત્વં ત્રયશ્ચત્વારિંશદધિકશતદ્વય-વિધત્વં બહુત્વં બહુવિધત્વશ્ચ પરિણામસ્યાવસેયમ્, 'એવં જાત્ર સુક્લેસ્સા' એવમ્-કૃષ્ણ-લેશ્યોક્તરીત્યા યાવત્ નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા અપિ ત્રિવિધેન વા નવવિધેન વા સપ્તવિંશતિવિધેન એકાશીતિવિધેન ત્રયશ્ચત્વારિંશદધિકશતદ્વય-વિધેન વા બહુકેન વા બહુવિધેન વા પરિણામેન પરિણમતિ, ॥

અથ લેશ્યાયા એકાદશ પ્રદેશદ્વારવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કૃષ્ણલેસ્સા ણં મંતે ! કહં પણ્ણિયા પણ્ણત્તા ?’ હે મહન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા સ્વલુ કતિપ્રદેશિકા પ્રજ્ઞપ્તા ? મહાવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંત પણ્ણિયા પણ્ણત્તા’ અનન્તપ્રદેશિકાઃ-અનન્તાનન્તસંખ્યા-

મધ્યમ ઓર ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કરને સે હસ્રકા પરિણમન નૌ પ્રકાર કી હોતી હૈ । इन नौ भेदों में से पुनः प्रत्येक के तीन-तीन भेद करने पर सत्ताईस भेद हो जाते हैं । सत्ताईस भेदों को फिर वही जघन्य, मध्यम और उत्कृष्ट भेद करने पर इक्यासी परिणाम के भेद होते हैं । उनके पुनः तीन भेद करने से दो सौ तयालीस भेद होते हैं । इस प्रकार उत्तरोत्तर भेद-प्रभेद किये जाएं तो बहुत और बहुत प्रकार के परिणामन कृष्णलेश्या के होते हैं । जैसे कृष्णलेश्याके परिणाम भेद कहे हैं, वैसे ही नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या के परिणाम भी समझलेने चाहिए ।

પ્રદેશદ્વાર

અવ લેશ્યા કે પ્રદેશોં કી વક્તવ્યતા પ્રારંભ કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મહવન ! કૃષ્ણલેશ્યા કે પ્રદેશ કિતને કહે હૈં ?

મહવાન-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા અનન્ત પ્રદેશિકા કહી હૈ । અર્થાત્ કૃષ્ણ-લેશ્યા કે યોગ્ય પરમાણુ અનન્તાનન્ત સંખ્યા વાલે હૈં । હસી પ્રકાર નીલલેશ્યા

ભુમન છે. એ ત્રણેમાંથી પ્રત્યેકના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કરવાથી તેનું પરિણુ-મન નવ પ્રકારનું થાય છે, આ નવભેદોમાંથી પુનઃ પ્રત્યેકના ત્રણ-ત્રણ ભેદ કરવાથી સત્તા-વીસ ભેદ થઈ જાય છે. સત્તાવીસ ભેદોને ફરી તેજ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કરવાથી એકાસી પરિણુમના ભેદ થાય છે. તેમના પાછા ત્રણ ભેદ કરવાથી બસો તેતાલીસ ભેદ થાય છે. એ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર ભેદ પ્રભેદ કરાયતો ઘણા અને ઘણા પ્રકારના પરિણુ-મન કૃષ્ણલેશ્યાના હોય છે. જેવા કૃષ્ણલેશ્યાના પરિણુમ ભેદ કહ્યા છે, તેવા જ નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાના પરિણુમ પણ સમજવાં જોઈએ,

પ્રદેશ દ્વાર

હવે લેશ્યાના પ્રદેશોની વક્તવ્યતા પ્રારંભ કરાય છે.

ગૌતમસ્વામી-હે મહવન ! કૃષ્ણલેશ્યાના પ્રદેશો કેટલા કહ્યા છે ? મહવાન તેનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા અનન્ત પ્રદેશાત્મિકા કહેલ છે. અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાને

યુક્તાઃ પ્રદેશાઃ કૃષ્ણલેશ્યા યોગ્યાઃ પરમાણ્વો યસ્યાઃ કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ કૃષ્ણલેશ્યા દ્રવ્ય સંઘસ્ય સા અનન્તપ્રદેશિકા, અન્યથા-અનન્તપ્રદેશવ્યતિરેકેણ સ્કન્ધસ્ય જીવગ્રહણયોગ્યતાયા ઇવાભાવાત્ કૃષ્ણલેશ્યા પ્રજ્ઞપ્તા 'એવં જાવ સુકલેસ્સા' એવં-કૃષ્ણલેશ્યોક્તરીત્યા યાવત્-નીલ-લેશ્યા કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા ચાપિ અનન્તપ્રદેશિકા પ્રજ્ઞપ્તા, ॥

અથ દ્વાદશાવગાહનાદ્વારવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ 'કૃષ્ણલેસ્સા ણં મંતે ! કહપપ્સોગાઢા પ્ણપ્તા ?' હે મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા સ્વલુ કતિપ્રદેશાવગાઢા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ- 'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'અસંખ્યેજ્જપપ્સોગાઢા પ્ણપ્તા' અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢા કૃષ્ણલેશ્યા પ્રજ્ઞપ્તા, એવં 'જાવ સુકલેસ્સા' એવં-કૃષ્ણલેશ્યોક્તરીત્યા યાવત્-નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા ચાપિ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢા પ્રજ્ઞપ્તા, અત્ર પ્રદેશપદેન ક્ષેત્રપ્રદેશા અવગન્તવ્યાઃ, તેષ્વેવાવગાહસ્ય પ્રસિદ્ધત્વાત્ તેચ ક્ષેત્રપ્રદેશાઃ અનન્તાનામપિ વર્ગણાનામાશ્રયભૂતા અસંખ્યેયા ઇવાસેયાઃ, સકલસ્યાપિ લોકસ્ય પ્રદેશાનામસંખ્યેયતાત્, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા કે પ્રદેશ મી અનન્તા-નન્ત સમજ્ઞ લેને ચાહિએ ।

અવગાહનાદ્વાર

અવ અવગાહનાદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા આકાશ કે કિનને પ્રદેશોં મેં અવ-ગાહન કિએ હુએ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હૈ । હસી પ્રકાર નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લ-લેશ્યા મી અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહ હૈ, એસા સમજ્ઞના ચાહિએ । યહાં પ્રદેશ કા અર્થ આકાશ કે પ્રદેશ સમજ્ઞના ચાહિએ, ક્યોંકિ અવગાહન આકાશ કે પ્રદેશોં મેં હી હોતા હૈ, યહ પ્રસિદ્ધ હૈ । યદ્યપિ એક-એક લેશ્યા કી વર્ગણાં અનન્ત અનન્ત હૈં, તથાપિ ડન સવ કા અવગાહ અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં હી હોજા

યોગ્ય પરમાણુ અનંતાનંત સંખ્યાવાળા છે. એજ પ્રમાણે નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાના પ્રદેશો પણ અનંતાનંત સમજી લેવા જોઈએ.

હવે અવગાહના દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાએ આકાશના કેટલા પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા પણ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે, એમ સમજવું જોઈએ. અહીં પ્રદેશનો અર્થ આકાશનો પ્રદેશ સમજવો જોઈએ, કેમકે અવગાહન આકાશના પ્રદેશોમાં જ થાય છે, એવાત પ્રસિદ્ધ છે, યદ્યપિ એક એક લેશ્યાની વર્ગણાઓ અનન્ત અનન્ત છે, છતાં પણ તે બધાનો અવગાહ

અથ ત્રયોદશાવગાહનાદ્વારવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કળ્હલેસ્સાણં મંતે ! કેવડ્યાઓ વગ્ગણાઓ પળ્લતાઓ ?’ હે ભદ્રન્ત ! કળ્હલેશ્યાયાઃ સ્વલુ કિયત્યો વર્ગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતાઓ વગ્ગણાઓ’ અનન્તા વર્ગણાઃ કળ્હલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તત્ર વર્ગણાપદેન-ઔદારિકાદિશીર પ્રાયોગ્યપરમાણુવર્ગણાત્ કળ્હલેશ્યાયોગ્ય દ્રવ્યપરમાણુવર્ગણા ગૃહ્યન્તે તાશ્ચ વર્ણાદિભેદેન સજ્ઞાતીયાનામેવ સદ્ભાવાત્ અનન્તા અવસેયાઃ, ‘એવં જાવ સુક્કલેસ્સાણં’ એવમ્-કળ્હલેશ્યાયા ઇવોક્તરીત્યા યાવત્ નીલલેશ્યાયાઃ કાપોતલેશ્યાયા સ્તેજોલેશ્યાયાઃ પદ્મલેશ્યાયાઃ શુક્લલેશ્યાયાશ્ચાપિ અનન્તા વર્ગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥ ત્રયોદશં દ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

લેશ્યાસ્થાનદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—કેવડ્યાણં મંતે ! કળ્હલેસ્સાણં ઠાણા પળ્લતા ? ગોયમા ! અસંખેજ્ઞા કળ્હલેસ્સાણં ઠાણા પળ્લતા, એવં જાવ સુક્કલેસ્સા, એસિણં મંતે ! કળ્હલેસ્સા ઠાણાણં જાવ સુક્કલેસ્સા ઠાણાણં ય જહન્નગાણં દઢ્ઢિયાણં પપ્પસઢિયાણં દઢ્ઢિપપ્પસઢિયાણં કયરે કયરેહિતો અપ્પા વાતા હૈ, કયોંકિ સમ્પૂર્ણ લોક કે ભી અસંખ્યાત હી પ્રદેશ હૈં ।

વર્ગણાદ્વાર

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કળ્હલેશ્યાની વર્ગણાણં કિતની કહી ગઈ હૈં ?
ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કળ્હલેશ્યાની વર્ગણાણં અનન્ત કહી હૈં । ઔદારિક શરીર આદિ કે યોગ્ય પરમાણુઓં કે સમૂહ કે સમાન કળ્હલેશ્યા કે યોગ્ય પરમાણુઓં કા સમૂહ કળ્હલેશ્યાની વર્ગણા કહલાતી હૈ । વે વર્ગણાણં વર્ણાદિ કે ભેદ સે અનન્ત હોતી હૈં ।

કળ્હલેશ્યાની વર્ગણાઓં કે સમાન નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યાની ભી વર્ગણાણં સમજ્ઞનો ચાહિએ ઓર વે પ્રત્યેક અનન્ત અનન્ત હૈં । વર્ગણાદ્વાર સમાપ્ત ।

અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં જ થયા કરે છે, કેમકે સમ્પૂર્ણ લોકના પણ અસંખ્યાત જ પ્રદેશ છે.
વર્ગણા દ્વાર

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! કળ્હલેશ્યાની વર્ગણાઓ કટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! કળ્હલેશ્યાની વર્ગણાઓ અનન્ત કહી છે. ઔદારિક શરીર આદિના યોગ્ય પરમાણુઓના સમૂહના સમાન કળ્હલેશ્યાને યોગ્ય પરમાણુઓના સમૂહ કળ્હલેશ્યાની વર્ગણા કહેવાય છે. તે વર્ગણાઓ વર્ણાદિના ભેદથી અનન્ત હોય છે.

કળ્હલેશ્યાની વર્ગણાઓ સમાન નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાની પણ વર્ગણાઓ સમજવી નેહીએ અને તે પ્રત્યેક અનન્ત અનન્ત છે.

વર્ગણાદ્વાર સમાપ્ત.

बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा
काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए, जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए
असंखेज्जगुणा, जहन्नगा कण्हलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा,
जहन्न तेउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा पम्हलेस्सा
ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए
असंखेज्जगुणा, सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए,
जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा कण्ह-
लेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा तेउलेस्सा ठाणा
पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा पम्हलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए
असंखेज्जगुणा, जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा,
दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए
जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हलेस्सा
ठाणा तेउलेस्सा ठाणा पम्हलेस्सा ठाणा जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा
दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्सा ठाणेहिंतो दव्वट्टए-
हिंतो जहन्न काउलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा जहन्नया नील-
लेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं जाव सुक्कलेस्सा ठाणा,
एएसि णं कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य उक्कोमगाणं
दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा
बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा उक्कोसगा
काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए उक्कोसगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए
असंखेज्जगुणा, एवं जहेव जहन्नगा तहेव उक्कोसगा वि, नवरं उक्कोसत्ति
अभिलावो, एएसि णं भंते ! कण्हलेस्स ठाणाणं जाव सुक्कलेस्स ठाणाण
य जहण्ण उक्कोसगाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे
कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा !
सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए जहन्नया नीललेस्सा
ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्स ठाणा जहण्णया

सुकलेस्स ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा जहन्नएहिंतो सुकलेस्सठाणे
 हिंतो दव्वट्टयाए उक्कोसा काउलेस्सठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा,
 उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्ह-
 उक्कोसा सुकलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, पएसट्टयाए सव्व-
 त्थोवा जहन्नगा काउलेस्स ठाणा पएसट्टयाए जहन्नगा नीललेस्स
 ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं जहेव दव्वट्टयाए तहेव पएस-
 ट्टयाए वि भाणियव्वं, नवरं पएसट्टयाए त्ति अभिलावविसेसो, दव्व-
 ट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्स ठाणा दव्वट्टयाए जहन्नगा
 नीललेस्स ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्स ठाणा
 जहण्णया सुकलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नएहिंतो
 सुकलेस्सा ठाणेहिंतो दव्वट्टयाए उक्कोसा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए
 असंखेज्जगुणा, उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं
 कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणेहिंतो उक्कोसगा सुकलेस्स ठाणा दव्वट्टयाए
 असंखेज्जगुणा उक्कोसएहिंतो सुकलेस्सठाणेहिंतो दव्वट्टयाए जहन्नगा
 काउलेस्स ठाणा पएसट्टयाए अणंतगुणा, जहन्नगा नीललेस्स ठाणा पएस-
 ट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणेहिंतो जहन्नगा सुक-
 लेस्सा ठाणा असंखेज्जगुणा, जहन्नएहिंतो सुकलेस्साठाणेहिंतो पएसट्ट-
 याए उक्कोसए काउलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा उक्कोसया
 नीललेस्स ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा
 ठाणेहिंतो उक्कोसया सुकलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, पण्णव-
 णाए भगव्ईए लेस्सापयस्स चउत्थओ उद्देसओ समत्तो । सू० २१॥

छाया—क्रियन्ति खलु भदन्त ! कृष्णलेश्यानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्ये-
 यानि कृष्णलेश्यानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि, एवं यावत् शुक्ललेश्यानाम्, एतेषां खलु भदन्त !

लेश्यास्थानद्वार

शब्दार्थ—(केवइया णं भंते ! कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् !

लेश्यास्थानद्वार

शब्दार्थ—(केवइया भंते कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्यानां ठेठ्ठां

કૃષ્ણલેશ્યાસ્થાનાનાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાસ્થાનાનાં ચ જઘન્યાનાં દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરાણિ કતરેભ્યોઽલ્પાનિ વા બહુકાનિ વા તુલ્યાનિ વા વિશેષાધિકાનિ વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા, જઘન્યાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યાનિ કૃષ્ણલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યાનિ તેજોલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યાનિ પદ્મલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યાનિ શુક્લલેશ્યાસ્થાનાનિ

કૃષ્ણલેશ્યા કે કિતને સ્થાન કહે છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્ઞા કળહલેસ્સાણં ઠાણા પળ્લતા) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા કે અસંખ્યાત સ્થાન કહે છે (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) હસ પ્રકાર યાવત્ શુક્લલેશ્યા કે (એસિ ણં મંતે ! કળહલેસ્સાઠાણાણં જાવ સુક્કલેસ્સાઠાણાણ ય જહન્નગાણં) હે ભગવન્ ! હન કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાનોં મેં (દવ્વટ્ટયાએ પપ્પસટ્ટયાએ દવ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાએ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે, પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે ઓર દ્રવ્ય પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે (કયરે કયરેહિંતો) કોન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જહન્નગા કાલેસ્સાઠાણા દવ્વટ્ટયાએ) હે ગૌતમ ! સવ સે કમ જઘન્ય કાપોતલેશ્યા કે સ્થાન છે દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે (જહન્નગા નીલલેસ્સાઠાણા દવ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્ઞગુણા) નીલલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાત ગુણા છે । (જહન્નગા કળહલેસ્સાઠાણા દવ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્ઞગુણા) જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાતગુણા છે (જહન્નતેઝલેસ્સાઠાણા દવ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્ઞગુણા) જઘન્ય તેજોલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા છે (જહન્નગા પમ્મહ-

સ્થાન કહ્યાં છે ?

(ગોયમા ! અસંખેજ્ઞા કળહલેસ્સાણં ઠાણા પળ્લતા) ગૌતમ કૃષ્ણલેશ્યાના અસંખ્યાત સ્થાન કહ્યાં છે (એવં જાવ સુક્કલેસ્સા) એજ પ્રકારે યાવત્ શુક્લલેશ્યાના સ્થાનો સમજવાં.

(એસિ ણં મંતે ! કળહલેસ્સાઠાણાણં જાવ સુક્કલેસ્સાઠાણાણ ય જહન્નગાણં) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોમાં (દવ્વટ્ટયાએ પપ્પસટ્ટયાએ દવ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાએ) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અને દ્રવ્ય-પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જહન્નગા કાલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાએ) ગૌતમ ! બધાથીઓ જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન છે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી (જહન્નગા નીલલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્ઞગુણા) નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે (જહન્નગા કળહલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્ઞગુણા) જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણા છે (જહન્નગા તેઝલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્ઞગુણા)

द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि कृष्णलेश्या-स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि तेजोलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि पद्मलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघ-
न्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थ-
लेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा है (जहन्नगा सुक्कलेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा कहा है

(सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्साठाणा पएसट्टयाए) सबसे कम कापोतलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा से (जहन्नगा नीललेस्साठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (जहण्णगा कण्हलेस्साठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य कृष्णलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा है (जहण्णगा तेउलेस्सा ठाणा पएस-ट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य तेजोलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्या-तगुणा हैं (जहन्नगा पद्मलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य पद्म-लेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (जहन्नगा सुक्कलेस्साठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं

(दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्साठाणा) द्रव्य और प्रदेशों की

जघन्य तेजोलेश्याना स्थान द्रव्योनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा छे (जहन्नगा पद्मलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्याना जघन्य स्थान द्रव्योनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा (जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य शुक्ललेश्याना स्थान द्रव्योनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा कहा छे.

(सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए) अधार्थी ओछा कापोतलेश्याना जघन्य स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ (जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्याना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यात गुणा छे (जहण्णगा कण्हलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य कृष्णलेश्याना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असं-ख्यात गुणा छे (जहण्णगा तेउलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य तेजोलेश्याना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यात गुणा छे (जहण्णगा पद्मलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य पद्मलेश्याना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यात गुणा छे (जहण्णगा सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा) शुक्ललेश्याना जघन्य स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा छे

तया असंख्येयगुणानि, एवं जघन्यानि कृष्णलेश्यास्थानानि तेजोलेश्यास्थानानि पद्म-
लेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थ-
तया असंख्येयगुणानि, जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि कापो-
तलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थ-
तया असंख्येयगुणानि, एवं यावत् शुक्ललेश्यास्थानानि, एतेषां खलु कृष्णलेश्यास्थानानां

अपेक्षा कापोतलेश्या के जघन्य स्थान सब से कम हैं (जहन्नगा नीललेस्साठाणा
द्ववद्वयाए असंखेज्जगुणा) नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से
असंख्यातगुणा हैं (एवं कण्हलेस्साठाणा) इसी प्रकार कृष्णलेश्या के स्थान (तेउ-
लेस्साठाणा) तेजो लेश्या के स्थान (पम्हलेस्साठाणा) पद्मलेश्या के स्थान (जह-
न्नगा) जघन्य (सुक्कलेस्सा ठाणा) शुक्ललेश्या के स्थान (द्ववद्वयाए असंखेज्ज
गुणा) द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं

(जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो द्ववद्वएहिंतो जहन्न काउलेस्सा ठाणा
पएसद्वयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य द्रव्य की अपेक्षा शुक्ललेश्या के स्थानों से
जघन्य कापोतलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं (जहन्नया
नीललेस्सा ठाणा पएसद्वयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्या के स्थान प्रदेशों
की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं जाव सुक्कलेस्साठाणा) इस प्रकार यावत्
शुक्ललेश्या के स्थान भी समझलेवे

(एएसि णं कण्हलेस्साठाणाणं जाव सुक्कलेस्साठाणाण य उक्कोसगाणं) इन
कृष्णलेश्या के यावत् शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थानों में (द्ववद्वयाए पएसद्वयाए
द्ववद्वपएसद्वयाए) द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा और द्रव्य तथा प्रदेशों

(द्ववद्वपएसद्वयाए सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा) द्रव्य अने प्रदेशोनी अपेक्षाओ
कापोतलेश्याना जघन्य स्थान अधाथी ओछा छे (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा द्ववद्वयाए
असंखेज्जगुणा) नीललेश्याना जघन्य स्थान द्रव्यनी अपेक्षाओ असंख्यागणु छे (एवं कण्ह-
लेस्सा ठाणा) ओज प्रकारे कृष्णलेश्याना स्थान (तेउलेस्सा ठाणा) तेजोलेश्याना स्थान (पम्हलेस्सा
ठाणा) पद्मलेश्याना स्थान (जहण्णगा) जघन्य (सुक्कलेस्सा ठाणा) शुक्ललेश्याना स्थान
(द्ववद्वयाए असंखेज्जगुणा) द्रव्यनी अपेक्षाओ असंख्यातगणु छे

(जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो द्ववद्वएहिंतो जहण्ण काउलेस्सा ठाणा पएसद्वयाए
असंखेज्जगुणा) जघन्य द्रव्यनी अपेक्षाओ शुक्ललेश्याना स्थानोथी जघन्य कापोतलेश्याना
स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगणु छे (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा पएसद्वयाए असं-
खेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्याना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगणु छे (एवं जाव
सुक्कलेस्सा ठाणा)ओ प्रकारे यावत् शुक्ललेश्याना स्थान समज्जा.

(एएसिणं कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य उक्कोसगाणं) आ कृष्णलेश्याना
यावत् शुक्ललेश्याना उत्कृष्ट स्थानोमां (द्ववद्वयाए पएसद्वयाए द्ववद्वपएसद्वयाए) द्रव्यनी अपेक्षा,

यावत् शुक्ललेश्यास्थानानाञ्च उत्कृष्टानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेऽभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तोकानि उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं यथैव जघन्यानि तथैव उत्कृष्टान्यपि, नवरम् उत्कृष्टमिति अभिलापः, एतेषां खलु भदन्त ! कृष्णलेश्यास्थानानां यावत् शुक्ललेश्यास्थानानाञ्च जघन्योत्कृष्टानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेऽभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तोकानि की अपेक्षा (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा उक्कोसगा काउलेस्साठाणा दव्वट्टयाए) हे गौतम ! सब से कम उत्कृष्ट कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं (उक्कोसगा नीललेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) उत्कृष्ट नीललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं जहेव जहन्नगा तहेव उक्कोसगावि) इस प्रकार जैसे जघन्य वैसे हो उत्कृष्ट भी (नवरं) विशेष (उक्कोसत्ति अभिलावो) उत्कृष्ट ऐसा उच्चारण करना

(एएसि णं भंते ! कण्हलेस्साठाणाणं जाव सुक्कलेस्साठाणाण य जहण्ण-उक्कोसगाणं) हे भगवन् ! इन जघन्य उत्कृष्ट कृष्णलेश्या के स्थानों यावत् शुक्ललेश्या के स्थानों में (दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्ट पएसट्टयाए) द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा और द्रव्य एवं प्रदेशों की अपेक्षा (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्साठाणा दव्व-

प्रदेशोनी अपेक्षा अने द्रव्य तेमज्ज प्रदेशोनी अपेक्षा (कयरे कयरेहिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए) हे गौतम ! अधाथी ओछा जघन्य कापोतलेश्याना स्थान द्रव्यनी अपेक्षाओ छे (उक्कोसगा नीललेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) उत्कृष्ट नीललेश्याना स्थान द्रव्यनी अपेक्षाथी असंख्यातगुणा छे. (एवं जहेव जहण्णगा तहेव उक्कोसगा वि) ओ रीते जेम जघन्य कइल छे तेमज्ज उत्कृष्टथी पण्ण सभज्जवा. (नवरं) विशेष (उक्कोसत्ति अभिलावो) उत्कृष्ट ओ प्रमाणेनो अभिलाप कइवे.

(एएसि णं भंते ! कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाणय जहण्ण-उक्कोसगाणं) हे भगवन् ! जघन्य अने उत्कृष्ट कृष्णलेश्याना स्थानो यावत् शुक्ललेश्याना स्थानोमां (दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए) द्रव्यनी अपेक्षाथी प्रदेशोनी अपेक्षाथी अने द्रव्य तथा प्रदेशोनी अपेक्षाथी (कयरे कयरे हिंतो) केणु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्टयाए) हे गौतम ! सौथी-ओछा

જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા, જઘન્યાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થ-
તયા અસંખ્યેયગુણાનિ, એવં કૃષ્ણતેજઃ પદ્મલેશ્યાસ્થાનાનિ જઘન્યાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસં-
ખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યાનિ શુક્લલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યેભ્યઃ
શુક્લલેશ્યા સ્થાનેભ્યો દ્રવ્યાર્થિકેભ્ય ઉત્કૃષ્ટાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસં-
ખ્યેયગુણાનિ, ઉત્કૃષ્ટાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, એવં કૃષ્ણ-
તેજઃ પદ્મલેશ્યાસ્થાનાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ શુક્લલેશ્યા-
સ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યા-

દ્વ્યાએ) હે ગૌતમ ! સઑ સે કમ જઘન્ય કાપોતલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા
સે હૈં (જહન્નયા નીલલેસ્સઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય નીલલેશ્યા કે
સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ગુણા હૈં (એવં કણ્હ તેઝ-પહ્લલેસ્સઠાણા) હસી
પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા કે સ્થાન (જહ્ણગયા સુક્કલેસ્સઠાણા
દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય શુક્લલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અસં-
ખ્યાતગુણા હૈં (જહન્નએહિંતો સુક્કલેસા ઠાણેહિંતો દ્વ્વદ્વ્યાએ ઉક્કોસા કાઝલે-
સ્સઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય શુક્લલેશ્યા કે સ્થાનોં સે દ્રવ્ય કી
અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યા કે સ્થાન અસંખ્યાતગુણા હૈં (ઉક્કોસા નીલ-
લેસ્સઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા
અસંખ્યાતગુણા હૈં (એવં કણ્હ તેઝ પહ્લ) હસી પ્રકાર કૃષ્ણ, તેજ ઓર પદ્મલેશ્યા
(ઉક્કોસા સુક્કલેસ્સઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) ઉત્કૃષ્ટ શુક્લલેશ્યા કે
સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં (પએસદ્વ્યાએ સવ્વત્થોવા જહન્નગા
કાઝલેસ્સઠાણા) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સઑ સે કમ જઘન્ય કાપોતલેશ્યા કે સ્થાન હૈં

જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાનો દ્રવ્યની અપેક્ષાથી છે. (જહ્ણગા નીલલેસ્સા ઠાણા
દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે
(એવં કણ્હતેઝપહ્લલેસ્સા ઠાણા) એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યાના સ્થાન બાણવા,
(જહ્ણગયા સુક્કલેસ્સા ઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય શુક્લલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (જહ્ણએહિંતો સુક્કલેસ્સાઠાણેહિંતો દ્વ્વદ્વ્યાએ ઉક્કોસા કાઝ-
લેસ્સા ઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય શુક્લલેશ્યાના સ્થાનોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે (ઉક્કોસા નીલલેસ્સા ઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ અસં-
ખેજ્જગુણા) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (એવં કણ્હતેઝ-
પહ્લ) એ પ્રકારે કૃષ્ણ, તેજ અને પદ્મલેશ્યા સમજવી. (ઉક્કોસા સુક્કલેસ્સા ઠાણા દ્વ્વદ્વ્યાએ
અસંખેજ્જગુણા) ઉત્કૃષ્ટ શુક્લલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (પએસદ્વ્યા-
એ સવ્વત્થોવા જહ્ણગા કાઝલેસ્સાઠાણા) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોત-
લેશ્યા સ્થાન છે (પએસદ્વ્યાએ જહ્ણગા નીલલેસ્સા ઠાણા પએસદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) પ્રદેશોની

સ્થાનાનિ, પ્રદેશાર્થતયા જઘન્યાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ અસંખ્યેયગુણાનિ, એવં યથૈવ દ્રવ્યાર્થતયા તથૈવ પ્રદેશાર્થતયાપિ મણિતવ્યમ્. નવરં પ્રદેશાર્થતયા ઇતિ અભિલાપ વિશેષઃ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા, જઘન્યાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, એવં કૃષ્ણતેજઃ પદ્મલેશ્યાસ્થાનાનિ જઘન્યાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યાનિ શુક્લલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, જઘન્યેભ્યઃ શુક્લલેશ્યાસ્થાનેભ્યો દ્રવ્યાર્થિકેભ્ય ઉત્કૃષ્ટાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યે-

(પણસદ્વ્યાએ જહન્નગા નીલલેસ્સઠાળા દણ્ણસદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા નીલલેશ્યા કે સ્થાન અસંખ્યાતગુણા હૈં (એવં જહેવ દવ્વદ્વ્યાએ તહેવ પણસદ્વ્યાએ વિ માણિયવ્વં) હસ પ્રકાર જૈસે દ્રવ્ય કી અપેક્ષા વૈસે હી પ્રદેશોં કી અપેક્ષા થી કહના ચાહિએ (નવરં) વિશેષ (પણસદ્વ્યાએ ત્તિ અભિલાવવિસેસો) 'પ્રદેશોં સે' એસે ઉચ્ચારણ કી વિશેષતા હૈ

(દવ્વદ્વપણસદ્વ્યાએ) દ્રવ્ય એવં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સવ્વત્થોવા જહન્નગા કાઠલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ) સવ સે કમ કાપોતલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે હૈં (જહન્નગા નીલલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય નીલલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ગુણાહૈં (એવં કણ્ણતેજ પદ્મલેસ્સઠાળા) હસી પ્રકાર કૃષ્ણ, તેજ ઓર પદ્મલેશ્યા કે સ્થાન (જહ્ણગા સુક્કલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જ ગુણા) જઘન્ય શુક્કલલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ગુણા હૈં (જહન્નઍહિંતો સુક્કલેસ્સઠાળેહિંતો દવ્વદ્વ્યાએ ઉક્કોસા કાઠલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જ ગુણા) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા શુક્કલલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાનોં સે દ્રવ્ય કી અપેક્ષા કાપોતલેશ્યા કે સ્થાન અસંખ્યાતગુણા હૈં (ઉક્કો-

અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે (એવં જહેવ દવ્વદ્વ્યાએ તહેવ પણસદ્વ્યાએ વિ માણિયવ્વં) એ પ્રકારે જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષા તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કહેવું બેઠેએ. (નવરં) વિશેષ (પણસદ્વ્યાએત્તિ અભિલાવવિસેસો) પ્રદેશોથી, એવા ઉચ્ચરણની વિશેષતા છે.

(દવ્વદ્વપણસદ્વ્યાએ) દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા જહ્ણગા કાઠલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ) બધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે (જહ્ણગા નીલલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (એવં કણ્ણતેજપદ્મલેસ્સઠાળા) એજ પ્રકારે કૃષ્ણ, તેજ અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાન છે. (જહ્ણગા સુક્કલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) જઘન્ય શુક્કલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (જહ્ણઍહિંતો સુક્કલેસ્સઠાળેહિંતો દવ્વદ્વ્યાએ ઉક્કોસા કાઠલેસ્સઠાળા દવ્વદ્વ્યાએ અસંખેજ્જગુણા) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શુક્કલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણા

યગુણાનિ, एवं कृष्णतेजः—पद्मलेह्यास्थानानि उत्कृष्टानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, उत्कृष्टानि शुक्ललेह्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, उत्कृष्टेभ्यः शुक्ललेह्या, स्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि कापोतलेह्यास्थानानि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, जघन्यानि नीललेह्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं कृष्णतेजः पद्मलेह्यास्थानानि जघन्यानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि, शुक्ललेह्यास्थानानि असंख्येयगुणानि, जघन्येभ्यः शुक्ललेह्यास्थानेभ्यः प्रदेशार्थिकेभ्यः उत्कृष्टानि कापोतलेह्यास्थानानि

સા નીલલેસ્સાઠાણા દ્વંદ્વદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેહ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં (અંવ કળહ તેઉપમ્હલેસ્સાઠાણેહિંતો ઉક્કોસગા સુક્કલેસ્સઠાણા દ્વંદ્વદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) ઇસી પ્રકાર કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મલેહ્યા કે સ્થાનોં સે ઉત્કૃષ્ટ શુક્લલેહ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં (ઉક્કોસેહિંતો સુક્કલેસ્સાઠાણેહિંતો દ્વંદ્વદ્વાય જહન્નગા કાઉલેસ્સાઠાણા પેસદ્વાય અણંતગુણા) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા શુક્લલેહ્યા કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોં સે પ્રદેશોં કી અપેક્ષા કાપોતલેહ્યા કે જઘન્ય સ્થાન અનન્તગુણા હૈં (જહન્નગા નીલલેસ્સાઠાણા પેસદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) નીલલેહ્યા કે જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં (અંવ કળહ તેઉપમ્હલેસ્સાઠાણેહિંતો જહન્નગા સુક્કલેસ્સઠાણા અસંખેજ્જગુણા) ઇસી પ્રકાર કૃષ્ણલેહ્યા, તેજોલેહ્યા ઓર પદ્મલેહ્યા કે સ્થાનોં સે જઘન્ય શુક્લલેહ્યા કે સ્થાન અસંખ્યાતગુણા હૈં (જહન્નેહિંતો સુક્કલેસ્સાઠાણેહિંતો પેસદ્વાય ઉક્કોસે કાઉલેસ્સાઠાણા પેસદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા જઘન્ય શુક્લલેહ્યા સ્થાનોં સે પ્રદેશોં કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ કાપોત-

છે (ઉક્કોસા નીલલેસ્સા ઠાણા દ્વંદ્વદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેહ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (અંવ કળહલેસ્સા તેઉ પમ્હલેસ્સા ઠાણેહિંતો ઉક્કોસગા સુક્કલેસ્સા ઠાણા દ્વંદ્વદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) એ પ્રકારે કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મલેહ્યાના સ્થાનોથી ઉત્કૃષ્ટ શુક્લલેહ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (ઉક્કોસેહિંતો સુક્કલેસ્સાઠાણેહિંતો દ્વંદ્વદ્વાય જહન્નગા કાઉલેસ્સા ઠાણા પેસદ્વાય અણંતગુણા) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શુક્લલેહ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કાપોતલેહ્યાના જઘન્ય સ્થાન અનન્તગણા છે. (જહન્નગા નીલલેસ્સા ઠાણા પેસદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) નીલલેહ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે.

(અંવ કળહતેઉપમ્હલેસ્સા ઠાણેહિંતો જહન્નગા સુક્કલેસ્સા ઠાણા અસંખેજ્જગુણા) એ પ્રકારે કૃષ્ણલેહ્યા, તેજોલેહ્યા અને પદ્મલેહ્યાના સ્થાનોથી જઘન્ય શુક્લલેહ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે. (જહન્નેહિંતો સુક્કલેસ્સા ઠાણેહિંતો પેસદ્વાય ઉક્કોસે કાઉલેસ્સા ઠાણા પેસદ્વાય અસંખેજ્જગુણા) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ જઘન્ય શુક્લલેહ્યાના સ્થાનોથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેહ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે (ઉક્કોસા નીલલેસ્સા ઠાણા પે-

પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, ઉત્કૃષ્ટાનિ નીલલેશ્યા સ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, એવં કૃષ્ણતેજઃ પદ્મલેશ્યા સ્થાનાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ॥ સૂ. ૨૧ ॥

પ્રજ્ઞાપનાયાં ભગવત્યાં લેશ્યાપદસ્ય ચતુર્થોદેશઃ સઙ્ગાતઃ ॥

ટીકા-પૂર્વે કૃષ્ણાદિલેશ્યાયોગ્ય દ્રવ્ય પરમાણુ વર્ગનાઃ પ્રરૂપિતાઃ, અથ-ચતુર્દશ કૃષ્ણાદિલેશ્યાસ્થાનદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કેવલેશ્યાણં મંતે ! ‘કણ્ઠલેશ્યાણં ઠાણા પળ્લતા ? હે મદન્ત ! કિયન્તિ ચ્છલ કૃષ્ણલેશ્યાનાં સ્થાનાનિ-પ્રકર્ષાપકર્ષપ્રયુક્તસ્વરૂપભેદાત્મકાનિ પ્રજ્ઞાતાનિ ? ભગવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસંખેજ્ઞા કણ્ઠલેશ્યાણં ઠાણા પળ્લતા’ અસંખ્યેયાનિ-કૃષ્ણલેશ્યાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાતાનિ સન્તિ તથા ચ ભાવરૂપાણાં કૃષ્ણાદિલેશ્યાનાં મધ્યે એકેયસ્યા લેશ્યાયાઃ પ્રકર્ષાપકર્ષપ્રયુક્તસ્વરૂપભેદાત્મકાનિ સ્થાનાનિ કાલાપેક્ષ્યાઽસંખ્યેયોત્સ-

લેશ્યા કે સ્થાન અસંખ્યાતગુણા હૈં (ઉત્કોસયા નીલલેશ્યાઠાણા પાસદ્યાએ અસંખેજ્ઞગુણા) નીલલેશ્યા કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં (એવં કણ્ઠલેશ્યાપળ્લતાઠાણેહિંતો ઉત્કોસયા સુકલેશ્યાઠાણા પાસદ્યાએ અસંખેજ્ઞગુણા) હસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ઓર પદ્મલેશ્યા કે સ્થાનોં સે ઉત્કૃષ્ટ શુકલલેશ્યા સ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં .

ચોથા ઉદેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હમ્સે પૂર્વે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓં કે ચોગ્ય દ્રવ્ય કે પરમાણુઓં કી વર્ગનાઓં કા નિરૂપણ કિયા ગયા, અલ લેશ્યાઓં કે સ્થાનોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ .

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાઓં કે કિતને સ્થાન અર્થાત્ તરતમતા કે આધાર પર હોને વાલે ભેદ કહે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાઓં કે અસંખ્યાત સ્થાન કહે હૈં, ભાવ રૂપ કૃષ્ણલેશ્યા કે તારતમ્ય કો લેકર હોને વાલે ભેદ રૂપ સ્થાન કાલ કી અપેક્ષા

સદ્યાએ અસંખેજ્ઞગુણા) નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે . (એવં કણ્ઠલેશ્યાપળ્લતાઠાણેહિંતો ઉત્કોસયા સુકલેશ્યા ઠાણા પાસદ્યાએ અસંખેજ્ઞગુણા) . એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાનોથી ઉત્કૃષ્ટ શુકલલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે .

ચોથા ઉદેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓના ચોગ્ય દ્રવ્યોના પરમાણુઓની વર્ગણાઓનું પ્રતિપાદન કરાયું. હવે લેશ્યાઓના સ્થાનોની નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાઓના કેટલા સ્થાન અર્થાત્ તરતમતાના આધાર પર થનારા ભેદ કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાઓના અસંખ્યાત સ્થાન કહ્યા છે. ભાવલેશ્યાના તારતમ્યને લઈને થનારા ભેદરૂપ સ્થાન ઠાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસ-

ર્પિણવસર્પિણી સમયપ્રમાણાનિ અવસેયાનિ ક્ષેત્રાપેક્ષયા તુ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણાનિ
 બોધ્યાનિ, તથા 'ચોક્તમ્'—'અસંખેજ્ઞાણુસ્સર્પિણીણ અવસર્પિણીણ જે સમયા । સંઘાઈયા લોગા
 છેસ્સાણં હોંતિ ઠાણાઈ ॥૧॥' इति, અસંખ્યેયાનાપ્રુત્સર્પિણીનામવસર્પિણીનાશ્ચ ये सप्रयाः
 (તત્પ્રમાણાનિ) સંખ્યાંતીતા લોકા લેશ્યાનાં ભવન્તિ સ્થાનાનિ ॥૧॥ इति, કિન્તુ વિશેષઃ
 પુનરશુભાનાં ભાવલેશ્યાનાં કૃષ્ણનીલ કાપોતરૂપાણાં સંકલ્પરૂપાણિ સ્થાનાનિ ભવન્તિ,
 શુભાનાશ્ચ તેજઃપદ્મશુક્લલેશ્યાનાં ભાવરૂપાગાં વિશુદ્ધરૂપાણિ સ્થાનાનિ, એતેષાશ્ચ ભાવલેશ્યા-
 ગતાનાં સ્થાનાનાં કારણભૂતાનિ કૃષ્ણાદિલેશ્યા યોગ્યદ્રવ્ય વૃન્દાન્યપિ સ્થાનાનિ વ્યપદિશ્યતે,
 તેષામેવ ચાત્ર ગ્રહણમવસેયમ્, કૃષ્ણાદિલેશ્યા દ્રવ્યાણામેવાસ્મિન્નુદેશકે પ્રરૂપ્યમાણત્વાત્ તાનિ
 ચ પ્રત્યેકમસંખ્યેયાનિ બોધ્યાનિ તથાવિધૈકપરિણામનિમિત્તાનામનન્તાનામપિ દ્રવ્યાણામેકા-
 ધ્યવસાયકારણત્વેનૈકત્વાત્, તેષાશ્ચ પ્રત્યેકં દ્વૈવિધ્યં બોધ્યં જઘન્યોત્કૃષ્ટમેદાત્, તત્ર જઘન્ય-

સે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાર્ત્તો કી સમયવર્ગના કે ઘરાવર સમજને
 ઘાહિયે । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોં કે ઘરાવર હૈં । કહા બી
 હૈ—'અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોં ઓર અવસર્પિણિયોં કે જિતને સમય હોતે હૈં અથવા
 અસંખ્યાતલોકોં કે જિતને પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉતને હી લેશ્યાઓં કે સ્થાન અર્થાત્
 વિકલ્પ હૈં ॥૧॥ કૃષ્ણલેશ્યા કે સમાન સમી લેશ્યાઓં કે હસી પ્રકાર અસંખ્યાત
 સ્થાન જાનને ઘાહિયે । કિન્તુ વિશેષતા યહ હૈં કિ કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોત
 નામક અશુભ ભાવલેશ્યાઓં કે સ્થાન સંકલેશરૂપ હોતે હૈં ઓર તેજોલેશ્યા,
 પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા નામક ત્રીન શુભલેશ્યાઓં કે સ્થાન વિશુદ્ધ હોતે હૈં ।

इन भावलेश्याओ के कारणभूत कृष्णादि द्रव्य समूह भी स्थान कहलाते
 हैं । यहां उनका ग्रहण समझना चाहिए, क्योंकि इस उद्देशक में कृष्णादि
 लेश्या द्रव्यों का ही प्ररूपण किया जा रहा है । वे स्थान प्रत्येक लेश्या के असं-
 ख्यात होते हैं । एक ही परिणाम के निमित्तभूत अनन्त द्रव्य भी एक ही

ર્પિણી કાળોની સમય રાશિના બરાબર સમજવા જોઈએ. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત
 લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે—કહ્યું પણ છે—

‘અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓના જેટલા પ્રદેશ હોય છે તેટલા જ
 લેશ્યાઓના સ્થાન અર્થાત્ વિકલ્પ છે ॥૧॥’

કૃષ્ણલેશ્યાના સમાન બધી લેશ્યાઓના એજ પ્રકારે અસંખ્યાત સ્થાન બાણવા જોઈએ,
 પણ વિશેષતા એ છે કે કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત નામક ભાવ લેશ્યાઓના સ્થાન સંકલેશ-
 રૂપ હોય છે અને તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાઓનાં સ્થાન વિશુદ્ધ હોય છે.

આ ભાવલેશ્યાઓના કારણભૂત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય સમૂહ પણ સ્થાન કહેવાય છે, અહીં
 તેમનું ગ્રહણ સમજવું જોઈએ, કેમકે આ ઉદ્દેશકમાં કૃષ્ણાદિ લેશ્યા દ્રવ્યોનું જ પ્રરૂપણ
 કરાયેલું છે. તે સ્થાનો પ્રત્યેક લેશ્યાઓના અસંખ્યાત હોય છે. એક જ પરિણામના

લેશ્યાસ્થાનપરિણામનિમિત્તાનિ જઘન્યાનિ વ્યપદિશ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટલેશ્યાસ્થાનપરિણામનિમિત્તાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ, અથચ જઘન્યપ્રત્યાસન્નાનાં મધ્યમાનાં જઘન્યેષુ અન્તર્ભાવ ઉત્કૃષ્ટપ્રત્યાસન્નાનાન્તુ ઉત્કૃષ્ટેષુ અન્તર્ભાવો વોધ્યઃ, એકૈકાનિ ચ સ્વસ્થાને પરિણામગુણભેદાદ્ અસંખ્યેયાનિ, યથા જપાકુસુમાદ્યુપાધિવશેન સ્ફટિકમણી રક્તતા જાયતે, સા ચ જઘન્યરક્તતાગુણ-જપાકુસુમાદિવશેન જઘન્યરક્તતા એકગુણાધિકજપાકુસુમાદિવશેન એકગુણાધિક જઘન્યા ભવતિ એવમેકૈરગુણવૃદ્ધ્યા જઘન્યાયામેવ રક્તતાયામસંખ્યેયાનિ સ્થાનાનિ ભવન્તિ, તેષાઞ્ચ વ્યવહારનયેન સ્તોકગુણત્વાત્ સર્વેષામપિ જઘન્યત્વ વ્યપદેશ એવ, તથૈવ આત્મનોડપિ જઘન્ય-કગુણાધિકલેશ્યા દ્રવ્યોપાધિવશાત્ અસંખ્યેયા લેશ્યા પરિણામવિશેષા ભવન્તિ, તેષાઞ્ચ

પ્રકાર કે અધ્યવસાય કે કારણ હોને સે એક કહલાતે હૈં । उनमें से प्रत्येक के जघन्य और उत्कृष्ट के भेद से दो प्रकार होते हैं । जो जघन्य लेश्या स्थान रूप परिणाम के निमित्त हों वे जघन्य कहलाते हैं और उत्कृष्ट लेश्यास्थान रूप परिणाम के जो निमित्त हों वे उत्कृष्ट स्थान कहलाते हैं । जो जघन्य स्थानों के समीपवर्ती हैं मध्यम स्थान हैं, उनका समावेश जघन्य में हो जाता है और जो उत्कृष्ट स्थानों के निकटवर्ती हैं, उनका उत्कृष्ट में अन्तर्भाव होता है । एक-एक स्थान अपने अपने स्थान में परिणाम-गुण भेद से असंख्यात हैं । जैसे जपाकुसुम आदि उपाधि से स्फटिक मणि में रक्तता उत्पन्न होती है । अगर जपाकुसुम में जघन्यगुण रक्तता अर्थात् कम से कम लालिमा हुई तो स्फटिक में भी जघन्य गुणा रक्तता प्रतीत होती है, अगर जपाकुसुम में एक गुण अधिक रक्तता हुई तो स्फटिक में भी-एकगुणाधिक जघन्य रक्तता की प्रतीति होती है । इस प्रकार एक-एक गुण की वृद्धि से जघन्य रक्तता में असंख्यात

નિમિત્તભૂત અનન્ત દ્રવ્યો પણ એક જ પ્રકારના અધ્યવસાયનું કારણ હોવાથી એક કહેવાય છે. તેઓમાથી પ્રત્યેક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે. જઘન્ય લેશ્યા સ્થાન રૂપ પરિણામના નિમિત્ત હોય તેઓ જઘન્ય કહેવાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ લેશ્યા સ્થાનરૂપ પરિણામના જે નિમિત્ત હોય તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન કહેવાય છે. જે જઘન્ય સ્થાનોના સમીપવર્તી મધ્યમ સ્થાન છે, તેમનો સમાવેશ જઘન્યમાં થઈ જાય છે અને જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોના નિકટવર્તી છે, તેમનો ઉત્કૃષ્ટમાં અન્તર્ભાવ થાય છે. એક-એક પોતપોતાના સ્થાનમાં પરિણામ ગુણભેદથી અસંખ્યાત છે. જેમ જપાકુસુમ આદિ ઉપાધિથી સ્ફટિક મણિમાં પણ રક્તતા ઉત્પન્ન થાય છે. અગર જપાકુસુમમાં જઘન્ય ગુણ રક્તતા અર્થાત્ ઓછામાં ઓછી લાલિમા થાય તો સ્ફટિકમાં પણ જઘન્ય ગુણરક્તતા પ્રતીત થાય છે, અગર જપાકુસુમમાં એક ગુણ અધિક રક્તતા થાય તો સ્ફટિકમાં પણ એક ગુણ અધિક જઘન્ય રક્તતાની પ્રતીતિ થાય છે. એ પ્રકારે એક એક ગુણની વૃદ્ધિથી જઘન્ય રક્તતામાં અસંખ્યાત સ્થાન (ભેદ) હોય છે. ગુણોમાં અલ્પતાથી તેઓ બધા

सर्वेषामपि व्यवहारनयेनाल्पगुणत्वाज्जन्य व्यपदेशः, तन्निमित्तभूतानि च द्रव्याणामपि स्थानानि जघन्यानि, एवमुत्कृष्टाण्यपि स्थानानि अप्रसंख्येयानि अवगन्तव्यानि इत्यभिप्रायेणाह—‘एवं जाव सुकटेस्सा’ एवम्—कृष्णलेश्योक्तरीत्या यावत्—नील कापोत तेजः पद्म शुक्ललेश्यानामपि असंख्येयानि स्थानानि प्रकर्षापरुषप्रयुक्तस्वरूपभेदात्मकानि प्रज्ञप्तानि प्रत्येकं जघन्योत्कृष्टभेदेन स्वस्थाने परिणामगुणभेदात् ।

अथ पूर्वप्रदर्शितकृष्णदिलेश्यास्थानानां पञ्चदशमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह—‘एएसिणं भंते ! कण्डलेस्सा ठाणाणं जाव सुकटेस्सा ठाणाण य जहन्नागाणं’ हे भदन्त ! एतेषां खलु पूर्वोक्तानां कृष्णलेश्यास्थानानां यावत् नीलकापोततेजःपद्मशुक्ललेश्यास्थानानाञ्च जघन्यानां मध्ये ‘दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया

स्थान भेद होते हैं। गुणों में अल्पता होने से वे सभी स्थान व्यवहारनय से जघन्य ही कहलाते हैं। इसी प्रकार आत्मा में भी जघन्य एकगुण अधिक, दो गुण अधिक लेश्या द्रव्य रूप उपाधि के कारण असंख्य प्रकार के परिणाम होते हैं। व्यवहारिक दृष्टि से वे सभी जघन्य कहलाते हैं, क्योंकि वे अल्प गुण वाले होते हैं और उन के कारणभूत द्रव्यों के स्थान भी—जघन्य कहे जाते हैं। इसी प्रकार असंख्यात उत्कृष्ट स्थान भी समझ लेने चाहिए। इसी अभिप्राय से कहा है—इसी प्रकार अर्थात् कृष्णलेश्या की तरह नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के स्थान भी—असंख्यात होते हैं, क्योंकि प्रत्येक के जघन्य और उत्कृष्ट भेद से स्वस्थान में परिणामों की तरतमता होती है।

अब पहले कहे हुए कृष्ण आदि लेश्याओं के स्थानों का अल्प बहुत्व प्रदर्शित करते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! इन जघन्य कृष्ण, नील, कापोत, तेज, पद्म

स्थान व्यवहारनयथी जघन्य कहेवाय छे. ओज प्रकारे आत्माभां पञ्च जघन्य ओक गुण अधिक, छे गुण अधिक लेश्या द्रव्य रूप उपाधिना कारणे असंख्य प्रकारना परिणाम थाय छे. व्यवहारनयनी दृष्टिथी तेओ अधा जघन्य कहेवाय छे, केमके तेओ अल्पगुणवाणा होय छे अने तेमना कारणभूत द्रव्येना स्थान पञ्च जघन्य कहेवाय छे. ओज प्रकारे असंख्यात उत्कृष्ट स्थान पञ्च समञ्ज लेवां जेउओ. आ अभिप्रायथी कहुं छे—आज प्रकारे अर्थात् कृष्णलेश्यानी जेम नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या अने शुक्ललेश्याना स्थान पञ्च असंख्यात होय छे, केमके प्रत्येकना जघन्य अने उत्कृष्ट भेदथी स्वस्थानभां परिणामोनी तरतमता होय छे.

हुवे पड़ेला कहेल कृष्ण आदि लेश्याओंना स्थानोंनु अल्पबहुत्व प्रदर्शित करे छे—
श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! आ जघन्य कृष्ण, नील, कापोत, तेज, पद्म अने

વા તુલ્યા વા વિશેષાદિયા વા ?' દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરાણિ કતરેભ્યોઽલ્પાનિ વા વહુકાનિ વા તુલ્યાનિ વા વિશેષાધિકાનિ વા પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવાનાહ— 'મોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સવ્વત્થોવા જહન્નગા કાઉલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાણ' સર્વસ્તોક્કાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા—'જહન્નગા નીલલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેય-ગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ 'જહન્નગા કપ્પલેપ્પા ઠાણા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ કૃષ્ણલેશ્યા સ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ—'જહન્નગા તેઉલેસ્સા ઠાણા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ તેજોલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તદપેક્ષયાપિ—'જહન્નગા પમ્મલેસ્સાઠાણા દવ્વટ્ટયાણ અસંખેજ્જ-

ઔર शुक्ललेश्या में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा द्रव्य एवं प्रदेशों की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-गौतम ! सब से कम जघन्य कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं। उन की अपेक्षा नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा है। उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। उनसे तेजोलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उन की अपेक्षा भी पद्मलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं।

सब से कम कापोतलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा से होते हैं। उनसे नीललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे कृष्णलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे तेजोलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे पद्मलेश्या के

શુક્લલેશ્યાઓમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કેાણુ કે નાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! અધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. તેમની અપેક્ષાથી પણ પદ્મલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે.

અધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાથી થાય છે. તેનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી કૃષ્ણલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી પદ્મલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે.

ગુણા' જઘન્યાનિ પદ્મલેહ્યા સ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-
'જહન્નગા સુકલેસ્સઠાણા દવ્વટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ શુક્લલેહ્યા સ્થાનાનિ દ્રવ્યા-
ર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, અથ 'સવ્વત્થોવા જહન્નગા કાઉલેસ્સઠાણા પપ્પટ્ટયાપ્પ'
સર્વસ્તોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેહ્યાસ્થાનાનિ પદેશાર્થતયા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા- 'જહન્નગા
નીલલેસ્સઠાણા પપ્પટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ નીલલેહ્યાસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા
અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ- 'જહન્નગા કપ્પલેસ્સઠાણા પપ્પટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા'
જઘન્યાનિ કૃષ્ણલેહ્યા સ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ- 'જહ-
ન્નગા તેઉલેસ્સઠાણા પપ્પટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' તેજોલેહ્યાયાઃ સ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા
અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ- 'જહન્નગા પમ્પલેસ્સઠાણા પપ્પટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જ-
ગુણા' જઘન્યાનિ પદ્મલેહ્યા સ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-
'જહન્નગા સુકલેસ્સઠાણા પપ્પટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ શુક્લલેહ્યા સ્થાનાનિ
પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, અથ ચ 'દવ્વટ્ટપપ્પટ્ટયાપ્પ સવ્વત્થોવા જહન્નગા
કાઉલેસ્સઠાણા દવ્વટ્ટયાપ્પ' દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેહ્યા
સ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા- 'જહન્નગા નીલલેસ્સઠાણા દવ્વટ્ટયાપ્પ અસંખે-
જ્જગુણા' જઘન્યાનિ નીલલેહ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'એવં કપ્પ-
લેસ્સઠાણા તેઉલેસ્સઠાણા પમ્પલેસ્સઠાણા' એવમ્-નીલલેહ્યાસ્થાનોક્તરીત્યા
જઘન્યાનિ દ્રવ્યાર્થતયા કૃષ્ણલેહ્યા સ્થાનાનિ તેજોલેહ્યાસ્થાનાનિ પદ્મલેહ્યા સ્થા-
નાનિ ચ પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા ઉત્તરોત્તરાણિ અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ- 'જહન્નગા
સુકલેસ્સઠાણા દવ્વટ્ટયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ શુક્લલેહ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા

જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં । उनसे शुक्ललेह्या के जघन्य
સ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં ।

દ્રવ્ય એવં પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સબ સે કમ જઘન્ય કાપોતલેહ્યા કે સ્થાન હૈં
દ્રવ્ય સે, उनकी अपेक्षा नीललेह्या के जघन्य स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा
है, इसी प्रकार अर्थात् नीललेह्या की तरह द्रव्य से कृष्णलेह्या के स्थान, तेजो-
लेह्या के स्थान और पद्मलेह्या के स्थान उत्तरोत्तर असंख्यातगुणे होते हैं ।
उनसे शुक्ललेह्या के स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हें ।

લેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનપ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે તેનાથી પ્રદેશોની અપેક્ષા
અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે.

દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન છે. તેમની
અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે, એજ પ્રકારે નીલલેશ્યાની
જેમ દ્રવ્યથી કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાન તેજોલેશ્યાના સ્થાન અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાન ઉત્તરોત્તર
અસંખ્યાતગણા હોય છે. તેમનાથી શુક્લલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે.

અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તત્:-‘જઘ્નજ્ઞાદિતો સુકલેસ્સાઠાણેદિતો’ દન્વદ્વદ્વદિતો જઘ્નજ્ઞાકા-
લેસ્સા ઠાણા પદ્મદ્વદ્વદિતો અસંખ્યેજ્ઞ (અણંત) ગુણા’ જઘ્ન્યેભ્યઃ શુક્લલેશ્યાસ્થાનેભ્યો દ્રવ્યા-
ર્થિકેભ્યો જઘ્ન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેય અનન્તગુણાનિ ભવન્તી
ત્યપસેયમ્ તેભ્યોઽનન્તરમ્-‘જઘ્નજ્ઞા નીલલેસ્સા ઠાણા પદ્મદ્વદ્વદિતો અસંખ્યેજ્ઞગુણા’ જઘ્ન્યાનિ
નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, ‘એવં જાવ સુકલેસ્સાઠાણા’
એવમ્-નીલલેશ્યા સ્થાનોક્તરીત્યા યાવત્-જઘ્ન્યાનિ કૃષ્ણલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા
શુક્લલેશ્યાસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ તથા ચ જઘ્ન્યસ્થાનોત્કૃષ્ટ-
સ્થાનજઘ્ન્યોત્કૃષ્ટસ્થાનવિષયાણિ ત્રીણિ અત્પવહુત્વાનિ ભવન્તિ, તત્રાપિ એકૈકમપિ
ત્રિવિધં દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થ દ્રવ્યપ્રદેશોભ્યાર્થતા ભેદાત્, તત્ર જઘ્ન્યસ્થાન વિષયે દ્રવ્યાર્થત્વે
પ્રદેશાર્થત્વે ચ પ્રત્યેકં કાપોતનીલકૃષ્ણતેજઃ પદ્મશુક્લલેશ્યાસ્થાનાનિ પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા
ઉત્તરોત્તરમસંખ્યેયગુણાનિ બોધ્યાનિ, દ્રવ્યપ્રદેશોભ્યાર્થત્વેતુ પ્રથમં દ્રવ્યાર્થતયા કાપોતનીલ-
કૃષ્ણ તેજઃ પદ્મ શુક્લલેશ્યા સ્થાનાનિ પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા ઉત્તરોત્તરમસંખ્યેયગુણાનિ અવગન્ત-

દ્રવ્ય સે જઘ્ન્ય શુક્લલેશ્યા કે સ્થાનો સે, કાપોતલેશ્યા કે જઘ્ન્ય સ્થાન
પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અનન્તગુણા કહા ગયા હૈં । ઉનસે નીલલેશ્યા કે જઘ્ન્ય સ્થાન
પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૈં । હસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા
ઔર પદ્મલેશ્યા તથા શુક્લલેશ્યા કે જઘ્ન્ય સ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યા-
તગુણે હૈં । હસ પ્રકાર ઘ્યાં જઘ્ન્ય સ્થાનો, ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનો તથા જઘ્ન્યોત્કૃષ્ટ
સ્થાનો કો લેકર ત્રીન અત્પ વહુત્વ હોતે હૈં ઔર હન ત્રીનોં મેં સે ભી એક એક
કે ત્રીન ત્રીન ભેદ હોતે હૈં-દ્રવ્ય સે, પ્રદેશોં સે ઔર દ્રવ્ય-પ્રદેશ દોનોં સે । હનમેં
સે જઘ્ન્ય સ્થાનોં કે વિષય મેં દ્રવ્ય ઔર પ્રદેશોં સે કાપોત, કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ
ઔર શુક્લલેશ્યા કે સ્થાન પૂર્વ-પૂર્વ કી અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણા સમ-
ક્ષના ઘાહિએ । દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય કી અપેક્ષા સે પ્રથમ દ્રવ્ય સે કાપોત, નીલ,
કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ ઔર શુક્લલેશ્યા કે સ્થાન પૂર્વ-પૂર્વ કી અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર

દ્રવ્યથી જઘ્ન્ય શુક્લલેશ્યાના સ્થાનોથી, કાપોતલેશ્યાના જઘ્ન્ય સ્થાન પ્રદેશોની
અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાના જઘ્ન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ
અસંખ્યાતગણા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યા તથા શુક્લલેશ્યાના
જઘ્ન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. એ પ્રકારે આહીં જઘ્ન્ય સ્થાનો,
ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનો તથા જઘ્ન્યોત્કૃષ્ટ સ્થાનોને લઇને ત્રણ અત્પ બહુત્વ બને છે અને એ
ત્રણેમાંથી પણ એક એકના ત્રણ ત્રણ ભેદ છે-દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી અને દ્રવ્ય-પ્રદેશો બન્નેથી
તેઓમાંથી જઘ્ન્ય સ્થાનોના વિષયમાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી કાપોત, નીલ, કૃષ્ણ, તેજ,
પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાના સ્થાન પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા સમજવા
ભેદો. દ્રવ્ય, પ્રદેશ બન્નેની અપેક્ષાથી પ્રથમ દ્રવ્યથી, કાપોત નીલ, કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ

स्थानि, तदनन्तरं शुक्ललेश्या स्थानानन्तरं प्रदेशार्थतया कापोतलेश्यास्थानानि अनन्तगुणानि बोध्यानि तदनन्तरं कापोतलेश्यास्थानानन्तरं नीलकृष्णतेजः पद्म शुक्ललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि विज्ञेयानि, एवमुत्कृष्टान्यपि स्थानानि द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यप्रदेशोभयार्थतया च प्ररूपयितुमाह—‘एषसि णं भन्ते ! कण्ठेस्सा ठाणाणं जाव सुकलेस्सा ठाणाण य उकोसगाणं दब्बट्टयाए पएसट्टयाए दब्बट्टपएसट्टयाए कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां सङ्घे कृष्णलेश्यास्थानानां यावत्-नीलकापोततेजः पद्म शुक्ललेश्यास्थानानाञ्च उत्कृष्टानां मध्ये द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया अंतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! ‘सर्वतोवा उकोसगा काउलेस्सा ठाणा दब्बट्टयाए’ सर्वस्तोकानि उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया भवन्ति, तदपेक्षया—‘उकोसगा नीललेस्सा ठाणा दब्बट्टयाए’

असंख्यातगुणा समझना चाहिए । तदनन्तर अर्थात् शुक्ललेश्या के स्थानों के बाद प्रदेशों की अपेक्षा कापोतलेश्या के स्थान अनन्तगुणे होते हैं । फिर नील, कृष्ण, तेज, पद्म और शुक्ललेश्याओं के स्थान प्रदेशों से पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा समझना चाहिए ।

अब उत्कृष्ट स्थानों को भी-द्रव्य से, प्रदेशों से तथा द्रव्य-प्रदेश दोनों से प्ररूपित करते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! इन उत्कृष्ट कृष्णलेश्या के स्थानों, यावत् नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या के स्थानों में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा दोनों की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य, अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-गौतम ! सब से कम उत्कृष्ट कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं । उनसे नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्या-

अने शुक्ललेश्याना स्थान पूर्वपूर्वनी अपेक्षाये उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा समञ्जवां भेधये. तदनन्तर अर्थात् शुक्ललेश्याना स्थानो पछी प्रदेशोनी अपेक्षाये कापोतलेश्याना स्थान अनन्तगुणा होय छे. पछी नील, कृष्ण, तेज, पद्म अने शुक्ललेश्याओना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाथी पूर्वपूर्वनी अपेक्षाये उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा समञ्जवा भेधये.

इसे उत्कृष्ट स्थानोने पणु द्रव्यथी प्रदेशोथी तथा द्रव्य-प्रदेश अन्नेथी प्ररूपित करे छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! आ उत्कृष्ट कृष्णलेश्याना स्थानो यावत् नील, कापोत, तेज पद्म अने शुक्ललेश्याना स्थानोमांथी द्रव्यनी अपेक्षाये, प्रदेशोनी अपेक्षाये तथा अन्नेनी अपेक्षाये कौणु कौनाथी अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! अथाथी ओझा उत्कृष्ट कापोतलेश्याना स्थान द्रव्यनी

અસંખ્યજગુણા' ઉત્કૃષ્ટાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'एवं जहैव-जहन्नगा तदेव उकोसगावि' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथैव जघन्यानि कृष्णादिलेश्या स्थानानि प्ररूपितानि तथैव उत्कृष्टान्यपि कृष्णादिलेश्यास्थानानि प्ररूपणीयानि किन्तु- 'नवरं उकोसत्ति अभिलावो' नवरम्-जघन्यापेक्षया विशेषस्तु उत्कृष्टमिति अभिलापो वक्तव्यः,

गौतमः पृच्छति-‘एएसि णं भंते ! कण्हलेस्सठाणाणं जाव मुकलेस्स ठाणाणय-
न्नुकोसगाणं-दव्वद्वयाए पएसद्वयाए दव्वद्वपएसद्वयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा-वा-बहुया-वा
तुल्ला वा विसेसाहिया वा?’-हे भदन्त ! एतेषां खलु कृष्णलેશ્યાસ્થાનાનાં-ચાવત્-નીલ-
કાપોતતેજઃપદ્મશુક્લલેશ્યાસ્થાનાનાંશ્ચ જઘન્યોત્કૃષ્ટાનાં-મધ્યે દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થ-
તયા-દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરાણિ કતરેભ્યોડ્લપાનિ વા વહુકાનિ વા તુલ્યાનિ વા વિશેષા-
ધિકાનિ વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’-હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા જહન્નગા કાડલેસ્સા
ઠાણા દવ્વદ્વયાએ’ સર્વસ્ત્રોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા ભવન્તિ,
તેભ્યઃ-‘જહન્નયા નીલલેસ્સાઠાણા દવ્વદ્વયાએ અસંખેજ્જગુણા’ જઘન્યાનિ નીલલેશ્યા સ્થાનાનિ
દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘एवं कण्हते उपल्लहेस्सा’ एवम्-नीललેશ્યા સ્થાનો-

તગુણા-હૈં । इस प्रकार जघन्य स्थानों के अल्प बहुत्व की तरह उत्कृष्ट स्थानों का भी अल्प बहुत्व समझ लेना चाहिए । विशेषता यही है कि पहले जहां ‘जघन्य’ शब्द का प्रयोग किया था, वहां ‘उत्कृष्ट’ शब्द का उच्चारण करना चाहिए

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के जघन्य और उत्कृष्ट स्थानों में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा द्रव्य एवं प्रदेश-दोनों की अपेक्षा कौन-किनसे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! सब से कम कापोतलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं ! उनसे नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यात

અપેક્ષાએ છે, તેમનાથી નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા-છે.
એ-પ્રકારે જઘન્ય સ્થાનોના અલ્પબહુત્વની જેમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોના પણ અલ્પબહુત્વ-સમજ
લેવા-જોઈએ વિશેષતા આજ છે કે પહેલાં જ્યાં જઘન્ય શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. ત્યાં
ઉત્કૃષ્ટ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજલેશ્યા,
પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશ બન્નેની અપેક્ષાએ કરીને કોણ કોનાથી અલ્પ,
અધિક તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ કરીને છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત-

करीत्या कृष्णतेजः पद्मलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया जघन्यानि असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहन्मया सुकलेस्साठाणा दब्बट्टयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहन्मएहिंतो सुकलेस्साठाणेहिंतो दब्बट्टएहिंतो उक्कोसगा काउलेस्साठाणा दब्बट्टयाए असंखेज्जगुणा' जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षया—'उक्कोसा नीललेस्साठाणा दब्बट्टयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं कण्हतेउपम्ह०' एवम्—नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजः पद्मलेश्या स्थानानि उत्कृष्टानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षया—'उक्कोसा सुकलेस्साठाणा दब्बट्टयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि शुक्ललेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'पएसट्टयाए सुवत्थोवा जहन्मगा काउलेस्साठाणा' प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि भवन्ति, 'पएसट्टयाए जहन्मगा नीललेस्सा ठाणा असंखेज्जगुणा' प्रदेशार्थतया जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं जहेव दब्बट्टयाए तदेव पएसट्टयाए वि भाणियव्वं' एवम्—नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या यथैव द्रव्यार्थतया प्रतिपादितम् तथैव प्रदेशार्थतयाऽपि भणितव्यम् किन्तु—'नवरं पएसट्टयाएत्ति अभिल्लाघ-

गुणा हैं। इसी प्रकार जघन्य कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणे होते हैं। शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं। शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानों, से, द्रव्य की अपेक्षा से, कापोतलेश्या के उत्कृष्ट स्थान असंख्यातगुणा हैं। उनसे नीललेश्या के उत्कृष्ट-स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्ण, तेज और पद्मलेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। उनसे शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं।

प्रदेशों की अपेक्षा कापोतलेश्या के जघन्य स्थान खूब से कम हैं। प्रदेशों की अपेक्षा नीललेश्या के जघन्य स्थान असंख्यातगुणा हैं। इस प्रकार जैसे द्रव्य की अपेक्षा से कथन किया गया है, उसी प्रकार प्रदेशों की अपेक्षा से भी

गणना छे. ओज प्रकारे जघन्य कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या, अने पद्मलेश्याना स्थान द्रव्यनी अपेक्षाओ असंख्यातगणना अने छे. शुक्ललेश्याना जघन्य स्थान द्रव्यनी अपेक्षाओ असंख्यातगणना छे. शुक्ललेश्याना जघन्य स्थानोधी द्रव्यनी अपेक्षाओ कापोतलेश्याना उत्कृष्ट स्थान असंख्यातगणना छे. तेनाधी नीललेश्याना उत्कृष्ट स्थान द्रव्ये करीने असंख्यातगणना छे. ओज प्रकारे कृष्ण, तेज अने पद्मलेश्याना उत्कृष्ट स्थान द्रव्यधी असंख्यातगणना छे. तेमनाधी शुक्ललेश्याना उत्कृष्ट स्थान द्रव्यधी असंख्यातगणना छे. प्रदेशोनी अपेक्षाओ कापोतलेश्याना जघन्य स्थान अधाधी जोछा छे, प्रदेशोनी अपेक्षाओ नीललेश्याना जघन्य स्थान असंख्यातगणना छे. आ प्रकारे जेम द्रव्यनी अपेक्षाधी कथन करायुं छे, ओज

વિસેસો' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-પ્રદેશાર્થતયા इति अभिलाषविशेषो वक्तव्यः, 'द्वन्द्व-
 पण्ड્યાए सव्यथोवा जहन्ना काउलेस्सा ठाणा द्वन्द्वयाए' દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા પ્રરૂપણે
 સર્વસ્તોકાનિ જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-
 'જહન્ના નીલલેસ્સાઠાણા દ્વન્દ્વયાએ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ
 દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'એવં કણ્ઠેઉપમ્હલેસ્સાઠાણા' એવમ્-નીલલેશ્યા-
 સ્થાનોક્તરીત્યા કૃષ્ણતેજઃપદ્મલેશ્યા સ્થાનાનિ જઘન્યાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેયગુણાનિ ભવ-
 ન્તિ, 'જહન્ના સુકલેસ્સાઠાણા દ્વન્દ્વયાએ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યાનિ શુક્લલેશ્યા સ્થાનાનિ
 દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'જહન્નેહિંતો સુકલેસ્સાઠાણેહિંતો દ્વન્દ્વયાએ ઉક્કોસા
 કાઉલેસ્સાઠાણા દ્વન્દ્વયાએ અસંખેજ્જગુણા' જઘન્યેભ્યઃ શુક્લલેશ્યા સ્થાનેભ્યો દ્રવ્યાર્થિકેભ્ય
 ઉત્કૃષ્ટાનિ કાપોતલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'ઉક્કોસા નીલલેસ્સા-
 ઠાણા દ્વન્દ્વયાએ અસંખેજ્જગુણા' ઉત્કૃષ્ટાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેયગુ-
 ãાનિ, ભવન્તિ, 'એવં કણ્ઠેઉપમ્હલેસ્સાઠાણા' એવમ્-નીલલેશ્યા સ્થાનોક્તરીત્યા કૃષ્ણતેજઃ-
 પદ્મલેશ્યા સ્થાનાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખયેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'ઉક્કોસગા સુકલેસ્સ-

કહ લેના चाहिए, विशेषता यही है कि यहाँ प्रदेशों की अपेक्षा से ऐसा उच्चारण करना चाहिए ।

દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા પ્રરૂપણા કરને પર કાપોત લેશ્યા કે જઘન્ય
 સ્થાન દ્રવ્ય સે સબ સે કમ હૈં । ઉનસે નીલલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્ય સે અ-
 સંખ્યાત ગુણા હૈં । હસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ઓર પદ્મલેશ્યા કે ભી
 જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્ય સે અસંખ્યાતગુણા હોતે હૈં । શુક્લલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાન
 દ્રવ્ય સે અસંખ્યાત ગુણા હૈં । દ્રવ્ય સે જઘન્ય શુક્લલેશ્યા કે સ્થાનોં સે ઉત્કૃષ્ટ
 કાપોતલેશ્યા કે સ્થાન દ્રવ્ય સે અસંખ્યાતગુણા હૈં । નીલલેશ્યા કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન
 દ્રવ્ય સે અસંખ્યાતગુણા હૈં । હસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ઓર પદ્મલેશ્યા
 કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્ય સે અસંખ્યાતગુણા હૈં । શુક્લલેશ્યા કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્ય

પ્રકારે પ્રદેશોની અપેક્ષાથી પણ કહી લેવું જોઈએ. વિશેષતા આજ છે કે આહી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી, એવું ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરતાં કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી બધાથી ઓછાં છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના પણ જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા હોય છે. શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. દ્રવ્યથી જઘન્ય શુક્લલેશ્યાના સ્થાનોથી ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. શુક્લલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસં-

ठाणा दम्बद्वयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येय-
गुणानि भवन्ति, 'उक्कोसएहिंतो सुक्कलेस्सठाणेहिंतो दम्बद्वयाए जहन्नगा काउलेस्साठाणा
पएसद्वयाए अणंतगुणा' उत्कृष्टेभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि
कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति, 'जहन्नगा नीललेस्साठाणा
पएसद्वयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि
भवन्ति, 'एवं कण्हत्तेउपम्हलेसाठाणा' एवम्-नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजः पद्म-
लेश्यास्थानानि जघन्यानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहन्नगा सुक्कलेस्सठाणा
पएसद्वयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि
भवन्ति, 'जहण्णेहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो पएसद्वयाए उक्कोसया काउलेस्साठाणा पएसद्व
याए असंखेज्जगुणा' जघन्येभ्यः शुक्ललेश्या स्थानेभ्यः प्रदेशिकार्थेभ्यः उत्कृष्टानि कापो

से असंख्यातगुणा हैं। द्रव्य से शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थानों से कापोतलेश्या
के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा अनन्तगुणा हैं। नीललेश्या के जघन्य स्थान
प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और
पद्मलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। शुक्ललेश्या
के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं। प्रदेशों की अपेक्षा
शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानों से कापोतलेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की
अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं। नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की अपेक्षा
असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के
उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट
स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। इस प्रकार द्रव्य और प्रदेश दोनों
की विवक्षा में पहले द्रव्य की अपेक्षा जघन्य कापोत, नील, कृष्ण, तेज पद्म,
और शुक्ललेश्या के स्थान पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा

ज्यातगुणा छे. द्रव्यधी शुक्ललेश्याना उत्कृष्ट स्थानेधी कापोतलेश्याना जघन्य स्थान प्रदेशोनी
अपेक्षाओ अनन्तगुणा छे. नीललेश्याना जघन्य स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा
छे. ओज प्रकारे कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या अने पद्मलेश्याना जघन्य स्थान प्रदेशोनी अपे-
क्षाओ असंख्यातगुणा छे. प्रदेशोनी अपेक्षाओ शुक्ललेश्याना जघन्य स्थानेधी कापोतलेश्याना
उत्कृष्ट स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा छे. नीललेश्याना उत्कृष्ट स्थान प्रदे-
शोनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा छे. ओज प्रकारे कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या अने पद्मलेश्याना
उत्कृष्ट स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगुणा छे. शुक्ललेश्याना उत्कृष्ट स्थान प्रदेशोनी
अपेक्षाओ असंख्यातगुणा छे.

ओ प्रकारे द्रव्य अने प्रदेश अन्तेनी विवक्षां पड़ेलां द्रव्यनी अपेक्षाओ जघन्य
कापोत, नील, तेज, पद्म अने शुक्ललेश्याना स्थान पूर्व-पूर्वनी अपेक्षाओ उत्तरोत्तर

તલેશ્યાસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'ઉક્કોસયા નીલલેસ્સાઠાણા પપ્પ-
સદ્ધયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' ઉત્કૃષ્ટાનિ નીલલેશ્યાસ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ
ભવન્તિ, 'એવં કણ્ઠતેઉપ્પલેસ્સાઠાણા' એવમ્-નીલલેશ્યા સ્થાનોત્તરીત્યા કૃષ્ણતેજઃ પદ્મ-
લેશ્યા સ્થાનાનિ ઉત્કૃષ્ટાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, 'ઉક્કોસયા સુક્કલેસ્સાઠાણા
પપ્પસદ્ધયાપ્પ અસંખેજ્જગુણા' ઉત્કૃષ્ટાનિ શુક્લલેશ્યા સ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ
ભવન્તિ, તથા ચ દ્રવ્યાર્થતયા પ્રથમં દ્રવ્યાર્થત્વેન જઘન્યાનિ કાપોતનીલકૃષ્ણતેજઃપદ્મ
શુક્લલેશ્યા સ્થાનાનિ પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા ઉત્તરોત્તરમસંખ્યેયગુણાનિ અવગન્તવ્યાનિ, તદનન્તરં
જઘન્યેભ્યઃ શુક્લલેશ્યાસ્થાનેભ્યઃ પૂર્વોત્તરીત્યૈવ ચોત્કૃષ્ટાનિ સ્થાનાનિ દ્રવ્યાર્થતયા પૂર્વ-
પૂર્વાપેક્ષયા ઉત્તરોત્તરમસંખ્યેયગુણાનિ અવસેયાનિ, તદનન્તરમ્ ઉત્કૃષ્ટેભ્યઃ શુક્લલેશ્યા
સ્થાનેભ્યો જઘન્યાનિ કાપોતલેશ્યા સ્થાનાનિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ અવસેયાનિ, તદ-
નન્તરં પ્રદેશાર્થતયૈવ જઘન્યાનિ નીલકૃષ્ણતેજઃપદ્મ શુક્લલેશ્યા સ્થાનાનિ પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા
ઉત્તરોત્તરમસંખ્યેયગુણાનિ, એવમુત્કૃષ્ટાન્યપિ નીલકૃષ્ણતેજઃપદ્મશુક્લલેશ્યાસ્થાનાનિ પૂર્વો-
ત્તરીત્યૈવ પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા ઉત્તરોત્તરમસંખ્યેયગુણાનિ અવગન્તવ્યાનીતિ । 'પણ્ણવણાપ્પ મગ્ગવર્ણ-
લેસ્સાપયસ્સ ચઉત્થઓ ઉદ્દેસઓ સમત્તો' इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदस्य चतुर्थ
उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० २१ ॥

જાનના યાહિયે । તદનન્તર શુક્લલેશ્યા કે જઘન્ય સ્થાનો સે, પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે
હી ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્ય સે પૂર્વ-પૂર્વ કી અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાત ગુણ સમ-
જ્ઞના યાહિયે । તત્પશ્ચાત્ શુક્લલેશ્યા કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનો સે કાપોતલેશ્યા કે
જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશો સે અનન્તગુણા જાનના યાહિયે । તદનન્તર પ્રદેશો કી
અપેક્ષા હી જઘન્ય નીલ, કૃષ્ણ, તેજ ઓર પદ્મ ઓર શુક્લલેશ્યા કે સ્થાન
પૂર્વ-પૂર્વ કી અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાગુણા હોતે હૈં । હસી પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ નીલ,
કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ ઓર શુક્લલેશ્યા કે સ્થાન પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હી પૂર્વ-પૂર્વ કી
અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણા હૈં ॥સૂ० ૨૧॥

મગધતી પ્રજ્ઞાપના કે લેશ્યાપદ કા ચોથા ઉદ્દેશક સમાપ્ત

અસંખ્યાતગણા જાણવા જોઈએ. તદનન્તર શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોથી પૂર્વોક્ત પ્રકારથી
જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા સમજવાં જોઈએ
તત્પશ્ચાત્ શુક્લલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોથી કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોથી અનન્ત-
ગણા જાણવાં જોઈએ. તદનન્તર પ્રદેશોની અપેક્ષાએ જ જઘન્ય, નીલ, કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ
અને શુક્લલેશ્યાના સ્થાન પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા થાય છે. એજ
પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ નીલ, કૃષ્ણ, તેજ પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાનાં સ્થાન પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ પૂર્વ-
પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા છે. ॥સૂ० ૨૧॥

મગધતી પ્રજ્ઞાપનાનો લેશ્યાપદનો ચોથો ઉદ્દેશક સંપૂર્ણ

पञ्चम उद्देशक

मूलम्-कइ णं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, से नूणं भंते ! कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वन्नत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ इत्तो आढत्तं जहा चउत्थओ उद्देसओ तहा भाणियव्वं जाव वेरुलियमणिदिट्ठंतो त्ति, से नूणं भंते ! कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए णो ता वन्नत्ताए णो ता गंधत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ? गोयमा ! अगारभावमायाए वा से सिया पलिभागभावमायाए वा से सिया कणहलेस्सा णं सा णो खलु नीललेस्सा तत्थ गया ओसक्कइ उस्सक्कइ वा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-कणहलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से नूणं भंते ! नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! आगारभावमायाए वा सिया पलिभागभावमायाए वा सिया नीललेस्सा णं सा णो खलु काउलेस्सा तत्थगया ओसक्कइ, उस्सक्कइ वा, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, एवं काउलेस्सा तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प, से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ? हंता, गोयमा ! सुक्कलेस्सा तं चेव, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ ? गोयमा ! आगारभावमायाए

વા જાવ સુકલેસ્સાણં સા ણો સ્વલ્લુ સા પમ્હલેસ્સા તત્થગયા ઓસકકહ,
સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-जाव णो परिणमइ ॥सू० २२॥

પણવણાણ ભગવર્દ્દાણ લેસ્સાપણ પંચમુદ્દેસો સમત્તો

છાયા-કતિ સ્વલ્લુ મદન્ત ! લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! પમ્હલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞાઃ, તથા-
કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા, તન્ નૂનં મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્ રૂપતયા
તદ્ વર્ણતયા તદ્ ગન્ધતયા તદ્ રસતયા તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ ? અત્રાધિક્યં-યથા
ચતુર્થ ઉદ્દેશકસ્તથા મણિતવ્યં યાવત્ વૈદૂર્યમણિદૃષ્ટાન્ત ઇતિ, તન્ નૂનં મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા
નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય નો તદ્ રૂપતયા યાવત્ નો તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ ? હન્ત,

પંચમ ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ-(કહ ણં મંતે ! લેસ્સાઓ પણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાણં કિતની
કહી હૈં ?) ગોયમા ! છ લેસ્સાઓ પણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાણં કહી હૈં (તં
જહા-કણ્હલેસ્સા જાવ સુક્લલેસ્સા) વે હિસ પ્રકાર-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લ
લેશ્યા (સે નૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ) હે ભગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યા
નીલલેશ્યા કોં પ્રાપ્ત હો કરકે (તા રૂવત્તાણ તા વન્નત્તાણ તા ગંધત્તાણ તા રસત્તાણ
તા ફાસત્તાણ) તદ્ રૂપતા સે, તદ્ વર્ણતા, તદ્ ગંધતા, તદ્ રસતા, તત્સ્પર્શતા સે (મુજ્જોર)
વાર-વાર (પરિણમહ) પરિણમન કરતી હૈં ? (હિત્તો) યહાં સે (આઢત્તો) આરંભ
ક્રિયા હુઆ (જહા ચચ્છત્થઓ ઉદ્દેસઓ તહા માણિયવ્વં) જૈસા ચૌથા ઉદ્દેશક
કહા, વૈસા કહ લેના ચાહિણ (જાવ વેરુલિયમણિ દિટ્ઠંતો) વૈદૂર્યમણિ કે દૃષ્ટાન્તતક
(સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ ણો તા રૂવત્તાણ જવ ણો તા
ફાસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમહ ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કો

પંચમ ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ-(કહ ણં મંતે ! લેસ્સાઓ પણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી ઠહી છે ?
(ગોયમા ! છ લેસ્સાઓ પણત્તાઓ) હે ગૌતમ છ લેશ્યાઓ ઠહેલી છે (તં જહા-કણ્હલેસ્સા
જાવ સુક્લલેસ્સા) તે આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા (સે નૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સા
નીલલેસ્સં પપ્પ) હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (તા રૂવત્તાણ તા વન્ન-
ત્તાણ, તા ગંધત્તાણ, તા રસત્તાણ તા ફાસત્તાણ) તદ્ રૂપતાથી, તદ્ વર્ણતા, તદ્ ગંધતા, તદ્ રસતા,
તત્સ્પર્શતાથી (મુજ્જો મુજ્જો) વરંવાર (પરિણમહ) પરિણમન કરે છે ? (હિત્તો) આહી થી (આઢત્તો)
આરંભ કરેલ (જહા ચચ્છત્થઓ ઉદ્દેસઓ તહા માણિયવ્વં) જેવો ચેથો ઉદ્દેશક ઠહો, તેવો જ
આ પાંચમો ઉદ્દેશક ઠહી લેવો ભેદ્યો (જાવ વેરુલિયમણિદિટ્ઠંતો) વૈદૂર્યમણિના દૃષ્ટાન્ત સુધી.

(સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ ણો તા રૂવત્તાણ જાવ ણો તા ફાસત્તાણ મુજ્જો-
મુજ્જો પરિણમહ ?) હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને યામીને તદ્ રૂપતાથી યાવત્ તત્સ્પર્શ-

गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया नो तद्वर्णतया नो तद्वन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! आकारभावमात्रया वा सा स्यात् प्रतिभागभावमात्रया वा सा स्यात् कृष्णलेश्या खलु सा नो खलु नीललेश्या, तत्रगता अवष्वक्कते, उत्प्वक्कते वा, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, तत् नूनं भदन्त ! नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त !

प्राप्त होकर तद्रूपता से यावत् तत्स्पर्शता से नहीं परिणत होती है ? (हन्ता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए, णो तव्वणत्ताए णो ता गंधत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फालत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर न तद्रूपता से न तद्वर्णता से, न तद्वन्धता से, न तत्स्पर्शता से बार-बार परिणत होती है

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ?) तद्रूपता से नहीं यावत् परिणत होती है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आगारभावमायाए वा) आकार भावमात्र-से अथवा (पलिभागभावमायाए) प्रतिबिम्बित वस्तु का आकार मात्र से (सिया) होती है (नीललेस्साणं) नीललेश्या (सा) वह (णो) नहीं (खलु) निश्चय (सा) वह (काउलेस्सा) कापोतलेश्या (तत्थ गया) वहां रही हुई (ओसक्कइ, उस्सक्कइ) घटती-बढ़ती है (से एणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (नील-

ताथी नथी परिणत थती ? (हन्ता गोयमा !) हां, गौतम ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए, णो तव्वन्तत्ताए, णो ता गंधत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फालत्ताए भुज्जो-भुज्जो परिणमइ) कृष्णलेश्या नीललेश्याने प्राप्त करीने न तद्रूपताथी न तद्वर्णताथी, न तद्वन्धताथी, न तत्स्पर्शताथी बार-बार परिणत थाय छे

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! क्या हेतुथी ओवुं कडेवाय छे के (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्याने प्राप्त थधने (णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ) तेना इय आदि पणुथी परिणत थता नथी ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आगारभावमायाए वा) आकार भाव मात्र-छाया मात्रथी अथवा (पलिभागभावमायाए) प्रतिबिम्बित वस्तुना आकार मात्रथी (सिया) थाय छे (नीललेस्साणं) नीललेश्या (सा) ते (णो) नहीं (खलु) निश्चय (सा) ते (काउलेस्सा) कापोतलेश्या (तत्थ गया) त्यां रडेदी (ओसक्कई उस्सक्कई वा) वधे धटे छे (से एणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) ओ हेतुथी गौतम ! ओवुं कडेवाय छे (नीललेस्सा काउलेस्सं

एवमुच्यते-नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! आकारभावमात्रया वा स्यात् प्रतिभागभावमात्रया वा स्यात्, नीललेश्या खलु सा, नो खलु सा कापोतलेश्या, तत्रगता अवष्णुते वा, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, एवं कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य, न नूनं भदन्त ! शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावत् परिणमति ! इन्त, गौतम ! शुक्ललेश्या तच्चैव, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-शुक्ललेश्या यावद् नो परिणमति ? गौतम ! आकारभावमात्रया वा स्याद् यावत् शुक्ललेश्या खलु सा, नो खलु पद्मलेश्या,

लेस्सा काउलेस्सं पप्प) नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त-होकर (णो ता ख्वत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ) तद्रूपता से नहीं यावत् बार-बार परिणत होती (एवं काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प) इसी प्रकार कापोतलेश्या तेजोलेश्या को प्राप्त होकर (तेउलेस्सा पद्मलेस्सं पप्प) तेजोलेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर (पद्मलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प) पद्मलेश्या शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर

(से नूनं भंते ! सुक्कलेस्सा पद्मलेस्सं पप्प) क्या भगवन् ! शुक्ललेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर (णो ता ख्वत्ताए जाव परिणमइ ?) तद्रूपता से नहीं यावत् परिणत होती ? (हंता गोयमा !) हाँ गौतम ! (सुक्कलेस्सा तं चेव) शुक्ललेश्या इत्यादि वही पूर्ववत् (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) किस हेतु से हे भगवन् ! ऐसा कहा जाता है (सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ ?) शुक्ललेश्या यावत् नहीं परिणत होती ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आगारभावमायाए वा) छाया मात्र से (जाव) यावत् (सुक्कलेस्साणं सा णो खलु सा पम्हलेस्सा) वास्तव में वह शुक्ललेश्या है, वह पद्मलेश्या नहीं (नत्थगया) वहाँ रही हुई (ओसक्कइ) अपसर्पण करती है (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम !

पप्प) नीललेश्या कापोतलेश्याने प्राप्त ठरीने (णो ता ख्वत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) तद्रूपताथी नहीं यावत् बार बार परिणत थाय (एवं काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प) ओ प्रकारे कापोतलेश्या तेजोलेश्याने प्राप्त थधने (तेउलेस्सा पद्मलेस्सं पप्प) तेजोलेश्या पद्मलेश्याने प्राप्त थधने (पद्मलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प) पद्मलेश्या शुक्ललेश्याने प्राप्त थधने. परिणत थती नथी

(से नूनं भंते ! सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प) हे भगवन् ! शुक्ललेश्या पद्मलेश्याने प्राप्त थधने (णो ता ख्वत्ताए जाव परिणमइ ?) तद्रूपताथी नहीं यावत् परिणत थाय ? (हंता गोयमा !) हाँ, गौतम ! (सुक्कलेस्सा तं चेव) शुक्ललेश्या इत्यादि तेजःपूर्ववत् (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! शा हेतुथी ओम कडेवाय छे ? (सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ ?) शुक्ललेश्या यावत् नहीं परिणत थती ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आगारभावमायाए वा) छाया मात्रथी (जाव) यावत् (सुक्कलेस्साणं सा णो खलु सा पम्हलेस्सा) वास्तवमें

तत्रगता अववृक्तते उत्पवृक्तते वा, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-यावद् नो परिणमति !

प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे पञ्चमोद्देशः ॥ सू० २२ ॥

टीका-चतुर्थोद्देशके कृष्णादिलेश्यानामल्पबहुत्वं प्ररूपितं सम्प्रति तासामेव लेश्यानां वैशिष्ट्यं प्रतिपादयितुं पञ्चमोद्देशकं प्रारभते-‘कइ णं भंते ! लेस्साओ पणत्ताओ ?’ हे भदन्त ! कति खलु लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छलेस्साओ पणत्ताओ पइलेश्याः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुकलेस्सा’ तद्यथा-कृष्णलेश्या यावद्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति-‘से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पण ता खत्ताए ता वणत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम् कृष्णलेश्या-कृष्णलेश्याद्रव्याणि नीललेश्या-नीललेश्याद्रव्याणि प्राप्य तद्रूपतया-नीललेश्याद्रव्यस्वभावतया तथैवाह-तद्वर्णतया-नीललेश्याद्रव्यवर्णतया, तद्गन्धतया-नीललेश्याद्रव्यगन्धतया,

इस हेतु से ऐसा कहा जाता है (जाव णो परिणमइ) यावत् परिणत नहीं होती ‘पणवणाए भगवइए लेस्सापए पंचमुद्देशो’ भगवती प्रज्ञापना के लेश्यापद में पांचवां उद्देशक समाप्त

टीकार्थ-चतुर्थ उद्देशक में लेश्याओं के अल्पबहुत्व का निरूपण किया गया है, अब उन्हीं लेश्याओं की विशिष्टता प्रतिपादन करने के लिए पांचवां उद्देशक प्रारंभ किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! लेश्याएं छह कही गई हैं, वे इस प्रकार-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त हो कर ते शुक्ललेश्या छे ते पद्मलेश्या नथी (तथ गया) त्यां रडेली (ओसकइ) अपसर्पणु करे छे (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) छे गौतम ! ये हेतुथी येम कडेवाय छे (जाव णो परिणमइ) यावत् परिणत नथी थती।

पणवणाए भगवइए लेस्सापए पंचमुद्देशो

(भगवती प्रज्ञापनाना लेश्यापदमां पांचमो उद्देशक समाप्त)

टीकार्थ-चतुर्थ उद्देशकमां लेश्याओना अल्प अधिकत्वनुं निरूपणु करायुं छे-छेवे तेजलेश्याओनी विशिष्टता प्रतिपादन करवाने माटे पांचमो उद्देशक प्रारंभ कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-छे भगवन् ! लेश्याओ कडेली कडेली छे ?

श्री भगवान्-छे गौतम ! लेश्याओ छ कडेली छे, ते आ रीते-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजलेश्या, पद्मलेश्या अने शुक्ललेश्या.

श्री गौतमस्वामी-छे भगवन् ! शुं कृष्णलेश्या, नीललेश्याने पाम्मीने तेना न स्वप्प, तेना न

તદ્રસતયા-નીલલેશ્યાદ્રવ્યસ્પર્શતયા, તત્સ્પર્શતયા-નીલલેશ્યાદ્રવ્યસ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ-
 વારં વારં પરિણમતિ ? મગવાનાદ્-‘ઇતો આદત્તં જઠા ચઉત્યઓ ઉદ્દેશ મો તઠા માણિયઃવં જાવ
 વેરુલિયમણિદિટ્ઠંતોત્તિ’ અત્ર આધિસ્યં વક્તવ્યં વા યથા અસ્યૈવ લેશ્યાપદસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકે
 મણિતં તથા મણિતવ્યમ્, યાવદ્-તદ્યથાનામધીરં દૂષ્યં પ્રાપ્ય, શુદ્ધં વા વસ્ત્રં રાગં પ્રાપ્ય તદ્દરૂ
 પતયા યાવત્ તત્સ્પર્શતયા પરિણમતિ એવં કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્દરૂપતયા યાવત્
 તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ, એવમેવ ગથાનામ વૈદૂર્યમણિઃ સ્યાત્-કદાચિત્ કૃષ્ણસૂત્રે
 વા નીલસૂત્રે વા રોહિતસૂત્રે વા હારિદ્રસૂત્રે વા શુક્લસૂત્રે વા આગતે સતિ તદ્દરૂપતયા યાવત્
 તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ તથૈવ કૃષ્ણલેશ્યાપિ નીલલેશ્યાં કાષોતલેશ્યાં
 તેજોલેશ્યાં પદ્મલેશ્યાં શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય તત્તદ્દરૂપતયા યાવત્ તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ
 પરિણમતિ इत्येवं वैदूर्यमणि दृष्टान्तपर्यन्तमिति, તથા ચ પૂર્વમ્ પ્રરૂપિતસ્યાપિ અસ્ય

उसी के स्वरूप, उसी के वर्ण, उसी के गंध, उसी के रस और उसी के स्पर्श
 के रूप में पुनः पुनः परिणत हो जाती है ?

મગવાનુ-હે ગૌતમ ! યહાં સે આરંભ કરકે જૈસે ચૌથા ઉદ્દેશક કહા હૈ, ઉસી
 પ્રકાર કા કથન કહલેના ચાહિયે । યાવત્ ક્ષીર, દૂષ્ય (ચટાઈ) કો પ્રાપ્ત હોકર અથવા
 શુદ્ધ વસ્ત્ર રંગ કો પ્રાપ્ત હોકર ઉસી કે સ્વરૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ, ઉસી કે
 વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ, અથવા જૈસે વૈદૂર્ય
 મણિ કાલે સૂત, નીલે સૂત, લાલ સૂત, પીલે સૂત યા શ્વેત સૂત કે આ જાને પર
 ઉસી કે રૂપ મેં યાવત્ ઉસી કે સ્પર્શ રૂપ મેં પુનઃ પુનઃ પરિણત હો જાતા હૈ, ઉસી
 પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા ઓ નીલલેશ્યા કો, કાષોતલેશ્યા કો, તેજોલેશ્યા કો, પદ્મ-
 લેશ્યા કો, શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર ઉસી કે રૂપ યાવત્ સ્પર્શ કે રૂપ મેં
 ચાર-ચાર પરિણત હો જાતા હૈ, હસ વૈદૂર્યમણિ કે દૃષ્ટાન્ત તક કહ લેના ચાહિયે ।

પૂર્વકથિત વિષય કા યહાં જો ઉલ્લેખ કિયા ગયા હૈ ઓર ચૌથે ઉદ્દેશક કે

વર્ણ, તેના જ ગંધ, તેના જ રસ અને તેના જ સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થઈ જાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! અહીંથી શરૂઆત કરીને જેઓ ચોથા ઉદ્દેશક કહ્યો છે,
 તેજ પ્રકારે કહી લેવું જોઈએ. યાવત્ ક્ષીર દૂષ્ય (ખટાઈ)ને પામીને અથવા શુદ્ધ વસ્ત્ર-
 સ્પર્શ રંગને પામીને તેનાજ સ્વરૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે, તેનાજ વર્ણ, ગંધ, રસ
 અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે, અથવા જેમ વૈદૂર્યમણિ કાળો દોરો નીલદોરો,
 લાલદોરો, પીળોદોરો અગર ઘોળોદોરો પડેવવાથી તેનાજ રૂપમાં યાવત્ તેનાજ સ્પર્શ
 રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થઈ જાય છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા પણ, નીલલેશ્યાને,
 કાષોતલેશ્યાને, તેજોલેશ્યાને, પદ્મલેશ્યાને, શુક્લલેશ્યાને પામીને તેના રૂપ યાવત્ સ્પર્શના
 રૂપમાં વારંવાર પરિણત થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે વૈદૂર્યમણિના દૃષ્ટાન્ત સુધી કહી લેવું જોઈએ.

પૂર્વ કથિત વિષયનો અહીં જે ઉલ્લેખ કરાયો છે અને ચોથા ઉદ્દેશકના અનુસાર

વિષયસ્ય પુનઃ પ્રસ્વપ્નમગ્નિસવક્તવ્યતા સમ્બન્ધાર્થસવસેયમ્, તામૈવ વિશેષવક્તવ્યતામાહ—‘સે નૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ ણો તા રુવત્તાણ જાવ ણો તા ફાસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ ?’ હે મદન્ત ! તત્—અથ નૂનમ્—કિમ્ કૃષ્ણલેશ્યાદ્રવ્યસ્વરૂપસ્ય તત્ તદ્વર્ણ તસ્ય ભાવ સ્તદ્વર્ણતા તથેતિ વ્યુત્પત્તેઃ, તદેવ વ્યાચષ્ટે—યાવદ્ નો તદ્વર્ણતયા—નીલલેશ્યાદ્રવ્ય-વર્ણતયા, નો તદ્વન્ધતયા નીલલેશ્યા દ્રવ્યગન્ધતયા, નો તદ્વસતયા—નીલલેશ્યા દ્રવ્યસતયા નો તત્સ્પર્શતયા—નીલલેશ્યા દ્રવ્યસ્પર્શતયા મૂયો મૂયઃ પરિણમતિ ? મગવાનાહ—‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત—સત્યમ્ ‘કળ્હલેસ્સા પપ્પ નો તા રુવત્તાણ ણો તા રુવત્તાણ ણો તા ગન્ધત્તાણ ણો તા રસત્તાણ ણો તા ફાસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમઈ’ કૃષ્ણલેશ્યા—કૃષ્ણ-લેશ્યા દ્રવ્યાણિ, નીલલેશ્યા—નીલલેશ્યા દ્રવ્યાણિ પ્રાપ્ય આસાદ્ય નો તદ્વર્ણતયા—નીલલેશ્યા દ્રવ્યસ્વભાવતયા, એવમગ્રેડપિ નો તદ્વર્ણતયા નો તદ્વન્ધતયા નો તદ્વસતયા નો તત્સ્પર્શતયા મૂયો મૂયઃ પરિણમતિ,

અથ પૂર્વ કૃષ્ણાદિલેશ્યાદ્રવ્યાણાં નીલાદિલેશ્યાદ્રવ્યસમ્પર્કેણ તદ્વર્ણાન્તરાધાપત્તિ

અનુસાર કહલેને કી જો સૂચના કી ગઈ હૈ, ઉસકા પ્રયોજન આગે કહે જાને વાલે વિષયકે સાથ સમ્બન્ધ સ્થાપિત કરના હૈ ।

અવ વહ વિશેષ વક્તવ્યતા આરંભ કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યા કે દ્રવ્ય નીલ-લેશ્યા કે દ્રવ્યોં કો પ્રાપ્ત કરકે નીલલેશ્યા કે સ્વભાવ રૂપ મેં, અર્થાત્ નીલલેશ્યા કે વર્ણ, નીલલેશ્યા કે ગંધ, નીલલેશ્યા કે રસ ઓર નીલલેશ્યા કે સ્પર્શ રૂપ મેં વાર-વાર પરિણત નહીં હોતે હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! હાં, સત્ય હૈ । કૃષ્ણલેશ્યા કે દ્રવ્ય, નીલલેશ્યાકે દ્રવ્યોં કો પ્રાપ્ત કરકે નીલલેશ્યા કે સ્વરૂપ મેં પરિણત નહીં હોતે, અર્થાત્ નીલલેશ્યા કે વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ રૂપ નહીં હો જાતે ।

યહાં યહ આશંકા હોતી હૈ કિ પહેલે તો કૃષ્ણલેશ્યા કો નીલલેશ્યા કે

સમજી લેવાની જે સૂચના કરાઈ છે, તેનું પ્રયોજન આગળ કહેવાશે તે વિષયની સાથે સમ્બન્ધ સ્થાપિત કરવાનો છે. હવે આ વિશેષ વક્તવ્યતાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! શુ કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્ય નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત કરીને નીલલેશ્યાના સ્વભાવરૂપમાં અર્થાત્ નીલલેશ્યાના વર્ણ, નીલલેશ્યાના ગંધ, નીલલેશ્યાના રસ, અને નીલલેશ્યાના સ્પર્શરૂપમાં વારંવાર પરિણત નથી થતાં ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે, કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્ય નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત કરીને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં પરિણત નથી થતા અર્થાત્ નીલલેશ્યાના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શરૂપ નથી થઈ જતા.

અહીં આ આશંકા થાય છે કે પહેલાં તો કૃષ્ણલેશ્યાને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં

રધુનૈવોક્તા, અત્રતુ તન્નિષેધાત્ પૂર્વાપરવિરોધ ઇતિ ચેદજોચ્યતે પૂર્વસ્થાઃ વિધિવિપયિણ્યાઃ તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવિપયિકાયાઃ વક્તવ્યતાયાઃ સત્ત્વેન નિષેધવિપયિણ્યા વક્તવ્યતાયાસ્તુ દેવ-
નૈરયિકવિપયકત્વસ્ય સત્ત્વેન વિરોધાભાવાત્ એવશ્ચાત્ર પ્રત્યાયજ્ઞજમાત્રં પ્રાપ્તિઃ નતુ પરિણામ-
જનકપરસ્પરસશ્લેષઃ તથાહિ-દેવનૈરયિકાઃ પૂર્વભવગતચરમાન્તર્મુહૂર્તાદારમ્ય પરમવગતા-
ધ્યાન્તર્મુહૂર્ત યાવદ્ અવસ્થિતલેશ્યકા ભવન્તિ તસ્માત્ તેષાં દેવનૈરયિકાણાં કૃષ્ણાદિલેશ્યા
દ્રવ્યાણાં પરસ્પરસમ્બન્ધેડપિ નો પરિણમ્ય પરિણામકભાવઃ સંભવતિ ઇત્યભિપ્રાયેણાદિ-‘સે કે-
ળદ્વેષાં મંતે ! એવં વુચ્ચદ-કષ્ણલેશ્સા નીલલેશ્સં પપ્પ ણો તા સ્વત્તાપ્ જાવ મુડ્જો મુડ્જો

સ્વરૂપ મેં પરિણત હોતા કહા હૈ ઓર યહ બતલાયા હૈ કિ કૃષ્ણલેશ્યા નીલ-
લેશ્યા કે વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત હોતી હૈ, ઓર યહાં
પરિણમન કા નિષેધ ક્રિયા ગયા હૈ । યહ દોનોં કથન પૂર્વાપર વિરોધી હૈં । ઇસ
આશંકા કા સમાધાન યહ હૈ કિ પહેલે પરિણમન કા જો વિધાન ક્રિયા ગયા હૈ
સો તિર્યચોં ઓર મનુષ્યોં કી અપેક્ષા સે હૈ ઓર પરિણમન કે નિષેધ કી જો
વક્તવ્યતા હૈ, વહ દેવોં ઓર નારકોં કી અપેક્ષા સે હૈ । ઇસ પ્રકાર દોનોં કથન
વિભિન્ન અપેક્ષાઓં સે હોને કે કારણ પરસ્પર વિરોધી નહીં હૈં । દેવ ઓર નારક
અને પૂર્વભવ કે અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્ત સે લેકર આગામી ભવકે પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત
તક અવસ્થિત લેશ્યા વાલે હોતે હૈં । અર્થાત્ ઉનકી જો લેશ્યા પૂર્વભવ કે અન્તિમ
અન્તર્મુહૂર્ત મેં થી વહી વર્તમાન દેવભવ યા નારકભવ મેં મી વની રહતી હૈ ઓર
વહી આગામીભવ કે પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત મેં મી કાયમ રહતી હૈ । ઇસ કારણ દેવોં
ઓર નારકોં કે કૃષ્ણલેશ્યા આદિ કે દ્રવ્યોં કા પરસ્પર સમ્બન્ધ હોને પર મી બે
એક દૂસરે કો અપને સ્વરૂપ મેં પરિણત નહોં કરતે હૈં । યહી આગે કહતે હૈં-

પરિણત થતી કહેલ છે અને એ બતાવ્યું છે કે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાના વર્ણ, ગંધ, રસ
અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થાય છે, અને અહીં પરિણમનનો નિષેધ કર્યો છે. આ
બન્ને કથન પૂર્વાપર વિરોધી છે. આ આશંકાનું સમાધાન આ છે કે પહેલા પરિણમનનું
જે વિધાન કરાયું છે તે તિર્યચો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાથી છે અને પરિણમનના
નિષેધની જે વક્તવ્યતા છે, તે દેવો અને નારકોની અપેક્ષાથી છે. એ પ્રકારે બન્ને કથન
વિભિન્ન અપેક્ષાઓથી હોવાને કારણે પરસ્પર વિરોધી નથી. દેવ અને નારક પોતાના
પૂર્વલવના અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્તથી લઈને આગામી લવના પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી
અવસ્થિત લેશ્યાવાળા હોય છે અર્થાત્ તેમની જે લેશ્યા પૂર્વલવના અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્તમાં
હતી તેજ વર્તમાન દેવલવમાં અગર નારકલવમાં પણ બની રહે છે અને તેજ આગામી
લવના પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્તમાં પણ કાયમ રહે છે. એ કારણથી દેવો અને નારકોને
કૃષ્ણલેશ્યા આદિના દ્રવ્યોનો પરસ્પર સમ્બન્ધ થવા છતાં પણ એકબીજાને પોતાના સ્વરૂપમાં
પરિણમન કરતા નથી. તેજ આગળ કહે છે-

परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-कृष्ण-
लेश्या नीललेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तद्रूपतया यावत् नो तद्वर्णतया नो तद्रन्धतया नो
तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमतीति ! भगवानाह-'गौतम ! हे गौतम !
'आकारभावमायाए वा से सिया पलिभागभावमायाए वा से सिया' आकारभावमात्रया वा सा
कृष्णलेश्या नीललेश्या रूपतया स्यात् नतु वस्तुगत्या, अथवा प्रतिभागभावमात्रया वा सा
कृष्णलेश्या नीललेश्यास्वभावतया स्यात् नतु वस्तुगत्या, तत्र आकारः-तच्छायामात्रम् तस्य
भावः सत्ता आकारभावः स एवमात्रा आकारभावमात्रा तयेत्यर्थः, मात्रा शब्देन आकारभावा-
तिरिक्तपरिणामान्तरापत्ति निरस्ता, एवमेव प्रतिभागः-दर्पणादिगतप्रतिबिम्बमिव प्रति-
बिम्बवस्तुवृत्तिराकारविशेषः प्रतिभागस्य भावः प्रतिभागभावः स एवमात्रा प्रतिभागभाव-

गौतमस्वाामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या
नीललेश्या को प्राप्त होकर नीललेश्या के रूप में परिणत नहीं होती है । न तो
वह नीललेश्या के वर्ण के रूप में परिणत होती है, न गंध के रूप में, न रस के
रूप में और न स्पर्श के रूप में परिणत होती है ?

भगवन्-हे गौतम ! वह कृष्णलेश्या आकारभाव मात्र से ही नीललेश्या
होती है, वास्तव में नीललेश्या नहीं बन जाती । अथवा प्रतिभागभाव मात्र से
ही वह कृष्णलेश्या नीललेश्या कहलाती है, वास्तव में ही कृष्णलेश्या नील-
लेश्या बनजाती हो, ऐसी बात नहीं है । आकारभाव का तात्पर्य है छाया मात्र
या झलक मात्र । आशय यह है कि कृष्णलेश्या के द्रव्यों पर नीललेश्या के
द्रव्यों की छाया पड़ती है, इस कारण वह नीललेश्या-जैसी प्रतीत होने लगती
है, अथवा जैसे दर्पण पर प्रतिबिम्ब पड़ने पर दर्पण उस वस्तु जैसा प्रतीत होने
लगता है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या पर जब नीललेश्या के द्रव्यों की छाया या
प्रतिबिम्ब पड़ता है तब कृष्णलेश्या के द्रव्य नीललेश्या के द्रव्यों के रूपमें

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शा हेतुथी कडेवाय छे के, कृष्णलेश्या, नीललेश्याने
प्राप्त थछेने नीललेश्याना इपमां परिणुत नथी थती. नने ते नीललेश्याना वणुनां इपमां
परिणुत थाय छे, न गंधना इपमां, न रसना इपमां अनेन स्पर्शना इपमां परिणुत थाय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! ते कृष्णलेश्या आकार भाव मात्रथी न नीललेश्या थाय
छे, वास्तवमां नीललेश्या नथी बनती. अथवा प्रतिभाग भाव मात्रथी न कृष्णलेश्या
कडेवाय छे, वास्तवमां न कृष्णलेश्या नीललेश्या भनी नय छे, जेवी बात नथी. आकार
भावनुं तात्पर्य छे छाया मात्र अगर जलक मात्र आशय जे छे के कृष्णलेश्याना द्रव्ये
पर नीललेश्याना द्रव्येनी छाया पडे छे, जे कारणे ते नीललेश्या जेवी प्रतीत थाय छे,
अथवा जेम दर्पण पर प्रतिबिम्ब पडवाथी दर्पण जे वस्तु जेपुं प्रतीत थवा लागे छे,
जेज प्रकारे कृष्णलेश्या पर ज्यारे नीललेश्याना द्रव्येनी छाया अगर प्रतिबिम्ब पडे छे,

માત્રા તયેત્યર્થઃ, અત્રાપિ માત્રાશબ્દેન પ્રતિબિમ્બાતિરિક્તપરિણામાન્તરાપત્તિ નિરસ્તા વેદિ-
ત્વ્યા, તદેવાહ-‘કળ્પલેક્ષ્યાણં સા, ણો ચલુ નીલલેક્ષ્યા’ પરમાર્થતસ્તુ કૃષ્ણલેક્ષ્યૈવ ચલુ સા
ભવતિ નો ચલુ નીલલેક્ષ્યા સા ભવતિ સ્વસ્વરૂપપરિત્યાગાભાવાત્ દર્પણાદયોહિ જપાકુસુ-
માદિ-ઉપાધિસાન્નિધ્યાત્ તત્પ્રતિબિમ્બમાત્રમુપદધાના દર્પણાદય એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ,
કિન્તુ કેવલં સા કૃષ્ણલેક્ષ્યા-‘તત્થગયા ઓસકહ ઉસસકહ વા’ તત્ર-સ્વસ્વરૂપે ગતા-સ્થિતા
સતી અવગ્ચક્તે-નીલલેક્ષ્યાકારભાવમાત્રધારણેન તત્પ્રતિબિમ્બમાત્રધારણેન વા ઉત્તર્પતિ,
ઉત્તર્વચ્ચક્તે વા-કૃષ્ણલેક્ષ્યાપેક્ષ્યા નીલલેક્ષ્યાયા વિશુદ્ધતાત્ તદાકારભાવમાત્રં તત્પ્રતિબિમ્બ-
ભાવમાત્રં વા ઉપદધાના સતી કિંચિદ્વિશુદ્ધા વ્યપદિશ્યતે इत्यર્થઃ પ્રકૃતગુપસંહરન્નાહ-‘સે
તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-कण्णलेक्खा नीललेक्खं पप्प णो हा रुवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो

परिणत हो जाते हैं, परन्तु जैसे दर्पण वास्तव में दर्पण ही है, जिस वस्तु का
उस पर प्रतिबिम्ब पडा है, वह वस्तु दर्पण नहीं है, इसी प्रकार कृष्णलेश्या
वस्तुतः कृष्णलेश्या ही बनी रहती है, मात्र नीललेश्या के द्रव्यों का सम्यक्
प्रकार नीललेश्या-सी प्रतीत होती है, इस प्रकार प्रतिबिम्ब के अतिरिक्त अन्य
कोई वास्तविक परिणमन उसमें नहीं होता है। इसी अभिप्राय से कहते हैं-वह
वस्तुतः कृष्णलेश्या ही है, नीललेश्या नहीं है, क्योंकि उसने अपने स्वरूप का
परित्याग नहीं किया है। जैसे दर्पण जपाकुसुम आदि उपाधि के सान्निध्य से
उसके प्रतिबिम्ब मात्र को धारण करते हुए भी दर्पण ही बना रहता है, वह
जपाकुसुम आदि नहीं बन जाता, इसी प्रकार कृष्णलेश्या, नीललेश्या नहीं
बन जाती। किन्तु कृष्णलेश्या अपने स्वरूप में स्थित रहती हुई नीललेश्या के
आकारमात्र को धारण करके अथवा प्रतिबिम्ब मात्र को धारण करके किंचित्
विशुद्ध कहलाती है। अब उपसंहार करते हैं-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा

ત્યારે કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્ય નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોના રૂપમાં પરિણત થઇ જાય છે. પરન્તુ જેમ
દર્પણ વાસ્તવમાં દર્પણ જ છે, જે વસ્તુનું તેની પર પ્રતિબિમ્બ પડ્યું છે, તે વસ્તુ
દર્પણ નથી, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા વસ્તુતઃ કૃષ્ણલેશ્યા જ બની રહે છે, માત્ર નીલલેશ્યાના
દ્રવ્યોના સમ્પર્ક પામીને નીલલેશ્યા જેવી પ્રતીત થાય છે. એ પ્રકારે પ્રતિબિમ્બના અતિ-
રિક્ત અન્ય કોઈ વાસ્તવિક પરિણમન તેમાં થતું નથી. આજ અભિપ્રાયથી કહે છે-તે
વસ્તુતઃ કૃષ્ણલેશ્યા જ છે, નીલલેશ્યા નથી. કેમકે તેણે પોતાના સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કર્યો
નથી જેમ દર્પણમાં જપાકુસુમ આદિ ઉપાધિના સાન્નિધ્યથી તેના પ્રતિબિમ્બ માત્રને
ધારણ કરવા છતાં તે પણ દર્પણ જ બની રહે છે, જપાકુસુમ આદિ નથી બની જતું, એજ
પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા નથી બની જતી. કિન્તુ કૃષ્ણલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત
રહીને જ નીલલેશ્યાના આકાર લાવને ધારણ કરીને અથવા પ્રતિબિમ્બ માત્રને ધારણ કરીને
કાંઈક વિશુદ્ધ કહેવાય છે. હવે ઉપસંહાર કરે છે-હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે

परिणमइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उत्तरीत्या उच्यते-यत् कृष्णलेश्या नील-
लेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावत् नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्श-
तया भूयो भूयः परिणमति, एवं नीललेश्यायाः कापोतलेश्यामधिकृत्य वक्तव्यतां प्ररूप-
यितुमाह-'से नूनं भंते ! नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता ख्वत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो
परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनं-किम् नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो
तद्रूपतया यावद् नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः
परिणमति ? भगवानाह-'हंता, गोयसा !' हे गौतम ! इन्त-सत्यम् 'नीललेस्सा काउलेस्सं
पप्प णो ता ख्वत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य-आसाद्य
नो तद्रूपतया यावत्-नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो
भूयः परिणमति, गौतमः पृच्छति-'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प
णो ता ख्वत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद्
एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तद्रूपतया
यावत्-नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणम-

जाता है कि कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर नीललेश्या के रूप में
यावत् पुनः पुनः परिणत नहीं होती है । न वह नीललेश्या के वर्ण, गंध, रस
और स्पर्श रूप ही परिणमन करती है ।

गौतम स्वामी-हे भगवन् ! क्या नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर
कापोतलेश्या के रूप में नहीं यावत् परिणत होती है ? अर्थात् क्या नीललेश्या
कापोतलेश्या के वर्ण गंध, रस और स्पर्श रूप में परिणत नहीं होती ?

भगवान्-हाँ गौतम ! ऐसा ही है । नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर
कापोतलेश्या के स्वरूप में उस के वर्ण गंध, रस और स्पर्श रूप में पुनः पुनः
परिणत नहीं होती !

गौतम स्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि नीललेश्या
कापोतलेश्या को प्राप्त होकर उस के स्वरूप में अर्थात् कापोतलेश्या के वर्ण, गंध

के कृष्णलेश्या नीललेश्याते प्राप्त थधने नीललेश्याना इपमां ते पुनः पुनः परिणुत नथी
थती. नहीं के ते नीललेश्याना वणुं, गंध, रस अने स्पर्श इपे न परिणुमन करे छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवान् ! शुं नीललेश्या कापोतलेश्याने प्राप्त थधने कापोत
लेश्याना इपमा नहीं यावत् परिणुत थाय छे ? अर्थात् शुं नीललेश्या कापोतलेश्याना
गंध, वणुं, रस अने स्पर्श इपमां परिणुत नथी थती ?

श्री भगवान्-हूँ, गौतम ! ओवुं न छे. नीललेश्या कापोतलेश्याने प्राप्त थधने कापोत
लेश्यानां स्वइपमां, तेना वणुं, गंध, रस अने स्पर्श इपमां पुनः पुनः परिणुत नथी थती.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शा हेतुथी ओम कहेवाय छे के नीललेश्या कापोत-

तीति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! आकारभावमायाए वा सिया पलिभागभाव-
मायाए वा सिया’ आकारभावमात्रया वा स्यात्, प्रतिभागभावमात्रया वा स्यात् तथा च
नीललेश्या कापोतलेश्या सन्निधौ तदाकारतया तत्प्रतिविम्बिततया वा भासते न तु तद्रूप-
तया परिभासते तस्याः नीललेश्यायाः स्वस्वरूपापरित्यागात् तदाह—‘नीललेश्याणं सा णी
खलु सा काउलेश्या’ परमार्थतो नीललेश्यैव खलु सा भवति नो खलु सा कापोतलेश्या
भवति, केवलं सा नीललेश्या ‘तत्थगया ओसकइ वा’ तत्र स्वस्वरूपे गता—स्थिता सती
अवच्छिन्कते—तदाकारभावमात्रधारणेन तत्प्रतिविम्बमात्रधारणेन वा उत्पन्नकते—उत्सर्पति—
नीललेश्यापेक्षया कापोतलेश्यायाः किञ्चिद् विशुद्धत्वात् तदाकारभावमात्रस्य तत्प्रतिविम्ब-
भावमात्रं वा दधाना यती मन्नाम् विशुद्धा व्यपदिश्यते, तदुपसंहरन्नाह—‘से एण्णट्ठेणं गोयमा !
एवं बुच्चइ—नीललेश्या काउलेश्यां पप्प णो ताखवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणसइ’ हे गौतम !
तत्—अथ एतेनार्थेन एवम्—उत्तरीत्या उच्यते यत्—नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य—आसाद्य

रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती ?

भगवान्—हे गौतम ! आकार भाव मात्र से परिणत होती है या प्रति-
भागभावमात्र से परिणत होती है, वास्तविक रूप में नहीं ! अर्थात् नीलले-
श्या कापोतलेश्या के सन्निधान से कापोतलेश्या की छाया मात्र को धारण कर
लेती है अथवा कापोतलेश्या का प्रतिविम्ब मात्र उसपर पड़ता है । मगर नील-
लेश्या अपने स्वरूप का परित्याग नहीं करती, कापोतलेश्या का प्रतिविम्ब पड़ने
पर भी नीललेश्या वस्तुतः नीललेश्या ही बनी रहती है, वह बदल कर कापोत-
लेश्या नहीं बन जाती ! वह अपने मूल स्वरूप में कायम रहती हुई कापोतलेश्या
के संसर्ग से किञ्चित् विशुद्ध कहलाती है । इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता
है कि नीललेश्या, कापोतलेश्या को प्राप्त होकर उसके स्वरूप में, उसके वर्ण,
गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती है, इसी प्रकार कापोतलेश्या

लेश्याने प्राप्त करीने तेना स्वइयमा अर्थात् कापोतलेश्याना वण्णं, गंध, रस अने
स्पर्शाना इयमां परिणुत नथी थती ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! आकार भाव मात्रથી परिणुत થાય છે, અગર પ્રતિભાગ
ભાવ માત્રથી પરિણુત થાય છે, વાસ્તવિક રૂપમાં નહીં અર્થાત્ નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાના
સંનિધાનથી કાપોતલેશ્યાની છાયામાત્રને ધારણ કરી લે છે, અથવા કાપોતલેશ્યાનું
પ્રતિબિમ્બ માત્ર તેના પર પડે છે. પણ નીલલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપને પરિત્યાગ નથી
કરતી. કાપોતલેશ્યાનું પ્રતિબિમ્બ પડવાથી જ નીલલેશ્યા વસ્તુતઃ નીલલેશ્યા જ બની રહે
છે તે બદલાઈને કાપોતલેશ્યા નથી બની જતી. તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં કાયમ રહીને
કાપોતલેશ્યાના સ્પર્શથી કિંચિત્ વિશુદ્ધ કહેવાય છે. એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય
છે કે નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેના સ્વરૂપમાં, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને

नो तद्रूपतया यावत्-नो तद्वर्णादितया भूयो भूयः परिणमति, एवं कापोतलेश्यायास्तेजो-
लेश्यामधिकृत्य तेजोलेश्यायाः पद्मलेश्यामधिकृत्य पद्मलेश्यायाः शुक्ललेश्यामधिकृत्य
वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-‘एवं काउलेश्या तेउलेश्यं पप्प तेउलेश्या पम्हलेश्यं पप्प पम्ह-
लेश्या चुकलेश्यं पप्प’ एवम्-नीललेश्योक्तरीत्या कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य-आसाद्य
तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य, पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तत्तद्रूपतया
नो तत्तद्वर्णतया नो तत्तद्गन्धतया नो तत्तद्रसतया नो तत्तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमते,
प्राप्तयुक्तेः, अथ शुक्ललेश्यायाः पद्मलेश्यामधिकृत्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-‘से नूणं
भंते ! चुकलेश्या पम्हलेश्यं पप्प णो तारुवत्ताए जाव परिणमइ ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ
नूनम्-किम् शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तद्रूपतया यावत्-नो तद्वर्णतया
नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? भगवानाह-‘हंता,
तेजोलेश्या को प्राप्त होकर, तेजोलेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर और पद्मलेश्या
शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप में परिणत नहीं होती है, ऐसा कहलेना
चाहिए । इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए ।

अथ पद्मलेश्या को लेकर शुक्ललेश्या की वक्तव्यता प्रारंभ करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या शुक्ललेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर उस
के स्वरूप में परिणत नहीं होती है ? क्या वह पद्मलेश्या के वर्ण, गंध, रस
और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, सत्य है, इत्यादि पूर्वोक्त सब कहलेना चाहिए,
अर्थात् शुक्ललेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त कर के उसके स्वरूप, वर्ण, गंध, रस
और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती ।

गौतमस्वामी-भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि शुक्ललेश्या

स्पर्शना इपमां परिणुत नथी थती. अेअ प्रकारे कापोतलेश्या, तेजोलेश्याने प्राप्त थधने,
तेजोलेश्या पद्मलेश्याने प्राप्त थधने अने पद्मलेश्या शुक्ललेश्याने प्राप्त थधने तेमना
अ इपमां परिणुत नथी थती. आ नियममां युक्ति आगण प्रमाणे अ समण देवी जेअये.

हवे पद्मलेश्याने लधने शुक्ललेश्यानी वक्तव्यता प्रारंभ करे छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुं शुक्ललेश्या, पद्मलेश्याने, प्राप्त करीने तेना
स्वरूपमा परिणुत नथी थती ? शुं ते पद्मलेश्याना वणुं, गंध, रस अने स्पर्शना इपमां
परिणुत नथी थती ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! हा, सत्य छे छत्यादि पूर्वोक्त अधुं कथन कही देवुं जेअये,
अर्थात् शुक्ललेश्या पद्मलेश्याने प्राप्त करीने तेना स्वरूप, वणुं, गंध, रस अने
स्पर्शना इपमां परिणुत नथी थती.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शा हेतुथी अेम कडेवाय छे के शुक्ललेश्याने पामीने

ગોયમા ! હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ 'શુક્લલેશ્યા તં ચેવ' શુક્લલેશ્યા તત્ત્વ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યાં પ્રાપ્ય નો તદ્વર્ણતયા, નો તદ્વન્ધતયા નો તદ્રસતયા નો તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं शुचिः-सुक-लेस्सा जाव णो परिणमइ ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યથે ચત્-શુક્લલેશ્યા યાવત્ નો પદ્મલેશ્યાં પ્રાપ્ય નો તદ્વર્ણતયા નો તદ્વન્ધતયા, નો તદ્રસતયા નો તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ ? इति, भगवान्नाह-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘આગારભાવમાણા વા જાવ સુક્કલેસ્સાણં સા ણો સ્સલુ સા પમ્હલેસ્સા, તત્થા.યા ઓસકક’ આકારભાવમાત્રયા વા યાવત્ પ્રતિભાગભાવમાત્રયા વા સા શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યા-કારતયા વા પદ્મલેશ્યાપ્રતિવિમ્બિતતયા વા માસતે, પરમાર્થતસ્તુ શુક્લલેશ્યેવ સ્સલુ સા ભવતિ નો સ્સલુ સા શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યા ભવતિ કિન્તુ કેવલં સા શુક્લલેશ્યા-‘તત્થગયા ઓસકક’ તત્ર-સ્વસ્વરૂપે ગતા-સ્થિતા સતી અવબ્બજ્જતે-પદ્મલેશ્યાકારમાસમાત્રધારણેન પદ્મલેશ્યાપ્રતિવિમ્બમાત્રધારણેન વા ઉત્સર્પતીતિ, તથા ચ શુક્લલેશ્યાપેક્ષયા પદ્મલેશ્યાયા હીનપરિણામત્વાત્ શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યાયા આકારભાવં તત્પ્રતિવિમ્બભાવમાત્રં વા દધાના કિંચિદ્ વિશુદ્ધા ભવતિ અત એવ અવબ્બજ્જતે-इत्युक्तम् । तदुपसंहरन्नाह-‘से तेणद्वेणं गोयमा !’

પદ્મલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર પદ્મલેશ્યા કે સ્વરૂપ મેં હસ કે વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે રૂપ મેં પરિણત નહીં હોતી હે ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આકારભાવમાત્ર સે અથવા પ્રતિભાગ માત્ર સે વહ શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યા જૈસી પ્રતીત હોતી હે । વાસ્તવ મેં તો વહ શુક્લલેશ્યા હી હે, પદ્મલેશ્યા નહીં કેવલ વહ શુક્લલેશ્યા અપને સ્વરૂપ મેં કાયમ રહતી હુઈ પદ્મલેશ્યા કે આકાર ભાવ માત્ર કો ધારણ કરને કે કારણ અપકર્ષ કો પ્રાપ્ત હો જાતી હે । શુક્લલેશ્યા સે પદ્મલેશ્યા હીન પરિણામ વાલો હોતો હે, અત એવ જશ શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યા કી છાયા યા પ્રતિવિમ્બ કો ધારણ કરતી હે, તવ કિંચિત્ અવિશુદ્ધ હોતી હે । હસ કારણ અપકર્ષ કો પ્રાપ્ત હોના કહા ગયા હે । હસ હેતુ

પદ્મલેશ્યાના સ્વરૂપમા તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત નથી થતી.

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! આકારભાવ માત્રથી અથવા પ્રતિભાગ માત્રથી તે શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યા જેવી પ્રતીત થાય છે. વાસ્તવમાં તો તે શુક્લલેશ્યા જ છે, પદ્મલેશ્યા નથી, કેવળ તે શુક્લલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં કાયમ રહીને પદ્મલેશ્યાના આકાર ભાવ માત્રને ધારણ કરવાના કારણે અપકર્ષને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. શુક્લલેશ્યાથી પદ્મલેશ્યા હીન પરિણામવાળી હોય છે, તેથી જ જ્યારે શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યાની છાયા અથવા પ્રતિબિમ્બને ધારણ કરે છે, ત્યારે કિંચિત્ અવિશુદ્ધ બને છે. એ કારણથી અપકર્ષને પ્રાપ્ત

एवं बुचइ-जाव णो परिणमइ' है गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-
शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया नो तद्वर्णादितया भूयो भूयः परिणमति,
एवं तेजः कापोतनीलकृष्णलेश्याविषयिका वक्तव्यता अवसेया, एवं-पद्मलेश्यामधि-
कृत्य तेजः कापोतनीलकृष्णलेश्या विषयिणी वक्तव्यता, तेजोलेश्यामधिकृत्य कापोतनील
कृष्णविषयिका वक्तव्यता, कापोतलेश्यामधिकृत्य नीलकृष्णलेश्याविषयिणी वक्तव्यता,
नीललेश्यामधिकृत्य कृष्णलेश्या विषयिणी वक्तव्यता अवसेया । 'पणवणाए भगवईए देस्साप-
ए पंचमुद्देशो' प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे पञ्चमः उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० २२ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचरूपश्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-वासीलाल-व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्धाख्यायां व्याख्यायां
सप्तदशे लेश्यापदे पंचम उद्देशकः समाप्तः ॥५॥

से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि शुक्ललेश्या पद्मलेश्या के स्वरूप को
प्राप्त करके उसके स्वरूप में परिणत नहीं होती ।

इसी प्रकार की वक्तव्यता तेजोलेश्या, कापोतलेश्या, नीललेश्या और कृष्ण-
लेश्या के विषय में भी समझ लेना चाहिए । पद्मलेश्या को लेकर तेज, कापोत,
नील और कृष्णलेश्या संबंधी वक्तव्यता, कापोतलेश्या को लेकर नील, और
कृष्णलेश्या विषयक वक्तव्यता नीललेश्या को लेकर कृष्णलेश्या संबंधी वक्तव्यता
जान लेना चाहिए ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री वासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
॥ लेश्यापद का पाँचवा उद्देशक समाप्त ॥५॥

थयानुं ढडेवायेतुं छे. ये डेतुथी छे गौतम ! ज्येपुं ढडेवाय छे के शुक्ललेश्या पद्म-
लेश्याना स्वरूपने पामीने तेना स्वरूपमा पोरणुत नथी थती.

जे ज प्रकारनी वक्तव्यता तेजोलेश्या, कापोतलेश्या, नीललेश्या जने कृष्णलेश्याना
विषयमा पणु समञ्ज लेवी जेधजे. पद्मलेश्याने लधने तेज, कापोत, नील जने कृष्ण-
लेश्या संबन्धी वक्तव्यता, कापोतलेश्याने लधने नील, कृष्णलेश्या विषयक वक्तव्यता,
नीललेश्याने लधने कृष्णलेश्या संबन्धी वक्तव्यता जाणी लेवी जेधजे.

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री वासीलाल व्रति विरचित
प्रज्ञापना सूत्रनी प्रमेयबोधिनी व्याख्याना सत्तरमा लेश्यापदने
पांचवो उद्देशक समाप्त ॥५॥

॥ अथ पणोद्देशकः ॥

मूळम्—कइ णं भंते ! लेस्सा पणत्ता ? गोयमा ! छलेस्सा पणत्ता, तं जहा—कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, मणुस्सा णं भंते ! कइलेस्सा पणत्ता ? गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा—कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, मणुस्सीणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ तं जहा—कणहा जाव सुक्का, कम्मभूमयमणुस्साणं भंते ! कइलेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ तं जहा—कणहा जाव सुक्का, एवं कम्मभूमयमणुस्सीण वि, भरहेरवयमणुस्साणं भंते ! कइलेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ तं जहा—कणहा जाव सुक्का, एवं मणुस्सीण वि, अकम्मभूमय मणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ पणत्ताओ, तं जहा—कणहा जाव तेउलेस्सा, एवं अकम्मभूमिग मणुस्सीण वि, एवं अंतरदीवमणुस्साणं मणुस्सीण वि, एवं हेमवय एरन्नवय अकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीण य कइलेस्साओ पणत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि, तं जहा—कणहा जाव तेउलेस्सा, हरिवासरम्मयअकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीण य पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि, तं जहा—कणहा जाव तेउलेस्सा, देवकुरु उत्तरकुरु अकम्मभूमयमणुस्सा एवं चेव, एएसिं चेव मणुस्सीणं एवं चेव, धाय-इसंडपुरिमद्धे वि एवं चेव, पच्छिमद्धे वि, एवं पुवखरदीवे वि भाणियव्वं, कणहलेस्सेणं भंते ! मणुस्से कणहलेस्सं गव्वं जणेज्जा ? हंता, गोयमा ! जणेज्जा, कणहलेस्से मणुस्से नीललेस्सं गव्वं जणेज्जा ? हंता, गोयमा ! जणेज्जा, जाव सुक्कलेस्सं गव्वं जणेज्जा, नीललेस्से मणुस्से कणहलेस्सं गव्वं जणेज्जा ? हंता, गोयमा ! जणेज्जा, एवं नीललेस्से मणुस्से जाव सुक्कलेस्सं गव्वं जणेज्जा, एवं काउलेस्सेणं छप्पि आलावगा भाणियव्वा, तेउलेस्साण वि पण्हलेस्साण वि, सुक्कलेस्साण वि, एवं छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा, कणहलेस्सा इत्थिया कणहलेस्सं

गवभं जणेजा ? हंता, गोयमा ! जणेजा, एवं एएवि छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा, कणहलेस्से णं भंते ! मणुस्से कणहलेस्साए इत्थियाओ कणहलेस्सं गवभं जणेजा ? हंता, गोयमा ! जणेजा, एवं एए छत्तीसं आलावगा, कम्मभूमय कणहलेस्सेणं भंते ! मणुस्से कणहलेस्साए इत्थियाए कणहलेस्सं गवभं जणेजा ? हंता, गोयमा ! जाणेजा, एवं एए छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा, अकम्मभूमय कणहलेस्से मणुस्से अकम्मभूमयकणहलेस्साए इत्थियाए अकम्मभूमयकणहलेस्सं गवभं जणेजा ? हंता, गोयमा ! जणेजा, नवरं चउसु लेस्सासु, सोलस आलावगा, एवं अंतरदीवमाण वि ॥सू० २३॥

इति पणवणाए भगवर्हए लेस्सापयं सत्तत्तं । सत्तरसं पयं समत्तं ॥

छाया-कति खलु भदन्त ! लेख्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पइलेख्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या, मनुष्याणां भदन्त ! कतिलेख्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पइलेख्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या, मनुषीणां भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! पइलेख्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्ण यावत् शुक्ला, कर्मभूमिगमनुष्याणां भदन्त ! कतिलेख्याः

पण्ठ उद्देशक

शब्दार्थ--(कह णं भंते ! लेस्सा पणत्ता ?) हे भगवन् ! कितनी लेख्याएं कही हैं (गोयमा ! छलेस्सा पणत्ता) हे गौतम ! छहलेख्याएं कही हैं (तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार-कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या (मणुस्साणं भंते ! कह लेस्सा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्यों कों कितनी लेख्याएं होती हैं ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छह लेख्याएं कही हैं (तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार-कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या (मणुस्सीणं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! मानुषिके संबंधी पृच्छा ?

पण्ठ उद्देशक

शब्दार्थ--(कइणं भंते ! लेस्सा पणत्ता ?) हे भगवन् ! कितनी लेख्याओं की छे ? (गोयमा ! छ लेस्सा पणत्ता) हे गौतम ! छ लेख्याओं की छे (तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) तेओ आ प्रकारे कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या.

(मणुस्साणं भंते ! कह लेस्सा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्यों के कितनी लेख्याओं की छे ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छ लेख्याओं की छे (तं जहा-कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) ते आ प्रकारे कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या (मणुस्सीणं भंते पुच्छा ?) हे भगवन् ! मानुषिके संबंधी पृच्छा (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छ

प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पइलेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णा यावत् शुक्लाः, एवं कर्मभूमिग-
मनुषीणामपि, भरतैरवतमनुष्याणां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पइलेश्याः
प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णा यावत्-शुक्ला, एवं मनुषीणामपि, अकर्मभूमिगमनुष्याणां पृच्छा,
गौतम ! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णा यावत् तेजोऽलेश्या, एवम् अकर्मभूमिग-

(गोयमा ! छलेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (त जहा-
कण्ह जाव सुक्का) वे इस प्रकार-कृष्ण यावत् शुक्ल (कम्मभूमयमणुस्साणं
भंते ! कइ लेस्साओ पणत्ताओ ?) कर्मभूमिज मनुष्यों को कितनी लेश्याएं कहीं
है ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कहीं है (तं जहा
कण्ह जाव सुक्का) वे इस प्रकार-कृष्ण यावत् शुक्ल (एवं कम्मभूमय मणुस्सीण
वि) इसी प्रकार कर्मभूमिज मनुष्यस्त्रियों को भी (भरहेरवयमणुस्साणं भंते !
कतिलेस्साओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् ! भरत-ऐरवत क्षेत्र के मनुष्यों को
कितनी लेश्याएं कही हैं ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छह
लेश्याएं कही हैं (तं जहा-कण्ह जाव सुक्का) कृष्ण एवं शुक्ल (एवं मणुस्सी वि)
इसी प्रकार मनुष्यस्त्रियों को भी (पुव्वविदेह अवरविदेह कम्मभूमयमणुस्साणं
भंते ! कइ लेस्साओ पणत्ताओ गोयमा ! छ लेस्साओ तं जहा कण्ह एवं सुक्का)
एवं मणुस्सीण वि) पूर्वविदेह अपरविदेह कर्मभूमिज मनुष्यों की हे भगवन् कितनी
लेश्या कही गई हैं हे गौतम छह लेश्याएं, वे इस प्रकार हैं कृष्ण यावत् शुक्ल' इसी
प्रकार मनुष्यस्त्री के संबंध में भी (अकम्मभूमयमणुस्साणं पृच्छा ?) अकर्मभूमिज
मनुष्यों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ पणत्ताओ) गौतम ! चार

लेश्याओ। ढही छे (तं जहा-कण्ह जाव सुक्का) तेओ आ प्रकारे-कृष्ण यावत् शुक्ल
(कम्मभूमय मणुस्साणं भंते ! कइ लेस्साओ पणत्ताओ ?) कर्मभूमि ज मनुष्योने डेटदी
लेश्याओ। ढही छे ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छ लेश्याओ। ढही छे
(तं जहा-कण्ह जाव सुक्का) तेओ आ रीने कृष्ण यावत् शुक्ल (एवं कम्मभूमय मणुस्सीण
वि) ओ ज प्रकारे कर्मभूमि ज मनुष्य स्त्रियोने पणु (भरहेरवयमणुस्साणं भंते ! कति
लेस्साओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् ! भरत-ऐरवत क्षेत्रना मनुष्योने डेटदी लेश्याओ। ढही
छे ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! छओ लेश्याओ। ढही छे (त जहा-कण्ह
जाव सुक्का) कृष्ण तेमज शुक्ल (एवं मणुस्सीण वि) ओज प्रकारे मनुष्यनियोना पणु (पुव्व
विदेह अवरविदेह कम्मभूमय मणुस्साणं भंते ! कइ लेस्साओ पणत्ताओ ?) पूर्वविदेह अपरविदेह
कर्मभूमि ज मनुष्यनी हे भगवन् ! डेटदी लेश्या ढडेदी छे ? (गोयमा ! छ लेस्साओ, तं जहा
कण्ह जाव सुक्का) हे गौतम ! छ लेश्याओ, तेओ आ प्रकारे छे-कृष्ण यावत् शुक्ल (एवं
मणुस्सी वि) ओज प्रकारे मानुषी पणु (अकम्मभूमय मणुस्साणं पृच्छा ?) अकर्मभूमिज
मनुष्यो संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ पणत्ताओ) हे गौतम ! चार लेश्याओ।

मनुषीणामपि, एवम् अन्तरद्वीपमनुष्याणां मानुषीणामपि, एवं हैमवतैरवताकर्मभूमिगमनुष्याणां मानुषीणाश्च कृतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतस्रः, तद्यथा-कृष्णा यावत् तेजो-लेश्या, हरिचर्परम्यकाकर्मभूमिगमनुष्याणां मानुषीणाश्च पृच्छा, गौतम ! चतस्रः, तद्यथा-कृष्णा यावत् तेजोलेश्या, देवकुरुत्तर कुरु-अकर्मभूमिगमनुष्या एवञ्चैव, एतासाञ्चैव मानुषी-णाम् एवञ्चैव, धातकीखण्डपूर्वाद्धेऽपि एवञ्चैव, पश्चिमाद्धेऽपि, एवं पुष्करद्वीपेऽपि भणित-व्यम्, कृष्णलेश्यः खलु भवन्त ! मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? हन्त, गौतम ! जनयेत्,

लेश्याएं कही है (तं जहा-कण्हा जाव तेउलेस्सा) वे इस प्रकार-कृष्ण यावत् तेजो-लेश्या (एवं अकम्मभूमिगमणुस्सीण वि) इसी प्रकार अकर्मभूमि की मानुषियों को भी (एवं अंतरदीव मणुस्साणं मणुस्सीण वि) इस प्रकार अन्तरद्वीप के मनुष्यों और मनुष्यनियों को भी (एवं हैमवयएरन्तवय अकम्मभूमयमणुस्साणं मणुस्सीण य कह लेस्साओ पणत्ताओ) इसी प्रकार हैमवत एवं ऐरण्यवत् अक-र्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों को भी कितनी लेश्याएं कही है ? (गोयमा ! चत्तारि) हे गौतम ! चार (तं जहा-कण्हा जाव तेउलेस्सा) वे इस प्रकार-कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (हरिवासरम्मगवास्स अकम्मभूमयमणुस्साणं मणुस्सीण य पुच्छा ?) हरिचर्प-रम्यक चर्प अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! चत्तारि, तं जहा-कण्हा जाव तेउलेस्सा) हे गौतम ! चार यथा कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (देवकुरु उत्तरकुरु अकम्मभूमयमणुस्सा एवं चेव) देवकुरु और उत्तरकुरु अकर्मभूमि के मनुष्य इसी प्रकार (एतेसिं चेव मणु-स्सीणं एवं चेव) इन की मनुष्यनियों की इसी प्रकार (धायइसंडपुरिमद्धे वि एवं चेव) धातकीखंड के पूर्वार्ध में भी इसी प्रकार (पच्छिमद्धे वि) पश्चिमार्ध में भी

कही छे (तं जहा कण्हा जाव तेउलेस्सा) ते आ प्रकारे-कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (एवं अकम्म-भूमिग मणुस्सीण वि) ओअ प्रकारे अकर्मभूमिगमिनी मानुषियोनी पणु (एवं अंतर दीव मणुस्साणं मणुस्सीण वि) ओ प्रक रे अन्तरद्वीपना मनुष्यो अने मनुष्यनीयेना पणु (एवं हैमवयएरन्त-वय अकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीणं य कह लेस्साओ पणत्ताओ) ओअ प्रकारे हैमवत तेमअ औरवत अकर्मभूमिना मनुष्यो अने मनुष्यनियोनी केटली लेश्याओ कही छे ? (गोयमा ! चत्तारि) हे गौतम ! चार (तं जहा-कण्हा-जाव तेउलेस्सा) तेओ आ प्रकारे-कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (हरिवासरम्मयवास्स अकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीण य पुच्छा) हरिचर्प, रम्यक-चर्प अकर्मभूमिना मनुष्योना अने मनुष्यनियो संजधी पृच्छा ? (गोयमा ! चत्तारि, तं जहा-कण्हा जाव तेउलेस्सा) हे गौतम ! चार-ओमडे-कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (देवकुरु, उत्तरकुरु, अकम्मभूमय मणुस्सा एवं चेव) देवकुरु अने उत्तरकुरु अकर्मभूमिना मनुष्य ओअ प्रकारे (एतेसिं चेवं मणुस्सीणं एवं चेव) तेमनी मनुष्यनियोनी ओअ प्रकारे (धायइखंडपुरिमद्धे वि एवं चेव) धातकीखंडना पूर्वार्धमां पणु ओअ प्रकारे (पच्छिमद्धे वि) पश्चिमार्धमां पणु

કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યો નીલલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! જનયેત્, યાવત્ શુક્લલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્. નીલલેશ્યો મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! જનયેત્, એવં નીલલેશ્યો મનુષ્યો યાવત્ શુક્લલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્, એવં કાપોતલેશ્યેન પૃથ્વી આલાપકા ભણિતવ્યાઃ, તેજોલેશ્યાનામપિ પદ્મલેશ્યાનામપિ શુક્લલેશ્યાનામપિ, એવં ષટ્ત્રિંશદ્ આલાપકા

(એવં પુષ્કરદીવે વિ ભાણિયવ્વાં) હસી પ્રકાર પુષ્કરદ્વીપ મેં મી કહના ચાહિય

(કળ્હલેસેણં મંતે ! મણુસે કળ્હલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા ?) હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળે ગર્ભને ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરતા હૈં (કળ્હલેસે મણુસે નીલલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા ?) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય નીલલેશ્યાવાળે ગર્ભને ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરતા હૈ (જાવ સુક્કલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા) યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળે ગર્ભને ઉત્પન્ન કરતા હૈ (નીલલેસે મણુસે કળ્હલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા) નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળે ગર્ભને ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરતા હૈ (એવં નીલલેસે મણુસે જાવ સુક્કલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા) હસી પ્રકાર નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળે ગર્ભને ઉત્પન્ન કરતા હૈ (એવં કાપોતલેસેણં છપ્પિ આલાવગા ભાણિયવ્વા) હસી પ્રકાર કાપોતલેશ્યાવાળે સે છહોં આલાપક કહના ચાહિય (તેજલેસાણ વિ, પમ્હલેસાણ વિ, સુક્કલેસાણ વિ) તેજોલેશ્યાવાળોં કે મી, પદ્મલેશ્યાવાળોં કે મી, શુક્લલેશ્યાવાળોં કે મી (એવં છત્તીસં આલાવગા ભાણિયવ્વા) હસ પ્રકાર છત્તીસ આલાપક કહને ચાહિય

(એવં પુષ્કરદીવે વિ ભાણિયવ્વાં) એ પ્રકારે પુષ્કરદ્વીપમાં પણ કહેવું નેધએ.

(કળ્હલેસેણં મંતે ! મણુસે કળ્હલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા ?) હે મગવાન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (કળ્હલેસે મણુસે નીલલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા ?) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય નીલલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (જાવ સુક્કલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા) યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે (નીલલેસે મણુસે કળ્હલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા) નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (એવં નીલલેસે મણુસે જાવ સુક્કલેસં ગવ્મં જણેજ્ઞા) એ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળા મણુસ યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે (એવં કાપોતલેસેણં છપ્પિ આલાવગા ભાણિયવ્વા) એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળાથી ધએ આલાપક કહેવા નેધએ (તેજલેસાણ વિ, પમ્હલેસાણ વિ, સુક્કલેસાણ વિ) તેજોલેશ્યાવાળાના પણ, પદ્મલેશ્યાવાળાના પણ, શુક્લલેશ્યાવાળાના પણ (એવં છત્તીસં આલાવગા ભાણિયવ્વા) એ પ્રકારે છત્તીસ આલાપક કહેવા નેધએ.

મણિતવ્યાઃ, કૃષ્ણલેશ્યા સ્ત્રીકૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! જનયેત્, એવમ્ એતેऽપિ પટ્ત્રિંશત્-આલાપકાઃ મણિતવ્યાઃ, કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્ત્રિયાઃ કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! જનયેત્, એવમ્ એતે પટ્ત્રિંશત્ આલાપકાઃ, કર્મભૂમિગકૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્ત્રિયાઃ કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! જનયેત્, એવમ્ એતે પટ્ત્રિંશદ્ આલાપકાઃ મણિતવ્યાઃ, અકર્મભૂમિગ કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યોઽકર્મભૂમિગકૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્ત્રિયાઃ અકર્મભૂમિગકૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ?

(કળહલેસ્સા ઇતિથિયા કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?) કયા કૃષ્ણલેશ્યા વાલી સ્ત્રી કૃષ્ણલેશ્યા વાલે ગર્ભં કો ઉત્પન્ન કરતી હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જળેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરતી હૈ (એવં એતે વિ છત્તીસં આલાવગા માણિયવ્વા) હસ પ્રકાર યે ભી છત્તીસ આલાપક કહને યાહિયે ।

(કળહલેસ્સે મંતે ! મણુસ્સે કળહલેસ્સાઐ ઇતિથિયાઓ કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?) હે મગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યા વાલી સ્ત્રી સે કૃષ્ણલેશ્યા વાલા ગર્ભં ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જળેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! કરતા હૈ (એવં એતે છત્તીસં આલાવગા) હસ પ્રકાર યે ભી છત્તીસ આલાપક ।

(કમ્મભૂમિગ કળહલેસ્સે ણં મંતે ! મણુસ્સે કળહલેસ્સાઐ ઇતિથિયાઐ કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?) હે ! મગવન્ ! કયા કર્મભૂમિજ કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યા વાલી સ્ત્રી સે કૃષ્ણલેશ્યા વાલા ગર્ભં ઉત્પન્ન કરતી હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જળેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરતી હૈ (એવં એતે છત્તીસા આલાવગા માણિયવ્વા) હસ પ્રકાર સે છત્તીસ આલાપક કહને યાહિયે (અકમ્મભૂમય કળહલેસ્સે મણુસ્સે અકમ્મભૂમય કળહલેસ્સાઐ ઇતિથિયાઐ અકમ્મભૂમય કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?)

(કળહલેસ્સા ઇતિથિયા કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?) શુ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જળેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (એવં એતે વિ છત્તીસ આલાવગા માણિયવ્વા) એ પ્રકારે આ પણ છત્રીસે આલાપક કહેવા બોધ્યે.

(કળહલેસ્સે મંતે ! મણુસ્સે કળહલેસ્સાઐ ઇતિથિયાઓ કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જળેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! કરે છે (એવં એતે છત્તીસં આલાવગા) એ પ્રકારે આ પણ છત્રીસ આલાપક.

(કમ્મભૂમિગ કળહલેસ્સેઙં ! મણુસ્સે કળહલેસ્સાઐ ઇતિથિયાઐ કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! શુ કર્મભૂમિ જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જળેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (એવં એતે છત્તીસા આલાવગા માણિયવ્વા) આ પ્રકારે આ છત્રીસ આલાપક કહેવા બોધ્યે.

(અકમ્મભૂમય કળહલેસ્સે મણુસ્સે અકમ્મભૂમય કળહલેસ્સાઐ ઇતિથિયાઐ અકમ્મભૂમય કળહલેસ્સં ગવ્મં જળેજ્ઞા) અકર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય અકર્મભૂમિની કૃષ્ણલેશ્યા-

હન્ત, ગૌતમ ! જનમેત્. નવરં ચ ત્વસુ લેશ્યાસુ પોઢશ આલાપકા, એવમ્ અન્તર્દીપમાનામપિ ।
इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदं समाप्तम् । सप्तदशं पदञ्च समाप्तम् ॥ सू० २३ ॥

ટીકા-પશ્ચયાદેશકે નૈરયિકદેવલેશ્યાનાં પરિણાયાન્તરાભાવઃ પ્રતિપાદિતઃ, અથ પઠો-
દેશકે કૃષ્ણાદિલેશ્યાનામેવ પુનર્વૈશિષ્ટ્યાન્તરં પતિપાદયિતુમા-‘કઈ ણં મંતે ! લેસ્સા
પણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિ-કિયત્યઃ સ્વલુ લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગાનાહ-‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘છલેસ્સા પણત્તા’ પહ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જઠા-કઘ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’

અકર્મભૂમિ કા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મનુષ્ય અકર્મભૂમિ કા કૃષ્ણલેશ્યા વાલી સ્ત્રી
સે અકર્મભૂમિક કૃષ્ણલેશ્યા જાલા મર્મ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા !
જણેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરતા હૈ (નવરં ચત્વસુ લેશ્યાસુ) વિશેષ ચાર લેશ્યા-
ઓં મે (સોલસ આલાવગા) સોલહ આલાપક (એવં અન્તરદીવગાણ વિ) હસી
પ્રકાર અંતરદીપજોં કે સી ।

(इति पणवणाए भगवई लेस्सापय समत्तं सत्तरहं पयं च समत्तं)

પ્રજ્ઞાપના ભગવતી કા લેશ્યા પદ સમાપ્ત ।

સત્તરહયાં પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પાંચવે ઉદ્દેશક મેં નારકોં ઓર દેવોં મે લેશ્યા કા પરિવર્તન નહીં
હોતા, યહ પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા થા । ઇસ છઠે ઉદ્દેશક મેં કૃષ્ણ આદિ
લેશ્યાઓં કી વિશેષતા કા પ્રતિપાદન ક્રિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લેશ્યાણં કિતની કહી ગઈ હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાણં કહી ગઈ હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં-કૃષ્ણ-
લેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોં કો કિતની લેશ્યાણં કહી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાણં કહી હૈં, વે ઇસ પ્રકાર હૈં-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ-

વાળી સ્ત્રીથી અકર્મભૂમિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જણેજ્ઞા)
હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (નવરં ચત્વસુ લેશ્યાસુ) વિશેષ-ચાર લેશ્યાઓમાં (સોલસ
આલાવગા) સોળ આલાપક (એવં અન્તર દીવગાણ વિ) એ પ્રકારે અંતર દીપજોમાં પશુ.

(इति पणवणाए भगवइए लेस्सापयं समत्तं, सत्तरसं पयं च समत्तं)

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીનું લેશ્યાપદ સમાપ્ત, સત્તરમું પદ સમાપ્ત.

ટીકાર્થ-પાંચમા ઉદ્દેશકમાં નરકો અને દેવોમાં લેશ્યાના પરિવર્તન થતા નથી એ
પ્રતિપાદન કરાયું હતું આ છઠા ઉદ્દેશકમાં કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓની વિશેષતાનું પ્રતિપાદન
કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહેલી છે. તે આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ-
લેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

તથા-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્-નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મણુસ્સાણં મંતે ! કહ્લેસ્સા પણ્ણત્તા ? હે મદન્ત ! મનુષ્યાણાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છલેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ’ પહ્લેશ્યા સ્તાવદ્ મનુષ્યાણાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’ તથા-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્-નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મણુ-સ્સી ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! માનુષીણાં કિયત્તો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?’ इति પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છલેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ’ પહ્લેશ્યાઃ માનુષીણાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા કળ્હા જાવ સુક્કા’ તથા-કૃષ્ણા યાવત્-નીલા કાપોતા તૈજસી પદ્મા શુક્લા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કર્મભૂમય મણુસ્સાણં મંતે ! કહ્લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ ?’ હે મદન્ત ! કર્મ-ભૂમિગમનુષ્યાણાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છલેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ’ પહ્લેશ્યાઃ કર્મભૂમિગમનુષ્યાણાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-કળ્હા જાવ સુક્કા’ તથા-કૃષ્ણા યાવત્-નીલ કાપોતો તૈજસી પદ્મા શુક્લા, एवं કર્મભૂમય મનુસ્સીણવિ’ एवम-કર્મભૂમિગ મનુષ્યાણામિવ કર્મભૂમિગ માનુષીણામપિ પહ્લેશ્યા પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાથ્થ કૃષ્ણાદિ શુક્લાન્તા અવસેયાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મરહેરવયમણુસ્સાણં મંતે ! કહ્લેસ્સાઓ પણ્ણ-

લેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્ય સ્ત્રિયોં કો કિતની લેશ્યાં હતી હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાં કહી હૈં, વે હસ પ્રકાર કૃષ્ણ યાવત્-નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ ઓર શુક્લ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કર્મ ભૂમિ કે મનુષ્યોં કો કિતની લેશ્યાં કહી હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાં કહી હૈં, હસ પ્રકાર હૈં-કૃષ્ણ યાવત્-નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ ઓર શુક્લ । હસો પ્રકાર કર્મભૂમિજ મનુષ્યોં કો તરહ કર્મભૂમિ કો સ્ત્રિયોં કો મો છહ લેશ્યાં કહી ગઈ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મગ્ત ઓર દેરવત ક્ષેત્રોં કે મનુષ્યોં કો કિતની

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય સ્ત્રિયોની કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે તે આ પ્રકારે કૃષ્ણ યાવત્ નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મભૂમિના મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણ યાવત્ નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુક્લ.

એજ પ્રકારે કર્મભૂમિજ મનુષ્યોની જેમ કર્મભૂમિની સ્ત્રિયોની પણ છ લેશ્યાઓ કહેલી છે ?

ત્તાઓ ?' હે મદન્ત ! ભરતૈરવતમનુષ્યાણાં કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'છલ્લેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ' પહ્લેશ્યાઃ ભરતૈરવતક્ષેત્રવર્તિમનુષ્યાણાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા—કળ્હા જાવ સુક્કા' તથથા—કૃષ્ણા યાવત્—નીલ કાપોતી તૈજસી પદ્મા શુક્લા, 'એવં મણુસ્સીળવિ' એવમ્—ભરતૈરાવતમનુષ્યાણામિવ ભરતૈરવતમાનુષીણામપિ કૃષ્ણાદિ શુક્લાન્તાઃ પહ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અકમ્મભૂમયમણુસ્સાણં પુચ્છા' અકર્મભૂમિગમનુષ્યાણાં ક્રિયત્યોલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિલેસ્સાઓ પળ્લત્તાઓ' ચત્તસો લેશ્યાઃ અકર્મભૂમિગમનુષ્યાણાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા—કળ્હા જાવ તેહલેસ્સા' તથથા—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્—નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા ચ, 'એવં અકમ્મભૂમિગમણુસ્સીળવિ' એવમ્—અકર્મભૂમિગમાનુષ્યાણામિવ અકર્મભૂમિગમણુષીણામપિ ચત્તસો લેશ્યાઃ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'એવં અંતરદીવ મણુસ્સાણં મણુસ્સીળવિ' એવમ્—લેશ્યાએ કહી છે ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! ભરત અને એરવત ક્ષેત્રોં કે મનુષ્યોં કો છહ લેશ્યાએ કહી છે, વે હસ પ્રકાર છે—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્—નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા । इसी प्रकार भरत और ऐरवत क्षेत्र की मनुष्यनियों को भी छह लेश्याएं कही गई हैं ।

પૂર્વવિદેહ અપર વિદેહ કર્મભૂમિજ મનુષ્યોં કો હે મગવાન્ કિતની લેશ્યા કહી ગઈ છે ? હે ગૌતમ ! છહ લેશ્યાએ, વે હસ પ્રકાર છે (કૃષ્ણ યાવત્ શુક્લ) इसी प्रकार मनुष्यों को भी समझ लें

ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! અકર્મભૂમિગ મનુષ્યોં કો કિતની લેશ્યાએ કહી છે ? મગવાન્—હે ગૌતમ ! ચાર લેશ્યાએ કહી છે, વે હસ પ્રકાર છે—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા । इसी प्रकार अकर्मभूमि की मनु-

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવાન્ ! ભરત અને એરવત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી લગવાન્—હે ગૌતમ ! ભરત અને એરવત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોની છ લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા એજ પ્રકારે ભરત અને એરવત ક્ષેત્રની મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ છ લેશ્યાઓ કહેલી છે.

પૂર્વવિદેહ અપરવિદેહ કર્મભૂમિજ મનુષ્યોની હે લગવાન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ કહેલી છે ? લગવાન્—હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ, તેઓ આ પ્રકારે છે—કૃષ્ણ યાવત્ શુક્લ એજ પ્રકારે મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવાન્ ! અકર્મભૂમિગ મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી લગવાન્ ! હે ગૌતમ ! ચાર લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્

અકર્મભૂમિગનુષ્યાદીનામિવ અન્તર્દ્વીપમનુષ્યાણાં માનુષીણામપિ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તા
 ચતસ્રો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એવં હૈમવત્ય ઈરણ્યવત્ય-અકર્મભૂમય મણુસ્સાણં
 માણુસીય કડલેસ્સાઓ પળ્લતાઓ’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા હૈમવતૈરણ્યવતાકર્મભૂમિગમનુષ્યાણાં
 માનુષીણાશ્ચ કતિલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ’ ચતસ્રો-
 લેશ્યાઃ હૈમવતૈરણ્યવતાકર્મભૂમિગમનુષ્યાદિનાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-કળ્હા જાવ તેડલેસ્સા’
 તદ્યથા-કૃષ્ણા યાવત્-નીલા કાપોતી તેજોલેશ્યા ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘હરિવાસરમ્યઅક-
 મ્યભૂમય મણુસ્સાણં મણુસ્સીય પુચ્છા’ હરિવર્ષરમ્યકાકર્મભૂમિગમનુષ્યાણાં માનુષીણાશ્ચ
 કિયન્ત્યો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ’
 ચતસ્રો લેશ્યાઃ હરિવર્ષરમ્યકાકર્મભૂમિગમનુષ્યાદીનાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા-કળ્હા જાવ

ણ્યસ્ત્રિયોં કો ભી ચાર લેશ્યાં હોતી હૈં । અન્તરદ્વીપજ મનુષ્યોં કો ઔર મનુષ્ય-
 નિયોં કો ભી, અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં કે સમાન કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ઔર
 તેજો યે ચાર લેશ્યાં હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! હસ પ્રકાર હૈમવત ઔર હૈરણ્યવત અકર્મભૂમિ કે
 મનુષ્યોં ઔર મનુષ્યનિયોં કો કિતની લેશ્યાં હોતી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હૈમવત ઔર હૈરણ્યવત અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં ઔર
 મનુષ્ય સ્ત્રિયોં કો ચાર લેશ્યાં કહી હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ-
 લેશ્યા, કાપોતલેશ્યા ઔર તેજોલેશ્યા ।

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! હરિવર્ષ-રમ્યકવર્ષ અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં ઔર
 મનુષ્યનિયોં કો કિતની લેશ્યાં હોતી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હરિવર્ષ ઔર રમ્યકવર્ષ અકર્મભૂમિયોં કે મનુષ્યોં ઔર
 મનુષ્યનિયોં કો ચાર લેશ્યાં કહી હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા

નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા એજ પ્રકારે અકર્મભૂમિની મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ
 ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. અન્તરદ્વીપ જ મનુષ્યોની અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ અકર્મભૂમિના
 મનુષ્યોની સમાન કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ આ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એ પ્રકારે હૈમવત અને હૈરણ્યવત અકર્મભૂમિના
 મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હૈમવત અને હૈરણ્યવત અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને
 સ્ત્રિયોને ચાર લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા
 અને તેજોલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! હરિવર્ષ, રમ્યકવર્ષ, અકર્મભૂમિના મનુષ્ય અને
 મનુષ્ય સ્ત્રિયોની કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષ અકર્મભૂમિયોના મનુષ્યો અને

તેજોલેશ્યા' તથા-કૃષ્ણા યાવત્ નીલા કાપોતી, તેજોલેશ્યા ચ, 'દેવકુરુત્તરકુરુ-અકર્મ-મમયમણુસ્સા' એવં ચેવ' દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ-અકર્મભૂમિગમનુષ્યાણામ્ એવંચૈવ-ઉપર્યુક્તાશ્વતસઃ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તા લેશ્યા અવસેયાઃ, 'એસિં ચેવ મણુસ્સીણં' એવં ચેવ' એતાસાંચૈવ દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ-અકર્મભૂમિગાનાં મનુષીણામ્ એવંચૈવ-પૂર્વોક્તાઃ કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તા શ્વતસો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'ધાયઃસંહપુરિમદ્દેવિ' એવં ચેવ' ધાતકીલ્ખંડપૂર્વાદિંપિ એવંચૈવ-મનુષ્યાદીનાં કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તા શ્વતસો લેશ્યા અવસેયાઃ, 'પચ્છિમદ્દેવિ' ધાતકી-લ્ખંડસ્ય પશ્ચિમાદિંપિ મનુષ્યાદીનાં કૃષ્ણાદિ તેજોલેશ્યાન્તા શ્વતસો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'એવં પુશ્વરદીવેવિ ભાણિયવ્વં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા પુશ્વરદ્વીપેપિ ભણિતવ્યમ્, તથાચ મનુષ્યાણાં મનુષીણાંચ પુશ્વરદ્વીપેપિ કૃષ્ણાદિતેજોલેશ્યાન્તા ચતસો લેશ્યા અવસેયાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'કળ્હલેસ્સે ણં ભતે ! મણુસ્સે કળ્હલેસ્સં ગમ્મં જણેજ્ઞા ?' હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલ્ મનુષ્યઃ કિં કૃષ્ણલેશ્યં ગમ્મં જનયેત્ ? ઉત્પાદયેત્ ? મગવાનાહ- 'હંતાં, ગોયમા !' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ 'જણેજ્ઞા' કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યં ગમ્મં જનયેત્, તથા ચોત્પંથમાનો જીવો જન્માન્તરે લેશ્યાદ્રવ્યાણ્યુપાદાય જાયતે તાનિ ચ લેશ્યાદ્રવ્યાણિ કસ્યચિજીવસ્ય-

દેવકુરુ ઓર ઉત્તરકુરુ અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં કો ખી હસી પ્રકાર ચાર લેશ્યાંં હોતી હૈં । ઇન ક્ષેત્રોં કી મનુષ્યસ્ત્રિયોં મેં ખી વહી ચાર લેશ્યાંં પાઈ જાતી હૈં ।

ધાતકીલ્ખંડ દ્વીપ કે પૂર્વાર્ધ ભાગ મેં ઓર પશ્ચિમાર્ધ ભાગ મેં પૂર્વવત્ હી યથા યોગ્ય લેશ્યા વિષયક કથન સમજા લેના ચાહિયે । હસી પ્રકાર પુશ્વરદ્વીપ મેં ખી-કર્મભૂમિ ઓર અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં કો પૂર્વવત્ લેશ્યાંં જાન લેની ચાહિયે અર્થાત્ ધાતકીલ્ખંડ ઓર પુશ્વરદ્વીપ મેં કર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં ઓર મનુષ્યનિયોં કો છહ લેશ્યાંં તથા અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં ઓર મનુષ્યનિયોં કો ચાર લેશ્યાંં હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા કૃષ્ણલેશ્યા ચાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યા ચાલે ગમ્મં કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ?

મનુષ્ય સ્ત્રિયોની ચાર લેશ્યાઓ કહી છે. તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા, દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ અકર્મભૂમિના મનુષ્યોની એજ પ્રકારે ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. આ ક્ષેત્રોમાં મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં પણ એ ચાર લેશ્યાઓ મળી આવે છે.

ધાતકીલ્ખંડ દ્વીપના પૂર્વાર્ધભાગમાં અને પશ્ચિમાર્ધભાગમાં પૂર્વવત્ યથાયોગ્ય લેશ્યા સંબંધી કથન સમજા લેવું જોઈએ એજ પ્રકારે પુશ્વરદ્વીપમાં પણ અકર્મભૂમિ અને કર્મભૂમિના મનુષ્યોની પૂર્વવત્ લેશ્યાઓ જાણવી જોઈએ. અર્થાત્ ધાતકીલ્ખંડ અને પુશ્વરદ્વીપમાં કર્મભૂમિના મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોની છ લેશ્યાઓ તથા અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને સ્ત્રિયોની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

કાનિચિદ્ ભવન્તીતિ કૃષ્ણલેશ્યાપરિણતૈડપિ જનકે જન્યસ્ય વિચિત્રલેશ્યા સંપ્રવતિ, એવ-
મન્યલેશ્યાપરિણતૈડપિ જનકે અવગન્તવ્યમિત્યભિપ્રાયેનાહ—‘કળ્હલેસ્સે મણુસ્સે નીલલેસ્સં
ગબ્મં જણેજ્ઞા ?’ કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યો નીલલેશ્યં ગર્ભં કિં જનયેત્ ? ભગવાનાહ—‘હન્તા,
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત—સત્યમ્ ‘જણેજ્ઞા’ કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યો નીલલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્,
‘જાવ સુકલેસ્સં ગબ્મં જણેજ્ઞા’ યાવત્—કાપોતલેશ્યં ગર્ભં, તેજોલેશ્યં ગર્ભં, પદ્મલેશ્યં ગર્ભં,
શુક્લલેશ્યં ગર્ભં કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યો જનયેત્, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નીલલેસ્સે મણુ-
સ્સે કળ્હલેસ્સં ગબ્મં જણેજ્ઞા ?’ હે ભદન્ત ! નીલલેશ્યો મનુષ્યઃ કિં કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! હાં ઉત્પન્ન કરતા હૈં । ઉત્પન્ન होने वाला जीव पूर्वजन्म
में लेश्या द्रव्यों को ग्रहण करके उत्पन्न होता है । वे लेश्याद्रव्य किसी जीव के
कोई और किसी के कोई होते हैं—सब के समान नहीं होते । इस कारण जब
तक भले ही—कृष्णलेश्या में परिणत हो, जन्य जीव की लेश्या उससे विलक्षण
भी हो सकती है । इसी प्रकार अन्य लेश्याओं में परिणत जनक के विषय में
भी समझ लेना चाहिए । इसी अभिप्राय से कहते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला मनुष्य नीललेश्या वाले
गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्—हे गौतम ! हां, उत्पन्न करता है । यावत् कृष्णलेश्या वाला मनुष्य
कापोतलेश्या वाले, तेजोलेश्या वाले, पद्मलेश्या वाले अथवा शुक्ललेश्या वाले
गर्भ को उत्पन्न करता है । इसका कारण पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या नीललेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले
गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्-गौतम ! हां, नीललेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले गर्भ को

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! હા, ઉત્પન્ન કરે છે. ઉત્પન્ન થનાર જીવ પૂર્વજન્મમાં લેશ્યા
દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને ઉત્પન્ન થાય છે. તે લેશ્યાદ્રવ્ય કોઈ જીવન કોઈ અને કોઈના કોઈ
હોય છે—મધાના સરખા નથી હોતાં. એ કારણે જ્યાં સુધી ભલે કૃષ્ણલેશ્યામાં પરિણત
હોય, જન્યજીવની લેશ્યા તેનાથી વિલક્ષણ પણ હોઈ શકે છે, એજ પ્રકારે અન્ય લેશ્યા-
ઓમાં પરિણત જનકના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. એ અભિપ્રાયથી કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય નીલલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન
કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! હા, ઉત્પન્ન કરે છે. યાવત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કાપો-
તલેશ્યાવાળા, તેજલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અથવા શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે
છે, તેજી કારણ પહેલા પ્રમાણે જ સમજી લેવું જોઈએ.

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! હા, નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન
કરે છે.

भगवानाह-‘हंता, गोयमा ! जणेज्जा हे गौतम ! हन्ता-सत्यम्, नीललेश्यो मनुष्यः कृष्ण-
लेश्यं गर्भं जनयेत्, ‘एवं नीललेशसे मणुस्से जाव सुकलेशसं गव्भं जणेज्जा’ एवम्-पूर्वोक्त-
रीत्या नीललेश्यो मनुष्यो यावत् नीललेश्यं गर्भं कापोतलेश्यं गर्भं तेजोलेश्यं गर्भं पद्मलेश्यं
गर्भं शुक्ललेश्यं गर्भं जनयेत् ‘एवं काउलेशसे णं छप्पि आलावगा भाणियव्वा’ एवम्-कृष्ण
नीललेश्यमनुष्योक्तरीत्या कापोतलेश्येनापि मनुष्येण षडपि आलापका भणितव्याः षड-
लेश्याविषयका वक्तव्याः, एवम्-‘तेउलेश्साण वि पम्हलेश्साण वि’ तेजोलेश्यानामपि पद्म-
लेश्यानामपि शुक्ललेश्यानामपि मनुष्याणां प्रत्येकं षट् षट् आलापका वक्तव्याः, तथा च-
‘एवं छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या कृष्णादिषडलेश्यानां मनुष्याणां
षडलेश्याभेदेन प्रत्येकं षट् षडभेदात् सर्वमेकमेव षट्त्रिंशद् आलापका भणितव्याः, गौतमः
पृच्छति-‘कण्डलेश्सा इत्थिया कण्डलेशसं गव्भं जणेज्जा ?’ हे भदन्त ! कृष्णलेश्या स्त्री किं
कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? भगवानाह-‘हंता, गोयमा ! जणेज्जा’ हे गौतम ! हन्ता-सत्यम्-
कृष्णलेश्या स्त्री कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, ‘एवं एएवि छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा’ एवम्-

उत्पन्न करता । इसी प्रकार नीललेश्या वाला मनुष्य यावत्-नीललेश्या वाले,
कापोतलेश्या वाले, तेजालेश्या वाले पद्मलेश्या वाले अथवा शुक्ललेश्या वाले
गर्भ को भी उत्पन्न करता है । इसी प्रकार कापोतलेश्या वाले मनुष्य संबंधी
भी छह आलापक कह लेना चाहिए, अर्थात् कापोतलेश्या वाला मनुष्य छहों
लेश्याओं में से किसी भी एक लेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है । इसी
प्रकार तेजोलेश्या वाला, पद्मलेश्या वाला तथा शुक्ललेश्या वाला मनुष्य छहों
लेश्याओं में से किसी भी लेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है । इस तरह सब
मिलकर छत्तीस आलापक होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाली स्त्री कृष्णलेश्या वाले
गर्भ को जनती है ?

भगवान्-हे गौतम ! हाँ जनती है-कृष्णलेश्या वाली स्त्री कृष्णलेश्या वाले
गर्भ को उत्पन्न करती हैं । यहाँ भी मनुष्यों की तरह छत्तीस आलापक कह

करे छे ओ प्रकारे नीललेश्यावाणा मनुष्य यावत् नीललेश्यावाणा, कापोतलेश्यावाणा, तेज-
लेश्यावाणा, पद्मलेश्यावाणा अथवा शुक्ललेश्यावाणा गर्भने उत्पन्न करे छे. ओ प्रकारे
कापोतलेश्यावाणा मनुष्य सम्बन्धी छ आलापक कहेवा नेछंओ, अर्थात् कापोतलेश्यावाणा
मनुष्य छओ लेश्याओमांथी डेछं पणु लेश्यावाणा गर्भने उत्पन्न करे छे. ओ रीते तेज-
लेश्यावाणा, पद्मलेश्यावाणा, तथा शुक्ललेश्यावाणा मनुष्य छओ लेश्याओमांथी डेछं पणु
लेश्यावाणा गर्भने उत्पन्न करे छे. ओ रीते अथा भणीने छत्तीस आलापक छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुं कृष्णलेश्यावाणी स्त्री शुं कृष्णलेश्यावाणा गर्भने जन्ते छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! हाँ, जन्ते छे-कृष्णलेश्यावाणी स्त्री कृष्णलेश्यावाणा गर्भने

ઉત્તરીત્યા એતેऽપિ-સ્ત્રી વિષયકાઃ પટ્ત્રિશદ્ આલાપકા મણિતવ્યાઃ, મનુષ્યસ્ત્રીણામપિ કૃષ્ણાદિપદ્મલેશ્યા સત્ત્વેન પ્રત્યેકં પટ્ પટ્ટાલાપકસંભવેન સર્વસંમેલનૈન પટ્ત્રિશદ્ આલાપકસદ્-ભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કળ્હલેસ્સે મંતે ! મણુસ્સે કળ્હલેસ્સાણ્ણે’ इति आओ कण्हलेस्सं गंभं जणेज्जा ?’ हे भदन्त ! कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः सकाशात् किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? भगवानाह-‘हंता, गोयमा ! जणेज्जा’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम्-कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, ‘एवं एते छत्तीसं आलावगा’ एवम्-पूर्वोत्तरीत्या एते-कृष्णादिपद्मलेश्याभेदेन प्रत्येकं पट् पट्टालापकक्रमेण सर्वं संख्यया सम्पद्यमानाः पट्त्रिंशद् आलापका अवसेषाः, गौतमः पृचछति-‘कर्मभूमिग कण्ण लेस्से णं मंते ! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थिआए कण्हलेस्सं गंभं जणेज्जा ?’ हे भदन्त ! कर्मभूमिग कृष्णलेश्यः खलु मनुष्यः कृष्णलेश्याया स्त्रियाः किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ! भगवानाह-‘हंता, गोयमा ! जणेज्जा’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम् कर्मभूमिग कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, ‘एवं एते छत्तीसं आलावगा’ एवम्-लेने चाहिए । क्योंकि मनुष्यनी में भी छहों लेश्याएं पाई जाती हैं और एक-एक लेश्या वाली छहों लेश्याओं वाले गर्भ को उत्पन्न करती है, अतएव सब मिल कर छत्तीस आलापक होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाला मनुष्य, कृष्णलेश्या वाली स्त्री से, कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्-हां, गौतम ! कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाली स्त्री से कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करती है । इस प्रकार यहां भी छत्तीस आलापक समझने चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मभूमि का कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाली स्त्री से कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करती है ?

भगवान्-हां गौतम ! कर्मभूमिज कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या

ઉત્પન્ન કરે છે. અહીં આગળ પણ મનુષ્યોની જેમ છત્રીસ આલાપક કહેવા જોઈએ. કેમકે મનુષ્ય સ્ત્રીમાં પણ છએ લેશ્યાઓ મળી આવે છે અને એક-એક લેશ્યાવાળી છએ લેશ્યાઓવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી જ બધા મળીને છત્રીસ આલાપક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રકારે અહીં પણ છત્રીસ આલાપક સમજવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

પૂર્વોક્તરીત્યા એતે કૃષ્ણાદિપદ્મલેશ્યાભેદેન પ્રત્યેકં પદ્મ પટ્ટાલાપકસંભવેન સર્વસંમેલનેન પદ્મિત્રિશદ્ આલાપકા અવગન્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અકર્મભૂમય કૃષ્ણલેસસે મણુસે અકર્મય કૃષ્ણલેસસાં ઇતિથ્યાં અકર્મભૂમય કૃષ્ણલેસસં ગર્ભં જણેજ્ઞા ?’ હે ભદન્ત ! અકર્મભૂમિગ કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યઃ અકર્મભૂમિગકૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્ત્રિયાઃ કિમ્ અકર્મ ભૂમિગ કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્ ? ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! જણેજ્ઞા’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ અર્મભૂમિગ કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્ય સ્તથાવિધ સ્ત્રિયા સ્તથાવિધકૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભં જનયેત્, કિન્તુ-‘નવરં ચત્તુ લેસસાસુ’ નારમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ચત્તુષ્ણુ આઘાસુ લેશ્યાસુ-કૃષ્ણ-નીલકાપોતતેજોલેશ્યારૂપાસુ અર્મભૂમિગમનુષ્ય સ્તથાવિધસ્ત્રિયા સ્તથાવિધલેશ્યં ગર્ભં જનયે દિત્યર્થઃ, તથા સતિ ‘સોલસ આલાવગા’ ચતુર્લેશ્યા ભેદાત્ પ્રત્યેકં ચતુશ્ચતુરાલાપકભેદેન સર્વ સંખ્યયા પોડશ આલાપકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં અંતરદીવગાળ વિ’ એવમ્-અર્મભૂમિગાનામિવ વાલી સ્ત્રી સે કૃષ્ણલેશ્યા વાલે ગર્ભં કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ । હેસ પ્રકાર યે મી કૃષ્ણ આદિ છહ લેશ્યાઓં કે ભેદ સે એક-એક કે છહ-છહ વિકલ્પ હોને સે સર્વ મિલકર છત્તીસ આલાપક સમજના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મભૂમિ કા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મનુષ્ય અર્મ-ભૂમિ કી કૃષ્ણલેશ્યા વાલી સ્ત્રી સે અર્મભૂમિક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે ગર્ભં કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, ઉત્પન્ન કરતા હૈ-અર્મભૂમિ કા કૃષ્ણલેશ્યા વાલા મનુષ્ય અર્મભૂમિ કી કૃષ્ણલેશ્યા વાલી સ્ત્રી સે અર્મભૂમિક કૃષ્ણ-લેશ્યા વાલે ગર્ભં કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ । કિન્તુ પહેલે સે યહાં વિશેષતા યહ હૈ કિ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ઓર તેજોલેશ્યા વાલા મનુષ્ય હી યહાં કહના ચાહિયે ઓર ચાર હી લેશ્યાઓં વાલી સ્ત્રી કહની ચાહિયે, કયોંકિ અર્મભૂમિ કે મનુ-ષ્યોં ઓર મનુષ્યનિયોં મેં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત તથા તેજોલેશ્યા હી પાઈ જાતી હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રકારે એ પણ કૃષ્ણ આદિ છએ લેશ્યાઓના ભેદથી એક એકના છે છે વિકલ્પ થવાથી બધા મળીને છત્તીસ આલાપક સમજી લેવા ભેદ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય અર્મભૂમિની કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી અર્મભૂમિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, ઉત્પન્ન કરે છે-અર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય અર્મભૂમિને કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી અર્મભૂમિ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. કિન્તુ વિશેષતા એ છે કે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યાવાળા મનુષ્ય જ અહીં કહેવા ભેદ છે અને ચાર જ લેશ્યાઓવાળી સ્ત્રી કહેવી ભેદ છે, કેમકે અર્મભૂમિના મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રીઓમાં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત તથા તેજોલેશ્યા જ મળી આવે છે. એ પ્રકારે

અન્તર્દ્વીપગાનામપિ મનુષ્યાણાં પ્રથમાષ્ટુ ચતસ્રષ્ટુ લેશ્યાસુ પ્રત્યેકં ચતુશ્ચતુરાલાપકભેદેન સર્વ-
સંખ્યયા પોઢશ આલાપકા ભવન્તિ । ‘ઇતિ પળ્ળવળાપ્ ભગવર્ષ્ણ લેસ્સાપયં સમત્તં’ ઇતિ
પ્રજ્ઞાપનાયાં ભગવત્યાં લેશ્યાપદં સમાપ્તમ્, ‘સત્તરસં પયં ચ સમત્તં’ સપ્તદશં પદં ચ સમાપ્તમ્
પઠોદેશકશ્ચ સમાપ્તઃ ॥ સૂ. ૨૩ ॥

ઇતિશ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચકપશ્ચદશભાષાકલિત-લલિતકલાપાલાપક-
પ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યાનૈકગ્રન્થનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-શ્રી-શાહુ છત્રપતિકોલહાપુર-
રાજપ્રદત્ત-‘જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય’-પદવિભૂષિત-કોલહાપુરરાજગુરુ-વાલબ્રહ્મચારી
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર-પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલ-વ્રતિવિરચિતાયાં
શ્રી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય પ્રમેયબોધિન્યાખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં
સપ્તદશે લેશ્યાપદે પઠો ઉદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૬॥

इस प्रकार सब मिलकर यहां सोलह आ .ापक ही होते हैं ।

અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય કી ભાંતિ અન્તર દ્વીપજ મનુષ્યો મેં ભી પ્રારંભ કી
ચાર હી લેશ્યાણં હોતી હૈં । અતઁવ ઁક-ઁક લેશ્યા સંબંધી ચાર-ચાર આલાપક
હોને સે સોલહ આલાપક યહાં ભી સમજ્ઞને ચાહિય

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત

પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કી પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યા મેં

॥ લેશ્યાપદ કા છટ્ટા ઉદેશક સમાપ્ત ॥૬॥

પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કા સત્તરહવાં લેશ્યાપદ સમાપ્ત ।

અધા મળીને આહીં સોળ આલાપક જ થાય છે.

અકર્મભૂમિજ મનુષ્યની જેમ અન્તરદ્વીપ જ મનુષ્યોમાં પણ પ્રારંભની ચાર જ
લેશ્યાઓ હોય છે. તેથી જ ઁક-ઁક લેશ્યા સંબંધી ચાર ચાર આલાપક થવાથી સોળ
આલાપક આહીં પણ સમજ્ઞ લેવા જોઈએ.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાના સત્તરમા લેશ્યાપદને।

છટ્ટો ઉદેશક સમાપ્ત ॥૬॥

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું સત્તરમું લેશ્યાપદ સમાપ્ત

અષ્ટાદશપદં કાયસ્થિતિનામકમ્ । અધિકારસંગ્રહગાથાદ્વયવક્તવ્યતા

મૂલમ્—જીવગૃહંદિયકાણ જોણ વેણ કસાયલેસ્સા ચ ।

સમ્મત્ત ણાણદંસણ સંજય ઉવઓગ આહારે ॥૧॥

ભાસગપરિત્ત પજ્જત્ત સુહુમસન્ની ભવઽત્થિચરિમે ચ ।

एएसिं तु पयाणं कायठिई होइ णायव्वा ॥२॥

છાયા-ત્રીવો? ગતિ:૨ ઇન્દ્રિયમ્૩ કાય:૪ યોગ:૫ વેદ:૬ કષાય:૭ લેશ્યા ચ ૮ ।

સમ્યક્ત્વમ્૯ જ્ઞાનમ્૧૦ દર્શનમ્૧૧ સંયત:૧૨ ઉપયોગ:૧૩ આહાર:૧૪ ॥૧॥

ભાષક:૧૫ પરીત:૧૬ પર્યાપ્ત:૧૭ સૂક્ષ્મ:૧૮ સંજી ૧૯ ભવ:૨૦

અસ્તિ૨૧ ચરમશ્ચ૨૨ एतेषांतु पदानां कायस्थिति भवति ज्ञातव्या ॥२॥

ટીકા-સપ્તદશે પદે લેશ્યાપરિણામસ્ય પ્રરૂપિતત્વેન પરિણામસામ્યાત્ અષ્ટાદશે પદે કાયસ્થિતિપરિણામઃ પ્રરૂપ્યતે તત્ર પ્રથમમધિકારસંગ્રહગાથાદ્વયમાહ-‘જીવગૃહંદિયકાણ જોણ વેણ કસાયલેસ્સાય । સમ્મત્તનાણ દંસણ સંજય ઉવઓગઆહારે ॥૧॥ ભાસગપરિત્ત પજ્જત્ત

અઠરહવાં કાયસ્થિતિપદ

અધિકારસંગ્રહણી ગાથાણે

શબ્દાર્થ-(જીવગૃહંદિયકાણ જોણ વેણ કસાયલેસ્સા ચ) જીવ, ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, કષાય, લેશ્યા (સમ્મત્તનાણદંસણસંજય ઉવઓગઆહારે) સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયત, ઉપયોગ, આહાર (ભાસગપરિત્તપજ્જત્તસુહુમ સન્ની ભવત્થિચરમે ચ) ભાષક, પરિત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંજી, અસ્તિ, ચરમ (एतेसिं तु पयाणं कायठिई होइ णायव्वा) इन पदों की कायस्थिति ज्ञातव्य है ।

ટીકાર્થ-સત્તરહ વેં પદ મેં લેશ્યા પરિણામ કા પ્રરૂપણ કિયા ગયા હૈ, અબ યહાં કાયસ્થિતિ પરિણામ કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ, ક્યોંકિ દોનોં મેં પરિણામ

અઠારમું કાયસ્થિતિ પદ

અધિકાર સંગ્રહણી ગાથાઓ

શબ્દાર્થ-(જીવગૃહંદિયકાણ જોણ વેણ કસાયલેસ્સાય) જીવ, ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, કષાય, લેશ્યા, (સમ્મત્તનાણદંસણ સંજય ઉવઓગ આહારે) સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયત, ઉપયોગ, આહાર (ભાસગ પરિત્ત પજ્જત્ત સુહુમસન્ની ભવત્થિચરમે ચ) ભાષક, પરીત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંજી, અસ્તિ, ચરમ. (एएसिं तु पदानां कायठिई होइ णायव्वा) આ પદોની કાયસ્થિતિ જ્ઞાતવ્ય છે.

ટીકાર્થ-સત્તરમા પદમાં લેશ્યા પરિણામનું પ્રરૂપણ કર્યું છે, હવે અહીં કાયસ્થિતિ પરિણામનું નિરૂપણ કરાય છે, કેમકે, બન્નેમા પરિણામની સમાનતા છે, અર્થાત્ લેશ્યા

સુહમસજી ભવઽન્ધિવરિમેય । એર્ષિં તુ પયાણં કાયઠિર્દિ હોઈ ણાયવ્વા । ૨૥ ॥ इति, प्रथमं जीवः-जीवपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपणीया १, तदनन्तरम् गतिः-गतिपदमुद्दिश्य कायस्थितिर्वक्तव्या २, तत इन्द्रियम्-इन्द्रियपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपणीया ३, तदनन्तरम् कायः-कायपदमधिकृत्य कायस्थितिर्वक्तव्या ४, तदनन्तरम् योगः-योगपदमुद्दिश्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम् ५, तदनन्तरम् वेदः-वेदपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम् ६ तदनन्तरम् कषायः-कषायपदमुद्दिश्य कायस्थितिनिरूपणं कर्तव्यम् ७, ततो लेश्या-लेश्यापदमधिकृत्य कायस्थितिनिरूपणं कर्तव्यम् ८ । तदनन्तरम् सम्यक्त्वम् सम्यक्त्वपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं विधेयम् ९, तदनन्तरम् ज्ञानम्-ज्ञानपदमुद्दिश्य कायस्थितिनिरूपणं कार्यम् १०, तदनन्तरम् दर्शनम्-दर्शनपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम् ११, तदनन्तरम् संयतः-संयतपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम् १२, तदनन्तरम् उपयोगः-उपयोगपदमधि-

की समानता है, अर्थात् लेश्या एक प्रकार का परिणाम है और कायस्थिति भी परिणाम ही है । इसमें सब से पहले उन दो गाथाओं का कथन किया जाता है, जिनमें प्रस्तुत पद में निरूपण किये जाने वाले विषयों का संग्रह किया गया है--

सर्व प्रथम 'जीव' को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाएगी । (१) तदनन्तर गति की कायस्थिति कही जाएगी (२) फिर इन्द्रियपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (३) तत्पश्चात् कायपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (४) तदनन्तर योगपद को उद्देश्य करके कायस्थिति का कथन किया जाएगा (५) फिर वेद के आधार पर कायस्थिति का प्ररूपण किया जाएगा (६) फिर कषायपद को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा होगी (७) फिर लेश्यापद को लेकर कायस्थिति कहेंगे (८) फिर सम्यक्त्व को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (९) तत्पश्चात् ज्ञानपद को लेकर कायस्थिति का निरूपण करना है (१०) तदनन्तर दर्शनपद को लेकर कायस्थिति का कथन किया जाएगा (११) तत्पश्चात् संयतपद को

એક પ્રકારનું પરિણામ છે અને કાયસ્થિતિ પણ પરિણામ જ છે. તેમાં બધાથી પહેલું તે બંને ગાથાઓનું કથન કરાય છે, જેમાં પ્રસ્તુત પદમાં નિરૂપણ કરાતા વિષયોના સંગ્રહ કરાયેલો છે.

સર્વપ્રથમ 'જીવ'ને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાશે. (૧) તદનન્તર ગતિની કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૨) પછી ઇન્દ્રિય પદને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૩) તત્પશ્ચાત્ કાયપદને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૪) તદનન્તર યોગપદને ઉદ્દેશીને કાયસ્થિતિનું કથન કરાશે (૫) પછી વેદના આધાર પર કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરવામાં આવશે (૬) પછી કષાય પદને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા થશે. (૭) પછી લેશ્યા પદને લઈને કાયસ્થિતિ કહીશું (૮) ફરી સમ્યક્ત્વને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૯) તત્પશ્ચાત્ જ્ઞાન પદને લઈને કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ થશે. (૧૦) તદનન્તર દર્શન પદને લઈને કાયસ્થિતિનું કથન

કૃત્ય કાયસ્થિતિનિરૂપણં વિધેયમ્ ૧૩, તદનન્તરમ્ આહારપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિપ્રરૂપણં કાર્યમ્ ૧૪ ॥૧॥ તદનન્તરમ્ ભાષકઃ-ભાષકપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિ પ્રરૂપણં કર્તવ્યમ્ ૧૫, તદનન્તરમ્ પરીતઃ-પરીતપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિનિરૂપણં વિધેયમ્ ૧૬, તદનન્તરમ્ પર્યાપ્તઃ-પર્યાપ્તપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિપ્રરૂપણં કાર્યમ્ ૧૭, તદનન્તરમ્ સૂક્ષ્મઃ-સૂક્ષ્મપદમુદ્દિશ્ય કાયસ્થિતિપ્રરૂપણં વિધેયમ્ ૧૮, તદનન્તરમ્ સંજી-સંજીપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિ-પ્રરૂપણં કર્તવ્યમ્ ૧૯, તતો ભવઃ-ભવસિદ્ધિકપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિઃ પ્રરૂપણીયા ૨૦, તતઃ અસ્તિ-અસ્તિકાયપદમુદ્દિશ્ય કાયસ્થિતિઃ પ્રરૂપણીયા ૨૧, તતશ્ચરમઃ-ચરમપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિઃ પ્રરૂપણીયા ૨૨, તથા ચ एतेषां द्वाविंशतिपदानां कायस्थिति भवति ज्ञातव्या-यथोद्देशं विज्ञेया । तत्र कायस्थितिरित्यत्र कायपदार्थस्तावत् जीवपर्यायः परिज्ञायते कायश्च काय इत्युपमानात् कायपदेन पर्यायपरिग्रहो भवति, सच पर्यायो द्विविधः- सामान्यरूपो लेकर कायस्थिति कही जाएगी (१२) तदनन्तर उपयोगपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (१३) तदनन्तर आहारपद को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाएगी (१४) ॥१॥

તત્પશ્ચાત્ ભાષકપદ કો લેકર કાયસ્થિતિ કા પ્રરૂપણ કિયા જાણા (૧૫) તત્પશ્ચાત્ પરીતપદ કો લેકર કાયસ્થિતિ કહી જાણી (૧૬) તત્પશ્ચાત્ પર્યાપ્ત પદ કો લેકર કાયસ્થિતિ કા પ્રરૂપણ કિયા જાણા (૧૭) તદનન્તર સૂક્ષ્મ પદ કો ઉદ્દેશ્ય કરકે કાયસ્થિતિ કહે ગે (૧૮) ફિર સંજી પદ કો લેકર કાયસ્થિતિ કા પ્રરૂપણ કિયા જાણા (૧૯) ફિર ભવસિદ્ધિકપદ કો લેકર કાયસ્થિતિ કા કથન કિયા જાણા (૨૦) ફિર અસ્થિકાય પદ કા લેકર કાયસ્થિતિ કી પ્રરૂપણા કી જાણી (૨૧) તદનન્તર ચરમ પદ કો લેકર કાયસ્થિતિ કા નિરૂપણ કિયા જાણા (૨૨) હસ પ્રકાર બાર્દસ પદોં કી કાયસ્થિતિ અનુક્રમ સે જાનની ચાહિય ।

‘કાયસ્થિતિ’ યહાં કાય પદ કા અર્થ હૈ-જીવપર્યાય । જો કાય જૈસા હો વહ

કરાશે (૧૧) તત્પશ્ચાત્ સંયત પદને લઇને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૧૨) તદનન્તર ઉપયોગ પદને લઇને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૧૩) તદનન્તર આહાર પદને લઇને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાશે. (૧૪) ॥૧॥

તત્પશ્ચાત્ ભાષક પદને લઇને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૧૫) તત્પશ્ચાત્ પરીત પદને લઇને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૧૬) તત્પશ્ચાત્ પર્યાપ્ત પદને લઇને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૧૭) તદનન્તર સૂક્ષ્મ પદને ઉદ્દેશીને કાયસ્થિતિ કહેશે (૧૮) પછી સંજી પદને લઇને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૧૯) પછી ભવસિદ્ધિ પદને લઇને કાયસ્થિતિનું કથન કરાશે. (૨૦) પછી અસ્થિકાય પદને લઇને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૨૧) તદનન્તર ચરમ પદને લઇને કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ કરાશે (૨૨) એ પ્રકારે આ બારીસ પદોની કાયસ્થિતિ અનુક્રમથી જાણવી જોઇએ.

કાયસ્થિતિ આહીં કાયપદનો અર્થ છે-જીવપર્યાય જે કાયા જેવી હોય તે કાયા

વિશેષરૂપશ્ચ, તત્ર જીવત્વસ્વરૂપપર્યાયઃ સામાન્યરૂપઃ, નૈરયિક્ત્વાદિસ્વરૂપપર્યાયશ્ચ વિશેષ રૂપોઽવસેયઃ તસ્ય પર્યાય લક્ષણકાયસ્ય સ્થિતિઃ-અવસ્થાનં કાયસ્થિતિઃ, તથા ચ સામાન્ય-રૂપેણ વિશેષરૂપેણ વા પર્યાયેણ પ્રતિપાદિતસ્ય જીવસ્ય નિરન્તરેણ અવ્યવચ્છેદેન ભવનં કાયસ્થિતિ રિતિ ફલિતમ્ ॥

જીવાદિકાયસ્થિતિ વક્તવ્યતા

મૂલમ્-જીવે ણં ભંતે ! જીવે ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! સઘ્વદ્ધં, દારં૧, નેરડ્ઢણં ભંતે ! નેરડ્ઢ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહળ્ળેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં, તિરિક્ખજોણિણં ભંતે ! તિરિક્ખજોણિ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહળ્ળેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં, અનંતાઓ ઉસ્સ-પ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા અસંસેજ્જપોગ્ગલ-પરિયટ્ઠા તેણં પુગ્ગલપરિયટ્ઠા આવલિયાણ અસંસેજ્જહમાગે, તિરિક્ખ જોણિણીણં ભંતે ! તિરિક્ખજોણિણિ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહળ્ળેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં પુઠ્ઠકોડિપુહુત્તમ-બ્બહિયાઈં, ઇવં મણુસ્સે વિ મણુસ્સી વિ ઇવં ચેવ, દેવેણં ભંતે ! દેવત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહેવ નેરડ્ઢ, દેવીણં ભંતે ! દેવિ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહળ્ળેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં પળપન્નં પલિઓવમાઈં, સિદ્ધે ણં ભંતે ! સિદ્ધત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?

કાય, ઇસ સાદૃશ્ય સે કાય પદ સે પર્યાય કા ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ । પર્યાય દો પ્રકાર કા હોતા હૈ- સામાન્યપર્યાય ઓર વિશેષ પર્યાય । જીવ કા જીવત્વ સામા-ન્યપર્યાય હૈ ઓર નારકત્વ આદિ વિશેષ હૈ પર્યાય રૂપ કાય કો સ્થિતિ અર્થાત્ અવસ્થાન યા ઠહરના કાયસ્થિતિ હૈ । ઇસ પ્રકાર સામાન્ય રૂપ અથવા વિશેષ રૂપ પર્યાય કે દ્વારા પ્રતિપાદિત જીવ કા નિરન્નરરૂપ સે અર્થાત્ લગાતાર હોના કાયસ્થિતિ હૈ, યહ ફલિત હુઆ ।

આસાદૃશ્યથી કાયપદથી પર્યાયનું ગ્રહણ કરાયેલું છે. પર્યાય બે પ્રકારનો હોય છે-સામાન્ય પર્યાય અને વિશેષ પર્યાય, જીવનું જીવત્વ સામાન્ય પર્યાય છે અને નારકત્વ આદિ વિશેષ પર્યાય છે. પર્યાય રૂપકાયની સ્થિતિ અર્થાત્ અવસ્થાન અગર રહેલું કાયસ્થિતિ છે. એ પ્રકારે સામાન્ય રૂપ અથવા વિશેષ રૂપ પર્યાયના દ્વારા પ્રતિપાદિત જીવના નિરન્તર રૂપથી અર્થાત્ સતત હોયું કાયસ્થિતિ છે એ ફલિત થયું.

गोयमा साइए अपज्जवासिए, नेरइए णं भंते ! नेरइय अपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतो-मुहुत्तं, एवं जाव देवी अपज्जत्तिया, नेरइय पज्जत्तए णं भंते ! नेरइय पज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए णं भंते ! तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं, एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि, एवं मणुस्से वि, मणुस्सी वि एवं चेव, देवपज्जत्तए जहा नेरइय पज्जत्तए, देवी पज्जत्तियाणं भंते ! देवी पज्जत्तिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं, उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं । दारं २ ॥ सू० १ ॥

आगा-जीवः खलु भदन्त ! जीव इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सर्वादिम्, द्वारम् १ । नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम !

जीवादि कायस्थिति वक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवे णं भंते ! जीवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! जीव कितने काल तक जीव रहता है ? (गोयमा ! सव्वद्धं) हे गौतम ! सदा काल द्वार ! (नेरइए णं भंते ! नेरइए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! नारक नारक पने में कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष तक, उत्कृष्ट तेनीस सागरोपम तक

(तिरिक्खजोणिए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?)

एवादिभयस्थिति वक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवेणं भंते ! जीवेत्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) हे भगवन् ! एव डेट्ठा समय सुधी एव रडे छे ? (गोयमा ! सव्वद्धं) हे गौतम ! अट्ठाण्ण द्वार. १

(नेरइए णं भंते ! नेरइएत्ति कालओ केवच्चिर होइ ?) हे भगवन् ! नारक 'नारक' पण्णां डेट्ठा ण्ण सुधी-रडे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष सुधी, उत्कृष्ट तेनीस सागरोपम सुधी.

(तिरिक्खजोणिणं भंते ! तिरिक्खजोणिणं त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवान् !

जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमानि, तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः, अनन्ता लोकाः असंख्येय पुद्गलपरिवर्ताः, ते खलु पुद्गलपरिवर्ताः आवलिकाया असंख्येयभागः, तिर्यग्योनिकी खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिकीति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्राभ्यधिकानि, एवं मनुष्योऽपि मनुष्यपि एवञ्चैव, देवः खलु भदन्त ! देव इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! यथैव नैरयिकः, देवी खलु

हे भगवन् ! तिर्यग्योनिक कितने काल तक तिर्यग्योनिकपने में रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य से अन्तर्मुहूर्त तक उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उत्सर्पिणीओ सपिणीओ कालओ) काल से अनन्त उत्सर्पिण्यां, अवसर्पिण्यां (खेत्तओ अणंता लोगा) क्षेत्र से अनन्त लोक (असंखेज्ज पोग्गलपरियट्ठा) असंख्यात पुद्गलपरावर्त्तन (ते णं पुग्गलपरियट्ठा) वे पुद्गलपरावर्त्तन (आवलियाए असंखेज्जइभागे) आवलिका के असंख्यात वे भाग (तिरिक्खजोणिणी णं भंते ! तिरिक्खजोणिणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! तिर्यचनी कितने काल तक तिर्यचनी रहती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं) हे गौतम ! जघन्य से अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट से तीन पल्योपमतक (पुव्वकोटिपुहुत्तमब्भहियाइं) पूर्वकोटि पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक

(एवं मणुस्से वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (मणुस्सी वि एवं चेव) मनुष्यनी भी इसी प्रकार (देवे णं भंते ! देवत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! देव कितने काल तक देव रहता है ? (गोयमा ! जहेव नेरइए) हे गौतम ! जैसे नारक (देवी णं

तिर्यग्योनिक डेट्ठा काण सुधी तिर्यग्योनिक रडे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट अनन्तकाल सुधी (अणंताओ उत्सर्पिणी ओसर्पिणीओ कालओ) काणथी अनन्त उत्सर्पिण्यो अवसर्पिण्यो (खेत्तओ अणंता लोगा) क्षेत्रथी अनन्तलोका (असंखेज्ज पोग्गलपरियट्ठा) असंख्यात पुद्गल परावर्त्तन (ते णं पुग्गलपरियट्ठा) ते पुद्गल परावर्त्तन (आवलियाए असंखेज्जइ भागे) आवलिकाने असंख्यातमे भागे (तिरिक्खजोणिणीणं भंते ! तिरिक्खजोणिणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भगवन् ! तिर्यचनी डेट्ठा काण सुधी तिर्यचनी रडे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट त्रय पल्योपमत सुधी (पुव्वकोटिपुहुत्तमब्भहियाइं) पूर्वकोटि पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक

(एवं मणुस्से वि) ऐसे प्रकार मनुष्य पणु (मणुस्सी वि एवं चेव) मनुष्यनी पणु ऐसे प्रकार (देवे णं भंते ! देवत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! देव डेट्ठा काण सुधी देवपणुभां रडे छे ? (गोयमा ! जहेव नेरइए) हे गौतम ! जेवा नारक (देवीणं भंते ! देवत्ति कालओ

भदन्त ! देवी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन पञ्च पञ्चाशत् पत्योपमानि, सिद्धः खलु भदन्त ! सिद्ध इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकः अपर्यवसितः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकापर्याप्तक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम्, एवं यावद् देवी अपर्याप्तिका, नैरयिकपर्याप्तकः खलु भदन्त ! नैरयिकपर्याप्तक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तीनानि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागारोपमानि अन्तर्मुहूर्तीनानि, तिर्यग्योनिकपर्याप्तकः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक पर्याप्तक इति कालतः कियच्चिरं

भंते ! देवित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? हे भगवन् ! देवी कितने काल तक देवी रहती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साणि) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष तक (उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं) उत्कृष्ट पचपन पत्योपन तक

(सिद्धे णं भंते ! सिद्धे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सिद्ध कितने काल तक सिद्ध रहते हैं ? (गोयमा ! सादिए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त काल तक (नेरइए णं भंते ! नेरइय अपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! नारक अपर्याप्त नारक पनेमे कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य से भी, उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त तक (एवं जाव देवी अपज्जत्तिया) इसी प्रकार यावत् अपर्याप्त देवी (नेरइयपज्जत्तए णं भंते ! नेरइयपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् पर्याप्त नारक कितने काल तक पर्याप्त नारक रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त कम दस हजार वर्ष तक (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं)

केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! देवी केटला काण सुधी देवी रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साणि) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष सुधी (उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं) उत्कृष्ट पचपन पत्योपन सुधी.

(सिद्धेणं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सिद्ध केटला काण सुधी सिद्ध रहे छे ? (गोयमा ! सादिए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अनन्तकाण सुधी.

(नेरइएणं भंते ! नेरइयपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भगवन् ! नारक अपर्याप्त नारकपाणुमां केटला काण सुधी रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्यथी पाणु, उत्कृष्टथी पाणु अन्तर्मुहूर्त सुधी (एवं जाव देवी अपज्जत्तिया) ऐसे प्रकार यावत् अपर्याप्त देवी (नेरइए पज्जत्तएणं भंते ! नेरइए पज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पर्याप्त नारकपाणुमां केटला काण सुधी पर्याप्त नारक रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेण दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त आधा दस हजार वर्ष सुधी (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त

भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि अ तर्मुहूर्त्तोनानि, एवं तिर्यग्योनिकी पर्याप्तिकाऽपि, एवं मनुष्योऽपि, मनुष्यपि, एवञ्चैव, देवपर्याप्तको यथा नैरयिकपर्याप्तकः, देवी पर्याप्तिका खलु भदन्त ! देवीपर्याप्तिका इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षपदस्त्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, उत्कृष्टेन पञ्च पञ्चाशत् पल्योपमानि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि ॥ द्वारम् २ ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ प्रथमं सामान्यरूपेण पर्यायेण प्रतिपादितस्य जीवस्याव्यवच्छेदेन भवनरूप-

उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तेनीस सागरोपम तक (तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए णं भंते ! तिरिक्खजोणियपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पर्याप्त तिर्यग्योनिक कितने काल तक पर्याप्त तिर्यग्योनिक रहता है ? (गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तीन पल्योपम तक (एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि) इसी प्रकार तिर्यचनी पर्याप्त भी (एवं मणुस्से वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (मणुस्सी वि) मनुष्यनी भी (एवं चेव) इसी प्रकार (देव पज्जत्तए जहा नेरइयपज्जत्तए) देव पर्याप्तक जैसा नारक पर्याप्तक (देवी पज्जत्तिया णं भंते ! देवी पज्जत्तियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पर्याप्त देवी पर्याप्त देवी पनेमें कितने काल तक रहती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त कम दस हजार वर्ष तक (उक्कोसेणं पणयन्नं पलिओवमाइं अंतोमुत्तूणाइं) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम पचपन पल्योपम तक द्वार २ ।

टीकार्थ-अथ स १ से पहले सामान्य पर्याय रूप में प्रतिपादित जीव की काय

ओ॥ तेनीस सागरोपम सुधी (तिरिक्खजोणिय पज्जत्तएणं भंते ! तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भगवान् ! पर्याप्त तिर्यग्योनिक डेटला ङाण सुधी पर्याप्त तिर्यग्योनिक रहे छे ? (गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त ओ॥ त्रए पल्योपम सुधी (एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि) ओ प्रकारे तिर्यचनी पर्याप्त पणु (एवं मणुस्से वि) ओ॥ प्रकारे मनुष्य पणु मणुस्सी वि) मनुष्यनी पणु (एवं चेव) ओ॥ प्रकारे (देव पज्जत्तए जहा नेरइयपज्जत्तए) देव पर्याप्त ओ॥ नारक पर्याप्त (देवी पज्जत्तिया णं भंते ! देवी पज्जत्तियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवान् ! पर्याप्त देवी पर्याप्त देवीपणुथी डेटला ङाण सुधी रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेण दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त ओ॥ दस हजार वर्ष सुधी (उक्कोसेणं पणपलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त ओ॥ पंचापन पल्योपम सुधी द्वार. २

કાયસ્થિતિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવેણં મંતે ! જીવેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઃ ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ ‘જીવ ઇતિ’-જીવનપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં-કિય-ત્કાલપર્યન્તં ભવતિ ? જીવનપર્યાયવિશિષ્ટસ્યેવ જીવત્વાદિતિ પ્રશ્નાશયઃ, ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્યદ્ધં’ સર્વાદ્ધા-સર્વકાલપર્યન્તં જીરો જીવનપર્યાયવિશિષ્ટો ભવતિ, તથાદિ જીવનસ્ય પ્રાણધારણાત્મકતયા પ્રાણાનાશ્ચ દ્રવ્યપ્રાણભાવપ્રાણભેદેન દ્વૈવિધ્યાત્, દ્રવ્યપ્રાણા-નામ્ ઇન્દ્રિયપશ્ચ વલ્લ્લિકોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસાયુઃકર્માનુભવરૂપતયા, ભાવપ્રાણાનાશ્ચ જ્ઞાનાદિ રૂપતયા સંસારિણામાયુઃકર્માનુભવલક્ષણપ્રાણધારણં સર્વદૈવાવસ્થિતં ભવતિ સંસારિણાં ન સા કાચિદવસ્થાઽસ્તિ યસ્યામાયુઃકર્માનુભવનં ન ભવતીતિ, મુક્તાનાં પુનર્જ્ઞાનાદિરૂપપ્રાણધારણં ભવસ્થિતં ભવતિ તેષામપિ જ્ઞાનાદ્યાત્મકાઃ પ્રાણાઃ સન્ત્યેવ, યૈ સ્તાવદ્ જ્ઞાનાદિલક્ષણભાવ-પ્રાણૈઃ મુક્તજીવો દ્રવ્યપ્રાણૈર્મુક્તોઽપિ સન્ જીવતીતિ વ્યપદિશ્યતે, તે સ્વલુ જ્ઞાનાદયો મુક્તા

સ્થિતિ લગાતાર ડસી પર્યાય કા ચના રહના પ્રતિપાદિત કરતે હૈ:-

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! જીવ કિતને કાલ તક જીવ ચના રહતા હૈ ? અર્થાત્ જીવ કી જીવન રૂપ પર્યાય કિતને સમય તક નિરન્તર કાયમ રહતી હૈ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! જીવ સદા કાલ જીવ રહતા હૈ, અર્થાત્ જીવન પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ, ક્યોંકિ જીવ વહી કહલાતા હૈ જો જીવન પર્યાય સે યુક્ત હો । જીવન કા અર્થ હૈ પ્રાણ ધારણ કરના પ્રાણ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-દ્રવ્ય પ્રાણ ઓર ભાવ પ્રાણ । પાંચ ઇન્દ્રિયાં, ત્રીન વલ, ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ ઓર આયુ, યે દસ દ્રવ્ય પ્રાણ હૈ । જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણ કહલાતે હૈ । સંસારી જીવોં કા આયુ કર્મ કા અનુભવ રૂપ પ્રાણ ધારણ સદૈવ કાયમ રહતા હૈ, સંસારી જીવ કી કોઈં ખી ંસી અવસ્થા નહીં હૈ જિસમેં વહ આયુ કર્મ કા અનુભવ ન કરતા હો । મુક્ત જીવોં મેં જ્ઞાનાદિ રૂપ પ્રાણોં કા ધારણ હોતા હૈ । ડનમેં ખી જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણ

ટીકાર્થ-હવે બધાથી પહેલાં સમાન્ય પર્યાય રૂપમાં પ્રતિપાદિત જીવની કાયસ્થિતિનું (સતત એજ પર્યાયમા બની રહેવું) પ્રતિપાદન કરે છે:-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ કેટલા સમય સુધી જીવ બની રહે છે ? અર્થાત્ જીવનો જીવનરૂપ પર્યાય કેટલા સમય સુધી નિરન્તર કાયમ રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ સદા કાળ જીવ જ રહે છે, અર્થાત્ જીવનપર્યાયથી યુક્ત રહે છે, કેમકે જીવ તેજ કહેવાય છે જે જીવનપર્યાયથી યુક્ત હોય. જીવનનો અર્થ છે પ્રાણ ધારણ કરવો. પ્રાણ બે પ્રકારના હોય છે-દ્રવ્યપ્રાણ અને ભાવપ્રાણ. પાંચ ઇન્દ્રિયો, ત્રણ બળ, ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ અને આયુ આ દસ દ્રવ્ય પ્રાણ છે. જ્ઞાનાદિભાવ પ્રાણ કહેવાય છે. સંસારી જીવોનું આયુ કર્મના અનુભવરૂપ પ્રાણ ધારણ સદૈવ કાયમ રહે છે, સંસારી જીવની કે.ઇ. પણ એવી અવસ્થા નથી જેમાં તે આયુ કર્મના અનુભવ ન કરતો હોય. મુક્ત જીવોમાં જ્ઞાનાદિરૂપ પ્રાણોનું ધારણ થાય છે. તેમનામાં પણ જ્ઞાનાદિભાવ

तमनां शाश्वतिका. सन्ति तस्मात् संसार्यवस्थायां मुक्तावस्थायाञ्च ऊभयत्रापि जीवमस्तीति सर्वकालभावी जीवनपर्याय इति, 'दारं' प्रथमं जीवद्वारम् समाप्तम्,

अथ नैरयिकत्वादि विशेषपर्यायैः प्रतिपादितस्य तस्यैव जीवस्य तैरेव पर्यायैरव्यवच्छेदेनावस्थारूपं द्वितीयं गतिद्वारम् प्ररूपयितुमाह—'नेरइए णं भंते ! नेरइएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु 'नैरयिक इति'—नैरयिकत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः—कालापेक्षया कियच्चिरम्—कियत्कालपर्यन्तं भवति—नैरयिकत्वेन व्यपदिश्यते ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि नैरयिकस्य नैरयिकत्वलक्षण-कायस्थितिः संभवति, तथा च नैरयिकाणां तथाभवस्याभाव्यात् स्वभावात्प्रच्युत्य अनन्तरं न पुनरपि नैरयिकत्वेन उत्पत्तिर्भवति तस्मात् तेषां भवस्थितेः परिणामानुसारमेव कायस्थिते

पाये जाते हैं। सिद्ध जीव द्रव्य प्राणां से रहित होने पर भी ज्ञानादि रूप भाव प्राणों के सद्भाव से जीवित कहलाना है। वे ज्ञानादि भावप्राण मुक्तात्माओं में सदैव रहते हैं। इस कारण जीवन संसारी अवस्था में भी है और मुक्तावस्था में भी है, अतएव जीवन पर्याय भी सदैव कायम रहती है। (द्वार १)

अब जीव के विशेष पर्यायों की अपेक्षा से कायस्थिति का प्रतिपादन किया जाता है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नैरयिक जीव कितने काल तक लगातार नैरयिक बना रहता है ?

भगवान्—गौतम ! जघन्य दस हजार वर्षों तक और उत्कृष्ट तेतीस सागरोपमों तक नारक, नारकपर्याय से युक्त रहता है। यही नारक की कायस्थिति है, क्योंकि नारकभवका स्वभाव ही ऐसा है कि एक बार नरक से निकला हुआ जीव अनन्तर आगले ही भव में फिर नरक में नहीं उत्पन्न होता। इस

प्राणु भगी आवे છે. સિદ્ધ જીવ દ્રવ્યપ્રાણોથી રહિત થતાં પણ જ્ઞાનાદિરૂપભાવ પ્રાણોના સદ્ભાવથી જીવિત કહેવાય છે. તે જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણ મુક્તાત્માઓમાં સદૈવ રહે છે. એ કારણે જીવન સંસારી અવસ્થામાં પણ છે અને મુક્તાવસ્થામાં પણ છે, તેથી જ જીવન પર્યાય પણ સદૈવ કાયમ રહે છે. (દ્વાર ૧)

હેવે જીવના વિશેષ પર્યાયોની અપેક્ષાથી કાયસ્થિતિનું પ્રતિપાદન કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વामी—હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર નૈરયિક બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષો સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમો સુધી નારક, નારક પર્યાયોથી યુક્ત રહે છે. એજ નારકની કાયસ્થિતિ છે, કેમકે નારકભવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે એકવાર નરકથી નિકળેલ જીવ અનન્તર આગલા જ ભવમાં ફરી નરકભવમાં નથી ઉપત્ત થતો, એ કારણથી તેમની જે ભવસ્થિતિ છે, તેજ

રપિ પરિમાણાત્ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચ પૂર્વોક્તપરિમાણા કાયસ્થિતિ રૂપપદ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિક્ષ્ણજોણિણં મંતે ! તિરિક્ષ્ણજોણિણં કાલઔ કેવલ્લિવરં દોર ?’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ ‘તિર્યગ્યોનિક’ ઇતિ-તિર્યગ્યોનિકત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલ-મધિકૃત્ય કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ કિર્યાચ્ચરમ્-કિર્યત્કાલાર્યન્તં ભવતિ ? તિર્યગ્યોનિકત્વેન વ્યપ-દિશ્યતે ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘણેણં અંતોમુહૂર્તં ઉકોસેણં અણંતંકાલં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તમ્ કાલમ્-અનન્તકાલપર્યન્તં તિર્યગ્યોનિક સ્તિર્યગ્યો-નિકત્વેન વ્યપદિશ્યતે, ‘અણંતાઔ ઉસ્સર્પિણિઔ સર્પિણી ઔ કાલઔ’ અનન્તા ઉત્સર્પિણ્ય-વસર્પિણ્યઃ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા તદ્રૂપેણ વ્યપદિશ્યતે, ‘સ્વેત્તઔ અણંતા લોગા’ ક્ષેત્રતઃ-ક્ષેત્રાપેક્ષયા અનન્તા લોકાઃ ‘અસંસ્વેજ્જપેગ્ગલપરિયટ્ઠા, તેણં પુગ્ગલપરિયટ્ઠા આવલિયાણ અસં-સ્વેજ્જહમાગે’ અસંસ્વેયપુદ્ગલપરિવર્તા ભવન્તિ, તે સ્વલુ પુદ્ગલપરિવર્તા આવલિકાયા અસંસ્વેય ભાગોઽવસેયઃ, તથા ચ યદા દેવો મનુષ્યો નૈરયિકો વા તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યતે તત્ર ચાન્ત-ર્મુહૂર્તે સ્થિત્વા પુનઃ સ્વભવે ભવાન્તરે વા સંક્રમતે તદા જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણા કાયસ્થિતિ

કારણ ઉનકી જો ભવસ્થિતિ હૈં, ચહી ઉન કી કાયસ્થિતિ કા પ્રમાણ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચ્યોનિક જીવ કિતને કાલ તક લગાતાર તિર્યચ્યોનિક રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક તિર્યચ્ય તિર્યચ્ય હો રહતા હૈં । કાલ સે અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત હો જાતી હૈં, તથા મી તિર્યચ્ય, તિર્યચ્ય હી થના રહ સકતા હૈ । ક્ષેત્ર સે અનન્ત લોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તન । વે પુદ્ગલપરાવર્તન આવલિકા કે અસંખ્યાત વે ભાગ સમજને ચાહિયે । જઘ કોઈ દેવ, મનુષ્ય અથવા નારક તિર્યચ્યોનિક રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર વહાં અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહકર ફિર દેવ, મનુષ્ય યા નારક ભવ મેં જન્મ લે લેના હૈ, ઉસ અવસ્થા મેં અન્તર્મુહૂર્ત કી જઘન્ય કાયસ્થિતિ હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ

તેમની કાયસ્થિતિનું પ્રમાણ કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચ્યોનિક જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર તિર્યચ્યોનિક રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી તિર્યચ્ય, તિર્યચ્ય જ રહે છે કાળથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય છે. ત્યારે પણ તિર્યચ્ય તિર્યચ્ય જ બની રહે છે. ક્ષેત્રથી અનન્તલોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન તે પુદ્ગલ પરાવર્તન આવલિકાનો અસંખ્યાતનો ભાગ સમજવો જોઈએ. ત્યારે કોઈ દેવ, મનુષ્ય અથવા નારક તિર્યચ્યોનિક રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને પછી દેવ, મનુષ્યવા નારકભવમાં જન્મ લઈ લે છે, તે અવસ્થામાં અન્તર્મુહૂર્તની જઘન્ય કાયસ્થિતિ હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અનન્તકાલની છે. યદપિ તિર્યચ્યની કાયસ્થિતિ

રૂપલભ્યતે, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અનન્તકાલપર્યન્તમ્, તસ્ય ચાનન્તસ્ય કાલસ્ય કાલતઃ ક્ષેત્રતશ્ચ દ્વિધા પ્રરૂપણમ્, તત્ર કાલાપેક્ષયા અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ, ક્ષેત્રાપેક્ષયા અનન્તા લોકાઃ, અનન્તેષુ લોકાકાશેષુ પ્રતિસમયમેકૈકપ્રદેશાપહારે ક્રિયમાણે યાવત્યોઽનન્ત ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યો ભવન્તિ તાવતીરનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણી યાંત્રત્ તિર્યગ્યોનિકસ્તિર્યગ્યોનિકત્વેનાવતિષ્ઠતે, તત્ત્વ કાલપરિમાણમ્ અસંખ્યેયપુદ્ગલપરાવર્તરૂપં બોધ્યમ્ અસંખ્યેયપુદ્ગલપરાવર્તાશ્ચ આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગરૂપા બોધ્યાઃ, તથાચાવલિકાયા અસંખ્યેયતમે ભાગે યાવન્તઃ સમયાસ્તાવત્પ્રમાણા અસંખ્યેયપુદ્ગલપરાવર્તાઃ, इदञ्च तिर्यग्योनिकस्य कायस्थितिपरिमाण वनस्पत्यपेक्षयाऽवगन्तव्यं नो तद्विन्नतिर्यग्योनिकापेक्षया, वनस्पतिव्यतिरिक्तानां तिर्यग्योनिकानामेतत्कालप्रमाणकायस्थितेरसद्भावादिति भावः ।

કાયસ્થિતિ અનન્ત કાલ કી હૈ । યદ્યપિ તિર્યચ કી કાયસ્થિતિ અધિક સે અધિક એક ભવ સંબધી ત્રીન પર્યોપમ કી હૈ, ઉસસે અધિક નહીં, કિન્તુ જો તિર્યચ તિર્યચ ભવકો ત્યાગ કર લગાતાર તિર્યચ ભવ મેં હી ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈ—બીચમેં કિસી અન્ય ભવ સેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે, વે અનન્ત કાલ તક તિર્યચ હી બને રહતે હૈ । ઉસ અનન્ત કાલ કા યહાં કાલ ઓર ક્ષેત્ર સે, દો પ્રકાર સે સ્પષ્ટીકરણ કિયા ગયા હૈ । કાલ કી અપેક્ષા અનન્ત ઉત્સર્પિણિયાં ઓર અનન્ત અવસર્પિણિયાં વ્યતીત હો જાતી હૈ, ફિર બી તિર્યગ્યોનિક તિર્યગ્યોનિક હી બના રહતા હૈ । કાલ કા યહ પરિમાણ અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત સમજના ચાહિયે ઓર આવલિકા કે અસંખ્યાત વે આગ મેં જિતને સમય હોતે હૈ, ઉતને અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત સમજને ચાહિયે । તિર્યગ્યોનિક કી યહ જો કાયસ્થિતિ બતલાઈ ગઈ હૈ, વહ વનસ્પતિ કી અપેક્ષા સે હૈ, ઉસસે ભિન્ન તિર્યગ્યોનિકોં કી અપેક્ષા સે નહીં, ક્યોંકિ વનસ્પતિ કાય કે સિવાય અન્ય તિર્યચોં કી કાયસ્થિતિ હતત્રી નહીં હોતી હૈ ।

અધિકથી અધિક એક ભવ સમબન્ધી ત્રણ પર્યોપમની છે, તેનાથી અધિક નથી હોતી, પરંતુ તિર્યચ તિર્યચ ભવને ત્યાગીને નિરન્તર તિર્યચભવમાં જ ઉત્પન્ન થયા કરે છે—વચમાં કે.ઇ અન્ય ભવમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, તેઓ અનન્તકાલ સુધી તિર્યચ બની રહે છે. તે અનન્તકાળનું આહી કાલ અને ક્ષેત્રથી, એમ બે પ્રકારે સ્પષ્ટીકરણ કરાયેલું છે. કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણીયો અને અનન્ત અવસર્પિણીયો વ્યતીત થઇ જાય છે, પછી પણ તિર્યગ્યોનિક તિર્યગ્યોનિક જ બની રહે છે કાળનું આ પરિમાણ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન સમજવું જોઈએ અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જોટલા સમય થાય છે, તેટલાં અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન સમજવા જોઈએ. તિર્યગ્યોનિકની આ જે કાયસ્થિતિ બતાવેલી છે, તે વનસ્પતિની અપેક્ષાએ છે, તેનાથી ભિન્ન તિર્યગ્યોનિકાની અપેક્ષાએ નહીં, કેમકે વનસ્પતિકાયના સિવાય અન્ય તિર્યચોની કાયસ્થિતિ એટલી નથી હોતી,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તિરિક્ષલજોણિની ણં મંને ! ‘તિરિક્ષલજોણિનિત્તિ કાલઘ્રો કેવલ્લિચ્ચરં હોઈ ?’ હે મહન્ત ! તિર્યગ્યોનિકી સ્થલ ‘તિર્યગ્યોનિકી’ इति—તિર્યગ્યોનિકીત્વપર્યાયવિ શિષ્ટતથા કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરં—ક્રિયત્કાલપર્યન્તં મયતિ—તિર્યગ્યોનિકીત્વેન વ્યપ- વિશ્યતે ? મગધાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ઘણેણં અંતોમુદ્દુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિપલિઓ- વમાઈં પુવ્વકોહિપુદ્ધુત્તમઞ્ઞમહિયાઈં’ જઘ્ઘ્ઘ્યેન અન્તર્મુદ્દુત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ પલ્લોપમાનિ પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ બોધ્યાનિ, તથાહિ—તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યાણાં સંજ્ઞપચ્ચેન્દ્રિયાણામ્ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ અઘ્ઘટૌ મવાઃ કાયસ્થિતિસચ્ચેન અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસ્ય મરણાનન્તરં નિપમેન દેવલોકેષ્વેવોત્પાદેન તિર્યગ્યોનિકેઽનુત્પાદાત્ સમ્પમવાઃ પૂર્વકોટચાયુષોઽવસેયાઃ, અઘ્ઘમસ્તુ પર્યન્તર્વિદેવકુર્ણાદિષુ અતસ્સીણિ પલ્લોપમાણિ પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ મવન્તિ, ‘એવં મણુસ્મે વિ મણુસ્મી વિ એવં ચેવ, એવમ્—તિર્યગ્યોનિકરીત્યા મનુષ્યોઽપિ મનુષ્યપિ એવચ્ચેવ- પૂર્વોક્તપ્રકારેણૈવ વક્તવ્યા તથા ચ જઘ્ઘ્ઘ્યેન અન્તર્મુદ્દુત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ પલ્લોપમાનિ પૂર્વ-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં હે મગવન્ ! તિર્યચ્યોનિક સ્ત્રીયાં તિર્યચ્યોનિક સ્ત્રિયોં કે રૂપ મૈં કિતને કાલ તક રહતી હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘ્ઘ્ઘ્ય અન્તર્મુદ્દુત્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ કરોડ પૂર્વ અધિક ત્રીન પલ્લોપમ તક । સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોં ઔર મનુષ્યોં કી કાય- સ્થિતિ અધિક સે અધિક આઠ મવોં કી હૈ । અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે મૃત્યુ કે પશ્ચાત્ નરક સે દેવલોક મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તિર્યચ્યોનિ મૈં નહીં, અત- એવ સાન મવ કરોડ પૂર્વ કી આયુ વાલે સમજ્ઞના ચાહિએ ઔર આઠવાં અન્તિમ મવ દેવકુરુ આદિ મૈં । હસ પ્રકાર સાત કરોડ પૂર્વ અધિક ત્રીન પલ્લોપમ સમજ્ઞના ચાહિએ ।

હસી પ્રકાર મનુષ્ય ઔર મનુષ્યની કે વિષય મૈં મી સમજ્ઞલેના ચાહિએ, અર્થાત્ જઘ્ઘ્ઘ્ય અન્તર્મુદ્દુત્ત ઔર ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ પૂર્વ કોટિ અધિક ત્રીન પલ્લોપમ

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! તિર્યચ્યોનિક સ્ત્રિયો તિર્યચ્યોનિક સ્ત્રિયોના રૂપમાં કેટલા સમય સુધી રહે છે,

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘ્ઘ્ઘ્ય અન્તર્મુદ્દુત્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ કરોડ પૂર્વ અધિક ત્રણ પલ્લોપમ સુધી. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચો અને મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ અધિકથી અધિક આઠ ભવોની છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મૃત્યુના પછી નિયમથી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યચ્યોનિમાં નહીં, તેથી જ સાત ભવ કરોડ પૂર્વ આયુ- વાળા સમજવા ભેદાયે. અને આઠમો અન્તિમ ભવ દેવકુરુ આદિમાં, એ પ્રકારે સાત કરોડ પૂર્વ અધિક ત્રણ પલ્લોપમ સમજવું ભેદાયે,

એજ પ્રકારે મનુષ્ય અને મનુષ્ય સીના વિષયમાં પણ સમજાવેલું ભેદાયે. અર્થાત્ જઘ્ઘ્ઘ્ય અન્તર્મુદ્દુત્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ પલ્લોપમની કાયસ્થિતિ

કોટી પૃથક્ત્વાશ્યધિકાનિ વક્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવેણં મંતે ! દેવત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! દેવઃ સ્વલુ ‘દેવ’ ઇતિ-‘દેવત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરમ્-ક્રિયત્કાલપર્યન્તમ્ ભવતિ-દેવત્વેન અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહેવ નૈરહણ’ યથૈવ નૈરયિકઃ પ્રતિપાદિત સ્તથૈવ દેવોઽપિ પ્રતિપાદનીયઃ, તથા ચ નૈરયિકવદેવ દેવસ્યાપિ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયચ્ચિન્ન-ત્સાગરોપમાણિ વક્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવીણં મંતે ! દેવિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! દેવી સ્વલુ ‘દેવી’ ઇતિ-‘દેવીત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરમ્-ક્રિયત્કાલપર્યન્તમ્ ભવતિ-દેવીત્વેન અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં દસવાસસહસસાઈં ઉકોસેણં પણવન્નં પલિઓવમાઈં’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ ઉત્કૃષ્ટેન પશ્વપશ્ચાશત્ પલ્યોપમાણિ દેવી તાવત્ દેવીત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે તથા ચ દેવાનામપિ ભવસ્થિતેઃ પરિમાણાનુસારમેવ કાયસ્થિતેરપિ પરિમાણમવગતવ્યમ્, દેવીનાન્તુ ઉત્કૃષ્ટેન પશ્વપશ્ચાશત્ પલ્યોપમાણિ કાયસ્થિતિરવસેયા, તાસાં ભવસ્થિતેરુ કૃષ્ટેનાપિ પશ્વપશ્ચાશત્પલ્યોપમપ્રમાણત્વાત્, એતચ્ચાપિ પરિમાણપીશાનદેવ્યપેક્ષયા અવસેયમ્, તદન્યત્ર દેવી-કી કાયસ્થિતિ કહના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દેવ કિતને કાલ તક લગાતાર દેવ બના રહતા હૈ ?
મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસા નારક કે વિષય મેં કહા, વૈસા હી દેવ કે વિષય મેં કહલેના ચાહિયે । અર્થાત્ નારક કે સમાન હી દેવ કી ભી જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ સાગરોપમ કી કાયસ્થિતિ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દેવી કિતને કાલ તક લગાતાર દેવી બની રહતી હૈ ?
મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ તક, ઉત્કૃષ્ટ પચપન પલ્યોપમ તક દેવી કે રૂપ મેં કાયમ રહતી હૈ । દેવોં કી કાયસ્થિતિ કા પરિમાણ ભવસ્થિતિ કે અનુસાર હી સમજના ચાહિયે । દેવિયોં કી ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ પચપન પલ્યોપમ કી હોતી હૈ, અતએવ ઉનકી કાયસ્થિતિ ભી પચપન પલ્યોપમ કી કહી

કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! દેવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર દેવ બની રહે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું નારકના વિષયમાં કહ્યું, તેવું જ દેવના વિષયમાં કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ નારકના સમાન જ દેવની પણ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ સાગરોપમની કાયસ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! દેવી કેટલા સમય સુધી નિરન્તર દેવી બની રહે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમ સુધી દેવી, દેવીના રૂપમાં કાયમ રહે છે. દેવોની કાયસ્થિતિનું પરિમાણ ભવસ્થિતિના અનુસાર જ સમજવું જોઈએ. દેવિયોની ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમની કહેલી છે. તેથી જ તેમની ભવસ્થિતિ પણ પંચાવન પલ્યોપમની જ કહેવી છે, કાયસ્થિતિનું આ

નામેતાવત્યાઃ સ્થિતેરસંભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સિદ્ધેર્ણ મંતે ! સિદ્ધેત્તિ કાલઑ કેવચ્ચિરં હોઈ?’ હે ભદ્રન્ત ! સિદ્ધઃ खलु ‘સિદ્ધ’ ઇતિ-સિદ્ધત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલા-પેક્ષયા કિયચ્ચિરમ્-કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ? સિદ્ધત્વેન અવતિષ્ઠતે? મગવાનાહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘સાદિણ અપજ્જવસિણ’ સાદિકોડપર્યવમિતઃ खलુ સિદ્ધો ભવતિ, સિદ્ધત્વસ્ય ક્ષયાસંભવાત્, સિદ્ધત્વાત્ પ્રચ્યાવયિતું સમર્થાઃ રાગાદયો ભવન્તિ, સિદ્ધસ્ય ભગવતો રાગાદી-નામસંભવાત્, તન્નિમિત્તકર્મપરમાણ્વભાવાત્, તદ્માથ્ર તેપાં-રાગાદીનાં સમૂલઙ્ગપં કપિત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-નેરહ્ણ ણં મંતે ! નેરહ્ણ અપજ્જનણત્તિ કાલઑ કેવચ્ચિરં હોઈ?’ હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકઃ खलુ નૈરયિકાપર્યાપ્તક ઇતિ-નૈરયિકાપર્યાપ્તકત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરમ્-કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ-નૈરયિકાપર્યાપ્તકત્વેન અવતિષ્ઠતે? મગવાનાહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ ? ‘જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યેનાપિ ઉત્કુષ્ટે-

ગઈ હૈ । કાયસ્થિતિ કા યહ પરિમાણ પેશાન દેવિયો કી અપેક્ષા રો કહા ગયા હૈ, વહાં કે સિવાય અન્ય દેવિયો કી ઇતની સ્થિતિ કા સંભવ નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કિનને કાલ તક સિદ્ધ પર્યાય સે યુક્ત રહતે હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ સાદિ અનન્ત હોતા હૈ, સિદ્ધ પર્યાય કી આદિ હૈ કિન્તુ અન્ત નહીં હૈ । સિદ્ધ પર્યાય અક્ષય હૈ । રાગાદિ દોષ હી જન્મ-મરણ કે કારણ હૈં ઓર વે સિદ્ધ જીવ સેં હોતે નહીં હૈ, ક્યોકિ રાગ-દ્વેષ કે કારણ ભૂત કર્મો કા વે સર્વથા ક્ષયકર સુકુતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ અપર્યાપ્ત નારક પનેમેં કિતને કાલ તક બના રહતા હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ અપર્યાપ્ત નારક પનેમેં જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કુષ્ટ મી અન્તર્મુહૂર્ત તક હી રહતા હૈ । ડસકી કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત કી હી હૈ, ક્યોકિ અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્ત સે અધિક કાલ તક રહતી

પરિમાણ ઐશાન દેવિયોની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે. ત્યાંના શિવાય બીજી દેવિયોની એટલી સ્થિતિ સંભવિત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કેટલા કાળ સુધી સિદ્ધ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ સાદિ અનન્ત હોય છે, સિદ્ધ પર્યાયની આદિ છે પણ અન્ત નથી. સિદ્ધપર્યાય અક્ષય છે. રાગાદિ દોષ જ જન્મમરણનું કારણ છે અને તે સિદ્ધ જીવમાં હોતાં નથી, કેમકે રાગદ્વેષના કારણ ભૂત કર્મોના તેઓ સર્વથા ક્ષય કરી દે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકજીવ અપર્યાપ્ત નારક પણથી કેટલા સમય સુધી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકજીવ અપર્યાપ્ત નારકપણથી જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કુષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેની કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની જ છે, કેમકે અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્તથી અધિક કાળ સુધી રહેતી નથી. અન્તર્મુહૂર્ત

નાપિ અન્તર્મુહૂર્તમ્ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકપર્યાપ્તકવરૂપા કાયસ્થિતિરવગન્તવ્યા, તદનન્તરં નૈરયિકાણામવશ્ય પર્યાપ્તાવસ્થાસદ્ભાવાત્ 'एवं जात्र देवी अपज्जत्तिया' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यावत्-तिर्यग्योनિકતत्સ્ત્રી મનુષ્ય મનુષ્યીદેવ દેવ્યોઽપિ અપર્યાપ્તાઃ જઘન્યેનાપિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહૂર્તમ્ કાયસ્થિતિવિશિષ્ટાઃ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિયપજ્જત્તણં મંતે ! નૈરિય-પજ્જત્તણં કાલમ્બો કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકપર્યાપ્તકઃ સ્વલ્પ ‘નૈરયિક-પર્યાપ્તક’ ઇતિ-નૈરયિકપર્યાપ્તવપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં-કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ-નૈરયિકપર્યાપ્તત્વેન અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં દસવાસસહસસાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાનિ ‘ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવપાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં’ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સા-ગરોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાનિ નૈરયિકસ્ય પર્યાપ્તવરૂપા કાયસ્થિતિ રસ્તિ, ગૌતમઃ

નહીં હૈ । અન્તર્મુહૂર્ત કે પશ્ચાત્ પર્યાપ્ત અવસ્થા પ્રારંભ હો જાતી હૈ । ઇસી પ્રકાર તિર્યગ્યોનિક, તિર્યચની, મનુષ્ય, મનુષ્યની, દેવ ઓર દેવિયોં કી-સમી કી અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્ત તક હી રહતી હૈ, અતએવ ઇન સબ કી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ સી અન્તર્મુહૂર્ત કી હી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પર્યાપ્ત નારક કિતને કાલ તક પર્યાપ્ત નારક પર્યાય ચાલા બના રહતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કમ દસ હજાર વર્ષ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કમ તેતીસ સાગરોવમ તક પર્યાપ્ત નારક, પર્યાપ્ત નારક કે રૂપ મેં લગાતાર રહતા હૈ ।

યહાં યહ ધ્યાન રચના ચાહિએ કિ નારક કી જો સમગ્ર સ્થિતિ હૈ, ઉસમેં સે અપર્યાપ્ત અવસ્થા કા એક અન્તર્મુહૂર્ત કમ કર દેને સે પર્યાપ્ત અવસ્થા કી ભવ-સ્થિતિ હોતી હૈ ઓર નારક કી જો ભવસ્થિતિ હૈ, વહી ઉસકી કાયસ્થિતિ સી હૈ ।

પછી પર્યાપ્ત અવસ્થા પ્રારભ થઈ જાય છે. એજ પ્રકારે તિર્યગ્યોનિક, તિર્યચની, મનુષ્ય, મનુષ્ય, સ્ત્રી, દેવ અને દેવિયોની-બધાની અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેથી જ આ બધાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ પણ અન્તર્મુહૂર્તની જ હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત નારક કેટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત નારક પર્યાયવાળા બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોવમ સુધી પર્યાપ્ત નારક, પર્યાપ્ત નારકના રૂપમાં સતત રહે છે.

આહીં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે નારકની જે સમગ્ર સ્થિતિ છે, તેમાંથી અપર્યાપ્ત અવસ્થાનું એક અન્તર્મુહૂર્ત ઓછું કરી દેવાથી પર્યાપ્ત અવસ્થાની ભવસ્થિતિ હોય છે. અને નારકની જે ભવસ્થિતિ છે, તેજ તેની કાયસ્થિતિ પણ છે.

પૃચ્છતિ—‘તિરિક્ખજોણિય પજ્જત્તણ્ઠં મંને ! તિરિક્ખજોણિય પજ્જત્તણ્ઠિ કાલ્લઓ કેવલ્લિરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકપર્યાપ્તકુઃ સ્વત્તુ ‘તિર્યગ્યોનિકપર્યાપ્તક’ ઇતિ—તિર્યગ્યોનિકપર્યાપ્તત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલ્લતઃ—કાલ્પાપેક્ષયા કિયલ્લિરં—કિયલ્લકાલપર્યન્તં ભવતિ—તિર્યગ્યોનિકપર્યાપ્તત્વેન ભવતિષ્ટતે ? ભગવાનાહ—‘ગોતમ’ હે ગૌતમ ! ‘જલ્લણે ણં અંતો મુહુન્નં ઉક્કોસેણં તિન્નિપલ્લિઓલ્લમાઈં અંતોમુહુન્નૂણાઈં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ પલ્લોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાણિ તિર્યગ્યોનિક પર્યાપ્તત્વરૂપા કાયસ્થિતિ વોંધયા, ‘એવં તિરિક્ખજોણિણિ પજ્જત્તિયા વિ’ એવમ્—તિર્યગ્યોનિકપર્યાપ્તરૂપત્તિર્યગ્યોનિકી પર્યાપ્તિકાપિ તિર્યગ્યોનિકીપર્યાપ્તત્વેન જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ પલ્લોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાણિ કાયસ્થિતિ વિશિષ્ટતયા ભવતિષ્ટતે, ‘એવં મણુસ્સે વિ મણુસ્સી વિ’ એવમ્—તિર્યગ્યોનિકપર્યાપ્તકરીત્યા મનુષ્યોઽપિ પર્યાપ્તકો મનુષ્યપિ પર્યાપ્તિકા પર્યાપ્તત્વેન જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતલ્લીણિપલ્લોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાણિ કાયસ્થિતિવિશિષ્ટતયા ભવતિષ્ટતે, ‘એવં ચેવ પજ્જત્તણ્ઠં જહા જેરહ્ય પજ્જત્તણ્ઠં’ એવલ્લેવ—તિર્યગ્યોનિક મનુષ્યપર્યાયપ્તકત્તેવ દેવ.

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તિર્યચ્યોનિક પર્યાપ્ત કિત્તને કાલ તક તિર્યચ્યોનિકપર્યાપ્ત અવસ્થા મેં લગાતાર વના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કમ ત્રીણ પલ્લોપમ તક પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય લગાતાર પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય પર્યાય વાલા રહતા હૈ । યહી હમ્મકી કાયસ્થિતિ હૈ ।

હમ્મી પ્રકાર પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય યોનિની મ્મી પર્યાપ્ત તિર્યચ્યોનિની પર્યાય સે યુક્ત જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કમ ત્રીણ પલ્લોપમ તક રહતી હૈ । તિર્યચ્ય કી તરહ મનુષ્ય ઓર મનુષ્યની કી કાયસ્થિતિ મ્મી જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કમ ત્રીણ પલ્લોપમ કી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । પર્યાપ્તક દેવ કી કાયસ્થિતિ પર્યાપ્તક નારક કે સમાન હૈ, અર્થાત્ દેવ કી મ્મી

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તિર્યચ્યોનિક પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી તિર્યચ્યોનિક પર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિરન્તર થની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્લોપમ સુધી પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય સતત પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય પર્યાયવાળા રહે છે. આજ્ઞ ઓની કાયસ્થિતિ છે.

ઓજ પ્રકારે પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય યોનિની પણ પર્યાપ્ત તિર્યચ્ય યોનિની પર્યાયથી યુક્ત જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્લોપમ સુધી રહે છે. તિર્યચ્યની જેમ મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રીની કાયસ્થિતિ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્લોપમની સમજ્ઞ લેવી જોઈએ. પર્યાપ્ત દેવની કાયસ્થિતિ પર્યાપ્તક નારકના સમાન છે, અર્થાત્ દેવની પણ જઘન્ય કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત

પર્યાપ્તકોઽપિ યથા નૈરયિકપર્યાપ્તક ઉક્તસ્તથા વક્તવ્યઃ તથા ચ દેવપર્યાપ્તકો જઘન્યેન દશ વર્ષસદસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાનિ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાનિ પર્યાપ્તત્વેન કાયસ્થિતિવિશિષ્ટતથા અવતિષ્ઠતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'દેવી પજ્જત્તિયા ણં મંતે ! દેવી પજ્જત્તિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?' હે મદન્ત ! દેવી પર્યાપ્તિકા સ્વલુ 'દેવી પર્યાપ્તિકા' ઇતિ-દેવી પર્યાપ્તિકત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-શાલાપેક્ષયા કિયન્નિવરમ્ કિયત્કાલ-પર્યન્તં ભવતિ, દેવી પર્યાપ્તત્વેન અવતિષ્ઠતે ? ભગવાનાહ-‘ઘોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં દસવાસસદસ્રાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં’ જઘન્યેન દશવર્ષસદસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાનિ ‘ઉક્કોસેણં પણ્ણવન્નં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં’ ઉત્કૃષ્ટેન પચ્ચપચ્ચાશત્ પલ્યોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તોનાનિ દેવી પર્યાપ્તત્વેન અવતિષ્ઠતે ઇત્યાશયઃ, ‘દારં ૨’

દ્વિતીયં ગતિદ્વારં સમાપ્તમ્

અથ ઇન્દ્રિયદ્વારમ્

મૂલમ્-સંદિદિય ણં મંતે ! સંદિદિય ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! સંદિદિય દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-અણાઈય વા અપજ્જવસિય, અણાઈય સપજ્જવસિય, ઇગિંદિય ણં મંતે ! ઇગિંદિય ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણ-સ્સઈ કાલો, વેઈંદિય ણં મંતે ! વેઈંદિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંયેઙ્ગં કાલં, એવં તેઈંદિય

જઘન્ય કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત કમ દસ હજાર વર્ષ કો ઔર ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત કમ તેતીસ સાગરોપમ કી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત દેવી, પર્યાપ્ત દેવી કે રૂપ મેં કિતને કાલ તક રહતી હૈ ? અર્થાત્ પર્યાપ્ત દેવી કી કાયસ્થિતિ કિતને કાલ કી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કમ દસ હજાર વર્ષ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત કમ પચ્ચપન પલ્યોપમ કી હૈ । ઇતને કાલ તક પર્યાપ્ત દેવી લગાતાર પર્યાપ્ત દેવી-પર્યાય વલી બની રહતી હૈ । (દ્વાર ૨)

ઓછા દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેતીસ સાગરોપમની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત દેવીઓ પર્યાપ્ત દેવીના રૂપમાં કેટલા સમય સુધી રહે છે ? અર્થાત્ પર્યાપ્ત દેવીની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા પંચાવન પલ્યોપમની છે. એટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત દેવી અવિરત પર્યાપ્ત દેવી પર્યાયવાળી રહે છે. (દ્વાર ૨)

ચરિંદિય વિ, પંચિંદિયણં મંતે ! પંચિંદિય ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસહસ્સં સાહરેગં,
 અર્ણિંદિયણં પુચ્છા, ગોયમા ! સાહિય અપજ્જવસિય, સહંદિયપજ્જત્તણં ણં
 મંતે ! સહંદિયપજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાતિરેગં, ઇર્ણિંદિય પજ્જત્તણં ણં
 મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જાહં વાસ-
 સહસ્સાહં, વેહંદિયપજ્જત્તણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
 ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જાહંસાહં, તેહંદિયપજ્જત્તણં ણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જાહં રાહંદિયાહં, ચરિંદિયપજ્જત્તણં મંતે !
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જા સાસા, પંચિ-
 દિયપજ્જત્તણં મંતે ! પંચિંદિયપજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં, સહંદિય
 અપજ્જત્તણં ણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ
 અંતોમુહુત્તં, એવં પંચિંદિય અપજ્જત્તણં । દારં ૩ ॥સૂ. ૨॥

છાયા-સેન્દ્રિયઃ સ્વલુ મદન્ત ! સેન્દ્રિય ઇતિ કાલઃ ત્તિયચ્ચિરં માતિ ? ગૌતમ ? સેન્દ્રિયો
 દિવિયઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્વથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકઃ સપર્યવસિતઃ એકેન્દ્રિયઃ

ઇન્દ્રિયદ્વાર વસ્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(સહંદિય ણં મંતે ! સહંદિય ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ !
 સેન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિય સહિત જીવ સેન્દ્રિય પનેમેં કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?
 (ગોયમા ! સહંદિય દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય જીવ દો પ્રકાર કા કહા
 હૈ (તં જહા અણાહિય વા અપજ્જવસિય) વહ્ હસ પ્રકાર અનાદિ અનન્ત (અણાહિય
 સપજ્જવસિય) ઓર અનાદિ સાન્ત (ઈર્ણિંદિય ણં મંતે ! ઈર્ણિંદિય ત્તિ કાલઓ

ઇન્દ્રિય વસ્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(સહંદિય ણં મંતે ! સહંદિય ત્તિ કાલ ઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિયપણામાં
 અર્થાત્ ઇન્દ્રિય સહિત જીવ સેન્દ્રિય કેટલા સમય સુધી રહે છે ? (ગોયમા ! સહંદિય દુવિહે
 પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય બે પ્રકારના ઠહ્યા છે (તં જહા અણાહિય વા અપજ્જવસિય) તે
 આ પ્રકારે અનાદિ અનન્ત (અણાહિય સપજ્જવસિય) અને અનાદિસાન્ત.

(ઈર્ણિંદિય ણં મંતે ! ઈર્ણિંદિય ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય કેટલા

खलु भदन्त ! एकेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन अनन्तं कालम् वनस्पतिकालः, द्वीन्द्रियः खलु भदन्त ! द्वीन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयं कालम्, एवं त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियोऽपि, पञ्चेन्द्रियः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्, अनिन्द्रियः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकः अपर्यवसितः, सेन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! सेन्द्रियपर्याप्तक इति

केवच्चिरं होइ ? हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कितने काल तक एकेन्द्रिय रहता है ?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, और उत्कृष्ट अनन्त काल (वणस्सइ कालो) वनस्पति काल पर्यन्त एकेन्द्रिय पनेमें रहता है ।

(वेइंदिए णं भंते ! वेइंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय कितने काल तक द्वीन्द्रिय पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात काल (एवं तेइंदिय-चउरिंदिए वि) इसी प्रकार त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय भी (पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय कितने काल तक पंचेन्द्रिय पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवम-सहस्सं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट सहस्र सागरोपम (साइरेगं) कुछ अधिक

(अणिंदिए णं पुच्छा ?) अनिन्द्रिय संबंधी प्रश्न ? (गोयमा साइए अपज्ज-वसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त

(सइंदिय पज्जत्तए णं भंते ! सइंदियपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे

ठाण सुधी अकेन्द्रिय पण्णामां रडे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट अनन्तकाल (वणस्सइकालो) वनस्पतिकाल पर्यन्त.

(वेइंदिए णं भंते ! वेइंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय डेटला ठाण सुधी द्वीन्द्रिय रडे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यातकाल (एवं तेइंदिय-चउरिंदिए वि) ऐसे प्रकारे त्रीन्द्रिय अने चार धन्द्रिय पण्णु.

(पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय डेटला समय सुधी पंचेन्द्रिय पण्णामां रडे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवम सहस्सं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट सहस्रसागरोपम (साइरेगं) कांछ अधिक.

(अणिंदिएणं पुच्छा ?) अनिन्द्रिय संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! साइए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त.

(सइंदिए पज्जत्तए णं भंते ! सइंदियपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् !

कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथ-
क् वं सातिरेकम्, एकेन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,
उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, द्वीन्द्रियपर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्त-
र्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयवर्षाणि, त्रीन्द्रियपर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,
उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिदिनानि, चतुरिन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम !
जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येया मासाः, पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय

भगवान् ! सेन्द्रिय पर्याप्तक कितने काल तक सेन्द्रिय पर्याप्तक पनेमें रहता
है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सादरेणं)
हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट पृथक्त्व शत सागरोपम से कुछ अधिक

(एगिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय पर्याप्तक संबंधी
प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे
गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष

(वेइंदियपज्जत्तए णं पुच्छा ?) द्वीन्द्रिय पर्याप्त के विषय में पृच्छा ? (गोयमा !
जहण्णेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं संखेज्जवासाइं) हे गौतम ! जघन्य अंतर्मुहूर्त पर्यन्त
एवं उत्कृष्ट संख्यात वर्ष पर्यन्त

(तेइंदियपज्जत्तए णं पुच्छा ?) त्रीन्द्रियपर्याप्त संबंधी पृच्छा ? (गोयमा !
जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्त-
र्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात रात्रिदिन (चउरिंदियपज्जए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भग-
वन् ! चौइन्द्रिय पर्याप्त के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त,
उक्कोसेणं संखेज्जा मासा) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त उत्कृष्ट संख्यात मास

सेन्द्रिय पर्याप्त डेटला काण सुधी सेन्द्रिय पर्याप्त पणामा रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो
मुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट पृथक्त्व से
सागरोपमथी काइं अधिक

(एगिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय पर्याप्तक सम्बन्धी प्रश्न !
(गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य
अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष

(वेइंदिय पज्जत्तए णं पुच्छा ?) द्वीन्द्रिय पर्याप्तना विषयमा प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं
अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जवासाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात वर्ष

(तेइंदिय पज्जत्तए णं पुच्छा ?) त्रीन्द्रिय पर्याप्त सम्बन्धी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं
अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट
संख्यात रात्रि दिवस (चउरिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! चतुरिन्द्रिय
पर्याप्तना विषयमा पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जा मासा) हे
गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात मास

પર્યાપ્તક્રમ इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरो-
पमशतपृथक्त्वम्, सेन्द्रियापर्याप्तकः खलु गदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि
अन्तर्मुहूर्तम्, एवं चावत् पञ्चेन्द्रियापर्याप्तकः, द्वारम् ३ ॥ सू. २ ॥

ટીકા-પૂર્વ નૈરયિકાદિ ગતિપદમધિકૃત્ય કાયસ્થિતિઃ પ્રરૂપિતા, અથ તૃતીયમ્ इन्द्रि-
यपदमधिकृत्य कायस्थितिं प्ररूपयितुमाह-‘સંદિયેણં મંતે ! સંદિયિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં
હોઈ ?’ હે ભદન્ત ! સેન્દ્રિયઃ-સહ-વિધમાનમ્ इन्द्रियं यस्य सः, इन्द्रियेण सहितोवा सेन्द्रियः
સ-ખલુ જીવઃ ‘સેન્દ્રિય इति’-‘સેન્દ્રિયત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિય-
ચ્ચિરં-કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ-સેન્દ્રિયત્વેન અવતિપ્રુતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
‘સંદિયે દુવિહે પજ્જત્તે’ સેન્દ્રિયો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘તં જહા-અણાઈણ વા અપજ્જવસિણ, અણા-
પંચિંદિયપજ્જત્તણં મંતે ! પંચિંદિયપજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે મગ-
વન્ ! પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કિતને કાલ તક પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત પનેમેં બના રહતા હૈ ?
(ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં) હે ગૌતમ !
જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત, ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ જ્ઞાન પૃથક્ત્વ-દો સૌ સાગરોપમ સે નૌ
સૌ સાગરોપમતક (સંદિય અપજ્જત્તણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે મગવન્ ! સેન્દ્રિય
અપર્યાપ્ત સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘ-
ન્ય સે મી, ઉત્કૃષ્ટ સે મી અન્તર્મુહૂર્ત્ત (એવં પંચિંદિય અપજ્જત્તણં) હસી પ્રકાર
પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત । (દ્વાર ૩)

ટીકાર્થ-હસસે ‘પહેલે નારકગતિ આદિ કો લેકર કાયસ્થિતિ કી પ્રરૂપણા
કી ગઈ, અવ તીસરે इन्द्रियपद को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाती है ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! સેન્દ્રિય અર્થાત્ इन्द्रिय सहित जीव सेन्द्रिय
કહા જાતા હૈ વે કિતને કાલ તક લગાતાર સેન્દ્રિય પનેમેં બના રહતા હૈ ?

(પંચિંદિય પજ્જત્તણં મંતે ! પંચિંદિયપજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ !
પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કેટલા ઠાળ સુધી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમ સયપુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ટ
સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ અર્થાત્ બસો સાગરોપમથી નવસો સાગરોપમ સુધી.

(સંદિય અપજ્જત્તણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત સંબંધી પૃચ્છા ?
(ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) જઘન્યથી પણ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત્ત
(એવં પંચિંદિય અપજ્જત્તણં) એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (દ્વાર ૩)

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં નારક ગતિ આદિને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાઈ,
હવે ત્રીજા इन्द्रिय पदને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિય અર્થાત્ इन्द्रिय सहित जीव सेन्द्रिय કેટલા
ઠાળ સુધી નિરન્તર બની રહે છે ?

इए सपर्यवसिए' तथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिकः सपर्यवसितश्च, तथा च इन्द्रियं द्विविधं लब्धीन्द्रियं द्रव्येन्द्रियञ्च, तत्र प्रकृते लब्धीन्द्रियप्रवगन्तव्यम्, तद्विग्रह-गतावपि वर्तते इन्द्रियपर्याप्तस्यापि च वर्तते, एवञ्च संसारी खलु नियतः सेन्द्रियः, संसारस्य चानादित्वात् सेन्द्रियस्यापि अनादित्वं सिध्यति तत्रापि यः कदाचिदपि न सेत्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते सेन्द्रियत्वपर्यायस्य कदाचिदपि अव्यवच्छेदात्, यः खलु सेत्स्यति सोऽनादि सपर्यवसितो व्यपदिश्यते, मुक्त्यवस्थायां सेन्द्रियत्वपर्यायस्या भावात्, गौतमः पृच्छति-‘एगिदिए णं भंते ! एगिदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?’ हे भदन्त ! एकेन्द्रियः खलु जीवः ‘एकेन्द्रिय इति’-एकेन्द्रियत्व पर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-एकेन्द्रियत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहूत्त उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो’ जघन्येन

भगवान्-हे गौतम ! सेन्द्रिय जीव दो प्रकार के कहे गए हैं, वे इस प्रकार -अनादि अनन्त और अनादि सान्त । इन्द्रिय के दो भेद हैं-लब्धीन्द्रिय और द्रव्येन्द्रिय । इस प्रकरण में लब्धीन्द्रिय स्वयंज्ञता चाहिए और वह विग्रहगति में भी विद्यमान रहती है और इन्द्रिय पर्याप्त जीव में भी पाई जाती है । इस अपेक्षा से संसारी जीव नियम से सेन्द्रिय ही रहता है और संसार अनादिकाल से है, अतः सेन्द्रिय की भी अनादिता सिद्ध होती है । उनमें भी जो कभी सिद्धि प्राप्त नहीं करेगा, वह अनादि-अनन्त सेन्द्रिय कहलाता है, क्योंकि उसकी सेन्द्रिय अवस्था का कभी विच्छेद नहीं होता । किन्तु जो जीव कभी न कभी सिद्धि प्राप्त करेगा, वह अनादि सान्त कहलाता है, क्योंकि मुक्ति-अवस्था में सेन्द्रिय पर्याय का अभाव हो जाता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कितने काल तक लगातार एकेन्द्रिय पनेमें बना रहता है ?

श्री भगवन्-हे गौतम ! सेन्द्रिय જીવ બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે-અનાદિ અનન્ત અનાદિ સાન્ત ઇન્દ્રિયોના બે ભેદ છે-લબ્ધીન્દ્રિય અને દ્રવ્યેન્દ્રિય આ પ્રકરણમાં લબ્ધીન્દ્રિય સમજવી ભેદબે અને તે વિગૃહગતિમાં પણ વિદ્યમાન રહે છે અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવમાં પણ મળી આવે છે. એ અપેક્ષાથી સંસારી જીવ નિયમથી દ્વીન્દ્રિય જ રહે છે અને સંસાર અનાદિકાળથી છે, તેથી સેન્દ્રિયની પણ અનાદિતા સિદ્ધ થાય છે. તેમાં પણ જે કોઈ વાર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરે, તે અનાદિ અનન્ત સેન્દ્રિય કહેવાય છે, કેમકે તેની સેન્દ્રિય અવસ્થાનો ક્યારેય વિચ્છેદ નથી થતો, પણ જે જીવ ક્યારેક પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે તે અનાદિ સાન્ત કહેવાય છે, કેમકે મુક્તિ અવસ્થામાં સેન્દ્રિય પર્યાયનો અભાવ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! એકેન્દ્રિય જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર એકેન્દ્રિય બની રહે છે ?

અન્તર્ગૃહૃતમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં યાવદ્ 'એકેન્દ્રિય' इति—એકેન્દ્રિયત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે, સચાનન્તકાલો વનસ્પતિકાલરૂપો વોધ્યઃ, અગ્રે યાવદ્ વનસ્પતિકાલ પરિમાણમભિધાસ્યતે તાવન્તં કાલં યાવદિત્યર્થઃ, વનસ્પતિકાયાશ્ચૈકેન્દ્રિયો ભવતિ એકેન્દ્રિયપદે તસ્યાપિ સમાવેશાત્, વનસ્પતિકાલપરિમાણન્તુ—'અણંતાઓ ઉત્સર્પિણી ઓસર્પિણીઓ કાલઓ, સ્વેતઓ અણંતા લોગા અસંખ્યજ્ઞા પોગ્ગલપરિચટ્ટા તેણં પોગ્ગલપરિચટ્ટા ચાવલિયાએ અસંખ્યજ્ઞા ભાગો' इति, અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽનન્તા લોકાઃ, અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ, તે સ્વલુ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગઃ, इति, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'વેદિદિષ્ણં મંતે ! વેદિદિષ્ણં કાલઓ કેવલચિરં હોઈ ?' મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયઃ સ્વલુ જીવઃ 'દ્વીન્દ્રિય' इति—દ્વીન્દ્રિયત્વપર્યાયવિશિષ્ટત્વાદા કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા કિયન્નિચરં—કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ—

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્યન્ય અન્તર્ગૃહૃત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય અવસ્થા મેં બના રહતા હૈ । વહ અનન્તકાલ ઉતના સમજના ચાહિએ જિતના વનસ્પતિકા કાલ હૈ, અર્થાત્ આગે વનસ્પતિકા જિતના કાલ કહા જાએગા, ઉતને કાલ તક એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય રહતા હૈ । વનસ્પતિકાચ એકેન્દ્રિય હોના હૈ, અતઃ એકેન્દ્રિયપદ મેં ઉસકા મી સમાવેશ હોતા હૈ । વનસ્પતિ કાચ કે કાલ કા પ્રમાણ હેસ પ્રકાર હૈ—કાલ સે અનન્ત ઉત્સર્પિણી ઓર અનન્ત અવસર્પિણી, ક્ષેત્ર સે અનન્ત લોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત ઓર વે પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકા કા અસંખ્યાતવાં ભાગ સમજના ચાહિએ, અર્થાત્ આવલિકા કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં જિતને સમય હોતે હૈ, ઉતને પુદ્ગલપરાવર્ત યહાં સમજના ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ દ્વીન્દ્રિય જીવ કિતને કાલ તક દ્વીન્દ્રિય પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્યન્ય અન્તર્ગૃહૃત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય અવસ્થામા ણની રહે છે. તે અનન્તકાળ એટલો સમજવો જોઈએ કે જેટલો વનસ્પતિનો કાળ છે, અર્થાત્ આગળ વનસ્પતિનો જેટલો કાળ કહેવાશે તેટલો કાળ સુધી એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય રહે છે. વનસ્પતિકાચ એકેન્દ્રિય હોય છે, તેથી એકેન્દ્રિય પદમાં તેનો પણ સમાવેશ થાય છે. વનસ્પતિકાચનું પ્રમાણ આ પ્રકારે છે—કાળથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી અને અનન્ત અવસર્પિણી, ક્ષેત્રથી અનન્તલોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત અને તે પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમો ભાગમાં જેટલો સમય હોય છે, એટલો પુદ્ગલ પરાવર્ત આહી સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ કેટલો સમય સુધી દ્વીન્દ્રિય પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

દ્વીન્દ્રિયત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે ? મગવાનહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જટ્ટણેણં અંતોમુદ્દત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્ઞં કાલં’ જઘન્યેન અન્તર્મુદ્દર્તમ્, ઉત્ક્રુષ્ટેન સંઘયેયં કાલં સંઘયેયાનિ વર્ષમહસ્રાણિ યાવત્ દ્વીન્દ્રિયો દ્વીન્દ્રિયત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે, ‘વિઘલેન્દ્રિયાણાં વર્ષસહસ્રાણિ સંઘયેયાનિ’ इति वचनप्रामाण्यात् तथाचोक्तम्-‘विगल्लिंदियाणय वाससहस्सा संखेज्जा’ इति, ‘एवं तेइंदिय-चउरिंदियवि’ एवम्-द्वीन्द्रियोक्तरीत्या त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियोऽपि जघन्येन अन्तर्मुद्वर्तम्, उत्कृष्टेन संघयेयं कालं यावत् त्रीन्द्रियत्वचतुरिन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, संघयेयकालश्च संघयेयानि वर्षसहस्राणि अवगन्तव्यानि, गौतमः पृच्छति-‘पंचिंदिय णं मंने ! पंचिंदियत्ति कालो केवच्चिरं होइ ?’ हे मदन्त ! पञ्चेन्द्रियः सन्तु ‘पञ्चेन्द्रिय’ इति-पञ्चेन्द्रियत्वपर्यायेण विशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया क्वचिच्चिरं-क्वित्कालपर्यन्तं भवति-पञ्चेन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते ? मगवा गह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जट्टण्णेणं अंतोमुद्वत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसहसं साइरेणं’ जघन्येन अन्तर्मुद्वर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमसहसं सातिरेकं यावत् पञ्चेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, तच्च सातिरेकं सागरोपमसहसं नैरयिकतिर्यगो-

મગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદ્દર્ત તક, ઉત્ક્રુષ્ટ સંઘયાતકાલ અર્થાત્ સંઘયાત હજાર વર્ષ તક દ્વીન્દ્રિય જીવ દ્વીન્દ્રિય બના રહતા હૈ । કહા મી હૈ-‘વિઘલેન્દ્રિયોં કા સંઘયાત હજાર વર્ષ કા કાલ હોના હૈ । ઓર મી કહા હૈ-‘વિગલિંદિયાણ વાસસહસ્સા સંઘેજ્ઞા’ ।

દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવ મી જઘન્ય અન્તર્મુદ્દર્ત તક ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સંઘયાત કાલ તક ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય પર્યાય સે યુક્ત રહતે હૈ । યહાં સંઘયાતકાલ કા અભિ પ્રાય સંઘયાત વર્ષ સમજના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિય જીવ કિનને કાલ તક પંચેન્દ્રિયત્વ પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદ્દર્ત તક, ઉત્ક્રુષ્ટ કુછ અધિક હજાર સાગરોપમ તક પંચેન્દ્રિય જીવ લગાતાર પંચેન્દ્રિય બના રહતા હૈ । યહાં જો કુછ

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદ્દર્ત સુધી, ઉત્ક્રુષ્ટ સંજ્યાતકાળ અર્થાત્ સંજ્યાત હજાર વર્ષ સુધી દ્વીન્દ્રિય એવ દ્વીન્દ્રિય બની રહે છે. અને કહું પણ છે-વિગલિંદિયાણ વાસસહસ્સા સંઘેજ્ઞા, દ્વીન્દ્રિયોની સમાન ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય એવ પણ જઘન્ય અન્તર્મુદ્દર્ત સુધી અને ઉત્ક્રુષ્ટ સંજ્યાતકાળ સુધી ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. અહીં સંજ્યાતકાળનો અભિપ્રાય સંજ્યાતવર્ષ સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય એવ કેટલા કાળ સુધી પંચેન્દ્રિય પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદ્દર્ત સુધી, ઉત્ક્રુષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર સાગરોપમ સુધી પંચેન્દ્રિય એવ નિરન્તર પંચેન્દ્રિય બની રહે છે. અહીં જે કાંઈક

નિક પશ્ચેન્દ્રિય મનુષ્યદેવગતે ચતુષ્ટયભ્રમણેન ઓચસેયમ્ તતોઽધિકંતુ ન સંભવતિ એતાવત્
 એવ કાલસ્ય કેવલવેદસોપલભ્યમાનત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અણિદિણં પુચ્છા’ અનિન્દ્રિયઃ—
 સિદ્ધઃ સ્વલુ અનિન્દ્રિયત્વપર્યાયેણ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તં રિદ્ધત્વેન અવતિષ્ઠતે ? ઇતિ
 પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સાદિ અપજ્જત્તરિણ’ સ દિવોઽપર્યવસિતઃ
 સિદ્ધઃ અનિન્દ્રિયત્વેન અવતિષ્ઠતે, અનિન્દ્રિય એતાવત્ દ્રવ્યભાવેન્દ્રિયવિકલો ભવતિ, સ ચ
 દ્રવ્યભાવેન્દ્રિયવિકલ સિદ્ધ એવેતિ સિદ્ધશ્ચ સાચપર્યાવસિતો ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સં
 દિયપજ્જત્તરિણં મંતે ! સંદિયપજ્જત્તરિણં કાલયો કેવલચિરં હોઈ ?’ હે ભદન્ત ! સેન્દ્રિય
 પર્યાપ્તકઃ સ્વલુ જીવઃ ‘સેન્દ્રિયપર્યાપ્તક’ ઇતિ—સેન્દ્રિયપર્યાપ્તકત્વપર્યાય વિશિષ્ટતયા કાલતઃ—
 કાલાપેક્ષયા કિયત્ત્વમ્—કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ—સેન્દ્રિયપર્યાપ્તકત્વેન અવતિષ્ઠતે ? ભગ-
 વાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠણેણ અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં સાગરોવમસયમુહુત્તં સાતિરેણં’

અધિક હજાર સાગરોપમ કહા હૈ સો નૈરયિક તિર્યગ્ગોનિક મનુષ્ય તથા દેવગતિ,
 ઇન ચારોં મેં ભ્રમણ કરને સે જાનના ચાહિયે । ઇસસે અધિક કાલ નહીં હો
 સકતા, ક્યોંકિ કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા પંચેન્દ્રિય કા કાલ ઇતના હી જાના ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનિન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં સે રહિત (સિદ્ધ)
 જીવ કિતને કાલ તક અનિન્દ્રિય બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનિન્દ્રિય જીવ અનિન્દ્રિય કે રૂપ મેં સાદિ અનન્ત
 કાલ તક રહતા હૈ । જો દ્રવ્યેન્દ્રિયોં ઓર ભાવેન્દ્રિયોં સે રહિત હો, વહ
 અનિન્દ્રિય કહ લાતા હૈ । એસા જીવ સિદ્ધ હી હોતા હૈ ઓર સિદ્ધ કી સ્થિતિ
 સાદિ અનન્ત કાલ કી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત કે
 રૂપ મેં કિતને કાલ તક રહતા હૈ ।

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ શત
 અધિક હજાર સાગરોપમ કહ્યુ છે તે નૈરયિક, તિર્યગ્ગોનિક મનુષ્ય તથા દેવગતિ, આ
 ચારેમાં ભ્રમણ કરવાથી જાણવું જોઈએ એનાથી અધિકકાળ નથી થઈ શકતો, કેમકે
 કેવળજ્ઞાનના દ્વારા પંચેન્દ્રિયનો કાલ આટલો જાણવામાં આવ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનિન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોથી રહિત (સિદ્ધ) એવ
 કેટલા સમય સુધી અનિન્દ્રિય બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનિન્દ્રિય એવ અનિન્દ્રિયના રૂપમાં સાદિ અનન્તકાળ સુધી
 રહે છે. જે દ્રવ્યેન્દ્રિયો અને ભાવેન્દ્રિયોથી રહિત હોય, તે અનિન્દ્રિય કહેવાય છે. એવો
 એવ સિદ્ધ જ હોય છે અને સિદ્ધની સ્થિતિ સાદિ અનન્તકાળની હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત એવ સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તના રૂપમાં
 કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ શતસાગરો-

જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકં યાવત્ સેન્દ્રિયપર્યાપ્તકઃ સેન્દ્રિયપર્યાપ્તકત્વેન અવતિષ્ઠતે, પર્યાપ્તકશ્ચાત્ર લબ્ધ્યપેક્ષયા અવસેયઃ, સ ચ વિગ્રહગતિરપિ કરણૈરપર્યાપ્તમ્યાપિ ચ સંભવતિ તસ્માત્ ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં સાગરોપમશતપૃથક્ત્વમુપપદ્યતે અન્યથા-કરણપર્યાપ્તત્વસ્યોત્કૃષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહૂર્તોન અયક્લિંશત્ સાગરોપમપ્રમાણતયોપલભ્ય-યાનત્વાત્ સાતિરેકસાગરોપમશતપૃથક્ત્વં નોપપદ્યતે; એવમગ્રેઽપિ પર્યાપ્તત્વં લબ્ધ્યપેક્ષયૈવા-વસેયમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એગિદિય પજ્જત્તણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તકઃ સ્વલુ એકેન્દ્રિયપર્યાપ્તત્વપર્યાયેણ કિયત્કાલપર્યન્તં કાલાપેક્ષયા અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संखयेयानि वर्षसहस्राणि यावत् एकेन्द्रिय-

સાગરોપમ સે સ્ત્રી કુછ અધિક કાલ તક સ્ત-ઇન્દ્રિય જીવ સ્ત-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત બના રહતા હૈં । યહાં પર્યાપ્તક લબ્ધિ કી અપેક્ષા સે સમજના યાહિયે । લબ્ધિ કી અપેક્ષા સે વિગ્રહગતિ મેં સ્ત્રી જીવ પર્યાપ્ત હોતા હૈ, બલે હી વહ કરણ સે અપર્યાપ્ત હો અત એવ ઉત્કૃષ્ટ દો સૌ સાગરોપમ સે નૌ સૌ સાગરોપમ સે કુછ અધિક કાલ સિદ્ધ હો જાતા હૈ । કરણપર્યાપ્ત પર્યાય કા કાલ તો અધિક સે અધિક અન્તર્મુહૂર્ત કમ તેત્રીસ સાગરોપમ તક કા હી હોતા હૈ, અતએવ વહ પૃથક્ત્વ સૌ સાગરોપમ હો નહીં સકતા । આગે સ્ત્રી લબ્ધિ કી અપેક્ષા સે હી પર્યાપ્તત્વ સમજના યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ તક એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત રૂપસે બના રહતા હૈ । પૃથિવીકાયિક

પમથી પણ કાંઈક અધિકકાળ સુધી સ-ઇન્દ્રિય એવ સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે. અહીં પર્યાપ્તક લબ્ધિની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. લબ્ધિની અપેક્ષાથી વિગ્રહગતિમાં પણ એવ પર્યાપ્ત થાય છે, ભલે પછી તે કરણથી અપર્યાપ્ત હોય, તેથી જ ઉત્કૃષ્ટ બસો સાગરોપમથી નૌસો સાગરોપમથી કાંઈક અધિકકાલે સિદ્ધ થઈ જાય છે. કરણ પર્યાપ્ત-પર્યાયનો કાળ તો અધિકથી અધિક અન્તર્મુહૂર્ત યોછા તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીનો જ હોય છે, તેથી જ તે પૃથક્ત્વ સો સાગરોપમ થઈ ન શકે. આગળ પણ લબ્ધિની અપેક્ષાએ જ પર્યાપ્તકત્વ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત એવ કેટલા સમય સુધી એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત એવ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તરૂપે બની રહે છે. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય

પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયપર્યાપ્તકત્વેન અવતિષ્ઠતે, એકેન્દ્રિયસ્ય પૃથિવીકાયિકસ્ય હિ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાવિંશતિ વર્ષસહસ્રાણિ ભવસ્થિતિઃ, અપ્કાયિકસ્ય સપ્ત વર્ષસહસ્રાણિ, વાયુકાયિકસ્ય ત્રીણિ વર્ષસહસ્રાણિ વનસ્પતિકાયિકસ્ય દશ વર્ષપહસ્રાણિ ભવસ્થિતિઃ, તતો નિરન્તરકતિપયપર્યાપ્ત ભવસંકલનેન સંખ્યેયાનિ વર્ષસહસ્રાણિ સંમગ્નિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેદંદિય પજ્જત્તણં પુચ્છા’ દ્વીન્દ્રિયપર્યાપ્તકઃ खलु દ્વીન્દ્રિયપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તં તાવદવતિષ્ઠતે ? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંતોમ્મહુત્તં ઉક્કો-સેણં સંખેજ્જવાસાઈ’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તસ્મ ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયવર્ષાણિ યાવદ્ દ્વીન્દ્રિયપર્યાપ્તકો દ્વીન્દ્રિયપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે, દ્વીન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશવર્ષાણિ ભવસ્થિતિપરિ-માણં વર્તતે ન खलु સર્વેષ્વપિ ભવેષુ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિઃ સંભવતિ તસ્માત્ કતિપયનિરન્તરપર્યાપ્ત ભવસંકલનેનાપિ સંખ્યેયાનિ વર્ષાણ્યેવોપલભ્યન્તે ન પુનર્વર્ષશતાનિ વર્ષસહસ્રાણિથેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેદંદિય પજ્જત્તણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ત્રીન્દ્રિયપર્યાપ્તકઃ खलु ત્રીન્દ્રિય-

એકેન્દ્રિય જીવ ક્ષી ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ બાઈસ હજાર વર્ષ કી હૈ, અપ્કાયિક કી સાન હજાર વર્ષ કી, વાયુકાયિક કી તીન હજાર વર્ષ કી તથા વનસ્પતિકાયિક કી દશ હજાર વર્ષ કી ભવસ્થિતિ હૈ । અતએવ લગાતાર કતિપય ભવ કરે તો સબ મિલકર સંખ્યાત હજાર વર્ષ હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત લગાતાર રહતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષો તક દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બના રહતા હૈ દ્વીન્દ્રિય જીવ કી ભવસ્થિતિ કા કાલ ઉત્કૃષ્ટ બારહ વર્ષ કા હૈ, મગર સમી ભવોં મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નહીં હો સકતી, અતએવ કતિપય લગાતાર પર્યાપ્ત ભવોં કો મિલારે પર મી સંખ્યાત વર્ષ હી હો સકતે હૈ, સેકડોં અથવા હજારોં વર્ષ નહીં હો સકતે ।

જીવની ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ બાવીસ હજાર વર્ષની છે, અપ્કાયિકની સાત હજાર વર્ષની વાયુકાયિકની ત્રણ હજાર વર્ષની તથા વનસ્પતિકાયિકની દશ હજાર વર્ષની ભવસ્થિતિ છે. તેથી જ નિરન્તર કેટલા ભવ કરે તો બધાં મળીને સંખ્યાત હજાર વર્ષ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કેટલા વર્ષ સુધી દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત નિરન્તર રહે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષો સુધી દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે. દ્વીન્દ્રિય જીવની ભવસ્થિતિનો કાળ ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ વર્ષનો છે, પણ બધા ભવોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નથી થઈ શકતી, તેથી જ કેટલાક નિરન્તર પર્યાપ્તભવો મેળવીએ તો પણ સંખ્યાત વર્ષ જ થઈ શકે છે, સેકડો અથવા હજારો વર્ષ નથી થઈ શકતાં.

પર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યન્તમ્ અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं' जघन्येन
अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि यावत् त्रीन्द्रियपर्याप्तकस्त्रीन्द्रियपर्याप्त-
कत्वपर्यायेण अवतिष्ठते उत्कृष्टेनापि तेषां भवस्थितेरेकोनपञ्चाशदिनपरिमाणतया कतिपय-
निरन्तरपर्याप्तकभवसंकलनेनापि संख्येयानां रात्रिन्दिवानामेवोपलभ्यमानत्वात्,

गौतमः पृच्छति-‘चतुरिन्द्रियपञ्जत्तणं भन्ते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! चतुरिन्द्रियपर्याप्तकः
खलु चतुरिन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया क्रियत्कालपर्यन्तम् अतिष्ठते ? इति पृच्छा,
भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जा मासा’ जघन्येन
अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयान् मासान् यावच्चतुरिन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते,
उत्कृष्टेनापि तेषां भवस्थितेः पणमासप्रमाणतया कतिपयनिरन्तर पर्याप्तभवकालसंकलनेनापि

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त્રીन्द्रિય પર્યાપ્ત જીવ ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત પર્યાય સે
યુક્ત કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-
દિન તક ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ લગાતાર ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બના રહતા હૈ । ત્રીન્દ્રિય
જીવ કી ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ ઉનપચાસ દિન કી હોતી હૈ, અતઁવ કતિપય નિર-
ન્તર પર્યાપ્તક કે ભવ કરે તો ઔ સબ ઢિલકર વે સંખ્યાત રાત્રિ-દિન હી હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચૌદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક ચૌદ-
ન્દ્રિય પર્યાપ્ત બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ તક
ચૌદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવ ચૌદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્તક પર્યાય સે યુક્ત બના રહતા હૈ । ચૌદ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઔવ ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તથી યુક્ત
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન
સુધી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઔવ નિરન્તર ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે. ત્રીન્દ્રિય ઔવની
ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ ઓગણપસાસ દિવસની હોય છે. તેથી જ કેટલાક નિરન્તર પર્યાપ્તકતા
ભવ કરે તો પણ બધા મળીને તેઓ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન જ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચારદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઔવ કેટલા કાળ સુધી ચતુરિ-
ન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ સુધી
ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઔવ ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તક પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે ચતુરિન્દ્રિયની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ મહિનાની હોય છે, તેથી જ અગરતે નિરન્તર કતિપય ચતુરિન્દ્રિય
પર્યાપ્તતા ભવ કરે તો પણ સંખ્યાતમાસ જ થાય છે.

संख्येयानामेव मासानामुपलभ्यमानत्वात्, गौतमः पृच्छति—‘पंचिन्द्रिय पञ्जत्तएणं भंते ! पंचिन्द्रियपञ्जत्तएत्ति कालो केवच्चिरं होइ !’ हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकः खलु जीवः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकत्वमिति पर्यायेण कालतः—कालापेक्षया क्षियच्चिरं भवति ? अवतिष्ठते ? भगवानाह—‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसयमुहुत्तं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं यावत् पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति—‘सइन्द्रियअपञ्जत्तएणं भंते । पुच्छा’ सेन्द्रियापर्याप्तकः खलु भदन्त ! सेन्द्रियापर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया क्षियन्तं कालं यावद् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं वि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं’ जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् सेन्द्रियपर्याप्तकः सेन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, तथा—चात्र अपर्याप्ताः लब्धपेक्षया करणापेक्षया चावसेयाः, उभयापि तत्पर्यायस्य जघन्येन उत्कृष्टेन वाऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात्, ‘एवं जाव पंचिन्द्रिय अपञ्ज-

न्द्रिय की उत्कृष्ट स्थिति छह महीने की होती है, अतएव अगर वह लगातार कतिपय चौइन्द्रिय पर्याप्त के भव करे तो भी संख्यात मास ही होते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीव कितने काल तक लगातार पंचेन्द्रिय पर्याप्त पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट पृथक्त्व शतसागरोपमों तक पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीव लगातार पंचेन्द्रिय पर्याप्त पर्याय से युक्त रहता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! स-इन्द्रिय अपर्याप्त जीव कितने काल तक स-इन्द्रिय अपर्याप्त पर्याय में रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त तक स-इन्द्रिय अपर्याप्त जाव स-इन्द्रिय अपर्याप्त पर्याय में रहता है । यहां लब्धि की अपेक्षा और करण की अपेक्षा से अपर्याप्त समझना चाहिए । दोनों तरह से अपर्याप्त अवस्था अन्तर्मुहूर्त तक ही रहती है । इसी प्रकार पंचेन्द्रिय अपर्याप्त

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय पर्याप्त एव केटवा काण सुधी निरन्तर पंचेन्द्रिय पर्याप्त पर्यायधी युक्त रहे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट पृथक्त्व शत सागरोपमों सुधी पंचेन्द्रिय पर्याप्त एव निरन्तर पंचेन्द्रिय पर्याप्त पर्यायवाणा भनी रहे छे ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! स-इन्द्रिय अपर्याप्त ए । केटवा समय सुधी स-इन्द्रिय अपर्याप्त पर्यायमां रहे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पणु अन्तर्मुहूर्त अने उत्कृष्ट पणु अन्तर्मुहूर्त सुधी स-इन्द्रिय अपर्याप्त एव स-इन्द्रिय अपर्याप्त पर्याप्तमां रहे छे । अही लब्धिनी अपेक्षासे अपर्याप्त समझवुं नोछे । जाने रीते अपर्याप्त अवस्था अन्तर्मुहूर्त सुधी

તત્' એવમ્-સેન્દ્રિયાપર્યાપ્તકરીત્યા યાવત્-એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયાપર્યાપ્તકા અપિ એકેન્દ્રિયાપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ વિકલેન્દ્રિયાપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ પચ્ચેન્દ્રિયાપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ ચ જગન્મેન ઉત્કૃષ્ટેન વાઽન્તર્મુહૂર્ત યાવદ્ અવતિષ્ઠન્તે इत्याશयः, ક્ષિન્ત્વન્ન પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકત્વ પ્રકરણે અતિન્દ્રિયો ન વક્તવ્યઃ તસ્ય પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવિશેષણરહિતત્વાત્ 'દારં ૩' તૃતીય-મિન્દ્રિયદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૨ ॥

કાયદારવક્તવ્યતા

મૂલમ્-સકાઈણં મંતે ! સકાઈણં કાલઓ કેવલચિત્તરં હોઈ ? ગોયમા ! સકાઈણં દુવિહે પળણત્તે, તં જહા-અળાઈણં વા અપજ્જવસિણ, અળાઈણં વા સપજ્જવસિણ । પુઠ્ઠવિકાઈણં પુચ્છા ? ગોયમા ! જહળણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉરુસપ્પિણિ ઓસપ્પિ ણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા, એવં આઉતેઉવાઉકાઈયા વિ, વળસસકાઈયાણં પુચ્છા ? ગોયમા ! જહળણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં, અણંતાઓ ઉરુસપ્પિણિઓ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અણંતા લોગા, અસંખેજ્જા પુગ્ગલપરિયટ્ઠા, તેણં પુગ્ગલપરિયટ્ઠા આવલિયાણં અસંખેજ્જા ભાગો, એવં તસકાઈયા વિ, અકાઈણં મંતે ! પુચ્છા ? ગોયમા ! અકાઈણં સાઈણં અપજ્જવસિણ, સકાઈણં અપજ્જત્તણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહળણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહૂત્તં, એવં જાવ તસકાઈયા અપજ્જત્તણં, સકાઈયાપજ્જત્તણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહળણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહૂત્તં સાતિરેગં, પુઠ્ઠવિકાઈણં પજ્જ-

તક જાનના જાહિણ, અર્થાત્ એકેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત તથા વિકલેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત મી એકેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત તથા વિકલેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત પર્યાય મેં લગાતાર અન્તર્મુહૂત્તં તક હી રહેતે હૈં । મગર પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે હસ પ્રકરણ મેં અતિન્દ્રિયજીવ કા કથન નહીં કરના જાહિણ, ક્યોંકિ અતિન્દ્રિય અર્થાત્ સિદ્ધ જીવ ન પર્યાપ્ત કહલાતે હૈં ઓર ન અપર્યાપ્ત હી હોતે હૈં । (તીસરા હિન્દ્રિય દ્વાર સમાપ્ત)

જ રહે છે. એજ પ્રકાર પચ્ચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત સુધી જાણવો જોઈએ, અર્થાત્ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તથા વિકલેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત પણ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તથા વિકલેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત પર્યાયમાં નિરન્તર અન્તર્મુહૂત્તં સુધી જ રહે છે. પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના આ પ્રકરણમાં અતિન્દ્રિય જીવનું કથન ન કરવું જોઈએ, કેમકે અતિન્દ્રિય અર્થાત્ સિદ્ધ જીવ નથી પર્યાપ્ત કહેવાતા અને નથી અપર્યાપ્ત જ થતા.

ત્રીજી હિન્દ્રિયદ્વાર સમાપ્ત

ત્તણ પુછ્યા ? ગોયમા ! જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જાઈં વાસ
સહસ્સાઈં, एवं આઉ વિ, તેઉકાહણ પજ્જતણ પુછ્યા, ગોયમા ! જહણેણં
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જાઈં રાઈંદિયાઈં, વાઉકાહણ પજ્જતણં પુછ્યા ?
ગોયમા ! જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જાઈં, વાસસહસ્સાઈં,
વણસ્સઈકાહણ પજ્જતણ પુછ્યા ? ગોયમા ! જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કો-
સેણં સંઘેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં, તસકાહણ પજ્જતણ પુછ્યા, ગોયમા ! જહ-
ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવસસયપુહુત્તં સાતિરેણં દારં ॥સુ ૩॥

જાયા-સકાયિક: खलु भदन्त ! सकायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम !
सकायिको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः
पृथिवीकायिकः खलु पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्,
असंख्येया उत्सर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः असंख्येया लोकाः, एवम् अप्तेजीवायुकायिका अपि,

કાય દ્રાર

શબ્દાર્થ-(સકાહણં મંતે ! સકાહણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગ-
વન્ ! સકાયિક જીવ સકાયિક પનેમેં કિતને કાલ તક રહતા હૈ ? (ગોયમા !
સકાહણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સકાયિક દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-
અણાહણં વા અપજ્જવસિણં અણાહણં વા સપજ્જવસિણં) વે રસ પ્રકાર-અનાદિ
અનન્ત ઓર અનાદિ સાન્ત

(પુઢવિકાહણં પં પુછ્યા ?) પૃથ્વીકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણેણં
અંતોમુહુત્તં) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (અસંઘેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ) અસં-
ખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (કાલઓ) કાલ સે (લેલઓ અસંઘેજ્જા લોગા)
ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત લોક (અં આઉતેઉવાઉકાહણા વિ) હસી પ્રકાર અપ્કાયિક,

કાયદાર

શબ્દાર્થ-(સકાહણં મંતે ! સકાહણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! સકા-
યિક જીવ સકાયિકપણામાં કેટલા કાળપર્યન્ત બન્યા જ રહે છે ? (ગોયમા ! સકાહણં દુવિહે
પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સકાયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે. (તં જહા-અણાહણં વા અપજ્જવસિણં
અણાહણં વા સપજ્જવસિણં) તે આ પ્રમાણે છે અનાદિ અનન્ત અને અનાદિ સાન્ત.

(પુઢવિકાહણં પુછ્યા ?) પૃથ્વીકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન છે. (ગોયમા ! જહણેણં અંતોમુહુત્તં)
જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં અસંઘેજ્જા કાલં) ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ (અસંઘેજ્જાઓ
ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (કાલઓ) કાળથી (લેલઓ)
અસંઘેજ્જા લોગા) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક (અં આઉતેઉકાહણા વિ) એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક,

વનસ્પતિકાયાિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અનન્ત કાલમ્
અનન્તાઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ, કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અનન્તા લોકાઃ, અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ
તે પુદ્ગલપરાવર્તાઃ આવલિકાયા અસંખ્યેયભાગઃ, એવં ત્રસકાયાિકા અપિ, અકાયાિકઃ સ્વલુ
મદન્ત ! પૃચ્છા ? ગૌતમ ! અકાયાિકઃ સાદિકઃ અપર્યવસિતઃ, સકાયાિકઃ અપર્યાપ્તકઃ સ્વલુ
પૃચ્છા ? ગૌતમ ! જઘન્યેનાપિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહૂર્તમ્ એવં યાવત્ ત્રસકાયાિકાઃ અપર્યાપ્તકઃ,
સકાયાિકઃ પર્યાપ્તકઃ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશત

તેજસ્કાયાિક, વાયુકાયાિક મી (વળસ્સહકાહ્યાણં પુચ્છા ?) વનસ્પતિકાયાિકોં કે
વિષય મેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણનેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત
(ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતાઓ ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીઓ કાલઓ) ઉત્કૃષ્ટ સે
અનન્ત કાલ, કાલ સે અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્ર
સે અનન્ત લોક (અસંખેજ્જા પુગ્ગલપરિયટ્ઠા) અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત્તે હૈં (તેણં
પુગ્ગલપરિયટ્ઠા આલિયાએ અસંખેજ્જહ ભાગો) વે પુદ્ગલપરાવર્ત્તે આવલિકા કે
અસંખ્યાતવે ભાગ હૈં

(અકાહ્ણેણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અકાયાિક કે વિષય મેં પ્રશ્ન ?
(ગોયમા ! અકાહ્ણે સાદિએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અકાયાિક જીવ સાદિ
અનન્ત હૈં (સકાહ્ણે અપજ્જત્તેણં પુચ્છા ?) સકાયાિક અપર્યાપ્ત કે વિષય મેં
પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણનેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય મી
ઔર ઉત્કૃષ્ટ મી અન્તર્મુહૂર્ત (એવં જાવ તસકાહ્ણેઅપજ્જત્તે) ઈસી પ્રકાર
યાવત્ ત્રસ કાયાિક અપર્યાપ્ત (સકાહ્ણેઅપજ્જત્તેણ પુચ્છા ?) સકાયાિક પર્યાપ્ત સંવંધી
પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણનેણં અંતોમુહુત્તં જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં સાગરોવમ-
સયપુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ (સાતિરેણં) હુચ્છ અધિક

તેજસ્કાયાિક, વાયુકાયાિક પણ સમજવા (વળસ્સહકાહ્યાણં પુચ્છા ?) વનસ્પતિકાયાિકોના
વિષયમાં પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહ્ણનેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં
અણંતં કાલં અણંતાઓ ઉત્સર્પિણી ઓસર્પિણીઓ કાલઓ) ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ, કાળથી અનંત
ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી (સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્રથી અનંતલોક (અસંખેજ્જા પુગ્ગલ-
પરિયટ્ઠા) અમ જ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત (તેણં પુગ્ગલપરિયટ્ઠા આલિયાએ અસંખેજ્જહ ભાગો) એ
પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમે ભાગ છે.

(અકાહ્ણેણં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અકાયાિકના સંબંધમાં પ્રશ્ન છે—(ગોયમા ! અકા-
હ્ણે સાદિએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અકાયાિક જીવ સાદિ અનંત છે. (સકાહ્ણે અપજ્જત્તેણં
પુચ્છા ?) સકાયાિક અપર્યાપ્તના વિષયમાં પ્રશ્ન છે—(ગોયમા ! જહ્ણનેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ
અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત છે. (એવં જાવ તસકાહ્ણે
અપજ્જત્તે) એજ પ્રમાણે ત્રસકાયાિક અપર્યાપ્તકે પણ સમજી લેવા. (સકાહ્ણે અપજ્જત્તે
પુચ્છા ?) સકાયાિકપર્યાપ્તકના વિષયમાં પ્રશ્ન છે. (ગોયમા ! જહ્ણનેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ !
જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત છે. (ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વથી
(સાતિરેકં) ઠંઠક વધારે.

पृथक्त्वम्-सातिरेकम्, पृथिवीकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, एवम् अप्कायिकोऽपि, तेजस्कायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि, वायुकायिकः पर्याप्तः खलु पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, वनस्पतिकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, त्रसकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, द्वारम् ४ ॥ सू.० ३ ॥

टीका-पूर्वम् इन्द्रियद्वारमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपिता, अथ सम्प्रति चतुर्थं कायद्वारमधिकृत्य कायस्थितिं प्ररूपयितुमाह-‘सदाइएणं भंते ! सकाइएत्ति कालो केवळिचरं होइ !’

(पुढविकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) पृथ्वीकायिक पर्याप्तक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (एवं आउए वि) इसी प्रकार अप्कायिक भी (तेउकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) तेजस्कायिक पर्याप्तक के विषयमें प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (वणस्सइकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) वनस्पतिकायिक पर्याप्त के संबंध में प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (तसकाइयपज्जत्तए पुच्छा ?) त्रसकायिक पर्याप्त संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट पृथक्त्व सौ सागरोपम से कुछ अधिक द्वार ४

टीकार्थ-इससे पहले इन्द्रिय द्वार को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की गई

(पुढवीकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) पृथ्वीकायिक पर्याप्तक संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्यथी अंतर्मुहूर्त अने उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (एवं आउएवि) ये तेजस्कायिकना प्रमाणे अप्कायिकना संबंधमा पणु समञ्जुं. (तेउकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) पर्याप्त संबंधमा प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्यथी अंतर्मुहूर्त (उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) उत्कृष्टथी संख्यात हजार वर्ष (वणस्सइकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) वनस्पतिकायिक पर्याप्त संबंधी प्रश्न छे. (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्यथी अंतर्मुहूर्त अने उत्कृष्टथी संख्यात हजार वर्ष (तसकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) त्रसकायिक पर्याप्त संबंधी प्रश्न छे. (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं) हे गौतम ! जघन्यथी अन्तर्मुहूर्त अने उत्कृष्ट सागरोपम शतपृथक्त्वथी कंईक पधारे. (द्वार ४)

टीकार्थ-आनाथी पड़ेलां इन्द्रियद्वारेने लक्षणे कायस्थितिनी प्ररूपणा करवाभां आवेल

હે ભદ્રન્ત ! સકાયિકઃ સ્વલ્લુ જીવઃ 'સકાયિકઃ' इति-સકાયિકત્વપર્યાયેણ કાલતઃ-કાલા-
પેક્ષયા કિયચ્ચિરં-કિયત્કાલપર્યન્તમ્ ભવતિ ? અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘સકાઈએ દુવિહે પળત્તે’ સકાયિકો જીવઃ દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-અણાઈએ વા
અપજ્જવસિએ, અણાઈએ વા સપજ્જવસિએ’ તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા
સપર્યવસિતઃ, સહ-વિચમાનઃ કાયઃ-શરીર યસ્ય યેન વા સ સકાયઃ સકાય એવ સકાયિકઃ,
કાયશ્ચ યદ્યપિ ઔદારિકવૈક્રિયાહારકતૈજસકાર્મણભેદેન પશ્ચવિધસ્તથાપ્યત્ર કાર્મણં તૈજસં
વા અવસેયમ્, તદુભયસ્યૈવાસંસારસદ્ધાવાત્, અન્યથા વિગ્રહગતૌ વર્તમાનસ્ય શરીરપર્યાપ્ત્યા
પર્યાપ્તસ્ય ચેત્શરીરાસંભવાત્-અકાયિકત્વમાપદ્યેત, વધ્યમાણદ્વૈવિધ્યશ્ચ નોપપદ્યેત, તત્ર યઃ
સંસારપારગામી ન ભવિષ્યતિ સોઽનાદ્યપર્યવસિતઃ, કદાચિદપિ તસ્ય કાયસ્ય વ્યવચ્છેદાસંભ-

ધી, અવ ચૌથે કાયદ્વાર કો લેકર કાયસ્થિતિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામીપ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગવન ! સકાયિક જીવ કિતને કાલ તક
સકાયિક પર્યાય સે યુક્ત નિરન્તર વના રહતા હૈ ?

મગવાન્-ગૌતમ ! સકાયિક જીવ કે દો ભેદ હૈ, વે હસ પ્રકાર હૈ-અનાદિ
અનન્ત ઔર અનાદિ સ્નાન્ત જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત ઔર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક
દો હજાર સાગરોપમ તક સકાયિક પર્યાય વાલા રહતા હૈ ।

જો કાય વાલા હો વહ સકાય કહલાતા હૈ । સકાય કો હી સકાયિક કહતે
હૈ । યદ્યપિ ઔદારિક, વૈક્રિય આહારક, તૈજસ ઔર કાર્મણ કે ભેદ સે કાય કે
પાંચ ભેદ હૈ, તથાપિ યહાં કાર્મણ ઔર તૈજસ કાય હી સમજના ચાહિએ, ક્યૌંકિ
યહી દોનોં સંસાર પર્યન્ત રહતે હૈ, અન્યથા વિગ્રહ ગતિ મેં વર્તમાન ઔર શરી-
રપર્યાપ્તિ સે અપર્યાપ્તિ જીવ મેં અન્ય શરીર હોતે નહીં હૈ, એસી સ્થિતિ મેં વે બી
અકાયિક હો જાંએ ! ફિર આગે કહેજાને વાલે દો ભેદ સંગત નહીં હોંએ ! જો

છે. હવે ચોથા કાયદ્વારને લઇને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગવન્ ! સકાયિકજીવો કેટલા કાળ સુધી સકાયિક-
પર્યાયથી યુક્ત નિરંતર બન્યા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સકાયિક જીવના બે ભેદો છે.
તે આ પ્રમાણે છે. અનાદિઅનંત અને અનાદિસાન્ત.

બે જીવો કાયવાળા હોય છે તેઓ સકાયિક કહેવાય છે સકાયને જ સકાયિક કહે છે.
જોકે ઔદારિકવૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણના ભેદથી કાયના પાંચ ભેદો છે તો
પણ અહીંયાં કાર્મણ અને તૈજસકાયિક સમજવા ભેદથી. કેમકે એજ બંને સંસાર
પર્યન્ત રહે છે. અન્યથા વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન અને શરીર પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્તિ જીવમાં
અન્ય શરીર હોતા નથી, એ પરિસ્થિતિમાં તેઓ પણ અકાયિક બની જશે. તો આગળ
કહેવામાં આવનારા બે ભેદ સંગત થશે નહીં. બે જીવ કોઈ કોઈપણ સમયે સંસાર પાર

વાત્, યસ્તુ મોક્ષગામી સોઽનાદિમર્યાવસિતો ભવતિ, તસ્ય મુક્ત્યવસ્થાસંભવે સર્વથા શરીર-
ત્યાગાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પૃથ્વિકાઙ્કાઈણં પુચ્છા’ પૃથ્વીકાયિકઃ સ્વલુ પૃથ્વીકાયિકત્વ
પર્યાયેણ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा ? भगवानाह-‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोद्गृह्णत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उत्सर्पिणीओ
सर्पिणीओ कालओ’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम् यावत्-असंख्येयाः
उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया पृथ्वीकायिकः पृथ्वीकायिकत्वपर्यायेण अव-
तिष्ठते, ‘खेत्तओ असंखेज्जा लोका’ क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया असंख्येया लोकाः, पृथ्वीकायिकः
पृथ्वीकायिकत्वपर्यायेण असंख्येयान् लोकान् अधिकृत्य तिष्ठति, एवं ‘आउतेउवाउकाइया
वि’ एवम्-पृथ्वीकायिकोक्तरीत्या अप્कायिक तेजस्कायिक वायुकायिका अपि स्वस्वपर्यायेण
कालापेक्षया जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणी कालपर्यन्तं तिष्ठ-
न्तीत्यर्थः । गौतमः पृच્छति-‘वणस्सइकाइयाणं पुच्छा’ वनस्पतिकायिकाः स्वलु वनस्पति-

जीव कभी सत्सार पारगाभी अर्थात् मुक्त नहीं होगा, वह अनादि अपर्यावसित
कहलाता है, क्योंकि उसके सत्कायिक पर्याय का कभी बिच्छेद नहीं होता । इस
के विपरीत, जो जीव मोक्ष गाभी है, वह अनादिसान्त कहलाता है । वह जब
मुक्त अवस्था प्राप्त करेगा तब अकायिक हो जाएगा ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीव कितने काल तक पृथ्वीका-
यिक पर्यायवाला लगातार रहता है ?

भगवान्-गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक,
अर्थात् काल की अपेक्षा असंख्यात उत्सर्पिणी और अवसर्पिणियों तक पृथ्वी
कायिक जीव पृथ्वी कायिक पर्याय वाला बना रहता है । क्षेत्र से असंख्यात लोक तक

इसी प्रकार अप્कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिक भी जघन्य अन्त-
र्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट असंख्यात काल तक अपने-अपने पर्यायों से युक्त रहते हैं

ગામી અર્થાત્ મુક્ત થવાના ન હોય તે અનાદિ અપર્યાવસિત કહેવાય છે, કેમકે તેના
સત્કાયિક પર્યાયનો ક્યારેય વિચ્છેદ થતો નથી તેનાથી વિપરીત જે જીવ મોક્ષગામી છે.
તે અનાદિ સાન્ત કહેવાય છે તે જ્યારે મુક્ત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે ત્યાંને અકાયિક બની જશે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત પૃથ્વીકાયિક પર્યાય-
વાળા લગાતાર રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ
પર્યન્ત અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીયો સુધી
પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયિક પર્યાયવાળા બન્યા રહે છે અને ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક સુધી,

એ જ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત
સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ પર્યન્ત પોતપોતાના પર્યાયોથી યુક્ત રહે છે.

કાયિકત્વપર્યાયેણ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તમ્ અવતિષ્ઠન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,
उत्कृष्टेन अश्रन्तं कालं वनस्पतिकायिका वनस्पतिकायिकत्वपर्यायेण अवतिष्ठन्ते इत्यर्थः
'अणंताओ उरुसप्पिणीओ ओसप्पिणीओ कालओ' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-
कालापेक्षया अवतिष्ठन्ते इति तदर्थः, 'खेत्तओ अणंता लोमा' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अनन्ता
लोकाः 'असंखेज्जा पुग्गलपरियट्ठा आवल्लियाए अतंखेज्जभागा' ते खलु पुद्गलपरिवर्ताः
आवल्लिकाया असंख्येयभागा वक्तव्यः, भगवान् स्वयमेव समाधानं गौतमस्य प्रश्नं विनापि
आह-'एवं तसकाइया वि' एवम्-वनस्पतिकायिकोक्तरीत्या व्रसकायिका अपि ज्ञातव्याः,
गौतमः पृच्छति-'अकाइएणं भन्ते ! पुच्छा' हे भदन् ! अकायिकः खलु अकायिकत्वपर्या-
येण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठन्ते ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे

गौतमस्वामी-भगवन् ! वनस्पति कायिक जीव कितने काल तक वनस्पति
कायिक पर्याय वाले लगातार बने रहते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल
पर्यन्त वनस्पति कायिक जीव वनस्पति कायिक पर्याय वाले रहते हैं। वह
अनन्त काल काल की अपेक्षा से अश्रन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी समझना चाहिए।

क्षेत्र की अपेक्षा अनन्त लोक-असंख्यात पुद्गल परावर्त, आवल्लिका के
असंख्यातवां भाग समझना चाहिए। (एवं तसकाइयावि) इसी प्रकार व्रसका
यिक भी समझ लेवे

गौतमस्वामी-भगवन् ! अकायिक जीव कितने काल तक अकायिक पर्याय
वाला बना रहता है ?

भगवान्-गौतम ! अकायिक जीव साहि अनन्त होता है। क्योंकि अकायिक
जीव सिद्ध होते हैं और उनके सिद्ध पर्याय की आदि होने पर भी अन्त नहीं होता

गौतमस्वामी-હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત વનસ્પતિકાયિક
પર્યાયવાળા લગાતાર બનેલા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ પર્યન્ત
વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિક પર્યાયવાળા રહે છે. તે અનન્તકાળ કાળની અપેક્ષાથી
અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સમજવા ભેદથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનન્તલોક-અસંખ્યાત
પુદ્ગલ-પરાવર્ત, આવલ્લિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવો ભેદથી. (एवं तसकाइयाणि)
એજ પ્રમાણે વ્રસકાયિકોના વિષયમા પણ સમજવું.

ગૌતમસ્વामी-હે ભગવન્ અકાયિકજીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત અકાયિક પર્યાયવાળા
બન્યા રહે છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અકાયિક જીવ સાદિ અનન્ત હોય છે કેમકે અકાયિક જીવ
સિદ્ધ હોય છે, અને તેમના સિદ્ધ પર્યાયનુ- આદિ હોય છે પણ અન્ત હોતો નથી.

ગૌતમ ! 'અકાઈણ સાદિણ અપજ્જવણિ' અકાયિકઃ સાદિકઃ અપર્યાપ્તિતો ભવતિ, ક્ષિદ્ધસ્ય અકાયિકસ્ય સાદિત્વેऽપિ પર્યાવગાનાભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'સકાઈણ અપજ્જત્તણં પુચ્છા' સકાયિકઃ અપર્યાપ્તકઃ સ્વલ્પ સકાયિકાપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યાપ્તમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा ? भगवान्नाह—'गोयसा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं' जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम् सकायिकापर्याप्तकः सकायिकापर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते इत्यर्थः । 'एवं जाव तसकाइय अपज्जत्तए' एवम्—सकायिकापर्याप्तकोक्ती-रीत्या यावत् त्रसकायिकापर्याप्तकः त्रसकायिकापर्याप्तकत्वपर्यायेण जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम् अवतिष्ठते, अत्र यावत्पदेन पृथिवीकायिकापर्याप्तक-अप्कायिकापर्याप्तक तेज-सकायिकापर्याप्तकवायुकायिकापर्याप्तकवनस्पतिकायिकापर्याप्तक जीवा गृह्यन्ते, गौतमः पृचछति—'सकाइयपज्जत्तए पुचछा' सकायिकपर्याप्तकः सकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण काला-पेक्षया क्रियत्कालपर्याप्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवान्नाह—'गोयसा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमरायडुहुत्तं सातिरेणं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् सकायिकपर्याप्तकः सकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अव-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સકાયિક અપર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક સકાયિક અપર્યાપ્ત બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—ગૌતમ ! જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક સકાયિક અપર્યાપ્ત જીવ સકાયિક અપર્યાપ્ત પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ । इसी प्रकार त्रसकायिक अपर्याप्त तक कहना चाहिए, अर्थात् त्रसकायिक अपर्याप्त, त्रसकायिक अपर्याप्त अवस्था में कम से कम और अधिक से अधिक अन्तर्मुहूर्त तक ही रहता है ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક સકાયિક પર્યાપ્ત બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ કિંચિત્ અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ તક સકાયિક પર્યાપ્ત જીવ સકાયિક પર્યાપ્ત રહતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—સકાયિક અપર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી સકાયિક અપર્યાપ્ત પણમાં રહે છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત પર્યાપ્ત સકાયિક અપર્યાપ્ત જીવ સકાયિક અપર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. એજ પ્રમાણે ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત પર્યાપ્ત કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત, ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જોઈમાં જોઈ અને વધારેમા વધારે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે.

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ પર્યાપ્ત સકાયિક પર્યાપ્ત બન્યા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત પર્યાપ્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક વધારે સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સુધી સકાયિક પર્યાપ્ત સકાયિક પર્યાપ્ત રહે છે.

તિષ્ઠતે इत्यर्थः । गौतमः पृच्छति—‘पृथ्विकाइय पञ्जत्तए पुच्छा’ पृथिवीकायिकः पर्याप्तकः पृथिवीकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससइस्साइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन खलु संख्येयानि वर्षसहस्राणि पृथिवीकायिकः पर्याप्तकः पृथिवीकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, ‘एवं आउवि’ एवम्—पृथिवीकायिकपर्याप्तकोक्तीत्या अप्कायिकपर्याप्तकोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि कालापेक्षया अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति—‘तेउकाइए पञ्जत्तए पुच्छा’ तेजस्कायिकः पर्याप्तकः खलु तेजस्कायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं तिष्ठति ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि चावम् तेजस्कायिकः पर्याप्तकोऽवतिष्ठते इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति—‘वाउकाइयपञ्जत्तएणं पुच्छा’ वायुकायिकः

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक पृथ्वीकायिक पर्याप्त पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक पृथ्वी कायिक पर्याप्त जीव पृथ्वीकायिक पर्याप्त पर्याय में निरन्तर रहता है।

इसी प्रकार पृथ्वीकायिक पर्याप्त के समान अप्कायिक पर्याप्त भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक अप्कायिक पर्याप्त रहता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! तेजस्कायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक तेजस्कायिक पर्याप्त पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट संख्यात रात्रि-दिन तक तेजस्कायिक पर्याप्त जीव तेजस्कायिक बना रहता है।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! वायुकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक

गौतमस्वामी—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા નિરન્તર રહે છે.

એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તના સમાન અપ્કાયિક પર્યાપ્ત પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી અપ્કાયિક પર્યાપ્ત રહે છે.

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત-દિવસ સુધી તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા બન્યા રહે છે.

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી લાગત વાયુકાયિક

પર્યાપ્તકઃ खलु वायुकायिक पर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियच्चिरं-क्रियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् वायुकायिकपर्याप्तकः कालापेक्षया वायुकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-‘वणस्सइ काइयपज्जत्तए पुच्छा’ वनस्पतिकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया क्रियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् वनस्पति-कायिकपर्याप्तको वनस्पतिकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-‘तसकाइयपज्जत्तए पुच्छा’ त्रसकायिकपर्याप्तकः त्रसकायिकपर्याप्तकत्व-पर्यायेण कालापेक्षया क्रियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं लागरोवससयपुहुत्तं सातिरेगं’ जघन्येन अन्त-र्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन साधरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् त्रसकायिकपर्याप्तकः त्रसकायिक-पर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते इत्यर्थः ॥ सू. ३ ॥

લગાતાર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक वायुकायिक पर्याप्त जीव वायुकायिक पर्याप्त पर्याय सें रहता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिक पर्याप्त, वनस्पतिकायिक पर्याप्त पर्याय वाला कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक पर्याप्त वनस्पतिकायिक जीव पर्याप्त वनस्पतिकायिक रहता है ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त्रसकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक त्रस-कायिक पर्याप्त रहता है ?

પર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी अने उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष सुधी वायुकायिक पर्याप्त एवं वायुकायिक पर्याप्त पर्यायमां रહે છે.

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिक पर्याप्त वनस्पतिकायिक पर्याप्त पर्याय-वाला કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी अने उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष सुधी पर्याप्त वनस्पतिकायिक एवं पर्याप्त वनस्पतिकायिकपण्यांથી રહે છે.

गौतमस्वामी-हे ભગવન્ ! ત્રસકાયિક એવ કેટલા કાળ પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત-પણાથી રહે છે ?

મૂઢમ્—સુહુમેણં મંતે ! સુહુમેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા, સુહુમપુઢવિકાઈય સુહુમઆઝકાઈય સુહુમતેઝકાઈય, સુહુમવાઝકાઈય સુહુમવળ્લપ્પકાઈય સુહુમનિગોદે વિ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં અસંખિજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા, સુહુમ અપજ્જત્તણં મંતે ! સુહુમ અપજ્જત્તણં તિ પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં, પુઢવિકાઈય આઝકાઈયતેઝકાઈયવાઝકાઈયવળ્લપ્પકાઈયાણ સુહુમણિગોયાણ ય એવં ચેવ, પજ્જત્તિયાણ વિ એવં ચેવ જહા ઓહિયાણં, વાયરેણં મંતે ! વાયરેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં, અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓ સપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈ ભાગં, વાયરપુઢવિકાઈય ણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ, એવં વાયર આઝકાઈય વિ જાવ વાયર તેઝકાઈય વિ વાયરવાઝકાઈય વિ, વાયરવળ્લપ્પકાઈય વાયરનિગોદે વિ પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં જાવ સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈ ભાગં પત્તેયસરીરવાયરવળ્લપ્પકાઈયણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ, નિગોદેણં મંતે ! નિગોદેત્તિ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અગંતાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓ સપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અઢ્ઢાઈજ્જા

ભગવાન્—હે યૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ તક ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત જીવ ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક રહતા હૈ ।

શ્રી ભગવાન્—હે યૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત સુધી અન્તે ઉત્કૃષ્ટ કંઈક વધારે સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સુધી ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત છવ ત્રસકાયિક પર્યાપ્તપણ્ણામાં રહે છે.

पोगलपरियद्वा, बादरनिगोएणं भंते ! बादरनिगोदेत्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ, बादर-तसकाइयाणं भंते ! बादरतसकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवास-मब्भहियाइं, एएसिं चैव अपज्जत्तगा सव्वे वि जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, वायरपज्जत्तेणं भंते ! वायरपज्जत्ते त्ति पुच्छा, गोयमा ! जह-ण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं, सातिरेगं, वायर-पुढविकाइय पज्जत्तएणं भंते ! वायरपुढविकाइयपज्जत्तए त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं, एवं आउकाइए वि, तेउकाइयपज्जत्तए णं भंते ! तेउकाइयपज्जत्तए त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखिज्जाइं राइंदियाइं, वाउ-काइय वणस्सइकाइय पत्तेयसरीर वायरवणप्फइकाइए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं, निगोयपज्ज-त्तए वायरनिगोयपज्जत्तए पुच्छा, गोयमा ! दोण्ह वि जहण्णेणं अंतो-मुहुत्तं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, वायरतसकाइयपज्जत्तएणं भंते ! वायर-तसकाइयपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं दारं ४ । सू० ४॥

छाया-सूक्ष्मः खलु भदन्त ! सूक्ष्म इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्र-

सूक्ष्मकायिकादि की दत्तव्यता

शब्दार्थ-(सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सूक्ष्म जीव कितने काल तक सूक्ष्म रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अ संखेज्जं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात

सूक्ष्म कायिकादिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(सुहुमेणं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सूक्ष्म जीव कितने समय सुधी सूक्ष्म रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट असंख्यातकाल सुधी (असंखेज्जाओ उत्सर्पिणी ओसर्पिणीओ

तोऽसंख्येया लोकाः, सूक्ष्मपृथ्वीकायिकः सूक्ष्मापकायिकः सूक्ष्मतेजस्कायिकः, सूक्ष्मवायुकायिकः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः सूक्ष्मनिगोदोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः असंख्येया लोकाः, सूक्ष्मपर्याप्तकः खलु भदन्त ! सूक्ष्मपर्याप्तक इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, पृथ्वीकायिकापकायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकानाञ्च एवञ्चैव, पर्याप्तकानामपि एवञ्चैव, यथा औषिकानाम्, बादरः खलु भदन्त ! बादर इति कालतः

काल तक (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ) कालसे असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्र से असंख्यात लोक (सुहुमपुढविकाइए) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक (सुहुमआउकाइए) सूक्ष्मअपकायिक (सुहुमतेउकाइए) सूक्ष्म तेजस्कायिक (सुहुमवाउकाइए) सूक्ष्मवायु कायिक (सुहुमवणप्फइकाइए) सूक्ष्म वनस्पतिकायिक (सुहुमनिगोदे वि) सूक्ष्म निगोद में भी (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल (असंखिज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ) असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी काल से (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्र से असंख्यात लोक (सुहुमअपज्जत्तए णं अंते ! सुहुमअपज्जत्तए त्ति पुच्छा) हे भगवन् ! सूक्ष्म अपर्याप्त सूक्ष्म अपर्याप्त पनेमं, इत्यादि प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त (पुढविकाइए-आउकाइए-तेउकाइए वाउकाइए-वणप्फइकाइयाण सुहुमनिगोद्याणं य एवं चेव) अपर्याप्त पृथ्वीकायिक, अपकायिक, तेजस्कायिक वायुकायिक और वनस्पतिकायिक सूक्ष्म निगोदों का कथन इसी प्रकार (पज्जत्तियाण वि एवं चेव) पर्याप्त कों का भी

कालओ) क्षाण्थी असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी पर्यन्त (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्रथी असंख्यातलोकः।

(सुहुमपुढविक इए) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक (सुहुमआउकाइए) सूक्ष्मअपकायिक (सुहुमतेउकाइए) सूक्ष्मतेजस्कायिक (सुहुमवाउकाइए) सूक्ष्मवायुकायिक (सुहुमवणप्फइकाइए) सूक्ष्मवनस्पतिकायिक (सुहुमनिगोदे वि) सूक्ष्मनिगोदमां पाणु (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, उत्कृष्ट असंख्यातकाल (असंखिज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ-कालओ) असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणीक्षेत्रथी (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्रथी असंख्यातलोकः।

(सुहुमअपज्जत्तए णं अंते ! सुहुमअपज्जत्तए त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! सूक्ष्मअपर्याप्त, सूक्ष्मअपर्याप्तपक्षां इत्यादि प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त (पुढविकाइए-आउकाइए-तेउकाइए-वाउकाइए-वणप्फइकाइयाण सुहुमनिगोद्याणं य एवं चेव) अपर्याप्त पृथ्वीकायिक, अपकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक अने वनस्पतिकायिकसूक्ष्मनिगोदोक्तं कथन आज प्रकारे समझलुं (पज्जत्तियाण वि एवं चेव) पर्याप्तलोकं कथन

कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागः, बादरपृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः, एवं बादर-
प्रायिकोऽपि यावद् बादरतेजस्कायिकोऽपि, बादरवायुकायिकोऽपि, बादरवनस्पति-
कायिको बादरवनस्पतिकायिक इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन
असंख्येयं कालं यावत् क्षेत्रतोऽङ्गुलस्य असंख्येयभागः, प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकः
खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपम-
कोटीकोटयः, निगोदः खलु भदन्त ! निगोद इति कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन
अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः सार्द्धद्वयं पुद्गलपरि-
वर्ताः, बादरनिगोदः खलु भदन्त ! बादरनिगोद इति पृच्छा गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्

इसी प्रकार (जहा ओहियाणं) जैसा सामान्य का

(बादरेणं भंते ! बादरेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) भगवन् ! बादर कितने
काल तक बादर रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य
अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल तक (असंखेज्जा
ओ उत्सर्पिणि ओसर्पिणीओ कालओ) काल से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवस-
र्पिणी (खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) क्षेत्र से अंगुल के असंख्यात वे भाग
(बादरपुढविकाइए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! बादर पृथ्वीकायिक, इत्यादि
प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं
सत्तरि सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडा-कोडी सागरोपम (एवं
बादर आउक्काइए) वि इसी प्रकार बादर अप्कायिक भी (जाव बादर तेउका-
इए वि) यावत् बादर तेजस्कायिक भी (बादर वाउक्काइए वि) बादर वायु कायिक
भी (बादर वणप्फइकाइए) बादर वनस्पति कायिक (बादरनिगोदे वि पुच्छा)

पणु आण प्रकारे (जहा ओहियाणं) जेणुं सामान्यनुं.

(बायरेणं भंते ! बायरेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भगवन् ! बादर कितना काल सुधी
बादर रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल सुधी (असंखेज्जाओ उत्सर्पिणि ओसर्पिणीओ कालओ)
काल से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागो) क्षेत्र से
अंशुलनो असंख्यातमे भाग.

(बादरपुढविकाइए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! बादरपृथ्वीकायिकता विषयमां प्रश्न ?
(गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवम-
कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोडी सागरोपम (एवं बादर आउक्काइए वि) जेण प्रकारे
बादरपृथ्वीकायिक पणु (जाव बादरतेउकाइए वि) यावत् बादरतेजस्कायिक पणु (बादरवाउक्काइए वि)

ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, વાદરવસકાયિકઃ खलु भदन्त ! वादरवस-
कायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन द्वे साग-
रोपमसदृसे संख्येयवर्षाभ्यधिके, एतेपाञ्चैव अपर्याप्तकाः सर्वेऽपि जघन्येन उत्कृष्टेन अन्त-
र्मुहूर्तम्, वादरपर्याप्तः खलु भदन्त ! वादरपर्याप्त इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त-

વાદર નિગોદ સંબંધી ખી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ !
જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ (જાવ
ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) યાવત્ ક્ષેત્ર સે અંગુલ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ

(પત્તેયસરીર વાદર વળળ્લફ્ફહકાઈણ ણં મંતે ! પુચ્છા) હે ભગવન્ ! પ્રત્યેકશરીર
વાદર વનસ્પતિકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ !
જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉકોસેણં સત્તરિ સાગરોવમ કોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર
કોડા કોડી સાગરોપમ

(નિગોદે ણં મંતે ! નિગોદે ત્તિ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! નિગોદ કિતને
કાલ તરુ નિગોદ રહતા હૈં ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉકોસેણં અણંતાઓ
ઉસસ્પિણિ ઓસપ્પિણી ઓ કાલઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ
અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલ સે (ખેત્તઓ અહ્હાહ્જ્જા પોગ્ગલપરિપટ્ટા)
ક્ષેત્ર સે અઢાઈ પુદ્ગલપરાવર્ત

(વાદરનિગોદે ણં મંતે ! વાદર નિગોદે ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! વાદર નિગોદ
વાદરનિગોદ કિતને કાલ તરુ રહતા હૈ, એસી પૃચ્છા (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો-

આદરવાયુ યિક પથુ (વાદરવળળ્લફ્ફહકાઈણ) આદરવનસ્પતિકાયિક પથુ (વાદરનિગોદે પુચ્છા ?)
આદરનિગોદ સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્ત-
ર્મુહૂર્ત (ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ (જાવ ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખે-
જ્જહભાગં) યાવત્ ક્ષેત્રથી આંગળનો અસંખ્યાતભાગ ભાગ (પત્તેયસરીર વાદરવળળ્લફ્ફહકાઈણ
મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક શરીર આદરવનસ્પતિકાયિક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત
(ઉકોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ.

(નિગોદેણં મંતે ! નિગોદેત્તિ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! નિગોદ કેટલા કાળ સુધી
નિગોદ રહે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉકોસેણં અણંતાઓ ઉસસ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ
કાલઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી
કાળથી (ખેત્તઆ અહ્હાહ્જ્જા પોગ્ગલપરિપટ્ટા) ક્ષેત્રથી અઠવાનીસ પુદ્ગલ પરાવર્તન.

(વાદરનિગોદેણં મંતે ! વાદરનિગોદેત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! આદરનિગોદ, આદરનિગોદ-
પથુભા કેટલા કાળ સુધી રહે છે, એવી પૃચ્છા (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય

તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકમ્, બાદરપૃથિવીકાયિકપર્યાપ્તકઃ સ્વલુ ભદન્ત !
 બાદરપૃથિવીકાયિકપર્યાપ્ત ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાનિ
 વર્ષસહસ્રાણિ, એવમ્કાયિકોઽપિ, તેજસ્કાયિકપર્યાપ્તકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! તેજસ્કાયિકપર્યાપ્ત
 ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાનિ રાત્રિન્દ્રિયાનિ, વાયુ-
 મુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણ સત્તરિ સાગરોવમ કોડાકોડીઓ)
 ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડા કોડી સાગરોપમ

(બાદર તસકાઢ્યા ણં મંતે ! બાદરતસકાઢ્યત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?)
 હે ભગવન્ ! બાદર ત્રસકાયિક કિતને કાલ તક બાદર ત્રસકાયિક રહતા હૈ ?
 (ગોયમા જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં દો
 સાગરોવમસહસ્સાઈ સંખેજ્જવાસમઞ્ઞહિયાઈ) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક દો
 હજાર સાગરોપમ (એતેસિં ચેવ અપજ્જત્તગા સઁવે વિ જહ્ણણેણં ઉક્કોસેણં અંતો-
 મુહુત્તં) इनके अपर्याप्तक सभी जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक

(બાદરપજ્જત્તે ણં મંતે ! બાદરપજ્જત્તિ પુચ્છા) હે ભગવન્ ! બાદર પર્યાપ્ત
 કિતને કાલ તક બાદર પર્યાપ્ત રહતા હૈ (એસી પૃચ્છા (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતો-
 મુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં સાગરોવમસતપુહુતં સાતિરેગં)
 ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ

(બાદરપુઢવિકાઢ્યપજ્જત્તે ણં મંતે ! બાદરપુઢવિકાયપજ્જત્તે પુચ્છા ?) હે
 ભગવન્ ! બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત કિતને કાલ તક બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત
 પનેસે રહતા હૈ, એસી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ !

અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં સત્તરિ સાગરોવમ કોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ.

(બાદરતસકાઢ્યા ણં મંતે ! બાદરતસકાઢ્યત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ !
 બાદરત્રસકાયિક કેટલા સમય સુધી બાદરત્રસકાયિક રહે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં)
 જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈ સંખેજ્જવાસમઞ્ઞહિયાઈ) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત
 વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ (એતેસિં ચેવ અપજ્જત્તગા સઁવે વિ જહ્ણણેણં ઉક્કોસેણં
 અંતોમુહુત્તં) તેમનાં અપર્યાપ્તક બધા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી.

(બાદરપજ્જત્તે ણં મંતે ! બાદરપજ્જત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! બાદર પર્યાપ્ત કેટલા કાળ
 સુધી બાદરપર્યાપ્ત પણામાં રહે છે, એવી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ !
 જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં સાગરોવમ સતપુહુત્તં સાતિરેગં) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સૌ
 સાગરોપમ પૃથક્ત્વ.

(બાદરપુઢવિકાઢ્ય પજ્જત્તે ણં મંતે ! બાદરપુઢવિકાયપજ્જત્તે પુચ્છા ?) હે ભગવન્ !
 બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી બાદરપૃથ્વીકાયિક પણામાં રહે છે, એવી પૃચ્છા ?
 (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં સંખિજ્જાઈ વાસ-

કાયિકવનસ્પતિકાયિકપ્રત્યેકશરીરવાદરવનસ્પતિકાયિકઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાનિ વર્ષસહસ્રાણિ, નિગોદપર્યાપ્તકો વાદરનિગોદપર્યાપ્તકઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! દ્વયોરપિ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્. વાદરત્રસકાયિકપર્યાપ્તઃ સ્વલુ ભદન્ત ! વાદરત્રસકાયિકપર્યાપ્ત ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વમ્, સાતિરેકમ્, દ્વારમ્ ૪ । સ્વ ૦ ૪॥

જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (એવં આઝકાઈએ વિ) ઇસી પ્રકાર અપ્કાયિક ભી (તેઝકાઈયપજ્જત્તેણં મંતે તેઝકાઈયપજ્જત્તેણં ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત કિતને કાલ તક તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તનેમેં રહતા હૈં એસી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહૂર્ત, (ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં રાઈંદિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિદિન (વાઝકાઈય વણસ્સહકાઈય પત્તેયસરીરવાદરવણ્ણકાઈએ પુચ્છા ?) વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેકશરીર વાદર વનસ્પતિકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહૂર્ત, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (નિગોદપજ્જત્તેવાદરનિગોદપજ્જત્તેણં પુચ્છા) નિગોદ પર્યાપ્તક, વાદર નિગોદ પર્યાપ્તક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! દોણ્હ વિ જહ્ણેણં અંતોમુહૂર્ત, ઉક્કોસેણં અંતોમુહૂર્ત) હે ગૌતમ ! દોનોં હી જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઔર ઉત્કૃષ્ટ ભી અન્તર્મુહૂર્ત

(વાદર તસકાઈયપજ્જત્તેણં મંતે ! વાદર તસકાઈયપજ્જત્તેણં ત્તિ કાલઔ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! વાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત કિતને કાલ તક વાદર

સહસ્સાઈં) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (એવં આઝકાઈએ વિ) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક પશુ (તેઝકાઈય પજ્જત્તેણં મંતે ! તેઝકાઈએ પજ્જત્તેણં ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત કેટલા સમય પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક પશુમા રહે છે, એવી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહૂર્ત, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં રાઈંદિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન.

(વાઝકાઈય વણસ્સહકાઈય પત્તેય સરીર વાદરવણ્ણકાઈએ પુચ્છા ?) વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેક શરીર વાદરવનસ્પતિકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહૂર્ત, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (નિગોદપજ્જત્તે વાદરનિગોદપજ્જત્તેણં પુચ્છા ?) નિગોદપર્યાપ્ત, વાદરનિગોદ પર્યાપ્તક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! દોણ્હ વિ જહ્ણેણં અંતોમુહૂર્ત) હે ગૌતમ ! મન્ને જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત.

(વાદરતસકાઈય પજ્જત્તેણં મંતે ! વાદરતસકાઈય પજ્જત્તેણં ત્તિ કાલઔ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! વાદરત્રસકાયિક પર્યાપ્ત કેટલા સમય સુધી વાદરત્રસકાયિક પર્યાપ્ત પશુમા

ટીકા-કાયદ્વારપ્રસ્તાવાત્ સૂક્ષ્મકાયિકાદીનામપિ તદન્તર્ગતત્વાત્પ્રરૂપણમાહ-‘સુહુમે ણં મંતે ! સુહુમેત્તિ કાલઘો કેવચ્ચિરં દોઝ ?’ હે મદન્ત ! સૂક્ષ્મઃ સ્વલુ સૂક્ષ્મકાયિકઃ જીવઃ, ‘સૂક્ષ્મઃ’ इति-સૂક્ષ્મત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા કાલહઃ-કાલાપેક્ષયા નિરન્તરેણ ક્રિયચ્ચિરં-ક્રિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અમંસેજ્જં કાલં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયં કાલં યાવત્ સૂક્ષ્મકાયિકઃ સૂક્ષ્મત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ અવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે, અસંખ્યેયકાલા-નાહ-‘અસંખેજ્જાઓ ઉત્સર્પિણિઓ સર્પિણીઓ કાલઓ’ અસંખ્યેયા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા બોધ્યાઃ, ‘સ્વેત્તઓ અસંખેજ્જાલોગા’ ક્ષેત્રતઃ-ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખ્યેયા લોકાઃ, અપસેયાઃ. અસંખ્યેયેષુ લોકાકાશેષુ પ્રતિસપયમ્ એકૈકપ્રદેશાપહારે યાવત્યઃ ઉત્સ-

ત્રસ કાયિક પર્યાય રહતા હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરો વમસતપુહુત્તં સાદરેગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ કુલ્લ અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ (દ્વાર ૪)

ટીકાર્થ-કાયદ્વાર કા પ્રકરણ હોને સે, સૂક્ષ્મકાયિક આદિ મી ઉસી કે અન્તર્ગત હોને કે કારણ, ઉનકી કાયસ્થિતિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-મગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવ કિતને કાલ તક લગા તાર સૂક્ષ્મ પર્યાય વાલા બના રહતા હૈ ? અર્થાત્ સૂક્ષ્મ જીવ કી કાયસ્થિતિ કિતની હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ તક સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ પર્યાય સે યુક્ત નિરન્તર બના રહતા હૈ ! અવ અસંખ્યાત કાલ કા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હૈ-કાલ સે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી કાલ જાનના ચાહિય, ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત લોક સમજ્ઞને ચાહિય. અભિપ્રાય યહ હૈ

રહે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસત પુહુત્તં સાદરેગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ કાલક અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ. (દ્વાર ૪)

ટીકાર્થ-કાયદ્વારનું પ્રકરણ હોવાથી, સૂક્ષ્મકાયિક આદિ પણ તેમના અન્તર્ગત હોવાથી, તેમની કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મજીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સૂક્ષ્મ પર્યાયવાળા બની રહે છે, અર્થાત્ સૂક્ષ્મજીવની કાયસ્થિતિ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની રહે છે. હવે અસંખ્યાતકાળનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીકાળ બંનેનો જોડાણ, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક સમજવો જોઈએ. અભિપ્રાય એ છે કે એક લોકાકાશના અસંખ્યાપ્રદેશ હોય છે. એવા-

ર્ષિણ્યવસર્ષિણ્યો અવન્તિ તાવત્પ્રમાણાઃ અસંખ્યેયા ઉત્સર્ષિણ્યવસર્ષિણ્ય इत्यर्थः, एतदपि प्ररूपणं सांध्यवहारिकजीविपिकमवगन्तव्यम्, अन्वया सूक्ष्मनिगोद जीवानायसांव्यवहारिक-राशिनिपतितानामनादित्वस्य पूर्वमुपपादितत्वेन प्रकृते उत्कृष्टेनासंख्येयकालनिर्वचनं नोप-पद्यते, एवमेव—‘सुहुमणुदविहाइए सुहुमनाउकाइए सुहुमतेउकाइए सुहुमवाउकाइए सुहुम-वणप्फइकाइए सुहुमनिगोदे वि जघण्णेणं ओंओसुहुत्तं’ सूक्ष्मपृथिवीकायिकः सूक्ष्माप्कायिकः सूक्ष्मतेजस्कायिकः, सूक्ष्मवायुकायिकः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः सूक्ष्मनिगोदोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् ‘उकोसेणं असंखेज्जं कालं’ उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् क्रमशः सूक्ष्मपृथिवी-कायिकत्वादिस्व रूपर्यायेण अव्यवच्छेदेन अतिष्ठते, तत्रेवासंख्येयकालप्राद—“असंखि-ज्जाओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालो” असंख्येया उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः—काला-

कि एक लोकाकाश के असंख्यात प्रदेश होते हैं। ऐसे-ऐसे असंख्यात लोकाका-शोंके समस्त प्रदेशोंका एक एक समय में एक-एक प्रदेश के क्रम से अपहरण किया जाय, तो जितनी उत्सर्षिणी और अवसर्षिणी उस अपहरण में व्यतीत हों, उतनी ही उत्सर्षिणी और अवसर्षिणी यहां समझना चाहिए। सारांश यह है कि अधिक से अधिक इतने काल तक सूक्ष्म जीव निरन्तर सूक्ष्म पर्याय में बना रहता है। यह प्ररूपणा सांध्यवहारिक जीव राशि की अपेक्षा से समझनी चाहिए। अव्यवहार राशि के अन्तर्गत सूक्ष्म निगोदिया जीव की अनादिता का कथन पहले किया जा चुका है, अतः यहां असंख्यात काल कहना संगत नहीं हो सकता।

इसी प्रकार सूक्ष्म पृथ्वीकायिक, सूक्ष्म अप्कायिक, सूक्ष्म तेजस्कायिक, सूक्ष्म वायुकायिक, सूक्ष्म वनस्पति कायिक और सूक्ष्म निगोद भी जघन्य अन्त-र्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट असंख्यात काल तक अपने-अपने पर्याय में लगातार रहते हैं। उस असंख्यात काल का विवरण इस प्रकार है—काल की अपेक्षा से

એવા અસંખ્યાત લોકાકાશના સમસ્ત પ્રદેશોનો એક-એકસમયમાં એક એક પ્રદેશનું ક્રમથી અપહરણ કરાય, તો જેટલી ઉત્સર્ષિણી અને અવસર્ષિણી તે અપહરણમાં વ્યતીત થાય તેટલી જ ઉત્સર્ષિણી અને અવસર્ષિણી અહીં સમજવી જોઈએ. સારાંશ એ છે કે અધિકથી અધિક એટલા કાળ સુધી સૂક્ષ્મ જીવ નિરન્તર સૂક્ષ્મ પર્યાયમાં જ બની રહે છે. આ પ્રરૂપણા સાંવ્યવહારિક જીવ રાશિની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ. અવ્યવહાર રાશિના અન્તર્ગત સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની અનાદિતાનું કથન પહેલાં કરી દેવાયેલું છે, તેથી અહીં અસંખ્યાતકાળ કહેવો સંગત નથી થઈ શકેતો.

એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુ-કાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને સૂક્ષ્મ નિગોદ પશુ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી પોતપોતાના પર્યાયમાં નિરન્તર રહે છે. તે અસંખ્યાતકાળનું વિવરણ આ પ્રકારે છે—કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્ષિણી-અવસર્ષિણીકાળ અને ક્ષેત્રની અપે-

પેક્ષયા અવસેયાઃ, 'સ્વેત્ત્રો અસંસ્વેજા લોગા' ક્ષેત્રતઃ-ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંસ્વેયા લોકાઃ-અસં-
સ્વેયેષુ લોકાકાશેષુ પ્રતિસમયમ્ એકૈકપદેશાપહારે યાવત્તઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યો ભવન્તિ તાવ-
ત્પ્રમાણા અસંસ્વેયા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્ય ઇતિ ભાવઃ, અત્ર સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાવક્તવ્યતા પ્રાગુક્ત-
રીત્યા સાંવ્યવહારિકજીવવિષયા અવસેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સુદુમઅપજ્જત્તણ્ણં મંતે ! સુદુમ-
અપજ્જત્તણ્ણિ પુચ્છા ?’ હે મદન્ત ! સૂક્ષ્માપર્યાસકઃ સ્વલુ જીવઃ સૂક્ષ્માપર્યાસક’ ઇતિ સૂક્ષ્મા-
પર્યાસકતાપર્યાયવિશિષ્ટ. સન્ કાલાપેક્ષયા અવ્યવચ્છેદેન ક્રિયત્કાલપર્યન્તં યાવત્ અવતિષ્ઠતે ?
ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાન-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુર્ત્તં’ જઘ્ણ્યેન
ઉત્કૃષ્ટેન ચ અન્તર્મુહુર્ત્તં યાવત્ સૂક્ષ્માપર્યાસકઃ સૂક્ષ્મપર્યાસકત્વપર્યાયેણ નિરન્તરમ્ અવતિષ્ઠતે,
એવમ્-‘પુઠ્ઠવિકાઙ્કાય ણાઉકાઙ્કાય તેઉકાઙ્કાય વાઉકાઙ્કાય વણ્ણપ્પકાઙ્કાયાણય એવં ચેવ’
પૃથિવીકાયિકાપ્પકાયિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકાનાશ્ચ એવંચેવ-સ્વસ્વપર્યાયેણ
જઘ્ણ્યેન ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહુર્ત્તમ્ યાવદ્ અવ્યવચ્છેદેન અવસ્થાનં વોધ્યમ્ ‘પજ્જત્તિયાણ વિ
એવંચેવ જઠા ઓદિયાણં’ પર્યાસકાનાપિ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાપ્પકાયિકતેજસ્કાયિકવાયુકા-

અસંસ્વયાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલ ઔર ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા કહા જાય તો
અસંસ્વયાત લોક । અર્થાત્ અસંસ્વયાત લોકોં મેં જિતને પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉન્હે એક-
એક સમય મેં એક-એક કરકે અપહરણ કરને પર જિતની ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી
વ્યતીત હોં, ઉતના અસંસ્વયાત કાલ યહાં સમજનાં ચાહિયે । યહાં મી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ
કાય કી વક્તવ્યતા પહેલે કી આંતિ વ્યવહારરાશિ કે સંબંધ મેં સમજની ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ અપર્યાસક જીવ કિતને કાલ તક સૂક્ષ્મ
અપર્યાસક પર્યાય ચાલાં રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત્ત તક સૂક્ષ્મ અપર્યાસક
જીવ સૂક્ષ્મ અપર્યાસક પર્યાય મેં નિરન્તર ચલા રહતા હૈ । પૃથ્વીકાયિક,
અપ્પકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઔર વનસ્પતિકાયિક ઔર નિગોદ
અપર્યાપ્ત મી જઘ્ણ્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત્ત તક હી અપને-અપને પર્યાય
મેં રહતે હૈં । પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક, અપ્પકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક

ક્ષાએ કહેવાય તો અસંખ્યાતકોઠ-અર્થાત્ અસંખ્યાતલોકોમાં જેટલો પ્રદેશ થાય છે, તેમને
એક-એક સમયમાં એક-એક કરીને અપહરણ કરવાથી જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી
વ્યતીત થાય, તેટલો અસંખ્યાતકાળ આડીં સમજવો જોઈએ. આડીં પણ સૂક્ષ્મ
વનસ્પતિકાગની વક્તવ્યતા પહેલાની જેમ વ્યવહાર રાશિના સમ્બન્ધમાં સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક એવ કેટલા કાળ સુધી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક
પર્યાયવાળો રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત્ત સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક એવ સૂક્ષ્મ
અપર્યાપ્તક પર્યાયમાં નિરન્તર બની રહે છે. પૃથ્વીકાયિક, અપ્પકાયિક, તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક
અને વનસ્પતિકાયિક અને નિગોદ અપર્યાપ્ત પણ જઘ્ણ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત્ત સુધી

ચિકવનસ્પતિકાચિકાનામ્ એવઞ્ચૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સ્વસ્વપર્યાયેણ જઘન્યેનોત્કૃષ્ટેન ચાન્ત મુહૂર્તમ્ યથા ઔધિકાનામવસ્થાનમુક્તં તથા વોધ્યમ્, તથા ચ સૂક્ષ્માઃ સામાન્યેન પૃથિવી-કાચિકાદિ વિશેષણવિશિષ્ટાશ્ચ પર્યાપ્તાઃ-અપર્યાપ્તાશ્ચાવ્યવચ્છેદેન ધવન્તો જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન વા અન્તર્મુહૂર્તકાલં યાવદ્ અવતિષ્ઠન્તે ન તતઃ પરમપિ હત્યપિપ્રાયેણ જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટોઽન્તર્મુહૂર્તમુક્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાયરે જં મંતે ! વાયરેત્તિ કાલઓ કેવલચિરં કોઽ ?’ હે મદન્ત ! વાદરઃ खलु जीवो ‘वादर’ इति-वादरत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया अव्यवधानेन क्रियच्चिरं-क्रियत्कालपर्यन्तम् भवति-अवतिष्ठते ? भगवान्-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोष्ठुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावद् वादरो जीवो वादरत्वपर्यायेण निरन्तरम् अवतिष्ठते, असंख्येयकालमेव प्ररूपयितुमाह-‘असंखेज्जाओ उरुसप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ’ असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया अवसेयाः, ‘खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जडभागं’ क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अङ्गुलस्य असंख्येयतमो भागोऽवसेयः, तथाचाङ्गुलस्यासंख्येयतमे

और वनस्पति कायिक जीवों का कथन भी ऐसा ही जानना चाहिए । वे भी जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक लगातार अपने पर्याय में रहते हैं, अतः उनका कथन औधिकों के समान ही समझ लेना चाहिए । इस प्रकार सूक्ष्म सामान्य रूप से पृथ्वीकायिक आदि विशेषणों से विशिष्ट पर्याप्त और अपर्याप्त लगातार जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक रहते हैं, इससे अधिक नहीं, इस अभिप्राय से जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कहा है ।
गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वादर जीव कितने काल तक वादर पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त पर्यन्त एवं उत्कृष्ट असंख्यात काल तक । वह असंख्यात काल काल से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी समझना चाहिए क्षेत्र की अपेक्षा से अंगुल का असंख्यातवां भाग जानना चाहिए, अर्थात्

જ પોતપોતાના પર્યાયમાં રહે છે. પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, અપૂકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક, જ્યોતુ કથન પણ એવું જ બાણુવું નેહ્યો. તેઓ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી નિરન્તર પોતાના પર્યાયમાં રહે છે, તેથી તેમનું કથન ઔધિકોના સમાન જ સમજી લેવું નેહ્યો. એ પ્રકારે સૂક્ષ્મ સામાન્ય રૂપથી પૃથ્વીકાયિક આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નિરન્તર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેનાથી અધિક નહીં એ અભિપ્રાયથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કહ્યું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વामी-હે ભગવન્ ! વાદર જીવ કેટલા કાળ સુધી વાદર પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી, તે અસંખ્યાતકાળ કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી પર્યાન્તનો સમજવો નેહ્યો.

ભાગે યાત્રન્ત આકાશપ્રદેશા ભવન્તિ તેષાં પ્રતિસમયમ્ एकैकप्रदेशापहारे यावत्योऽसंख्येया उत्सर्पिण्यवસर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इत्यर्थः, ननु अङ्गुलासंख्येयभागमात्रस्यापि प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे कथमसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो व्यतिયાन्ति ? इति चेद् अत्रोच्यते—क्षेत्रस्य सूक्ष्मत्वेन तथा संभवात्, तथाचोक्तम्—‘सुहुमोय होइ कालो तत्तो सुहुमयरयं हवइ खित्तं’ इत्यादि, सूक्ष्मश्च भवति कालस्ततः सूक्ष्मतरकं भवति क्षेत्रम्’ इति, एतच्च वादर-वनस्पतिकायापेक्षयाऽवसेयम् वनस्पतिभिन्नस्य वादरस्यैतात्कालस्थितेरसंभवात्, गौतमः पृच्छति—‘वायरपुढविकाइएणं भंते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! वादरपृथिवीकायिकः खलु वादर-पृथिवीकायિકत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरि-

अंगुलके असंख्यातवे भाग में जितने आकाश प्रदेश होते हैं, उनका एक-एक समय में एक-एक के हिसाब से अपहरण करने पर जितनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत होती हैं, उतनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी यहाँ जानना चाहिए । प्रश्न होना है कि अंगुल के असंख्यातवे भाग जितने स्वल्प क्षेत्र के परमाणुओं का अपहरण करने में असंख्यात उत्सर्पिणी एवं अवसर्पिणी काल किस प्रकार व्यतीत हो सकते हैं ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि क्षेत्र, काल की अपेक्षा बहुत सूक्ष्म होने से ऐसा हो सकता है । कहा भी है—काल सूक्ष्म होता है किन्तु क्षेत्र उससे भी अधिक सूक्ष्म होता है । यह कथन वादरवनस्पतिकाय की अपेक्षा से है । क्योंकि वादरवनस्पतिकाय के अतिरिक्त अन्य की इतने काल की स्थिति का संभव नहीं है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वादरपृथिवीकायिक, वादरपृथिवीकायिक पर्याय वाला कितने काल तक निरन्तर रहता है ?

क्षेत्रની અપેક્ષાએ અંગુલનેા અસંખ્યાતમા ભાગ જાણુવો જોઈએ, અર્થાત્ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમા જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય છે, તેમનું એક-એકસમયમાં એક-એકના હિસાબે અપહરણ કરવાથી જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થાય છે, તેટલી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી અહીં જાણવી જોઈએ. પ્રશ્ન થાય છે કે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા સ્વલ્પ ક્ષેત્રના પરમાણુઓનું અપહરણ કરવામાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી કાળ કેવા પ્રકારે વ્યતીત થઈ શકે છે ?

આ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે ક્ષેત્ર, કાળની અપેક્ષા ઘણું જ સૂક્ષ્મ હોવાથી એવું થઈ શકે છે. કહ્યું પણ છે—‘કાળ સૂક્ષ્મ હોય છે પરન્તુ ક્ષેત્ર એનાથી પણ અધિક સૂક્ષ્મ હોય છે’ આ કથન બાદર વનસ્પતિકાયની અપેક્ષાથી છે, કેમકે બાદર વનસ્પતિકાયથી અતિરિક્ત અન્યમાં જેટલા કાળની સ્થિતિનો સંભવ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બાદરપૃથ્વીકાયિક, બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાયવાળા જેટલા કાળ સુધી નિરન્તર રહે છે ?

સાગરોપમકોડાકોડીઓ' જઘ્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તર્તિ સાગરોપમકોડીકોડી ર્યાવત્ પૃથિવીકાયિકવાદરો વાદરપૃથિવીકાયિકત્વપર્યાયેણ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, 'एवं वादर-आउकाइए वि वायरतेउकाइए वि वायरवाउकाइए वि' एवम्-वादरपृथिवीकायिकोक्तरीत्या वादराष्कायिकोऽपि वादरातेजस्कायिकोऽपि वादरवायुकायिकोऽपि स्वस्वपर्यायेण निरन्तरं जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्तर्ति सागरोपमकोटीकोटी र्यावद्भवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-‘वायरवणप्फइकाइए, वायरवणप्फइकाइएत्ति पुच्छा’ हे भदन्त ! वादरवनस्पतिकायिकः ‘वादरवनस्पतिकायिक’ इति-वादरवनस्पतिकायिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया निरन्तरं फियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ! इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत्, वादरवनस्पतिकायिकः स्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, असंख्येयकालमेव पूर्वोक्तरीत्या प्ररूपयितुमाह-‘जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइम गं’ यावत्-असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालापेक्षया बोध्याः, क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया तु अङ्गुलस्य असंख्येयभागः-

भगवान्-हे गौतम जघन्य अन्तर्मुहूर्त उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोडी सागरोपम तक वादरपृथ्वीकायिक जीव निरन्तर वादरपृथ्वीकायिक पर्याय वाला बना रहता है इसी प्रकार वादर अप्कायिक, वादर तेजस्कायिक, और वादर वायुकायिक जीव भी निरन्तर अपने-अपने पर्याय से युक्त बना रहता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वादर वनस्पतिकायिक जीव कितने काल तक वादर वनस्पतिकायिक पनेमें लगातार बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अनन्तर्मुहूर्ततक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक वादर वनस्पतिकायिक जीव वादर वनस्पतिकायिक रूप में निरन्तर रहता है । पूर्वोक्त प्रकार से असंख्यात काल का स्पष्टीकरण करते हैं-यावत् क्षेत्र से अंगुल के असंख्यातवें भाग, अर्थात् काल की अपेक्षा असंख्यात उत्सर्पिणी-अव-

श्री ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી બાદરપૃથ્વીકાયિક એવ નિરન્તર બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાયવાળા બની રહે છે.

એજ પ્રકારે બાદરઅપ્કાયિક, બાદરતેજસ્કાયિક અને બાદરવાયુકાયિક એવ પણ નિરન્તર પેતપોતાના પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદરવનસ્પતિકાયિક એવ કેટલા સમય સુધી બાદર-વનસ્પતિકાયિકપણથી નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી બાદરવનસ્પતિકાયિક એવ બાદરવનસ્પતિકાયિક રૂપમાં નિરન્તર બની રહે છે. પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અસંખ્યાતકાળનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-યાવત્ ક્ષેત્રથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળ સુધી અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો છે, તેમને એક-એક સમયમાં

अङ्गुलस्यासंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तेषां प्रतिसमयम् एकैकप्रदेशापहारे यावत्सोऽसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्त्य इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति—‘पत्तेयसरीरं वायस्वणप्फङ्काइणं भंते ! पुच्छा’ प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकारिकायिकः खलु हे भदन्त ! प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकारिकायिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरिसागरोपमकोडाकोडीओ’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सत्तरि सागरोपमकोटीकोटी र्यायत् प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकारिकायिकः स्वपर्यायविशिष्टतया अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति—‘निगोदेणं भंते ! निगोएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ !’ हे भदन्त ! निगोदः खलु ‘निगोद्’ इति—निगोदत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरं कालापेक्षया कियच्चिरम्—कियत्कालपर्यन्तं भवति—अवतिष्ठते ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंताओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालओ’ जघन्येन

सर्पिणी काल तक और क्षेत्र की अपेक्षा अङ्गुल के असंख्यात्रै भाग में जितने आकाश प्रदेश हैं उन्हें एक-एक समय में एक-एक अपहरण करने पर जितनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत हो उतने काल तक ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! प्रत्येक शरीर वादर वनस्पतिक जीव कितने काल तक निरन्तर प्रत्येक शरीर वादर वनस्पतिकारिकायिक बना रहता है ?

भगवन्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट सत्तर कोडा कोडी सागरोपम तक प्रत्येक शरीर वादर वनस्पतिकारिकायिक जीव लगातार प्रत्येक शरीर वादर वनस्पतिकाय पर्याय वाला बना रहता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! निगोद जीव कितने काल तक निरन्तर निगोद पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी काल तक निगोद जीव निरन्तर निगोद पर्याय वाला बना रहता

એક એકનું અપહરણ કરવાથી જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થાય તેટલા કાળ સુધી.

શ્રી-ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકારિકાયિક જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકારિકાયિક બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકારિકાયિક જીવ નિરન્તર પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાય પર્યાયવાળા બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નિગોદ જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર નિગોદ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળ સુધી નિગોદ જીવ નિરન્તર નિગોદ પર્યાયવાળો બની રહે છે. ક્ષેત્રની

અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા નિરન્તરં નિગોદો નિગોદત્વપર્યાયેનાવતિષ્ઠતે ‘સ્વેત્તઓ અહ્હાજ્જા પોગ્ગલપત્થિદ્ધા’ ક્ષેત્રતઃક્ષેત્રાપેક્ષયા સાર્દ્ધદ્વયાઃ પુદ્ગલપરાવર્તીઃ અવસેયાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વાદરનિગોદેણં મંતે ! વાયરનિગોદેત્તિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! વાદરનિગોદઃ खलु ‘વાદરનિગોદ’ इति—વાદરનિગોદત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા અવ્યવચ્છેદેન કિયત્કાલપર્યન્તમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरिसागरोपमकोडाकोडीओ’ जघन्यतઃ અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તર્તિ સાગરોપમકોટી કોટી ર્યાશ્વ વાદરનિગોદો વાદરનિગોદત્વપર્યાયેણ અવ્યવધાનેન અવતિષ્ઠતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘વાયરતસકાશ્યાણં મંતે ! વાયરતસકાશ્યત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! વાદરત્રસકાશ્યિકઃ खलु वадरत्रसकायिकत्वपर्याय विशिष्टः सम् कालतः—કાલાપેક્ષયા અવ્યવચ્છેદેન કિયત્કાલપર્યન્તમ્ અવતિષ્ઠતે ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोपमसहस्राई संखेज्जवासमम्भहियाई’ जघन्येन અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વે સાગરોપમસહસ્રે સંખ્યેયવર્ષાભ્યધિકે યાવદ્ વાદરત્રસકાશ્યિકો વાદરત્રસકાશ્યિકત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે, ‘एएसिंचेव अप- है । क्षेत्र की अपेक्षा अढाई पुद्गल परावर्त्तन तक रहता है ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વાદર નિગોદ કિતને કાલ તક વાદર નિગોદ પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડા કોડી સાગરોપમ તક વાદર નિગોદ જીવ લગાતાર વાદર નિગોદ બના રહતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વાદર ત્રસકાશ્યિક જીવ વાદર ત્રસકાશ્યિક પર્યાય વાલા નિરન્તર કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક દો હજાર સાગરોપમ તક વાદર ત્રસકાશ્યિક જીવ વાદર ત્રસકાશ્યિક પર્યાય મેં રહ સકતા હૈ ।

અપેક્ષાએ આઠી પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વાદરનિગોદ કેટલા સમય સુધી વાદરનિગોદ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી વાદરનિગોદ એવ નિરન્તર વાદરનિગોદ પણામાં બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વાદરત્રસકાશ્યિક એવ વાદરત્રસકાશ્યિક પર્યાયવાળા નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ સુધી વાદરત્રસકાશ્યિક એવ ત્રસકાશ્યિક પર્યાયમાં રહી શકે છે.

જનતગા સર્વેવિ જઠ્ઠણેણં ઉક્કોસેણં અંતોગુહુત્તં' એતેપાશ્ચૈવ-વાદરાદીનાં જીવાનામપર્યાપ્તકાઃ સર્વેઽપિ જીવાઃ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તં યાવન્ કાલાપેક્ષયા અવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠન્તે, ગૌતમઃ પૂછતિ-‘વાદરપજ્જત્તે ણં મંતે ! વાપજ્જત્તણ્ણિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! વાદરપર્યાપ્તકત્વ વિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેનાવતિષ્ઠતે ? પૂછ્યા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં અંતોગુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોપમસયપુહુત્ત સાતિરેગં’ ‘જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ ઉત્કુષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકં યાવદ્ વાદરપર્યાપ્તકો વાદરપર્યાપ્તકત્વપર્યાયેણ અવતિષ્ઠતે, ગૌતમઃ પૂછતિ-‘વાયરપુઠ્ઠિકાઙ્કયપજ્જત્તે ણં મંતે ! વાયરપુઠ્ઠિકાઙ્કયપજ્જત્તણ્ણિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! વાદરપૃથિવીકાયિકપર્યાપ્તકઃ સ્વલ્લ ‘વાદરપૃથિવીકાયિકપર્યાપ્ત’ ઇતિ-વાદરપૃથિવીકાયિકપર્યાપ્તકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલા-પેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પૂછ્યા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં અંતોગુહુત્તં ઉક્કોસેણં સંઘિજ્જાઙ્ક વાસસહસ્સાઙ્ક’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્, ઉત્કુષ્ટેન સંઘયેયાનિ વર્પસહસ્રાણિ યાવદ્ વાદરપૃથિવીકાયિકપર્યાપ્તકઃ સ્વપર્યાયેણ અવ-

હન સ્વ વાદર આદિ જીવોં કે અપર્યાપ્તક જઘન્ય ઔર ઉત્કુષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક હી લગાતાર અપર્યાપ્તક અવસ્થા મેં રહતે હેં, અધિક નહીં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વાદર પર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક વાદર પર્યાપ્ત અવસ્થા મેં લગાતાર બના રહતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક, ઉત્કુષ્ટ પૃથક્ત્વ સૌ સાગરોપમ તક વાદર પર્યાપ્તક જીવ નિરન્તર વાદર પર્યાપ્તક પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ કિતને કાલ તક નિરન્તર વાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક રૂપ મેં બના રહતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક, ઉત્કુષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્પ તક વાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ વાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક પર્યાય મેં રહતા હૈ ।

આ બધા બાદર આદિ જીવોના અપર્યાપ્તક જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી જ નિરન્તર અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં રહે છે, અધિક નહીં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બાદર પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી બાદર પર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી, ઉત્કુષ્ટ પૃથક્ત્વ સે સાગરોપમ સુધી બાદર પર્યાપ્તક જીવ નિરન્તર બાદર પર્યાપ્તક પર્યાયથી યુક્ત રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર બાદર પૃથ્વીકાયિક રૂપમાં બની રહે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી ઉત્કુષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્પ સુધી બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક રૂપમાં રહે છે. એજ પ્રકારે

તિષ્ઠતે, 'एवं आउकाइए वि' एवम्-वादरपृथिवीकायिकपर्याप्तोक्तरीत्या अप्कायिकोऽपि वादरपर्याप्तकः स्वपर्यायेण जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-‘तेउकाइय पञ्जत्तए णं अंते ! तेउकाइय पञ्जत्तएत्ति पुच्छा’ हे भदन्त ! तेजस्कायिक वादरपर्याप्तकः खलु ‘तेजस्कायिकपर्याप्तकः’ इति-वादरतेजस्कायिकपर्याप्तकत्वविशिष्टः सन् कालापेक्षया क्रियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं राइंदियाइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि यावत्, तेजस्कायिक वादरपर्याप्तकः स्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-‘वाउकाइय पणस्सइकाइयपत्तेएसरीर वादर-वणप्फइकाइए पुच्छा’ वादरवायुकायिक वनस्पतिकायिक प्रत्येकशरीर वादरवनस्पतिकायिकाः क्रियत्कालं यावद् अव्यवच्छेदेन स्वस्वपर्यायापेक्षया अवतिष्ठन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससस्साइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् वादरवायुकायिकादयोऽव्यवच्छेदेन इसी प्रकार वादर अप्कायिक पर्याप्त जीव भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक वादर अप्कायिक पर्याय से युक्त बना रहता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन्-तेजस्कायिक वादर पर्याप्त जीव कितने काल तक तेजस्कायिक वादर पर्याप्त पर्याय से रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यात रात्रि-दिन तक तेजस्कायिक वादर पर्याप्त जीव अपने वादर तेजस्कायिक पर्याप्त पर्याय में रहता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वादर वायुकायिक, वनस्पतिकायिक तथा प्रत्येक शरीर वादर वनस्पतिकायिक कितने काल तक निरन्तर अपने-अपने पर्याय से युक्त रहते हैं ?

भगवन्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट संख्यात हजारवर्ष

आदर अप्कायिक पर्याप्त एव પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી આદર અપ્કાયિક પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક આદર પર્યાપ્ત એવ કેટલા સમય સુધી તેજસ્કાયિક આદર પર્યાપ્ત પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન સુધી તેજસ્કાયિક આદર પર્યાપ્ત એવ પોતાના આદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયમાં રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આદર વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, તથા પ્રત્યેક શરીર આદર વનસ્પતિકાયિક કેટલા સમય સુધી નિરન્તર પોતપોતાના પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી આદર વાયુકાયિક આદિ નિરન્તર પોતપોતાના પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે.

અવતિષ્ઠન્તે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નિગોદપર્યાપ્તકાલ વાયરનિગોદપર્યાપ્તકાલ પુચ્છા’ નિગોદ-
પર્યાપ્તકો વાદરનિગોદપર્યાપ્તકઃ કાલાપેક્ષયા નિરન્તરં કિયત્કાલપર્યન્તમવતિષ્ઠત્તે? इति
પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દોષહ વિ જદ્દળ્લેખં અંતોમુહુત્ત’, ઉક્કોસેણં અંતો-
મુહુત્તં’ દ્વયોરપિ—નિગોદપર્યાપ્ત—વાદરનિગોદપર્યાપ્તયોઃ જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ચાન્ત-
ર્મુહૂર્તમવસ્થાનમવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વાયરતસકાઙ્કાયપજ્જત્તણ્ણં મંતે ! વાયરતસકાઙ્ક-
ાયપજ્જત્તણ્ણિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે મહન્ ! વાદરત્રસકાયિકપર્યાપ્તકઃ સ્વલુ—વાદર-
ત્રસકાયિકપર્યાપ્તકત્વવિશિષ્ટઃ સન્ કાલઃ ક્લિયચ્ચિરં—કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ—અવતિષ્ઠતે ?
ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જદ્દળ્લેખં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં
સાતિરેગં’ જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકમ્, વાદરત્રસકા-
યિકપર્યાપ્તઃ સ્વપર્યાપ્તેનાવતિષ્ઠતે ‘દારં’ ચતુર્થ દ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સુ. ૪ ॥

મૂલમ્—સજોગી ણં મંતે ! સજોગિ સ્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા !
સજોગી દુવિહે પપ્પન્તે, તં જહા—અણાદીણ વા અપજ્જવસિણ, અણાદીણ
વા સપજ્જવસિણ, મણજોગી ણં મંતે ! મણજોગિ સ્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં

તક વાદર વાયુકાયિક આદિ નિરન્તર અપને-અપને પર્યાય સે યુક્ત બને રહતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે અગવન્ ! નિગોદ પર્યાપ્તક ઓર વાદર નિગોદ પર્યાપ્તક
કાલ કી અપેક્ષા નિરન્તર કિતને કાલ તક રહતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દોનોં હી અર્થાત્ નિગોદ પર્યાપ્તક ઓર વાદર નિગોદ
પર્યાપ્તક જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ ઓ અન્તર્મુહૂર્ત તક અપને-અપને
પર્યાય મેં લગાતાર બને રહતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે અગવન્ ! વાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત જીવ વાદર ત્રસ-
કાયિક પર્યાપ્ત પર્યાય મેં લગાતાર કિતને કાલ તક બના રહતા હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ સૌ સાગરોપમ
તક વાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત અપને પર્યાય મેં નિરન્તર બના રહતા હૈં । (દ્વાર ૪)

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નિગોદ પર્યાપ્તક અને વાદર નિગોદ પર્યાપ્ત કાળની
અપેક્ષાએ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બન્ને અર્થાત્ નિગોદ પર્યાપ્ત અને વાદર નિગોદ પર્યાપ્તક
જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી પોત-પોતાના પર્યાયમાં
નિરન્તર બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત જીવ વાદર ત્રસકાયિક
પર્યાપ્ત પર્યાયમાં નિરન્તર કેટલા સમય સુધી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ સૌ સાગરોપમ
સુધી વાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત પોતાના પર્યાયમાં નિરન્તર બની રહે છે. (દ્વાર ૪)

હોઈ ? ગોયમા ! જહળ્લેળં ઇવકં સમયં ઉક્લેસેળં અંતોમુહુત્તં, ઇવં વહ્-
જોગી વિ, કાયજોગીળં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહળ્લેળં
અંતોમુહુત્તં ઉક્લેસેળં વળ્લ્લફ્ફકાલો, અજોગી ળં મંતે ! અજોગિ ત્તિ
કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! સાદીઇ અપજ્જવસિઇ, દારં ૫ ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા-સયોગી યલુ મદન્ત ! સયોગીતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં મવતિ ? ગૌતમ ! સયોગી
દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથથા-અનાદિક્લો વા અપર્યવસિતઃ અનાદિક્લો વા સપર્યવસિતઃ, મનોયોગી
યલુ મદન્ત ! મનોયોગી તિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં મવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન ઇકં સમયમ્,
ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઇવં વવોયોગીપિ, કાયકોગી યલુ મદન્ત ! કાલતઃ કિયચ્ચિરં

યોગદ્વાર વ્યક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(સજોગી ળં મંતે ! સજોગિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે મગવન્ !
સયોગી જીવ કિતને કાલ તક સયોગી પનેમેં રહતા હૈ ? (ગોયમા ! સજોગી
દુવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! સયોગી દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-અળાદીઇ વા
અપજ્જવસિઇ, અળાદીઇ વા સપજ્જવસિઇ) વે ઇસ પ્રકાર-અનાદિ અપર્યવસિત
ઔર અનાદિ સમર્યવસિત (મળજોગી ળં મંતે ! મળજોગિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં
હોઈ ?) હે મગવન્ ! મનયોગી કિતને કાલ તક મનોયોગી રહતા હૈ ? (ગોયમા !
જહળ્લેળં ઇવકં સમયં, ઉક્લેસેળં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઇક સમય,
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક (ઇવં વહ્જોગી વિ) ઇસી પ્રકાર વચ્ચનયોગી મી (કાય-
જોગી ળં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે મગવન્ ! કાયયોગી કિતને કાલ
તક કાયયોગી પનેમેં રહતા હૈ ? (ગોયમા ! જહળ્લેળં અંતોમુહુત્તં, ઉક્લેસેળં
વળ્લ્લફ્ફકાલો) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ તક

યોગદ્વાર વ્યક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(સજોગી ળં મંતે ! સજોગિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! સયોગી
જીવ કેટલા ઠાળ સુધી સયોગી રહે છે ? (ગોયમા ! સજોગી દુવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ !
સયોગી બે પ્રકારના ઢલા છે (તં જહા અળાદીઇ વા અપજ્જવસિઇ, અળાદીઇ, વા સપજ્જવસિઇ)
તેઓ આ પ્રકારે-અનાદિ અપર્યવસિત અને અનાદિ સપર્યવસિત (મળજોગીળં મંતે !
મળજોગિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! મનયોગી કેટલા સમય સુધી મનયોગી
પણ્ણામાં રહે છે ? (ગોયમા ! જહળ્લેળં ઇકં સમયં, ઉક્લેસેળં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઔક
સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (ઇવં વહ્જોગી વિ) ઔજ પ્રકારે વચ્ચનયોગી પણ (કાય-
જોગીળં મંતે ! કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! કાયયોગી કેટલા ઠાળ સુધી કાયયોગી
પણ્ણામાં રહે છે ? (ગોયમા ! જહળ્લેળં અંતોમુહુત્તં, ઉક્લેસેળં વળ્લ્લફ્ફકાલો) હે ગૌતમ !
જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ ઠાલ સુધી.

भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, अयोगी खलु भदन्त !
अयोगीति कालतः क्रियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकः अपर्यवसितः, द्वारम् ५ ॥सू. ५॥

टीका-पूर्व कायद्वारं प्ररूपितम्, अथ योगद्वारं प्ररूपयितुमाह-‘सजोगीणं भंते ! सजोगिति कालो कवच्चिरं होइ ?’ भदन्त ! सयोगी-योगाः-मनोवचनकायव्यापाररूपा येषां सन्ति ते मनोवचनकायाः, सद्विद्यमाना योगिनो यस्य येन वा स सयोगी स खलु ‘सयोगी’ इति-सयोगित्वपर्यायविशिष्टः सः कालतः-कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन क्रियच्चिरम्-कति कालपर्यन्तं भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सजोगी दुविहे पणत्ते ?’ सयोगी द्विविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए’ तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, तत्र योहि न कदाचिदपि मोक्षं प्राप्स्यति स सर्वकालमवश्यमेव एकेनापि योगेन सयोगी भवति

(अजोगी णं भंते ! अजोगि ति कालो केवच्चिरं होइ !) हे भगवन् !
अयोगी कितने काल तक अयोगी रहता है ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए)
हे गौतम ! सादि अपर्यवसित (द्वार ५)

टीकार्थ-कायद्वार की प्ररूपणा के पश्चात् अब योगद्वार को लेकर कायस्थिति का निरूपण किया जाता है

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-भगवन् ! सयोगी जीव कितने काल तक सयोगी लगातार बना रहता है ?

मन, वचन और कायका व्यापार योग कहलाता है । यह योग जिस में विद्यमान हो, वह सयोगी कहा जाता है ।

भगवान्-गौतम ! सयोगी जीव के दो भेद हैं-अनादि अनन्त और अनादि सान्त ! जो जीव भविष्यत् में कभी मोक्ष नहीं करेगा, सदैव कम से कम एक

(अजोगી णં ભંતે ! અજોગિત્તિ કાલો કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! અયોગી કેટલા કાળ સુધી અયોગી પણામાં રહે છે ? (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત. (દ્વાર ૫)

ટીકાર્થ-કાયદ્વારની પ્રરૂપણા કર્યા પછી હવે યોગદ્વારને લઈને કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સયોગી જીવ કેટલા કાળ સુધી સયોગી પણામાં નિરન્તર રહે છે ?

મન, વચન અને કાયનો વ્યાપાર યોગ કહેવાય છે. તે યોગ જેમનામાં વિદ્યમાન હોય, તે સયોગી કહેવાય છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સયોગી જીવના બે ભેદ છે-અનાદિ અનન્ત અને અનાદિ સ્થાન્ત જે જીવ ભવિષ્યમાં ક્યારેય મોક્ષ પ્રાપ્ત નહીં કરશે, સદૈવ ઓછામાં ઓછા

અતઃ એવ સોડનાદ્યપર્યવસિતો બોધ્યઃ, યઃ પુનર્મોક્ષં પ્રાપ્સ્યતિ સોડનાદિસર્વપવસિતો વ્યપ-
દિશ્યતે, મોક્ષપર્યાયપ્રાદુર્ભાવે યોગસ્ય સર્વથા વિનાશાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મળજોગી જં
મંતે ! મળજોગિત્તિ કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ ?’ હે ભદ્રન્ત ! મનોયોગી સ્વલુ મનોયોગીતિ-
મનોયોગિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયલ્લિચરં-કિયલ્કાલપર્યન્તમવ્યવ-
ધાનેન ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ઞણેણં એકં સમયં, ઉકો-
સેણં અંતોમુહૂર્ત્તં’ જઘ્ઞન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્ત્તં યાવદ્ મનોયોગી મનોયોગિત્વ-
પર્યાયેણ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા અવ્યવધાનેન અવતિષ્ઠતે ‘એવં વહ્જોગીવિ’ એવમ્-મનોયોગીવ
વચોયોગ્યપિ વચોયોગિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા જઘ્ઞન્યેન એકં સમયમ્,
ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્ત્તં યાવત્ કાલાપેક્ષયા અવ્યવધાનેનાવતિષ્ઠતે, તથા ચ યદા કશ્ચિદૌદારિક-
કાયયોગેન પ્રથમસમયે મનોયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ આદાય દ્વિતીયસમયે મનસ્ત્વેન પરિણમય્ય
ત્યજતિ તૃતીયસમયે ચોપરમને સ્ત્રિયતે વા તદા એકં સમયં મનોયોગી ઉપરભ્યતે જઘ્ઞન્યેનેતિ,

યોગ સે યુક્તવના રહેગા, વહ અનાદિ અનન્ત સયોગી કહલાતા હૈ, જૈસે અભવ્ય
જીવ ! જો જીવ ભવિષ્યત્ મેં કમી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરને વાલા હૈ, વહ અનાદિ સાન્ત
સયોગી હૈ, ક્યોંકિ સુક્ત અવસ્થા મેં યોગ કા સર્વથા અભાવ હો જાતા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! મનોયોગી જીવ લગાતાર કિતને કાલ તક મનો-
યોગી પનેમેં રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ઞન્ય એક સમય તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક
મનોયોગી જીવ મનોયોગી પર્યાય સે યુક્ત નિરન્તર વના રહતા હૈ । હસ પ્રકાર
વચનયોગી મી જઘ્ઞન્ય એક સમય તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક વચનયોગી
રહતા હૈ । જવ કોઈ એક જીવ ઔદારિક કાયયોગ કે દ્વારા પ્રથમ સમય મેં મનો-
યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે, દૂસરે સમય મેં ઉન્હે મન કે રૂપ મેં પરિણત કરકે
ત્યાગતા હૈ ઔર તીસરે સમય મેં રુક જાતા હૈ યા મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ, તથ

એક યોગી યુક્ત બની રહેશે, તે અનાદિ અનન્ત સયોગી કહેવાય છે, જેવા કે અભવ્ય
જીવ, જે જીવ ભવિષ્યમાં કપારેય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર છે, તે અનાદિ સાન્ત સયોગી છે,
કેમકે સુક્ત અવસ્થામાં યોગનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનોયોગી જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી મનો-
યોગી પણામા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ઞન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી
મનોયોગી જીવ મનોયોગી પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની રહે છે. એજ પ્રકારે વચન-
યોગી પણ જઘ્ઞન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી વચનયોગી રહે છે
જ્યારે કોઈ એક જીવ ઔદારિક કાયયોગના દ્વારા પ્રથમ સમયમાં મનોયોગ પુદ્ગલોને
ગ્રહણ કરીને બીજા સમયમાં તેમને મનના રૂપમાં પરિણત કરીને ત્યાગે છે અને ત્રીજા
સમયમાં રોકાઈ જાય છે અગર મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, ત્યારે તે એક સમય સુધી

ઉત્કૃષ્ટેન તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્, નિરન્તરં મનોયોગ્ય પુદ્ગલાનામુપાદાનં પરિત્યાગં ચ કુર્વન્ તદનન્તર-
મવશ્યં સ જીવસ્વાભાવ્યાદ્ ઉપરમતે ઉપરમ્ય ચ ભૂયોઽપિ ગ્રહણપરિત્યાગૌ કરોતિ, કિન્તુ
કાલસૂક્ષ્મત્વાત્ કદાચિન્ન સ્વવેદનપથમાયાતિ અતર્ણોત્કૃષ્ટેનાપિ મનોયોગોઽન્તર્મુહૂર્તમેવેતિ
દિક્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કાયયોગી જં મંતે કાલઓ કેવચ્ચિરં દોઃ ?’ હે ભદન્ત ! કાયયોગી
કાયયોગિકત્વપર્યાયેણ સ્વલુ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં કિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન
ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં અંતોમુહુત્તં’ ઉક્તોસેણં
વળપ્પફઙ્ગ કાલો’ જઘ્ણ્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાલં યાવત્ કાયયોગી કાયયોગિત્વ-
પર્યાયવિશિષ્ટતયા અવતિષ્ઠતે, તથા ચાત્ર દ્વીન્દ્રિયાદીનાં વચોયોગોઽપિ ઉપલભ્યતે સંજ્ઞિ-

વહ એક સમય તક મનોયોગી હોના હૈ । ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે અન્તર્મુહૂર્ત તક મનો-
યોગી રહતા હૈ, ક્યૌંકિ જવ જીવ નિરન્તર મનોયોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ ઔર
પરિત્યાગ કરતા હૈ ઔર તદનન્તર અવશ્ય હી જીવ કે સ્વભાવ કે કારણ ઉપરત
હો જાતા હૈ, ઔર ફિર મનોયોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ ંવં પરિત્યાગ કરતા હૈ,
કિન્તુ કાલ કી સૂક્ષ્મતા કે કારણ કદાચિત્ ઉસે જ્ઞાન નહીં હો પાતા હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ મનોયોગ્ય પુદ્ગલોં કે ગ્રહણ ઔર ત્યાગ કા યહ સિલસિલા અન્તર્મુ-
હૂર્ત તક હી લગાનાર ચાલૂ રહતા હૈ । ઉસકે બાદ અવશ્ય હી ઉસમેં વ્યવધાન
પડ જાતા હૈ, ક્યૌંકિ જીવ કા સ્વભાવ ંસા હી હૈ । હસ કારણ યહાં મનોયોગ
કા અધિક સે અધિક કાલ અન્તર્મુહૂર્ત કહા ગયા હૈ । હસી તરહ વચનયોગી
ભી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાયયોગી જીવ કિતને સમય તક કાયયોગી
રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ તક કાય-
યોગી જીવ નિરન્તર કાયયોગી બના રહત હૈ । દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવોં મેં વચનયોગ

મનોયાગી થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મનોયોગી રહે છે, કેમકે જ્યારે
જીવ નિરન્તર મનોયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ અને પરિત્યાગ કરે છે અને ત્યાર બાદ અવશ્ય
જ જીવના સ્વભાવના કારણે ઊપરત થઈ જાય છે, અને ફરી મનોયોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ
તેમજ પરિત્યાગ કરે છે, કિન્તુ કાળની સૂક્ષ્મતાને કારણે કદાચિત્ તેને જ્ઞાન થતું નથી.
તાત્પર્ય એ છે કે મનોયોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ અને ત્યાગનો આવેગ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ
સતત ચાલુ જ રહે છે. ત્યાર બાદ તેમાં અવશ્ય વ્યવધાન આવી જાય છે. કેમકે જીવનો
સ્વભાવ જ એવો છે એ કારણે અહીં મનોયોગનો અધિકથી અધિક કાળ અન્તર્મુહૂર્ત
કહેલ છે. એજ પ્રકારે વચનયોગી પણ સમજી લેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાયયોગી જીવ કેટલા સમય સુધી કાયયોગી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાળ સુધી

પન્ચેન્દ્રિયાણાં મનોયોગોઽપિ, તસ્માદ્ યદા વચો યોગો ભવતિ યનોયોગો વા તદા ન કાય યોગસ્ય પ્રાધાન્યં સંભવતિ ઇતિ સાદિશપર્યવસિતત્વ ધાવાત્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ કાયયોગી ઉપલભ્યતે ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાઠઃ, સ ચ પૂર્વોક્તસ્વરૂપોઽવસેયઃ, વનસ્પતિકાચિકેષુ ચ કાયયોગ કેવલો ભવતિ ન વચોયોગો મનોયોગો વા, તરમાત્ તદન્યયોગાસંભવાત્ તેષુ આકાયસ્થિતેઃ સતતં કાયયોગ ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અજોગીણં મંતે ! અજોગિત્તિ કાલઓ કેવલચિરં હોઃ ?’ હે મહન્ત ! અયોગી શ્વલ્લુ સિદ્ધઃ ‘અયોગીતિ—અયોગિત્વપર્યાય-વિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં—કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતિ—અવતિષ્ઠતે ? મગ-વાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સાદીષ અપજ્જવસિષ્’ સાદિકઃ અપર્યવસિતઃ સિદ્ધો ભવતિ ‘દારં ૬’ પશ્ચમં યોગદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૫ ॥

મી પાયા જાતા હૈં ઓર સંજી પંચેન્દ્રિય જીવોં મેં મનોયોગ મી પાયા જાતા હૈં । જબ વચનયોગ હોતા હૈં અથવા મનોયોગ હોતા હૈં, ઉસ સમય કાયયોગ કી પ્રધા-નતા નહીં હોતી, અતઃ વહ સાદિ સમર્પવસિત હોને સે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક કાયયોગ રહતા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ તક વનસ્પતિ કાલ કા પરિમાણ પહલે કહા જા ચુકા હૈં । વનસ્પતિકાચિક જોવોં મેં કેવલ કાયયોગ હી પાયા જાતા હૈં, ન વચનયોગ હોતા હૈં ઓર ન મનોયોગ હી । ઇસ કારણ અન્ય યોગ કા અભાવ હોને સે ઉનમેં નિરન્તર કાયયોગ હી રહતા હૈં જબ તક કિ ઉનકી વનસ્પતિકાય પર્યાય કા અન્ત નહીં હો જાય ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! અયોગી જીવ લગાતર અયોગી કિતને કાલ તક રહતા હૈં ?

મગવાન્—ગૌતમ ! અયોગી અર્થાત્ ચૌદહવેં ગુણસ્થાનવર્તી ઓર સિદ્ધ જીવ સાદિ અપર્યવસિત હૈં, અર્થાત્ અયોગી અવસ્થા કી આદિ તો હૈં પરન્તુ અન્ત નહીં હૈં, (દ્વાર ૬)

કાયયોગી શ્વ નિરન્તર કાયયોગી પશુમાં બની રહે છે. ક્ષીન્દ્રિયાદિ શ્વેમાં વચનયોગી પશુ મળી આવે છે અને સંજી પંચેન્દ્રિય શ્વેમાં મનોયોગી પશુ મળી આવે છે બ્યારે વચનયોગ થાય છે અથવા મનોયોગ થાય છે. તે સમયે કાયયોગની પ્રધાનતા નથી હોતી. તેથી છે સાદિ સપર્યવસિત હોવાથી જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કાયયોગ રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી વનસ્પતિકાયનું પરિમાણ પહેલા કહી દિધેલું છે. વનસ્પતિકાચિક શ્વેમાં કેવળ કાયયોગ જ મળી આવે છે, નથી વચનયોગ હોવા કે નથી મનોયોગ. એ કારણથી અન્ય યોગનો અભાવ હોવાથી તેમનામાં નિરન્તર કાયયોગ જ રહે છે બ્યાં સુધી કે તેમનો વનસ્પતિકાય પર્યાયનો અન્ત ન થઈ જાય.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અયોગી શ્વ નિરન્તર અયોગી પશુમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! અયોગી અર્થાત્ ચૌદમાં ગુણવર્તી અને સિદ્ધ શ્વ સાદિ અપર્યવસિત છે, અર્થાત્ અયોગી અવસ્થાની આદિતો છે પરન્તુ અન્ત નથી. (દ્વાર ૫)

वेदद्वार वक्तव्यता

मूलम्—सवेदए णं भंते ! सवेदए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सवेदए ति विहे पणत्ते, तं जहा—अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अवहुं पोगल-परिहं देसूणं, इत्थिवेएणं भंते ! इत्थिवेदे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं दसुत्तरं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वहियं१, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अट्ठारसपलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वहियाइं२, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउदस पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वहियाइं३, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वहियं४, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमपुहुत्तं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वहियं५, पुरिसवेदेणं भंते ! पुरिसवेदेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेणं, णपुंसग-वेदेणं भंते ! णपुंसकवेदेत्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अवेदएणं भंते ! अवेदए त्ति पुच्छा, गोयमा ! अवेदे दुविहे पणत्ते, तं जहा—सादीए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, द्वारं ६ ॥ सू० ६ ॥

छाया—सवेदकः खलु भदन्त ! 'सवेदक' इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सवे-

वेदद्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ—(सवेदए णं भंते ! सवेदए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ !) हे भगवन् !

वेदद्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ—(सवेदए णं भंते ! सवेदए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सवेद लुप

દક સ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર ચલુ ગઃ સ સાદિકઃ સપર્યવસિતઃ સ જઘન્યેન અન્તર્મુહર્તમ્, ઉ કૃષ્ટેન અન્તં કાલમ્. અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યનસર્પિણ્યઃ કાલનઃ, ક્ષેત્રતઃ અપાર્દઃ પુદ્ગલપરિવર્તો દેશોનઃ, સ્ત્રીવેદઃ ચલુ મદન્ત ! સ્ત્રીવેદ ઇતિ કાલતઃ ક્રિયાચરં મવતિ ? ગૌતમ ! એકેન આદેશેન જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દશોત્તરં પલ્યોપપતતં પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વમભ્યધિ રમ્ ૧, એકેન આદેશેન જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન, અષ્ટાદશપલ્યોપમાનિ પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વાભ્યધિ-

સવેદ જીવ કિતને કાલ તક સવેદ રહતા હૈ ? (ગોચમા ! સવેદત્તિવિદે પળ્લત્તે હૈ ગૌતમ ! સવેદ જીવ તોન પ્રકારકે કહે હૈ (તં જહા) વેં હસ પ્રકાર (અળાદીએ વા અપજ્જવસિએ અળાદીએ વા સપજ્જવસિએ, સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) અનાદિ અનન્ત, અનાદિ, સાન્ત સાદિ સાન્ત (તત્થ ણં) ઉન્નમેં (જે સે સાદીએ સપજ્જવસિએ) જો સાદિ સાન્ત હૈ (સે) વહ (જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અળંતં કાલં) જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક (અળંતાઓ ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીઓ કાલઓ) કાલ સે અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સેત્તઓ અવદ્ધં પોગ્ગલપરિચટ્ટં દેસૂણં) ક્ષેત્ર સે કુચ્છ કમ અપાર્દ પુદ્ગલપરાવર્ત

(ઇત્થિવેદે ણં મંતે ! ઇત્થિવેદેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હૈ મગવન્ ! સ્ત્રીવેદી કિતને કાલ તક સ્ત્રીવેદી રહતા હૈ (ગોચમા ! એગેણં આદેસેણં) એક અપેક્ષા સે (જહળ્લેણં એકં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં દસુત્તરં પલિઓવમસતં) ઉત્કૃષ્ટ એક સૌ દસ પલ્યોપમ તક (પુન્નવકોડિ પુહુત્તમન્નહિયં) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક (એગેણં આદેસેણં) એક અપેક્ષા સે (જહળ્લેણં એગં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં અદ્દારસ પલિઓવમાઈ પુન્નવકોડિ

કેટલા સમય સુધી સવેદ પળામા રહે છે ? (ગોચમા ! સવેદત્તિવિદે પળ્લત્તે) હૈ ગૌતમ ! સવેદ એવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. (ત જહા) તે આ પ્રકારે (અળાદીએ વા અપજ્જવસિએ અળાદીએ વા, સપજ્જવસિએ, સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) અનાદિ, અનન્ત, અનાદિસાન્ત, સાદિસાન્ત (તત્થ ણં) તેઓમાં (જે સે સપજ્જવસિએ) જે સાદિસાન્ત છે (સે) તે (જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અળંતં કાલ) જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી (અળંતાઓ ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીઓ કાલઓ) કાળથી અનન્ત ઉત્સર્પિણુ-અવસર્પિણી (સેત્તઓ અવદ્ધં પોગ્ગલપરિચટ્ટં દેસૂણં) ક્ષેત્રથી કાંઈક કમ અપાર્દ પુદ્ગલ પરાવર્ત.

(ઇત્થિવેદે ણં મંતે ! ઇત્થિવેદેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હૈ ભગવન્ ! સ્ત્રીવેદી કેટલા કાળ સુધી સ્ત્રીવેદી રહે છે ? (ગોચમા ! એગેણં આદેસેણં) એક અપેક્ષાથી (જહળ્લેણં એકં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં દસુત્તરં પલિઓવમસતં) ઉત્કૃષ્ટ એકસોદશ પલ્યોપમ સુધી (પૂર્વકોડિપુહુત્તમન્નહિયં) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક (એગેણં આદેસેણં) એક અપેક્ષાથી (જહળ્લેણં એગં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં અદ્દારસ પલિઓવમાઈ પુન્નવકોડી પુહુત્ત-

કાનિ ૨, એકેન આદેશેન જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ચતુર્દશપલ્યોપમાણિ પૂર્વકોટિપૃથ-
ક્ત્વાભ્યધિકાનિ ૩, એકેન આદેશેન જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમશતં પૂર્વકોટિ-
પૃથક્ત્વમ્ ૪, એકેન આદેશેન જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમપૃથક્ત્વમ્ પૂર્વકોટિ
પૃથક્ત્વાભ્યધિકમ્ ૫, પુરુષવેદઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'પુરુષવેદ' इति પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન
અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકમ્, નપુંસકવેદઃ સ્વલુ મદન્ત ! નપું-
સકવેદ इति પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિ કાલઃ, અવેદકઃ

પુહુત્તમન્મહિયાઈ) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક અઠારહ પલ્યોપમ તક (એળેણં
આદેસેણં) એક અપેક્ષા સે (જહળ્ણેણં એગં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં
ચઙ્ગસપલિઓવમાઈં પુન્નકોડિપુહુત્તમન્મહિયાઈં) ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ
અધિક ચૌદહ પલ્યોપમ તક (એળેણં આદેસેણં જહળ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં
પલિઓવમસતં પુન્નકોડિપુહુત્તમન્મહિયં) જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ સૌ પલ્યોપમ
પૃથક્ત્વકોટિપૂર્વ અધિક (એળેણં આદેસેણં જહળ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં પલિઓ
વમપુહુતં) એક અપેક્ષા સે જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ પૃથક્ત્વ (પુન્ન-
કોડિ પુહુત્તમન્મહિયં) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક

(પુરિસવેદે ણં મંતે ! પુરિસવેદેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ !
પુરુષવેદી કિતને કાલ તક પુરુષવેદી રહતા હૈ ? ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહૂતં,
ઉક્કોસેણં સાગરોવમસતપુહુતં સાતિરેગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ
સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સે કુલ અધિક

(નપુંસગવેદે ણં મંતે ! નપુંસગવેદેત્તિ પુચ્છા ?) હૈં ભગવન્ ! નપુંસકવેદી
કિતને કાલ તક નપુંસકવેદી રહતા હૈ, એસા પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એગં

મન્મહિયાઈં) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક અઠાર પલ્યોપમ સુધી (એળેણં આદેસેણં) એક અપે-
ક્ષાથી(જહળ્ણેણં એગં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં ચઙ્ગસપલિઓવમાઈં પુન્નકોડિ
પુહુત્તમન્મહિયાઈં) ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ચૌદ પલ્યોપમ સુધી (એળેણં આદેસેણં
જહળ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમસતં પુન્નકોડિ પુહુત્તમન્મહિયં) જઘન્ય એક સમય,
અને ઉત્કૃષ્ટ સૌ પલ્યોપમ પૃથક્ત્વકોટિ પૂર્વ અધિક (એળેણં આદેસેણં જહળ્ણેણં એગં સમયં,
ઉક્કોસેણં પલિઓવમપુહુતં) એક અપેક્ષાથી જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ પૃથક્ત્વ
(પુન્નકોડિ પુહુત્તમન્મહિયં) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક.

(પુરિસવેદે ણં મંતે ! પુરિસવેદેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! પુરુષવેદી કેટલા
કાળ સુધી પુરુષવેદી પણામાં રહે છે ? (ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહૂતં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસ-
પુહુતં સાતિરેગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વથી કાંઈક અધિક.

(નપુંસગવેદે ણં મંતે ! નપુંસગવેદેત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! નપુંસકવેદી કેટલા સમય
સુધી નપુંસકવેદી રહે છે, એવો પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહળ્ણેણં એગં સમયં, ઉક્કોસેણં વનસ્પતિ)

खलु भदन्त ! अवेदक इति पृच्छा, गौतम ! अवेदको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्त्तम्, द्वारम् ६” ॥ सू० ६ ॥

टीका-पूर्व योगद्वारं प्ररूपितम् अथ षष्ठं वेदद्वारं प्ररूपयितुमाह-‘सवेदणं भंते ! सवेदएत्ति कालओ केवचिरं होइ ?’ हे भदन्त ! सवेदकः-सह-विद्यमानो वेदः-अनुभूति-र्यस्य येन वा स सवेदकः-स्त्रीपुंनपुंसकत्ववेदमितिः खलु जीवः ‘सवेदक’ इति-सवेदकत्व-पर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति-

समयं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो (हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट वन-स्पति काल तक

(अवेदए णं भंते ! अवेदए त्ति પુચ્છા ? (હે ભગવન્ ! અવેદક જીવ અવેદક, હત્યાદિ પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અવેદે દુવિહે પળળત્તે) હે ગૌતમ ! અવેદી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સાદીએ વા અપજ્જવસિએ સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) સાદિ અનન્ત અથવા સાદી સાન્ત (તત્થ ણં) उनमें (जे से साइए सपज्जवसिऐ) जो सादि सान्त है (से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य एक समय, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक (द्वार ६)

टीकार्थ-इससे पूर्व योगद्वार की प्ररूपणा की गई थी, अब वेदद्वार की प्ररूपणा की जाती है-

गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं- हे भगवन् ! सवेद अर्थात् स्त्रीवेद, पुरुषवेद अथवा नपुंसक वेद वाला जीव कितने काल तक लगातार सवेद पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सवेदक जीव तीन प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार हैं-

હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી.

(અવેદણં ભંતે ! અવેદણત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અવેદક જીવ ઇત્યાદિ પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અવેદે દુવિહે પળળત્તે) હે ગૌતમ ! અવેદી બે પ્રકારના હોય છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (સાદીએ વા અપજ્જવસિએ, સાઈએ વા સપજ્જવસિએ) સાદિ અનન્ત અથવા સાદિ સાન્ત (તત્થણં) તેઓમા (જે સે સાઈએ સપજ્જવસિએ) જે સાદિ સાન્ત છે (સે જહણ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) તે જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, (દ્વાર ૬)

टीकार्थ-आन्थी पूर्वयोग द्वारनी प्ररूपणा कराई हती, हवे वेदद्वारनी प्ररूपणा कराई छे-

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! सवेद अर्थात् स्त्रीवेद, पुरुषवेद, अथवा नपुंसकवेदवाला जीव कितना काल निरन्तर सवेद पर्यायधी युक्त रहे छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सवेदक जीव त्रय प्रकारना होय छे-अनादि अपर्यवसित

अवतिष्ठते ? भगवानाह—‘गोपसा !’ हे गौतम ! ‘सवेद ए तिविहे पणत्ते’ सवेदकृद्विविधः प्रज्ञप्तः ‘तं जहा-अणादी ए वा अपज्जवसिए, अणादी ए वा सपज्जवसिए, सादी ए वा सप-उज्जवसिए’ तद्यथा—अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितश्च, तथा च अनाद्यपर्यवसितः, अनादिसपर्यवसितः, सादिसपर्यवसितश्चेत्यर्थः, तत्र योजीवः कदाचिदपि उपशमश्रेणि क्षपकश्रेणि वा नो प्राप्स्यति सोऽन्नाद्यपर्यवसितो व्यप-दिश्यते तस्य कदाचिदपि वेदोदयव्यवच्छेदासंभवात्, यस्माच्च उपशमश्रेणि क्षपकश्रेणिवा प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्यवसितः प्रोच्यते, तस्य उपशमश्रेणिप्राप्तौ क्षपकश्रेणिप्राप्तौ वा वेदो-दय व्यवच्छेदस्य भावित्वात्, यः खलु उपशमश्रेणि प्राप्नोति तत्र चावेदको भूत्वा पुनरुप-शमश्रेणितः परिपतन् सवेदको भवति स सादिसपर्यवसितो व्यपदिश्यते, ‘तत्थ णं जेसे सादी ए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतो सुत्तुत्तं, उक्कोसेणं अणत्तं कालं’ तत्र खलु-अनाद्य-पर्यवसितादिषु त्रिषु मध्ये यः स तावन् सादिसपर्यवसितः प्रतिपादितः स जघन्येन अन्त-

अनादि अपर्यवसित अर्थात् जिस की आदि भी न हो अन्त भी न हो सादि अपर्यवसित अर्थात् जिस की आदि न हो पर अन्त भी हो, तथा सादि सपर्यवसित अर्थात् जिस की आदि भी हो और अन्त भी हो तात्पर्य यह है कि जो जीव कभी उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी को प्राप्त नहीं करेगा, वह अनादि अपर्यवसित कहलाता है उस के वेद के उदय का विच्छेद कदापि नहीं होगा । परन्तु जो जीव कभी न कभी उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी को प्राप्त करेगा मगर जिसने अभी तक कभी प्राप्त नहीं की है, वह अनादि सपर्यवसित सवेद जीव कहलाता है । उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी प्राप्त कर लेने पर उसके वेद का उदय हट जाता है । जो जीव उपशमश्रेणी को प्राप्त होकर वेदातीत दशा प्राप्त कर चुकता है, किन्तु उपशमश्रेणी से गिर कर फिर सवेद अवस्था प्राप्त करता है, वह सादि सपर्यवसित सवेद कहलाता है । इन तीनों में से जो सादि

अर्थात् जेनी आदि पणु न होय अने अन्त पणु न होय, सादि अपर्यवसित अर्थात् जेनी आदि न होय पणु अन्त होय, तेमाए आदि सपर्यवसित अर्थात् जेनी आदि पणु होय अने अन्त पणु होय. तात्पर्य ये छे के जे एव क्यारेय पणु उपशम श्रेणी अथवा क्षपक श्रेणीने प्राप्त करशे नही ते अनादि अपर्यवसित कहवाय छे. तेना वेदना उदयनेा विच्छेद कदापि थशे नही परन्तु जे एव क्यारेक ने क्यारे उपशम श्रेणी अथवा क्षपक श्रेणीने प्राप्त करशे पणु जेणे छुछु सुधी उपशमश्रेणी के क्षपकश्रेणी प्राप्त करी नथी ते अनादि सपर्यवसित सवेद एव कहवाय छे उपशम श्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी प्राप्त करी लीधा पछी तेना वेदनेा उदय थछ नय छे. जे एव उपशम श्रेणीने पारीने वेदातीतदशा प्राप्त करी ले छे, परन्तु उपशम श्रेणीथी पडीने पाछी सवेद अवस्था प्राप्त करे छे, ते सादि सपर्यवसित सवेद कहवाय छे. आ ब्रह्मेमांथी जे सादि-सपर्यवसित छे, ते जघन्य अन्तर्मुद्धूत सुधी अने उत्कृष्ट अनन्तकाण सुधी सवेदक पर्यायथी युक्त निरन्तर जनी

મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં યાવત્ સવેદકત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તમે-
વાનન્તકાલં પ્રતિપાદયતિ—‘અણંતાશ્ચો ઉસ્તર્પિણિઓ સર્પિણીશ્ચો કાલઓ’ અનન્તા ઉત્સર્પિણ્ય-
વસર્પિણ્યઃ કાલતઃ—કાઝાપેક્ષયા ચોચ્યઃ, ‘સ્ત્રેનઓ અવદ્ધુ પોગ્ગલપરિચ્ઠં દેસૂણં’ ક્ષેત્રતઃ—
ક્ષેત્રાપેક્ષયા અપાર્દઃ પુદ્ગલપરાવર્તો દેશોનઃ—અપગતમર્દ્દ યસ્ય સોડપાર્દઃ, દેશોનઃ—કિચ્ચિદ્ન
इत्यर्थः, तथाचात्र यदा कश्चिद् उपशमश्रेणिमुपपद्य त्रिविधमपि वेदमुपशमय्यावेदको भूत्वा
भूयोऽपि उपशमश्रेणीतः परिपतन् सवेदकत्वं प्राप्य झटित्यैव उपशमश्रेणिं कर्मग्रन्थिकाभि-
प्रायेण क्षपकश्रेणिं वा प्रतिपद्यते प्रतिपद्य च वेदत्रयमन्तर्मुहूर्तेनैव उपशमयति क्षपयति वा
तदा जघन्येनान्तर्मुहूर्तं यावत् सवेदको भवति, उत्कृष्टेन तु अपार्द्धपुद्गलपरावर्तं देशो न यावत्
प्रतिपतन्व्यः, उपशमश्रेणितः परिपतितः सन् एतावन्तं कालं संसारे पर्यटति तदनन्तरं यथोक्त
कालमानमुत्कृष्टेन सादिसपर्यवसितस्य सवेदकस्थोपपद्यते, स्त्रीवेदविषये पञ्चदेशान् प्ररूप-

સપર્યવસિત હૈ, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्तं तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक
सवेदक पर्याय स्त्रे युक्त निरन्तर बना रहता है। उस अनन्त काल का परिमाण
इस प्रकार है—काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां
क्षेत्र की अपेक्षा स्त्रे देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्त

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જબ કોઈ જીવ ઉપશમશ્રેણી પર આરૂઢ હોકર, ત્રીનો વેદો
કા ઉપશમ (ક્ષય) કરકે અવેદી બન જાતા હૈ, મગર ઉપશમશ્રેણી સે ગિર કર
ફિર સવેદક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતા હૈ કિન્તુ પુનઃ ઝટ સે ઉપશમશ્રેણી પર અથવા
કર્મશુક્તિકોં કે મતાનુસાર ક્ષપકશ્રેણી કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ઔર ત્રીનો વેદોં કા
અન્તર્મુહૂર્ત મેં હી ઉપશમ યા ક્ષય કર દેતા હૈ, તબ વહ જીવ અન્તર્મુહૂર્ત તક હી
સવેદ અવસ્થા મેં રહતા હૈ। ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સ્ત્રે દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન તક
જીવ સવેદ રહતા હૈ, કયોંકિ ઉપશમશ્રેણી સે પતિત હોકર વહ જીવ હતને કાલ
તક સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતા હૈ। તત્પશ્ચાત્ યથોક્તઉત્કૃષ્ટ કાલમાન સાદિ

રહે છે. તે અનન્તકાળનું પરિમાણ આ પ્રકારે છે—કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણીયો
અને અનન્ત અવસર્પિણીયો. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત.

તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે કોઈ જીવ ઉપશમશ્રેણી પર આરૂઢ થઈને ત્રણે વેદોનો ક્ષય
કરીને અવેદી બની જાય છે, પણ ઉપશમ શ્રેણીથી પડીને ફરીથી સવેદક અવસ્થા પ્રાપ્ત
કરે છે, પરંતુ પુનઃ જલ્દિથી ઉપશમ શ્રેણી પર અથવા કર્મગ્રંથિયોના મતાનુસાર ક્ષપક
શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્રણે વેદોનો અન્તર્મુહૂર્તમાં જ ઉપશમ અગર ક્ષય કરી દે છે,
ત્યારે તે જીવ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ સવેદ અવસ્થામાં રહે છે.

ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી જીવ સવેદ રહે છે, કેમકે
ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત બનીને તે જીવ એટલા કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.
ત્યાર પછી યથોક્ત ઉત્કૃષ્ટ કાલમાન સાદિ સપર્યવસિત સવેદકનો સિદ્ધ થાય છે.

યિતુમાહ—‘ઇત્થિવેદેણં મંતે ! ઇત્થિવેદેત્તિ કાલગો કેવચ્ચિરં હોઃ ?’ હે મદન્ત ! સ્ત્રીવેદઃ
 खलु ‘स्त्रीवेद’ इति—स्त्रीवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः—कालापेक्षया क्रियाचिरं—क्रियत्काल-
 लपर्यन्तमव्यवच्छेदेन भवति—अवतिष्ठते ? भगवान् प्रथमं प्रश्नमाह—‘गौतमा !’ हे गौतम !
 ‘एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं दसुत्तरं पल्लिभोवमसयं पुव्वकोडिपुत्त-
 मव्हियं ?’ एकेन आदेशेन भङ्गेन प्रकारेणेत्यर्थः, जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन दशो-
 त्तरं पल्लयोपमशतं पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकं यावत् कश्चित् स्त्रीवेदको जीवः स्त्रीवेदकत्वपर्याय-
 विशिष्टः सन् अवतिष्ठते

अथ द्वितीयं प्रकारं प्ररूपयितुमाह—‘एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं
 अट्ठारपल्लिभोवमाइं पुव्वकोडिपुत्तमव्हियाइं २’ एकेन—द्वितीयेनेत्यर्थः, आदेशेन—
 प्रकारेण जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अष्टादशपल्लयोपमानि पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्य-
 धिकानि यावत् स्त्रीवेदकः कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् अवतिष्ठते तथाचात्र
 सर्वत्रापि जघन्येन समप्रमात्रमवसेयम्—तथाहि—काचिद् वनिता उपशमश्रेण्यां वेदत्रयोपशम-
 सपर्यवसित सवेदक का सिद्ध होता है

સ્ત્રીવેદ કે વિષય મેં પાંચ આદેશ અર્થાત્ પાંચ અપેક્ષાએ યા પ્રકાર હૈં । ઇનકા
 નિરૂપણ કિયા જાતા હૈં :-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ્ત્રી વેદી જીવ કિતને કાલ તક નિરન્તર સ્ત્રી
 વેદી બના રહતા હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક પ્રકાર સે જઘન્ય એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ (દો કરોડ પૂર્વ સે લગાકર નૌ કરોડ પૂર્વ તક) અધિક એક
 સૌ દશ પલ્લોપમ તક કોઈ સ્ત્રીવેદી જીવ નિરન્તર સ્ત્રી વેદી બના રહતા હૈં (૧)

દૂસરા પ્રકાર દિખલાતે હૈં—એક આદેશ સે જઘન્ય એક સમય તક ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક અઠારહ પલ્લોપમ તક કોઈ સ્ત્રીવેદી જીવ સ્ત્રી-
 વેદી લગાતાર બના રહતા હૈં । કોઈ સ્ત્રી ઉપશમશ્રેણી મેં ત્રીનો વેદોં કા ઉપશમ

સ્ત્રીવેદના વિષયમાં પાંચ આદેશ અર્થાત્ પાંચ અપેક્ષાઓ અગર પ્રકાર છે. તેનું
 નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ્ત્રી વેદી જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સ્ત્રીવેદી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક પ્રકારથી જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ-
 કોટિ પૃથક્ત્વ (એ કરોડ પૂર્વથી આરભીને નવ કરોડ પૂર્વ સુધી) અધિક એકસોદશ
 પલ્લોપમ સુધી કોઈ સ્ત્રીવેદી જીવ નિરન્તર સ્ત્રીવેદી બની રહે છે. (૧)

બીજો પ્રકાર બતાવે છે—એક આદેશથી જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ-
 કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક અઠાર પલ્લોપમ સુધી કોઈ સ્ત્રીવેદી જીવ સ્ત્રીવેદી નિરન્તર બની રહે
 છે. કોઈ સ્ત્રી ઉપશમ શ્રેણીમાં ત્રણ વેદોના ઉપશમ કરીને અવેદક પર્યાય પ્રાપ્ત કરી લે,

નેનાવેદકત્વમનુભૂય તદનન્તરં શ્રેણેઃ પરિપતન્તી સ્ત્રીવેદોદયમેકસમયમનુભૂય દ્વિતીય સમયે કાલં કૃત્વા દેવેષ્ટપદ્યને તત્ર ચ તસ્યા, પુંસ્ત્વમેવ, નો સ્ત્રીત્વં ભવતિ અતઃ एवं રીત્યા જઘન્યેન સમયસાત્રં સ્ત્રીવેદોઽવસેયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પશ્વસુ આદેશેષુ પ્રથમાદેશે યથા- કશ્ચિજ્જન્તુઃ સ્ત્રીણાં તિર્યગ્યોનીનાં વા પૂર્વકોટચાયુષ્કાળાં મધ્યે પશ્ચવાન્ ભવાન્ અનુભૂય ईशाने कल्पे पञ्चपञ्चाशत्प्रमाणपल्योपमोत्कृष्टस्थितिनाम्नानाम् अपरिगृहीतानां देवीनां मध्ये देवीत्वेनोत्पन्नस्तदनन्तरं स्वायुः क्षये सति ऋयुत्वा पुनरपि नारीणां तिर्यग्योनिनीनां वा पूर्वकोटचાયुष्काળां मध्ये स्त्रीत्वेनोत्पन्न स्तदनन्तरं पुनरपि द्वितीयं वारम् ईशाने देवलोके पञ्चपञ्चाशत् पल्योपमप्रमाणो उत्कृष्टायुष्काળाम् अपरिगृहीतानां देवीनां मध्ये देवीत्वेनो- त्पन्नस्तदनन्तरमवश्यं वेदान्तरमेव प्रतिपद्यते एवं रीत्या दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटि-

કરકે અવેદક પર્યાય પ્રાપ્ત કરલે, તત્પશ્ચાત્ નીચે ગિર કર એક સમય તક સ્ત્રીવેદ કા અનુભવ કરે પુનઃ દૂસરે સમય મેં કાલ કરકે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાણે। વહાં વહ પુરુષવેદી હોતી હૈ, સ્ત્રીવેદી નહીં। ઇસ પ્રકાર સ્ત્રીવેદી કા જઘન્ય કાલ એક સમય માત્ર સિદ્ધ હોતા હૈ।

ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે પાંચ આદેશોં મેં સે પ્રથમ આદેશ કા સ્પષ્ટીકરણ ઇસ પ્રકાર હૈ-કોઈ જીવ સ્ત્રીયોં મેં યા તિર્યચનિયોં મેં, જો કરોડ પૂર્વ કી આયુ કે હો, પાંચ ભવ કરકે ईशान कल्प में पचपन पल्योपम की उत्कृष्ट स्थिति वाली अपरिगृहीत देवियों में देवी रूप से जन्म ले। तत्पश्चात् आयु का क्षय होने पर पुनः करोड पूर्व की आयु वाली मनुष्यनी या तिर्यचनी में स्त्री रूप से उत्पन्न हो, तत्पश्चात् पुनः ईशान कल्प में पचपन पल्योपम की आयु वाली अपरिगृहीता देवी के रूप में उत्पन्न हो तो उस के बाद अवश्य ही उसे दूसरे वेद की प्राप्ति होती है। इस प्रकार पृथक्त्व कोटिपूर्व अधिक एक सौ दस पल्योपम तक निरन्तर स्त्रीवेद पर्याय का होना सिद्ध होता है। (१)

તત્પશ્ચાત્ નીચે પડીને એક સમય સુધી સ્ત્રીવેદીને અનુભવ કરે, પુનઃ બીજા સમયમાં કાળ કરીને દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ બીજા ત્યાં તે પુરુષવેદી હોય છે, સ્ત્રીવેદી નહીં, એ પ્રકારે સ્ત્રીવેદીને જઘન્યકાળ એક સમય માત્રનો સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પાંચ આદેશોમાંથી પ્રથમ આદેશોનું સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે છે-કોઈ જીવ સ્ત્રીયેમાં અગર તિર્યચનિયોમાં જે કરોડ પૂર્વની આયુનો હોય, તે પાંચ ભવ કરીને ईशान कल्पમાં पंचापन पल्योपमની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી અપરિગૃહિતા દેવિયોમાં દેવી રૂપથી જન્મ લે. તત્પશ્ચાત્ આયુનો ક્ષય થતાં પુનઃ કરોડ પૂર્વ આયુવાળી મનુષ્યની અગર તિર્યચનીમાં સ્ત્રી રૂપે ઉત્પન્ન થાય, તત્પશ્ચાત્ પુનઃ ईशान कल्पમાં पंचापन पल्योपमની અયુષ્યવાળી અપરિગૃહિતા દેવીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેના પછી અવશ્ય જ તેને કોઈ બીજા વેદની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ પ્રકારે પૃથક્ત્વ કોટિપૂર્વ અધિક એકસો દસ પલ્યો- પમ સુધી નિરન્તર સ્ત્રીવેદ પર્યાયનું હોવું સિદ્ધ થાય છે. (૧)

પૃથક્ત્વાભ્યધિકં લભ્યતે इति भावः १, द्वितीयादेशानुसारेण तु नारीणां तिर्यग्योनिकीनां वा पूर्वकोटयायुष्काणां मध्ये पञ्चान्न भवान् अनुभूय पूर्वोत्थैव ईशानदेवलोकेषु वारद्वयमुत्कृष्ट स्थितिकानां देवीनां मध्ये उत्पन्नमाना नियमेन परिगृहीतास्वेव देवीपूत्पद्यते नापरिगृहीतासु अतएव उत्कृष्टमवस्थानं स्त्रीवेदस्याष्टादशपल्योपमानि पूर्वकोटि पृथક્त्वञ्चेतिभावः २,

अथ तृतीयादेशं प्ररूपयितुम् ह 'एणेणं आदेसेणं जहण्णेणं एणं समयं उक्कोसेणं चउदस पलिओवसाइं पुव्वकोडिं पुहुत्तमन्महियाइं ३' एकेन-अन्येन-तृतीयेनेत्यर्थः, आदेशेन-प्रकारेण जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन चतुर्दशपल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि यावत् स्त्री-वेदकः कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टाः सन् निरन्तरमवतिष्ठेत्, तथा च तृतीयादेशानुसारेण सौधर्मदेवलोके परिगृहीतानां तप्तपल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्काणां मध्ये वारद्वयं समुत्पद्यते

दूसरे आदेश का विवरण इस प्रकार है-मनुष्य स्त्रियों में अथवा तिर्यच-स्त्रियों में करोड पूर्व की स्थिति वाले पांच भ्रू करके पूर्वोक्त प्रकार से ही ईशान देवलोक में दो बार उत्कृष्ट स्थिति वाली देवियों में उत्पन्न हो-वह भी परिगृहीता देवियों में ही उत्पन्न हो, अपरिगृहीता देवियों में नहीं। ऐसी अवस्था में अठारह पल्योपम करोड पूर्व पृथक्त्व अधिक तक ही स्त्रीवेदका रहना सिद्ध होता है। (२)

तृतीय आदेश का स्पष्टीकरण-तीसरे आदेश अर्थात् अपेक्षा या प्रकार के अनुसार जघन्य एक समय, उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक चौदह पल्योपम तक स्त्रीवेदी जीव स्त्रीवेदी रहता है। इस आदेश में सौधर्म देवलोक में सात पल्योपम की उत्कृष्ट आयु वाली परिगृहीता देवियों में दो बार उत्पन्न होने की विवक्षा की गई है। इस कारण दो देवी भवों के चौदह पल्योपम और मनुष्यनी या तिर्यचनी के भवों के पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक होते हैं। यों स्त्रीवेद का लगा-तार अस्तित्व करोड पूर्व पृथक्त्व अधिक चौदह पल्योपम तक सिद्ध होता है।

બીજા આદેશનું વિવરણ આ પ્રકારે છે-મનુષ્ય સ્ત્રીઓમાં અથવા તિર્યચ સ્ત્રીઓમાં કરોડ પૂર્વની સ્થિતિવાળા પાંચ ભ્રુ કરીને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ ઈશાન દેવલોકમાં બે વાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી દેવિઓમાં ઉત્પન્ન થાય-તે પણ પરિગૃહીતા દેવિઓમાં જ ઉત્પન્ન થાય, અપરિગૃહીતા દેવિઓમાં નહીં. એવી અવસ્થામાં અઠાર પલ્યોપમ કરોડ પૂર્વ પૃથક્ત્વ અધિક સુધી જ સ્ત્રીવેદનું રહેવું સિદ્ધ થાય છે (૨)

તૃતીય આદેશનું સ્પષ્ટીકરણ-ત્રીજા આદેશ અર્થાત્ અપેક્ષા અગર પ્રકારના અનુસાર જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ચૌદ પલ્યોપમ સુધી સ્ત્રીવેદી જીવ સ્ત્રીવેદી રહે છે. આ આદેશમાં સૌધર્મ દેવલોકમાં, સાત પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળી પરિગૃહીતા દેવિઓમાં બે વાર ઉત્પન્ન થવાની વિવક્ષા કરાઈ છે એ કારણે બે દેવી ભવોના ચૌદ પલ્યોપમ અને મનુષ્યની અગર તિર્યચનીના ભવોના પૃથક્ત્વ કરોડ પૂર્વ અધિક થાય છે. આમ સ્ત્રીવેદનું નિરન્તર અસ્તિત્વ કરોડ પૂર્વ પૃથક્ત્વ અધિક ચૌદ પલ્યોપમ સુધી સિદ્ધ છે.

तस्मात् तन्मतेन चतुर्दश पल्योपपानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकानि स्त्रीवेदस्य स्थितिरवसेया ।

अथ चतुर्थादेशं प्ररूपयितुमाह—‘एगेणं आदेशेणं जघण्णेणं एगं समयं उक्तोसेणं पलिओ-
वमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमवमसियं ४’ एकेन—अन्येन चतुर्थेदेत्यर्थः आदेशेन—प्रकारेण जघन्येन
एकं समयम्, उत्कृष्टेन पल्योपपन्नं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं यावत् स्त्रीवेदकः कश्चित्
स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते ४, तथा च चतुर्थादेशानुसारेण सौधर्म-
देवलोके पञ्चाशत्पल्योपपन्नमाणोत्कृष्टायुष्माण्डपपरिगृहीता देवीनां मध्ये पूर्वोक्तरीत्या
वारद्वयं देवीत्वेनोत्पद्यते तस्मात् तन्मतेन पल्योपपन्नं पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकमुपलभ्यते
इति भावः, अथ पञ्चमादेशं प्ररूपयितुमाह—‘एगेणं आदेशेणं जघण्णेणं एगं समयं उक्तोसेणं
पलिओवमपुहुत्तं पुव्वकोडिपुहुत्तमवमसियं ५’ एकेन—अन्येन पञ्चमेनेत्यर्थः आदेशेन—प्रकारेण
जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन पल्योपपन्नं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं यावत् स्त्रीवेदकः
कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च पञ्चमादेशानुसारेण अनेक
भयभ्रमणद्वारेण स्त्रीवेदकस्योत्कृष्टमवस्थानं पल्योपपन्नपृथक्त्वयोगेन पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्यधिकं

चौथे आदेश का विवरण—चौथे आदेश के अनुसार जघन्य एक समय तक
उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक सौ पल्योपम तक स्त्रीवेदी जीव निरन्तर स्त्री
वेदी बना रहता है । इस आदेश में सौधर्म देव लोक में पचास—पल्योपम की
स्थिति वाली अपरिगृहीता देवियों में दो बार जन्म लेने वाले जीव की विवक्षा
की गई है । इस विवक्षा के अनुसार पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक सौ पल्योपम तक
स्त्रीवेदी का लगातार रहना सिद्ध होता है ।

पांच वें आदेश की प्ररूपणा—इस आदेश के अनुसार जघन्य एक समय तक
और उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक पल्योपम पृथक्त्व तक स्त्रीवेदी जीव निर-
न्तर स्त्रीवेदी रहता है । क्योंकि अनेक भयों में भ्रमण करते हुए कोई भी जीव
अधिक से अधिक पल्योपम पृथक्त्व तक ही स्त्रीवेदवाला रहता है, उससे
अधिक काल तक नहीं, क्योंकि मनुष्यनी या तिर्यचनो की अवस्था में करोड

याथा आदेशानुं विवरणु—याथा आदेशाना अनुसार जघन्य ओक समय सुधी,
उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक सो पल्योपम सुधी स्त्रीवेदी एव निरन्तर स्त्रीवेदी बनी
रहे छे ये आदेशमा सौधर्म देवलोकां पचास—पचास पल्योपमनी स्थितिवाणी अपरि-
गृहीता देवियोंमां जे वार जन्म लेनार एवनी निवक्षा कराछ छे या निवक्षा अनुसार
पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक सो पल्योपम सुधी स्त्री वेदनु निरन्तर रहेवुं सिद्ध थाय छे.

पाचमा आदेशनी प्ररूपणा—या आदेशाना अनुसार जघन्य ओक समय सुधी अने
उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक पल्योपम पृथक्त्व सुधी स्त्रीवेदी एव निरन्तर स्त्रीवेदी
रहे छे केमके अनेक लवोमां लभणु करतो रहेतो कोछ पाणु एव अधिकथी अधिक
पल्योपम पृथक्त्व सुधी ज स्त्रीवेदवाणे रहे छे, तेनाथी अधिक काण सुधी नही, केमके

लभ्यते न ततोऽधिकम्, नारीणां त्रिर्यग्योनिनीनां वा पूर्वकांठ्यद्युष्काणां मध्ये सप्त भवानु-
भवानन्तरमष्टममेवे देवकुर्वादिषु त्रिष्वलोपस्थितिकेषु स्त्रीणां मध्ये स्त्रीत्वेन समुत्पद्यते
तदनन्तरं कालं कृत्वा सौम्यो देवलोकं जघन्यस्थितिकालं देवीनां मध्ये देवीत्वेनोपपद्यते
तदश्चादृश्यं वेदान्तरमाप्नोति इति श्रुतः, गौतमः पृच्छति—‘पुरिसवेदेणं भंते ! पुरिसवेदेत्ति
पुच्छा ?’ हे भदन्त ! पुरुषवेदः खलु ‘पुरुषवेद’ इति—पुरुषवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् क्रिय-
त्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं
अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेण सागरोपपन्नपुहुत्तं सातिरेणं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन साग-
रोपमगतपृथक्त्वं सातिरेकं चान्तं पुरुषवेदकः पुरुषवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमव-
तिष्ठते, गौतमः पृच्छति—‘णपुंसकवेएणं भंते ! णपुंसकवेएत्ति पुच्छा ?’ हे भदन्त ! नपुं-
सकवेदः खलु ‘नपुंसकवेद’ इति—नपुंसकवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया क्रियत्काल-
पर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं एणं

पूर्व की आयु वाले सात भवों को अनुभव करके आठ वे भव में, देवकुरु
आदि में तीन पद्मोपम की आयु वाली स्त्रियों में स्त्री रूप से उत्पन्न हो तत्पश्चात्
काल करके सौधर्म देव लोक में जघन्य स्थिति वाली देवियों में देवी रूप से
उत्पन्न हो तो तत्पश्चात् अवश्य ही जीव जघन्य वेद को प्राप्त करता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पुरुषवेदी जीव कितने काल तक निरन्तर पुरु-
षवेदी रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ
सागरोपम पृथक्त्व तक पुरुषवेदी निरन्तर पुरुषवेदी रहता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नपुंसक वेदी जीव कितने काल तक नपुंसक वेदी
लगातार बना रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट वनस्पति काल तक

भनुध्यनी अगर तिर्यग्यनीनी अवस्थामा करोड पूर्वनी आयुवाणा सात भवोना अनुभव
करीने अठमा भवमा देवकुर्वा आदिमा त्रय पद्मोपमनी आयुवाणी स्त्रियोमा स्त्री रूपथी
उत्पन्न थानि तत्पश्चात्काल करीने सौधर्म देवलोकमा जघन्य स्थितिवाणी देवियोमा
देवी रूपथी उत्पन्न थाय तत्पश्चात् अवश्य एव अन्य वेदने प्राप्त करे छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पुरुषवेदी एव केटला काण सुधी पुरुषवेदी रहे छे

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी अने उत्कृष्ट कांछक अधिक सो
सागरोपम पृथक्त्व सुधी पुरुषवेदी रहे छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नपुंसकवेदी एव वधारेमा वधारे केटला काण सुधी
नपुंसकवेदी निरन्तर गणी रहे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक समय सुधी, उत्कृष्ट वनस्पतिकाल काण सुधी-

સમયં ઉક્તોસેણં વણસ્સહકાલો' જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાલઃ—અનન્તકાલઃ વનસ્પતીનામનન્તત્વાત્, નપુંસકવેદકો નપુંસકવેદકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અવેદણં મંતે ! અવેદણંતિ પુન્છા’ હે ગૌતમ ! અવેદકઃ સ્વલુ ‘અવેદક’ ઇતિ—અવેદકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તર મવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘તોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અવેદે હુવિહે પળ્લગ્ગે’ અવેદો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા—સાદીણ વા અપજ્જવસિણ સાહણ વા સપજ્જવસિણ’ તથા—સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર યઃ ક્ષપકશ્રેણીં પ્રતિપચ વેદકો ભવતિ સ સાધપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, ક્ષપકશ્રેણેઃ પરિપાતાસઙ્કાવાત્, યસ્તાવદ્ ઉપશમશ્રેણિં પ્રતિપચાવેદકો જાયતે સ સાદિસપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, ‘તત્થ ણં જે તે સાહણ સપજ્જવસિણ સે જહણ્ણેણં એગં સમયં ઉક્તોસેણં અંતોપુહુતં’ તત્ર સ્વલુ—સાપર્યવસિતરાદિસપર્યવસિતયોર્મ-યે યઃ સ સાદિ સપર્યવસિતઃ સ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્ત યાવદ્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે તથા

અર્થાત્ અનન્ત કાલ તકા વનસ્પતિ કે જીવ નપુંસક વેદી હોતે હૈં ઓર ઉનકા કાલ અનન્ત હૈ, અતએવ નપુંસક વેદ કા કાલ સી અનન્ત હી કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! અવેદક જીવ કિતને કાલ તક અવેદક રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અવેદક જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં—સાદિ અપર્યવસિત ઓર સાદિ સપર્યવસિત । જો જીવ ક્ષપકશ્રેણી કો પ્રાપ્ત કરકે અવેદી હો જાતા હૈ, વહ સાદિ અપર્યવસિત કહલાતા હૈ, કયોંકિ એસે જીવ કા ફિર પતન નહીં હો સકતા । જો જીવ ઉપશમશ્રેણી કો પ્રાપ્ત કરકે અવેદક હોતા હૈ, વહ સાદિ સપર્યવસિત કહલાતા હૈ, કયોંકિ ઉસકી અવેદ અવસ્થા કી આદિ સી હૈ ઓર ગિર જાને પર અન્ત સી હો જાતા હૈ । હનમેં સે જો સાદિ સપર્યવસિત હૈ, વહ જઘન્ય એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક નિરન્તર અવેદક રહતા હૈ । કયોં કિ જો જીવ એક સમય તક અવેદક રહ

અર્થાત્ અનન્ત કાળ સુધી વનસ્પતિના એવ નપુંસકવેદી હોય છે અને તેમનો કાળ અનન્ત છે, તેથી જ નપુંસક વેદનો કાળ અનન્ત જ કહેલા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અવેદક એવ કેટલા સમય સુધી અવેદક રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અવેદક એવ બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે—સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત, જે એવ ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અવેદી થઈ જાય છે, તે સાદિ અપર્યવસિત કહેવાય છે, કેમકે એવા એવનું પાછું પતન નથી થઈ શકતું. જે એવ ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અવેદક થાય છે, તે સાદિ સપર્યવસિત કહેવાય છે કેમકે તેની અવેદ અવસ્થાને આદિ પણ છે અને પતન પામતા અન્ત પણ થઈ જાય છે તેઓમાંથી જે સાદિ સપર્યવસિત છે, તે જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી નિરન્તર અવેદક રહે છે, કેમકે જે એવ એક સમય સુધી

ચ યદા એકસમયમવેદકો ભૂત્વા દ્વિતીયસમયે કાચધર્મ પ્રાપ્નોતિ, તદા તત્સ્મિન્નેવ પશ્ચમ સમયે દેવેષ્ટપન્નઃ સન્ પુરુષવેદોદયેન સવેદકો ભવતિ, અતએવેદં જઘન્યત એકં સમયમ-વેદકો ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તે યાવત્, પરતોઽવશ્યં શ્રેણીતઃ પરિપાતે વેદોદયસદ્ભાવાત્ ઇતિ ભાવઃ, 'દ્વારં ૬' વ્ષઠં વેદદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૬ ॥

કષાયદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—સકસાઈ ણં મંતે ! સકસાઈત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! સકસાઈ તિવિહે પળણત્તે, તં જહા—અણાદીએ વા અપજ્જવસિએ અણાદીએ વા સપજ્જવસિએ સાદીએ વા સપજ્જવસિએ જાવ અવહું પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં, કોહકસાઈ ણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં, એવં જાવ માણમાયકસાઈ, લોભકસાઈ ણં મંતે ! લોભકસાઈ તિ પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં એવકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતો-મુહુત્તં, અકસાઈ દુવિહે પળણત્તે, તં જહા—સાદીએ વા અપજ્જવસિએ, સાદીએ વા સપજ્જવસિએ, તત્થ ણં જે સે સાદીએ સપજ્જવસિએ સે જહણ્ણેણં એમં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં, દારં ૭ ॥ સૂ. ૭ ॥

છાપ—સકપાયી સ્વલુ ભદન્ત ! 'સકપાયી' ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! સકપાયી ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞતઃ, તથા—અનાદિકો વા અર્પયવસિતઃ, અનાદિકો વા સર્પયવસિતઃ,

કર દૂસરે હી સમય મેં કાલ કરકે દેવગતિ મેં જન્મ લેના હૈ, ત્હ પુરુષવેદ કા ઉદય હોને સે સવેદક હો જાતા હૈ । હમ કારણ યહાં અવેદક કા કાલ જઘન્ય એક સમય કહા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તે કહને કા કારણ યહ હૈ કિ અન્તર્મુહૂર્તે કે પશ્ચાત્ શ્રેણી સે પતિત હોને પર ઉસકે વેદ કા ઉદય હો જાતા હૈ । (૬ વેદદ્વાર)

કષાય દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(સકસાઈ ણં મંતે ! સકસાઈત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! સકપાયી જીવ કિતને કાલ તક સકપાયી રહતા હૈ ? (ગોયમા ! સક

અવેદક રહીને ખીજા જ સમયમાં કાળ કરીને દેવગતિમાં જન્મ લે છે તે પુરુષ વેદનો ઉદય થવાથી અવેદક થઈ જાય છે. એ કારણથી અહીં અવેદનુ જઘન્ય એક સમય કહેલ છે. ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કહેવાનું કારણ એ છે કે અન્તર્મુહૂર્તના પછી શ્રેણીથી પતિત થતા તેના વેદનો ઉદય થઈ જાય છે. (વેદદ્વાર ૬)

કષાયદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(સકસાઈ ણં મંતે ! સકસાઈત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! સકપાયી જીવ કેટલા સમય સુધી સકપાયી રહે છે ? (ગોયમા ! સકસાઈ તિવિહે પળણત્તે)

સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, યાવત્ અપર્દ્દઃ પુદ્ગલપરિવર્તો દેશોનઃ, ક્રોધકષાયી સ્વલુ ભદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, એવં યાવદ્ માનમાયા કષાયી, લોભકષાયી સ્વલુ ભદન્ત ! લોભકષાયી ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, અકષાયી સ્વલુ ભદન્ત ! અકષાયી ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! અકષાયી દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા—સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર સ્વલુ યઃ સ સાદિકઃ સપર્યવસિતઃ સ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, દ્વારમ્ ૭ ॥ સૂ. ૭ ॥

સાથી તિવિહે પળણત્તે) હે ગૌતમ ! સકષાયી જીવ ત્રીન પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (અણાદીએ વા અપજ્જવસિએ) અનાદિ અનન્ત (અણાદીએ વા સપજ્જવસિએ) અનાદિ સાન્ત (સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) અથવા સાદિ સાન્ત (જાવ અવહ્દં પોગ્ગલપરિચટ્ઠં દેસુણં) યાવત્ દેશોન અપાર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તન

(કોહ કસાઈ ણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! ક્રોધકષાયી સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂત્તં તક (એવં જાવ માણમાયાકસાઈ) હસી પ્રકાર યાવત્ માનકષાયી માયા કષાયી (લોભકસાઈ ણં મંતે ! લોભકસાઈ ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! લોભકષાયી કિતને કાલ તક લોભ કષાયી રહતા હૈ, એસા પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂત્તં

(અકસાઈ ણં મંતે ! અકસાઈ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! અકષાયી કિતને કાલ તક અકષાયી રહતા હૈ ? (ગોયમા ! અકસાઈ દુવિહે પળણત્તે) હે ગૌતમ ! અકષાયી દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા—સાદીએ વા અપજ્જ-

હે ગૌતમ ! સકષાયી ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (અણાદીએ વા અપજ્જવસિએ) અનાદિ અનન્ત (અણાદીએ વા સપજ્જવસિએ) અનાદિ સાન્ત (સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) અથવા સાદિ સાન્ત (જાવ અવહ્દં પોગ્ગલપરિચટ્ઠં દેસુણં) યાવત્ દેશોન અપાર્થ પુદ્ગલપરાવર્તન.

(કોહકસાઈ ણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવાન્ ! ક્રોધ કષાયી સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂત્તં સુધી (એવં જાવ માણમાયાકસાઈ) એ પ્રકારે યાવત્ માનકષાયી અને માયાકષાયી (લોભકસાઈ ણં મંતે ! લોભકસાઈ ત્તિ પુચ્છા ?) ભગવન્ ! લોભકષાયી કેટલા સમય સુધી લે ભકષાયી રહે છે ? એવો પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂત્તં.

(અકસાઈ ણં મંતે ! અકસાઈ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવાન્ ! અકષાયી કેટલા કાળ સુધી અકષાયી રહે છે ? (ગોયમા ! અકસાઈ દુવિહે પળણત્તે) હે ગૌતમ ! અકષાયી એ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા સાદીએ વા અપજ્જવસિએ સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) તેઓ આ

ટીકા-પૂર્વ વેદદ્વારં નિરૂપિતમ્ અથ ક્રમાદાગતં સપ્તમં કષાયદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સક-
સાઈનં મંતે ! સકસાઈત્તિ કાલઑ કેવચ્ચિરં હોઃ ?’ હે ભદ્રન્ત ! સકષાયી-સહ-વિદ્યમાનઃ
કષાયો યેપાં યૈર્વા તે સકષાયાઃ-જીવપરિણામવિશેષાસ્તે વિદ્યન્તે યસ્ય સ સકષાયી, સ સ્વલ્પ
‘સકષાયી’ ઇતિ-સકષાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરં કિયત્કાલ-
પર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સકસાઈ
તિવિદ્યે યણ્ણત્તે’ સકષાયી ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-અણાદીં વા અપજ્જવસિં અણાદીં વા
સપજ્જવસિં, સાદીં વા સપજ્જવસિં’ તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા
સપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર પૂર્વોક્તરીત્યા યઃ સ્વલ્પ ઉપશમશ્રેણિ ક્ષપકશ્રેણિ વા
વસિં, સાદીં વા સપજ્જવસિં) વે હસ પ્રકાર-સાદિ અનન્ત ઓર સાદિ
સાન્ત (તત્થ ણં જે સે સાદીં સપજ્જવસિં) ડનમેં જો સાદિ સાન્ત હૈ (સે જહ-
ણેણં ઇમં સમયં, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) વહ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કુષ્ટ
અન્તમુહુત્તં તક । ડસ અવસ્થા મેં રહતા હૈ (દ્વાર ૭)

ટીકાર્થ-પહેલે વેદદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી, અથ ક્રમપ્રાપ્ત સાતવેં કષાય દ્વાર
કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ।

જીવ કે એક વિકારી પરિણામ કો કષાય કહતે હૈં, જો કષાય સે યુક્ત હો
વહ સકષાયી કહલાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! સકષાયી જીવ કિતને કાલ તક
સકષાયી બના લહતા હૈ ?

ભગવન્-હે ગૌતમ ! સકષાયી જીવ ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં-અનાદિ અનન્ત,
અનાદિ સાન્ત ઓર સાદિ સાન્ત । પહેલે કહે અનુસાર જો જીવ કમી મી ઉપ-
સમશ્રેણી અથવા ક્ષપક શ્રેણી કો પ્રાપ્ત નહીં કરેગા, વહ અનાદિ અપર્યવસિત

પ્રકારે-અનન્ત અને સાદિ સાન્ત (તત્થણ જે સે સાદીં સપજ્જવસિં) તેઓમાં જે સાદિ
સાન્ત છે (સે જહણેણં ઇમં સમયં, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) તે જઘન્ય એક સમય, અને ઉત્કુષ્ટ
અન્તમુહુત્તં સુધી. (દ્વાર ૭)

ટીકાર્થ-પહેલાં વેદદ્વારની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી, હવે ક્રમ પ્રાપ્ત સાતમા કષાયદ્વારની
પ્રરૂપણા કરાય છે-

જીવના એક વિકારી પરિણામને કષાય કહે છે, જે કષાયથી યુક્ત હોય તે સકષાયી
કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સકષાયી જીવ કેટલા કાળ સુધી સકષાયી
બની રહે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સકષાયી જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે-અનાદિઅનન્ત,
અનાદિસાન્ત, અને સાદિસાન્ત. પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જે જીવ ક્યારેય પણ ઉપશમશ્રેણી
અથવા ક્ષપકશ્રેણીને પ્રાપ્ત કરશે નહિ, તે અનાદિ અપર્યવસિત સકષાયી કહેવાય છે, કેમકે

કદાચિદપિ ન પ્રાપ્સ્યતિ સોડનાદ્યર્પ્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, કદાચિદપિ તત્ત્વ : કપાયોદય વ્યવ-
ચ્છેદાસંભવાત્, યસ્તાવત્ ઉપશમશ્રેણિ ક્ષપકશ્રેણિ વા પ્રાપ્સ્યતિ સોડનાદિ સર્પ્યવસિતો વ્યવ-
હ્રિયતે, ઉપશમશ્રેણી પ્રાપ્તૌ ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્તૌ વા કપાયોદય વ્યવચ્છેદાય ભાવિત્વાત્, યસ્તૂપશમ-
શ્રેણિ પ્રતિપદ્યતે તત્ર ચાકષાયી થૂત્વા પુનરુપશમશ્રેણીતઃ પરિપતન્ સકષાયી ભવતિ ॥ ૨૪ ॥
સર્પ્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે इति भावः, 'जाव अवद्धं पोग्गलपरियट्टं देख्णं' यावत्-तत्र खलु-
पूर्वोक्तत्रिसकषायिषु मध्ये यः स सादि सर्प्यवसितः सकषायी भवति स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,
उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावत् सकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् अव्यच्छेदेन अवतिष्ठते अभ-
व्यापेक्षया, अनन्तं कालमेव प्रतिपादयति कालापेक्षया अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति
क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अपार्द्धः-अपगतमूर्द्ध यस्य सोऽपार्द्धः, पुद्गलपरिवर्तः, देशोनः-किञ्चि-
दनो भवति, क्षेत्रापेक्षया देशोनम् अपार्द्धपुद्गलपरावर्त यावत् उपशमश्रेणीतः पपितितः सन्

સકષાયી કહલાતા હૈ, ક્યોં કિ ઉસકે કષાય કા કમ્બો વિચ્છેદ નહીં હો સકતા
જો જીવ કમ્બો ઉપશમશ્રેણી યા ક્ષપકશ્રેણી કો પ્રાપ્ત કરેગા, વહ અનાદિ સર્પ્ય
વસિત યા આનાદિ સાન્ત સકષાયી કહલાતા હૈ, ક્યોંકિ ઉપશમશ્રેણી અથવા
ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત કરને પર ઉસકે કષાયોદય કા વિચ્છેદ હો જાતા હૈ । જો જીવ
ઉપશમશ્રેણી પ્રાપ્ત કરકે ઓર અકષાયી હોકર ફિર ઉપશમશ્રેણી સે પતિત
હોકર સકષાયી હો જાતા હૈ, વહ સાદિ સાન્ત સકષાયી કહલાતા હૈ, ક્યોં કિ
ઉસકે કષાયોદય કી આદિ મ્હી હૈ ઓર ભવિષ્ય મેં પુનઃ કષાયોદય કા અન્ત
મ્હી હો જાણા ।

इन तीन प्रकार के सकषायी जीवों में जो सादि सर्प्यवसित सकषायी है,
वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक निरन्तर सकषायी
रहते हैं । अनन्त काल का स्पष्टीकरण इस प्रकार है-कालकी अपेक्षा अनन्त
उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी तक और क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अपार्ध पुद्गलपरि-

તેમના કષાયનો કયાદય વિચ્છેદ નથી થઈ શકતો. જે જીવ કષાયેક ઉપશમશ્રેણી કે ક્ષપક-
શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરશે, તે અનાદિ સર્પ્યવસિત અથવા અનાદિ સાન્ત કષાયી કહેવાય છે,
કેમકે ઉપશમશ્રેણી અથવા ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત કરવાથી તેમના કષાયોદયનો વિચ્છેદ થઈ
જાય છે. જે જીવ ઉપશમશ્રેણી પ્રાપ્ત કરીને અને અકષાયી બનીને ફરી ઉપશમશ્રેણીથી
પતિત થઈને સકષાયી બની જાય છે, તે સાદિસાન્ત કષાયી કહેવાય છે, કેમકે તેના
કષાયોદયની આદિ પણ છે અને ભવિષ્યમાં ફરી કષાયોદયનો અન્ત પણ થઈ જશે.

આ ત્રણ પ્રકારના સકષાયી જીવોમાં જે સાદિ સર્પ્યવસિત સકષાયી છે, તે જઘન્ય
અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી નિરન્તર સકષાયી રહે છે. અનન્તકાળનું
સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રકારે છે-કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સુધી અને ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ કાંઈક એછા અપાર્ધ પુદ્ગલપરિવર્તન સુધી. કેમકે ઉપશમ શ્રેણીથી પડેલ

एतादन्तं कालं संसारे परिभ्रमति तस्मात् सादिसर्पवसितस्य सकषायिणी जघन्येन काल
मानमन्तर्मुहूर्तं भवति, उत्कृष्टेन तु देशेनोऽपार्धपुद्गलपरावर्तः कालमानमवसेयं प्रागुक्तसवेद-
कत्वयुक्तेस्तुल्यत्वात्, गौतमः पृच्छति—‘क्रोधकषायिणीं भन्ते ! पृच्छा’ भदन्त ! क्रोधकषायी
खलु क्रोधकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया क्रियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अव-
तिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं’
जघन्येन उत्कृष्टेन च क्रोधकषायी क्रोधकषायित्वपर्यायविशिष्टतया निरन्तरम् अन्तर्मुहूर्तं
यावद् अवतिष्ठते क्रोधकषायोपयोगस्य जघन्येन उत्कृष्टेन वा अन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् तथाविध-
जीवस्वभावत्वात्, एवमग्रेऽपि मानमायालोभकषायेऽपि विशिष्टोपयोगापेक्षयैव प्ररूपणम-
वसेयमित्यभिप्रायेणाह—‘एवं जाव माणमायकराई’ एवम्—क्रोधकषायिरीत्या यावत्—मान-

वर्त्तन तक । क्यों कि उपशमश्रेणी से गिरा हुआ जीव इतने काल तक संसार
में परिभ्रमण करता है । इस कारण खादि सान्त सकषाय जीव का जघन्य काल-
मान अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट कुछ कम अपार्ध पुद्गल परावर्त्त का है ।
पहले सवेदी के विषय में जो युक्ति कही है, वही यहाँ भी सत्य है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् क्रोध कषायी जीव लगातार कितने काल तक
क्रोधकषायी बना रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट रूप से क्रोधकषायी जीव निर-
न्तर क्रोधकषायी के रूप में अन्तर्मुहूर्त तक ही रहता है, क्योंकि क्रोध कषाय का
उपयोग कम से कम और अधिक से अधिक भी अन्तर्मुहूर्त तक ही रह सकता है

इसी प्रकार मान माया और लोभ कषायों में भी विशिष्ट उपयोग की
अपेक्षा से ही प्ररूपणा की गई है, इसी अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं—क्रोध
कषाय की तरह मानकषायी जीव मानकषाय से और मायाकषायी माया

જીવ એટલા ઠાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. એ કારણે સાદિસાન્ત કષાય જીવનું
જઘન્ય ઠાળમાન અન્તર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈ એકા અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનનું
છે. પહેલા સવેદીના સમ્બન્ધમાં જે યુક્તિ કહી છે, તેજ અહીં પણ સરખી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ક્રોધ કષાયી જીવ નિરન્તર કેટલા ઠાળ સુધી ક્રોધ
કષાયી બની રહે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી ક્રોધ કષાયી જીવ નિરન્તર
ક્રોધ કષાયીના રૂપમાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે, કેમકે ક્રોધ કષાયનો ઉપયોગ
એકામાં એકો અને અધિકથી અધિક પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહી શકે છે.

એજ પ્રકારે માન, માયા, અને લોભકષાયોમાં પણ વિશિષ્ટ ઉપયોગની અપેક્ષાથી
જ પ્રરૂપણ કરાયું છે, એજ અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે—

ક્રોધકષાયની જેમ માનકષાયી જીવ માનકષાયી અને માયાકષાયી માયાકષાયથી

કષાયી માનકષાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ, માયાકષાયી માયાકષાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલા-
પેક્ષયા જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાપિ અન્તર્મુહૂર્તં યાવદવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે માનકષાયોપગ-
યોગસ્ય માયાકષાયોપયોગસ્ય ચ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન વા તથાવિધ જીવસ્વાભાવ્યાત્ અન્ત-
ર્મુહૂર્તં પ્રમાણત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘લોભકસાઈ ણં મંતે ! લોભકસાઈત્તિ પુચ્છા’ હે મદન્ત !
લોભકષાયી સ્વલ્લ ‘લોભકષાયી’ इति-લોભકષાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા
કિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે ? इति પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ !
‘જહ્ણણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહૂત્તં’ જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તં યાવત્
લોભકષાયી લોભકષાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા નિરન્તરમવતિષ્ઠતે તથા ચ
યદા કશ્ચિદુપશમકઃ ઉપશમશ્રેણિપર્યવસાને ઉપશાન્તવીતરાગો ભૂત્વા ઉપશમશ્રેણિતઃ પરિ-
પતન્ લોભાણુપ્રથમસમયસંવેદનકાલે એવ મરણધર્મમાસાઘ દેવલોકેષૂત્પન્નઃ સન્ ક્રોધ-
કષાયી માનકષાયી માયાકષાયી વા ભવતિ તદ્દા એકં સમયં યાવદ્ લોભકષાયી સ ઉપ-

કષાય સે યુક્ત કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક હી રહતા
હૈ । ક્યોં કિ જીવ કા સ્વભાવ હી એસા હૈ કિ માન કષાય ઔર માયા કષાય
કા ઉપયોગ અન્તર્મુહૂર્ત સે અધિક નહીં રહતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લોભકષાયી જીવ લોભ કષાય પર્યાય સે યુક્ત
લગાતાર કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય તક, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક લોભ-
કષાયી, લોભકષાયી કે રૂપ મેં નિરન્તર રહતા હૈ । જવ કોઈ ઉપશમક જીવ
ઉપશમશ્રેણી કા અન્ત હોને પર ઉપશાન્ત રાગ હોકર ઉપશમશ્રેણી સે ગિરતા હૈ
ઔર લોભ કે અંશ કે વેદન કે પ્રથમ સમય મેં હી મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોકર દેવલોક
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર ક્રોધ કષાયી, માનકષાયી એવં માયાકષાયી હોતા હૈ,
ઉસ સમય એક સમય તક લોભકષાયી પાયા જાતા હૈ, પ્રશ્ન કિયા જા સકતા

યુક્ત કાલની અપેક્ષાએ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે. કેમકે જીવનો
સ્વભાવ જ એવો છે કે માનકષાય અને માયાકષાયનો ઉપયોગ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક નથી રહેતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લોભકષાયી જીવ લોભકષાય પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી
લોભકષાયી, લોભકષાયીના રૂપમાં નિરન્તર રહે છે. જ્યારે કોઈ ઉપશમક જીવ ઉપશમ
શ્રેણીનો અન્ત થતા ઉપશાન્તરાગ થઈને ઉપશમશ્રેણીથી પડે છે અને લોભના અંશના વેદનના
પ્રથમ સમયમાં જ મૃત્યુને, પ્રાપ્ત થઈને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્રોધકષાયી,
માનકષાયી તેમજ માયાકષાયી થાય છે. તે સમયે એક સમય સુધી લોભકષાયી
બની રહે છે. (મળી આવે છે)

લભ્યતે, નનુ તુલ્યયુત્તયા ક્રોધાદિષ્વપિ જઘન્યેન એકસમયત્વં કથં નોપલભ્યતે ? इति चेद-
 પ્રોચ્યતે-यदि उपशमश्रेणीतः परिपतन् क्रोधाणुवेदनप्रथमसमये मानाणुवेदनप्रथमसमये
 मायाणुवेदनप्रथमसमये वा मरणधर्ममासाद्य देवलोकेषूत्पद्यते तथापि तथा स्वाभाव्यात् येन
 कषायोदयेन कालं कृतवान् तमेव कषायोदयं तत्रापिगतः सन् अन्तर्मुहूर्तमनुवर्तयति प्रस्तुत
 सूत्रप्रामाण्येन तथा परिज्ञानात् अतोऽनेकसमयत्वं क्रोधमानमायाकषાયेषु प्रतिपादितम्,
 गौतमः पृच्छति-‘अकसाई णं भंते ! अकसइत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?’ हे भदन्त ! अक-
 षायी खलु ‘अकषायी’ इति-अकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया किय-
 च्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम !
 ‘अकसाई दुविहे पणत्ते’ अकषायी द्विविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा-सादीए वा अपज्जवसिए

है कि लोभ के संबंध में जो युक्ति दी गई है, उसी युक्ति के अनुसार क्रोध आदि
 का भी जघन्य एक समय तक रहना क्यों नहीं बतलाया गया ? इसका उत्तर
 यह है कि यदि उपशमश्रेणी से गिरता हुआ क्रोधाणु के वेदन के प्रथम समय
 में, मानाणु के वेदन के प्रथम समय में अथवा मायाणु के वेदन के प्रथम समय
 में मृत्यु को प्राप्त होकर देवलोक में उत्पन्न होता है, तथापि स्वभाववशात् जिस
 कषाय के उदय के साथ काल किया है, वही कषाय आगामी भव में भी अन्त-
 र्मुहूर्त तक रहता है । इसी सूत्र के प्रामाण्य से ऐसा ज्ञात होता है । इसी से
 क्रोध, मान और माया कषाय का अनेक समयत्व प्रतिपादन किया गया है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अकषायी जीव कितने काल तक अकषायी पर्याय
 से युक्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अकषायी जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार
 हैं-सादि अनन्त और सादि सान्त । इन दोनों में से जो सादि सान्त अकषायी

પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે લોભના સમ્બન્ધમાં જે યુક્તિ આપી છે, તેજ યુક્તિના અનુસાર
 ક્રોધ વગેરેનું પણ જઘન્ય એક સમય સુધી રહેવું કેમ નથી બતાવ્યું ?

તેના ઉત્તર એ છે કે-જો ઉપશમ શ્રેણીથી પડી રહેલા ક્રોધાણુઓના વેદનના પ્રથમ
 સમયમાં માનાણુના વેદનના પ્રથમ સમયમાં અથવા માયાણુના વેદનના પ્રથમ સમયમાં મૃત્યુને
 પ્રાપ્ત કરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથાપિ સ્વસ્વભાવ વશાત્ જે કષાયના ઉદયની
 સાથે કાળ કર્યો છે, તેજ કષાય આગામી ભવમાં પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. આ
 સૂત્રના પ્રમાણથી એવું જ્ઞાત થાય છે. એથી જ ક્રોધ, માન, માયાકષાયનું અનેક સમય-
 ત્વનું પ્રતિપાદન કરાયેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અકષાયી જીવ કેટલા કાળ સુધી અકષાયી પર્યાયથી
 યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અકષાયી જીવ બે પ્રકારના હોય છે-તે આ પ્રકારે-સાદિ

સાદીએ વા સપજ્જવસિણ' તથા—સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ તથા
 વ સાધપર્યવસિતમેદેન અકપાયી દ્વિપ્રકારકઃ પ્રતિપાદિતઃ, 'તત્થ ણં જે સે સાદીએ સપજ્જવ
 સિણ સે જહણેણં ઇગં સમયં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં' તત્ર સ્વલુ—સાધપર્યવસિત સાદિસપર્યવ-
 સિતયોરવપાયિણોર્મધ્યે યઃ સ સાદિસપર્યવસિતઃ અકપાયી સ જઘન્યેન એકં સમયમ્
 ઉત્કુષ્ટેન અન્તર્મુહૂતં યાવત્ કાલાપેક્ષયા અરુપાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે
 इति भावः, પ્રાગુક્તાવેદ્યુક્તે સ્તુલ્યત્વાત્ તથાહિ—પ્રાગુક્તદ્વિવિધા કપાયિણોર્મધ્યે યઃ ક્ષપક-
 શ્રેણિ પ્રતિપદ્યાકપાયી ભવતિ સ સાધપર્યવસિતોઽકપાયી વ્યપદિશ્યતે ક્ષપકશ્રેણેઃ પરિપાતા-
 સંભવાત્, યસ્તાવદુપશમશ્રેણિ પ્રતિપદ્યાકપાયી ભવતિ સ સાદિસપર્યવસિતોઽકપાયી વ્યપ-
 દિશ્યતે, સ સ્વલુ જઘન્યેન એકં સમયમ્ અરુપાયિત્વપર્યાયવિશિષ્ટો ભવતિ યદા એકસમયમ-
 કપાયી ભૂત્વા દ્વિતીયસમયે પશ્ચત્ત્વં પ્રાપ્નોતિ તદા તસ્મિન્નેવ પશ્ચત્ત્વસમયે દેવેષૂત્પન્નઃ સ-
 કપાયોદયેન સકપાયી ભવતિ એવં રીત્યા જઘન્યેન એકં સમયમરુપાયી ભણિત, ઉત્કુષ્ટેન તુ
 અન્તર્મુહૂતં યાવદ્ અકપાયી ભવતિ તતઃ પરમવશ્યમેવ ઉપશમદેણીતઃ પરિપાતે કપાયોદય
 સદ્ભાવાત્ 'દારં ૭' સપ્તમં કપાયદ્ધારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૭ ॥

હૈ, वह जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक अकषायी पर्याय से
 युक्त निरन्तर रहना है। इस विषय में वही युक्ति समझ लेना चाहिए जो वेद के
 विषय में कही गई है। अर्थात् पूर्वोक्त दो प्रकार के अकषायी जीवों में से जो क्षप-
 कश्रेणी को प्राप्त करके अकषायी होता है, वह सादि अनन्त अकषायी होता है।
 क्योंकि क्षपकश्रेणी से फिर प्रतिपात नहीं होता, किन्तु जो जीव उपशमश्रेणी
 पर आरुढ़ होकर अकषायी होता है, वह सादि सान्त अकषायी कहलाता है।
 वह जघन्य एक समय तक अकषाय पर्याप्त पर्याप्त से युक्त रहना है। जब एक
 समय अकषायी होकर दूसरे समय में मृत्यु को प्राप्त हो जाता है, तब उसी
 समय में देव लोक में उत्पन्न होकर कषाय के उदय से सकषायी हो जाता है।
 इस कारण अकषायित्व का जघन्य काल एक समय का कहा गया है। उत्कृष्ट

અનન્ત અને સાદિસાન્ત. આ બન્નેમાંથી જે સાદિસાન્ત અકષાયી છે તે જઘન્ય એક
 સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અકષાયી પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર રહે છે.
 આ વિષયમાં તેજ યુક્તિ સમજ લેવી જોઈએ જે વેદના વિષયમાં કહેલી છે અર્થાત્
 પૂર્વોક્ત જે પ્રારંભ અકષાયી જીવોમાંથી જ ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અકષાયી થાય
 છે, તે સાદિ અન્ત અકષાયી હોય છે, કેમકે ક્ષપક શ્રેણીથી ફરી પ્રતિપાત થતો નથી,
 કિન્તુ જે જીવ ઉપશમ શ્રેણી પર આરુઢ થઈને અકષાયી થાય છે, તે સાદિસાન્ત અક-
 ષાયી કહેવાય છે તે જઘન્ય એક સમય સુધી અકષાય પર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે.
 બ્યારે એક સમય અકષાયી થઈને બીજા સમયમાં મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઈ ભંતર્ય છે, ત્યારે એ
 સમયમાં દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈને કષાયના ઉદયથી અકષાયી બની જાય છે. એ પ્રારંભથી

લેશ્યાદ્વાર વક્તવ્યતા

મૂલ્ય—સલેસ્સે ણં મંતે ! સલેસ્સેત્તિ પુચ્છા, ગોયમા ! સલેસ્સે દુવિહે પળ્લત્તે, તં જહા—આણાદીણ વા અપજ્જવસિણ, અણાદીણ વા સપજ્જવસિણ, કળ્હલેસ્સે ણં મંતે ! કળ્હલેસ્સે ત્તિ કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ ! ગોયમા ! જહળ્લે ણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયાઈં, નીલલેસ્સે ણં મંતે ! નીલલેસ્સે ત્તિ પુચ્છા ગોયમા ! જહળ્લે ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દસસાગરોવમાઈં પલિઓવમાસંલિજ્જહા—ભાગમવ્વમહિયાઈં, કાઠલેસ્સે ણં પુચ્છા ગોયમા ! જહળ્લે ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિપ્પિગસાગરોવમાઈં પલિઓવમાસંલિજ્જહા—ભાગમવ્વમહિયાઈં, તેઠલેસ્સેણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહળ્લે ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં પલિઓવમાસંલિજ્જહા—ભાગમવ્વમહિયાઈં પળ્હલેસ્સે ણં મંતે પુચ્છા, ગોયમા ! જહળ્લે ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસે ણં દસસાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયાઈં, સુક્કલેસ્સે ણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહળ્લે ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયાઈં, અલેસ્સે ણં પુચ્છા, ગોયમા ! સાદીણ અપજ્જવસિણ દારં ૮ ॥ સૂ. ૮॥

છાયા—સલેશ્યઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સલેશ્ય ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સલેશ્યો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથથા—પ્રનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલ્પ મદન્ત !

અન્તર્મુહુર્ત્ત તક અકષાયી રહતા હૈ, તત્પશ્ચાત્ ક્ષપકમશ્રેણી સે અવશ્ય હી પતિત હોકર સકષાય બન જાતા હૈ । (દ્વાર ૭)

લેશ્યાદ્વાર

શબ્દાર્થ—(સલેસ્સે ણં મંતે ! અલેસ્સે ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાયુક્ત, લેશ્યાયુક્ત કિતને કાલ તક રહતા હૈ, એસા પ્રશ્ન (ગોયમા ! સલેસ્સે દુવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! સલેશ્ય દો પ્રકાર કે કહે ગઈ હૈ (તં જહા—અણાદીણ

અકષાયિત્વનો જઘન્ય કાળ એક સમય કહેલો છે ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહુર્ત્ત સુધી અકષાયી રહે છે, તત્પશ્ચાત્ ઉપશમ શ્રેણીથી અવશ્ય જ પતિત થઈને સકષાય બની જાય છે. (દ્વાર ૭)

લેશ્યાદ્વાર

શબ્દાર્થ—(સલેસ્સે ણં મંતે ! સલેસ્સેત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાયુક્ત, પ્ર. ૫૨

કૃષ્ણલેશ્ય इति कावृतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन प्रय-
स्त्रिणत् सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, नीललेश्यः खलु भदन्त ! नीललेश्य इति
पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि पल्योपमासंख्येय-
भागाभ्यधिकानि, कापोतलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन
त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि, तेजोलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम !
वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार-अनादि अनन्त और
अनादि सान्त

(कण्हलेस्से णं भंते ! कण्हलेस्से त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् !
कृष्णलेश्या वाला जीव कितने काल तक कृष्णलेश्या वाला रहता है ? (गोयमा !
जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्त-
र्मुहूर्त, उत्कृष्ट तेतीस सागरोपम (अंतोमुहुत्तमवमहियाइं) अन्तर्मुहूर्त अधिक
(नीललेस्से णं भंते ! नीललेस्से त्ति) हे भगवन् ! नीललेश्या वाला कितने
काल तक नीललेश्या वाला रहता है, ऐसी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो-
मुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमवमहियाइं) हे
गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम का असंख्यातवां भाग
अधिक दस सागरोपम तक

(काउलेस्से णं पुच्छा ?) कापोतलेश्या विषयक, प्रश्न इत्यादि (गोयमा ! जह-
ण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिणिण सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभाग-
मवमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें

૭૫ લેશ્યાયુક્ત કેટલા ઠાળ સુધી રહે છે, એવો પ્રશ્ન (ગોયમા ! સલેસ્સે દુવિહે પણ્ણતે) હે
ગૌતમ ! સલેશ્ય ૭૫ ણે પ્રકારના ઠડેલ છે (ત જહા) - અણાદીય વા અપજ્જવસિય, અણાદીય વા
સપજ્જવસિય) તેઓ આ પ્રકારે અનાદિઅનન્ત અને અનાદિ સાન્ત

(કણ્હલેસ્સેણં ભંતે ! કણ્હલેસ્સેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા
૭૫ કેટલા ઠાળ સુધી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા રહે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં
તેત્તીસં સાગરોવમાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ (અંતોમુહુત્ત
મવમહિયાઈં) અન્તર્મુહૂર્ત અધિક.

(નીલલેસ્સે ણં ભંતે ! નીલલેસ્સેત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા ૭૫ કેટલા ઠાળ
સુધી નીલલેશ્યાવાળા રહે છે એવો પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસ
સાગરોવમાઈં પલિઓવમાસંખિજ્જભાગમવમહિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત
સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક દસ સાગરોપમ સુધી,

(કાઉલેસેણં પુચ્છા ?) કાપોતલેશ્યાવાળા ઇત્યાદિ પ્રશ્ન હે (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં તિણિણ સાગરોવમાઈં પલિઓવમાસંખિજ્જભાગમવમહિયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક ત્રણ સાગરોપમ સુધી.

जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमे पत्योपमासंख्येयभागाभ्यधिके, पद्मलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, शुक्ललेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, अलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! साद्विक्रीडपर्यवसितः द्वारम् ८ ॥ सू० ८

टीका-पूर्वं कषायद्वारं प्ररूपितम् अथ क्रमादागतमण्डमं लेश्याद्वारं प्ररूपयितुमाह-
'सलेस्से णं भंते ! सलेस्सेत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! सलेश्यः-सह-विद्यमाना लेश्या यस्य येन

भाग अधिक तीन सागरोपम तक

(तेउलेस्से णं पुच्छा ?) तेजोलेश्या विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमव्वमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट पत्योपम के असंख्यातवे भाग अधिक दो सागरोपम तक

(पम्हलेस्से णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! पद्मलेश्यावाला विषे-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतो मुहुत्तमव्वमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त अधिक दस सागरोपम तक

(सुक्कलेस्सेणं पुच्छा ?) शुक्ललेश्या विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम तक

(अलेस्से णं पुच्छा ?) अलेश्या विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त । (द्वार ८)

टीकार्थ-पहले कषायद्वार की प्ररूपणा की गई, अब क्रमागत आठवे लेश्या द्वार की प्ररूपणा की जाती है

(तेउलेस्सेणं पुच्छा ?) तेजोलेश्यावाला विषे प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमव्वमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट पत्योपमने अत्राख्यातये भाग अधिक दो सागरोपम सुधी.

(पम्हलेस्सेणं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! पद्मलेश्यावाला विषे-प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त अधिक दस सागरोपम सुधी.

(सुक्कलेस्से णं भंते ! पुच्छा) शुक्ललेश्यावाला विषे-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम सुधी.

(अलेस्सेणं पुच्छा ?) अलेश्या विषे प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) गौतम सादि अनन्त
टीकार्थ-पहले कषाय द्वारकी प्ररूपणा कराई, अब क्रमागत (द्वार ८) आठवा लेश्या

વા સ સલેશ્યઃ સ્વલુ 'સલેશ્ય' ઇતિ-સલેશ્યત્વ પર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા ક્રિય-
ત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સલેશ્યે
દુવિદે પળ્લત્તે’ સલેશ્યો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘તં જહા-અણાદીણ વા અપજ્જવસિણ, અણાદીણ વા
સપજ્જવસિણ’ તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર યઃ સ્વલુ
કદાચિદપિ ન સંસારવ્યવચ્છેદકર્તા ભવતિ સોડનાદિરપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, યન્તુ સંસાર
પારગામી ભવતિ સોડનાદિ સપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કળ્લેશ્યેણં મંતે !
કળ્લેશ્યેણં કાલો કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે ભદન્ત ! કળ્લેશ્યઃ સ્વલુ ‘કળ્લેશ્ય’
ઇતિ-કળ્લેશ્યત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા ક્રિયચ્ચિરં-ક્રિયત્કાલપર્યન્તં
ભવતિ ? અવતિષ્ઠતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં
તેત્તીસં સાગરોપમાઈં અંતોમુહુત્તમબ્બહિઆઈં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કુપ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત
સાગરોપમાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ યાવત્ કળ્લેશ્યઃ કળ્લેશ્યત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાન્ જીવ કિતને કાલ
તક સલેશ્યવના રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સલેશ્ય જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ, વે હસ પ્રકાર હૈ-
અનાદિ અપર્યવસિત ઓર અનાદિ સપર્યવસિત । ઇનમેં સે જિસ જીવ કે સંસાર
અર્થાત્ જન્મ-મરણ કા કમી અન્ત નહીં આતા, વહ અનાદિ અપર્યવસિત કહ
લાતા હૈ ઓર જો સંસારપારગામી હો વહ અનાદિ સપર્યવસિત કહા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી- ભગવન્ ! કળ્લેશ્યા વાલા જીવ કિતને કાલ તક કળ્લે
લેશ્યા વાલા નિરન્તર વના રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કુપ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક
તેત્રીસ સાગરોપમ તક કળ્લેશ્યા વાલા નિરન્તર કળ્લેશ્યા વાલા રહતા હૈ ।

દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાન્ જીવ કેટલા કાળ સુધી
સલેશ્ય બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સલેશ્ય જીવ બે પ્રકારના હોય છે, તે આ ‘પ્રકારે-અનાદિ
સપર્યવસિત, અને અનાદિ અપર્યવસિત, તેમાંથી જે જીવનો સંસાર અર્થાત્ જન્મ
મરણનો ક્યારેય અંત નથી આવતો તે અનાદિ અપર્યવસિત કહેવાય છે અને જે સંસાર
પારગામી છે તે અનાદિ સપર્યવસિત કહેવાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કળ્લેશ્યા વાળા જીવ કેટલા સમય સુધી કળ્લેશ્યા
વાળા નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કુપ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક
તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કળ્લેશ્યાવાળા નિરન્તર કળ્લેશ્યાવાળા રહે છે. તિથિઓ અને

કાલાપેક્ષયા નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તથા ચાત્ર તિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાગાઞ્ચ લેશ્યાદ્રવ્યાણિ અન્તર્મુહૂર્તકાણિ ભવન્તિ તત્ત્વઃ પરમશ્યમેવ લેશ્યાન્તરપરિણામં પ્રાપ્નુવન્તિ દેવનૈરયિકાણાન્તુ પૂર્વભવ ચરમાન્તર્મુહૂર્તાદારમ્ય પરમવાઘન્તર્મુહૂર્ત યાવત્ લેશ્યાદ્રવ્યાણિ અવસ્થિતાનિ ભવન્તિ, તતઃ સર્વત્ર જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્ તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યાપેક્ષયાઽવગન્તવ્યમ્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ દેવ- નૈરયિકાપેક્ષયાઽવસેયમ્, તત્ત્વ વિચિત્રમિતિ વિભાવ્યતે, તત્ર ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ અન્ત- મુહૂર્તાઽમ્યધિકાનિ ઇત્યેતત્કથનં સપ્તમનરક પૃથિવ્યપેક્ષયાઽવસેયમ્, સપ્તમનરકપૃથિવીસ્થ નૈરયિકાણાં કૃષ્ણલેશ્યાકૃત્વાત્ તેષાઞ્ચ સ્થિતિરુત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ, યત્તુ પૂર્વોત્તર- ભવગતે યથાક્રમં ચરમાઞ્ચ અન્તર્મુહૂર્તે તે દ્વે અપ્યેકમ્ અન્તર્મુહૂર્તમ્, અન્તર્મુહૂર્તસ્ય અસંખ્યાત- ભેદભિન્નત્વાદિતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નીલલેસ્સે ણં મંતે ! નીલછેત્સેત્તિ પુચ્છા’

તિર્યંચોં ઓર મનુષ્યોં કે લેશ્યા દ્રવ્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક રહતે હૈં, ઉસકે વાદ અવશ્ય હી વદલ જાતે હૈં, કિન્તુ દેવોં ઓર નારકોં કે લેશ્યા દ્રવ્ય પૂર્વ ભવ સંબંધી અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્ત સે આરંભ હોકર પરભવ કે પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત તક કાયમ રહતે હૈં । જઘન્ય કાલ અન્તર્મુહૂર્ત સર્વત્ર મનુષ્યોં ઓર તિર્યંચોં કી અપેક્ષા સે જાનના ચાહિય ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાલ દેવોં એવં નારકોં કી અપેક્ષા સે । યહ ઉત્કૃષ્ટ કાલ અલગ અલગ પ્રકાર કા હૈ, અતએવ ઇસ પર વિચાર કરતે હૈં-

કૃષ્ણલેશ્યા કા ઉત્કૃષ્ટ કાલ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ કા કહા ગયા હૈ સો સાત વીં નારક ભૂમિકી અપેક્ષા સે જાનના ચાહિય, ક્યોંકિ સાતઃ વીં નારક ભૂમિ કે નારક કૃષ્ણલેશ્યા વાલે હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ । ઓર પૂર્વભવ એવં ઉત્તરભવ સંબંધી દો અન્ત- મુહૂર્ત હૈં, વે દોનોં મિલકર ભી અન્તર્મુહૂર્ત હી હોતે હૈં, ક્યોંકિ અન્તર્મુહૂર્ત કે અસંખ્યાત ભેદ હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વાલા જીવ નિરન્તર કિતને કાલ તક

મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. ત્યાર પછી અવશ્ય બદલાઈ જાય છે, કિન્તુ દેવો અને નારકોનાં લેશ્યા દ્રવ્ય પૂર્વ ભવ સમ્બંધી અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્તથી આરં- ભીને પર ભવના પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કાયમ રહે છે. જઘન્યકાળ અન્તર્મુહૂર્ત સર્વત્ર મનુષ્યો અને તિર્યંચોની અપેક્ષાથી જાણવો જોઈએ અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેવો તેમજ નારકો ની અપેક્ષા થી. આ ઉત્કૃષ્ટ કાળ અલગ અલગ પ્રકારનો છે, તેથી જ તેના પર વિચાર કરે છે.

કૃષ્ણલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનો કહેલો છે, તે સાતમી ભૂમિની અપેક્ષાએ જાણવો જોઈએ, કેમકે સાતમી નરક ભૂમિના નારક કૃષ્ણ- લેશ્યાવાળા હોય છે, અને તેની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે અને પૂર્વ ભવ તેમજ ઉત્તર ભવ સંબંધી જે જે અન્તર્મુહૂર્ત છે, તે બન્ને મળીને પણ અન્તર્મુહૂર્ત જણાય છે, કેમકે અન્તર્મુહૂર્તના અસંખ્યાત ભેદ હોય છે.

હે ભદ્રન્ત ! નીલલેશ્યઃ खलु 'नीललेश्य' इति-नीललेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं दससागरोवमाइं पल्लोवमासंखिज्जइ भागमवमहियाइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि पल्लोपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि यावत् नील-लेश्यो नीललेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र पञ्चमनरकपृथिव्य-पेक्षया पल्लोपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि दशसागरोपमाणि अवसेयानि, तत्र पञ्चमनरक पृथिव्यां प्रथमप्रस्तटे नीललेश्या संभवति, ‘पंचमियाए मीसा’ पञ्चम्यां मिश्रा, इति वचन-प्रामाण्यात् तस्मिन् प्रथमप्रस्तटे उत्कृष्टेन उपर्युक्तरूपा स्थितिरवसेया, पूर्वोत्तर भवगते अन्तर्मुहूर्ते तु पल्लोपमासंख्येयभागे एवान्तर्भूते इति न पृथग् विवक्षिते, एवमग्रेऽपि बोध्यम्, गौतमः पृच्छति-‘काउलेस्सेणं पुच्छा’ कापोतलेश्यः खलु भदन्त ! कापोतलेश्यत्वपर्याय-नीललेश्या वाला बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पल्लोपम के असंख्यात-वे' भाग अधिक दस सागरोपम तक नीललेश्या वाला जीव निरन्तर नीललेश्या वाला रहता है । यहां पांचवीं नरक पृथिवी की अपेक्षा से पल्लोपम के असंख्या-तवे' भाग अधिक दस सागरोपम समझना चाहिए, क्योंकि पांच वे' नरक के पहले पाथडे में नीललेश्या होती है, कहा भी है-‘पंचमियाए मीसा’ अर्थात् पांचवीं भूमि में मिश्र होती है । उस प्रथम पाथडे में उपर्युक्त स्थिति होती है । पूर्वभव और उत्तरभव संबंधी दोनों अन्तर्मुहूर्त्त पल्लोपम के असंख्यातवे' भाग में ही सम्मिलित हो जाते हैं, अतएव उनको पृथक् विवक्षा नहीं की गई है । आगे भी इसी प्रकार समझलेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कापोतलेश्या वाला जीव कितने काल तक निरन्तर

श्रीगौतमસ્વામી-હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વાળા જીવ નિરન્તર કેટલા ઠાળ સુધી નીલ લેશ્યાવાળા બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમ નો અસં-ખ્યાતમે ભાગ અધિક દશ સાગરોપમ સુધી નીલલેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર નીલલેશ્યાવાળા રહે છે. અહીં પાંચમી નરક પૃથ્વીની અપેક્ષાથી પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ અધિક દશ સાગરોપમ સમજવો જોઈએ, કેમકે પાંચમા નરકના પહેલા પાથડમ નીલલેશ્યા હોય છે, ઠાણું પણ છે પંચમિયાએ મીસા) અર્થાત્ પાંચમી ભૂમિમાં મિશ્ર હોય છે. આ પ્રથમ પાથડમા ઉપર્યુક્ત સ્થિતિ હોય છે પૂર્વભવ અને ઉત્તર ભવ સળન્ધી-બન્ને અન્તર્મુહૂર્ત પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગમાંજ સંમિલિત થઈ જાય છે, તેથી જ તેની પૃથક્વિવક્ષા કરી નથી. આગળ પણ એજ પ્રકારે સમજ લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યાવાળા કેટલા સમય સુધી નિરન્તર કાપોત

વિશિષ્ટ. સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिणिण सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभाग-मब्भहियाइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमासंख्येय-भागाभ्यधिकानि यावत् कापोतलेश्यः कापोतलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् अव्यवच्छेदेन अव-तिष्ठते, तथा चात्र तृतीयनरकपृथिव्यपेक्षया पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि त्रीणि सागरोपमाणि अवगन्तव्यानि, तृतीयनरकपृथिव्यामपि प्रथमप्रसूते कापोतलेश्यायाः सद्भा-वात्, ‘तईयाए मीसिया’ तृतीयायां मिश्रा, इति वचनप्रामाण्यात्, तत्र चोत्कृष्टस्थितेरेता-वत्याः संभवात्, गौतमः पृच्छति-‘तेउलेस्से णं पुच्छा’ हे भदन्त ! तेजोलेश्यः खलु तेजो-लेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखि-ज्जइ भागमब्भहियाइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमे पल्योपमासंख्येय-कापोतलेश्या वाला बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम के असं-ख्यातवां भाग अधिक तीनसागरोपम तक कापोतलेश्या वाला निरन्तर कापोत-लेश्या से युक्त बना रहता है । यहां तीसरी नरक पृथिवी की अपेक्षा से पल्यो-पम के असंख्यातवे भाग से अधिक तीन सागरोपम कहे गए हैं, क्यो कि तीसरी तरफ पृथिवी के प्रथम पाथडे में इतनी स्थिति है और कापोतलेश्या भी होती है । कहा भी है-‘तईयाए मीसिया’ अर्थात् तीसरी भूमि में मिश्रलेश्या होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजोलेश्या वाला जीव कितने काल तक लगातार बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यात-वे भाग अधिक दो सागरोपम तक तेजोलेश्या वाला जीव तेजोलेश्या से युक्त

लेश्यावाणा બની રહે છે.

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમે ભાગ અધિક ત્રણ સાગરોપમ સુધી કાપોતલલેશ્યાવાણા નિરન્તર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત બની રહે છે. અહીં ત્રીજી નરક પૃથ્વીની અપેક્ષાએ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી અધિક ત્રણ સાગરોપમ કહેલ છે, કેમકે ત્રીજી નરક પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડમાં એટલી સ્થિતિ છે અને કાપોત લેશ્યા પણ હોય છે. કહ્યું પણ છે (તઈયાએ મીસિયા) અર્થાત ત્રીજી ભૂમિમાં મિશ્ર લેશ્યા હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેને લેશ્યાવાણા જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર તેને લેશ્યાવાણા બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યા-તમા ભાગ અધિક બે સાગરોપમ સુધી તેને લેશ્યાવાણા જીવ તેનેલેશ્યાથી યુક્ત નિરન્તર

ભાગાભ્યધિકે યાવત્ તેજોલેશ્ય સ્તેજોલેશ્યત્વપર્યાયવિશિષ્ટતયા નિરન્તરમવતિષ્ઠતે इति भावः, तथा चात्र ईशानदेवलोक देवापेक्षया पत्योपमःसंख्येयभागाभ्यधिके द्वे सागरोपमे अवसेये ईशानदेवानां तेजोलेश्यानामुत्कृष्टेन एतावत्स्थितिकत्वात्, गौतमः पृच्छति- 'पद्मलेस्से णं पुच्छा' हे भदन्त ! पद्मलेश्यः खलु पद्मलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् किय- त्काळपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जघण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दस सागरोपमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् पद्मलेश्यः पद्मलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा चात्र ब्रह्मलोकदेवापेक्षया अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि दशसागरो- पमाणि अवसेयानि तत्र देवानामुत्कृष्टेन दश सागरोपमाणि स्थिति भवति लेश्या च तत्र पद्मलेश्यारूपा भवति, पूर्वोत्तरभवगते अन्तर्मुहूर्ते तु एकमन्तर्मुहूर्तं भवति अन्त- र्मुहूर्तस्यासंख्यातभेदभिन्नत्वात्, अतएवात्र अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि इत्युक्तम्, गौतमः

નિરન્તર રહતા હૈ । યહાં ઈશાન દેવલોક કી અપેક્ષા સે પત્યોપમ કે અસંખ્યાત વેં ભાગ અધિક દો સાગરોપમ સમજાને યાહિયે, કયોકિ ઈશાન દેવલોક કે દેવોં કી તેજોલેશ્યા કી યહી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ પદ્મલેશ્યા વાલા જીવ કિનને કાલ તક નિરન્તર પદ્મલેશ્યા સે યુક્ત બના રહના હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દસ સાગરોપમ તક પદ્મલેશ્યા વાલા જીવ નિરન્તર પદ્મલેશ્યા વાલા રહતા હૈ ! યહાં બ્રહ્મલોક નામક દેવલોક કી અપેક્ષા સે દશ સાગરોપમ સમજના યાહિયે, કયોંકિ વહાં દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમ કી હૈ ! પૂર્વભવ ઓર ઉત્તરભવ સંબંધી દોનોં અન્તર્મુહૂર્ત એક હી અન્તર્મુહૂર્ત મેં અન્તર્ગત હો જાતે હૈ, કયોંકિ અન્તર્મુહૂર્ત કે અસંખ્યાત ભેદ કહે ગયે હૈ । ઈસી કારણ યહાં અન્તર્મુહૂર્ત અધિક કહા હૈ ।

રહે છે. અહીં ઈશાન દેવલોકની અપેક્ષાએ પત્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગ અધિક એ સાગરો- પમ સમજવા બેઠે એ કેમકે ઈશાન દેવલોકના દેવોની તેજોલેશ્યાની આજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પદ્મ લેશ્યા સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ પદ્મલેશ્યા વાળો જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર પદ્મલેશ્યાથી યુક્ત બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ સાગરોપમ સુધી પદ્મલેશ્યાવાળો જીવ નિરન્તર પદ્મ લેશ્યાવાળો બની રહે છે. અહીં બ્રહ્મલોક નામક દેવલોકની અપેક્ષાથી દશ સાગરોપમ સમજવા બેઠે એ, કેમકે ત્યાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. પૂર્વભવ અને ઉત્તર ભવ સંબન્ધી બન્ને અન્ત- ર્મુહૂર્ત એકજ અન્તર્મુહૂર્તમા અન્તર્ગત થઈ બેઠે છે, કેમકે અન્તર્મુહૂર્ત ના અસંખ્યાત ભેદ કહેલા છે. એકારણથી અહીં અન્તર્મુહૂર્ત અધિક કહ્યું છે.

પૃચ્છતિ-‘શુકલેસ્સે પં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! શુકલલેશ્યઃ શુભ શુકલલેશ્યત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवा ह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोपमाइं अंतोमुहुत्तपव्वमहिमाइं’ जघन्येन अन्त-मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्-मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् शुक्ललेश्यः शुक्ल-लेश्यवपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा चात्र अनुत्तरगोपपातिकदेवापेक्षया अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अवगन्तव्यानि, तेषामुत्कृष्टेन स्थितेस्त्रयस्त्रिं-शत्सागरोपमप्रमाणत्वात् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकरुत्वञ्च प्रागुत्तरीत्यैवावसेयम्, गौतमः पृच्छति-‘अलेस्सेणं पुच्छा’ हे मदन्त ! अलेश्यः शुભ અલેશ્યત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલ પર્યન્તં નિરન્તરતયા અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सादीए अपज्जवसिए’ सादिकः अपर्यवसितः शुભ અલેશ્યો સવતિ, તથા ચ અયોગિ કેવલી સિદ્ધશ્ચ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યા સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ શુકલલેશ્યા વાલા જીવ નિરન્તર શુકલલેશ્યા વાલા કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેતીસ સાગરોપમ તક શુકલલેશ્યા વાલા જીવ લગાતાર શુકલલેશ્યા વાલા રહતા હૈ, યર્હા અનુત્તર વિમાનોં કે દેવોં કી અપેક્ષા સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેતીસ સાગરોપમ કા કથન કિયા ગયા હૈ । ઉન દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેતીસ સાગરોપમ હૈ ઔર અન્તર્મુહૂર્ત અધિક પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સમજલેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યા સે અતીત જીવ લગાતાર કિતને સમય તક અલેશ્ય રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અલેશ્ય જીવ સદિ અનન્ત હોતે હૈ ક્યોંકિ અયોગી કેવલી ઔર સિદ્ધ અલેશ્ય હોતે હૈ ઔર એક વાર લેશ્યાતીત અવસ્થા

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યા સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ શુકલલેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર શુકલલેશ્યા વાળા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેતીસ સાગરોપમ સુધી શુકલ લેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર શુકલલેશ્યાવાળા રહે છે. અહીં અનુત્તર વિમાનોના દેવોના દેવની અપેક્ષાથી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેતીસ સાગરોપમનું કથન કરાયેલું છે. તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેતીસ સાગરોપમની છે અને અન્તર્મુહૂર્ત અધિક પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાથી અતીત જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી અલેશ્ય રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અલેશ્ય જીવ સદિ અનન્ત હોય છે. કેમકે અયોગી કેવળી અને સિદ્ધ અલેશ્ય હોય છે અને એકવાર લેશ્યાતીત અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી ફરીકયાદેય

અલેશ્યો ભવતિ અતો ન તસ્યામપ્યવશયામલેશ્યત્વવ્યાધાત્ત્વમિતિ સાધ્યપર્યવસિતો વ્યપ-
દિશ્યતે, 'દારં ૮' અપ્દમં લેશ્યા દ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૮ ॥

સમ્ભવત્ત્વ દ્વાર વક્તવ્યા ॥

મૂલમ્—સમ્મદિટ્ઠી ણં મંતે સમ્મદિટ્ઠી ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?
ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી દુવિહે પળ્લત્તે, તં જહા સાદીએ વા અપજ્જવસિએ,
સાદીએ વા સપજ્જવસિએ, તત્થ ણં જે સે સાદીએ સપજ્જવસિએ સે જહળ્લે
ણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈં સાઈરેગાઈં, મિચ્છાદિટ્ઠી
ણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! મિચ્છાદિટ્ઠી તિવિહે પળ્લત્તે, તં જહા—
અગાંઈએ અપજ્જવસિએ વા, અણાદીએ વા સપજ્જવસિએ, સાદીએ વા, સપ-
જ્જવસિએ, તત્થ ણં જે સે સાદીએ સપજ્જવસિએ સે જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં અણંતં કારું, અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ
સ્વેત્તઓ અવહું પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ણં પુચ્છા
ગોયમા ! જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં, દારં ૯ ॥ સૂ. ૯ ॥

હાયા—સમ્યગ્દષ્ટિઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સમ્યગ્દષ્ટિરિતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ !
સમ્યગ્દષ્ટિ દિવિચઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા—સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ,
પ્રાપ્ત હોને કે પશ્ચાત્ત્વ ફિર કમી સલેશ્ય અવસ્થા ઉત્પન્ન નહીં હોતી અતઃ અલેશ્ય
સાદિ અનન્ત હૈ । (દાર ૮)

નવત્રાં સમ્યક્ત્વ દ્વાર

શબ્દાર્થ—(સમ્મદિટ્ઠી ણં મંતે ! સમ્મદિટ્ઠી ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે
ભગવન્ ! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સમ્યગ્દષ્ટિ પને મેં કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?
(ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી દુવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ દો પ્રકાર કે હૈ
(તં જહા—સાદીએ વા અપજ્જવસિએ સાદીએ વા સપજ્જવસિએ) વે હસ પ્રકાર—
સાદિ અપર્યવસિત ઓર સાદિ સપર્યવસિત (તત્થ ણં જે સે સાદિએ સપજ્જવસિએ)

સલેશ્ય અવસ્થા ઉપપન્ન નથી થતી, તેથી અલેશ્ય સાદિ અનન્ત છે (દાર ૮)

નવમુ સમ્યક્ત્વદ્વાર

શબ્દાર્થ—(સમ્મદિટ્ઠી ણં મંતે ! સમ્મદિટ્ઠી ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ) ભગવન્ સમ્યગ્દષ્ટિ
જીવ સમ્યગ્દષ્ટિ પળે હેટલા કાળ સુધી રહે છે ? (ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી દુવિહે પળ્લત્તે) ગૌતમ
સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો બે પ્રકારના છે (તં જહા—સાદીએ વા અપજ્જવસિએ, સાદીએ વા સપજ્જ-
વસિએ) તેઓ બે પ્રકારે—સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત (તત્થ ણં જે સે સાદીએ—

तत्र खलु यः स सादिसपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पट् पट्टिः सागरोप-
माणि सातिरेकाणि, मिथ्यादृष्टिः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! मिथ्यादृष्टि स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः,
तद्यथा-अनादिकोऽपर्यवसितो वा, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः,
तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्,
अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालः, क्षेत्रतः अपार्धः पुद्गलपरिवर्तो देशोनः, सम्यग्मिथ्या-
दृष्टिः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, द्वारम् ९ । सू. ९॥

उनमें जो सादि सपर्यवसित है (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त
(उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाडं साइरेगाइं) उत्कृष्ट सातिरेक छायासठ सागरो-
पम तक (मिच्छादिट्ठी णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! मिथ्यादृष्टि के विषय में
पृच्छा ? (गोयमा ! मिच्छादिट्ठी तिविहे पणत्ते) हे गौतम ! मिथ्यादृष्टि जीव तीन
प्रकार के कहे हैं (तं जहा-अणाइए अपज्जवसिए अणादिए वा सपज्जव
सिए, सादिए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार-अनादि अनन्त, अनादि सान्त
और सादि सान्त (तत्थ णं जे से सादिए सपज्जवसिए) उनमें जो सादि सान्त
है (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक,
उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ) काल
की अपेक्षा से अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणियां (खेत्तओ अवइहं पोग्गलपरियट्ठं
देसूणं) क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गल परिवर्तन तक

(सम्मामिच्छादिट्ठी णं पुच्छा ?) सम्यग्मिथ्यादृष्टि के विषय में प्रश्न ? (गोयमा !
जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं)
उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त द्वार ९ ।

सपज्जवसिए) तेओमां जे सादि सपर्यवसित छे (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) ते जघन्य
अन्तर्मुहूर्त सुधी (उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाडं) उत्कृष्ट सातिरेक छायासठ सागरोपम सुधी.

(मिच्छादिट्ठी णं भंते ! पुच्छा) छे भगवन् मिथ्या दृष्टिना विषयमां पृच्छा ? (गोयमा !
मिच्छादिट्ठी तिविहे पणत्ते) छे गौतम ! मिथ्यादृष्टिवाणा एव त्रय प्रकारना दह्या छे (तं जहा
अणाइए अपज्जवसिए वा अणाइए सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए) ते आ प्रकारे-
अनादि अनन्त, अनादि सान्त अने सादि सान्त (तत्थ णं जेसे सादीए सपज्जवसिए) तेमां
जे सादि सान्त छे (से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं) ते जघन्यथी अन्तर्मुहूर्त
सुधी, उत्कृष्ट अनन्त काल सुधी (अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ) कालनी
अपेक्षाओ अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिण्ये। (खेत्तओ अवइहं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं)
क्षेत्रनी अपेक्षाओ देशोन अपार्ध पुद्गल परिवर्तन सुधी.

(सम्मामिच्छादिट्ठीणं पुच्छा) सम्यग्मिथ्यादृष्टिना विषयमां प्रश्न ? (गोयमा जहण्णे णं
अंतोमुहुत्तं) छे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त (द्वार ९)

ટીકા-પૂર્વે લેશ્યાદ્વારં પ્રરૂપિતમ્, અથ નવમં સમ્યક્ત્વદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-“સમ્મદ્દિટ્ઠી ણં મંતે ! સમ્મદ્દિટ્ઠીત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ !” હે મદન્ત ! સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ-સમ્યગ્-અવિ-પરીતા-સમીચીના દૃષ્ટિ-અર્હત્પ્રણીત વસ્તુતત્ત્વ પ્રતિપત્તિર્યસ્ય સ સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ, સંચાન્તર-કરણજ્ઞાલભાવિના ઔપશમિકસમ્યક્ત્વેન સાસાદનસમ્યક્ત્વેન વિશુદ્ધદર્શનમોહ પુઞ્જોદય-સંભવિક્ષાયોપશમિન સમ્યક્ત્વેન સરુલદર્શનમોહનીસક્ષય સમુત્થક્ષાયિક સમ્યક્ત્વેન વાડવસે-યઃ, સ સ્વલુ સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિરિતિ-સમ્યગ્દૃષ્ટિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં-કિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-

ટીકાર્થ-ઇસસે પૂર્વ લેશ્યાદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જર્હ થી, અબ ક્રમપ્રાપ્ત નૌવે સમ્યક્ત્વ દ્વાર કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ કિતને કાલ તક નિરન્તર સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિ બના રહતા હૈ ?

જિસકી દૃષ્ટિ સમ્યક્ અર્થાત્ યથાર્થ હો, વિપરીત ન હો, વહ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહ-લાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અર્હન્ત ભગવાન્ કે દ્વારા પ્રતિપાદિત વસ્તુતત્ત્વ પર જિસકી પ્રતીતિ, રુચિ યા શ્રદ્ધા હો, વહ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ ત્રીન પ્રકાર સે હોતે હૈ-ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ કે દ્વારા, ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ કે દ્વારા ઔર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કે દ્વારા । અનન્તાનુબંધી કષાય ઔર દર્શન મોહનીય કર્મ કે ઉપશમ સે હોને વાલી તત્ત્વ રુચિ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ હૈ । ઇન્હીં કર્મપ્રકૃતિયોં કે ક્ષાયોપશમ સે હોને વાલી તત્ત્વ રુચિ ક્ષાયોપશમિક સમ્ય-ક્ત્વ કહલાતી હૈ ઔર ક્ષય સે હોને વાલી તત્ત્વ રુચિ કો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કહતે હૈ । યહાં યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ કિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ યદિ લગાતાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ

ટીકાર્થ-આના પહેલા લેશ્યાદ્વારની પ્રરૂપણ કરાઈ હતી, હવે, ક્રમપ્રાપ્ત નવમું સમ્યક્ત્વ દ્વાર નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિ પાણામાં બની રહે છે ?

જેની દૃષ્ટિ સમ્યક્ અર્થાત્ યથાર્થ છે, વિપરીત નથી, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે અર્હન્ત ભગવાનના દ્વારા પ્રતિપાદિત વસ્તુતત્ત્વ પર જેની પ્રતીતિ રૂચિ અગર શ્રદ્ધા હોય, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ત્રણ પ્રકારે થાય છે-ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ દ્વારા, ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ દ્વારા અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ દ્વારા. અનન્તાનુબંધી કષાય અને દર્શન મોહનીયકર્મના ઉપશમથી થનારી તત્ત્વરૂચિ, એ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ છે. આ ૪ કર્મ પ્રકૃતિયોના ક્ષાયોપશમથી થનારી તત્ત્વ રૂચિ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ કહે વાય છે અને ક્ષયથી થનારી તત્ત્વરૂચિને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કહે છે. આથી આ પ્રશ્ન કારણે છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર સમ્યગ્દૃષ્ટિ બની રહે તો કેટલા કાળ સુધી બની રહે છે ?

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સમ્યગ્દિદ્ધો દુવિદ્ધે પળ્લને’ સમ્યગ્દષ્ટિ દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-
સાદીણ વા અપજ્જવસિણ, સાદીણ વા સપજ્જવસિણ’ તથથા-સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ,
સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર ક્ષાયિકે સમ્યક્ત્વે ઉત્પાદિતે સતિ સાધપર્યવસિતઃ સમ્ય-
ગ્દષ્ટિ વ્યવપદિશ્યને તસ્ય પરિપાતામંભનાત્, ક્ષાયોપશમિરાદિ સમ્યક્ત્વાપેશયા ચ સાદિ
સપર્યવસિતઃ સમ્યગ્દષ્ટિમિતિ વ્યવપદિશ્યતે, ‘તત્થ ણં જે સે સાદીણ સપજ્જવસિણ
સે જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેમં છાવટ્ઠિ સાગરોપમાઈં સાઝેરેમાઈં’ તત્ર-તયોઃ સાધ-
પર્યવસિતસાદિસપર્યવસિતયોર્મધ્યે સ્વલુ ચોડસો સાદિસપર્યવસિતઃ સમ્યગ્દષ્ટિ ભવતિ સ
જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ તતઃ પરં મિથ્યાત્વપ્રાપ્તઃ, ઉત્ક્રુષ્ટેન પટ્પણ્ઠિઃ સાગરોપમાણિ સાતિરે-
કાણિ યાવત્ સમ્યગ્દષ્ટિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ તિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તથાચ ચદિ વિજયાદિષુ
ષત્તુર્ણ વારઘ્યમપરિપતિત સમ્યક્ત્વ ઉત્ક્રુષ્ટ રિથત્તિકો દેવ ઉત્પચતે વારત્રયં વા અચ્યુતદેવ
વના રહે તો કિત્તને કાલ તક વના રહ સક્કતા હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-ગૌતમ ! સમ્યગ્દષ્ટિ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-સાદિ
અનન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ ઓર સાદિ સાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ । જિસે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કી
પ્રાપ્તિ હોતી હૈ વહ સાદિ અનન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ કહલાતા હૈ, કયોંકિ એક વાર
ઉત્પન્ન હોને પર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કા વિનાશ નહીં હોતા । ક્ષાયોપશમિક ઓર
ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ કી અપેક્ષા સે સમ્યગ્દષ્ટિ સાદિ સાન્ત હોતા હૈ, કયોંકિ
યે દોનોં સમ્યક્ત્વ અનન્ત નહીં, સાન્ત હૈ । ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અન્તર્મુહૂર્ત તક
હી રહતા હૈ ઓર ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ છાસઠ સાગરોપમ તક । હસી
અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ-સાદિ અનન્ત ઓર સાદિ સાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિયોં મેં જો
સાદિ સાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ હૈ, વહ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાય વાલા
રહતા હૈ, ઉસ કે વાદ ઉસે મિથ્યાત્વ કી પ્રાપ્તિ હો જાતી હૈ । યહ કથન ઔપ-
શમિક સમ્યક્ત્વ કી અપેક્ષા સે હૈ । ઉત્ક્રુષ્ટ કિંચિત્ત્ અધિક છાસઠ સાગરોપમ

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવે બે પ્રકારના હોય છે-
સાદિ અનન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ અને સાદિસાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ, જેનાથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
થાય છે તે સાદિ અનન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવાય છે, કેમકે એકવાર ઉત્પન્ન થયા પછી ક્ષાયિક
સમ્યક્ત્વને વિનાશ નથી થતો. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અપે
ક્ષાથી સમ્યગ્દષ્ટિ સાદિસાન્ત હોય છે, કેમકે આ બંને સમ્યક્ત્વ અનન્ત નથી પણ સાન્ત
છે. ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ છાસઠ સાગરોપમ
સુધી રહે છે એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે-સાદિઅનન્ત અને સાદિસાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ એમાં જે સાદિ-
સાન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાયવાળા રહે છે, તેના
પછી તેને મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે. આ કથન ઔપશમિક સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાથી
છે. ઉત્ક્રુષ્ટ કિંચિત્ત્ અધિક છાસઠ સાગરોપમ સુધી સમ્યગ્દષ્ટિ બની રહે છે. આ કથન

લોકે તતો દેવભવૈરેવ ષટ્પણ્ડિઃ સાગરોપમાણિ પશ્વિર્ણાણિ ભવન્તિ, સમ્યક્ત્વમ્હિતા મનુષ્ય
ભવાઃ પુનરધિકા મવન્તીતિ તૈઃ સાતિરેકાણિ તાનિ વોધ્યાનિ, તથા ચોક્તમ્—‘દોવારે વિજયા-
દિસુ ગયસ્સ તિન્નિડ્ધચુણ્ણ અહવ તાં. અહરેગં નરમવિયં’ इति, દે વારે વિજયાદિષુ ગતસ્ય
તિસ્સો વારા અચ્ચુતેડથવા તાનિ । અતિરેકં નરમવિકમિત્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મિચ્છાદિટ્ઠી
ગં મંતે ! પુચ્છા,’ હે ભદ્રન્ત ! મિથ્યાદટ્ઠિઃ—મિથ્યા—વિપરીતા દટ્ઠિઃ—જીવાજીવાદિવસ્તુ
તત્ત્વપ્રતિપત્તિર્યસ્ય પાહુરોગમ્સસ્ય શ્વેતે શ્વેતે પોતપ્રતિપત્તિવત્ સ મિથ્યાદટ્ઠિઃ, સ
સ્વલુ મિથ્યાદટ્ઠિઃ મિથ્યાદટ્ઠિરિતિ—મિથ્યાદટ્ઠિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્ત-
મવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘मिच्छादिट्ठी
तिविहे णणत्ते’ मिथ्यादट्ठि स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा अणाइए अपज्जवसिए वा, अणादीए
वा सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए’ तद्यथा—अनादिकोऽपर्यवसितो वा, अनादिको वा
सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र यः कदाचिदपि सम्यक्त्वं न प्राप्स्यति सोऽनाद्य-

તક સમ્યગ્દટ્ઠિ બના રહતા હૈં । यह कथन क्षायोपशमिक सम्यक्त्व की अपेक्षा
से समझना चाहिए । यदि कोई जीव दो बार विजयादि विमानों में सम्यक्त्व
के साथ उत्पन्न हो अथवा तीन बार अच्युत देवलोक में उत्पन्न हो तो
छयासठ सागरोपम व्यतीत हो जाते हैं और किंचित् अधिक काल जो कहा है
वह बीच के मनुष्य भवों का समझना चाहिए । कहा भी है—‘दो बार विजय
आदि में अथवा तीन बार अच्युत देवलोक में गए हुए जीव के छयासठ सागर
होते हैं । बीच के मनुष्य भव अतिरिक्त काल में गिनना चाहिए ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મિથ્યાદટ્ઠિ સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ મિથ્યાદટ્ઠિ
જીવ લગાતાર કિતને કાલ તક મિથ્યાદટ્ઠિ બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મિથ્યાદટ્ઠિ જીવ ત્રણ પ્રકાર કે હોતે હૈં, વે इस प्रकार
हैं—अनादि अनन्त अर्थात् जो अनादि काल से मित्यादट्ठि है और अनन्त काल

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ. જો કોઈ જીવ બે વાર વિન્યાદિ
વિમાનોમાં સમ્યક્ત્વની સાથે ઉત્પન્ન થાય અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન
થાય તો છાસઠ સાગરોપમ વ્યતીત થઈ જાય છે અને કાંઈક અધિકકાળ જે કહ્યો છે તે
વચલા મનુષ્યભવોનો સમજવો જોઈએ કહ્યું, પણ છે—‘બે વાર વિજય આદિમાં અથવા
ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ગયેલા જીવના છાસઠ સાગરોપમ થાય છે. વચલા મનુષ્યભવ
અતિરિક્તકાળમાં ગણવા જોઈએ.’

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મિથ્યાદટ્ઠિ સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ મિથ્યાદટ્ઠિ
જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી મિથ્યાદટ્ઠિ બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મિથ્યાદટ્ઠિ જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે, તે આ પ્રકારે—
અનાદિ અનન્ત અર્થાત્ જે અનાદિકાળથી મિથ્યાદટ્ઠિ છે અને અનન્તકાળ સુધી મિથ્યાદટ્ઠિ

પર્યવસિતઃ, યસ્તાવત્ સમ્યક્ત્વં પ્રાપ્સ્યતિ સોડનાદિસપર્યવસિતઃ, યસ્તુ સમ્યક્ત્વં પ્રાપ્ય-
પુનરપિ મિથ્યાત્વં પ્રાપ્સ્યતિ સ સાદિસપર્યવસિતો વ્યક્ટિશ્ચયતે 'તત્થળં જે સે સાદીણ સપ-
જ્જવસિણ સે જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં' તત્ર-અનાદ્યપર્યવસિત-અનાદિસપ-
ર્યવસિતસાદિસપર્યવસિતાનાં મધ્યે સલુ ચોડસો સાદિસપર્યવસિતો ભવતિ સ જઘન્યેન અન્ત-
ર્મુહૂર્તમ્ તદનન્નરં કસ્યાપિ પુનઃ સમ્યક્તાપ્રાપ્તેઃ ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં યાવત્ સાદિસપર્ય-
વસિતો મિથ્યાદૃષ્ટિઃ મિથ્યાદૃષ્ટિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરતયા અવતિષ્ઠતે, તમેવા-
નન્તકાલં દ્વિધા પ્રતિપાદયતિ-‘અણંતાથો ઉસ્સપ્પિણિથો સપ્પિણીથો કાલથો’ અનન્તાઃ
ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ-કાળાપેક્ષ્યાડ્વસેયાઃ ‘સ્વેત્તથો અવ્વહું પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસુણં’
ક્ષેત્રતઃ-ક્ષેત્રાપેક્ષ્યા અપાર્ઠઃ પુદ્ગલપરિવર્તો દેશોનોડ્વસેયઃ, અત્ર ક્ષેત્રપદોપાદાનાત્ ક્ષેત્રપુદ્ગલ
પરાવર્ત એવ પરિગ્રહીતવ્યા નતુ દ્રવ્યપુદ્ગલપરાવર્તાદયોડપિ, એવમેવ પૂર્વોત્તરત્રાપિ વિજ્ઞેયમ્,

તક મિથ્યાદૃષ્ટિ હી બના રહેગા, જેસે અભવ્ય જીવ, દુસરા અનાદિ સાન્ત અર્થાત્
જો અનાદિ કાલ સે મિથ્યાદૃષ્ટિ તો હૈ મગર અવિષ્ય મેં જિસે સમ્યક્ત્વ કી
પ્રાપ્તિ હોગી તીસરા સાદિ સાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ જો સમ્યક્ત્વ કો પ્રાપ્ત
કરને કે પશ્ચાત્ ફિર મિથ્યાદૃષ્ટિ હો ગયા હૈ ઓર અવિષ્ય મેં પુનઃ સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્ત કરેગા હન અનાદિ અનન્ત, અનાદિ સાન્ત ઓર સાદિ સાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિયો
મેં જો સાદિ સાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ, વહ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક મિથ્યાદૃષ્ટિ રહતા
હૈ । અન્તર્મુહૂર્ત તક મિથ્યાદૃષ્ટિ રહને કે બાદ ઉસે પુનઃ સમ્યક્ત્વ કી પ્રાપ્તિ હો
જાતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક વહ મિથ્યાદૃષ્ટિ બના રહતા હૈ ઓર અનન્ત
કાલ વ્યતીત હોને કે પશ્ચાત્ ઉસે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । ઉસ અનન્ત કાલ કા
દો પ્રકાર સે પ્રતિપાદન કરતે હૈ-કાલ કી અપેક્ષા અનન્ત ઉત્સર્પિણિયાં એવં અનન્ત
અવસર્પિણિયાં સમજના યાહિયે । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે દેશોન અપાર્થ પુદ્ગલપ-
રાવર્તન જાનના યાહિયે । યહાં ક્ષેત્ર પદ કો ગ્રહણ કરને સે ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્તન
ગ્રહણ કરના યાહિયે, દ્રવ્યપુદ્ગલપરાવર્તન આદિ નહીં । યહી બાત પીછે ઓર

જ બની રહેશે, જેમ અભવ્ય જીવ, બીજા અનાદિસાન્ત અર્થાત્ જે અનાદિકાળથી
મિથ્યાદૃષ્ટિ તો છે પણ અવિષ્યમાં જેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે. ત્રીજા સાદિસાન્ત
મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ જે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કર્યા પછી પાછા મિથ્યાદૃષ્ટિ બની ગયા છે અને
અવિષ્યમાં ફરી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરશે. આ અનાદિઅનન્ત, અનાદિસાન્ત અને સાદિસાન્ત
મિથ્યાદૃષ્ટિયોમાં જે સાદિસાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ
રહે છે. અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ રહ્યા પછી તેને ફરી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જાય
છે. ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ વ્યતીત થયા પછી તેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અનન્ત
કાળ કાળની અપેક્ષાથી અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો તેમજ અનન્ત અવસર્પિણિયો સમજવી જોઈએ.
ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી દેશોન અપાર્થ પુદ્ગલપરાવર્તન જાણવા જોઈએ. અહીં ક્ષેત્રપદને ગ્રહણ

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સમ્મામિચ્છાદિદ્વીપં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઃ-સમ્ય-
ગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ ર્યસ્ય સ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઃ સ સ્વલુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિવપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્
ક્રિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, યગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
‘જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કુપ્ટેન ચાપિ અન્તર્મુ-
હૂર્તં યાવત્ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઃ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિવપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે,
તદનન્તરં તત્પરિણામવિનાશસ્યાવશ્યં પ્રાપ્તિવાત્ તથાવિધજીવસ્વામાળ્યાત્. ‘દારં ૯’ નવમં
સમ્યક્ત્વદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૯ ॥

જ્ઞાનદ્વાર વક્તવ્યતા

મૂલમ્-જાણી જાં મંતે ! જાણી ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?
ગોયમા ! જાણી દુવિહા પળણત્તા તં જહા-સાઈએ વા અપજ્જવસિએ,
સાઈએ વા સપજ્જવસિએ, તત્થ જાં જે સે સાઈએ સપજ્જવસિએ, સે જહ-
ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સમગરોવમાઈં સાઈરેમાઈં, આમ્મિણિ-
વોહિયજાણી જાં પુચ્છા, ગોયમા ! એવં ચેવ, એવં સુયજાણી વિ, ઓહિ-
જાણી વિ એવં ચેવ, નવરં જહ્ણણેણં એમં સમયં, મળપજ્જવજાણી જાં
આગે મી સર્વત્ર સમજ્ઞના ચાહિએ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ ભગ-
વન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ લગાતાર ક્ષિત્તજે કાલ તક સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ ઘના
રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કુપ્ત મી અન્તર્મુહૂર્ત તક
હી સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ રહતા હૈ । અન્તર્મુહૂર્ત કે
પશ્ચાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ નહીં રહતી, યા તો વહ જીવ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હો જાતા હૈ અથવા
મિથ્યાદૃષ્ટિ બન જાના હૈ । કયોંકિ જીવ કા એસા હો સ્વભાવ હૈ । (ઢાવ ૯)

કરવાથી ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્તન ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ૧૦૫ પુદ્ગલપરાવર્તન આદિ નહીં.
એજ વાત પાછળ અને આગળ પણ સર્વત્ર સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ ભગવન્ !
સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર કંટલા સમય સુધી સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કુપ્ત પણ અન્તર્મુહૂર્ત
સુધી જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ રહે છે. અન્તર્મુહૂર્ત પછી
મિશ્રદૃષ્ટિ નથી રહેતા, અગર તો તે જીવ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ થઈ જાય છે, અથવા તો મિથ્યા-
દૃષ્ટિ બની જાય છે. કેમકે-જીવનો એવો જ સ્વભાવ છે. (દાર નવમું)

મંતે ! મળપજ્જવળાણિ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ગોયમા ! જહળ્લેણં
 એગં સમયં, ઉક્કોસેણં દેસૂળા પુઠ્ઠકોહી, કેવલળાણીણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! સાહ્ણે અપજ્જવસિણે, અળ્લણાણી મતિ અળ્લણાણી સુય અળ્લણા-
 ણી પુચ્છા, ગોયમા ! અળ્લણાણી મહાઅળ્લણાણી સુય અળ્લણાણી તિવિહે
 પળ્લણત્તે તં જહા-અળ્લાહ્ણે વા અપજ્જવસિણે, અળ્લાહ્ણે વા સપજ્જવ-
 સિણે, સાદીણે વા સપજ્જવસિણે, તત્થ ણં જે સે સાહ્ણે સપજ્જવસિણે સે
 જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અળંતં કાલં, અળંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિઓ
 સાપ્પિણીઓ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અવહું ઘોગ્ગલપરિચ્છં દેસૂળં વિભંગળાણી
 ણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહળ્લેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગ-
 રોવમાહં દેસૂળાણે પુઠ્ઠકોહીણે અબ્બહિયાહં । દારં ૧૦ । ॥સૂ ૦ ૧૦ ॥

છાય-જ્ઞાની સ્વલ્પ ભદન્ત ! જ્ઞાનીતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જ્ઞાની દ્વિવિધઃ
 પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા-સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર સ્વલ્પ યોઽસૌ
 સાદિકઃ સપર્યવસિતઃ ત જવન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પટ્પષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સાતિરે-
 વાણિ, આભિનિવોધિકજ્ઞાની સ્વલ્પ પૃચ્છા, ગૌતમ ! એવચ્ચૈવ, એવં શ્રુતજ્ઞાની અપિ, અવધિજ્ઞાની

જ્ઞાનદ્વાર

અર્થ-(જાણી ણં મંતે ! જાણિ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ !
 જ્ઞાની જીવ કિતને કાલ તક જ્ઞાની રહતા હૈં ? (ગોયમા ! જાણી તુવિહે પળ્લણત્તે)
 હે ગૌતમ ! જ્ઞાની દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-સાહ્ણે વા અપજ્જવસિણે, સાહ્ણે વા
 સપજ્જવસિણે) વે હસ પ્રકાર સાદિ અપર્યવસિત ઓર સાદિ સપર્યવસિત (તત્થ
 ણં જે સે સાહ્ણે સપજ્જવસિણે) ઉન મેં જો સાદિ સપર્યવસિત હૈં (સે) વહ (જહ-
 ળ્લેણં) કમ સે કમ (અંતોમુહુત્તં) અન્તર્મુહૂર્ત તક (ઉક્કોસેણં છાવહિં સાગરો-
 વમાહં સાહ્ણેમાહં) ઉત્કૃષ્ટ ક્કુલ અધિક છાસઠ સાગરોપમ તક

જ્ઞાનદ્વાર

અર્થ-(જાણી ણં મંતે ! જાણિત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાની જીવ
 કેટલા સમય સુધી જ્ઞાની પશુમાં રહે છે ? (ગોયમા ! જાણી તુવિહે પળ્લણત્તે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાની
 બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા-સાહ્ણે વા અપજ્જવસિણે, સાહ્ણે વા સપજ્જવસિણે) તે આ
 પ્રકારે સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત, (તત્થ ણં જે સે સાહ્ણે સપજ્જવસિણે)
 તેમાં જે સાદિ સપર્યવસિત છે (સે) તે (જહળ્લેણં) ઓછામાં ઓછા (અંતોમુહુત્તં) અન્તર્મુહૂર્ત
 સુધી (ઉક્કોસેણં છાવહિં સાગરોવમાહં) ઉત્કૃષ્ટ કાંધક અધિક છાસઠ સાગરોપમ સુધી.

अपि एवञ्चैव, नवरं जघन्येन एकं समयम्, मनःपर्यवज्ञानी खलु भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन देशेना पूर्वकोटिः, केवलज्ञानी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, अज्ञानी मत्तज्ञानी श्रुताज्ञानी पृच्छा, गौतम ! अज्ञानी मत्तज्ञानी श्रुताज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः अनदिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु योऽसौ सादि

(अभिनिबोधियनाणी णं पुच्छा ?) अभिनिबोधिक ज्ञानी-के विषयमें पृच्छा ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (एवं सुयणाणी वि) इसी प्रकार श्रुतज्ञानी श्री (ओहिनाणी वी एवं चेव) अवधिज्ञानी श्री इसी प्रकार (नवरं) विशेष (जहण्णेणं एगं समयं) जघन्य एक समय तक

(मणपज्जवनाणी णं भंते ! मणपज्जवनाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! मनःपर्यवज्ञानी किनने काल तक मनःपर्यवज्ञानी पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) हे गौतम ! जघन्य एक समय (उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी) उत्कृष्ट देशेन करोड पूर्व

(केवलगाणी णं पुच्छा ?) केवलज्ञानी-पृच्छा ? (गोयमा ! साइए अपज्जवसिए) गौतम ! सादि अनन्त (अण्णाणी, मइअण्णाणी सुय अण्णाणी पुच्छा ?) अज्ञानी मत्तज्ञानी, श्रुताज्ञानी संबंधी पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अण्णाणी, मइअण्णाणी सुय अण्णाणी) अज्ञानी, मत्तज्ञानी और श्रुताज्ञानी (तिविहे पण्णत्ते तीन प्रकार का कहा है (तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) वह इस प्रकार-अनादि अनन्त और अनादि सान्त (सादीए वा सपज्जवसिए)

(अभिनिबोधियनाणी णं पुच्छा ?) अभिनिबोधिकज्ञानीनी पृच्छा ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! ऐज प्रकारे (एवं सुयणाणी) ऐज प्रकारे श्रुतज्ञानी पणु (ओहिनाणी वि एवं चेव) अवधिज्ञानी पणु ऐज प्रकारे (नवरं) विशेष (जहण्णेणं एगं समयं) जघन्य ऐक समय सुधी.

(मणपज्जवनाणी णं भंते ! मणपज्जवनाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! मनःपर्यवज्ञानी केटका काण सुधी मनःपर्यवज्ञानी रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) हे गौतम ! जघन्य ऐक समय (उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी) उत्कृष्ट देशेन करोड पूर्व.

(केवलगाणीण पुच्छा ?) केवलज्ञानी विषे पृच्छा ? (गोयमा ! साइए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादिअनन्त

(अण्णाणी, मइअण्णाणी सुयअण्णाणी पुच्छा ?) अज्ञानी, मत्तज्ञानी, श्रुताज्ञानी सम्बन्धी पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अण्णाणी, मइअण्णाणी, सुयअण्णाणी) अज्ञानी, मत्तज्ञानी अने श्रुताज्ञानी (तिविहे पण्णत्ते) त्रय प्रकारना क्ख्या छे (तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) ते आ प्रकारे-अनादिअनन्त अने अनादिसान्त

સપર્યવસિતઃ સ જયન્યેન અન્તર્મુહર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્ત કાલમ્, અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવ્યર્પિણ્યઃ કાલતઃ ક્ષેત્રતોડપર્દે પુદ્ગલપરિવર્તો દેશોનઃ, વિભંગજ્ઞાની સ્થલ મદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જયન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ દેશોન પૂર્વકોટચમ્પ્રધિકાનિ, દ્વારમ્ ૧૦ ॥ સુ. ૧૦ ॥

ટીકા-પૂર્વ સમ્યક્ત્વદ્વારં પ્રરૂપિતમ્ અથ દશમં જ્ઞાનદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જ્ઞાની જં મંતે ! જ્ઞાણિ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! જ્ઞાની સ્થલ ‘જ્ઞાની’ इति-જ્ઞ નિત્વ-પર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયચિરં-કિયત્કાલપર્યન્તમ્ અવ્યવચ્છેદેન મવતિ-મવિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જ્ઞાણી દુવિદે પળ્લત્તે’ જ્ઞાની દ્વિવિધઃ વસિણ) ઓર સાદિ સાન્ત (તત્થ જ જે સે સાદીણ સપજ્જવસિણ) ડનમેં જો સાદિ સાન્ત જે (સે) વહ (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) જયન્ય અન્તર્મુહર્ત તક (ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક (અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ) અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણિયાં (કાલઓ) કાલ સે (સ્થેત્તઓ અવહૂઠં પોગ્ગલ-પરિયટ્ટં દેસૂણં) ક્ષેત્ર સે દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરિવર્તેન (વિભંગજ્ઞાણી જં મંતે ! પુચ્છા ?) વિભંગજ્ઞાની કેવિધયમેં મગવન્ પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકં સમયં) હે ગૌતમ ! જયન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ) ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ સાગરોવમ (દેસૂણાણ પુવ્વકોટીણ અવમહિયાઈ) દેશોન કરોડ પૂર્વ અધિક દ્વાર ૧૦

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ સમ્યક્ત્વદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી ગઈ, અવ ક્રમ કે અનુ-સાર દસ વેં જ્ઞાનદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈં

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્ઞાની જીવ કિતને કાલ તક જ્ઞાની બના રહતા હૈ

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાની જીવ દો પ્રકાર કે કહે હૈં વે હસ પ્રકાર હૈં-સાદિ અપર્યવસિત ઓર સાદિ સપર્યવસિત । જિસ જીવ કો સમ્યગ્જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોને

(સાદીણ વા સપજ્જવસિણ) અને સાદિસાન્ત (તત્થજં જે સે સાદીણ સપજ્જવસિણ) તેઓમાં જે સાદિસાન્ત છે (સે) તે (જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) જયન્ય અન્તર્મુહર્ત સુધી (ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી (અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિઓ સપ્પિણિઓ) અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવ-સર્પિણિયો (કાલઓ) કાળથી (સ્થેત્તઓ અવહૂઠં પોગ્ગલપરિયટ્ટં દેસૂણં) ક્ષેત્રથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરિવર્ત (વિભંગજ્ઞાણીજં મંતે ! પુચ્છા ?) વિભંગજ્ઞાની સુધી હે ભગવન્ ! પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકં સમયં) હે ગૌતમ ! જયન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ) ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ સાગરોવમ (દેસૂણાણ પુવ્વકોટીણ અવમહિયાઈ) દેશોન કરોડ પૂર્વ અધિક. (દ્વાર ૧૦)

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં સમ્યક્ત્વદ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ, હવે ક્રમાનુસાર દશમા જ્ઞાનદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાની જીવ કેટલા કાળ સુધી જ્ઞાની પણામાં બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાની જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છે. સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત જે જીવને સમ્યગ્ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી તે

પ્રજ્ઞાપ્તઃ 'તં જદા-સાઈં વા અપજ્જવસિં, સાઈં વા સપજ્જવસિં' તથથા-સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર કેવલજ્ઞાનાપેક્ષયા સાધપર્યવસિતોઽવસેયઃ કેવલજ્ઞાને સતિ તતઃ પરિપાતાસંભવાત્, તદન્યજ્ઞાનાપેક્ષયા સાદિસપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, કેવલાન્યજ્ઞાનાનાં પ્રતિનિયતકાલભાવિત્વાત્, 'તત્થ ણં જે સે સાઈં સપજ્જવસિં સે જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોપમાઈં સાદરેમાઈં' તત્ર સાધપર્યવસિત-સાદિસપર્યવસિતયોર્મધ્યે સ્વલ્પ યોઽસી સાદિસપર્યવસિતઃ પ્રતિપાદિતઃ સ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પટ્પષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સાતિરેકાણિ યાવત્ સ્પર્ધાયતયા નિરન્તર-મવત્પિઠતે, તથા ચ જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તે ભવતિ પરતો મિથ્યાત્વગમ્પનેન જ્ઞાનપરિણામવિનાશાત્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પટ્પષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સાતિરેકાણિ યાવત્, તાનિ ચ સમ્યગ્દષ્ટિરિવાવસેયાનિ,

કે પશ્ચાત્ વહ સદૈવ વના રહતા હૈં, વહ સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની કહલાતા હૈં । જિસકા સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન કા અભાવ હોને પર નષ્ટ હોને વાલા હૈ, વહ સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની કહલાતા હૈ । જો જ્ઞાની ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ વાલે હૈં, વે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની હૈં । કેવલજ્ઞાની બી સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની હૈં, ક્યોંકિ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોને કે વાદ નષ્ટ નહીં હોતા હૈ । કેવલજ્ઞાન કે સિવાય અન્ય જ્ઞાનોં કી અપેક્ષા સાદિ સપર્યવસિત કહલાતા હૈ ક્યોંકિ વે જ્ઞાન નિયત કાલ ભાવી હૈં-અનન્ત નહીં હૈં । ઇન સાદિ અનન્ત ઓર સાદિ સાન્ત જ્ઞાનિયોં મેં સે જો સાદિ સાન્ત જ્ઞાની હૈ, વહ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક છયાસઠ સાગરોપમ તક જ્ઞાની પર્યાય મેં નિરન્તર રહતા હૈ । ઇસ પ્રકાર જ્ઞાની અવસ્થા જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક રહતી હૈ, ડસકે પશ્ચાત્ મિથ્યાત્વ કે ઉદય સે જ્ઞાનપરિણામ કા વિનાશ હો જાતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ કાલ જો છયાસઠ સાગરોપમ સે કુછ અધિક કહા ગયા હૈ, ડસકા સ્પષ્ટીકરણ સમ્યગ્દષ્ટિ કે સમાન હી સમજલેના ચાહિં, ક્યોંકિ સમ્યગ્દષ્ટિ હી જ્ઞાની હોતા હૈ ।

સદૈવ બની રહે છે, તે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની કહેવાય છે. જેના સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, નો અભાવ થઈને નષ્ટ થતાર છે, તે સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની કહેવાય છે. જે જ્ઞાની ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા છે, તે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની છે કેવળજ્ઞાની પણ સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની છે કેમકે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી નષ્ટ નથી થતું. કેવળજ્ઞાનના સિવાય અન્ય જ્ઞાનોની અપેક્ષા સાદિ સપર્યવસિત કહેવાય છે કેમકે તે જ્ઞાન નિયત-કાલભાવી છે-અનન્ત નથી એ સાદિઅનન્ત અને સાદિસાન્ત જ્ઞાનિયોમાંથી જે સાદિસાન્ત જ્ઞાની છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક છાસઠ સાગરોપમ સુધી જ્ઞાની પર્યાયમાં નિરન્તર રહે છે. એ પ્રકારે જ્ઞાની અવસ્થા જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેના પછી મિથ્યાત્વના ઉદયથી જ્ઞાન પરિણામનો વિનાશ થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટકાલ જે છાસઠ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક કહેલ છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ સમ્યગ્દષ્ટિની સમાન જ સમજ લેવું જોઈએ, કેમકે સમ્યગ્દષ્ટિ જ જ્ઞાની હોય છે

સમ્યગ્દષ્ટેરેવ જ્ઞાનિત્વત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘આભિનિવોધિકજ્ઞાણી ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! આભિનિવોધિકજ્ઞાણી સ્વલ્પ આભિનિવોધિકજ્ઞાનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યન્તપન્થયચ્છેદેન ગતિવિષ્ઠતે ? મતવાન્નાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એવં ચેવ’ એવશ્ચૈવ—પૂર્વોક્તરીત્યા યથા સામાન્યતોજ્ઞાણી સાદિસપર્યવસિતો જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચ પ્રતિપાદિત સ્તથાઽઽભિનિવોધિકજ્ઞાણી અપિ અવસેયઃ, સવ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન પદપષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સાતિરેકાણિ યાવત્ ‘એવં સુચણાણી વિ, ઓદિણાણી વિ એવંચેવ’ એવમ્—આભિનિવોધિકજ્ઞાણીરિત્યા શ્રુતજ્ઞાણી અપિ અવધિજ્ઞાણી અપિ એવશ્ચૈવ—પૂર્વોક્તરીત્યૈવ પ્રતિપાદનીયઃ ક્લિન્તુ ‘નવરં જઘણેણં એગં સમયં’ નવરમ્—અયં વિશેષઃ અવધિજ્ઞાણી જઘન્યેન એકં સમયં યાવત્ અવધિજ્ઞાનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરપ્રવતિવિષ્ઠતે, અથાવધિજ્ઞાનસ્ય કથમેકસમયતા ? इति चेदत्रोच्यते—अत्र तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो देवो वा विभङ्ग-

ગૌતમસ્વામી—હે મદન્ત ! આભિનિવોધિક જ્ઞાણી લગાતાર કિતને કાલતક આભિનિવોધિક જ્ઞાણી રહતા હૈ ?

મગવાન્—ગૌતમ ! આ પ્રશ્ન કા ઉત્તર આ પ્રકાર અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાણી કે વિષય મેં જો કહા હૈ, ઉત્તરી કે અનુસાર સમજનાં યાહિએ, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ છયાસઠ સાગરોપમ સે કુછ અધિક અભિનિવોધિક જ્ઞાણી નિરન્તર અભિનિવોધિક જ્ઞાણી રહતા હૈ ।

અભિનિવોધિક જ્ઞાણી કે સમાન હી શ્રુતજ્ઞાણી ઓર અવધિકજ્ઞાણી કા કાલમાન બી સમજલેના યાહિએ । વિશેષતા ઇતની હી હૈ કિ અવધિજ્ઞાણી કા જઘન્ય અવસ્થાન કાલ એક સમય કા હૈ, અન્તર્મુહૂર્ત કા નહીં । પ્રશ્ન કિયા જા સકતા હૈ કિ અવધિજ્ઞાણી કા જઘન્ય કાલ એક સમય કા હી કયોં કહા હૈ ? ઉત્તર યહ હૈ કિ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અથવા દેવ વિમંગજ્ઞાણી હોતા હુઆ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આભિનિવોધિકજ્ઞાણી નિરન્તર કેટલા સમય સુધી આભિનિવોધિકજ્ઞાણી પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ પ્રકારે અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાણીના વિષયમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તેના જ અનુસાર સમજ લેવો જોડ્યે, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ છાસઠ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક આભિનિવોધિકજ્ઞાણી નિરન્તર આભિનિવોધિકજ્ઞાણી રહે છે,

આભિનિવોધિકજ્ઞાણીની સમાનજ શ્રુતજ્ઞાણી અને અવધિકજ્ઞાણીનું કાળમાન પણ સમજ લેવું જોડ્યે વિશેષતા એટલી જ છે કે અવધિકજ્ઞાણીનો જઘન્ય અવસ્થાન કાળ એક સમયનો છે. અન્તર્મુહૂર્તનો નથી પ્રશ્ન કરીશકાય છે કે અવધિકજ્ઞાણીનો જઘન્યકાળ એક સમયનો જ કેમ કહેવો છે ?

ઉત્તર એ છે કે—તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અથવા દેવ વિમંગજ્ઞાણી થઈને જ્યારે

જ્ઞાની સન્ સમ્યક્ત્વં પ્રતિપદ્યતે, તસ્ય ચ સમ્યક્ત્વપ્રતિષ્ઠિતિસમયે એવ સમ્યક્ત્વ માહતો વિભક્તજ્ઞાનમ્ અવધિજ્ઞાનં માહતુ, તચ તદા દેવસ્ય ચ્યવનૈન મૃત્યુનાઽન્યસ્ય અન્યવાત્તાઽનન્તર-સમયે પરિપતતિ તદા અવત્યવધિજ્ઞાનમ્થેકસમયતા, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેદ્ધાણિ પટ્પષ્ટિઃ સાગ-રોપમાણિ યાવત્, તાનિ ચાપરિણાતાવધિજ્ઞાનસ્ય વારદ્વયં વિજયાદિષુ ગમનેન વારત્રયમ્ અચ્યુત દેવલોકગમનેન વા અવરોયાનિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ--‘મણપજ્જવણાણી ણં મંતે ! મણપજ્જવણા-ણિત્તિ કાલો કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે સદન્ત ! મનઃપર્યવજ્ઞાની સ્થલ મનઃપર્યવજ્ઞાની ઇતિ-મનઃ પર્યવજ્ઞાનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરં કિયત્કાલપર્યન્તમવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જલ્લણેણં એમં સમયં ઉક્કોરેણં દેસુણા ઇવ્વકોહી’ જલ્લણેન એકં સમયં યાનદ્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ દેશેનાં પૂર્વજોટિં યાવદ્ મનઃપર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાનિત્વપર્યાય-વિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે તથા ચ મનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ એકસમયત્વં ચ સંયતસ્ય અપ્ર-

જબ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ તો સમ્યક્ત્વ કી પ્રાપ્તિ હોતે હી ઉસકા વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ। દેવ કે ચ્યવન કે કારણ અથવા અન્ય કી મૃત્યુ હોને પર અન્ય કારણ સે અનન્તર સમય મેં :હી જવ વહ અવધિ જ્ઞાન નષ્ટ હો જાતો હૈ તબ ઉસકા અવસ્થાન એક સમય તક રહતા હૈ। ઉત્કૃષ્ટ છ્યાસઠ સાગરોપમ તક રહતા હૈ। અવધિજ્ઞાની કે સાથ જો જીવ દો વાર વિજય આદિ વિમાનો મેં જાતા હૈ અથવા તોન વાર અચ્યુત દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તબ ઉસકી સ્થિતિ છ્યાસઠ સાગરોપમ કી હોતી હૈ।

ગૌતમસ્વામી-પુનઃપ્રશ્ન કરતે હૈ-અગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની કે રૂપ મેં કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની નિરન્તર મનઃપર્યવજ્ઞાની પનેમેં જલ્લણ એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કોરોડ પૂર્વ તક રહતા હૈ। જવ કિસી અપ્ર

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તો સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતાં જ તેનું વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે.

દેવના ચ્યવનના કારણે અથવા અન્યનું મૃત્યુ થતાં અગર અન્ય કારણથી અનન્તર સમયમાં જ્યારે તે અવધિજ્ઞાન નષ્ટ થઈ જાય છે ત્યારે તેનું અવસ્થાન એક સમય સુધી રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ છાસઠ સાગરોપમ સુધી રહે છે. અવધિજ્ઞાનની સાથે જો છવ જે વાર વિજય આદિ વિમાનોમાં જાય છે. અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેમની સ્થિતિ છાસઠ સાગરોપમની હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાની રૂપમાં નિરન્તર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની નિરન્તર મનઃપર્યવજ્ઞાની પણમાં જલ્લણ એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડ પૂર્વ સુધી રહે છે, જ્યારે કોઈ અપ્રમત્ત સયતનું

મત્તાદ્યાયાં વર્તમાનસ્ય મનઃપર્યવજ્ઞાન મુત્પાદ્યાનન્તરસમયે વાલં કુર્વતોઽવસેયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ દેશેના પૂર્વકોટી, તતઃ પરં સંયમાભાવેન મનઃ પર્યવજ્ઞાનસ્યાપિ અભાવ ત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'કેવલગાળીભં પુચ્છા ?' હે મદન્ત ! કેવલજ્ઞાની સ્વલુ કેવલજ્ઞાનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલા-પેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યં તત્તત્તવ્યવચ્છેદ અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'साइए आज्जवसिए' सः यः रियसितः केवलज्ज्ञानी भवति, तेषां परिपातासंभवात्, गौतमः पृच्छति- 'अण्णाणी मति अण्णाणी सुय अण्णाणी पुच्छा' अज्ञानी मत्त्यज्ञानी श्रुता-ज्ञानी क्रमेण अज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः, मत्त्यज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः, श्रुताज्ञानित्वपर्याय-विशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्ततमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठतે ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अण्णाणी मइअण्णाणी सुय अण्णाणी तिविहे षण्णत्ते' अज्ञानी मत्त्यज्ञानी श्रुताज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा

મત્ત સંયત મેં હી સૃત્યુ હો જાતી હૈ, તવ મનઃપર્યવજ્ઞાની એક સમય તક હી મનઃ પર્યવજ્ઞાની કે રૂપ મેં રહતાં હૈ । ઉત્કૃષ્ટ દેશેન પૂર્વ કોટિ કહને કા કારણ યહ હૈ કિ હસસે અધિક સંયમ રહતા હી નહીં હૈ ઓર સંયમ કે અભાવ મેં મનઃપર્યવજ્ઞાન મી નહીં રહ સકતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલજ્ઞાની નિરન્તર કિતને કાલ તક કેવલજ્ઞાની રહતા હૈ ?

ભગવન્-હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાની સાદિ અનન્ત હોતા હૈ, કયોંકિ કેવલજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોને કે પશ્ચાત્ સદૈવ ધના રહતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અજ્ઞાની જીવ કિતને કાલ તક અજ્ઞાની રહતા હૈ મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની કિતને કાલ તક નિરન્તર મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની બને રહને હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની ત્રીન ત્રીન પ્રકાર

મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી બીજા સમયમાં જ મૃત્યુ થઈ જાય છે, ત્યારે મનઃપર્યવજ્ઞાની એક સમય સુધી મનઃપર્યવજ્ઞાનીના રૂપમાં રહે છે ઉત્કૃષ્ટ દેશેના પૂર્વકોટિ કહેવાતું કારણ આ છે કે એનાથી અધિક સંયમ રહેતો જ નથી અને સંયમના અભાવમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ નથી રહી શકતું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાની નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી કેવલજ્ઞાની પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાની સાદિઅનન્ત હોય છે, કેમકે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી સદૈવ જાતી રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અજ્ઞાની જીવ કેટલા સમય સુધી અજ્ઞાની રહે છે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની જાતી રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની ત્રણ ત્રણ પ્રકારના હોય

સપજ્જવસિણ, સાઈણ વા સપજ્જવસિણ' તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતશ્ચ, તત્ર યઃ ઋદાચિદપિ જ્ઞાનં લપ્સ્યતે મોડનાચપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, યસ્તાવત્ જ્ઞાનં લપ્સ્યતે મોડનાદિસપર્યવસિતઃ, યસ્તુ જ્ઞાનં પ્રાપ્ય પુનર્મિથ્યાત્વપ્રાપ્ત્યાઽજ્ઞાનિત્વમધિગચ્છતિ સ સાદિ સપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, 'તત્થ ણં જેસે સાઈણ સપજ્જવસિણ સે જહણેણં અંતોમુત્તુત્તં ઉત્તોસેણં અણંતં કાલં' તત્ર-તેષુ અનાધપર્ય સિત-અનાદિસપર્યવસિત-સાદિસપર્યવસિતેષુ મધ્યે રહ્લુ યોડસી સાદિસપર્યવસિતો મવતિ સ જઘન્યેન અન્તર્મુહર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં યાન્તુ સપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તથા ચ સાદિસપર્યવસિતસ્તાવદ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહર્તપર્યન્તમેન સ્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તતઃપરન્તુ સમ્યક્ત્વાસાદનેનાજ્ઞાનિત્વપરિણામવિનાશસંભવાત્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અનન્તકાલપર્યન્તમવસેયમ્, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તમેવ અનન્તકાલં નિર્વક્તિ-'અણંતાઓ ઉત્તપ્પિણિ

કે હોતે હૈં, યથા-અનાદિ અનન્ત, અનાદિ સાન્ત ઓર સાદિ સાન્ત । જિસને કમી સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત નહીં કિયા હૈ ઓર જો ભવિષ્ય મેં કમી પ્રાપ્ત નહી કરેગા, વહ અનાદિ અનન્ત અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની યા શ્રુતાજ્ઞાની કહલાતા હૈ । જિસને કમી જ્ઞાન પ્રાપ્ત નહીં કિયા હૈ કિન્તુ કમી પ્રાપ્ત કરેગા, વહ અનાદિ સાન્ત અજ્ઞાની કહલાતા હૈ ! જો જીવ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરકે પુનઃમિથ્યાત્વોદય સે અજ્ઞાની હો ગયા હો કિન્તુ ભવિષ્ય મેં પુનઃજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેગા, વહ સાદિ સાન્ત અજ્ઞાની હૈ, હન ત્રીન પ્રકાર કે અજ્ઞાનિયો મેં જો સાદિ સાન્ત અજ્ઞાની હૈ, વહ જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક અજ્ઞાની રહતા હૈ । હસ પ્રકાર સદિ સાન્ત અજ્ઞાની જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત તક હી અજ્ઞાની-પર્યાય સે યુક્ત નિરન્તર રહતા હૈ, તત્પશ્ચાત્ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર કે જ્ઞાની બન જાતા હૈ-હસકા અજ્ઞાની-પર્યાય વિનષ્ટ હો જાની હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ તક વહ અજ્ઞાની રહતા

છે, જેમ કે અનાદિ-અનન્ત, અનાદિ-સન્ત, અને સાદિમાન્ત જેણે ક્યારેય સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કર્યું અને જે ભવિષ્યમાં પણ ક્યારેય પ્રાપ્ત કરશે નહિ, તે અનાદિ અનન્ત અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની અગર શ્રુતાજ્ઞાની કહેવાય છે, જેણે ક્યારેય જ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કર્યું. પરન્તુ ક્યારેક પ્રાપ્ત કરશે, તે અનાદિસાન્ત અજ્ઞાની કહેવાય છે, જે હવે સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પુનઃ મિથ્યા-વોદ્યથી અજ્ઞાની થઈ ગયેલા હોય પણ ભવિષ્યમાં પુનઃજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે, તે સાદિમાન્ત અજ્ઞાની છે આ ત્રણ પ્રકારના અજ્ઞાનિયોમાં જે સાદિસાન્ત અજ્ઞાની છે તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી અજ્ઞાની રહે છે. એ પ્રકારે સાદિસાન્ત અજ્ઞાની જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ અજ્ઞાની પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર રહે છે. તત્પશ્ચાત્ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને જ્ઞાની બની જાય છે-તેનો અજ્ઞાની પર્યાય વિનષ્ટ થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી તે અજ્ઞાની રહે છે. એનું કારણ પહેલા કહી દિધેલું છે. તે અનન્તકાળનું પરિભાષણ આ પ્રકારે છે-કાળની અપેક્ષાએ

ઓસર્પિણીઓ કાલઓ' અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલઃ—કાલાપેક્ષયા અવસેયાઃ 'સ્વેત્તઓ અવદ્ભુયોગ્ગલપરિચટ્તં દેસૂણં' ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અપાર્દપુદ્ગલપરિવર્તે દેશોનમ્ યાવદ્ અનન્તકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદનન્તર મધ્યમ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તેરજ્ઞાનિત્વાપગમસંભવાત્, एवं मत्त्यज्ञानी श्रुताज्ञानी चापि त्रिविधः प्ररूपणीयः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'વિભંગજ્ઞાણી જં મંતે ! પુચ્છા' હે ભદન્ત ! વિભજ્ઞજ્ઞાણી સત્ત્વ વિભજ્ઞજ્ઞાનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તમધ્યચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहणजेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोपमां देवणाए पुव्वकोडीए अबभवहियाइं' જઘન્યેન એકં સમયમ્, उत्कृष्टेन अर्गस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशोनपूर्वकोट्यभ्यधिकानि यावद्विभज्ज्ञानी विभज्ज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा च जघन्येन एकसमयो यथा कश्चित्पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यो देवो वा सम्यक्त्वदृष्टित्वा दधधिज्ञानी भूत्वा

હૈ इसका कारण पहले कहा जा चुका है । उस अनन्त काल का परिमाण इस प्रकार है—काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी, क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्तन तक अज्ञानी रहता है । इतने काल के अनन्तर उस जीव को अवश्य ही सम्यक्त्व की प्राप्ति हो जाती है और उसका अज्ञान परिणाम दूर हो जाता है ।

इसी प्रकार मत्त्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी के विषयमें भी समझ लेना चाहिए वे भी तीन-तीन प्रकार के हैं और उनमें से सादि सपर्यवसित का अवस्थान काल जघन्य अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट देशोन पूर्वकोटि है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! विभंग ज्ञानी लगातार विभंगज्ञानी के रूप में कितने काल तक रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट देशोन पूर्वकोटि अधिक तेतीस सागरोपम तक विभंगज्ञानी निरन्तर विभंगज्ञानी बना रहता है । जब कोई पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य अथवा देव सम्यग्दृष्टि होकर अवधिज्ञानी होता

અનન્ત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી અજ્ઞાની રહે છે. એટલા માળ પછી તે જીવને અવશ્ય જ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે અને તેનું અજ્ઞાન પરિણામ દૂર થઈ જાય છે.

એજ પ્રકારે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાનીના વિષયમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ. તેઓ પણ ત્રણ ત્રણ પ્રકારના છે અને તેઓમાં સાદિ સપર્યવસિતનું અવસ્થાનકાલ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વિભંગજ્ઞાની નિરન્તર વિભંગજ્ઞાનીના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવન્—જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ અધિક તેતીસ સાગરોપમ સુધી વિભંગજ્ઞાની નિરન્તર વિભંગજ્ઞાની બની રહે છે. બ્યારે કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ,

મિથ્યાત્વં પ્રાપ્તસ્તસ્મિંશ્ચ મિથ્યાત્વપ્રાપ્તિસમયે મિથ્યાત્વપ્રભાવેનાવધિજ્ઞાનમેવ વિભંગજ્ઞાન-
રુપેણ પરિણતમ્, તથા ચોક્તમ્—આઘત્રયમજ્ઞાનમપિ ભવતિ મિથ્યાત્વસંયુક્તમ્' इति,
તદનન્તરસમયે દેવસ્ય જ્યવનેન તદ્વિદ્યસ્ય મૃત્યુના અન્યથા વા તદ્વિભંગજ્ઞાનં વિનશ્યતિ
इत्येवंरीत्या विभङ्गज्ञानं यैः समवत्वमवसेयम्. उत्कृष्टेन देशोनपूर्वकोटयभ्यधिकत्रयस्त्रिंश
त्सागरोपमाणि यत्रा कश्चिद् मिथ्यादृष्टिः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि हो मनुष्यो वा पूर्वोटीयायुषः
कतिपयवर्षावसमये विभङ्गज्ञानी संपद्यते तत्तत्प्राप्तिरिति विभङ्गज्ञानएवाविभङ्गगत्या सप्तमन्तरक
पृथिव्यां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिहो नैमित्तिक उत्पद्यते तदा अवसेयानि तदनन्तरन्तु
सम्यक्त्वप्रतिपरयाऽवधिज्ञान भावात् सर्वथाऽपगमाद्वा तद् विभङ्गज्ञानं विनश्यति इति
भावः, 'दारं १०' दशमं ज्ञानद्वारं समाप्तम् ॥ सू० १० ॥

है और फिर मिथ्यात्व को प्राप्त होजाता है, तब मिथ्यात्व की प्राप्ति के समय,
मिथ्यात्व के प्रभाव से उसका अवधिज्ञान विभंगज्ञान के रूप में परिणत हो
जाता है। कहा भी है—पांच ज्ञानों में से आदि के तीन ज्ञान मिथ्यात्व से युक्त
होकर अज्ञान भी होते हैं। इस प्रकार मिथ्यात्व प्राप्ति के अनन्तर समय में
ही उस विभंगज्ञानी देव की या मनुष्य की या पंचेन्द्रिय तिर्यच की जय मृत्यु
हो जानी है तब विभंगज्ञान का अवस्थान एक समय तक ही रहता है। जब
कोई मिथ्यादृष्टि पंचेन्द्रिय तिर्यच अथवा मनुष्य करोड पूर्व की आयु के कतिपय
वर्ष व्यतीत हो जाने पर विभंगज्ञान प्राप्त करता है और विभंग ज्ञान के साथ ही
सातवीं नरकभूमि में तेतीस सागरोपम की स्थितिवाले नारकों में उत्पन्न होता है,
उस समय विभंगज्ञानी का अवस्थान काल देशोन पूर्वकोटि अधिक तेतीस साग-
रोपम का होता है। तत्पश्चात् वह जीव या तो सम्यक्त्व को प्राप्त करके अवधि
ज्ञानवान् बनजाता है अथवा उसका विभङ्गज्ञान नष्ट ही हो जाता है। (१० द्वार)

મનુષ્ય અથવા દેવ મર્યાદાદિ થઈને અવધિજ્ઞાની થાય છે અને ફરી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત
થઈ જાય છે ત્યારે મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિના સમયે, મિથ્યાત્વના પ્રભાવે તેમનું અવધિ
જ્ઞાન વિભંગજ્ઞાનના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે—કહ્યું પણ છે—પાંચ જ્ઞાન માંથી શર-
આતના ત્રણ જ્ઞાન મિથ્યાત્વથી યુક્ત થઈને અજ્ઞાન પણ બને છે. એ પ્રકારે મિથ્યાત્વ
પ્રાપ્તિના પછીના સમયમાં જ તે વિભંગજ્ઞાની દેવનું અગર મનુષ્યનું કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચનું
જ્યારે મૃત્યુ થઈ જાય છે ત્યારે વિભંગજ્ઞાનનું અવસ્થાન એક સમય સુધી જ રહે છે.
જ્યારે કેઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અથવા મનુષ્ય કરોડપૂર્વની આયુના ઠેટલાક
વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા વિભંગજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને વિભંગજ્ઞાનની સાથે જ સાતમી
નરકભૂમિમાં તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમયે
વિભંગજ્ઞાનીનું અવસ્થાનકાળ દેશોન પૂર્વકોટિ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે.
તત્પશ્ચાત્ તે જીવ અગર તો સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને અવધિજ્ઞાનવાન્ બની જાય છે.
અથવા તેનું વિભંગજ્ઞાન નષ્ટ થઈ જાય છે. (દ્વાર ૧૦)

दर्शनद्वारवस्तुव्यता

मूलम्—अचक्षुदंसणी णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं, अचक्षुदंसणी णं भंते ! अचक्षुदंसणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! अचक्षुदंसणी दुविहे पणत्ते, तं जहा—अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा सपज्ज वसिए, ओहिदंसणी णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्को- सेणं दो छाव्वीओ सागरोवमाणां साइरेगाओ, केवलदंसणी णं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए ॥सू० ११॥

छाया—अक्षु दर्शनी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्, अक्षुदर्शनी खलु भदन्त ! अक्षुदर्शनी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! अक्षुदर्शनी द्विविधः प्रज्ञातः, तद्यथा—अनादिको वा अपर्यवसितः अना- दिको वा सपर्यवसितः, अक्षिदर्शनी खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन

दर्शन द्वार

शब्दार्थ—(अक्षुदंसणी णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! अक्षुदर्शनी केविषयमें पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं) उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार सागरोपम

(अचक्षुदंसणी णं भंते ! अचक्षुदंसणि त्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) हे भगवन् ! अक्षुदर्शनी अक्षु दर्शनी के रूप में कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! अचक्षुदंसणी दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! अक्षुदर्शनी दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा सपज्ज- वसिए) अनादि अनन्त और अनादि सान्त

(ओहिदंसणी णं पुच्छा ?) अक्षिदर्शनी—के विषय में पृच्छा ? (गोयमा !

दर्शनद्वार

शब्दार्थ—(अक्षुदंसणी णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! अक्षुदर्शनीना विषयमां पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं) उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार सागरोपम.

(अचक्षुदंसणी णं भंते ! अचक्षुदंसणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! अक्षुदर्शनी अक्षुदर्शनीना रूपमां कटला काण सुधी रहै छै ? (गोयमा ! अचक्षुदंसणी दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! अक्षुदर्शनी दो प्रकारना कहा छै (तं जहा) ते आ प्रकारे (अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए) अनादिअनन्त अने अनादिसान्त.

દે પટ્પષ્ઠિ સાગરોપમાણાં સાતિરેકે, કેવલદર્શનીં ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સાદિકોડપર્યવસિતઃ । દ્વારમ્ ૧૧ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ટીકા-પૂર્વ જ્ઞાનદ્વારં પ્રરૂપિતમ્, અથ એકાદશં દર્શનદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘ચલુદંસણી ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ચક્ષુર્દર્શનીં ચલુ ચક્ષુર્દર્શનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યન્તમવ્યવચ્છેદેન અપતિષ્ઠતે ? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોપમવસહસં સાતિરેગં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમસહસં સાતિરેકં યાવત્ ચક્ષુર્દર્શનીં ચક્ષુર્દર્શનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તર મવતિષ્ઠતે, તથા ચાત્ર યદા ત્રીન્દ્રિયાદિમશકમક્ષિ ત્તદિશ્ચતુરિન્દ્રિયાદિષુ જનિત્વા તત્ર ચાન્તર્મુહૂર્ત સ્થિત્વા પુનરપિ ત્રાન્દ્રિયાદિષુ મધ્યે જાયતે તદા ચક્ષુર્દર્શનીં સ્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ જઘન્યેન

જહણ્ણેણં એગં સમયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં દો છાવટ્ટીઓ સાગરોપમાણં સાદિરેગાઓ) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક દો છયાસઠ સાગરોપમ

(કેવલદંસણી ણં પુચ્છા ?) કેવલદર્શનીં કે વિષય મેં -પૃચ્છા ?

(ગોયમા ! સાદિ એવજ્જવસિ એ) હે ગૌતમ ! સાદિ અનન્ત

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ જ્ઞાનદ્વાર કા પ્રરૂપણ ક્રિયા ગયા હે, અવ, ગ્યારહવે દર્શનદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈ-મગવન્ ! ચક્ષુર્દર્શનીં જીવ નિરન્તર કિતને કાલ તક ચક્ષુર્દર્શનીં બના રહતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક હજાર સાગરોપમતક ચક્ષુર્દર્શનો નિરન્તર ચક્ષુર્દર્શનીં બના રહતા હૈ । જવ કોઈ ત્રીન્દ્રિય જીવ મરુછર મરુચ્છી આદિ ચૌદ્વિન્દ્રિયાદિ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર વહાં

(ઓહિદંસણીં પુચ્છા ?) અવધિદર્શન વિષે-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગં સમયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય (ઉક્કોસેણં દો છાવટ્ટીઓ સાગરોપમાણં સાદિરેગાઓ) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક બે છ.સઠ સાગરોપમ.

(કેવલદંસણીં પુચ્છા ?) કેવલ દર્શનીના વિષયમાં-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! સાદિ એવજ્જવસિ એ) હે ગૌતમ ! સાદિ અનન્ત

ટીકાર્થ-આનાથી પૂર્વે જ્ઞાનદ્વારનું પ્રરૂપણ કરાયુ છે, હવે અગીયારમા દર્શનદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! ચક્ષુર્દર્શનીં જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી ચક્ષુર્દર્શનીં બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર સાગરોપમ સુધી ચક્ષુર્દર્શનીં નિરન્તર ચક્ષુર્દર્શનીં બની રહે છે. જ્યારે કોઈ પણ સેન્દ્રિય જીવ મરુછર-માખી વિગેરે ચતુરિન્દ્રિયામા ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી

અન્તર્મુહૂર્તમુપલભ્યતે, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સાતિરેકં સાગરોપમસઙ્ગં ચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિક નૈરયિકાદિ ભવભ્રમણેન અવગન્તવ્યમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અચક્ષુદંસણી ણં મંતે ! અચ-
ક્ષુદંસણિત્તિ કાલો કેવાચ્ચરં હો ? હે મદન્ત ! અચક્ષુદર્શનીં સ્વલ્લુ અચક્ષુદર્શનીં इति—
અચક્ષુદર્શનિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા ક્રિયાચ્ચરમ્—ક્રિયત્કાલપર્યન્તમ્
વ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અચક્ષુદંસણી દુવિદ્ધે પળ્લણત્તે’
અચક્ષુદર્શનીં દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘તં જરા—અણાર્પણ વા અપજ્જવસિણ, અણાર્પણ વા સપજ્જ-
વસિણ, તથથા—બનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, તત્ર યઃ
કદાચિદપિ ન સિદ્ધિભાવં પ્રાપ્સ્યતિ સોઽનાદિ સપર્યવસિતોઽ ચક્ષુદર્શનીં અવગન્તવ્યઃ,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ઓદ્ધિદંસણી ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અવધિદર્શનીં સ્વલ્લુ અવધિદર્શનિત્વ-
પર્યાયવિશિષ્ટઃ સન કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તર મવતિષ્ઠતે ? इति પૃચ્છા, મગ-

અન્તર્મુહૂર્ત તક સ્થિત રહ કર પુનઃ ત્રીન્દ્રિય આદિ મેં પૈદા હો જાતા હૈ, તચ
ચક્ષુદર્શની અન્તર્મુહૂર્ત તક ચક્ષુદર્શની પર્યાય સે યુક્ત હોતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ કુછ
અધિક હજાર સાગરોપમ જો કહા હૈ, વહ ચૌન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ એવં
નારક આદિ ભવોં મેં ભ્રમણ કરને કે કારણ સમજનાં ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! અચક્ષુદર્શનીં કિતને કાલ તક લગાતાર અચક્ષુ-
દર્શનીં પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! અચક્ષુદર્શનીં દો પ્રકાર કે કહેં હેં અનાદિ અનન્ત
ઔર અનાદિ સાન્ન । જો જીવ કમી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરેગા વહ અનાદિ અનન્ત
અચક્ષુદર્શનીં કહલાતા હૈ । જો કદાચિત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેગા, વહ અનાદિ સાન્ત
અચક્ષુદર્શનીં કહલાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! અવધિદર્શનીં કિતને કાલ તક લગાતાર અવધિ-
દર્શનીં રહતા હૈ ?

સ્થિત રહીને પુનઃ ત્રીન્દ્રિય આદિમાં પૈદા થઈ જાય છે. ત્યારે ચક્ષુદર્શનીં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી
ચક્ષુદર્શનીં પર્યાયથી યુક્ત હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સાગરોપમ જે કહ્યા છે તે ચતુ-
રિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ તેમજ નારક આદિ ભવોમાં ભ્રમણ કરવાના કારણે સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અચક્ષુદર્શનીં કેટલા સમય સુધી નિરન્તર અચક્ષુ-
દર્શનીં પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અચક્ષુદર્શનીં જે પ્રકારના કહ્યા છે—અનાદિઅનન્ત અને
અનાદિસાન્ત જે જીવ ક્યારેય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરશે તે અનાદિઅનન્ત અચક્ષુદર્શનીં
કહેવાય છે. જે કદાચિત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે, તે અનાદિસાન્ત અચક્ષુદર્શનીં કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અવધિદર્શનીં કેટલા સમય સુધી નિરન્તર અવધિ-
દર્શનીં રહે છે ?

વાનાદ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ન્યેણં એકં સમયં, ઉકોસેણં દો છાવટીઓ સાગરોપમાણં સાદ્ ગાઓ’ જઘ્ન્યેન એકં સમયમ્, ઉન્નુષ્ટેન દ્વે પદ્પષ્ટિ સાગરોપમાણાં સાતિરેકે યાવદ્ અવધિદર્શની અવધિદર્શ નિતાપર્યાયનિશ્ચિત્તઃ સત્ત નિરન્તરમવતિષ્ઠતે । મગયાનાદ-ગૌતમ ! જઘ્ન્યેન એકદા તિશ્ચિદધિકં દ્વિઃ પદ્પષ્ટિસાગરોપમાણપર્યાયન્તમ વ્યાહતનવધિદર્શની પર્યાયેણ-યુક્તસ્તિષ્ઠતિ । અસ્યાયમાશયઃ દ્વાદશદેવલોકસ્ય દ્વાવિંશતિ સાગરોપમાસ્થિતિરિતિ, ઉક્તદ્વા-વિંશતિ સાગરોપમાપ્રમાણવતિ દેવલોકે દદિ જીવો વિભંગજ્ઞાનમાદાય ગચ્છેત્, તથા પરાવર્તન કાલે અવધિજ્ઞાનમાદાય પરાવર્તેત, एवं વિભંગજ્ઞાનસ્થાનવિજ્ઞાનસ્ય ચ પ્રત્યેકસ્ય દ્વાવિંશતિ સાગરોપમા સ્થિતિર્ભવતિ, પૂર્વોક્તક્રમેણૈવ જીવો યદિવારપ્રયં વિભંગજ્ઞાનમાદાય ગચ્છેત્, પરા-વર્તેત ચાવધિજ્ઞાનમાદાય, તદા સર્વેષાં તંકરુનેન વિભંગજ્ઞાનકાલરચ સ્થિતિઃ પદ્પષ્ટિ-સાગરોપમા-તારતી ચૈવાવધિજ્ઞાનસ્યેતિ દ્વિઃ પદ્પષ્ટિસિદ્ધં ભવતિ । નતુ વિભંગજ્ઞાનાવસ્થાયા-મવધિદર્શનસ્ય કર્મપ્રકૃત્યાદિષુ નિષિદ્ધતાત્ કથમત્ર વિભંગજ્ઞાનસ્થાનામવધિદર્શનમૃદ્ધાન્યતે ?

મગયાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય એક સમય તક ઉત્કૃષ્ટ કુલ્લ અધિકા દો છયાસઠ સાગરોપમા કાલ પર્યાન્ત અવધિ દર્શની ત્વજાતાર અવધિ દર્શની પર્યાય યુક્ત થના રહતા હૈ । બારહવે દેવલોક વાહસ સાગર કા હૈ, ઉક્ત વાહસ સાગર પ્રમાણ વાલોં મેં કોઈ ખી જીવ યદિ વિભંગજ્ઞાન લેકર જાય, તથા લૌટતે સમય અવધિજ્ઞાન લેકર લૌટે તો હસ વાહસ સાગરોપમા કાલ વિભંગ જ્ઞાન કા હુઆ તથા વાહસ સાગરો-પમાકાલ અવધિજ્ઞાન કા હુઆ, પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હી યદિ જીવ ત્રીન વાર વિભંગ જ્ઞાન લેકર જાય તથા અવધિજ્ઞાન લેકર આવે તો ત્વકા સંકલન કરને પર ૬૬ છયાસઠ સાગરોપમા કાલ વિભંગ જ્ઞાન કા હુઆ તથા ૬૬ છયાસઠ સાગ-રોપમા કાલ અવધિજ્ઞાન હસ પ્રકાર સે દો છયાસઠ સાગરોપમા હોતા હૈ ।

શંકા-વિભંગજ્ઞાન કી અવસ્થા મેં અવધિદર્શન હોને કા કર્મપ્રકૃતિ આદિ મેં નિષેધ કિયા ગયા હૈ, એસી સ્થિતિ મેં યહાં વિભંગજ્ઞાન કી અવસ્થા મેં અવ

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય એક સમય મુધીં અને ઉત્કૃષ્ટ કાલક અધિક એ છાસઠ સાગરોપમા કાલ પર્યાન્ત અવધિદર્શની નિરન્તર અવધિદર્શની પર્યાય યુક્ત બની રહે છે. બારમા દેવલોકની સ્થિતિ બાવીસ સાગરનો છે, ઉક્ત બાવીસ સાગર પ્રમાણુવાળા દેવ-લોકમાં કેઈ પણ જીવ જે વિભંગજ્ઞાનને લઈને રહે તો આ બાવીસ સાગરોપમા કાળ વિભંગજ્ઞાનનો થયો તથા બાવીસ સાગરોપમાકાળ અવધિજ્ઞાનનો થયો, પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જો જીવ ત્રણ વાર વિભંગજ્ઞાન લઈને જાય તથા અવધિજ્ઞાન લઈને આવે તો બધાનું સંકલન કરવાથી ૬૬ છાસઠ સાગરોપમાકાળ વિભંગજ્ઞાનનો થયો તથા ૬૬ છાસઠ સાગરો-પમાકાળ અવધિજ્ઞાનનો, એરીતે જો છાસઠ સાગરોપમા થાય છે.

શંકા-વિભંગજ્ઞાનની અવસ્થામાં અવધિદર્શન થવાનો કર્મ પ્રકૃતિ આત્મમાં નિષેધ થયો છે, એવી સ્થિતિમાં અહીં વિભંગજ્ઞાનની અવસ્થામાં અવધિદર્શનથવાનું કેમ કહ્યું છે ?

इति चेदत्रोच्यते—प्रकृते विभङ्गे अनधिदर्शनप्रतिपादकसूत्रस्यायमभिप्रायः—विभङ्गज्ञानस्य विशेषविषयत्वात्, अवधिदर्शनस्य च सामान्यविषयत्वात्, यथा सम्यग्दृष्टेः विशेषविषय-
मवधिज्ञानं सामान्यविषयमवधिदर्शनमुच्यते तथा केवलं विभङ्गज्ञानिनोऽपि अवधिदर्शनमना-
कारमात्रत्वेनाविनिष्ठत्वात्, अवधिज्ञानिनोऽवधिदर्शनतुल्यमिति तदापि अवधिदर्शनमुच्यते,
न विभङ्गदर्शनमिति, गौतमः पृच्छति—केवलदंशमीणं पृच्छा' हे भगवन् ! केवलदर्शनी खलु
केवलदर्शनित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति
पृच्छा भगवानाह—'गोयसा !' हे गौतम ! 'सादि अपञ्जनवसिर्' सादिकोऽपर्यायसितः
खलु केवलदर्शनी भवति, तथा च केवलज्ञानी साद्यपर्यायसितः प्रतिपादित स्तस्य परिपाता-
भावात् तथा केवलदर्शनी अपि साद्यपर्यायसितो व्यादिश्यते तस्यापि परिपातासंभवात्,
'दारं ११' एकादशं दर्शनद्वारं खण्डम् ॥ सु. ११ ॥

विदर्शन का होना क्यों कहा गया है ?

समाधान—यहां विभंग—अवस्था में अवधिदर्शन के प्रतिपादक सूत्र का अभि-
प्राय यह है—विभंगज्ञान वस्तु के विशेषधर्मों को जानता है और अवधि दर्शन
सामान्य अंश को विषय करता है । अतः जैसे सम्यग्दृष्टि का विशेष विषयक
अवधि ज्ञान और सामान्य विषयक अवधिदर्शन कहलाता है, उसी प्रकार
विभंगज्ञानी का अवधिदर्शन भी अनाकार मात्र होने से अवधिज्ञानी के अवधि
दर्शन के समान ही है । यही कारण है कि विभंगज्ञानी का विभंगज्ञान भी
अवधिदर्शन ही कहलाता है, विभंगदर्शन नहीं कहलाता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! केवलदर्शनी लगानार कितने काल तक केवल
दर्शनी रहता है ?

भगवन्—हे गौतम ! केवलदर्शनी सादि अनन्त होता है, क्योंकि केवल-
ज्ञानी सादि अनन्त कहा गया है, कारण कि उसका प्रतिपात (गिरना) नहीं
होना, उसी प्रकार केवलदर्शनी भी सादि अनन्त कहलाता है, क्योंकि उसका

સમાધાન—અહીં વિભંગ અવસ્થામાં અવધિદર્શનના પ્રતિપાદક સૂત્રનો અભિપ્રાય
આ છે—વિભંગજ્ઞાન વસ્તુના વિશેષ ધર્મોને જાણે છે અને અવધિદર્શન સામાન્ય અંશને
વિષય કરે છે. તેથી જેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિનું વિશેષવિષયક અવધિજ્ઞાન અને સામાન્ય વિષયક
અવધિદર્શન પણ અનાકારમાં હોવાથી અવધિજ્ઞાનીના અવધિદર્શનના સમાન જ છે, એ કારણ
છે કે વિભંગજ્ઞાનીનું વિભંગજ્ઞાન પણ અવધિદર્શની જ કહેવાય છે, વિભંગદર્શન કહેવાતું નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેવલદર્શની નિરતર દેટલા સમય સુધી કેવલદર્શની
રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કેવલદર્શની સાદિઅનન્ત હોય છે, કેમકે કેવલજ્ઞાની સાદિ
અનન્ત કહેલ છે તેનો પ્રતિપાત (પડવું) થતો નથી એજ પ્રકારે કેવલદર્શની સાદિઅનન્ત

સંયતદ્વાર વક્તવ્યતા

મૂલમ્—સંજણ પાં મંતે ! સંજણ ત્તિ પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં એમં સમયં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુઠ્ઠકોહિં, અસંજણ પાં મંતે ! અસંજણ ત્તિ પુચ્છા, ગોયમા ! અસંજણ તિવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા—અણાઈણ વા અપજ્જવસિણ અણાઈણ વા સપજ્જવસિણ, સાઈણ વા સપજ્જવસિણ, તત્થ પાં જે સે સાઈણ સપજ્જવસિણ સે જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અવઢું પોગ્ગલ-પરિયટ્ટં દેસૂણં, સંજયાસંજણ પાં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો-મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુઠ્ઠકોહિં, નો સંજણ નો અસંજણ નો સંજયા-સંજણ પાં પુચ્છા, ગોયમા ! સાઈણ અપજ્જવસિણ, દારં ૧૨, સાગારોવ-ઓગોવઉત્તે પાં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં, અણાગારોવઉત્તે વિ એવં ચેવ, દારં ૧૩ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

છાયા—સંયતઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સંયત ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશેનાં પૂર્વકોટિમ્, અસંયતઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! અસંયત ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અસં-યતસ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તચ્ચથા—અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ સાદિકો ભી પ્રતિપાત નહાં હોતા । (દ્વાર ૧૧)

સંયતદ્વાર-ઉપયોગ દ્વાર

શબ્દાર્થ—(સંજણ પાં મંતે ! સંજણ ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સંયત કિતને કાલ તક સંયત રહતા હૈ એસી પૃચ્છા (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એમં સમયં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુઠ્ઠકોહિં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમયનક, ઉત્કૃષ્ટ દેશેના કરોડ પૂર્વતક (અસંજણ પાં મંતે ! અસંજણ ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અસંયત કિતને કાલ તક અસંયત રહતા હૈ ? એસા પ્રજ્ઞ (ગોયમા ! અસંજણ તિવિહે પણ્ણત્તે)

ઠહેવાય છે, કેમકે તેના પણુ પ્રતિપાત નથી થતો. (દ્વાર ૧૧)

સંયતદ્વાર-ઉપયોગદ્વાર

શબ્દાર્થ—(સંજણ પાં મંતે ! સંજણ ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સંયત કેટલા કાળ સુધી સંયત રહે છે, એવી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એમં સમયં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુઠ્ઠકોહિં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશેના કરોડ પૂર્વ સુધી (અસંજણ પાં મંતે ! અસંજણ ત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અસંયત કેટલા કાળ સુધી અસંયત રહે છે ? એવો પ્રશ્ન (ગોયમા ! અસંજણ તિવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અસંયત ત્રણ પ્રકારના કદ્યા છે (તં જહા) તે આ

वा सपर्यवसितः तत्र खलु योऽसौ सादि सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अपार्धं पुद्गलपरिवर्त देशोनम्, संयतासंयतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन देशोनां पूर्वकोटिम्, नो संयत नो असंयत नो संयतासंयतः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् १२, साकारोपयोगोपयुक्तः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, अनाकारोपयोगोऽपि एवञ्चैव, द्वारम् १३ ॥ सू० १२ ॥

हे गौतम ! असंयत तीन प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अणादीए वा अपज्जवसिए) अनादि अनन्त (अणादीए वा सपज्जवसिए) अनादि सान्त (सादीए वा सपज्जवसिए) सादि और सान्त (तत्थ णं) उनमें (जे से) जो (सादीए सपज्जवसिए) सादि सान्त है (से जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक (उक्कोसेणं अणंतं कालं) उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उत्सर्पिणी ओसर्पिणीओ) अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (कालओ) काल से (खेत्तओ अवद्धं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं) क्षेत्र से देशोन अपार्ध पुद्गलपरिवर्तन

(संजयासंजए णं पुच्छा ?) संयतासंयत विषयक पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्ततक (उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडि) उत्कृष्ट देशोन करोडपूर्व तक ।

(नो संजए नो असंजए नो संजयासंजए णं पुच्छा ?) नो संयत, नो असंयत और नो संयतासंयत संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) गौतम ! सादि अनन्त (द्वार १२)

(सागारोवओगोवउत्ते णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! साकारोपयोग से

प्रकारे (अणानीए वा अपज्जवसिए) अनादिअनन्त (अणादीए वा सपज्जवसिए) अनादिसान्त (सादीए वा सपज्जवसिए) सादि अने सान्त (तत्थणं) ते असंयतोभां (जे से) जे (सादीए सपज्जवसिए) सादि अने सान्त छे (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) ते जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी (उक्कोसेणं अणंतं कालं) उत्कृष्ट अनंतक्षण सुधी (अणंताओ उत्सर्पिणी ओसर्पिणीओ) अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (कालओ) क्षणथी (खेत्तओ अवद्धं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं) क्षेत्रथी देशोन अपार्ध पुद्गल परिवर्तन.

(संजयासंजएणं पुच्छा ?) संयतासंयत संबंधी-पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी (उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं) उत्कृष्ट देशोन करोडपूर्व सुधी.

(नोसंजए नो असंजए नो संजयासंजए णं पुच्छा ?) नोसंयत, नोअसंयत, नोसंयतासंयत सम्बन्धी प्रश्न

(गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादिअनन्त. द्वार १२

(सागारोवओगोवउत्ते णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! साकारोपयोगथी उपयुक्तविषये पृच्छा ?

ટીકા-પૂર્વ દર્શનદ્વારં પ્રરૂપિતમ્, અથ તત્ક્રમાદાગતં દ્વાદશં સંયતદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-
 ‘સંજણં મંતે ! સંજણં ત્તિ પુચ્છા ?’ હે ભદન્ત ! સંયતઃ સ્વલુ ‘સંયત’ इति-સંયમપર્યાય-
 વિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति પૃચ્છા, ભગવાનાહ-
 ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં એગં સમયં ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુવ્વકોહિં’ જઘન્યેન એકં
 સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશોનાં-કિચ્છિદ્દનાં પૂર્વકોટિં યાવત્, સંયતઃ સંયમપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્
 નિરન્તરમવતિષ્ઠતે તથા ચ કસ્યાપિ સંયતસ્ય ચારિત્રપરિણામસમયે એક કાલકરણાપેક્ષયા
 તસ્ય જઘન્યત એક સમયત્વમવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસંજણં મંતે ! અસંજણં ત્તિ
 પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! અસંયતઃ સ્વલુ ‘અસંયત’ इति-અસંયમપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા
 કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! અસં

ઉપયુક્ત વિષયક-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુદ્દત્તં) હે ગૌતમ !
 જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદ્દત્તં તક (અણાગારોવઉત્તે વિ એવં ચેવ) અનાકાર
 ઉપયોગ સે ઉપયુક્ત મી હમ્મી પ્રકાર (દ્વાર ૧૩)

ટીકાર્થ-દર્શન દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જા ચુકી, અવ ક્રમપ્રાપ્ત સંયત દ્વાર
 કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંયત જીવ લગાતાર કિતને કાલ તક
 સંયત રહતા હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડ
 પૂર્વ તક સંયત જીવ સંયત પર્યાય સે યુક્ત નિરન્તર બના રહતા હૈ । અગર કિસી
 જીવ કા સંયમ પરિણામ હોતે હી મરણ હો જાય તો વહ એક સમય તક હી
 સંયત રહતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંયમી જીવ અસંયત પર્યાય સે યુક્ત લગાતાર
 કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુદ્દત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદ્દત્તં સુધી
 (અણાગારોવઉત્તે વિ એવં ચેવ) અનાકાર ઉપયોગથી ઉપયુક્ત પણ એજ પ્રકારે. (દ્વાર ૧૩)

ટીકાર્થ-દર્શનદ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ ગઈ છે, હવે ક્રમપ્રાપ્ત સંયતદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-
 શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંયત એવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી સંયત
 પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ
 સુધી સંયત એવ સંયત પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની રહે છે. અગર કેઈ એવનું સંયમ
 પરિણામ થતાં જ મરણ થઈ જાય તો તે એક સમય સુધી જ સંયત રહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંયમી એવ અસંયત પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર
 કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

જણે તિવિદે પળણે' અસંયત સ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા-અણાઈણ વા અપજ્જવસિણ, અણાઈણ વા સપજ્જવસિણ' તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા સપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા સપર્યવસિતશ્ચ, તત્ર યઃ સંયમં કદાચિદપિ ન લપ્સ્યતે સોઽનાદ્યપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, યસ્તાવત્ સંયમં લપ્સ્યતે સોઽનાદિ સપર્યવસિતઃ, યસ્તુ સંયમં લબ્ધ્વા તતઃ પરિપતિતઃ સ સાદિસપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, 'તત્થ ણં જે સે સાદીણ સપર્યવસિણ સે જહણ્ણેણં અંતો-મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં' તત્ર-અનાદ્યપર્યવસિત-અનાદિ સપર્યવસિત સાદિસપર્યવસિતેષુ મધ્યે સ્થલુ યોઽસૌ સાદિસપર્યવસિતઃ અસંયતઃ સ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ તતઃ પરં કસ્યાપિ પુનરપિ સંયમપ્રતિપત્તિસદ્ભાવાત્ ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં યાવદ્ અસંયમપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, અનન્તકાલાનન્તરં નિયમેન સંયમપ્રાપ્તિ સદ્ભાવાત્, તમેવાનન્તકાલં કાલ-ક્ષેત્રાભ્યાં નિર્વક્તિ-‘અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ’ અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યવસ-ર્પિણ્યઃ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા અવસેયાઃ ‘સ્વેત્તઓ અવહું પોગ્ગલપરિયદં દેસુણં’ ક્ષેત્રતઃ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંયત જીવ ત્રીન પ્રકાર કે હૈં, યથા અનાદિ અપર્યવસિત, અનાદિ સપર્યવસિત ઓર સાદિ સપર્યવસિત । જિસને કબી સંયમ પાયા નહીં ઓર જો કબી પાણગા :બી નહીં, વહ અનાદિ અનન્ત અસંયત કહલાતા હૈ । જિસ ને કબી સંયત પાયા નહીં હૈ કિન્તુ ભવિષ્ય મેં પાણગા, વહ અનાદિ સપર્યવસિત અસંયત કહલાતા હૈ । જો જીવ સંયમ પ્રાપ્ત કરકે ડસસે ભ્રષ્ટ હો ગયા હૈ, કિન્તુ પુનઃ સંયમ પ્રાપ્ત કરેગા, વહ સાદિ સાન્ત અસંયત કહલાતા હૈ । इन तीन प्रकार के असंयतों में से जो सादि सान्त असंयत है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक असंयत पर्याय से युक्त रहता है अनन्त काल व्यतीत होने के पश्चात् उसे संयम की प्राप्ति अवश्य होती है । उस अनन्त काल को काल और क्षेत्र से प्रदर्शित करते हैं-वह अनन्त काल, काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी समझना चाहिए और

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંયત જીવ ત્રણ પ્રકારના છે, જેમ કે અનાદિ અપર્યવસિત, અનાદિ સપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત, જેણે ક્યારેય સંયમ ક્યો નથી અને જ્યાં ક્યારેય સંયમ પામશે પણ નહીં, તે અનાદિઅનન્ત અસંયત કહેવાય છે. જેણે ક્યારેય સંયમ મેળવ્યો નથી પણ ભવિષ્યમાં મેળવશે, તે અનાદિ સપર્યવસિત અસંયત કહેવાય છે. જે જીવ સંયમ પ્રાપ્ત કરીને તેનાથી ભ્રષ્ટ થઈ ગયો છે, પરન્તુ પુનઃ સંયમ પ્રાપ્ત કરશે, તે સાદિસાન્ત અસંયત કહેવાય છે. આ ત્રણ પ્રકારના અસંયતોમાંથી સાદિસાન્ત અસંયત છે. તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ સુધી અસંયત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. અનન્તકાળ વ્યતીત થયા પછી તેને સંયમની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. તે અનન્તકાળ કાળ અને ક્ષેત્રથી પ્રદર્શિત કરે છે-તે અનન્તકાલ, કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સમજવો જોઈએ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રાભ્યં પુદ્ગલ

ક્ષેત્રાપેક્ષયા અપાર્દ્ધ પુદ્ગલપરિવર્તે દેશોનય્—કિચ્ચિદ્નં યાવત્ इत्यवसेयम्, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સંજયાસંજયણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સંયતાસંયતઃ સ્વલુ દેશવિરતઃ સંયમાસંયમપર્યાય-વિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં અંતોગ્રહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુવ્વકોડિ’ જઘ્ન્યેન અન્ત-મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશોનાં—કિચ્ચિદ્નાં પૂર્વકોટીં યાવત્ સંયતાસંયતઃ સંયમાસંયમપર્યાય-વિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે તથા ચ દેશવિરતિ પ્રતિપત્ત્યુપયોગસ્ય જઘ્ન્યેનાપિ આન્ત મૌહૂર્તિકતયા તસ્ય જઘ્ન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તત્વમવસેયમ્, દેશવિરતે, દ્વિવિધત્રિવિધાદિ ભજ્જવહુલ-તયા તત્પ્રતિપત્તૌ જઘ્ન્યેનાપિ અન્તર્મુહૂર્ત લગત્યેવ, સર્વવિરતેસ્તુ ‘સર્વ સાવધમહં ન કરોમિ’ इत्येवं रूपतया तत्प्रतिच्युपयोग एकसामयिकोऽपि संभवतीति पूर्वं संयतस्य एक समयत्वं प्रतिपादितम्, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નોસંજય નો અસંજય નો સંજયાસંજય ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત !

ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે દેશોન પુદ્ગલપરિવર્તન જાનના ચાહિયે।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ સંયતાસંયત સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ સંયતાસંયત જીવ કિતને કાલ તક નિરન્તર સંયતાસંયત પનેમેં બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડ પૂર્વ તક સંયતાસંયત જીવ નિરન્તર સંયતાસંયત બના રહતા હૈ । દેશવિરતિ કી પ્રતિપ-ત્તિકા ઉપયોગ જઘ્ન્ય ભી અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ, અતએવ યહાં જઘ્ન્ય કાલ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કહા હૈ । દેશવિરતિ મેં દો કરણ તોન યોગ આદિ અનેક ભંગ હોતે હૈ, અતઃ ઉસકો અંગીકાર કરને મેં કમ સે કમ અન્તર્મુહૂર્ત લગ હી જાતા હૈ ! સર્વવિરતિ મેં સર્વ સાવધ કા ત્યાગ કરતાહું ઇસ રૂપ મેં અંગીકાર કી જાતી હૈ, અતઃ ઉસકો અંગીકાર કરને કા ઉપયોગ એક સમય મેં ભી હો સકતા હૈ । ઇસી કારણ સંયત કા જઘ્ન્ય કાલ એક સમય કા કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નોસંયત, નોઅસંયત ઓર નોસંયતાસંયત જીવ પરિવર્તન જાણવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંયતાસંયત સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ સંયતાસંયત જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સંયતાસંયત પણામાં બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી સંયતાસંયત જીવ નિરન્તર સંયતાસંયત પણામાં બની રહે છે. દેશવિરતિની પ્રતિપત્તિનો ઉપયોગ જઘ્ન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત હોય છે, તેથી જ આહી જઘ્ન્યકાળ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કહેલ છે. દેશવિરતિમાં બેકરણ ત્રણ યોગ આદિ અનેક ભંગ બને છે. તેથી તેમના અંગીકાર કરવામાં ઓછામાં ઓછું અન્તર્મુહૂર્ત થઈ જ જાય છે, સર્વવિરતિમાં સર્વસાવધનો ત્યાગ કરે છે. એ રૂપમાં અંગીકાર કરાય છે, તેથી તેને અંગીકાર કરવાનો ઉપયોગ એક સમયમાં પણ થઈ શકે છે. એ કારણથી સંયતનો જઘ્ન્યકાળ એક સમય કહેલો છે.

યસ્તાવત્ નો સંયતઃ નો અસંયતઃ નો સંયતાસંયતો વા ભવતિ સ खलु स्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम ! हे गौतम ! ‘साईए अवज्जवसिए’ साद्यपर्यवसितः खलु नो संयतो नो असंयतो नो संयता-संयतो भवति, तथा च यस्तात् न संयतो नाप्यसंयतो भवति स सिद्ध इति साद्यपर्यवसितो विज्ञेयः ‘दारं १२’ द्वादशं संयतद्वारं समाप्तम्,

अथ त्रयोदशमुपयोगद्वारं प्ररूपयितुमाह-‘सागारोवओगोवउत्ते णं भंते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! साकारोपयोगोपयुक्तः खलु साकारोपयोगविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्काल-पर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं’ जघन्येन उत्कृष्टेन चापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् साकारोपयुक्तः साकारो-पयोगविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, एवम्-‘अणागारोवउत्ते वि, एवं चेव’ अनाकारोपयुक्तोऽपि अनाकारोपयोगविशिष्टः सन् जघन्येन उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् निरन्तरमवतिष्ठते, कितने काल तक अपने इस पर्याय से युक्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! साદિ અનન્ત છે, અર્થાત્ જો સંયત ખી નહીં, અસંયત ખી નહીં ઔર સંયતાસંયત ખી નહીં એસા જીવ સિદ્ધ હી હોતા હૈ ઔર સિદ્ધ પર્યાય સાદિ અનન્ત હૈ । (દાર ૧૨)

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સાકાર ઉપયોગ ચાલા જીવ નિરન્તર સાકાર ઉપયોગ ચાલા કિતને કાલ તક વના રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ખી અન્તર્મુહૂર્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ ખી અન્તર્મુહૂર્ત તક સાકારોપયોગ ચાલા જીવ લગાતાર સાકારોપયોગ સે ‘યુક્ત વના રહતા હૈ । હસી પ્રકાર અનાકાર ઉપયોગ ચાલા ખી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક અના-કારોપયોગ સે યુક્ત રહતા હૈ । છદ્મસ્થ જીવોં કા ઉપયોગ, ચાહે વહ સાકારો-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંયત ઁવ કેટલા સમય સુધી પોતાના આ પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાદિઅનન્ત છે. અર્થાત્ જે સંયત પણ નહીં અસંયત પણ નહીં અને સંયતાસંયત પણ નહીં, એવા ઁવ સિદ્ધ જ હોય છે અને સિદ્ધ પર્યાય સાદિઅનન્ત છે. (દાર ૧૨)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સાકાર ઉપયોગવાળા ઁવ નિરન્તર સાકાર ઉપયોગ-વાળા કેટલા કાળ સુધી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્ત-ર્મુહૂર્ત સુધી સાકારોપયોગવાળા ઁવ નિરન્તર સાકારોપયોગથી યુક્ત બની રહે છે. એ પ્રકારે અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અનાકારોપયો-ગથી યુક્ત રહે છે. છદ્મસ્થ ઁવોનો ઉપયોગ પછી તે સાકારોપયોગ હોય અથવા

તથા ચાત્ર સંસારિણામુપયોગઃ સાકારોઽનાકારો વા જઘન્યેનાપિ આન્તર્મુહર્તિકઃ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ આન્તર્મુહર્તિકો ભવતિ અતઃપ્રવૃત્તિરપિ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાન્તર્મુહર્તિકમ્, કેવલિનાં પ્રાગુક્તઃ એકસામયિક ઉપયોગસ્તુ નાત્ર વિવક્ષિત ઇત્યવસેયમ્ 'દારં ૧૩' ॥ સૂ. ૧૨ ॥

આહારદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—આહારણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! આહારણ દુવિહે પળળત્તે, તં જહા—છડમત્થ આહારણ ય કેવલિ આહારણ ય, છડમત્થ આહારણં મંતે ! છડમત્થાહારણ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહ-પળળેણં સુહુગમવગ્ગહણં દુસમયઊણં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસં-ખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસં-ખેજ્જઇમાગં, કેવલિ આહારણં મંતે ! કેવલિ આહારણ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહપળળેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુવ્વ-કોહિં, અનાહારણં મંતે ! અનાહારણ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! અનાહારણ દુવિહે પળળત્તે, તં જહા—છડમત્થ અનાહારણ ય, કેવલિ અનાહારણ ય, છડમત્થ અનાહારણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહપળળેણં ઇગં સમયં, ઉક્કોસેણં દો સમયા, કેવલિ અનાહારણં મંતે ! કેવલિ અનાહારણ ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! કેવલિ અના-હારણ દુવિહે પળળત્તે, તં જહા—સિદ્ધકેવલિ અનાહારણ ય ભવત્થ કેવલિ-અનાહારણ ય, સિદ્ધકેવલિ અનાહારણં પુચ્છા, ગોયમા ! સાઈણ અપજ્જ-વસિણ, ભવત્થકેવલિ અનાહારણં પુચ્છા, ગોયમા ! ભવત્થ કેવલિ અનાહારણ દુવિહે પળળત્તે, તં જહા—સજોગિ ભવત્થ કેવલિ અનાહારણ અજોગિભવત્થ કેવલિ અનાહારણ ય સજોગિ ભવત્થ કેવલિ અના-

પયોગ હો અથવા નિરાકારોપયોગ હો, અન્તર્મુહર્ત કા હી હોતા હૈ । અતઃપ્રવૃત્તિરપિ યહાં દોનોં કા જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ કહા હૈ । કેવલિયોં કા એકસામયિક ઉપયોગ યહાં વિવક્ષિત નહીં કિયા ગયા હૈ (દ્વાર ૧૩) -

નિરાકારોપયોગ હોય, અન્તર્મુહર્તનો જ હોય છે, તેથી જ અહીં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટકાળ અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ કહેલ છે, કેવલિયોનો એક સામયિક ઉપયોગ અહીં વિવક્ષિત નથી કરેલ. (દ્વાર ૧૩)

હારણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસેણં તિણિણ સમયા,
અજોગિભવત્થકેવલિ અણાહારણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં
અંતોમુહુત્તં, દારં ૧૪ ॥સૂ. ૧૩॥

છાયા-આહારકઃ સ્વલુ મદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! આહારકો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તચ્ચથા-
છદ્મસ્થાહારકચ્ચ, કેવલ્યાહારકચ્ચ, છદ્મસ્થાહારકઃ સ્વલુ મદન્ત ! છદ્મસ્થાહારક ઇતિ કાલતઃ
કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જવન્યેન ક્ષુલ્લ ત્તમવગ્ગહણં દ્વિ સમયોત્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયં કાલમ્,
અસંખ્યેયા ઉત્તર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽન્ગુલસ્સાસંખ્યેયમાગમ્, કેવલ્યાહારકઃ કેવલ્યા-
હારક ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જવન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશોનાં પૂર્વ-

આહાર દ્વાર

શબ્દાર્થ-(આહારણં મંતે ! પૃચ્છા ?) ભગવન્ ! આહારક-કે વિષયમેં પૃચ્છા ?
(ગોયમા ! આહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હેગૌતમ ! આહારક દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં
જહા-છમ્મત્થ આહારણં ચ કેવલિ આહારણં ચ) છમ્મસ્થ આહારક ઓર કેવલી
આહારક (છમ્મત્થાહારણં મંતે ! છમ્મત્થાહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?)
છદ્મસ્થ આહારક હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ આહારક પનેમેં કિતને કાલ તક રહતા
હૈં ? (ગોયમા ! જહન્નેણં સુહ્હાગભવગ્ગહણં દુસમયઝ્ઞણં) હે ગૌતમ ! જવન્ય દો
સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવગ્ગહણ પરિમિત (ઉક્કોસેણં અસંખેજ્ઞં કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અસં-
ખ્યાત કાલ (અસંખેજ્ઞાઓ ઉત્તર્પિણિ-ઓત્તર્પિણીઓ કાલઓ) કાલ સે અસં-
ખ્યાત ઉત્તર્પિણી-અવસર્પિણિયાં (સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞહ ભાગં) ક્ષેત્ર સે
અંગુલ કા અસંખ્યાત વાં ભાગ

(કેવલિઆહારણં મંતે ! કેવલિઆહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?)

આહાર-દ્વાર

શબ્દાર્થ-(આહારણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! આહારક વિષે પૃચ્છા ? (ગોયમા !
આહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! આહારક જે પ્રકારના છે (તં જહા છમ્મત્થ આહારણં ચ
કેવલિ આહારણં ચ) છદ્મસ્થ આહારક અને કેવલિ આહારક (છમ્મત્થાહારણં મંતે ! છમ્મ-
ત્થાહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ આહારક છદ્મસ્થ આહારક-
પણ્ણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સુહ્હાગભવગ્ગહણં દુસમયઝ્ઞણં)
હે ગૌતમ ! જવન્ય જે સમય ઓછા ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ પરિમિત (ઉક્કોસેણં અસંખેજ્ઞં કાલં)
કાળથી અસંખ્યાત ઉત્તર્પિણી-અવસર્પિણીયો (સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞહ ભાગં) ક્ષેત્રથી
આંગલનેા અસંખ્યાતમેા ભાગ.

(કેવલિ આહારણં મંતે ! કેવલિ આહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! કેવલી

કોટિય્, અનાહારકઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! અનાહારક ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! અનાહારકો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથથા-છદ્મસ્થાનાહારકશ્ચ કેવલ્યનાહારકશ્ચ, છદ્મસ્થાનાહારકઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વૌ સમયૌ, કેવલ્યનાહારકઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કેવલ્યનાહારક ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! કેવલ્યનાહારકો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથથા-સિદ્ધકેવલ્યનાહારકશ્ચ ભવસ્થકેવલ્યનાહારકશ્ચ, સિદ્ધકેવલ્યનાહારકઃ સ્વલ્પ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સાદિકોઽપર્યવસિતઃ, ભવસ્થ કેવલ્યનાહારકઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃચ્છા,

હે ભગવન્ ! કેવલી આહારક કિતને કાલ તક કેવલી આહારકપનેમેં રહતા હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુવ્વ કોહિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડ પૂર્વ તક (અણાહારણં મંતે ! અણાહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! અનાહારક કિતને કાલ તક અનાહારક પનેમેં રહતા હૈ ? (ગોયમા ! અણાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા છડમત્થ અણાહારણં ય કેવલિ અણાહારણં ય) હે ગૌતમ ! અનાહારક દો પ્રકાર કે કહે હૈં, વે સ્વ પ્રકાર છદ્મસ્થ અનાહારક ઓર કેવલી અનાહારક (છડમત્થ અણાહારણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ અનાહારકકે વિષયમેં-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય તક (ઉક્કોસેણં દો સમયા) ઉત્કૃષ્ટ દો સમય તક (કેવલિ અણાહારણં મંતે ! કેવલિ અણાહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! કેવલી અનાહારક કિતને કાલ તક કેવલી અનાહારક રહતા હૈ ? (ગોયમા ! કેવલિ અણાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! કેવલી અનાહારક દો પ્રકાર કે હૈં (તં જહા) વે સ્વ પ્રકાર (સિદ્ધકેવલિ અણાહારણં ય ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં ય) સિદ્ધ કેવલી-અનાહારક ઓર ભવસ્થ કેવલી અનાહારક (સિદ્ધ

આહારક કેટલા ઠાળ સુધી કેવલી આહારક પણામા રહે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુવ્વકોહિ) હે ગૌતમ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી.

(અણાહારણં મંતે ! અણાહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! અનાહારક એવ કેટલા ઠાળ સુધી અનાહારકપણાથી યુક્ત રહે છે ? (ગોયમા ! અણાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-છડમત્થ અણાહારણં, ય કેવલિ અણાહારણં ય) હે ગૌતમ ! અનાહારક બે પ્રકારના ઠહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છદ્મસ્થ અનાહારક અને કેવલી અનાહારક (છડમત્થ અણાહારણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ અનાહારક વિષે-પૃચ્છા ? (જહ્ણેણં એકં સમયં) જઘન્ય એક સમય સુધી (ઉક્કોસેણં દો સમયા) ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સુધી (કેવલિ અણાહારણં મંતે ! કેવલી અણાહારણં ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?) હે ભગવન્ ! કેવલી અનાહારક કેટલા ઠાળ સુધી કેવલી અનાહારક પણામા રહે છે ? (ગોયમા ! કેવલી અનાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના ઠહ્યા છે (તં જહા)-તેઓ આ પ્રકારે (સિદ્ધ કેવલી અણાહારણં ય ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં ય) સિદ્ધ-કેવલી-અનાહારક અને ભવસ્થ કેવલી અનાહારક (સિદ્ધ કેવલી

ગૌતમ ! ભવસ્થકેવલ્યનાહારકો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા—સયોગિ ભવસ્થ કેવલ્યનાહારકઃ, અયોગિ ભવસ્થકેવલ્યનાહારકશ્ચ, સયોગિ ભવસ્થકેવલ્યનાહારકઃ खलु भदन्त ! પુચ્છા, ગૌતમ ! અજઘ્ન્યાનુત્ક્રુષ્ટેન ત્રયઃ સમયાઃ, અયોગિ ભવસ્થકેવલ્યનાહારકઃ खलु पृच्छा, ગૌતમ ! જઘ્ન્યેન ઉત્ક્રુષ્ટેન અન્તર્મુહર્ત્તમ્, દ્વાર ૧૪ ॥ સૂ ૧૩ ॥

ટીકા—પૂર્વમુપયોગદ્વારં પ્રરૂપિતમ્ અથ તત્ક્રમાદાયતમાહારકદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘આહારણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! આહારકઃ खलु आहारकत्वपर्यायविशिष्टः સન્ કાલાપેક્ષયા કેવલિ અણાહારણં પં પુચ્છા ?) સિદ્ધ કેવલી અનાહારક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીર અપજ્જવસિણ) હે ગૌતમ ! સાદિ અનન્ત (ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં પં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! ભવત્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી પુચ્છા ? (ગોયમા ! ભવત્થ કેવલી અણાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ભવત્થ કેવલી અનાહારક દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા સજોગિ ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં, અજોગિ ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં) વે ઇસ પ્રકાર—સયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક ઔર અયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક (સજોગિ ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં પં મંતે ! પુચ્છા ?) સયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી હે ભગવન્ ! પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસં તિણિણ સમયા) હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય ઉત્ક્રુષ્ટ ભેદ કે વિના ત્રીન સમય (અજોગિ ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં પં પુચ્છા) અયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી ભગવન્ ! પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય—એવં ઉત્ક્રુષ્ટ અન્તર્મુહર્ત્ત (દ્વાર ૧૪)

ટીકાર્થ—પહેલે ઉપયોગદ્વાર કી વ્યાખ્યા કી ગઈ, અબ ક્રમપ્રાપ્ત આહારદ્વાર કી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે કહતે હૈં—

અણાહારણં પુચ્છા ?) સિદ્ધ કેવલી અનાહારક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીર અપજ્જવસિણ) હે ગૌતમ ! સાદિઅનન્ત (ભવત્થ કેવલી અણાહારણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! ભવત્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી પુચ્છા ? (ગોયમા ! ભવત્થકેવલી અણાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ભવત્થ કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા—સજોગિ ભવત્થકેવલી અણાહારણં, અજોગિ ભવત્થ કેવલી અણાહારણં) તે આ પ્રકારે સયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક, અને અયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક (સંજોગિ ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં પુચ્છા ?) સયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી હે ભગવન્ ! પ્રશ્ન ! (ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસં તિણિણ સમયા) હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય ઉત્ક્રુષ્ટ ભેદના વિના ત્રણ સમય (અજોગિ ભવત્થ કેવલિ અણાહારણં પં પુચ્છા ?) અયોગી ભવત્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી હે ભગવન્ ! પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય—અને ઉત્ક્રુષ્ટ અન્તર્મુહર્ત્ત. (દ્વાર ૧૪)

ટીકાર્થ—પહેલાં ઉપયોગદ્વારની વ્યાખ્યા કરી હવે ક્રમ પ્રાપ્ત આહારદ્વારની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે—

ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! आहार ए दुविहे षण्णत्ते’ आहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा—छउमत्थ आहार ए य केवलिआहार ए य’ तद्यथा—छद्मस्थाहारकश्च केवल्याहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति—‘छउमत्थ आहार ए णं भंते ! छउमत्थआहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?’ हे भदन्त ! छद्मस्थाहारकः खलु ‘छद्मस्थाहारक’ इति—छद्मस्थाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः—कालापेक्षया क्रियच्चिरं—क्रियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं खुट्ठागभवग्गहणं दुसमयऊणं’ जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं द्विसमयो न यावत्, क्षुल्लकभवग्रहणञ्च पट्यञ्चाशदधिक शतद्वयावलिकारूपं बोध्यम्, ‘उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं’ उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् छद्मस्थाहारकश्छद्मस्थाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र यद्यपि चतुः सामयिकी पञ्चसामयिकी च विग्रहगति भवति तथापि बाहुल्येन द्विसामयिकी त्रिसामयिकी वा प्रवर्तते न चतुः सामयिकी पञ्चसामयिकी

गौतमस्वामी—भगवन् ! आहारक जीव लगातार कितने समय तक आहारक पनेमें रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! आहारक जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार छद्मस्थ आहारक और केवली आहारक ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! छद्मस्थ आहारक निरन्तर कितने काल तक छद्मस्थ आहारक रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य दो समय कम क्षुद्र भवग्रहण जितने काल तक छद्मस्थ आहारक लगातार छद्मस्थ आहारक पनेमें रहता है । क्षुद्र भव या क्षुल्लक भवग्रहण दो सौ छप्पन आवलिका रूप समझना चाहिए । उत्कृष्ट असंख्यात काल तक छद्मस्थ आहारक निरन्तर छद्मस्थ आहारक रहता है ।

विग्रहगति यद्यपि चार और पांच समय की भी होती है, तथापि बहुता-

श्री गौतमस्वामी—ભગવન્ ! આહારક જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી આહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આહારક જીવ બે પ્રકારના હોય છે. તે આ પ્રકારે—છદ્મસ્થ આહારક અને કેવલી આહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વामी—હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ આહારક નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી છદ્મસ્થ આહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય બે સમય ઓછા ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ જેટલા સમય સુધી છદ્મસ્થ આહારક નિરન્તર છદ્મસ્થ આહારક પણામાં રહે છે. ક્ષુદ્રભવવા ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ બસોછપ્પન આવલિકારૂપ સમજવો જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી છદ્મસ્થ આહારક નિરન્તર છદ્મસ્થ આહારક રહે છે.

વિગ્રહગતિ યદ્યપિ ચાર અને પાંચ સમયની પણ હોય છે. છતાં પણ બહુતાયતથી

વા પ્રવર્તેતે તસ્માન્નાસ્તિમે દ્વેવિગ્રહગતી વિવક્ષિતે, તત્ત્રોત્કૃષ્ટેન ત્રિસપ્તયિક્ત્યાં વિગ્રહગતૌ આદ્યૌ
દ્વૌસમયૌ અનાહારકાદિત્યાહારકત્વપ્રરૂપણેતાભ્યાં કિશ્ચિદૂનં ક્ષુલ્લકભવગ્રહણમુક્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન
અસંખ્યેયં કાલં યાવત્ તદનન્તરન્તુ નિયમેન વિગ્રહગતિર્ભવતિ વિગ્રહગતૌ ચાનાહારકત્વં ભવતિ,
અતएવાનન્તં કાલં યાવદિતિ નોક્તમ્, તમેવાસંખ્યેયકાલં કાલક્ષેત્રાભ્યાં નિર્વક્તિ—‘અસંખેજ્જાઓ
ઉત્સર્પિણીઓ સર્પિણીઓ કાલઓ’ અસંખ્યેયા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ કાલાપેક્ષયા
અવસેયાઃ, ‘સ્વેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જા ભાગં’ ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેય-
ભાગં યાવત્ ઇત્યવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવલિ આહારણ ણં મંતે ! કેવલિ આહારણ્તિ
કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! કેવલી આહારકઃ ક્વલુ કેવલ્યાહારક ઇતિ—કેવલ્યાહર-
કત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા કિયલ્લિચરં—કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમ્ ભવતિ—

યત સે વહ દો યા તીન સમય કી હી હોતી હૈ, ચાર યા પાંચ સમય કી નહીં
હોતી । અતઃ યહાં ચાર ઔર પાંચ સમય કી વિગ્રહ ગતિ વિવક્ષિત નહીં હૈ ।
અતएવ જવ તીન સમય કી વિગ્રહગતિ હોતી હૈ તવ જીવ આદિ કે દો સમયોં તક
અનાહારક રહતા હૈ, અતएવ આહારકત્વ કી પ્રરૂપણા મેં ડન દો સમયોં સે ન્યૂન
ક્ષુદ્ર ભવગ્રહણ કા કથન કિયા ગયા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ તક આહારક
રહતા હૈ, તત્પશ્ચાત્ નિયમ સે વિગ્રહ ગતિ હોતી હૈ ઔર વિગ્રહ ગતિ મેં અના-
હારક પર્યાય હો જાતી હૈ । હસી કારણ યહાં અનન્ત કાલ નહીં કહા હૈ । અવ
ડસ અસંખ્યાત કાલ કો કાલ ઔર ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે સ્પષ્ટ કરતે હૈ—વહ અસં-
ખ્યાત કાલ કાલ કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી—અવસર્પિણી રૂપ જાનના
ચાહિએ ઔર ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ સમજ્ઞના ચાહિએ ।
અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કા સ્પષ્ટી કરણ પહેલે ક્રિયા જા ચુકા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કેવલી આહારક કિતને કાલ તક નિરન્તર કેવલી

તે ઝે અગર ત્રણ સમયની હોય છે, ચાર અગર પાંચ સમયની નથી હોતી. અહીં ચાર
અને પાંચ સમયની વિગ્રહગતિ વિવક્ષિત નથી. તેથી જ ન્યારે ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ હોય
છે ત્યારે જીવ આદિના ઝે સમય સુધી અનાહારક રહે છે, તેથી આહારકત્વની પ્રરૂપણામાં
ઝે બન્ને સમયોથી ન્યૂન ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણનું કથન કરાયેલું છે. ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ
સુધી આહારક રહે છે, તત્પશ્ચાત્ નિયમથી વિગ્રહ ગતિ થાય છે અને વિગ્રહગતિમાં
અનાહારક પર્યાય થઈ જાય છે. ઝે કારણે અહીં અનન્તકાળ કહેલ નથી હોવે તે અસં-
ખ્યાતકાળને કાલ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સ્પષ્ટ કરે છે—તે અસંખ્યાતકાળ કાળની અપે-
ક્ષાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી—અવસર્પિણી રૂપ જાણવો જોઈ ઝે અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાઝે
આંગળના અસંખ્યાતમે ભાગ સમજવો જોઈ ઝે. આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું
સ્પષ્ટીકરણ પહેલા કરાયેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેવલી આહારક કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર કેવલી

અવતિષ્ઠતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દેસુણં પુઠ્ઠવ-
કોટિં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશેનાં પૂર્વકોટિમ્ યાવત્ કેવલ્યાહારકઃ કેવલ્યાહારક-
ત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અણાહારણં મંતે ! અણાહાર-
ણત્તિ કાલઓ કેવલ્લિચરં હોઈ ?’ હે મદન્ત ! અનાહારકઃ સ્વલ્લ ‘અનાહારક ઇતિ-અનાહાર-
કત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા કિયચ્ચિરં-કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરં ભવતિ-
અવતિષ્ઠતે ?’ ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણાહારણં દુવિહે પણ્ણત્તે’ અનાહારકો
દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘તં જહા-છડમસ્થઅણાહારણં કેવલિઅણાહારણં ય’ તથથા-‘છડમસ્થાના-
હારકથ્થ, કેવલ્યાનાહારકથ્થ, તન્ન ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘છડમસ્થઅણાહારણં મંતે ! પુચ્છા’ હે
મદન્ત ! છડમસ્થાનાહારકઃ સ્વલ્લ છડમસ્થાનાહારકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિય-
ત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં

આહારક પનેમેં રહતા હૈ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ દેશેન કોટિ પૂર્વ તક
કેવલી આહારક નિરન્તર કેવલી આહારક પનેમેં રહતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! અનાહારક જીવ કિતને કાલ તક લગાતાર અના-
હારક પનેમેં રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાહારક દો પ્રકાર કે કહે હૈ, યથા-છડમસ્થ અના-
હારક ઔર કેવલી અનાહારક ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! છડમસ્થ અનાહારક નિરન્તર કિતને કાલ તક
છડમસ્થ અનાહારક પનેમેં રહતા હૈ ?

આહારક રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશેન કોટિપૂર્વ સુધી
કેવલી આહારક નિરન્તર કેવલી આહારક રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનાહારક ઔવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર અનાહારક
પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશેન કોટિપૂર્વ સુધી
કેવલી આહારક નિરન્તર કેવલી આહારક રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનાહારક ઔવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર અનાહારક
પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાહારક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-છડમસ્થ અનાહારક
અને કેવલી અનાહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! છડમસ્થ અનાહારક નિરન્તર કેટલા સમય સુધી
સુધી છડમસ્થ અનાહારક પણામાં રહે છે ?

एगं समयं, उक्कोसेणं दोसमया' जघन्येन एकं समयं यावद् उत्कृष्टेन द्वौ समयौ यावत् छद्मस्थानाहारकः खलु छद्मस्थानाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथाच त्रिसामयिकीं विग्रहगतिं ग्राथित्य उत्कृष्टेन द्वौ समयौ यावदिति विज्ञेयम्, चतुः सामयिकी पञ्चसामयिकी चात्र विग्रहगतिं न विवक्षतेति प्रागुक्तमेव, गौतमः पृच्छति—'केवलि अणाहारणं संते ! केवलि अणाहारएत्ति कालमो केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! केवल्यनाहारकः खलु 'केवल्यनाहारक' इति—केवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः—कालापेक्षया कियच्चिरं—कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति—भवतिष्ठते ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'केवलिअणाहारए दुविहे पणत्ते' केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा—सिद्धकेवलि अणाहारए य, भवत्थकेवलि अणाहारएय' तद्यथा—सिद्धकेवल्यनाहारकश्च भवस्थकेवल्यनाहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति—'सिद्धकेवलि अणाहारणं पुच्छा' हे भदन्त ! सिद्धकेवल्यनाहारकः खलु सिद्धकेवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः सिद्ध-

भगवान्—हे गौतम । जघन्य एक समय તક, ઉત્કૃષ્ટ દો સમય તક છદ્મસ્થ અનાહારક જીવ છદ્મસ્થ અનાહારક પર્યાયમેં રહતા હૈ । યહાં ત્રીન સમય ચાલી વિગ્રહગતિ કી અપેક્ષા સે ઉત્કૃષ્ટ દો સમય કા કથન કિયા ગયા હૈ । ચાર સમય ઓર પાંચ સમય ચાલી વિગ્રહ ગતિ યહાં વિવક્ષિત નહીં હૈ, યહ પહેલે હી કહ ચુકે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેવલી અનાહારક કિનને કાલ તક કેવલી અનાહારક રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કેવલી અનાહારક દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ, યથા—સિદ્ધ કેવલી અનાહારક ઓર ભવસ્થ કેવલી અનાહારક ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કેવલી અનાહારક કિતને કાલ તક સિદ્ધ કેવલી અનાહારક પનેમેં રહતે હૈ ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, અને ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સુધી છદ્મસ્થ અનાહારક એવ છદ્મસ્થ અનાહારક પણામાં રહે છે. અહીં ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટ સમય સુધીનું કથન કરાયેલું છે. ચાર સમય અને પાંચ સમયવાળી વિગ્રહગતિ અહીં વિવક્ષિત નથી, એ પહેલા જ કહી દિધેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેવલી અનાહારક કેટલા સમય સુધી કેવલી અનાહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે સિદ્ધ કેવલી અનાહારક, અને ભવસ્થ કેવલી અનાહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કેવલી અનાહારક કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ કેવલી અનાહારક, પણામાં રહે છે ?

કેવલ્યનાહારકઃ પ્રજ્ઞસઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘ભવત્યકેવલિ અણાહારણ્ ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભવસ્થ કેવલ્યનાહારકઃ સ્વલુ ભવસ્થ કેવલ્યનાહારકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ કિયત્કાલ-પર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘भवत्थ केवलि-अणाहारणं दुविहे पणत्ते’ भवस्स्थकेवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञसः, ‘तं जहा सजोगिभवत्थ-केवलि अणाहारणं भजोगिभवत्थ केवलि अणाहारणं य’ तद्यथा-सयोगिभवस्थ केवल्यनाहा-रकश्च अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति--‘सयोगि भवत्थ केवलियणा-हारणं मंते ! पुच्छा’ हे मदन्त ! सयोगिभवस्थ केवल्यनाहारकः स्वलु सयोगिभवस्थ केव-ल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भग-वानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अजघण्णमणुक्कोसेणं तिणिण समया’ अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयः समया अवसेयाः तथा च ते च त्रयः समयाः अष्टमासायिकस्य केवलिसमुद्घातस्य तृतीय

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્નાદિ અપર્યવસિત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કિતને કાલ તક ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, યથા સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક ઓર અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કિતને કાલ તક સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક પનેમેં રહતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ તોન સમય તક અનાહારક રહને કા યહ વિધાન કેવલિસમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા સે હૈં । આઠ સમય કે કેવલિ સમુ-દ્ઘાત કે તોસરે, ચૌથે ઓર પાંચવેં સમય મેં કેવલી અનાહારક દશા મેં રહતે હૈં હસમેં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ કા કોઈ વિકલ્પ નહીં હૈ ।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્નાદિ અપર્યવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કેટલા કાળ સુધી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના હોય છે જેમકે-સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક અને અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કેટલા કાળ સુધી સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય સુધી અનાહારક રહેવાનું આ વિધાન કેવલી સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી છે. આઠ સમયના કેવલી સમુદ્ઘાતના ત્રીજા થોથા અને પાંચમા સમયમાં કેવલી અનાહારક દશામાં રહે છે એમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો કોઈ વિકલ્પ નથી.

ચતુર્થ પશ્ચમરૂપા અવસેયાઃ, તસ્મિન્ સમયત્રયેપિ ભવતિ અનાહારકો નિયમાત્, ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘અજોગિભવસ્થ કેવલિઅણાદારણં પુચ્છા ?’ હે ભદન્ત ! અયોગિ ભવસ્થકેવલ્યનાહારકઃ खलु અયોગિ ભવસ્થ કેવલ્યનાહારકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति પુચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યેન ઉત્કુષ્ટેન ચાપિ અન્તર્મુહૂર્તં યાદત્ત અયોગિભવસ્થ કેવલ્યનાહારકઃ અયોગિભવસ્થ-કેવલ્યનાહારકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, ‘દારં ૧૪’ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ચતુર્દશમાહારક દ્વારં સમાપ્તમ્

ભાષાદ્વાર વક્તવ્યતા

મૂલમ્—ભાસણ પં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇણં સમયં, ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં, અભાસણ પં પુચ્છા, ગોયમા ! અભાસણ તિવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા—અણાદિણ વા અપજ્જવસિણ, અણાદિણ વા સપજ્જવસિણ, સાદિણ સપજ્જવસિણ, તત્થ પં જે સે સાદિણ વા સપજ્જવસિણ સે જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણ્ણપ્પદિ કાલો, દારં ૧૫, પરિત્તણ પં પુચ્છા, ગોયમા ! પરિત્તે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા—કાયપરિત્તે ય સંસારપરિત્તે ય, કાયપરિત્તેણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો, અસંખેજ્ઞાઓ ઉસ્સપ્પિણિઓ સપ્પિણીઓ, સંસારપરિત્તે પં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં જાવ અવહ્ણં પોગ્ગલપરિચટ્ટં દેસૂણં, અપરિત્તે પં પુચ્છા, ગોયમા ! અપરિત્તે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા—કાયઅપરિત્તે ય, સંસારઅપરિત્તે ય, કાયઅપરિત્તે પં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણ્ણસ્સદિ કાલો, સંસાર અપરિત્તેણં

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કિતને સમય તક અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક પનેમેં રહતે હેં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઔર ઉત્કુષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક અયોગી ભવસ્થ કે વલી અનાહારક લગાતાર અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક પનેમેં રહતે હેં ! (દાર ૧૪)

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કેટલા સમય સુધી અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક પણાયા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક નિરન્તર અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહે છે. (દાર ૧૪)

पुच्छा, गोयमा ! संसारअपरित्ते दुविहे पणत्ते, तं जहा-अणार्हए वा सपज्जवसिए, अणार्हए वा अपज्जवसिए, नो परित्ते नो अपरित्तेणं पुच्छा, गोयमा ! सार्हए अपज्जवसिए, दारं १६, पज्जत्तएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, अपज्जत्तएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तए णं पुच्छा, गोयमा ! सार्हए अपज्जवसिए, दारं १७, सुहुमेणं भंते ! सुहुमिच्छि पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुढवि कालो, बायरेणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, नो सुहुम नो बायरे णं पुच्छा, गोयमा ! सार्हए अपज्जवसिए, दारं १८, सण्णी णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, असण्णीणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो, नो सण्णी नो असण्णीणं पुच्छा, गोयमा ! सार्हए अपज्जवसिए, दारं १९, भवसिद्धिएणं पुच्छा, गोयमा ! अणार्हए सपज्जवसिए, अभवसिद्धिएणं पुच्छा, गोयमा ! अणार्हए अपज्जवसिए, नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिएणं पुच्छा, गोयमा ! सार्हए अपज्जवसिए, दारं २०, धम्मत्थिकाएणं पुच्छा, गोयमा ! सव्वद्धं, एवं जाव अट्ठासमए, दारं २१, चरिमेणं पुच्छा, गोयमा ! अणार्हए सपज्जवसिए, अचरिमेणं पुच्छा, गोयमा ! अचरिमे दुविहे पणत्ते, तं जहा-अणार्हए वा अपज्जवसिए, सार्हए वा अपज्जवसिए, दारं २२ ॥सू० १४॥

॥ पणवणाए भगवार्हए अट्टारसमं कायट्ठिइ नामपयं समत्तं ॥

छाया-भाषकः खलु पृच्छा, गौतम ! जयन्त्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्,

भाषाद्वार आदि

शब्दार्थ-(भासए णं पुच्छा ?) भाषक विषयक-प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं

भाषाद्वार आदि

शब्दार्थ-(भासाएणं पुच्छा ?) भाषक विषये प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एणं समयं, उक्कोसेणं

અભાષકઃ खलु पृच्छा, गौतम ! अभाषक स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु योऽसौ सादिको वा सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, द्वारम् १५, परीतकः खलु पृच्छा, गौतम ! परीतको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-कायपरीतश्च संसारपरीतश्च, काय-परीतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येय पृथिवीकालः, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, संसारपरीतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,

एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્ત-મુહૂર્ત તક ભાષક જીવ ભાષકપનેમેં રહતા હૈ (અભાસણ પું પુચ્છા ?) અભાષક કે સંબંધમેં-પુચ્છા ? (ગોયમા ! અભાસણ તિવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! અભાષક ત્રીન પ્રકાર કે કહે હૈ (તં જહા અણારીણ વા અપજ્જવસિણ અણાદીણ વા સાહણ સપજ્જવસિણ, સાહણ સપજ્જવસિણ) વે હસ પ્રકાર-અનાદિ અપર્યવસિત, અનાદિ સપર્યવસિત ઓર સાદિ સપર્યવસિત

(તત્થ ણં જે સે સાહણ સપજ્જવસિણ) उन से से जो सादि सपर्यवसित है और (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उक्कोसेणं वणफ्ह कालो) उत्कृष्ट वनस्पति काल तक आभाषक रहता है (द्वार १५)

(परित्तणं પુચ્છા ?) પરિતવિષયક-પુચ્છા ? (ગોયમા ! પરિત્તે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા કાયપરિત્તે ચ, સંસારપરિત્તે ચ) હૈ ગૌતમ ! પરિત્ત દો પ્રકાર કે કહે હૈ, યથા-કાયપરિત્ત ઓર સંસાર પરિત્ત (કાયપરિત્તે ણં પુચ્છા ?) કાયપરીત વિષયક-પુચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક (ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો) ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વી કાલ તક (અસંખેજ્જાઓ ઉદસપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સંસારપરિત્તે ણં પુચ્છા ?)

અંતોમુહુત્તં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત મુધી લાપકલ્પ લાપકપણામાં રહે છે (અભાસણ પુચ્છા ?) અભાષક સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અભાસણ દુવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! અભાષક બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા-અણાદીણ વા અપજ્જવસિણ અણાદીણ વા સપજ્જવસિણ સાહણ સપજ્જવસિણ) તેઓ આ પ્રકારે સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત.

(તત્થ ણં જે સે સાહણ સપજ્જવસિણ) તેઓમાંથી જે સાદિ સપર્યવસિત છે (સે જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત મુધી, (ઉક્કોસેણં વણફહ કાલો) ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ મુધી અભાષક રહે છે. (દ્વાર ૧૫)

(પરિત્તણ પુચ્છા ?) પરીતવિષય-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! પરિત્તે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા કાયપરિત્તેય, સંસારપરિત્તેય) હૈ ગૌતમ ! પરિત્ત બે પ્રકારના છે, જેમકે કાયપરિત્ત અને સંસારપરિત્ત (કાયપરિત્તેણં પુચ્છા ?) કાયપરિત્ત સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત મુધી (ઉક્કોસેણ પુઢવિકાલો) ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વી કાલ મુધી (અસંખેજ્જાઓ ઉદસપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (સંસારપરિત્તેણં પુચ્છા ?)

ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલમ્, યાવદ્ અપાર્દ્ધં પુદ્ગલપરિવર્તે દેશોનમ્, અપરીતઃ खलु पृच्छा ? ગૌતમ ! અપરીતો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા-કાયાપરીતશ્ચ સંસારાપરીતશ્ચ, કાયાપરીતઃ खलु पृच्छा, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાલઃ, સંસારાપરીતઃ खलु पृच्छा, ગૌતમ ! સંસારાપરીતો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા-અનાદિકોવા સપર્યવસિતઃ, અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, નો પરીતઃ નો અપરીતઃ खलु पृच्छा, ગૌતમ ! સાદિકોऽપર્યવસિતઃ, દ્વારમ્ ૧૬, પર્યાપ્તકઃ खलु पृच्छा, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકમ્,

સંસારપરીતવિષયક-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણે ણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક (ઉક્કોસેણં અર્ણતં કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તક (જાવ યાવત્) (અવહૂં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં) દેશોન અપાર્દ્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન

(અપરિત્તે ણં પુચ્છા ?) અપરીતવિષયક-પૃચ્છા (ગોયમા ! અપરિત્તે દુવિદ્ધે પણ્ણત્તે) હેગૌતમ ! અપરીત દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (કાયઅપરિત્તે ય, સંસારઅપરિત્તે ય) કાયઅપરીત ઓર સંસાર અપરીત (કાયઅપરિત્તે ણં પુચ્છા ?) કાયઅપરિત સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઈ કાલો) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ (સંસાર અપરિત્તે ણં પુચ્છા ?) સંસાર-અપરીત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સંસાર અપરિત્તે દુવિદ્ધે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સંસાર-અપરીત દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (અણાદીં વા અપજ્જવસિં) અનાદિ અપર્યવસિત ઓર (અણાદીં વા સપજ્જવસિં,) અનાદિ સપર્યવસિત

(નોપરિત્તે નોઅપરિત્તે ણં પુચ્છા ?) નોપરીત નોઅપરીત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાઈં અપજ્જવસિં) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત (દ્વાર ૧૬)

સંસારપરિત્ત સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત મુધી (ઉક્કોસેણં અર્ણત કાલં) ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ મુધી (જાવ) યાવત્ (અવહૂં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં) દેશોન અપાર્દ્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન.

(અપરિત્તેણં પુચ્છા ?) અપરિત વિષે-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અપરિત્તે દુવિદ્ધે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અપરિત બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (કાયઅપરિત્તેય, સંસાર અપરિત્તે ય) કાયઅપરીત અને સંસાર અપરીત (કાયઅપરિત્તેણં પુચ્છા) કાય અપરીત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઈકાલો) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ (સંસાર અપરિત્તેણં પુચ્છા ?) સંસાર-અપરિત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સંસાર અપરિત્તે દુવિદ્ધે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સંસાર-અપરીત બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (અણાદીં વા અપજ્જવસિં, અણાદીં વા સપજ્જવસિં) અનાદિ અપર્યવસિત, અને અનાદિ સપર્યવસિત (નોપરિત્તે નો અપરિત્તે ણં પુચ્છા ?) નોઅપરિત નોઅપરીત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાઈં અપજ્જવસિં) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત, (દ્વાર ૧૬)

અપર્યાપ્તકઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, નો પર્યાપ્તકો નો અપર્યાપ્તકઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સાદિહોડપર્યવસિતઃ, દ્વા(મ્ ૧૭, સૂક્ષ્મઃ સ્વલુ મદન્ત ! ઇતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેય પૃથિવી કાલઃ, વાદરઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયં કાલં

(પજ્જત્તણ્ણં પુચ્છા ? પર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક (ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાદિરેગં) ઉત્કૃષ્ટ કુલ્લ અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ તક (અપજ્જત્તણ્ણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન ! (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત તક

(નો પજ્જત્તણ્ણં નો અપજ્જત્તણ્ણં પુચ્છા ?) નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન ! (ગોયમા ! સાદીણ અપજ્જવસિણ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત (દ્વાર ૧૭)

(સુહુમેણં મંતે ! સુહુમિત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવ કિતને કાલ તક સૂક્ષ્મપનેમેં રહતા હૈ, એસા પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક (ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો) ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વી કાલ પર્યન્ત

(વાદરેણં પુચ્છા ?) વાદર જીવ કિતને કાલ તક વાદરપનેમેં રહતા હૈ, એસા પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ તક (જાવ સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ માગં) યાવત્ ક્ષેત્ર સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે માગ

(પજ્જત્તણ્ણં પુચ્છા ?) પર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને (ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાદિરેગં) ઉત્કૃષ્ટ કાંકર અધિક સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સુધી.

(અપજ્જત્તણ્ણં પુચ્છા ?) અપર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી.

(નો પજ્જત્તણ્ણં નો અપજ્જત્તણ્ણં પુચ્છા ?) નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીણ અપજ્જવસિણ) હે ગૌતમ ! સાદી અપર્યવસિત. (દ્વાર ૧૭)

(સુહુમેણં મંતે ! સુહુમેત્તિ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવ કેટલા કાળ સુધી સૂક્ષ્મ પણુમાં રહે છે. એવો પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો) ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વીકાલ સુધી.

(વાદરેણં પુચ્છા ?) વાદર જીવ કેટલા સમય સુધી વાદર પણુમાં રહે છે. એવો પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (જાવ સેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ માગં) યાવત્ ક્ષેત્રથી અશુલ્લનો અસંખ્યાતમે ભાગ.

યાવત્ ક્ષેત્રતઃ અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાતમ્, નો સૂક્ષ્મ નો વાદરઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સાદિકોઽપર્યવસિતઃ, દ્વારમ્ ૧૮, સંજ્ઞી સ્વલુ ભદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકમ્, અરાંજી સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાલઃ, નો સંજ્ઞી નો અમંજી સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સાદિકોઽપર્યવસિતઃ, દ્વારમ્ ૧૯, ભવસિદ્ધિકઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અનાદિકઃ સપર્યવસિતઃ, અભવસિદ્ધિકઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અનાદિકોઽપર્યવસિતઃ, નો ભવસિદ્ધિકો નો અભવ-

(નોસુહુમ-નોવાદરે ણં પુચ્છા ?) નોમૂક્ષ્મ નોવાદર સંબંધી પ્રશ્ન ! (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત (દ્વાર ૧૮)

(સણ્ણી ણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોપમસતપુહુત્તં સાતિરેકં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સૌ પૃથક્ત્વ સાગરોપમ સે ક્કુચ્છ અધિક કાલ તક સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર સંજ્ઞી પનેમ્ રહતા હૈ

(અસણ્ણી ણં પુચ્છા ?) અસંજ્ઞીવિષયક-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો) ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ

(નો સણ્ણી નો અસણ્ણી ણં પુચ્છા ?) નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી વિષયક પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત । (દ્વાર ૧૯)

(ભવસિદ્ધિએ ણં પુચ્છા ?) ભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણાદીએ સપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અનાદિ સાન્ત (અભવસિદ્ધિએ ણં પુચ્છા ?), અભવ સિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અનાદિ અપર્યવસિત

(નોસુહુમ-નોવાદરેણં પુચ્છા ?) નોમૂક્ષ્મ નોવાદર સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત. (દ્વાર ૧૮)

(સણ્ણી ણં મંતે ! પુચ્છા ?) નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી વિષયક પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોપમસતપુહુત્તં સાતિરેકં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સૌ પૃથક્ત્વ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક કાળ સુધી સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર સંજ્ઞી પણામાં રહે છે.

(અસણ્ણી ણં પુચ્છા ?) અસંજ્ઞી વિષે પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત વને (ઉક્કોસેણં વણસ્સઙ્કાલો) ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ પર્યન્ત.

(નો સણ્ણી નો અસણ્ણી ણં પુચ્છા ?) નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી વિષયક પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત. (દ્વાર ૧૯)

(ભવસિદ્ધિએ ણં પુચ્છા ?) ભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણાદીએ સપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અનાદિસાન્ત (અભવસિદ્ધિએ ણં પુચ્છા ?) અભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અનાદિ અપર્યવસિત.

સિદ્ધિક્ષકઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સાદિકોઽપર્યવસિતઃ, દ્વારમ્ ૨૦, ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્ગદ્વા, એવં યાવદ્ અદ્વાસમયઃ, દ્વારમ્ ૨૧, ચરમઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અનાદિકઃ સપર્યવસિતઃ, અચરમઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અચરમો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-અનાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, દ્વારમ્ ૨૨, ॥ સૂ. ૧૪ ॥

इति प्रज्ञापनायां भगवत्याम् अष्टादशं कायस्थितिनामपदं समाप्तम्

ટીકા-પૂર્વમાહારકદ્વારં પ્રરૂપિતમ્ અથ તત્ક્રમાદાગતં પચ્ચદશં ભાષકાદિદ્વારં પ્રરૂપયિતુ-માહ-‘ભાસણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! ભાષકઃ સ્વલુ ભાષકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા

(નો ભવસિદ્ધિએ નો અભવસિદ્ધિએ ણં પુચ્છા ?) નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત (દ્વાર ૨૦)

(ધમ્મત્થિકાણે ણં પુચ્છા ?) ધર્માસ્તિકાય કિતને કાલ તક ધર્માસ્તિકાય પનેમેં રહતા હૈ, યહ પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સન્વહં) હે ગૌતમ ! સદા કાલ (એવં જાવ અદ્વાસમે) હસી પ્રકાર યાવત્ અદ્વાસમે. (દ્વાર ૨૧)

(ચરિમે ણં પુચ્છા ?) ચરમ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણાદીએ સપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અનાદિ સપર્યવસિત (અચરિમે ણં પુચ્છા ?) અચરમ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અચરિમે દુવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અચરમ દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-અણાદીએ વા અપજ્જવસિએ, સાદીએ વા અપજ્જવસિએ) વે હસ પ્રકાર અનાદિ અપર્યવસિત ઓર સાદિ અપર્યવસિત (દ્વાર ૨૨)

કાયસ્થિતિપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પહેલે આહારક દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી ગઈ, અવ ક્રમ પ્રાપ્ત પન્દ્રહવેં ભાષક આદિ દ્વારોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

(નો ભવસિદ્ધિએ નો અભવસિદ્ધિએ પુચ્છા ?) નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સાદીએ અપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! સાદી અપર્યવસિત (દ્વાર ૨૨)

(ધમ્મત્થિકાણં પુચ્છા ?) ધર્માસ્તિકાય કેટલા કાળ સુ ધર્માસ્તિકાય પળામાં રહે છે, એ પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સન્વહં) હે ગૌતમ ! સદાકાળ (એવં જાવ અદ્વા સમે) એ પ્રકારે યાવત્ અદ્વા સમે (દ્વાર ૨૧)

(ચરિમેં પુચ્છા ? ચરમ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અણાદીએ સપજ્જવસિએ) હે ગૌતમ ! અનાદિ સપર્યવસિત.

(અચરિમેં પુચ્છા ? અચરમ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અચરિમે દુવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અચરમ એ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા-અણાદીએ વા અપજ્જવસિએ સાદીએ વા અપજ્જવસિએ) તે આ પ્રકારે અનાદિ અપર્યવસિત, અને સાદી અપર્યવસિત. (દ્વાર ૨૨)

કાયસ્થિતિપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પહેલા આહારક દ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ, હવે ક્રમ પ્રાપ્ત પંદરમાં ભાષક

ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं’ जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावद् भाषको भाषकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र भाषकस्य जघन्येन एकसमयत्वम् उत्कृष्टेन आन्तर्मुहूर्तिरुत्तञ्च वचोयोगिन इवावगन्तव्यम्, गौतमः पृच्छति—‘अभासए णं पुच्छा’ हे भदन्त ! अभाषकः खलु अभाषकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया क्रियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अभासए तिविहे पण्णत्ते’ अभाषकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए, साइए वा सपज्जासिए’ तद्यथा—अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितश्च, तत्र या कदाचिदपि न भाषकत्वं प्राप्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, यस्तावद् भाषकत्वं प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्यवसितः, यस्तु भाषको भूत्वा पुनरपि अभाषको भवति स सादिसपर्यवसित उच्यते ‘तत्थ णं जेसे साइए वा सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणप्फइकालो’ तत्र—अनाद्यपर्यवसित—अनादिसपर्यवसित—सादिसपर्यवसितेषु मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितोऽभाषको भवति स

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—भगवन् ! भाषक जीव निरन्तर कितने काल तक भाषक पर्याय से युक्त रहता है ?

‘भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक भाषक जीव लगातार भाषक पर्याय से युक्त बना रहता है । यहां भाषक का जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक निरन्तर रहना जो बतलाया गया है, वह वचनयोगी की अपेक्षा से समझना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अभाषक जीव अभाषक पर्याय वाला निरन्तर कितने काल तक रहता है ?

‘भगवान्—हे गौतम ! अभाषक तीन प्रकार के होते हैं, यथा—अनादि अपर्यवસિત, અનાદિ સપર્યવસિત, और सादि सपर्यवसित, जिस्ने अतीत कालमें

આદિદારોની પ્રશ્નણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાષક જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી ભાષક પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ભાષક જીવ નિરન્તર ભાષક પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે. અહીં ભાષકનું જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી નિરન્તર રહેવાનું જે બતાવ્યું છે, તે વચનયોગની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અભાષક જીવ અભાષક પર્યાયવાળા નિરન્તર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અભાષક ત્રણ પ્રકારના હોય છે—જેમ કે—અનાદિ, અપર્ય-

જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાલઃ—અનન્તકાલં યાવદ્ इत्यर्थः, વનસ્પતિકાલ-
સ્તાવત્—‘અણંતાઓ ઉત્સર્પિણીઓ સર્પિણીઓ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અણંતાલોગા અસંસ્વેજા
પોગલપરિચ્છા, તેણં પોગલપરિચ્છા આવલિયાઈ અસંસ્વેજાઈ ભાગો’ इत्येवरूपः પ્રતિપાદિતઃ,
તથા ચ સાદિ સપર્યવસિતોઽભાષકઃ અભાષકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્-
તિષ્ઠતે ભાષિત્વાકિશ્ચિત્કાલમવસ્થાય પુનરભાષકત્વોપલબ્ધેઃ, અથવા દ્વીન્દ્રિયાદિભાષક એકે-
ન્દ્રિયાદિષુ અભાષકેષૂત્પન્ન તત્ર ચાન્તર્મુહૂર્ત જીવિત્વા ભૂયોઽપિ યદા યદા દ્વીન્દ્રિયાદિરેવોત્પન્નતે

કभी ભાષક પર્યાય પ્રાપ્ત નહીં ક્રિયા હો અને જો ભવિષ્ય મેં મી કभी
ભાષકપના પ્રાપ્ત નહીં કર સકેગા વહ અનાદિ અપર્યવસિત અભાષક કહલાતા
હૈ જિસને અતીત કાલમેં ભાષકપર્યાય પ્રાપ્ત નહીં કી કિન્તુ ભવિષ્યમેં પ્રાપ્ત
કરેગા વહ અનાદિ સપર્યવસિત અભાષક કહલાતા હૈ। જો ભાષક
હોકર ફિર અભાષક હો ગયા હૈ વહ સાદિ સપર્યવસિત અભાષક કહલાતા
હૈ। इन तीन प्रकार के अभाषकों में से जो सादि सान्त अभाषक है,
वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट वनस्पति काल तक अभाषक
रहता है। वनस्पतिकाल काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी एवं अवसर्पिणी
कहा गया है और क्षेत्र से अनन्त लोक अर्थात् असंख्यान पुद्गलपरावर्तन
परिमाण कहा है। वे पुद्गलपरावर्तन भी आवलिका के असंख्यातवे भाग
प्रमाण हैं। इस प्रकार सादि सपर्यवसित अभाषक निरन्तर अभाषक पर्याय
से युक्त जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक रहता है, फिर भाषक बन जाता है और
फिर अभाषक हो जाता है। अथवा द्वीन्द्रिय आदि भाषक जीव एकेन्द्रिय अभा-
षकों में उत्पन्न होकर और वहां अन्तर्मुहूर्त तक जीवित रहकर फिर द्वीन्द्रि-
यादि भाषक रूप में उत्पन्न होता है, उस समय जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक अभा-

વસિત, અનાદિ સપર્યવસિત, સાદિ સપર્યવસિત ભૂતકાળમાં કયારેય ભાષક પર્યાય પ્રાપ્ત
કરેલ હોય અને ભવિષ્યમાં પણ કરી શકે નહીં તે અનાદિ અપર્યવસિત અભાષક
કહેવાય છે. તથા જેણે ભૂતકાળમાં ભાષક પર્યાય પ્રાપ્ત કરેલ ન હોય પણ ભવિષ્યમાં
પ્રાપ્ત કરી શકે તે અનાદિ સપર્યવસિત અભાષક કહેવાય છે. જે ભાષક થઈને
પત્રી અભાષક થઈ ગયેલ છે, તે સાદિ સપર્યવસિત અભાષક કહેવાય છે. આ ત્રણ પ્રકારના
અભાષકોમાંથી જે સાદિસાન્ત અભાષક છે. જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વન-
સ્પતિકાળ સુધી અભાષક રહે છે. વનસ્પતિકાળ કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી
તેમજ અવસર્પિણી કહેલ છે અને ક્ષેત્રથી અનન્તલોક અર્થાત્ અસંખ્યાત પુદ્ગલ
પરાવર્તન પરિમાણ કહેલ છે, તે પુદ્ગલ પરાવર્તન પણ આવલિકાના અસંખ્યાત ભાગ
પ્રમાણ છે. એ પ્રકારે સાદિ સપર્યવસિત અનિરન્તર અભાષક પર્યાયથી યુક્ત

તદા જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમભાષકો ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અનન્તકાલરૂપ પ્રાગુક્ત વનસ્પતિકાલ-
પર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠિતે 'દારં ૧૫' પञ्चदशं ભાષકદ્વારં સમાપ્તમ્,

અથ પરીતદ્વારં પ્રરૂપયિતુયાદ્—'પરિત્તેષાં પુચ્છા' હે મહન્ત ! પરીતઃ સ્વલુ પરીતત્વ
પર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवा-
नाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'परित्ते दुविहे पण्णत्ते' परीतो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-
कायपरित्ते य संसारपरित्तेय' तद्यथा—कायपरीतश्च, संसारपरीतश्च, तत्र प्रत्येकशरीरी काय
परीतो व्यपदिश्यते, सम्यक्त्वादिना कृतपरिमितसंसारस्तु संसारपरीतो व्यपदिश्यते, तत्र
गौतम ! पृच्छति—'कायपरित्ते णं पृच्छा ?' कायपरीतः स्वलु प्रत्येकशरीरी कायपरीतत्वपर्याय-
विशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठतે ? इति पृच्छा, भगवानाह—
'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जइकालो पुढविकालो'

ષક રહતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વોક્ત અનન્ત કાલ અર્થાત્ વનસ્પતિકાલ તક લગાતાર
અભાષક બના રહતા હૈ । (દ્વાર ૧૫)

ભાષક દ્વાર કે પશ્ચાત્ પરીત દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પરીત જીવ કિતને કાલ તક નિરન્તર પરીત પર્યાય
સે યુક્ત બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પરીત જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર—કાય-
પરીત ઓર સંસારપરીત પ્રત્યેકશરીરી જીવ કાયપરીત કહલાતા હૈ ઓર જિસને
સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત કરકે અપને ભવપ્રમાણ કો પરિમિત કર લિયા હો વહ સંસા-
રપરીત કહલાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કાયપરીત અર્થાત્ પ્રત્યેક શરીરી જીવ કિતને

જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, પછી ભાષક બની જાય છે અને પાછા અભાષક થઈ
જાય છે. અથવા ક્ષીન્દ્રિય આદિ ભાષક જીવ એકેન્દ્રિય અભાષકોમાં ઉત્પન્ન થઈને અને
ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જીવિત રહીને પછી ક્ષીન્દ્રિયાદિ ભાષક રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે
સમયે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અભાષક રહે છે ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વોક્ત અનન્તકાળ અર્થાત્
વનસ્પતિકાળ સુધી નિરન્તર અભાષક બની રહે છે. (દ્વાર ૧૫)

ભાષકદ્વાર પછી પરીતદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર પરીતપર્યાયથી
યુક્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પરીત જીવ બે પ્રકારના હોય છે—તેઓ આ પ્રકારે—કાય-
પરીત અને સંસારપરીત પ્રત્યેક શરીરી જીવ કાયપરીત કહેવાય છે અને જેણે સમ્યક્ત્વ
આદિ પ્રાપ્ત કરીને ચેતાના ભાગ્યમયને પરિમિત કરી લીધેલ છે તે સંસારપરીત કહેવાય છે.

જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત્ત્મ, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયકાલઃ પૃથિવીકાલઃ અવસેયઃ, તથા ચ કાયપરીતો જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત્ત્મ યથા ક્ષિદ્ નિગોદાદુદ્ધૃત્ય યદા પ્રત્યેકશરીરિષુ ઉત્પદ્ય તત્ર ચાન્તર્મુહર્ત્ત્મ-મવસ્થાય પુનરપિ નિગોદેષૂત્પદ્યતે તદાઽવસેયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ કાયપરીતોઽસંખ્યેયં કાલં યાવત્ સ્વપર્યાયવિશિષ્ટો નિરન્તરમવતિષ્ઠતૈ, અસંખ્યેયકાલસ્તુ પૃથિવીકાલરૂપો વોધ્યઃ, યાવાન્ પૃથિવીકાયિકકાયસ્થિતિ કાલ સ્ત્રાવાનિત્યર્થઃ, તમેવાસંખ્યેયકાલાત્મકપૃથિવીકાલં નિર્વક્તિ—‘અસંખેજ્ઞાઓ ઉસ્મપ્પિણીઓસપ્પિણીઓ’ અસંખ્યેયા ઉત્સર્પિણ્યત્સર્પિણ્યોઽવસેયાઃ પૃથિવીકાલરૂપા इत्यर्थः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સંસારપરિત્તેણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સંસારપરીતઃ—સમ્યક્ત્વાદિના કૃતપરિમિતસંસારપરીતત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उकोसेणं अणंतं कालं जाव अवहुं, पोग्गलपरियहुं देसुणं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन काल तक कायपरीत पर्याय बाला बना रहता है ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત્ત્મ તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ પૃથ્વી કાલ સમજના ચાહિય. કોઈ જીવ નિગોદ સે નિકલ કર પ્રત્યેક શરીર રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર વહાં અન્તર્મુહર્ત્ત્મ તક જીવિત રહકર ફિર નિગોદ મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, ઉસ સમય વહ અન્તર્મુહર્ત્ત્મ તક હી કાયપરીત રહતા હૈ. અતઁવ યહાં કાયપરીત પર્યાય કા જઘન્ય અવસ્થાન અન્તર્મુહર્ત્ત્મ કા કહા હૈ. ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે કાયપરીત અસંખ્યાત કાલ તક કાયપરીત અવસ્થા મેં નિરન્તર રહતા હૈ. યહાં અસંખ્યાત કાલ પૃથ્વીકાય કી કાલસ્થિતિ કા જિતના જાનના ચાહિય. ઉસ અસંખ્યાત કાલ કા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હૈ—અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી જિતના પૃથ્વી કાલ યહાં અસંખ્યાત કાલ વિવક્ષિત યાવત્ અસંખ્યાત લોક હૈ.

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! સંસારપરીત જીવ નિરન્તર કિતને કાલ તક

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કાયપરીત અર્થાત્ પ્રત્યેક શરીરી જીવ કેટલા કાળ સુધી કાયપરીત પર્યાયવાળા બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત્ત્મ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ—પૃથ્વીકાલ સમજવો જોઈએ. કોઈ જીવ નિગોદથી નિકળીને પ્રત્યેક શરીર રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અન્તર્મુહર્ત્ત્મ સુધી જીવિત રહીને પછી નિગોદમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે સમયે અન્તર્મુહર્ત્ત્મ સુધી જ કાયપરીત રહે છે. તેથી જ અહીં કાયપરીત પર્યાયનું જઘન્ય અવસ્થાન અન્તર્મુહર્ત્ત્મ કહ્યું છે. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી કાયપરીત અસંખ્યાતકાળ સુધી કાયપરીત અવસ્થામાં નિરન્તર રહે છે. અહીં અસંખ્યાત કાળ પૃથ્વીકાયની કાલ સ્થિતિના કાળ જેટલો જાણવો જોઈએ એ પ્રકારે અસંખ્યાતકાળનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી જેટલો પૃથ્વીકાળ અહીં અસંખ્યાતકાળ વિવક્ષિત યાવત્ અસંખ્યાતલોક છે.

અનન્ત કાલં યાવત્ સંસારપરીતઃ સંસારપરીતત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તમે-
વાનન્તકાલં નિર્વક્તિ-યાવત્-અનન્તા ઉત્સર્પિણ્યસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અપાર્ધ પુદ્ગલપરિ-
વર્તે દેશોનં યાવદિત્યર્થઃ, તતઃ પરમાદ્યં મુક્તિગમનાદિતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અપરિત્તેણં
પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અપરીતઃ સ્વલુ અપરીતત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કાલાપેક્ષયા કિયત્કાલ-
પર્યન્તમ્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘अपरित्ते दुविहे
षण्णत्ते’ અપરીતો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા-કાયઅપરિત્તે ય, સંસાર અપરિત્તે ય’ તથા-
કાયાપરીતશ્ચ, સંસારાપરીતશ્ચ, તત્ર અનન્તકાયિકઃ કાયાપરીતો વ્યપદિશ્યતે, સમ્યક્ત્વાદિના
અકૃતપરિમિતસંસારઃ સંસારાપરીત ઉચ્યતે, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કાયઅપરિત્તેણં પુચ્છા’
હે મદન્ત ! કાયાપરીતઃ સ્વલુ કાયાપરીતત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તર-
મવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं
संसार परीत पनेमै रहता है ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કાલ તક ઓર ઉત્ક્રાંટ અનન્ત કાલ
તક યાવત્ સંસારપરીત જીવ સંસારપરીત પનેમૈ રહતા હૈ । વહ અનન્ત કાલ કાલ
કી અપેક્ષા અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી રૂપ સમજના યાહિયે ઓર ક્ષેત્ર કી
અપેક્ષા સે દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન પ્રમાણ । આશય યહ હૈ કિ હતને કાલ
વ્યતીત હોને પર સંસારપરીત જીવ અવશ્ય હી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરલેતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપરીત જીવ કિતને કાલ તક અપરીત પર્યાય
વાલા બના રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અપરીત દો પ્રકાર કે કહે હૈ, યથા-કાય-અપરીત ઓર
સંસાર-અપરીત । અનન્ત-કાયિક જીવ કાય-અપરીત કહલાતા હૈ ઓર જિસને
સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરકે સંસાર કો પરિમિત નહીં કિયા હૈ, વહ સંસાર-અપરીત
કહલાતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ । સંસારપરીત જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી સંસાર-
પરીત પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તકાળ સુધી અને ઉત્ક્રાંટ અનન્તકાળ
સુધી યાવત્ સંસારપરીત જીવ સંસારપરીત રહે છે. તે અનન્તકાળ કાળની અપેક્ષાએ
અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી રૂપ સમજવો જોઈએ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ દેશોન
અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત પ્રમાણ આશય એ છે કે એટલો કાળ વ્યતીત થયા બાદ સંસાર-
પરીત જીવ અવશ્ય જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી અપરીત પર્યાયવાળા
બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અપરીત બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ-કાય-અપરીત અને
સંસાર-અપરીત અનન્તકાયિક જીવ કાયઅપરીત કહેવાય છે અને જેણે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત

વળસ્સકાલો' જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્ત્વ ઉત્કૃષ્ટેન વનસ્પતિકાલ:-અનન્તકાલપર્યન્તમિત્યર્થઃ
કાયાપરીતઃ સ્વપર્યાયવિશિષ્ટો નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, તથા ચ કાયાપરીતઃ કશ્ચિદ્ યદા પ્રત્યેક-
શરીરિભ્ય ઉદ્વૃત્ય નિગોદેષુ ઉત્પદ્યતે તત્ર ચાન્તર્મુહૂર્ત્ત્વમવસ્થાય પુનરપિ પ્રત્યેકશરીરિષુ ઉત્પ-
દ્યતે તદા જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પૂર્વોક્તવનસ્પતિકાલાત્મકાનન્તકાલપર્યન્તં તતઃ
પરમવશ્યં તત્ ઉદ્વર્તનાસંભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સંસાર અપરિતે ધં પુચ્છા’ હે ભદન્ત !
સંસારાપરીતઃ-સંસારાપરીતત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति
પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંસાર અપરિતે દુવિદ્ધે પળ્લવે’ સંસારાપરીતો દ્વિવિધઃ
પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જદ્વા-અઞ્ઞાઈંણ વા સવજ્જવસિણ, અઞ્ઞાઈંણ વા અપજ્જવસિણ’ તથથા-અનાદિકો વા
સપર્યવસિતઃ અનાદિકો વા અપર્યવસિતશ્ચ, તત્ર યઃ કદાચિદપિ નો સંસારવ્યવચ્છેદં વિધાસ્યતિ
સોઽનાદ્યપર્યવસિતો વ્યપદિશ્યતે, ચસ્તુ સંસાર વ્યવચ્છેદં કરિણ્યતિ સોઽનાદિસપર્યવસિતો

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાય-અપરીત કિતને કાલ તક લગાતાર કાય-
અપરીત રહતા હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ તક
અર્થાત્ અનન્ત કાલ તક કાય અપરીત નિરન્ત કાયઅપરીત પર્યાય સે યુક્ત રહતા
હૈ । જવ કોઈ જીવ પ્રત્યેક શરીર સે ઉદ્વર્તન કરકે નિગોદ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ
ઔર વહાં અન્તર્મુહૂર્ત્ત તક ઠહર કર પુનઃ પ્રત્યેકશરીરી પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હો
જાતા હૈ, ઉસ સમય જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત હોતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ જિતના
અનન્ત કાલ સમજના ચાહિય, ઉસ કે વાદ અવશ્ય હી ઉદ્વર્તના હો જાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! સંસારાપરીત જીવ કિતને કાલ તક સંસારઅપરીત
પર્યાય વાલા રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંસારાપરીત દો પ્રકાર કે હૈં, યથા-અનાદિ સાન્ત ઔર
અનાદિ અનન્ત । જિસકે સંસાર કા કદાપિ વિચ્છેદ વહીં હોગા વહ અનાદિ

ઠરીને સંસારને પરિમિત નથી ઠરેલ, તે સંસાર અપરીત કહેવાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાયઅપરીત કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર કાયઅપરીત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી
અર્થાત્ અનન્તકાળ સુધી કાયઅપરીત નિરન્તર કાય અપરીત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. જ્યારે કોઈ
જીવ પ્રત્યેક શરીરથી ઉદ્વર્તન કરીને નિગોદમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત્ત
સુધી રહીને પુનઃ પ્રત્યેક શરીરી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે સમયે જઘન્ય અન્ત-
ર્મુહૂર્ત્ત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ જેટલો અનન્તકાળ સમજવો જોઈએ, તેના પછી
અવશ્ય ઉદ્વર્તના થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંસારઅપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી સંસાર
અપરીત પર્યાયવાળા રહે છે ?

વ્યપદિશ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નો પરિત્તે નો અપરિત્તે ણં પુચ્છા ?’ હે ભદ્રન્ત ? નો પરીતઃ નો અપરીતઃ સ્વલ્લુ નો પરીત—નો અપરીતત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ?’ ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સાઈએ અપજ્જવસિએ’ સાદિ-કોડપર્યવસિત સ્તાવદ્ નો પરીત નો અપરીતો ભવતિ, સવ સિદ્ધએ સાચપર્યવસિતો વ્યપ-દિશ્યતે, ‘દારં ૧૬’ ષોડશં પરીતદ્વારં સમાપ્તમ્ ।

અથ સપ્તદશં પર્યાપ્તદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘પજ્જતણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! પર્યાપ્તકઃ સ્વલ્લુ પર્યાપ્તકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ?’ ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં અંતોપુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાતિરેગં’ જઘ-ન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, તતઃ પરમપર્યાપ્તત્વપ્રાપ્તેઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમશતપૃથક્ત્વં સાતિરેકં યાવત્ પર્યાપ્તઃ પર્યાપ્તત્વપર્યાયવિશિષ્ટોડ્વ્યવચ્છેદેન અવતિષ્ઠતે, એતાવત્કાલપર્યન્તં પર્યાપ્ત-

અનન્ત સંસાર અપરીત કહલાતા હૈ ઓર જિસ કે સંસાર કા અન્ત કમીન કમી હો જાણગા, વહ અનાદિ સ્થાન્ત સંસાર અપરીત હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નોપરીત નોઅપરીત જીવ કિતને કાલ તક નોપ-રીત—નોઅપરીત પર્યાય વાલા રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નો પરીત નો અપરીત જીવ સાદિ અનન્ત હોતા હૈ, ક્યોંકિ, એસા જીવ સિદ્ધ હૈ ઓર ઉસ કા અન્ત કમી હોતા નહીં । (દ્વાર ૧૬)

અવ સત્તરહવેં પર્યાપ્ત દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક પર્યાપ્ત અપસ્થા મેં લગાતાર રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક સૌ

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંસાર અપરીત એ પ્રકારના છે, જેમકે અનાદિસાન્ત અને અનાદિઅનન્ત જેના સંસારનો ક્યારેય વિચ્છેદ નહીં થશે તે અનાદિ અનન્ત સંસાર અપ-રીત કહેવાય છે અને જેના સંસારનો અન્ત ક્યારેય થઈ જશે, તે અનાદિસાન્ત સંસારી અપરીયત કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નોપરીત નોઅપરીત એવ કેટલા કાળ સુધી નોપરીત નોઅપરીત પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નોપરીત નોઅપરીત એવ સાદિઅનન્ત હોય છે, કેમકે એવો એવ સિદ્ધ હોય છે અને તેનો અન્ત ક્યારેય હોતો નથી. (દ્વાર ૧૬)

હવે સત્તરમાં પર્યાપ્ત દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પર્યાપ્ત એવ કેટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિરન્તર રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈકે અધિક એ

લઘ્વવસ્થાનસંભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અપજ્જતણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તઃ સ્વલ્પ અપર્યાપ્તત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं’ जघन्येन उत्कृष्टेन च अन्तर्मुहूर्तं यावत् अपर्याप्तः अपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टो निरन्तरमवतिष्ठते ततः परमवश्यं पर्याप्तलब्धि-
 प्राप्तेः, गौतमः पृचछति-‘नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तएणं पुच्छा’ नो पर्याप्तो नो अपर्याप्तः
 स्वल्पो नो पर्याप्तस्त्व नो अपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ?
 इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘साईए अपज्जवसिए’ सादिकोऽपर्यवसितो
 नो पर्याप्त नो अपर्याप्तो भवति, स च सिद्धएव साधपर्यवसितो व्यपदिश्यते सिद्धत्वस्या
 प्रच्यवात् ‘दारं १७’ सप्तदशं पर्याप्तद्वारं समाप्तम्,

अथ अष्टादशं सूक्ष्मद्वारं प्ररूपयितुमाह-‘सुहुप्पेणं भन्ते ! सुहुमिच्छि पुच्छा’ हे मदन्त !

पृથક્ત્વ સાગરોપલ તરૂ પર્યાપ્ત જીવ લગાતાર પર્યાપ્ત પર્યાય મેં રહતા હૈ ।
 इतने समय तक पर्याप्त लब्धि रह सकती है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત જીવ અપર્યાપ્તત્વ પર્યાય વાલા કિતને
 કાલ પર્યન્ત નિરન્તર રહતા હૈ ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त
 तक अपर्याप्त जीव लगातार अपर्याप्त रहता है । इसके पश्चात् अवश्य पर्याप्त
 हो जाता है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નો પર્યાપ્ત નો અપર્યાપ્ત જીવ કિતને કાલ તક
 નો પર્યાપ્ત નો અપર્યાપ્ત રહતા હૈ ?

भगवान्-हे गौतम ! नो पर्याप्त नो अपर्याप्त जीव सिद्ध ही होता है और
 सिद्धत्व पर्याय सादि अपर्यवसित है क्योकि वह पर्याय एकवार उत्पन्न होकर
 फिर कभी नष्ट नहीं होती । (दार १७)

પૃથક્ત્વ સાગરોપલ સુધી પર્યાપ્ત જીવ નિરન્તર પર્યાપ્ત પર્યાયમાં રહે છે.

આટલા સમય સુધી પર્યાપ્ત લબ્ધિ રહી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત જીવ અપર્યાપ્તત્વ પર્યાયવાળા કેટલા કાળપર્યન્ત
 નિરન્તર રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી
 અપર્યાપ્ત જીવ નિરન્તર અપર્યાપ્ત પણામાં રહે છે. ત્યાર પછી અવશ્ય પર્યાપ્ત થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નો પર્યાપ્ત નો અપર્યાપ્ત જીવ કેટલા સમય સુધી
 નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત જીવ સિદ્ધ જ હોય છે અને
 સિદ્ધત્વ પર્યાય સાદિ અપર્યવસિત છે, કેમકે તે પર્યાય એકવાર ઉત્પન્ન થઈને પછી
 ક્યારેય નષ્ટ નથી થતો. (દાર ૧૭)

સૂક્ષ્મઃ સ્વલુ 'સૂક્ષ્મ' ઇતિ-સૂક્ષ્મત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌતમ ! હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં અંતોશુદ્ધત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જંદ કાલં પુદ્ધવિકાલો’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયકાલં યાવત્ સૂક્ષ્મઃ સૂક્ષ્મત્વ-પર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, અપંચ્યેયકાલમેવ નિર્વત્તિ પૃથિવીકાલઃ-યાવાન્ પૃથિવીકાયિકકાલસ્થિતિકાલો ભવતિ તાવાન્ કાલો વોધમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાયરે ણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! વાદરઃ સ્વલુ વાદરત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તર-મવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં અંતોશુદ્ધત્તં; ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં જાવ સેત્તઓ અંગુલસ્સ ત્રણંસેજ્જંદ યાગં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયં કાલં યાવદ્ વાદરો વાદરત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે, અસંખ્યેય-કાલમેવ નિર્વત્તિ-યાવત્-અસંખ્યેયા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અદ્ધગુલસ્યા-સંખ્યેયભાગપર્યન્તમિત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નો સુદ્ધમ નો વાદરેણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત !

અવ અઠારહવેં સૂક્ષ્મદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાની હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવ લગાતાર કિતને કાલ તક સૂક્ષ્મ પનેમેં રહતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ તક સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ પર્યાય સે વિશિષ્ટ નિરન્તર રહતા હૈ । વહ અસંખ્યાત કાલ પૃથિવિકાયિક જીવ કી કાયસ્થિતિ કે કાલ જિતના સમજના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાદર જીવ કિતને કાલ તક નિરન્તર વાદર બના રહતા હૈ !

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ તક વાદર જીવ નિરન્તર વાદર પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ । વહ અસંખ્યાત કાલ, કાલ કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી રૂપ જાનના ચાહિય । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ હોતા હૈ । ઇસ્કા સ્પષ્ટીકરણ પહેલે

હવે અઠારમા સૂક્ષ્મદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સૂક્ષ્મ પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ પૃથ્વીકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનાકાળ જેટલો સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાદર જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર વાદર પણામાં બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી વાદર જીવ નિરન્તર વાદર પર્યાયી યુક્ત રહે છે, તે અસંખ્યાતકાળ, કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીરૂપ જાણવો જોઈએ. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. એનું સ્પષ્ટીકરણ પહેલા કરી દિધેલું છે.

સૂક્ષ્મો નો વાદરઃ સ્વલુ નો સૂક્ષ્મત્વ નો વાદરત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તર-
મવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘साईप् अपञ्जवसिप्’ सादि-
कोऽपर्यवसितः सिद्धो नो सूक्ष्म नो वादरो भवति ‘दारं १८’ अष्टादशं सूक्ष्मद्वारं समाप्तम्,

અથ ઇકોનવિંશતિતમં સંજ્ઞિદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સણીળં ધંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત !
સંજ્ઞી સ્વલુ સંજ્ઞિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा,
भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोष्ठुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोपमसयपुहुत्तं
सातिरेगं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टे । सागरोपमशतपृथक्त्वम् सातिरेकं यावत् संज्ञी
संज्ञित्वपर्यायवિशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च यदा कश्चित्प्राणी असंज्ञिभ्य उद्बृज्य
संज्ञिषु उत्पद्यते तत्र चान्तर्मुहूर्तं जीवित्वा पुनरपि असंज्ञिषु उत्पद्यते तदा जघन्येन अन्त-
र्मुहूर्तमवसेयम्, उत्कृष्टेन तु संज्ञित्वे एव सागरोपमशतपृथक्त्वं स्पष्टमेव, गौतमः पृच्छति—

કિયા જા ચુકા હૈ ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नोसूक्ष्म नोवादर जीव कितने काल तक नोसूक्ष्म
नो वादर पनेमें निरन्तर बना रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! सादि अपर्यवसित काल तक रहता है । नोसूक्ष्म
नोवादर सिद्ध है और सिद्ध पर्याय सदा काल तक रहती है । (द्वार १८)

ઉત્તરીસવે સંજ્ઞી દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! संज्ञी जीव लगातार कितने काल तक संज्ञी
पनेमें बना रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट सौ सागरोपम पृथक्त्व
से कुछ अधिक काल तक संज्ञी जीव निरन्तर संज्ञी रहता है । जब कोई जीव
असंज्ञीपर्याय से निकल कर संज्ञी पर्याय में उत्पन्न होता है और उस पर्याय में
अन्तर्मुहूर्त तक जीवित रह कर फिर असंज्ञी पर्याय में उत्पन्न हो जाता है, तब
वह अन्तर्मुहूर्त ही संज्ञी अवस्था में रहता है । उत्कृष्ट किंचित् काल अधिक

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નોસૂક્ષ્મ નોવાદર જીવ કેટલા કાળ સુધી નોસૂક્ષ્મનો
વાદર પળામા નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યાવસિતકાળ સુધી રહે છે. નોસૂક્ષ્મ નોવાદર
સિદ્ધ છે અને સિદ્ધ પર્યાય સદાકાળ રહે છે. (દ્વાર ૧૮)

ઓગણીસમાં સંજ્ઞીદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર કેટલાકાળ સુધી સંજ્ઞી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સૌ સાગરોપમ પૃથક્ત્વથી
કાંઈક અધિકકાળ સુધી સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર સંજ્ઞી રહે છે બ્યારે કોઈ જીવ અસંજ્ઞી
પર્યાયથી નિકળીને સંજ્ઞીપર્યાયમા ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પર્યાયમાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી

‘અસણીણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! અસંજી સ્વલુ અસંજિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा; भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जदण्णेणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं वणस्सइकालो’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः—अनन्तकालं याव-
दित्यर्थः असंजી अસંજિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે તથાચ કથિજ્જન્તુઃ સંજિમ્મય ઉદ્વૃચ્યાસંજિપુ ઉત્પદ્યતે તત્ર ચાન્તર્મુહૂર્તમવસ્થાય પુનરપિ સંજિપુ ઉત્પદ્યતે તદપેક્ષયા જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમવસ્થેયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વનસ્પતિકાયસ્યાપિ અસંજિગ્રહણેન ગ્રહણાદ્ વનસ્પતિ-
કાલાત્મકાનન્તકાલોઽપેક્ષયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નો સણી નો અસણી ણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! નો સંજી નો અસંજી સ્વલુ નો સંજિત્વ નો અસંજિત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલ-
પર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘साईए अप-
ज्जवसिए’ सादिकोऽपर्यवसितो नो संज्जी नो असंज्जी भवति, सच सिद्धएवेति भावः,

સૌ પૃથક્ત્વ સાગરોપમ સ્પષ્ટ હી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસંજી જીવ અસંજી પર્યાય વાલા લગાતાર કિતને કાલ તક રહતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ તક અસંજીજીવ નિરન્તર અસંજી પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ ! જવ કોઈ જીવ સંજિયોં મેં સે નિકલ કર અસંજી પર્યાય મેં જન્મ લેના હૈ ઔર યહાં અન્તર્મુહૂર્ત ટહર કર પુનઃ સંજી પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, ઉસ સમય વહ અન્તર્મુહૂર્ત તક હી અસંજી પર્યાય સે યુક્ત રહતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ સ્પષ્ટ હી હૈ, ક્યૌંકિ વનસ્પતિ કાય ઔ અસંજી હૈ

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નોસંજી નો અસંજી જીવ કિતને કાલ તક નો સંજી નો અસંજી રહતા હૈ ?

જીવીત રહીને પછી અસંજી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે તે અન્તર્મુહૂર્ત જ સંજી અવસ્થામાં રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયત્કાલ સો પૃથક્ત્વ સાગરોપમ સ્પષ્ટ જ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસંજી જીવ અસંજી પર્યાયવાળા નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી અસંજી જીવ નિરન્તર અસંજી પર્યાયથી યુક્ત રહે છે જ્યારે કેઈ જીવ સંજિયોમાંથી નિકળીને અસંજી પર્યાયમાં જન્મ લે છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત રહીને પુનઃ સંજી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે સમયે તે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ અસંજી પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ સ્પષ્ટ જ છે, કેમકે વનસ્પતિકાલ પણ અસંજી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! નો સંજી નો અસંજી જીવ કેટલા કાળ સુધી નો સંજી નો અસંજી રહતા હૈ ?

‘દારં ૧૯’ એકોનવિંશં દુક્ષ્વદારં સમાસમ્ । અથ વિંશતિમં ભવસિદ્ધિદારં પ્રરૂપયિ-
તુમાહ—‘ભવસિદ્ધિણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભવસિદ્ધિકઃ—ભવે સિદ્ધિર્થસ્ય સંઘલુ ભવ્યો ભવ-
સિદ્ધિકત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયન્તં કાલં યાવન્ નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवा-
नाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणार्हण सपर्यवसिण’ अनादिकः सपर्यवसितो भवसिद्धिको
भवति, अन्यथा—भव्यत्वायोगात् अभव्यत्वापत्तेः, गौतमः पृच्छति—‘अभवसिद्धिणं पृच्छा,
हे मदन्त ! अभवसिद्धिकः—नो भवे सिद्धि र्थस्य सोऽभवसिद्धिः खलु अभव्यः—अभवसिद्धि-
कत्वपर्यायविशिष्टः सन् क्रियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठतै ! इति पृच्छा, भगवानाह—
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणार्हण अपज्जवसिण’ अनादिकोऽपर्यवसितोऽभवसिद्धिको भवति
अन्यथा अभव्यत्वायोगाद् अव्यत्वापत्तेः, गौतमः पृच्छति—‘नो भवसिद्धिण नो अभवसिद्धिण

भगवान्—हे गौतम ! नो संज्ञी नो असंज्ञी जीव केवली है और उसका काल
सादि अपर्यवसित है (द्वार १९)

अब बीसवाँ भवसिद्धिक द्वार की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! भवसिद्धिक अर्थात् भव्य जीव लगातार कितने
काल तक भवसिद्धिक पनेमें रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! भवसिद्धिक अनादि सपर्यवसित होता है । भव्यत्व
भाव परिणामिक होने के कारण अनादि है, किन्तु सुक्ति प्राप्त होने पर उसका
सद्भाव वहीं रहता अतः सपर्यवसित है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अभवसिद्धिक जीव कितने काल तक अभव
सिद्धिक रहता है ?

भगवान्—हे गौतम ! अभवसिद्धिक जीव अनादि—अनन्त काल तक अभ-
वसिद्धिक रहता है, क्योंकि कि पारिणामिक भाव होने से वह अनादि है और

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નોસંજી નોઅસંજી જીવ કેવલી છે અને તેનો કાલ સાદિ
અપર્યવસિત છે. (દ્વાર ૧૯)

હવે વીસમા ભવસિદ્ધિકદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક અર્થાત્ ભવ્ય જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ
સુધી ભવસિદ્ધિક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. ભવ્યત્વ ભાવ
પારિણામિક હોવાના કારણે અનાદિ છે, કિન્તુ સુક્તિ પ્રાપ્ત થતા તેનો સદ્ભાવ નથી
રહેતો, તેથી સપર્યવસિત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અભવસિદ્ધિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત અભવ-
સિદ્ધિક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અભવસિદ્ધિક જીવ અનાદિઅનન્તકાળ સુધી અભવસિદ્ધિક
પણામાં રહે છે, કેમકે પારિણામિક ભાવ હોવાથી તે અનાદિ છે અને તેનો ક્યારેય અન્ત થતો

ળાં પુચ્છા' હે ભદ્રન્ત ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિકઃ સ્વલુ સ્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ કિય-
ત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘साईए
अपञ्जवसिए’ सादिकोऽपर्यवसितो नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिको भवति, सच सिद्ध-
एवेति भावः, ‘द्वारं २०’ विंशतितमं भवसिद्धिकद्वारं समाप्तम् । अथैकविंशतितमम् अस्ति-
कायद्वारं प्ररूपयितुमाः-‘धम्मत्थिकाएणं पुच्छा’ हे भदन्त ! धर्मास्तिकायः स्वलु धर्मास्ति-
कायत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-
‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘सव्वद्धं, एवं जाव अद्धासमए’ सर्वाद्धाम्-सर्वकालं यावद् धर्मास्ति-
कायो धर्मास्तिकायत्वपर्यायविशिष्टो निरन्तरमवतिष्ठते एवम्-धर्मास्तिकायोक्तरीत्या यावत्-
अधर्मास्तिकायः, आकाशास्तिकायः, जीवास्तिकायः, पुद्गलास्तिकायः, अद्धासमयश्च स्वस्व
पर्याय विशिष्टः सन् सर्वकालं निरन्तरमवतिष्ठते, अद्धासमयश्च प्रवाहापेतया अवगन्तव्यः,
‘द्वारं २१’ एकविंशतितम् अस्तिकायद्वारं समाप्तम् ।

उसका कभी-अन्त नहीं होता है अगर अन्त हो जाय तो अभव्य जीव भव्य
हो जाय मगर यह असंभव है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव कितने
काल तक नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक सादि अपर्यवसित
होता है, क्यों कि ऐसा जीव सिद्ध होता है । (द्वार २०)

अब इक्कीसवें अस्तिकाय द्वार की प्ररूपणा की जाती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! धर्मास्तिकाय, धर्मास्तिकायत्व पर्याय से युक्त
लगातार कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! धर्मास्तिकाय सदा काल धर्मास्तिकाय पनेमें बना रहता
है इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्ति-
काय और अद्धासमय भी समझना चाहिए, अर्थात् ये सभी द्रव्य अनादि एवं

નથી અગર અન્ત થઈ જાય તો અભવ્ય જીવ ભવ્ય થઈ જાય પણ તે અસંભવિત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નોભવસિદ્ધિક, નોઅભવસિદ્ધિક જીવ કેટલા સમય
સુધી નોભવસિદ્ધિક, નોઅભવસિદ્ધિક પશુમાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નોભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે,
કેમકે એવો જીવ સિદ્ધ છે (દ્વાર ૨૦)

હવે એકવીસમા અસ્તિકાયદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાયત્વ પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય સદાકાળ ધર્માસ્તિકાય પશુમાં બની રહે છે. એજ
પ્રકારે અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્ધા સમય

અથ દ્વાવિંશતિતમં ચરમદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ચરિમેણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! ચરમઃ સ્વલુ ચરમત્વપર્યાયવિશિષ્ટઃ સન્ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં નિરન્તરમવતિષ્ઠતે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणार्है सपञ्जवसिए’ अनादिकः सपर्यवसितश्चरमो भवति, तथा च चरमः—अन्तिमः संभवो भविष्यति यस्य सोऽपि अपेक्षोपचारात् चरमो व्यपदिष्यते भव्य इत्यर्थः, तद् भिन्नोऽचरमः सचा भव्यस्तस्य चरममवाभावात्, सिद्धश्च, तस्यापि चरमत्वा-योगात्, तत्र चरमोऽनादिसपर्यवसितो भवति अन्यथा तस्य चरमत्वायोगात्, गौतमः पृच्छति—‘अचरिमेणं पुच्छा’ हे भद्रन्त ! अचरमः स्वલु अचरमत्वपर્યાयविशिષ્ટः क्रियत्काल-पर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अचरिमे दुविहे पणत्ते’ अचरमो द्विविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा—अणार्है वा अपञ्जवसिए, सार्है वा अपञ्जवसिए’ अनन्त हैं तथा सदा काल अपने स्वरूप में अवस्थित रहते हैं । (द्वार २१)

अब बाईसवें चरम द्वार की प्ररूपणा की जाती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! चरम जीव कितने काल तक चरम पर्याय वाला रहता है ?

भगवन्—हे गौतम ! चरम जीव अनादि सपर्यवसित होता है जिसका भव चरम अर्थात् अन्तिम होगा, वह चरम कहलाता है । वह जीव भी अभेद के उपचार से ‘चरम’ कहलाता है । उसका तात्पर्य है भव्य जीव । जो चरम से भिन्न हो वह अचरम कहलाता है । अभव्य जीव अचरम है, क्योंकि उसका चरम भव कभी होने वाला नहीं है—वह सदा काल जन्म-मरण करता ही रहेगा सिद्ध जीव भी अचरम हैं, क्योंकि उनमें भी चरमत्व नहीं होता है । चरम जीव अनादि सपर्यवसित होता है, अन्यथा उसमें चरमत्व नहीं हो सकता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् अचरम जीव कितने काल तक अचरम रहता है ?

પણ સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ આ ગદ્યાં દ્રવ્યો અનાદિ તેમજ અનન્ત છે અને સદાકાળ પોતાના સ્વરૂપમાં અવસ્થિત રહે છે. (દ્વાર ૨૧)

હવે બાવીસમા ચરમદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ચરમ જીવ કેટલા સમય સુધી ચરમ પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ચરમ જીવ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. જેનો ભવ ચરમ અર્થાત્ અન્તિમ હશે, તે ચરમ કહેવાય છે. તે જીવ પણ અભેદના ઉપચારથી, ચરમ કહેવાય છે, તેનું તાત્પર્ય આ છે ભવ્યજીવ, જે ચરમથી ભિન્ન હોય તે અચરમ કહેવાય છે, અભવ્યજીવ ચરમ છે, કેમકે તેનો ચરમભવ ક્યારેય થવાનો નથી—તે સદાકાળ જન્મ-કરતો જ રહે છે. સિદ્ધજીવ પણ અચરમ છે, કેમકે તેમનામાં પણ ચરમત્વ થતું નથી. ચરમજીવ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે, અન્યથા તેમાં ચરમત્વ નથી થઈ શકતું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અચરમ જીવ કેટલા કાળ સુધી અચરમ રહે છે ?

तद्यथा—अनादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा अपर्यवसितश्च, तत्र अनाद्यपर्यवसितोऽभव्यो व्यपदिश्यते, साद्यपर्यवसितश्च सिद्धो व्यपदिश्यते इति भावः । 'द्वारं २२' इति द्वाविंशतितमं चरमद्वारं समाप्तम्, 'पणवणाण भगवईए अटारसमं कायस्थितिनामपदं समत्तं' ॥ सू० १४ ॥

इति प्रज्ञापनायां भगवत्याम् अष्टादशं कायस्थितिनामपदं समाप्तम्

एकोन विंशतितमं सम्यक्त्वपदम्

मूलम्—जीवा णं भंते ! किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी ! गोयमा ! जीवा सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि, एवं नेरइया वि, असुरकुमारादि एवं चेव जाव थणियकुमारा, पुढवि काइया णं पुच्छा, गोयमा ! पुढविकाइया णो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी, एवं जाव वणस्सइकाइया, वेइंदिया णं पुच्छा, गोयमा ! वेइंदिया सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णणुस्सा वाणसंतरजोइसिय वेमाणिया य सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि, सिद्धा णं पुच्छा, गोयमा ! सिद्धा सम्मदिट्ठी, णो मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी । पणवणाण भगवईए सम्मत्तपयं समत्तं ॥ सू० १ ॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त ! किं सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः ? गौतम ! जीवाः सम्यग्दृष्टयोऽपि, मिथ्यादृष्टयोऽपि, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि, एवं नैरयिका

भगवान्—हे गौतम ! अचरम जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार—अनादि अपर्यवसित और सादि अपर्यवसित । इनमें से अनादि अपर्यवसित जीव अभव्य है और सादि अपर्यवसित सिद्ध । (द्वार २२)

भगवती प्रज्ञापना का अठारहवां कायस्थितिपद समाप्त ।

उन्नीसवां सम्यक्त्वपद

शब्दार्थ—(जीवा णं भंते ! किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी)

श्री भगवान्—हे गौतम ! अचरम एव ये प्रकारना होय छे, तेओ आ प्रकारे—अनादि अपर्यवसित अने सादि अपर्यवसित तेमनामाथी अनादि अपर्यवसित एव अवश्य छे अने सादि अपर्यवसित सिद्ध । (द्वार २२)

भगवती प्रज्ञापनानुं अठारमुं कायस्थितिपद समाप्त

ओगणीसमुं सम्यक्त्व पद

शब्दार्थ—(जीवाणं भंते ! किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी) हे भगवन् ! एव

અપિ, અસુરકુમારાદિ એવશ્ચૈવ યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ खलु पृच्छा, गौतम !
 पृथिवीकાયिकाः नो सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, एवं यावद् वन-
 स्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! द्वीन्द्रियाः सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः,
 नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, एवं यावच्चतुरिन्द्रियश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः सनुष्या वानव्यन्तर-
 ज्योतिष्कवैमानिकाश्च सम्यग्दृष्टयोपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि, सिद्धाः
 खलु पृच्छा, गौतम ! सिद्धाः सम्यग्दृष्टयो, नो मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः,
 प्रज्ञापनायां भगवत्यां सम्यक्त्वपदं समाप्तम् ॥ सू. १ ॥

ભગવન્ ! જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં યા સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં ?
 (ગોયમા ! જીવા સમ્મદિટ્ઠી વિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ) હે ગૌતમ !
 જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હૈં, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હૈં (એવં નેર-
 હ્યા વિ) હસી પ્રકાર નારક મી (અસુરકુમારા વિ એવં ચેવ) અસુરકુમાર આદિ
 મી હસી પ્રકાર (જાવ થળિયકુમારા) યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(પુઠવિકાહ્યા ણં પુચ્છા) પૃથ્વીકાયિક વિષયક-પૃચ્છા (ગોયમા ! પુઠવિ-
 કાહ્યા ણો સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં,
 મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં (જો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મી નહીં હૈં (એવં જાવ
 વણસ્સહકાહ્યા) હસી પ્રકાર યાવત્ વનસ્પતિકાયિક તક

(વેહંદિયા ણં પુચ્છા ?) દ્વીન્દ્રિય-વિષયક પૃચ્છા ? (ગોયમા ! વેહંદિયા સમ્મ-
 દિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, જો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ,
 મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં હૈં (એવં જાવ ચરિંદિયા) હસી પ્રકાર
 યાવત્ ચૌહન્દ્રિય (પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા, મણુસ્સા, વાળમંતર-જોહસિય-
 વેમાણિયા ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક

સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અગર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે ? (ગોયમા ! જીવા સમ્મદિટ્ઠી વિ,
 મિચ્છાદિટ્ઠી વિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ) હે ગૌતમ ! જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ
 પણ છે, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ છે (એવં નેરહ્યા વિ) એજ પ્રકારે નારક પણ (અસુરકુમારાદિ
 એવં ચેવ) અસુરકુમાર આદિ પણ એજ પ્રકારે (જાવ થળિયકુમારા) યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(પુઠવિકાહ્યાણં પુચ્છા ?) પૃથ્વીકાયિક વિષે-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! પુઠવિકાહ્યાણો સમ્મદિટ્ઠી,
 મિચ્છાદિટ્ઠી) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (જો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી)
 સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નથી (એવં જાવ વણસ્સહકાહ્યા) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક.

(વેહંદિયાણં પુચ્છા ?) દ્વીન્દ્રિય વિષે-પૃચ્છા ? (ગોયમા ! વેહંદિયા સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, જો
 સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અને મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, પણ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ
 નહીં (એવં જાવ ચરિંદિયા) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય (પંચિંદિય તિરિક્કજોણિયા,
 મણુસ્સા, વાળમંતરા, જોહસિય-વેમાણિયા ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર,

ટીયા-અષ્ટાદશપદે કાયસ્થિતિ પ્રરૂપણં કૃતમ્, અથૈકોનવિંશતિતમે પદે સમ્યક્ત્વં પ્રરૂપયિતું કસ્યાં કાયસ્થિતી સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિભેદેન કતિવિધા જીવા ભવન્તીતિ પ્રરૂપ્યતે- 'જીવાણં ભંતે ! કિં સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'હે ભદન્ત ! જીવાઃ ક્વલુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો ભવન્તિ ? કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયો ભવન્તિ ? સમ્યગ્-મિથ્યાદૃષ્ટયો વા કિં ભવન્તિ ? ભગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જીવા સમ્માદિટ્ઠીવિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ' જીવાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ ભવન્તિ, एवं મિથ્યાદૃષ્ટ- (સમ્મદિટ્ઠી વિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી, મિથ્યાદૃષ્ટિ મી, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતે હૈં ।

(સિદ્ધા ણં પુચ્છા ?) સિદ્ધ વિષયક-પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સિદ્ધા સમ્મદિટ્ઠી) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં (ગો મિચ્છાદિટ્ઠી) મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં (ગો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મી નહીં ।

સમ્યક્ત્વપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પિછલે અટારહવે' પદ મેં કાયસ્થિતિકા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, પ્રસ્તુત ઉન્નીસવે' પદ મેં સમ્યક્ત્વ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ કાયસ્થિતિ મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ કે ભેદ સે કિલને પ્રકાર કે જીવ હોતે હૈં, યહ કહતે હૈં । અર્થાત્ ઇસ પદ મેં યહ દિખલાયા જાના હૈ કિ ચૌવીસ દડકોં કે જીવોં મેં સે કિસ-કિસ મેં કૌન-કૌન સી દૃષ્ટિ પાઈ જાતી હૈં ?

ગૌતમસ્વામી પહેલે સામાન્ય જીવોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ જીવ કયા સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈં ? અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ? યા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી હોતે હૈં મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતે હૈં ન્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક (સમ્મદિટ્ઠી વિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણુ, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણુ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણુ હોય છે.

(સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધ વિષે-પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સિદ્ધા સમ્મદિટ્ઠી) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (ગો મિચ્છાદિટ્ઠી) મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં (ગો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણુ નહીં.

સમ્યક્ત્વ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પાછલા અટારમાં પદમાં કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ કરાયું છે, પ્રસ્તુત ઓગણીસમાં પદમાં સમ્યક્ત્વની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કાયસ્થિતિમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ લેદથી કેટલા પ્રકારના હોય છે, એ કહે છે. અર્થાત્ આ પદમાં એ બનાવાય છે કે ચૌવીસ દડકોના હોવામાંથી કેના કેનામાં કેવી કેવી દૃષ્ટિ મળી આવે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-પહેલા સામાન્ય હોવાના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! હવે શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે ? અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ? અગર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ?

ડપિ ભવન્તિ, સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ ચ ભવન્તિ, 'એવં નૈરઙ્કયા વિ' એવમ્-સમુચ્ચય જીવા ઇવ નૈરઙ્કયા અપિ જીવવિશેષાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટયોડપિ, મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ, સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ ચ ભવન્તીત્યર્થઃ, 'અસુરકુમારાદિ એવં ચૈવ જાવ થણિયકુમારા' અસુરકુમારાદયઃ એવશ્ચૈવ-નૈરઙ્કયા ઇવ સમ્યગ્દૃષ્ટયોડપિ, મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ ચ ભવન્તિ, યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, વાયુકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાશ્ચાપિ સમ્યગ્દૃષ્ટયોડપિ મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ ચ ભવન્તીતિ શાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'પૃથ્વીકાઙ્કયા ણં પુચ્છા' હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાઙ્કયાઃ ક્વલુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ ? કિંવા મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ? સમ્ય-
 ઔર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ મી હોતે હૈં ।

સમુચ્ચય જીવોં કે સમાન નૈરઙ્કય જીવ મી તીનોં પ્રકાર કે અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ ઔર મિશ્રદૃષ્ટિ હોતે હૈં । અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જૈસે કોઈ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઔર કોઈ મિશ્રદૃષ્ટિ હોતે હૈં, ઁસી પ્રકાર કોઈ નારક સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં, કોઈ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ । એક હી જીવ મેં અથવા એક હી નારક મેં તીનોં દૃષ્ટિયાં નહીં સમજના ઁહિએ, કયોંકિ પરસ્પર વિરાધી હોને કે કારણ એક જીવ મેં, એક સમય મેં, એક હી દૃષ્ટિ હો સકતી હૈ ।

નારકોં કે સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, વાયુકુમાર ઔર સ્તનિતકુમાર મી કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઔર કોઈ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ?

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્કયિક જીવ કયા સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં, યા મિથ્યા-

શ્રી ભગવાન્-હે જૌતમ ! એવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણુ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણુ હોય છે અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ એટલે કે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા પણુ હોય છે.

સમુચ્ચય એવાની સમાન નૈરઙ્કય એવ પણુ ત્રણ પ્રકારના અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે. અભિપ્રાય એ છે કે જેમ કોઈ એવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને કોઈ મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે, એજ પ્રકારે કોઈ નારક સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે કોઈ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. એક જ એવામાં અથવા એક નારકમાં ત્રણે દૃષ્ટિઓ ન સમજવી જોઈએ, કેમકે પરસ્પર વિરોધિ હોવાને કારણે એક એવામાં એક સમયમાં એક જ દૃષ્ટિ હોઈ શકે છે.

નારકોના સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણુ કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ કોઈ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્કયિક એવ શુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, યા મિથ્યાદૃષ્ટિ

સ્મિથ્યાદૃષ્ટયો વા કિં ભવન્તિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पृथ्वी-
काइया णो सम्यग्दृष्टी, मिच्छादिद्वी. णो सम्भामिच्छादिद्वी’ पृथिवीकायिकाः नो सम्यग्दृष्टयो
भवन्ति, अपितु मिथ्यादृष्टयो भवन्ति, नापि सम्यग्स्मिथ्यादृष्टयो वा भवन्ति, सासादन-
सम्यक्त्वयुक्तस्यापि पृथिवीकायिकादिषु उत्पादाभावात्. ‘एवंजाव वजस्सइकाइया’ एवम्-
पृथिवीकायिका इव यावद्-अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका
अपि नो सम्यग्दृष्टयो भवन्ति, अपितु मिथ्यादृष्टयः, नापि सम्यग्स्मिथ्यादृष्टयो वा भव-
न्ति, प्राप्तायुक्तेः, तथा चोक्तम्-‘उभया भावो पुढवाइएसु’ उभया भावः पृथिव्यादिषु’ इति,
उभयाभावः-सम्यग्दृष्ट्यभावः, सम्यग्स्मिथ्यादृष्ट्यभावश्च पृथिवीकायिकादि वनस्पतिका-
यिकान्तेषु बोध्यः इति तदर्थः, गौतमः पृच्छति-‘वेइंदिया णं पुच्छा’ हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः
स्रलु किं सम्यग्दृष्टयो भवन्ति ? किंवा मिथ्यादृष्टयो भवन्ति ? सम्यग्स्मिथ्यादृष्टयो वा
दृष्टि अथवा सम्यग्स्मिथ्यादृष्टि हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव सम्यग्दृष्टि नहीं होते वे सभी
मिथ्यादृष्टि होते हैं, उनमें मिश्रदृष्टि भी नहीं पाई जाती है, सासादन
सम्यक्त्व से युक्त जीव भी पृथ्वीकाय आदि में उत्पन्न नहीं होता ।

पृथ्वीकायिकों की तरह वनस्पतिकाय तक, अर्थात् अपूकायिक, तेजस्का-
यिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक भी सम्यग्दृष्टि नहीं होते, सम्यग्मि-
थ्यादृष्टि भी नहीं होते, मिथ्यादृष्टि ही होते हैं । युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी
चाहिए । कहा भी है-पृथ्वी आदि एकेन्द्रिय कार्यों में दोनों का अर्थात् सम्यग्दृष्टि
का और मिश्रदृष्टि का अभाव होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों संबंधी पृच्छा ? अर्थात् द्वीन्द्रिय जीव
क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं ? मिथ्यादृष्टि होते हैं या सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं ?

छे, अथवा सम्यग्मिथ्यादृष्टि छे ?

श्री ભગવાન-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નથી હોતા, તેઓ બધા
મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેઓમાં મિશ્રદૃષ્ટિ પણ નથી મળી આવતી. સાસાદન સમ્યક્ત્વથી
યુક્ત જીવ પણ પૃથ્વીકાય આદિમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

પૃથ્વીકાયિકોની જેમ વનસ્પતિકાય સુધી અર્થાત્ અપૂકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક
અને વનસ્પતિકાયિક પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નથી હોતા, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નથી હોતા,
મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. યુક્તિ પૂર્વ પ્રમાણે સમજી લેવી જોઈએ.

કહ્યું પણ છે-પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિયકાર્યોમાં બન્નેનો અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિનો અને
મિશ્રદૃષ્ટિનો અભાવ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય જીવ
શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ? અગર તો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ?

કિં ભવન્તિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘वेदंदिद्या सम्प्रदिद्वी, णो सम्माभिच्छादिद्वी’ द्वीन्द्रियाः सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टश्च भवन्ति किन्तु नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति तथा भवस्वाभाव्यात् संज्ञिषञ्चेन्द्रियाणामेव सम्यग्मिथ्यादृष्टिपरिणामात् तथा च द्वीन्द्रियादिषु सासादन सम्यक्त्वयुक्तरयापि समुत्पादात् द्वीन्द्रियादिषु सम्यग्दृष्टीनामभिधानं कृतम्, पृथिवीकायिवादिषु चैकेन्द्रियेषु तेषां प्रतिषेधः कृतदृष्टेषु सासादन सम्यक्त्वयुक्तस्यानुत्पादात् ‘एवंनाव चउरिंदिया’ एवम्-द्वीन्द्रिया इव यावत्-त्रीन्द्रिया शत्रु-रिन्द्रियाश्चापि सम्यग्दृष्टयो वा मिथ्यादृष्टयो वा भवन्ति किन्तु नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, ‘पंचिदियतिरिक्खजोणिवा षणुस्सा वाणसंनरजोइसियवेणाणिदा य सम्प्रदिद्वी वि मिच्छादिद्वी वि सम्माभिच्छादिद्वी वि’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिता मनुष्या वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकाश्च सम्यग्दृष्टयोऽपि भवन्ति मिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्ति सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि च भवन्ति, संज्ञिषञ्चेन्द्रियाणामेव तथा भवस्वाभाव्यात् सम्यग्मिथ्या-

भगवान्-हे गौतम ! द्वीन्द्रिय जीव सम्यग्दृष्टि होते , मिथ्यादृष्टि होते हैं, किन्तु सम्यग्मिथ्यादृष्टि नहीं होते हैं । अवस्वभाव के कारण संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव ही सम्यग्मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिश्रदृष्टि होते हैं । सासादन सम्यक्त्व से युक्त जीव भी द्वीन्द्रियों में उत्पन्न होता है, और उसे सम्यग्दृष्टि कहा गया है । पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में सम्यग्दृष्टि का निषेध किया गया है, क्योंकि सासादन सम्यग्दृष्टि भी एकेन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होता ।

द्वीन्द्रियों के समान ही त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में भी सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि ही होते हैं, मिश्रदृष्टि नहीं होते इसका कारण पहले कहा जा चुका है ।

पंचेन्द्रिय तिर्यग्, मनुष्य, वानव्यन्तर ज्योतिष्क, और वैमानिक देव सम्यग्दृष्टि भी हैं, मिथ्यादृष्टि भी होते हैं और सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी होते हैं । क्योंकि भव के विशिष्ट स्वभाव के कारण संज्ञी पंचेन्द्रिय जीवों में ही सम्य-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, પણ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી હોતા. ભવસ્વભાવના કારણે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે. સાસાદન સમ્યક્ત્વથી યુક્ત જીવ પણ દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેલ છે. પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિના નિષેધ કહેલો છે, કેમકે સાસાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

દ્વીન્દ્રિયોની સમાન જ ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયોમાં પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. મિશ્રદૃષ્ટિ નથી હોતા એનું કારણ પહેલા કહી દેવાયેલું છે

પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકદેવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે. કેમકે ભવના વિશિષ્ટ સ્વભાવના કારણે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મળે છે.

દૃષ્ટિપરિણામસદ્ભાવાત્ ચતુરિન્દ્રિયપર્યન્તાનાં સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિરૂપ મિશ્રદૃષ્ટિ પ્રતિષેધઃ
કૃતઃ, इति ध्येयम्, गौतमः पृच्छति—‘सिद्धाणं पृच्छा’ हे भदन्त ! सिद्धा खलु किं सम्य-
ग्दृष्टयो भवन्ति ? सम्यग्मिथ्यादृष्टयो वा किं भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘सिद्धा सम्मदिद्वी, णो मिच्छादिद्वी णो सम्मामिच्छादिद्वी’ सिद्धाः सम्यग्दृष्टयो
भवन्ति, नो मिथ्यादृष्टयो, नोवा सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति, सिद्धावस्थायां मिथ्यादृष्टीनां
संभवाभावात्, ‘पणवणाए भगवईए सम्मत्तपयं समत्तं’ इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां सम्य-
क्त्वपदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

विंशतितममन्तक्रियापदम्

મૂલમ્—દ્વારગાથા નેરઙ્ગ્યઅંતકિરિયા અર્ણતરં ઇગસમય ઉવ્વટ્ટા ।

તિત્થગર ચક્કિવલદેવ વાસુદેવ મંડલિયરયણા ય ॥૧॥ દારગાહા ।

છાયા-નૈરયિકાન્ત ક્રિયા, અનન્તરમ્, એકસમયે, ઉદ્ભૂતાઃ । તીર્થકર ચક્કિવલદેવ વાસુ
દેવ માળ્ડલિકરત્નાનિ ચ ॥૧॥ દ્વારગાથા ।

ટીકા-एकोनविंशतितमे पदे सम्यक्त्वपरिणामः प्ररूपितः, अथ विंशतितमे परिणाम
सादृश्याद् गतिपरिणामविशेषरूपामन्तक्रियां प्ररूपयितुमाह—‘नेरङ्ग्य अंतकिरिया अर्णतंरं इग-
समयउव्वट्टा । तित्थगर चक्किवलदेव वासुदेवमंडलियरयणा य ॥१॥ दारागाहा ।’ प्रथमं नैर-
ग्मिथ्यादृष्टि पाई जाती है ।

અતઃ ચૌહન્દ્રિય જીર્વો તત્ત સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ રૂપ મિશ્રદૃષ્ટિ કા નિષેધ
ક્રિયા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈ, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે
હૈ અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈ, મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં હોતે
સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મી નહીં હોતે । સિદ્ધ અવસ્થા મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ કે અતિરિક્ત
અન્ય કોઈ મી દૃષ્ટિ હો હી નહીં સકતી ।

સમ્યક્ત્વ પદ સમાપ્ત

તેથી ચતુરિન્દ્રિય જીવો સુધી સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિરૂપ મિશ્રદૃષ્ટિ નો નિષેધ કરેલો છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, મિથ્યા-
દૃષ્ટિ હોય છે અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ
નથી હોતા અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નથી હોતા. સિદ્ધ અવસ્થામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિથી
અતિરિક્ત અન્ય કોઈ પણ દૃષ્ટિ થઈ જ નથી શકતી.

સમ્યક્ત્વ પદ સમાપ્ત

યિકાદિચતુર્વિંશતિ દળ્ડકસ્થાનેષુ અન્તક્રિયા પ્રરૂપણીયા, તતઃ કિમ્ અનન્તરાગતા જીવાઃ અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ ? કિંવા પરમ્પરાગતા જીવા અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ ? इत्येवमनन्तरं प्ररूपणीयम्, તતો નૈરયિકાદિભ્યોઽનન્તરાગતા એકસમયેન કિયન્તોઽન્તક્રિયાં કુર્વન્તીતિ પ્રરૂપણીયમ્, તતઃ-ઉદ્વૃત્તા. સન્તઃ કસ્યાં યૌનો સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રરૂપણીયમ્, તતો યત ઉદ્વૃત્તાસ્તીર્ય-કરા શ્વક્રવર્તિનો બલદેવા વાસુદેવા માળ્ડલિકાઃ-એકપ્રાન્તાધિપા શ્વક્રવર્તિનો રત્નાનિ ચ-સેનાપતિ પ્રમૃતયો ભવન્તિ તત સ્તાનિ યથાક્રમં પ્રરૂપણીયાનિ ઇતિ દ્વારગાથા સંક્ષેપાર્થઃ ।

વીસવાં અન્તક્રિયા પદ

શબ્દાર્થ-(નેરહય) નારક (અંતકિરિયા) અન્તક્રિયા-કર્મોકા અન્ત કરનાં (અણંતરં) અનન્તર (એગસમય) એક સમય (ઉઘ્વટ્ટા) ઉદ્વૃત્ત-નિકલે હુપ (તિત્થ-ગર) તીર્થકર (ચક્કિ) ચક્રવર્તી (બલદેવ) બલદેવ (વાસુદેવ) અર્ધચક્રવર્તી (મંડલિય) માંડલિક રાજા (રયણા ય) ઓર રત્ન-ચક્રવર્તી કે સેનાપતિ આદિ

ટીકાર્થ-ડન્નીસવેં પદમે સમ્યક્ત્વ પરિણામ કી પ્રરૂપણા કી ગઈ, અબ પ્રસ્તુત વીસવેં પદમે પરિણામ કી સદશતા કે કારણ ગતિપરિણામ રૂપ અન્ત-ક્રિયા કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

યહાં પ્રારંભ મેં દ્વારગાથા કહી ગઈ હૈ, પ્રકૃત પદ મેં પ્રરૂપણીય વિષયોં કા ઉલ્લેખ માત્ર કિયા ગયા હૈ । ગાથા કા અર્થ હસ પ્રકાર હૈ-સર્વપ્રથમ નારક આદિ ષોવીસોંદળ્ડ કોં મેં અન્તક્રિયા કી પ્રરૂપણા કી જાણી । તત્પશ્ચાત્ત્વ યહ પ્રરૂપણા કી જાણી કિ અનન્તરાગત જીવ અન્તક્રિયા કરતે હૈં અથવા પરમ્પરાગત જીવ અન્તક્રિયા કરતે હૈં ? તદનન્તર યહ નિરૂપણ કિયા જાણા કિ નારક આદિ કોં

વિસમ્ અન્તક્રિયાપદ

શબ્દાર્થ-(નેરહય) નારક (અંતકિરિયા) અન્તક્રિયા-કર્મોના અન્ત કરવે (અણંતરં) અનન્તર (એગ સમય) એક સમય (ઉઘ્વટ્ટા) ઉદ્વૃત્ત નિકળેલ (તિત્થગર) તીર્થકર (ચક્કિ) ચક્રવર્તી (બલદેવ) બલદેવ (વાસુદેવ) અર્ધ ચક્રવર્તી (મંડલિય) માંડલિકરાજા (રયણાય) અને રત્ન ચક્રવર્તીના સેનાપતિ આદિ.

ટીકાર્થ-ઓગણીસમાં પદમાં સમ્યક્ત્વ પરિણામની પ્રરૂપણા કરી, હવે પ્રસ્તુત વીસમાં પદમાં પરિણામની સદશતાના કારણે ગતિ પરિણામ રૂપ અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

આહીં પ્રારંભમાં દ્વારગાથા કહેલી છે, જેમાં પ્રકૃત પદમાં પ્રરૂપણીય વિષયોના ઉલ્લેખ માત્ર કરાયેલો છે. ગાથાનો અર્થ આ પ્રકારે છે-

સર્વ પ્રથમ નારક આદિ ચોવીસે દંડકોમાં અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાશે. તત્પશ્ચાત્ત્વ એ પ્રરૂપણા કરાશે કે અનન્તરાગત છવ અન્તક્રિયા કરે છે અથવા પરમ્પરાગત છવ અન્તક્રિયા કરે છે ? તદનન્તર એ નિરૂપણ કરાશે કે નારક આદિકોમાંથી આવેલ એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? ત્યાંથી ઉદ્વૃત્તન કરીને કઈ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

अन्तक्रियादि वक्तव्यता

मूलम्—जीवे णं भंते ! अंतक्रियं करेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए करेज्जा, अत्थेगइए णो करेज्जा, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, नेरइए णं भंते ! नेरइएसु अंतक्रियं करेज्जा ? गोयमा ! नो इणट्टे समट्टे, नेरइया णं भंते ! असुरकुमारेसु अंतक्रियं करेज्जा ? नो इणट्टे समट्टे एवं जाव वेमाणिएसु, नवरं मणूत्तेसु अंतक्रियं करेज्जत्ति पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइए करेज्जा, अत्थेगइए णो करेज्जा, एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिआ, एवमेव चउवीसं दंडगा भवन्ति, नेरइया णं भंते ! किं अणंतरागया अंतक्रियं करेति ? परंपरागया अंतक्रियं करेति ? गोयमा ! अणंतरागया वि अंतक्रियं करेति, परंपरागया वि अंतक्रियं करेति, एवं रयणप्पभापुढवि नेरइया वि जाव पंकप्पभापुढवि नेरइया, धूमप्पभापुढवी नेरइया णं पुच्छा, गोयमा ! णो अणंतरागया अंतक्रियं पकरेति, परंपरागया अंतक्रियं पकरेति, एवं जाव अहेसत्तसापुढवि नेरइया, असुरकुमारा जाव थणियकुमारा, पुढवी आउवणस्सइकाइया य अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेति परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेति, तेउ वा वेइंदियतेइंदिय चउरिंदिया णो अणंतरागया अंतक्रियं पकरेति, परंपरागया अंतक्रियं पकरेति, सेस्सा अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेति, परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेति ॥सू० १॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! अन्तक्रियां कुर्यात् ? गौतम ! अस्त्येकः कुर्यात्, अस्त्येको न कुर्यात्, एवं नैरयिको यावद् वैमानिकः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेषु अन्तक्रियां से आए हुए एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ? वहां से उद्भूत होकर किस योनि में उत्पन्न होते हैं, यह व्याख्यात किया जाएगा । फिर वहां से उद्भूत हुए अर्थात् उचरे हुए जीव तीर्थंकर, चक्रवर्त्ती, बलदेव, वासुदेव, माण्डलिक अर्थात् एक, प्रान्त के अधिपति, अथवा चक्रवर्त्ती के रत्न-सेनापति आदि होते हैं, यह निरूपण किया जाएगा । यह द्वारगाथा का संक्षेप में अभिप्राय है ।

ये व्याख्या न कराशे पछी त्याथी उद्भवत्त थया अर्थात् उद्भवत्तिन पामेव एव तीर्थंकर, चक्रवर्त्ती, बलदेव, वासुदेव, माण्डलिक अर्थात् ओक प्रान्तनो अधिपति अथवा चक्रवर्त्तीना रत्न-सेनापति आदि थाय छे, ये निरूपण कराशे आ द्वार गाथानो संक्षेपमां अलिप्राय छे.

કુર્યાત્ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અસુરકુમારેષુ અન્તક્રિયાં કુર્યુઃ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, એવં યાવદ્ વૈમાનિકેષુ, નવરં મનુષ્યેષુ અન્તક્રિયાં કર્યુ-રિતિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અસ્ત્યેકે કુર્યુઃ, અસ્ત્યેકે નો કુર્યુઃ, એવમ્ અસુરકુમારા યાવદ્ વૈમા-નિકાઃ, એવમેવ ચતુર્વિંશતિ શ્વતુર્વિંશતિર્દણ્ડકા ભવન્તિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિમ્ અન-

અન્તક્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવેણં મંતે ! અંતકિરિયં કરેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! કયા જીવ અન્ત-ક્રિયા કરતા હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગઈએ) કોઈ (કરેજ્ઞા) કરતા હૈ (અત્યેગઈએ નો કરેજ્ઞા) કોઈ નહીં કરતા હૈ (એવં નેરઈએ જાવ વેમાણિએ) હસી પ્રકાર નારક યાવત્ વૈમાનિક !

(નેરઈએ નં મંતે ! નેરઈએસુ અંતકિરિયં કરેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! નારક કયા નારકોં મેં-નરકગતિ મેં રહતા હુઆ-અન્તક્રિયા કરતા હૈ ? (ગોયમા ! નો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (નેરઈયા નં મંતે ! અસુરકુમારેસુ અંત-કિરિયં કરેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! કયા નારક અસુરકુમારોં મેં અન્તક્રિયા કરતે હૈં ? (ગોયમા નો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (એવં જાવ વેમા-ણિએ) હસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિક (નવરં) વિશેષ (મળૂસેસુ અંતકિરિયં કરેજ્ઞન્તિ પુચ્છા ?) મનુષ્યોં મેં અન્તક્રિયા હોતી હૈ, ણેસા પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અત્યેગતિએ કરેજ્ઞા, અત્યેગતિએ નો કરેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! કોઈ કરતા હૈ, કોઈ નહીં કરતા (એવં અસુરકુમારા જાવ વેમાણિએ) હસી પ્રકાર અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક (એવમેવ ચડવીસં ચડવીસં) હસી પ્રકાર ચૌવીસ-ચૌવીસ (દંડગા મવંતિ) દંડક હોતે હૈં !

અન્તક્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવેણં મંતે ! અંતકિરિયં કરેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! શું એવ અન્તક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગઈએ) કોઈ (કરેજ્ઞા) કરે છે (અત્યેગઈએ નો કરેજ્ઞા) કોઈ નથી કરતા (એવં નેરઈએ જાવ વેમાણિએ) એ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમાનિક.

(નેરઈએ નં મંતે ! નેરઈએસુ અંતકિરિયં કરેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! નારક શું નારકોમાં-નારક ગતિમાં રહીને-અન્તક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા ! નો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (નેરઈયા નં મંતે ! અસુરકુમારેસુ, અન્તકિરિયં કરેજ્ઞા ?) હે ભગવન્ ! શું નારક અસુરકુમારોમાં અન્તક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા ! નો ઇળદે સમદે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવં જાવ વેમાણિએ) એ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક (નવરં) વિશેષ (મળૂસેસુ અંતકિરિયં કરેજ્ઞન્તિ પુચ્છા ?) મનુષ્યોમાં અન્તક્રિયા થાય છે એવો પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અત્યેગઈએ કરેજ્ઞા અત્યેગઈએ નો કરેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! કોઈક કરે છે, કોઈ નથી કરતા (એવં અસુરકુમારા જાવ વેમાણિએ) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક (એવમેવ ચડવીસં ચડવીસં) એજ પ્રકારે ચૌવી-ચૌવીસ (દંડગા મવંતિ) દંડક થાય છે.

अन्तरागता अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? परम्परागता अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? गौतम ! अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति परम्परागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति, एवं रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका अपि यावत् पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकाः धूमप्रभापृथिवी नैरयिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परम्परागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, एवं यावदयः सप्तम-पृथिवीनैरयिकाः, असुरकुमारा यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिव्यव्यवनस्पतिकायिकाश्च अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, तेजोवायु दीन्द्रिय

(नेरइया णं भंते ! किं अणंतरागया अंतक्रियं करेंति ?) हे भगवन् ! क्या अनन्तरागत नारक अन्तक्रिया करते हैं ? (परंपरागया अंतक्रियं करेंति) अथवा परम्परागत नारक अन्तक्रिया करते हैं ? (गोयमा ! अणंतरागया वि अंतक्रियं करेति, परंपरागया वि अंतक्रियं करेंति ?) हे गौतम ! अनन्तरागत भी-अन्तक्रिया करते हैं, परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं (एवं रयणप्पभा-पुढवि नेरइया वि) इसी प्रकार रत्नप्रभापृथ्वी के नारक भी (जाव पंकप्पभापुढवि नेरइया) यावत् पंकप्रभा पृथ्वी के नारक (धूमप्पभापुढवि नेरइया णं पुच्छा ?) धूमप्रभा पृथ्वी के नारक, इत्यादि विषयक प्रश्न (गोयमा ! णो अणंतरागया अंतक्रियं पकरेति) हे गौतम ! अनन्तरागत अन्तक्रिया नहीं करते (परंपरागया अंतक्रियं पकरेति) परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं (एवं जाव अहेसत्तमापुढवि नेरइया) इसी प्रकार सातवीं पृथ्वी के नारक (असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार (पुढवी-आउ-वणस्सइकाइया य अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेति) पृथ्वीकायिक, अप्रकायिक, वनस्पतिकायिक अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं (परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेति) परम्परागत भी

(नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरागया अंतक्रियं करेंति ?) हे भगवन् ! शुं अनन्तरागत नारक अन्तक्रिया करे छे (परंपरागया अंतक्रियं करेंति) अथवा परम्परागत नारक अनन्तक्रिया करे छे ? (गोयमा ! अणंतरागया वि अंतक्रियं करेति, परंपरागया वि अंतक्रियं करेंति ?) हे गौतम ! अनन्तरागत पणु-अन्तक्रिया करे छे, परंपरागत पणु अन्तक्रिया करे छे (एवं रयणप्पभा पुढवि नेरइया वि) ओअ प्रकारे रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक पणु (जाव पंकप्पभा पुढवि नेरइया) यावत् पंकप्रभा पृथ्वीना नारक (धूमप्पभा पुढवि नेरइयाणं पुच्छा ?) धूमप्रभा पृथ्वीना नारक इत्यादि विषे प्रश्न ? (गोयमा ! णो अणंतरागया अंतक्रियं पकरेति) हे गौतम ! अनन्तरागत अन्तक्रिया नहीं करता (परंपरागया अंतक्रियं पकरेति) परंपरागत अन्तक्रिया करे छे (एवं जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइया) ओअ प्रकारे सातभी पृथ्वीना नारक (असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार (पुढवी-आउ-वणस्सइ काइयाय अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेति) पृथ्वीकायिक, अप्रकायिक, वनस्पतिकायिक अनन्तरागत पणु अन्तक्रिया करे छे (परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेति)

त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिया नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परम्परागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, शेषा अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति । सू.० १॥

टीका-अथान्तक्रियां प्ररूपयितुमाह-‘जीवेणं मंते ! अंतक्रियं करेज्जा ?’ हे भदन्त ! जीवः खलु किम् अन्तक्रियाम्-अन्तस्व-अवसानस्य-कर्मणां पर्यवसानस्येत्यर्थः क्रिया-करणम् अन्तक्रिया-कर्मन्तकरणम्-मोक्ष इति भावः, तथा चोक्तम्-‘कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षः’ इति, ताम्-अन्तक्रियां कुर्यात् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अत्येगइए करेज्जा, अत्येगइए णो करेज्जा’ अस्त्येकः कश्चिज् जीवः अन्तक्रियां कुर्यात्, अस्त्येकः कश्चिद् अन्तक्रियां नो कुर्यात्, तथा च यस्तथाविध अव्ययत्वपरिपाकवशात् मनुष्यत्वादिरूपाम् सम्पूर्णां सामग्रीमुपलभ्य तत्सामर्थ्याभिव्यक्तातिप्रबलनीर्योल्लासवशेन क्षपकश्रेणी समारोहणेन केव-

अन्तक्रिया करते हैं (तेज वायु वेहंदिय तेहंदिय चउरिंदिया णो अणंतरागया अंतक्रियं पकरेति, परंपरागया अंतक्रियं पकरेति) तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय अनन्तरागत अन्तक्रिया नहीं करते, परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं (सेसा अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेति, परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेति) शेष अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं, परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं

अब अन्तक्रिया का निरूपण किया जाता है-

टीकार्थ-गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या जीव अन्तक्रिया करता है ? यहाँ अन्तक्रिया का अर्थ है-कर्मों का अन्त करना अर्थात् मुक्ति प्राप्त करना । कहा भी है समस्त कर्मों के क्षय से मोक्ष होता है ।

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! कोई जीव अन्तक्रिया करता है, कोई नहीं करता है । जो जीव अव्ययत्व भाव के परिपाक से मनुष्यत्व आदि सम्पूर्ण

परंपरागत पणु अन्तक्रिया करे छे (तेजवाउ वेहंदिय तेहंदिय चउरिंदिया णोअणंतरागया अंतक्रियं पकरेति परंपरागया अंतक्रियं पकरेति) तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, अनन्तरागत, अन्तक्रिया नहीं करता, परंपरागत अन्तक्रिया करे छे (सेसा अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेति, परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेति) शेष अनन्तरागत पणु अंतक्रिया करे छे, परंपरागत पणु अन्तक्रिया करे छे.

टीकार्थ-अन्तक्रियानुं निरूपणु कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुं एव अन्तक्रिया करे छे ? अही अन्तक्रियानो अर्थ छे-कर्मोना अंत करेवा अर्थात् मुक्ति प्राप्त करवी, कथुं पणु छे-

‘समस्त कर्मोना क्षयधी मोक्ष थाय छे.’

श्री भगवान्-उत्तर आपे छे-हे गौतम ! कोइ एव अन्तक्रियां करे छे, कोइ नहीं करता, जे एव अव्ययत्व भावना परिपाकधी मनुष्यत्व आदि सम्पूर्ण सामग्री प्राप्त करीने

લજ્ઞાનમાસાઘાઘાતીન્યપિ કર્માણિ ક્ષપયેત્ સ કુર્યાત્, તદન્યસ્તુ ન કુર્યાત્, વિપર્યયાત્, एवं
 નૈરદ્દૃષ્ જાવ વેમાણિ' एवम्--सामान्यजीवोच्छरीत्या नैरयिको यावत् अमुरकुमारोऽदि दश-
 भवनपति-पृथ्वीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोचिन्मनुष्यवानव्यन्तर-
 ज्योतिष्कवैमानिकः कश्चिद् अन्तक्रियां-कर्मान्तरणं कुर्यात्, कश्चिद् नो कुर्यात् प्रागुक्त-
 युक्तेः, अथ नैरयिकाणां मध्ये वर्तमानः कियन्तक्रियां करोति? किंवा न करोति? इति
 पिपृच्छिषयाऽऽह--'नैरदृष्टं भन्ते ! नैरदृष्टसु अं-किरिय करेज्जा?' हे भदन्त ! नैरयिकः
 खलु किम्-नैरयिकेषु मध्ये विद्यमानः किम् अन्तक्रियां कुर्यात्? किंवा नो कुर्यात्? भग-
 वानाह--'गौतम !' हे गौतम ! 'णोऽण्ठे समण्डे' नायमर्थः समर्थः, नोत्तमार्थो युक्तयोपपन्नः
 क्रयमिति चेदत्रोच्यते प्रकर्षप्राप्तसम्यग्दर्शनज्ञानान्तरेण समुदयात् कृत्स्नकर्मक्षयो भवति,

સામગ્રી પ્રાપ્ત કરકે ઔર उस सागरी के बल से प्रकट होने वाले प्रबल बीज के
 उल्लास से क्षपकश्रेणी पर आरुढ होना है और केवलज्ञान को प्राप्त करके
 અન્ત મેં અઘાનિક કર્મોંં કા ખો ક્ષય કાર પાલતા હૈ, यह अन्तक्रिया करता है,
 હસસે મિન્ન પ્રકાર કા જીવ અન્તક્રિયા સહીં કરતા ।

इसी प्रकार नारक, असुरकुमार आदि दश प्रकार के भवनपति, पृथ्वी-
 कायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर,
 ज्योतिष्क, वैमानिक भी कोई-कोई अन्तक्रिया करता हैं, कोई-कोई नहीं करता

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या नारकों में अर्थात् नारक पर्याय में रहता
 हुआ नारक अन्तक्रिया करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ सर्वत्र नहीं है अर्थात् यह बात युक्ति संगत
 नहीं है, क्योंकि सम्यग्दर्शन, ज्ञान और चारित्र्य जब प्रकर्ष को प्राप्त होते हैं.
 तभी समस्त कर्मों का क्षय होता है, परन्तु नारकपर्याय में सम्यग्दर्शन और

અને તે સામગ્રીના જળથી પ્રકટ થનાર જળવીર્યના ઉલ્લાસથી ક્ષપકશ્રેણી પર આરુઢ થાય
 છે અને કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને અન્તમાં અઘાતીક કર્મોના પણ ક્ષય કરી નાખે છે.
 આ અન્તક્રિયા કરે છે, એનાથી ભિન્ન પ્રકારના છવ અન્તક્રિયા નથી કરતા.

એજ પ્રકારે નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ
 એકેન્દ્રિય, વિકેલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક
 પણ કોઈ કોઈ અન્તક્રિયા કરે છે. કોઈ-કોઈ નથી કરતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ નારકોમાં એટલે કે-નારક પર્યાયમાં રહેલા નારક
 છવો અન્તક્રિયા કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ આ વાત યુક્તિસંગત
 નથી, કેમકે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર્ય જ્યારે પ્રકર્ષને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે સમસ્ત
 કર્મોના ક્ષય થાય છે પરન્તુ નારક પર્યાયમાં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યજ્ઞાનનો પ્રકર્ષ નથી

નહિ નૈરયિકાવસ્થાયાં ચારિત્રપરિણામઃ સંભવતિ તથાવિધ યથસ્વભાવત્વાદ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘નૈરય્યા ણં મંતે ! અસુરકુમારેષુ અંતક્રિયં કરેજ્જા ?’ હે મહાન્ત ! નૈરયિકાઃ સહ કિમ્
અસુરકુમારેષુ અંતક્રિયાં કુર્યુઃ ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણ્ઠે
સમઠે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—નોક્તાર્થો યુત્તયોપપન્નઃ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં જાવ વેમાણિણ્ણુ’
એવમ્—નૈરયિકોક્તરીત્યા યાવત્—નાગકુમારાદિ સ્તરિતકુમારાન્તેષુ પૃથ્વીકાયિકાણ્યેકેન્દ્રિયેષુ
વિકલેન્દ્રિયેષુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ મનુષ્યેષુ વાનવ્યન્તરેષુ જ્યોતિષ્કેષુ વૈમાનિકેષુ નૈર-
યિકો નો અંતક્રિયાં કુર્યાત્, તથા આસુરકુમારાદિષુ વૈમાનિકાન્તેષુ નૈરયિકસ્યાન્તક્રિયા
પ્રતિષેધઃ કર્તવ્યઃ, કિન્તુ મનુષ્યેષુ મધ્યે સમુત્પન્નઃ સન્ કશ્ચિદન્તક્રિયાં કુર્યાં દિત્યભિપ્રા-
યેનાહ—‘ળવરં મણૂસેઠ્ઠુ અંતક્રિયં કરેજ્જ ત્તિ પુચ્છા, મગવાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ !
‘અત્યેગઈણ કરેજ્જા, અત્યેગઈણ ણો કરેજ્જા’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ પરિપૂર્ણ ચારિત્રાદિ ?
સામગ્રીકઃ અંતક્રિયાં કુર્યાત્ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ તથાવિધસામગ્રીવિકલઃ અંતક્રિયાં

સમ્યગ્જ્ઞાન કા પ્રકર્ષે નહીં હો સક્તા તથા ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન હી નહીં હો
સક્તા, કયોંકિ નારક ભવ કા એસા હી સ્વભાવ હૈ । અતએવ નારક જીવ નરક
મૈં રહતા હુઆ અન્તક્રિયા નહીં કર સક્તા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારક જીવ કયા અસુરકુમારોં મૈં અન્તક્રિયા
કરતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, હસકા કારણ પૂર્વોક્ત હી સમ
જ્ઞના ચાહિએ । હસી પ્રકાર નાગકુમારોં સે લેક્કર સ્તનિતકુમારોં મૈં, પૃથ્વીકાયિક
આદિ એકેન્દ્રિયોં મૈં, વિકલેન્દ્રિયોં મૈં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મૈં, વાનવ્યન્તરોં મૈં,
જ્યોતિષ્કોં મૈં ઓર વૈમાનિકોં મૈં રહતા હુઆ અન્તક્રિયા નહીં કર સક્તા હસકા
કારણ ભવસ્વભાવ હી હૈ । મગર કયા મનુષ્યોં મૈં રહતા હુઆ અન્તક્રિયા કરતા
હૈ ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર યહ હૈ કિ—હે ગૌતમ ! કોઈ કરતા હૈ ઓર કોઈ નહીં
કરતા । જિસે પરિપૂર્ણ સામગ્રી કી પ્રાપ્તિ હો જાતી, વહ કરતા હૈ ઓર જિસે પૂર્ણ

થઈ શકતો તથા ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન નથી થઈ શકતું, કેમકે નારક ભવનો એવો
સ્વભાવ છે. તેથી નારક જીવ નરકમાં રહીને અન્તક્રિયા નથી કરી શકતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારક જીવ શું અસુરકુમારોમાં અન્તક્રિયા કરે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, એતુ કારણ પૂર્વોક્ત જ સમજવું
જોઈએ. એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારોમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિ-
યોમાં, વિકલેન્દ્રિયોમાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં, વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં અને વૈમા-
નિકોમાં રહીને અંતક્રિયા નથી કરી શકતા, એતું કારણ ભવસ્વભાવ જ છે, પણ શું
મનુષ્યોમાં રહીને અન્તક્રિયા કરે છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ છે કે—હે ગૌતમ ! કોઈ કરે
છે અને કોઈ નથી કરતા. જેને સંપૂર્ણ સામગ્રીની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, તે કરે છે અને

નો કુર્વાત્ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ. 'एवं असुरकुमारा जाव वैमाणिया' एवम्-नैरयिकोत्तरीत्या असुरकुमाराः यावत् नैरयिकेषु असुरकुमारादिषु स्तनितकुमारान्तेषु पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु वैमानिकेषु च नो अन्तक्रियां कुर्युः, तथा चासुरकुमारादयो वैमानिकपर्यवसनाः प्रत्येकं नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डवक्रमेण प्ररूपणीयाः, तत एवमेते चतुर्विंशतिदण्डका चतुर्विंशति भवति, इत्यभिप्रायेणाह-‘एवमेव चउत्तीसं चउत्तीसं दंडगा भवति’ एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव चतुर्विंशति श्रुतुर्विंशतिदण्डका भवन्ति, अथानन्तरागतद्वारमधिकृत्य अन्तक्रियां प्ररूपयितुमाह-‘नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरागया अंतकिरियं करेंति, परंपरागया अंतकिरियं करेंति ?’ भदन्त ! नैरयिकाः केचन खलु किम् अनन्तरागताः स्व स्वनैरयिकादि भवेभ्यः अनन्तरेण-अव्यवधानेन निरन्तरे आगताः-मनुष्यभवे समागताः सन्त एव अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? किंवा परम्परागताः-परम्परया तिर्यग्योनिकादि सामग्री नहीं मिलती वह नहीं करता है ।

इसी प्रकार असुरकुमार यावत् वैमानिक देव के विषय में भी समझ लेना चाहिए’ अर्थात् असुरकुमार आदि मनुष्यों में रहते हुए कोई-कोई अन्तक्रिया करते हैं, कोई-कोई नहीं करते ! इस प्रकार असुरकुमार से लेकर वैमानिक तक प्रत्येक का चौबीसों दंडकों में निरूपण करना चाहिए । इस प्रकार चौबीसों दंडकों में प्ररूपणीय हैं । इसी अभिप्राय से कहा है चौबीस चौबीस दंडक हो जाते हैं । तात्पर्य यह है कि जैसे नारक से लेकर चौबीस दण्डकों में प्रश्नोत्तर क्रिये गये हैं, इसी प्रकार चौबीसों दंडकों में से प्रत्येक को लेकर चौबीसों दण्डकों में प्रश्न करना चाहिए । ऐसा करने से चौबीस चौबीस दंडक हो जाते हैं ।

अब अनन्तरागत द्वार को लेकर अन्तक्रिया की प्ररूपणा की जाती है । गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-भगवन् ! नारक जीव अनन्तरागत अन्तक्रिया करते

જેને પૂર્ણ સામગ્રી નથી મલતી તે નથી કરતા.

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિકદેવના વિષયમાં પણ સમજાણેલું જોઈએ અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ મનુષ્યોમાં રહેલા કોઇ કોઇ અન્તક્રિયા કરે છે, કોઇ કોઇ નથી કરતા. એ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિક સુધી પ્રત્યેકના ચોવીસે દંડકોમાં નિરૂપણ કરવું જોઈએ એ પ્રકારે ચોવીસે દંડક ચોવીસે દંડકોમાં પ્રરૂપણીય છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે-ચોવીસ-ચોવીસ દંડક થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા નારકને લઈને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રશ્નોત્તર કરેલા છે એજ પ્રકારે ચોવીસ દંડકોમાંથી દરેકનો લઈને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રશ્ન કરવા જોઈએ. એમ કરવાથી ચોવીસ ચોવીસ દંડક થઈ જાય છે.

હવે અનન્તરાગતદ્વારને લઈને અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નારક જીવ અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે અથવા પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે ? અર્થાત્ શું નારક જીવ નારકગતિથી નિકળીને

भव व्यग्रधानेन सान्तरमित्यर्थः आगताः सन्त अन्तर्क्रियां कुर्वन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणंतरागया वि अंतर्क्रियं करेति परंपरागया वि अंतर्क्रियं करेति’ नैरयिका स्तावद् अनन्तरागता अपि अन्तर्क्रियां कुर्वन्ति, परम्परागता अपि अन्तर्क्रियां कुर्वन्ति तत्र रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा, पङ्कप्रभाभ्योऽनन्तरागता अपि एवं परम्परागता अपि अन्तर्क्रियां कुर्वन्ति धूमप्रभा पृथिवी त्रिकातु परम्परागता एव तथा भवस्वाभाव्या दन्तर्क्रियां कुर्वन्ति इत्येवं विशेषं प्रतिपादयितुमाह—‘एवं रयणप्पभापुढविनेरइया वि जाव पंकप्पभापुढवी नेरइया वि’ एम—समुच्चय नैरयिकोक्तरीत्या रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका अपि यावत् शर्कराप्रभा पृथिवीनैरयिका अपि बालुकाप्रभापृथिवी नैरयिका अपि पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका अपि अनन्तरागता अपि, एवं, परम्परागता अपि अन्तर्क्रियां कुर्वन्तीति भावः, ‘धूमप्पभापुढवी नेरइया णं पुच्छा’ धूमप्रभापृथिवी नैरयिकाः खलु किम् अनन्तरागता अन्तर्क्रियां कुर्वन्ति ? किंवा परम्परागता अन्तर्क्रियां कुर्वन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो अणंतरागया अंतर्क्रियं पकरेति, परंपरागया अंतर्क्रियं पकरेति’ नो

हैं अथवा परम्परागत अन्तर्क्रिया करते हैं ? अर्थात् क्या नारक जीव नरकगति से निकल कर सीधे मनुष्य भव में आकर अन्तर्क्रिया करते हैं अथवा नरकगति से निकल कर तिर्यचादि के भव करते हुए मनुष्यभव में आकर अन्तर्क्रिया करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! नारक जीव अनन्तरागत अर्थात् नरक से सीधे मनुष्य भव में आकर भी अन्तर्क्रिया करते हैं और परम्परागत अर्थात् नरक से तिर्यचादि के भव करके फिर मनुष्य भव में आकर भी अन्तर्क्रिया करते हैं । इसमें विशेषता यह है कि रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा, बालुकाप्रभा और पङ्कप्रभा पृथ्वी से अनन्तरागत भी—अन्तर्क्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तर्क्रिया करते हैं, अर्थात् इन चार पृथिवियों के नारक सीधे मनुष्य भव पाकर अन्तर्क्रिया कर सकते हैं, किन्तु धूमप्रभा पृथिवी आदि आगे की तीन पृथिवियों से निकल कर सीधे मनुष्य होकर अन्तर्क्रिया नहीं कर सकते । वे इन पृथिवियों से निकल कर

सीधा मनुष्यलवमां आवीने अन्तर्क्रिया करे छे अथवा नारक गतिथी निकलीने तिर्यचादिना लव करता छतां मनुष्यलवमां आवीने अन्तर्क्रिया करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! नारकजीव अनन्तरागत अर्थात् नरकथी सीधा मनुष्यलवमां आवीने पणु अन्तर्क्रिया करे छे अने परंपरागत अर्थात् नरकथी तिर्यचादिना लव करीने पणु मनुष्यलवमां आवीने पणु अन्तर्क्रिया करे छे—तेमां विशेषता ये छे के रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा, बालुकाप्रभा अने पङ्कप्रभा पृथ्वीथी अनन्तरागत पणु अन्तर्क्रिया करे छे अने परंपरागत पणु अन्तर्क्रिया करे छे, अर्थात् आचार पृथ्वीयोना नारक सीधे मनुष्यलवमां आवीने अन्तर्क्रिया करी शके छे किन्तु धूमप्रभा पृथ्वी आदि आगणनी पणु पृथ्वीयोथी निकलीने सीधा मनुष्य भवने अन्तर्क्रिया नथी करी शकना. तेओ आ पृथ्वीयोथी निक-

અનન્તરાગતાઃ ધૂમપ્રભા પૃથિવીનૈરયિકાઃ અન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ, અપિ તુ પરમ્પરાગતા એવ ધૂમપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકાઃ અન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ તથા ભવસ્વભાવત્વાત્, એવં જાવ અહેસત્તમા-પુઠ્વી નૈરય્યા' એવમ્-ધૂમપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકોક્તરીત્યા યાવત્-તમઃ પ્રભાપૃથિવી નૈરયિકાઃ અથઃ સપ્તમ પૃથિવી નૈરયિકાશ્ચ નો અનન્તરાગતા અન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ અપિતુ પરમ્પરાગતા એવાન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, કિન્તુ-અસુરકુમારા જાવ થણિયકુમારાપુઠ્વી આઠ વગસસંકાશ્યાય અર્ણતરાગયા વિ અંતક્રિયિયં પકરેતિ પરંપરાગયાવિ અંતક્રિયિયં પકરેતિ'

તિર્યંચ આદિ કે ભવોં નેં રહ કર ફિર મનુષ્ય હોકર હી અન્તક્રિયા કર સકતે હેં । ઇસ અભિપ્રાય સે કહા હૈ-ઇસી પ્રકાર રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારક યાવત્ પંક-પ્રભા પૃથ્વી કે નારક ભી અનન્તરાગત ઓર પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કરતે હેં । ધૂમપ્રભા પૃથ્વી કે નારક અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરતે હેં અથવા પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કરતે હેં ? ઇસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર ભગવાન્ યોં દેતે હેં-હે ગૌતમ ! ધૂમ-પ્રભા પૃથ્વી કે અનન્તરાગત નારક અન્તક્રિયા નહીં કરતે, કિન્તુ પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કર સકતે હેં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ધૂમપ્રભા પૃથ્વી સે નિકલે નારક સીધે મનુષ્યભવ પાકર મોક્ષ નહીં પ્રાપ્ત કર સકતે, કિન્તુ વહાં સે નિકલ કર તિર્યંચ આદિ કે ભવ કરકે ફિર મનુષ્ય પર્યાય પાકર અન્તક્રિયા કર સકતે હેં । ઇસી પ્રકાર તમઃપ્રભા પૃથ્વી ઓર તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વી કે નારકોં કે વિષય મેં ભી સમજના યાહિએ । વે ભી ઇન પૃથિવિયોં સે નિકલ કર સીધે મનુષ્ય હોકર અન્તક્રિયા નહીં કરતે, કિન્તુ પરમ્પરા સે હી અન્તક્રિયા કરતે હેં । ઇસ સંબંધ મેં પૂર્વોક્ત યુક્તિ હી સમજના યાહિએ ।

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિ

નીને તિર્યંચ આદિના લયોમા રહીને પછી મનુષ્ય થઈને જ અન્તક્રિયા કરી શકે છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે-એજ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક યાવત્ પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ અનન્તરાગત અને પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે અથવા પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ભગવાન્ આ પ્રમાણે આપે છે-હે ગૌતમ ! ધૂમપ્રભાપૃથ્વીના અનન્તરાગત નારક અન્તક્રિયા નથી કરતા. પરન્તુ પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કરી શકે છે. તાત્પર્ય એ છે કે ધૂમપ્રભા પૃથ્વીથી નિકળેલ નારક સીધા મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, પરન્તુ ત્યાથી નીકળીને તિર્યંચ આદિના લય કરીને પછી મનુષ્ય પર્યાય પામીને અન્તક્રિયા કરી શકે છે. એજ પ્રકારે તમ પ્રભા પૃથ્વી અને તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વિષયમા પણ સમજવું જોઈએ. તેઓ પણ આ પૃથિવિયામાથી નીકળીને સીધા મનુષ્ય બનીને અન્તક્રિયા નથી કરતા, પણ પરંપરાથી જ અન્તક્રિયા કરે છે. એ સંગ્રહમાં પૂર્વોક્ત યુક્તિ જ સમજવી જોઈએ.

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દીપ-

અસુરકુમારા યાવત્-નાગકુમારાઃ સુવર્ણકુમારાઃ અગ્નિકુમારાઃ, દિધુત્કુમારાઃ, ઉદયિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકા અપ્કાયિકા વન-સ્પતિકાયિકાશ્ચ અનન્તરાગતા અપિ અન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ, एवं परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परन्तु-‘तेउवाउ वेइंदिय तेइंदिय चउरेंदिया णो अणंतरागया अंतक्रियं पकरेंति, परंरागया अंतक्रियं पकरेंति’ तेजस्कायિકवायुकायिक द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, अपितु परम्परागता एव अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, ‘सेसा अणंतरागया वि अंतक्रियं पकरेंति, परंपरागया वि अंतक्रियं पकरेंति’ शेषाः-पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्गोणिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, तथा चामुरकुમારાदि स्तનितकुमारपर्यन्ताः दश भवनपतयः पृथिवीકાયિકાઅપ્કાયિકાવનસ્પતિકાયિકાશ્ચ અનન્તરાગતા અપિ અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, પરમ્પરાગતા અપિ અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, भवान्तरेभ्य उभयथापि आगतानां तेषामन्त-क्रियाकरणे विरोधाभावात्, तेजस्कायिक वायुकायिका द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियास्तु पर-

કુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્તરાગત સ્ત્રી-અન્તક્રિયા કરતે હૈં ઓર પરમ્પરાગત સ્ત્રી અન્તક્રિયા કરતે હૈં, કિન્તુ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવ અનન્તરાગત અન્તક્રિયા નહીં કરતે, પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કરતે હૈં । શેષ જીવ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ઓર મનુ-ષ્ય તથા વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક અનન્તરાગત સ્ત્રી અન્તક્રિયા કરતે હૈં ઓર પરમ્પરાગત સ્ત્રી અન્તક્રિયા કરતે હૈં । इस प्रकार असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार पर्यन्त दश भवनपति, पृथ्वीकાયिक, अप्कાયिक और वन-स्पतिकायिक अनन्तरागत स्त्री अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत स्त्री अन्त-क्रिया करते हैं, अर्थात् इन पर्यायों से सीधे मनुष्य भव में आकर अन्तक्रिया करने में स्त्री कोई विरोध नहीं है, मगर तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय,

કુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિ-કાયિક જીવ અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરમ્પરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે, પણ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ અનન્તરાગત અન્તક્રિયા નથી કરતા, પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કરે છે. શેષ જીવ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય તથા વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક અનન્તરાગત પણ-અન્તક્રિયા કરે છે અને પરમ્પરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે. એ પ્રકારે અસુરકુમારથી લઇને સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત દશ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરમ્પરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અર્થાત્ આ પર્યાયોથી સીધા મનુષ્ય ભવમાં આવીને અન્તક્રિયા કરવામાં પણ કોઇ વિરોધ નથી.

પરમ્પરાગતા એવાન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ નો અનન્તરાગતાઃ તેષુ તેજસ્કાયિકવાયુકાયિકાનામાનન્તર્યેણ મનુષ્યત્વસ્યૈવાનવાપ્તેઃ, વિકલેન્દ્રિયાણાં પુનરતથાભવસામાન્યાદેવ અનન્તરાગતાનામન્ત-
ક્રિયાકરણવિરોધઃ, પञ्चेन्द्रિયतिर्यग्योनિકા મનુષ્યા વાનવ્યન્તરા ડ્યોતિષ્કા વૈમાનિકાશ્ચ
અનન્તરાગતા અપિ એવં પરમ્પરાગતા અપિ અન્તક્રિયાં કુર્વન્તીતિ ફલિતમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ એકસમયેઽન્તક્રિયાકરણવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—અણંતરાગયા નેરડયા એગસમણ કેવડયા અંતકિરિયં પક-
રેંતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેજં એગો વા દો વા તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં દસ,
રયણપ્પમા પુઠ્ઠવી નેરડયા વિ એવંચેવ, જાવ વાલુયપ્પમા પુઠ્ઠવી નેરડયા
વિ, અણંતરાગયા ણં મંતે ! પંકપ્પમા પુઠ્ઠવી નેરડયા એગસમણં કેવડયા
અંતકિરિયં પકરેંતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં એક્કો વા દો વા તિન્નિ વા
ઉક્કોસેણં ચત્તારિ, અણંતરાગયા ણં મંતે ! અસુરકુમારા એગસમણ કેવ-
ડયા અંતકિરિયં પકરેંતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણે ણં એક્કો વા દોવા તિન્નિ
વા ઉક્કોસેણં દસ, અણંતરાગયા ણં મંતે ! અસુરકુમારીઓ એગસમણં
કેવડયાઓ અંતકિરિયં પકરેંતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગો વા દો વા
તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં પંચ, એવં જહા અસુરકુમારા સદેવીયા તહા જાવ
થણિયકુમારા વિ સદેવીયા, અણંતરાગયા ણં મંતે ! પુઠ્ઠવિકાડયા એગ-

ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવ સીધે મનુષ્ય હોકર અન્તક્રિયા નહીં કરતે,
વરન્ પરમ્પરાગત હી અન્તક્રિયા કર સકતે હૈં । इनमें तेजस्कायिकों और वायु-
कायिकों को तो सीधा मनुष्यभवं प्राप्त ही नहीं होता । रहगए विकलेन्द्रिय,
सो वे भवस्वभाव के कारण मनुष्य भव प्राप्त करके भी उसी भव में अन्तक्रिया
नहीं कर सकते । पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमा-
निक अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तक्रिया
करते हैं, यह फलित हुआ ।

પણુ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવ સીધા મનુષ્ય
થઈને અન્તક્રિયા નથી કરતા, પરન્તુ પરપરાગત જ અન્તક્રિયા કરી શકે છે. તેમનામાંથી
તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોને તો સીધો મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત નથી થતો, રહી ગયા
વિકલેન્દ્રિય, તો તે ભવ સ્વભાવના કારણે મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને પણ તેજ ભવમાં
અન્તક્રિયા નથી કરી શકતા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક
અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરમ્પરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે એ ફલિત થયું.

મયે કેવદ્વયા અંતકિરિયં પકરેતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં ચત્તારિ, એવં આડક્કાદ્વયા વિ ચત્તારિ, વણસ્સદ્-કાદ્વયા છુચ્ચ, પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયા દસ, તિરિક્કલ્લજોણિનીઓ દસ, ; મણુસ્સા દસ, મણુસ્સીઓ વીસં વાળમંતરા દસ, વાળમંતરીઓ પંચ, જોદ્ધસિયા દસ, જોદ્ધસિનીઓ વીસં, વેમાણિયા અદ્ધસયં વેમા-નીઓ વીસં ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છાયા—અનન્તરાગતા નૈરયિકા એકસમયે કિયન્તોઽન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન દશ, રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકા અપિ એવંચેવ, યાવદ્ વાલુકાપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકા અપિ, અનન્તરાગતાઃ સ્વલુભદન્ત ! પદ્મપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકા એક-સમયેન કિયન્તોઽન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન

એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરને કી વસ્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અણંતરાગયા નેરદ્વયા એગસમણ કેવદ્વયા અંતકિરિયં પકરેતિ ?) અનન્તરાગત નૈરયિકા એક સમય મેં કિતને અન્તક્રિયા કરતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ-ન્નેણં એગો વા દો વા તિન્નિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન (ઉક્કો-સેણં દસ) ઉત્કુષ્ટ દશ (ચણપ્પમા પુઢવી નેરદ્વયા વિ એવં ચેવ) રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારક ભી હસી પ્રકાર (જાવ વાલુચપ્પમા પુઢવીનેરદ્વયા વિ) યાવત્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી કે નારક ભી

(અણંતરાગયા પંકપ્પમા પુઢવી નેરદ્વયા) અનન્તરાગત પંકપ્રમા પૃથ્વી કે નારક (એગસમણ ણં કેવદ્વયા અંતકિરિયં પકરેતિ ?) એક સમય મેં કિતને અન્ત-ક્રિયા કરતે હૈં ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા) હે ગૌતમ !

એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરવાની વસ્તુવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અણંતરાગયા નેરદ્વયા એગસમણ કેવદ્વયા અંતકિરિયં પકરેતિ) અનન્તરાગત નૈરયિકા એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ એગો વા દો વા તિન્નિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે, ત્રણ, (ઉક્કોસેણં દસ) ઉત્કુષ્ટ દશ (ચણપ્પમા પુઢવી નેરદ્વયા વિ એવં ચેવ) રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક પણ એજ પ્રકારે (જાવ વાલુચપ્પમા પુઢવી નેરદ્વયા વિ) યાવત્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના નારક પણ.

(અણંતરાગયા પંકપ્રમા પુઢવી નેરદ્વયા) અનન્તરાગત પંકપ્રમા પૃથ્વીના નારક (એગ સમણં કેવદ્વયા અંતકિરિયં પકરેતિ) એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ (ઉક્કોસેણં ચત્તારિ) ઉત્કુષ્ટ ચાર.

चत्वारः, अनन्तरागताः खलु भदन्त ! असुरकुमारा एकसमये कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश, अनन्तरागताः खलु भदन्त ! असुरकुमार्यः एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! जघन्येन एका वा द्वे वा तिस्रो वा, उत्कृष्टेन पञ्च, एवं यथा असुरकुमारा सदेवीका रतथा यावत् स्तनितकुमारा अपि सदेवीकाः, अनन्तरागताः खलु भदन्त ! पृथ्वीकायिकाः एकसमये कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारः, एवम् अप्कायिका

जघन्य एक दो अथवा तीन (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट से चार

(अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारा एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमार एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य, एक, दो अथवा तीन (उक्कोसेणं दस) उत्कृष्टदश (अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमएणं केवइयाओ अंतकिरियं पकरेति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमारिणां एक समय में कितनी अन्तक्रिया करती हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य एक, दो अथवा तीन (उक्कोसेणं पंच) उत्कृष्ट पांच (एवं जहा असुरकुमारा सदेवीया तहा जाव थणियकुमारा वि सदेवीया) इस प्रकार जैसे असुरकुमार देवियों सहित कहे वैसे ही देवियों सहित स्तनितकुमारों तक कहना

(अणंतरागया णं भंते ! पुढविकाइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत पृथ्वीकायिक एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा) गौतम ! जघन्य, एक दो अथवा तीन (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट चार (एवं आउकाइया वि चत्तारि)

(अणतरागयाणं भंते ! असुरकुमारा, एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमार ओक समयमां डेटली अन्तक्रिया करे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य ओक, जे अथवा त्रयु (उक्कोसेणं दस) उत्कृष्ट दश (अणंतरागयाणं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमएणं केवइयाओ अंतकिरियं पकरेति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमारियो ओक समयमा डेटली अन्तक्रिया करे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य ओक, जे अथवा त्रयु (उक्कोसेणं पंच) उत्कृष्ट पांच (एवं जहा असुरकुमारा सदेवीया तहा जाव थणियकुमारा वि सदेवीया) ओ प्रकारे जेवा असुरकुमार देवियो सहित कहा तेवा जे देवियो सहित स्तनितकुमारो सुधी छेवुं.

(अणंतरागयाणं भंते ! पुढविकाइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत पृथ्वीकायिक ओक समयमा डेटली अन्तक्रिया करे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य ओक, जे अथवा त्रयु (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट

અપિ ચત્વારઃ, વનસ્પતિકાયાિકાઃ પદ્ ચ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ દશ, તિર્યગ્ચોનિક્વચો દશ, મનુષ્યા દશ, માનુષ્યો વિંશતિઃ, વાનવ્યન્તરા દશ, વાનવ્યન્તર્યઃ પચ્ચ, જ્યોતિષ્કા દશ, જ્યોતિષ્કચો વિંશતિઃ, વૈમાનિકા અષ્ટશતમ્, વૈમાનિક્વચો વિંશતિઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—અથ નૈરયિકાદિ ભવેભ્યોઽનન્તરાગતાઃ ક્રિયન્તો નૈરયિકાદય એકસમયેનાન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ इत्येवं रूपं तृतीयम् एकसमयद्वारं प्ररूपयितुमाह—‘अनंतरागता नैरय्या एगसमए केवइया अंतक्रियं पकरेंति?’ हे भदन्त ! अनन्तरागताः—नैरयिकादिभवेभ्यो मनुष्य भवेऽनन्तरेण—अव्यवधानेन आगताः सन्तो नैरयिका एकसमयेन क्रियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? अत्र ‘नैरयिकाः’ इति पूर्वभवपर्यायेण व्यपदिश्यन्ते स च व्यपदेशो देवादिपूर्वभव-

इसी प्रकार અપ્કાયિકા મી ચાર (વનસ્પતિકાદ્યા છત્ત) વનસ્પતિકાયિક છત્ત (પંચિન્દ્રિયતિરિક્વજોણિયા દસ) પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચોનિક દશ (તિરિક્વજોણિ-; ણીઓ દસ) તિર્યચ્ચસ્ત્રિયાં દશ (મણુસ્સા દસ) મનુષ્યદશ (મણુસ્સીઓ વીસ) મનુ- ષ્યનિયાં વીસ (વાણમંતરા દસ) વાનવ્યન્તર દશ (વાણમંતરીઓ પંચ) વાનવ્યન્તર દેવિયાં પાંચ (જોહસિયા દસ) જ્યોતિષ્ક દશ (જોહસિણીઓ વીસ) જ્યોતિષ્ક- દેવિયાં વીસ (વૈમાણિયા અટ્સયં) વૈમાનિક એકસો આઠ (વૈમાણિણીઓ વીસ) વૈમાનિક દેવિયાં વીસ.

ટીકાર્થ—નારક આદિ પર્યાયોં સે સીધે આવે છુએ અર્થાત્ અનન્તરાગત કિતને જીવ એક સમય મેં અન્તક્રિયા કર સકતે હેં, હસકા વિચાર યહાં ક્રિયા જા રહા હૈ યહ તીસરા એકસમય દ્વાર હૈ ।

શૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત નારક એક સમય મેં કિતને અન્ત- ક્રિયા કરતે હેં ? અર્થાત્ જો જીવ નારક સે નિકલ કર સીધે મનુષ્યભવ મેં આવે હેં, વે યદિ અન્તક્રિયા કરેં તો એક સમય મેં કિતને કરતે હેં ? યહાં યહ ધ્યાન

ચાર (એવં આઝકાઈયા વિ ચત્તારિ) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક પણ ચાર (વનસ્પતિકાદ્યા છત્ત) વનસ્પતિકાયિક છ (પંચિન્દ્રિયતિરિક્વજોણિયા દસ) પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચોનિક દશ (તિરિક્વ- જોણિણીઓ દસ) તિર્યચ્ચ સ્ત્રીયો દશ (મણુસ્સા દસ) મનુષ્ય દશ (મણુસ્સીઓ વીસ) મનુષ્ય- નિયો વીસ (વાણમંતરા દસ) વાનવ્યન્તર દશ (વાણમંતરીઓ પંચ) વાનવ્યન્તર દેવિયો પાંચ (જોહસિયા દસ) જ્યોતિષ્કો દશ (જોહસિણીઓ વીસ) જ્યોતિષ્ક દેવિયો વીસ (વૈમાણિયા અટ્સયં) વૈમાનિક એકસોઆઠ (વૈમાણિણીઓ વીસ) વૈમાનિક દેવિયો વીસ

ટીકાર્થ—નારક આદિ પર્યાયોધી સીધા આવેલા અર્થાત્ અનન્તરાગત કેટલા જીવ એક સમયમા અન્તક્રિયા કરી શકે છે, તેનો વિચાર આટી થઈ રહેલો છે, આ ત્રીજું એક સમય દ્વાર.

શ્રીશૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત નારક એક સમયમા કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? અર્થાત્ જે જીવ નારકથી નિકળીને સીંગ મનુષ્ય ભવમાં આવ્યા છે, તેઓ જે અન્તક્રિયા કરે તો એક સમયમાં કેટલા કરે છે ? આટી ધ્યાન રાખવું તોઈ એ કે જે જીવ

પર્યાય પ્રતિપત્તિનિરાસાર્થોઽવસેયઃ, એવમગ્રેઽપિ તત્તત્પૂર્વભવપર્યાયેણ વ્યવદેશે પ્રયોજનં વિભા-
વનીયમ્, ભગવાનાહ-‘ગોયમા ?’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેર્ગ એગો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેર્ગ
દસ’ જઘ્ણ્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન દશ, અનન્તરાગતા નૈરયિકા એકસમયેન
અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, ‘રયણપ્પભાપુઢવી નેરહ્યા વિ એવં ચેવ’ રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકા અપિ
એવઞ્ચૈવ-જઘ્ણ્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન દશ અનન્તરાગતા એકસમયેન અન્ત-
ક્રિયાં કુર્વન્તિ, ‘જાવ વાલુકાપ્પભાપુઢવી નેરહ્યા વિ’ યાવત્-શર્કરાપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકા અપિ
વાલુકાપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકા અપિ જઘ્ણ્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન દશ અનન્ત-
રાગતાઃ એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અણંતરાગયા મંતે ! પંકપ્પભા

રચના યાહિએ કિ જો જીવ નરક સે નિકલકર મનુષ્યપર્યાય મેં આગયા, વહ
નારક નહીં રહા, મનુષ્ય, હો ગયા, ફિર મી ઉસે અનન્તરાગત નારક કહા હૈ।
યહ કથન પૂર્વભવપર્યાય કી અપેક્ષા સે સમજના યાહિએ। દેવ આદિ મર્વોં કા
નિરાકરણ કરને કે લિએ ઇસ પ્રકાર કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ। વસ્તુતઃ અનન્તરા-
ગત નારક કા તાત્પર્ય યહાં ઉસ જીવ સે હૈ જો પૂર્વભવ મેં નારક થા ઓર વહાં
સે નિકલ કર સીધા મનુષ્ય હુઆ હૈ। ઇસી પ્રકાર અનન્તરાગત અસુરકુમાર
પૃથ્વીકાયિક આદિ કે વિષય મેં મી સમજ લેના યાહિએ।

ભગવાન્-જઘ્ણ્ય એક દો અથવા ત્રીન અનન્તરાગત નૈરયિક એક સમય મેં
અન્તક્રિયા કરતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ અનન્તરાગત નારક અન્તક્રિયા કરતે હૈં।
રત્નપ્રભા પૃથિર્વ કે નારક મી ઇસી પ્રકાર એક સમય મેં જઘ્ણ્ય એક, દો યા
ત્રીન અન્તક્રિયા કરતે હૈં, ઉત્કૃષ્ટ દશ અન્તક્રિયા કરતે હૈં। શર્કરાપ્રભા ઓર
વાલુકાપ્રભા પૃથ્વી કે નારક મી ઇસી તરહે એક સમય મેં જઘ્ણ્ય એક, દો અથવા
ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ તક અન્તક્રિયા કરતે હૈં।

નરકી નિકળીને મનુષ્ય પર્યાયમાં આવેલ છે. તે નારક નથી રહેતો. મનુષ્ય થઈ બન્ય
છે. તે પણ તેને અનન્તરાગત નારક કહેલ છે. આ કથન પૂર્વભવ પર્યાયની અપેક્ષાથી
સમજવું જોઈએ. દેવ આદિ લેવાનું નિરાકરણ કરવાને માટે આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરાયેલો
છે. વસ્તુતઃ અનન્તરાગત નારકનું તાત્પર્ય અહીં તે જીવથી છે જે પૂર્વ ભવમાં નારક
છે અને ત્યાંથી નિકળીને સીધો મનુષ્ય થયો છે. એજ પ્રકારે અનન્તરાગત અસુરકુમાર,
પૃથ્વીકાયિક આદિના વિષયમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ.

શ્રીભગવાન્-જઘ્ણ્ય એક, જે અથવા ત્રણ અનન્તરાગત નૈરયિક એક સમયમાં અન્ત-
ક્રિયા કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ દશ અનન્તરાગત નારક અન્તક્રિયા કરે છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના
નારક પણ એજ પ્રકારે એક સમયમાં જઘ્ણ્ય એક, જે અગર ત્રણ અન્તક્રિયા કરે છે.
ઉત્કૃષ્ટ દશ અન્તક્રિયા કરે છે શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ એજ રીતે
એક સમયમાં જઘ્ણ્ય એક, જે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દશ સુધી અન્તક્રિયા કરે છે.

पृथ्वी नैरइया एगसमएणं काइया अंतकिरियं पकरेंति ? हे भदन्त ! अनन्तरागताः पङ्क-
प्रभापृथिवी नैरयिका एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे
गौतम ! ‘जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं चत्तारि’ जघन्येन एको वा द्वौ वा
त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारोऽनन्तरागताः पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका एकसमयेन अन्तक्रियां
कुर्वन्ति, गौतमः पृच्छति—‘अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारा एगसमये केवइया अंतकिरियं
पकरेंति ?’ हे भदन्त ! अनन्तरागता असुरकुमारा एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ?
भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं दस’
जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन तु दश अनन्तरागता असुरकुमारा एकसमयेन
अन्तक्रियां कुर्वन्ति, गौतमः पृच्छति—‘अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमए
केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?’ हे भदन्त ! अनन्तरागताः खलु असुरकुमार्यः एकसमयेन

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनन्तरागत पङ्कप्रभा पृथ्वी के नारक एक समय
में कितने अन्तक्रिया करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक, दो अथवा तीन पङ्कप्रभा के अनन्तरागत
नारक एक समय में अन्तक्रिया करते हैं, उत्कृष्ट चार एक समय में अन्तक्रिया
करते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमार एक समय में कितने
अन्तक्रिया करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट दश अन-
न्तरागत असुरकुमार एक समय में अन्तक्रिया करते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमारियां एक समय में
कितनी अन्तक्रिया करती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य एक दो तीन और उत्कृष्ट पांच अनन्तरागत

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनन्तरागत पङ्कप्रभा पृथ्वीना नारक ओठ समयमां
डेटली अन्तक्रिया करे छे ।

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जघन्य ओठ, जे अथवा त्रय पङ्कप्रभाना अनन्तरागत
नारक ओठ समयमां अन्तक्रिया करे छे, उत्कृष्ट चार ओठ समयमां अन्तक्रिया करे छे.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमार ओठ समयमां डेटली अन्त-
क्रिया करे छे ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य ओठ जे अथवा त्रय अने उत्कृष्ट दस अनन्तरागत
असुरकुमार ओठ समयमां अन्तक्रिया करे छे.

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमारीयो ओठ समयमां डेटली
अन्तक्रिया करे छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जघन्य ओठ, जे अगर त्रय अने उत्कृष्ट, पांच अनन्तरागत

કિયત્યોઽન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્વણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં પંચ’ જઘન્યેન એકો ત્રા દ્વે વા તિસો વા, ઉત્કુષ્ટેન પચ્ચ અનન્તરાગતા અમુરકુમાર્યં એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, ‘એવં જહ્મા અમુરકુમારા સદેવયા તહા જાવ થણિયકુમારા વિ’ એવમ્—પૂર્વોક્તરીત્યા યથા અમુરકુમારાઃ સદેવીકાઃ—અમુરકુમારીસહિતાઃ પ્રતિપાદિતા સ્વથા યાવત્—નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિશાકુમારાઃ, વાયુકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાશ્ચાપિ સદેવીકાઃ—નાગકુમાર્યાદિ સહિતાઃ પ્રતિપાદનીયાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અણંતરાગયા ણં મંતે ! પુદવિકાઙ્ગયા એગસમએ કેવઙ્ગયા અંઠકિરિયં પકરેંતિ ?’ હે મદન્ત ! અનન્તરાગતાઃ સ્વલ્લ પૃથિવીકાયિકા એકસમયેન કિયન્તોઽન્તક્રિયાં પ્રકુર્વન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ?’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્વણેણં એકો વા દો વા ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન ચત્તવારઃ પૃથિવીકાયિકા અનન્તરાગતા એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, ‘એવં આઉકાઙ્ગયા વિ ચત્તારિ’ એવમ્—પૃથિવીકાયિકોક્તરીત્યા અપ્કાયિકા અપિ અનન્તરાગતા જઘન્યેન એકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કુષ્ટેન ચત્તવાર એકસમયેન

અમુરકુમાર દેવિયાં એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરતી હૈં । હસી પ્રકાર જૈસે દેવિયોં સહિત અમુરકુમારોં કી વક્તવ્યતા કહી ઉસી પ્રકાર નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારોં, વિદ્યુત્કુમારોં, ઉદધિકુમારોં, દ્વીપકુમારોં, દિશાકુમારોં, ઔર સ્તનિતકુમારોં કી બી દેવિયોં સહિત વક્તવ્યતા કહલેની યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમય મેં કિતને અન્તક્રિયા કરતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન, ઉત્કુષ્ટ ચાર અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરતે હૈં । હસી પ્રકાર અનન્તરાગત અપ્કાયિક બી જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ ચાર એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરતે હૈં । અનન્તરાગત વનસ્પતિ કાયિક જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ છઠ્ઠ એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરતે હૈં । અનન્તરાગત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ

અમુરકુમાર દેવિયો એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. એજ પ્રકારે જેમ દેવિયો સહિત અમુરકુમારોની વક્તવ્યતા કહી છે, એજ પ્રકારે નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, વાયુકુમારો, અને સ્તનિતકુમારોની પણ દેવિયો સહિત વક્તવ્યતા કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ, ઉત્કુષ્ટ ચાર અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. એજ પ્રકારે અનન્તરાગત અપ્કાયિક પણ જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કુષ્ટ ચાર એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્ત-

અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ 'વણસ્સદ્કાદયા છ્વ' વનસ્પતિકાચિકા અનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન પદ્ ચ એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ 'પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ-
જોણિયા દસ' પચ્ચેન્દ્રિયતિરિગ્યોનિકા અનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા,
ઉત્કૃષ્ટેન દશ એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'તિરિક્ષજોણિણીઓ દસ' પચ્ચેન્દ્રિયતિરિ-
ગ્યોનિકા સ્ત્રિયોઽનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકા વા દ્વે વા તિસ્રો વા ઉત્કૃષ્ટેન દશ એકસમયેન
અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ 'મણુસ્સા દસ' મણુપ્પા અનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા,
ઉત્કૃષ્ટેન દશ એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'મણુસ્સીઓ વીસં' માણુપ્પઃ અનન્તરાગતા
જઘન્યેન ઇકા વા દ્વે વા તિસ્રો વા, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ
'વાળમંતરા દસ' વાળવ્યન્તરા અનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન દશ
એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'વાળમંતરીઓ પંચ' વાળવ્યન્તરસ્ત્રિયોઽનન્તરાગતા જઘન્યેન
ઇકા વા દ્વે વા તિસ્રો વા ઉત્કૃષ્ટેન પચ્ચ એકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'જોહસિયા દસ'
જ્યોતિષ્કાઃ—અનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન દશ એકસમયેન
અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'જોહસિણીઓ વીસં' જ્યોતિષ્ક સ્ત્રિયોઽનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકા વા
જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ દશ એક સમય મે અન્તક્રિયા કરતે હૈં ।
અનન્તરાગત પંચેન્દ્રિયતિરિચ્ચ સ્ત્રિયાં જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ
દશ એક સમય મે અન્તક્રિયા કરતી હૈં । અનન્તરાગત મણુપ્પ જઘન્ય એક, દો
યા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ દશ એક સમય મે અન્તક્રિયા કરતે હૈં । અનન્તરાગત
મણુપ્પનિયાં જઘન્ય એક, ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમય મે અન્તક્રિયા કરતી હૈં । અન-
ન્તરાગત વાળવ્યન્તર જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ દશ એક સમય મે
અન્તક્રિયા કરતે હૈં । અનન્તરાગત વાળવ્યન્તર દેવિયાં જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન
ઉત્કૃષ્ટ પાંચ એક સમય મે અન્તક્રિયા કરતી હૈં । અનન્તરાગત જ્યોતિષ્ક જઘન્ય
એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ દશ અન્તક્રિયા કરતે હૈં । અનન્તરાગત જ્યોતિષ્ક
સ્ત્રિયાં જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમય મે અન્તક્રિયા
કરતી હૈં । અનન્તરાગત વૈમાનિક જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ એક

રાગત વનસ્પતિકાચિક જઘન્ય એક, જે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ છ એક સમયમાં અન્તક્રિયા
કરે છે. અનન્તરાગત પચ્ચેન્દ્રિય તિરિચ્ચ સ્ત્રિયો જઘન્ય એક, જે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ
દસ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત મણુપ્પ સ્ત્રિયો જઘન્યથી એક જે
અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત વાળવ્યન્તર
જઘન્ય એક, જે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દશ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે.
અનન્તરાગત વાળવ્યન્તર દેવિયો જઘન્ય એક, જે અને ત્રણ ઉત્કૃષ્ટ પાંચ એક
સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત જ્યોતિષ્ક જઘન્ય એક, જે અગર ત્રણ અને
ઉત્કૃષ્ટ દશ અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત જ્યોતિષ્ક સ્ત્રિયો જઘન્ય એક, જે અગર ત્રણ
અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત વૈમાનિક જઘન્ય એક, જે

દ્વે વા તિસ્રો વા, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિરેકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'વૈમાણિયા અદ્વસયં' વૈમાણિકા અનન્તરાગતા જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટોત્તરશતમ્ એક-સપ્તયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ, 'વૈમાણિગીશ્રો વીસં' વૈમાણિકસ્ત્રિયઃ અનન્તરાગતા જઘન્યેન એકા વા દ્વે વા તિસ્રો વા, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિરેકસમયેન અન્તક્રિયાં કુર્વન્તિ ॥ સૂ. ૨ ॥

॥ ઉદ્વૃત્તદ્વારવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—નેરડૈણ ણં મંતે ! નેરડૈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠટ્ટિત્તા નેરડૈણસુ ઉઠ્ઠજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, નેરડૈણ ણં મંતે ! નેરડૈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠટ્ટિત્તા અસુરકુમારેસુ ઉઠ્ઠજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે, એવં નિરંતરં જાવ ચઉરિંદિણસુ પુછ્છા, ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે, નેરડૈણ-ણં મંતે ! નેરડૈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠટ્ટિત્તા પંચિંદિયતિરિવ્વજ્જોણિણસુ ઉઠ્ઠ-વજ્જેજ્ઞા, અત્થેગડૈણ ઉઠ્ઠવજ્જેજ્ઞા અત્થેગડૈણ ણો ઉઠ્ઠવજ્જેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! નેરડૈણહિંતો અણંતરં પંચિંદિયતિરિવ્વજ્જોણિણસુ ઉઠ્ઠવજ્જેજ્ઞા, સે ણં મંતે ! કેવલિપ્પન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ ? ગોયમા ! અત્થેગડૈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગડૈણ ણો લભેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! કેવલિપ્પન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ, સે ણં કેવલં બોહિંં બુજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! અત્થેગડૈણ બુજ્જેજ્ઞા અત્થેગડૈણ ણો બુજ્જેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! કેવલં બોહિંં બુજ્જેજ્ઞા, સે ણં સદ્દ-હેજ્ઞા પત્તિણ્ણા રોણ્ણા ? ગોયમા ! સદ્દહેજ્ઞા પત્તિણ્ણા રોણ્ણા, જે ણં મંતે ! સદ્દહેજ્ઞા પત્તિણ્ણા રોણ્ણા સે ણં આભિણિવોહિયનાણ સુચનાણાં ઉપ્પાડેજ્ઞા ? હંતા, ગોયમા ! ઉપ્પાડેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! આભિણિવોહિ-યનાણ સુચનાણાં ઉપ્પાડેજ્ઞા સે ણં સંચાણ્ણા સીલં વા વયં વા ગુણં વા વેરમણં વા પચ્ચક્ખાણં વા પોસહવાસં વા પઢિવજ્જિત્તણ ? ગોયમા ! અત્થેગડૈણ સંચાણ્ણા, અત્થેગડૈણ ણો સંચાણ્ણા, જે ણં મંતે ! સંચા-ણ્ણા સીલં વા જાવ પોસહોવવાસં વા પઢિવજ્જિત્તણ સે ણં ઓહિનાણં સૌ આઠ એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરતે હૈંં । વૈમાનિક દેવિયાં જઘન્ય એક, દો વા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમય મેં અન્તક્રિયા કરતી હૈંં ।

યા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. વૈમાનિક દેવિયા જઘન્ય એક, બે વા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે.

उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा, जे णं भंते ! ओहिनाणं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ? गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे, नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता मणुस्सेसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए उव्वज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उव्वज्जेज्जा, जे णं भंते ! उव्वज्जेज्जा, से णं केवलपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ? गोयमा ! जहा पंचिदियतिरिखजोणिएसु जाव जे णं भंते ! ओहिनाणं उप्पाडेज्जा, से णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ? गोयमा ! अत्थेगइए संचाएज्जा, अत्थेगइए णो संचाएज्जा, जे णं भंते ! संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए से णं मणपज्जवनानं उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा, जे णं भंते ! मणपज्जवनानं उप्पाडेज्जा से णं केवलनानं उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा जे णं भंते ! केवलनानं उप्पाडेज्जा से णं सिज्जेज्जा बुज्जेज्जा सुच्चेज्जा सव्वदुक्खाणं अंतं करेज्जा ? गोयमा ! सिज्जेज्जा जाव सव्वदुक्खाणभंतं करेज्जा, नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता वाणभंतरजोइसियवेयाणिएसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे ॥सू० ३॥

छाय-नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्घृत्य नैरयिकेषु उपपद्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्घृत्य अमुरकुमारेषु उपपद्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवं निरन्तरं यावत् चतुरिन्द्रियेषु पृच्छा, गौतम !

उद्घृत्ता द्वार

शब्दार्थ-(नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता नेरइएसु उव्वज्जेज्जा ?) हे भगवन् ! नारक, नारकों से उबर कर क्या सीधा नारकों में उत्पन्न

उद्घृत्तद्वार

शब्दार्थ-(नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता नेरइएसु उव्वज्जेज्जा ?) हे भगवन् ! नारक नारकभाथी निकलीने शुं सीधा नारकों में उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! णो

નાયર્થઃ સમર્થઃ નૈરયિકઃ સહુ ભદન્ત ! નૈરયિકેભ્યોડનન્તરમુદ્વચ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યેત ? અસ્ત્યેકઃ ઉપપદ્યેતે, અસ્ત્યેકો નો ઉપપદ્યેતે, યઃ સહુ ભદન્ત !
નૈરયિકેભ્યોડનન્તરમ્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યેત સ સહુ ભદન્ત ! કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં
ધર્મં લભેત શ્રવણતયા ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકો લભેત, અસ્ત્યેકો નો લભેત, યઃ સહુ
ભદન્ત ! કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા, સ સહુ કેવલાં વોષિં બુધ્યેત ? ગૌતમ !

હોતા હૈ ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! યદ્ધ અર્થ સમર્થ નહીં (નેરહણ્ણ ણં
મંતે ! નેરહણ્ણિતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા અસુરકુમારેસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા ?) હૈ ભગવન્ !
કયા નારક નારકોં સે નિકલકર સીધા અસુરકુમારોં સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
(ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! યદ્ધ અર્થ સમર્થ નહીં (એવં નિરંતરં જાવ
ચત્તરિંદિયસુ પુચ્છા ?) ઇમ્મી પ્રકાર નિરંતર યાવત્ ચત્તરિંદ્રિયોં સે પુચ્છા ?
(ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! યદ્ધ અર્થ સમર્થ નહીં

(નેરહણ્ણ ણં મંતે ! નેરહણ્ણિતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) હૈ ભગવન્ ! નારક-
નારકોં સે નિકલ કર સીધા (પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિણસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા ?) પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચ્ચયોનિકોં સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (અત્યેગહણ્ણ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા, અત્યેગહણ્ણ
જો ઉવ્વજ્જેજ્ઞા) કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા (જે ણં મંતે !
નેરહણ્ણિતો અણંતરં પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિણસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા) હૈ ભગવન્ ! જો
નારકોં સે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચયોનિકોં સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ (સે ણં મંતે !) યદ્ધ ભગ-
વન્ ! (કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં) કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મ ક્કા (લભેજ્ઞા સવણયાણ) શ્રવણ
પ્રાપ્ત કરતા હૈ-સુખ સકતા હૈ ? (ગોયમા ! અત્યેગહણ્ણ લભેજ્ઞા, અત્યેગહણ્ણ નો
લભેજ્ઞા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહીં પ્રાપ્ત કરતા (જે ણં મંતે !

ઇણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (નેરહણ્ણ મંતે ! નેરહણ્ણિતો અણંતરં ઉવ્વ-
ટ્ઠિત્તા અસુરકુમારેસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા ?) હૈ ભગવન્ ! યું નારક નારકોમાંથી નિકળીને સીધા
અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ
નથી (એવં નિરંતરં જાવ ચત્તરિંદિયસુ પુચ્છા ?) એજ પ્રકારે નિરંતર યાવત્ ચત્તરિંદ્રિયોમાં
પુચ્છા ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

(નેરહણ્ણ મંતે ! નેરહણ્ણિતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) હૈ ભગવન્ ! નારક નારકોમાંથી નિકળીને
સીધા (પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિણસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા ?) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? (અત્યેગહણ્ણ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા, અત્યેગહણ્ણ જો ઉવ્વજ્જેજ્ઞા) હૈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ
નથી ઉત્પન્ન થતા (જે ણં મંતે ! નેરહણ્ણિતો અણંતરં પંચિંદિયતિરિક્કજ્ઞોણિણસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા)
હૈ ભગવન્ ! જે નારકોમાંથી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે (સે ણં મંતે !) તે
ભગવન્ ! (કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં) કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું (લભેજ્ઞા સવણયાણ) શ્રવણ પ્રાપ્ત
કરે છે-સ ભળી શકે છે (ગોયમા ! અત્યેગહણ્ણ લભેજ્ઞા, અત્યેગહણ્ણ નો લભેજ્ઞા) હૈ ગૌતમ !
કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ નથી પ્રાપ્ત કરતા (જે ણં મંતે ! કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ)

અસ્ત્યેકો બુધ્યેત, અસ્ત્યેકો નો બુધ્યેત, યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કેવલાં વોર્ધિ બુધ્યેત, સ સ્વલુ શ્રદ્ધીત ? પ્રત્યયેત ? રોચયેત ? ગૌતમ ! શ્રદ્ધીત પત્યયેત, રોચયેત. યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! શ્રદ્ધીત, પ્રત્યયેત, રોચયેત સ સ્વલુ આભિનિવોધિકજ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાને ઉત્પાદયેત ? હન્ત ! ગૌતમ ! ઉત્પાદયેત, યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! આભિનિવોધિજ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાને ઉત્પાદયેત સ સ્વલુ શક્તુયાત્ શીલં વા, વ્રતં વા, ગુણં વા, વિરમણં વા પ્રત્યાખ્યાનં વા પૌષ્ઠોપવાસં વા પ્રતિ-પત્તુમ્ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકઃ શક્તુયાત્, અસ્ત્યેકો નો શક્તુયાત્, યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! શક્તુયાત્

કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવળયાએ) જો કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સે ણં કેવલં વોર્ધિં વુજ્ઞેજ્ઞા) કયા વહ કેવલ બોધિ કો વૂઝતા હૈ-પાતા હૈ ? (ગોયમા ! અત્થેગઈએ વુજ્ઞેજ્ઞા, અત્થેગઈએ ણો વુજ્ઞેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! કોઈ વૂઝતા હૈ, કોઈ નહીં વૂઝતા (જે ણં મંતે ! કેવલં વોર્ધિં વુજ્ઞેજ્ઞા) જો ભગવન્ ! કેવલબોધિ કો વૂઝતા હૈ (સે ણં સદ્દહેજ્ઞા, પત્તિએજ્ઞા, રોએજ્ઞા ?) વહ શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રુચિ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સદ્દહેજ્ઞા, પત્તિએજ્ઞા રોએજ્ઞા) હે ગૌતમ ! શ્રદ્ધા કરતા હૈ, પ્રતીતિ કરતા હૈ, રુચિ કરતા હૈ (જે ણં મંતે ! સદ્દહેજ્ઞા, પત્તિએજ્ઞા રોએજ્ઞા) હે ભગવન્ ! જો શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રુચિ કરતા હૈ (સે ણં આભિનિવોધિયા નાણ સુચનાઈં ઉપ્પાડેજ્ઞા ?) વહ આભિનિવોધિક જ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા ! ઉપ્પાડેજ્ઞા) હાં ગૌતમ ! પ્રાપ્ત કરતા હૈ (જે ણં મંતે ! આભિનિવોધિયા નાણ સુચનાઈં ઉપ્પાડેજ્ઞા) હે ભગવન્ ! જો આભિ-નિવોધિક જ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સે ણં સંચાએજ્ઞા સીલં વા વયં વા ગુણં વા વેરરૂપણં વા પચ્ચક્કલાણં વા પોસહોવવાસં વા પઢિવજ્જિત્તાએ ?) વહ શીલ, વ્રત, ગુણ, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન, યા પોષ્ઠોપવાસ કો અંગીકાર કરને કે લિએ સમર્થ હોતા હૈ ? (ગોયમા ! અત્થેગઈયા સંચાએજ્ઞા, અત્થેગઈયા ણો

એ કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે (સે ણં કેવલં વોર્ધિં વુજ્ઞે જા) શું તે કેવલ બોધિને સમજે છે ? મેળવે છે ? (ગોયમા ! અત્થેગઈએ વુજ્ઞેજ્ઞા, અત્થેગઈએ ણો વુજ્ઞેજ્ઞા) હે ગૌતમ ! કોઈ જાણે છે કોઈ નથી જાણતા (જે ણં મંતે ! કેવલં વોર્ધિં વુજ્ઞેજ્ઞા) હે ભગવન્ ! એ કેવલ બોધિને સમજે છે (સે ણં સદ્દહેજ્ઞા પત્તિએજ્ઞા, રોએજ્ઞા ?) તે શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રુચિ કરે છે ? (ગોયમા ! સદ્દહેજ્ઞા, પત્તિએજ્ઞા રોએજ્ઞા) હે ગૌતમ ! શ્રદ્ધા કરે છે, પ્રતીતિ કરે છે, રુચિ કરે છે (જે ણં મંતે ! સદ્દહેજ્ઞા, પત્તિએજ્ઞા, રોએજ્ઞા) હે ભગવન્ ! એ શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ રુચિ કરે છે. (સે ણં આભિનિવોધિયા નાણ સુચનાઈં ઉપ્પાડેજ્ઞા ?) તે આભિનિવોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (હંતા ગોયમા ! ઉપ્પાડેજ્ઞા) હા, ગૌતમ ! પ્રાપ્ત કરે છે (જે ણં મંતે ! આભિનિવોધિયા નાણ સુચનાઈં ઉપ્પાડેજ્ઞા) હે ભગવન્ ! એ આભિનિવોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (સે ણં સંચાએજ્ઞા સીલં વા વયં વા ગુણ વા પચ્ચક્કલાણં વા પોસહોવવાસં વા પઢિવજ્જિત્તાએ ?) તે શીલ, વ્રત, ગુણ, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન યા પોષ્ઠોપવાસને અંગીકાર

શીલં વા યાવત્ પોષધોપવાસં વા પ્રતિપત્તું સ खलु अवधिज्ञानमुत्पादयेत् ? गौतम ! अस्त्येको उत्पादयेत्, अस्त्येको नो उत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! अवधिज्ञानमुत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारिकतां प्रव्रजितुम् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरम् उद्वुरय मनुष्येषु उपपद्येत ? गौतम ! अस्त्येक उत्पादयेत्, अस्त्येको नोत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! उत्पादयेत् स खलु केवलप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेषु यावत्, यः खलु भदन्त ! अवधिज्ञानमुत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारिकतां

संचाएज्जा) हे गौतम ! कोई समर्थ होता है, कोई समर्थ नहीं होता (जे णं भंते ! संचाएज्जा सीलं वा जाव पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए) हे भगवन् ! जो शील यावत् पोषधोपवास अंगीकार करने को समर्थ होता है (से णं ओहिणाणं उप्पाडेज्जा ?) वह अवधिज्ञान को प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता (जे णं ओहिणाणं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा) जो अवधिज्ञान को प्राप्त करता है, वह क्या समर्थ होता है (मुंडे भवित्ता) मुंडित होकर (आगाराओ) गृह से (अणगारियं) अनगारपनको (पव्वइत्तए) प्रव्रजित होने को ? (गोयमा ! अत्थेगइए संचाएज्जा, अत्थेगइए नो संचाएज्जा) हे गौतम ! कोई समर्थ होता है, कोई समर्थ नहीं होता (जे णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए) जो मुंडित होकर गृहत्याग करके संयम अंगीकार करने का समर्थ होता है (से णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा ?) वह मनः पर्यवज्ञान प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) हे

કરવાને માટે સમર્થ થાય છે ? (ગોયમા ! અત્થેગइया संचाएज्जा, अत्थेगइया णो संचाएज्जा) हे गौतम ! કેઈ સમર્થ થાય છે, કેઈ સમર્થ નથી થતા (જે णं भंते ! संचाएज्जा सीलं वा जाव पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए) हे भगवन् ! જે શીલ યાવત્ પોષધોપવાસ અંગીકાર કરવાને સમર્થ થાય છે (સે णं ओहिणाणं उप्पाडेज्जा) તે અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે ? (ગોયમા ! અત્થેગइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! કેઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કેઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા

(जे णं ओहिणाणं उप्पाडेज्जा, से णं संचाएज्जा) જે અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે, તે શું સમર્થ હોય છે (મુંડેભવિત્તા) મુંડિત થઈને (આગારાઓ) ગૃહસ્થથી (અણગારિયં) અણગારપણાને (પવ્વહિત્તए) પ્રવ્રજિત થવાને ? (ગોયમા ! અત્થેગइए संचाएज्जा, अत्थेगइए नो संचाएज्जा) हे गौतम ! કેઈ સમર્થ હોય છે, કેઈ સમર્થ નથી થતા (जे णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए) જે મુંડિત થઈને ગૃહત્યાગ કરીને સંયમ અંગીકાર કરવાને સમર્થ થાય છે (से णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा ?) તે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રવ્રજિતુમ્ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકઃ શક્નુયાત્, અસ્ત્યેહી નો શક્નુયાત્, યઃ સ્વલુ મદન્ત ! શક્નુયાત્ મુણ્ડો ભૂત્વા અમારાદ્ અનપારિકતાં પ્રવ્રજિતુમ્, સ સ્વલુ મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેક ઉત્પાદયેત્ અસ્ત્યેકો નો ઉત્પાદયેત્, યઃ સ્વલુ મદન્ત ! મનઃપર્યવજ્ઞાન મુત્પાદયેત્ સ સ્વલુ કેવલજ્ઞાન મુત્પાદયેત્ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેક ઉત્પાદયેત્, અસ્ત્યેહી નો ઉત્પાદયેત્, યઃ સ્વલુ મદન્ત ! કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ સ સ્વલુ સિધ્યેત્ બુધ્યેત્, મુચ્ચેત, સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્યાત્ ? ગૌતમ ! સિધ્યેદ્ યાવત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્યાત્, નૈરયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! નૈરયિકેભ્યોઽનન્તર-મુદ્વૃત્ય વાનવ્યતરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ ઉત્પાદયેત્ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૬૦ ૩॥

ટીકા-અથોદ્વૃત્તદ્વારમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ--'નેરહ્ણ ણં મંતે ! નેરહ્ણહિંતો અણંતરં

ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ પ્રાપ્ત નહીં કરતા (જે ણં મંતે ! મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાહેજ્જા) હે ભગવન્ ! જો મનઃ પર્યવજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સેણં કેવલનાણં ઉપ્પાહેજ્જા) કયા વહ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્ણે ઉપ્પાહેજ્જા અત્યેગહ્ણે ણો ઉપ્પાહેજ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહીં પ્રાપ્ત કરતા (જેણં મંતે ! કેવલનાણં ઉપ્પાહેજ્જા સે ણં સિજ્જેજ્જા) હે ભગવન્ ! જો કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ, વહ સિદ્ધ હોતા હૈ ? (બુજ્જેજ્જા) કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ. (મુચ્ચેજ્જા) મુક્ત હોતા હૈ (સવ્વદુક્ખાણં અન્તં કરેજ્જા ?) સવ્વ દુઃખોં કો અન્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સિજ્જેજ્જા જાવ સવ્વદુક્ખાણમન્તં કરેજ્જા) ગૌતમ ! સિદ્ધ હોગા યાવત્ સવ્વ દુઃખોં કો અન્ત કરેગા !

(નેરહ્ણ ણં મંતે ! નેરહ્ણહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) હે ભગવન્ ! નારક નરકોં સે નિકલંકર સીધા (વાણમંતર જોહસિય વેયાણિણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા ?) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમ્મદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ।

(ગોયમા ! અત્યેગહ્ણે ઉપ્પાહેજ્જા, અત્યેગહ્ણે ણો ઉપ્પાહેજ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા (જે ણં મંતે ! મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાહેજ્જા) હે ભગવન્ ! જે મનઃપર્યવજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (સે ણં કેવલનાણં ઉપ્પાહેજ્જા ?) થું તે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્ણે ઉપ્પાહેજ્જા અત્યેગહ્ણે ણો ઉપ્પાહેજ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા (જે ણં મંતે ! કેવલનાણં ઉપ્પાહેજ્જા સે ણં સિજ્જેજ્જા) હે ભગવન્ ! જે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે સિદ્ધ થાય છે (બુજ્જેજ્જા) કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ? (મુચ્ચેજ્જા) મુક્ત થાય છે (સવ્વદુક્ખાણં અન્તં કરેજ્જા ?) ણધાં હુ ખોનો અન્ત કરે છે ? (ગોયમા ! સિજ્જેજ્જા જાવ સવ્વદુક્ખાણમન્તં કરેજ્જા) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ યાવત્ ણધાં હુ ખોનો અન્ત કરશે.

(નેરહ્ણ ણં મંતે ! નેરહ્ણહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) હે ભગવન્ ! નારક નરકોંમાંથી નિકળીને સીધા (વાણમંતરજોહસિયવેમાણિણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા ?) વાનવ્યન્તર તથેતિષ્ક વૈમાનિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમ્મદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

ઉવ્વહિત્તા નૈરિણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લુ નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરમ્-નિરન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ત્ય-ઉદ્વર્તનાં કૃત્વા કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યેત ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્કાર્થો યુત્તચોપપન્નઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિણ્ણ ણં મંતે ! નૈરિણ્ણંહિતો અણંતરં ઉવ્વહિત્તા અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લુ નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ત્ય કિમ્ અસુરકુમારેષુ ઉપપદ્યેત ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્કાર્થો યુત્તચોપપન્નઃ, ‘એવં નિરંતરં જાવ ચડ-રિંદિણ્ણસુ પુચ્છા’ એવમ્-નૈરયિકોક્તરીત્યા નિરન્તરમ્-અવ્યવથાનેન યાવત્ નાગકુમારાદિ દશ ભવનપતિષુ પૃથિવીકાયિકાધેકેન્દ્રિયેષુ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયેષુ નૈરયિકો નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ત્ય ઉપપદ્યેત કિમ્ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ણદ્દે

ટીકાર્થ-અચ ઉદ્વૃત્ત દ્વાર કી પ્રરૂપણા કરને કે લિષ કહતે હૈં

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકજીવ નારકોં સે નિકલ કર કયા સીધા નરકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોં સે નિકલ કર સીધા કયા અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં ?

इसी प्रकार नारकों की तरह निरन्तर यावत्-नागकुमार आदि दश भवन-पतियों में, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में तथा द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों में नारक नारकों से निकल कर उत्पन्न होता है, ऐसी पृच्छा करनी चाहिए

ભગવાન્ હસકે ઉત્તર મેં કહતે હૈં-ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં, અર્થાત્ યહ સહી હૈં-એસા નહીં હો સકતા । હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાલેની યાહિય

ટીકાર્થ-હવે ઉદ્વૃત્તદ્વારની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોં સે નિકળીને શુ' સીધા નારકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોં સે નિકળીને સીધા શુ' અસુરકુમારોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

એ પ્રકારે નારકોંની જેમ નિરન્તર યાવત્-નાગકુમાર આદિ દસ ભવનપતિઓમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં નારક નારકોં સે નિકળીને ઉત્પન્ન થાય છે, એવી પૃચ્છા કરવી જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્ એના ઉત્તરમાં કહે છે-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ એજ સાચું છે એવું નથી કહી શકાતું. એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાવેલી જોઈએ.

સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નાસ્કાર્યોયુત્તયોપપન્નઃ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરરૂપણં મંતે ! નૈરરૂપિહિતો અણંતરં ઉચ્ચદિત્તા પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલુ નૈરયિકેભ્યોડનન્તરમ્ ઉદ્વૃચ્ય કિં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યેત ? મગ્ધવાનાહ-‘અત્યેગઈણ ઉવવજ્જેજ્ઞા, અત્યેગઈણ ણો ઉવવજ્જેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ નૈરયિકો નૈરયિકેભ્ય ઉદ્વર્તનાનન્તરં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યેત, અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્તુ નોપપદ્યેત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! નૈરરૂપિહિતો અણંતરં પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા, સે ણં મંતે ! કેવલિપણ્ણણત્તં ધમ્મં લમેજ્ઞા સવળયાણ ?’ હે મદન્ત ! યઃ સ્વલુ નૈરયિકો નૈરયિકેભ્ય ઉદ્વર્તનાનન્તરં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યેત સ સ્વલુ મદન્ત ! કિં કેવલિ-પ્રજ્ઞપ્તમ્-કેવલિના-ધર્મજ્ઞપુરુષેણ પ્રજ્ઞપ્તમ્-ઉપદિષ્ટં ધર્મમ્-શ્રુતધર્મરૂપં ચારિત્રધર્મરૂપશ્ચ શ્રવણતયા શ્રોતુમિત્યર્થઃ, લમેત ? તથાવિધઃ કિં કેવલિ પ્રતિપાદિતં ધર્મં શ્રોતું સમર્થો ભવેદિતિ ?

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોં સે નિકલ કર સીધા પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો નારક નારકોં સે સે નિકલ કર સીધા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કયા વહ કેવલી ભગવાન્ દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈં ? અર્થાત્ કયા સર્વજ્ઞ પુરુષ કે દ્વારા ઉપદિષ્ટ શ્રુત ધર્મ ઓર ચારિત્ર ધર્મ કો શ્રવણ કરને મે સમર્થ હો સકતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મે ઉત્પન્ન હોને વાલા નારક અર્થાત્ જો નારક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિ મે ઉત્પન્ન હુઆ હૈ વહ કોઈ કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કરને મે સમર્થ હો સકતા હૈ, કોઈ નહીં હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નારક સે સીધા

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોથી નિકળીને સીધા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે નારક નારકોમાંથી નિકળીને સીધા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, શું તે કેવલી ભગવાન્ દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? અર્થાત્ શું સર્વજ્ઞ પુરુષ દ્વારા ઉપદિષ્ટ શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થઈ શકે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થનારા નારક અર્થાત્ જે નારક પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે તે કોઈ કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થઈ શકે છે, કોઈ સમર્થ નથી થતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નારકથી સીધા નિકળીને કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે. તે કેવળ અર્થાત્ ધર્મ પ્રાપ્તિને અથવા દેશ-

ભાવઃ, મગધાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગદ્દુર્ લમેજ્જા અત્યેગદ્દુર્ ણો લમેજ્જા’ અસ્ત્યેકઃ—કશ્ચિત્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પાદાહોં નૈરચિકઃ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મશ્રોતું નો લમેત, ગૌતમઃ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્તુ તથાવિચઃ સન્નપિ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મશ્રોતું નો લમેત ગૌતમ ! પુનઃ પૃચ્છતિ—‘જેણં મંમે ! કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લમેજ્જા સવણયાણ સેણં કેવલં વોહિં બુજ્જેજ્જા ?’ હે મદન્ત ! યઃ સ્વલ્લ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકતયા ઉત્પાદાહોં નૈરચિકઃ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મશ્રવણાય લમેત—શ્રોતું સમર્થો મવેત્ સ સ્વલ્લ કિં કેવલાં—વિશુદ્ધાં કેવલિકીં વા વોધિપ્પ—ધર્માવાપ્તિ રૂપામ્, તજ્જનક શબ્દ સન્દર્ભરૂપાં વા વોધિકારેણ કાર્યોપચારાત્, તસ્યાશ્ચ ધર્માવાપ્તિ જનકવચન સન્દર્ભરૂપાયા વોધેઃ કેવલિના સાક્ષાત્ પરમ્પરયા વોપદિષ્ટત્વાત્ કેવલિકત્વમસેયમ્, તથા ચ કેવલિના ઉપદિષ્ટઃ સ કેવલિકઃ કેવલિપ્રજ્ઞસ્ય ધર્મસ્ય શ્રોતા કિં કેવલિકીં વોધિં પૂર્વોક્તરૂપાં બુધ્ધેત—તદર્થ જાનીયાદિતિ પ્રશ્નાશયઃ, મગધાનાહ—‘ગોયમા !’

નિકલ કર કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કર સકતા હૈ ! વહ કેવલી અર્થાત્ વિશુદ્ધ વોધિકો અર્થાત્ ધર્મ પ્રાપ્તિ કો અથવા દેશના કો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ? યહા કેવલી કી ધર્મદેશના કો જો વોધિ વાહા હૈ સો કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરકે કહા હૈ ક્યોં કિ કેવલી કી દેશના કારણ હૈ કેવલી કે દ્વારા સાક્ષાત્ અથવા પરમ્પરા સે ઉપદિષ્ટ હોને કે કારણ વહ વોધિ કેવલિ કહલાતી હૈ । જો કેવલી દ્વારા ઉપદિષ્ટ હો સો કેવલિક । પ્રશ્ન કા આશય યહ હૈ કિ કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રોતા ક્યા કેવલિક વોધિ કો જાનતા હૈ ? ઉસે સમજ સકતા હૈ

મગધાના—હે ગૌતમ ! કોઈ કેવલિપ્રરૂપિત વોધિ કો વૂઝ સકતા હૈ, કોઈ નહીં વૂઝ સકતા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગધાના ! જો પૂર્વોક્ત નારક કેવલિપ્રરૂપિત પૂર્વોક્ત વોધિ કા અર્થ સમજાને મેં સમર્થ હોતા હૈ ક્યા વહ ઉસ પર શ્રદ્ધા કર સકતા હૈ ? ઉસ પર પ્રતીતિ અર્થાત્ વિશ્વાસ કર સકતા હૈ ? યા વિશ્વાસ રૂપ મેં ઉસે ગ્રહણ કર સકતા હૈ ? ક્યા વહ ઉસ પર રુચિ કર સકતા હૈ ? અર્થાત્ મેં હસકા અનુસરણ કરું,

નાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? અહીં કેવલીની ધર્મદેશનાને જે બોધી કહેલ છે, તે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરીને કહેલ છે, કેમકે કેવલીની દેશના કારણ છે, કેવળી દ્વારા સાક્ષાત્ અથવા પરપરાથી ઉપદિષ્ટ હોવાને કારણે તે બોધિકેવલિક કહેવાય છે. જે કેવલી દ્વારા ઉપદિષ્ટ છે તે કેવલિક પ્રશ્નનો આશય એ છે કે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મના શ્રોતા કેવલિક બોધિને જાણે છે ? તેને સમજી શકે છે ?

શ્રી મગધાના—હે ગૌતમ ! કેમ કેવલિ પ્રરૂપિત બોધિને જાણી શકે છે, કેમ નથી જાણી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગધાના ! પૂર્વોક્ત નારક કેવલિ પ્રરૂપિત પૂર્વોક્ત બોધિનો અર્થ સમજવામાં સમર્થ હોય છે, શું તે તેના પર શ્રદ્ધા કરી શકે છે, એ ઉપર પ્રતીતિ અર્થાત્ વિશ્વાસ કરી શકે છે ? અગર વિશ્વસ્ત રૂપમાં તેને ગ્રહણ કરી શકે છે ? શું તેના પર

હે ગૌતમ ! 'અત્યેગરૂણ બુદ્ધેજ્ઞા, અત્યેગરૂણ ણો બુદ્ધેજ્ઞા' અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ તથાવિધો નૈર-
યિકઃ કેવલિપ્રજ્ઞાં વોધિં બુદ્ધ્યેન-જાલીયાત, અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ કેવલિપ્રજ્ઞાં વોધિં નો
બુદ્ધ્યેત, ગૌતમઃ પુનઃ પ્રશ્નયતિ-‘જેણં મંતે ! કેવલં વોદિ બુદ્ધેજ્ઞા સે ણં સદ્દેજ્ઞા પત્તિણ્ઞા
રોણ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! યઃ સ્વલુ તથાવિધો નૈરયિકઃ કેવલિકીમ્-કેવલિપ્રજ્ઞાં વોધિં પ્રા-
ગુક્તરૂપાં બુદ્ધ્યેત-અર્થતો જાલીયાત્ સ સ્વલુ ક્ષિમ્ અર્થતરતાં વોધિં શ્રદ્ધીત ? શદ્ધા વિષયત્વેન
‘ગૃહીયાત્ ? તથા પ્રત્યસેત્-ઈ વિશ્વસ્તરૂપેણ ઉપાદદીત ? રોચયેત્-ચિકીર્ષામિ’ इत्येवं कि-
મध्यदસ્યેત્ ? મમવાનહ-‘મોયસા !’ હે ગૌતમ ! ‘સદ્દેજ્ઞા, પત્તિણ્ઞા, રોણ્ઞા’ તથા-
વિધો નૈરયિકઃ કેવલિપ્રજ્ઞાવોધિજ્ઞાતા તાં વોધિં શ્રદ્ધીત પ્રત્યયેત્ રોચયેચ્ચ, ગૌતમઃ પુનઃ
પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! સદ્દેજ્ઞા પત્તિણ્ઞા રોણ્ઞા સેણં આભિણિવોદિયનાણ સુયણાણાં
ઉપ્પાદેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! યઃ સ્વલુ તથાવિધો કેવલિપ્રજ્ઞાવોધિજ્ઞાતા નૈરયિકસ્તાં વોધિ-

ऐसी भावना कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! केवलिरूपित धर्म का ज्ञाना वह नारक श्रद्धा,
प्रतीति और रुचि कर सकता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वह श्रद्धा, प्रतीति और रुचि करने वाला नारक
जो अब पंचेन्द्रियनिर्यच के रूप में है क्या धर्मप्राप्तिरूप बोधिजनक भगवान् के
वचन सन्दर्भ में आभिनिवोधिक ज्ञान और श्रुतज्ञान उत्पन्न कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! वह आभिनिवोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान उत्पन्न कर
सकता है । क्योंकि केवलि भगवान् के द्वारा उपदिष्ट धर्म का श्रवण करने से
और उस पर श्रद्धान करने से उसे आभिनिवोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान की
प्राप्ति अवश्य होती है ।

गौतमस्वामी-जो केवलिरूपित धर्म की प्राप्ति रूप बोधि के विषय में
आभिनिवोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान प्राप्त करता है, वह जीव क्या शील अर्थात्

इत्थि करी शके छे ? अर्थात् ‘हुं तेनु’ अनुसरणु कइं जेवी लावना करी शके छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મના જ્ઞાતા તે નારક શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને
રૂચી કરી શકે છે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તે શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ કરવાવાળા નારક જે હુવે
પંચેન્દ્રિય તિર્યચ રૂપમાં છે શું ધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ બોધિજનક ભગવાનના વચન સન્દર્ભમાં
આભિનિવોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તે આભિનિવોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે
છે. કેમકે કેવલિ ભગવાન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મનું શ્રવણ કરવાથી અને તેના પર શ્રદ્ધાન
કરવાથી તેને આભિનિવોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ બોધિના વિષયમાં આભિનિ-
વોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે જીવ શું શીલ અર્થાત્ પ્રહાયર્થમત અર્થાત્-

श्रद्धाधीत श्रद्धाणविषयं कुरुते, प्रत्ययेत्-तद्विषयं प्रत्ययं-विश्वासमुत्पादयति, रोचयेत्-चिकी-
र्षाविषयतयाऽध्यवसायं करोति स खलु तथाविधो नैरयिकः किं तथाविधधर्मावाप्तिरूपबोधि-
जनक भगवद्वचनसन्दर्भे आभिनिबोधिकज्ञातश्रुतज्ञाने उत्पादयेत् ? भगवानाह-‘हंता,
गोयमा ! उप्पाडेज्जा’ हे गौतम ! हन्त-सत्यम् तद्विषये स आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञाने
उत्पादयेत्, केवल्युपदिष्ट धर्मश्रवणश्रद्धानादवश्यं तस्याभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानयोः सद्भा-
वात्, गौतमः पुनः पृच्छति-‘जेणं भंते ! आभिनिबोदियनाणसुवनाणां उप्पाडेज्जा से णं
संचाएज्जा सीलं वा वयं वा गुणं वा वेरमणं वा पच्चक्खाणं वा पोषधोपवासं वा पडिव-
ज्जित्तए ?’ हे भदन्त ! यः खलु तथाविधो नैरयिकः केवलिभ्रजतधर्मावाप्तिरूपबोधिबिषये
आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञाने उत्पादयेत्-समुत्पादयेत् स खलु किं शक्नुयात् शीलम्-
शीलम्-ब्रह्मचर्यं वा, व्रतम्-अद्भूतं द्रव्यादि विषयनियमरूपं वा, गुणम्-भावनादिरूपम्
उत्तरगुणं वा, विरमणम्-अतीत स्थूल प्राणातिपातादितो विरतिरूपं वा, प्रत्याख्यानम्-अना-
गत स्थूलप्राणातिपातादितो विरतिरूपं वा, पोषधोपवासम्-पोष-धर्मपोषणं दधाति-संपा-
दयतीति पोषधम्-अष्टम्यादि पर्व तस्मिन् उपवासः-भोजनादिनिवृत्तिः पोषधोपवासः तं वा
प्रतिपत्तुं-स्वीकर्तुम् ? शक्नुयादिति पूर्वेण सम्बन्धः, भगवानह-‘गोयमा !’ हे गौतम !
‘अत्येगइए संचाएज्जा, अत्येगइए णो संचाएज्जा’ अस्त्येकः-कश्चित् तथाविधो नैरयिकः
शीलादिपोषधोपवासपर्यन्तान्यतमं प्रतिपत्तुं शक्नुयात्, अस्त्येकः कश्चित् तथाविधोऽपि नैर-
यिको नो शक्नुयाम्, अथ तिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च भवप्रत्ययतोऽवधिज्ञानं नोत्पद्यते
अपितु गुणतः उत्पद्यते, गुणाश्च शीलव्रतादयोऽस्यापि सन्ति अतः किमस्यावधिज्ञानमुत्पद्यते

ब्रह्मचर्यं, व्रत अर्थात् द्रव्यादि संबंधी नियम, गुण अर्थात् भावनादि अथवा उत्तर-
गुण, विरमण अर्थात् अतीत स्थूल प्राणातिपात आदि से निवृत्ति, प्रत्याख्यान
अर्थात् अनागत कालीन स्थूल प्राणातिपात आदि से विरति अथवा पोषधोप-
वास अर्थात् धर्म का पोषण करने वाले अष्टमी आदि पर्व के अवसर पर किये
जानेवाले उपवास को स्वीकार कर सकना है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई शील, व्रत आदि को स्वीकार कर सकता है,
कोई नहीं स्वीकार कर सकता ।

तिर्यचो और मनुष्यों को भवप्रत्यय (भवनिमित्तक) अवधिज्ञान नहीं होता

द्रव्यादि संबंधी नियम, गुण अर्थात् भावनादि अथवा उत्तरगुण, विरमण अर्थात् स्थूल
प्राणातिपात आदिनी निवृत्ति, प्रत्याख्यान अर्थात् अनागतकालीन स्थूल प्राणातिपात
आदिनी विरती अथवा पोषधोपवास अर्थात् धर्मत्वं पोषण करवावाणा अष्टमी आदि
पर्वना अवसर पर करानारा उपवासने स्वीकार करी शके छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कुछ शीलव्रत आदिने स्वीकार करी शके छे, कुछ स्वीकार
नथी करी शकता

तिर्यचो अने मनुष्याने भव प्रत्यय (भवनिमित्तक) अवधिज्ञान नहीं थतुं;

નવેતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! સંચાણ્જ્ઞા સીલં વા જાવ પોષધોપશાસં વા પઙ્કિવ-
જ્જિત્તણ્, સેણં ઓહિનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા !’ હે મહન્ત ! યઃ સ્વલુ તથાવિધો નૈરયિકઃ શક્તુ
યાત્ શીલં વા યાવત્-વ્રતં વા ગુણં વા વિશ્મણં વા પ્રત્યાશ્યાનં વા પોષધોપવાસં વા પ્રતિપત્તુમ્,
સ સ્વલુ ક્કિમ્ અવધિજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ ? મહાવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગણ્
ઉપ્પાઢેજ્જા અત્યેગણ્ ણો ઉપ્પાઢેજ્જા’ અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ તથાવિધો નૈરયિકોઽવધિજ્ઞાન
મુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ તથાવિધોઽપિ નોત્પાદયેત્, તન્ન ધસ્ય શીલવ્રતાદિ વિષયક
પ્રકૃષ્ટપરિણામ સદ્ભાવાત્ અવધિજ્ઞાનાવરણકર્મણઃ ક્ષયોપશમ ઉત્પદ્યતે સઃ અવધિજ્ઞાન મુત્પા-
દયેત્, યસ્ય તુ નાવધિજ્ઞાનાવરણકર્મણઃ ક્ષયોપશમઃ સ નોત્પાદયેદિતિ ભાવઃ, અથાવધિ-
જ્ઞાનાનન્તરશ્ચ મનઃ પર્યવજ્ઞાનમ્, તત્ત્વાનુભૂતિરસ્ય ભવતિ તથા ચોક્તમ્-‘તં સંજયસ્સ સન્વપ્પ-

ગુણપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ । ગુણ શીલ, વ્રત આદિ ઉનકે ખી
હોતે હૈં તો કયા ઉન્હેં અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ અથવા નહીં હોતા ? યહ
પ્રશ્ન ગૌતમ કરતે હૈં-હે મહાવાન ! જો નરક સે નિકલા ઓર સીધા પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ યોનિ મેં ઉત્પન્ન હુઆ હૈ વહ જો જીવ શીલ યાવત્ પોષધોપવાસ કો
અંગીકાર કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ, વહ કયા અવધિજ્ઞાન કો ખી પ્રાપ્ત કરને મેં
સમર્થ હોતા હૈ ?

મહાવાન-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરને મેં સમર્થ હોતા
હૈ, કોઈ સમર્થ નહીં હોતા । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસમેં શીલવ્રત આદિ વિષયક
ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ હોને સે અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ કા ક્ષયોપશમ હો જાતા હૈ,
વહ જીવ અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરલેતા હૈ । જિસે અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ કા
ક્ષયોપશમ નહીં હોતા વહ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા ।

અવધિજ્ઞાન કે પશ્ચાન્ મનઃપર્યવજ્ઞાન કા ક્રમ હૈ । મનઃપર્યવજ્ઞાન અન-

શુશ્રુપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. શુશ્રુ, શીલ વ્રત આદિ તેમને પણ થાય છે,
તો શુ તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અથવા નથી થતું ? આ પ્રશ્ન શ્રી ગૌતમ-
સ્વામી કરે છે-હે મહાવાન ! જે જીવ નરકથી નિકળીને સીધો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિમાં
ઉત્પન્ન થાય તે જીવ શીલ યાવત્ પોષધોપવાસને અંગીકાર કરવામાં સમર્થ થાય છે,
તો શુ તે અવધિજ્ઞાનને પણ પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે ?

શ્રી મહાવાન-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે,
કોઈ સમર્થ નથી થતા, તાત્પર્ય એ છે કે જેનામાં શીલવ્રત આદિ વિષયક ઉત્કૃષ્ટ
પરિણામ હોવાથી અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ થઈ જાય છે, તે જીવ અવધિજ્ઞા-
નને પ્રાપ્ત કરી લે છે, જેને અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ નથી થતો તે અવધિજ્ઞાન
પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો.

અવધિજ્ઞાનના પછી મનઃપર્યવજ્ઞાનનો ક્રમ છે. મનઃપર્યવજ્ઞાન અણુભૂતને જ પ્રાપ્ત

માયરહિયસ્સ વિવિહરિદ્ધિમતો” તત્ સંયતસ્ય સર્વપ્રમાદરહિતસ્ય વિવિધર્દ્ધિમદઃ, ઇતિ, અતો-
અનગારત્વમેવ પ્રતિપાદયિતું ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! ઓહિનાણં ઉપ્પાદેજ્જા સેણં સંચા-
પ્પજ્જા મુંદે મવિત્તા આગારાઓ અણગારિયં પવ્વહત્તપ્પ ?’ હે મદન્ત ! યઃ સ્વલુ તથાવિષો
નૈરયિકઃ અવધિજ્ઞાન મુત્પાદયેત્ સ સ્વલુ કિં શક્નુયાત્ મુણ્ડો ભૂત્વા આગારાત્-ગૃહાત્ નિર્ગત્ય
અનગારિકતાં પ્રવ્રજિતુમ્ ? સ કિં ગૃહાત્ પ્રવ્રજિનો ભવેત્ ? તથા ચ દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ મુણ્ડસ્ય
દ્વૈવિધ્યેન દ્રવ્યતઃ કેશાદિવાપનેન, ભાવતઃ-સર્વપરિગ્રહપરિત્યાગેન, તત્ર પ્રકૃતે દ્રવ્યમુણ્ડત્વા
સંભવાત્ ભાવમુણ્ડસ્યૈવ પરિગ્રહો વોધ્યઃ, મળવાનાહ-‘મોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જો ઇણદ્દે
સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્ત્તાર્થો યુત્તયોપવચ્છઃ, પૂર્વભવ નૈરયિકાણાં પ્રાપ્તપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-
નિકાનાં તથા ભવસ્વાભાવ્યાત્ ન તથાવિધાનગારત્વપરિણામ મંભવઃ, અનગારત્વસ્ય ચાભાવે

ગાર કો હી પ્રાપ્ત હોતા હૈ । કહા ઓ હૈ-અનઃપર્યવજ્ઞાન સંયમી કો હોતા હૈ ।
સંયમી મેં ઓ ડસી કો હોતા હૈ જો સર્વ પ્રકાર કે પ્રમાદ સે રહિત હો ઓર
ડસમેં ઓ-ડસી કો હોતા હૈ જો વિવિધ પ્રકાર કી ઋદ્ધિયોં કા ધારક હો । અત-
એવ અનગારતા કા પ્રતિપાદન કરને કે લિએ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-ભગવન્ !
જો પૂર્વોક્ત જીવ અવધિજ્ઞાન કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ, કયા વહ મુણ્ડિત હોકર
ગ્રહ કા ત્યાગ કરકે અનગારિતા અર્થાત્ સંયમ કો અંગીકાર કર સકતા હૈ ?
અર્થાત્ કયા પ્રવ્રજિત હોતા હૈ ? મુણ્ડિત દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-દ્રવ્ય સે ઓર ભાવ
સે । કેશ આદિ કો હટાને સે દ્રવ્ય મુણ્ડિત હોતા હૈ ઓર સમ્પૂર્ણ પરિગ્રહ કા ત્યાગ
કરને સે ભાવમુણ્ડિત હોતા હૈ । યહાં ભાવમુણ્ડિત કો હી ગ્રહણ કરના ચાહિએ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહી હૈ । જો જીવ પૂર્વ ભવ મેં નારક
પર્યાય મેં થે ઓર જો વહાં સે નિકલ કર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ભવ મેં ઉત્પન્ન હુએ
હૈ, ડન મેં અનગાર વૃત્તિ યા સંયમ કા પરિણામ હોના સંભવ નહીં હૈ, કયોંકિ

થાય છે કહ્યું પણુ છે-અનઃપર્યવજ્ઞાન સંયમીને થાય છે. સંયમીમાં-પણુ તેને જ થાય
છે જે સર્વ પ્રકારના પ્રમાદથી રહિત હોય અને તેમાં પણુ તેને જ થાય છે જે વિવિધ
પ્રકારની ઋદ્ધિઓના ધારક હોય તેથી જ અનગારતાનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જે પૂર્વોક્ત જીવ અવધિજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે,
શું તે મુંડિત થઈને ગૃહને ત્યાગ કરીને અનગારિતા અર્થાત્ સંયમને અંગીકાર કરી
શકે છે ? અર્થાત્ શું પ્રવ્રજિત થાય છે ?

મુંડિત બે પ્રકારના હોય છે-દ્રવ્ય અને ભાવથી કેશ આદિને હરવાથી દ્રવ્ય મુંડિત
થાય છે અને સંપૂર્ણ પરિગ્રહને ત્યાગ કરવાથી ભાવ મુંડિત થાય છે. અહીં ભાવ
મુંડિતને જ ગ્રહણ કરવા બોધ્યો.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી. જે જીવ પૂર્વભવમાં નારક પર્યાયમાં
હતા અને જે ત્યાંથી નિકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમનામાં
અનગારવૃત્તિ અથવા સંયમ પરિણામ હોવાનું સંભવ નથી, કારણકે ભાવને ત્યાં જ રવશાય છે.

मनःपर्यवज्ञानाभावस्य सिद्धत्वात्, गौतमः पृच्छति—‘नैरइए णं भंते ! नैरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता मणुस्सेसु उववज्जेज्जा ?’ हे भदन्त ! नैरयिः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरम् उद्-
वृत्त्य किम् मनुष्येषु उत्पद्येत ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अत्थेगए उववज्जेज्जा
अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा’ अस्त्येकः—कश्चिन्नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्धर्तनानन्तरं मनुष्य-
भवेषु उत्पद्येत, अस्त्येकः कश्चित् तु नोपपद्येत, गौतमः पुनः पृच्छति—‘जे णं भंते !
उववज्जेज्जा सेणं केवल्लिपणत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?’ हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको
मनुष्येषु उपपद्येत स खलु किम् केवल्लिप्रज्ञप्तं—संज्ञोपदिष्टं धर्मं श्रवणतया—श्रोतुं लभेत ?
समर्थो भवेत् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहा पंचिंदियतिरिक्ख जोणिएसु जाव’
यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु यावत्—कश्चिन्नैरयिकः केवल्लिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं लभेत कश्चिन्नो
लभेत, कश्चित् केवल्लिकीं बोधिं बुध्येत कश्चिन्नो बुध्येत, तां बोधिं श्रद्धायां प्रत्ययेत् रोच-

उस भव का ऐसा ही स्वभाव है। अनगारत्व के अभाव में मनःपर्यवज्ञान का
अभाव भी सिद्ध हो जाता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या नारक जीव नारकों में से निकल कर सिधा
मनुष्यों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! कोई नारक नारकों से उद्धर्तन करके अनन्तर भव
में मनुष्य रूप में उत्पन्न होता है कोई नहीं उत्पन्न होता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जो मनुष्यरूप में उत्पन्न होता है वह क्या केव-
लिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है ?

भगवान्—हे गौतम—जैसे पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनिकों के विषय में कहा,
वैसा ही यहां जानना। अर्थात् जैसे कोई नारक पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनि में उत्पन्न
होकर केवल्लिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है, कोई नहीं होता,
कोई केवलबोधि को ब्रूजता है, कोई नहीं ब्रूजता, कोई उस पर श्रद्धा, प्रतीति

अनगारत्वना अलावमां मनःपर्यवज्ञानेना अलाव पणु सिद्ध थं नय छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुं नारक एव नारकमांथी निठणीने सांधे मनुष्येमां
उत्पन्न थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! केधं नारक नारकथी उद्धर्तन करीने अनन्तर लवमां
मनुष्य रूपमां उत्पन्न थाय छे, केधं उत्पन्न नथी यता.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जे मनुष्यमां उत्पन्न थाय छे ते शुं केवल्लि प्ररूपित
धर्मेने श्रवण करवामां समर्थ थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जेपुं पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनि केना विषयमां कल्लुं, तेपुं
न अहीं नल्लुपुं. अर्थात् जेम केधं नारक पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनिमा उत्पन्न थंने
केवल्लि प्ररूपित धर्मेपुं श्रवण करवामां समर्थ थाय छे, केधं नथी यता, केधं केवल

યેત્, તદ્વિષયે આભિનિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાને ઉત્પાદયેત્, કશ્ચિત્ શીલં વા વ્રતં વા ગુણં વા વિરમણં વા પ્રત્યાખ્યાનં વા પૌષધોપવાસં વા પ્રતિપત્તું શવન્નુયાત્, કશ્ચિન્નો શવન્નુયાત્ एवं કશ્ચિદ્ અવધિજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, કશ્ચિન્નોત્પાદયેત્ ક્યુક્તમ્, તથા મનુષ્યેષ્વપિ વક્તવ્યમિત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જેણં મંતે ! બોદિનાણં ઉપ્પાદેજ્ઞા સેણં સંચાણ્જ્ઞા મુંડે મથિત્તા આશાનાઓ અણગારિયં પવ્વહ્ત્તણ ?’ હે મહન્ત ! યઃ સ્વલુ નૈરયિકો મનુષ્યેષુ ઉત્પન્નઃ સન્ અવધિજ્ઞાનમ્ ઉત્પાદયેત સ સ્વલુ નૈરયિકો મનુષ્યેષુ ઉત્પન્નઃ સન્ અવધિજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ સ સ્વલુ શવન્નુયાત્ મુંડો ભૂત્વા અગારાદ્ અનગારિકતાં પ્રવ્રજિતુમ્ ? મગયાનાહ—‘ગોયમા !’ મો ગૌતમ ! ‘અત્થેગણ્ સંચાણ્જ્ઞા અત્થેગણ્ ણો સંચાણ્જ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિન્નૈરયિ તો મનુષ્યો મૂના પ્રવ્રજિતું શવન્નુયાત્, કશ્ચિત્ પ્રવ્રજિતું નો શવન્નુયાત્, તથા ચ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક વિષયવક્તવ્યતાવદેવ મનુષ્ય વિષયક વક્તવ્યતા અવસેયા, કિન્તુ નયરં મનુષ્યેષુ સર્વભાવનંશ્વરાત્ મનઃપર્યવજ્ઞાનકેવલજ્ઞાન એવં રુચિ કરતા હૈ, તત્સંબંધી આભિનિબોધિકજ્ઞાન ઔર શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરતા હૈ, કોઈ-કોઈ શીલ, વ્રત, ગુણ, વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન ઔર પૌષધોપવાસ કો અંગીકાર કર સકતા હૈ, કોઈ નહીં કર સક્તા, કોઈ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહીં કર સકતા, એસા કહા ગયા હૈ, વહો કથન મનુષ્યો કે સંબંધ મેં મી સમજ્ઞ લેના ચાહિણ .

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! નરક સે નિકલ કર સીધા મનુષ્ય ભવ મેં ઉત્પન્ન હુઆ જો જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ કયા વહ મુણ્ડિત હોકર, ગૃહત્યાગ કરકે સંયમ ગ્રહણ કર સકતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ નારક મનુષ્ય હોકર પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરને મે સમર્થ હોતા હૈ, કોઈ પ્રવ્રજિત હોને મેં સમર્થ નહીં હોતા .

મનુષ્ય સંબંધી વક્તવ્યતા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ કિ વક્તવ્યતા કે સમાન હી હૈ, અગર મનુષ્યોં મેં સમી ભાવ સંબંધ હૈ, અતઃ સનઃપર્યવજ્ઞાન ઔર કેવલજ્ઞાન કી બોધિને સમજે છે, કોઈ નથી સમજતા, કોઈ તેમના પર શ્રદ્ધા પ્રતીતિ તેમજ રૂચિ કરે છે, તત્સંબંધી આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે, કોઈ-કોઈ શીલ, વ્રત, ગુણ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસને અંગીકાર કરી શકે છે, કોઈ નથી કરી શકતા, કોઈ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ નથી કરી શકતા એમ કહેલું છે, તેજ કથન મનુષ્યોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ .

શ્રીગૌતમસ્વામી—નરકમાંથી નિકળીને સીધા મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલ જે જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે શું તે મુંડિત થઈને, ગૃહત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરી શકે છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ નારક મનુષ્ય થઈને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવામાં સમર્થ થાય છે, કોઈ પ્રવ્રજિત થવામાં સમર્થ નથી થતા .

મનુષ્ય સંબંધી વક્તવ્યતા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચની વક્તવ્યતાની જ સમાન છે. પણ

વક્તવ્યતાઽપિ વક્તવ્યેત્યભિપ્રાયેનાહ-‘જેણં મંતે ! સંચાણજ્ઞા મુંડે મવિત્તા આગારાઓ અળ-
ગારિયં પવ્વહત્તણ, સે ણં મળપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! યઃ खलु નૈરયિકો મનુષ્યો
ભવન્ શવન્નુયાદ્ મુંડો ભૂત્વા અગારાદ્ અનગારિકતાં પ્રવ્રજિતુસ્ સ खलु हिं मनःपर्यवज्ञान-
મુત્પાદયેત્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગહ્ણ ઉપ્પાઢેજ્ઞા, અત્યેગહ્ણ ણો ઉપ્પા-
ઢેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિન્નૈરયિકો મનુષ્યો ભૂત્વા અનગારતામાપન્નો મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્,
અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ નો મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, ગૌતમ ! પુનઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! મળપ-
જ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા સેણં કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! યઃ खलु નૈરયિકો મનુષ્યો
ભૂત્વા મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ સ खलु किं केवलज्ञानमुत्पादयेत् ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘અત્યેગહ્ણ ઉપ્પાઢેજ્ઞા અત્યેગહ્ણ ણો ઉપ્પાઢેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિન્નૈરયિકો મનુષ્યો
ભૂત્વા મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ પુરર્નોત્પાદયેત્, ગૌતમઃ
પુનઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા સેણં તિવ્વેજ્ઞા વુઙ્ગેજ્ઞા મુચ્ચેજ્ઞા સઘ્વ-
દુક્ખાણં અંતં કરેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! યઃ खलु નૈરયિકો મનુષ્યો ભૂત્વા કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્

વક્તવ્યતા ઓ કહની ચાહિય, હસ અભિપ્રાય સે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ
મગવન્ જો જીવ મુંડિત હોકર ગૃહત્યાગ કરકે અનગારત્વ કી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર
કર સકના હૈ, કયા વહ મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક, મનુષ્ય હોકર, અનગાર અવસ્થા પ્રાપ્ત
કરકે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ, કોઈ નહીં ઓ કર સકતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! જો નારક જીવ મનુષ્ય હોકર મનઃપર્યવજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરતા હૈ વહ કયા કેવલજ્ઞાન ઓ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહીં પ્રાપ્ત કરતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! જો નારક જીવ મનુષ્ય હોકર કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરતા હૈ, કયા વહ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત હોતા હૈ ? સર્વ દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ?

મનુષ્યોમા યથા ભાવ છે અતઃ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનની વક્તવ્યતા પણ ઠરવી
નેહ્યો. એ અભિપ્રાયથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-

મગવાન્-એ ભુવ મુંડિત થઇને ગૃહત્યાગ કરીને અનગારત્વની પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર
કરી શકે છે. શું તે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કેઇ નારક, મનુષ્ય થઇને, અનગાર અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને
મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેઇ નથી કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એ નારક ભુવ મનુષ્ય થઇને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરે છે. તે શું કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી મગવાન્- હે ગૌતમ ! કેઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કેઈ નથી પ્રાપ્ત કરતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એ નારક ભુવ મનુષ્ય થઇને કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે

સાંખ્ય કિં સિદ્ધ્યેદ્ બુદ્ધ્યેત્ મુચ્ચેત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્યાત્ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમા ! હે ગૌતમ ! ‘સિદ્ધેજ્જા જાવ સર્વદુઃખાણમન્તં કરેજ્જા’ સ નૈરયિકો મનુષ્યો ભૂત્વા કેવલજ્ઞાન-મુત્પાદ્ય સિદ્ધ્યેદ્ યાવત્-બુદ્ધ્યેત્ મુચ્ચેત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્યાત્, તત્ર ‘સિદ્ધ્યેત્’ इत्यस्य समस्ताणिमैश्वर्यादिसिद्धिभाग् भवेत्, इति, ‘बुद्ध्येत’-इत्यस्य लोकालोकस्वरूपं सकलं जानीयात्, इति, ‘मुच्येत’ इत्यस्य भवोपग्राहिककर्मभिरपि मुक्तो भवेदिति, सर्वदुःखानामन्तं कुर्यादित्यर्थो बोध्यः, किन्तु वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकेषु नैरयिकस्योत्पाद प्रतिषेधोऽवसेयः, नैरयिकस्य भवस्वाभाव्यात् नैरयिकदेवभवयोग्यायुर्वन्धासंभवाद् इत्यभिप्रायेणाह-‘नैरइएणं भन्ते ! नैरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता वाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु उववज्जेज्जा ?’ हे भदन्त ! नैरयिकः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्घृत्य वानव्यन्तर ज्योतिष्क

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ મનુષ્ય હોકર ઔર કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરકે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કરતા હૈ, મુક્તિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, વહ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ! સિદ્ધ કા અર્થ હૈ-સમસ્ત ઐશ્વર્ય કો પ્રાપ્ત કરને વાલા, બુદ્ધ કા હૈ-સમ્પૂર્ણ લોક ઔર અલોક કે સ્વરૂપ કો જાનને વાલા, મુક્ત કા મતલબ ભવોપગ્રાહી કર્મોં સે મી છુટકારા પા લેને વાલા । ઈસા જીવ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરતા હૈ ।

કિન્તુ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક દેવો મેં નારક જીવ કી ઉત્પત્તિ કા નિષેધ કહના યાહિયે । ભવનપતિયોં મેં ઉત્પત્તિ કા નિષેધ પહેલે હી બત-લાયા જા ચુકા હૈ । ઈસ પ્રકાર નારક જીવ નરકસે નિકલ કર સીધા દેવગતિ મેં નહી ઉત્પન્ન હોતા, ક્યોંકિ નારક અપને ભવ કે સ્વભાવ કે કારણ દેવ ભવ કે યોગ્ય આયુ કા બન્ધ નહીં કર સકના ઈસી અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈ ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! કયા નારક જીવ નારકોં સે નિલક કર સીધા

છે, શું તે સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થાય છે-બધા દુઃખોનો અંત કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ મનુષ્ય થઈને અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, અને તે સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે.

સિદ્ધિનો અર્થ છે, સમસ્ત ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરનાર, બુદ્ધનો અર્થ છે સમ્પૂર્ણલોક અને અલોકના સ્વરૂપને જાણનાર, મુક્ત કહેવાનો મતલબ છે ભવોપગ્રાહી કર્મોથી પણ છુટકારો પામેલ, એવો જીવ સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે.

પરંતુ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં નારક જીવની ઉત્પત્તિનો નિષેધ કરવો જોઈએ. ભવનપતિયોમાં ઉત્પત્તિનો નિષેધ પહેલા જ બતાવી દિધેલો છે. એ પ્રકારે નારક જીવ નરકમાંથી નિકળીને મિથા, દેવ ગતિમાં નથી ઉત્પન્ન થતા, કેમકે નારક પોતાના ભવના સ્વભાવના કારણે દેવભવને યોગ્ય આયુનો બંધ નથી કરી શકતો. એ અભિપ્રાયથી કહેલું છે-

વૈમાનિકેષુ કિમુત્પદ્યેત ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નોક્તાર્થો યુક્તયોપપન્નઃ, ઇત્યેવં રીત્યા નૈરયિકાણાં નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિ દણ્ડક ક્રમેણ પ્રત્યેકભવમાદાય પ્રરૂપણં કૃતમ્ ॥ સૂ. ૩ ॥

અસુરકુમારાદિ વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—અસુરકુમારે ણં ભંતે ! અસુરકુમારેહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠવટ્ઠિત્તા નેરઇણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા નો ઇળદ્દે સમદ્દે અસુરકુમારે ણં ભંતે ! અસુરકુમારેહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠવટ્ઠિત્તા અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! ણો ઇળદ્દે સમદ્દે, એવં જાવ થળિયકુમારેસુ, અસુરકુમારેણં ભંતે ! અસુરકુમારેહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠવટ્ઠિત્તા પુઠ્ઠવીકાઇણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? હંતા, ગોયમા ! અત્થેગઇણ ઉવવજ્જેજ્ઞા, અત્થેગઇણ ણો ઉવવજ્જેજ્ઞા, જે ણં ભંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા સે ણં કેવલિયં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવળયાણ ? ગોયમા ! ણો ઇળદ્દે સમદ્દે, એવં આઉવળસ્સઇસુ વિ, અસુરકુમારા ણં ભંતે ! અસુરકુમારેહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠવટ્ઠિત્તા તેઉવાઉવેઇંદિયતેઇંદિય-ચરિંદિયણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! ણો ઇળદ્દે સમદ્દે, અવસેસેસુ-પંચસુ પંચિદિયતિરિવ્વજોળિણસુ અસુરકુમારેસુ જહા નેરઇઓ એવં જાવ થળિયકુમારા । ॥સૂ. ૪ ॥

છાયા—અસુરકુમારઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! અસુરકુમારેભ્યોઽનન્તરમ્ ઉદ્ભૂત્ય નૈરયિકેષુ ઉપપ-

વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક યા વૈમાનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ એસા નહીં હો સકતા હૈસ પ્રકાર નારકોં કી નારક આદિ ચૌવીસોં દંડકોં મેં પ્રરૂપણા કી ગઈ ।

અસુરકુમારાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અસુરકુમારે ણં ભંતે ! અસુરકુમારેહિંતો) હે ભગવાન્ ! અસુર-

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! શું નારક છવ નરકમાથી નિકળીને સીધા વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અગર વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, એવું નથી થઇ શકતું. એ પ્રકારે નારકોની નારક આદિ ચૌવીસે દંડકોમાં પ્રરૂપણા કરાય છે.

અસુરકુમારાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અસુરકુમારેણં ભંતે ! અસુરકુમારેહિંતો) હે ભગવાન્ ! અસુરકુમાર અસુરકુમા-

द्वयेत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, असुरकुमारः खलु भदन्त ! असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृण्य
असुरकुमारेषु उपपद्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवं यावत् स्तनितकुमारेषु, असुर-
कुमारः खलु भदन्त ! असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृण्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत ? हन्त,
गौतम ! अस्त्येक उपपद्येत, अस्त्येको नो उपपद्येत, यः खलु भदन्त ! उपपद्येत, स
खलु कैवलिकं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवम् अप्कायिकवनस्पति-
कायिकेष्वपि, असुरकुमाराः खलु भदन्त ! असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृण्य तेजोवायु द्विन्द्रिय-

कुमार असुरकुमारो से (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) निकल कर सीधा (नेरइएसु उव-
वज्जेज्जा) नारको में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम !
यह अर्थ समर्थ नहीं है (असुरकुमारे णं भन्ते ! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन्
असुरकुमार असुरकुमारों से (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) निकल कर सीधा (असुर-
कुमारेसु उववज्जेज्जा) असुरकुमारों में उत्पन्न होता है (गोयमा ! णो इणट्ठे
समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं जाव थणियकुमारेसु) इसी प्रकार
यावत् स्तनित कुमारों में

(असुरकुमारे णं भन्ते ! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन् ! असुरकुमार असुर-
कुमारों से (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (पुढवीकाइएसु उवव-
ज्जेज्जा) पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? (हन्ता गोयमा ! अत्येगइए उवव-
ज्जेज्जा) हाँ गौतम ! कोई उत्पन्न होता है (अत्येगइए णो उववज्जेज्जा) कोई
नहीं उत्पन्न होता (जे णं भन्ते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता
है (से णं केवलियं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) वह केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण
प्राप्त करता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है

देथो (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) निक्खणीने सीधा (नेरइएसु उववज्जेज्जा) नारकोमां उत्पन्न थाय छे ?
(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे ?) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी

(असुरकुमारेणं भन्ते ! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन् ! असुरकुमार असुरकुमारोथी
(अणंतरं उव्वट्ठित्ता) निक्खणीने सीधा (असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा) असुरकुमारोमा उत्पन्न थाय
छे (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी (एवं जाव थणियकुमा-
रेसु) ऐसे प्रकारे यावत् स्तनितकुमारोमा.

(असुरकुमारेणं भन्ते ! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन् ! असुरकुमार असुरकुमारोथी
(अणंतरं उव्वट्ठित्ता) त्थार णं उद्वर्त्तन करीने (पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा) पृथ्वीकायिकोमां
उत्पन्न थाय छे ? (हन्ता गोयमा ! अत्ये गइए उववज्जेज्जा) हाँ, गौतम ! कोई उत्पन्न थाय
छे (अत्येगइए णो उववज्जेज्जा) कोई नहीं उत्पन्न थत्ता (जेणं भन्ते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् !
जे उत्पन्न थाय छे (से णं केवलियं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) ते केवलि प्ररूपित धर्मं
श्रवण प्राप्त करे छे ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी (एवं

त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियेषु उपपद्येरन् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, अत्रोपेष्टु पञ्चसु पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेषु असुरकुमारेषु यथा-नैरयिक एवं यावत् स्तनितकुमाराः ॥ सू० ४ ॥

टीका-अथासुरकुमारादीनां नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रयेण प्ररूपणं कर्तुमाह-
'असुरकुमारेण' मंते ! असुरकुमारेहितो अणंतरं उव्वट्ठित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?' हे
भदन्त ! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य किम् नैरयिकेषु उपपद्येत ? भग-
वानाह-'गोयसा !' हे गौतम ! णो इण्ठे सम्भे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्तयोपपन्नः
पाणक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारेण' मंते ! असुरकुमारेहितो अणंतरं उव्वट्ठित्ता
असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य
किम् असुरकुमारेषु उपपद्येत ? भगवानाह-'गोयसा !' हे गौतम ! 'णोइण्ठे सम्भे' नायमर्थः

(एवं आउवणस्सइसु वि) इसी प्रकार अप्काय, वनस्पतिकाय में भी (असुर-
कुमारा णं मंते ! असुरकुमारेहितो) हे भगवन् ! असुरकुमार असुरकुमारों से
(अणंतरं उव्वट्ठित्ता) अनन्तर उद्बर्त्तन करके (तेज्जाउ वेइंदिय तेइंदिय चउ-
रिंदिएसु उववज्जेज्जा) तेजस्काय, वायुकाय, क्षीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय में
उत्पन्न होता है ? (गोयसा ! नो इण्ठे सम्भे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं
(अवसेसेसु पंचसु पंचिंदिय तिरिक्खजोणिएसु) शेष पांच पंचेन्द्रिय तिर्यचयो-
निकों में (असुरकुमारेसु) असुरकुमारों में (जहा नेरइओ) जैसे नारक (एवं
जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार ।

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि की नारक आदि चौबीस दंडकों के क्रम से
प्ररूपणा करते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार क्या असुरकुमारों से अनन्तर उद्-
वर्त्तन करके अर्थात् निकल कर लीखा नारकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् असुरकुमार उद्बर्त्तन

आउ वणस्सइसु वि) अन्य प्रकारे अप्काय, वनस्पतिकायमा यणु.

(असुरकुमाराणं मंते ! असुरकुमारेहितो) हे भगवन् ! असुरकुमार असुरकुमारोधी (अणं-
तरं उव्वट्ठित्ता) पक्षी उद्बर्त्तन करीने (तेज्जाउ वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिएसु उववज्जेज्जा)
तेजस्काय, वायुकाय, क्षीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रियमा उत्पन्न थाय छे ? (गोयसा ! णो
इण्ठे सम्भे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं (अवसेसेसु पंचसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु)
शेष पाय पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनिकेमा (असुरकुमारेसु) असुरकुमारोमां (जहा नेरइओ)
जेवा नारक (एवं जाव थणियकुमारा) अन्य प्रकारे यावत् स्तनितकुमार.

टीकार्थ-हुवे असुरकुमार आदिनी नारक आदि चौबीस दंडकोना कभयी प्ररूपण करे छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार शुं असुरकुमारोधी अनन्तर उद्बर्त्तन
करीने अर्थात् निकलीने सीखा नारकोमां उत्पन्न थाय छे ?

समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव थणियकुमारेसु' एवम्—असुरकुमारेष्विव यावत् नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उदधिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिवकुमारेषु वायुकुमारेषु स्तनितकुमारेषु चापि असुरकुमारः असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य नोपपद्यते, गौतमः पृच्छति—'असुरकुमारेणं भन्ते ! असुरकुमारेदितो अणन्तरं उज्ज्वहिता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य किं पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत ? भगवानाह—'हंता, गोयसा !' हे गौतम ! इन्तसत्यम्, 'अथेगइए उववज्जेज्जा, अथेगइए णो उववज्जेज्जा' अस्त्येकः—कश्चिद् असुरकुमारोऽसुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत, अस्त्येकः—कश्चित्तु नोपपद्येत—नोत्पद्यते इत्यर्थः, तथा चासुरकुमादोगानान्तदेवानां पृथिवीकायिकाकायिक वनकरके नरकमें उत्पन्न नहीं होता । इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझलेना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या असुरकुमार क्या असुरकुमारो से अनन्तर उद्वर्त्तन करके असुरकुमारो में उत्पन्न होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है यहां भी पूर्ववत् ही युक्ति समझनी चाहिए । असुरकुमारों के समान ही नागकुमारों, सुवर्णकुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, वायुकुमारों और स्तनितकुमारों में भी असुरकुमार असुरकुमारो से अनन्तर उद्वर्त्तन करके उत्पन्न नहीं होता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या असुरकुमार असुरकुमारों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! हां, कोई-कोई उत्पन्न होता है, कोई कोई नहीं उत्पन्न होता, क्योंकि असुरकुमार आदि के तथा ईशान देवलोक तक के देवों के

श्री लगवान्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् असुरकुमार उद्वर्त्तन करीने नरकमां उत्पन्न नहीं थता. आ विषयमां युक्ति पूर्ववत् समञ्ज देवी जेधये.

श्री गौतमस्वामी—हे लगवन् ! असुरकुमार शु असुरकुमारोथी अनन्तर उद्वर्त्तन करीने असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ?

श्री लगवान्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं. अही पणु पूर्ववत् न युक्ति समञ्जवी जेधये. असुरकुमारोना समान न नागकुमारो, सुवर्णकुमारो, अग्निकुमारो, विद्युत्कुमारो, उदधिकुमारो, द्वीपकुमारो, दिशाकुमारो, वायुकुमारो अने स्तनितकुमारोमां पणु असुरकुमार असुरकुमारोथी उद्वर्त्तन करीने उत्पन्न नहीं थता.

श्री गौतमस्वामी—हे लगवन् ! शु असुरकुमार असुरकुमारोथी अनन्तर उद्वर्त्तन करीने पृथ्वीकायिकोमां उत्पन्न थाय छे ?

श्री लगवान्—हे गौतम ! हा, केध केध उत्पन्न थाय छे, केध केध नहीं उत्पन्न

સ્પતિકાયિકેષુ ઉત્પાદવિરોધાભાવાત્ અસુરકુમારસ્ય પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પાદઃ સંભવતીતિ ભાવઃ, કિન્તુ પૃથિવીકાયિકાદિષુ શ્રવણેન્દ્રિયાભાવાત્ તેષુ ઉત્પન્નોઽસુરકુમારાદિર્નો કેવલિ સમુપદિષ્ટં ધર્મં શ્રોતું સમર્થો ભવતીતિ નિર્વક્તુમાહ—‘જેણં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા સેણં કેવલિયં ધર્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ ?’ હે મદન્ત ! યઃ સ્વલ્લુ અસુરકુમારોઽમુરકુમારેભ્ય ઉદ્વૃષ્ય પૃથિવી-કાયિકેષુ ઉપપદ્યેત-ઉત્પદ્યતે સ સ્વલ્લુ કિં કેવલિકં-કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રવણતયા-શ્રોતું લભેત-સમર્થો ભવેત્ ? મગવાનાહ—‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો હ્ણઢ્ઠે સમઢ્ઠે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્તાર્થો યુત્તયોપપન્નઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં આઉવણસ્સહસુ વિ’ એવમ્-પૃથિવીકાયિકેવિવ અપ્કાયિકેષુ વનસ્પતિકાયિકેષુ ચાપિ યદ્યપિ કશ્ચિદ્ અસુરકુમારોઽસુરકુમારેભ્યોઽ-નન્તરમુદ્વૃષ્ય ઉત્પદ્યેત કિન્તુ તત્રોત્પન્નઃ સન્ શ્રવણેન્દ્રિયાભાવેન કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય મેં ઉત્પાદ કા કોઈ વિરોધ નહીં હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અસુરકુમાર દેવ અપના આયુષ્ય પૂર્ણ કરકે સીધા પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ । કિન્તુ પૃથ્વીકાયિક આદિ મેં ઉત્પન્ન હુઆ વહ અસુર-કુમાર આદિ કો શ્રોત્રેન્દ્રિય કા અભાવ હોને કે કારણ કેવલી ઢારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ નહીં હોતા । યહી વાત આગે કહતે હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જો અસુરકુમાર પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વયા વહ કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કરસકતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ વહ પૃથ્વીકાય મેં ઉત્પન્ન હુઆ ભૂતપૂર્વ અસુરકુમાર કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ નહી હોતા હૈ ? હસી પ્રકાર અપ્કાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક કે વિષય મેં મી કહના ચાહિય, અર્થાત્ કોઈ અસુરકુમાર અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે અપ્કાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કિન્તુ વહ મી કેવલી ઢારા ઉપદિષ્ટ

થતા કેમકે અસુરકુમાર આદિના તથા હશાન દેવલોકના દેવોના પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પાદે । કેઈ વિરોધ નથી. તાત્પર્ય એ છે કે અસુરકુમાર દેવ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સીધા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. કિન્તુ પૃથ્વીકાયિક આદિમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે અસુરકુમાર આદિ શ્રોત્રેન્દ્રિયનો અભાવ હોવાના કારણે કેવલી ઢારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ નથી થતા. એજ વાત આગળ કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે લગવન્ ! જે અસુરકુમાર પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, શું તે કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરી શકે છે ?

શ્રી લગવાન્—હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ તે પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થયેલ ભૂતપૂર્વ અસુરકુમાર કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરવામાં સમર્થ નથી થતા. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ કેઈ અસુરકુમાર અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોમાં ઉત્પન્ન

સમર્થો નો ભવેદિતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અસુરકુમારેણં મંતે ? અસુરકુમારેહિતો અણંતરં ઉદ્વર્તિતા તેવાઉવેદિય તેદિય ચતુરિંદિયસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? હે મદન્ત ! અસુરકુમારઃ સ્વલ્લુ અસુરકુમારેભ્યોઽનન્તર મુદ્વૃત્ત્ય કિં તેજસ્કાયિકવાયુકાયિકઢીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયેષુ ઉપપદ્ધેત ? મગવાનાહ—‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો દ્વણ્ટે સમદ્ટે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—નોક્તાર્થો યુક્ત્યોપપન્નઃ, તથા ભવસ્થાયાવ્યાત્, ‘અવસેસેસુ પંચસુ પંચિંદિયતિરિક્તજોણિણસુ અસુરકુમારેસુ જહા નેરદ્ધો’ અદ્વશેષેષુ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ વાનવ્યન્તરેષુ જ્યોતિષ્કેષુ વૈમાનિકેષુ ચ યથા નૈરયિકઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા અસુરકુમારોઽપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ, તથા ચ યથા નૈરયિકો નૈરયિકેભ્યોઽનન્તર મુદ્વૃત્ત્ય પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચ કશ્ચિદુત્પદ્યતે કશ્ચિન્નોત્પદ્યતે વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ ચ કશ્ચિદપિ નોત્પદ્યતે તથૈવ અસુરકુમારોઽપિ અસુરકુમારેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય કશ્ચિત્ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યતે કશ્ચિન્નોત્પદ્યતે વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ ચ કશ્ચિદપિ નોત્પદ્યતે ઇતિ ફલિતમ્,

ધર્મ કો શ્રવણ નહીં કર સકતા, કયોકિ વ્હ શ્રોત્રેન્દ્રિય સે રહિત હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કયા અસુરકુમાર અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે તેજ સ્કાય, વાયુકાય, ઢીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ અસુરકુમાર ઉદ્વર્તન કરકે સીધા તેજસ્કાયિકો વાયુકાયિકો ઢીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોના । હસકા કારણ ભવકા સ્વભાવ હૈ । શેષ પાંચ મેં—પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મેં, મનુષ્યોં મેં, વાનવ્યન્તરોં મેં, જ્યોતિષ્કોં મેં તથા વૈમાનિકોં મેં અસુર કુમાર કી વ્યક્તવ્યતા નૈરયિક કી વ્યક્તવ્યતા કે સમાન સમઙ્ગના ચાહિણ । અર્થાત્ જૈસે કોઈ નારક, નારકોં સે નિકલ કર અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે—પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકોં મેં ઓર મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર કોઈ નહીં મી

થાય છે, કિન્તુ તે પણ કેવલ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મનું શ્રવણ નથી કરી શકતા, કેમકે તે શ્રોત્રેન્દ્રિયથી રહિત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શું અસુરકુમાર અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને તેજસ્કાય, વાયુકાય, ઢીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ અસુરકુમાર ઉદ્વર્તન કરીને સીધા તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, ઢીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એનું કારણ ભવનો સ્વભાવ છે. શેષ પાંચમાં—પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં, મનુષ્યોમાં, વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં તથા વૈમાનિકોમાં અસુરકુમારની વ્યક્તવ્યતા નૈરયિકની વ્યક્તવ્યતાના સમાન સમઙ્ગી ભેદભે. અર્થાત્ જેવા કેઈ નારક, નારકોથી નિકળીને અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને—પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકોમાં અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કેઈ નથી પણ ઉત્પન્ન થતા તેમ વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં અને વૈમાનિકોમાં કેઈ પણ ઉત્પન્ન

‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवम्-असुरकुमारोत्तरीत्या यावद्-नागकुमारः, सुवर्णकुमारः, अग्निकुमारः, विद्युत्कुमारः उदधिकुमारः, द्वीपकुमारः, दिक्कुमारः, पवनकुमारः, स्तनित-कुमारश्चापि नैरयिकादि चत्विंशतिदण्डकक्रमेण स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्घृत्य यथायोग्यं वचिदुत्पद्यते वचिन्नोत्पद्यते इत्येवं वक्तव्यः, इति भावः ॥ सू० ४ ॥

पृथिवीकायिकाद्युद्घृत वक्तव्यतः ॥

मूलम्-पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाएहिंनो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा ! णो इण्णट्ठे समट्ठे, एवं असुरकुमारेसु वि जाव थणियकुमारेसु वि, पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाइएहिंनो अणंतरं उव्वट्टित्ता पुढवीकाइएसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए उव्वज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उव्वज्जेज्जा, जे णं भंते ! उव्वज्जेज्जा केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ? गोयमा ! नो इण्णट्ठे समट्ठे, एवं आउक्काइआदिसु निरंतरं भाणियव्वं जाव चउरिंदि-एसु, पंचिदियतिरिक्खजोणियमणुस्सेसु जहा नेरइए, वाणमंतरजोइ-सियवेमाणिएसु पडिसेहो, एवं जहा पुढवीकाइओ भणिओ तहेव

उत्पन्न होता तथा वानव्यन्तरो में, ज्योतिष्को में और वैमानिको में कोई भी उत्पन्न नहीं होता उसी प्रकार कोई असुरकुमार असुरकुमारो से निकल कर पचेन्द्रियतिर्यचो और मनुष्यो में उत्पन्न हो सकता है, कोई नहीं उत्पन्न होता, मगर वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देवो में तो कोई भी उत्पन्न नहीं होता है।

जैसे असुरकुमारो के विषय में कहा है, उसी प्रकार नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार, और स्तनित कुमार देवों के विषय में भी कहलेना चाहिए। चौबीस दंडकों में से किस-किस दंडक में ये उत्पन्न होते हैं और किसमें नहीं, यह सब कथन असुरकुमार के कथन के समान ही है।

नथी यता, ओज प्रकारे असुरकुमार असुरकुमारोमाथी निठणीने पंचेन्द्रिय तिर्यचा अने मनुष्योमां उत्पन्न थछं शके छे, कोछं नथी उत्पन्न यता, पणु वानव्यन्तर ज्योतिष्क अने वैमानिक देवोमा तो कोछं पणु उत्पन्न नथी यता।

जेम असुरकुमारना विषयमां कछुं छे, ओज प्रकारे नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्नि-कुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार अने स्तनितकुमार देवोना विष-यमां पणु कहेवुं जेछं ओ. चौबीस दंडकोमाथी कया कया दंडकमां ओ उत्पन्न थाय छे अने कयामां नही ओ अछुं कथन असुरकुमारना कथनना समान ज छे।

આઠકાઈઓ વિ ઘણસડકાઈઓ વિ ખાણિયઠ્ઠો, તેઠકાઈણ ણં મંતે !
 તેઠકાઈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠદિત્તા નેરડણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા !
 ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, એવં અસુરકુમારેસુ વિ જાવ થણિયકુમારેસુ, પુઠ્ઠવી-
 કાઈઅઆઠવાઠતેઠઘણવેદંદિયતેદંદિયઠરિંદિયસુ અત્થેગઈણ ઉવવ-
 જ્જેજ્ઞા, અત્થેગઈણ ણો ઉવવજ્જેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા સે ણં
 કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે
 તેઠકાઈણ ણં મંતે ! તેઠકાઈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠદિત્તા પંચિંદિ-
 યતિરિઘ્ઘજોણિણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! અત્થેગઈણ ઉવવજ્જેજ્ઞા,
 અત્થેગઈણ ણો ઉવવજ્જેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા સે ણં કેવલિપણ્ણત્તં
 ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ ? ગોયમા ! અત્થેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગઈણ
 ણો લભેજ્ઞા, જે ણં મંતે ! કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ સે ણં
 કેવલિં બોહિંબુજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, સણુસ્સવાણમંતર-
 જોડિસિયવેમાણિણસુ પુચ્છા, ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, એવં જહેવ તેઠ-
 કાઈણ નિરંતરં એવં વાઠકાઈણ વિ । ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા-પૃથિવીકાયિકઃ સહુ ભદ્રંત ! પૃથિવીકાયિકેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ય નૈરયિકેષુ
 ઉપપદ્યેત ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, એવમ્ અસુરકુમારેષ્વપિ, યાવત્ સ્તનિતકુમારેષ્વપિ,

પૃથ્વીકાયાદિ-ઉદ્વૃત્તવક્તવ્યના

શબ્દાર્થ-‘પુઠ્ઠવીકાઈણ ણં મંતે ! પુઠ્ઠવીકાઈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠદિત્તા નેરડ-
 ણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા) હે ભગવન ! પૃથ્વીકાયિક ઝીવ પૃથ્વીકાયિકોં સે અનન્તર
 ઉદ્વૃત્તન કરકે વ્યા નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે)
 હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (એવં અસુરકુમારેસુ વિ) હસી પ્રકાર અસુર-
 કુમારોં મેં ભી (જાવ થણિયકુમારેસુ) વિ યાવત્ સ્તનિતકુમારોં મેં ભી

પૃથ્વીકાયાદિ ઉદ્વૃત્ત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(પુઠ્ઠવીકાઈણ મંતે ! પુઠ્ઠવીકાઈણહિંતો અણંતરં ઉઠ્ઠદિત્તા નેરડણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?)
 હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક છવ પૃથ્વીકાયિકેથી અનન્તર ઉદ્વૃત્તન કરીને શું નારકોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવં
 અસુરકુમારેસુ વિ) એ પ્રકારે અસુરકુમારોમાં પણ (જાવ થણિયકુમારેસુ વિ) યાવત્
 સ્તનિતકુમારોમાં પણ.

પૃથિવીકાયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકેભ્યોઽનન્તર મુદ્વૃત્ય પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપદ્યેત ?
ગૌતમ ! અસ્ત્યેક ઉપપદ્યેત, અસ્ત્યેકો નોપપદ્યેત, યઃ સ્વલુ મદન્ત ! ઉપપદ્યેત સ સ્વલુ કેવલિ
પ્રજ્ઞતં ધર્મ લભેત શ્રવણતયા ? ગૌતમ ! કાયમર્થઃ મત્યઃ, એત્ અપ્કાયિકાદિષુ નિરન્તરં
મણિતવ્યમ્ યાવચ્ચતુરિન્દ્રિયેષુ, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકગતુષ્પેષુ યથા નૈરયિકઃ, વાનવ્યન્તર
ઽયોતિષ્કવૈમાનિકેષુ પ્રતિષેઽઃ, એવં યથા પૃથિવીકાયિકો મણિતસ્તથૈવ પ્કાયિકોઽપિ,

(પુઢવીકાઈએ જાં મંતે ! પુઢવીકાઈઈતો અણંતરં અવ્વઢિત્તા પુઢવીકાઈએસુ
ઉવવજ્જેજ્ઞા !) હે ભગવન્ ! કયા પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિકોં સે અનન્તર ઉદ્-
વર્તન કરકે પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (ગોયમા ! અત્થેગઈએ ઉવવ
જ્જેજ્ઞા અત્થેગઈએ જો ઉવવજ્જેજ્ઞા ?) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ,
કોઈ-કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા (જે જાં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા) હે ભગવન્ ! જો ઉત્પન્ન
હોતા હૈ (સે જાં કેવલિપણ્ણતં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાએ ?) વહ કયા કેવલિપ્રરૂપિત
ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ
સમર્થ નહીં (એવં આઝકાઈયાદિસુ નિરંતરં માણિયવ્વં) હસી પ્રકાર અપ્કાયિક
આદિ મેં નિરન્તર કહનાં ચાહિએ (જાવ ચઝરિંદિયસુ) યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોં મેં
(પંચિન્દ્રિયતિરિક્કલ્લજોગિય મણુસસેસુ) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર મનુષ્યોં મેં (જહા
નેરઈએ) જૈસા નારક (વાળમંતર જોહસિયવેમાણિયસુ પહિસેહો) વાનવ્યન્તરોં
ઽયોતિષ્કોં વૈમાનિકોં મેં નિષેધ સમજ્ઞ લેનાં ચાહિએ । (એવં જહા પુઢવિકાઈઓ
મણિઓ) હસ પ્રકાર જૈસા પૃથ્વીકાયિક કહા (તહેવ આઝકાઈઓ વિ) હસી
પ્રકાર અપ્કાયિક ઓ (વળસહ કાઈઓ વિ માણિયવ્વો) વનસ્પતિકાયિક

(પુઢવીકાઈએ જાં મંતે ! પુઢવીકાઈઈતો અણંતરં અવ્વઢિત્તા પુઢવીકાઈએસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?)
હે ભગવન્ ! શું પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિકોમાથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! અત્થેગઈએ ઉવવજ્જેજ્ઞા અત્થેગઈએ જો ઉવવજ્જેજ્ઞા ?) હે ગૌતમ !
કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, અને કોઈ-કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા (જે જાં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા)
હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે (સે જાં કેવલિપણ્ણતં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાએ ?) તે શું
કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ
અર્થ સમર્થ નથી.

(એવં આઝકાઈયાદિસુ નિરંતરં માણિયવ્વં) એ પ્રકારે અપ્કાયિક આદિમાં પણ નિરન્તર
કહેવું જોઈએ. (જાવ ચઝરિંદિયસુ) યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોમાં (પંચિન્દ્રિયતિરિક્કલ્લજોગિયમણુસસેસુ)
પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોમાં (જહા નેરઈએ) જેવા નારક (વાળમંતર જોહસિય વેમા-
ણિયસુ પહિસેહો) વાનવ્યન્તરો, ઽયોતિષ્કો, વૈમાનિકોમાં નિષેધ કહેલ છે

(એવં જહા પુઢવિકાઈઓ મણિઓ) એ પ્રકારે જેવા પૃથ્વીકાયિક કહ્યા (તહેવ આઝકા-
ઈઓ વિ) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક પણ કહી લેવા અને (વળસહ કાઈઓ વિ માણિયવ્વો)

વનસ્પતિકાયિકોઽપિ મણિતવ્યઃ, તેજસ્કાયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! તેજસ્કાયિકેભ્યોઽનન્તર-
મુદ્વૃત્ત્ય નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યેત ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, એન્દ્ર અસુરકુમારેષ્વપિ, યાવત્
સ્તનિતકુમારેષુ, પૃથ્વીકાયિકાપ્કાયિકવાયુકાયિકતેજસ્કાયિક વનસ્પતિકાયિક દ્વીન્દ્રિય
ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયેષુ અસ્ત્યેક ઉપપદ્યેત, અસ્ત્યેકો નોપપદ્યેત, યઃ સ્વલુ મદન્ત ! ઉપપદ્યેત
સ સ્વલુ કેવલિપ્રજ્ઞત્ત્વં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તેજસ્કાયિકઃ
સ્વલુ મદન્ત ! તેજસ્કાયિકેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિરિચ્ચોતિવેષુ ઉપપદ્યેત ? ગૌતમ !
અસ્ત્યેક ઉપપદ્યેત, અસ્ત્યેકો નોપપદ્યેત, યઃ સ્વલુ મદન્ત ! ઉપપદ્યેત સ સ્વલુ કેવલિપ્રજ્ઞત્ત્વં

મી કહના ચાહિય

(તેજસ્કાઈયે ણં મંતે ! તેજસ્કાઈયેહિતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા નેરહણ્ણુ ઉવ્વજ્જે-
જ્જા ?) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક તેજસ્કાયિકોં સે અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરકે નારકોં
મેં ઉત્પન્ન હોતો હૈ ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમ્મદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં
(એવં અસુરકુમારેસુ વિ) હસી પ્રકાર અસુરકુમારોં યોં મી (જાવ થણિયકુમારેસુ)
યાવત્ સ્તનિતકુમારોં મેં (પુઢ્વીકાઈય-આઝકાઈયવાઝ-તેજકાઈય-વણ્ણફહકા-
ઈય વેદંદિય-તેહંદિય-ચત્તરિંદિયેસુ) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વન-
સ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવોં મેં (અત્થેગહ્ણે ઉવ્વજ્જેજ્જા,
અત્થેગહ્ણે ણો ઉવ્વજ્જેજ્જા) કોઈ ઉત્પન્ન હોતો હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતો

(જે ણં મંતે ! ઉવ્વજ્જેજ્જા) હે ભગવન્ ! જો ઉત્પન્ન હોતો હૈ (સે ણં કેવ-
લિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાણ ?) વહ વયા કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ
પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમ્મદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં,
(તેજસ્કાઈયે ણં મંતે ! તેજસ્કાઈયેહિતો) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક તેજસ્કા-
યિકોં સે (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરકે (પચ્ચિંદિયતિરિક્ક

વનસ્પતિકાયિક પણ કહેવા બેઝ્યે.

(તેજસ્કાઈયે ણં મંતે ! તેજસ્કાઈયેહિતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા નેરહણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા ?) હે
ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક, તેજસ્કાયિકોં અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરીને નારકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
(ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમ્મદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવં અસુરકુમારેસુ વિ) એજ
પ્રકારે અસુરકુમારોંમાં પણ (જાવ થણિયકુમારેસુ) યાવત્ સ્તનિતકુમારોંમાં (પુઢ્વીકાઈય-
આઝકાઈયવાઝ-તેજકાઈય વણ્ણફહકાઈય વેદંદિય-તેહંદિય-ચત્તરિંદિયેસુ) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક,
તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવોંમાં (અત્થેગહ્ણે ઉવ્વ-
જ્જેજ્જા, અત્થેગહ્ણે ણો ઉવ્વજ્જેજ્જા) હે ભગવન્ ! કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ
ઉત્પન્ન નથી થતા (જે ણં ઉવ્વજ્જેજ્જા) જે ઉત્પન્ન થાય છે (સે ણં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં
લભેજ્જા સવણયાણ ?) તે શુ કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? (ગોયમા !
ણો હ્ણદ્દે સમ્મદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (તેજસ્કાઈયે ણં મંતે ! તેજસ્કાઈયેહિતો) હે
ભગવન્ ! તેજસ્કાયિકોં (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરીને (પચ્ચિંદિય તિરિક્ક

धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, यः खलु भदन्त ! केवलप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया स खलु कैवलिकीं बोधिं बुध्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवं यथैव तेजस्कायिको निरन्तरम् एवं वायुकायिकोऽपि ॥ सू० ५ ॥

टीका-अथ पृथिवीकायिकादीन नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह-

जोणिणसु उववज्जेज्जा ?) पंचेन्द्रिय तिर्थचो मे उत्पन्न होता है, (गोयमा ! अत्येगइए उववज्जेज्जा, अत्येगइए णो उववज्जेज्जा) हे गौतम ! कोई-कोई उत्पन्न होता है, कोई-कोई नहीं उत्पन्न होता (जे णं भंते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता है (से णं केवलपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) वह केवलप्ररूपित धर्म का श्रमण प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्येगइए लभेज्जा, णो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता ? (जे णं भंते केवलपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) हे भगवन् ! जो केवलप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता है (से णं केवलिं वाहिं बुज्जेज्जा ?) वह क्या केवली-वाधि को ब्रह्मता है ? (गोयमा ! णो इणदुठे समदुठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं

(मणुस्सवाणमंतर जोइसियवेमाणिणसु पृच्छा ?) मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! णो इणदुठे समदुठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं जहेव तेउक्काइए निरंतरं एवं वाउकाइए वि) इस प्रकार जैसा तेजस्कायिक कहा, निरन्तर वैसा ही वायुकायिक भी कहलेना चाहिए !

टीकार्थ-अब पृथ्वीकाय आदि की चौबीस दण्डकों के क्रम से प्ररूपणा की

जोणिणसु उववज्जेज्जा) पंचेन्द्रिय तिर्थेमां उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! अत्येगइए उववज्जेज्जा, अत्येगइए णो उववज्जेज्जा) हे गौतम ! केहि-केहि उत्पन्न थाय छे, केहि-केहि नथी उत्पन्न थता (से णं केवलि पण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) ते केवलि प्ररूपित धर्मनुं श्रवण प्राप्त करे छे ? (गोयमा ! अत्येगइए लभेज्जा, अत्येगइए नो लभेज्जा) हे गौतम ! केहि प्राप्त करे छे, केहि प्राप्त नथी करता ? (जेणं भंते ! केवलपण्णत्तं धम्मं सवणयाए लभेज्जा) हे भगवन् ! जे केवलि प्ररूपित धर्मनुं श्रवण प्राप्त करे छे (से णं केवलि बोहिं बुज्जेज्जा ?) ते थुं केवली बोधिने लभे छे (गोयमा ! णो इणदुठे समदुठे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी.

(मणुस्स वाणमंतरजोइसिय वेमाणिणसु पृच्छा ?) मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिकों सम्बन्धी पृच्छा ? (गोयमा ! णो इणदुठे समदुठे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी (एवं जहेव तेउक्काइए निरंतरं एवं वाउकाइए वि) ऐसे प्रकार तेजस्कायिक जेवा कहा निरन्तर तेवा जे वायुकायिक कहेवा लेखिजे.

टीकार्थ-रुवे पृथ्वीकाय आदिनी चौबीस दण्डोंना क्रमधी प्ररूपणा कराय छे-

‘પૃથ્વીકાઙ્ગેણં મંતે ! પૃથ્વીકાઙ્ગેહિતો અણંતરં ઉચ્ચદ્વિત્તા નૈરઙ્ગેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત !
 પૃથ્વીકાઙ્ગિકઃ સ્વલુ પૃથ્વીકાઙ્ગિકેભ્યોઽનન્તરદ્વૃત્તય નૈરઙ્ગિકેષુ કિમ્ ઉત્પદ્યેત ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે ’ નાયમર્યઃ સમર્યઃ-નોક્તાર્થો યુક્ત્યોપપન્નઃ પ્રાગુક્ત-
 યુક્તેઃ ‘એવં અસુરકુમારેસુ વિ, જાવ થણિયકુમારેસુ વિ’ એવમ્-પૃથ્વીકાઙ્ગિકસ્ય નૈરઙ્ગિકે-
 ક્ષિવિવ અસુરકુમારેષ્વપિ યાવત્-નાગકુમારેષુ સુવર્ણકુમારેષુ અગ્નિકુમારેષુ વિદ્યુત્કુમારેષુ ઉદ-
 ધિકુમારેષુ દ્વીપકુમારેષુ દિવકુમારેષુ વાયુકુમારેષુ સ્તનિતકુમારેષુ ચાપિ અનુત્પાદો વક્તવ્યઃ,
 તથા ચ પૃથ્વીકાઙ્ગિકાનાં નૈરઙ્ગિકેષુ દેવેષુ ઉત્પાદપ્રતિષેધઃ કૃતઃ, તેષાં વિશિષ્ટમનોદ્રવ્યા-
 સંભવેન તીવ્રસંકલેશવિશુદ્ધાધ્યવસાયાભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પૃથ્વીકાઙ્ગેણં મંતે !
 પૃથ્વીકાઙ્ગેહિતો અણંતરં ઉચ્ચદ્વિત્તા પૃથ્વીકાઙ્ગેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ?’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકા-
 ઙ્ગિકઃ સ્વલુ પૃથ્વીકાઙ્ગિકેભ્યોઽનન્તરદ્વૃત્તય પૃથ્વીકાઙ્ગિકેષુ ઉપપદ્યેત ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગઙ્ગે ઉવવજ્જેજ્ઞા અત્યેગઙ્ગેણો ઉવવજ્જેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ-

જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા પૃથ્વીકાઙ્ગિક, પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં સે નિકલકર સીધા નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહી, અર્થાત્ નહીં ઉત્પન્ન હોતા, હિસ કા કારણ પૂર્વવત્ સમજ્ઞના ચાહિયે । હિસી પ્રકાર અસુરકુમારોં મેં બી યાવત્ સ્તનિતકુમારોં મેં બી નહીં ઉત્પન્ન હોતા । હિસ પ્રકાર પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં કા નારકોં ઓર દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કા નિષેધ ક્રિયા ગયા હૈ, કયોંકિ ઉનમેં વિશિષ્ટ મનોદ્રવ્યોં કા અભાવ હોતા હૈ ઓર હિસ કારણ સે તો તીવ્રસંકલેશ હો સકતા હૈ ઓર ન વિશિષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય સંભવ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા પૃથ્વીકાઙ્ગિક પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં સે નિકલ કર સીધા પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં બી ઉત્પન્ન હોતા ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું પૃથ્વીકાઙ્ગિક પૃથ્વીકાઙ્ગિકોંમાંથી નિકળીને સીધા નારકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ ઉત્પન્ન નથી થતા. તેનું કારણ પૂર્વ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. એજ પ્રકારે અસુરકુમારોંમાં પણ યાવત્ સ્તનિતકુમારોંમાં પણ નથી ઉત્પન્ન થતા. એ પ્રકારે પૃથ્વીકાઙ્ગિકોંમાં નારકોંના ઉત્પાદનો અને દેવોંમાં ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરાયેલો છે, કેમકે તેઓંમાં વિશિષ્ટ મનોદ્રવ્યોંના અભાવ થાય છે અને એ કારણે ન તો તીવ્ર સંકલેશ થઈ શકે છે અને ન વિશિષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયનો સંભવ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું પૃથ્વીકાઙ્ગિક પૃથ્વીકાઙ્ગિકોંમાંથી નિકળીને સીધા પૃથ્વીકાઙ્ગિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

કથિત્ પૃથિવીકાયિકઃ પૃથિવીકાયિકેભ્ય ઉદ્વર્તનાનન્તરં પુનરપિ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપદ્યેત તદ્યોગાધ્યવસાયસ્થાનસંભ્રાત્ અસ્ત્યેકઃ કથિત્ પૃથિવીકાયિકસ્તત્રપુનર્નોપપદ્યેત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જે જં મંતે ! ઉવ્વજ્જેજ્જા સેણં કેવલિપણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવળયાણ ?’ હે મહન્ત ! યઃ સ્વલુ પૃથિવીકાયિકઃ પુનઃ પૃથિવીકાયિકતયા ઉત્પદ્યેત સ સ્વલુ કિં કેવલિ-પ્રજ્ઞસમ્ સર્વજ્ઞોપદિષ્ટં ધર્મં શ્રવણતયા શ્રોતું લભતે-સમર્થો ભવેત્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જોઈણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—નોક્કાર્થો યુક્ત્યોપપન્નઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં આઉકાઙ્ગાદિસુ નિરંતરં માણિયવ્વં જાવ ચઉરિંદિણસુ’ એવમ્-પૃથિવીકાયિકેષ્વિવ અપ્કા-યિકાદિષુ નિરન્તમ્-અવ્યવધાનપૂર્વકં મણિતવ્યમ્-વક્તવ્યમ્, યાવત્-તેજસ્કાયિકવાયુકા-યિક વનસ્પતિકાયિકેષુ દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયેષુ ચ કથિત્પૃથિવીકાયિક ઉત્પદ્યેત, કથિન્નોત્પદ્યેત, કિન્તુ તેષ્વપિ સ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું નો સમર્થો ભવેત્, ‘પંચિદિયતિ-

અર્થાત્ કોઈ પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિક ભવકા અન્ત કરકે પુનઃ અનન્તર ભવ મેં હી પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં ઉસ ભવ કે યોગ્ય અધ્યવસાય હોતે હૈં । કોઈ જીવ તથાવિધ અધ્યવસાય ન હોને કે કારણ પૃથ્વી-કાય મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જો પૃથ્વીકાય પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ક્યા વહ સર્વજ્ઞ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો શ્રવણ કર સકતા હૈ ?

મગવાન—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । ઇસકા કારણ પૂર્વવત્ સમ-જ્ઞના ચાહિણ ।

ઈસી પ્રકાર તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય કે વિષય મેં શ્રી સમજ્ઞ લેના ચાહિણ, અર્થાત્ કોઈ પૃથ્વીકા-યિક ઇનમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા । જો ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ નહીં હોતા ।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિક ભવનો અન્ત કરીને ફરી અનન્તર ભવમાં જ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, કેમકે તેમાં તે ભવને યોગ્ય અધ્યવસાય હોય છે. કોઈ જીવ તથાવિધ અધ્યવસાય ન હોવાના કારણે પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે પૃથ્વીકાય પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, શું તે સર્વજ્ઞ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી. એતું કારણ પૂર્વવત્ સમજ્ઞવું જોઈએ.

એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુ-રિન્દ્રિયના વિષયમાં પણ સમજ્ઞ લેવું જોઈએ અર્થાત્ કોઈ પૃથ્વીકાયિક તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા. જે ઉત્પન્ન થાય છે તે કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મને વણ કરવામાં સમર્થ નથી થતા.

રિક્ષજોણિયમણુસ્તેષુ જહા નેરઇ' પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચ યથા નૈરયિકઃ કશ્ચિદુત્પદ્યતે કશ્ચિન્નોત્પદ્યતે इत्युक्तं તથૈવ પૃથિવીકાયિકોઽપિ કશ્ચિત્તત્રોત્પદ્યેત કશ્ચિન્નોત્પદ્યેત इति વક્તવ્યમ્, કિન્તુ—‘વાળમંતરજોઽસિય વેમાણિણ્ણ પહિસેદ્ધો’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક વૈમાનિકેષુ દેવેષુ નૈરયિકાસુ કુમારાદિષ્વિવ પૃથિવીકાયિકસ્યોત્પાદપ્રતિપેદ્ધો વક્તવ્યઃ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘एवं जहा पुढवीकाइओ भणिओ तहेव आउक्काइओ वि वणस्सइकाइओ वि भाणियव्वो’ एवम्—ઉત્તરીત્યા યથા પૃથિવીકાયિકો ભણિતસ્તથૈવ અપ્કાયિકોઽપિ વનસ્પતિકાયિકોઽપિ ચ ભણિતવ્યઃ—નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિ દળક્રમેણ વક્તવ્યઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘तेउक्काइएणं भंते ! तेउक्काइएहितो अणंतरं उव्वट्ठित्ता नेरइएसु उव्वज्जेउजा ?’ हे भदन्त ! तेजस्कायिकः खलु तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्बुध्य किं नैरयिकेषु उत्पद्येत ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, प्रागुक्त-

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં મેં તથા મનુષ્યોં મેં જૈસે કોઈ નારક ઉત્પન્ન હોતા હૈ કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા, ડસી પ્રકાર કોઈ પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા કિન્તુ જૈસે નારક નારકોં ઓર દેવોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા, ડસી પ્રકાર પૃથ્વીકાયિક ઓ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા । ડસ સંબંધ મેં ઓ યુક્તિ પૂર્વવત્ હી સમજના ડાહિયે ।

ડસ પ્રકાર જૈસી પૃથ્વીકાયિક કી વક્તવ્યતા કહી ડસી પ્રકાર અપ્કાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક કી ઓ વક્તવ્યતા સમજ લેની ડાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કયા તેજસ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિકોં સે નિકલ કર સીધા નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર તેજસ્કાયિક જીવ ડર કર નરકમેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા । ડસી પ્રકાર તેજસ્કાયિક

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં તથા મનુષ્યોમાં જેમ કોઈ નારક ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા એજ પ્રકારે કોઈ પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા, પરન્તુ જેવીરીતે નારકો નારકો અને દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક પણ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એ સમ્બન્ધમાં પણ યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઈએ.

આ પ્રકારે જેવી પૃથ્વીકાયિકની વક્તવ્યતા કહી એ પ્રકારે અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકની પણ વક્તવ્યતા સમજ લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શું તેજસ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિકોથી નિકળીને સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તેજસ્કાયિક જીવ ડરીને નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક અનન્તર ઉદ્ભવતી

યુક્તેઃ, 'एवं असुरकुमारेषु वि जाव थणियकुमारेसु' एवम्-नैरयिकेष्विव असुरकुमारेष्वपि यावत् नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उदधिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिक्कुमारेषु पवनकुमारेषु स्तनितकुमारेष्वपि च तेजस्कायिकस्तेजस्कायिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं नोत्पद्येत प्रागुक्तयुक्तेः, 'पृथ्वीकाइय आउतेउवाउवण वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिएसु अत्ये-गइए उववज्जेज्जा अत्येगइए णो उववज्जेज्जा ?' पृથिवીકાયાિકાપ્કાયાિક વાયુકાયાિક તેજ-સ્કાયાિક વનસ્પતિકાયાિક દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયેષુ અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ તેજસ્કાયાિકઃ ઉત્પદ્યેત અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ તેજસ્કાયાિકો નોત્પદ્યેત, ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ- 'જે ણં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્જા સેણં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લમેજ્જા સવણયાણ ?' હે મદન્ત ! યઃ સ્વલ્પ તેજસ્કા-યાિકઃ પૃથિવીકાયાિકાદિ ચતુરિન્દ્રિયાન્તેષુ ઉપપદ્યેત સ સ્વલ્પ કિમ્ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં-સર્વજ્ઞોપ-દિષ્ટં ધર્મ શ્રવણતયા-શ્રોતું લમેત-સમર્થો ભવેત્ ! મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્કાર્થો યુક્ત્યોપપન્નઃ, 'તેઉકાઈણ ણં મંતે ! તેઉકાઈણહિતો અણં-તરં ઉવ્વહિત્તા પંચિંદિયતિરિવલ્લજ્જોણિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ?' હે મદન્ત ! તેજસ્કાયાિકઃ સ્વલ્પ તેજસ્કાયાિકેભ્યોડનન્તરણુદ્વૃષ્ય કિં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યેત ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !'

અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે અસુરકુમારો મેં નાગકુમારો મેં સુવર્ણકુમારો મેં, અગ્નિકુમારો મેં વિદ્યુત્કુમારો ઉદધિકુમારો મેં, દ્વીપકુમારો મેં, દિશાકુમારો મેં, પવનકુમારો મેં તથા સ્તનિતકુમારો મેં બી ઉત્પન્ન નહીં હોતા । કોઈ તેજ-સ્કાયાિક, પૃથ્વીકાયાિકો મેં અપ્કાયાિકો મેં વાયુકાયાિકો મેં તેજસ્કાયાિકો મેં, વનસ્પતિકાયાિકો મેં, દ્વીન્દ્રિયો મેં, ત્રીન્દ્રિયો મેં એવં ચતુરિન્દ્રિયો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હોતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જો તેજસ્કાયાિક, પૃથ્વીકાયાિકો સે લેકર ચતુરિ-ન્દ્રિયો તક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વયા વહ કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વયા તેજસ્કાયાિક જીવ ઉદ્વર્તન કરકે સીધા

કરીને અસુરકુમારોમાં, નાગકુમારોમાં, સુવર્ણકુમારોમાં, અગ્નિકુમારોમાં, દ્વીપકુમારોમાં, દિશાકુમારોમાં, પવનકુમારોમાં તથા સ્તનિતકુમારોમાં પણ ઉત્પન્ન નથી થતા. કોઈ તેજસ્કાયાિક, પૃથ્વીકાયાિકોમાં અપ્કાયાિકોમાં, તેજસ્કાયાિકોમાં, વનસ્પતિકાયાિકોમાં, દ્વીન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમાં તેમ જ ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે તેજસ્કાયાિક પૃથ્વીકાયાિકોથી લઈને ચતુરિન્દ્રિયો સુધીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. શું તે કેવલી પ્રજ્ઞિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજસ્કાયાિક જીવ ઉદ્વર્તન કરીને સીધા પચ્ચેન્દ્રિય

હે ગૌતમ ! 'અત્યેગઈણ ઉવવજ્જેજ્ઞા અત્યેગઈયા ણો ઉવવજ્જેજ્ઞા' અસ્ત્યેકઃ-કથિત્ તેજસ્કાયિકઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેપુ ઉપપદ્યેત, અસ્ત્યેકઃ-કથિત્ તેજસ્કાયિકો નો તત્તોપપદ્યેત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! ઉવવજ્જેજ્ઞા સે ણં કેવલિપ્પણતં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ ?’ હે ભદન્ત ! યઃ સ્વલુ તેજસ્કાયિકઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકતયા ઉપપદ્યેત સ સ્વલુ કિં કેવલિ પ્રજ્ઞપ્તં-સર્વજ્ઞોપદિષ્ટં ધર્મં શ્રવણતયા-શ્રોતું લભેત-સમર્થો ભવેદિતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્યેગઈણ ણો લભેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ-કથિત્ તેજસ્કાયિકઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકતયા ઉત્પન્નઃ સન્ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું લભેત. અસ્ત્યેકઃ-કથિત્ કેવલિ પ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું ન લભેત, ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ-‘જે ણં મંતે ! કેવલિ પ્પણતં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાણ સે ણં કેવલિ વોદિં વુજ્જેજ્ઞા ?’ હે ભદન્ત ! યઃ સ્વલુ તેજસ્કાયિકઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકતયોત્પન્નઃ સન્ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રવણતયા લભેત સ સ્વલુ કિં કેવલિકીં વોદિં વુદ્યેત ?-જાનોયાત્ ? ભગવાનાહ-‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ણો ણ્ણદ્વે સમદ્વે’

પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ કોઈ-કોઈ ઉત્પન્ન નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ કયા કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ તેજસ્કાયિક ઉદ્વર્તના કે અનન્તર પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મેં ઉત્પન્ન હોકર કેવલી ભગવન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ કા શ્રવણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ, કોઈ કેવલી ભગવન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ નહીં ભી હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો તેજસ્કાયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચગોનિ મેં ઉત્પન્ન હોકર કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રવણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ, કયા વહ કેવલ-વોધિ કો વૃદ્ધ સકતા હૈ ? જાન સકતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ।

તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે તે શું કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ તેજસ્કાયિક ઉદ્વર્તનાના પછી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલી ભગવાન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, કોઈ સમર્થ નથી પણ થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે તેજસ્કાયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચગોનિમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, શું તે કેવલ ભોધીને બાણી શકે છે ?

નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્તાર્થો યુક્ત્યોપપન્નઃ, ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ-‘મણુસસવાણમંતરજોહસિય-
વૈમાણિણસુ પુચ્છા’ મનુષ્યવાનન્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ કિં તેજસ્કાયિક ઉત્પદ્યેત ? इति
પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ણ્ણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-નોક્તાર્થો
યુક્ત્યોપપન્નઃ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં જહેવ તેડકાહિણ નિરંતરં એવં વાડકાહિણ વિ’ એવમ્-
ઉક્તરીત્યા યથૈવ તેજસ્કાયિકઃ નિરન્તરમ્-ચતુર્વિંશતિદણ્ડક્રમેણ પ્રતિપાદિતઃ એવં તથૈવ
વાયુકાયિકોઽપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ, તથા ચ તેજસ્કાયિકો વાયુકાયિકશ્ચ મનુષ્યેષ્વપિ પ્રતિપેધાત્,
તેષામાનન્તર્યેણ મનુષ્યેષૂત્પાદાસંભવાત્, અસંભવઃ પુનઃ ક્વિલ્ષ્ટપરિણામત્વેન મનુષ્યગતિ
મનુષ્યાનુપૂર્વીમનુષ્યાયુર્વન્ધાસંભવાત્, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષૂત્પન્નાઃ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા :તેજસ્કાયિક જીવ મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે
અનુસાર તેજસ્કાયિક જીવ અનન્તર આગામી ભવ મેં ન મનુષ્ય હોતા હૈ, ન
વાનવ્યન્તર હોતા હૈ, ન જ્યોતિષ્ક દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ઓર ન વૈમા-
નિકોં મેં હી જન્મ લેસકંતા હૈ ।

હસી પ્રકાર વાયુકાયિક જીવ કો ભી સમઘ્ઘનાં ચાહિણ, અર્થાત્ જૈસે ચૌવીસ
દંડકોં મેં સે તેજસ્કાયિક કિન કિન દંડકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા, યહ વતલાયા
ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર વાયુકાયિક કે વિષય મેં ભી જાન લેના ચાહિણ । હસ
પ્રકાર તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક કા મનુષ્યોં મેં ભી ઉત્પાદ નહીં હોતા,
કયોંકિ ડનકા મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોના સંભવ નહીં હૈ । સંભવ હસ કારણ નહીં
હૈ, કયોં કિ વે જીવ ક્વિલ્ષ્ટ પરિણામોં વાલે હોતે હૈં, અતણવ મનુષ્યગતિ,
મનુષ્યગત્યાનુપૂર્વીએવં મનુષ્યાયુ કા વન્ધ નહીં કર સકતે । હાં, પંચેન્દ્રિય

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજસ્કાયિક ઇવ મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક
અને વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર
તેજસ્કાયિક ઇવ અનન્તર આગામી ભવમાં નથી મનુષ્ય થતા, નથી વાનવ્યન્તર થતા
નથી જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકતા અને નથી વૈમાનિકોમાં પણ જન્મ લઈ શકતા.

એજ પ્રકારે વાયુકાયિક પણ સમજવા જોઈ એ અર્થાત્ જેમ ચૌવીસ દંડોમાંથી
તેજસ્કાયિક કયા કયા દંડોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને કયા કયામાં ઉત્પન્ન નથી થતા
એ બતાવેલું છે. એજ પ્રકારે વાયુકાયિકોના વિષયમાં પણ જાણી લેવું જોઈ એ. એજ
પ્રકારે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકનો મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પાદ નથી થતો કેમકે તેમનું
મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થવું તે અસંભવિત છે. સંભવ એ કારણે નથી, કેમકે તે હવેકિલ્ષ્ટ

શ્રોતું લભેરન, તેણાં શ્રવણેન્દ્રિયસદ્ભાવાત્, કિન્તુ સ કૈવલિકીં વોધિ નાવબુધ્યેત તેણાં સંવિહ્વપરિણામત્વાત્ इति फलितम् ॥સૂ. ૫॥

દિન્દ્રિયાદિવક્તવ્યતા

મૂલમ્—વેઈંદિયે નં મંતે ! વેઈંદિયેહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ટિત્તા નેરહ્
 ઇસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! જહા પુઢવીકાહ્આ, નવરં મણુસેસુ જાવ
 મણવજ્જવનાણં ઉપ્પાહેજ્ઞા, એવં તેઈંદિયા ચરિંદિયા વિ, જાવ મણવ-
 જ્જવના નં ઉપ્પાહેજ્ઞા, જે નં મણવજ્જવનાણં ઉપ્પાહેજ્ઞા સે નં કેવલનાણં
 ઉપ્પાહેજ્ઞા ? ગોયમા ! નો ઇણેટ્ટુ સમટ્ટે, પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયે નં
 મંતે ! પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયેહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ટિત્તા નેરહ્ ઇસુ અણં-
 તરં ઉવ્વજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! અત્થેગહ્એ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા અત્થેગહ્એ નો
 ઉવ્વજ્જેજ્ઞા, જેણં મંતે ! ઉવ્વજ્જેજ્ઞા સે નં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા
 સવણયાય ? ગોયમા ! અત્થેગહ્એ લભેજ્ઞા, અત્થેગહ્એ નો લભેજ્ઞા,
 જે નં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્ઞા સવણયાય સે નં કેવલિં વોહિં-
 બુજ્જેજ્ઞા ? ગોયમા ! અત્થેગહ્એ બુજ્જેજ્ઞા અત્થેગહ્એ નો બુજ્જેજ્ઞા જે નં
 મંતે ! કેવલિં વોહિં બુજ્જેજ્ઞા સે નં સદ્દહેજ્ઞા, પત્તિય્જ્ઞા રોય્જ્ઞા હંતા,
 ગોયમા ! જાવ રોય્જ્ઞા જે નં મંતે ! સદ્દહેજ્ઞા પત્તિય્જ્ઞા રોય્જ્ઞા સે નં
 આભિણિવોહિયનાણસુયનાણઓહિનાણાં ઉપ્પાહેજ્ઞા ? હંતા, ગોયમા !
 જાવ ઉપ્પાહેજ્ઞા, જે નં મંતે ! આભિણિવોહિયનાણસુયનાણ
 ઓહિનાણાં ઉપ્પાહેજ્ઞા, સે નં સંચાણ્ણજ્ઞા, સીલં વા જાવ પઢિવ-

તિર્યંચોં મેં જન્મ લેકર કેવલી દ્વારા પ્રજ્ઞસ ધર્મ કો શ્રવણ કર સકતે હૈં, કયોં કિ
 ઉન્હેં શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રાપ્ત હોતી હૈ, મગર કેવલવોધિ કો વે પ્રાપ્ત નહીં કર પાતે હૈં,
 કયોં કિ ઉનકે પરિણામ સંક્લેશયુક્ત હોતે હૈં, ॥સૂ. ૬॥

પરિણામવાળા હોય છે તેથી જ મનુષ્યગતિ, મનુષ્યગત્યાનુપૂર્વી તેમજ મનુષ્યયુતો
 બન્ધ નથી કરી શકતા.

હા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા જન્મ લઈને કેવલી દ્વારા પ્રજ્ઞપ્ત ધર્મને શ્રવણ કરી
 શકે છે, કેમકે તેમને શ્રેત્રેન્દ્રિય પ્રાપ્ત થાય છે. પરન્તુ કેવલબોધિને તે પ્રાપ્ત નથી
 કરતા કેમકે તેમના પરિણામ સંક્લેશયુક્ત હોય છે. ॥સૂ. ૬॥

જ્જિત્તણ ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, એવં અસુરકુમારેસુ વિ, જાવ
થણિયકુમારેસુ, એગિંદિયવિગલિંદિણસુ જહાપુઢવીકાઙ્ગા, પંચિંદિયતિ-
રિવ્વજોણિણસુ મણુસ્સેસુ ય જહા નેરહણ, વાણસંતરજોહસિય વેમાણિ-
ણસુ જહા નેરહણસુ ઉવવજ્જહ પુચ્છા, મણિયા એવં મણુસ્સે વિ,
વાણસંતરજોહસિય વેમાણિણસુ જહા અસુરકુમારે । ॥ સૂ ૬ ॥

છાયા-દ્વીન્દ્રિયઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યેત ?
ગૌતમ ! યથા પૃથિવીકાયિકાઃ, નવરં મનુષ્યેષુ યાવદ્ મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, એવં ત્રીન્દ્રિ-
યાશ્ચતુરિન્દ્રિયા અપિ યાવદ્ મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્, યઃ સ્વલ્પ મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ સ
સ્વલ્પ કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽનન્તર-
મુદ્વૃત્ત્ય નૈરયિકેષુ અનન્તરમુપપદ્યેત ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકઃ ઉપપદ્યંત, અસ્ત્યેકો નો ઉપપ

દ્વીન્દ્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેહંદિણ ણં મંતે વેહંદિણહિંતો અણંતરં ઉવઢિત્તા) ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય
દ્વીન્દ્રિયોં સે અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે (નેરહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા) નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? (ગોયમા ! જહા પુઢવિકાઙ્ગા) ગૌતમ ! જૈસે પૃથ્વીકાયિક (નવરં)
વિશેષ (મણુસ્સેસુ) મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ (જાવ મણપજ્જવનાણં
ઉપ્પાઢેજ્ઞા) યાવત્ મનઃ પર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ (એવં તેહંદિયા) હસી પ્રકાર
ત્રીન્દ્રિય (ચતુરિંદિયા વિ) ચૌહિન્દ્રિય મી (જાવ મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા) યાવત્
મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ (જે ણં મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા) જો મનઃપર્યવ-
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સે ણં કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા) વહ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા
હૈ કયા ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ।

(પંચિંદિયતિરિવ્વજોણિણ ણં મંતે ! પંચિંદિયતિરિવ્વજોણિણહિંતો) હે ભગ-

દ્વીન્દ્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેહંદિણં મંતે ! વેહંદિણહિંતો અણંતરં ઉવઢિત્તા) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય
દ્વીન્દ્રિયેથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (નેરહણસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા) નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
(ગોયમા ! જહા પુઢવિકાઙ્ગા) હે ગૌતમ ! જેવા પૃથ્વીકાયિક (નવરં) વિશેષ (મણુસ્સેસુ)
મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (જાવ મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા) યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરે છે (એવં તેહંદિયા) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય (ચતુરિંદિયા વિ) ચતુરિન્દ્રિય પણ
(જાવ મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા) યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે (જેણં મણપજ્જવનાણં
ઉપ્પાઢેજ્ઞા) જે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે (સે ણં કેવલનાણં ઉપ્પાઢેજ્ઞા) તે કેવલજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરે છે ? (ગોયમા ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

(પંચિંદિય તિરિવ્વજોણિણં મંતે ! પંચિંદિયતિરિવ્વજોણિણહિંતો) હે ભગવન્ ! પંચે-

દ્યેત, યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ઉપપદ્યેત સ સ્વલુ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા ? ગૌતમ !
અસ્ત્યેકો લભેત, અસ્ત્યેકો નો લભેત, યઃ સ્વલુ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં લભેત શ્રવણતયા સ સ્વલુ
કેવલિકીં બોધિં બુધ્યેત ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકો બુધ્યેત, અસ્ત્યેકો નો બુધ્યેત, યઃ સ્વલુ ભદન્ત !
કેવલિકીં બોધિં બુધ્યેત સ સ્વલુ શ્રદ્ધાત પ્રત્યયેત્ રોચયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! યાવત્ રોચયેત્,
યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! શ્રદ્ધાત પ્રત્યયેત્ રોચયેત્, સ સ્વલુ આભિનિવોકજ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાનાવધિજ્ઞાનાનિ

વન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોં સે (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા)
અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે (નેરહણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા ?) સીધા નરકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? (ગોયમા ! અત્થેગહણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા, અત્થેગહણ્ણુ ણો ઉવ્વજ્જેજ્જા)
હૈ ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ ઉત્પન્ન નહીં હોતા (જે ણં મંતે ! ઉવ્વ-
જ્જેજ્જા) હૈ ભગવન્ ! જો ઉત્પન્ન હોતા હૈ (સે ણ કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા
સવણયાણ) વહ કયા કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (ગોયમા !
અત્થેગહણ્ણુ લભેજ્જા, અત્થેગહણ્ણુ ણો લભેજ્જા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ
પ્રાપ્ત નહીં કરતા (જે ણં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા) જો કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ
પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સે ણં કેવલિં બોહિં બુજ્જેજ્જા ?) વહ કેવલબોધિકો વૂઝતા હૈ ?
(ગોયમા ! અત્થેગહણ્ણુ બુજ્જેજ્જા, અત્થેગહણ્ણુ ણો બુજ્જેજ્જા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ વૂઝતા
હૈ, કોઈ નહીં વૂઝતા (જે ણં મંતે ! કેવલિં બોહિં બુજ્જેજ્જા) હૈ ભગવન્ ! જો કેવલિ-
બોધિકો વૂઝતા હૈ (સે ણં સદ્દહેજ્જા) વહ શ્રદ્ધા કરતા હૈ ? (પત્તિણ્ણા) પ્રતીતિ
કરતા હૈ ? (રોણ્ણા) રુચિ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! જાવ રોણ્ણા) હૈ ગૌતમ !
યાવત્ રુચિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ (જે ણં મંતે ! સદ્દહેજ્જા પત્તિણ્ણા રોણ્ણા) હૈ
ભગવન્ ! જો શ્રદ્ધા કરતા હૈ, પ્રતીતિ કરતા હૈ, રુચિ કરતા હૈ (સે ણં આભિનિ-

ન્દ્રિય તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોથી (અણંતર ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્તન
કરીને (નેરહણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા ?) સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !
અત્થેગહણ્ણુ ઉવ્વજ્જેજ્જા, અત્થેગહણ્ણુ ણો ઉવ્વજ્જેજ્જા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ
નથી ઉત્પન્ન થતા (જે ણં મંતે ! ઉવ્વજ્જેજ્જા) હૈ ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે (સે ણં કેવલિ-
પણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાણ) તે શું કેવલી પ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ?
(ગોયમા ! અત્થેગહણ્ણુ લભેજ્જા, અત્થેગહણ્ણુ ણો લભેજ્જા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ
નથી પ્રાપ્ત કરતા (જે ણં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા) જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મ પ્રાપ્ત
કરે છે (સે ણં કેવલિં બોહિં બુજ્જેજ્જા) તે કેવલબોધિને બોલે છે (ગોયમા ! અત્થેગહણ્ણુ બુજ્જેજ્જા,
અત્થેગહણ્ણુ ણો બુજ્જેજ્જા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ સમજે છે, કોઈ નથી સમજતા (જે ણં મંતે ! કેવલિ
બોહિં બુજ્જેજ્જા) હૈ ભગવન્ ! જે કેવલિબોધિકો સમજે છે (સે ણં સદ્દહેજ્જા) તે શ્રદ્ધા કરે
છે ? (પત્તિણ્ણા) પ્રતીતિ કરે છે ? (રોણ્ણા) રુચિ કરે છે (ગોયમા ! જાવ રોણ્ણા) હૈ
ગૌતમ યાવત્ ! રુચિ કરે છે (જે ણં મંતે ! સદ્દહેજ્જા પત્તિણ્ણા રોણ્ણા) હૈ ભગવન્ ! જે શ્રદ્ધા
કરે છે, પ્રતીતિ કરે છે, રુચિ કરે છે (સે ણં આભિવોદ્ધિયાણ સુચણાણ ઓદ્ધિનાણાં ઉપ્પાદેજ્જા ?)

ઉત્પાદયેત્ ? હન્ત, ગૌતમ ! યાવદ્ ઉત્પાદયેત્, યઃ સ્વલ્ભ મદન્ત ! આભિનિબોધિકજ્ઞાન-
શ્રુતજ્ઞાનાવધિજ્ઞાનાનિ ઉત્પાદયેત્ સ સ્વલ્ભ શ્વનુયાત્ શીલં વા યાવત્ પ્રતિપત્તુમ્ ? ગૌતમ !
નાયમર્થઃ સમર્થઃ, એવમ્ અસુરકુમારેષ્વપિ યાવત્ સ્તનિતકુમારેષુ એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયેષુ યથા
પૃથિવીકાયિકાઃ, પંચેન્દ્રિયતિર્થગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચ યથા નૈરયિકાઃ, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક
વૈમાનિકેષુ યથા નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે પૃચ્છા, મણિતા એવં મનુષ્યેઽપિ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક
વૈમાનિકેષુ યથા અસુરકુમારાઃ ॥ સૂ. ૬ ॥

બોહિયનાણ સુયનાણ ઓહિનાણાં ઉપ્પાડેજ્ઞા ?) વહ આભિનિબોધિજ્ઞાન, શ્રુત-
જ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા ! જાવ ઉપ્પાડેજ્ઞા) હાં
ગૌતમ ! યાવત્ પ્રાપ્ત કરતા હૈ (જે ણં મંતે ! આભિનિબોહિય નાણસુયનાણઓહિ
નાણાં ઉપ્પાડેજ્ઞા) હે ભગવન્ ! જો આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન
કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સે ણં સંચાણ્જા સીલં વા પહિવજ્જિત્તે ?) વહ કયા શીલ કો
યાવત્ અંગીકાર કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) ગૌતમ !
યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (એવં અસુરકુમારેસુ વિ) ઇત્તી પ્રકાર અસુરકુમારોં મેં
મી (જાવ ધણિયકુમારેસુ) યાવત્ સ્તનિતકુમારોં મેં

(એગિંદિય વિંગલિંદિયેસુ જહા પુઢવિકાહયા) એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિયોં મેં જૈસે
પૃથ્વી કાયિક

(પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયેસુ મણુસેસુ ય જહા નેરહણ) પંચેન્દ્રિય તિર્થોં મેં
તથા મનુષ્યોં મેં જૈસે નૈરયિક (વાળમંતર જોહિસિયવેમાણિયેસુ) વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષ્ક તથા વૈમાનિકોં મેં (જહા નેરહણ) જૈસે નારકોં મેં ઉવવજ્જહ) ઉપ-
જતા હૈ (પુચ્છા) પૃચ્છા (મણિયા) કહી (એવં મણુસે વિ) ઇત્તી પ્રકાર મનુષ્ય મેં

તે આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે ? (હંતા ગોયમા ! જાવ ઉપ્પાડેજ્ઞા)
હા, ગૌતમ ! યાવત્ પ્રાપ્ત કરે છે (જે ણં મંતે ! આભિનિબોહિયનાણ સુયનાણ ઓહિનાણા
ઉપ્પાડેજ્ઞા) હે ભગવન્ ! જે આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે
(સે ણં સંચાણ્જા સીલં વા પહિવજ્જિત્તે ?) તે શુ શીલને યાવત્ અંગીકાર કરવામાં સમર્થ
થાય છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવં અસુરકુમારેસુ
વિ) એજ પ્રકારે અસુરકુમારોમાં પણ (જાવ ધણિયકુમારેસુ) યાવત્ સ્તનિતકુમારોમાં.

(એગિંદિય વિંગલિંદિયેસુ જહા પુઢવિકાહયા) એકેન્દ્રિયોમાં જેવા પૃથ્વીકાયિક.

(પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયેસુ મણુસેસુ ય જહા નેરહણ) પંચેન્દ્રિય તિર્થોંમાં તથા
મનુષ્યોમાં જેમ નૈરયિક, વિષે કહેલ છે તેજ પ્રમાણે સમજવું.

(વાળમંતરજોહિસિયવેમાણિયેસુ) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા વૈમાનિકોમાં (જહા
નેરહણ) જેમ નારકોમાં (ઉવવજ્જહ) ઉપજે છે (પુચ્છા) પૃચ્છા (મણિયા) કહી (એવં મણુસે
વિ) એજ પ્રકારે મનુષ્યમાં (વાળમંતર જોહિસિય વેમાણિયેસુ જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર,

ટીકા-અથ દ્વીન્દ્રિયાદીનાં નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડક્રમેણોદ્વર્તનનન્તરમુત્પાદવક્ત-
વ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘વેડંદિણ્ પાં મંતે ! વેડંદિણ્દિતો અણંતરં ઉત્પદિત્તા નૈરગ્ણસુ ઉત્ત-
વ્જેજ્ઞા ?’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયઃ સઘ્ન દ્વીન્દ્રિયેભ્યોડનન્તમ્મુદ્વૃત્તય કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યેત ?
ભગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા પુઠ્ઠવીકાઙ્કા’ યથા પૃથ્વીકાયિકાઃ પ્રતિપાદિતા
સ્તથા દ્વીન્દ્રિયા અપિ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, તથા ચ યથા પૃથ્વીકાયિકાઃ નૈરયિકેષુ દેવેષુ ચ ઉત્પ-
દ્યમાનત્વેન પ્રતિપિદ્ધાઃ શેષેષુ પુનઃ સર્વેષુ અપિ સ્થાનેષુ વિદિતાસ્તર્થેવ દ્વીન્દ્રિયા અપિ અવ-
સેયાઃ, एवं ત્રીન્દ્રિયાશ્ચતુરિન્દ્રિયાશ્ચાપિ વૌધ્યાઃ, ત્વરં પૃથ્વીકાયિકા મનુષ્યેષુ ઉત્પન્ના
ભી કહ લેવેં (વાણમંતર જોહમિયવેમાણિણસુ જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં મેં જૈસે અસુરકુમાર ।

ટીકાર્થ-અથ દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોં કી નારક આદિ ચૌવીસ ઢંડકોં કે ક્રમ
સે, ઉદ્વર્તના કે પશ્ચાન્ ઉત્પાદ કી વક્તવ્યતા કહી જાની હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા દ્વીન્દ્રિય જીવ, દ્વીન્દ્રિયોં સે ઉદ્વર્તન કરકે
સીધે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે પૃથ્વીકાયિક કે વિષય મેં કહા હૈ, વૈસા દ્વી-
ન્દ્રિય કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિણ । અર્થાન્ જૈસે પૃથ્વીકાયિકોં કે ઉત્પાદ
કા નારકોં ઓર દેવોં મેં નિષેધ કિયા ગયા હૈ ઓર શેષ સમી સ્થાનોં મેં
વિધાન કિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર દ્વીન્દ્રિયોં કા ભી સમજના ચાહિણ ।

ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવો કા ઉત્પાદ દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન હી હૈ ।
વિશેષતા યહ હૈ કિ પૃથ્વીકાયિક જીવ મનુષ્યો મેં ઉત્પન્ન હોકર અન્તક્રિયા
ભી કર સકતે હૈં અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કર સકતે હૈં, ત્રિન્તુ દ્વીન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય

જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં જેમ અસુરકુમાર કહેત છે તેમ સમજીલેવું.

ટીકાર્થ-હવે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોની નારક આદિ ચૌવીસ ઢંડકોના ક્રમથી ઉદ્વર્તનાના
પછી ઉત્પાદની વક્તવ્યતા કહેવાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું દ્વીન્દ્રિય જીવ, દ્વીન્દ્રિયોથી ઉદ્વર્તન કરીને સીધા
નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં હતું છે તેવું ~ દ્વીન્દ્રિયના
વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ. અર્થાત્ જેવો પૃથ્વીકાયિકોના ઉત્પાદનો નારકો અને દેવોમાં
નિષેધ કહેલો છે અને ણાકી બધા સ્થાનોમાં વિધાન કરાયેલું છે, એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોનું
પણ સમજવું જોઈએ.

ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનો ઉત્પાદ દ્વીન્દ્રિયોના સમાનજ છે. વિશેષતા છે કે
પૃથ્વીકાયિક જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈને અન્તક્રિયા પણ કરી શકે છે, અર્થાત્ મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરન્તુ દ્વીન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય થઈને પણ અન્તક્રિયા કરવામાં અમર્થ

અન્તક્રિયામપિ કુર્વન્તિ દ્વીન્દ્રિયાદયસ્તુ તન્નાગતા અન્તક્રિયાં ન કુર્વન્તિ તથા ભવસ્ત્રાભાવ્યાત્,
પરન્તુ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાઃ સ્વલ મનુષ્યેષુ આગતાઃ સન્તો મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પાદયેયુરિત્યભિપ્રા-
યેનાહ—‘નવરં મણુસ્સેસુ જાવ મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા’ નવરમ્—પૃથિવોકાયિકાપેક્ષયા વિશે-
ષસ્તુ દ્વીન્દ્રિયા મનુષ્યેષુ ઉત્પન્નાઃ સન્તો યાવત્—કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું લભેરન્, કેવલિકીં
વૌધિં બુધ્ધેરન્ શ્રદ્ધધીરન્ પ્રત્યયેયુઃ રોચયેયુઃ, આભિનિવૌધિકજ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાને ઉત્પાદયેયુઃ
શીલાદિ પૌષધોપવાસાન્તં વા પ્રતિપત્તું શક્નુયુઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનશ્ચોત્પાદયેયુઃ, ‘એવં તેઈંદિયા
ચતુરિંદિયા વિ જાવ મણપજ્જવનાણં ઉપ્પાઢેજ્જા’ એવમ્—દ્વીન્દ્રિયા ઇવ ત્રીન્દ્રિયા ચતુરિન્દ્રિયા
અપિ યાવત્—મનુષ્યેષુ ઉત્પન્નાઃ સન્તઃ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું સમર્થાં ભવેયુઃ, કેવલિકીં વૌધિં
બુધ્ધેરન્ શ્રદ્ધધીરન્ પ્રત્યયેયુઃ રોચયેયુઃ, આભિનિવૌધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાને ઉત્પાદયેયુઃ, અનગારિ-
કતાં પ્રવ્રજિતું શક્નુયુઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનશ્ચોત્પાદયેયુરિત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ—‘જેણં મણ-

હોકર મ્હી અન્તક્રિયા કરને મ્હેં સમર્થ નહીં હોતે । ઇસ્કા કારણ ભવ કા વૈસા
સ્વભાવ હૈ । હાં, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય ભવ મ્હેં ઉત્પન્ન
હોકર મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતે હૈં । ઇસ અભિપ્રાય કો પ્રકટ કરતે હૈં—
વિશેષ યહ હૈં કિ દ્વીન્દ્રિય જીવ મનુષ્યો મ્હેં ઉત્પન્ન હોકર ધર્મ શ્રવણ કર સકતે
હૈં, કેવલિક વૌધિ કો પ્રાપ્ત કર સકતે હૈં, શ્રદ્ધા પ્રતીતિ ઓર રુચિ પ્રાપ્ત કર-
લેતે હૈં, આભિનિવૌધિકજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતે હૈં, શીલ સે લેકર
પૌષધોપવાસ મ્હી અંગીકાર કરને મ્હેં સમર્થ હોતે હૈં, અવધિજ્ઞાન પા સકતે હૈં,
અનગારદીક્ષા અંગીકાર કરલેતે હૈં ઓર મનઃ પર્યવજ્ઞાન મ્હી પા લેતે હૈં ।

ઇસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવ મ્હો મનુષ્યો મ્હેં ઉત્પન્ન હોકર
કેવલી દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ કો શ્રવણ કર સકતે હૈં, કેવલવૌધિ પા સકતે હૈં,
શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ ઓર રુચિ પ્રાપ્ત કર સકતે હૈં, આભિનિવૌધિક જ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન

નથી થતા. એનું કારણ ભવનો એવો જ સ્વભાવ છે. હા. દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને
ચતુરિન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય ભવમા ઉત્પન્ન થઈને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ
અભિપ્રાયને પ્રગટ કરે છે—વિશેષ એ છે કે દ્વીન્દ્રિય જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈને ધર્મ
શ્રવણ કરી શકે છે, કેવલિક વૌધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ પ્રાપ્ત
કરી લે છે, આભિનિવૌધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્તકરી શકે છે, શીલથી લઈને પૌષ-
ધોપવાસ પણ અંગીકાર કરવામાં સમર્થ બને છે, અવધિજ્ઞાન પામી શકે છે, અનગાર
દીક્ષા અંગીકાર કરીલે છે અને મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ મેળવીલે છે

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પણ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલિ
દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે, કેવલવૌધિ મેળવી શકે છે, શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ
રુચિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આભિનિવૌધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્તિ પણ તેમને થઈ શકે
છે, તેમજ તે અનગાર પ્રવ્રજ્યા પણ અંગીકાર કરી શકે છે અને મનઃપર્યવજ્ઞાન ને

પજ્જવનાણં ઉપ્પાદેજ્જા સે ણં કેવલનાણં ઉપ્પાદેજ્જા ?' હે ભદન્ત ! યઃ સ્વલુ દ્વીન્દ્રિયાદિ-
મનુષ્યો ભૂત્વા મનઃપર્યવજ્ઞાન મુત્પાદયેત્ સ સ્વલુ કિમ્ કેવલજ્ઞાનમુત્પાદયેત્ ? ભગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ણો ઇણદ્દે સમદ્દે'—નાયમર્થઃ સમર્થઃ—નોક્તાર્થો યુક્ત્યોપપન્નઃ, પ્રાણુ-
ક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા ણં મંતે ! પંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-
હિંતો અણંતરં ઉવ્વહિત્તા નૈરિણ્ણસુ ઉવ્વજ્જેજ્જા ?' હે ભદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽનન્તરપુદ્ગલ્ય કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યેત ? ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હે
ગૌતમ ! 'અત્થેગણ્ણ ઉવ્વજ્જેજ્જા અત્થેગણ્ણ ણો ઉવ્વજ્જેજ્જા' અસ્ત્યેકઃ—કશ્ચિત્ પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકો નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યેત, અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ નોપપદ્યેત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જેણં
ઉવ્વજ્જેજ્જા સે ણં કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મં લભેજ્જા સવણયાણ ?' યઃ સ્વલુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો
નિકો નૈરયિકતયા ઉપપદ્યેત સ સ્વલુ કિં કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં—સર્વજ્ઞોપદિષ્ટં ધર્મ શ્રવણતયા—શ્રોતું
લભેત—સમર્થો ભવેત્ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અત્થેગણ્ણ લભેજ્જા અત્થેગણ્ણ
કી પ્રાપ્તિ મ્હી ડન્હે' હો સક્કતી હૈ, વે અનગાર પ્રવ્રજ્યા મ્હી અંગીકાર કર સક્કતે હૈ
ઔર મનઃપર્યવજ્ઞાન કો મ્હી પાને મેં સમર્થ હો સક્કતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! જો દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઔર ચતુરિન્દ્રિય જીવ
મનુષ્ય હોકર મનઃ પર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સક્કતે હૈં, વે ક્યા કેવલજ્ઞાન મ્હી પા
સક્કને મેં સમર્થ હોતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુ-
સાર વે કેવલજ્ઞાન નહીં પા સક્કતે ?

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ સે અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે
જીવ ક્યા નારકો મેં ઉત્પન્ન હો સક્કતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન હો સક્કતા હૈ, કોઈ નહીં ઉત્પન્ન હો સક્કતા ।

ગૌતમસ્વામી—ભગવાન્ ! જો ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ ક્યા કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત
ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કર સક્કતા હૈ ?

પણ મેળવવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! જે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય
થઈને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેઓ શું કેવલ જ્ઞાન પણ મેળવી શકે છે.

શ્રી ભગવાન્—ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત યુક્તિ ના અનુસાર
તેઓ કેવલજ્ઞાન નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને જીવ
શું નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. કોઈ નથી ઉત્પન્ન થઈ શકતા,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! જે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તેશું કેવલ દ્વારા પ્રરૂપિત
ધર્મ શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

ગો લભેજ્જા' અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો નૈરયિકત્વેનોત્પન્નઃ સન્ કેવલિ-
પ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રોતું લભેત કશ્ચિત્તુ નો લભેત, ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ-‘જે ણં કેવલિપ્પણત્તં ધમ્મં
લભેજ્જા સવણયાણ સેણં કેવલિં બોહિં બુઙ્ણેજ્જા ?’ હે ભદન્ત ! યઃ સ્વલુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો
નિકો નૈરયિકતયોત્પન્નઃ સન્ કેવલિપ્રજ્ઞપ્તં ધર્મં શ્રવણતયા-શ્રોતું લભેત સ સ્વલુ કિં કેવ-
લિકીં બોધિં બુધ્ધેત ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગહણુ બુઙ્ણેજ્જા અત્યેગહણુ,
ગો બુઙ્ણેજ્જા’ અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ કેવલિકીં બોધિં બુધ્ધેત, અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિન્નો બુધ્ધેત,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! કેવલિંબોહિં બુઙ્ણેજ્જા સે ણં સદ્દહેજ્જા પત્તિણ્ણજ્જા રોણ્ણજ્જા’
હે ભદન્ત ! યઃ સ્વલુ કેવલિકીં બોધિં બુધ્ધેત સ સ્વલુ કિં તાં બોધિં શ્રદ્ધધીત પ્રત્યયેત્
રોચયેત્ ? ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, ‘જાવ રોણ્ણજ્જા’ યાવત્-
કેવલિકીં બોધિં શ્રદ્ધધીત પ્રત્યયેત્ રોચયેત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેણં મંતે ! સદ્દહેજ્જા પત્તિ-
ણ્ણજ્જા રોણ્ણજ્જા સે ણં આભિણિબોધિયનાણ સુચનાણ ઓહિનાણાં ઉપ્પાઢેજ્જા ?’ હે ભદન્ત !
યઃ સ્વલુ ભૂતપૂર્વ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો નૈરયિકઃ કેવલિકીં બોધિં શ્રદ્ધધીત, પ્રત્યયેત્,

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ નારકરૂપ મેં ઉત્પન્ન હોકર કેવ-
લિપ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ, કોઈ નહીં કર સકતા !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કર સકતા
હૈ, વહ કયા કેવલિક બોધિક કો ભી પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ બોધિ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ, કોઈ નહીં પ્રાપ્ત કર સકતા !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો કેવલિક બોધિ કો પ્રાપ્ત કરલેતા હૈ, કયા
ઉસે શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ ઓર રુચિ ભી પ્રાપ્ત હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હાં ગૌતમ ! વહ કેવલિક બોધિ પગ શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ ઓર રુચિ કર
સકતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ ઓર રુચિ કર સકતા હૈ વહ
કયા આભિનિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! કેઈ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ નારક રૂપમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલિ
પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ, પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને કેઈ નથી કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી
શકે છે, તે શું કેવલિક બોધિને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવન્-ગૌતમ ! કેઈ બોધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેઈ નથી કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે કેવલિક બોધિને પ્રાપ્ત કરીલે છે, શું તેને શ્રદ્ધા
પ્રતીતિ અને રૂચિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હા, ગૌતમ ! તે કેવલિક બોધિપર શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ કરી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રૂચિ કરી શકે છે, તે શું.

रोचयेत् स खलु किम् आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पादयेत् ? भगवानाह—
‘हंता, गोयमा !’ हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, ‘जाव उप्पाडेज्जा’ यावत्-स नैरयिकः आभिनि-
बोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पादयेत्, गौतमः पृच्छति—‘जे णं भंते ! आभिनिबोहि
यनाण सुयनाण ओहिनाणां उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा सीलं वा जाव पडिवज्जित्तए ?’
हे भदन्त ! यः खलु तथाविधो नैरयिक आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पा-
दयेत् स खलु किं शक्नुयात् शीलं वा यावत्-व्रतं वा गुणं वा विरमणं वा प्रत्याख्यानं वा
पौषधोपवासं वा प्रतिपत्तुम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे समट्ठे’ नायमर्थः
समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, ‘एवं असुरकुमारेसु वि जाव थणियकुमारेसु’ एवम् नैरयि-
केषु इव असुरकुमारेष्वपि यावत्-नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उद-
धिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिक्कुमारेषु वायुकुमारेषु स्तनितकुमारेषु चापि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

भगवान्—हे गौतम ! हाँ, वह नारक आभिनिबोधिक, श्रुत और अवधिज्ञान
प्राप्त कर सकता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों से नारकरूप में जो उत्पन्न हुआ
है, वह नारक आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान प्राप्त कर सकता है ?
हे भगवन् ! वह नारक क्या शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान और
पौषधोपवास को अंगीकार कर सकता है ?

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । वह नारक शील आदि को
अंगीकार करने में समर्थ नहीं होता ।

जैसे पञ्चेन्द्रिय तिर्यच से निरन्तर उद्वर्त्तन करके उत्पन्न हुए नारक की
वक्तव्यता कही, उसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार
विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, वायुकुमार और स्तनि-
तकुमार, के विषय में भी समझ लेना चाहिए । अर्थात् पञ्चेन्द्रिय तिर्यच असुर

आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञान अने अवधिज्ञान प्राप्त करी शके छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! हाँ ते आभिनिबोधिक श्रुत अने अवधिज्ञान प्राप्त करी शके

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पञ्चेन्द्रिय तिर्यचोथी नारक रूपमां जे उत्पन्न थयेत
छे, ते नारक आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान अने अवधिज्ञान प्राप्त करी शके छे. ते
नारक शुं शील, व्रत गुण विरमण प्रत्याख्यान अने पौषधोपवासने अंगीकार करी कशे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी. ते नारक शील आदि ने अंगीकार
करवामां समर्थ नथी थता.

जेवा पञ्चेन्द्रिय तिर्यचोथी निरन्तर उद्वर्त्तन करीने उत्पन्न थयेत नारकनी वक्तव्यता
कही अथ प्रकार असुरकुमार-नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार,
द्वीपकुमार, दिशाकुमार, वायुकुमार अने स्तनितकुमारना विषयमां पञ्च सब सब दोष जे छे,

નિકસ્યોત્પાદવક્તવ્યતાઽવસેવા, 'एगिंदियविकलेंदिणसु जहा पुढवीकाइआ' एकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु च-द्वित्रिचतुरिन्द्रियात्मकेषु यथा पृथिवीकायिकोत्पादवक्तव्यता उक्ता तथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोत्पादवक्तव्यतापि वक्तव्या, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिणसु मनुस्सेसु य जहा नेरइए' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु च यथा नैરयિક:-नैरयिकोत्पादवक्तव्यता उक्ता तथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोत्पादवक्तव्यताऽपि वक्तव्या, 'वाणमंतर जोइसिय वेमाणि-एसु नेरइएसु उववज्जइ पुच्छा भणिया' वानव्यंतरज्योतिष्કદૈમાનિકेषુ यथा नैरयिकेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्योत्पत्तेः पृच्छा भणिता-उक्ता-प्रत्युत्तरिता, तथैव वक्तव्या-प्रत्युत्तर-णीया, 'एवं मणुस्से वि' एवम्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इव मनुष्योऽपि नैरयिकादिचतुर्विंशति-दण्डकक्रमेण यथायोग्य मुत्पादयितव्यः, तथा च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च सर्वेऽपि चतुर्विंशति संख्यकस्थानेषु उत्पद्यन्ते इति फलितम् 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा

કુમાર આદિ મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ઓર આશ્વિનિબોધિક આદિ જ્ઞાન મી પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ, યગર શીલવ્રત આદિ કા પાલન નહીં કર સકતા ।

એકેન્દ્રિયોં ઓર વિકલેન્દ્રિયોં અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિયોં ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં મેં જૈસે પૃથ્વીકાયિક જીવ કી ઉત્પાદ વિષયક વક્તવ્યતા કહી હૈ, ડસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકોં કે ઉત્પાદ કી વક્તવ્યતા મી સમજ લેના ચાહિયે ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર મનુષ્યોં મેં જૈસે નૈરયિક કે ઉત્પાદ કી પ્રરૂપણા કી ગઈ, ડસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કી પ્રરૂપણા મી કરના ચાહિયે । વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર દૈમાનિક દેવોં મેં પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કે ઉત્પન્ન હોને કા કથન ડસી પ્રકાર હૈ જૈસે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કા કહા હૈ ।

હસી પ્રકાર અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કે સમાન હી મનુષ્ય કા ઉત્પાદ મી ચૌવીસોં દંડકોં મેં યથાયોગ્ય કહલેના ચાહિયે, ફલિતાર્થ યહ હૈ કિ પંચેન્દ્રિય

અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસુરકુમાર આદિમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, પણ શીલવ્રત આદિનું પાલન નથી કરી શકતા.

એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં જેવાં પૃથ્વીકાયિક જીવની ઉત્પાદ વક્તવ્યતા કહી છે. એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિકોના ઉત્પાદની વક્તવ્યતા પણ સમજ લેવી ભેઈએ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોમાં જેમ નૈરયિકના ઉત્પાદની પ્રરૂપણા કરી, એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચની પ્રરૂપણા પણ કહેવી ભેઈએ. વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને દૈમાનિક દેવોમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યચના ઉત્પન્ન થવાનું કથન એજ પ્રકારે છે જેવું નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાનું કહેલ છે.

એજ પ્રકારે અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચના સમાન જ મનુષ્યનો ઉત્પાદ પણ ચૌવીસ દંડકોમાં યથા યોગ્ય રીતે કહી લેવો ભેઈએ. ફલિતાર્થ એ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને

અસુરકુમારે' વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકઃ ચ યથા અસુરકુમારો નૈરયિકાદિ ચતુર્વિઞ્ચિ-
દણ્ડક્રમેણ યથા યોગ્યમુત્પાદવિપત્તયા પ્રતિપાદિત સ્તથેવ પ્રતિપાદનીયઃ, તથા ચ યથા
અસુરકુમારો નૈરયિકેષુ નોત્પન્નને અસુરકુમારાદિષુ ચ નોત્પન્નને પૃથ્વીકાયિકાકાયાિક-
વનસ્પતિકાયિકેષુ ઉત્પન્નન્તે તેજોવાયુકાયિકા વિકલેન્દ્રિયેષુ નોત્પન્નન્તે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ નોત્પન્નન્તે તથેવ યથા યોગ્યં કચિદુત્પન્નન્તે
કચિન્નન્તેતિ ભાવઃ । ચતુર્થં દ્વારં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૬ ॥

પાંચમતીર્થકરત્તદ્વારવક્તવ્યતા

મૂળમ્-રચણપ્પમાપુઢવીનેરહણ્ પાં મંતે ! રચણપ્પમાપુઢવીનેરહણ્ હિંતો
અણંતરં ઉવ્વહિત્તા તિત્થગરત્તં લભેજ્જા ? ગોયમા ! અત્થેગહણ્ લભેજ્જા,
અત્થેગહણ્ પો લભેજ્જા, સે કેણદ્દુણં મતે ! પ્વંવુચ્ચહિ અત્થેગહણ્
લભેજ્જા, અત્થેગહણ્ પો લભેજ્જા ? ગોયમા ! જરુસ પાં રચણપ્પમાપુઢવી-
નેરહણ્સસ તિત્થગરનામગોયાઈં કમ્માઈં વહ્માઈં પુટ્ટાઈં નિધત્તાઈં કડાઈં
પુટ્ટવિયાઈં નિવિટ્ઠાઈં અભિનિવિટ્ઠાઈં અભિસમન્નાગયાઈં ઉદિન્નાઈં પો ઉવ-
તિર્યચ ઔર મનુષ્ય ચૌવીસોં દંડકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હે, જેમા કહના ચાહિણ્ । વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક કા ઉત્પાદ હમી પ્રકાર હે જેમા ચૌવીસોં દંડ-
કોં મેં અસુરકુમાર કા ઉત્પાદ કહા હે । અભિપ્રાય વક્ત હુઆ કિ જેસે અસુર-
કુમાર નારકોં મેં ઉત્પન્ન નહી હોતે ઔર અસુરકુમાર આદિ મેં મી ઉત્પન્ન નહી
હોતે, પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક ઔર વનસ્પતિકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હે, તેજ
સ્કાયિકો, વાયુકાયિકો ઔર વિકલેન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન નહી હોતે, પંચેન્દ્રિય
તિર્યચયોનિકો મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કો ઔર વૈમાનિકોં મેં નહી
ઉત્પન્ન હોતે, હમી પ્રકાર વાનવ્યન્તર આદિ મી વ્યાધોગ્ય નહી ઉત્પન્ન હોતે હે,
કહી કહી ઉત્પન્ન હોતે હે ।

ચતુર્થ દ્વાર સમાપ્ત

મનુષ્ય ચોવીસ દંડકોમા ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહેવું જોઈએ. વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને
વૈમાનિક નો ઉત્પાદ એજ પ્રકારે છે એવો ચોવીસે દંડકોમા અસુરકુમાર નો ઉત્પાદ કહ્યો છે.
અભિપ્રાય એ થયો કે જેવા અસુરકુમાર નારકોમા ઉત્પન્ન નથી થતા અને અસુરકુમાર
આદિમાં પણ ઉત્પન્ન નથી થતા, પૃથ્વીકાયિક, આકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકેમાં ઉત્પન્ન
થાય છે, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વિકલેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ
યોનિકો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં નથી ઉત્પન્ન થતા, એજ પ્રકારે
વાનવ્યન્તર આદિ પણ યથાયોગ્ય રીતે કયાક ઉત્પન્ન થાય છે અને કયાક નથી ઉત્પન્ન થતા

ચતુર્થદ્વાર સમાપ્ત

संताइं हवंते से णं रयणप्पभापुढवीनेरइए रयणभाप्पभानेरइएहिंतो अणं-
 तरं उव्वट्ठित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा, जस्स णं रयणप्पभापुढवीनेरइयस्स
 तित्थगरनामगोयाइं णो बद्धाइं जाव णो उदिन्नाइं उवसंताइं हवंति
 से णं रयणप्पभापुढवीनेरइए रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो अणंतरं उव्व-
 ट्ठित्ता तित्थगरत्तं णो लभेज्जा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-
 अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा, एवं सक्करप्पभा जाव
 वालुयप्पभापुढवीनेरइएहिंतो तित्थगरत्तं लभेज्जा, पंकप्पभापुढवीनेरइए
 णं भंते ! पंकप्पभापुढवीनेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता तित्थगरत्तं लभे-
 ज्जा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुणकरेज्जा, धूमप्पभा-
 पुढवीनेरइए णं पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सव्वविरइं पुण
 लभेज्जा, तमप्पभापुढवी पुच्छा, विरियाविरइं पुणलभेज्जा, अहे सत्तम
 पुढवी पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सस्मत्तं पुणलभेज्जा, असुर-
 कुमारस्स पुच्छा, णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुणकरेज्जा, एवं निरंतरं जाव
 आउकाइए तेउकाइए णं भंते ! तेउकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता उव्व-
 ज्जेज्जा तित्थगरत्तं लभेज्जा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, केवल्लिपणत्तं
 धम्मं लभेज्जा सब्बणयाए, एवं दाउकाइए वि वणस्सइकाइए णं पुच्छा,
 गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुण करेज्जा, वेइंदियतेइंदियचउ-
 रिंदिए णं पुच्छा, णो इणट्ठे समट्ठे, मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा, पंचिंदिय-
 तिरिक्खजोगिय मणूसवाणमंतरजोइसिए णं पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे
 समट्ठे, अंतकिरियं पुण करेज्जा, सोहम्मगदेवेणं भंते ! अणंतरं चयं
 चइत्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा, गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थे
 गइए नो लभेज्जा, एवं जहा—रयणप्पभापुढवीनेरइए एवं जाव सव्वट्ठ-
 सिद्धगदेवे ॥सू० ७॥

छाया—रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकः सखु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकं भयोऽन्तरं गुद्
 वृत्त्य तीर्थकरत्वं लभेत ? गौतम ! अस्त्येको लभेत अस्त्येका नो लभेत, तत् केनायेन भदन्त !
 एवमुच्यते अस्त्येको लभेत अस्त्येको नो लभेत ? गौतम ! यस्य सखु रत्नप्रभापृथिवी नैरयि-

કસ્ય તીર્થંકરનામગોત્રાણિ કર્માણિ વદ્ધાણિ સ્પૃટાણિ નિધત્તાણિ (નિધિતાણિ) કૃતાણિ પ્રસ્થાપિ-
તાણિ નિવિષ્ટાણિ અભિનિવિષ્ટાણિ અભિસમન્વાગતાણિ ઉદીર્ણાણિ નો ઉપશાન્તાણિ ભવન્તિ સ
સ્વલુ રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકો રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકેશ્વરોઽનન્તરમુદ્વૃત્ય તીર્થંકરત્વં લભેત,

પંચમ તીર્થંકર દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(રચણપ્પભા પુઢવીનેરહૈ ણં મંતે ! રચણપ્પભાપુઢવીનેરહૈહિંતો) હે
ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી કા નારક રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારકો સે (અણંતરં
ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરકે (તિથ્થગરત્તં લભેજ્જા ?) તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત
કરતે હૈં ? (ગોયમા ! અત્થેગહૈ લભેજ્જા, અત્થેગહૈ, ણો લભેજ્જા) હે ગૌતમ !
કોઈ—કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ કોઈ—કોઈ પ્રાપ્ત નહીં કરતા (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં
બુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ (અત્થેગહૈ લભેજ્જા,
અત્થેગહૈ નો લભેજ્જા) કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહીં પ્રાપ્ત કરતા (ગોયમા !
જસ્સ ણં રચણપ્પભાપુઢવી નેરહૈયસ્સ) હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે જિસ નારક
કે (તિથ્થગરનામગોયાઈં કમ્માઈં) તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મ (વદ્ધાઈં) વદ્ધ (પુદ્ધાઈં) સ્પૃષ્ટ
(નિધત્તાઈં) નિધત્ત (કઢાઈં) કૃત (પટ્ઠવિયાઈં) પ્રસ્થાપિત (નિવિઢ્ઠાઈં) નિવિષ્ટ
(અભિનિવિઢ્ઠાઈં) અભિનિવિષ્ટ (અભિસમન્નાગયાઈં) અભિસમન્વાગત (ઉદિન્નાઈં)
ઉદયાગત (ણો ઉવસંતાઈં) ઉપશાન્ત નહીં (હવંતિ) હોતે હૈં (સે ણં રચણપ્પભાપુઢ-
વી નેરહૈ) વહ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો નારક (રચણપ્પભાપુઢવી નેરહૈહિંતો) રત્ન-
પ્રભા પૃથ્વી કે નારકો સે (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કર કે (તિથ્થ

પચમ તીર્થંકર દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(રચણપ્પભાપુઢવીનેરહૈ મંતે ! રચણપ્પભાપુઢવીનેરહૈહિંતો) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા
પૃથ્વીના નારક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરીને
(તિથ્થગરત્તં લભેજ્જા ?) તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ? (ગોયમા ! અત્થેગહૈ લભેજ્જા, અત્થેગહૈ
ણો લભેજ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ—કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે અને કોઈ કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા
(સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે
(અત્થેગહૈ લભેજ્જા, અત્થેગહૈ ણો લભેજ્જા) કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ નથી પ્રાપ્ત
કરતા (ગોયમા ! જસ્સ ણં રચણપ્પભાપુઢવી નેરહૈયસ્સ) હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ને નારકના
શ્વ (તિથ્થગરનામગોયાઈં કમ્માઈં) (તીર્થંકર નામ ગોત્ર કર્મ (વદ્ધાઈં) વદ્ધ (પુદ્ધાઈં) સ્પૃષ્ટ
(નિધત્તાઈં) નિધત્ત (કઢાઈં) કૃત (પટ્ઠવિયાઈં) પ્રસ્થાપિત (નિવિઢ્ઠાઈં) નિવિષ્ટ (અભિનિવિઢ્ઠાઈં)
અભિનિવિષ્ટ (અભિસમન્નાગયાઈં) અભિસમન્વાગત (ઉદિન્નાઈં) ઉદયાગત (ણો ઉવસંપત્તાઈં)
ઉપશાન્તનહીં (હવંતિ) હોય છે (સે ણં રચણપ્પભાપુઢવી નેરહૈ) તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક (રચણ
પ્પભાપુઢવી નેરહૈહિંતો) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન
કરીને (તિથ્થગરત્તં લભેજ્જા) તીર્થંકરત્વને પ્રાપ્ત કરી લે છે. (જસ્સ ણં રચણપ્પભાપુઢવી નેરહૈયસ્સ)

यस्य खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थरत्ननामगोत्राणि नो बद्धानि यावत् नो उदीर्णानि उपशान्तानि भवन्ति स खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिको रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तर-मुद्घृत्य तीर्थकरत्वं नो लभेत, स तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—अस्त्येहो लभेत, अस्त्येको नो लभेत, एवं शर्कराप्रभा यावद् बालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्यः स्तीर्थकरत्वं लभेत, पङ्क-प्रभापृथिवी नैरयिकः खलु भदन्त ! पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्घृत्य तीर्थकरत्वं

गरत्तं लभेज्जा) तीर्थकरत्वको प्राप्त करता है (जस्स णं रयणप्पभापुढवी नेरइ यस्स) रत्नप्रभा पृथ्वी के जिस नारक (तित्थगरनामगोत्राहं णो बद्धाहं) तीर्थकर नामगोत्र कर्म नहीं बंधा है (जाव नो उदिन्नाहं) यावत् उदय में नहीं आया है (उवसंताहं हवंति) उपशान्त हैं (से णं रयणप्पभापुढवीनेरइए) वह रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक (रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों से (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (तित्थगरत्तं णो लभेज्जा) तीर्थकर त्व प्राप्त नहीं करता (से तेणदूठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) हे गौतम ! इस हेतुसे ऐसा कहा जाता है कि कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता

(एवं सक्करप्पभा जाव बालुयप्पभापुढवी नेरइएहिंतो) इसी प्रकार शर्करा-प्रभा यावत् बालुका प्रभा पृथ्वी के नारकों से (तित्थगरत्तं लभेज्जा) तीर्थकर पन पाता है

(पंकप्पभापुढवी नेरइए णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइएहिंतो) भगवन् ! पंकप्रभा पृथ्वी का नारक पंकप्रभा पृथ्वी के नारक में से (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (तित्थगरत्तं लभेज्जा ?) तीर्थकरत्व प्राप्त करता है ?

ये रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकना (तित्थगर नामगोत्राहं णो बद्धाहं) तीर्थकर नामगोत्र कर्म नहीं बंधाता (जाव नो उदिन्नाहं) यावत् उदयमां नहीं आया (उवसंताहं हवंति) उपशान्त छे. (से णं रयणप्पभा पुढवी नेरइए) ते रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक (रयणप्पभा पुढवी नेरइएहिंतो) रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोथी (अणंतरं उव्वट्ठित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करीने (तित्थगरत्तं णो लभेज्जा) तीर्थकरत्व प्राप्त नहीं करता (से तेणदूठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) हे गौतम ! ये हेतुथी ओम छोडवाय छे हे छोड प्राप्त करे छे, छोड प्राप्त नहीं करता.

(एवं सक्करप्पभा जाव बालुयप्पभापुढवी नेरइएहिंतो) ओत्र प्रकारे शर्कराप्रभा यावत् बालुकाप्रभा पृथ्वीना नारकोथी (तित्थगरत्तं लभेज्जा) तीर्थकरत्वं लभेयं छे.

(पंकप्पभापुढवी नेरइएणं भंते ! पंकप्पभापुढवी नेरइएहिंतो) हे भगवन् ! पंकप्रभा पृथ्वीना नारक पंकप्रभा पृथ्वीना नारकपुथी (= अणंतरं उव्वट्ठित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करीने (तित्थगरत्तं लभेज्जा) तीर्थकरत्व प्राप्त करे छे ? (गोयमा ! णो उणदूठे समदूठे) हे गौतम !

લભેત ! ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અન્તક્રિયાં પુનઃ કુર્યાત્, ધૂમપ્રભાપૃથિવી નૈરધિકઃ સ્થલ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, સર્વવિરતિં પુનર્લભેત, તમઃપ્રભાપૃથિવી પૃચ્છા, વિરત્યવિરતિં-પુનર્લભેત, અથઃ સત્તમાપૃથિવી પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, સમ્યક્ત્વં પુનર્લભેત, અસુરકુમારસ્ય પૃચ્છા, નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અન્તક્રિયાં પુનઃ કુર્યાત્, એવં નિરન્તરં યાવદ્ અપ્કાયિકઃ, તેજસ્કાયિકઃ સ્થલ મદન્ત ! તેજસ્કાયિકેભ્યોડનન્તરપ્રુદ્વૃત્ય ઉપપદ્યેત તીર્થકરત્વં લભેત ?

(ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (અંતકિરિયં પુણ કરેજ્જા) યગર અન્તક્રિયા કરતા હૈ ।

(ધૂમપ્પમાપુઢવીનેરહણં પુચ્છા) ધૂમપ્રભા પૃથ્વી કે નારક કે વિષય મેં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (સર્વવિરતિં પુણ લભેજ્જા) કિન્તુ સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

(તમપ્પમાપુઢવી પુચ્છા ?) તમઃપ્રભા પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન ? (વિરયા વિરિં પુણ લભેજ્જા) વિરતા વિરતિ કો પાતા હૈ (અહે સત્તમા પુઢવી પુચ્છા ?) અથઃ સત્તમા પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (સમ્મત્તં પુણ લભેજ્જા) સમ્યક્ત્વ તો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ

(અસુરકુમારસસ પુચ્છા) અસુરકુમાર કી પૃચ્છા ? (જો ઇણદ્દે સમદ્દે) યહ અર્થ સમર્થ નહીં (અંતકિરિયં પુણ કરેજ્જા) કિન્તુ અન્તક્રિયા કરતા હૈ (એવં નિરન્તરં જાવ આડકાઈએ) હસ પ્રકાર નિરન્તર અપ્કાઈક તક ।

(તેડકાઈએ જં મંતે ! તેડકાઈએહિંનો) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાઈધિક તેજસ્કા-ધિકોં સે (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે (ઉવ્વજ્જેજ્જા) ઉત્પન્ન

આ અર્થ સમર્થ નથી (અંતકિરિયં પુણ કરેજ્જા) પણ અંતક્રિયા કરે છે.

(ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરહણં પુચ્છા ?) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારના વિષયમાં પ્રશ્ન ! (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સર્વવિરતિં પુણ લભેજ્જા) પરન્તુ સર્વ વિરતિ પ્રાપ્ત કરે છે

(તમપ્પમા પુઢવી પુચ્છા ?) તમઃપ્રભા પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન ? (વિરયાવિરિં પુણ લભેજ્જા) વિરતા વિરતિને પામે છે, (અહે સત્તમા પુઢવી પુચ્છા ?) અથઃ સત્તમા પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સમ્મત્તં પુણ લભેજ્જા) સમ્યક્ત્વને તો પ્રાપ્ત કરે છે.

(અસુરકુમારસસ પુચ્છા ?) અસુરકુમારની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે) આ અર્થ સમર્થ નથી (અંતકિરિયં પુણ કરેજ્જા) પરન્તુ અન્તક્રિયા કરે છે (એવં નિરન્તરં જાવ આડકાઈએ) એ પ્રકારે નિરન્તર અપ્કાયિક સુધી સમજવું.

(તેડકાઈએ જં મંતે ! તેડકાઈએહિંનો) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક તેજસ્કાયિકેથી (અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (ઉવ્વજ્જેજ્જા) ઉત્પન્ન થાય છે (તિત્થગરત્તં લભેજ્જા ?)

ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, કેવલિપ્પજ્ઞત્તં ધર્મં લભેન શ્રવણતયા, एवं वायुकायिकोऽपि, वनस्पतिकायिकः खलु पृच्छा, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અન્તક્રિયાં પુનઃ કુર્યાત્, द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियः खलु पृच्छा, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेन्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकं अनुष्य वानव्यन्तरं ज्योतिष्काः खलु पृच्छा, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અન્તક્રિયાં પુનઃકુર્યાત્, सौधर्मगदेवः खलु भदन्त ! अनन्तरं चयं च्युत्वा तीर्थकृतत्वं लभेत ?

હોતા હૈ (તિત્થગરત્તં લભેજ્ઞા ?) તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (ળો ઇણટ્ટે સમટ્ટે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં (કેવલિ પ્પજ્ઞત્તં ધર્મં લભેજ્ઞા સ્વણયાણ) કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ કા શ્રવણ પ્રાપ્ત કરતા હૈ (एवं वाउकाइए वि) હસી પ્રકાર વાયુકાયિક ભી (वणस्सइकाइए णं पुच्छा ?) વનસ્પતિકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (अंतकिरियं पुण करेज्जा) કિન્તુ અન્તક્રિયા કરતા હૈ (वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिए णं पुच्छा ?) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणूसवाणमंतरजोइसिए णं पुच्छा ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (अंतकिरियं पुण करेज्जा) અન્તક્રિયા તો કરતા હૈ ।

(सोहम्मगदेवेणं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता) હે ભગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પ કા દેવ અનન્તર ચય કરકે (तित्थगरत्तं लभेज्जा) તીર્થકરત્વ કા લાભ કરતા હૈ ? (गोयमा ! अत्येगइए लभेज्जा, अत्येगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ લાભ

તીર્થકરત્વને પ્રાપ્ત કરે છે ? (ળો ઇણટ્ટે સમટ્ટે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (કેવલિપ્પજ્ઞત્તં ધર્મં લભેજ્ઞા સ્વણયાણ) કેવળી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ તુ શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે (एवं वाउकाइए वि) એજ પ્રકારે વાયુકાયિક પણ (वणस्सइकाइए णं पुच्छा ?) વનસ્પતિકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिय मणूस वाणमंतरजोइसिए ण पुच्छा ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (अंतकिरियं पुण करेज्जा) અન્તક્રિયા તો કરે છે

(सोहम्मगदेवेणं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता) હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પના દેવ અનન્તર ચય કરીને (तित्थगरत्तं लभेज्जा) તીર્થકરત્વને લાભ કરે છે ? (गोयमा ! अत्येगइए लभेज्जा अत्येगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ લાભ કરે છે, કોઈ લાભ નથી કરતા (एवं जहा

ગૌતમ ! અસ્ત્યેકો લભેત, અસ્ત્યેકો નો લભેત, एवं यथा रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः, एवं यावत् सर्वार्थसिद्धदेवः ॥ सू० ७ ॥

ટીકા-અથ પશ્ચમં તીર્થકરત્વલક્ષણં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘રચણપ્પમાપુઢવી નેરહ્ણં મંતે ! રચણપ્પમાપુઢવી નેરહ્ણંહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા તિત્થગરત્તં લભેજ્ઞા ?’ હે મહન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વલુ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય કિં તીર્થકરત્વં લભેત ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગહ્ણ લભેજ્ઞા અત્યેગહ્ણ ણો લભેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વમવેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય તીર્થકરત્વં લભેત, અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ નો લભેત, ગૌતમ સ્તત્ર પૃચ્છતિ-‘સે કેણટ્ઠેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-अत्येगह्ण लभेज्जा अत्येगह्ण णो लभेज्जा ?’ હે મહન્ત ! તત્-અથ કેનાર્યેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યદ્-અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ તીર્થકરત્વં લભેત, અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ નો તીર્થકરત્વં લભેત,

करता है, कोई लाभ नहीं करता (एवं जहा रचणप्पमापुढवी नेरह्ण) इस प्रकार जैसे रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक (एवं जाव सव्वट्ठसिद्धदेवे) इसी प्रकार सर्वार्थ-सिद्ध विमान के देव तक कहना चाहिए ।

ટીકાર્થ-અવ તીર્થકર દ્વાર નામક પાંચવે દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે અગવન્ ! યયા રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા નારક રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારકો સે અનન્તર ઉદ્વર્ત્તન કરકે તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? અર્થાત્ તીર્થકર હો સકતા હૈ ।

અગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા કોઈ નારક અપને ભવ સે નિકલ કર તીર્થકર હો સકતા હૈ, કોઈ નહીં હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે અગવન્ ! કિન્ન કારણ એસા કહતે હૈ કિ કોઈ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા નારક, રત્નપ્રમા પૃથ્વી સે નિકલ કર સીધા મનુષ્ય ભવ મેં ઉત્પન્ન

रचणप्पमा पुढवी नेरह्ण) એ પ્રકારે જેવા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક (एवं जाव सव्वट्ठसिद्धदेवे) એજ પ્રકારે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના દેવ સુધી કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ-હવે તીર્થકરદ્વાર નામક પાંચમા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે,

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે અગવન્ ! શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ? અર્થાત્ તીર્થકર થઈ શકે છે ?

શ્રીઅગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કોઈ નારક પોતાના ભવથી નિકળીને તીર્થકર થઈ શકે છે, કોઈ નથી થઈ શકતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે અગવન્ ! શા કારણે એમ કહે છે કે કોઈ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક, રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી નિકળીને સીધા મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થઈને તીર્થકર થઈ શકે છે અને કોઈ નથી થઈ શકતા,

इति ! भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जस्स णं रयणप्पभापुढवी नेरइयस्स तित्थगर-
नामगोयाइं कम्माइं वद्धाइं पुट्ठाइं निधत्ताइं, कडाइं पुट्ठवियाइं निविट्ठाइं अभिनिविट्ठाइं’
यस्य खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थंकरगोत्राणि कर्माणि वृद्धानि-सूचीकलाप इव
सूत्रेण प्रथमतः वद्धमात्राणि, ततोऽग्नि सम्पर्कानन्तरं सकृत् घनकुट्टित सूचीकलापइव स्पृष्टानि,
निधत्तानि-निहितानि-उद्वर्तनापवर्तनावर्जशेषकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापितानि, कृतानि-
होकर तीर्थंकर हो सकता है कोई नहीं होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकने पहले कभी तीर्थंकर
नामगोत्र कर्म बद्ध किया है, स्पृष्ट किया है, निधत्त किया है, निष्काचित किया
है, प्रस्थापित किया है, निविष्ट किया है, अभिनिविष्ट किया है, सामने आया
है, उदय में आया है, उपशान्त नहीं है, वही नारक तीर्थंकर होता है । इसके
विपरीत, जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक ने तीर्थंकर नामगोत्र कर्म नहीं बंधा
है यावत् जिसके उदय में नहीं आया है, उपशान्त है, वह तीर्थंकरत्व
नहीं प्राप्त करता है ।

यहां तीर्थंकर कर्म के लिए बद्ध आदि अनेक पदों का प्रयोग किया गया है ।
उनके अर्थ में जो भिन्नता है, वह इस प्रकार है-जैसे अनेक सुइयों को सूत्र से
बांध दिया जाता है, वैसे पहले पहल आत्मा के साथ कर्मको साधारण संयोग
होना बद्ध होना कहलाता है । जब उन सुइयों को अग्नि में तपाकर घन से कूट
दिया जाता है, तब उनमें परस्पर जो सघनता उत्पन्न होती हैं, उसी प्रकार आत्म-
प्रदेशों और कर्म में सघनता उत्पन्न होना स्पृष्ट होना कहलाता है । निधत्त का
अर्थ है उद्वर्त्तनाकरण के सिवाय शेष करण जिसमें लागू न हो सके, इस

श्रीभगवान्-હે ગૌતમ ! જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકે પહેલા કયાયેય તીર્થંકર નામ
ગોત્ર કર્મ નો બાંધ કરેલ છે, સ્પૃષ્ટ કરેલ છે, નિધત્ત કરેલ છે નિષ્કાચિત કરેલ છે, પ્રસ્થા
પિત કરેલ છે, નિવિષ્ટ કરેલ છે, અભિનિવિષ્ટ કરેલ છે સામે આવેલ છે, ઉદયમાં
આવેલ છે, ઉપશાન્ત નથી, તેજ નારકે તીર્થંકર થાય છે. તેના સિવાયના જે રત્નપ્રભા
પૃથ્વીના નારક છે, તે તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મ બાંધતા નથી યાવત્ જેના ઉદયમાં નથી
આવેલા ઉપશાન્ત છે તે તીર્થંકરત્વને નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

અહીં તીર્થંકર નામકર્મને માટે બદ્ધ આદિ અનેક પદોનો પ્રયોગ કરાયેલ છે, તેના
અર્થમાં જે ભિન્નતા છે, તે આ પ્રકારે છે-જેમ અનેક સોયોને સૂત્રથી બાંધી દેવામાં આવે
છે તેમજ સૌથી પહેલો આત્માની સાથે કર્મનો સાધારણ સંયોગ થાય તે બદ્ધ થયેલ
ઠહેવાય જ્યારે તે સોયોને અગ્નિમાં તપાવી અને ઘણી ટીપવામાં આવે ત્યારે તેમનામાં
સઘનતા ઉત્પન્ન થાય છે, એજ રીતે આત્મપ્રદેશો અને કર્મમાં સઘનતા ઉત્પન્ન થવી
તેને સ્પૃષ્ટ થવું ઠહેવાય છે.

નિધત્તનો અર્થ છે-ઉદ્વર્તના કરણ અને અપવર્તના કરણના સિવાય શેષ કરણ જેમાં

નિકાચિતાનિ સકલકરણાયોગ્યત્વેન વ્યવસ્થાપિતાનીત્યર્થઃ, પ્રસ્થાપિતાનિ મનુષ્ય-
ગતિ પંચેન્દ્રિયજાતિત્રસવાદરપર્યાપ્તસુભગાદેયયજઃકીર્તિનામસહોદયત્વેન વ્યવસ્થાપિતાનિ,
નિવિષ્ટાનિ ઉત્કટાનુભાવજનકત્વેન સ્થિતાનિ, અભિનિવિષ્ટાનિ-વિલક્ષણ વિલક્ષણતરાધ્યવ-
સાયભાવેન અત્યુત્કટાનુભાવજનકતયા વ્યવસ્થાપિતાનિ, તથા-‘અભિસમન્વાગયાઈં ઉદિન્નાઈં
ળો ઉત્સંતાઈં દ્વંતિ’ અભિસમન્વાગતાનિ-ઉદયાભિમુખીભૂતાનિ, ઉદીર્ણાનિ-વિપાકોદયમ્
પ્રાપ્તાનિ નોપજાન્તાનિ-નાત્યન્તામાનમાપન્તાનિ નિકાચિતાધ્યવસ્યોદ્ગરહિતાનિ વા ન ભવન્તિ
‘સે ણં રયણપ્પમાપુઢવી નેરહ્ણ રયણપ્પમાપુઢવી નેરહ્ણહિતો અણંતરં ઉવ્વહિત્તા તિત્થગરત્તં
લભેજ્ઞા’ સ છલુ-ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપો રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકો રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યો-

પ્રકાર કર્મોં કો વ્યવસ્થાપિત કરના । ક્રુત કા અભિપ્રાય હૈ નિકાચિત કરના
અર્થાત્ જિનમેં કિસીં ખી કરણ કા પ્રવેશ ન હોસકે । પ્રસ્થાપિત કા અર્થ હૈ-
મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસ, વાદર પર્યાપ્ત, સુભગ, આદેય, ત્વં યજઃ
કીર્તિ નામ કર્મ કે ઉદય કે સાથ વ્યવસ્થાપિત હોના । નિવિષ્ટ કા આશય હૈ
વદ્-કર્મોં કા ઉત્કટ અનુભાવ જનક રૂપ મેં સ્થિત હોના । વહી કર્મ જબ
વિલક્ષણ અધ્યવસાય કે કારણ અત્યન્ન તીવ્ર અનુભાવ કા જનક હોતા હૈ તવ
વહ અભિનિવિષ્ટ કહલાતા હૈ । અભિ સમન્વાગત કા અર્થ હૈ ઉદય કે સન્મુખ
હોના ઉદીર્ણ યા ઉદયપ્રાપ્ત કા મતલબ હૈ-કર્મ અપના ફલદેને લગે । કર્મ કે
ઉપજાન્ત હોને કે યહાં દો અર્થ હૈ-પ્રથમ વહ કિ ઉસ કર્મ કો સત્તા હી ન હો,
અર્થાત્ વહ કર્મ બંધા હી ન હોં દૂસરા અર્થ હૈ-વદ્ હો ચુકને પર ખી નિકા-
ચિત યા ઉદય આદિ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત ન હો આશય વહ હુઆ કિ રત્નપ્રમા
પૃથ્વી કે જિસ નારક ને પૂર્વકાલ મેં તીર્થકર નામકર્મ કા બન્ધ કિયા હૈ ઓર

લાગુ ન થઈ શકે, એ પ્રકારે કર્મેની વ્યવસ્થાપિત કરનાં કૃતનો અભિપ્રાય છે નિકાચિત
કરેવું અર્થાત્ જેમનામાં કોઈ પણ કરણનો પ્રવેશ ન થઈ શકે. પ્રસ્થાપિતનો અર્થ છે-
મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસ વાદર, પર્યાપ્ત, સુભગ, આદેય તેમજ યજઃ કીર્તિ
નામકર્મના ઉદયની સાથે વ્યવસ્થાપિત થવું.

નિવિષ્ટનો આશય છે બદ્ધ કર્મેની ઉત્કટ અનુભાવ જનક રૂપમાં સ્થિત થવું
તેથી કર્મ બંધા વિલક્ષણ અધ્યવસાયના કારણે અત્યંત તીવ્ર અનુભાવના જનક થાય છે
ત્યારેતે અભિનિવિષ્ટ કહેવાય છે,

અભિસમન્વાગતનો અર્થ છે ઉદયના સંમુખ થવું ઉદીર્ણું અગર ઉદય પ્રાપ્તનો અર્થ
છે-કર્મ પોતાનું ફળ આપવા લાગે. કર્મના ઉપજાન્ત થવાના અહીં એ અર્થ છે પ્રથમ
એ કે તે કર્મની સત્તા જ ન હોય, અર્થાત્ તે કર્મ બાંધ્યું જ ન હોય, બીજો અર્થ-બદ્ધ
થઈ જવા છતાં પણ નિકાચિત અગર ઉદય આદિ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થાય. આશય એ
થયો કે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના જે નારકે પૂર્વકાળમાં તીર્થકર નામ કર્મનું બન્ધન કર્યું
છે અને બાંધેલું તે કર્મ ઉદયમાં આવ્યું છે, તેજ નારક તીર્થકર થાય છે. જેણે કર્મનો

ડનન્તરમુદ્વૃત્ય તીર્થ કરત્વં લભેત, કિન્તુ-‘જસંગં રયણપ્પમાપુઢવી નૈરદ્યસ્સ તિત્થયરનામ ગોયાઈ ણો વદ્ધાઈ જાવ ણો ઉદિન્નાઈ ઉવસંતાઈ હવંતિ’ यस્ય પુનારત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક-સ્ય તીર્થકરનામગોત્રાણિ કર્માણિ નો વદ્ધાનિ યાવદ્ નો સ્પૃષ્ઠાનિ નો નિધત્તાનિ નો કૃતાનિ નો પ્રસ્થાપિતાનિ નો નિવિષ્ઠાનિ નો અભિનિવિષ્ઠાનિ નો અભિસમન્વગતાનિ નોદીર્ણાનિ અથ ઉપશાન્તાનિ ભવન્તિ ‘સેગં રયણપ્પમાપુઢવી નૈરડઈહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા તિત્થયરત્તં ણો લભેજ્જા’ સ સ્વલુ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકો રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોડનન્તરમુદ્વૃત્ય તીર્થકરત્વં નો લભેત ।

પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તેગઢે ણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ-અત્થેગઈણ લભેજ્જા અત્થે-ગઈણ ણો લભેજ્જા’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન-ઉપર્યુક્તકારણેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા પૂર્વાચાર્યૈઃ કથ્યતે યત્-અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વભવેભ્ય ઉદ્વર્તનાનન્તરં તીર્થકરત્વં લભેત’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિદ્ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વભવેભ્ય ઉદ્વર્તના-નન્તરં તીર્થકરત્વં નો લભેત, ‘એવં સકરપ્પમા જાવ વાલુયપ્પમાપુઢવી નૈરડઈહિંતો તિત્થ-યરત્તં લભેજ્જા’ એવમ્-રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકવદેવ શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકો યાવત્-શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોડનન્તરમુદ્વૃત્ય કશ્ચિત્ તીર્થકરત્વં લભેત કશ્ચિન્નો લભેત, વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકોડપિ વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોડનન્તરમુદ્વૃત્ય કશ્ચિત્ તીર્થ-કરત્વં લભેત, કશ્ચિત્ તીર્થકરત્વં નો લભેત પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પંકપ્પમાપુઢવી

બાંધા હુઆ વહ કર્મ ઉદય મેં આયા હૈ, વહી નારક તીર્થકર હોતા હૈ । જિસને કર્મ કા બન્ધ હી નહીં ક્રિયા અથવા વંધ કરને પર મી જિસ કે ઉસકા ઉદય નહીં હુઆ, વહ તીર્થકર નહીં હોતા હૈ । ઉક્ત કથન કા ઉપસંહાર ક્રિયા ગયા હૈ । હસ કારણ હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા કોઈ નારક તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહી પ્રાપ્ત કરતા ।

હસી પ્રકાર શર્કરાપ્રમા ઓર વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી કા કોઈ નારક હન પૃથિવિચૈો સે નિકલ કર ઓર મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરકે તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ઓર કોઈ નારક નહીં મી પ્રાપ્ત કરતા હૈ । હસ કા કારણ પૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પંકપ્રમા પૃથિવી કા નારક પંકપ્રમા પૃથિવી કે

બન્ધ જ નથી કર્યો અથવા બન્ધ કરવા છતા પણ જેને તેનો ઉદય નથી થયો. તે તીર્થ કર નથી થતા. ઉક્ત કથનનો ઉપસંહાર કરવામા આવે છે-એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો કોઈ નારક તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ નથી પ્રાપ્ત કરતા

એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રમા અને વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીકાય કોઈ નારક, એ પૃથ્વીઓમાંથી નિકળીને અને મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, અને કોઈ નારક નથી પણ પ્રાપ્ત કરતા એનું કારણ પૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંકપ્રમા પૃથ્વીનો નારક પંકપ્રમા પૃથ્વીના નારકોથી

નેરરૂપણં મંતે ! પંકપ્રમાપૃથ્વી નેરરરૂપરિતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા તિત્થગરત્તં લભેજ્ઞા ?' હે મદન્ત ! પઙ્કપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વલ્લ પઙ્કપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય કિં તીર્થકરત્વં લભેત ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમરથઃ સમરથઃ-નોક્કાર્યો યુક્ત્યોપપન્નઃ, ‘અંતકિરિયં પુણ કરેઙ્ગા’ કિન્તુ-પઙ્કપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ અન્ત-ક્રિયાં-મોક્ષં પુનઃકુર્યાત્-લભેત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ધૂમપ્રમાપૃથ્વીનેરરૂપ પુચ્છા’ ધૂમપ્રમા-પૃથિવીનૈરયિકઃ સ્વલ્લ ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય કિં તીર્થકરત્વં લભેત ? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમરથઃ સમરથઃ-નોક્કાર્યો યુક્ત્યોપપન્નઃ, કિન્તુ-‘સર્વવિરિયં પુણ લભેજ્ઞા’ સર્વવિરિતિં પુનર્લભેત ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ પરન્તુ ન અન્તક્રિયામપિ કુર્યાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તમપ્રમાપૃથ્વીપુચ્છા’ તમઃપ્રમાપૃથિવી નૈર-

નારકોં સે અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે કયા તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ?

મગવાન્-ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ પંકપ્રમા કા નારક અપને ભવ કા ત્યાગ કરકે ઔર મનુષ્ય હોકર મી તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા । હાં, વહ મોક્ષ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા ધૂમપ્રમા પૃથ્વી કા નારક ધૂમપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં સે નિકલ કર તીર્થકર હો સકતા હૈ !

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, કિન્તુ ઉસે સર્વવિરિતિ પ્રાપ્ત હો સકતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ધૂમપ્રમા પૃથ્વી સે નિકલા હુઆ જીવ ન તીર્થ-કર હો સકતા હૈ ઔર ન મુક્તિ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ અધિક સે અધિક સર્વવિ-રિતિ ચારિત્ર પા સકતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તમઃપ્રમા પૃથ્વી કા નારક તમઃપ્રમા પૃથ્વી સે અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે કયા તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ?

અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ પંકપ્રમાનો નારક પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને અને મનુષ્ય થઈને પણ તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત નથી કરતો હા, તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું ધૂમપ્રમા પૃથ્વીનો નારક ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના નારકથી નિકળીને તીર્થકર થઈ શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, પણ તેને સર્વવિરિતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તાત્પર્ય એ છે કે, ધૂમપ્રમા પૃથ્વીથી નિકળેલો જીવ તીર્થકર થઈ શકે છે અને મુક્તિ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો. અધિકથી અધિક સર્વવિરિતિ ચારિત્ર મેળવી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તમઃપ્રમા પૃથ્વીનો નારક તમઃપ્રમા પૃથ્વીથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

यिकः खलु तमःप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽन्तमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘विरयाविरिंषुण लभेज्जा’ तमःप्रभापृथिवी नैरयिकः तीर्थकरत्वं नो लभेत सर्व-विरतिसपि नो लभेत अपितु विरत्यविरति—देशविरतिं श्रावकत्वं पुनर्लभेत, गौतमः पृच्छति—‘अहे सत्तमपुहवीपुच्छा’ अधः सप्तम पृथिवीनैरयिकः खलु अधः सप्तमपृथिवी नैरयिकेभ्यो-ऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोगमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे समठ्ठे’ नायमर्थः समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः किन्तु—‘सम्मत्तं पुणलभेज्जा’ सम्यक्त्वं पुनर्लभेत, तथा च अधः सप्तमपृथिवी नैरयिको नो तीर्थकरत्वं लभेत नापि अन्त-क्रियां कुर्यात्, नो वा सर्वविरतिं लभेत, नापि वा देशविरतिं लभेत, किन्तु केवलं सम्यक्त्व-मात्रं लभेतेति भावः, गौतमः पृच्छति—‘असुरकुमारस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! असुरकुमारस्य

भगवान्—हे गौतम ! नहीं, वह विरताविरति प्राप्त कर सकता है। आशय यह है कि तमःप्रभा पृथ्वी का नारक न तीर्थकर हो सकता है, न मुक्ति प्राप्त कर सकता है और न सर्वविरति चारित्र को अंगीकार कर सकता है, वह देशविरति चारित्र को प्राप्त कर पाता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सातवीं तमस्तमःपृथिवी से निकला हुआ नारक क्या तीर्थकर हो सकता है ?

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, किन्तु वह सम्यक्त्व प्राप्त कर सकता है। आशय यह है कि सातवीं पृथ्वी से सीधा निकला हुआ नारक न तो तीर्थकर हो सकता है, न मुक्त हो सकता है, न सर्वविरति या देशविरति चारित्र को प्राप्त कर सकता है। वह अधिक से अधिक सम्यक्त्व प्राप्त करने में समर्थ होता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमार संबंधी पृच्छा ? अर्थात् क्या असुर-कुमार असुरकुमारों से उद्धर्तन करके तीर्थकरत्व प्राप्त करता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! ना. ते विरताविरति प्राप्त करी शके छे. आशय अे छे के तमःप्रभा पृथ्वीने। नारक तीर्थकर थछ शके छे, मुक्ति प्राप्त नथी करी शकते। अने सर्वविरति चारित्र न नथी अंगीकार करी शकते। ते देश विरतिने प्राप्त करी शके छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सातमी तमस्तम. पृथ्वीथी निकलेल नारक शुं तीर्थकरत्वने पाभे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! अे अर्थ समर्थ नथी, परन्तु ते सम्यक्त्व प्राप्त करी शके छे. आशय अे छे के सातमी पृथ्वीथी सीधे निकलेले। नारक नथी तीर्थकर थछ शकते। के नथी मुक्त थछ शकते, नथी सर्वविरति देश विरति चारित्रने प्राप्त करी शके छे, अधिकथी अधिक सम्यक्त्व प्राप्त करवामा समर्थ अने छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमार संबंधी पृच्छा ? अर्थात् शुं असुर-कुमारेथी उद्धर्तन करीने तीर्थकरत्व प्राप्त करे छे ?

पृच्छा, तथा चासुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थं कर्तव्यं लभेत ? भगवानाह—‘णो इण्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, किन्तु—‘अंतर्किरियं पुण-
करेज्जा’ असुरकुमारः अन्तक्रियां—मोक्षं पुनः कुर्यात्—शप्नुयात् ‘एवं निरंतरं जाव आउका-
इए’ एवम्—असुरकुमारोक्तरीत्या निरन्तरम्—अव्यवधानेन अवगच्छेदेनेत्यर्थः, यावत्—नाग-
कुमारः, सुवर्णकुमारः, अग्निकुमारः, विद्युत्कुमारः, उदधिकुमारः, द्वीपकुमारः, दिशकुमारः,
स्तनितकुमारः, पृथिवीकायिकः, अप्कायिकश्च स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थं कर्तव्यं नो
लभेत किन्तु अन्तक्रियां पुनः कुर्यात्, गौतमः पृच्छति—‘तेउकाइएणं भंते ! तेउकाइएण्हितो
अणंतरं उव्वट्ठित्ता उवज्जेज्जा तित्थगरत्तं लभेज्जा ?’ हे भदन्त ! तेजस्क यिकः खलु तेज-
स्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किमुत्पद्येत् अथ च तीर्थं कर्तव्यं लभेत ? भगवानाह—‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘णो इण्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, किन्तु तेजस्का-
यिकः ‘केवलपिप्पत्तं धम्मं लभेज्जा सणयाए’ केवलप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया—श्रुतं लभेत—

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् तीर्थं कर्तव्यं प्राप्त नहीं
कर सकता, किन्तु मोक्ष प्राप्त कर सकता है ।

इस तरह असुरकुमारों की भांति लगातार अप्कायिक तक अर्थात् असुर-
कुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीप-
कुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार तथा पृथ्वीकायिक और
अप्कायिक तथा वनस्पतिकाय अपने-अपने भवों से अनन्तर उद्घर्तन करके
तीर्थं कर्तव्यं प्राप्त नहीं कर सकते किन्तु अन्तक्रिया कर सकते हैं ।

गौतमस्वामी—भगवन् ! तेजस्कायिक तेजस्कायिकों से अनन्त उद्घर्तन करके
आगामी भवों में उत्पन्न होकर क्या तीर्थं कर्तव्यं प्राप्त करता है ?

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, किन्तु वह तेजस्कायिक केव-
लिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त कर सकता है । इसी प्रकार वायुकायिक भी

श्री भगवान्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् तीर्थं कर्तव्यं, प्राप्त नहीं
करी सकता, परन्तु मोक्ष प्राप्त करी शके छे ।

ये रीते असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, द्वीप-
कुमार दिशाकुमार, पवनकुमार अने स्तनितकुमार तथा पृथ्वीकायिक अने अप्कायिक तथा
वनस्पतिकायिक पोतपोताना लयोधी अनन्तर उद्घर्तन करीने तीर्थं कर्तव्यं प्राप्त नहीं
करी सकता परन्तु अन्तक्रिया करी शके छे ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! तेजस्कायिक तेजस्कायिके थी अनन्तर उद्घर्तन करीने
आगामी लवमां उत्पन्न थछने शुं तीर्थं कर्तव्यं प्राप्त करे छे ?

श्री भगवन्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं, किन्तु ते तेजस्कायिक केवलि
प्ररूपित धर्मनुं श्रवण प्राप्त करी शके छे ? ये प्रकारे वायुकायिक पण वायुकायिके थी

समर्थो भवेत्, 'एवं वाउकाइए वि' एवम्-तेजस्कायिकवदेव वायुकायिकोऽपि वायुकायिके-
भ्योऽनन्तरमुद्बृत्य नो तीर्थंकरत्वं लभेत किन्तु केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं समर्थो भवेत् तथा
च तेजस्कायिका वायुकायिकाश्च स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्य सन्तोऽन्तक्रियामपि न
कुर्वन्ति मनुष्येषु तेषामनन्तर्येणोत्पादाभावादिति, गौतमः पृच्छति-'वणस्सइकाइए णं पुच्छा'
वनस्पतिकायिकः खलु वनस्पतिकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्य किं तीर्थंकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा
भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इण्ठे सम्भे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्यो-
पपन्नः, किन्तु-'अंनकिरियं पुणकरेज्जा' वनस्पतिकायिको वनस्पतिकायिकेभ्यः उद्वर्तना
नन्तरम् अन्तक्रियां-मोक्षं पुनः कुर्यात्-प्राप्नुयात्, गौतमः पृच्छति-'वेइंदिय तेइंदिय चउ-
रिंदिए णं पुच्छा' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियः खलु द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियेभ्योऽ-
नन्तरमुद्बृत्य किं तीर्थंकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो
इण्ठे सम्भे' नायमर्थः समर्थः-द्वि त्रि चतुरिन्द्रियोऽन्तक्रियामपि न कुर्यात् तीर्थंकरत्वं च नो
लभेत किन्तु-'मणपज्जावनाणं उप्पाडेज्जा' मनःपर्यवज्ञानं तु उत्पादयेत्, गौतमः पृच्छति-
'पविंदियतिरिक्ख जोणिय मणूस्सवाणमंतर जोइसिए णं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्य-

वायुकायिकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके तीर्थंकरत्व नहीं प्राप्त कर सकता, किन्तु
केवली द्वारा उपदिष्ट धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है। इस प्रकार तेज-
स्कायिक और वायुकायिक अपने-अपने भव से अनन्तर उद्वर्त्तन करके अन्त-
क्रिया भी नहीं करते हैं, क्योंकि वे अनन्तर भव में मनुष्यों में उत्पन्न नहीं होते

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय अपने-अपने
भवों से उद्वर्त्तन करके क्या तीर्थंकरत्व प्राप्त कर सकते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। द्वीन्द्रियादि अपने भवों से
अनन्तर उद्वर्त्तन करके तीर्थंकर नहीं हो सकते, किन्तु मनःपर्यवज्ञान प्राप्त
कर सकते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, और

अनन्तर उद्वर्त्तन करीने तीर्थंकरत्व नहीं प्राप्त करी शकता, परन्तु केवलि द्वारा उपदिष्ट
धर्मने श्र-णु करवाभां समर्थ थाय छे अे प्रकारे तेजस्कायिक अने वायुकायिक पोत-
पोताना लवणी अनन्तर उद्वर्त्तन करीने अन्तक्रिया पणु नहीं करता, केमके अनन्तर
लवभां मनुष्ये उत्पन्न नहीं थता।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रिय पोतपोताना लवणी
उद्वर्त्तन करीने शुं तीर्थंकरत्व प्राप्त करी शके छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम आ अर्थ समर्थ नहीं। द्वीन्द्रिय आदि पोतपोताना लवणी
अनन्तर उद्वर्त्तन करीने तीर्थंकर नहीं थक शकता, परन्तु मनःपर्यवज्ञान, प्राप्त करी शके छे ?

श्री गौतमस्वामी-भगवन् शुं पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर अने ज्योतिष्क

વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કઃ સ્વલ્પસ્વભવેભ્યોઽનન્તરદુઃકૃત્ય કિં તીર્થકરત્વં લભેત ? રૂતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-મોક્ષાર્થો યુવત્યો-પપન્નઃ કિન્તુ-‘અંતકિરિયં પુણકરેજ્ઞા’ અન્તક્રિયાં-મોક્ષં પુનઃ કુર્યાત્, ન તુ તીર્થકરત્વં લભેતેતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સોદ્દમ્મગદ્દેવે ણં મંતે ! અણંતરં ચયં ચદ્દત્તા તિત્થગરત્તં લભેજ્ઞા !’ હે મહન્ત ! સૌ ધર્મકરેવઃ સ્વલ્પસ્વભવેભ્યોઽનન્તરં ચયં ચ્યુન્વા કિં તીર્થકરત્વં લભેત ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્થેગદ્દે લભેજ્ઞા, અત્થેગદ્દે ણો લભેજ્ઞા’ અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ સૌધર્મદેવ સ્તીર્થકરત્વં લભેત, અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિત્ સૌધર્મદેવ સ્તીર્થકરત્વં નો લભેતેતિ ભાવઃ, ‘એવં જદ્દા-રયણપ્પમાપુદવિનેરદ્દે એવં જાવ સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદ્દે’ એવમ્-જ્યોતિષ્ક દેવ અપને-અપને ખવોં સે અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરકે ક્કયા તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કર સકતે હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં, અર્થાન્ ઉપર્યુક્ત જીવ અપને ભવ કા ત્યાગ કરકે મનુષ્ય ભવ મેં આ જાએ તો મી તીર્થકર નહીં હો સકતે, કિન્તુ મુક્તિ પ્રાપ્ત કર સકતે હેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા સૌધર્મ કલ્પકા દેવ અપને ખવ સે ચ્યવન કરકે તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરતા હે ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કરતા હે, કોઈ નહીં કરતા હત્યાદિ સય કથન ઉસી પ્રકાર સમજ્ઞ લેના યાહિએ જો રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નારક કે પ્રકરણ મેં કહા હે । હસી પ્રકાર સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન કે દેવોં તક સમી વૈમાનિક દેવોં કે વિષય મેં કહના યાહિએ । તાત્પર્ય યહ હે કિં જૈસે રત્નપ્રમા પૃથ્વીકે જિસ નારકને પૂર્વ મેં તીર્થકર નામ કર્મ કા બન્ધ કિયા હે જિસ કે વહ કર્મ ઉદય મેં આયા હે, વહ તીર્થકર હોતા હે, જિસને નહીં બંધ કિયા યા જિસે ઉદય મેં નહીં આયા વહ

દેવ પોતપોતાના લવોથી અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરીને શુ તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રીમગવાન્-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત જીવ પોતાના લવનો ત્યાગ કરીને મનુષ્ય લવમાં આવે તો પણ તીર્થકર નથી થઈ શકતા, પરન્તુ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! શુ સૌધર્મ કલ્પના દેવ પોતાના લવથી ચ્યવન કરીને તીર્થકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કરે છે, કોઈ નથી કરતા ઇત્યાદિ બધું કથન એ પ્રકારે સમજ્ઞ લેવું જોઈએ કે જે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકના પ્રકરણમાં કહ્યું છે, એજ પ્રકારે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો મુધી વૈમાનિક દેવોના વિષયમાં કહેવું જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવું રત્નપ્રમા પૃથ્વીના જે નારકે પૂર્વમાં તીર્થકર નામકર્મનો બન્ધ કર્યો છે, જેવું તે કર્મ ઉદયમાં આવ્યું છે, તે તીર્થકર થાય છે, જેણે બાંધ્યું નથી જે ઉદયમાં નથી આવ્યું

સૌધર્મદેવોક્તરીત્યા યથા રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકઃ કથિત્ તીર્થકરત્વં લભેત કથિત્ તુ તીર્થ-
કરત્વં નો લભતે ઇત્યુક્તમ્ એવમ્-તથૈવ યાવત્-ઈશાનસનત્કુમારમાહેન્દ્રવ્રહ્મલોકલાન્તક
મહાશુક્ર સહસ્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુત નવગ્રૈવેયકપશ્ચાન્નુત્તરોપપાતિક સર્વાર્થસિદ્ધકદેવોઽપિ
કથિત્ તીર્થકરત્વં લભતે કથિન્નોપલભતે તીર્થકરત્વમિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૭ ॥

इति पञ्चमंतीर्थकरद्वारं समाप्तम्

॥ चक्रवर्त्तितादिद्वारवक्तव्यता ॥

મૂલમ્—રચણપ્પમાપુઠવિનેરહ્મ ણં મંતે ! અણંતરં ઉઠ્ઠટ્ટિત્તા ચક્રવ-
ટ્ટિત્તં લભેજ્જા ? ગોયમા ! અત્થેગહ્મ લભેજ્જા અત્થેગહ્મ નો લભેજ્જા, સે
કેળેટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ અત્થેગહ્મ લભેજ્જા, અત્થેગહ્મ નો લભેજ્જા ?
ગોયમા ! જહા રચણપ્પમાપુઠવિનેરહ્મયસ્સ તિત્થગરત્તં, સક્કરપ્પમા-
નેરહ્મ અણંતરં ઉઠ્ઠટ્ટિત્તા ચક્રવટ્ટિત્તં લભેજ્જા ? ગોયમા ! નો ઇણેટ્ટુ સમેટ્ટે
એવં જાવ અહેસત્તમાપુઠવિનેરહ્મ, તિરિયમણુણ્હિંતો પુચ્છા, ગોયમા !
ણો ઇણેટ્ટુ સમેટ્ટે, ભવણપતિ ટાણમંતર જોહ્મસિયવેમાણિણ્હિંતો પુચ્છા,
ગોયમા ! અત્થેગહ્મ લભેજ્જા, અત્થેગહ્મ નો લભેજ્જા, એવં વલદેવત્તંપિ,
ળવરં સક્કરપ્પમાપુઠવિનેરહ્મ વિ લભેજ્જા, એવં વાસુદેવત્તં દોહિંતો પુઠવી-
હિંતો વેમાણિણ્હિંતો ય અણુત્તરોવવાઈયવજ્જેહિંતો સેસેસુ નો ઇણેટ્ટુ

તીર્થકર નહીં હોતા, उसी प्रकार सौधर्म कल्प के जिस देवने पहले तीर्थ कर
प्रवृत्ति का बन्ध आदि किया है, वह तीर्थकर होता है, जिसने बन्ध नहीं किया,
वह नहीं होता। इसी प्रकार का उत्तर सर्वार्थसिद्ध विमान के देवों तक के
विषय में जानना चाहिए। भाव यह है कि इशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र ब्रह्म-
लोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत, नौग्रेवेयक
और पांच अनुत्तर विमान का कोई देव तीर्थकर होता है, कोई नहीं होता।

तीर्थकरद्वार समाप्त

તે તીર્થકર નથી થતા, એજ પ્રકારે સૌધર્મ કલ્પના જે દેવે પહેલા તીર્થકર પ્રવૃત્તિને
બન્ધ આદિ કરેલ છે, તે તીર્થકર થાય છે, જેણે બન્ધનથી કર્યો, તે નથી થતા. એ જ પ્રકારે
ઉત્તર સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો સુધીના વિષયમાં જાણવું જોઈએ. લાવ એછે કે. ઇશાન,
સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર સહસ્રાર, આનત પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત,
નવગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના કોઈ દેવ તીર્થકર થાય છે, કોઈ દેવ નથી થતા

તીર્થકર પદ સમાપ્ત

સમદ્રે, મંડલિયત્તં અહેસત્તમા તેઝાઝઝજેહિંતો સેજાવદરયણત્તં ગાહા-
વદરયણત્તં વઢ્ઢરયણત્તં પુરોહિયરયણત્તં રિથિરયણત્તં રયણપ્પમાઓ
નિરંતરં જાવ સહસ્સારો, અત્થેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગઈણ નો લભેજ્ઞા,
ચક્કરયણત્તં છત્તરયણત્તં ચમ્મસરયણત્તં દંડરયણત્તં અસિરયણત્તં મણિ-
રયણત્તં કાગિગિરયણત્તં ણ્ણસિ ણં અસુરકુમારેહિંતો આરઘ્મનિગંતરં
જાવ ઈસાણાઓ ઉવવાઓ, સેસેહિંતો નો ઇણદ્રે સમદ્રે ॥ સૂ. ૦૮ ॥

છાય-રત્નપ્રમા પૃથિવીનૈરયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય ચક્રવર્તિત્વં લભેત ?
ગૌતમ ! અસ્ત્યેકો લભેત, અસ્ત્યેકો નો લભેત, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એમુચ્યતે-અસ્ત્યેકો
લભેત, અસ્ત્યેકો નો લભેત ? ગૌતમ ! યથા રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકસ્ય તીર્થકરત્વં, શર્કરા-

ચક્રવર્તિત્વાદિ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(રયણપ્પમા પુઢવિનેરઈણ ણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા ચક્રવટ્ઠિત્તં
લભેજ્ઞા ?) ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા નૈરયિક અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરકે કયા
ચક્રવર્તિપન્ન પ્રાપ્ત કર સકન્તા હૈ ? (ગોયમા ! અત્થેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગઈણ નો
લભેજ્ઞા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ પ્રાપ્ત નહી કરતા (સે કેણદ્રેણં
મંતે ! એવં વુચ્ચહ-અત્થેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગઈણ નો લભેજ્ઞા ?) કિસ હેતુ સે
ભગવન્ ! એમા કહા જાતા હૈ કિ કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ પ્રાપ્ત નહી કરતા ?
(ગોયમા ! જહા રયણપ્પમાપુઢવિનેરઈણસ્સ તિત્થગરત્તં) હૈ ગૌતમ ! જૈસે રત્નપ્રમા
પૃથ્વી કે નૈરયિક કા તીર્થકરત્વ કહા વૈસા હી હસ વિષય મેં સમણ લેવેં ।

(સક્કરપ્પમા નેરઈણ અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા ચક્રવટ્ઠિત્તં લભેજ્ઞા ?) શર્કરાપ્રમા

ચક્રવર્તિત્વાદિ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(રયણપ્પમા પુઢવિ નેરઈણ ણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા ચક્રવટ્ઠિત્તં લભેજ્ઞા)
હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિક અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરીને શું ચક્રવર્તિ પાણું પ્રાપ્ત
કરી શકે છે ?

(ગોયમા ! અત્થેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગઈણ નો લભેજ્ઞા) હૈ ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે
કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા (સે કેણદ્રેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-અત્થેગઈણ લભેજ્ઞા, અત્થેગઈણ નો
લભેજ્ઞા ?) શા હેતુથી હૈ ભગવન્ ! એમ કહેવાય છે કે કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત
નથી કરતા ? (ગોયમા ! જહા રયણપ્પમા પુઢવિ નેરઈણસ્સ તિત્થગરત્તં) હૈ ગૌતમ ! જેમ રત્ન-
પ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકત્વં તીર્થકરત્વ દ્રઢયું એમ જ અહીં પણ સમજવું.

(સક્કરપ્પમાનેરઈણ અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા ચક્રવટ્ઠિત્તં લભેજ્ઞા ?) શર્કરાપ્રમાના નારક અનન્તર

પ્રમાનૈરયિતોઽનન્તરમુદ્વૃત્ત્ય ચક્રવર્તિત્વં લભેત ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, એવં યાવદ્ અથઃ સપ્તમપૃથિવી નૈરયિકઃ, તિર્યક્મનુષ્યેભ્યઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કવૈમાનિકેભ્યઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અસ્ત્યેકો લભેત, અસ્ત્યેકો નો લભેત, એવં વલદેવત્ત્વમપિ, નવરં શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકોઽપિ, લભેત, એવં વાસુદેવત્વં દ્વાભ્યાં પૃથિવ્યાં વૈમાનિકેભ્યથ્ચ અનુત્તરોપપાતિક્વર્જેભ્યઃ, શેષેષુ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, માળ્ડલિકત્વમ્

કા નારક અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરકે ચક્રવર્તીપન પાતા હૈ ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (એવં જાવ અહેસત્તમા પુઢવિ નેરહૈ) હસી પ્રકાર યાવત્ અથઃ સપ્તમી પૃથ્વી કા નારક કે વિષય મેં ખી જાન લેવેં ।

(તિરિયમણુણ્હિતો પુચ્છા ?) તિર્યચ્ચ ઓર મનુષ્યોં કે સંબંધ મેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં (ભવણપતિવાળ મંતર જોહસિયવેમાણિણ્હિતો પુચ્છા ?) ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં સે—પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અત્થેગહૈ લમેઝ્જા, અત્થેગહૈ ખો લમેઝ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કોઈ નહીં પ્રાપ્ત કરતા

(વલદેવત્ત્વમપિ) વલદેવપન ખી (નવરં સક્કરપ્પમાપુઢવિ નેરહૈ વિ લમેઝ્જા) વિશેષ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કા નારક ખી પ્રાપ્ત કરતા હૈ

(એવં વાસુદેવત્ત્વમ) હસી પ્રકાર વાસુદેવપન (દોહિંતો પુઢવીહિંતો) દો પૃથિવિયોં સે (વેમાણિણ્હિતો ય અણુત્તરોપવાહ્યવજ્જેહિંતો) અનુત્તરોપપાતિક્ક દેવોં કો છોઢ કર વૈમાનિકોં સે ખી વાસુદેવત્વ પ્રાપ્ત હો સકતા હૈ (સેસેસુ ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) શેષોં મેં યહ અર્થ સમર્થ નહીં (મંડલિયત્તં અહેસત્તમા તેઽ વાઽવજ્જે-હિંતો) માળ્ડલિકપન સાતવીં પૃથ્વી, તેજસ્કાય, વાયુકાય કો છોઢ કર

ઉદ્ધર્તન કરીને ચક્રવર્તી પળુ મેળવે છે ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવં જાવ અહેસત્તમાપુઢવિ નેરહૈ) એજ પ્રકારે યાવત્ અથ પૃથ્વીના નારક

(તિરિયમણુણ્હિતો પુચ્છા ?) તિર્યચ્ચ અરે મનુષ્યેથી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (ભવણપતિ વાળમંતર જોહસિય વેમાણિણ્હિતો પુચ્છા) ભવનપતિ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકેથી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અત્થેગહૈ લમેઝ્જા, અત્થેગહૈ નો લમેઝ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા

(વલદેવત્ત્વમપિ) બળદેવ પળુ પળુ (નવરં સક્કરપ્પમા પુઢવિ નેરહૈ વિ લમેઝ્જા) વિશેષ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારક પળુ પ્રાપ્ત કરે છે

(એવં વાસુદેવત્ત્વમ) એજ પ્રકારે વાસુદેવ પળુ (દોહિંતો પુઢવિ હિંતો) બે પૃથ્વીયેથી (વેમાણિણ્હિતો ય અણુત્તરોપવાહ્યવજ્જેહિંતો) અનુત્તરોપપાતિક્ક દેવોં વેમાનિકેથી પળુ વાસુદેવત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે (સેસેસુ ખો ઇણદ્દે સમદ્દે) બાકીનામાં આ અર્થ સમર્થ નથી (મંડલિયત્તં અહેસત્તમા તેઽવાઽવજ્જેહિંતો) માંડલિકપન સાતમી પૃથ્વી, તેજસ્કાય વાયુકાયને છોડીને

अथः रत्नम तेजो गायुर्वर्जेभ्यः, सेनापतिरत्नत्वं गाथापतिरत्नत्वं वार्द्धकिरत्नत्वं पुरोहित-
रत्नत्वं स्त्रीरत्नत्वं एवञ्चैव, नवरम् अनुत्तरोपपातिक वर्जेभ्यः अथरत्नत्वं हस्तिरत्नत्वं रत्न-
प्रभातो निरन्तरं यावत् सहस्रारात्, अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, चक्ररत्नत्वं छत्र-
रत्नत्वं चर्मरत्नत्वं दण्डरत्नत्वम् असिरत्नत्वं मणिरत्नत्वम्, काकिणिरत्नत्वम्, एतेषाम् असुर-
कुमारेभ्य आरभ्य निरन्तरं यावद् ईशानाद् उपपातः, शेषेभ्यो नायमर्थः समर्थः ॥ सू० ८ ॥

टीका-अथ चक्रवर्तिनादीनि द्वाराणि प्ररूपयितुमाह-‘रयण्यमा पुढविनेरए णं भंते !
अणंतरं उव्वट्ठित्ता चक्कवट्ठित्तं लभेज्जा ?’ हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः खलु रत्न-

(सेणावहरयणत्तं) सेनापतिरत्नत्व (गाहावहरयणत्तं) गाथापतिरत्नत्व (वड्ड
हरयणत्तं) वड्डरत्नत्व (पुरोहिहरयणत्तं) पुरोहितरत्नत्व (इत्थिरयणत्तं) स्त्रीरत्नत्व
(च) और (एवं चेव) इसी प्रकार (णवरं अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो) विशेष अनुत्त-
रौपपातिक को छोड़ करके (आसरयणत्तं हत्थिरयणत्तं) अश्वरत्नपन, हस्तिरत्नपन
(रयण्यमाओ) रत्नप्रभा पृथ्वी से (निरंतरं जाव सहस्सारो) लगातार सहस्रार
तक (अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) कोई पाता है, कोई नहीं पाता

(चक्करयणत्तं) चक्ररत्नपन (छत्तरयणत्तं) छत्ररत्नपन (असिरयणत्तं) असि
रत्नपन (मणिरयणत्तं) मणिरत्नपन (काकिणिरयणत्तं) काकिनीरत्नपन (एतेसिणं)
इनका (असुरकुमारेहिंतो) असुरकुमारों से (आरद्ध) आरंभ करके (निरंतरं जाव
ईसाणाओ उववाओ) लगातार यावत् ईशान कल्प से उत्पाद होता है (सेसेहिंतो
णो इणट्ठे समट्ठे) शेष से यह अर्थ समर्थ नहीं है ।

टीकार्थ-अब यह प्ररूपणा की जाती है कि किस-किस पर्याय से आए
हुए जीव चक्रवर्ती, बलदेव आदि पदविधियों के धारक हो सकते हैं ?

(सेणावइ रयणत्तं) सेनापतिरत्नत्व (गाहावइ रयणत्तं) गाथापति रत्नत्व (वड्डइ रयणत्तं)
वड्डरत्नत्व (पुरोहिहरयणत्तं) पुरोहित रत्नत्व (इत्थिरयणत्तं) स्त्रीरत्नत्व (च) अने
(एवं चेव) अने प्रकारे (णवरं अणुत्तरोववाइय वज्जेहिंतो) विशेष अनुत्तरोपपातिकने छोडीने
(आसरयणत्तं हत्थिरयणत्तं) अश्वरत्न पणुं हस्तिरत्न पणुं (रयण्यमाओ) रत्नप्रभा पृथ्वीथी
(निरंतरं जाव सहस्सारो) अविस्त सहस्रार सुधी (अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा)
कोई पावे छे कोई नथी भेणववा

(चक्करयणत्तं) चक्ररत्न पणुं (छत्तरयणत्तं) छत्ररत्नपणुं (चम्मरयणत्तं) चर्मरत्न पणुं
(दंडरयणत्तं) दंडरत्न पणुं (असिरयणत्तं) असि रत्नपणुं (मणिरयणत्तं) मणिरत्नपणुं (काकि-
णिरयणत्तं) काकिनी रत्नपणुं (एतेसिणं) अभेना (असुरकुमारेहिंतो) असुरकुमारेथी (आरद्धं)
आरंभ करीने (निरंतरं जाव ईसाणाओ उववाओ) निरन्तर यावत् ईशान कल्पथी उत्पाद
थाय छे (सेसेहिंतो णो इणट्ठे समट्ठे) शेषथी आ अर्थ समर्थ नथी

टीकार्थ-इवे अने प्ररूपणा कराय छे के, कथा कथा पर्याय थी आवेदी एव चक्रवर्ती

પ્રભાપૃથિવીનૈરિકેશ્યોઽનન્તપુદ્વૃત્ય કિ ચક્રવર્તિત્વં લભેત ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગઈ લમેજ્જા, અત્યેગઈ નો લમેજ્જા’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વમવેશ્ય ઉદ્વર્તિતાગન્તરં ચક્રવર્તિત્વં લભેત, કશ્ચિત્ ચક્રવર્તિત્વં નો લભેત, ગૌતમ સ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેમટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-अत्येगइए लमेज्जा, अत्येगइए नो लमेज्जा ?’ હે મહન્ત ! તત્-અથ કેનાર્યેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉત્તરીત્યા ઉચ્ચતે યદ્ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિત્ લભેત, અત્યેકઃ કશ્ચિન્નો લભેત, ઇતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા રયણપ્પ્રભાપુદ્ધિનૈરઈપ્પહત તિત્થગરત્તં’ યથા રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકસ્ય તીર્થકરત્વમુક્તં તથૈવ રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકરવ ચક્રવર્તિત્વમપિ વક્તવ્યમ્, તથા ચ યસ્ય રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકસ્ય તીર્થકરનામગોત્રાણિ કર્માણિ વદ્ધાણિ સ્પૃષ્ટાણિ નિધત્તાણિ કૃતાણિ પ્રસ્થાપિતાણિ નિવિઘ્નાણિ અભિનિવિઘ્નાણિ અભિસમન્વાગતાણિ ઉદીર્ણાણિ નોપશાન્તાણિ ભવન્તિ સ યથા તીર્થકરત્વં લભતે યસ્ય તુ રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકસ્ય તીર્થકરનામગોત્રાણિ નો વદ્ધાણિ

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા રત્નપ્રભા પૃથ્વી કા નારક રત્નપ્રભાપૃથ્વી કે નારકો સે અનન્તર ઉદ્વર્તન કરકે ચક્રવર્તી હો સકતા હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ચક્રવર્તી હો સકતા હૈ, કોઈ નહીં હો સકતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ કોઈ ચક્રવર્તી હો સકતા હૈ, કોઈ નહીં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારક કા તીર્થકર હોના કહા હૈ, ઉસી પ્રકાર રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારક કા ચક્રવર્તી હોના સમજ્જ લેના ચાહિણ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જૈસે જિસ નારકને તીર્થકર નામકર્મ વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, નિધત્ત, નિકાચિત, પ્રસ્થાપિત, નિવિઘ્ન, અભિનિવિઘ્ન, અભિસમન્વાગત, ઉદીર્ણ ઓર અનુપશાન્ત કિયા હૈ, વહ તીર્થકરત્વ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ અર્થાત્ તીર્થકર હોતા હૈ, જિસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારક કે તીર્થકરગોત્ર વદ્ધ નહીં હુઆ હૈ યાવત્

જળદેવ આડિ પદ્ધવિયોના ધારક થઈ શકે છે ?

શ્રીગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! શું પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકેથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવર્તી થઈ શકે છે ?

શ્રીમગવાન્-ગૌતમ કોઈ ચક્રવર્તી થઈ શકે છે, કોઈ નથી થઈ શકતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! કયા કારણથી એમ કહેવાય છે કે કોઈ ચક્રવર્તી થઈ શકે છે અને કોઈ નથી થઈ શકતા ?

શ્રીમગવાન્ ગૌતમ ! જેવા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકનું તીર્થકર થવું કહ્યું છે, એ જ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકનું ચક્રવર્તી થવું સમજ્જ લેવું જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે, જેવું જે નારકે તીર્થકર નામ કર્મ વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, નિધત્ત, નિકાચિત, પ્રસ્થાપિત, નિવિઘ્ન અભિનિવિઘ્ન, અભિસમન્વાગત, ઉદીર્ણ અને અનુપશાન્ત કરેલ છે, તે તીર્થકરત્વને પ્રાપ્ત

યાવદ્ નો ઉદીર્ણાનિ અપિતુ ઉપશાન્તાનિ ભવન્તિ, સ તીર્થંકરત્વં નો લભેત તથા યસ્ય રત્ન-
પ્રમાપૃથિવી નૈરયિકસ્ય ચક્રવર્તિનામગોત્રાણિ કર્માદીનિ ઉદીર્ણાનિ નોપશાન્તાનિ ભવન્તિ સ
ચક્રવર્તિત્વં લભતે, યસ્ય પુનારત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકસ્ય ચક્રવર્તિનામગોત્રાણિ કર્માદીનિ
નોદીર્ણાનિ અપિતુ ઉપશાન્તાનિ ભવન્તિ સ ચક્રવર્તિત્વં નો લભતે इति भावः, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘સકરણપ્રમાપૃથિવિનૈરયિક્ષણંતરં ઉચ્ચટ્ટિત્તા ચક્કવટ્ટિત્તં લભેજ્ઞા ?’ હે ભદ્રન્ત ! શર્ક-
રાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્યોઽનન્તરપ્રદ્વૃત્ત્યર્થં ચક્રવર્તિત્વં લભેત ?
ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ? ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નામરથઃ સમરથઃ નોક્કાર્થો યુક્ત્યો-
પપન્નઃ, ‘એવં જાવ અહે સત્તમાપૃથિવિનૈરયિક્ષણં’ એવમ્-શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકોક્તીત્યા
યાવદ્-વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ, પદ્મપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ, ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ,
તમઃપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકઃ, અધઃસપ્તમપૃથિવી નૈરયિકશ્ચ સ્વસ્થભવેભ્ય ઉદ્વર્તનાન્તરં નો ચક્ર-

ઉદય મેં નહીં આયા હૈ, કિન્તુ ઉપશાન્ત હૈ, વહ તીર્થંકર નહીં હોતા હૈ । उसी
प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी के जिस नारक के चक्रवर्ती नामगोत्र आदि उदय में
आए हैं-उपशान्त नहीं है, वह चक्रवर्ती होता है, जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक
के चक्रवर्ती नामगोत्र आदि बद्ध नहीं हुए, उदय में नहीं आए, बल्कि उपशान्त
है, वह चक्रवर्ती नहीं होता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या शर्कराप्रभा का नारक अनन्तर उद्वर्तन
करके चक्रवर्ती पद प्राप्त करता है ?

भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ।

इसी प्रकार शर्कराप्रभा पृथ्वी के विषय में जो कहा है उसी के अनुसार
वालुकाप्रभा पृथ्वी का नारक, पंकप्रभा पृथ्वी का नारक, धूमप्रभा पृथ्वी
का नारक, तमःप्रभा पृथ्वी का नारक और अधःसप्तम पृथ्वी का नारक भी
अपने अपने भव से अनन्तर उद्वर्तना करके चक्रवर्तीपन नहीं पाता है, क्योंकि

કરે છે અર્થાત્ તીર્થંકર થાય છે, જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના તીર્થંકર ગોત્રબદ્ધ નથી
થયેલ યાવત્ ઉદયમાં નથી આવેલ પણ ઉપશાન્ત છે, તે તીર્થંકર નથી થતા. એજ પ્રકારે
રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે નારકના ચક્રવર્તી નામ ગોત્ર આદિ ઉદયમાં આવેલ છે—ઉપશાન્ત નથી
થયેલ તે ચક્રવર્તી થાય છે, જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના ચક્રવર્તી નામ ગોત્ર આદિ
બદ્ધ નથી થયેલ, ઉદયમાં નથી આવેલ, પરન્તુ ઉપશાન્ત છે, તે ચક્રવર્તી નથી થતા

શ્રીગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! શું શર્કરાપ્રભાના નારક અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવર્તી
પદ પ્રાપ્ત કરે છે ?—

શ્રીભગવાન્—ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી.

એ જ પ્રકારે-શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં જે કહ્યું છે તેના અનુસાર વાલુકા પ્રભા
પૃથ્વીના નારક, પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક તમ પ્રભા પૃથ્વીના
નારક, અને અધઃ સપ્તમ પૃથ્વીના નારક પણ પોતપોતાના ભવથી અનન્તર ઉદ્વર્તના

वर्तित्वं लभेत, तथा भवस्वाभाव्यात्, गौतमः पृ. उति-‘तिर्यग्गोणिको मनुष्यश्च तिर्यग्गोणिकेभ्यो मनुष्येभ्यश्च यथाक्रमान्तरमुद्भवस्य किं चक्रवर्तित्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोथमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे समण्ठे’ नायमर्थः समर्थः-नैकार्थो युक्त्योपपन्नः, तथा च निर्दग्गोणिको मनुष्यश्चान्तरमुद्भवस्य नो चक्रवर्तित्वं लभेत, गौतमः पृच्छति-‘भवनपति आणमंतरजोइसिय वेमाणिएहिंतो पुच्छा’ हे भदन्त ! भवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः किं भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेभ्योऽनन्तरमुद्भवस्य चक्रवर्तित्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोथमा !’ हे गौतम ! ‘अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा’ अस्त्येकः-कश्चिद् भवनपत्यादि वैमानिकान्तोऽनन्तरमुद्भवस्य च्युत्वा च चक्रवर्तित्वं लभेत, अस्त्येकः-कश्चित् चक्रवर्तित्वं नो लभेत, ‘एवं बलदेवत्तं पि’ एवम्-चक्रवर्तित्वोक्तरीत्या बलदेवत्वमपि रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक भवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिका केचित् स्वस्वप्रवेभ्योऽनन्तरमुद्भवस्य च्युत्वा च लभन्ते केचिन्नो लभन्ते

उस भव का स्वभाव ही ऐसा है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यग्गोणिक और मनुष्य, तिर्यग्गोणिक और मनुष्यों से अनन्तर उद्घर्तन करके क्या चक्रवर्ती हो सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । इस प्रकार तिर्यग्गोणिक और मनुष्य अनन्तर उद्घर्तन करके चक्रवर्तित्व नहीं प्राप्त कर सकता ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देव अपने भवों से उद्घर्तन करके चक्रवर्ती होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई होते हैं, कोई नहीं होते ।

चक्रवर्तित्व के समान बलदेवत्व का कथन भी समझना चाहिए, अर्थात् रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक, भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक

करीने ચક્રવર્તી પછું નથી પામતા, કેમકે એ ભવ નો સ્વભાવજ એવો છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! તિર્યગ્ગોણિક અને મનુષ્ય. તિર્યગ્ગોણિકો અને મનુષ્યોથી અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરીને શું ચક્રવર્તી થઈ શકે છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી એ પ્રકારે તિર્યગ્ગોણિક અને મનુષ્ય અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરીને ચક્રવર્તીત્વ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! શુ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ પોતપોતાના ભવોથી ઉદ્ધર્તન કરીને ચક્રવર્તી થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! કોઈ થાય કોઈ નથી થતા

ચક્રવર્તીત્વની સમાન દેવબલત્વનું કથન પણ સમજવું જોઈએ, અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પોતપોતાના ભવોથી અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરીને અથવા ચ્યુત થઈને બલદેવ થઈ શકે છે કોઈ નથી થતા. પણ

કિન્તુ-‘નવરં સર્કરાપ્રમાપૃથ્વીનેરદૃષ્ટિ લભેજ્જા’ ત્વરમ્-ચક્રવર્તિત્વમપેક્ષ્ય વિશેષસ્તુ શર્કરાપ્રમાપૃથ્વી નૈરયિકોઽપિ સ્વભવેભ્યોઽનન્તરમુદ્વૃત્ય ચલદેવત્વં લભે-પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ, ‘એવં વાસુદેવત્તં દોઢિતો પૃથ્વીરિતો વૈમાણિર્હિતોય અણુત્તરોત્રમાદયવજ્જેદિતો’ ત્વમ્-ચલદેવત્વોક્તીત્યા વાસુદેવત્વં દ્વાભ્યાં પૃથ્વીભ્યાં-રત્નપ્રમાશર્કરાપ્રમારૂપાભ્યાં રત્નપ્રમાપૃથ્વી નૈરયિકઃ કથિત્ શર્કરાપ્રમાપૃથ્વી નૈરયિકૃથ અનન્તરમુદ્વૃત્ય કથિશ્ચલમેત કથિન્નો લભેત, એવં વૈમાણિકેભ્યથ અણુત્તરોપપાતિકર્ષજેભ્યોઽનન્તરં ચ્યુત્વા પશ્ચાન્નુત્તરોપપાતિકર્ષજો વૈમાણિકો વાસુદેવત્વં લભેત કથિન્, કથિન્નો લભેત ‘સેસેનુ ણો ણદ્દે સપદ્દે’ શેષેષુ-વાલુકાપ્રમાપૃથ્વીરંકપ્રમાપૃતિ પશ્ચપૃથ્વીરૂપ તિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ વિજયવૈજયન્ત જયન્તાદિપશ્ચાન્નુત્તરોપપાતિકેષુ ચ દેવેષુ નાયમર્થઃ સાર્થઃ-નોક્તાર્થો ચુક્ત્યોપપન્નઃ, વાસુદેવત્વં નો લભેતેતિ ભાવઃ, ‘મંડલિચત્તં ચદેસત્તમા તેઝ્ઞવાઝવજ્જેદિતો’ માળ્ડલિકત્વં મળ્ડલાગ્રિપતિત્વમ્ અથઃ સત્તમપૃથ્વી તેજ-

અપને-અપને ભવોં સે અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરકે અથવા ચ્યુત હોકર ચલદેવ હો સકતે હૈં, કોઈ નહીં હોતે હૈં । મગર યદાં વિશેષતા યહ હૈ કિ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કા નારક ઓ અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરકે ચલદેવ પદ્વી પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ।

વાસુદેવ પદ્વી ઓ ચલદેવ પદ્વી કે સમાન કહના ચાહિય । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જૈસે રત્નપ્રમા ઓર શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કા કોઈ નારક ચલદેવ હો સકના હૈ ઉસી પ્રકાર વાસુદેવ ઓ હો સકતા હૈ । ઇતી પ્રકાર અનુત્તરવિમાનોં કો છોડ-કર શેષ વિમાનોં કે વૈમાણિક ઓ અપને-અપને ભવ સે ચ્યુત હોકર વાસુદેવત્વ પ્રાપ્ત કર સકતે હૈં । શેષ ભવોં સે આપ હુય જીવ વાસુદેવત્વ નહોં પ્રાપ્ત કરતે, અર્થાત્ વાલુકાપ્રમા આદિ પાંચ પૃથ્વીવિશેષોં સે, તિર્યગ્યોનિકોં સે, મનુષ્યોં સે તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત આદિ પાંચ અનુત્તર વિમાનોં સે આપ હુય જીવ અનન્તર ભવ સે વાસુદેવત્વ નહોં પ્રાપ્ત કર સકતે ।

માળ્ડલિક પદ તમસ્તમઃપ્રમા પૃથ્વી, તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક ભવોં

‘મંદલી’ વિશેષતા એ છે કે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારક પણ અનન્તર ઉદ્ધર્તન કરીને બલદેવ પદ્વી ભળવે છે

વાસુદેવ પદ્વી પણ બળદેવ પદ્વીનાં સમાન કહેવી જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા રત્નપ્રમા અને શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના કોઈ નારક બળદેવ થઈ શકે છે, એજ પ્રકારે વાસુદેવ પણ થઈ શકે છે એજ પ્રકારે અનુત્તર વિમાનોને છોડીને શેષ વિમાનોના વૈમાણિક પણ પોતપોતાના ભવથી ચ્યુત થઈને વાસુદેવત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે શેષ ભવોથી આવેલા જીવ વાસુદેવત્વ નથી પ્રાપ્ત કરતા, અર્થાત્ વાલુકાપ્રમા આદિ પાંચ પૃથ્વીવિશેષો તિર્યગ્યોનિકોથી, મનુષ્યોથી તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત આદિ પાંચ અનુત્તર વિમાનોથી આવેલા જીવ અનન્તર ભવથી વાસુદેવ પણ નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

માળ્ડલિક પદ તમસ્તમઃપ્રમા પૃથ્વી, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક ભવોને છોડીને

स्कायिकवायुकायिकवर्ज्येभ्यः सर्वेभ्योऽपि स्थानेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य लभेत किन्तु—‘सेनापतिरत्न-
यणत्तं गाढावहरयणत्तं वड्डहरयणत्तं पुरोहितरयणत्तं इत्थिरयणत्तं च एवंचैव’ सेनापतिरत्नत्वं
गाथापतिरत्नत्वं वार्द्धकिरत्नत्वं पौरोहित्यरत्नत्वम्, स्त्रीरत्नत्वञ्च एवञ्चैव—मण्डलाधिपतिस्त्रो-
त्तरीत्यैव अधःसप्तमपृथिवीतेजोऽग्न्यायुक्तायिकानुत्तरौपपातिकदेववर्ज्येभ्यः शेषेभ्यः सर्वेभ्यः स्था-
नेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य लभेत, तदेवाह—‘णवरं अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो’ नवरम्—पूर्वापेक्षया
विशेषस्तु अनुत्तरौपपातिकवर्ज्येभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य सेनापतिरत्नत्वादिकं लभेतेतिभावः, ‘आस-
रयणत्तं हत्थिरयणत्तं रयणप्रभाधो निरन्तरं जाव सहस्सारो’ अश्वरत्नत्वं हस्तिरत्नत्वञ्च रत्न-
प्रभात आरभ्य निरन्तरम्—अव्यवधानेन यावत्—शर्कराप्रभापृथिव्यादि सहस्रारदेवान्त स्थाने-
भ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य ‘अत्थेगए लभेज्जा, अत्थेगए नो लभेज्जा’ अस्त्येकः—कश्चिल्लभेत,
अस्त्येकः कश्चत् नो लभेत, किन्तु—‘चक यणत्तं छत्तरयणत्तं चम्परयणत्तं दंडरयणत्तं असिरयत्तं
मणिरयणत्तं कागणिरयणत्तं एएसिणं असुरकुमारेहिंतो आरद्ध निरन्तरं जाव ईसाणाओ उव-
कों छोडकर शेष सभी भवों से अनन्तर उद्धर्त्तन करके आए हुए जीव प्राप्त
कर लेते हैं ।

सेनापति रत्न, गाथापति रत्न, वार्द्धिकि रत्न, पुरोहितरत्न और स्त्रीरत्न के
विषय में भी इसी प्रकार समझना चाहिए, अर्थात् मण्डलिकत्व के समान
सातवीं पृथ्वी, तेजस्काय और वायुकाय एवं अनुत्तरौपपातिक देवों को छोड़कर
शेष सभी स्थानों से अनन्तर उद्धर्त्तन करके आए जीव प्राप्त कर सकते हैं ।
यही आगे कहते हैं—पूर्व की अपेक्षा विशेषता यह है कि अनुत्तरौपपातिकों को
छोड़कर शेष अनन्तर उद्धर्त्तन करके सेनापति रत्न आदि हो सकते हैं ।

चक्रवर्ती का अश्वरत्न एवं हस्तिरत्न पद रत्नप्रभा पृथ्वी से लेकर निरन्तर
सहस्रार देवलोक के देवों तक को अनन्तर उद्धर्त्तन करके प्राप्त हो सकता है ।
इन में से कोई उसे प्राप्त करते हैं, कोई नहीं करते ।

शेष अधा लवोथी अनन्तर उद्धर्त्तन करीने आवेला एव प्राप्त करे छे.

सेनापतिरत्न, गाथापतिरत्न, वार्द्धीरत्न, पुरोहितरत्न अने स्त्रीरत्नना विषयमां
पणु ओ प्रकारे समज्जुं लेधओ, अर्थात् मांडलिकत्वना समान सातमी पृथ्वी, तेजस्काय
अने वायुकाय तेमज्ज अनुत्तरौपपातिक देवाने छोडीने पाडीना अधा स्थानोथी अनन्तर
उद्धर्त्तन करीने आवेला एव प्राप्त करी शके छे. ओज्ज आगण कडे छे—पूर्वनी अपेक्षाओ
विशेषता ओ छे के अनुत्तरौपपातिकोने छोडीने शेष अनन्तर उद्धर्त्तन करीने सेनापति-
रत्न आदि थछ शके छे.

चक्रवर्तीना अश्वरत्न तेमज्ज हस्तिरत्न पद रत्नप्रभा पृथ्वीथी लधने निरन्तर सह-
स्रार देवलोकना देवा सुधीना अनन्तर उद्धर्त्तन करीने प्राप्त थछ शके छे. तेमनामांथी
कोण तेने प्राप्त करे छे कोण नथी करेना.

दाओ' चक्ररत्नत्वं छत्ररत्न वं चर्मरत्नत्वं दण्डरत्नत्वम् असिरत्नत्वं मणिरत्नं काकणिरत्नत्वम्
 एतेषां खलु असुरकुमारैभ्य आरभ्य निरन्तरम्—अव्यवधानेन यावत्—नागकुमार सुवर्णकुमार-
 अग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमारस्तनितकुमार दश भवनपति-
 वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानात् उपपातः—उत्पत्तिः, अवसेयः, 'सेसेहितो नो इणद्वे समद्वे'
 शेषेभ्यः—उपर्युक्तव्यतिरिक्तेभ्योऽनन्तरमुद्बृत्त्य नायमर्थः समर्थः—नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः,
 असुरकुमारादि भवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानव्यतिरिक्तेभ्य उद्बर्तनानन्तरं चक्र-
 रत्नादित्वेन नोत्पादसंभव इति भावः, नवमं रत्नद्वारं समाप्तम् ॥सू० ८॥

॥ उपपात विशेष वक्तव्यता ॥

मूलम्—अह भन्ते ! असंजयभविष्य दृष्ट्वा देवाणं अविराहियसंजमाणं
 विराहियसंजमाणं अविराहिसंजमासंजमाणं विराहियसंजमासंजमाणं
 असण्णी णं तावसा णं कंदप्पिया णं चरगपरिव्वयगा णं किव्वि-
 सिया णं तिरिच्छिया णं आजीविया णं आभिओगिया णं सलिंगी णं

चक्ररत्न, छत्ररत्न, चर्मरत्न, दण्डरत्न, असिरत्न, मणिरत्न और काकणी-
 रत्न, इनका असुरकुमारों से लगाकर निरन्तर नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्नि-
 कुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और
 स्तनितकुमार, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ऐशान देवलोक से
 उपपात हो सकता है । इनके अतिरिक्त अन्य सबों से अनन्तर उद्बर्तन करके
 आए हुए जीवों के लिए निषेध करना चाहिए । अर्थात् असुरकुमारादि भवन-
 पतियों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और सौधर्म-ऐशान देवलोकों के वैमानिकों
 को छोड़कर शेष का उद्बर्तन के अनन्तर चक्ररत्न आदि के रूप में उत्पाद
 होना संभव नहीं है ।

रत्नद्वार समाप्त

चक्ररत्न, छत्ररत्न, चर्मरत्न, दण्डरत्न, असिरत्न, मणिरत्न अने काकणीरत्न तेम
 असुरकुमारोथी नेडीने निरन्तर नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार,
 उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार अने स्तनितकुमार, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क
 तथा सौधर्म, ऐशान देवलोकथी उपपात यथं शक्ये छे, ओमना सिवाय अन्य लोकोथी
 अनन्तर उद्बर्तन करीने आवेला एवोने माटे निषेध करवे। नेछो। अर्थात् असुर-
 कुमारादि भवनपतियो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को, अने सौधर्म-ऐशान देवलोकैना वैमा-
 निकैने छोडीने पाडीनाना उद्बर्तन पछी चक्ररत्न आदिना इपमां उत्पाद थवे। संलवित नथी

रत्नद्वार समाप्त

दंसणवावणगाणं देवलोगेसु उववज्जमाणं कस्स कहिं उववाओ
पणत्तो ? गोयमा ! असंजयभवियदव्वदेवाणं जहण्णेणं भवणवासीसु,
उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु, अविराहियसंजमाणं जहण्णेणं सोहम्म
कप्पे उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे, विराहियसंजमाणं जहण्णेणं भवणवा-
सीसु उक्कोसेणं सोहम्म कप्पे, अविराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं सोह-
म्म कप्पे, उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे, विराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं
भवणवासीसु उक्कोसेणं जोइसिएसु, असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासीसु
उक्कोसेणं वाणमंतरेसु, तावसाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं
जोइसिएसु, कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सोहम्म कप्पे,
चरगपरिवायगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे,
किव्विसियाणं जहण्णेणं सोहम्म कप्पे उक्कोसेणं लंतए कप्पे, तिरिच्छि-
याणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे, आजीवियाणं
जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे, एवं आभिओगाण वि,
सलिंगीणं दंसणवावणगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं उव-
रिमगेवेज्जएसु ॥सू० ९॥

छाया-अथ भदन्त ! असंयत भव्यद्रव्यदेवानाम् अविराधितसंयमानां विराधितसंय-
मानाम् अविराधितसंयमासंयमानां विराधितसंयमासंयमानाम् असंज्ञिनां तापसानां कान्द-

उपपातविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थ-(अहं) अथ (भंते !) हे भगवन् ! (असंजय भविय दव्वदेवाणं
असंयत भव्य द्रव्य देव-जो असंयमी आगे जाकर देव होने वाले हैं
(विराहिय संजमाणं) जिन्होंने वे संयमकी विराधना की (अविराहियसंजमासं-
जमाणं) संयमासंयम की विराधना नहीं किए हुए (विराहियसंजमासंजमाणं)

उपपात विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अहं) अथ (भंते !) भगवन् ! (असंजय भविय दव्वदेवाणं) असंयत भव्य
द्रव्य-जो असंयमी आगे जाकर देव बनार है (अविराहिय संजमाणं) जेओओ संयमनी
विराधना नथी करी (विराहिय संजमाणं) जेओओ संयमनी विराधना करी छे (अविराहिय
संजमा संजमाणं) संयमा संयमनी विराधना न करेदा (विराहिय संजमासंजमाणं) संय-

पिकानाम् चरकपरिव्राजकानां किल्बिषिकाणां विरश्चाम् आजीवरूनाम् आभियोगिकानां
सलिङ्गिनाम्, दर्शनव्यापन्नकानां दे. लोकेषु उपपद्यमानानां कस्य कुत्र उपपातः प्रज्ञप्तः ?
गौतम ! असंयतभव्यद्रव्यदेवानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन उपरितनग्नैवेयकेषु,
अविराहितसंयमानां जघन्येन सौधर्मे कल्पे उत्कृष्टेन सार्थसिद्धे विराधितसंयमानां जघ-
न्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सौधर्मे कल्पे, अविराधितसंयमासंयमानां जघन्येन सौधर्मे कल्पे,
उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे, विराधितसंयमासंयमानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ज्योति-

संयमासंयम की विराधना किए हुए (असंणीणं) असंज्ञी (तावसाणं) तापस
(कंदप्पियाणं) कांदर्पिक-हास-परिहास करने वाले चरणदन्त (चरणपरिव्याय-
गाणं) चरक परिव्राजक (किल्बिषियाणं) किल्बिषिक (तिरिच्छियाणं) देशविर-
तिर्यचोका (आजीवियाणं) आजीविक-गोशालक के मतानुयायी (आभियोगि-
याणं) आभियोगिक-विद्यामंत्र आदि का प्रयोग करने वाले (सलिङ्गीणं) साधु-
लिंग वाले (दंसणवावणगाणं) सम्यन्दर्शन का वमन करने वाले (देवलोएसु)
देवलोकों में (उववज्जमाणाणं) उत्पन्न होने वालों का (कस्स) किसका (कहिं)
कहां (उववाओ) उपपात (पणत्तो) कहा है

(गोयमा !) हे गौतम ! (असंजय भविद्व्यदेवाणं) असंयत भव्य द्रव्य देवों
का (जहण्णेणं भवणवासीसु) जघन्य भवनवासियों में (उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्ज-
एसु) उत्कृष्ट उपरीग्नैवेयकों में (अविराहियसंजमाणं जहस्सेणं, सोहम्मे कप्पे
उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे) संयम की विराधना न करने वालों का जघन्य सौधर्म कल्प
में, उत्कृष्ट सार्थसिद्ध में (विराहियसंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्को-
सेणं सोहम्मे कप्पे) संयम की विराधना करने वालों का जघन्य भवनवासियों में,

भासंयमनी विराधना करना (असंणीणं) असंज्ञी (तावसाणं) तापस (कंदप्पियाणं)
कांदर्पिक-हास परिहास करना चरणदन्त (चरणपरिव्यायगाणं) चरक परिव्राजक (किल्बि-
षियाणं) किल्बिषिक (तिरिच्छियाणं) देशविरत तिर्यचना (आजीवियाणं) आजीविक-गोशालकना
मतानुयायी (आभिनियोगियाणं) आभिनियोगिक विद्यामंत्र आदिना प्रयोग करना (सलिङ्गीणं)
साधुलिंगवाणा (दंसणवावणगाणं) सम्यन्दर्शननुं वमन करना (देवलोएसु) देवलोकमां;
(उववज्जमाणाणं) उत्पन्न बनाना (कस्स) कोना (कहिं) कथा (उववाओ) उपपात (पणत्ता) कथो छे.

(गोयमा) हे गौतम ! (असंजय भविय द्रव्यदेवाणं) असंयत लव्य द्रव्य देवाना
(जहण्णेणं भवणवासीसु) जघन्य भवनवासियोंमां (उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु) उत्कृष्ट उपरीम
ग्नैवेयकोमां (अविराहियसंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे, उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे) संयमनी
विराधना न करना (अना) जघन्य सौधर्म कल्पमां, उत्कृष्ट सार्थ सिद्धमां (विराहिय
संजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे) संयमनी विराधना करना (अना)
जघन्य भवनवासियोंमां, उत्कृष्ट सौधर्म कल्पमां (अविराहिय संजमासंजमाणं) संयमासंय-

क्लेशेषु, असंज्ञिनां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन वानव्यन्तरेषु, तापसानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ज्योतिष्केषु कान्दर्पिकाणां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सौधर्मे कल्पे चर-
कपरिव्राजकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ब्रह्मलोके कल्पे, किल्बिषिकाणां जघन्येन सौधर्मे कल्पे, उत्कृष्टेन लान्तके कल्पे, तिरिश्चां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सहस्रारे कल्पे, आजीविकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे, एवम् आभियोगिकानामपि, सल्लिङ्गिनां दर्शनव्यापन्नकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन उपरितग्रैवेय्येषु ॥ सू० ९ ॥

उत्कृष्ट सौधर्म कल्प में (अविराहिय संजमासंजमाणं) संयमासंयम की विराधना न करने वालों का (जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे) जघन्य सौधर्म कल्प में (उक्कोसेणं अच्युए कप्पे) उत्कृष्ट अच्युत कल्प में (विराहियसंजमा संजमाणं) संयमसंयम की विराधना करने वालों का (जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ज्योतिष्कों में (असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं वाणमंतरेसु) असंज्ञियों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट वानव्यन्तरो में (तावसाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) तापसों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ज्योतिष्कों में (कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे) कान्दर्पिकों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ब्रह्मलोक कल्प में (किल्बिसियाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे, उक्कोसेणं लंतए कप्पे) किल्बिषिकों का जघन्य सौधर्म कल्प में, उत्कृष्ट लान्तक कल्प में (तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे) देशविरत तिर्यचो का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट सहस्रार कल्प में (आजीवियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं अच्युए कप्पे) आजीविकों का जघन्य भवन-

मीनी विराधना न करनाशब्धाना (जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे) जघन्य सौधर्म कल्पमां (उक्कोसेणं अच्युए कप्पे) उत्कृष्ट अच्युत कल्पमां (विराहिय संजमासंजमाणं) संयमासंयमानी विराधना करनाशब्धाना (जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) जघन्य भवनवासियोंमां, उत्कृष्ट ज्योतिष्केमां (असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासिसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसु) असंज्ञीयाना जघन्य भवनवासियोंमां, उत्कृष्ट वानव्यन्तरीमां (तावसाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) तापसीयाना जघन्य भवनवासियोंमां, उत्कृष्ट ज्योतिष्केमां (कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे) कान्दर्पिकीणुं जघन्य भवनवासियोंमा उत्कृष्ट ब्रह्मलोके कल्पमां (किल्बिसियाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं लंतए कप्पे) किल्बिषिकीयाना जघन्य सौधर्म कल्पमां उत्कृष्ट लान्तके कल्पमां (तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे) देश विरत तिर्यचीयाना जघन्य भवनवासी, उत्कृष्ट सहस्रार नामना कल्पमां (आजीवियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं अच्युए कप्पे) आजीविकीयाना जघन्य भवनवासियोंमां, उत्कृष्ट अच्युत कल्पमां (एवं आभियोगाण वि) एव प्रकाशे अभियोगीयाना

टीका-अथोपपातगतं किञ्चिद् वैशिष्ट्यं प्रतिपादयितुमाह-‘अहं भन्ते ! असंजयभविष्य-
द्व्यदेवाणं’ हे भदन्त ! अथ-असंयतभव्यद्रव्यदेवानाम्-असंयताः-चरणपरिणामरहिता ये
भव्याः-देवत्वयोग्यतावन्तः, अत एवाह द्रव्यदेवाः, तथा च असंयताश्च ये भव्यास्ते च ते
द्रव्यदेवाश्चेति असंयतभव्य द्रव्यदेवास्ते चात्र मिथ्यादृष्टय एवाभव्या भव्यावा श्रमणगुणधारिणः
सकल सामाचार्यनुष्ठानवन्तो द्रव्यलिङ्गधारकाः असंयतभव्यद्रव्यदेवपदेन अवसेयाः, तेषामप्यत्र
निखिलकेवलक्रियाप्रभावात् उपरितनग्रैवेयकेषु उत्पादसंभवात्, अग्रे वक्ष्यमाण उपरितन-
ग्रैवेयकेषूपपातो नो विरुद्धः, नतु तत्पदेन असंयत सम्यग्दृष्टयो ग्रहीतव्याः, सम्यग्दृष्टीनां
देशविरतानामपि उपरितनग्रैवेयकेषु उत्पादासंभवात्, देशविरत श्रावकाणामपि अच्युतादूर्ध्व-
वासियों में, उत्कृष्ट अच्युत कल्प में (एवं आभिओगाण वि) इसी प्रकार
आभियोगिकों का भी (सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु,
उक्कोसेणं उवरिमगेविज्जएसु) स्वलिंगी, दर्शन का वमन कर देने वालों का
जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ऊपरी ग्रैवेयकों में

टीकार्थ-अथ उपपात संबंधी कुछ विशेष वक्तव्यसा प्ररूपित की जाती है
गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंयत भव्य द्रव्य देव अर्थात् जो चारित्र परि-
णाम से रहित किन्तु देव पर्याय की योग्यता वाले होने के कारण द्रव्य देव हैं।
यहां मिथ्यादृष्टियों का ही ग्रहण करना चाहिए, चाहे वे भव्य हो अथवा
अभव्य हो। वे श्रमणगुणधारक हों, सकल सामाचारी का अनुष्ठान करने वाले
एवं द्रव्यलिंगधारी हों वही असंयत भव्य द्रव्य देव यहां समझने चाहिए।
केवल समस्त क्रियाओं के प्रभाव से उनका ऊपरी ग्रैवेयको में उत्पाद हो सकता
है। अतएव आगे कहा जाने वाला ऊपरी ग्रैवेयको में उपपात विरुद्ध नहीं है।
इस शब्द से असंयतसम्यग्दृष्टियों का ग्रहण नहीं करना चाहिए। सम्यग्दृष्टियों

पणु (सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं उवरिमगेविज्जएसु) स्वलिंगी,
दर्शननुं वमन करी देनावाणाओना जघन्य भवनवासियोंमां उत्कृष्ट ऊपरीग्रैवेयकोमां।

टीकार्थ-हवे उपपात संबंधी कुछ विशेष वक्तव्यता प्ररूपित कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंयत भव्य द्रव्य देव अर्थात् जो चारित्र परि-
णामही रहित किन्तु देवपर्यायनी योग्यतावाणा होवाने कारणे द्रव्य देव छे, अही मिथ्या
दृष्टियोंनुं न अक्षय करवु नैछे. पछी ते भव्य होय अथवा अभव्य होय तेओ
श्रमण गुणधारक होय, सकल सामाचारीनु अनुष्ठान करनारा द्रव्य लिंगधारी होय, तेन
असंयत भव्य द्रव्यदेव अही समझवा नैछे. केवण समस्त क्रियाओना प्रभावथी
तेमना उपरना ग्रैवेकोमा उत्पाद थठं शके छे.

तेथी न आगण छडेवामां आवनारा उपरी ग्रैवेयकोमां उपपात विरुद्ध नथी. आ
शब्दथी असंयत सम्यग्दृष्टियोंनुं अक्षय न करवु नैछे, सम्यग्दृष्टियोंनुं के न देश विरत

मुत्पादाभावात्, एवम्—‘अविराहिय संजमाणं’ अविराधितसंयमानाम्—दीक्षाकालमारभ्यास्खलित चारित्रपरिणामानाम् संज्वलितकषायप्रभावात् प्रमत्तगुणस्थानवशाद्वा किञ्चिन्मायादि दोषसंभवनपि सर्वदा अनासेवितचरणोपघातानाम्, तथा ‘विराहियसंजमाणं’—विराधित संयमानाम्—विराधितः—सर्वथा छिन्नो नतु प्रायश्चित्ताभ्युपपण्या पुनः संहितः संयमो यैस्ते विराधितसंयमा स्तेषाम्, एवम्—‘अविराहियसंजमासंजमाणं’—अविराधितसंयमासंयमानाम्—अभ्युपपत्तिकालादारभ्याच्छिन्नदेशविरतिपरिणामानां श्रावकाणां श्रमणोपवासकानाम् तथा ‘विराहियसंजमासंजमाणं’ विराधितसंयमासंयमानाम्—विराधितः—सर्वात्मना खण्डितो न पुनः प्रायश्चित्ताभ्युपगमेन नूतनीकृतः संयमासंयमो यैस्ते विराधितसंयमाऽसंयमास्तेषाम्, एवम्—‘असंजणीणं’ असंज्ञिनाम्—मनोलब्धिशून्यानाम् अकामनिर्जरायुक्तानाम्, एवम् ‘ताव-

का, जो देशविरत हैं उनका भी ऊपरी त्रैवेयकों में उत्पाद होना संभव नहीं है, क्योंकि देशविरत श्रावकों का भी अच्युत देवलोक से ऊपर उत्पाद नहीं होता

अविराधित संयम वे कहलाते हैं जिनका चारित्र दीक्षाकाल से लेकर कभी स्खलित न हुआ हो। संज्वलनकषाय के प्रभाव से अथवा प्रमत्त संयत गुणस्थान के प्रभाव से किञ्चित् माया आदि दोषों की संभावना होने पर भी चारित्र का घात न किया हो।

विराधित संयम वे हैं जिन्होंने संयम की सर्वथा—पूर्णतया विराधना कर दी हो और फिर प्रायश्चित्त लेकर उसकी शुद्धि भी न की हो।

जिन श्रावकों ने देशविरति का अंगीकार करने के समय से कभी विराधित न किया हो, वे अविराधित संयमासंयम कहलाते हैं जिन्होंने अपने संयमासंयम को अर्थात् देशविरति को खण्डित कर दिया हो, वे विराधित संयमासंयम कहे जाते हैं, जिन्होंने प्रायश्चित्त लेकर उसे पुनः शुद्ध भी न किया हो।

छे, तेमने पणु उपरीत्रैवेयकोमां उत्पाद थवे। संभव नथी. केमके देशविरत श्रावकोना पणु अच्युत देवलोकाथी उपर उत्पाद नथी थते।

अविराधित संयम अे छडेवाय छे, जेमनुं चारित्र दीक्षाकालाथी लछ ने क्यारेय स्खलित न थयुं होय. संज्वलन कषायना प्रभावथी अथवा प्रमत्तसंयत गुणस्थानना प्रभावथी किञ्चित् माया आदि दोषोनी संभावना होवा छतां पणु चारित्र्यने घात न कर्यो होय.

विराधित संयम ते छे जेअेअे संयमनी सर्वथा—पूर्ण विराधना करी दीधी होय अने पछी प्रायश्चित्त लछने तेनी शुद्धि पणु न करी होय.

जे श्रावकोअे देशविरतिने अंगीकार करवाना समयथी क्यारेय विराधित न करेल होय, तेअे अविराधित संयमासंयम छडेवाय छे. जेअेअे पोताना संयमने अर्थात् देशविरतिने अंशित न करी दिधेल होय—तेअे विराधित संयमासंयम छडेवाय छे, जेअेअे प्रायश्चित्त लछने तेने करी शुद्ध पणु न कर्युं होय. जे मनोलब्धिथी शून्य छे अने अकाम निर्जरा करे छे, तेअे असंज्ञी छडेवाय छे. तापसनी मतलब अही भावतपस्वीयोथी छे जेअे अरी पडेला

સાળં' તાપસાનામ્-પરિશ્રીણપત્રાદ્યુપભોગાનામ્ ચાલતપસ્વિનામ્, એવમ્-'કંદર્પિયાણં' કાન્દર્પિકાનામ્-કન્દર્પઃ-પરિહાસોઽસ્તિ એવામિતિ, તેન વા ચે ચરન્તિ તે કાન્દર્પિકાઃ, તે ચ વ્યવહારતશ્ચરણવન્ત એવ કન્દર્પકૌકુચ્યાદિવિધાયકાસ્તૈષામ્-'ચરકપરિત્રાજકાનામ્-ચરકાઃ કચ્છોટકાદયઃ, પરિત્રાજકાઃ-કપિલમુનિં સુનવઃ, ઘાટિષેક્ષોપજીવિન સ્ત્રિદણ્ડિનો વા ચરકપરિત્રાજકાસ્તૈષામેવમ્-'કિલ્બિસિયાણં' કિલ્બિષિકાનામ્-કિલ્બિષં-પાપમસ્તિ એણં તે કિલ્બિષિણ સ્તે એવ કિલ્બિષિકાસ્તૈ ચ વ્યવહારતશ્ચરણશાલિન એવ જ્ઞાનાદ્યવર્ણવાદિનો ભવન્તિ તેષામ્, 'તિરિચ્છિયાણં'-તૈરશ્ચિકાનામ્-તિર્યગ્મિર્ગત્વાદિભિર્જીવાનામ્ એવમ્-'આજીવિયા' આજીવિકાનામ્-અજીવન્તિ ચે અવિવેકેન લબ્ધિપૂજાભ્યાત્યાદિભિશ્ચરણાદીનિ ઇત્યા-વીવિકાઃ, ગોશાલકમાતાનુયાયિનઃ પાંચણ્ડિનો વા આજીવિકાસ્તૈષામ્, એવમ્-'આભિયોગિયાણં' આભિયોગિકાનામ્-અભિયોગઃ-વિદ્યામન્ત્રતન્ત્રાદિભિઃ પરેષાં વશી-

જો મનોલબ્ધિ સે શૂન્ય હૈં ઓર અકામ નિર્જરા કરતે હૈં, વે અસંજી કહલાતે હૈં । તાપસ કા મતલબ યહાં ઉન ઉન ચાલતપસ્વિયોં સે હૈં જો ક્ષડે હુએ પત્તોં આદિ કા ઉપયોગ કરતે હૈં । કન્દર્પ કા અર્થ હૈ-પરિહાસ જો હંસી-દિલ્લગી કા આચરણ કરતે હૈં વે કાન્દર્પિક કહલાતે હૈં । વે વ્યવહાર સે ચારિત્ર વાલે હી યહાં સમજ્ઞને ચાહિએ । કચ્છોટક આદિ કો ચરક કહતે હૈં । કપિલ મુનિ કે અનુયાયી પરિત્રાજક કહલાતે હૈં । અથવા ઘાટો કે સાથ જો ભિક્ષચર્યા કરતે હૈં ઓર ત્રિદણ્ડધારી હોતે હૈં, વે ચરક પરિત્રાજક સમજ્ઞને ચાહિએ । કિલ્બિષ અર્થાત્ પાપ વાલે જો હૈં વે કિલ્બિષિક । યહ વ્યવહાર સે ચારિત્ર ધારી હી લેને ચાહિએ જો જ્ઞાનાદિકા અવર્ણવાદ કરતે હૈં । જો અવિવેકપૂર્વક લબ્ધિ, પૂજા, ભ્યાતિ આદિ કે લિએ ચારિત્ર કા પાલન કરકે આજીકા કરે વે આજીવિક, અથવા જો ગોશાલક કે મતાનુયાયી પાંચણ્ડી હોં, વે આજીવિક કહલાતે હૈં, વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર આદિ સે દૂસરોં કા વશીકરણ કરના અભિયોગ કહલાતા હૈ । જો અભિયોગ કરે વે

પાંદડાનો ઉપયોગ કરે છે. કન્દર્પનો અર્થ છે-પરિહાસ. જેઓ હાંસી મસ્કરીતું આચરણ કરે છે, તેઓ કાન્દર્પિક કહેવાય છે. તેઓ વ્યવહારથી ચારિત્રવાળા જ અહીં સમજવા બેઠ્યા છે. કચ્છોટક વિગેરેને ચરક કહે છે. કપિલમુનિના અનુયાયી પરિત્રાજક કહેવાય છે. અથવા ઘાટીની સાથે જે ભિક્ષાચર્યા કરે છે અને ત્રિદણ્ડધારી હોય છે તેઓ ને પરિત્રાજક સમજવા બેઠ્યા છે. કિલ્બિષ અર્થાત્ પાપનાળા જે છે તેઓ કિલ્બિષિક છે. અહીં વ્યવહારથી ચારિત્રધારી જ લેવા બેઠ્યા છે જે જ્ઞાનાદિનો અવર્ણવાદ કરે છે. ગાય, ઘોડા આદિને તિર્યચ પચેન્દ્રિય કહે છે.

જે અવિવેકપૂર્વ લબ્ધિ, પૂજા, ખ્યાતિ આદિને માટે ચારિત્રનું પાલન કરીને આજીવિકા કરે તેઓ આજીવિક અથવા જે ગોશાલકના મતાનુયાયી પાંચણ્ડી હોય, તે આજીવિક કહેવાય છે. વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર આદિ વડે બીજા ઓળું વશીકરણ કરવું અભિયોગ

કરણાદિઃ સોઽસ્તિ એવામ્, તે અભિયોગિનઃ, તેન વા યે ચરન્તિ તે આભિયોગિકાસ્તે ચ વ્યવહારતશ્ચરણશાક્તિન એવ મન્ત્રાદિપ્રત્યોક્તારો ભવન્તિ, અભિયોગશ્ચ દ્રવ્યભાવભેદેન દ્વિવિધો ભવતિ, તથા ચોક્તમ્—‘દુવિદ્યો સ્વલુ અભિયોગો દવ્વે ભાવેય હોઈ નાયવ્વો । દવ્વંમિ હોંતિ જોગા વિજ્ઞામંતાયભાવમ્મિ’ દ્વિવિધઃ સ્વલ્વભિયોગો દ્રવ્યે ભાવે ચ ભવતિ જ્ઞાત-વ્યઃ । દ્રવ્યે ભવન્તિ યોગા વિદ્યામન્ત્રાશ્ચ ભાવે ॥૧॥ ઇતિ, તેષામ્ આભિયોગિકાનામ્ એવમ્—‘સલિંગી’ સલિંગિકાનામ્—રજોહરણમુલ્લસિકાદિ સાધુ ચિહ્નવતામ્, પુનઃ કિં વિદ્યા-નામિત્યાહ—‘દંસણવાવણ્ણગાણં’ દર્શનવ્યાપન્નકાનામ્—દર્શનમ્—સમ્યક્ત્વમ્, વ્યાપન્નં વિનષ્ટં યેષાં તે તથાવિદ્યાસ્તેષામ્—સમ્યક્ત્વરહિતાનામ્, નિહ્વનામિત્યર્થઃ, એવમ્—‘દેવલોગેસુ ઉવવજ્જ-માણાણં કસ્સ કહિં ઉવવાઓ પણ્ણત્તો ?’ દેવલોકેષુ ઉપપદ્યમાનાનાં મધ્યે કસ્ય જીવસ્ય કુત્ર સ્થાને ઉપપાતઃ—ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞાતઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ?’ હે ગૌતમ ! ‘અસંજયમવિયદવ્વ-દેવાણં’ અસંયત ભવ્યદ્રવ્યદેવાનામ્ ‘જહણ્ણેણં ભવણવાસીસુ ઉક્કોસેણં ઉવરિમગેવેજ્જણસુ’ જઘન્યેન ભવનવાસિષુ ઉત્કૃષ્ટેન ઉપરિતનગ્રૈવેયકેષુ ઉત્પાદઃ સંભવતિ ‘અવિરાદિય સંજમાણં જહણ્ણેણં સોહમ્પે કપ્પે, ઉક્કોસેણં સવ્વટ્ઠસિદ્ધે’ અવિરાધિતસંયમાનાં જઘન્યેન સૌધર્મે કલ્પે,

આભિયોગિક કહે જાતે હૈં । વે વ્યવહાર સે ચારિત્રવાન્ કિન્તુ મંત્ર આદિ કા પ્રયોગ કરને વાલે યહાં લેને ચાહિયે । અભિયોગ દો પ્રકાર કા હોતા હૈં—દ્રવ્ય અભિયોગ ઓર ભાવ—અભિયોગ । કહા ઓ હૈં—‘દ્રવ્યાભિયોગ ઓર ભાવાભિયોગ’ કે ભેદ સે અભિયોગ દો પ્રકાર કા હૈં । દ્રવ્યાભિયોગ હૈં ઓર ભાવાભિયોગ વિદ્યા ઓર મંત્ર હૈં । સલિંગી યા સ્વલિંગી અર્થાત્ રજોહરણ તથા મુલ્લસિકા આદિ સાધુ કે ચિહ્નો સે જો યુક્ત હો મગર જો સમ્યક્ત્વ કા વમન કર ચુકે હો અર્થાત્ સમ્યક્દર્શન સે રહિત હો । યે સઘ પૂર્વોક્ત યદિ દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હો તો ડનમેં સે કૌન કિસ દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંયતભવ્ય દ્રવ્ય દેવ કા જઘન્ય ઉત્પાદ ભવનવસિયો મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદ ઉપર કે ગ્રૈવેયકોં તક હોતા હૈં । અવિરાધિત સંયમો

કહેવાય છે. જે અભિયોગ કરે તેઓ આભિયોગિક કહેવાય છે. તેઓ વ્યવહારથી ચારિત્ર-વાન્ પરન્તુ મંત્ર આદિના પ્રયોગ કરવાવાળા અહીં લેવા નોંધ્યો. અભિયોગ બે પ્રકારનો હોય છે—દ્રવ્ય અભિયોગ અને ભાવ અભિયોગ કહ્યું પણ છે—દ્રવ્યાભિયોગ અને ભાવાભિયોગ વિદ્યા અને મંત્ર છે. સલિંગી અગર સ્વલિંગી અર્થાત્ રજોહરણ તથા મુળપત્તિ આદિ સાધુના ચિહ્નોથી જે યુક્ત હોય, પણ જે સમ્યક્ત્વનું વમન કરી ચૂકેલ હોય અર્થાત્ સમ્યક્દર્શનથી રહિત હોય. આ બધા પૂર્વોક્ત દેવલોકમાં જે ઉત્પન્ન થાય તો તેમનામાંથી કોણ કયા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંયત ભવ્ય દ્રવ્યદેવનું જઘન્ય ઉત્પાદ ભવનવાસિયોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદ ઉપરના ગ્રૈવેયકો સુધી થાય છે, અવિરાધિત સંયમોની ઉપત્તિ જઘન્ય

ઉત્કૃષ્ટેન સર્વાર્થસિદ્ધે ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ 'વિરાદિયસંજમાણં જહણ્ણેણં ભવણવાસીસુ ઉક્કોસેણં સોહમ્મે કપ્પે' વિરાધિતસંયમાનાં જઘન્યેન ભવનવાસિણુ ઉત્કૃષ્ટેન સૌધર્મે કલ્પે ઉત્પાદઃ, પ્રજ્ઞસઃ, 'અવિરાદિયસંજમાસંજમાણં જહણ્ણેણં સોહમ્મે કપ્પે ઉક્કોસેણં અચ્ચુત્ત કપ્પે' અવિરાધિતસંયમાસંયમાનાં જઘન્યેન સૌધર્મે કલ્પે, ઉત્કૃષ્ટેન અચ્યુતે કલ્પે ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'વિરાદિયસંજમાસંજમાણં જહણ્ણેણં ભવણવાસીસુ ઉક્કોસેણં જોહ્સિણસુ' વિરાધિતસંયમાસંયમાનાં જઘન્યેન ભવનવાસિણુ ઉત્કૃષ્ટેન જ્યોતિષ્કેણુ ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'અસણ્ણીણં જહણ્ણેણં ભવણવાસીસુ ઉક્કોસેણં વાણમંતરેસુ' - અમંજિનાં જઘન્યેન ભવનવાસિણુ ઉત્કૃષ્ટેન વાનવ્યન્તરેણુ મધ્યે ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'તાવસાણં જહણ્ણેણં ભવણવાસીસુ ઉક્કોસેણં જોહ્સિણસુ' તાપસાનાં જઘન્યેન ભવનવાસિણુ ઉત્કૃષ્ટેન જ્યોતિષ્કેણુ ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'કંદપ્પિયાણં જહણ્ણેણં ભવણવાસિણુ ઉક્કોસેણં સોહમ્મે કપ્પે' કાન્દર્પિકાણાં જઘન્યેન ભવનવાસિણુ ઉત્કૃષ્ટેન સૌધર્મે કલ્પે ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'ચરકપરિવ્રાજકાણં જહણ્ણેણં ભવણવાસિણુ ઉક્કોસેણં વંમલોણ કપ્પે' ચરકપરિવ્રાજકાનાં જઘન્યેન ભવનવાસિણુ ઉત્કૃષ્ટેન વ્રહ્મલોકે કલ્પે ઉત્પાદઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'કિલ્લિવિકાણં જહણ્ણેણં સોહમ્મે કપ્પે ઉક્કોસેણં લંતણ કપ્પે' કિલ્લિવિકાણાં પાપવિશેષવતાં જઘન્યેન સૌ-

કી ઉત્પત્તિ જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થસિદ્ધ કલ્પ મેં કહી ગઈ છે. વિરાધિતસંયમો' કા ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયો' મેં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ નામક કલ્પ મેં હોતા છે. જિન્હોને અપને સંયમાસંયમ કી અર્થાત્ દેશ ચારિત્ર કી વિરાધના નહીં કી છે, ડનકા જઘન્ય ઉત્પાદ સૌધર્મ કલ્પ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદ અચ્યુત કલ્પ મેં કહા ગયા છે. સંયમાસંયમ કી વિરાધના કરને વાલો કા જઘન્ય ભવનવાસિયો' મેં, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કો મેં ઉત્પાદ હોતા છે. અસંજિયો' કા ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયો' મેં, ઉત્કૃષ્ટ વાનવ્યન્તરો મેં હોતા છે. તાપસો કા ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયો' મેં ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કો' મેં કહા ગયા છે. કાન્દર્પિકો' કા ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયો' મેં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ કલ્પ મેં ઉત્પાદ હોતા છે. ચરક પરિવ્રાજકો' કા જઘન્ય ભવનવાસિયો' મેં, ઉત્કૃષ્ટ વ્રહ્મલોક મેં ઉત્પાદ કહા છે. કિલ્લિવિકો' કા ઉત્પાદ જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પ મેં, ઉત્કૃષ્ટ લાન્તક

સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થસિદ્ધ કલ્પમાં કહેલ છે. વિરાધિત સંયમે નો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ નામક કલ્પમાં થાય છે. જેઓએ પોતાના સંયમાસંયમની અર્થાત્ દેશ ચારિત્રની વિરાધના કરેલી નથી, તેમનો ઉત્પાદ જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદ અચ્યુત કલ્પમાં કહેલો છે. સંયમાસંયમની વિરાધના કરનારાઓનો જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પાદ થાય છે. અસંજિયોનો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ વાનવ્યન્તરોમાં થાય છે તાપસોનો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કોમાં કહેવાયેલ છે. કાન્દર્પિકોના જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ કલ્પમાં ઉત્પાદ થાય છે, ચરકપરિવ્રાજકોનો જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં,

धर्मे कल्पे उत्कृष्टेन लान्तके कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सहस्रारे कप्पे' तैरश्विकानाम्-तिर्यग्योनिकजीवानां जघन्येन भवणवासीषु उत्कृष्टेन सहस्रारे कल्पे 'आजीविणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं अच्युए कप्पे' आजीविकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः 'एवं अ भिओगाण वि' एवम्-आजीविकोक्तरीत्या आभियोगिकानामपि जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'सल्लिगीणं दंसणं भावणगाणं भवणवासीसु उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु' सल्लिङ्गिनां दर्शनव्यापन्नाकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन उपरितनग्नैवेयकेषु उत्पादः प्रज्ञप्त इति भावः ॥ सू० ९ ॥

असंख्यायुक्तव्यता

मूलम्-कइविहे णं भंते ! असणियाउए पणत्ते ? गोयमा ! चउ-विहे असणियाउए पणत्ते, तं जहा-नेरइय असणियाउए जाव देव असणियाउए, असण्णीणं भंते ! जीवे किं नेरइयाउयं पकरेइ जाव देवाउयं पकरेइ ? गोयमा ! नेरइयाउयं पकरेइ जाव देवाउयं पकरेइ, नेरइयाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पलिओदमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ, एवं म गुस्ताउयं पि, देवाउयं जहा-नेरइयाउयं एयस्स णं भंते ! नेरइअसणि यथाउयस्स जाव देव असणियाउयस्स

कल्प में कहा है। गाय घोडा आदि तिर्यचो का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट सहस्रार कल्प में उत्पाद कहा है। आजीविकों की उत्पत्ति भवनवासियों में, उत्कृष्ट अच्युत कल्प में होती है। इसी प्रकार आभियोगिकों की भी जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट अच्युत कल्प में उत्पत्ति होती है। जो सल्लिगी हैं मगर सम्यक्त्व से भ्रष्ट हैं, उनका उत्पाद जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट उपर के ग्रैवेयको में होता है।

उत्कृष्ट प्रक्षलोक्षमां उत्पाद कहेल छे. त्रिदिगपक्षोना उत्पाद जघन्य सौधर्मा कल्पमा. उत्कृष्ट लान्तक कल्पमां कहेल छे. गाय, घोडा आदि तिर्यच्यना जघन्य लवनवासियोमां, उत्कृष्ट सहस्रार कल्पमां उत्पाद कहेल छे, आजीविकोनी उत्पत्ति जघन्य लवनवासियोमां, उत्कृष्ट अच्युत कल्पमां थाय छे. ओज प्रकारे आभियोगिकोनी पणु जघन्य लवनवासियोमां, उत्कृष्ट अच्युत कल्पमा उत्पत्ति थाय छे ओजो सल्लिगी छे पणु सम्यक्त्वथी भ्रष्ट छे तेभनो उत्पाद जघन्य लवनवासियोमां, उत्कृष्ट उपरना ग्रैवेयकोमां थाय छे.

કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા !
ગોયમા ! સઠવત્થોવે દેવ અસણિયાડણ મળૂસઅસણિયાડણ અસંઘે-
જ્જગુણે, તિરિવ્વજોણિયઅસણિઆડણ અસંઘેજ્જગુણે નેરહય અસણિ
આડણ અસંઘેજ્જગુણે ॥સૂ. ૧૦॥

પણવણાણ વીસડમં પયં સમત્તં ।

છાયા-કતિવિધં સ્વલુ મદન્ત ! અસંજ્યાયુઃ પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધમસંજ્યાયુઃ
પ્રજ્ઞસમ્, તથા-નૈરયિકાસંજ્યાયુ યાવત્-દેવાસંજ્યાયુઃ, અસંજી સ્વલુ મદન્ત ! જીવઃ કિં
નૈરયિકાયુઃ પ્રકરોતિ યાવદ્ દેવાયુષ્કં પ્રકરોતિ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાયુષ્કં પ્રકરોતિ યાવદ્
દેવાયુષ્કં પ્રકરોતિ, નૈરયિકાયુષ્કં પ્રકુર્વન્ જવન્થેન દશવર્ષસહસ્રાણિ ઉત્કુષ્ટેન પલ્લોપમસ્ય
અસંખ્યેયભાગં પ્રકરોતિ, તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યં પ્રકરોતિ, તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યં પ્રકુર્વન્ જવન્થેન

અસંજી કી આયુ કી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહિવિહે ણં મંતે ! અસણિયાડણ પણ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! અસંજી
કા આયુષ્ક કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! ચતુર્વિધે અસણિઆડણ
પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકાર કા અસંજી-આયુષ્ક કહા હૈ (તં જહા) વહ્ ઇસ
પ્રકાર (નેરહઅસણિયાડણ જાવ દેવઅસણિયાડણ) નૈરયિક-અસંજી કા આયુષ્ક
યાવત્ દેવ અસંજી કા આયુષ્ક (અસણી ણં મંતે ! જીવે કિં નેરહયાડયં પકરેહ)
હે ભગવન્ ! અસંજી જીવ કયા નૈરયિક કી આયુ કા ઉપાર્જન કરતા હૈ ? (જાવ
દેવાડયં પકરેહ ?) યાવત્ દેવાયુ કા ઉપાર્જન કરતા હૈ ?

(ગોયમા ! નેરહયાડયં પકરેહ જાવ દેવાડયં પકરેહ) હે ગૌતમ ! નૈરયિકાયુ
ઉપાર્જન કરતા હૈ, યાવત્ દેવાયુ ઉપાર્જન કરતા હૈ (નેરહયાડયં પકરેમાણે) નર-
કાયુ કા ઉપાર્જન કરતા હુઆ (જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સા ઇં ઉક્કોસેણં પલ્લિઓ-

અસંજીના આયુષ્યની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહિવિહેણં મંતે ! અસણિયાડણ પણ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! અસંજીનું આયુષ્ય
કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? (ગોયમા ! ચતુર્વિધે અસણિઆડણ પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ચાર
પ્રકારનું અસંજી આયુષ્ય કહ્યું છે (તં જહા) તે પ્રકારે (નેરહય અસણિયાડણ જાવ દેવ
અસણિયાડણ) નૈરયિક-અસંજીનું આયુષ્ય યાવત્ દેવ અસંજીનું આયુષ્ય (અસણીનું મંતે !
જીવે કિં નેરહયાડયં પકરેહ) હે ભગવન્ ! અસંજી જીવ શું નૈરયિકના આયુનું ઉપાર્જન
કરે છે ? (જાવ દેવાડયં પકરેહ) યાવત્ દેવાયુનું ઉપાર્જન કરે છે ?

(ગોયમા ! નેરહયાડયં જાવ દેવાડયં પકરેહ) હે ગૌતમ ! નૈરયિકાયુ ઉપાર્જન કરે છે,
યાવત્ દેવાયુ ઉપાર્જન કરે છે (નેરહયાડયં પકરેમાણે) નારકાયુનું ઉપાર્જન કરતા
(જહ્ણેણં દસવાસસહસ્સા ઇં ઉક્કોસેણં પલ્લિઓવમસસ અસંઘેજ્જહ્ણ ભાગં પકરેહ) જવન્થેન દશ-

અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયભાગં પ્રકરોતિ, एवं मनुष्यायुष्कमपि, देवायुष्कं यथा नैरयिकायुग્मम्, एतस्य खलु भदन्त ! नैरयिकासंख्यायुग્मस्य यावद् देवा संख्यायुग્मस्य कतरम् कतरेभ्योऽल्पं वा बहुकं वा तुल्यं वा विशेषाधिकं वा भवति ? गौतम ! सर्वस्तोकं देवासंख्यायुष्कं मनुष्यासंख्यायुग્मसंख्येयगुणं तिर्यग्योनिकासंख्यायुग્मसंख्येयगुणम्, नैरयिकासंख्यायुग્मसंख्येयगुणम्, । सू. १०॥

પ્રજ્ઞાપનાયાં વિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્

વમસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં પકરેહ) જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ કી ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી આયુ ઉપાર્જન કરતા હૈ (તિરિક્કજોણિયાઉયં પકરેમાણે) તિર્યંચાયુ ઉપાર્જન કરતા હુઆ (જહ્ણેણં અંતોમુહૂત્તં, ઉક્કોસેણં પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં પકરેહ) જઘન્ય અન્તર્મુહૂત્તં, ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ ઉપાર્જન કરતા હૈ (एवं मनुस्साउयंपि) इसी प्रकार मनुष्यायु भी (देवाउयं जहा नेरइयाउयं) देवायु, नरकायु के समान

(एयस्म णं भंते ! नेरइअसण्णि आउयस्स जाव देव असण्णि आउयस्स कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! इस नैरयिक-असंज्ञी आयु यावत् देव-असंज्ञी-आयु में से कौन किससे अल्प या बहुत या तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे देव असण्णियाउए) सब से कम देव असंज्ञी आयु (मणूस्सअण्णिआउए अસંખેજ્જગુणे) મનુષ્ય અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગુણા હૈ (તિરિક્કજોણિય અસણ્ણિ આઉએ અસંખેજ્જગુણે) તિર્યગ્ યોનિ કઅસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગુણા હૈ (નેરइअसण्णिआउए असंखेज्जगुणे) નૈરયિક અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગુણા હૈ

વીસવાં પદ સમાપ્ત

હજાર વર્ષનું, ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના આયુનું ઉપાર્જન કરે છે (તિરિક્કજોણિયાઉયં પકરેહ) તિર્યંચાયુ ઉપાર્જન કરે છે (તિરિક્કજોણિયાઉયં પકરેમાણે) તિર્યંચાયુ ઉપાર્જન કરતા છતાં (જહ્ણેણં અંતોમુહૂત્તં, ઉક્કોસેણં પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં પકરેહ) જઘન્ય અન્તર્મુહૂત્તં, ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું ઉપાર્જન કરે છે (एवं मनुस्साउयंपि) એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુ પણ (દેવાઉયં જહા નેરइयाउं) દેવાયુ, નરકાયુના સમાન.

(एयस्सणं भंते ! नेरइअसण्णिआउयस्स जाव देवअसण्णिआउयस्स कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! आ नैरयिक असंज्ञी आयु यावत् देव-असंज्ञी आयुमाथी केषु कैनाथी अल्प अगर अधिक अगर तुल्य अथवा विशेषाधिक છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવે દેવઅસણ્ણિયાઉએ) બધાથી ઓછા દેવ અસંજ્ઞી આયુ (મણૂમ અવણ્ણિ આઉએ અસંખેજ્જગુણે) મનુષ્ય અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાત ગણ્યા છે (તિરિક્કજોણિય અસણ્ણિ આઉએ અસંખેજ્જગુણે) તિર્યંચોનિક અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાત ગણ્યું છે (નેરइ असण्णिआउर असंखेज्जगुणे) નૈરયિક અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગણ્યું છે.

વીસમું પદ સમાપ્ત

ટીકા-પૂર્વમસંજ્ઞિનો દેવેષૂત્પાદસ્યોક્તત્વેન આયુષૈવ ચોત્પાદસંભવેન તદાયુઃ પ્રસ્તુયિતમાહ-‘કઙ્કિદે નં મંતે ! અસ્મિણ્યાઉ પ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધં સ્વલ્લ અસંજ્યાયુષ્યં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્ત્વિદે , અસ્મિણ્યાઉ પ્ણત્તે’ ચતુર્વિધમ્ અસંજ્યાયુષ્યં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-નૈરિય અસ્મિણ્યાઉ, જાવ દેવ અસ્મિણ્યાઉ’ તદ્વથા-નૈરિયિકાસંજ્યાયુષ્યમ્-ચાવત્-તિર્યગ્યોનિકાસંજ્યાયુષ્યમ્. મનુષ્યાસંજ્યાયુષ્યમ્, દેવાસંજ્યાયુષ્યમ્, તત્ર અસંજીભૂત્વા યત્ પરમવયોગ્યમાયુ વૈશ્વનાતિ તદસંજ્યાયુષ્યં વૌધ્યમ્, એવં નૈરિયિકપ્રાયોગ્યમસંજ્યાયુષ્યં નૈરિયિકાસંજ્યાયુષ્યં એવમ્ તિર્યગ્યોનિકપ્રાયોગ્યમસંજ્યાયુષ્યં તિર્યગ્યોનિકા-

ટીકાર્થ- પહેલે અસંજી જીવ કી દેવોં મેં ઉત્પત્તિ કહી गई है, किन्तु उत्पाद आयु के द्वारा ही होना है, अतएव उसकी आयु का यहां प्रतिपादन किया जाता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंजी की आयु कितने प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! असंजी की आयु चार प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-(१) नैरयिकासंजी-आयु, (२) तिर्यग्योनिका संजी-आयु (३) मनुष्यासंजी आयु और (४) देवासंजी-आयु। असंजी होते हुए जो जीव परभव के योग्य जिस आयु का बन्ध करता है, वह असंजी-आयु कहलाता है। इसी प्रकार नैरयिक के योग्य असंजी की आयु नैरयिकासंजी-आयुष्य कहलाता है। इसी प्रकार तिर्यग्योनिक असंजी-आयु और मनुष्यासंजी-आयु, देवासंजी-आयु भी समझ लेना चाहिए। यद्यपि असंजी अवस्था में भोगी जाने वाली आयु भी असंजी आयु कह लाती है, किन्तु यहां उसकी विवक्षा नहीं की गई है। अतएव उसकी विशेषप्ररूपणा के लिए यह कहा गया है-

ટીકાર્થ-પહેલાં અસંજી જીવની દેવોમાં ઉત્પત્તિ ઠહેલી છે, પરન્તુ ઉત્પાદ આયુના દ્વારાજ થાય છે. તેથી જ તેના આયુનું અહીં પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંજીનું આયુ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજીનું આયુ ચાર પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રકારે છે (૧) નૈરયિકનું અસંજી આયુ (૨) તિર્યગ્યોનિકનું અસંજી આયુ (૩) મનુષ્ય અસંજી આયુ અને (૪) દેવાસંજી આયુ અસંજી થતો જીવ પરભવના યોગ્ય જે આયુનો બંધ કરે છે. તે અસંજી આયુષ્ય ઠહેવાય છે. એ પ્રકારે નૈરયિકને યોગ્ય અસંજીનું આયુ નૈરયિકાસંજી આયુષ્ય ઠહેવાય છે. એ પ્રકારે તિર્યગ્યોનિક અસંજી-આયુ અને મનુષ્ય અસંજી-આયુ, દેવાસંજી-આયુ પણ સમજી લેવું જોઈએ જોકે અસંજી અવસ્થામાંતો ભોગવાતુ આયુ પણ અસંજી આયુ ઠહેવાય છે. કિન્તુ અહીં તેની વિવક્ષા કરાયેલી નથી. તેથી જ તેની વિશેષ

સંજ્યાયુષ્યમ્, મનુષ્યપ્રાયોગ્યમસંજ્યાયુષ્યં મનુષ્યાસંજ્યાયુષ્યમ્, દેવપ્રાયોગ્યમ્ અસંજ્યાયુષ્યં દેવાસંજ્યાયુષ્યમ્ અવસેયમ્, અથાસંજ્યાયુષ્યમ્ અસંજ્યવસ્થાયા મનુભૂયમાનમપ્યુચ્યતે કિન્તુ પ્રકૃતે ન તદ્ વિવક્ષિતમ્ ૩૩ ઉત્કૃતલક્ષણસમ્બન્ધવિશેષપ્રરૂપણાર્થમાહ—‘અસંજી ણં મંતે ! જીવે કિં નૈરજ્યાયુષ્યં પ્રકરેઈ ? જાવ દેવાયુષ્યં પ્રકરેઈ ?’ હે મદન્ત ! અસંજી સ્વલુ જીવઃ કિં નૈરજ્યાયુષ્યં પ્રકરોતિ-વધ્નાતિ ? યાવત્—કિં તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યં પ્રકરોતિ ? દિવા મનુષ્યાયુષ્યં પ્રકરોતિ ? કિંવા દેવાયુષ્યં પ્રકરોતિ વધ્નાતિ ? મગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘નૈરજ્યાયુષ્યં પ્રકરેઈ જાવ દેવાયુષ્યં પ્રકરેઈ’ અસંજી નૈરજ્યાયુષ્યં પ્રકરોતિ-વધ્નાતિ, યાવત્—તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યમપિ વધ્નાતિ, દેવાયુષ્યમપિ વધ્નાતિ, તત્ર—‘નૈરજ્યાયુષ્યં પ્રકરેમાણે જહ્-ળ્લેણં દસશાસસહસ્રાઈં ઉક્તોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંસેજ્જહ્માગં પ્રકરેઈ’ અસંજી સ્વલુ નૈરજ્યાયુષ્યં પ્રકુર્વન્—વધ્નન્ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ યાવદ્ વધ્નાતિ એતચ્ચ રત્નપ્રભાપૃથિવી પ્રથમ પ્રસ્તટાપેક્ષ્યા અવસેયમ્, ઉ કૃષ્ટેન તુ નૈરજ્યાયુષ્યં વધ્નન્ અસંજી પલ્યોપમસ્યા સંરુપેયમાગં યાવત્ કરોતિ-વધ્નાતિ, તચ્ચ રત્નપ્રભાપૃથિવી ચતુર્થપ્રસ્તટે મધ્યમસ્થિતિક

ગૌતમસ્વામી—હે અગવન્ ! કયા અસંજી જીવ નરકાયુ યાવત્ દેવાયુ કો અર્થાત્ નરકાયુ, તિર્યચાયુ, મનુષ્યાયુ એવં દેવાયુ કો ઉપાર્જન કરતા હૈ ?

અગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંજી જીવ નરકાયુ કા, તિર્યચાયુ કા, મનુષ્યાયુ કા ઓર દેવાયુ કા મી ઉપાર્જન કરતા હૈ । અગર અસંજી જીવ નરકાયુ કો ઉપાર્જન કરે તો જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ કી આયુ ઉપાર્જન કરતા હૈ ! યહ કથન રત્નપ્રભા પૃથિવી કે પ્રથમ પાથડે કી અપેક્ષા સે સમજના યાહિયે । યદિ ઉત્કૃષ્ટ નરકાયુ કો ઉપાર્જન કરે તો પલ્યોપમ કે અસંરુપાતવેં માગ કી આયુ ઉપાર્જન કરતા હૈ । યહ કથન રત્નપ્રભા પૃથિવી કે ચૌથે પાથડે કે મધ્યમ સ્થિતિ વાઝે નારકો અપેક્ષા સે સમજના યાહિયે । રત્નપ્રભા પૃથિવી કે પહેલે પાથડે મેં દશ હજાર કી જઘન્ય સ્થિતિ હૈ ઓર નવ્વે હજાર વર્ષ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । દૂસરે પાથડે

પ્રરૂપણાના માટે આ કહેલુ છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ શું અસંજી જીવ નરકાયુ યાવત્ દેવાયુને અર્થાત્ નરકાયુ તિર્યચાયુ, મનુષ્યાયુ તેમજ દેવાયુનું ઉપાર્જન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંજી જીવ નરકાયુનું તિર્યચાયુનું અને દેવાયુનું પણ ઉપાર્જન કરે છે. અગર અસંજી જીવ નરકાયુનું ઉપાર્જન કરે તો જઘન્ય દશહજાર વર્ષનું આયુ ઉપાર્જન કરે છે, આ કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડાની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. યદિ ઉત્કૃષ્ટ નરકાયુનું ઉપાર્જન કરે તો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું આયુ ઉપાર્જન કરે છે આ કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ચોથા પાથડાના મધ્યમ સ્થિતિવાળા નારકાની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પાથડામાં દશહજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે અને નેવું હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. બીજા પાથડામાં દશહજાર

નૈરયિકાપેક્ષયાઽવસેયમ્, તથાહિ-રત્નપ્રમાયાઃ પ્રથમપ્રસ્તટે દશવર્ષસહસ્રાણિ જઘન્યા સ્થિતિ
 ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ પુનઃ નવતિઃ સહસ્રાણિ, દ્વિતીયપ્રસ્તટે જઘન્યા સ્થિતિર્શિલક્ષાણિ,
 ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિસ્તુ નવતિર્લક્ષાણિ, તૃતીયપ્રસ્તટેઽપિ જઘન્યા સ્થિતિર્નવતિર્લક્ષાણ્યેવ, ઉત્કૃષ્ટા
 સ્થિતિસ્તુ પૂર્વકોટી, ચતુર્થપ્રસ્તટેઽપિ જઘન્યા સ્થિતિઃ પૂર્વકોટયેવ, ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિસ્તુ સાગ-
 રોપમસ્ય દશભાગઃ, અતएવાત્ર પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગો મધ્યમાસ્થિતિરવસેયા, एवમ્-
 'તિરિક્ષ્વજોણિયાઉયં પકરેઃ, તિરિક્ષ્વજોણિયાઉયં પકરેમાણે જહળ્ળેણં અંતોમુહુત્તં, ઉકો
 સેણં પલિઓત્રમસ્ત અસંખેજ્ઞઙ્ગે ભાગં પકરેઃ' અસંજી તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યં પ્રકરોતિ-વધનાતિ,
 અથ ચ તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યં પ્રકુર્વન્-વધનન્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત યાવત્, ઉત્કૃષ્ટેન પુનઃ પલ્યો-
 પમસ્યાસંખ્યેયભાગં યાવત્ પ્રકરોતિ-વધનાતિ, એતચ્ચ મિથુનકર્તિર્યગપેક્ષયાઽવસેયમ્, 'एवं
 મણુસ્સાઉયંપિ'-एवમ્-તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યોક્તરીત્યા અસંજી મનુષ્યાયુષ્યમપિ વધનાતિ, તત્રાપિ
 મનુષ્યાયુષ્યં વધનન્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગં યાવત્
 વધનાતિ इत्यर्थः તત્ર મિથુનકનરાપેક્ષયા પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગોઽવસેયઃ, 'દેવ ઉયં જહા
 નેરહ્યાઉયં' દેવાયુષ્યં યથા નૈરયિકાયુષ્યં પ્રતિપાદિતં તથા પ્રતિપત્તત્રયમ્, તથા ચ નૈરયિકા-
 યુષ્યોક્તરીત્યા અસંજી દેવાયુષ્યં વધનન્ જઘન્યેન દશસહસ્રવર્ષાણિ ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમસ્યા

દસ લાખ વર્ષ કી જઘન્ય ઔર નવ્વે લાખ વર્ષ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । તીસરે
 પાથડે મેં બી જઘન્ય સ્થિતિ ૯૦ નવ્વે લાખ વર્ષ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ કોટિપૂર્વ કી હૈ ।
 ચૌથે પાથડે મેં જઘન્ય પૂર્વ કોટિકી ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાગરોપમ કે દશ-ભાગ કી
 હૈ । અતएव यहां पल्योपम के असंख्यानवे' भाग की स्थिति मध्यम समझना चाहिए ।

અસંજી જીવ તિર્યચાયુ કા બી ઉપાર્જન કરતા હૈ । અગર વહ તિર્યચાયુ કા
 ઉપાર્જન કરે તો જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે
 ભાગ કી આયુ ઉપાર્જિત કરતા હૈ । યહ મનુષ્યાયુ બી બાંધતા હૈ । મનુષ્યાયુ કા
 બંધ કરતા હુઆ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે
 ભાગ કી બાંધતા હૈ । અસંજી જીવ દેવાયુ કા બી બંધ કરતા હૈ । દેવાયુ કા
 બંધ કરે તો વહ નારકાયુ કે સમાન સમજના ચાહિએ, અર્થાત્ જઘન્ય દશ

વર્ષની જઘન્ય અને નેવુ લાખ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. ત્રીજા પાથડામાં પણ જઘન્ય
 સ્થિતિ નેવુ લાખ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કોટિ પૂર્વની છે. ચોથા પાથડામાં જઘન્ય પૂર્વ
 કોટિની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાગરોપમના દશ લાગની છે તેથી જ અહીં પલ્યોપમના
 અસંખ્યાતમા લાગની સ્થિતિ મધ્યમ સમજવી જોઈએ.

અસંજી જીવ તિર્યચાયુનું પણ ઉપાર્જન કરે છે. અગર તે તિર્યચાયુનું ઉપાર્જન
 કરે તો જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા લાગનું આયુ
 ઉપાર્જિત કરે છે એ પ્રકારે મનુષ્યાયુપણ બાંધે છે. મનુષ્યાયુનો બંધ કરતા જઘન્ય
 અન્તર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા લાગનો બંધ કરે છે. અસંજીજીવ

સંખ્યેયભાગં યાવદ્ બન્નાતીત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયાસ ણં મંતે ! નૈરિય અસણિ આયસ્સ જાવ દેવઅસણિ આયસ્સ કયરે કયરેહિંતો અપ્પાવા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસે-સાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતસ્ય લલુ નૈરયિકાસંજ્યાયુગ્મસ્ય યાવત્-તિર્યગ્ચોનિકાસંજ્યા-યુગ્મસ્ય મનુષ્યાસંજ્યાયુગ્મસ્ય દેવાસંજ્યાયુગ્મસ્ય મધ્યે કતરત્ કતરેભ્યોડ્લપં વા બહુકં વા તુલ્યં વા વિશેષાધિકં વા ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગૌયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવે દેવઅસણિ-યાઉ’ સર્વરત્તોકં દેવાસંજ્યાયુગ્મં ભવતિ, તદપેક્ષયા-‘મણૂસ અસણિઆઉ અસંખેજ્જગુણે’ મનુષ્યાસંજ્યાયુગ્મમસંખ્યેયગુણં ભવતિ, તદપેક્ષયા-‘તિરિક્કલ્લજોણિય અસણિ આઉ અસં-ખેજ્જગુણે’ તિર્યગ્ચોનિકાસંજ્યાયુગ્મમ્ અસંખ્યેયગુણં ભવતિ, તદપેક્ષયા-‘નૈરિય અસણિઆ-ઉ અસંખેજ્જગુણે’ નૈરયિકાસંજ્યાયુગ્મમસંખ્યેયગુણં ભવતિ, અત્ર હ્રસ્વદીર્ઘત્વાપેક્ષયાડસંજ્યા-યુપોડ્લપવહુત્વં વોધ્યમ્ ‘વણ્ણવણાણ વીસઇપં પસં તમત્તં’ ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાયાં વિંશતિતમ મન્ત-ક્રિયા પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

હજાર વર્ષની ઔર ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગની બાંધતા હૈ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઇસ નૈરયિકાસંજી-આયુગ્મ, તિર્યચાસંજી આયુગ્મ મનુષ્યાસંજી-આયુગ્મ ઔર દેવાસંજી-આયુગ્મ મેં સે કૌન કિસકી અપેક્ષા અલ્પ વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સવસે કમ દેવાસંજી-આયુ હૈ, ડસકી અપેક્ષા મનુષ્યા સંજી-આયુ અસંખ્યાતગુણા, ડસકી અપેક્ષા તિર્યચાસંજી-આયુ અસંખ્યાતગુણા ઔર ડસકી અપેક્ષા નારકાયુ અસંખ્યાતગુણા હૈ। યહાં હ્રસ્વ ઔર દીર્ઘ કમ-વઢ કી અપેક્ષા સે અસંજી-આયુ કા અલ્પ વહુત્વ ન સમજના ચાહિય।

વીસવાં પદ સમાપ્ત

દેવાયુનો પણ બન્ધ કરે છે દેવાયુનો બંધ કરે તો તે નરકાયુના સમાન સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગને બાંધે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ નૈરયિકાસંજી-આયુગ્મ, તિર્યચાસંજી-આયુગ્મ મનુષ્યાસંજી આયુગ્મ અને દેવાસંજી આયુગ્મમાંથી કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછું દેવાસંજી આયુ છે, તેની અપેક્ષાથી મનુષ્યાસંજી આયુ અસંખ્યાતગણું, તેની અપેક્ષાએ તિર્યચાસંજી આયુ અસંખ્યાતગણું અને તેની અપેક્ષાએ નારકાયુ અસંખ્યાતગણું છે અહીં હ્રસ્વ અને દીર્ઘ (વધ-ઘટ)ની અપેક્ષાથી અસંજી આયુનું અલ્પબહુત્વ સમજવું જોઈએ.

વીસમું પદ સમાપ્ત

एकविंशतितमं शरीरपदम्-अधिकारगाथा

मूलम्-विहिसंठाणपमाणे पोग्गलचिणणा सरीरसंजोगो ।

दव्वपएसप्पबहुं सरीरोगाहणप्पबहुं ॥१॥

छाया-विधि-संस्थान-प्रमाणानि, पुद्गलचयनं शरीरसंयोगः ।

द्रव्यप्रदेशाल्पबहुत्वं शरीरावगाहनाऽल्पबहुत्वम् । १॥

टीका-विंशतितमे पदे गतिपरिणामविशेषात्मकान्त क्रियारूपपरिणामस्य प्ररूपितत्वेन एकविंशतितमेऽपि पदे नरकादिगतिषूत्पन्नानां शरीरसंस्थानादिरूप गतिपरिणामविशेषमेव प्ररूपयितुं प्रथममधिकारगाथामाह-

‘विहिसंठाणपमाणे पोग्गलचिणणा सरीरसंजोगो’

दव्वपएसप्पबहुं सरीरोगाहणप्पबहुं’ ॥ १ ॥

तत्र प्रथमस्य विधयः-प्रकाराः शरीराणां भेदाः प्ररूपणीया इत्यर्थः १, तदनन्तरं संस्थानानि-शरीराणामाकाराः प्ररूपणीयाः २, तदनन्तरम् ‘प्रमाणानि’-शरीराणां परिमाणानि

इक्कीસવાં-શરીરપદ

शब्दार्थ-(विहिसंठाणपमाणे) विधि अर्थात् शरीरों के प्रकार, संस्थान अर्थात् आकृति, प्रमाण-परिमाण (पोग्गलचिणणा) पुद्गलों ला चयन (सरीरसंजोगो) शरीरसंयोग (दव्वपएसप्पबहुं) द्रव्य और प्रदेश की अपेक्षा अल्पबहुत्व (सरीरोगाहणप्पबहुं) शरीरों की अवगाहना का अल्पबहुत्व

टीकार्थ-बीसवें पद में गतिपरिणाम विशेष रूप अन्तक्रिया की प्ररूपणा की गई है। इस इक्कीसवें पद में नरकादि गतियों में उत्पन्न जीवों के शरीरसंस्थान आदि रूप गतिपरिणाम की ही प्ररूपणा करते हैं प्रारंभ में अधिकारगाथा कही जिसमें इक्कीसवें पद में प्ररूपित विषयों का निर्देश मात्र दिया गया है। प्रश्न गाथा इस पद की विषयसूची है। उसका अर्थ इस प्रकार है-

એકવીસમું શરીર પદ

शब्दार्थ-(विहि संठाणपमाणे) विधि अर्थात् शरीराना, प्रकार, संस्थान अर्थात् आकृति-प्रमाण-परिमाण (पोग्गलचिणणा) पुद्गलानुं चयन (सरीर संजोगो) शरीर संयोग (दव्व पएसप्पबहु) द्रव्य अने प्रदेश की अपेक्षा अल्पबहुत्व (सरीरोगाहणाप्पबहुं) शरीराना अवगाहनानुं अल्पबहुत्व.

टीकार्थ-बीसवा पदમાં ગતિપરિણામ વિશેષ રૂપ અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. આ એકવીસમાં પદમાં નરકાદિ ગતિયોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોના શરીરસંસ્થાન આદિ રૂપ ગતિપરિમાણની જ પ્રરૂપણા કરે છે. પ્રારંભમાં અધિકાર ગાથા કહી છે, જેમાં એકવીસમાં પદમાં પ્રરૂપિત વિષયોનો નિર્દેશ માત્ર આપેલો છે. પ્રકૃતગાથા આ પદની વિષયસૂચી છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-

प्ररूपणीयानि ३, तदनन्तरम्—‘पुद्गलचयनम्’—कतिभ्यो दिग्भ्यः शरीराणां पुद्गलोपचयो भवतीत्येवं प्ररूपणीयम् ४, तदनन्तरम् शरीरसंयोगः—अस्मिन् शरीरे सति किं शरीरमवश्यं भवीत्येवं रूपः परस्परशरीरसंयोगः प्ररूपणीयः ५ ततो द्रव्यप्रदेशाल्पबहुत्वम्—द्रव्याणि प्रदेशाश्चेति द्रव्यप्रदेशाः, ते च द्रव्याणि च प्रदेशाश्चेति द्रव्यप्रदेशाः, द्वयोर्द्रव्यप्रदेशशब्दयोरेकशेषः, तैः द्रव्यप्रदेशैः शरीराणामल्पबहुत्वं प्ररूपणीयम्, तथा च द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया च पञ्चानामपि वक्ष्यमाणानां मौदारिकादिशरीराणामल्पबहुत्वं वक्तव्यमिति भावः ६, तदनन्तरम्—‘शरीरावगाहनाऽल्पबहुत्वम्’—पञ्चानामपि शरीराणामवगाहनाविषयकमल्पबहुत्वं प्ररूपणीयमिति गार्थार्थः ॥

॥ शरीरभेदवक्तव्यता ॥

मूलम्—कइ णं भंते ! सरीरया पणत्ता ? गोयमा ! पंच सरीरया पणत्ता, तं जहा—ओरालिए१, वेउव्विए२, आहारए३, तेयए४, कम्मए५, ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पणत्ते, तं जहा—एगिंदियओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे, एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पणत्ते, तं जहा—पुढविकाइ एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव वणप्फइकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे, पुढवीकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! दुविहे पणत्ते, तं जहा—

सर्वप्रथम शरीर के भेदों का प्ररूपण किया जाएगा तत्पश्चात् शरीरों के आकारों की प्ररूपणा की जाएगी । फिर शरीरों के प्रमाणों का निरूपण होगा । तदनन्तर यह बतलाया जाएगा कि कितनी दिशाओं से शरीर के पुद्गलों का उपचय होता है । फिर शरीरसंयोग का अर्थात् किस शरीर के होने पर कौन सा शरीर अवश्य होता है, इस नियम का उल्लेख किया जाएगा । फिर द्रव्य की अपेक्षा और प्रदेशों की अपेक्षा से शरीरों के अल्पबहुत्व का कथन किया जाएगा । अन्त में पांचों शरीरों की अवगाहन के अल्पबहुत्व का वर्णन किया जाएगा ।

सर्वप्रथम शरीरना लेदनी प्रइपणु करारे तत्पश्चात् शरीराना आकारेनी प्रइपणु करारे पछी शरीराना प्रमाणेनु निइपणु थरे. तदनन्तर ये णतावासे के डेटवी दिशा. ओथी शरीरना पुद्गलेने उपयय थाय छे. पछी शरीर संयोगेने अर्थात् कथा शरीरना होवाथी कथुं शरीर अवश्य थाय छे, आ नियमने उल्लेख करवाभां आवरे. पछी द्रव्यनी अपेक्षाये अने प्रदेशेनी अपेक्षाये शरीराना अल्पबहुत्वनु कथन करारे. अन्तमा पांचे शरीरानी अवगाहनाना अल्पबहुत्वनु वर्णन करारे.

सुहुमपुढवीकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे बायरपुढविकाइय एगिंदिय
ओरालियसरीरे य, सुहुमपुढवीकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं
भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तग
सुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग सुहुमपुढवि-
काइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य, बायरपुढवीकाइया वि एवं चेव, एवं
जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय ओरालियत्ति, बेइंदिय ओरालियसरीरे
णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तग
बेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग बेइंदिय ओरालियसरीरे य एवंते-
इंदिया चउरिंदिया वि, पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—तिरिक्खजोणियपंचिंदिय
ओरालियसरीरे य, सणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, तिरिक्ख-
जोणियपंचिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
तिविहे पण्णत्ते, तं जहा—जलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालिय
सरीरे य, थलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, खहयर-
तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, जलयरतिरिक्खजोणिय-
पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे
पण्णत्ते, तं जहा—संमुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालिय-
सरीरे य, गढभवक्कंतियजलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरी-
रेय, संमुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदियओरालियसरीरे णं
भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तग-
संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तगसंमु-
च्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, एवं गढभवक्कंति
वि, थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—चउप्पयथलयरतिरिक्ख-
जोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय-

पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—संमुच्छिमथलयरचउप्पयतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गवभवक्कंतियचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, संमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तगसंमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तगसंमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, एवं गवभवक्कंति ए वि, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, भुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—संमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, गवभवक्कंतियउरपरिसप्पथलयरपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, संमुच्छिमे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—अपज्जत्तसंमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, पज्जत्तगसंमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, एवं गवभवक्कंतिय उरपरिसप्पे चउक्कओ भेओ, एवं भुयपरिसप्पा वि, संमुच्छिम-गवभवक्कंतियपज्जत्ता अपज्जत्ता य, खहयरा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—संमुच्छिमा य गवभवक्कंतिया य, संमुच्छिमा दुविहा पण्णत्ता ? पज्जत्ता अपज्जत्ता य, गवभवक्कंतिया वि पज्जत्ता, अपज्जत्ता य, मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—संमुच्छिममणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गवभवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गवभवक्कंतिय मणूस ओरालिय

सरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! दुविहे पणत्ते, तं जहा-
पज्जत्तगगब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग-
गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे य ॥सू. १ ॥

छाया-कति खलु भदन्त ! शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्चशरीराणि प्रज्ञप्तानि,
तद्यथा-औदारिकम् १, वैक्रियम् २, आहारकम् ३, तैजसम् ४, कर्मणम्, ५. औदारिक-
शरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-एकेन्द्रियौदारिक-
शरीरं यावत् पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं
प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं यावद् वन-
स्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कति-

शरीरभेदवक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! सरीरया पणत्ता ?) हे भगवन् ! कितने शरीर कहे
हैं ? (गोयमा ! पंच सरीरया पणत्ता) हे गौतम ! पांच शरीर कहे हैं (तं जहा-
ओरालिए, वेउव्विए, आहारए, तेयए कम्मए) वे इस प्रकार-औदारिक वैक्रियक,
आहारक तैजस और कर्मण

(ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! औदारिक शरीर
कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का
कहा है (तं जहा- एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे)
वह इस प्रकार- एकेन्द्रिय औदारिकशरीर यावत् पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर
(एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते) एकेन्द्रिय औदारिकशरीर
हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पणत्ते) हे गौतम !
पांच प्रकार का कहा है (तं जहा-पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे जाव वण-

शरीर भेद वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइणं भंते ! सरीरया पणत्ता ?) हे भगवन् ! कितने शरीरना प्रकारे कहां छे ?
(गोयमा ! पंच सरीरया पणत्ता) हे गौतम ! शरीरना प्रकारे पाच कहां छे (तं जहा-ओरालिए,
वेउव्विए, आहारए, तेयए कम्मए) तेओ आरीते-औदारिक, वैक्रियक-आहारक, तैजस अने कर्मण

(ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! औदारिकशरीर कितने
प्रकारना कहां छे ? (गोयमा ! पंचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पाच प्रकारना कहां छे (तं जहा-
एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे) ते आ प्रकारे-एकेन्द्रिय औदा-
रिकशरीर यावत् पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर (एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइ विहे
पणत्ते) एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकारना कहां छे ? (गोयमा ! पंचविहे
पणत्ते) हे गौतम ! पाच प्रकारना कहां छे (तं जहा-पुढविकाइय एगिंदिय ओरालिय सरीरे

विधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, बादर पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, बादरपृथिवीकायिका अपि एवञ्चैव, एवं यावद् वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्चेति, द्वीन्द्रियौदा-

फ्फइकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे) वे इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर (पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते) पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-सुहुम पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे वादर पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे य) वे इस प्रकार-सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर और बादर पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (सुहुमपुढवि काइयएगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार कहा है (तं जहा-पज्जत्तगसुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य) वे इस प्रकार-पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्तक सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर (वायर पुढविकाइयावि एवं चेव) वादर पृथ्वीकायिकों

जाव वणफ्फइकाइय एगिंदियओरालियसरीरे) ते आ प्रकारे-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर यावत् वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर (पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! डेटला प्रकारना क्ख्हां छे ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! ये प्रकारना क्ख्हां छे (तं जहा-सुहुमपुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरे वादरपुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरे य) ते आ प्रकारे-सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर अने आदरपृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (सुहुम पुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! डेटला प्रकारना क्ख्हां छे ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! ये प्रकारना क्ख्हां छे (तं जहा-पज्जत्तगसुहुम पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य) ते आ प्रकारे-पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर अने अपर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर (वादर पुढविकाइयावि एवं चेव) आदर पृथ्वीकायिकाना शरीर यण्ण ओण्ण प्रकारे (एवं जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे)

रिक्शरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पर्याप्तक
द्वीन्द्रियौदारिकशरीरश्च, अपर्याप्तक द्वीन्द्रियौदारिकशरीरश्च, एवं त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि,
पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-
तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च । तिर्यग्योनिकपञ्चे-
न्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-
जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, स्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च,

का शरीर भी इसी प्रकार (एवं जाव वणस्सइ काइयएगिंदिय ओरालियत्ति)
इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय औदारिक भी समझलेवे

(वेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय
औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम !
दो प्रकार का कहा है (तं जहा-पज्जत्तगवेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग-
वेइंदिय ओरालियसरीरे य) वे इस प्रकार-पर्याप्तक द्वीन्द्रिय औदारिक शरीर
और अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय औदारिक शरीर (एवं तेइंदिया चउरिंदिया वि) इसी
प्रकार त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय भी

(पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय
औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम !
दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय
ओरालियसरीरे य, मणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) तिर्यग्योनिक पंचे-
न्द्रिय औदारिक शरीर और मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (तिरिक्खजो
णिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) तिर्यग्योनिक

ये प्रकारे यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय औदारिके पणु समञ्जा.

(वेइंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय औदारिक-
शरीर केटवा प्रकारना कइया छे ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ये प्रकारना कइया छे
(तं जहा पज्जत्तग वेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग वेइंदिय ओरालियसरीरे य) तेओ आ
प्रकारे-पर्याप्त द्वीन्द्रिय औदारिकशरीर अने अपर्याप्त द्वीन्द्रिय औदारिकशरीर.

(एवं तेइंदियचउरिंदिया वि) ये प्रकारे त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रिय पणु समञ्जा.

(पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय औदा-
रिकशरीर केटवा प्रकारना कइया छे ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! ये प्रकारना कइया
छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, मणुस्स पंचिंदिय
ओरालियसरीरे य) तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर अने मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक-
शरीर (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) तिर्यग्योनिक
पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! केटवा प्रकारना कइया छे ? (गोयमा ! ति विहे पण्णत्ते) हे

સ્થલચરતિર્યગ્ચોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, જલચરતિર્યગ્ચોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્થલ
મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તચ્ચથા-સંમુચ્છિમજલચરપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક જલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ,
સંમુચ્છિમ જલચરતિર્યગ્ચોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્થલ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ?
ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તચ્ચથા-પર્યાપ્તકસંમુચ્છિમ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરશ્ચઅપ-
ર્યાપ્તક સંમુચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकमपि, स्थलचर-

પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા !
તિવિહે પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ્ન હસ પ્રકાર
(જલચરતિરિક્ષ્વ જોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ સ્થલચરતિરિક્ષ્વજોણિય
પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ, સ્થલચરતિરિક્ષ્વજોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે
ચ) જલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્-
ચોનિક ઔદારિક શરીર ઓર સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિક શરીર
(જલચરતિરિક્ષ્વ જોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પળ્લન્તે ?)
હે ભગવન્ ! જલચરતિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કિતને પ્રકાર કા
કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકારકા કહા હૈ (તં જહા)
વહ્ન હસ પ્રકાર (સંમુચ્છિમજલચરતિરિક્ષ્વ જોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ,
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયજલચરપંચિંદિયતિરિક્ષ્વ જોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ) સંમુચ્છિમ
જલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ઓર ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિક શરીર (સંમુચ્છિમજલચરતિરિક્ષ્વ જોણિય પંચિંદિય
ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પળ્લન્તે ?) સંમુચ્છિમ જલચરતિર્યગ્ચોનિક

ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જલચર તિરિક્ષ્વજોણિય પંચિંદિય ઓરા-
લિયસરીરે ચ સ્થલચર તિરિક્ષ્વજોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ, સ્થલચર તિરિક્ષ્વજોણિય પંચિંદિય
ઓરાલિયસરીરે ચ) જલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર અને જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર (જલચર
તિરિક્ષ્વજોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પળ્લન્તે ?) હે ભગવન્ ! જલચર
તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્લન્તે)
હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સંમુચ્છિમ જલચરતિરિક્ષ્વ-
જોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિય જલચર પંચિંદિય તિરિક્ષ્વજોણિય ઓરાલિય-
સરીરે ચ) સંમુચ્છિમ જલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ જલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર (સંમુચ્છિમ જલચર તિરિક્ષ્વજોણિય પંચિંદિય ઓરા-
લિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પળ્લન્તે ?) સંમુચ્છિમ જલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદા-
રિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં

પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરં સ્થલુ ભદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તદ્યથા-ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, પરિસર્પ સ્થલચર-તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્થલુ ભદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તદ્યથા-સંસૂર્ચ્છિમ સ્થલચર ચતુષ્પદતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, સંસૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરં કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તદ્યથા-પર્યાપ્તક સંસૂર્ચ્છિમચતુષ્પદસ્થલચર-

પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોચમા ! દુવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા-પજ્જત્તગસંસુચ્છિમ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ, અપજ્જત્તગ સંસુચ્છિમ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિય સરીરે ચ) વહ્ હસ પ્રકાર-પર્યાપ્તક સંસૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર ઔર અપર્યાપ્તક સંસૂર્ચ્છિમપંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર (એવં ગઘ્ભવક્કંતિય વિ) હસ પ્રકાર ગર્ભજ શ્રી (થલચરપંચિંદિય તિરિક્ખ જોણિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પળ્ળત્તે ?) હૈ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોચમા ! દુવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા-ચત્તપ્પયથલચરતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ, પરિસપ્પથલચરતિરિક્ખજોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ) વહ્ હસ પ્રકાર-ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ઔર પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર (ચત્તપ્પયથલચરતિરિક્ખ જોણિય પંચિંદિય ઓરાલિય સરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પળ્ળત્તે ?) ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કિતને પ્રકાર કા કહા

છે (તં જહા-પજ્જત્તગ સંસુચ્છિમપંચિંદિય તિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ, અપજ્જત્તગસંસુચ્છિમ પંચિંદિય તિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ) તે આ પ્રકારે પર્યાપ્ત સંસૂર્ચ્છિમ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત સંસૂર્ચ્છિમ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

(એવં ગઘ્ભવક્કંતિય વિ) છે પ્રકારે ગર્ભજ પળ્ળ

(થલચરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્ળત્તે ?) સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોચમા ! દુવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા-ચત્તપ્પયથલચરતિરિક્ખજોણિયપંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ, પરિસપ્પથલચરતિરિક્ખજોણિયપંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ) તે આ પ્રકારે-ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

(ચત્તપ્પયથલચરતિરિક્ખજોણિયપંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્ળત્તે) ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોચમા !

तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्त संसृच्छिम चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक-
पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकोऽपि, परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रि-
यौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—उरः
है ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा—संसृच्छिम
थलयर चउप्पयतिरिक्खजोगियपंचिदिय ओरालियसरीरे य, गम्भवक्क तिय-
चउप्पय थलयरतिरिक्खजोगिय पंचिदिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार
संसृच्छिम स्थलचर चतुष्पदतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और गर्भज
चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (संसृच्छिम चउप्पय
थलयर तिरिक्ख जोगिय पंचिदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?)
हे भगवन् ! संसृच्छिम चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर
कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का
कहा है (तं जहा पज्जत्तगसंसृच्छिम चउप्पय थलयरतिरिक्ख जोगिय पंचिदिय
ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग संसृच्छिम चउप्पय थलयर तिरिक्ख जोगिय
पंचिदिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार—पर्याप्त संसृच्छिम चतुष्पद स्थलचर
तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्त संसृच्छिम चतुष्पद
स्थलचल तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (एवं गम्भवक्कंति ए वि)
इसी प्रकार गर्भज भी (परिसर्प थलयरतिरिक्खजोगिय पंचिदिय
ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पणत्ते ?) परिसर्पतिर्यग्योनिक पंचे-
न्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा !

दुविहे पणत्ते) हे गौतम ! ये प्रकारना क्ख्यां छे (तं जहा—संसृच्छिमथलयरचउप्पय-
तिरिक्खजोगियपंचिदियओरालियसरीरे य, गम्भवक्कंति य चउप्पयथलयरतिरिक्खजोगिय
पंचिदिय ओरालियसरीरे य) ते आ प्रकारे—संसृच्छिम स्थलयर चतुष्पद तिर्यग्योनिक
पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर अने गर्भज स्थलयर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक-
शरीर (संसृच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे
पणत्ते ?) हे भगवन् ! संसृच्छिम चतुष्पद स्थलयर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक-
शरीर केटवा प्रकारना क्ख्यां छे ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते ?) हे गौतम ! ये
प्रकारना क्ख्यां छे (तं जहा पज्जत्तग संसृच्छिमचउप्पय तिरिक्खजोगिय पंचिदिय ओरालिय-
सरीरे य, अपज्जत्तग संसृच्छिम थलयर तिरिक्खजोगिय पंचिदियओरालियसरीरे य) ते आ
प्रकारे—पर्याप्त संसृच्छिम चतुष्पद स्थलयर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर अने
अपर्याप्तसंसृच्छिम चतुष्पद स्थलयर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर.

(एवं गम्भवक्कंति ए वि) अथ प्रकारे गर्भज पणु.

(परिसर्पथलयरतिरिक्खजोगिय पंचिदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?)

પરિસર્પસ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ભુજપરિસર્પ સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો
નિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ઉરઃ પરિસર્પ સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરં મુદ્ધ મદન્ન !
કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા—સંમુચ્છિમોરઃ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિશ્ચોરઃ પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિ-
દારિકશરીરશ્ચ, સંમુચ્છિમં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા—અપર્યાપ્તક સંમુચ્છિમોરઃ પરિસર્પ સ્થલ-
દુવિદ્ધે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહ્તા હૈ (તં જહા ઉરપરિસપ્પ થલચર-
પંચિદિયતિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ ભુજપરિસપ્પ થલચર પંચિદિય તિરિ-
ક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ) વદ્દ હિંસ પ્રકાર—ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિક શરીર ઔર ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો-
નિક ઔદારિકશરીર (ઉરપરિસપ્પ થલચર પંચિદિયતિરિક્કજોણિય ઓરાલિય
સરીરે ણં મંતે ! કતિવિદ્ધે પળ્લત્તે ?) ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો-
નિક ઔદારિક શરીર હે મગવન્ ! કિતને પ્રકાર કા કહ્તા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિદ્ધે
પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહ્તા હૈ (તં જહા—સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પ થલ-
ચર પંચિદિય તિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ, ગમ્ભવકંતિય ઉરપરિસપ્પ
થલચર પંચિદિય તિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ) વદ્દ હિંસ પ્રકાર સંમુચ્છિમ
ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક ઔદારિક શરીર ઔર ગર્ભજ ઉરપરિ-
સર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિક શરીર (સંમુચ્છિમે દુવિદ્ધે પળ્લત્તે,
તં જહા—અપજ્ઞત્તગ સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પ થલચરતિરિક્કજોણિય પંચિદિય
ઓરાલિયસરીરે ચ, પજ્ઞત્તગ સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પ થલચરતિરિક્કજોણિય પંચિ-

પરિસર્પ તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
(ગોયમા ! દુવિદ્ધે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા—ઉરપરિસપ્પ થલચર
પંચિદિયતિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ, ભુજપરિસપ્પ થલચર પંચિદિયતિરિક્કજોણિય
ઓરાલિયસરીરે ચ) તે આ પ્રકારે—ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર
અને ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર (ઉરપરિસપ્પ થલચર
પંચિદિય તિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિદ્ધે પળ્લત્તે ?) ઉરપરિસર્પ સ્થલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા !
દુવિદ્ધે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા—સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પ થલચર
પંચિદિય તિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ, ગમ્ભવકંતિય ઉરપરિસપ્પ થલચર પંચિદિય
તિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરે ચ) તે આ પ્રકારે—સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો-
નિક ઔદારિકશરીર (સંમુચ્છિમે દુવિદ્ધે પળ્લત્તે, તં જહા—અપજ્ઞત્તગ સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પ
થલચર તિરિક્કજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ચ, પજ્ઞત્તગ સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પ થલચર

ચરતિર્યગ્થોનિકપશ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમોરઃ પરિસર્પ સ્થલચરતિર્યગ્થોનિક-
પશ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकोरः परिसर्प चतुष्ककोभेदः, एवं भुजपरि-
सर्पा अपि, संमूर्च्छिम गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तकाः अपर्याप्तकाश्च, खेचरा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः,
तद्यथा-संमूर्च्छिमाश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च, संमूर्च्छिमा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, पर्याप्तकाश्च अप-
र्याप्तकाश्च, गर्भ युत्क्रान्तिका अपि पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च, मनुष्यपश्चेन्द्रियौदारिकशरीरं
खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-संमूर्च्छिममनुष्यपश्चे-

દિય ઓરાલિયસરીરે ચ) સંમૂર્ચ્છિમ દો પ્રકાર કા હૈ, વહ્ હસ તરહ અપર્યાપ્તક
સંમૂર્ચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્થોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ઔર પર્યા-
પ્તક સંમૂર્ચ્છિમઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્થોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર (એવં-
ગર્ભવક્રંતિય ઉરપરિસર્પે ચતુક્કો ભેદો) હસી પ્રકાર ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ઉરપ-
રિસર્પ કે ચાર ભેદ (એવં ભુજપરિસર્પા વિ) હસી પ્રકાર ભુજપરિસર્પ બી (સંમુ-
ચ્છિમ ગર્ભવક્રંતિયપજ્જત્તા અપજ્જત્તા ચ) સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત

(खहयरा दुविहा पणत्ता) खेचर दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-संमुच्छिमा
य गर्भवककंतिया य) वह इस प्रकार संमूर्च्छिम और गर्भज (संमुच्छिमा दुविहा
पणत्ता) संमूर्च्छिम दो प्रकार के कहे हैं (पज्जत्ता अपज्जत्ता य) पर्याप्त और अप-
र्याप्त (गर्भवककंतिया वि पज्जत्ता, अपज्जत्ता य) गर्भज भी पर्याप्त और अपर्याप्त
के भेद से दो प्रकार के हैं (मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे
पणत्ते ?) मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर हे भगवन् ! किनेने प्रकार का कहा
है (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हैं गौतम ! दो प्रकार का है (तं जहा-संमुच्छि-

તિરિક્ખજોણિય પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ચ) સંમૂર્ચ્છિમ બે પ્રકારના છે-તે આ રીતે-
અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્થોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને
પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્થોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર (એવં
ગર્ભવક્રંતિય ઉરપરિસર્પે ચતુક્કો ભેદો) એજ પ્રકારે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ઉ-પરિસર્પના ચાર
ભેદ (એવં ભુજપરિસર્પા વિ) એજ પ્રકારે ભુજ પરિસર્પ પણ (સંમુચ્છિમ ગર્ભવક્રંતિય પજ્જત્તા
અપજ્જત્તા ચ) સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત

(खहयरा दुविहा पणत्ता) येथर बें प्रकारना कहा छे (तं जहा-संमुच्छिमा य
गर्भवककंतिया य) ते आ प्रकारे-संमूर्च्छिम અને गर्भज (संमुच्छिमा दुविहा पणत्ता)
संमूर्च्छिम बें प्रकारना कहा छे (पज्जत्ता अपज्जत्ता य) पर्याप्त અને अपर्याप्त (गर्भ-
वकंतिया वि पज्जत्ता, अपज्जत्ता य) गर्भज પણ पर्याप्त અને अपर्याप्त.

(मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पणत्ते) मनुष्य पंचेन्द्रिय
औदारिकशरीर हे भगवन् ! केटवा प्रकारना कहां छे ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते) हे गौतम !
बें प्रकारना कहां छे (तं जहा-संमुच्छिम मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गर्भवककंति य

ન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપશ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-
મનુષ્યપશ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्,
तद्यथा-पर्याप्तक गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपश्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, अपर्याप्तक गर्भव्युत्क्रान्ति-
कमनुष्यपश्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च ॥ सू० १ ॥

ટીકા-અથ પ્રથમં નિર્દેશાનુક્રમેણ ભેદાત્મકવિધિદ્વારં પ્રરૂપયિતું શરીરસ્ય મૂલભેદાન્
આહ-‘કણં મંતે ! સરીરયા પ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! કતિ खलु શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવા-
નાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સરીરયા પ્ણત્તા’ પશ્ચ શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તત્ર શીર્યન્તે

મણૂસ પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ચ ગર્ભવક્રંતિયમણૂસ પંચિદિય ઓરાલિય-
સરીરે ચ) वह इस प्रकार-संमूर्च्छिम् मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और
गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर (गर्भवककंतियमणूस पंचिदिय ओरा-
लियसरीरे णं मंते ! कतिविहे पणत्ते ?) गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर
भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पणत्ते, तं जहा-पज्जत्तग
गर्भवककंतिय मणूस पंचिदिय ओरालियसरीरे च, अपज्जत्तग गर्भवककंतिय
मणूसपंचिदिय ओरालियसरीरे च) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है, वह इस
प्रकार पर्याप्त गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्त गर्भज
मनुष्य पंचेन्द्रिय औरादिक शरीर

ટીકાર્થ-સંગ્રહણી ગાથા મેં સર્વપ્રથમ વિધિદ્વાર કા નિર્દેશ કિયાં ગયા થા ।
તદનુસાર યહાં પહેલે શરીર કે મૂલ ભેદપ્રભેદોં કા પ્રરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શરીર કિતને કહે હૈં ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહેગણ હૈં । જો પ્રતિક્ષણ શીર્ણ હોતે રહેં અર્થાત્
વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોતે રહેં, ઉન્હેં શરીર કહતે હૈં । શરીર પાંચ હૈં, ઉન્કે નામ

મણૂસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ચ) તે આ પ્રકારે-સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પચેન્દ્રિય ઔદારિક
શરીર અને ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર (ગર્ભવક્રંતિય મણૂસ પંચિદિય
ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કતિવિહે પ્ણત્તે ?) ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે
ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-પજ્જત્તગ ગર્ભવક્રંતિ-
ય મણૂસ પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ચ) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-
પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય
પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

ટીકાર્થ-સ અહીં ગાથામાં વિધિદ્વારના નિર્દેશ કર્યો હતો. તદનુસાર અહીં શરીરના
મૂળ ભેદ-પ્રભેદોનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શરીર કેટલાં કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહેલાં છે. જે પ્રતિક્ષણ શીર્ણ થતાં રહે
અર્થાત્ વિનાશને પ્રાપ્ત થતાં રહે, તેમને શરીર કહે છે-(૧) ઔદારિક (૨) વૈકિર્ચક

પ્રતિક્ષણં વિશરાક્તાં પ્રાપ્નુવન્તિ इति शरीराणि वक्ष्यमाण प्रकाशेण पञ्चप्रकाराणि सन्तीत्यर्थः
 तान्येवाह—‘तं जहा—भोरालि १, वेउच्चि २, आहार ३, तेय ४, कम्म ५’ तद्यथा—
 औदारिकम् १, वैक्रियम् २, आहारकम् ३, तैजसम् ४, कर्मणम् ५, तत्र उदारं प्रधानं तदेव
 औदारिकम् विनयादित्वादिकण प्रत्यय, प्रधानत्वञ्चास्य तीर्थकरणधरशरीरापेक्षया बोध्यम्,
 तस्मादन्यस्यानुत्तरशरीरस्यापि अनन्तगुणहीनत्वात्, अथवा उदारम्—अन्यशरीरापेक्षया विशा-
 लम्, सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वात्, विशालता चास्य वैक्रियशरीरं प्रति भवधारणीय
 सहजशरीरापेक्षयाऽवसेया, अन्यथा उत्तरवैक्रियस्य योजनलक्षमानस्यापि उपलभ्यमानत्वेन
 तदपेक्षया विशालत्वाभावेन विरोधापत्तिः स्यात्, एवम्—विशिष्टा विलक्षणा विविधा वा क्रिया
 विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं तथा च यदेकं सद अनेकं भवति अनेकं सद एकं भवति एवम्

इस प्रकार हैं—औदारिक (२) वैक्रियक (३) आहारक (४) तैजस और (५) कर्मण ।
 उदार अर्थात् जो प्रधान हो, वही औदारिक कह लाता है । यहां विनयादि
 गण में परिगणित होने से (इकार) प्रत्यय होकर (औदारिक) शब्द निष्पन्न हुवा
 है । तीर्थकर एवं गणधरों को यह शरीर होना है, अतः इसे प्रधान माना गया
 है । इससे भिन्न अनुत्तर शरीर भी—अनन्तगुण हीन होता है । अथवा उदार
 का अर्थ है—विशाल अर्थात् लम्बा, क्योंकि यह औदारिक शरीर एक हजार
 योजन से भी अधिक लम्बा होता है । अन्य शरीरों की अपेक्षा औदारिकशरीर
 में जो विशालता कही है, वह भवधारणीय सहज शरीर की अपेक्षा समझनी
 चाहिए, अन्यथा उत्तर वैक्रियशरीर तो एक लाख योजन तक का भी होता है,
 अतएव औदारिक को उदार विशाल कहने में बाधा आ जायेगी ।

जिस शरीर के द्वारा विशिष्ट, विलक्षण अथवा विविध क्रियाएं हों, वह
 वैक्रिय शरीर कहलाता है । जो शरीर एक होता हुआ अनेक बन जाता है,

(૩) આહારક (૪) તૈજસ (૫) કાર્મણ.

ઉદાર અર્થાત્ જે પ્રધાન હોય તેજ ઔદારિક કહેવાય છે અહીં વિનયાદિગણમાં
 પરિગણિત હોવાથી ઇકણૂ પ્રત્યય થઈને ‘ઔદારિક’ શબ્દ નિષ્પન્ન થયો છે. તીર્થકર તેમજ
 ગણુધરાના આ શરીર હોય છે, તેથી એને પ્રધાન માનેલ છે. તેનાથી લિન્ન અનુત્તર શરીર
 પણ અનન્તગુણહીન હોય છે. અથવા ઉદારનો અર્થ છે—વિશાલ અર્થાત્ લાંબા, કેમકે આ
 ઔદારિકશરીર એકહજાર યોજનથી પણ અધિક લાંબું હોય છે અન્ય શરીરોની અપેક્ષાએ
 ઔદારિકશરીરમાં જે વિશાલતા કહી છે, તે ભવધારણીય સહજ શરીરની અપેક્ષાએ
 સમજવી જોઈએ, અન્યથા ઉત્તરવૈક્રિય તો એકલાખ યોજન સુધીનું પણ હોય છે, તેથી
 જ ઔદારિકને ઉદાર—વિશાલ કહેવામાં બાધા આવી પડશે.

જે શરીર દ્વારા વિશિષ્ટ વિલક્ષણ અથવા વિવિધ ક્રિયાઓ થાય તે વૈક્રિયશરીર
 કહેવાય છે જે શરીર એક હોવા છતાં અनेક બની જાય છે, અનેક હોવા છતાં એક

અણુસદ્ મહદ્ ભવતિ મહદ્ સદ્ અણુ ભવતિ એવં ચેવરં સદ્ ભૂમિચરં ભવતિ ભૂમિચરં સત્
ચેવરં ભવતિ એવં દૃશ્યં સદ્ અદૃશ્યં ભવતિ અદૃશ્યં સદ્ દૃશ્યં ભવતિ તદ્ વૈક્રિયં શરીરં વ્ય-
પદિશ્યતે તત્ત્વં દ્વિપ્રકારકં ભવતિ ઔપપાતિક-લઘ્વિપ્રત્યયભેદાત્, તત્રૌપપાતિકં વૈક્રિયશ-
રીરમ્ ઉપપાતાત્મકજન્મનિર્મિતમ્ યથા દેવનૈરયિકાગામ્, લઘ્વિપ્રત્યયં તુ તીર્થગ્યોત્તિક
મનુષ્યાણામવસે-મ્, એવમ્-આહ્વીયતે ચતુર્દશપૂર્વવિદા તીર્થકૃત્સ્ફાતિ દર્શનાદિક તથાવિધ-
પ્રયોજનૈ સમુપસ્થિતે સતિ વિશિષ્ટ લઘ્વિવશાદ્ નિર્વર્યતે સત્ તદ્ આહારકં શરીરં વ્યપદિશ્યતે,
'કૃદ્વહુલમ્' इति बाहुलकात् कर्मणिष्णुलप्रत्ययः पादहारकादिवत् तथाचोक्तम्-'कज्जम्मि
समुपपण्णे सुयकेवल्लिणा विसिट्ठलद्धीए । जं एत्थ आहरिज्जइ भणियं आहारणं तं तु' । १॥
कार्ये समुत्पन्ने श्रुतकेवलिना विशिष्टलब्ध्या । यदत्राह्वियते भणितमाहारकं तंतु । १॥ इति,

अनेक होता हुआ एक हो जाता छोटे से बड़ा और बड़े से छोटा हो जाता है,
आकाश चारी से भूचर और भूचर से आकाशचारी बन जाता है, दृश्य होता
हुआ अदृश्य और आदृश्य होता हुआ दृश्य हो जाना है, वह शरीर वैक्रियक
कहलाता है ! वैक्रिय शरीर दो प्रकार का है जन्मजात और लब्धिनिमित्त का
उपपात जन्म वाले देवों और नारकों का जन्मजात वैक्रिय शरीर होता है और
लब्धिनिमित्तक निर्यचों और मनुष्यों में-किसी-किसी में पाया जाता है।

चौदह पूर्वधारी मुनि तीर्थंकर अनिशय देखने आदि के प्रयोजन से विशिष्ट
आहारक नामक लब्धि से जिस शरीर का निर्माण करते हैं, वह आहारकशरीर
कहलाता है। (कृद्वह्लम) इस सूत्र से कर्म अर्थ में ण्वुल प्रत्यय होकर आहा-
रक शब्द सिद्ध होता है, जैसे पादहारक। कहा भी है-प्रयोजन उत्पन्न होने पर
केवली के यहां जाने के लिये विशिष्ट लब्धि के निमित्त से जो शरीर निर्मित
किया जाता है, वह आहारकशरीर कहलाता है ॥१॥ यह शरीर वैक्रिय शरीर

થઈ બન્ય છે, નાના મોટા, મોટા નાના થઈ બન્ય છે, આકાશચારીમાંથી ભૂચર અને
ભૂચરથી આકાશચારી બની બન્ય છે દૃશ્ય હોવા છતાં અદૃશ્ય, અને અદૃશ્ય હોવા છતાં
દૃશ્ય થઈ બન્ય છે, તે શરીર વૈક્રિય કહેવાય છે. વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના છે-જન્મજાત
અને લબ્ધિ નિમિત્તક ઉપપાત જન્મવાળા દેવો અને નારકોને જન્મજાત વૈક્રિયશરીર હોય
છે અને લબ્ધિ નિમિત્તક તીર્થંચો અને મનુષ્યોમાં કોઈ કોઈમાં મળી આવે છે.

ચૌદઃ પૂર્વધારી મુનિ તીર્થંચરના અતિશયને ભેગા આદિના પ્રયોજનથી વિશિષ્ટ
આહારક નામક લબ્ધિથી જે શરીરનું નિર્માણ કરે છે, તે આહારકશરીર કહેવાય છે.
'કૃદ્વહુલમ્' એ સૂત્રથી કર્મ અર્થમાં 'ણ્વુલ' પ્રત્યય થઈને 'આહારક' શબ્દ સિદ્ધ થાય
છે, જેમકે 'પા હરક' કહ્યું પણ છે-પ્રયોજન ઉત્પન્ન થતા કેવલીના ત્યાં જવાને માટે
વિશિષ્ટ લબ્ધિના નિમિત્તથી જે શરીર નિર્મિત કરાય છે, તે આહારકશરીર કહેવાય છે. ॥૧॥
આ શરીર વૈક્રિયશરીરની અપેક્ષાએ ઉત્પન્ન શુભ અને સ્વચ્છ સ્ફટિક શિલાના

તત્ત્વૈક્રિયશરીરાપેક્ષયા અત્યન્ત શુભં સ્વચ્છસ્ફટિકશિલાવત્ શુભ્રપુદ્ગલસમૂહરચનાત્મકં बोध्यम्,
 एवम्-तेजसः तेजःपुद्गलानां विकारः तैजसं शरीरं भुक्ताहारपरिणमनकारणम् ऊष्मस्वरूपं
 भवति, तद्वशादेव विशिष्ट तपः सपुद्भूजलब्धिविशेषस्य पुरुषस्य तेजोलेख्या विनिर्गमो
 भवति, तथा चोक्तम्-‘सर्वस्म उम्हसिद्धं रसाद् आहारपाकजणगं च । तेयगलद्धिनिमित्तं च
 तेयगं होइ नायव्वं’ ॥१॥ सर्वस्योष्मसिद्धं रसाद्याहारपाजनकं च । तेजोलब्धनिमित्तं च
 तैजसं भवति ज्ञातव्यम् ॥१॥ इति, एवम् कर्मणो जातं कर्मज कर्मणो विकारः कर्मणमिति वा,
 तथा च कर्मपरमाणव एवात्मप्रदेशैः सहनीरक्षीरन्यायेन परस्परमंसृष्टाः सन्तः शरीररूपतया
 परिणताः कर्मणशरीरमिति व्यपदिश्यन्ते, तथा चोक्तम्-‘कम्मविगारो कम्मण महुविहवि-
 चित्त कम्मनिष्फन्नं । एव्वेसि सरीराणं कारणभूतं घुणेयव्वं ॥१॥’ कर्मविकारः कर्मणमष्ट

કી અપેક્ષા અત્યન્ત શુભ ઔર સ્વચ્છ સ્ફટિકશિલા કે સદૃશ શુભ્ર પુદ્ગલો કે સમૂહ સે રચિત હોતા હૈ ।

તેજસ અર્થાત્ તજસ પુદ્ગલો સે જો વનતા હૈ, વહ તૈજસશરીર કહલાતા હૈ
 યહ શરીર સ્વાયે હુએ આહાર કે પરિણમન કા કારણ હોતા હૈ ઔર ઉષ્મારૂપ હોતા
 હૈ । ઇસ શરીર કે નિમિત્ત સે હી વિશિષ્ટ તપસ્વી પુરુષ કે શરીર સે તેજ કો
 તિર્ગમ હોતા હૈ । કહા બી હૈ-જો શરીર સમી સંસારી જીવો કો હોતા હૈ । શરીર
 કી ઉષ્ણતા સે જિસકી પ્રતીતિ હોતી હૈ, જો આહાર કો પચાકર ઉસે રસાદિ
 રૂપ મેં પરિણત કરતા હૈ અથવા જો તૈજસ લબ્ધિ કે નિમિત્ત સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ,
 વહ તૈજસશરીર કહલાતા હૈ ।

इसी प्रकार जो शरीर कर्म से उत्पन्न हो वह अथवा जो कर्मका विकार हो
 वह कर्मण शरीर कहलाता है । इस प्रकार कर्मपरमाणु ही आत्मप्रदेशों के साथ
 दूध-पानी की भांति एकमेक होकर परस्पर मिलकर शरीर के रूप में परिणत
 हो जाते हैं, वह कर्मणशरीर कहा जाता है । कहा भी है-कर्मण शरीर कर्मों

સદૃશ શુભ્ર પુદ્ગલોના સમૂહથી રચિત થાય છે.

તેજથી અર્થાત્ તેજસ પુદ્ગલોથી જે બને છે, તે તેજસશરીર કહેવાય છે. આ શરીર
 આપેલા આહારના પરિણમનનું કારણ હોય છે અને ઉષ્મારૂપ હોય છે આ શરીરના
 નિમિત્તથી જ વિશિષ્ટ તપસ્વી પુરુષના શરીરથી તેજનું નિર્ગમ થાય છે. કહ્યું પણ
 છે-જે શરીર બધા સંસારી જીવોનું હોય છે. શરીરની ઉષ્ણતાથી જેની પ્રતીતિ થાય છે,
 જે આહારને પચાવીને તેને રસ આદિ રૂપમાં પરિણત કરે છે અથવા જે તેજસ લબ્ધિના
 નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે તેજસશરીર કહેવાય છે

એજ પ્રકારે જે શરીર કર્મથી ઉત્પન્ન થાય તે અથવા જે કર્મના વિકાર હોય તે
 તે કાર્મણશરીર કહેવાય છે. એજ પ્રકારે કર્મ પરમાણુ જ આત્મપ્રદેશોની સાથે દૂધ-પાણીની
 જેમ એકમેક થઈને પરસ્પર મળીને શરીરના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે, તે કાર્મણશરીર

વિધવિચિત્ર કર્મનિપ્યન્નમ્ । સર્વેષાં શરીરાણાં કારણભૂતં મુણિતવ્યમ્ ॥૧॥ इति, तथा चौदा
रिकादीनां सर्वेषां शरीराणां कारणभूतम्-निदानरूपं कर्मणशरीरमवसेयम्, संसारप्रपञ्चप्ररो-
हवीजरूपे कर्मणशरीरे समूलोच्छिन्ने सति शेषशरीराणां प्रादुर्भावविरहात्, अनेनैव कर्मणेन
शरीरेण सतैजसेन संवलितो जीवो निधनदेशं परित्यज्योत्पत्तिं देशमभिसर्पति कर्मपुद्गलानां
चातिसूक्ष्मत्वेन यातायातसमये स चक्षुरादीन्द्रियगोचरो भवति, तथाचोक्तम्-‘अन्तराभवदे-
होऽपि, सूक्ष्मत्वान्नोपलभ्यते । निष्क्रामन् प्रविशन् वा नावोऽनीक्षणादपि ॥१॥ इति ।
अथौदारिकशरीराणां भेदान् प्ररूपयितुमाह-‘ओरालिपशरीरेणं भन्ते ! कश्चिदे पण्णत्ते ?’

का विकार (कार्य) है । वह आठ प्रकार के कर्मों से निष्पन्न होता है । यह शरीर
अन्य सब शरीरों का कारण है, ऐसा जानना चाहिए । १॥ इस प्रकार कर्मण
शरीर को औदारिक आदि सभी शरीरों का कारण समझना चाहिए । संसार
प्रपञ्च रूपी अंकुर का बीज यह कर्मण शरीर ही है । जब इस का समूल उच्छेद
हो जाता है, तब शेष शरीरों का प्रादुर्भाव नहीं होता । तैजस और कर्मण
शरीर के साथ जब मृत्युस्थान को त्याग कर अपने नवीन जन्म की जगह जाता
है । कर्मपुद्गलों की अत्यन्त सूक्ष्मता के कारण इन दोनों शरीरों से युक्त होने
पर भी जीव चक्षु से दिखाई नहीं देता । कहा है-भवदेह बीचमें (मरण और
जन्म के मध्य काल में) भी रहता है, मगर सूक्ष्म होने के कारण शरीर से निक-
लता हुआ अथवा प्रवेश करता हुआ दिखाई नहीं देता है ॥१॥

अब औदारिक शरीर के भेदों का प्ररूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ?

भगवान्-हे गौतम ! औदारिक शरीर पांच प्रकार का कहा गया है । वह

કહેવાય છે કહ્યું પણ છે-કાર્મણશરીર કર્મેનાં વિકાર (કાર્ય) છે તે આઠ પ્રકારના કર્મેથી
નિષ્પન્ન થાય છે આ શરીર બીજા બધા શરીરોનું કારણ છે, એમ બધાંજુ' ભેધએ, ॥૧॥
એ પ્રકારે કાર્મણ શરીરને ઔદારિક આદિ બધાં શરીરોનું કારણ સમજવું ભેધએ,
સંસાર પ્રપંચ રૂપી અંકુરનું બીજ આ કાર્મણ શરીર જ છે. જ્યારે તેના સમૂલઉચ્છેદ
થઈ જાય છે, ત્યારે શેષ શરીરોનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી તૈજસ અને કાર્મણશરીરની સાથે
જ્યારે મૃત્યુ સ્થાનનો ત્યાગ કરીને પોતાના નવીન જન્મની જગ્યાએ જાય છે, કર્મ પુદ્ગલોના
અત્યન્ત સૂક્ષ્મતાના કારણે આ બન્ને શરીરોથી યુક્ત થતા જીવ પણ આખેથી દેખાતો નથી.
કહ્યું છે કે-ભવદેહ વચમાં (મરણ અને જન્મના મધ્યકાળમાં) પણ રહે છે, પણ સૂક્ષ્મ
હોવાના કારણે શરીરથી નિકળતા છતાં અથવા પ્રવેશ કરતો હોય છતાં દેખાતો નથી. ॥૧॥

હવે ઔદારિક શરીરના ભેદોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ પ્રકારે-

हे भदन्त ! औदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे पणत्ते’ औदारिकशरीरं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे’ तद्यथा—एकेन्द्रियौदारिकशरीरं, यावद्—द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्, त्रीन्द्रियौदारिकशरीरम्, चतुरिन्द्रियौदारिकशरीरम्, पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्, गौतमः पृच्छति—‘एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पणत्ते ?’ हे भदन्त ! एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे पणत्ते’ एकेन्द्रियौदारिकशरीरं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव वणप्फइ—काइय एगिंदिय ओरालियसरीरे’ तद्यथा—पृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं यावत्—अष्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं, तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, वायुकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति—‘पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पणत्ते ?’ पृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहे पणत्ते’ पृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौदा-

इस प्रकार है—(१) एकेन्द्रिय का औदारिक शरीर (२) द्वीन्द्रिय का औदारिक-शरीर (३) त्रीन्द्रिय का औदारिक शरीर (४) चतुरिन्द्रिय का औदारिक शरीर और (५) पंचेन्द्रिय का औदारिक शरीर ।

गौतमस्वामी—भगवन् ! एकेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्—हे गौतम ! एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर पांच प्रकार का होता है, यथा—(१) पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (२) अपूकायिक-एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (३) तेजस्कायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर (४) वायुकायिक एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर और (५) वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्—हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा—सूक्ष्म पृथ्वीकायिक का शरीर

(१) एकेन्द्रियनुं औदारिक शरीर (२) द्वीन्द्रियनुं औदारिक शरीर (३) त्रीन्द्रियनुं औदारिक शरीर (४) चतुरिन्द्रियनुं औदारिक शरीर (५) पंचेन्द्रियनुं औदारिक शरीर.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन्—एकेन्द्रिय औदारिक शरीर कितने प्रकार का है ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! एकेन्द्रिय-औदारिक शरीर पांच प्रकार का होता है, यथा—

(१) पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय-औदारिक शरीर (२) अपूकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिक शरीर (३) तेजस्कायिक-एकेन्द्रिय-औदारिक शरीर (४) वायुकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिक शरीर (५) वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रिय औदारिक शरीर.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर कितने प्रकार का है.

श्रीभगवान्—हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा—सूक्ष्म पृथ्वीकायिकनुं शरीर वने

रिक्शरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-सुहुमपुढविकाइय एगिदिय ओरालियसरीरे, वायरपुढविकाइय एगिदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, वायरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, गौतमः पृच्छति-'सुहुमपुढविकाइय एगिदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइदिहे पणत्ते ?' हे भदन्त ! सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पणत्ते' सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिदिय ओरालियसरीरेय, अपज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिदिय ओरालियसरीरेय' तद्यथा-पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, 'वायरपुढविकाइयावि एवंवेव' बादरपृथिवीकायिकसमि एकेन्द्रियौदारिकशरीरम् एव चैव उपर्युक्त सूक्ष्मपृथिवीकायिकोक्तरीत्या पर्याप्तापर्याप्तकभेदेन द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'एवं जाव वणस्सइकाइय एगिदिय ओरालियनि' एवम्-पृथिवीकायिकोक्तरीत्या यावत्-अण्कायिक तेजस्कायिक वायुकायिक वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराण्यपि सूक्ष्मवादरभेदेन द्विविधानि अवसेयानीतिभावः, गौतमः पृच्छति-'वेइदिय ओरालियसरीरेणं भंते !

और बादर पृथ्वीकायिक का शरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सूक्ष्म पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर के कितने भेद हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! दो भेद हैं-पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक का शरीर और अपर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक का शरीर ।

बादरपृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर के भेद भी इसी प्रकार समझलेने चाहिए । अर्थात् पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से उसके भी दो भेद कहलेने चाहिए । इसी प्रकार अण्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रिय औदारिकशरीर के भी सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त एवं अपर्याप्त के भेद से दो-दो प्रकार समझलेने चाहिए ।

बादर पृथ्वीकायिकनुं शरीर.

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! सूक्ष्म पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय औदारिक शरीरना केददा लेद छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जे लेद छे-पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिकनुं शरीर अने अपर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिकनुं शरीर.

बादर पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय औदारिक शरीरना लेद पणु आ प्रकारे समझ लेवा लेदछे. अर्थात् पर्याप्त अने अपर्याप्तना लेदथी तेमना पणु जे लेद कही देवा लेदछे. जेन प्रकारे अण्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक अने वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीरना पणु सूक्ष्म बादरपर्याप्त तेमन अपर्याप्तना लेदथी जे जे प्रकारना समझ लेवा लेदछे.

ક઼વિહે પ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિહે પ્ણત્તે' દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ દ્વિવિધ દ્વિપ્રકારકમ્
પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જહા-પ્જ્જત્તમ વેઈંદિય ઓરાલિયસરીરે ય અપ્જ્જત્તમ વેઈંદિય ઓરાલિય
સરીરેય' તદ્ધથા-પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ અપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, 'એવં
તેઈંદિયા ચ્ચરિદિયા વિ' એવમ્-દ્વીન્દ્રિયોક્તરીત્યા ત્રીન્દ્રિયાશ્ચતુરિન્દ્રિયા અપિ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક
ભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથાચ ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણામપિ ઔદારિકશરીરાણિ પર્યાપ્તકા-
પર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધાનિ અવસેવાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-પંચિદિય ઓરાલિયસરીરેણં મંતે !
ક઼વિહે પ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિહે પ્ણત્તે' પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જહા-
તિરિવ્વજ્જોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરેય, મણુસ્સપંચિદિય ઓરાલિયસરીરેય' તદ્ધથા-
તિર્યગ્ગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'તિરિવ્વજ્જોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરેણં મંતે ! ક઼વિહે પ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! તિર્ય-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય-ઔદારિકશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા
ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય
ઔદારિકશરીર ઔર અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ।

હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય ઔર ચતુરિન્દ્રિય કે ઔદારિક શરીર કે ભી પર્યાપ્તક
અપર્યાપ્તક કે ભેદ સે દો ભેદ સમજ્ઞને ચાહિણ ।

ગૌતમસ્વામી-મગવાન્ ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય-ઔદારિકશરીર દો પ્રકાર કા હૈ, વહ્ હસ
પ્રકાર-તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયો કા ઔદારિકશરીર ઔર મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયો કા
ઔદારિક શરીર ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તિર્યગ્ગ્યોનિકપંચેન્દ્રિયો કા ઔદારિકશરીર

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય
ઔદારિક શરીર અને અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરના પણ પર્યાપ્તક-અપર્યા-
પ્તક ભેદે કરી બે ભેદ સમજવા ભેધએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના છે-તે આ રીતે-
તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિક શરીર અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીર.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિક શરીર કેટલા
પ્રકારના કહ્યાં છે ?

ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદે પળ્લત્તે’ તિર્યગ્યોનિકપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં ત્રિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ‘તં જહા—જલયર તિરિક્કલ્લજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીય, થલયરતિરિક્કલ્લજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીય, સ્વહયરતિરિક્કલ્લજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીય’ તથથા—જલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, સ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, સ્વેચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘જલયર તિરિક્કલ્લજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીયેણં મંતે ! કઠ્ઠિવિદે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદે પળ્લત્તે’ જલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ‘તં જહા—સંમૂચ્છિમ જલયરતિરિક્કલ્લજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીયે ય, ગર્ભવકંતિય જલયર પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિય ઓરાલિયસરીયે ય’ તથથા—સંમૂચ્છિમ જલચર પઞ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક જલચર પઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘સંમૂચ્છિમ જલયર તિરિક્કલ્લજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીયેણં મંતે ! કઠ્ઠિવિદે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! સંમૂચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ભગવા-

કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોં કા ઔદારિકશરીર ત્રિન પ્રકાર કા હૈ, યથા—જલચરોંકા, સ્થલચરોંકા ઔર સ્વેચરોં કા ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્—ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા હૈ, યથા—સંમૂચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ઔર ગર્ભજ જલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંમૂચ્છિમ જલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોંનાં ઔદારિકશરીર ત્રણ પ્રકારના છે, જેમકે—જલચરોના, સ્થલચરોનાં, અને સ્વેચરોનાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે, જેમકે, સંમૂચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંમૂચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં છે, જેમકે, પર્યાપ્ત સંમૂચ્છિમ પંચેન્દ્રિય

नाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहे पणत्ते’ संमूर्च्छिम जलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—पज्जनग संमुच्छिम जलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग संमुच्छिम जलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य’ तद्यथा—पर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरश्च, अपर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरश्च ‘एवं गम्भवकंति ए वि’ एवम्—संमूर्च्छिम जलचरतिर्यग्योनिकोक्तरीत्या गर्भव्युत्क्रान्तिकमपि जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति—‘स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहे पणत्ते’ स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिदिय ओरालियसरीरे य, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिदिय ओरालियसरीरे य’ तद्यथा—चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, गौतमः पृच्छति—‘चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते’ हे भदन्त ! चतुष्पद-

भगवान्—हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा—पर्याप्त संमूर्च्छिम पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर और अपर्याप्त संमूर्च्छिम पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर ।

इसी प्रकार गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर के भी इसी प्रकार दो भेद होते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्—हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा—चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और परिसर्प स्थलचर तिर्ग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! चतुष्पद स्थलचर तिर्ग्योनिक पंचेन्द्रिय औदा-

तिर्यग्योनिक औदारिकशरीर अने अपर्याप्त संमूर्च्छिम पंचेन्द्रिय तिर्ग्योनिक औदारिकशरीर.

એજ પ્રકારે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્ગ્યોનિક ઔદારિકશરીરના પણ બે ભેદ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્ગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારનાં છે.

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં છે, જેમકે—ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને પરિસર્પ સ્થલચર તિર્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-

સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પञ्चेन्द्रियतिर्यग्यોનિકૌદારિકશરીરં કતિવિધં કૃત્તિપ્રકારકં કિં વિશિષ્ટં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ભગવાન્નાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘દુર્વિદ્દે પળગત્તે’ ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપञ्चेन्द्रियૌદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તં જહા—સંમુચ્છિમચતુષ્પદસ્થલચરતિરિક્ષજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ય, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિય ચતુષ્પદ થલચરતિરિક્ષજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ય’ સંમુચ્છિમચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પञ્चेन्द्रियૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપञ्चेन्द्रियૌદારિકશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘સંમુચ્છિમ—ચતુષ્પદ થલચર તિરિક્ષજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિદ્દે પળગત્તે ?’ હે મહન્ત ! સંમુચ્છિમચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપञ્चेन्द्रियૌદારિકશરીરં સ્વલ્લ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ભગવાન્નાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘દુર્વિદ્દે પળગત્તે’ સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદસ્થલચરપञ્चेन्द्रियतिर्यग्यોनિકૌદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા—પજ્જતગ સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ થલચરતિરિક્ષજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ય, અપજ્જતગ સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ થલચર તિરિક્ષજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ય’ તદ્ધથા—પર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પञ्चेन्द्रियૌદારિકશરીરશ્ચ, અપર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પञ્चेन्द्रियૌદારિકશરીરશ્ચ, ‘एवं गन्धवर्कणं वि’ एवम्—સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદસ્થલચરોક્તરીત્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમરિ

રિકશરીર કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા હૈ, યથા—સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ઔર ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા હૈ, વહ્ન ઇસ પ્રકાર—પર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ઔર અપર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ।

શરીર કેટલા પ્રકારનાં છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં છે. બેમકે—સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારનાં છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં છે, તે આ પ્રકારે, પર્યાપ્ત સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત સંમુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધં પ્રજ્ઞ-
પ્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘પરિસર્પસ્થલચરતિરિક્ષજોણિય પંચિદિય ઓરાલિયસરીરેણં મંતે !
કઙ્કિવિદે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! પરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્થલ
કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ! મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કઙ્કિવિદે પળ્લત્તે’ પરિસર્પસ્થલચર-
તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં દ્વીવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા—ઉરપરિસર્પસ્થલચર પંચિ-
દિયતિરિક્ષજોણિય ઓરાલિયસરીરેય, બુજપરિસર્પસ્થલચરપંચિદિય તિરિક્ષજોણિય ઓરા-
લિયસરીરેય’ તદ્વથા—ઉરપરિસર્પસ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, બુજપરિસર્પ-
સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ઉરપરિસર્પસ્થલચરપંચિદિય-
તિરિક્ષજોણિય ઓરાલિયસરીરેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! ઉરપરિસર્પસ્થલ-
ચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરં સ્થલ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે

હસી પ્રકાર ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર
કે મી પર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તક કે ભેદ સે દો પ્રકાર હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદા-
રિકશરીર કે કિતને ભેદ હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! દો ભેદ હૈ, વે હસ પ્રકાર—ઉરપરિસર્પસ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર ઔર બુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
ઔદારિક શરીર ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક ઔદા-
રિકશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ હસ પ્રકાર સંમૂર્ઠિમ ઉર-
પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર ઔર ગર્ભજ ઉરપરિ-
સર્પ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ।

- એજ પ્રકારે ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના
પણુ પર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તકના લેહથી બે પ્રકાર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-
શરીરના કેટલા લેહ છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! બે લેહ છે, તે આ પ્રકારે—ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને બુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદા-
રિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે—સંમૂર્ઠિમ ઉરપરિસર્પ
સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર
તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

ગૌતમ ! ‘દુવિદ્દે પળ્લત્તે’ ઉરઃપરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકૌદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પથલચરપંચિદ્વિયતિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરેય, ગબ્ભવકંતિય ઉરપરિસપ્પથલચરતિરિક્કજોણિય પંચિદ્વિય ઓરાલિયસરીરેય’ તથથા-સંમુચ્છિમોરઃ પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકોરઃપરિ-સર્પસ્થલચરતિર્યગ્ગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘સંમુચ્છિમે જં મંતે ! કાવિદ્દે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! સંમુચ્છિમોરઃ પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકૌદારિક-શરીરં કલિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંમુચ્છિમે દુવિદ્દે પળ્લત્તે’ સંમુચ્છિમ ઉરઃપરિસર્પસ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકૌદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-અપજ્જત્તગ સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પથલચરપંચિદ્વિયતિરિક્કજોણિય ઓરાલિયસરીરેય, પજ્જત્તગ સંમુચ્છિમ ઉરપરિસપ્પથલચરતિરિક્કજોણિય પંચિદ્વિય ઓરાલિયસરીરેય’ તથથા-અપર્યાપ્તક સંમુચ્છિમોરઃ ‘પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકૌદારિકશરીરશ્ચ, પર્યાપ્તકસંમુચ્છિમોરઃ પરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્ગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચ, ‘એવં ગબ્ભવકંતિય ઉરપરિસપ્પે ચઉકકઓ મેઓ’ એવમ્-સંમુચ્છિમોરઃ પરિસર્પસ્થલચરોક્કરીત્યા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકોરઃ પરિસર્પપચ્ચેન્દ્રિય-સ્થલચરતિર્યગ્ગ્યોનિકૌદારિકશરીરેઽપિ ચતુલ્લકો મેદોઽવસેયઃ સંમુચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકમેદાત્, ‘એવં યુપરિસપ્પા વિ સંમુચ્છિમગબ્ભવકંતિય પજ્જત્તા અપજ્જત્તાય’

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્ય-ગ્ગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-અપર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ઉરપરિ-સર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિક ઔદારિકશરીર ઔર પર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક ઔદારિક શરીર ।

હસી પ્રકાર ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ કે ઓ ચાર મેદ સમજાલેને ચાહિયે । હસી પ્રકાર યુજપરિસર્પ કે ઓ સંમુચ્છિમ, ગર્ભજ ઔર દોનોં કે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત કે મેદ સે ચાર મેદ કહાલેને ચાહિયે । સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક દો પ્રકાર કે કહે હૈ વે હસ પ્રકાર હૈ-સંમુચ્છિમ ઔર ગર્ભજ । હનમેં સે સંમુચ્છિમ સ્થલચર પંચે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યો-નિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, જેમકે, અપર્યાપ્તક સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને પર્યાપ્ત સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

જેજ પ્રકારે ગર્ભજ ઉરપરિસર્પના પણ ચાર ભેદ સમજી લેવા ભેઈએ. જેજ પ્રકારે યુજપરિસર્પના પણ સંમુચ્છિમ, ગર્ભજ અને બન્નેના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી ચાર ભેદ કહેલા સમજી લેવા ભેઈએ. જેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક બે પ્રકારના કહ્યાં

પ્રમ-ઉરઃપરિસર્પોક્તરીત્યા શુજપરિસર્પા અપિ સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સંમૂર્ચ્છિમ-
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાશ્ચાન્વસેયાઃ, 'સ્વહયરા દુવિહા' સ્વેચરાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા
દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા-સંમૂર્ચ્છિમા ય ગર્ભવકંતિયા ય' તથા-સંમૂર્ચ્છિમાશ્ચ, ગર્ભવ્યુ-
ત્ક્રાન્તિકાશ્ચ તત્ર 'સંમૂર્ચ્છિમા દુવિહા પજ્જત્તા' સંમૂર્ચ્છિમાઃ સ્વેચરાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ
દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-પજ્જત્તા અપજ્જત્તાય' પર્યાપ્તાઃ, અપર્યાપ્તાશ્ચ, 'ગર્ભવકંતિયાવિ પજ્જત્તા
અપજ્જત્તાય' ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા અપિ સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પર્યાપ્તાશ્ચ અપર્યાપ્તાશ્ચ
ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-મણુસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરેણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ?' હે
મદન્ત ! મણુસપચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-ગોયમા !' હે
ગૌતમ ! 'દુવિહે પણ્ણત્તે' મણુસપચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'તં જહા-સંમૂર્ચ્છિમ
મણુસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરેય, ગર્ભવકંતિયમણુસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરેય' તથા-
સંમૂર્ચ્છિમમણુસપચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિનમણુસપચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરશ્ચ, તત્ર
સંમૂર્ચ્છિમ મણુસપચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદાદ્ દ્વિવિધમ્, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-
'ગર્ભવકંતિયમણુસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરેણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! ગર્ભ-
વ્યુત્ક્રાન્તિકમણુસ પચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-ગોયમા !'
હે ગૌતમ ! 'દુવિહે પણ્ણત્તે' ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણુસ પચ્ચેન્દ્રિયોદારિકશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્,

ન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકા બી દો પ્રકાર કે હૈં-પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । ગર્ભજ સ્વેચર પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચ્ચ બી હસી તરહ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કે કિતને ભેદ હૈં
મગવાન્-હે ગૌતમ ! દો ભેદ હૈં, યથા-સંમૂર્ચ્છિમ મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક
શરીર ઓર ગર્ભજ મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર । ઇનમેં સે સંમૂર્ચ્છિમ મણુસ
પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો પ્રકાર કા હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ગર્ભજ મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કિતને
પ્રકાર કા કહા હૈં ?

હે, તે આ પ્રકારે છે-સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ તેમનામાંથી સંમૂર્ચ્છિમ એચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિકા પશુ બે પ્રકારના છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. ગર્ભજ એચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ
પશુ એવી રીતે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારના છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના કેટલા ભેદ છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! બે ભેદ છે, જેમકે-સંમૂર્ચ્છિમ મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-
શરીર અને ગર્ભજ મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર, તેમાંથી સંમૂર્ચ્છિમ મણુસ પંચેન્દ્રિ-
ય ઔદારિકશરીર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારના છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ગર્ભજ મણુસ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા
પ્રકારના કહેલા છે ?

‘તં જહા-પજ્જત્તગ ગવ્ભવકંતિય મણુસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ચ, અપજ્જત્તગગવ્ભવકંતિય મણુસપંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ચ’ તથથા-પર્યાપ્તકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપञ્ચેન્દ્રિયૌ-દારિકશરીરશ્ચ અપર્યાપ્તકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યપञ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરશ્ચેતિ, તથાચાયં નિષ્કર્ષ:-એકદ્વિત્રિ ચતુઃપञ્ચેન્દ્રિયમેદાદૌદારિકશરીરં પञ્ચપ્રકારકં ભવતિ, તત્રૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરમપિ પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતિરૂપૈકેન્દ્રિયપञ્ચમેદાત્ પञ્ચપ્રકારકમ્, તત્રાપિ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરમપિ સૂક્ષ્મવાદરમેદાદ્ દ્વિપ્રકારકમ્, તદપિ દ્વિપ્રકારકમેકૈકમ્, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદાદ્ દ્વિવિધમવસેયમ્, તથૈવાપ્તેજોવાયુવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરપ્યપિ પ્રત્યેકં ચતુષ્પ્રકારકાણિ ઇતિ સર્વસંમેલનેનૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણિ વિંશતિપ્રકારકાણિ અવસેયાનિ, દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણિ તુ પ્રત્યેકં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદાદ્ દ્વિપ્રકારકાણ્યેવ, પञ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં પુનસ્તિર્થગ્યોનિકમનુષ્યમેદાદ્ દ્વિપ્રકારકાણ્યેવ, પञ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં પુનસ્તિર્થગ્યોનિકમનુષ્યમેદાદ્ દ્વિપ્રકારકમ્, તત્ર

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા હૈ, યથા-પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ઔર અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ।

અભિપ્રાય યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય ઔર પંચેન્દ્રિય કે ભેદ સે ઔદારિક શરીર પાંચ પ્રકાર કા હૈ । ઇનમેં સે એકેન્દ્રિય-ઔદારિક શરીર મી પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ ઔર વનસ્પતિ કે ભેદ સે પાંચ પ્રકાર કા હૈ । ઇસમેં મી-પૃથ્વીકાયિક-એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કે સૂક્ષ્મ ઔર વાદર કે ભેદ સે દો ભેદ હૈ ઔર ઇન દોનોં કે મી પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો-દો ભેદ હોતે હૈ । ઇસી પ્રકાર અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક ઔર વનસ્પતિ કાયિક કે ઔદારિક શરીર મી ચાર-ચાર કે હોતે હૈ । સબ મિલાકર ઔદારિક શરીર કે યહાં વીસ પ્રકાર પ્રદર્શિત કિય ગય હૈ ।

દ્વીન્દ્રિયોં ત્રીન્દ્રિયોં ઔર ચતુરિન્દ્રિયોં કે ઔદારિક શરીર પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો-દો પ્રકાર કા હી હોતા હૈ ।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે, જેમકે-પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

અભિપ્રાય એ છે કે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયના લેહથી ઔદારિકશરીર પણ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિના લેહથી પાંચ પ્રકારના છે. તેમાં પણ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય-ઔદારિકશરીરના સૂક્ષ્મ અને વાદરના લેહથી બે લેહ છે અને એ બન્નેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના લેહથી બે બે લેહ થાય છે. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના ઔદારિકશરીર પણ ચાર ચાર હોય છે. બધા મળીને ઔદારિકશરીરના અહીં વીસ પ્રકાર પ્રદર્શિત કરાએલા છે.

દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના લેહથી બે-બે પ્રકારના જ હોય છે.

તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં ત્રિપ્રકારકં ભવતિ-જલચરસ્થલચરસ્થલચરભેદાત્, તત્ર જલ-
ચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સંમૂર્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકભેદાત્ દ્વિપ્રકારકં ભવતિ,
તત્રાપિ પુનરેકૈકમપિ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદાત્ દ્વિપ્રકારકં ભવતિ, સ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિ-
યૌદારિકશરીરમપિ ચતુષ્પદપરિસર્પભેદાત્ દ્વિપ્રકારકં ભવતિ તત્ર ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યો-
નિક પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરમપિ સંમૂર્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકભેદાત્ દ્વિપ્રકારકમ્, તદુભયમપિ
પ્રત્યેકં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદાત્ દ્વિપ્રકારકં ભવતિ, પરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદા-
રિકશરીરમપિ દ્વિપ્રકારકં ભવતિ, ઉરઃપરિસર્પશુજપરિસર્પભેદાત્, તદુભયમપિ પ્રત્યેકં સંમૂર્છિમ
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકભેદાત્ દ્વિપ્રકારકમ્, તદુભયમપિ પુનરેકૈકં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદાત્ દ્વિવિધં
ભવતિ, સર્વસંકલનેનાષ્ટવિધંતાવત્ પરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં ભવતિ,

પંચેન્દ્રિયોં મેં તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર મૂલતઃ તોન પ્રકાર કે હૈં
જલચર, સ્થલચર ઓર સ્થલચર કે ઔદારિકશરીર । હનમેં સ્થલચર તિર્યચ પંચે-
ન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર દો પ્રકાર કે હૈં સંમૂર્છિમોં કે ઓર ગર્ભજોં કે । હન
દોનોં મેં ઓ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો-દો ભેદ હો જાતે હૈં । સ્થલચર
તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર ચતુષ્પદ ઓર પરિસર્પ કે ભેદ સે દો
પ્રકાર કે હૈં । ચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય-ઔદારિકશરીર ઓ સંમૂ-
ર્છિમ ઓર ગર્ભજ કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે હૈં । હન દોનોં પ્રકારોં મેં ઓ પર્યાપ્ત
ઓર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો-દો ભેદ હો જાતે હૈં ।

પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કે ઓ દો ભેદ હૈં
ઉરપરિસર્પ ઓર શુજપરિસર્પ હન દોનોં કે ઓ સંમૂર્છિમ ઓર ગર્ભજ કે ભેદ સે
દો-દો ભેદ હોતે હૈં ઓર સંમૂર્છિમ તથા ગર્ભજ કે ઓ પર્યાપ્ત તથ અપર્યાપ્ત કે
ભેદ સે દો-પ્રકાર હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર પરિસર્પ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચે-

પંચેન્દ્રિયોમાં તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર મૂલતઃ ત્રણ પ્રકારના છે-
જલચર, સ્થલચર અને ખેચરના ઔદારિકશરીર તેમાંથી જલચર તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના
ઔદારિકશરીર બે પ્રકારના છે-સંમૂર્છિમોના અને ગર્ભજોના એ બન્નેમાં પણ પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ થઈ જાય છે. સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય
ઔદારિકશરીર, ચતુષ્પદ અને પરિસર્પના ભેદથી બે પ્રકારના છે. ચતુષ્પદ સ્થલચર
તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર પણ સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજના ભેદે બે પ્રકારના છે.
એ બન્ને પ્રકારોમાં પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ બને છે.

પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના પણ બે ભેદ કહેવામાં
આવેલ છે. ઉરપરિસર્પ અને શુજપરિસર્પ આ બન્ને પણ સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજના
ભેદથી બે-બે ભેદ થાય છે, અને સંમૂર્છિમ તથા ગર્ભજના પણ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના
ભેદથી બે-બે પ્રકાર થઈ જાય છે. એ પ્રકારે પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય

સ્વેચરતિર્યગ્યોનિકપञ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સંમૂર્છિતગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકભેદાદ્ દ્વિપ્રકારકમ્, તદુભયમપિ પ્રત્યેકં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદાદ્ દ્વિવિધમ્, इति चत्वारि सर्वसंकलनया तिर्यग्योनि-
 कपञ्चેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં વિશતિવિધમ્, મનુષ્યપञ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં તુ સંમૂર્છિતગર્ભવ્યુ-
 ત્ક્રાન્તિભેદાદ્ દ્વિવિધમ્, તદુભયમપિ પુનરેકંકં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદાદ્ દ્વિપ્રકારકમિતિ ચત્વારિ,
 સર્વસંકલનયા તુ ૫૦, પञ્ચાશદ્ભેદા અવસેયા ઔદારિકશરીરાણામિત્યવલેયમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ઔદારિકશરીરસંસ્થાનવક્તવ્યતા ॥

મૂલ્ય—ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠિય પળજ્જે ? ગોયમા !
 ણાણાસંઠાણસંઠિય પળજ્જે, ઇગિંદિયઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં
 સંઠિય પળજ્જે ? ગોયમા ! ણાણા સંઠાણસંઠિય પળજ્જે પળજ્જે, પુઠ્ઠવિ-
 કાઙ્ગય ઇગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠિય પળજ્જે ? ગોયમા !
 મસૂરચંદસંઠાણસંઠિય પળજ્જે ? એવં સુહુસપુઠ્ઠવિકાઙ્ગયાણ વિ વાયરાણ-
 વિ એવં ચેવ, પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ એવં ચેવ આઠકાઙ્ગય ઇગિંદિયઓરા-
 લિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠિય પળજ્જે ? ગોયમા ! થિબુકવિંદુસંઠાણ
 સંઠિય પળજ્જે, એવં સુહુસ વાયરપજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ, તેઠકાઙ્ગય ઇગિં-

ન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કે સર્વ ભેદોંની ગણના આઠ છે. સ્વેચર તિર્યગ્યોનિક
 પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત અને ગર્ભજના ભેદથી બે
 હવે દોનોં કે બી પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે દો-દો ભેદ હોતે હેં. હસ પ્રકાર
 ચાર ભેદ હુએ સર્વ મિલકર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર વીસ પ્રકારકા હે

મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત અને ગર્ભજના ભેદ સે દો
 પ્રકાર કા હે ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત અને ગર્ભજના ભેદ સે દો-દો ભેદ હોતે
 હેં. ચોં ચાર ભેદ હુએ સર્વ મિલકર ઔદારિકશરીર કે પચાસ ભેદોં કા યહાં
 ઉલ્લેખ કિયા ગયા હે ।

ઔદારિકશરીરના બધા ભેદોની ગણના આઠ થાય છે.

એચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત અને ગર્ભજના ભેદથી બે
 પ્રકારના છે અને તે બન્નેના પણ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ થાય છે એ
 પ્રકારે ચાર ભેદ થયા. બધા મળીને તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર વીસ પ્રકારનાં છે.

મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિત અને ગર્ભજના ભેદથી બે પ્રકારના છે
 અને તેમના પણ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ થાય છે, આમ ચાર ભેદ
 થયા. બધા મળીને ઔદારિકશરીરના પચાસ ભેદોનો અહીં ઉલ્લેખ કરાયેલો છે.

दिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणं संठाणं पण्णत्ते ? गोयमा ! सूई-
 कलावसंठाणसंठाणं पण्णत्ते, एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि, वाउ-
 क्काइयाण वि पडागा संठाणसंठाणं, एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि,
 वणप्फइकाइयाणं णाणा संठाणसंठाणं पण्णत्ते, एवं सुहुम बायरपज्जत्ता
 पज्जत्ताण वि, वेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठाणं
 पण्णत्ते ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठाणं पण्णत्ते, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि,
 एवं तेइंदियचउरिंदियाण वि, पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे
 णं भंते ! किं संठाणसंठाणं पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विह संठाणसंठाणं
 पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंसंठाणसंठाणं जाव हुंडसंठाणसंठाणं वि, एवं
 पज्जत्तापज्जत्ताण वि, संमुच्छिमतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालिय-
 सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठाणं पण्णत्ते ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठाणं
 पण्णत्ते, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, गब्भवक्कंतियतिरिक्खजोणिय पंचि-
 दियओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठाणं पण्णत्ते ? गोयमा !
 छव्विहसंठाणसंठाणं पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंसे जाव हुंडसंठाण-
 संठाणं, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, एवमेव तिरिक्खजोणियाणं ओहियाणं
 णव आलावगा, जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं
 भंते ! किं संठाणसंठाणं पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विहसंठाणसंठाणं
 पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंसे जाव हुंडे, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, संमु-
 च्छिमजलयरा हुंड संठाणसंठाणं, एएसिं चैव पज्जत्ता वि अपज्जत्ता वि
 एवं चैव, गब्भवक्कंतियजलयरा छव्विह संठाणसंठाणं, एवं पज्जत्ता
 पज्जत्ताण वि, एवं थलयराण वि णव सुत्ताणि, एवं खउप्पयथलयराण
 वि, उरपरिसप्पथलयराण वि भुयपरिसप्पथलयराण वि, एवं खहयराण
 वि णवसुत्ताणि, णवरं सव्वत्थ संमुच्छिमा हुंडसंठाणसंठाणं भाणियव्वा,
 इयरे छसु वि, मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाण
 संठाणं पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विह संठाणसंठाणं पण्णत्ते, तं जहा—

समचउरंसे जाव हुंडे, पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव, गब्भवकंतियाण वि एवं चेव, पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव, संमुच्छिमाणं पुच्छा, गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिया पज्जत्ता ॥सू० २॥

छाया-औदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थान-संस्थितं प्रज्ञप्तम्, एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामपि बादराणामपि एवञ्चैव, पर्याप्तापर्याप्तानामपि एवञ्चैव, अप्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! स्तिबुकविन्दु संस्थानसंस्थितं

औदारिकशरीर संस्थान वक्तव्यता

शब्दार्थ-(ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते !) हे भगवन् ! औदारिकशरीर कैसे संस्थान आकार वाला कहा है ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थान वाला कहा है

(एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रियों का औदारिकशरीर कैसे आकार का कहा है ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थान वाला कहा है (पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर कैसे आकार का कहा है ? (गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! मसूर की दाल के आकार का कहा है (एवं सुहुम-पुढविकाइयाण वि, बादराण वि) इसी प्रकार सूक्ष्मपृथ्वीकायिकों का भी बादरों का भी (एवं चेव) इसी प्रकार (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) पर्याप्तकों-अपर्याप्तकों का भी इसी प्रकार

औदारिकशरीर संस्थान वक्तव्यता

शब्दार्थ-(ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! औदारिकशरीर केवा संस्थान-आकारना कहां छे ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थानवाणा कहां छे.

(एगिंदिए ओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे भगवन् ! ऐकेन्द्रियना औदारिकशरीर केवा आकारना कहां छे ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थानवाणा कहां छे (पुढविकाइयएगिंदियओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय औदारिकशरीर केवा आकारना कहां छे ? (गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! मसूरनी दाणना आकारना कहां छे (एवं चेव) ऐ प्रकारे (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) पर्याप्तको-अपर्याप्तको पण्णत्ते प्रकारे समञ्जवा.

પ્રજ્ઞપ્તમ્ એવં સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ, તેજસ્કાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ ભદન્ત !
 કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! સૂચીકલાપસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, એવં સૂક્ષ્મવાદરપર્યા-
 પ્તપર્યાપ્તાનામપિ, વાયુકાયિકાનામપિ પતાકાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, એવં સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યા-
 પ્તાનામપિ, વનસ્પતિકાયિકાનાં નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, એવં સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તા પર્યાપ્તાના-
 મપિ, દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલુ ભદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! હુન્ડ-

(આઝકાઈય ઇન્દિય ઓરોલિય સરીરે જં મંતે ! કિં સંઠિય પળ્ળત્તે ?) હે ભગ-
 વન્ ! અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કૈસે આકાર કા હૈ ? (ગોયમા !
 થિવુકવિંદુસંઠાણસંઠિય પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ (સ્તિબુક વિંદુ કે આકાર કા કહા
 હૈ (એવં સુહુમ વાદર પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર સૂક્ષ્મ, વાદર પર્યાપ્ત ઓર
 અપર્યાપ્ત કા મી

(તેઝકાઈય ઇન્દિય ઓરોલિય સરીરે જં મંતે ! કિંસંઠિય પળ્ળત્તે ?) હે
 ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કૈસે આકાર કા કહા હૈ ?
 (ગોયમા ! સૂઈકલાવસંઠાણસંઠિય પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! સુઈયોં કે સમૂહ કે
 આકાર કા કહા હૈ (એવં સુહુમ વાદર પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર સૂક્ષ્મ,
 વાદર, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કા મી

(વાઝકાઈયાણ વિ પઢાગાસંઠાણસંઠિય) વાયુકાયિકોં કા મી પતાકા જૈસે
 આકાર કા હૈ (એવં સુહુમ વાદરપજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર સૂક્ષ્મ, વાદર,
 પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કા મી

(વળસ્સહકાઈયાણં જાણાસંઠાણસંઠિય પળ્ળત્તે) વનસ્પતિકાયિકોં કા શરીર
 નાના આકારોં વાલા કહા હૈ (એવં સુહુમ વાદર પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર

(આઝકાઈય ઇન્દિય ઓરોલિયસરીરે જં મંતે ! કિં સંઠિય પળ્ળત્તે ?) હે ભગવન્ ! અપૂ-
 કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! થિવુકવિંદુસંઠાણસંઠિય
 પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! સ્તિબુક બીન્દુના આકારના કહ્યા છે (એવં સુહુમ વાયર પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ
 વિ) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના સંસ્થાન પણ એમ જ છે.

(તેઝકાઈય ઇન્દિય ઓરોલિયસરીરે જં મંતે ! કિં સંઠિય પળ્ળત્તે ?) હે ભગવન્ ! તેજ-
 સ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! સૂઈકલાવસંઠાણ-
 સંઠિય પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! સોથોના સમૂહના આકારનાં કહ્યા છે (એવં સુહુમ વાયર પજ્જત્તા
 પજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના પણ.

(વાઝકાઈયાણ વિ પઢાગાસંઠાણસંઠિય) વાયુકાયિકોનાં પણ ધજના જેવો આકાર
 કહ્યો છે (એવં સુહુમ વાયરપજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત
 અને અપર્યાપ્તના પણ.

(વળસ્સહ કાઈયાણ વિ જાણાસંઠાણસંઠિય પળ્ળત્તે) વનસ્પતિકાયિકોનાં શરીર નાના

સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि, एवं त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियाणामपि, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं यावद् हुण्डसंस्थानसंस्थितमपि, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि, संमुच्छिन्नमतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, गौतम ! हुण्डसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि, गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थान-सूक्ष्म, वादर, पर्याप्त और अपर्याप्त का भी

(वेइंदिय ओरालियસરીરે જાં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે ?) હે ભગવન્ ! ઢીન્દ્રિય-ઔદારિકશરીર કિસ આકાર કા હૈ ? (ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! હુંડક સંસ્થાન વાલા કહા હૈ (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર પર્યાપ્તોં ઔર અપર્યાપ્તોં કા મી (એવં તેહદિય-ચહરિંદિયાણ વિ) હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિયોં-ચતુરિન્દ્રિયોં કા મી (પંચિંદિયતિરિક્કજોણિય ઔરલિયસરીરે જાં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિક શરીર હે ભગવન્ ! કિસ આકાર કા હૈ ? (ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! છહ પ્રકાર કે આકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (સમચહરંસ સંઠાણસંઠિએ જાવ હુંડસંઠાણસંઠિએ વિ) સમચૌરસ સંસ્થાન વાલા યાવત્ હુંડક સંસ્થાન વાલા (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર પર્યાપ્તોં-અપર્યાપ્તોં કા મી (સંમુચ્છિમતિરિક્કજોણિયપંચિંદિય ઔરલિયસરીરે જાં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે ?) સંમુચ્છિમ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કા ઔદારિક શરીર હે ભગવન્ ! કિસ

આકારોવાળા કહ્યાં છે (એવં સુહુમ વાયર પજ્જત્તા પજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પણ.

(વેइंदिय ओरालियસરીરે જાં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે ?) હે ભગવન્ ! ઢીન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! હુંડક સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (એવં પજ્જત્તા પજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ (એવં તેહદિય-ચહરિંદિયાણ વિ) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિંદ્રિયો પણ.

(પંચિંદિયતિરિક્કજોણિય ઔરલિયસરીરે જાં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેવા આકારના છે ? (ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સમચહરંસસંઠાણસંઠિએ વિ જાવ હુંડસંઠાણસંઠિએ વિ) સમચૌરસ સંસ્થાનવાળા યાવત્ હુંડક સંસ્થાનવાળા (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ.

(સંમુચ્છિમતિરિક્કજોણિય પંચિંદિય ઔરલિયસરીરે જાં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે) સંમુચ્છિમ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

સંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પદ્ધવિધસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્વથા-સમચતુરસ્રં યાવદ્, હુન્ડ-
સંસ્થાનસંસ્થિતમ્, એવં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ ૩, એવમેતે તિર્યગ્યોનિકાનામ્ ઔધિકાનાં નવ
આલાપકાઃ, જલચરપન્થેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરં રુદ્ધુ ભદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં
પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પદ્ધવિધસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્વથા-સમચતુરસ્રમ્ યાવદ્ હુન્ડમ્, એવં
પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ, સંમુચ્છિમજલચરાઃ હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, હતેષાશ્ચેવ પર્યાપ્તા અપિ

આકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિએ પળળત્તે) ગૌતમ ! હુંડસંસ્થાન
વાલા કહા હૈ (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તો કા મી
(ગન્ધવક્રકંતિયતિરિક્ખજોણિય પંચિદિયોરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણ
સંઠિએ પળળત્તે ?) હે મગવન્ ! ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કિસ
આકાર કા હૈ ? (ગોયમા ! છવ્વિહ સંઠિએ પળળત્તે) હે ગૌતમ ! છહ પ્રકાર કે
સંસ્થાન વાલા કહા હૈ (તં જહા-સમચરસે જાવ હુંડસંઠાણસંઠિએ) વહ હસ
પ્રકાર-સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડક સંસ્થાન વાલા (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી
પ્રકાર પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તો કા મી (એવમેતે) હસ તરહ યે (તિરિક્ખજોણિયાણં)
તિર્યગ્યોનિકો કે (ઓહિયાણં) ઔધિકો કે (ળવ આલાવગા) નૌ આલાપક (જલ-
ચરતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠાણ સંઠિએ પળળત્તે ?)
જલચર તિર્યચ ઔદારિકશરીર હે મગવન્ ! કિસ આકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા !
છવ્વિહસંઠાણસંઠિએ પળળત્તે) હે ગૌતમ ! છહ તરહ કે સંસ્થાન વાલા કહા હૈ
(તં જહા-સમચરસે જાવ હુંડે) સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડ (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ)
હસી તરહ પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તો કા મી (સંમુચ્છિમજલચરા હુંડસંઠાણ સંઠિઆ

(ગોયમા ! હુંડ સંઠાણસંઠિએ પળળત્તે) હે ગૌતમ ! હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (એવં પજ્જત્તા-
પજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ (ગન્ધવક્રકંતિય તિરિક્ખજોણિય
પંચિદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિએ પળળત્તે ?) હે ભગવન્ ! ગર્ભજ તિર્યચ
પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિએ પળળત્તે) હે
ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (તં જહા-સમચરસે જાવ હુંડસંઠાણસંઠિએ) તે
આ પ્રકારે-સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડક સંસ્થાનવાળા (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે
પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોના પણ (એવમેતે) એ રીતે એઓ (તિરિક્ખજોણિયાણં) તિર્યગ્યોનિકોના
(ઓહિયાણં) ઔધિકોના (ળવ આલાવગા) નવ આલાપકો થાય છે.

(જલચરતિરિક્ખજોણિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે કિં સંઠાણસંઠિએ પળળત્તે) જલચર
તિર્યચ ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણ-
સંઠિએ પળળત્તે) હે ગૌતમ ! છ ભતના સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (તં જહા-સમચરસે જાવ હુંડે)
સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડક (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) એજ રીતે પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોના પણ.

(સંમુચ્છિમજલચરા હુંડસંઠાણસંઠિઆ) સંમુચ્છિમ જલચર હુંડ સંસ્થાનવાળા

અપર્યાપ્તા અપિ એવથૈવ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકજલચરાઃ પદ્ધવિધસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, એવં પર્યાપ્તા-પર્યાપ્તાનામપિ, એવં સ્થલચરાણામપિ નવસૂત્રાણિ, એવં ચતુષ્પદ સ્થલચરાણામપિ, ઉરઃપરિસર્પ-સ્થલચરાણામપિ શુજપરિસર્પ સ્થલચરાણામપિ, એવં સ્થલચરાણામપિ નવ સૂત્રાણિ, નવરં સર્વત્ર સંમૂર્ચ્છિમાઃ હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતા મણિતવ્યાઃ, ઇતરે પદ્મવિપિ, મનુષ્યપદ્મચ્છેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલ્લ મદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પદ્ધવિધસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા-સમચતુરસ્રમ્, યાવદ્ હુન્ડમ્, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ એવથૈવ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા-

સંમૂર્ચ્છિમ જલચર હુંડ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં (એતેસિં ચેવ પજ્જત્તા વિ અપજ્જત્તા વિ એવં ચેવ) હનકે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મી હસી પ્રકાર સમજ્જ લેવેં

(ગભવકકંતિયજલચરા છવિહ સંઠાણસંઠિયા) ગર્ભજ જલચર છહોં સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) હસી પ્રકાર પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોં કે મી (એવં થલચરાણ વિ નવસુત્તાણિ) હસી પ્રકાર સ્થલચરોં કે મી નૌ સૂત્ર (એવં ચતુષ્પદથલચરાણ વિ) હસી પ્રકાર ચતુષ્પદ સ્થલચરોં કે મી (ઉરપરિસપ્પથલચરાણ વિ) ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોં કે મી (શુજપરિસપ્પથલચરાણ વિ) શુજપરિસર્પ સ્થલચરોં કે મી (એવં સ્વહચરાણ વિ નવસુત્તાણિ) હસી પ્રકાર સ્થલચરોં કે મી નૌ સૂત્ર (નવરં) વિશેષ (સવ્વત્થ) સર્વત્ર (સંમુર્ચ્છિમા હુંડસંઠાણ સંઠિયા) સંમૂર્ચ્છિમ હુંડકસંસ્થાન વાલે (માણિવ્વા) કહને ચાહિયે (ઇયરે છસુ વિ) અન્ય છહોં સંસ્થાન વાલે મી હોતે હૈં

(મળૂસપંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિયે) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર હે મગવન્ ! કિસ સંસ્થાન વાલા હૈં ? (ગોયમા ! છવિહ સંઠાણસંઠિયે પળ્લત્તે) છહ પ્રકાર કે સંસ્થાન વાલા હૈં (તં જહા સમચતુરસે જાવ

હોય છે (એતેસિં ચેવ પજ્જત્તા વિ અપજ્જત્તા વિ એવં ચેવ) એમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પણ એજ પ્રકારે (ગભવકકંતિયજલચરા છવિહ સંઠાણસંઠિયા) ગર્ભજ જલચર છએ સંસ્થાનવાળા હોય છે (એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ) એજ પ્રકારે પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તોના પણ (એવં થલચરાણ વિ નવ સુત્તાણિ) એજ પ્રકારે સ્થલચરોના પણ નવ સૂત્ર (એવં ચતુષ્પદ થલચરાણ વિ) એજ પ્રકારે ચતુષ્પદ સ્થલચરોના પણ (ઉરપરિસપ્પ થલચરાણ વિ) એજ પ્રકારે ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોના પણ (શુજપરિસપ્પ થલચરાણ વિ) શુજપરિસર્પ સ્થલચરોના પણ (એવં સ્વહચરાણ વિ નવ સુત્તાણિ) એજ પ્રકારે સ્થલચરોના પણ નવ સૂત્ર (નવરં) વિશેષ (સવ્વત્થ) સર્વત્ર સંમુર્ચ્છિમા હુંડ સંઠાણસંઠિયા) સંમૂર્ચ્છિમ હુંડ સંસ્થાનવાળા (માણિયવ્વા) કહેવા ભેદછે (ઇયરે છસુ વિ) અન્ય છએ સંસ્થાનવાળા બહુવા.

(મળૂસ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિયે) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે મગવન્ ! કયા સંસ્થાનવાળા છે ? (ગોયમા ! છવિહ સંઠાણસંઠિયે પળ્લત્તે) છ પ્રકારના સંસ્થાનવાળા છે (તં જહા-સમચતુરસે જાવ હુડે) તે આ પ્રકારે-

નામપિ એવઞ્ચ, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ એવઞ્ચ, સંમૂર્ચિમાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! હુન્ડ-સંસ્થાનસંસ્થિતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા-અથ પૂર્વોક્તાનામૌદારિકશરીરાણાં યથા નિર્દેશં સંસ્થાનાનિ પ્રરૂપયિતુમાહ-
'ઓરાલિયસરીરેણં મંતે ! કિં સંઠિણ પ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! ઔદારિકશરીરં સ્વહુ કિં
સંસ્થિતં-ફિમાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ળાણાસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે'
ઔદારિકશરીરં તાવત્ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-નાનાસંસ્થાનેષુ-વિવિધાકારેષુ નાનાસંસ્થાનૈઃ

હુંડે) વહુ હસ પ્રકાર-સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડ (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ એવં ચેવ) પર્યા-
પ્તોં ઓર અપર્યાપ્તોં કા ઓ હસી પ્રકાર (ગમ્ભવકંતિયાણ વિ એવં ચેવ) ગર્ભજોં
કા ઓ ડસી પ્રકાર (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ એવં ચેવ) પર્યાપ્તકો-અપર્યાપ્તકોં કા
ઓ હસી પ્રકાર (સંમુચ્છિમાણં પુચ્છા ?) સંમૂર્ચિમોં સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
હુંડસંઠાણસંઠિયા પ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! હુડ સંસ્થાન વાલે કહે હૈં

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત ઔદારિક શરીરોં કે સંસ્થાન અર્થાત્ આકાર કા અવ અનુ-
ક્રમ સે પ્રરૂપણ કરતે હૈં

ગૌતમસ્વામી-હેમગવન્ ! ઔદારિકશરીર કિસ આકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર કે સંસ્થાન અનેક હોતે હૈં, કયોં કિ
જીવોં મેં જાતિયોં કે ભેદ સે શરીર કી આકૃતિ મેં ઓ ભેદ હો જાતા હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એકેન્દ્રિયોં કા ઔદારિક શરીર કિસ આકાર
કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય કા ઔદારિક શરીર નાના સંસ્થાન વાલા
હોતા હૈ, કયોં કિ એકેન્દ્રિયોં મેં પૃથ્વીકાય આદિ ગર્ભિત હૈં ઓર ડન સવ કા

અમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડ (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ એવં ચેવ) પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ
એજ પ્રકારે (ગમ્ભવકંતિયાણ વિ એવં ચેવ) ગર્ભજોના પણ એજ પ્રકારે (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ
એવં ચેવ) પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોના પણ એજ પ્રકારે (સંમુચ્છિમાણં પુચ્છા ?) સંમૂર્ચિમો સંબંધી
પ્રશ્ન છે. (ગોયમા ! હુડ સંઠાણસંઠિયા પ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે.

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત ઔદારિકશરીરેના સંસ્થાન અર્થાત્ આકારની હવે અલકમે પ્રરૂપણ
કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરના સંસ્થાન અનેક હોય છે, કેમકે જીવોમાં
ભતિયોના ભેદથી શરીરની આકૃતિમાં પણ ભેદ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર નાના સંસ્થાનવાળા હોય છે,
કેમકે એકેન્દ્રિયોમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ ગર્ભિત છે અને તે જીવોના સંસ્થાન અલગ

વિવિધાકારૈર્વા સંસ્થિતં—વ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્—કથિતમ્ અસ્માભિસ્તીર્થકૃદ્ભિરિતિ શેષઃ, જીવ-
જાતિભેદેન સંસ્થાનભેદભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एगिदिय ओरालियसरीरे णं भंते !
किं सं ठेए पण्णत्ते ? हे भदन्त ! एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं—किमाकार-
व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ गौतम ! ‘णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते’ एकेन्द्रियौ-
दारिकशरीरं नानासंस्थानसंस्थितम्—अनेकाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, तथा च पृथिवीकायि-
कादिषु एकेन्द्रियेषु प्रत्येकं संस्थानभिन्नत्वाद् एकेन्द्रियौदारिकशरीरे नानासंस्थानसंस्थि-
तत्वं बोध्यम्, गौतमः पૃચ્છતિ—‘पुढविकाइयएगिदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठिए
पण्णत्ते ?’ हे भदन्त ! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितम्—किमा-
कारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते’ पृथिवी-
कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्—मसूरो धान्यविशेषश्चिपिटाकारोऽन्तो-
रवतरूपस्तस्य चन्द्रः—चन्द्राकारम् अर्द्धदलं मसूरदालिकेत्यर्थः तस्येव यत्संस्थानम्—आकार-
विशेषस्तेन संस्थितम्—व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, ‘एवं सुहुमपुढविकाइयाणवि वायराणवि एवंचेव,
पज्जत्तापज्जत्ताणवि एवंचेव’ एवम्—समुच्चय पृथिवीकायिकानामिव सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामपि
बादराणामपि पृथिवीकायिकानामौदारिकशरीराणाम्, एवञ्चैव—पूर्वोक्तरीत्यैव मसूरचन्द्र-

સંસ્થાન અલગ-અલગ પ્રકાર કા હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા ઔદારિકશરીર કિસ
આકાર કા કહા ગયા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા ઔદારિક શરીર મસૂર કી
દાલ કે આકાર કા કહા હૈ । મસૂર એક પ્રકાર કા ધાન્ય હૈ જિસ કા આકાર
ચપટા હોતા હૈ । યહાં મસૂર કા આધા હિસ્સા અર્થાત્ એક ભાગ સમજના યાહિએ

જૈસે સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોં કે શરીર કા આકાર કહા હૈ, ડસી પ્રકાર
સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોં ઔર બાદર પૃથ્વીકાયિકોં કે ઔદારિક શરીરોં કા આકાર
ભી સમજ લેના યાહિએ । અર્થાત્ ડનકે શરીર કા સંસ્થાન ભી મસૂર કી દાલ

અલગ પ્રકારના હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના
હોય છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર મસૂરની દાળના
આકારના કહ્યાં છે. મસૂર એક પ્રકારનું યનાજ છે. જેનો આકાર ચપટો હોય છે. અહીં
મસૂરનો અડધો ભાગ અર્થાત્ એક કાંડ સમજવી જોઈએ.

જેવો સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોના શરીરનો આકાર કહ્યો છે, એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ
પૃથ્વીકાયિકો અને બાદર પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરોનો આકાર પણ સમજવો જોઈએ.

સંસ્થાનસંસ્થિત આકારોઽવસેયઃ, તથા પર્યાપ્તાનામ્ અપર્યાપ્તાનાઞ્ચાપિ પૃથિવીકાયિકૌદારિકશરીરાણામ્ એવઞ્ચૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ મસૂરચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિત આકારોઽવસેયઃ, તથા ચ સૂક્ષ્માણાં વાદરાણાં પર્યાપ્તાનામપર્યાપ્તાનાઞ્ચ પૃથિવીકાયિકાનામ્ ઔદારિકશરીરાણિ મસૂરચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ બોધ્યાનિ ઇતિ ફળિતમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આઉકાઙ્ય એગિદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિણ પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! અપ્પાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં ક્વલ્લ કિં સસ્થિતમ્-કિમાકારં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાદ્-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! તિવુકવિન્દુ-સંઠ.ણસંઠિણ પણ્ણત્તે’ અપ્પાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્તિવુકવિન્દુસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-સ્તિવુકાકારો વિન્દુઃ સ્તિવુકવિન્દુઃ, યો હિ વાતાદિના ઇતસ્વતો તો વિક્ષિપ્તો ભવતિ સ સ્તિવુકવિન્દુર્વ્યવદિચ્યતે તસ્યેવ યત્સંસ્થાનમ્ આકારવિશેષસ્તેન સંસ્થિતં-વ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘એવં મુહુમ વાયરપજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ’ એવમ્-સમુચ્ચયાપ્પાયિકાનામિવ સૂક્ષ્મચાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ ચતુર્ભેદભિન્નાનામપ્પાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામાકારઃ સ્તિવુકવિન્દુસંસ્થાનસંસ્થિ

કે સમાન હોતા હૈ । પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોં કે ઔદારિક શરીરોં કા આકાર ખી હસી પ્રકાર કા જાનના ચાહિય । હસ પ્રકાર સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સભી પ્રકાર કે પૃથ્વીકાયિકોં કે ઔદારિકશરીર મસૂર કી દાલ જૈસે આકાર કે હી હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અપ્પાયિક એકેન્દ્રિયોં કે ઔદારિક શરીર કા કૈસા આકાર કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અપ્પાયિક એકેન્દ્રિયોં કે શરીર કા આકાર સ્તિવુકવિન્દુ પાનીવુલવુલા જૈસા હોતા હૈ । જો વૂંદ વાયુ આદિ કે દ્વારા હધર ઉધર ફૈલા નહો-જમા હુઆ હો વહ વૂંદ સ્તિવુક વિન્દુ કહલાતા હૈ । ઉસકા જૈસા આકાર હોતા હૈ, વૈસા હી અપ્પાયિક એકેન્દ્રિયોં કે ઔદારિક શરીર કા હોતા હૈ । સૂક્ષ્મ વાદર, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત અપ્પાયિકોં કે શરીર કા આકાર ખી સમુચ્ચય

અર્થાત્ તેમના શરીરના સંસ્થાન પણ મસૂરની દાળના સમાન હોય છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરોના આકાર પણ એજ પ્રકારના બાણવા બેઠએ. એ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, બધા પ્રકારના પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિક શરીર મસૂરની દાળ જેવા આકારવાળા જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અપ્પાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરો કેવો આકાર છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અપ્પાયિક એકેન્દ્રિયોના શરીરોના આકાર સ્તિવુકવિન્દુ (પાણીના પરપોટા) જેવો હોય છે. જે બિન્દુ વાયુ આદિ દ્વારા આમતેમ ફેલાએલ નહોય પણ બમેલું હોય, તે ટીપું સ્તિવુકવિન્દુ કહેવાય છે. તેનો જેવો આકાર હોય છે તેવો જ અપ્પાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરોના હોય છે. સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત

તોડવસેય इत्यर्थः तथा च सूक्ष्माणां वादराणां पर्याप्तानाम् अपर्याप्तानाञ्चाप्यायिकानामौदारिकशरीराणि स्तिबुकविन्दुसंस्थानसंस्थितानि इति-फलितम्, गौतमः पृच्छति-‘तेउक्काइय एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?’ हे भदन्त ! तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थितं-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सूईकलाव संठाणसंठिए पणत्ते’ तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं सूचीकलापसंस्थानसंस्थितम् प्रज्ञप्तम्, ‘एवं सुहुसवायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि’ एवम्-समुच्चय तेजस्कायिकानामिव सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारः सूचीकलापसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तथा च सूक्ष्माणां वादराणां पर्याप्तानाम् अपर्याप्तानाञ्चापि तेजस्कायिकानामौदारिकशरीराणि सूचीकलापसंस्थानसंस्थितानि भवन्तीति बोध्यम्, ‘वाउक्काइयाणवि पडागासंठाणसंठिए’ वायुकायिकानामपि समुच्चयानामौदारिकशरीरं पताकासंस्थान-

અપ્કાયિકો' કે સમાન સ્તિબુક વિન્દુ જૈસા હી હોતા હૈ। હસ પ્રકાર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય યાહે સૂક્ષ્મ હો યાહે વાદર, યાહે પર્યાપ્ત હો અથવા અપર્યાપ્ત, સવ કે શરીર કા આકાર સ્તિબુકવિન્દુ કે સમાન હી હોતા હૈ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजस्कायिक एकेन्द्रिय के औदारिकशरीर किस आकार वाला कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! तेजस्कायिक एकेन्द्रियों का औदारिक शरीर सूचीकलाप के आकार का होता है। अर्थात् जैसे सुह्यों के समूह का आकार होता है वैसा ही तेजस्कायिक एकेन्द्रिय जीवों के औदारिक शरीर का आकार है। सूक्ष्म वादर, पर्याप्त और अपर्याप्त तेजस्कायिकों के औदारिक शरीर का संस्थान भी सूचीकलाप के जैसा ही समझना चाहिए।

वायुकायिकો के औदारिक शरीर का संस्थान पताका के आकार का है, अर्थात् ध्वजा का जैसा आकार होना है, वैसा ही वायुकाय के औदारिकशरीर का

અપ્કાયિકોના શરીરનો આકાર પણ સમુચ્ચય અપ્કાયિકોના સમાન સ્તિબુકવિન્દુ જેવો હોય છે. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પછી સૂક્ષ્મ હોય કે પછી બાદર હોય, પર્યાપ્ત હોય અગર અપર્યાપ્ત હોય, બધાના શરીરનો આકાર સ્તિબુકવિન્દુના સમાન જ હોય છે.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजस्कायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर केवा आकारवाणा कहेला छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! तेजस्कायिक એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર સૂચીકલાપના આકારના હોય છે, અર્થાત્ જેવો સોયોના સમૂહનો આકાર હોય છે તેવો જ તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય-જીવોના ઔદારિકશરીરનો આકાર છે. સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકોના ઔદારિકશરીરનું સંસ્થાન પણ સૂચીકલાપના જેવું જ સમજવું જોઈએ.

વાયુકાયિકોના ઔદારિકશરીરનું સંસ્થાન પતાકાના આકારનું છે, અર્થાત્ ધ્વજાનો જેવો આકાર હોય છે, તેવો જ વાયુકાયિકોના ઔદારિકશરીરનો પણ હોય છે, એજ પ્રકારે

સંસ્થિતમ્-પતાકાયાઃ-ધ્વજસ્ય ચત્ત સંસ્થાનમ્-આકારવિશેષસ્તેન સંસ્થિતમ્-વ્યવસ્થિતમ્
અવસેયમ્ 'એવં સુહુમવાયર પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ' એવમ્-સમુચ્ચય વાયુકાયિકાનામિવ સૂક્ષ્મ
વાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ ચતુર્ભેદભિન્નાનાં વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામાકારઃ પતા-
કાસંસ્થાનસંસ્થિતોઽવસેયઃ, તથા ચ સૂક્ષ્માણાં વાદરાણાં પર્યાપ્તાનામ્ અપર્યાપ્તાનાશ્ચાપિ
વાયુકાયિકાનામૌદારિકશરીરાણિ પતાકાસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ અવસેયાનીતિ ફલિતમ્, 'વળ-
પ્ફઙ્કાઈયાણં ણાગાસંઠાણસંઠિઍ પળ્ણત્તે' વનસ્પતિકાયિકાનામ્ એકેન્દ્રિયવિશેષાણામૌદારિ-
કશરીરં નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતં-વિવિધાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'એવં સુહુમવાયરપજ્જત્તા-
પજ્જત્તાણવિ' એવમ્-સમુચ્ચય વનસ્પતિકાયિકાનામિવ સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ વન-
સ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામાકારો નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતોઽવસેય સ્તથા ચ સૂક્ષ્માણાં
વાદરાણાં પર્યાપ્તામ્ અપર્યાપ્તાનામપિ વનસ્પતિકાયિકાનામૌદારિકશરીરાણિ નાના-
સંસ્થાનસંસ્થિતાનીતિ ફલિતમ્, દેશજાતિકાલભેદાત્ તેષાં સંસ્થાનાનામનેકત્વાત્, ગૌતમઃ
પૂચ્છતિ-'વેઈંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિઍ પળ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિ-
યૌદારિકશરીરં સ્વલ્લુ કિં સંસ્થિતં કિમાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
'હુંડસંઠાણસંઠિઍ પળ્ણત્તે' દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરં હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-હુંડો રોમાદિરદિતઃ

આકાર હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકો, પર્યાપ્ત વાયુકાયિકો તથા અપ-
ર્યાપ્ત વાયુકાયિકો કે ઔદારિકશરીર કા સંસ્થાન ઓ પતાકા કે જૈસા હી હોતા હૈ ।

વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા ઔદારિકશરીર વિવિધ સંસ્થાનોં વાલા હોતા
હૈ, ડસકા કોઈ એક નિયત આકાર નહીં હૈ । સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત
કે ઔદારિકશરીર કા ઓ હસી પ્રકાર સમજના ચાહિએ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વન-
સ્પતિકાયિક ચાહે સૂક્ષ્મ હો યા વાદર, પર્યાપ્ત હો યા અપર્યાપ્ત, ડનકે શરીર કા
આકાર વિવિધ પ્રકાર કા હોતા હૈ । સબકા આકાર એકસા નહીં હૈ । દેશ કે ભેદ
સે, જાતિ કે ભેદ સે ઓર કાલ આદિ કે ભેદ સે ડનકે આકાર મેં ભિન્નતા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ । દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે ઔદારિકશરીર કા કેસા
આકાર હોતા હૈ ?

સૂક્ષ્મવાયુકાયિકો, વાદરવાયુકાયિકો, પર્યાપ્ત વાયુકાયિકો તથા અપર્યાપ્ત વાયુકાયિકોના
ઔદારિકશરીરના સંસ્થાન પણ પતાકા જેવા હોય છે.

વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર વિવિધ સંસ્થાનોવાળા હોય છે, તેમનો
કોઈ એક નિયત આકાર નથી. સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ઔદારિકશરીરનું
પણ એજ પ્રકારે સમજવું જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે વનસ્પતિકાયિક જો કે સૂક્ષ્મ હોય,
પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત, તેમના શરીરનો આકાર વિવિધ પ્રકારનો હોય છે, બધાના
આકાર એક સરખા નથી હોતાં. દેશના ભેદથી જાતિના ભેદથી અને ઠાળ આદિના ભેદથી
તેમના આકારમાં ભિન્નતા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના હોય છે ?

પક્ષિવિશેષઃ ‘બટેર’ इतिभाषाप्रसिद्ध स्तस्येव यत् संस्थानम्-आकारविशेषस्तेन संस्थितम्-व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, ‘एवं पञ्जत्ता रज्जत्ताणवि’ एवम्-समुच्चय द्वीन्द्रियाणामिव पर्याप्ता-पर्याप्तानामपि द्वीन्द्रियोदारिकशरीराणामाकारो हुण्डनामपक्षिविशेषसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, ‘एवं तेहंदियचउरिंदियाणवि’ एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामपि समुच्चयानां पर्याप्तापर्याप्तानाञ्चौदारिकशरीराणामाकारो हुण्डसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तथाच द्वित्रि-चतुरिन्द्रियाणां प्रत्येकं पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्चौदारिकशरीराणि हुण्डसंस्थानसंस्थितानि इति फलितम्, गौतमः पृच्छति-‘पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?’ हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु किं संस्थान-संस्थितम्-किमाकारेण व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छव्विह-संठाणसंठिए पण्णत्ते’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं सामान्यतः षड्विधसंस्थान-

भगवान्-हे गौतम ! द्वीन्द्रियों का औदारिकशरीर हुंडक संस्थान का होता है। एक विशेष प्रकार का पक्षी, जिस के शरीर में रोमादि नहीं होते और जो ‘बटेर’ नाम से प्रसिद्ध है, वह हुण्ड कहलाता है। उसका जैसा आकार हुंड-संस्थान कहा जाता है। द्वीन्द्रियो का शरीर हुंडसंस्थान वाला ही होता है, चाहे वे पर्याप्त हों अथवा अपर्याप्त हों।

इसी प्रकार त्रीन्द्रियों के और चतुरीन्द्रियों के औदारिक शरीर का संस्थान भी हुंडक ही होता है। वे चाहे पर्याप्त हों अथवा अपर्याप्त हों, सब का संस्थान हुंडक ही समझना चाहिए। फलितार्थ यह है कि सब विकलेन्द्रियों के औदारिकशरीर का आकार हुंडक ही होता है भले वे द्वीन्द्रिय हों, त्रीन्द्रिय हों या चतुरिन्द्रिय हों।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों के औदारिक शरीर का कैसा आकार कहा है ?

श्री भगवान्-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર હુંડક સંસ્થાનના હોય છે. એક વિશેષ પ્રકારનું પક્ષી જેના શરીરમાં રૂવાડાં નથી હોતાં અને જે બટેર નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે હુંડ કહેવાય છે. એના સરખો આકાર હુંડ સંસ્થાન કહેવાય છે દ્વીન્દ્રિયોના શરીર હુંડ સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે. ચાહે તે પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત હોય.

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયોના અને ચાર ઇન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરના સંસ્થાન પણ હુંડક જ હોય છે, તેઓ પછી પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત હોય. બધાના સંસ્થાન હુંડક જ સમજવાં જોઈએ. ફલિતાર્થ એ છે કે, બધા વિકલેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરનો આકાર હુંડક જ હોય છે પછી તે દ્વીન્દ્રિય હોય, ત્રીન્દ્રિય હોય, અથવા ચતુરિન્દ્રિય હોય.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના ઔદારિક શરીર કેવા આકારના હોય છે ?

સંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જહા-સમચતુરસસંઠાણસંઠિઁ જાવ હુંડસંઠાણસંઠિઁ વિ' તથા-સમ-
ચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-સમાશ્રતસ્ત્રોડસ્રયો यस્ય તત્ સમચતુરસ-સમચતુષ્કોણમ્ તદ્ રૂપ-
મેવ યત્ સંસ્થાનં તેન સંસ્થિતમ્-વ્યવસ્થિતમ્, યાવદ્-ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનસંસ્થિતમ્,
સાદિસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ વામનસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, કુબ્જસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિ-
તમપિ પ્રજ્ઞસમ્, 'એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ ૩' એવમ્-સમુચ્ચયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાના-
મિવ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનામૌદારિકશરીરાણિ કાનિચિત્ સમચતુ-
રસસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ કાનિચિદ્ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ કાનિચિત્ સાદિ
સંસ્થાનસંસ્થિતાનિ કાનિચિદ્ વામનસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ કાનિચિત્ કુબ્જસંસ્થાનસંસ્થિ-
તાનિ કાનિચિત્ હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ભવન્તિ, તથા ચ સમુચ્ચયપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં પચ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકૌદારિકશરીરાણાં ત્રયાણામપિ પ્રત્યેકમાલાપકપટ્કમવસેયમ્, તત્ર સમા:

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો' કે શરીર કા સંસ્થાન છહ પ્રકાર કા
કહાગયા હૈ । વહ ઇસ પ્રકાર હૈ-કિસી કા સંસ્થાન સમચતુરસ્ર હોતા હૈ, કિસી
કા ન્યગ્રોધપરિમંડલ, કિસીકા સાદિ (સ્વાતિ), કિસી કા વામન (બૌના) કિસીકા
કુબ્જક (કુબડા) ઔર કિસી કા હુંડ સંસ્થાન હોતા હૈ । જિસ શરીર કે ચારો
કોણસમ હો, વહ સમચતુરસ્ર કહલાતા હૈ । પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યં-
ચો' કે ઔદારિક શરીર ઔ સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો કે શરીર કે સંસ્થાનો
કે સમાન હી સંસ્થાન વાલે, હોતે હૈ, અર્થાત્ કોઈ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાલે કોઈ
ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન વાલે, કોઈ સાદિ સંસ્થાન વાલે, કોઈ વામન સંસ્થાન
વાલે કોઈ કુબ્જક સંસ્થાન વાલે ઔર કોઈ હુંડ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈ । ઇસ
પ્રકાર સમુચ્ચય, પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો' કે ઔદારિક
શરીર છહો' સંસ્થાન વાલે કહને ચાહિયે, અર્થાત્ પ્રત્યેક કે છહ-છહ આલાપક
કહને ચાહિયે । છહો' સંસ્થાનો' કા અર્થ ઇસ પ્રકાર હૈ-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના શરીરના સંસ્થાન છ પ્રકારના કહેલાં
છે. તે આ પ્રકારે છે-કોઈના સંસ્થાન સમચતુરસ્ર હોય છે, કોઈના ન્યગ્રોધપરિમંડલ,
કોઈના સાદિ (સ્વસ્તિ), કોઈના વામન કોઈના કુબ્જક (કુબડા) અને કોઈના હુંડ સંસ્થાન.
જે શરીરના ચારે ખૂણા સમ હોય તે સમચતુરસ્ર કહેવાય છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર પણ સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના શરીરના
સંસ્થાનોના સમાન જ સંસ્થાનવાળા હોય છે, અર્થાત્ કોઈ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા,
કોઈ ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનવાળા, કોઈ સાદિ સંસ્થાનવાળા, કોઈ વામન સંસ્થાનવાળા,
કોઈ કુબ્જક સંસ્થાનવાળા અને કોઈ હુંડ સંસ્થાનવાળા હોય છે. એ પ્રકારે સમુચ્ચય
પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર છએ સંસ્થાનવાળા કહેવાં
જોઈએ, અર્થાત્ પ્રત્યેકના છ-છ આલાપક કહેવાં જોઈએ. છએ સંસ્થાનનો અર્થ આ પ્રકારે છે-

સામુદ્રિકશાસ્ત્રોક્તલક્ષણા અવિસંગાદિન્યશ્ચતસ્રોઽસ્રયઃ-ચતુર્દિગ્ વિભાગોપલક્ષિતાઃ શરીરાવયવા यस્ય તત્ સમચતુરસ્રં સમાસાન્તોઽચ્ પ્રત્યયઃ, સમચતુરસ્રશ્ચ તત્સંસ્થાનં ચેતિ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનં તૈન સંસ્થિતં સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, એવમ્-ન્યગ્રોધદ્ય પરિમંડલમ્-ગોલા-કારો यस્ય તત્ ન્યગ્રોધપરિમંડલમ્, યથા-ન્યગ્રોધો વટવૃક્ષઃ, ઉપરિવિસ્તીર્ણોઽધસ્તુ સંક્ષિપ્તો ભવતિ તદ્વત્ સંસ્થાનં નાભેરુપરિ પરિપૂર્ણપ્રમાણ ધધસ્તુ સંક્ષિપ્તં તદ્ન્યગ્રોધપરિમંડલં વ્યપ-દિશ્યતે, એવમ્ આદિપદેન નાભેરધસ્તનો દેહભાગ ઉત્સેધાપરપર્યાયો ગૃહ્યતે તાદૃશેન નાભેર-ધસ્તનભાગરૂપેણ આદિના સહ વર્તેતે યત્ તત્ સાદિસંસ્થાનમ્ ભવતિ તથા ચ યત્ સંસ્થાનં નાભેરધસ્તાત્ પ્રમાણપૂર્વકમુપરિ ચ પરિહીનં તત્સાદીતિ વ્યપદિશ્યતે, એવં યત્ર શિરોગ્રીવં પાણિપાદાદિકશ્ચ યથાયોગ્યપ્રમાણલક્ષણોપેતં વક્ષઃસ્થલોદરાદિકશ્ચ નિમ્નીભૂતં તત્ કુઞ્જ-

(૧) સમચતુરસ્ર સંસ્થાન-જિસ શરીર કે ચારોં ઓર કે ચારોં અસ્ર-કોણ યા વિભાગ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર મેં કથિત લક્ષણોં કે અનુસાર સમ હોં, વહ શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાલા કહલાતા હૈ ઓર એસા સંસ્થાન મી સમચતુરસ્ર સંસ્થાન હી કહલાતા હૈ ।

(૨) ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન-ન્યગ્રોધ કા અર્થ હૈ વટ યા વડ । વટ વૃક્ષ ડપરી ભાગ મેં વિસ્તીર્ણ ઓર નિચલે ભાગ મેં સંક્ષિપ્ત હોતા હૈ । હસી પ્રકાર નાભિ કે ડપર કે શરીર કે અવયવ પૂર્ણ પ્રમાણ વાલે હોં ઓર નીચે કે અવયવ સંક્ષિપ્ત હો, વહ શરીર કા આકાર ન્યગ્રોધ પરિમંડલ કહલાતા હૈ ।

(૩) સાદિ સંસ્થાન-‘સાદિ’ શબ્દ મેં જો ‘આદિ’ અંશ હૈ ડસસે નાભિ કે નીચે કા ભાગ લિયા જાતા હૈ, ડસ નાભિ કે અધસ્તન ભાગરૂપ આદિ કે સાથ જો હો વહ સંસ્થાન સાદિ કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ નાભિ કે નીચે કા ભાગ પ્રમાણયુક્ત હોના ઓર ડપર કા ભાગ હીન હોના સાદિ સંસ્થાન હૈ ।

(૧) સમચતુરસ્ર સંસ્થાન-જે શરીરની ચારે બાજુના ચારે અસ્રકોણ કે વિભાગ સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલાં લક્ષણાનુસાર સમ હોય, તે શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય છે અને એવાં સંસ્થાન સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય છે.

(૨) ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન-ન્યગ્રોધનો અર્થ છે વડ વટવૃક્ષ ઊપરના ભાગમાં વિસ્તીર્ણ અને નીચેના ભાગમાં સંક્ષિપ્ત હોય છે. એજ પ્રકારે નાભિના ઊપરના શરીરના અવયવપૂર્ણ પ્રમાણવાળા હોય અને નીચેના અવયવ સંક્ષિપ્ત હોય, તે શરીરનો આકાર ન્યગ્રોધપરિમંડલ કહેવાય છે.

(૩) સાદિ સંસ્થાન-‘સાદિ’ શબ્દમાં જે ‘આદિ’ અંશ છે તેનાંથી નાભિના નીચેના ભાગ લેવાય છે. તે નાભિના અધસ્તન ભાગરૂપ આદિની સાથે જે હોય તે સંસ્થાન સાદિ કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે, નાભિની નીચેના ભાગ પ્રમાણ યુક્ત હોય અને ઊપરનો ભાગ હીન હોય તે સાદિ સંસ્થાન છે.

સંસ્થાનમુચ્યતે, યત્ર તુ વક્ષઃ સ્થલોદરાદિકં યથા પ્રમાણલક્ષણોપેતં વર્તતે કિન્તુ પાણિપાદાદિકં પરિહીનં ભવતિ તદ્ વામનસંસ્થાનં વ્યપદિશ્યતે, યત્ર પુનઃ સર્વેઽપ્યવયવા યથોક્ત-પ્રમાણલક્ષણહીના ભવન્તિ તત્ હુન્ડસંસ્થાનં વ્યપદિશ્યતે इति बोध्यम्, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સંમૂર્ચ્છિમતિરિયગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્થલુ કિં સંસ્થિતં કિમાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘હુંડસંઠાણસંઠિઐ પ્ણત્તે’ સંમૂર્ચ્છિમતિરિયગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ’ એવમ્-સંમૂર્ચ્છિમતિરિયગ્યોનિકાનામિદં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાપિ તિરિયગ્યોનિકસંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામ્ આકારો હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતોઽવસેયઃ, તદા-સંમૂર્ચ્છિમપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણામપિ

(૫) કુબ્જકસંસ્થાન-જિસ આકાર મેં શિર, ગર્દન, હાથ, પૈર આદિ પ્રમાણોપેત હોં કિન્તુ વક્ષસ્થલ, ઉદર આદિ નીચે હોં, વહ કુબ્જક સંસ્થાન કહલાતા હૈ

(૫) વામનસંસ્થાન-જિસમેં છાતી, પેટ આદિ અંગ પ્રમાણયુક્ત હો કિન્તુ હાથ-પૈર આદિ હીન હોં, વહ વામનસંસ્થાન કહલાતા હૈ ।

(૬) જિસમેં સભી અંગોપાંગ બેઢૌલ હો, લક્ષણ હીન હોં, વહ હુંડકસંસ્થાન સમજના ચાહિઐ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોં કા ઔદારિકશરીર હુંડ સંસ્થાન વાલા કહને મેં આયા હૈ । હસી પ્રકાર સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોં કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત કે શરીર સ્ત્રી હુંડસંસ્થાન વાલે હી હોતે હૈ । હસ પ્રકાર સમુચ્ચય સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોં પંચેન્દ્રિયોં કા, સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિરિયગ્યોં કા તથા અપર્યાપ્ત

(૪) કુબ્જક સંસ્થાન-જે આકારમાં માથું, ગર્દન, હાથ, પગ આદિ પ્રમાણોપેત હોય, પરન્તુ વક્ષસ્થલ, ઉદર આદિનીચે હોય તે કુબ્જક સંસ્થાન કહેવાય છે.

(૫) વામનસંસ્થાન-જેમાં છાતી, પેટ આદિ અંગ પ્રમાણયુક્ત હોય, પરન્તુ હાથ, પગ આદિ હીન હોય, તે વામનસંસ્થાન કહેવાય છે.

(૬) હુંડકસંસ્થાન-જેમાં બધાં અંગોપાંગ બેડોળ હોય, લક્ષણહીન હોય તેને હુંડકસંસ્થાન સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર હુંડસંસ્થાનવાળાં કહ્યાં છે. એજ પ્રકારે સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના શરીર પણ હુંડસંસ્થાનવાળા જ હોય છે. એ પ્રકારે સમુચ્ચય સંમૂર્ચ્છિમ તિરિયગ્યો પંચે-

ઔદારિકશરીરાણિ હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ગર્ભવ્યક્રંતિય તિરિ-
વજ્જોણિય પંચિન્દ્રિય ઓરાહિયસરીરેણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત !
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકતિર્યગ્ગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં સ્વલ્લ કિં સંસ્થાનસંસ્થિતમ્-કિમા-
કારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છવ્વિહસંઠાણસંઠિણ પ્પણ્ણત્તે’
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકતિર્યગ્ગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરં પઢ્વિધસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં
જહા-સમચતુરસંસે’ જાવ હુંડસંઠાણસંઠિણ’ તથથા-સમચતુરસંસ યાવત્-હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતં
ન્યગ્રોધસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-સાદિસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, વામનસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, કુબ્જસંસ્થાનસં-
સ્થિતમ્, હુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, ‘પ્પં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણવિ ૩’ એવમ્-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક
તિર્યગ્ગ્યોનિકાનામિવ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ તિર્યગ્ગ્યોનિકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિક-
શરીરાણામાકારો યથોક્તસમચતુરસાદિષઢ્વિધસંસ્થાનસંસ્થિતોઽવસેયઃ, તથા ચ ત્રયાણા-
મપિ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાનામૌદારિકશરીરાણિ પૂર્વોક્ત-

સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કા શરીર હુંડ સંસ્થાન વાલા હી સમજ્ઞના ચાહિણ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કા ઔદા-
રિકશરીર કિસ સંસ્થાન વાલા હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કા ઔદારિક-
શરીર છહો પ્રકાર કે સંસ્થાનો વાલા કહા હૈ । વે સંસ્થાન યોં હૈં-સમચતુરસ
યાવત્ હુંડસંસ્થાન । અર્થાત્ સમચતુસ, ન્યગ્રોધ, સાદિ, વામન, કુબ્જક ઓર હુંડ
સંસ્થાન । હસી પ્રકાર અર્થાત્ સમુચ્ચય ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયો કે સમાન
પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર મી
છહો સંસ્થાનો વોલા હોતા હૈ । યહાં મી સામાન્ય, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ગર્ભજ
તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયો કા શરીર છહો સંસ્થાનો વાલા સમજ્ઞ લેના ચાહિણ ।

હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત નૌ આલાપક ઔદિક તિર્યગ્ગ્યોનિકોં કે હોતે હૈં । ભાવ

ન્દ્રિયોના પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના તથા અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયોના
શરીર હુંડસંસ્થાનવાળા જ સમજવા ભેદાયે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના ઔદારિક-
શરીર છાયે પ્રકારના સંસ્થાનોવાળા કહેલાં છે. તે સંસ્થાનો આમ છે-સમચતુરસ યાવત્
હુંડસંસ્થાન. અર્થાત્ સમચતુરસ, ન્યગ્રોધપરિમંડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જ અને હુંડસંસ્થાન
એજ પ્રકારે અર્થાત્ સમુચ્ચય ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના સમાન પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર પણ છાયે સંસ્થાનવાળા હોય
છે. આહીં પણ સામાન્ય, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ તિર્યગ્ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના
શરીર છાયે સંસ્થાનોવાળા સમજી લેવા ભેદાયે.

આ પ્રકારે પૂર્વોક્ત નવ આલાપક ઔદિક તિર્યગ્ગ્યોનિકોના હોય છે. ભાવ એ છે

સમચતુરસ્રાદિ પદ્ધિવિધસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ભવન્તિ 'एवमेए तिरिक्खजोणियाणं ओहियाणं णव आलावगा' एवम्-उत्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः नव आलापकाः तिर्यग्योनिकानाम् औधिकानां-समुच्चयानामवसेयाः, तत्र त्रयाणां पञ्चेन्द्रियसमुच्चयतिर्यग्योनिकपर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां संमूर्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाञ्च गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्याप्तापर्याप्तानाञ्च मेळनेन नव आलापका भवन्ति इतिभावः, गौतमः पृच्छति-'जलचरपञ्चेन्द्रियतिरिक्खजोणिय ओराळियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पणत्ते?' हे भदन्त ! जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छव्विह 'ठाणसंठिए पणत्ते' जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं पद्दिविधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-समचउरंसे, जाव हुंडे' समचतुरस्रम्, यावत्-न्यग्रोधपरिमंडलसंस्थानसंस्थितम्, सादिसंस्थानसंस्थितम्, कुब्ज-संस्थानसंस्थितम्, वामनसंस्थानसंस्थितं हुण्डसंस्थानसंस्थितमितिभावः, 'एवं पज्जत्तापज्जत्ताणवि' एवम्-उपर्युत्तरीत्या पर्याप्तापर्याप्तान-पि जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदा-यह है कि तीन पंचेन्द्रिय समुच्चय तिर्यग्योनि के, पर्याप्तो तथा अपर्याप्तो के तीन संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचयोनिक, पर्याप्तो तथा अपर्याप्तो के, तीन गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच, पर्याप्तो तथा अपर्याप्तो के, आलापक मिलाने से सब मिल-कर नौ आलापक होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों का औदारिकशरीर किस संस्थानवाला होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों के औदारिकशरीर छहों संस्थानों वाले होते हैं । वे छह संस्थान इस प्रकार हैं-समचतुरस्र संस्थान, न्यग्रोधपरिमंडल संस्थान, सादि संस्थान, कुब्जकसंस्थान, वामनसंस्थान और हुंड संस्थान । इसी प्रकार पर्याप्त तथा अपर्याप्त जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों के औदारिकशरीर भी छहों संस्थानों वाले होते हैं ।

हे, त्रय पंचेन्द्रिय समुच्चय तिर्यग्योनिक, पर्याप्तो तथा अपर्याप्तोना त्रय संमूर्छिम पंचेन्द्रियतिर्यचयोनिक, पर्याप्तो तथा अपर्याप्तोना, त्रय गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यचना, पर्याप्तो तथा अपर्याप्तोना आलापक मेणववाथी णधा भणीने नव आलापक थाय छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यचोना औदारिकशरीर क्या संस्थानवाला होय छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यचोना औदारिकशरीर छये संस्थान-वाणां होय छे. ते छ संस्थान आ प्रकारे छे-समचतुरस्रसंस्थान, न्यग्रोध परिमंडलसंस्थान, सादि संस्थान, कुब्जकसंस्थान, वामनसंस्थान अने हुंडसंस्थान એજ પ્રકારે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીર પણ છએ સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

રિકશરીરાણિ પ્રાગુક્તપદ્ધિવિધસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ અવસેયાનિ, 'સંમૂર્છિમ જલચરા હુંડસંઠાણ-સંઠિયા' સંમૂર્છિમ જલચરા હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ અવસેયાઃ, 'અર્થસિં ચેવ પજ્જત્તા વિ અપ-જ્જત્તા વિ એવં ચેવ' એતેષાંચૈવ-સંમૂર્છિમજલચરાણાં પર્યાપ્તા અપિ અપર્યાપ્તા અપિ ચ એવ-ચૈવ-હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતા અવસેયાઃ, 'ગર્ભવક્રંતિય જલચરા છવ્વિહસંઠાણસંઠિયા' ગર્ભ-વ્યુત્ક્રાન્તિકજલચરાઃ પદ્ધિવિધસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'એવં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ' એવમ્-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકજલચરોક્તરીત્યા પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામપિ જલચરગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકાનામૌદારિકશરીરાણિ સમચતુરસાદિપદ્ધિવિધસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ અવસેયાનિ, તથા ચ સામાન્યજલચરાણાં તત્પર્યાપ્તાનામપર્યાપ્તાનાચ્ચેત્યેતેષાં ત્રયાણાં પ્રત્યેકં પદ્ધિવિ-લાપેન, તેષામેવ જલચરાણાં સંમૂર્છિમાનાં તત્પર્યાપ્તાનામપર્યાપ્તાનાચ્ચ ત્રયાણાં પ્રત્યેકમેકૈ-કાલાપકેન, તેષામેવ જલચરાણાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં તત્પર્યાપ્તાનામપર્યાપ્તાનાચ્ચ ત્રયા-ણામપિ પ્રત્યેકં પદ્ધિવિલાપેન નવનાં તેષામૌદારિકશરીરાણિ ઇકોનચત્વારિંશદ્-

સંમૂર્છિમ જલચર ચાહે વે પર્યાપ્ત હોં યા અપર્યાપ્ત, હુંડ સંસ્થાન શરીર-વાલે હોતે હૈં, અર્થાત્ અનેક શરીર કા સંસ્થાન હુંડ હોતા હૈં ।

ગર્ભજ જલચરોં કે શરીર છહોં સંસ્થાનોં વાલે હોતે હૈં । અનેક પર્યાપ્તોં ઓર અપર્યાપ્તોં કે શરીર ઓ છહોં સંસ્થાનોં વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સામાન્ય ગર્ભજ જલચરો, પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચરોં ઓર અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચરોં ત્રીનોં કે શરીર છહોં સંસ્થાનોં વાલે સમજાને ચાહિય ।

ઇસ પ્રકાર સામાન્ય જલચરોં કે, અનેક પર્યાપ્તોં કે અપર્યાપ્તોં કે યોં ત્રીન મેં સે પ્રત્યેક કે છહ-છહ પ્રકાર કે આલાપક, સંમૂર્છિમ જલચર, પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર, અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર, યોં ત્રીન મેં સે પ્રત્યેક કે છહ-છહ આલાપક, ગર્ભજ જલચર, પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર, અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર, યોં ત્રીન મેં

સંમૂર્છિમ જલચર પછી તે પર્યાપ્ત હોય અગર અપર્યાપ્ત હુંડ સંસ્થાન શરીરવાળાં હોય છે, અર્થાત્ તેમના શરીરના સંસ્થાન હુંડ હોય છે

ગર્ભજ જલચરોના શરીર છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. તેમના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના શરીર પણ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. એ પ્રકારે સામાન્ય ગર્ભજ જલચરો, પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચરો અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચરો-ત્રણેનાં શરીર છએ સંસ્થાનોવાળાં સમજવાં ભેઈએ.

એ પ્રકારે સામાન્ય જલચરોના, તેમના પર્યાપ્તોના, અપર્યાપ્તોના એમ ત્રણમાંથી પ્રત્યેકના છ-છ પ્રકારના આલાપક, સંમૂર્છિમ જલચર, પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર, અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર, એમ ત્રણમાંથી પ્રત્યેકના છ-છ આલાપક થાય છે.

ગર્ભજ જલચર, પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર, અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર, આમ ત્રણેમાંથી પ્રત્યેકના છ પ્રકારના આલાપક, એ પ્રકારે નવના ઔદારિકશરીર એમ ૩૬ ઔગણ્યાદીસ પ્રકારના સંસ્થાનોવાળા થાય છે.

विषयसंस्थानसंस्थितानि अवसेयानि, 'एवं थलयराणवि णवसुत्तराणि' एवम्-जलचरो-
 क्तरीत्या स्थलचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये नव सूत्राणि-
 समुच्चयस्थलचराणां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणाम् ३ एवं सम्मूर्च्छिम स्थल-
 चराणां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणाम् ६ एवं गर्भव्युत्क्रान्तिक स्थलचराणां तत्प-
 र्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणामित्येवं नवसूत्राणि ९ अवसेयानि, 'एवं चउप्पय थलयराण
 वि' एवम्-समुच्चयस्थलचरोक्तरीत्या चतुष्पदस्थलचराणामपि औदारिकशरीरस्य नव सूत्राणि-
 समुच्चयचतुष्पदस्थलचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, सम्मूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचर तत्प-
 र्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक चतुष्पद स्थलचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानाञ्चे-
 त्येवं नवसूत्राणि अवसेयानि, 'उरपरिसप्पथलयराणवि' उरःपरिसर्पस्थलचराणामपि औदारि-
 से प्रत्येक के छह प्रकार के आलापक, इस प्रकार नौ के औदारिकशरीर
 उनचालीस प्रकार के संस्थानवाले होते हैं ।

थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों के औदारिकशरीर के विषय में भी नौ सूत्र होते
 हैं । समुच्चय स्थलचरों का, उनके पर्याप्तों का, अपर्याप्तों का, सम्मूर्च्छिम जल-
 चरों का, उनके पर्याप्तों का, उनके अपर्याप्तों का, गर्भज स्थलचरों का,
 उनके पर्याप्तों का, उनके अपर्याप्तों का एक-एक सूत्र होने से सब मिलकर
 नौ सूत्र होते हैं ।

समुच्चय स्थलचरों की तरह चतुष्पद स्थलचरों के औदारिकशरीर संबंधी
 भी नौ सूत्र होते हैं । वे इस प्रकार-समुच्चय चतुष्पद स्थलचरों का, पर्याप्त
 चतुष्पद स्थलचरों का, अपर्याप्त चतुष्पद स्थलचरों का सम्मूर्च्छिम चतुष्पद
 स्थलचरों का, पर्याप्त सम्मूर्च्छिम चतुष्पदों का, अपर्याप्त सम्मूर्च्छिम चतुष्पदों का
 गर्भज चतुष्पद स्थलचरों का, पर्याप्त गर्भज चतुष्पद स्थलचरों का, अपर्याप्त
 गर्भज चतुष्पद स्थलचरों का, एक-एक सूत्र होने से नौ सूत्र होते हैं ।

स्थलयर पञ्चेन्द्रियतिर्यगेना औदारिकशरीरना विषयमां पणु नव सूत्र होय छे.
 समुच्चय स्थलयरोना, तेमना पर्याप्तो, अपर्याप्तोना, सम्मूर्च्छिम स्थलयरोना, तेमना
 पर्याप्तोना, तेमना अपर्याप्तोना, गर्भज स्थलयरोना, तेमना पर्याप्तोना, तेमना
 अपर्याप्तोना ओक ओक सूत्र होवाथी णधा मणीने नव सूत्र थाय छे.

समुच्चय स्थलयरोनी जेम यतुष्पद स्थलयरोना औदारिकशरीर संभंधी पणु नव
 सूत्र थाय छे. तेओ आ प्रकारे-समुच्चय यतुष्पद स्थलयरोना, पर्याप्त यतुष्पद स्थलय-
 रोना, अपर्याप्त यतुष्पद स्थलयरोना, सम्मूर्च्छिम यतुष्पद स्थलयरोना, पर्याप्त सम्मू-
 र्छिम यतुष्पदोना अपर्याप्त सम्मूर्च्छिम यतुष्पदोना, गर्भज यतुष्पद स्थलयरोना, पर्याप्त
 गर्भज यतुष्पद स्थलयरोना, अपर्याप्त गर्भज यतुष्पद स्थलयरोना ओक-ओक सूत्र
 होवाथी नव सूत्र थाय छे.

કશરીરવિષયે ઉક્તરીત્યા સમુચ્ચયપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સંમૂર્ચ્છિમપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાશ્ચ નવસૂત્રાણિ बोधयानि, एवम्—‘भुजपरिसर्पस्थलचराणां वि’ भुजपरिसर्पस्थलचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये पूर्वोक्तरीत्या नवसूत्राणि अवसेयानि, ‘एवं खहयराण वि णवसुत्ताणि’ एवम्—उत्तरीत्या खेचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये नवसूत्राणि—समुच्चयखेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, संमूर्च्छिमखेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक खेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाश्च इत्येवं नवसूत्राणि अवसेयानि, तथाच समुच्चयानां तिर्यग्योनिकानां नव, जलचराणां नव, स्थलचराणां पट्त्रिंशत्, खेचराणां नवेति सर्वसंख्यया त्रिपट्टिः सूत्राणि तिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये अवसेयानि, आलापकास्तु ‘२७३’ त्रिसप्तत्यधिकशतद्वयमिता भवन्ति इत्यभिप्रायेणाह—‘नवरं सन्वत्य संमुच्छिमा हुंडसंठाणसंठिया भाणियन्वा, इयरे छधु वि’ नवरं—विशेषस्तु सर्वत्र तिर्यग्योनिकेषु औदारिकशरीरविषये संमूर्च्छिमा स्तिर्यग्योनिकाः केवलं हुण्डसंस्थान

इसी प्रकार उરપરિસર્પ સ્થલચરો કે નૌ સૂત્ર હૈં- સમુચ્ચય ઉરપરિસર્પ, અનેક પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત, સંમૂર્ચ્છિમ અનેક પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત, ગર્ભજ અનેક પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, યો નૌ સૂત્ર જાનને યાહિયે ।

ભુજપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર સંબંધી નૌ સૂત્ર હૈં । અનેકે ઔ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સમજલેના યાહિયે ।

ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔ ઔદારિક શરીર સંબંધી નૌ સૂત્ર પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સમજલેના યાહિયે । હસ તરહ સમુચ્ચય તિર્યચયોનિકોં કે નવ, જલચરોં કે નવ, સ્થલચરોં કે છત્તીસ, ખેચરોં કે નવ યે સબ મિલકર ત્રેસઠ સૂત્ર તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કે વિષય મેં સમજલેના યાહિયે । અનેકે આલાપક ૨૭૩ હોતે હૈં, હસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈં—વિશેષતા યહ હૈ કે તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કે વિષય મેં સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યગ્યોનિક કેવલ હુન્ડ સંસ્થાન ચાલે

એજ પ્રકારે ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોના નવ સૂત્ર છે—સમુચ્ચય ઉરપરિસર્પ, તેમના પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત, સંમૂર્ચ્છિમ, તેમના પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત, ગર્ભજ તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ નવ સૂત્ર જાણવાં જોઈએ.

ભુજપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના ઔદારિકશરીર સંબંધી નવ સૂત્ર છે તેમને પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજી લેવા જોઈએ.

ખેચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના પણ ઔદારિકશરીર સંબંધી નવ સૂત્ર પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજવાં જોઈએ. આ રીતે સમુચ્ચય તિર્યચયોનિકોના નવ, જલચરોનાં નવ, સ્થલચરોના નવ, સ્થલચરોના છત્તીસ, ખેચરોનાં નવ, આ બધાં મળીને ત્રેસઠ સૂત્ર તિર્યચોના ઔદારિકશરીરના વિષયમાં સમજવાં જોઈએ. તેમના આલાપક ૨૭૩ થાય છે. એ

સંસ્થિતા ભવન્તિ, इतरे-औघिका गर्भव्युत्क्रान्तिकादयस्तु पट्स्वपि समचतुरस्रादिषु हुण्डा-
न्तेषु संस्थानसंस्थिता भवन्ति, इति भावः, गौतमः पृच्छति-‘मणूसपंचिदिय ओरालियसरीरे
णं भंते ! किं संठाणसंठिण् पण्णत्ते ?’ है भदन्त ! मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं
संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ है गौतम ! ‘छव्विहसंठाणसंठिण्
पण्णत्ते’ मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं पट्स्वविधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ‘तं जहा-समचउरं
से जाव हुण्डे’ तद्यथा-समचतुरस्रं यावत्-न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थानसंस्थितम्, सादि
संस्थानसंस्थितम्, वामनसंस्थानसंस्थितम्, कुब्जसंस्थानसंस्थितम्, हुण्डसंस्थानसंस्थितम्,
‘पज्जत्तापज्जत्ताणवि एवं चेव’ पर्याप्तापर्याप्तानामपि मनुष्याणामौदारिकशरीराणि एवञ्चैव-
समुच्चयमनुष्योक्तरीत्या पट्स्वविधसंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, ‘गम्भवयकंतिपाण वि एवं चेव’
गर्भव्युत्क्रान्तिकानामपि मनुष्याणामौदारिकशरीरं खलु एवञ्चैव-समुच्चयमनुष्योक्तरीत्या पट्-
होते हैं । शेष अर्थात् सामान्य गर्भज आदि छहो संस्थानोंवाले होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य पंचेन्द्रियों का औदारिक शरीर किस
संस्थान का होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य पंचेन्द्रियों का औदारिक शरीर समचतुरस्र,
न्यग्रोधपरिमंडल, सादि, वामन, कुब्जक, और हुंड यों छहों संस्थानों वाला
होता है । पर्याप्त मनुष्यों और अपर्याप्त मनुष्यों का औदारिक शरीर भी
समुच्चय मनुष्यों के औदारिक शरीर के समान छहों संस्थानों वाला होता है ।

गर्भज मनुष्यों का औदारिक शरीर भी इसी प्रकार है, अर्थात् समुच्चय
मनुष्यों की तरह छहों संस्थानों वाला होता है । इसी प्रकार गर्भज मनुष्यों
के पर्याप्त और अपर्याप्तों का औदारिक शरीर भी छहों संस्थानों वाला होता है

અભિપ્રાયથી કહે છે-વિશેષતા એ છે કે તિર્યચોના ઔદારિકશરીરના વિષયમાં સંમૂર્છિત
તિર્યગ્ચેનિક કેવળ હુંડસંસ્થાનવાળા હોય છે શેષ અર્થાત્ સામાન્ય ગર્ભજ આદિ છએ
સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર કયા સંસ્થાનના
હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ-
પરિમંડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જક અને હુંડ, આમ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. પર્યાપ્ત
મનુષ્યો અને અપર્યાપ્ત મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર પણ સમુચ્ચય મનુષ્યોના ઔદારિક-
શરીરના સમાન છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

ગર્ભજ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ સમુચ્ચય મનુષ્યોની
જેમ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. એજ પ્રકારે ગર્ભજ મનુષ્યોના પર્યાપ્ત અને અપર્યા-
પ્તોના ઔદારિકશરીર પણ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'पञ्जत्तापञ्ज ण वि एवं चेव' पर्याप्तापर्याप्तानामपि मनुष्या-
णामौदारिकशरीरम्, एवञ्चैव-समुच्चय मनुष्योक्तरीत्या पदविधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्,
गौतमः पृच्छति-'संमूर्च्छिमाणं पुच्छा' संमूर्च्छिमानां मनुष्याणामौदारिकशरीरं किं संस्थान-
संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'हुण्डसंस्थानसंस्थिता
पणत्ता' संमूर्च्छिमा मनुष्या हुण्डसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः-कथिताः सन्ति ॥ २० ॥

॥ अवगाहना वक्तव्यता ॥

मूलम्-ओरालियसरीरस्स णं भंते ! के सहालिया सरीरोगाहणा
पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं साइ-
रेगं जोयणसहस्सं, एगिंदिय ओरालियस्स वि एवं चेव जहा ओहियस्स,
पुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरस्स णं भंते ! के सहालिया सरीरोगा-
हणा पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं,
एवं अपज्जत्तयाण वि, पज्जत्तयाण वि, एवं सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं,
वायराणं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, एवं एसो नवओ भेदो जहा पुढवि-
क्काइयाणं तहा आउक्काइयाण वि, तेउक्काइयाण वि, वाउक्काइयाण वि,
वणस्सइकाइयओरालियसरीरस्स णं भंते ! के सहालिया सरीरोगाहणा
पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं साइरेगं
जोयणसहस्सं, अपज्जत्तगाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं,
पज्जत्तगाणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं साइरेगं जोयण-
सहस्सं, वायराणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयण-
सहस्सं सातिरेगं, पज्जत्ताण वि एवं चेव, अपज्जत्ताणं जहण्णेणं उक्कोसेणं
अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं य तिण्ह वि जहण्णेणं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संमूर्च्छिम मनुष्यों का औदारिक शरीर किस
संस्थान वाला होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संमूर्च्छिम मनुष्यों का औदारिकशरीर हुंड संस्थान
वाला होता है ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संमूर्च्छिम मनुष्यों का औदारिकशरीर क्या संस्थानवाणां
होय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! संमूर्च्छिम मनुष्यों का औदारिकशरीर हुंड संस्थानवाणां छे.

उक्लोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, वेइंदिय ओरालियसरीरस्स णं भंते
 के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स
 असंखेज्जइभागं, उक्लोसेणं चारसज्जोयणाइं, एवं सव्वत्थ वि उक्लोसेणं
 अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जहण्णेण वि उक्लोसेण वि, पज्जत्तगाणं जहे
 ओरालियस्स ओहियस्स, एवं तेइंदियाणं तिण्णि गाउयाणं, चउरिं
 याणं चत्तारि गाउयाइं, पंचिंदियतिरिक्खज्जोणियाणं उक्लोसेणं जोय
 सहस्सं३, एवं संमुच्छिमाणं३, गवभवक्कंतियाण वि३, एवं चेव नव-
 भेदो भाणियव्वो, एवं जलयराण वि जोयणसहस्सं, नवओ भेदो, १९
 यराण वि नव भेदा९, उक्लोसेणं छ गाउयाइं पज्जत्तगाण वि, एवं
 संमुच्छिमाणं पज्जत्तगाण य उक्लोसेणं गाउयपुहुत्तं३, गवभवक्कंतिया-
 उक्लोसेणं छ गाउयाइं पज्जत्ताण य२, ओहिय चउप्पयपज्जत्त गवभव-
 तिय पज्जत्ताण वि उक्लोसेणं छ गाउयाइं, संमुच्छिमाणं पज्जत्ताण
 गाउयपुहुत्तं उक्लोसेणं, एवं उरपरिसप्पाण वि ओहिय गवभवक्कं-
 पज्जत्तगाणं जोयणसहस्सं, संमुच्छिमाणं पज्जत्ताण य जोयणपुहुत्तं, मु-
 परिसप्पाणं ओहियगवभवक्कंतियाण वि उक्लोसेणं गाउयपुहुत्तं, संमु-
 माणं धणुपुहुत्तं, खहयराणं ओहिय गवभवक्कंतियाणं संमुच्छिमाण
 तिण्ह वि, उक्लोसेणं धणुपुहुत्तं, इमाओ संगहणि गाहाओ-‘जोयणसह-
 स्स छ गाउयाइं तत्तो य जोयणसहस्सं । गाउयपुहुत्तं भुयए धणुपुहु-
 च पक्खीसु॥१॥ जोयणसहस्सं गाउयपुहुत्तं तत्तोय जोयणपुहुत्तं । दोण
 तु धणुपुहुत्तं संमुच्छिमे होइ उच्चत्तं ॥२॥ मणूसोरालियसरीरस्स
 भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा । जहण्णेणं अंगु-
 लस्स असंखेज्जइभागं, उक्लोसेणं तिण्णि गाउयाइं, एवं अपज्जत्ताणं जह-
 ण्णेणं उक्लोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, संमुच्छिमाणं जह
 उक्लोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, गवभवक्कंतियाणं पज्जत्ताण य जह
 ण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्लोसेणं तिण्णि गाउयाइं ॥सू० ३॥

સહસ્રમ્, સંમૂર્ચ્છિમાનાં પર્થાણાનાશ્ચ યોજનપૃથક્ત્વમ્, ભુજપરિસર્પાણામ્ ઔધિકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનામપિ ઉત્કૃષ્ટેન ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમ્, સંમૂર્ચ્છિમાનાં ધનુઃપૃથક્ત્વમ્, સ્વેચરાણામ્ ઔધિકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં સંમૂર્ચ્છિમાનાં ચ ત્રયાણામપિ ઉત્કૃષ્ટેન ધનુઃપૃથક્ત્વમ્, ઇમાઃ સંગ્રહણ્યો ગાથાઃ—‘યોજનસહસ્રં પદ્મગવ્યુતાનિ તતશ્ચ યોજનસહસ્રમ્ । ગવ્યૂતપૃથક્ત્વં ભુજકે ધનુઃ પૃથક્ત્વં ચ પક્ષિષુ ॥૧॥ યોજનસહસ્રં’ ગવ્યૂતપૃથક્ત્વં તતશ્ચ યોજનપૃથક્ત્વમ્ । દ્વયોસ્તુ ધનુઃ પૃથક્ત્વં સંમૂર્ચ્છિમે ભવતિ ઉચ્ચત્વમ્ ॥૨॥ મનુષ્યૌદારિકશરીરસ્ય સ્વલ્લ ભદન્ત !

મી (ઓહિયગન્મવકકંતિયપજ્જત્તાગાણં) ઔધિક ગર્ભજ પર્થાસોં કી (જોયણ સહસ્સં) હજાર યોજન કી (સંમુચ્છિમાણં પજ્જત્તાણ ય) ઔર સંમૂર્ચ્છિમ પર્થાસોં કી (જોયણપુહુત્તં) યોજન પૃથક્ત્વ કી (ભુજપરિસર્પાણં) ભુજપરિસર્પોં કી (ઓહિયગન્મવકકંતિયાણવિ) ઔધિક ગર્ભજોં કી મી (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (ગાઉયપુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ કી (સંમુચ્છિમાણં ધણુપુહુત્તં) સંમૂર્ચ્છિમોં કી ધનુષ પૃથક્ત્વ કી (સ્વહયરાણં) સ્વેચરોં કી (ઓહિયગન્મવકકંતિયાણં) ઔધિક ગર્ભજોં કી સંમુચ્છિમાણં ય) ઔર સંમૂર્ચ્છિમોં કી (તિણ્હ વિ) તીનોં કી (ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટ ધનુષપૃથક્ત્વ કી (ઇમાઓ સંગહણિગાહાઓ) યે સંગ્રહણી ગાથાં છે—(જોયણસહસ્સ) હજાર યોજન (છગાઉયાઇં) છહ ગવ્યૂતિ (તત્તો ય) ફિર (જોયણસહસ્સ) હજાર યોજન (ગાઉય પુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ (ભુયણ) ભુજગોં મેં (ધણુહપુહુત્તં ય પક્ષીસુ) ધનુષ પૃથક્ત્વ પક્ષિયોં મેં ॥૧॥

(જોયણસહસ્સ) હજાર યોજન (ગાઉયપુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ (તત્તો ય જોયણપુહુત્તં) ઔર ફિર હજાર યોજન (દોણ્હં) દો કી (તુ) તો (ધણુપુહુત્તં) ધનુષ

ઔધિક ગર્ભજ પર્થાસોં કી (જોયણસહસ્સ) હજાર યોજનની (સંમુચ્છિમાણં પજ્જત્તાણ ય) અને સંમૂર્ચ્છિમ પર્થાસોં કી (જોયણપુહુત્તં) યોજન પૃથક્ત્વની (ભુજપરિસર્પાણં) ભુજપરિસર્પોં કી (ઓહિય ગન્મવકકંતિયાણ વિ) ઔધિક ગર્ભજોં કી પણ (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (ગાઉય પુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની (સંમુચ્છિમાણં ધણુ પુહુત્તં) સંમૂર્ચ્છિમોં કી ધનુષ પૃથક્ત્વની (સ્વહયરાણં) સ્વેચરોં કી (ઓહિય ગન્મવકકંતિયાણં) ઔધિક ગર્ભજોં કી પણ (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (ગાઉયપુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની (સંમુચ્છિમાણં ધણુપુહુત્તં) સંમૂર્ચ્છિમોં કી ધનુષ પૃથક્ત્વની (સ્વહયરાણં) સ્વેચરોં કી (ઓહિય ગન્મવકકંતિયાણં) ઔધિક ગર્ભજોં કી (સંમુચ્છિમાણં ય) અને સંમૂર્ચ્છિમોં કી (તિણ્હ વિ) ત્રણેની (ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં) ઉત્કૃષ્ટથી ધનુષ પૃથક્ત્વની (ઇમાઓ સંગ્રહણી ગાહાઓ) આ સંગ્રહણી ગાથાઓ છે. (જોયણસહસ્સ) હજાર યોજન (છગાઉયાઇં) છગવ્યૂતિ (તત્તો) પછી (ય) અને (જોયણસહસ્સ) હજાર યોજન (ગાઉયપુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ (ભુયણ) ભુજગોંમાં (ધણુહપુહુત્તં પક્ષીસુ) ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ પક્ષિયોંમાં ॥૧॥

(જોયણસહસ્સ) હજાર યોજન (ગાઉયપુહુત્તં) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ (તત્તો ય જોયણ પુહુત્તં) અને પછી હજાર યોજન (દોણ્હં વિ) યેની (તુ) તો ધણુપુહુત્તં ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ (સંમુચ્છિમે)

કિં મહાલયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ, એવમપર્યાપ્તાનાં જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન અઙ્ગુલસ્યા સંખ્યેયભાગમ્, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં પર્યાપ્તાનાં જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ ॥

ટીકા-પૂર્વમૌદારિકશરીરાણાં સંસ્થાનાનિ પ્રરૂપિતાનિ અથ તેષામેવ અવગાહના પરિમાણં પ્રરૂપયિતુમાદ-‘ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા ?’

પૃથક્ત્વ (સંસુચ્છિમે) સંમૂર્ધિમ મેં (હોઈ) હોતી હૈ (ઉચ્ચત્તં) ઉંચાઈ ॥૨॥

(મળૂસોરાલિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર કી અવગાહના કિતની બડી કહી હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ (ઉક્કોસેણં તિણિગાડયાઈં) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીણ ગવ્યૂતિ (એવં અપજ્જત્તાણં) હસી પ્રકાર અપર્યાપ્તોં કી (જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં) જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ (અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ (સંસુચ્છિમાણં જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં) સંમૂર્ધિમોં કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ (અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ (ગમ્ભવકંતિયાણં પજ્જત્તાણ ય) ગર્ભજોં કી ઔર પર્યાપ્તોં કી (જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ (ઉક્કોસેણં તિણિ ગાડયાઈં) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીણ ગવ્યૂતિ કી ।

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ ઔદારિકશરીર કે સંસ્થાન કી પ્રરૂપણા કી ગઈ થી, અથ ઉસકે અવગાહના કે પરિમાણ કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૂર્વપ્રરૂપિત ઔદારિકશરીર કી અવગાહના અર્થાત્

સંમૂર્ધિમમાં (હોઈ) હોય છે (ઉચ્ચત્તં) ઉંચાઈ. ॥૨॥

(મળૂસોરાલિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આંગળનેા અસંખ્યાતમેા ભાગ (ઉક્કોસેણં તિણિ ગાડયાઈં) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ (એવં અપજ્જત્તાણં) એ રીતે અપર્યાપ્તોની (જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં) જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ (અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) આંગળનેા અસંખ્યાતમેા ભાગ (સંસુચ્છિમાણં જહ્ણેણં ઉક્કોસેણં) સંમૂર્ધિમની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ (અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) આંગળનેા અસંખ્યાતમેા ભાગ (ગમ્ભવકંતિયાણં પજ્જત્તાણ ય) ગર્ભજોની અને પર્યાપ્તોની (જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) જઘન્ય આંગળનેા અસંખ્યાતમેા ભાગ (ઉક્કોસેણં તિણિ ગાડયાઈં) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ.

ટીકાર્થ-આના પહેલાં ઔદારિકશરીરના સંસ્થાનની પ્રરૂપણ કરાઈ હતી, હવે તેમની અવગાહનાના પરિમાણનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૂર્વપ્રરૂપિત ઔદારિકશરીરની અવગાહના અર્થાત્

હે ભદ્રન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય પૂર્વપ્રરૂપિતસ્ય ચ્છલુ કિં મહાલયા-કિયાન્ મહાલયો વિસ્તારો યસ્યાઃ સા મહાલયા કિયદ્વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞાતા ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમ ! હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇ ભાગં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં’ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગં યાવત્, ઔદારિકશરીરસ્યાવગાહના, સા ચોત્પત્તિ પ્રથમસમયે પૃથિ-વીકાયિકાદીનાશ્ચાવસેયા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સાતિરેકં યોજનસહસ્સં યાવત્ તસ્યાવગાહના પ્રજ્ઞાતા, સા ચ લવણસમુદ્રગોતીર્થાદિષુ પદ્મનાલાઘપેક્ષયાઽવસેયા તદન્યત્ર ઇયત ઔદારિકશરીરસ્યા-સંભવાત્, ‘एगिंदिय ओरालियस्स वि एवंचेव जहा ओहियस्स’ एकेन्द्रियौदारिकशरीरस्यापि अवगाहना एवञ्चैव-उत्तरीत्या यथा समुच्चयौदारिकशरीरस्य अवगाहना जघन्येन अङ्गुलस्या संख्येयभागः उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनसहस्रं यावत् प्रतिपादिता तथा प्रतिपादनीया, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘पुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरो-गाहणा पणत्ता ?’ હે ભદ્રન્ત ! પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય ચ્છલુ કિં મહાલયા

ऊंचाई कितनी कही गई है ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીર કી જઘન્ય અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી કહી ગઈ હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાતિરેક અર્થાત્ કુછ અધિક એક હજાર યોજન કી કહી ગઈ હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સમુદ્ર ગોતીર્થ આદિ મેં પદ્મ કી નાલ આદિ કી અપેક્ષા સે સમજ્ઞના ચાહિયે । વહાં કે સિવાય અન્યત્ર ઇતની અવગાહના ચાલા ઔદારિક શરીર નહીં હો સકતા ।

એકેન્દ્રિય કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના મી ઇસી પ્રકાર હૈ, અર્થાત્ જૈસે સમુચ્ચય રૂપ મેં ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે અસં-ખ્યાતવે ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક એક હજાર યોજન કી કહી હૈ, ડસી પ્રકાર એકેન્દ્રિયશરીર કી મી સમજ્ઞની ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના

બંચાઈ કેટલી કહેલી છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહેલી છે અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાતિરેક અર્થાત્ કાંઈકે અધિક એક હજાર યોજનની કહેલી છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સમુદ્ર ગોતીર્થ આદિમાં કમળની નાલ આદિની અપેક્ષાથી સમજવી નોઈએ. ત્યાંના સિવાય અન્યત્ર આટલી અવગાહનાવાળા ઔદારિકશરીર નથી હોઈ શકતાં.

એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ જેમ સમુચ્ચય રૂપમાં ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈકે અધિક એક હજાર યોજનની કહી છે, એજ પ્રકારે એકેન્દ્રિયશરીરની પણ સમજવી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી

શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં’ જઘન્યેન ઉત્કુષ્ટેન ચાપિ અહ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગં યાવત્ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્યાવગાહના પ્રજ્ઞા, ‘એવં અપજ્જત્તયાણ વિ પજ્જત્તયાણવિ’ એવમ્—સમુચ્ચય પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામિવ અપર્યાપ્તાનામપિ ચ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામવગાહના જઘન્યેન ઉત્કુષ્ટેન ચાહ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગં યાવદ્ અવસેયા ૩, ‘એવં સુહુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ એવમ્—સમુચ્ચય પૃથિવીકાયિકૌદારિકશરીરાણામિવ સૂક્ષ્માણં તત્પર્યાપ્તાનામ્ તદ્ અપર્યાપ્તાનાશ્ચાપિ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામવગાહના જઘન્યેન ઉત્કુષ્ટેન ચાપિ અહ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગં યાવદ્ અવસેયા ૬, ‘વાયરાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ વિ એવં’ વાદરાણં તત્પર્યાપ્તાનાં તદપર્યાપ્તાનાશ્ચ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામ્ અવગાહના, એવમ્—ઔધિકપૃથિવીકાયિકૌદારિકશરીરાણામિવ જઘન્યેન ઉત્કુષ્ટેન ચાહ્ગુલસ્યા સંખ્યેયમાગં યાવદ્ અવસેયા ૯ ‘એસો નવઓ મેદો જહા પુઠ્ઠવિકાહયાણં તદ્દા આઉકિતની વહી કહી હૈ ?

ભગવાન—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કુષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી કહી હૈ । સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન હી અપર્યાપ્ત તથા પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોં કે શરીર કી અવગાહના મી જઘન્ય ઔર ઉત્કુષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હી કહી ગઈ હૈ । હસી પ્રકાર સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોં કી, ઉનકે પર્યાપ્તોં કી એવં ઉનકે અપર્યાપ્તોં કી અવગાહના મી જઘન્ય ઔર ઉત્કુષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હી હોતી હૈ ૬ । વાદર પૃથ્વીકાયિકોં કી, ઉનકે પર્યાપ્તોં કી તથા અપર્યાપ્તોં કી અવગાહના મી હસી પ્રકાર હૈ, અર્થાત્ સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોં કે શરીર કી અવગાહના કે સમાન ઉત્કુષ્ટ ઔર જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હૈ ૯ । યહ નૌ કા સમૂહ જૈસા પૃથ્વીકાયિકોં કા કહા ગયા હૈ, હસી પ્રકાર અપ્કા-

મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે. સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોના સમાન જ અપર્યાપ્ત તથા પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોના શરીરની અવગાહના પણ જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની જ કહેલી છે. એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોની, તેમના પર્યાપ્તોની તેમજ અપર્યાપ્તોની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની જ હોય છે. બાદર પૃથ્વીકાયિકોની, તેમના પર્યાપ્તોની તથા અપર્યાપ્તોની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોના શરીરની અવગાહનાના સમાન ઉત્કુષ્ટ અને જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની છે.

આ નવનો સમૂહ જેવો પૃથ્વીકાયિકો કહ્યો છે, એજ પ્રકારે અપ્કાયિકો,

કાઈયાળ વિ તેઝકાઈયાળ વિ વાઝકાઈયાળ વિ' એષ:-ઉપર્યુત્તો નવક:-નવાનાં સહુો યત્ર સ નવકો નવસમુદાયાત્મકો ભેદો યથા પૃથિવીકાયિકાનામુક્તસ્તથૈવાપ્કાયિકાનામપિ, તેજસ્કાયિકાનામપિ, વાયુકાયિકાનામપિ ઔદારિકશરીરાણાં સમુચ્ચયાનાં તત્પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં, સૂક્ષ્માણાં તત્પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્, વાદરાણાં તત્પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાશ્ચ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાવગાહના અંગુલસ્થાસંખ્યેયભાગં યાવદ્ અવસેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વનસ્પતિકાઈય ઓરાલિયસરીરસ્થ પાં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા ?’ હે મદન્ત ! વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય સ્વલુ કિં મહાલયા-કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહળ્લેણં અંગુલસ્થ અસંખેજ્જહભાગં ઉકોસેણં સાતિરેગં જોયળસહસ્સં’ જઘન્યેનાંગુલસ્થાસંખ્યેયભાગં યાવદ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં યોજનસહસ્સં વનસ્પતિકાયિકૌદારિકશરીરસ્યાવગાહના પ્રજ્ઞા, ‘અપજ્જત્તગાળં જહળ્લેણં ઉકોસેણં અંગુલસ્થ અસંખેજ્જહ ભાગં’ અપર્યાપ્તકાનાં વનસ્પતિકાયિકૌદારિકશરીરાણાં જઘન્યેન

યિકોં કા, તેજસ્કાયિકોં કા, વાયુ, કાયિકોં કા, ઉનકે પર્યાપ્તોં કા તથા અપર્યાપ્તોં કા ભી કહના ચાહિણ, અર્થાત્ હન સવ કે ઔદારિક શરીર કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હી હૈ । સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક આદિ કે, ઉનકે પર્યાપ્તો તથા અપર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના, વાદર પર્યાપ્તોં ઔર અપર્યાપ્તો કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના ભી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી કહી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના કિતને વિસ્તારવાલી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિકોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક હજાર યોજન કી કહી ગઈ હૈ । અપર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય

તેજસ્કાયિકોના, વાયુકાયિકોના તેમના પર્યાપ્તોના તથા અપર્યાપ્તોના પણ કહેવો જોઈએ. અર્થાત્ એ બધાના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક આદિના, તેમના પર્યાપ્તો તથા અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના, વાદર, પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલા વિસ્તારવાળી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની કહેલી છે. અપર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિકાના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા

ઉત્કૃષ્ટેન ચાવગાહના અંગુલસ્યા સંખ્યેયમાર્ગ, યાવદ્ અવસેયા, 'પજ્જત્તાણાં જહણેણં અંગુલસ્સ યસંખેજ્જઈ ભાગં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં' પર્યાપ્તાનાં વનસ્પતિકાયાિકા-નામૌદારિકશરીરાણામવગાહના જઘન્યેનાંગુલસ્યાસંખ્યેયમાર્ગ, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં યોજનસહસ્રમવસેયા, 'વાયરાણં જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈ ભાગં, ઉક્કોસેણં જોયણ-સહસ્સં સાતિરેગં' વાદરાણાં વનસ્પતિકાયાિકૌદારિકશરીરાણામવગાહના જઘન્યેનાંગુલસ્યા સંખ્યેયમાર્ગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન યોજનસહસ્રં સાતિરેકમ્ અવસેયા, 'પજ્જત્તાણ વિ એવં ચેવ' પર્યા-પ્તાનામપિ વાદર વનસ્પતિકાયાિકૌદારિકશરીરાણામવગાહના એવશ્ચૈવ-જઘન્યેનાંગુલસ્યા સંખ્યે-યમાર્ગઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં યોજનસહસ્રં પદ્મનાલાઘપેક્ષયા વોધ્યા, 'અપજ્જત્તાણં જહણેણં ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈભાગં' અપર્યાપ્તાનાં વાદરવનસ્પતિકાયાિકૌદારિકશરીરાણામવ-ગાહના જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન અંગુલસ્યાસંખ્યેયમાર્ગમવસેયા, 'સુહુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણય તિણ્હ વિ જહણેણં ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈભાગં' સૂક્ષ્માણાં તત્પર્યાપ્તાનાં તદપર્યાપ્તાનાશ્ચ ત્રયાણામપિ વનસ્પતિકાયાિકૌદારિકશરીરાણામવગાહના જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન આંગુલસ્યા-

और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवे' भाग की कही है । पर्याप्त वनस्पतिकायिक के औदारिकशरीर की जघन्य अंगुल के असंख्यातवे' भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की अवगाहना कही है । वादर वनस्पतिकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवे' भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की समझनी चाहिए । पर्याप्त वादर वनस्पति-कायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना भी इसी प्रकार की है, अर्थात् जघन्य अंगुल के असंख्यातवे' भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की है । यह अवगाहना पद्म के नाल आदि की अपेक्षा से समझनी चाहिए । अपर्याप्त वादर वनस्पतिकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवे' भाग की होती है । सूक्ष्म वनस्पतिकायिकों की, उनके पर्याप्तों की तथा अपर्याप्तों की तीनों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना

લાગની કહી છે. પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયાિકના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા લાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની અવગાહના કહી છે. વાદર વનસ્પતિ-કાયાિકના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા લાગની ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની સમજવી જોઈએ. પર્યાપ્ત વાદર વનસ્પતિકાયાિકના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે કહેલી છે, અર્થાત્ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા લાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની છે. આ અવગાહના પદ્મના નાલ આદિની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ. અપર્યાપ્ત વાદર વનસ્પતિકાયાિકના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા લાગની હોય છે. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિકની, તેમના પર્યાપ્તોની તથા અપર્યાપ્તોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

સંખ્યેયભાગમવસેયા, એવશ્ચ એકેન્દ્રિયાણાં પશ્ચચત્વાર્શદ મેદાઃ बोध्याः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
 ‘વેદંદિય ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પ્ણત્તા ?’ હે ભદ્રન્ત !
 દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરસ્ય સ્વલ્લુ કિં મહાલયા કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? મગ-
 વાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં વારસ
 જોયણાઈ’ જઘન્યેનાહ્ણુલસ્યાસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશ યોજનાનિ દ્વીન્દ્રિયૌદારિક-
 શરીરસ્ય શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા, ‘એવં સવ્વત્થ વિ અપ્પજ્જત્તાણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં
 જહ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ’ એવમ્—પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વત્રાપિ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયેષુ અપર્યાપ્તાના
 મૌદારિકશરીરાણામવગાહના અહ્ણુલરયાસંખ્યેયભાગં જઘન્યેનાપિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ बोध्या,
 ‘પ્પજ્જત્તાણં જહેવ ઓરાલિયસ્સ ઓદિયસ્સ’ પર્યાપ્તાનાં દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરાણામવગાહના
 યથૈવ ઔદારિકસ્ય ઔધિકસ્ય—સમુચ્ચયસ્ય દ્વીન્દ્રિયશરીરસ્ય જઘન્યેન અહ્ણુલસ્યાસંખ્યેય-
 ભાગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશયોજનમુક્તા તથા વક્તવ્યા ‘એવં તેદંદિયાણં તિણ્ણિ ગાઉયાઈ’ એવમ્—
 અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી સમજ્ઞની ચાહિયે । હસ પ્રકાર એકેન્દ્રિયોં કે
 સબ મિલ કર પૈંતાલીસ ભંગ હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગા-
 હના કિતની ઘડી કહી ગઈ હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય
 અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી હોતી હૈ, ઉત્કૃષ્ટ ચારહ યોજન કી હોતી હૈ ।
 હસી પ્રકાર સર્વત્ર અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયોં તથા ચતુરિન્દ્રિયોં મેં અપર્યાપ્ત
 જીવોં કે ઔદારિકશરીર કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલ કે અસં-
 ખ્યાતવે ભાગ કી સમજ્ઞની ચાહિયે । પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય—ઔદારિકશરીર કી
 અવગાહના હસી પ્રકાર હૈ જૈસે દ્વીન્દ્રિયોં કે ઔધિકશરીર કી કહી હૈ, અર્થાત્
 જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગકી ઔર ઉત્કૃષ્ટ ચારહ યોજન કી હોતી હૈ ।

અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ. એ પ્રકારે એકેન્દ્રિયોના
 બધા મળીને પીસ્તાદીસ ભંગ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી
 મોટી ઠહી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના
 અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ બાર યોજનની હોય છે. એ પ્રકારે સર્વત્ર અર્થાત્
 દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો તથા ચતુરિન્દ્રિયોમાં અપર્યાપ્ત જીવોના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
 અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ. પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક-
 શરીરની અવગાહના એ પ્રકારે છે, જેવી દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ઠહી
 છે, અર્થાત્ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ બાર યોજનની હોય છે.

ત્રીન્દ્રિયૌદારિકોક્તરીત્યા ત્રીન્દ્રિયાણામૌદારિકશરીરાણામૌધિકાનાં પર્યાપ્તાનાશ્ચોત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા, 'ચતુર્દિશાણં ચત્તારિ ગાઉયાઈ' ચતુરિન્દ્રિયાણા-મૌદારિકશરીરાણામૌધિકાનાં પર્યાપ્તાનાશ્ચોત્કૃષ્ટેન ચત્તારિ ગવ્યૂતાનિ શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા, 'પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં ઉકોસેણં જોયણસહસસં ૩' પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામૌધિ-કૌદારિકશરીરાવગાહના પર્યાપ્તૌદારિકશરીરાવગાહના અપર્યાપ્તૌદારિકશરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન યોજનસહસ્રમવસેયા મત્સ્યસ્ય સ્વયમ્ભૂરમણાપેક્ષયા, 'એવં સંમુર્ચ્છિમાણં ૩' એવમ્-સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામિય સંમુર્ચ્છિમાણં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરાણં તત્પર્યાપ્તાનાં શરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન યોજનસહસ્રમ્ અવસેયા, સંમુર્ચ્છિમા પર્યાપ્તાનાન્તુ ઔદારિકશરીરાવગાહના જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમવસેયા, 'ગમ્ભવ-ક્રંતિયાણ વિ ૩ એવં ચેવ' ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનામપિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં તત્પર્યાપ્તાના-

હસી પ્રકાર ઔધિક ત્રીન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર કી તથા પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રીન ગવ્યૂતિ કી કહી હૈ । ઔધિક ચૌદન્દ્રિયોં કે તથા પર્યાપ્ત ચૌદન્દ્રિયોં કે ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર ગવ્યૂતિ કી હૈ । પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔધિક ૧ ઔદારિક-શરીર કી, ઉનકે પર્યાપ્તોં કે ઔદારિક ૨ શરીર કી તથા અપર્યાપ્તોં કે ઔદારિક શરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજન કી સમજની ચાહિયે । યહ અવગાહના સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે મત્સ્યોં કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ । હસી પ્રકાર સંમુર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી, ઉનકે પર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના બી ઉત્કૃષ્ટ હજાર યોજન કી સમજની ચાહિયે સંમુર્ચ્છિમ અપર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી હોતી હૈ । ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી તથા પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના હસી પ્રકાર હૈ,

એજ પ્રકારે ઔધિક ત્રીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની તથા પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ ગવ્યૂતિની કહી છે. ઔધિક ચાર ધન્દ્રિયોવાળાની તથા પર્યાપ્ત ચાર ધન્દ્રિયોવાળાની ઔદારિક ઉત્કૃષ્ટ શરીરની અવગાહના ચાર ગવ્યૂતિની છે. ઔધિક પંચેન્દ્રિયોના તથા પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર ગવ્યૂતિની છે. ઔધિક પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની, તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની તથા અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એકહજાર યોજનની સમજવી જોઈએ. આ અવગાહના સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના મત્સ્યોની અપેક્ષાથી કહેલી છે. એજ પ્રકારે સંમુર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની, તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ ઉત્કૃષ્ટ હજાર યોજનની સમજવી જોઈએ. સંમુર્ચ્છિમ અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોની તથા પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિક

ઔદારિકશરીરાણામવગાહના એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યૈવોત્કૃષ્ટેન યોજનસહસ્રમ્, તદપર્યાપ્તાનાન્તુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરાવગાહના જઘન્યેનોત્કૃષ્ટેન ચાપિ અઙ્ગુલમ્યાસંખ્યેય-ભાગમવસેયા, તથાચ-‘નવઓ મેદો માણિયવ્વો’ નવકો મેદઃ-સમુચ્ચયતિર્યગ્યોનિક તત્પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણાં ૩ સંમૂર્છિમતિર્યગ્યોનિક તત્પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાશ્ચ ત્રયાણાં ૬ ગર્ભ-વ્યુત્ક્રાન્તિકતિર્યગ્યોનિક તત્પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાશ્ચ ત્રયાણાં ચેલત્તેન ૯ નવ સમુદાયાત્મકો મેદો મણિતવ્યઃ-વત્તવ્યઃ, ‘એવં જલચરાણ વિ જોક્કણસદ્દસં’ એવમ્-પૂર્વોક્તસમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરોક્તરીત્યા જલચરાણામપિ ઔદારિકશરીરાણામવગાહના તત્પર્યાપ્તાનાશ્ચાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન યોજનસહસ્રં તદપર્યાપ્તાનાં તુ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાઙ્ગુલમ્યાસંખ્યેયભાગમવસેયા, ‘નવઓ મેદો’ નવકો મેદઃ-ઔધિકપંચેન્દ્રિય-

અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજન કી હૈ તથા અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી હૈ । ઇસ પ્રકાર નૌ મેદ કહના ચાહિય, જો ઇસ પ્રકાર હૈ-સમુચ્ચય તિર્યચ, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, ઇન ત્રીન કી, સંમૂર્છિમ તિર્યચ, સંમૂર્છિમ તિર્યચોં કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, ઇન ત્રીન કી, ગર્ભજ તિર્યચ, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, ઇન ત્રીન કી ગણના કરને પર સબ મિલકર નૌ મેદ હોતે હૈ ।

ઇસી પ્રકાર જલચરોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના કે સમાન ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજન કી સમજની ચાહિય । પર્યાપ્ત જલચરોં કે શરીર કી ૩ અવગાહના અી ઇસી પ્રકાર એક હજાર યોજન કી હોતી હૈ । અપર્યાપ્ત જલચરોં કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી જાનની ચાહિય । ઇસ પ્રકાર સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જલચર, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, સંમૂર્છિમ

શરીરની અવગાહના એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજનની છે તથા અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે એ પ્રકારે નવ લેહ કહેવા બેઈ એ. જે આ પ્રકારે છે-સમુચ્ચયતિર્યચ, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ ત્રણની, સંમૂર્છિમતિર્યચ, સંમૂર્છિમતિર્યચોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ ત્રણની, ગર્ભજ તિર્યચ, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ ત્રણની ગણના કરવાથી બધા મળીને નવ લેહ થાય છે.

એજ પ્રકારે જળચરોના ઔદારિકશરીરની પણ અવગાહના સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાના સમાન ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજનની સમજવી બેઈએ. પર્યાપ્ત જળચરોના શરીરના અવગાહના પણ એજ પ્રકારે એક હજાર યોજનની થાય છે.

અપર્યાપ્ત જળચરોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી બેઈએ. એ પ્રકારે સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયતિર્યચ જળચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ જળચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત,

તિર્યગ્યોનિકજલચર તત્પર્યાપ્તપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણાં સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજલચર-
તત્પર્યાપ્તપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણાં, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકતત્પર્યાપ્તપર્યાપ્તાનાં
ત્રયાણાં સર્વસંખ્યયા નવસંખ્યકો ભેદો જલચર ઔદારિકશરીરાવગાહનાનાં બોધ્યઃ, 'થલ-
ચરાણ વિ ણવ ભેદા ૯' સ્થલચરાણામપિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૌદારિકશરીરાવગાહનાનાં
નવભેદાઃ—સમુચ્ચયસ્થલચરતત્પર્યાપ્તપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણાં, સંમૂર્ચ્છિમતત્પર્યાપ્તપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણાં,
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકતત્પર્યાપ્તપર્યાપ્તાનાં ત્રયાણાંશ્ચ इत्येवं सर्वपेलनेन नव भेदा बोध्याः तत्र
'उकोसेणं छागाउयाइं पज्जत्तगाण वि एवंचेव' उत्કृષ્ટેન સમુચ્ચયસ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકૌદારિકશરીરાણામવગાહના પદ્મગવ્યૂતાનિ ભવતિ, તત્પર્યાપ્તાનામપિ ઔદારિકશરીરા-
ણામવગાહના એવશ્ચૈવ—ઉત્તરીત્યા પદ્મગવ્યૂતાનિ બોધ્યાણિ, 'સંમુચ્છિમાણં પજ્જત્તગાણય ઉકો-
સેણં ગાઉયપુહુતં' સંમૂર્ચ્છિમાનાં સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિરચ્ચાં તત્પર્યાપ્તાનાંશ્ચોત્કૃષ્ટેન ગવ્યૂત

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જલચર, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ જલચર, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, इन सब को सम्मिलित कर देने
पर नौ भेद होते हैं । इसी प्रकार स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों की शरीरावगाहना
के भी नौ भेद होते हैं, जो इस प्रकार हैं—समुच्चय स्थलचर, અનેકે પર્યાપ્ત
ઔર અપર્યાપ્ત, સંમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત તથા ગર્ભજ
સ્થલચર, અનેકે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત, यों सब मिलकर नौ भेद होते हैं ।

સમુચ્ચય સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવ-
ગાહના છહ ગવ્યૂતિ કી હોતી હૈ । અનેકે પર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી અવ-
ગાહના મી હતની હી અર્થાત્ છહ ગાઉ કી હોતી હૈ । સંમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોં કે તથા અનેકે પર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યૂતિ
પૃથક્ત્વ કી અર્થાત્ દો ગવ્યૂતિ સે નૌ ગવ્યૂતિ તક કી હોતી હૈ । અનેકે અપર્યાપ્તોં
કી જવન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે આગ કી હોતી હૈ ।

તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ જળચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ બધાને એકત્ર
કરવાથી નવ ભેદ થાય છે, જે આ પ્રકારે છે, સમુચ્ચય સ્થલચર, તેમના પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત, સંમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, તથા ગર્ભજ સ્થલચર
તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એમ બધા મળીને નવ ભેદ થાય છે.

સમુચ્ચય સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છગવ્યૂ
તિની હોય છે. તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ એટલી જ અર્થાત્
છ ગાઉની હોય છે. સંમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના તથા તેમના પર્યાપ્તોના
ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની અર્થાત્ બે ગવ્યૂતિથી નવ
ગવ્યૂતિ સુધીની હોય છે. તેમના પર્યાપ્તોની જવન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના

પૃથક્ત્વમૌદારિકશરીરાવગાહના, તદપર્યાપ્તાનાન્તુ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેય-
 ભાગમાત્રમવગાહના બોધ્યા, 'ગર્ભવક્રંતિયાણં ઉકોસેણં છગાઉયાઈં પજ્જત્તાણયર' ગર્ભવ્યુત્ક્રા-
 ન્તિકાનાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામૌદારિકશરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન પઙ્ગવ્યૂતાનિ બોધ્યા
 તત્પર્યાપ્તાનાઞ્ચાપિ ઔદારિકશરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન પઙ્ગવ્યૂતાનિ અવસેયા, તદપર્યાપ્તા-
 નાન્તુ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાપિ પૂર્વોક્તરીત્યાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમાત્રમૌદારિકશરીરા-
 વગાહના બોધ્યા, 'ઓહિય ચઉપ્પયપજ્જત્તગર્ભવક્રંતિય પજ્જત્તયાણ વિ ઉકોસેણં છગાઉ-
 યાઈં' ઔધિકચતુષ્પદાનામ્-સમુચ્ચયચતુષ્પદાનામ્-તત્પર્યાપ્તાનાઞ્ચ, તથા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિ-
 કાનાં ચતુષ્પદાનામ્-તત્પર્યાપ્તાનામપિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામૌદારિકશરીરાવગાહના
 ઉત્કૃષ્ટેન પઙ્ગવ્યૂતાનિ અવસેયા, તદપર્યાપ્તાનાન્તુ ઉત્કૃષ્ટેન જઘન્યેન ચાપિ અઙ્ગુલ-
 સ્યાસંખ્યેયભાગમાત્રમ્, 'સંમૂઞ્છિમાણં પજ્જત્તાણય ગાઉયપુહુત્તં ઉકોસેણં' સંમૂઞ્છિમાનાં
 તત્પર્યાપ્તાનાઞ્ચ ચતુષ્પદસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિરિશ્વામૌદારિકશરીરાવગાહના ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમ્

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ છહ ગવ્યૂતિ
 ઔર પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના મી છહ
 ગવ્યૂતિ કી હોતી હૈ । અપર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં કે ઔદારિકશરીર કી
 અવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અંશુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી સમજની યાહિયે ।

ઔધિક ચતુષ્પદોં કે, ઔધિક ચતુષ્પદોં કે પર્યાપ્તોં કે, તથા ગર્ભજ ચતુ-
 ષ્પદોં કે ઇવં પર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ
 છહ ગવ્યૂતિ હોતી હૈ । ઉનકે અપર્યાપ્તોં કી ઉત્કૃષ્ટ ઔર જઘન્ય અવગાહના
 અંશુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ માત્ર કી હોતી હૈ સંમૂઞ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
 તિર્યંચોં કે શરીર કી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ કી હોતી હૈ ।
 ઉનકે પર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના મી ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ કી હી

અસંખ્યાતમા લાગની હોય છે.

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ છ ગવ્યૂતિ અને
 પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ છ ગવ્યૂતિની હોય
 છે. અપર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને
 ઉત્કૃષ્ટ અંશુલના અસંખ્યાતમા લાગની સમજવી જોઈએ.

ઔધિક ચતુષ્પદોના તેમજ પર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના
 ઉત્કૃષ્ટ છ ગવ્યૂતિ હોય છે. તેમના અપર્યાપ્તોના ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અવગાહના અંશુલના
 અસંખ્યાતમા લાગ માત્રની હોય છે. સંમૂઞ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના
 શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની હોય છે. તેમના પર્યાપ્તોના
 ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની જ હોય છે. કિન્તુ તેમના અપર્યાપ્તોની

ઉત્કૃષ્ટેન વૌધ્યા, તદપર્યાપ્તાનાર્થે જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાઙ્ગુલસ્યાસંસ્થેયભાગમાત્રમૌદારિકશરીરાવગાહનાઽવસેયા, 'एवं उरपरिसर्पाणवि ओहिय गवभवकंतिर्यपज्जत्तगाणं जोयण सहस्स' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या उरपरिसર્पाणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्-समुच्चयानां तत्पर્યાप्तानाञ्च, तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तत्पर્યાप्तानाञ्चૌદારિકશરીરાવગાહના યોજનસહસ્રમવસેયા, 'સંમુચ્છિમાણં પજ્જત્તાણ ય જોયણપુહુત્તં' સંમૂચ્છિમાનાં તત્પર્યાપ્તાનાઞ્ચૌદારિકશરીરાવગાહના યોજનપૃથક્ત્વમવસેયા, 'भुजपरिसर्पाणं ओहिय गवभवकंतिर्याण वि उक्रोसेणं गाउयपुहुत्तं' ભુજપરિસર્પાણામ્ ઔધિકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનામપિ સ્થલચરપ૞ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં તત્પર્યાપ્તાનામપિ ઉત્કૃષ્ટેનૌદારિકશરીરાવગાહના ગવ્યુત્પૃથક્ત્વમ્ અવસેયા, 'સંમુચ્છિમાણં ધણુપુહુત્તં' સંમૂચ્છિમાનાં ભુજપરિસર્પસ્થલચરાણામૌદારિકશરીરાવગાહના ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ અવસેયા, 'खहयराणं ओहिय गवभवकंतिर्याणं संमुच्छिमाण य तिण्हवि उक्रोसेणं धणुपुहुत्तं' સ્થલચરાણાં પ૞ન્દ્રિયતિરશ્ચામૌધિકાનાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં સંમૂચ્છિમાનાઞ્ચ ત્રયાણામપિ

હોતી છે । કિન્તુ અનેક અપર્યાપ્તો કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલ કે અસંસ્થિતત્વે ભાગ કી સમજની ઞાહિય । ઈસી પ્રકાર ઉરપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે તથા અનેક પર્યાપ્તોં કે ઔદારિક શરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઈક હજાર યોજન કી હોતી છે । સંમૂચ્છિમ ઉરપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે તથા અનેક પર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વ કી હોતી છે । સમુચ્ચય ભુજપરિસર્પોં કે તથા ગર્ભજ ભુજપરિસર્પોં કે તથા ઢોનોં કે પર્યાપ્તોં કે ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યુત્તિ પૃથક્ત્વ કી સમજની ઞાહિય સંમૂચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ કી હોતી છે । ઔધિક સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે, ગર્ભજ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે તથા સંમૂચ્છિમ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ધનુષપૃથક્ત્વ કી સમજની ઞાહિય ।

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંજ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ.

એજ પ્રકારે ઉરપરિસર્પ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના તથા તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજનની હોય છે સંમૂચ્છિમ ઉરપરિસર્પ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના તથા તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વની હોય છે. સમુચ્ચય ભુજપરિસર્પોના તથા ગર્ભજ ભુજપરિસર્પોના તથા અને પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યુત્તિ પૃથક્ત્વની સમજની જોઈએ સંમૂચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ધનુષ્ય પૃથક્ત્વની હોય છે. ઔધિક સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના, ગર્ભજ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના તથા સંમૂચ્છિમ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ધનુષ્ય પૃથક્ત્વની સમજવી જોઈએ.

ઉત્કૃષ્ટેન ધત્તુઃપૃથક્ત્વમૌદારિકશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા, તથાચ સામાન્યેન પચ્ચેન્દ્રિયતિરસ્ત્રાં જલચરાણાં સામાન્યેન સ્થલચરાણાં ચતુષ્પદાનામુરઃપરિસર્પાણાં સુજપરિસર્પાણાં સ્વેચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોલિકાનાઞ્ચ પ્રત્યેકમૌદારિકશરીરાવગાહનાનાં નવનવ સૂત્રાણિ નિમ્નાનુસારેણ લોધ્યાનિ, તથાહિ-સમુચ્ચય વિષયકાણિ ચ ત્રીણિ इत्येवं सर्वसंख्यया नव भवन्ति, तत्राप-
र्याप्तेषु अवगाहना स्थानेषु सर्वेष्वपि जघन्येन उत्कृष्टेन च अङ्गुलासंख्येयभागमात्रम्, तदन्येषु चावगाहनास्थानेषु जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सामान्यतः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मु जलचरेषુ ઉત્કૃષ્ટેન યોજનસહસ્રમ્, સામાન્યેન સ્થલચરેષુ ચતુષ્પદસ્થલચરેષુ ચ સમુચ્ચયેષુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ પદ્મ ગવ્યૂતાનિ, સંમૂર્છિમેષુ ચ ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમ્, ઉરઃપરિસર્પેષુ સમુચ્ચયેષુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ વ યોજનસહસ્રમ્, સંમૂર્છિમેષુ યોજન-

इस प्रकार सामान्य पंचेन्द्रिय तिर्यचों के, जलचरों के, सामान्य स्थलचरों के, चतुष्पदों के, उरपरिसर्पों के, सुजपरिसर्पों के, स्वेचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों के, यों प्रत्येक के औदारिक शरीर की अवगाहना के नौ-नौ सूत्र निम्नलिखित प्रकार से जानने चाहिए-समुच्चय विषयक तीन, संमूर्छिमविषयक तीन, गर्भज विषयक तीन, ये सब मिल कर नौ होते हैं।

અપર્યાપ્ત અવગાહના સ્થાનોં મેં સર્વત્ર જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે મી અંગુલ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ હી સમજના ચાહિએ, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત સબ અપર્યાપ્તોં કી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી હી હોતી હૈ । ઉલકે અતિરિક્ત અન્ય અવગાહના સ્થાનોં મેં જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ સામાન્ય સ્થલચરોં મેં, ચતુષ્પદ સ્થલચરોં મેં તથા સામાન્ય ગર્ભજો મેં છહ ગવ્યૂતિ કી, સંમૂર્છિમોં, સેં ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ કી, સમુચ્ચય ઉરપરિસર્પોં મેં તથા ગર્ભજ ઉરપરિસર્પોં મેં સહસ્ર યોજન કી, સંમૂ-

એ પ્રકારે સામાન્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચોના, જલચરોના, સામાન્ય સ્થલચરોના, ચતુષ્પદોના, ઉરપરિસર્પોના, સુજપરિસર્પોના, સ્વેચર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચોના, એમ પ્રત્યેકના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાના નવ નવ સૂત્ર નિમ્નદર્શિત, પ્રકારથી જાણવા જોઈએ. સમુચ્ચય વિષયક ત્રણ, સંમૂર્છિમ વિષયક ત્રણ, ગર્ભજ વિષયક ત્રણ, આ બધા મળીને નવ થાય છે.

અપર્યાપ્ત અવગાહનાના સ્થાનોમાં સર્વત્ર જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ જ સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત બધા પર્યાપ્તોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ જ હોય છે. તેના સિવાય અન્ય અવગાહના સ્થાનોમાં જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ સામાન્ય સ્થલચરોમાં ચતુષ્પદ સ્થલચરોમાં તથા સામાન્ય ગર્ભજોમાં છ ગવ્યૂતિની, સંમૂર્છિમોમાં, ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની સમુચ્ચય ઉરપરિસર્પોમાં તથા ગર્ભજ ઉરપરિસર્પોમાં સહસ્ર યોજનની સંમૂર્છિમોમાં યોજનપૃથક્ત્વની સમુચ્ચય સુજપરિસર્પોમાં તથા ગર્ભજ સુજપરિસર્પોમાં

પૃથક્ત્વમ્, શુજપરિસર્પેષુ સમુચ્ચયેષુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ ચ ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમ્ સંમૂર્ચ્છિ-
મેષુ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્, સ્વેચરેષુ સમુચ્ચયેષુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ સંમૂર્ચ્છિમેષુ ચ સર્વેષુ ઔદા-
રિકશરીરાવગાહનાસ્થાનેષુ ધનુઃપૃથક્ત્વં વૌધ્યમ્, તત્સંગ્રાહકગાથાદ્વચનાહ 'ઈમાઓ સંગ્રહણિ-
ગાહાઓ' ઇમે-વક્ષ્યમાણે સંગ્રહગાથે--'જોયળ સહસ્ર છગ્માડયાઈ તત્તો ય જોયળસહસ્રં ।
ગાઉયપુહુત્તશુયળ ધણુહપુહુત્તં ચ પનશીસુ ॥૧॥ યોજનસહસ્રં પદ્મ ગવ્યૂતાનિ તત્તથ યોજન
સહસ્રમ્ । ગવ્યૂતપૃથક્ત્વં શુજમે ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ પક્ષિણુ, તથાચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં જલચરા-
ણામુત્કુપ્ટેન શરીરાવગાહનાયા માનં યોજનપદ્મસમ્, ચતુષ્પદચરાણાં પદ્મગવ્યૂતાનિ, તત્તથ-તદ-
નન્તરમ્ ઊરઃપરિસર્પસ્થલચરાણાં યોજનસહસ્રમ્, શુજપરિસર્પસ્થલચરાણાં ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમ્,
પક્ષિણાં સ્વેચરાણાં ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ ઔદારિકશરીરાવગાહના અવસેયા, એવમ્- 'જોયળસહસ્ર-
ગાઉયપુહુત્તત્તતો ય જોયળપુહુત્તં । દોળં તુ ધણુપુહુત્તં સમુચ્છિમે હોઈ ઉચ્ચત્તં ॥૨॥ યોજન
સહસ્રં ગવ્યૂત પૃથક્ત્વમ્, તત્તથ યોજનપૃથક્ત્વમ્ । દ્વયોસ્તુ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્, સંમૂર્ચ્છિમે ભવતિ
ઉચ્ચત્વમ્ ॥૨॥ તથા ચ સંમૂર્ચ્છિમાનાં જલચરાણામુત્કુપ્ટેન શરીરાવગાહનાયા માનં યોજન

છિમોં મેં યોજન પૃથક્ત્વ કી, સમુચ્ચય શુજપરિસર્પોં મેં તથા ગર્ભજ શુજપરિ-
સર્પોં મેં ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ કી સંમૂર્ચ્છિમોં મેં ધનુષપૃથક્ત્વ, સમુચ્ચય સ્વેચરોં મેં,
ગર્ભજ સ્વેચરોં ઔર સંમૂર્ચ્છિમ સ્વેચરોં મેં, સમી અવગાહના સ્થાનોં ધનુષપૃ-
થક્ત્વ કી અવગાહના સમજ્ઞની ચાહિય ।

અવ હન સય કા સંગ્રહ કરને બાલી દો ગાથાં કહતે હૈં-

ગર્ભજ જલચરોં કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કા પ્રમાણ એક હજાર યોજન કા
હૈ, ચતુષ્પદ સ્થલચરોં કી અવગાહના છહ ગવ્યૂતિ કી હોતી હૈ, તત્પશ્ચાત્ ઊર-
પરિસર્પ સ્થલચરોં કી અવગાહના એક હજાર યોજન કી, શુજપરિસર્પ સ્થલચરોં
કી ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ કી, સ્વેચર પક્ષિયો કી ધનુષ પૃથક્ત્વ કી ઔદારિકશરીર
કી અવગાહના સમજ્ઞની ચાહિય ॥૧॥

સંમૂર્ચ્છિમ જલચરોં કી ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહના કા પ્રમાણ હજાર યોજન કા

ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની, સંમૂર્ચ્છિમોં ધનુષ પૃથક્ત્વની, સમુચ્ચય ખેચરો, ગર્ભજ ખેચરો
અને સંમૂર્ચ્છિમ ખેચરો, બધાં અવગાહના સ્થાનોં ધનુષ પૃથક્ત્વની અવગાહના સમજ્ઞની
જોઈએ. હવે આ બધાનો સંગ્રહ કરનારી ગાથાઓ કહે છે.

ગર્ભજ જલચરોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું પ્રમાણ એક હજાર યોજનનું છે, ચતુષ્પદ
સ્થલચરોની અવગાહના છગવ્યૂતિની હોય છે, તત્પશ્ચાત્ ઊરપરિસર્પ સ્થલચરોની અવ-
ગાહના એક હજાર યોજનની, શુજપરિસર્પ સ્થલચરોની ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની, ખેચર
પક્ષિયોની ધનુષ પૃથક્ત્વની ઔદારિકશરીરની અવગાહના સમજ્ઞની જોઈએ. ॥૧॥

સંમૂર્ચ્છિમ જલચરોની ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ હજાર યોજનનું છે, ચતુષ્પદ

સહસ્રમ્, ચતુષ્પદસ્થલચરાણાં ગધ્યુતપૃથક્ત્વમ્, ઊરઃપરિસર્પસ્થલચરાણાં યોજનપૃથક્ત્વમ્, ભુજપરિસર્પસ્થલચરાણાં પક્ષિણાં સ્થેચરાણાશ્ચ ધનુઃપૃથક્ત્વમૌદારિકશરીરાવગાહના વોધ્યા, इत्येवं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामૌદારિકશરીરાવગાહના માનમભિધાય સમ્પ્રતિ મનુષ્યાણા-મૌદારિકશરીરાવગાહના માનં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘મણુસ્સોરાલિય સરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા !’ હે ચદન્ત ! મનુષ્યૌદારિકશરીરસ્ય ચલ્લ કિં મહાલયા-કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? મગવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહળ્લેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહ ભાગં, ઉક્કોસેણં તિણિ ગાઉપાહં’ જઘન્યેન અહ્ગુલસ્યાસંસુયેયભાગં યાવત્, ઉત્કુલ્લેન પુનસ્સીણિ ગવ્યૂતાનિ દેવકુર્શાપેક્ષયા મનુષ્યાણામૌદારિકશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા, ‘એવં અપ્પજ્જત્તાણં જહળ્લેણં ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહ ભાગં’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા અપર્યા-પ્તાનાં મનુષ્યાણાં જઘન્યેન ઉત્કુલ્લેન અહ્ગુલસ્યાપંસુયેયમાગમાત્રમૌદારિકશરીરાવગાહના

હૈ, ચતુષ્પદ સ્થલચરોં કી અવગાહના ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વકી, ઊરપરિસર્પોં કી યોજન પૃથક્ત્વ કી, ભુજપરિસર્પ સ્થલચરોં કી તથા સ્થેચર પક્ષિયોં કી ધનુષપૃથક્ત્વ કી ઔદારિકશરીર કી અવગાહના સમજ્ઞની ચાહિય ॥૨॥

હસ પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યેચોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના કા પ્રમાણ વતલા કર અવ મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર કી અવગાહના કા પ્રમાણ નિરૂ-પણ કિયા જાના હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્યોં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના કિતની વડી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કે અસંસુયાતવેં ભાગ કી ઔર ઉત્કુલ્લ ત્રીન ગવ્યૂતિ કી હોતી હૈ । યહ અવગાહના દેવકુરુ આદિ કી અપેક્ષા સે સમજ્ઞના ચાહિય ।

હસી પ્રકાર અપર્યાપ્ત મનુષ્યોં કી જઘન્ય ઔર ઉત્કુલ્લ ઔદારિકશરીર કી સ્થલચરોની અવગાહના ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની, ઊરપરિસર્પોની યોજન પૃથક્ત્વની ભુજપરિ-સર્પસ્થલચરોની તથા સ્થેચર પક્ષિયોની ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ ઔદારિકશરીરની અવગાહના સમજ્ઞવી જ્ઞેયઐ. ॥૨॥

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ બતાવીને હવે મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કુલ્લ ત્રણ ગવ્યૂતિ હોય છે, આ અવગાહના દેવકુરુ આદિની અપેક્ષાથી સમજ્ઞવી જ્ઞેયઐ

જેજ પ્રકારે અપર્યાપ્ત મનુષ્યોની જઘન્ય અને ઉત્કુલ્લ ઔદારિકશરીરની અવગાહના

પ્રજ્ઞતા, સંધુચ્છિદ્રમાણં જહળ્ણેણં ઉક્રોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇમાગં' સંમૂર્છિમાનાં મનુષ્યાણાં જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચાહ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રમ્ ઔદારિકશરીરાવગાહનાડવસેયા, 'ગર્ભ-વકંતિયાણં પજ્જત્તાણ ય જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇમાગં, ઉક્રોસેણં તિળિણ ગાડયાઈ' ગર્ભ-વ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં તત્ પર્યાપ્તાનાશ્ચ મનુષ્યાણામૌદારિકશરીરાવગાહના જઘન્યેન અહ્ગુલસ્યા સંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ અવસેયા," ॥સૂ૦ ૩ ॥

॥ વૈક્રિયશરીરવક્તવ્યતા ॥

મૂલ્ય—વેડવિવચસરીરે ણં ખંતે ! કહિવિહે પપ્પણ્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પપ્પણ્તે, તં જહા—એગિંદિયવેડવિવચસરીરે ય પંચિંદિયવેડવિવચસરીરે ય, જહ એગિંદિય વેડવિવચસરીરે કિં વાડકાઇય એગિંદિય વેડવિવચસરીરે, અવાડકાઇયએગિંદિયવેડવિવચસરીરે ? ગોયમા ! વાડકાઇયએગિંદિય વેડવિવચસરીરે નો અવાડકાઇયએગિંદિયવેડવિવચસરીરે, જહ વાડકાઇય વેડવિવચસરીરે કિં સુહુમવાડકાઇય વેડવિવચસરીરે, વાયરવાડકાઇય વેડવિવચસરીરે ? ગોયમા ! નો સુહુમ વાડકાઇયએગિંદિયવેડવિવચસરીરે વાયરવાડકાઇયએગિંદિય વેડવિવચસરીરે, જહ વાયરવાડકાઇય એગિંદિય વેડવિવચસરીરે કિં પજ્જત્તગવાયરવાડકાઇય એગિંદિય વેડવિવચસરીરે, અપજ્જત્તગવાયરવાડકાઇય એગિંદિય વેડવિવચસરીરે ? ગોયમા ! પજ્જત્તગ-વાયરવાડકાઇય એગિંદિયવેડવિવચસરીરે, નો અપજ્જત્તગવાયરવાડકાઇય એગિંદિય વેડવિવચસરીરે, જહ પંચિંદિયવેડવિવચસરીરે કિં નેરઇય પંચિ-દિય વેડવિવચસરીરે ? જાવ કિં દેવપંચિંદિયવેડવિવચસરીરે ગોયમા !

અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી સમજ્ઞની ચાહિયે । સંમૂર્છિમ મનુષ્યાં કે ઔદારિકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હોતી હૈ । ગર્ભજ મનુષ્યોં કે તથા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર કી જઘન્ય અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન ગવ્યૂતિ કી સમજ્ઞની ચાહિયે ॥સૂ૦ ૩॥

અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજ્ઞવી નેધળે. સંમૂર્છિમ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ગર્ભજ મનુષ્યોના તથા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિની સમજ્ઞવી નેધળે. ॥સૂ૦ ૩॥

नेरइयपंचिदिय वेउव्वियसरीरे वि, जाव देवपंचिदिय वेउव्वियसरीरे वि,
 जइ नेरइयपंचिदिय वेउव्वियसरीरे किं रयणप्पभापुढविनेरइय पंचिदिय
 वेउव्वियसरीरे जाव किं अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पंचिदियवेउव्विय-
 सरीरे ? गोयमा ! रयणप्पभापुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे वि
 जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइयपंचिदिय वेउव्वियसरीरेऽवि जइ रयण-
 प्पभापुढवि नेरइय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइय-
 वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयपंचिदियवेउव्विय-
 सरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयपंचिदिय वेउव्वियसरीरे,
 अपज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयपंचिदिय वेउव्वियसरीरे, एवं जाव अहे
 सत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो, जइ तिरिक्खजोणिय पंचिदिय वेउ-
 व्वियसरीरे किं संमुच्छिमपंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, गव्भ-
 वक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! नो संमु-
 च्छिमपंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, गव्भवक्कंतिय पंचिदिय-
 तिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, जइ गव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्ख-
 जोणियवेउव्वियसरीरे किं संखेज्जवासाउयगव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरि-
 क्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउयगव्भवक्कंतिय पंचिदिय-
 तिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय गव्भवक्कं-
 तिय पंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय
 गव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, जइ संखिज्ज-
 वासाउय गव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे किं
 पज्जत्तय संखिज्जवासाउय गव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउ-
 व्वियसरीरे, अपज्जत्तय संखेज्जवासाउय गव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्ख-
 जोणिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तयसंखिज्जवासाउय गव्भवक्कं-
 तिय पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तयसंखिज्जवा-
 साउय गव्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, जइ

संखिज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे,
 किं जलयरसंखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउ-
 व्वियसरीरे, थलयरसंखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदियतिरिक्ख-
 जोणिय वेउव्वियसरीरे, खहयरसंखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदिय-
 तिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गोयमा ! जलयरसंखेज्जवासाउय गवभव-
 ककंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि, थलयरसंखेज्जवासा-
 उय गवभवककंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे वि, खहयर-
 संखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे
 वि, जइ जलयरसंखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय
 वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगजलयरसंखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदिय-
 तिरिक्ख जोणिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगजलयरसंखेज्जवासाउय गवभ-
 वककंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे य ? गोयमा ! पज्जत्तग-
 जलयर संखेज्जवासाउय गवभवककंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वि-
 यसरीरे, नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय गवभवककंतिय पंचिंदियतिरिक्ख
 जोणियवेउव्वियसरीरे, जइ थलयरपंचिंदिय जाव सरीरे किं चउप्पय जाव
 सरीरे किं परिसप्प जाव सरीरे ? गोयमा ! चउप्पय जाव संखेज्जवासा-
 उय परिसप्प जाव सरीरे, एवं सव्वेसि णेयव्वं जाव खहयराणं पज्जत्ताणं,
 नो अपज्जत्ताणं. जइ मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिम-
 मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, गवभवककंतिय मणूसपंचिंदिय वेउ-
 व्वियसरीरे ? गोयमा ! णो संमुच्छिम मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे,
 गवभवककंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ गवभवककंतियमणु-
 स्स पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं कम्मभूतग गवभवककंतिय मणुस्स
 पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अकम्मभूतग गवभवककंतिय मणूसपंचिंदिय
 वेउव्वियसरीरे, अंतरदीवगगवभवककंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्विय-
 सरीरे ? गोयमा ! कम्मभूतगगवभवककंतिय मणूसपंचिंदिय वेउ-

विव्यसरीरे, नो अकम्मभूमग गठभवककंतिय मणूसपंचिदियवेउविव्य-
 सरीरे, नो अंतरदीवग गठभवककंतिय मणूसपंचिदिय वेउविव्यसरीरे,
 जइ कम्मभूमग गठभवककंतिय मणूस पंचिदियवेउविव्यसरीरे किं संखे-
 ज्जवासाउय कम्मभूमग गठभवककंतिय मणूसपंचिदियवेउविव्यसरीरे,
 असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गठभवककंतियमणूसपंचिदियवेउविव्य-
 सरीरे ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गठभवककंतिय मणूस-
 पंचिदिय वेउविव्यसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गठभवककं-
 तिय मणूसपंचिदिय वेउविव्यसरीरे, जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमग-
 गठभवककंतिय मणूस पंचिदियवेउविव्यसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासा-
 उयकम्मभूमग मणूसपंचिदियवेउविव्यसरीरे, अपज्जत्तगसंखेज्जवासा-
 उय कम्मभूमग गठभवककंतिय मणूसपंचिदिय वेउविव्यसरीरे ? गोयमा !
 पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गठभवककंतिय मणूसपंचिदिय-
 वेउविव्यसरीरे, नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगठभवककं-
 तिय मणूसपंचिदिय वेउविव्यसरीरे, जइ देवपंचिदिय वेउविव्यसरीरे
 किं भवणवासिदेव पंचिदिय वेउविव्यसरीरे वि जाव वेमाणियदेवपंचि-
 दिय वेउविव्यसरीरे गोयमा ! भवणवासि देवपंचिदिय वेउविव्यसरीरे वि
 जाव वेमाणियदेव पंचिदियवेउविव्यसरीरे वि जइ भवणवासिदेव पंचि-
 दियवेउविव्यसरीरे किं असुरकुमारभवणवासि देवपंचिदियवेउविव्य-
 सरीरे जाव थणियकुमारभवणवासिदेव पंचिदिय वेउविव्यसरीरे ?
 गोयमा ! असुरकुमार जाव थणियकुमार भवणवासि देव पंचिदिय
 वेउविव्यसरीरे वि जइ असुरकुमार देव पंचिदिय वेउविव्यसरीरे किं
 पज्जत्तग असुरकुमार भवणवासिदेव पंचिदिय वेउविव्यसरीरे वि, अप-
 ज्जत्तग असुरकुमार भवणवासिदेव पंचिदिय वेउविव्यसरीरे वि, एवं
 जाव थणियकुमाराणं दुगओ भेदो, एवं वाणसंतराणं अट्टविहाणं, जोइ-
 सियाणं वंचविहाणं, वेमाणिया दुविहा-कप्पोवगा, कप्पातीया य कप्पो-

वगा वारसविहा, तैसिं पि एवं चेत्तुहओ भेदो, कप्पातीता दुवि
गेवेज्जगा य अणुत्तरोववाइया य, गेवेज्जगा णवविधा, अणुत्तरोववाइ
पंचविहा, एएसिं पज्जत्तापज्जत्ताभिलावेणं दुहओ भेदो भाणियवो ॥सू.

छाया-वैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा
एकेन्द्रिय वैक्रियशरीरञ्च, पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरञ्च, यदि एकेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं वायुका
कैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! वायुकायिकैकेन्द्रि
क्रियशरीरम्, तो अव युकारिकैकेन्द्रियशरीरम्, यदि वायुकायिकवैक्रियशरीरं किं सूक्ष्मवायु
यिकवैक्रियशरीरम्, वादवायुकायिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! नो सूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रि

वैक्रियशरीर के भेदों की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(वेउव्वियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन्
वैक्रियशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते)
गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (एगिंदियवेउव्वि
सरीरे य पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे य) एकेन्द्रिय का वैक्रियशरीर और पंचेन्द्रि
का वैक्रियशरीर (जइ एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वि
य सरीरे, अवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) अगर एकेन्द्रिय का वैक्रि
शरीर है तो क्या वायुकायिकों एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर है या अवायुकायि
अर्थात् वायुकायिकों से भिन्न एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा
वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे नो अवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरी
हे गौतम । वायुकायिकों के एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अवायुकायि
एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता (जइ वाउक्काइय वेउव्वियसरीरे) य
वायुकायिकों का वैक्रियशरीर होता है (किं सुहुम वाउक्काइय वेउव्वियसरी

वैक्रियशरीरना भेदोनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(वेउव्वियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! वैक्रियशरीर के दो
प्रकारना इह्य छे ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकारना इह्य छे (तं जहा)-
आ प्रकारे (एगिंदिय वेउव्वियसरीरे य पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे य) एकेन्द्रियना वैक्रियशरी
अने पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर (जइ एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वि
सरीरे, अवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) अगर एकेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय ते
शुं वायुकायिक एकेन्द्रियेना वैक्रियशरीर होय छे अगर अवायुकायिक अर्थात् वायुकायि
केथी भिन्न एकेन्द्रियेना वैक्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वि
सरीरे नो अवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! वायुकायिक एकेन्द्रियेना
वैक्रियशरीर होय छे, अवायुकायिक एकेन्द्रियेना वैक्रियशरीर नथी होता (जइ वाउक्काइय

વૈક્રિયશરીરમ્, બાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્, યદિ બાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિય-
શરીરં કિં પર્યાપ્તકબાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ અપર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિ-
વૈક્રિયશરીરમ્ ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્, નો અપર્યાપ્તકબાદર
વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્, યદિ પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિં નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિય-
શરીરં યાવત્ કિં દેવપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ ? ગૌતમ ! નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ

બાહર વાઝકાહ્ય વેઝવ્વિયસરીરે ?' તો કયા સૂક્ષ્મવાયુકાયિકોં કા વૈક્રિયશરીર
હોતા હૈ અથવા બાદરવાયુકાયિકોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ? (ગોચમા ! નો
સુહુમ વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે) હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર નહીં હોતા (બાયર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિય
સરીરે) બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ (જહ બાદર વાઝ-
કાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે, પજ્જત્તગબાદર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિય-
સરીરે, અપજ્જત્તગબાદરવાઝકાહ્ય ઇગિંદિયવેઝવ્વિયસરીરે ?) યદિ બાદરવાયુ-
કાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હૈ તો કયા પર્યાપ્ત બાદરવાયુકાયિક એકે-
ન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં
કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ? (ગોચમા ! પજ્જત્તગબાયર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિ-
ય સરીરે) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર
હોતા હૈ, અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા ।

(જહ પંચિદિય વેઝવ્વિયસરીરે કિં નેરહ્ય પંચિદિયવેઝવ્વિયસરીરે ?) યદિ

વેઝવ્વિયસરીરે) યદિ વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (કિ સુહુમ વાઝકાહ્ય વેઝવ્વિય-
સરીરે બાયર વાઝકાહ્ય વેઝવ્વિયસરીરે ?) તો શુ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરીર
હોય છે, અથવા બાદર વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (ગોચમા ! નો સુહુમ
વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે) હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિય
શરીર નથી હોતા (બાદર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે) બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિ-
યોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (જહ બાદર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે કિં પજ્જત્તગ
બાદર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે અપજ્જત્તગ બાદર વાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિય-
સરીરે ?) યદિ બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર છે તો શુ પર્યાપ્ત બાદર
વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક એકે-
ન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (ગોચમા ! પજ્જત્તગબાદરવાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિય
સરીરે, નો અપજ્જત્તગબાયરવાઝકાહ્ય ઇગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક
બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક
એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતા.

(જહ પચેદિય વેઝવ્વિયસરીરે કિં નેરહ્ય પંચિદિય વેઝવ્વિયસરીરે) યદિ પચેન્દ્રિયોના

यावद् देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, यदि नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं रत्नप्रभापृथिवी-
नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं यावत् किम् अधःसप्तम पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ?
गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि यावद् अधःसप्तमपृथिवी नैरयिक
पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, यदि रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरं किं पर्याप्तक रत्नप्रभा-
पञ्चिन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या नारक पञ्चेन्द्रियों का वैक्रियशरीर
होता है ? (जाव) यावत् किं (देव पञ्चिदि वेउव्वियसरीरे ?) क्या देव पञ्चेन्द्रियों
का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव
देव पञ्चिदियवेउव्वियसरीरे वि) हे गौतम ! नारक पञ्चेन्द्रियों का भी वैक्रिय-
शरीर होता है यावत् देव पञ्चेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है

(जइ नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे) यदि नारक पञ्चेन्द्रियों का वैक्रिय-
शरीर होता है (किं रयणप्पभा पुढवि नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे) क्या
रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पञ्चेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (जाव किं अहे-
सत्तमापुढवि नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे ?) यावत् क्या अधः सप्तमी पृथ्वी
के नारक पञ्चेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! रयणप्पभा पुढवि
नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पञ्चेन्द्रियों
का वैक्रियशरीर होता है (जाव अहेसत्तमा पुढवि नेरइय पञ्चिदियवेउव्विय-
सरीरे वि) यावत् अधः सप्तमी पृथ्वी के नारक पञ्चेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर
होता है (जइ रयणप्पभा पुढविनेरइय वेउव्वियसरीरे) यदि रत्नप्रभा पृथ्वी के
नारको का वैक्रियशरीर होता है (किं पज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय वेउव्विय

वेक्रियशरीर डोय छे तो शुं नारक पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे ? (जाव) यावत्
(किं देव पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे ?) शुं देव पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे ? (गोयमा !
नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव देव पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे वि) हे गौतम ! नारक
पञ्चेन्द्रियोना पणु वैक्रियशरीर डोय छे यावत् देव पञ्चेन्द्रियोना पणु वैक्रियशरीर डोय छे

(जइ नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे) यदि नारक पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे
(किं रयणप्पभा पुढवि नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे) शुं रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक
पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे ? (जाव किं अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पञ्चिदि वेउव्विय-
सरीरे ?) यावत् शुं अधः सातमी पृथ्वीना नारक पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे ?
(गोयमा ! रयणप्पभा पुढवि नेरइय पञ्चिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वीना
नारक पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे (जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पञ्चिदिय वेउ
व्वियसरीरे वि) यावत् अधः सातमी पृथ्वीना नारक पञ्चेन्द्रियोना पणु वैक्रियशरीर डोय छे.

(जइ रयणप्पभा पुढवि नेरइय वेउव्वियसरीरे) यदि रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोना
वैक्रियशरीर डोय छे (किं पज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय वेउव्वियसरीरे) शुं पथिपि

पृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, एवं यावद् अयःसप्तम्या द्विगतो भेदो भणितव्यः, यदि तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं संसृच्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! नो संसृच्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्,

सरीरे) क्या पर्याप्त रत्नप्रभाप्रथम पृथ्वी के नारको का वैक्रियशरीर होता है ? (अपज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियो का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! पज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियो का वैक्रियशरीर होता है (अपज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियो का भी वैक्रियशरीर होता है (एवं जाव अहेसत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो) इसी प्रकार यावत् अयःसप्तमी पृथ्वी तक दोनों भेद कहना चाहिए

(जह तिरिक्खजोणिय पंचिदियवेउव्वियसरीरे) यदि तिर्यच पंचेन्द्रियो का वैक्रिय शरीर होता है (किं संसृच्छिमपंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) तो क्या संसृच्छिम तिर्यचयोनिक पंचेन्द्रियो का वैक्रियशरीर होता है ? (गवमवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?) या गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! नो संसृच्छिमपंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संसृच्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर नहीं

रत्नप्रभा पडेती पृथ्वीना नारकेना वैक्रियशरीर डोय छे (अपज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा अपर्याप्तक रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे ? (गोयमा ! पज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्तक रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे (अपज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) अपर्याप्तक रत्नप्रभा पृथ्वी नारक पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे (एवं जाव अहे सत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो) ओण प्रकारे यावत् अयः सप्तमी पृथ्वी सुधी णन्ने लेह छडेवा लेधये.

(जह तिरिक्खजोणिय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) यदि तिर्यच पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे (किं संसृच्छिम पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) तो शुं संसृच्छिम तिर्यचयोनिक पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर डोय छे ? (गवमवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?) अगर गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यचोना वैक्रियशरीर डोय छे ? (गोयमा ! नो संसृच्छिम पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संसृच्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचो-

યશરીરમ્ કિં સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિવૈક્રિયશરીરમ્ ? અસં-
 ર્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્, નો અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક-
 ર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્, યદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુ-
 ત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્ કિં પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રા-
 ન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્ અપર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-

હોતા (ગન્ધવક્રંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચસરીર) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ (જહ ગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય-
 વેડવિવચસરીરે) યદિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ
 (કિં સંખેજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચસરીરે) તો
 કયા સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર
 હોતા હૈ ? અગર (અસંખેજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય
 વેડવિવચસરીરે ?) અથવા અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ? (ગોયમા ! સંખેજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રં-
 તિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચસરીરે, નો અસંખેજ્જવાસાઁયગન્ધ-
 વક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવચસરીરે) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષ કી
 આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અસંખ્યાત વર્ષ
 કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા (જહ
 સંખિજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવચસરીરે) યદિ
 સંખ્યાતવર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ

ચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં (ગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવચસરીરે) ગર્ભજ
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(જહ ગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવચસરીરે) યદિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (કિં સંખેજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજો-
 ણિય વેડવિવચસરીરે) તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના
 વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (અસંખેજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચ-
 સરીરે ?) અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર
 હોય છે ? (ગોયમા ! સંખેજ્જવાસાઁય ગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચસ-
 રીરે નો અસંખેજ્જવાસાઁયગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચસરીરે) હે ગૌતમ !
 સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે,
 અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

(જહ સંખિજ્જવાસાઁય ગન્ધવક્રંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવચસરીરે) યદિ
 સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (કિં

સ્વેચરસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્ ? ગૌતમ ! જલચર-સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમપિ-સ્થલચરસંખ્યેય વર્ષાયુ-ષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમપિ, સ્વેચરસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રા-ન્તિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક વૈક્રિયશરીરમપિ, યદિ જલચરસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્ કિં પર્યાપ્તજલચરસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-

ન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્મજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ યા સ્વેચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્મજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

(ગોયમા ! જલચરસંખ્યેજ્જવાસાઁય ગઁભવકકંતિય પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય વેઽવિચસરીરે વિ) હે ગૌતમ ! જલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્મજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ (થલચરસંખ્યેજ્જવાસાઁયગઁભવકકંતિય-પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય વેઽવિચસરીરે વિ) સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્મજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ (સ્વહચરસંખ્યેજ્જવાસા-ઁયગઁભવકકંતિય પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય વેઽવિચસરીરે વિ) સ્વેચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્મજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ।

(જહ જલચર સંખ્યેજ્જવાસાઁય ગઁભવકકંતિય પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય વેઽ-વિચસરીરે) યદિ જલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્મજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ (કિં પજ્જત્તગ જલચર સંખ્યેજ્જવાસાઁયગઁભવકકંતિય

પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય વેઽવિચસરીરે) શું જલચર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અગર ખેચર સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(ગોયમા ! જલચર સંખ્યેજ્જવાસાઁય ગઁભવકકંતિયપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયવેઽવિચ-સરીરે વિ) હે ગૌતમ ! જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે. (થલચરસંખ્યેજ્જવાસાઁયગઁભવકકંતિયપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય-વેઽવિચસરીરે વિ) થલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે. (સ્વહચરસંખ્યેજ્જવાસાઁયગઁભવકકંતિયપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયવેઽવિચસરીરે વિ) ખેચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(જહ જલચરસંખ્યેજ્જવાસાઁય ગઁભવકકંતિયપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય વેઽવિચસરીરે) યદિ જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્કર્મ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (કિં પજ્જત્તગજલચરસંખ્યેજ્જવાસાઁયગઁભવકકંતિય પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયવેઽવિચ-

પાંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્, અપર્યાપ્તકજલચરસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક પાંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્ ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તકજલચરસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપાંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્, નો અપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કજલચરપાંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવૈક્રિયશરીરમ્, યદિ સ્થલચરપાંચેન્દ્રિય યાવત્ શરીરં કિં ચતુષ્પદ યાવત્ શરીરં કિં પરિસર્પ યાવત્ શરીરમ્ ? ગૌતમ ! ચતુષ્પદ યાવત્ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક પરિસર્પ યાવત્ શરીરમ્ એવં સર્વેષાં જ્ઞાતવ્યં યાવત્ સ્થલચરાણાં પર્યાપ્તાનામ્, નો અપર્યાપ્તાનામ્, યદિ મનુષ્ય પાંચેન્દ્રિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવિયસરીરે) કયા પર્યાપ્તક જલચર સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ? (અપજ્જત્તગ જલચર સંખ્યેજ્જવાસાઉયગમ્ભવકકંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવિયસરીરે ય ?) યા અપર્યાપ્તક જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુ વાળે ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

(ગોચમા ! પજ્જત્તગજલચર સંખ્યેજ્જવાસાઉયગમ્ભવકકંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવિયસરીરે) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક જલચર સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ (નો અપજ્જત્તગસંખ્યેજ્જવાસાઉયજલચરગમ્ભવકકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવિયસરીરે) અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે જલચર ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા

(જહ થલચરપંચિદિય જાવ સરીરે કિં ચતુષ્પદ જાવ સરીરે ? કિં પરિસર્પ જાવ સરીરે ?) યદિ સ્થલચર પાંચેન્દ્રિય યાવત્ શરીર ? કયા ચતુષ્પદ યાવત્ શરીર (ગોચમા ! ચતુષ્પદ જાવ સંખ્યેજ્જવાસાઉયપરિસર્પ જાવ સરીરે) હે ગૌતમ ! ચતુ

સરીરે) શુ પર્યાપ્ત જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (અપજ્જત્તગ જલચરસંખ્યેજ્જવાસાઉયગમ્ભવકકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવિયસરીરે ય) અપર્યાપ્તક જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

(ગોચમા ! પજ્જત્તગજલચરસંખ્યેજ્જવાસાઉય ગમ્ભવકકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવિયસરીરે) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (નો અપજ્જત્તગસંખ્યેજ્જવાસાઉય જલચરગમ્ભવકકંતિય પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવિયસરીરે) અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા જલચર ગર્ભજ પાંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં (જહ થલચરપંચિદિય જાવ સરીરે કિં ચતુષ્પદ જાવ સરીરે ? કિં પરિસર્પ જાવ સરીરે ?) યદિ સ્થલચર પાંચેન્દ્રિય યાવત્ શરીર ? શુ ચતુષ્પદ યાવત્ શરીર (ગોચમા ! ચતુષ્પદ જાવ સંખ્યેજ્જવાસાઉય પરિસર્પ જાવ સરીરે) હે ગૌતમ ! ચતુષ્પદ યાવત્ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા પરિસર્પ યાવત્ શરીર (એવં સર્વેષાં જ્ઞાતવ્યં) એજ પ્રકારેપધાતું સમથુ લેવું ભેદથે (જાવ) યાવત્ (સ્થલચરાણાં પજ્જત્તાણાં) ખેચર પર્યાપ્તોના પર્યાપ્ત (નો અપજ્જત્તાણાં) અપર્યાપ્તોના નહીં (જહ મનુષ્ય પંચિદિયવેડવિવિયસરીરે કિં

वैक्रियशरीरम् किं संसृच्छिम मनुष्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! नो संसृच्छिम मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किं कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अकर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अन्तरद्वीपगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम !

उपद यावत् संख्यात वर्ष की आयु वाले परिसर्प यावत् शरीर 'एवं सत्वेस्ति णेयव्वं' इसी प्रकार सबका समझ लेना चाहिए (जाव) यावत् (खह्यराणं पज्जत्ताणं)खेचर पर्याप्तों पर्यन्त का (नो अपज्जत्ताणं) अपर्याप्तों का नहीं (जइ मणूस पंचिदियवेउव्वियसरीरे किं संसृच्छिममणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) यदि मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या संसृच्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? (गवभवककंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे ?) अथवा गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! णो संसृच्छिममणूस पंचिदियवेउव्वियसरीरे, गवभवककंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संसृच्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर नहीं होता, गर्भजमनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (जइ गवभवककंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे किं कम्मभूमगगवभवककंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमगगवभवककंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे ?) अगर गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है तो क्या कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है अथवा अकर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? (अंतरद्वीपगगवभवककंतियमणूसपंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा अन्तर्द्वीप के

संसृच्छिममणूस पंचिदियवेउव्वियसरीरे) यदि मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे तो शुं संसृच्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे (गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) अथवा गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! णो संसृच्छिम मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे, गवभवककंतिय मणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संसृच्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर नथी होता, गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे.

(जइ गवभवककंतियमणूसपंचिदिय वेउव्वियसरीरे किं कम्मभूमग गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमग गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अगर गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे तो शुं कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे, अथवा अकर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर होय छे ? (अंतरद्वीप गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा अन्तर्द्वीपना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! कम्मभूमग गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमग गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अगर गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे तो शुं कर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे, अथवा अकर्मभूमिना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर होय छे ? (अंतरद्वीप गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा अन्तर्द्वीपना गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! कम्मभूमग गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमग गवभवककंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?)

कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो अकर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिक-
मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो अन्तर्द्वीपगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्,
यदि कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं संख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिग-
र्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, असंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिक-
मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-
पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो असंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रिय-

गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! कम्मभूमगगवभव
क्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य
पञ्चेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (नो अकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसपंचि-
दियवेउव्वियसरीरे) अकर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय का वैक्रियशरीर
नहीं होता (नो अंतरदीवगगवभवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) अन्तर-
द्वीप के गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय का वैक्रियशरीर नहीं होता

(जइ कम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) यदि कर्मभूमि
के गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है (किं संखेज्जवासाउय कम्म-
भूमगगवभवक्कंतियमणूसपंचिदिय वेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउयकम्मभू-
मगगवभवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे ?) क्या संख्यात वर्ष की आयु
वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? अथवा असं-
ख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रिय का वैक्रियशरीर
होता है ? (गोयमा ! संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूसपंचिदिय
वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज

वक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! कर्मभूमिना गल्लं मनुष्य पञ्चेन्द्रि-
यना वैक्रियशरीर होय छे (नो अकम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे)
अकर्मभूमिना गल्लं मनुष्य पञ्चेन्द्रियना वैक्रियशरीर होतां नथी (नो अंतरदीवग गवभ-
वक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) अन्तर द्वीपना गल्लं मनुष्य पञ्चेन्द्रियना
वैक्रियशरीर पणु नथी होतां.

(जइ कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) यदि कर्मभूमि गल्लं
मनुष्य पञ्चेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे (किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय
मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) शुं सञ्ख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमि गल्लं मनुष्य
पञ्चेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे ? (असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस
पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा असंख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमि गल्लं मनुष्य
पञ्चेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस
पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमि गल्लं मनुष्य

वैक्रियशरीरम्, यदि संख्येयवर्षायुष्क कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यमश्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किं पर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगमनुष्यपश्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपश्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकसंख्येय वर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपश्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपश्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि देव पश्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्,

मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतियमणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे) असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर नहीं होता

(जइ संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवकंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवकंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगसंखे०) क्या पर्याप्त संख्यात वर्ष का आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्त का ?

(गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवकंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है (नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवकंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर नहीं होता

(जइ देवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता

पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे (नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंति मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) असंख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होतां नथी.

(जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) यदि संख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमिज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे (किं पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) शुं पर्याप्त संख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे, अथवा अपर्याप्तना ?

(गोयमा ! पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त संख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर होय छे (नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त संख्यातवर्षनी आयुवाणा कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियना वैक्रियशरीर नथी होतां.

કિં ભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં યાવદ્ વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈમાનિકશરીરમ્ ? ગૌતમ ! ભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ યાવદ્ વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, યદિ ભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ કિમ્ અસુરકુમારભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્. યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ ? ગૌતમ ! અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, યદિ અસુરકુમારદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિં પર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ અપર્યાપ્તકાસુર-
 હૈ (કિં ભવનવાસિદેવપંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે જાવ વેમાણિયદેવપંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે ?) તો કયા ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ યાવત્ વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ? (ગોયમા ! ભવનવાસીદેવ-
 પંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે જાવ વેમાણિયદેવપંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે) હે ગૌતમ ! ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ યાવત્ વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ।

(જહ ભવનવાસીદેવપંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે કિં અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ પંચિદિય વેઽવિવ્ય સરીરે જાવ થણિયકુમાર ભવન વાસીદેવપંચિદિય વેઽવિવ્ય સરીરે ?) યદિ ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ તો કયા અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ યાવત્ સ્તનિત કુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ? (ગોયમા ! અસુર કુમાર જાવ થણિયકુમાર ભવનવાસીદેવપંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે વિ) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિત કુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ (જહ અસુરકુમાર દેવ પંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે કિં પઞ્જસ્તગ અસુર-

(જહ દેવ પંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે) યદિ દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (કિં ભવનવાસિ, દેવ પંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે જાવ વેમાણિયદેવપંચિદિયવેઽવિવ્યસરીરે ?) તો શુ ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (ગોયમા ! ભવનવાસી દેવપંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે જાવ વેમાણિયદેવ પંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે) હે ગૌતમ ! ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ વૈમાનિકદેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(જહ ભવનવાસીદેવપંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે કિં અસુરકુમારભવનવાસી દેવ પંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે જાવ થણિયકુમાર ભવનવાસીદેવપંચિદિયસરીરે) યદિ ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શુ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (ગોયમા ! અસુરકુમાર જાવ થણિયકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચિદિય વેઽવિવ્યસરીરે વિ) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણુ હોય છે.

કુમાર ભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ ? ગૌતમ ! પર્યાસકાસુરકુમારભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, અપર્યાસકાસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, एवं यावत् स्तनितकुमाराणां द्विगतो भेदः, एवं वागव्यन्तराणां षष्ठविधानाम्, ज्योतिष्काणां पञ्चविधानाम्, वैमानिका द्विविधाः—कल्पोपपन्नकाः, कल्पातीताश्च, कल्पोपपन्नका द्वादश-विधाः. तेषामपि एवञ्चैव द्विगतो भेदः, कल्पातीता द्विविधाः—त्रैवेयकाश्च अनुत्तरौपपाति-

કુમાર ભવનવાસી દેવ પંચિન્દ્રિયવેડવિવચસરીરે, અપજ્જત્તગ અસુરકુમાર ભવન-વાસીદેવ પંચિન્દ્રિયવેડવિવચસરીરે ?) યદિ અસુરકુમાર ભવન વાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાસ કા હોતા હૈ યા અપર્યાસ કા ? (ગોયમા ! પજ્જત્તગઅસુરકુમારભવનવાસીદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિવચસરીરે વિ, અપ-જ્જત્તગઅસુરકુમારભવનવાસીદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિવચસરીરે વિ) હે ગૌતમ ! પર્યાસ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયો કા વૈક્રિય શરીર બી હોતા હૈ ઓર અપ-ર્યાસક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયો કા વૈક્રિયશરીર બી હોતા હૈ(અં જાવ યણિયકુમારા ણં દુગઓ ભેદો) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્તનિત કુમારોં કે દોનોં ભેદ (અં વાગવ્યંતરાણં અઢવિહાણં) હસી પ્રકાર આઠ તરહ કે વાગવ્યંતરોં કા (જોહસિયાણં પંચવિહાણં) પાંચ પ્રકાર કે જ્યોતિષ્કોં કા (વેમાણિયા દુવિહા) વૈમાનિક દો પ્રકાર કે હોતે હૈં (કલ્પોવગા, કલ્પાતીતાય) કલ્પોપપન્ન ઓર કલ્પા-તીત (કલ્પોવગા વારસવિહા) કલ્પોપપન્ન ચારહ પ્રકાર કે હૈં (તેલિપિ એવં ચેવ દુહઓ ભેદો) ડન કે બી હસી પ્રકાર દો ભેદ હૈ (કલ્પાતીતા દુવિહા) કલ્પાતીત દો પ્રકાર કે હૈં (મેવેજ્જગા ય અણુત્તરોવવાહ્યા ય) ત્રૈવેયક ઓર અનુત્તરોપપાતિક

(જહ અસુરકુમાર દેવ પંચિન્દ્રિય વેડવિવચસરીરે કિં પજ્જત્તગ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચિન્દ્રિય વેડવિવચસરીરે ? અપજ્જત્તગ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચિન્દ્રિય વેડવિવચસરીરે ?) યદિ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્તના હોય છે કે અપર્યાપ્તના ? (ગોયમા ! પજ્જત્તગ અસુરકુમારભવનવાસી દેવ પંચિન્દ્રિય વેડવિવચસરીરે વિ, અપજ્જત્તગ અસુરકુમારભવનવાસી દેવ પંચિન્દ્રિયવેડવિવચસરીરે વિ) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે. અને અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે,

(અં જાવ યણિયકુમારાણં દુગઓ ભેદો) એ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારોના બન્ને ભેદ (અં વાગવ્યંતરાણં અઢવિહાણં) એ ૪ પ્રકારે આઠ જાતના વાગવ્યંતરોના (જોહસિયાણં પંચ વિહાણં) પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષ્કોના (વેમાણિયા દુવિહા) વૈમાનિક એ પ્રકારના હોય છે (કલ્પોવગા, કલ્પાતીતાય) કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત (કલ્પોવગા વારસવિહા) કલ્પોપ-પન્ન બાર પ્રકારના છે (તેલિ વિ એવં ચેવ દુહઓ ભેદો) તેમના પણ એજ પ્રકારે એ ભેદ છે (કલ્પાતીતા દુવિહા) કલ્પાતીત બે પ્રકારના છે (મેવેજ્જગાય અણુત્તરોવવાહ્યા ય) ત્રૈવેયકોના

કાશ્વ, ઐવેયકા નવવિદ્યાઃ, અનુત્તરોપપાતિકાઃ પશ્ચદિદ્યાઃ, એતેપાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાભિલાપેન દ્વિગતો ભેદો મણિતવ્યઃ ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા-પૂર્વમૌદારિકશરીરસ્ય ભેદાઃ સંસ્થાનાનિ પરિમાણાનિ ચ પ્રરૂપિતાનિ, સમ્પ્રતિ વૈક્રિયશરીરસ્ય ભેદાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘વેડવિવસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્ણતે ?’ હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ‘દુવિહે પળ્ણતે’ વૈક્રિયશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-અંગિદિવવેડવિવસરીરે ય પંચિંદિય વેડવિવસરીરે ય’ તથથા-એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરશ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જઙ્ક અંગિદિય વેડવિવસરીરે કિં વાડકાઙ્કય અંગિદિય વેડવિવસરીરે, અવાડકાઙ્કય અંગિદિય વેડવિવસરીરે ?’ હે મદન્ત ! યદિ એકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં મવતિ તત્ કિં વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિય-

(ગેવેજ્જગા નવવિદ્યા) ઐવેયકોં કે દેવ નૌ પ્રકાર કે હૈં (અણુત્તરોવવાદ્યા પંચવિદ્યા) અનુત્તરોપપાતિકા પાંચ પ્રકાર કે હૈં (એતેસિં પજ્જત્તાપજ્જત્તાભિલાવેણં દુગ્ગઓ મેદો) હન કે પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત કે અભિલાપ સે દો-દો મેદ (માણિયવ્વો) કહના ચાહિયે !

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ ઔદારિકશરીર કે મેદોં, સંસ્થાનોં ઔર પરિમાણોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, અવ વૈક્રિય શરીર કે મેદોં આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । વહ હસ પ્રકાર હૈ-એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર ઔર પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોં મેં પાયા જાને વાલા ઔર પંચેન્દ્રિય જીવોં મેં પાયા જાને વાલા વૈક્રિયશરીર

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! યદિ એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અવાયુકાયિકોં કા-

અને અનુત્તરોપપાતિક (ગેવેજ્જગા નવવિદ્યા) ઐવેયકોના દેવો નવ પ્રકારના છે (અણુત્તરોવવાદ્યા પંચવિદ્યા) અનુત્તરોપપાતિક પાચ પ્રકારના છે (એતેસિં પજ્જત્તાપજ્જત્તાભિલાવેણં દુગ્ગઓ મેદો) તેમના પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત અભિલાપથી એ-એ ભેદ (માણિયવ્વો) ઠહેવા ભેધએ.

ટીકાર્થ-આના પૂર્વે ઔદારિકશરીરના ભેદો સંસ્થાનો અને પરિમાણનું નિરૂપણ કરાયું. હવે વૈક્રિયશરીરના ભેદો આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેટલા પ્રકારના ઠહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર એ પ્રકારના ઠહેલાં છે, તે આ પ્રકારે છે. એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર અને પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોમાં મળી આવતાં અને પંચેન્દ્રિય જીવોમાં મળી આવનારાં વૈક્રિયશરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! યદિ એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અવાયુકાયિકોના અર્થાત્ વાયુકાયિકોથી વિન્ન પૃથ્વીકાયિક આદિના.

શરીરમ્ ? કિંવા અવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ ? મગનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘વાઝકાઈય ઇગિંદિય વેઝવિવ્યસરીરે નો અવાઝકાઈય ઇગિંદિય વેઝવિવ્યસરીરે’ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં મવતિ નો અવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં સંમવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘જહ વાઝકાઈય વેઝવિવ્યસરીરે કિં સુહુમવાઝકાઈયવેઝવિવ્યસરીરે, વાયર વાઝકાઈયવેઝવિવ્યસરીરે ?’ હે મદન્ત ! યદિ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં મવતિ તત્ કિં સૂક્ષ્મવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં મવતિ ? કિંવા વાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ મવતિ ? મગનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સુહુમ વાઝકાઈય ઇગિંદિયવેઝવિવ્યસરીરે, વાયરવાઝકાઈય ઇગિંદિયવેઝવિવ્યસરીરે’ નો સૂક્ષ્મવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં સંમવતિ, અપિતુ વાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં મવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘જહ વાયરવાઝકાઈયવેઝવિવ્યસરીરે કિં પજ્જતગ વાયરવાઝકાઈય ઇગિંદિયવેઝવિવ્યસરીરે, અપજ્જતગ વાયરવાઝકાઈય ઇગિંદિયવેઝવિવ્યસરીરે ?’ હે મદન્ત ! યદિ વાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં મવતિ તત્ કિં પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ ? કિંવા અપર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્ ? મગનાહ-

અર્થાત્ વાયુકાયિકોં સે મિન્ન પૃથ્વીકાયિક આદિ કા ?

મગનાહ-હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! યદિ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા સૂક્ષ્મવાયુકાયિકોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા વાદર વાયુકાયિકોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

મગનાહ-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા કિન્તુ વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! યદિ વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરી હોય છે, અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! યદિ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય તો શું સૂક્ષ્મ, વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરી હોય છે અથવા વાદર વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં પણ વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! યદિ વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્ત વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તગ વાયરવાઉક્કાઇય ઇગિંદિય વેઉવ્વિયસરીરે, નો અપજ્જત્તગ-
વાયરવાઉક્કાઇય ઇગિંદિયવેઉવ્વિયસરીરે’ પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ,
નો અપર્યાપ્તકવાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્, તથા ચાત્રૈકેન્દ્રિયાણાં મધ્યે વાયુકાયિ-
કસ્ય તત્રાપિ વાદરસ્ય તત્રાપિ પર્યાપ્તસ્યૈવ વૈક્રિયશરીરં સંભવતિ નો સૂક્ષ્મસ્ય નોવા અપર્યાપ્તસ્ય
વાયુકાયિકસ્યાપિ એકેન્દ્રિયસ્ય વૈક્રિયશરીરં સંભવતિ, તસ્ય વૈક્રિયલબ્ધ્યસંભવાત્, તથા
ચોક્તમ્-‘તિહં તાવ રાસીણં વેઉવ્વિયલહી ચેવ નત્થિ । વાયર પજ્જત્તાણં પિ સંલેખજ્ઞ
ભાગમેત્તાણં’ ત્રયાણાં તાવદ્રાસીણાં વૈક્રિયલબ્ધિશ્ચૈવનાસ્તિ । વાદરપર્યાપ્તકાનામપિ સંસુચેય-
માગમાત્રાણામ્ ॥ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ્ પંચિદિયવેઉવ્વિયસરીરે કિં નૈરહયપંચિદિય વેઉ-
વ્વિયસરીરે જાવ । ક્ક દેવ પંચિદિયવેઉવ્વિયસરીરે ?’ હે ભદ્રન્ત ! યદિ પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિય-
શરીરં ભવતિ તત્ કિં નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં યાવત્ કિંના તિર્યગ્ગોનિક પચ્ચેન્દ્રિય

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર
હોતા હૈ, અપર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા
હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિયોં મેં સે કેવલ વાયુકાયિકોં કા, વાયુકાયિકોં મેં
સિર્ફ વાદરોં કા ઓર વાદરો મેં બી સિર્ફ પર્યાપ્ત જીવોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા
હૈ, ક્યોં કિ ઉનમેં વૈક્રિય લબ્ધિ સંભવ હોતી હૈ । કહા બી હૈ-ત્રીન રાશિયોં કે
વૈક્રિયલબ્ધિ હી નહીં હૈ, વાદર પર્યાપ્ત કોં મેં બી અસંખ્યાતવેં ભાગ માત્ર જીવોં
કો હી યહ લબ્ધિ હોતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક,
પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક ઓર અપર્યાપ્ત વાદર વાયુકાયિક, હન ત્રીન રાશિયોં
મેં વૈક્રિયલબ્ધિ નહીં હોતી હૈ, વાદર પર્યાપ્તકોં મેં હી હોતી હૈ ઓર ઉનમેં બી
સિર્ફ અસંખ્યાત વેં ભાગ મેં હી હોતી હૈ, સચ મેં નહીં હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા વહ
નારક પંચેન્દ્રિયોં કા હોતા હૈ, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કા હોતા હૈ, મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં

શ્રી લગવન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય
છે, અપર્યાપ્ત વાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં તાત્પર્ય એ છે કે
એકેન્દ્રિયોમાંથી કેવળ વાયુકાયિકોના, વાયુકાયિકોમાં કેવળ વાદરોના અને વાદરોમાં પણ
કેવળ પર્યાપ્ત હોવાના વૈક્રિયશરીર હોય છે, કેમકે તેમનામાં વૈક્રિયલબ્ધિ સંભવિત હોય છે.

‘કહ્યું’ પણ છે-ત્રણ રાશિયોના વૈક્રિયશરીરની લબ્ધિ જ નથી, વાદર પર્યાપ્તકોમાં પણ
અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર હોવાને જ આ લબ્ધિ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે અપર્યાપ્ત
સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને અપર્યાપ્ત વાદરવાયુકાયિક, આ ત્રણે
રાશિયોમાં વૈક્રિય લબ્ધિ નથી હોતી, વાદર પર્યાપ્તકોમાં જ હોય છે અને તેમનામાં પણ
ફક્ત અસંખ્યાતમા ભાગમાં જ હોય છે, બધામાં નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે લગવન્ ! યદિ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું નારક

वैक्रियशरीरं, किंवा मनुष्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं, किंवा देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरइयपंचिदियवेउव्वियसरीरे वि, जाव देव-पंचिदियवेउव्वियसरीरे वि’ नैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरमपि भवति, यावत् तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, गौतमः पृच्छति—‘जइ नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे किं रयणप्पभापुढविनेरइय-पंचिदियवेउव्वियसरीरे जाव किं अहेसत्तमापुढविनेरइय पंचिदियवेउव्वियसरीरे ?’ हे भदन्त ! यदि नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं रत्नप्रभापृथिवीनैरयिक पञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरं यावत्—किंवा शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा बालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरं किंवा पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा धूमप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरम् किंवा तमःप्रभापृथिवी नैरयिक-पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा अधःसप्तम पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘रयणप्पभापुढविनेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव का होता है अथवा देवपंचेन्द्रियों का होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है, यावत् तिर्यच पंचेन्द्रियों का भी होता है, मनुष्य पंचेन्द्रियों का भी होता है और देवपंचेन्द्रियों का भी होता है

गौतमस्वामी—भगवन् ! यदि नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या रत्नप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, क्या शर्कराप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, क्या बालुकाप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, पङ्कप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, धूमप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, तमःप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों होता है अथवा तमस्तमःप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है ?

पंचेन्द्रियोना होय छे, तिर्यच पंचेन्द्रियोना होय छे, मनुष्य पंचेन्द्रियोना होय छे अथवा देव पंचेन्द्रियोना होय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रियोनां पणु वैक्रियशरीर होय छे, यावत् तिर्यच पंचेन्द्रियोना पणु होय छे, मनुष्य पंचेन्द्रियोना पणु होय छे अने देव पंचेन्द्रियोना पणु होय छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि नारक पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर होय छे तो शुं रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे, शुं शर्कराप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे, शुं बालुकाप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे, पङ्कप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे, धूमप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे, तमःप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे, अथवा तमस्तमःप्रभा पृथ्वीना नारक पंचेन्द्रियोना होय छे ?

અહેસત્તમાપુઠવિનેરહ્ય પંચિંદિય વેડવિવ્યસરીરેડવિ' રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ યાવત્-શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરમપિ, વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરપિ, પ્રહ્લપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ ધૂમપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, તમઃપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, અથઃસપ્તમ પૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જડ રયણપ્પમાપુઠવિનેરહ્યવેડવિવ્યસરીરે કિં પજ્જત્તગરયણપ્પમાપુઠવિનેરહ્યવેડવિવ્યસરીરે?’ ચદિ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં પર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરમ્ ? કિંવા-‘અપજ્જત્તગરયણપ્પમાપુઠવિનેરહ્ય પંચિંદિયવેડવિવ્યસરીરે?’ અપર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તગરયણપ્પમાપુઠવિનેરહ્ય પંચિંદિયવેડવિવ્યસરીરે વિ’ અપજ્જત્તગરયણપ્પમાપુઠવિનેરહ્ય પંચિંદિય વેડવિવ્યસરીરે વિ’ પર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ, અપર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ, ‘એવં જાવ અહેસત્તમાપ દુગ્ગામો મેદો માણિયવ્વો’ એવમ્-રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તકવૈક્રિયોક્તરીત્યા યાવત્-શર્કરાપ્રમાયા વાલુકાપ્રમાયાઃ, પ્રહ્લપ્રમાયાઃ, ધૂમપ્રમાયાઃ, અથઃસપ્તમ્યાશ્વ

ભગવાન-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કાં ખી હોતા હૈ યાવત્ તમસ્તમઃ પ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કાં ખી હોતા હૈ । અર્થાત્ સાતોં પૃથ્વીયોં કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કાં વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કાં વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કાં હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કાં હોતા હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કાં ખી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઔર અપર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કાં ખી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ । હસી પ્રકાર શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના પણ હોય છે યાવત્ તમસ્તમઃ પ્રમા પૃથ્વીના નારકોના પણ હોય છે. અર્થાત્ સાતે પૃથ્વીયોના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શુ પર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે અને અપર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અને તમસ્તમઃ

पृथिव्याः पञ्चेन्द्रियनैरयिकवैक्रियशरीराणां द्विगतो भेदः—पर्याप्तापर्याप्तकरूपद्विप्रकारको भेदो भणितव्यः वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति—‘जइ तिरिक्खजोणियपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गव्वभवकंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?’ हे भन्दत ! यदि तिरिग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं संमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिरिग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा—गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिरिग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गव्वभवकंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे’ नो संमुच्छिम पञ्चेन्द्रियतिरिग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति अपितु गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिरिग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति—‘जइ गव्वभवकंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे किं संखेज्जवासाउय गव्वभवकंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, असं-

ओर तमस्तसः प्रमा पृथ्वी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारक पञ्चेन्द्रियों का भी वैक्रिय शरीर होता है। इस प्रकार सभी के दो-दो भेदों का कथन कर लेना चाहिए।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि तिर्यच पञ्चेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या संमूर्छिम पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों का होता है अथवा गर्भज तिर्यच पञ्चेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! संमूर्छिम पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर नहीं होता किन्तु गर्भज पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि गर्भज पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पञ्चेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा असंख्यातवर्ष की आयु वाले गर्भज पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है ?

प्रमा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारक पञ्चेन्द्रियोना पणु वैक्रियशरीर होय छे. ओण प्रकारे षधाना जे-जेना लेदोनुं कथन करी देवुं जेधये.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि तिर्यच पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर होय तो शुं संमूर्छिम पञ्चेन्द्रिय तिर्यचोना होय छे अथवा गर्भज तिर्यच पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर होय छे ?

भगवान्—हे गौतम ! संमूर्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यचोना वैक्रियशरीर होता नथी. परंतु गर्भज पञ्चेन्द्रियतिर्यचोना वैक्रियशरीर होय छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि गर्भज पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर होय छे तो शुं संख्यात वर्षना आयुवाणा गर्भज पञ्चेन्द्रियोना वैक्रियशरीर होय छे ? अथवा असंख्यात वर्षनी आयुवाणा गर्भज पञ्चेन्द्रिय तिर्यचोना वैक्रियशरीर होय छे ?

સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉવ્વિયસરીરે ?' યદિ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં સંખેયવર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિંવા અસંખેયવર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિ-
ર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભ-
વકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉવ્વિયસરીરે, નો અસંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપં-
ચિદિયતિરિક્ખજોણિયવેઉવ્વિયસરીરે' સંખેયવર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક-
વૈક્રિયશરીરં ભવતિ, નો અસંખેયવર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં
ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જહ સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉ-
વ્વિયસરીરે કિં પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉવ્વિય-
સરીરે, અપજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિય પંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉવ્વિયસરીરે ?'
યદિ સંખેયવર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં કિં પર્યાપ્તસંખેય-
વર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિંવા અપર્યાપ્તસંખેય-
વર્ષાયુષ્ક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે
ગૌતમ ! 'પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉવ્વિયસરીરે, નો
અપજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેઉવ્વિયસરીરે' પર્યાપ્તસંખે-

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો
કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો
કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચો કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે
ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ
કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

—મગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચો કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના
વૈક્રિયશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના
વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા
ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય

યવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ભવતિ નો અપર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષ-
યુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જડ સંખેજ્જ-
વાસાઉયગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેડવ્વિયસરીરે કિં જલચર સંખેજ્જવાસાઉય-
ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેડવ્વિયસરીરે, થલચર સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિય-
તિર્યગ્યોનિકપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેડવ્વિયસરીરે, સ્થલચર સંખેજ્જવાસાઉયગબ્ભવકંતિય-
પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયવેડવ્વિયસરીરે?’ યદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિય-
વૈક્રિયશરીરં તત્ કિં જલચર સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિયશરીરં
ભવતિ? કિંવા સ્થલચર સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં
ભવતિ? કિંવા સ્થલચર સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ભવતિ? ભગવાનાહ—
‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘જલચરસંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય
વેડવ્વિયસરીરે વિ, થલચર સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેડવ્વિ-
યસરીરે વિ, સ્થલચર સંખેજ્જવાસાઉય ગબ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય વેડવ્વિયસરીરે
વિ’—જલચર સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરમપિ, સ્થલચર-
સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરમપિ, સ્થલચર સંખ્યેયવર્ષાયુ-

પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર નહી હાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા જલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે
ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અગર સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષ
કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા સ્થલચર
સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોં કા બી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે
ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા બી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઓર સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષ

તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોતાં નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, સ્થલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા યેચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, સ્થલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, અને યેચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા

ષ્કગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિપદ્ધતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરમાપિ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— જડ જલચર-
સંસ્થેજ્જવાસાઉયગભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવ્યસરીરે કિં પડ્જત્તગ જલચર
સંસ્થેજ્જવાસાઉય ગભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવ્યસરીરે, અપડ્જત્તગ જલચર
સંસ્થેજ્જવાસાઉયગભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય વેડવિવ્યસરીરે ય ?' હે ભદન્ત !
યદિ જલચરસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપદ્ધતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્
કિં પર્યાપ્તકજલચરસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપદ્ધતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ? કિંવા
અપર્યાપ્તક જલચરસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપદ્ધતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ચ ભવતિ ?
ભગવાનાહ—'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'પડ્જત્તગ જલચર સંસ્થેજ્જવાસાઉય ગભવકંતિય-
પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવ્યસરીરે, નો અપડ્જત્તગ સંસ્થેજ્જવાસાઉયજલચર, ગભ-
વકંતિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયવેડવિવ્યસરીરે' પર્યાપ્તકજલચરસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કગર્ભવ્યુ-
ત્ક્રાન્તિકપદ્ધતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં, નો અપર્યાપ્તક સંસ્થેયવર્ષાયુષ્ક જલચર ગર્ભવ્યુ-
ત્ક્રાન્તિકપદ્ધતિર્યગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જડ જલચર
પંચિદિય જાવ સરીરે કિં ચઉપ્પય જાવ સરીરે ?' હે ભદન્ત ! યદિ સ્થલચરપર્યાપ્તકપદ્ધતિર્ય-
ગ્યોનિકૃતૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં ચતુષ્પદ
કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ જલચર સંસ્થાત વર્ષ' કી આયુ વાલે ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાપ્ત જલચર સંસ્થાત વર્ષ' કી
આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત જલ-
ચર સંસ્થાત વર્ષ' કી આયુ વાલે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત જલચર સંસ્થાત વર્ષ' કી આયુ વાલે ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અપર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષ' કી આયુ વાલે
જલચર ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કા વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ સ્થલચર પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય ગર્ભજ સંસ્થાત

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના પથુ વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ જલચર સંસ્થાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શુ પર્યાપ્ત જલચર સંસ્થાતવર્ષની આયુ-
વાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત જલચર
સંસ્થાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત જલચર સંસ્થાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. અપર્યાપ્ત સંસ્થાતવર્ષની આયુવાળા જલચર
ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ સ્થલચર પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય ગર્ભજ સંસ્થાત

यावत् पर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्कस्थलचरगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा परिसर्पयावत्-पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कस्थलचरगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चउप्पयजाव संखेज्ज-वासाउय गम्भवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, परिसप्प जाव संखेज्जवा-साउय गम्भवक्कंतियपंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे य’ चतुष्पद यावत्-पर्याप्तक-स्थलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, परिसर्प-यावत्-पर्याप्तकस्थलचर संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरञ्च भवति, ‘एवं सव्वेसि णेयव्वं जाव खदयराणं पज्जत्ताणं नो अपज्जत्ताणं’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या सर्वेषां ज्ञातव्यं यावत्-खेचराणां पर्याप्तानां संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निकवैक्रियशरीरम् नो अपर्याप्तानां खेचराणां संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्य-ग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति—‘जइ मणूसपंचिदिय वेउव्वियसरीरे किं संमु-

वर्ष’ की आयु वाले तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है तो क्या चतुष्पद यावत्-पर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रि-यशरीर होता है ? अथवा परिसर्प पर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! चतुष्पद पर्याप्तक स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है तथा परिसर्प यावत्-पर्याप्तक स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का भी वैक्रिय-शरीर होता है ।

इसी प्रकार सब का समझलेना चाहिए, यावत् खेचर पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है, अपर्याप्तखेचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर नहीं होता है ।

वर्षानी आयुवाणा तिर्यथेना वैक्रियशरीर होय छे. तो शुं चतुष्पद यावत्-पर्याप्तक संख्यातवर्षानी आयुवाणा स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यथेना वैक्रियशरीर होय छे ? अथवा शुं परिसर्प पर्याप्तक संख्यातवर्षानी आयुवाणा स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यथेना वैक्रियशरीर होय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! चतुष्पद पर्याप्तक स्थलचर संख्यातवर्षानी आयुवाणा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यथेना वैक्रियशरीर होय छे तथा परिसर्प यावत् पर्याप्त स्थलचर संख्यातवर्षानी आयुवाणा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यथेना वैक्रियशरीर होय छे.

अेव प्रकारे अधानुं समञ्ज लेवुं जेधये यावत् जेयर पर्याप्त संख्यातवर्षानी आयुवाणा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यथेना वैक्रियशरीर होय छे, अपर्याप्त जेयर संख्यात-वर्षानी आयुवाणा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यथेना वैक्रियशरीर नथी होता.

ચ્છિમ મણુસ પંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે, ગબ્ભવકંતિય મણુસપંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે ?' હે ભદન્ત ! યદિ મનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્ય પણ્દ્રિય-વૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિં વા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો સંમુર્ચ્છિમમણુસપંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે, ગબ્ભવકંતિયમણુસપંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે’ નો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, અપિતુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘જહ ગબ્ભવકંતિયમણુસપંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે કિં કમ્મભૂમિગગબ્ભવકંતિયમણુસપંચિ-દિયવેડવ્વિયસરીરે, અકમ્મભૂમિગગબ્ભવકંતિયમણુસપંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે, અંતરદીપ્પ-ગબ્ભવકંતિયમણુસપંચિદિયવેડવ્વિયસરીરે ?’ હે ભદન્ત ! યદિ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, તત્ત્વં કર્મભૂમિગ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્, કિંવા અકર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમ્, કિંવા અંતરદીપ્પગર્ભવ્યુ-ત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કમ્મ-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર મહી હોતા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અથવા અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અંતરદીપ્પજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીર

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં, ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અંતરદીપ્પ જ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય

ભૂમગગભવવકંતિય મણૂમપંચિદિયવેડવિયસરીરે, નો અકમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસપંચિ-
દિયવેડવિયસરીરે' કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, નો અકર્મ-
ભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ નો વા અન્તરદ્વીપકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-
મનુષ્યપણ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃછતિ—'જહ કમ્મભૂમગગભવવકંતિયમણૂસપંચિ-
દિય વેડવિયસરીરે, કિં સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિયમણૂસવેડવિયસરીરે, અસં-
ખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિયમણૂસપંચિદિયવેડવિયસરીરે?' હે મદન્ત ! યદિ કર્મ-
ભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં સંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગ
ર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિંવા અસંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-
મનુષ્યપણ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સંખેજ્જવાસાઉય-
કમ્મભૂમિગગભવવકંતિયમણૂસપંચિદિયવેડવિયસરીરે, નો અસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગ-
ભવવકંતિયમણૂસપંચિદિયવેડવિયસરીરે' સંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્ય-
પણ્ણેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, નો અસંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપણ્ણેન્દ્રિય-
વૈક્રિયશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃછતિ—'જહ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમિગગભવવકંતિયમણૂ-
સપંચિદિયવેડવિયસરીરે કિં પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમિગમણૂસપંચિદિયવેડવિય-

હોતા હૈ, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીર નહી હોતા તથા
અન્તરદ્વીપજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા ભી વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિ-
યશરીર હોતા હૈ તો કયા સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે
કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ, અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિજ
ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિય શરીર નહીં હોતા ।

છે, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં તથા અન્તરદ્વીપ
જ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય-
શરીર હોય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિ-
યના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

સરીરે, અપજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મમૂમિગગમ્મવ્વકંતિયમણૂપપંચિદિયવેઉવ્વિયસરીરે ?' હે મહન્ત ! યદિ સંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં પર્યાપ્તકસંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિં વા અપર્યાપ્તકસંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મમૂમિગગમ્મવ્વકંતિયમણૂપપંચિદિયવેઉવ્વિયસરીરે, નો અપજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મમૂમિગગમ્મવ્વકંતિયમણૂપપંચિદિયવેઉવ્વિયસરીરે’ પર્યાપ્તકસંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, નો અપર્યાપ્તકસંખયેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ, તથા ચ પચ્ચેન્દ્રિયપ્રરૂપણેઽપિ જલચરચતુષ્પદોઃ પરિસર્પભુજપરિસર્પચેચરાણાં મનુષ્યાણાંચ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં સંખયેયવર્ષાયુષ્કાણામેવ વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તિ નો તદતિરિક્તાનાં સંમૂર્છિમાદીનામ, તેપાં ભવસ્વભાવતયા વૈક્રિયલબ્ધ-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર નહીં હોતા !

હસ પ્રકાર પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીરની પ્રરૂપણા મેં મી જલચર, ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ, મુજપરિસર્પ, ચેચર તથા ગર્ભજ સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે મનુષ્યોનાં હી વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ । ઇન કે સિવાય સંમૂર્છિમ આદિ વૈક્રિય શરીર નહીં હોતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરની પ્રરૂપણામાં પણ જલચર, ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ, મુજપરિસર્પ, ચેચર તથા ગર્ભજ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોનાં જ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એના સિવાય સંમૂર્છિમ આદિના નથી હોતાં, કેમકે ભવના સ્વભાવના કારણે

સંભવાત્. ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જડ દેવપંચિન્દ્રિય વેડવિચયસરીરે કિં ભવણવાસિદેવપંચિન્દ્રિય વેડવિચયસરીરે જાવ વૈમાણિદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિચયસરીરે ?’ હૈ મદન્ત ! યદિ દેવપંચેન્દ્રિય-વૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિં ભવણવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? યાવત્—કિં વાન-વ્યન્તરદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિંવા જ્યોતિષ્કદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? કિંવા વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયધા !’ હૈ ગૌતમ ! ‘ભવણ-વાસિદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિચયસરીરે વિ જાવ વૈમાણિદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિચયસરીરે વિ’ ભવણવાસિદેવ-પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ, યાવદ્—વાનવ્યન્તરદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, જ્યોતિષ્ક-દેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જડ ભવણવાસિદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિચયસરીરે કિં અસુરકુમાર ભવણવાસિદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિચય-સરીરે જાવ યણિયકુમારભવણવાસિદેવપંચિન્દ્રિયવેડવિચયસરીરે ?’ હૈ મદન્ત ! યદિ ભવણ-વાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ તત્ કિમ્ અસુરકુમારભવણવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિય-

વયો કિં ભવ કે સ્વભાવ કે કારણ ઉનમેં વૈક્રિય લબ્ધિ કા સંભવ નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! યદિ દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ તો કયા ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ, યાવત્—કયા વાન-વ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ? કયા જ્યોતિષ્ક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ? અથવા કયા વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈમાનિક શરીર હોતા હૈ ?

મગવાન્-ગૌતમ ! ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા ભી વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ યાવત્ વાનવ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, જ્યોતિષ્ક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઓર વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા ભી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! યદિ ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો કયા અસુરકુમાર ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા

એમાં વૈક્રિય લબ્ધિ સંલવિત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. યાવત્ શું વાનવ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? શું જ્યોતિષ્ક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? અથવા શું વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્—વાનવ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિયોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે, જ્યોતિષ્ક દેવ પંચેન્દ્રિયોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે અને વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના પશુ વૈક્રિયશરીર હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ ભવણવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું અસુરકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, યાવત્—નાગકુમાર ભવણવાસી

શરીરં ભવતિ ? યાવત્—કિંવા નાગકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા સુવર્ણકુમાર-
 ભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા અગ્નિકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા
 વિદ્યુત્કુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા ઉદધિકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિ-
 યશરીરં કિંવા દ્વીપકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા દિવકુમારભવનવાસિદેવ-
 પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા વાયુકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં કિંવા સ્તનિતકુમાર-
 ભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘અસુરકુમાર-
 જાવ થણિયકુમારભવનવાસિદેવપંચિદિયવેઉઘ્વિયસરીરે વિ’ અસુરકુમાર યાવત્—નાગકુમાર
 સુવર્ણકુમારાગ્નિકુમારવિદ્યુત્કુમારોદધિકુમારદ્વીપકુમારદિવકુમારપવનકુમારસ્તનિતકુમાર ભવ-
 નવાસિદેવપંચેન્દ્રિયશરીરમપિ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ અસુરકુમારદેવપંચિદિય
 વેઉઘ્વિયસરીરે કિં પઙ્ગજત્તગ અસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચિદિયવેઉઘ્વિયસરીરે, અપઙ્ગજત્તગ-
 અસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચિદિયવેઉઘ્વિયસરીરે ?’ હે મદન્ત ! યદિ અસુરકુમારદેવપંચેન્દ્રિય-

હૈ, યાવત્ નાગકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ સુવર્ણ
 કુમાર ભવનવાસીદેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, અગ્નિકુમાર ભવનવાસી
 દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, વિદ્યુત્કુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં
 કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, ઉદધિકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય
 શરીર હોતા હૈ, દ્વીપકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ,
 દિવકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ, વાયુ કુમાર
 ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ અથવા સ્તનિતકુમાર ભવન
 વાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર, નાગ કુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર,
 વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિત-
 કુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ।

દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, સુવર્ણકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય-
 શરીર હોય છે, અગ્નિકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. વિદ્યુત્કુ-
 માર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, ઉદધિકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચે-
 ન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. દ્વીપકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય
 છે, દિવકુમાર ભવનવાસીદેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, વાયુકુમાર ભવનવાસી દેવ
 પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના
 વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિ-
 કુમાર, દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના
 વૈક્રિયશરીર હોય છે.

વૈક્રિયશરીરં થવતિ તત્ કિં પર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં, ભવતિ ? કિંવા અપર્યાપ્તકાસુરકુમાર ભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તમઅસુરકુમારભવનવાસિદેવ પંચિંદિયવેડવિચયસરીરે વિ, અપજ્જત્તમઅસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચિંદિય વેડવિચયસરીરે વિ’ પર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિય-વૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ, અપર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, ભવતિ ‘एवं जाव थणियकुमाराणं दुग्गओ भेदो’ एवम्—असुरकुमारभवनवासिदैवैकक्रियशरीरोक्तरीत्या यावत्—नागकुमारमृवर्णकुमारअग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिकूकुमारपवनकुमार स्तनितकुमाराणामपि वैक्रियशरीरस्य द्विगतो भेदः—पर्याप्तापर्याप्तगतो भेदो भणितव्यः, ‘एवं चाणमंतराणं अट्टविहाणं’ एवम्—असुरकुमारादि भवनवासिनामिव वानव्यन्तराणाम् अट्टविधानाम्—यक्षराक्षसकिन्नाभूतमहोरग—किं पुरुषपिशाच गन्धर्वादीनामपि अष्टप्रकारकाणां

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ તો ત્યા પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા મી વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઓર અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા મી વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સ્તનિતકુમારોં તક દો-દો ભેદ કહલેના ચાહિય, અર્થાત્ અસુરકુમારોં કી તરહ નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારોં, વિદ્યુત્કુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારોં ઓર સ્તનિતકુમારોં કે મી પર્યાપ્તકો ઓર અપર્યાપ્તકોં કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ।

હસી પ્રકાર યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિં પુરુષ, ભૂત, પિશાચ, ગન્ધર્વ ઓર મહોરગ નામક આઠ પ્રકાર કે વ્યન્તરોં કા, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત દોનોં કા, ચન્દ્ર

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય-શરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમાર સુધી જે જે ભેદ ઠહી દેવા ભેધએ, અર્થાત્ અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોના પણ પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

એજ પ્રકારે યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, ભૂત, પિશાચ, ગન્ધર્વ અને મહોરગ

વૈક્રિયશરીરં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તગતં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'જોડસિયાણં પંચવિદાણં' ડ્યોતિષ્કાણં પંચ-
વિધાનામ્-ચન્દ્રસૂર્યગ્રહનક્ષત્રતારારૂપાણાં વૈક્રિયશરીરં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તગતં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'વૈમા-
ણિયા દુવિદા-કલ્પોવગા, કલ્પાતીતાય' વૈમાનિકા દ્વિવિદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કલ્પોપપન્નકાઃ, કલ્પા-
તીતાશ્ચ, તત્ર 'કલ્પોવગા ચારસવિદા' કલ્પોપપન્નકાઃ દ્વાદશવિદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ. તે ચ સૌધર્મૈશાન-
સનત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુકસહસ્રારાન્તપ્રાણતારણાચ્યુતરૂપા અવસેયાઃ, 'તેસિ
પિ એવં ચેવ દુઘ્નો મેદો' તેષામપિ-સૌધર્માદીનાં દ્વાદશાનાં વૈમાનિકાનાં કલ્પોપપન્નકાનાં
દેવાનામ્, એવૈશ્વ-અમુરકુમારોક્તરીત્યૈવ દ્વિગતો મેદઃ-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તગતો મેદ ઇત્યર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તો,
'કલ્પાતીતા દુવિદા-ગૈવેજ્જગાય અણુત્તરોવવાહ્યાય' કલ્પાતીતા દ્વિવિદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-ગૈવેયકાશ્ચ
અણુત્તરૌપપાતિકાશ્ચ, તત્ર-'ગૈવેજ્જગા ણવવિદા' ગૈવેયકા નવવિદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-ઉપરિતન ત્રિકમધ્ય
ત્રિકાધસ્તનત્રિકમેદાત્ 'અણુત્તરોવવાહ્યા પંચવિદા' અણુત્તરૌપપાતિકાઃ પંચવિદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતસિદ્ધમેદાત્, 'એપિ પજ્જત્તાપજ્જત્તામિલાવેણં દુગ્ધો મેદો
માણિયવ્વો' એતેષામ્-નવગૈવેયકપશ્ચાણુત્તરૌપપાતિકાનાં કલ્પાતીતાનામપિ વૈમાનિકદેવાનાં
પર્યાપ્તાપર્યાપ્તામિલાપેન દ્વિગતો મેદો-દ્વિપ્રકારકો મેદો મણિતવ્યઃ-વક્તવ્ય ઇતિ ભાવઃ । ૪ ।

સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ઓર તારા નામક પાંચ પ્રકાર કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ડ્યોતિષ્ક
દેવોં કા મી-વૈક્રિય શરીર સમજના ચાહિયે । વૈમાનિક દેવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ
કલ્પોપપન્ન ઓર કલ્પાતીત । ઉન્નમેં સે કલ્પોપપન્ન ચારહ પ્રકાર કે હૈ, યથા-સૌ-
ધર્મ ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુકસહસ્રાર, આનત,
પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુત । ઇન્ને મી પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત, યોં દો-દો મેદ
હોતે હૈ ઓર ઉન્ને દોનો કા વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ । કલ્પાતીત-વૈમાનિક દેવ
દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-ગૈવેયક ઓર અણુત્તરૌપપાતિક । ઉન્ને મેં ગૈવેયક દેવોં કે નૌ
નૌ મેદ હૈ-ઉપરિતનત્રિક, મધ્યમત્રિક, ઓર અધસ્તનત્રિક કે મેદ સે સવ મિલ કર
નૌ હૈ । અણુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવ પાંચ પ્રકાર કે હૈ-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત

નામના આઠ પ્રકારના વ્યન્તરોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્નેના ચન્દ્ર, સૂર્યગ્રહ, નક્ષત્ર
તારાનામક પાંચ પ્રકારના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ડ્યોતિષ્ક દેવાના પણ વૈક્રિયશરીર
સમજવા ભેદબે. વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના હોય છે-કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત તેમાંથી
કલ્પોપપન્ન બાર પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે, સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક,
લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્યુત, તેમના પણ પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત એમ બે-બે ભેદ હોય છે અને તે બન્નેના વૈક્રિયશરીર હોય છે. કલ્પાતીત
વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના હોય છે-ગૈવેયક અને અણુત્તરૌપપાતિક તેમાં ગૈવેયક દેવાના
નવ ભેદ છે-ઉપરિતનત્રિક, મધ્યમત્રિક અને અધસ્તનત્રિકના ભેદથી બધા મળીને નવ છે.
અણુત્તરૌપપાતિક દેવ પાંચ પ્રકારના છે-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વા-

॥ વૈક્રિયશરીરસંસ્થાન વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-વેડવિવ્યસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે ?
 ગોયમા ! ણાણા સંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે, વાડક્કાઙ્ગય ઇન્દિયવેડવિવ્ય
 સરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે ? ગોયમા ! પઢાગા સંઠાણ-
 સંઠિઐ પળ્લન્તે, નેરઙ્ગયપંચિન્દિયવેડવિવ્યસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઐ
 પળ્લન્તે ? ગોયમા ! નેરઙ્ગયપંચિન્દિયવેડવિવ્યસરીરે દુવિહે પળ્લન્તે,
 તં જહા-ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવિવ્ય, તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે
 સે ણં હુંડસંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે, તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવ્ય સે વિ
 હુંડસંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે, રયણપ્પમાપુઢવિ નેરઙ્ગય પંચિન્દિય વેડવિવ્ય-
 સરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે ? ગોયમા ! રયણપ્પમાપુઢવિ
 નેરઙ્ગયાણં દુવિહે સરીરે પળ્લન્તે, તં જહા-ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવિવ્ય
 ય, તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે ણં હુંડસંઠાણસંઠિઐ, જે સે ઉત્તર-
 વેડવિવ્ય સે વિ હુંડે, એવં જાવ અહે સત્તમા પુઢવિ નેરઙ્ગયવેડવિવ્યસરીરે,
 તિરિવ્વજોણિય પંચિન્દિય વેડવિવ્યસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઐ
 પળ્લન્તે ? ગોયમા ! ણાણા સંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે, એવં જલયરથલયર-
 સ્વહયરાણ વિ, થલયરાણ વિ ચડપ્પય પરિસપ્પાણ વિ પરિસપ્પાણ વિ
 ઉરપરિસપ્પભુયપરિસપ્પાણ વિ, એવં મણૂસપંચિન્દિયવેડવિવ્યસરીરે વિ,
 અસુરકુમાર ભવણવાસિ દેવ પંચિન્દિય વેડવિવ્યસરીરે ણં મંતે ! કિં
 સંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે ? ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહે સરીરે
 પળ્લન્તે, તં જહા-ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવિવ્ય ય, તત્થ ણં જે સે
 ભવધારણિજ્જે સે ણં સમચડરંસસંઠાણસંઠિઐ પળ્લન્તે, એવં જાવ થણિ-
 યકુમારદેવપંચિન્દિય વેડવિવ્યસરીરે, એવં વાણમંતરાણ વિ, ણવરં

અપરાજિત ઓર સર્વાર્થસિદ્ધિ । ઇન સ્વ કે ઓ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભેદ કરકે
 દો-દો પ્રકાર કહલેને ઓર ઉન્ન સભી કા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ॥સૂ. ૪॥

ર્થસિદ્ધિ તે બધાના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ કરીને બે-બે પ્રકાર કહેવા બોધ્યે
 અને તે બધાના વૈક્રિયશરીર હોય છે. ॥સૂ. ૪॥

ઓહિયા વાળમંતરા પુચ્છિજ્જંતિ, એવં જોહિસિયાળ વિ ઓહિયાળં, એવં સોહમ્મે જાવ અચ્ચુચ્ચદેવસરીરે, ગેવેજ્જગકપ્પાતીત વેમાણિય દેવ-પંચિંદિય વેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ? ગોયમા ! ગેવેજ્જગદેવાળં ઇમે ભવધારણિજ્જે સરીરે, તે ણં સમચરસંસંઠાણ-સંઠિણ પળ્લન્તે, એવં અણુત્તરોચ્ચવાહિયાળ વિ ॥સૂ. ૫॥

છાયા-વૈક્રિયશરીરં સ્થુ ભદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! નાનાસંસ્થાન-સંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં સ્થુ ભદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! પતાકાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં સ્થુ ભદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથા-ભવધારણીયચ્ચ ઉત્તરવૈક્રિયચ્ચ, તત્ત સ્થુ ચદ્દો ભવધારણીયં તત્ત સ્થુ હુણ્ડસંસ્થાનસંસ્થિતં

વૈક્રિયશરીર કા સંસ્થાન

શબ્દાર્થ-(વેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કિસ આકાર કા કહા ગયા હૈ ! (ગોયમા ! નાનાસંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! અનેક આકાર કા કહા ગયા હૈ (વાઝકાહિયણિંદિય વેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ?) હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયો કા વૈક્રિયશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પડાગા સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! પતાકા કે આકાર કા કહા હૈ (નૈરહિય પંચિંદિય વેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિંસંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ?) હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયોં વા વૈક્રિયશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! નૈરહિય પંચિંદિયવેઝવિચસરીરે હુવિહે પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર દો પ્રકાર કહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (ભવધારણિજ્જે ચ ઉત્તરવેઝવિચ ચ) ભવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય

વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાન

શબ્દાર્થ-(વેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહેલાં છે ? (ગોયમા ! નાનાસંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! અનેક આકારના કહેલાં છે (વાઝકાહિયણિંદિયવેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ?) હે ભગવાન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! પડાગા સંઠાણ સંઠિણ પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! પતાકાના આકારનાં કહેલાં છે (નૈરહિય પંચિંદિય વેઝવિચસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્લન્તે ?) હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! નૈરહિય પંચિંદિય વેઝવિચસરીરે હુવિહે પળ્લન્તે) હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે બણુવા (ભવધારણિજ્જે ચ ઉત્તરવેઝવિચ) ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર (તત્થળં જે સે ભવધારણિજ્જે સે ણં હુંહકસંઠાણ

પ્રજ્ઞસમ્, તત્ર ચલુ યદદઃ ઉત્તરવૈક્રિયં તદપિ હુણ્ડસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, રત્નપ્રભાપૃથિવી-
નૈરયિકપન્થેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં ચલુ ભદન્ત ! કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! રત્નપ્રભા-
પૃથિવીનૈરયિકાણાં દ્વિવિધં શરીરં પ્રજ્ઞસમ્, તદ્વથા-ભવધારણીયં ચ, ઉત્તરવૈક્રિયશ્ર્ચ, તત્ર ચલુ]
યદદો ભવધારણીયં તત્ ચલુ હુણ્ડસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, યદદ ઉત્તરવૈક્રિયં તદપિ હુણ્ડમ્, एवं
યાવત્-અથઃ સત્તમપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરમ્, તિર્યગ્યોનિપન્થેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર ચલુ ભદન્ત !

(તત્થ ણં જેસે ભવધારણિજ્જે સે ણં હુંડસંઠાણસંઠિઍ પળ્ણત્તે) ઉનમેં જો ભવધાર-
ણીયશરીર હૈ વહ હુંડક સંસ્થાન વાલા કહા ગથા હૈ (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવ્વિઍ
સે વિ હુંડસંઠાણસંઠિઍ) ઉનમેં જો ઉત્તર વૈક્રિય હૈ વહ ભી હુંડ સંસ્થાનવાલા હૈ

(રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્ય પંચિંદિયવેડવ્વિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઍ
પળ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારક પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર કિસ
આકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્યાણં દુવિહે સરીરે
પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પ્રથમ રત્નપ્રભાપૃથ્વી કે નારકોં કા શરીર દો પ્રકાર કા કહા :
હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવ્વિઍ ય) ભવધારણીય
ઔર ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે) ઉનમેં જો ભવધારણીય હૈ (સે ણં
હુંડસંઠાણસંઠિઍ) વહ હુંડસંસ્થાન વાલા હોતા હૈ ।

(જે સે ઉત્તરવેડવ્વિઍ સે વિહુંડે) જો ઉત્તરવૈક્રિય હૈં વહ ભી હુંડક સંસ્થાન
વાલા હોતા હૈ (અં જાવ અહે સત્તમા પુઢવિ નેરહ્યવેડવ્વિયસરીરે) ઇસી પ્રકાર
યાવત્ અથઃસત્તમી પૃથ્વી કે નારકોં કા વૈક્રિય શરીર ભો હોતા હૈ

(તિરિક્કલ્લજોણિયપંચિંદિયવેડવ્વિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઍ પળ્ણત્તે ?)
હે ભગવન્ ! તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ?

સંઠિઍ પળ્ણત્તે) તેમાં જે ભવધારણીયશરીર છે, તે હુંડક સંસ્થાનવાળા કહેલાં છે (તત્થ ણં જે સે
ઉત્તરવેડવ્વિઍ સે વિ હુંડસંઠાણસંઠિઍ) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર છે તે પણ હુંડ સંસ્થાનવાળા છે.

(રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્યપંચિંદિયવેડવ્વિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઍ પળ્ણત્તે) હે
ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?
(ગોયમા ! રચણપ્પમા પુઢવિનેરહ્યાણં દુવિહે સરીરે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના
શરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા)-તે આ પ્રકારે છે (ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવ્વિઍ ય)
ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે) તેઓમાં જે ભવધારણીય છે (સે ણં
હુંડ સંઠાણસંઠિઍ) તે હુંડ સંસ્થાનવાળા હોય છે (જે સે ઉત્તરવેડવ્વિઍ સે વિહુંડે) જે ઉત્તર-
વૈક્રિય છે તે પણ હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે (અં જાવ અહેસત્તમા પુઢવિનેરહ્ય વેડવ્વિય-
સરીરે) એજ પ્રકારે યાવત્ અથઃ સાતમી પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિયશરીર પર્યન્ત સમજવું.

(તિરિક્કલ્લજોણિયપંચિંદિયવેડવ્વિયસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિઍ પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ !
તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! ણાણા સંઠાણસંઠિઍ

કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, एवं जलचर स्थलचर खेवराणामपि चतुष्पदपरिसर्पाणामपि, परिसर्पाणामपि उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पाणामपि, एवं मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त !
 किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असुरकुमाराणां देवानां द्विविधं शरीरं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-भवधारणीयञ्च, उत्तरवैक्रियञ्च, तत्र खलु यददो भवधारणीयम्, तत् खलु समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तत्र खलु यदद उत्तरवैक्रियं तत् खलु नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं यावत्-स्तनितकुमारदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, एवं धानव्यन्तराणामपि, नव-

(गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना आकारों का कहा है (एवं जलयरथलयरखहयराण वि) इसी प्रकार जलचरों का, स्थलचरों का और खेचरों का भी (थलचराण वि चउप्पयपरिसप्पाण वि) स्थलचरों में भी चतुष्पद एवं परिसर्पों का भी (परिसप्पाण वि उरपरिसप्पभुयपरिसप्पाण वि) परिसर्पों में भी उरपरिसर्पों का और भुजपरिसर्पों का भी (एवं मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि) इसी प्रकार मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर भी समझ लेवें (असुरकुमार भवण वासी देव पंचिंदिय वेउव्विय सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते) हे गौतम ! असुरकुमार देवों का शरीर दो प्रकार का कहा है (तं जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) वह इस प्रकार-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय (तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समचउरंससठाणसंठिए पण्णत्ते) उनमें जो भवधारणीय है वह समचतुरस्र संस्थान वाला कहा है (तत्थ णं जे से उत्तर वेउव्विए से णं णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) उनमें जो उत्तर वैक्रिय है वह अनेक संस्थान वाला

પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! નાના આકારોના કહ્યાં છે (एवं जलयर थलयर, खहयराण वि) એજ પ્રકારે જળચરોના, સ્થલચરોના અને ખેચરોના વૈક્રિયશરીર પણ સમજવા (थलचराण वि चउप्पयपरिसप्पाण वि) સ્થલચરોમાં પણ ચતુષ્પદ તેમજ પરિસ્પર્ષોના પણ (परिसप्पाण वि उरपरिसप्प भुयपरिसप्पाण वि) પરિસ્પર્ષોમાં પણ ઉરપરિસ્પર્ષોના અને ભુજપરિસ્પર્ષોના પણ (एवं मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પણ સમજવા.

(असुरकुमारभवनवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોના શરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) તે આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (तत्थणं जे से भवधारणिज्जे से णं समचउरंससठाणसंठिए पण्णत्ते) તેઓમાં જે ભવધારણીય છે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (तत्थणं जे

रम्-औघिका वानव्यन्तराः प्रक्ष्यन्ते, एवं ज्योतिष्काणामपि औघिकानाम्, एवं सौधर्म
यावद् अच्युतदेवशरीरम्, ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त !
किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! ग्रैवेयकदेवानामेकं अवधारणीयशरीरम्, तत् खलु
समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवम् अनुत्तरोपपातिकानामपि । सू० ५ ॥

टीका-पूर्व वैक्रियशरीराणां भेदाः प्ररूपिताः, सम्प्रति तेषामेव संस्थानानि प्ररूपयि-
तुमाह-‘वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?’ हे भदन्त ! वैक्रियशरीरं खलु किं
संस्थानसंस्थितम्-किमाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णाणा
कहा है (एवं जाव धणियकुमार देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) इसी प्रकार यावत्
स्तनित कुमार देव पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर (एवं वाणमंतराण वि) इसी प्रकार
वानव्यन्तरो का भी (णवरं) विशेष (ओहिया वाणमंतरा पुच्छिज्जंति) समुच्चय
वानव्यन्तरो के विषय में प्रश्न होता है (एवं जोइसियाण वि ओहियाणं) इसी
प्रकार समुच्चय ज्योतिष्को का भी (एवं सोहम्मे जाव अच्चुय देवसरीरे) इसी
प्रकार सौधर्म यावत् अच्युत देवों का शरीर भी समझ लें (गेवेज्जगकल्पातीत
वैमाणिय देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पणत्ते ?) हे
भगवन् ! ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर किस आकार
का कहा है ? (गोयमा ! गेवेज्जग देवाणं एगे अवधारणिज्जे सरीरे) हे गौतम !
ग्रैवेयक देवों का एक अवधारणीय शरीर होता है (से णं समचउरंससंठाणसंठिए
पणत्ते) वह समचतुरस्र संस्थान वाला होता है (एवं अणुत्तरोववाइयाण वि)
इसी प्रकार अनुत्तरोपपातिकों का भी होता है ।

टीकार्थ-इससे पूर्व वैक्रिय शरीर के भेदों का निरूपण किया गया था, अब

से उत्तरवेउव्विए सेणं णाणासंठाणसंठिए पणत्ते) तेषामां ७ उत्तरवैक्रिय छे ते अनेक
संस्थानवाणा इहां छे (एवं जाव धणियकुमारदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) ७ प्रकारे
यावत् स्तनितकुमार देव पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर पणु समञ्ज देवा।

(एवं वाणमंतराण वि) ७ प्रकारे वानव्यन्तरोना पणु (णवरं) विशेष (ओहिया
वाणमंतरा पुच्छिज्जंति) समुच्चय वानव्यन्तरोना विषयमां प्रश्न थाय छे (एवं जोइसियाण
वि ओहियाणं) ७ प्रकारे समुच्चय ज्योतिष्केना पणु (एवं सोहम्मे जाव अच्चुय देव
सरीरे) ७ प्रकारे सौधर्म यावत् अच्युत देवोना शरीर (गेवेज्जग कल्पातीत वैमाणिय
देवाणं पंचिंदियवेउव्वियसरीर णं भंते ! किं संठाण संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! ग्रैवेयक
कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रियोना वैक्रियशरीर केवा आकारना इहां छे ? (गोयमा !
गेवेज्जगदेवाणं एगे अवधारणिज्जे सरीरे) हे गौतम ! ग्रैवेयक देवोना ७ अवधारणीय
शरीर इहाय छे (से णं समचउरंससंठाणसंठिए पणत्ते) ते समचतुरस्र संस्थानवाणां इहाय
छे (एवं अणुत्तरोववाइयाण वि) ७ प्रकारे अनुत्तरोपपातिकेना पणु समञ्जवा।

टीकार्थ-आनाथी पूर्वे वैक्रियशरीरमा लेहेलुं निइपणु करेहुं हतुं हवे तेभमा

સંઠાણસંઠિષ્ઠ પ્ણગત્તે' વૈક્રિયશરીરં નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-અનેકાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાયુકાઢ્ય ઈર્ગિદિયવેડવિવ્યસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિષ્ઠ પ્ણગત્તે?’ હે મદન્ત ! વાયુકાઢ્યિકૈન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં સ્વલુ કિં સંસ્થાનસંસ્થિતમ્ કિમાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પડાણા સંસ્થાણસંઠિષ્ઠ પ્ણગત્તે’ વાયુકાઢ્યિકૈન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં પતાકાસંસ્થાસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરઢ્યપંચિદિયવેડવિવ્યસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિષ્ઠ પ્ણગત્તે?’ હે મદન્ત ! નૈરઢ્યપંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરં સ્વલુ કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ?’ હે ગૌતમ ! ‘નૈરઢ્યપંચિદિયવેડવિવ્યસરીરે દુવિહે પ્ણગત્તે’ નૈરઢ્યપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘ત જહા-મવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવિવ્ય ય’ તદ્ધયા-મવધારણીયશ્ચ, ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે સે મવધારણિજ્જે સે ણં હુંડસંઠાણસંઠિષ્ઠ પ્ણગત્તે’ તત્ત્ર સ્વલુ-મવધારણીયોત્તરવૈક્રિય-મધ્યે યદ્ યદો મવધારણીયં નૈરઢ્યવૈક્રિયશરીર મવતિ તત્ સ્વલુ હુંડસંસ્થાનમ્-રોમાદિ-

ઉસકે સંસ્થાન કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! વૈક્રિય શરીર કિસ આકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર નાના પ્રકાર કે આકારોં કા કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વાયુકાઢ્યિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાઢ્યિક એકેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર પતાકા કે આકાર કા કહા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક પંચિન્દ્રિયોં કા વૈક્રિય શરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-મવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય । હનમેં જો મવધારણીય વૈક્રિય શરીર હૈ, વહ હુંડ સંસ્થાન વાલા હોતા હૈ અર્થાત્ વટેર નામક પક્ષી કે

સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેવા આકારનાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર વિભિન્ન આકારના કહેલાં છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાયુકાઢ્યિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના ક્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાઢ્યિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર પતાકાના આકારના ક્યાં છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના ક્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના ક્યાં છે. તે આ પ્રકારે છે-મવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાં બે મવધારણીય વૈક્રિયશરીર છે, તે

રહિતપક્ષિવિશેષાકાર 'વટેર' इति भाषा प्रसिद्धाकार व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तत्थ णं जेसे उत्तर-
वेउव्विए से वि हुंडसंठाणसंठिए पणत्ते' तत्र खलु-अवधारणीयोत्तरवैक्रियमध्ये यदद उत्तर-
वैक्रियं नैरयिकशरीरं भवति तदपि हुण्डसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तथा च नैरयिकाणां भव-
धारणीयमुत्तरवैक्रियञ्चवैक्रियशरीरमत्यन्तविलष्टकर्मोदयवशाद् हुण्डसंस्थानसंस्थितं भवति,
तेषां भवधारणीयं शरीरं भवस्वभावत एव विलुप्तसमूलपक्षोत्पाटितसकलग्रीवादिरोमपक्षि-
संस्थानवदत्यन्त बीभत्सं हुण्डसंस्थानसंस्थितं व्यपदिश्यते, उत्तरवैक्रियमपि 'वयं शुभकर्म-
करिष्यामः' इत्यभिप्रायेण चिकीर्षितमपि तथाविधातीवाशुभनामकर्मोदयवशादत्यन्ताशुभ-
तरमापद्यते इति, तदपि हुण्डसंस्थानसंस्थितं भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-
'रयणप्पमा-पुढविनेरइयपंविंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पणत्ते ?' हे भदन्त !
रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'रयणप्पमापुढविनेरइयाणं दुविहे सरीरे पणत्ते' रत्नप्रभापृथिवी-

आकार का होता है। जो उत्तर वैक्रिय शरीर है, वह भी हुंड संस्थान वाला ही होता है। इस प्रकार नारकों का अवधारणीय और उत्तर वैक्रिय शरीर अतीव विलष्ट कर्म के उदय से हुंडक संस्थान वाला ही होता है। उनका अवधारणीय शरीर भव के स्वभाव से ही, जिस के समस्त पंख उखल गए हों और ग्रीवा आदि के रोम भी उखाड़ दिए गए हों, ऐसे पक्षी के आकार के सदृश अत्यन्त बीभत्स हुंडक संस्थान वाला होना है। उनका उत्तरवैक्रियशरीर का आकार भी हुंडक संस्थानक जैसा ही होता है। वे शुभ करने का विचार करते हैं, फिर भी-अत्यन्त अशुभ नामकर्म के उदय के कारण उनका शरीर अशुभतर ही बनता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों के वैक्रियशरीर का संस्थात कैसा होता है ?

हुंड संस्थानवाળાં હોય છે. અર્થાત ળટેર નામના પક્ષીઓના જેવા આકારના હોય છે. ઉત્તર-
વૈક્રિયશરીર છે, તે પણ હુંડસંસ્થાનવાળા જ હોય છે, એ પ્રકારે નારકોના લવધારણીય
અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર અતીવ ક્ષિણ્ટ કર્મના ઉદયથી હુંડક સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે.
તેમના લવધારણીય શરીર લવના સ્વભાવથી જ જેની સમસ્ત પાંખ ઉખડી ગઈ હોય
અને ગળા વિગેરેના વાળ પણ ઉખડી નાખેલા હોય એવા પક્ષીના આકારના સરખા
અત્યન્ત બીભત્સ હુંડક સંસ્થાનવાળાં હોય છે. તેમના ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનો આકાર પણ
હુંડક જ હોય છે. તે શુભ કરવાનો વિચાર રાખે છે, તે પણ અત્યન્ત અશુભ નામક
કર્મના ઉદયના કારણે તેમનાં શરીર અશુભ તરજ બને છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાન કેવાં હોય છે ?

નૈરયિકાણાં દ્વિવિધં શરીરં પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જઠા-ભવધારણિજ્જેય ઉત્તરવેડવિવિય' તથા-
 ભવધારણીયશ્ચ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ, 'તત્થ ણં તે સે ભવધારણિજ્જે સેણં હુંડસંઠાણસંઠિય' તત્ત
 સ્વલુ-ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયમધ્યે યદ્ અદો ભવધારણીયં રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિય-
 શરીરં ભવતિ તત્ સ્વલુ હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-પૂર્વોક્તશ્લિષિષેષાકારં પ્રજ્ઞસમ્ 'જે સે ઉત્તર-
 વેડવિવિય સે વિ હુંડે' યદ્ અદઃ ઉત્તરવૈક્રિયં રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકશરીરં ભવતિ તદપિ
 હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતમેવ ભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ 'એવં જાઃ અહેસત્તમાપુઠવિનૈરય વેડવિવિયસરીરે'
 એવમ્-રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરોક્તરીત્યા યાવત્-શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પંક્કપ્રમા
 ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમાઽથઃ સપ્તમપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરમપિ ભવધારણીયમ્ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ
 હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'તિરિક્કજોણિય પંચિદિયવેડવિવિયસરીરે ણં
 મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિય પ્પણત્તે ?' હે મદન્ત ! તિરિગ્ગ્યોનિકપશ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં સ્વલુ કિં
 સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જાણાસંઠાણસંઠિય પ્પણત્તે'

મગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભાપૃથ્વી કે નારકોં કા શરીર દો પ્રકાર કા કહા હૈ,
 વહ હસ પ્રકાર હૈ-ભવધારણીય ઔર ઉત્તરવૈક્રિય । ઉનમેં જો ભવધારણીય શરીર
 હૈ વહ હુંડ સંસ્થાન વાલા હોતા હૈ ઔર જો ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હૈ વહ મી હુંડક
 સંસ્થાનવાલા હી હોતા હૈ । હસકા કારણ પહેલે કહે અનુસાર સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

જિસ પ્રકાર રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારકોં કા વૈક્રિય શરીર કહા, ઉસી પ્રકાર
 શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા ઔર તમસ્તમઃપ્રમા
 પૃથ્વી કે નારકોં કા વૈક્રિયશરીર મી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે, અર્થાત્ હન સમી
 પૃથ્વિયો કે નારકોં કે દોનોં પ્રકાર કે વૈક્રિય શરીર મી હુંડ સંસ્થાન વાલે
 હી હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હૈં મગવન્ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર કિસ સંસ્થાન
 વાલા હોતા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના શરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે,
 તે આ પ્રકારે છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય, તેમાં બે ભવધારણીય શરીર છે, તે
 હુંડક સંસ્થાનવાળાં હોય છે અને બે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર છે તે પણ હુંડક સંસ્થાનવાળાં જ
 હોય છે. એનું કારણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ

બે પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનાં વૈક્રિયશરીર કહ્યાં, એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા,
 વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિય-
 શરીર પણ સમજી લેવાં જોઈએ, અર્થાત્ આ બધી પૃથ્વીયોના નારકોના બન્ને પ્રકારના
 વૈક્રિયશરીર હુંડ સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કયા સંસ્થાનવાળાં
 હોય છે ?

તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, 'एवं जलयरथलयरखहय-
राणवि' एवम्-समुच्चयतिर्यग्योनिकानामिव जलचर स्थलचर खेचराणामपि वैक्रियशरीरं नाना-
संस्थानसंस्थितं प्रज्ञसम्, 'थलयराणवि चउप्पयपरिसप्पाण वि परिसप्पाण वि उरपरिसप्प
भुयपरिसप्पाण वि' स्थलचराणामपि समुच्चयानाम्, चतुष्पदपरिसर्पाणामपि स्थलचरविशेषा-
णाम्, परिसर्पाणामपि समुच्चयानां, तद् विशेषाणाञ्च उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पाणामपि तिर्य-
ग्योनिकानां वैक्रियशरीराणि नानासंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, 'एवं मणूसपंचिंदिय वेउव्वि-
यसरीरे वि' एवम्-तिर्यग्योनिकानामिव मनुष्यपञ्चेन्द्रियवૈક્રિયશરીરમपि, नानासंस्थानसंस्थितं
प्रज्ञसम्, तथा च पञ्चेन्द्रितिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्चवૈક્રિયશરીરं नानासंस्थानसंस्थितं भवति
तेषां काप्रचारतः प्रवृत्तत्वाम्, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारभवनवासिदेवपंचिंदियवेउव्विय-
सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए णणत्ते ' ' हे भदन्त ! असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો કા વૈક્રિયશરીર નાના સંસ્થાનો
વાળા હોતા હૈ ।

સમુચ્ચય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોં જીવોં કી तरह જલચર, સ્થલચર ઓર खेचरो
કા વૈક્રિય શરીર ઓ નાના સંસ્થાનોં વાળા હોતા હૈ ।

સમુચ્ચય સ્થલચરોં કા, ચતુષ્પદ તથા પરિસર્પ સ્થલચરોં કા, પરિસર્પોં મેં
ઓ ઉરપરિસર્પોં કા વૈક્રિયશરીર ઓ નાના સંસ્થાનો વાળા હોતા હૈ ।

તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોં કી तरह મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા વૈક્રિયશરીર ઓ નાના સંસ્થાનો
વાળા કહા ગયા હૈ । હસ પ્રકાર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો ઓર મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોં કા
વૈક્રિયશરીર અનેક આકારોં કા હોતા હૈ, ક્યોંકિ વે અપની इच्छा के अनुसार
वैक्रियशरीर का निर्माण करते हैं ।

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કા વૈક્રિય
શરીર કિસ સંસ્થાન વાળા હોતા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર વિલિન્ન સંસ્થાનોવાળાં
હોય છે.

સમુચ્ચય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોની જેમ જલચર, સ્થલચર, અને ખેચરોના વૈક્રિયશરીર
પણ વિલિન્ન સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

સમુચ્ચય સ્થલચરોના, ચતુષ્પદ તથા પરિસર્પ સ્થલચરોના પરિસર્પોમાં પણ ઉર-
પરિસર્પો અને ભુજપરિસર્પોના વૈક્રિયશરીર પણ અનેક સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોની જેમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ અનેક સંસ્થાન-
વાળાં કહેલાં છે. એ પ્રકારે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર
અનેક આકારોના હોય છે, કેમકે તેઓ પોતાની ઇચ્છાઅનુસાર વૈક્રિયશરીરનું નિર્માણ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય-

વૈક્રિયશરીરં સ્થલ ક્ષિં સંસ્થાન 'સ્થિતં કિમાકારવ્યવસ્થિતમ્ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ?' ઋગ્વાગ્ન-‘ગોચમા !’
 હે ગૌતમ ! ‘અસુરકુમારાણાં દેવાણાં દુવિદે શરીરે પળ્લભતે’ અસુરકુમારાણાં દેવાનાં દ્વિવિધં શરીરં
 પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-ભવધારણિજ્જે ચ ઉત્તરવેડ ઉગ્ર ય’ તદ્વગ્ન મનગારણિશ્ચ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ,
 ‘તત્થળં જેસે ભવધારણિજ્જે સેળં સમચતુરસસંઠાણસંઠિણ્ પળ્લભતે’ તત્ર સ્થલ-ભવધાર-
 ણીયોત્તરવૈક્રિયમધ્યે યદ્દહો ભવધારણીયં વૈક્રિયશરીરં યવતિ તત્ સ્થલ સમચતુરસસંસ્થાન-
 સંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તત્થ યં જે સે ઉત્તરવેડ ઉગ્ર સે ણં ણાણાસંઠાણસંઠિણ્ પળ્લભતે’ તત્ર
 સ્થલ-ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયમધ્યે યદ્દહઃ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરં યવતિ તત્ સ્થલ નાના સ્થાન-
 સંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘એવં જાઘ થણિપ્રકુમારદેવપંચિન્દિયવેડવિવ્યસરીરે’ એવમ્-અસુરકુમારોક્તરીત્યા
 યાવત્ - નાગકુમારસુવર્ણકુમારાગ્નિકુમારવિદ્યુત્કુમારોદધિકુમારદ્રીપકુમારદિવકુમારપવનકુમાર-
 સ્તનિતકુમારદેવપન્થેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરમપિ, ભવધારણીયમ્ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ યવતિ તત્રાપિ
 ભવધારણીયં સમચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘એવં વાળમંતરાણવિ’ એવમ્-અસુરકુમારોદિ-

ઋગ્વાગ્ન-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવો’ કા વૈક્રિયશરીર દો તરહ કા હોતા
 હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર-ભવધારણીય ઔર ઉત્તરવૈક્રિય। ઉભરે જો ભવધારણીય
 શરીર હૈ, વહ્ સમચતુરસ સંસ્થાન ચાલા કહા ગયા હૈ। ઔર દૂસરા જો ઉત્તર-
 વૈક્રિયશરીર હૈ ઉસકે અનેક પ્રકાર કે સંસ્થાન હોતે હૈં।

અસુરમારો કી તરહ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર
 ઉદધિકુમાર, દ્રીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર ઔર સ્તનિતકુમાર દેવ પંચિ-
 ન્દ્રિયો કા વૈક્રિયશરીર ઔર દો-દો પ્રકાર કા હોતા હૈ-ભવધારણીય ઔર ઉત્તર
 વૈક્રિય। ભવધારણીય શરીર સમચતુરસ સંસ્થાન ચાલા ઔર ઉત્તરવૈક્રિય શરીર
 અનેક સંસ્થાનો ચાલા હોતા હૈ। અસુરકુમારાદિ કી આંતિ વાનવ્યન્તરો કા ઔર
 ભવધારણીય શરીર ઔર ઉત્તરવૈક્રિયશરીર હોતા હૈ। ભવધારણીય સમચતુરસ

શરીર કેવા સંસ્થાનવાળાં હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવાના વૈક્રિયશરીર જે ભતના હોય છે, તે
 આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાં જે ભવધારણીય શરીર છે, તે સમચતુરસ
 સંસ્થાનવાળાં કહેલા છે. અને બીજા જે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર છે, તેપના અનેક પ્રકારના
 સંસ્થાન હોય છે.

અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર,
 દ્રીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ
 જે-જે પ્રકારના હોય છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય ભવધારણીય શરીર સમચતુરસ
 સંસ્થાનવાળાં અને ઉત્તરવૈક્રિય અનેક સંસ્થાનોવાળા હોય છે. અસુરકુમારની જેમ વાન-
 વ્યન્તરોના પણ ભવધારણીય શરીર અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હોય છે. ભવધારણીય સમ-
 ચતુરસ સંસ્થાનવાળાં તથા ઉત્તરવૈક્રિયશરીર અનેક સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. વાનવ્યન્તરોના

રીત્યા વાનવ્યન્તરાણામપિ વૈક્રિયશરીરં ભવધારણીયમ્ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ, તત્રાપિ ભવધારણીયં સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞમ્, કિન્તુ-‘ળવરં ઓરિયા વાળમંતરા પુચ્છિજ્જતિ’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ઔગિકાઃ-સમુચ્ચયા વાનવ્યન્તરાઃ પ્રશ્યન્તે ‘एवं जोइसियाण वि ओइियाणं’ एवम्-अमुरकुमारणादिव ज्योतिष्काणामपि औगिकानाम्-समुच्चयानां वैक्रीयशरीरं भवधारणीयम् उत्तरवैक्रियश्च तत्र भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवति, उत्तरवैक्रियंतु नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञमम्, ‘एवं सोहम्मे जाव अच्चुयदेवशरीरे’ एवम्-अमुरकुमारादिरीत्या सौधर्मदाददीशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमगशुकमःसारान्तप्राणतारणाच्युतदेवशरीरं वैक्रियं भवधारणीयं भवति, उत्तरवैक्रियश्च, तत्र भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवति, उत्तरवैक्रियंतु नानासंस्थान-

સંસ્થાન વાલા તથા ઉત્તર વૈક્રિયશરીર નાના સંસ્થાનો વાલા હોતા હૈ। વાનવ્યન્તરો કે વિષય મેં વિશેષતા યહ હૈ કિ સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોં કે વિષય મેં હી પ્રશ્ન કિયા જાતા હૈ-उनके भेद-प्रभेदों के विषय में नहीं, जैसे भवनवासियों के भेद असुरकुमार आदि के संबंध में पृथक् प्रश्न किया गया है, वैसा यहां नहीं करना चाहिए। इसी प्रकार समुच्चय ज्योतिष्क देवों के वैक्रियशरीर के भी दो भेद हैं-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। उनमें से भवधारणीय वैक्रियशरीर समचतुरस्र संस्थान वाला और उत्तरवैक्रिय नाना संस्थानों वाला कहा गया है।

इसी प्रकार सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, और अच्युत देवों का भी वैक्रियशरीर दो प्रकार का होता है-भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय। उनमें से भवधारणीय-शरीर समचतुरस्र संस्थान वाला होता है और उत्तर वैक्रियशरीर अनेक संस्थानों वाला होता है।

इस प्रकार असुरकुमार आदि दश प्रकार के भवनपतियों का, वानव्यन्तरों

વિષયમા વિશેષતા એ છે કે સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોના વિષયમાં જ પ્રશ્ન કરાય છે તેમના ભેદ પ્રભેદોના વિષયમાં નહીં. જેમકે ભવનવાસિયોના ભેદ અસુરકુમાર આદિનો પૃથક્ પ્રશ્ન કરાયો છે, તેમ આહીં નહિ કરવો જોઈએ. એજ પ્રકારે સમુચ્ચય જ્યોતિષક દેવોના વૈક્રિયશરીરના પણ બે ભેદ છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાંથી ભવધારણીય વૈક્રિય-શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં અને ઉત્તરવૈક્રિય નાના સંસ્થાનોવાળાં કહ્યાં છે.

એજ પ્રકારે સૌધર્મ, ઈશાન, સનતકુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત દેવોનાં પણ વૈક્રિયશરીર બે-બે પ્રકારનાં કહ્યાં છે ભવધારણીય ઉત્તરવૈક્રિય તેમાંથી ભવધારણીયશરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં હોય અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર અનૈક સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

એ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિયોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિ-

સંસ્થિતં પ્રજ્ઞમ્, તથા ચાસુરકુમારાદિદશવિધ ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્માઘચ્યુત-
પર્યન્ત વૈમાનિકાનાં ભવધારણીયં વૈક્રિયશરીરં ભવસ્વભાવતયા તથાવિધ શુભનામકર્મોદય-
વશાત્ પ્રત્યેકં સર્વેષાં સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં ભવતિ, ઉત્તરવૈક્રિયન્તુ કામચારતઃ પ્રવૃત્તેર્નાના-
સંસ્થાનમંસ્થિતં ભવતિ, 'ગેવેજ્જગ કલ્પાતીત વૈમાણિયદેવ પંચિંદય વેઉવ્વિયસરીરે ણં મંતે !
કિં સંઠાણસંઠિઍ પ્પણ્ણત્તે ?' હે ભદન્ત ! ગ્રૈવેયકકલ્પાતીત વૈમાનિકદેવપન્થેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરં
સ્વલ્લુ કિં સંસ્થાનસંસ્થિતમ્-કિમાકારં પ્રજ્ઞમ્ ? ભગવાનાહ-'ગૌતમ !' હૈ ગૌતમ ! 'ગેવેજ્જ-
ગદેવાણં ઇમે ભવધારણિજ્જે સરીરે' ગ્રૈવેયકદેવાનામ્ એકં ભવધારણીયં વૈક્રિયશરીરં ભવતિ
'સે ણં સમચતુરસસંઠાણસંઠિઍ પ્પણ્ણત્તે' તત્ સ્વલ્લુ-ભવધારણીયં ગ્રૈવેયકવૈક્રિયશરીરં સમચતુરસ-
સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞમ્ 'એવં અણુત્તરોવવાહ્યાણ વિ' એવમ્-ગ્રૈવેયકોક્તરીત્યા, અણુત્તરૌપપા-
તિકાનામપિ વૈમાનિકાનાં પન્થાનાં ભવધારણીયં વૈક્રિયશરીરં ભવતિ, તથા ચ નવ ગ્રૈવેયકાણાં

કા, જ્યોતિષ્કોં કા ઔર સૌધર્મ સે લેકર અચ્યુત પર્યન્ત વૈમાનિકોં કા ભવ-
ધારણીય વૈક્રિયશરીર ભવ કે સ્વભાવ કે કારણ વિશિષ્ટ શુભનામકર્મ કે
વશ સે સમચતુરસ્રસંસ્થાન વાલા હી હોતા હૈ । ઉત્તર વૈક્રિયશરીર ઇચ્છાનુસાર
બનાયા જાતા હૈ, અતઃ ઉસકા કોઈ એક નિયમ આકાર નહીં હોતા । વહ
અનેક આકારોં કા હોના હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગ્રૈવેયકોં કે કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોં
કા વૈક્રિયશરીર કિસ આકાર કા કહા ગયા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોં કા એક માત્ર ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર
હી હોતા હૈ ઔર વહ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાલા હોતા હૈ । ગ્રૈવેયકદેવ ઉત્તર
વૈક્રિયશરીર બનાતે નહીં હૈ, અતએવ ઉનકા ઉત્તર વૈક્રિયશરીર હોતા હી નહીં હૈ ।

ગ્રૈવેયક દેવોં કે સમાન પાંચ અણુત્તરૌપપાતિક વૈમાનિક દેવોં કા ભી ભવ-
ધારણીય વૈક્રિયશરીર હી હોતા હૈ ઔર વહ સમચતુરસ્રસંસ્થાન વાલા હોતા હૈ ।

જોના અને સૌધર્મથી લઇને અચ્યુત પર્યન્ત વૈમાનિકોના ભવનધારણીય વૈક્રિયશરીર
ભવના સ્વભાવના કારણે વિશિષ્ટ શુભ નામ કર્મના વશથી સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં જ
હોય છે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર ઇચ્છાનુસાર બનાવાય છે, તેથી તેમનાં કોઈ નિયત આકાર નથી
હોતા. તે અનેક આકારોના હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગ્રૈવેયકોના કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના
વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોના એક માત્ર ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર જ હોય
છે અને તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં હોય છે. ગ્રૈવેયક દેવ ઉત્તરવૈક્રિયશરીર બનાવતા
નથી, તેથી જ તેમના ઉત્તરવૈક્રિયશરીર હોતાં જ નથી.

ગ્રૈવેયક દેવોના સમાન પાંચ અણુત્તરૌપપાતિક વૈમાનિક દેવોના પણ ભવધારણીય
વૈક્રિયશરીર જ હોય છે. અને તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે. એ પ્રકારે નવ

पञ्चानुत्तरौपपातिकानां च वैमानिकदेवानां प्रयोजनाभावाद् उत्तरवैक्रियशरीरं न भवति, परिचारणानिमित्तकं गमनागमननिमित्तकं चोत्तरवैक्रियमेतेषां नो संभवति, किन्तु भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं वैक्रियं बोध्यम् ॥ सू० ५ ॥

वैक्रियशरीरसंस्थानवक्तव्यता

मूलम्—वेडविवयसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरावगाहणा पणत्ता ? गोयसा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसयसहस्सं, वाउक्काइय एगिंदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरौगाहणा पणत्ता ? गोयसा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं त्रि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, नेरइय पंचिंदिय वेडविवयसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरौगाहणा पणत्ता ? गोयसा ! दुविहा पणत्ता, तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडविवया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं, तत्थ णं जा सा उत्तरवेडविवया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं धणुसहस्सं, रथणप्पभापुढवि नेरइयाणं भंते ! के महालिया सरीरौगाहणा पणत्ता ? गोयसा ! दुविहा पणत्ता, तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडविवयय, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्त धणूइं तिणिण रथणीओ छच्च अंगुलाइं, तत्थ जासा उत्तरवेडविवया सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पणरस धणूइं अड्ढा

इस प्रकार नव ग्रैवेयकों के देवों के तथा पांच अनुत्तरौपपातिक वैमानिक देवों के प्रयोजन का अभाव होने से उत्तर वैक्रियशरीर नहीं होता है । परिचारणा अथवा गमनागमन आदि उनमें होते नहीं हैं, इस कारण वे उत्तर वैक्रियशरीर का निर्माण भी नहीं करते हैं । उनमें केवल भवधारणीय वैक्रियशरीर ही पाया जाता है और उसका संस्थान समचतुरस्र ही होता है ॥ सू० ५ ॥

ग्रैवेयकेना देवानां तथा पांच अनुत्तरौपपातिक वैमानिक देवानां प्रयोजनना अलाव होवाथी उत्तरवैक्रियशरीर नथी होता परिचारणा अथवा गमनागमन आदि तेमनामां होता नथी, ये कारणे तेओ वैक्रियशरीरना निर्माण पणु करता नथी. तेमनामां केवण भवधारणीय वैक्रियशरीर न मणी आवे छे अने तेमनां संस्थान समचतुरस्र न होय छे. ॥ सू० ५ ॥

इजाओ रयणीओ, सकरप्पभाए पुच्छा, गोयमा । जाव तत्थ णं जा सा भवधारणिजा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं पणरस धणूइं अहुइजाओ रयणीओ, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं एकतीसं धणूइं एक्का य रयणी, वालुयप्पभाए पुच्छा, भवधारणिजा एकतीसं धणूइं एक्का रयणी उत्तरवेउव्विया छावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ, पंकप्पभाए भवधारणिजा बावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ, उत्तरवेउव्विया पणवीसं धणुसयं, धूमप्पभाए भवधारणिजा पणवीसं धणुसयं, उत्तरवेउव्विया अहुइजाइं धणुसयाइं तमाए भवधारणिजा अहुइजाइं धणुसयाइं, उत्तरवेउव्विया पंचधणुसयाइं, अहे सत्तमाए भवधारणिजा पंचधणुसयाइं, उत्तरवेउव्विया धणुसहस्सं, एवं उक्कोसेणं, जहण्णेणं भवधारणिजा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उत्तरवेउव्विया अंगुलस्स संखेज्जइभागं, तिरिक्खज्जोणिय पंचिंदियवेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसयपुहुत्तं, मणूअपंचिंदियवेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सातिरेणं जोयणसयसहस्सं, असुरकुमारभवणवासिदेव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहा सरीरोगाहणा पणत्ता, तं जहा-भवधारणिजा य, उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिजा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्त रयणीओ, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं, एवं जाव थणियकुमाराणं, एवं ओहियाणं वाणसंतराणं, एवं जोइसियाण वि, सोहम्मसाणदेवाणं एवं चेव, उत्तरवेउव्विया जाव अच्चुओ कप्पो, णवरं सणंकुमारे भव-

धारणिज्जा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं छ रयणिओ
एवं माहिंदे वि, बंभलोयलंतगेसु पंचरयणीओ, महासुक्कसहस्सारेसु
चत्तारि रयणीओ, आणयशणय आरणच्चुएसु तिण्णि रयणीओ, गेवि-
ज्जग कप्पातीय वेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरए के महालिए
पणत्ते ? गोयसा ! गेवेज्जगदेवाणं एगा भवधारणिज्जा सरीरोगाहणा
पणत्ता, सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं दो रयणी,
एवं अणुत्तरोववाइय देवाण वि, णवरं एक्का रयणी ॥सू० ६॥

छाया-वैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम !
जघन्येन अङ्गुलस्या संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनशतसहस्रम्, वायुकायिकै-
केन्द्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अङ्गु-
लस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेनापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य
खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-भव-

वैक्रियशरीर की अवगाहना

शब्दार्थ-(वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोवगाहणा
पणत्ता ?) भगवन् ! वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बड़ी कही गई है ?
(गोयसा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के
असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं सातिरेकं जोजणसयसहस्सं) उत्कृष्ट सातिरेक एक
लाख योजन की (वाउक्काइयएगिंदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरो-
गाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! वायुकायिक एकेन्द्रिय के शरीर की अवगाहना
कितनी है ? (गोयसा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य
अंगुल का असंख्यात वां भाग (उक्कोसेणं वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) उत्कृष्ट
भी अंगुल का असंख्यातवां भाग

वैक्रियशरीरनी अवगाहना

शब्दार्थ-(वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरावगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् !
वैक्रियशरीरनी अवगाहना डेटली मोटी कहेली छे ? (गोयसा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ
भागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुलने असंख्यातमे भाग (उक्कोसेणं सातिरेकं जोजणसयसहस्सं)
उत्कृष्ट सातिरेक ओठ लाख योजननी (वाउक्काइय एगिंदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरी-
रोगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! वायुकायिक ओकेन्द्रियनाशरीरनी अवगाहना डेटली छे ?
(गोयसा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुलने असंख्यातमे
भाग (उक्कोसेणं वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) उत्कृष्ट पण्ण अंगुलने असंख्यातमेभाग,

ધારણીયા ચ ઉત્તરવૈક્રિયા ચ, તત્ર ચલુ યાડસૌ ભવધારણીયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યા-
સંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચધનુઃ શતાનિ, તત્ર ચલુ યાડસૌ ઉત્તરવૈક્રિયા સા જઘન્યેન
અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ધનુઃસહસ્રમ્, રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં ભદન્ત ! કિં
મહાલયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા, તચથા-ભવધારણીયા ચ ઉત્તર-
વૈક્રિયા ચ, તત્ર ચલુ યા અસૌ ભવધારણીયા સા જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન
સપ્તધનૂં પિ તિસૌ રત્નયઃ, પટ્ચાઙ્ગુલાનિ, તત્ર ચલુ યાડસૌ ઉત્તરવૈક્રિયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુ-

(નેરહ્ય પંચિદિય વેડવિચસરીરસ્સ ણં મંતે ! કેમહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ળત્તા !) હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી અવગાહના કિતની કહી હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તર વેડવિચા ય) ભવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા) ઉનમેં જો ભવધારણીય હૈ (સા જહળ્ળેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહભાગં) વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ હૈ (ઉક્કોસેણં પંચધણુસયાઈ) ઉત્કૃષ્ટ પાંચ સૌ ધનુષ કી હૈ (તત્થ ણં જા સા ઉત્તર વેડવિચા) ઉનમેં જો ઉત્તર વૈક્રિય હૈ (સા જહળ્ળેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહભાગં) વહ :જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવેં ભાગ હૈ (ઉક્કોસેણં ધણુસહસ્સં) ઉત્કૃષ્ટ હજાર ધનુષ કી હૈ ।

(રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યા ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ળત્તા !) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારકોં કે શરીર કી અવગાહના કિતની વડી કહી હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિચા ય) ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર-ભવધારણીય ઓર ઉત્તર વૈક્રિય (તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા) ઉનમેં જો ભવધારણીય હૈ (સા

(નેરહ્ય પંચિદિય વેડવિચસરીરેણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ળત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિચા ય) ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા) તેમાં બે ભવધારણીય છે (સા જહળ્ળેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહભાગં) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતભાગ છે (ઉક્કોસેણં પંચ ધણુસયાઈ) ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષની છે (તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિચા) તેમાં બે ઉત્તરવૈક્રિય છે (સા જહળ્ળેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહભાગં) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતભાગ છે (ઉક્કોસેણં ધણુસહસ્સં) ઉત્કૃષ્ટ હજાર ધનુષ છે.

(રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહ્યા ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ળત્તા ?) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિચા ય) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની છે, તે આ

લસ્યાસંખ્યેયમાનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશધનૂંપિ સાર્દ્ધદ્વયં રત્નયઃ, શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! યાવત્, તત્ર સ્વલુ યાઽસૌ ભવધારણીયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશધનૂંપિ સાર્દ્ધદ્વયમ્ જઘન્યેન રત્નયઃ, શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! યાવત્, તત્ર સ્વલુ યાઽસૌ ભવધારણીયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશધનૂંપિ સાર્દ્ધદ્વયં રત્નયઃ, તત્ર સ્વલુ યાઽસૌ ઉત્તરવૈક્રિયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન એકત્રિશ્ચ ધનૂંપિ એકા ચ રત્નિઃ, વાલુકાપ્રમાયાઃ પૃચ્છા, ભવધારણીયા

જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ હૈ (ઉક્કોસેણં સત્તધનૂંં તિણિણ રચ્છનીઓ છચ્ચ અંગુલાહં) ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રીન હાથ ઓર છહ અંગુલ કી હૈ (તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિયા) ઉનમેં જો ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના હૈ (સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં) વહ જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ (ઉક્કોસેણં પળ્ણરસ ધનૂંં અહ્હાહજ્જાઓ રચ્છનીઓ) ઉત્કૃષ્ટ પન્દર ધનુષ અઢાઈ અંગુલ કી હૈ ।

(સકરપ્પમાણ પુચ્છા ?) શર્કરાપ્રમા સેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જાવ તત્થ ણં જાસા ભવધારણિજ્જા) યાવત્ ઉનમેં જો ભવધારણીય હૈ (સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ (ઉક્કોસેણં પળ્ણરસ ધનૂંં અહ્હાહજ્જાઓ રચ્છનીઓ) ઉત્કૃષ્ટ પન્દર ધનુષ ઓર અઢાઈ હાથ કી (તત્થ ણં જા સા ઉત્તર વેડવિયા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં) ઉસમેં જો ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના હૈ વહ જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ હૈ (ઉક્કોસેણં એકતીસં ધનૂંં એકા ચ રચ્છની) ઉત્કૃષ્ટ એકતીસ ધનુષ ઓર એક હાથ કી હૈ ।

(વાલુકાપ્રમાણ પુચ્છા ?) વાલુકા પ્રમા પૃથ્વી કે વિષય મેં પૃચ્છા ? (ભવ-

પ્રકારે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્જા) તેમા જે ભવધારણીય છે (સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતભાગ (ઉક્કોસેણં સત્ત ધનૂંં તિણિણ રચ્છનીઓ છચ્ચ અંગુલાહં) ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ આંગળની છે (તત્થ ણં જાસા ઉત્તરવેડવિયા) તેમાં ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે (સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતભાગ (ઉક્કોસેણં પળ્ણરસ ધનૂંં અહ્હાહજ્જાઓ રચ્છનીઓ) ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ અને અઠી અંગુલની છે.

(સકરપ્પમાણ પુચ્છા ?) શર્કરા પ્રમામાં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જાવ તત્થ ણં જાસા ભવધારણિજ્જા) યાવત્ તેમાં જે ભવધારણીય છે (સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં) તે અંગુલનો અસંખ્યાતભાગ (ઉક્કોસેણં પળ્ણરસ ધનૂંં અહ્હાહજ્જાઓ રચ્છનીઓ) ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ અને અઠી હાથની (તત્થ ણં જાસા ઉત્તરવેડવિયા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતભાગ છે (ઉક્કોસેણં એકતીસં ધનૂંં એકા ચ રચ્છની) ઉત્કૃષ્ટ એકતીસ ધનુષ અને એક હાથની છે.

(વાલુકાપ્રમાણ પુચ્છા) વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના વિષયમાં પૃચ્છા ? (ભવધારણિજ્જા એકતીસં

एकत्रिंशद् धनूंषि एका रत्निः, उत्तरवैक्रिया षट्षष्टिर्धनूंषि द्वे रत्नी, धूमप्रभाया भवधारणीया द्विषष्टिर्धनूंषि द्वे रत्नी, उत्तरवैक्रिया पञ्चविंशं धनुःशतम्, धूमप्रभाया भवधारणीया पञ्चविंशं धनुःशतम्, उत्तरवैक्रिया सार्द्धद्वे धनुःशते, तमायाः भवधारणीया सार्द्धद्वे धनुःशते, उत्तरवैक्रिया पञ्चधनुःशतानि, अधः सप्तम्याः भवधारणीया पञ्चधनुःशतानि, उत्तरवैक्रिया धनुःसहस्रम्, एवम् उत्कृष्टेन, जघन्येन भवधारणीया अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्तरवैक्रिया अङ्गुलस्य संख्येयभागम्, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महाकथा

धारणिज्जा एकतीसं धणूँ एका रयणी) भवधारणीय एकतीस धनुष और एक हाथ (उत्तर वेउविव्या छावट्टिं धणूँ दो रयणीओ) उत्तर वैक्रिय छयासठ धनुष और दो हाथ (पंकप्पभाए भवधारणिज्जा बावट्टिं धणूँ दो रयणीओ) पंकप्रभा में भवधारणीय के बासठ धनुष और दो हाथ की उत्तरवेउविव्या पणवीसं धणुसयं) उत्तर वैक्रिय एक सौ पच्चीस धनुष की (धूमप्पभाए भवधारणिज्जा पणवीसं धणुसयं) धूमप्रभा में भवधारणीय एक सौ पच्चीस धनुष (उत्तर वेउविव्या अड्डाइज्जाइं धणुसयाइं) उत्तर वैक्रिय अढाई सौ धनुष (तमाए भवधारणिज्जा अड्डाइज्जाइं धणुसयाइं) तमःप्रभा में अढाई सौ धनुष की (उत्तर वेउविव्या पंचधणुसयाइं) उत्तरवैक्रिय पांच सौ धनुष की (अहेसत्तमाए भवधारणिज्जा पंच धणुसयाइं) सातवीं पृथ्वी में भवधारणीय पांच सौ धनुष की (उत्तर वेउविव्या धणुसहस्सं) उत्तर वैक्रिय एक हजार धनुष की (एवं उक्कोसेणं) इस प्रकार उत्कृष्ट अवगाहना है (जहण्णेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य भवधारणीय अंगुल के असंख्यातवे भाग (उत्तर वेउविव्या अंगुलस्स संखेज्जइ भागं) उत्तर वैक्रिय की जघन्य अवगाहना अंगुल के संख्यातवे भाग)

धणूँ एकारयणी) भवधारणीय ओकतीस धनुष्य अने ओक हाथ (उत्तरवेउविव्या छावट्टिं धणूँ दो रयणीओ) उत्तरवैक्रिय छयासठ धनुष अने ओ हाथ.

(पंकप्पभाए भवधारणिज्जा बावट्टिं धणूँ दो रयणीओ) पंकप्रभा में भवधारणीय की आसठ धनुष अने ओ हाथ की (उत्तरवेउविव्या पणवीसं धणुसयं) उत्तरवैक्रिय ओकसो पचीस धनुष की

(धूमप्पभाए भवधारणिज्जा पणवीसं धणुसयं) धूमप्रभा में भवधारणीय ओकसो पचीस धनुष (उत्तरवेउविव्या अड्डाइज्जाइं धणुसयाइं) उत्तरवैक्रिय अढीसो धनुष (तमाए भवधारणिज्जा अड्डाइज्जाइं धणुसयाइं) तमःप्रभा में अढीसो धनुष की (उत्तरवेउविव्या पंच धणुसयाइं) उत्तरवैक्रिय पांचसो धनुष की (अहेसत्तमाए भवधारणिज्जा पंच धणुसयाइं) सातवीं पृथिवी में भवधारणीय पांचसो धनुष की (उत्तरवेउविव्या धणुसहस्सं) उत्तरवैक्रिय ओक हजार धनुष की (एवं उक्कोसेणं) ओ रीते उत्कृष्ट अवगाहना छे (जहण्णेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य भवधारणीय अंगुल के असंख्यातवे भाग (उत्तरवेउविव्या अंगुलस्स संखेज्जइभागं) उत्तरवैक्रिय की जघन्य अवगाहना अंगुल के संख्यातवे भाग.

શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? ગૌતમ ! જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમામ્, ઉત્કૃષ્ટેન યોજનશત-
પૃથક્ત્વમ્, મનુષ્યપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કિં મહાલયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ?
ગૌતમ ! જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં યોજનશતસહસ્ત્રમ્, અસુર-
કુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કિં મહાલયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ?
ગૌતમ ! અસુરકુમારાણાં દેવાનાં દ્વિવિધા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા, તદ્વથા-ભવધારણીયા

(તિરિક્ષજોણિય પંચિદિય વેડવિવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહાલિયા સરી-
રોગાહના પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયો કે વૈક્રિયશરીર કી
અવગાહના કિતની વડી હોતી હે ? (ગોયમા ! જહળ્લેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે આગ (ઉક્કોસેણં જોયણસયપુહુતં) ઉત્કૃષ્ટ
સૌ પૃથક્ત્વ યોજન કી (મળુસ્સ પંચિદિયવેડવિવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહા-
લિયા સરીરોગાહના પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી
અવગાહના કિતની વડી કહી હે ? (ગોયમા ! જહળ્લેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે આગ (ઉક્કોસેણં સાતિરેકં જોઅણસ-
યસહસ્સં) ઉત્કૃષ્ટ કુલ્લ અધિક એક લાસ યોજન (અસુરકુમારભવનવાસિ દેવ
પંચિદિય વેડવિવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા !) હે
ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી અવગાહના
કિતની વડી કહી હે ? (ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહા સરીરોગાહના
પળ્લતા ?) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોં કી શરીરાવગાહના દો પ્રકાર કી કહી
હે (તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિવિયાય) વહ હસ પ્રકાર-ભવધારણીય

(તિરિક્ષજોણિય પંચિદિય વેડવિવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા ?)
હે ભગવન્ ! તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયેના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી હોય છે ?
(ગોયમા ! જહળ્લેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમોભાગ (ઉક્કોસેણં જોયણ સયપુહુતં) ઉત્કૃષ્ટ સૌ પૃથક્ત્વ યોજનની.

(મળુસ્સ પંચિદિય વેડવિવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા ?) હે
ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ? (ગોયમા !
જહળ્લેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમોભાગ (ઉક્કોસેણં
સાતિરેક જોયણસયસહસ્સં) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક એકલાખ યોજન.

(અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવપંચિદિય વેડવિવિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરો-
ગાહના પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની
અવગાહના કેટલી મોટી છે ? (ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહા સરીરોગાહના પળ્લતા)
હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોની શરીરાવગાહના બે પ્રકારની કહી છે (તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા
ય ઉત્તરવેડવિવિયાય) તે આ પ્રકારે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થણં જા સા ભવધાર-

ચોત્તરવૈક્રિયા ચ, તત્ર ચલુ યાડસૌ ભવધારણીયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્,
 ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તરત્નયઃ, તત્ર ચલુ યાડસૌ ઉત્તરવૈક્રિયા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમ્,
 ઉત્કૃષ્ટેન યોજનશતસહસ્રમ્, एवं यावद् स्तनितकुमाराणाम्, एवमौघिकानां वानव्यन्तराणाम्,
 एवं ज्योतिष्काणामपि, सौधर्मेष्टानदेवानाम् एवञ्चैव, उत्तरवैक્રिया यावद् अच्युतकल्पः,
 नवरं सनत्कुसरे भवधारणीया जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन पद्मरत्नयः,
 एवं माहेन्द्रेऽपि, ब्रह्मलोकलान्तकेषु पञ्चरत्नयः, महाशुकसहस्रारयोश्चतस्रो रत्नयः, आनत-

और उत्तर वैक्रिय (तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा) उन में जो भवधारणीय है
 (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) वह जघन्य से अंगुल के असंख्यातवां
 भाग एवं (उक्कोसेणं सत्त रयणीओ) उत्कृष्ट सात हाथ (तत्थ णं जा सा
 उत्तर वेउच्चिया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइ भागं) उनमें जो उत्तर
 वैक्रिय है वह जघन्य अंगुल के संख्यात वे भाग (उक्कोसेणं जोयणस-
 यसहस्सं) उत्कृष्ट एक लाख योजन (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार
 यावत् स्तनितकुमारों की (एवं ओहियाणं वानसंतराणं) इसी प्रकार समुच्चय
 वानव्यन्तरों की (एवं जोइसियाण वि) इसी प्रकार ज्योतिष्कों की (सोहमी-
 साणदेवाणं एवं चेव) सौधर्म, ईशान देवों की इसी प्रकार (उत्तर वेउच्चिया)
 उत्तरवैक्रिय की अवगाहना (जाव अचुओ कप्पो) यावत् अच्युत कल्प (नवरं)
 विशेष (सणकुमार भवधारणिज्जा जहण्णे णं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं)
 सनत्कुमार कल्प में भवधारणीय-अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवे
 भाग (उक्कोसेणं छ रयणीओ) उत्कृष्ट छह हाथ (एवं माहिंदे वि) इसी प्रकार
 माहेन्द्र कल्प में भी (बंभलोय लंतगेसु पंचरयणीओ) ब्रह्मलोक लान्तक में पांच
 हाथ (महासुक्कसहस्सारेसु चत्तारी रयणीओ) महाशुक सहस्रार कल्प में चार हाथ

णिज्जा) તેમાં જે ભવધારણીય છે (સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં) તે જઘન્ય
 અંગુલને. અમ અયાતમેભાગ (ઉક્કોસેણં સત્તરયણીઓ) ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ (તત્થણં જા સા
 ઉત્તરવેઉચ્ચિયા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જઇભાગં) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય છે તે જઘન્ય
 અંગુલને. સંખ્યાતમેભાગ (ઉક્કોસેણં જોયણસયસહસ્સં) ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજન (એવં
 જાવ થણિયકુમારાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારોની (એવં ઓહિયાણં વાણમંતરાણં)
 એજ પ્રકારે સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોની અવગાહના કહી છે. (એવં જોઈસિયાણ વિ) એજ
 પ્રકારે જ્યોતિષકોની (સોહમ્મીસાણદેવાણં એવં ચેવ) સૌધર્મ, ઇશાન દેવોની એજ પ્રકારે
 (ઉત્તરવેઉચ્ચિયા) ઉત્તરવૈક્રિયની અવગાહના (જાવ અચ્ચુઓ કપ્પો) યાવત્ અચ્યુતકલ્પ (નવરં)
 વિશેષ (સણકુમારે ભવધારણિજ્જા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં) સનત્કુમાર કલ્પમાં
 ભવધારણીય-અવગાહના જઘન્ય અંગુલને. અસંખ્યાતમેભાગ (ઉક્કોસેણં છ રયણીઓ)
 ઉત્કૃષ્ટ છ હાથ (એવં મ.હિંદે વિ) એજ પ્રકારે માહેન્દ્રકલ્પમાં પણ (બંભલોય લંતગેસુ પંચ
 રયણીઓ) બ્રહ્મલોક લાન્તકમાં પાંચ હાથ (મહાસુક્ક સહસ્સારેસુ ચત્તારિ રયણીઓ) મહાશુક

प्राणतारणाच्युतेषु तिस्रो रत्नयः, ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरावगाहना किं महालया प्रज्ञप्ता ? गौतम ! ग्रैवेयकदेवानाम् एका अवधारणीया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन द्वे रत्नी, एवम्-अनुत्तरोपपातिकदेवानामपि, नवरम् एका रत्निः ॥ सू० ६ ॥

टीका-पूर्व वैक्रियशरीराणां संस्थानानि प्ररूपितानि, सम्प्रति तेषामेव शरीराणामवगाहना परिमाणं प्ररूपयितुमाह-‘वेउव्वियसरीरसस्स णं भंते ! के महालिया सरीरावगाहना पणत्ता ?’ हे भदन्त ! वैक्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं साति-

(आणयपाणय आरणच्चुएसु तिणिण रयणीओ) आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्प से तीन हाथ (गेवेज्जगकप्पातीय वेआणिय देव पंचिंदिय वेउव्विय सरीरए किं महालए पणत्ते ?) ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर कितना बड़ा कहा है ? (गोयमा ! गेवेज्जगदेवाणं एगा अवधारणिज्जा सरीरावगाहना पणत्ता) हे गौतम ! ग्रैवेयक देवों की एक अवधारणीय शरीरावगाहना कही है (सा जहण्णेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं) वह जघन्य अङ्गुल के असंख्यातवें भाग की (उक्कोसेणं दो रयणी) उत्कृष्ट दो हाथ की होती है (एवं अणुत्तरोववाइय देवाण वि) इसी प्रकार अनुत्तरोपपातिक देवों की भी (नवरं एका रयणी) विशेषता यह है कि वह एक हाथ की होती है ॥ सू० ६ ॥

टीकार्थ-पहले वैक्रिय शरीर के संस्थान का प्ररूपण किया गया है, अब वैक्रिय शरीर को अवगाहना के प्रमाण की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बड़ी कही गई है ?

सहस्रारक्षपमां चार हाथ (आणय पाणय आरण अच्चुएसु तिणिण रयणीओ) आनत-प्राणत, आरण अने अच्युतक्षपमां त्रय हाथ (गेवेज्जगकप्पातीयवेआणियदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरए किं महालये पणत्ते ?) ग्रैवेयककल्पातीत वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीर केट्ठुं भोटुं छे ? (गोयमा ! गेवेज्जग देवाणं एगा अवधारणिज्जा सरीरावगाहना पणत्ता) हे गौतम ! ग्रैवेयक देवानी ओक अवधारणीय शरीरावगाहना कही छे (जहण्णेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं) ते जघन्य अङ्गुलना अमंख्यातमालागनी (उक्कोसेणं दो रयणी) उत्कृष्ट दो हाथनी होय छे (एवं अणुत्तरोववाइय देवाण वि) ओज प्रकारे अनुत्तरोपपातिक देवानी पण (नवरं एका रयणी) विशेषता ओ छे के ओक हाथनी होय छे.

टीकार्थ-पड़ेलां वैक्रियशरीरना संस्थाननुं प्ररूपणु करायुं छे, हवे वैक्रियशरीरनी अवगाहनाना प्रमाणुनी प्ररूपणु कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैक्रियशरीरनी अवगाहना केटली कहेली छे ?

રેગં જોયણસયસદ્દસં' જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેન :તુ સાતિરેકં યોજ-
નશતસદ્દસં સમુચ્ચયવૈક્રિયશરીરસ્ય શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા, તત્ર નૈરથિકાદીનાં ભવધારણીયસ્ય
વૈક્રિયસ્યાપર્યાપ્તાવસ્થાયાં શરીરાવગાહના જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગં વાયુકાયિકસ્ય વા
અવસેયા, દેવાનામુત્તરવૈક્રિયસ્ય મનુષ્યાણાં વા શરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં યોજનશત-
સદ્દસમવસેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'પાઉકાઙ્યેયર્ગિન્દ્રિયસરીરસ્ત ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરો-
ગાહના પળ્લતા ?' હે મદન્ત ! વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયશરીરસ્ય સ્વલ્પ કિં મહાલયા—કિયદ્વિસ્તારા-
શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? મગશનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જઘ્ણેણં અંગુલસ્ત અસંખેજ્જટમાગં,
'ઉકોસેણ વિ અંગુલસ્ત અસંખેજ્જટમાગં' જઘન્યેન અંગુલસ્યા સંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેનાપિ
અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાત્રમેવ વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરાવગાહના અવસેયા, ઇયત્પ્રમાણ-
વિકુર્વણાયામેવ તસ્ય શક્તિસંભવાત્ વાયુકાયિકાતિરિક્તસ્થૈકેન્દ્રિયસ્ય વૈક્રિયલબ્ધ્યસંભવાત્ ।

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય વૈક્રિય શરીર કી અવગાહના જઘન્ય અંગુલ
કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક એક લાખ યોજન કી કહી
ગઈ હૈ । નારક આદિ જીવોં કે ભવધારણીય વૈક્રિય શરીર કી અવગાહના અવ-
ર્યાપ્ત અવસ્થા મેં જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હોતી હૈ । અથવા યહ
અવગાહના વાયુકાય કી સમજ્ઞની ચાહિયે । મનુષ્યોં કે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર કી
અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક એકલાખ યોજન કી હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી અવગા-
હના કિતની હોતી હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ
મી અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ માત્ર કી હી વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર
કી અવગાહના કહી ગઈ હૈ । ઉસમેં હતની હી વિક્રિયા કરવે કી શક્તિ હોતી હૈ ।
વાયુકાયિક કે અતિરિક્ત અન્ય કિસી એકેન્દ્રિય મેં વિક્રિયાલબ્ધિ હોતી નહીં હૈ ।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક એકલાખ યોજનની કહેલી છે. નારક આદિ
જીવોનાં ભવધારણીય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જઘન્ય અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. અથવા આ અવગાહના વાયુકાયની સમજ્ઞની જોઈએ.
મનુષ્યોના ઉત્તરવૈક્રિયશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક એકલાખ યોજનની હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના
કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પણ
અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રની જ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના
કહેલી છે. તેમાં એટલી જ વિક્રિયા કરવાની શક્તિ હોય છે. વાયુકાયિકથી અતિરિક્ત
અન્ય કોઈ એકેન્દ્રિયમાં વિક્રિયા લબ્ધિ નથી હોતી.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિયપંચિદિય વેઽન્વિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લતા ?’ હે મરુન્ત ! નૈરિયકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય ચલુ કિં મહાલયા-કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા ? મગચાનાહ-‘ગોયસા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્લતા’ નૈરિયકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય દ્વિવિધા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા, ‘તં જહા-મવધારણિજ્ઞાય ઉત્તરવેઽન્વિયાય’ તદ્યથા-મવધારણીયા ચ, ઉત્તરવૈક્રિયા ચ ‘તત્થ ણં જા સા મવધારણિજ્ઞા સા જહ-ળ્લેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેણં પંચધણુસયાઈ’ તત્ર ચલુ-મવધારણીયોત્તરવૈક્રિયા-મધ્યે યાઽસૌ મવધારણીયા નૈરિયકવૈક્રિયશરીરાવગાહના મવતિ સા જઘન્યેન અહ્ગુલસ્યા-સંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કુષ્ટેન પચ્ચધણુઃશતાનિ યાવદવસેયા, તત્ર મવો ધાર્યતે યથા સા મવધાર-ણીયા શરીરાવગાહના વ્યપદિચ્ચતે, ‘તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેઽન્વિયા સા જહળ્લેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેણં ધણુસહસ્સં’ તત્ર ચલુ-મવધારણીયોત્તરવૈક્રિયા મધ્યે યાઽસૌ ઉત્તર-વૈક્રિયા નૈરિયકવૈક્રિયશરીરાવગાહના મવતિ સા જઘન્યેન અહ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કુષ્ટેન ધણુઃસહસ્સમ્ અવસેયા, તત્ર સપ્તમનરકપૃથિવ્યપેક્ષયા મવધારણીયાશરીરાવગાહના પચ્ચ-ધણુઃશતાનિ, ઉત્તરવૈક્રિયા ચ શરીરાવગાહના ધણુઃસહસ્સમવગન્તવ્યા તદન્યામ્ નરકપૃથિવીસુ

ગૌતમસ્વામી-હે અગચન્ ! નારક પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી અવગાહના કિતની હોતી હૈ ?

મગચાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી અવગાહના દો પ્રકાર કી કહી હૈ-મવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય । હનમેં જો મવધારણીય હૈ, વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાત વે માગ માત્ર કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કુષ્ટ પાંચસૌ ધણુષ કી હોતી હૈ । જિલ કે દ્વારા મવ ધારણ ક્રિયા જાતા હૈ યા જો અવગાહના જીવનપર્યન્ત કાયમ રહને વાલી હો, વહ મવધારણીય કહલાતી હૈ । ઓર જો ઉત્તર વૈક્રિય નારક કી વૈક્રિય અવગાહના હૈ, વહ જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવેં માગ માત્ર કી તથા ઉત્કુષ્ટ ઇક હજાર ધણુષ કી સમજ્ઞની ચાહિય । સ્થાનવીં નરક ભૂમિ કી અપેક્ષા સે મવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચસૌ ધણુષ કી હૈ ઓર ઉત્તરવૈક્રિય

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના બે પ્રકારની કહેલી છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાં બે ભવધારણીય છે, તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ માત્રની હોય છે અને ઉત્કુષ્ટ પાંચસો ધણુષની હોય છે. બેના દ્વારા ભવધારણ કરાય છે અગર બે અવગાહના જીવનપર્યન્ત કાયમ રહેનારી હોય તે ભવધારણીય કહેવાય છે. અને બે ઉત્તરવૈક્રિય નારકની વૈક્રિય અવગાહના છે, તે જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમાભાગ માત્રની તથા ઉત્કુષ્ટ એક હજાર ધણુષની સમજ્ઞની ભેદબે સાતમી નારક ભૂમિની અપેક્ષાએ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચસો ધણુષની છે અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના એક હજાર ધણુષની જાણવી ભેદબે. કેમકે અન્ય ભૂમિઓમાં ઉક્તપ્રમાણુવાળી, ભવધારણીય અગર ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના નો અસંભવ છે, હવે પ્રત્યેક નારક

ઉક્તપ્રમાણાયા ભવધારણીયાયાઃ, ઉત્તરવૈક્રિયાયા વા શરીરાવગાહનાયા અસંભવાત્, અથ પ્રતિ-
નરકપૃથિવ્યપેક્ષયા શરીરાવગાહનાપરિમાણં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘રચણપ્પમાણુદ્ધવિનેરહ્યાણં મંતે !
કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લન્તા ?’ હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાણાં કિં મહાલયા-
કિયદ્ વિસ્તારા વૈક્રિયશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞાસા ? યગદાનાહ—‘ગોયયા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા
પળ્લન્તા’ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકવૈક્રિયશરીરાવગાહના દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાસા, ‘તં જહા—ભવધારણિજ્ઞા
ય ઉત્તરવેડવિયાય’ તથા—ભવધારણીયા ચ, ઉત્તરવૈક્રિયા ચ ‘તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા
સા જહેળ્લેણં અંગુલસ્સ અસંખ્ખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેણં સત્તધણૂં તિણિણ રચણીઓ છ્ચ અંગુલાઈં’
તત્ર ચલુ—ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયામધ્યે યાડસો ભવધારણીયા વૈક્રિયશરીરાવગાહના ભવતિ,
સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કુષ્ટેન સપ્તધનૂંપિ તિસો રત્નયઃ—વદ્ધમુષ્ટિત્રયો
હસ્તાઃ, ષટ્ચાઙ્ગુલાનિ યાવદ્ અવગન્તવ્યા, તત્ર અઙ્ગુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણત્વમ્ ઉત્પત્તિ-
પ્રથમસમયેડવસેયમ્, ઉત્કુષ્ટેન સપ્તધનૂંપિ વદ્ધમુષ્ટિત્રયો હસ્તાઃ ષડઙ્ગુલાનિ ચ શરીરાવ-
ગાહના પર્યાપ્તાવસ્થાપેક્ષયા ત્રયોદશે પ્રસ્તટેડવગન્તવ્યા, તતઃ પ્રાક્તનેષુ ચ પ્રસ્તટેષુ વક્ષ્ય-

શરીરાવગાહના એક હજાર ધનુષ કી જાનની જાહિયે ક્યોકિ અન્ય ભૂમિયોં મેં
ઉક્ત પ્રમાણ વાલી ભવધારણીય યા ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના કા અસંભવ હૈ ।

અવ પ્રત્યેક નરકભૂમિ મેં અવગાહના કા પ્રમાણ પ્રરૂપિત કર તે હેં

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી અવગાહના કિતની
વડી કહી હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી શરીરાવગાહના દો
પ્રકાર કી કહી હૈ—ભવધારણીય ઔર ઉત્તરવૈક્રિય । ઇન દોનોં લેં લે જો ભવધા-
રણીય વૈક્રિય શરીર કી અવગાહના હૈ, વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ
કી હેં ઔર ઉત્કુષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રીન હાથ ઔર છહ અંગુલ કી હોતી હૈ । અંગુલ
કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી જો અવગાહના હૈ વહ ઉત્પત્તિ કે પ્રથમ સમય મેં હોતી
હૈ । ઉત્કુષ્ટ અવગાહના જો સાત ધનુષ, ત્રીન હાથ ઔર છહ અંગુલ કી વતલાઈ
ગઈ હૈ વહ પર્યાપ્ત અવસ્થા કી અપેક્ષા લે તેરહવેં પાથડે મેં સમજની જાહિયે ।

ભૂમિમા અવગાહનાતું પ્રમાણુ પ્રરૂપિત કરે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા નામની પહેલી પૃથ્વીના નારકોની શરીરાવગાહના બે
પ્રકારની કહી છે—ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય આ બન્નેમાંથી બે ભવધારણીય વૈક્રિયશરીરની
અવગાહના છે, તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે અને ઉત્કુષ્ટ સાત ધનુષ
ત્રણ હાથ અને છ આંગળની હોય છે. અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની બે અવગાહના છે
તે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં હોય છે. ઉત્કુષ્ટ અવગાહના બે સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ,
અને છ આંગળની બતાવેલી છે, તે પર્યાપ્ત અવસ્થાની અપેક્ષાથી તેરમા પાથડામાં
સમજવી જોઈએ. તેનાથી પહેલાના પાથડામાં અસંખ્યથી થોડી થોડી અવગાહના હોય છે.

માણરીત્યા સ્તોકા સ્તોકતરા ચૈ૧ વૈક્રિયશરીરાવગાહના ભવતિ, તથાહિ-રત્નપ્રમાયાઃ પ્રથમ-પ્રસ્તટે ત્રયોદશ્તાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન શરીરપ્રમાણા, દ્વિતીયેપ્રસ્તટે એકં ધનુઃ, એકોદશ્તઃ, સાર્દ્ધાષ્ટૌ ચાઙ્ગુલાનિ, તૃતીયે પ્રસ્તટે એકં ધનુઃ, ત્રયો દશ્તાઃ, સપ્તદશચાઙ્ગુલાનિ, ચતુર્થે પ્રસ્તટે દ્વે ધનુષી, દ્વૌ દશ્તૌ, સાર્દ્ધૈકશ્ચાઙ્ગુલમ્, પશ્ચમે પ્રસ્તટે ત્રીણિ ધનૂંપિ દશાઙ્ગુલાનિ, પષ્ઠે પ્રસ્તટે ત્રીણિ ધનૂંપિ દ્વૌદશ્તૌ સાર્દ્ધાષ્ટાદશચાઙ્ગુલાનિ, સપ્તમે પ્રસ્તટે ચત્વારિ ધનૂંપિ એકો દશ્તઃ, અઙ્ગુલત્રયશ્ચ, અષ્ટમે પ્રસ્તટે ચત્વારિ ધનૂંપિ ત્રયોદશ્તાઃ સાર્દ્ધૈકાદશચાઙ્ગુલાનિ, નવમે પ્રસ્તટે પશ્ચધનૂંપિ એકો દશ્તો વિંશતિશ્ચાઙ્ગુલાનિ, દશમે પ્રસ્તટે ષડ્ધનૂંપિ સાર્દ્ધૈકચત્વારિ ચાઙ્ગુલાનિ, એકાદશે પ્રસ્તટે ષહધનૂંપિ દ્વૌ દશ્તૌ ત્રયોદશચાઙ્ગુલાનિ, દ્વાદશે પ્રસ્તટે સપ્તધનૂંપિ સાર્દ્ધૈકવિંશતિશ્ચાઙ્ગુલાનિ, ત્રયોદશે પ્રસ્તટે તુ પૂર્વોક્તપ્રમાણૈવ શરીરાવગાહના અવગન્તવ્યા, તથા ચ-‘રયણાણ પદમપયરે હત્યતિયં દેહઉસસત્રો મણિઓ । છપ્પન્નંગુલસહ્યાપયરે પયરે હવહ્નુડી’ ॥૧॥ રત્નાયાઃ પ્રથમે પ્રતરે હસ્તત્રયં દેહોચ્છ્રયો મણિતઃ । ષટ્પશ્ચાદશઙ્ગુલાનિ

હસસે પહેલે કે પથડોં મેં અનુક્રમ સે થોડી-થોડી અવગાહના હોતી હૈ । વહ હસ પ્રકાર હૈ-રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે પહેલે પાથડે મેં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રીન હાથ કી, દૂસરે પાથડે મેં એક ધનુષ એક હાથ ઓર સાઠે આઠ અંગુલ કી, ત્રીસરે પાથડે મેં એક ધનુષ, ત્રીન હાથ ઓર સત્તરહ અંગુલ કી, ચૌથે પાથડે મેં દો ધનુષ, દો હાથ ઓર ડેહ અંગુલ કી, પાંચવેં પાથડે મેં ત્રીન ધનુષ ઓર દશ અંગુલ કી, છઠે પાથડે મેં ત્રીન ધનુષ દો હાથ ઓર સાઠે અઠારહ અંગુલ કી, સાતવેં પાથડે મેં ચાર ધનુષ, એક હાથ ઓર ત્રીન અંગુલ કી, આઠવેં પાથડે મેં ચાર ધનુષ, ત્રીન હાથ તથા સાઠે ગ્યારહ અંગુલ કી નૌવેં પાથડે મેં પાંચ ધનુષ, એક હાથ ઓર વીસ અંગુલ કી, દશવે પાથડે મેં છહ ધનુષ, સાઠે ચાર અંગુલ કી, ગ્યારહ વેં પાથડે મેં છહ ધનુષ, દો હાથ ઓર તેરહ અંગુલ કી, બારહવેં પાથડે મેં સાત ધનુષ ઓર સાઠે હકીસ અંગુલ કી તથા તેરહવે પાથડે મેં પૂર્વોક્ત શરીરાવગાહના હોતી હૈ ।

તે આ પ્રકારે છે-રત્નપ્રમા પૃથ્વીના પડેલા પાથડામાં ઉકૃષ્ટ અવગાહના ત્રણહાથની, ખીલ પાથડામાં એક ધનુષ, એક હાથ અને સાડાઆઠ અંગુલની, ત્રીજા પાથડામાં એક ધનુષ ત્રણહાથ, અને સત્તર અંગુલની, ચોથા પાથડામાં બે ધનુષ, બે હાથ, અને દોઢ ધનુષ ત્રણહાથ, આંગળની, પાંચમા પાથડામાં ત્રણ ધનુષ અને દશ આંગળની, છઠા પાથડામાં ત્રણ ધનુષ, આંગળની, આઠમા પાથડામાં ચાર ધનુષ, ત્રણ હાથ તથા સાડા અગીયાર અંગુલની, નવમા પાથડામાં પાંચ ધનુષ, એક હાથ અને વીસ અંગુલની, દશમા પાથડામાં છ ધનુષ, બે હાથ અને સાડાચાર અંગુલની, અગીયારમા પાથડામાં છ ધનુષ, બે હાથ અને તેર આંગળની, બારમા પાથડામાં સાત ધનુષ અને સાડી એકવીસ અંગુલની તથા તેરમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત શરીરાવગાહના હોય છે. કહ્યું પણ છે-

સાર્ધાનિ પ્રતરે પ્રતરે ભવતિ વૃદ્ધિઃ ॥૧॥ ઇતિરીત્યા રત્નપ્રભાયાઃ પ્રથમ પ્રસ્તટે પ્રતિપાદિતસ્ય હસ્તત્રયપરિમિતસ્ય વૈક્રિયશરીરાવગાહનાપરિમાણસ્યોરિ પ્રસ્તટક્રમેણ સાર્દ્ધપદ્મપદ્મશ્ચાશ્વદ્અંગુલ-પ્રક્ષેપેણ પ્રસ્તટેષુ પ્રાગુક્તવૈક્રિયશરીરાવગાહનાપરિમાણલાભો ભવતીતિ ભાવઃ, 'તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેઉવ્વિયા સા જહ્વણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જઇમાગં, ઉક્કોસેણં પળગરસ ધણંસિ અહ્હાઇ જ્ઞાઓ રયણીઓ' તત્ર સ્વલુ-ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયામધ્યે યાડસો ઉત્તરવૈક્રિયા રત્નપ્રભાપૃથિવી-નૈરયિકવૈક્રિયશરીરાવગાહના ભવતિ સા જઘન્યેન અહ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કુપ્ટેન પશ્ચદશધનૂંપિ સાર્દ્ધ દ્વે રત્ની અવગન્તવ્યા, તથા ચ જઘન્યેતાપિ અહ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગ માત્રમેવ ભવતિ નતુ અસંખ્યેયમાગમાત્રમ્, પ્રથમસમયેડરિ તસ્યા વૈક્રિયશરીરાવગાહનાયા અહ્ગુલસંખ્યેયમાગપ્રસાગાયા એવ સદ્ભાવાત્, તથાચોક્તમન્યત્રાપિ-“ઉત્તરવૈક્રિયાતુ તથાવિધ-પ્રયત્નભાવાદાદ્યસમયેડપ્યહ્ગુલસંખ્યેયમાગમાત્રૈવ” ઇતિ, ઉત્કુપ્ટેન પશ્ચદશ ધનૂંપિ સાર્દ્ધ-

કહાં મી હૈ- રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે પ્રથમ પાથડે મેં ત્રીન હાથ કી શરીર કી ઉંચાઈ કહી હૈ । ફિર પ્રત્યેક પાથડે મેં સાઢે છપ્પન અંગુલ ઉંચાઈ વધતી જાતી હૈ ॥૧॥

હસ પ્રકાર રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે પ્રથમ પાથડે મેં કહી હુઈ ત્રીન હાથ કી વૈક્રિય શરીરાવગાહના કે પરિમાણ મેં સાઢે છપ્પન અંગુલ આગે મિલાને સે પૂર્વોક્ત તેરહોં પાથડોં કી અવગાહના નિકલ આતી હૈ !

રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવેં માગ કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ પન્દર ધનુષ આઠારહ હાથ કી હોતી હૈ । યહાં યહ ધ્યાન રખના હૈ કિ ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવેં માગ કી હોતી હૈ અસંખ્યાતવેં માગ કી નહીં હોતી, ક્યોંકિ ઉત્પત્તિ કે પ્રથમ સમય મેં મી ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના અંગુલ કે સંખ્યાતવેં માગ કી હી પાઈ જાતી હૈ । અન્યત્ર મી કહાં હૈ-ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના વિશિષ્ટ પ્રયત્ન કરને સે પ્રથમ સમય મેં મી અંગુલ કે સંખ્યાતવેં માગ માત્ર હી હોતી હૈ ।

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં ત્રણ હાથની શરીરની ઊંચાઈ કહી છે. પછી પ્રત્યેક પાથડામાં સાડા છપ્પન અંગુલની ઊંચાઈ વધતી જાય છે. ॥૧॥

એ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં કહેલ ત્રણ હાથની વૈક્રિયશરીરાવગાહનાના પરિમાણમા સાડા છપ્પન આંગળ આગળ આગળ આગળ જોડવાથી પૂર્વોક્ત તેરે પાથડાની અવગાહના નિકળી આવે છે.

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ તથા અઠી હાથની હોય છે. આડીં એ ધ્યાન રાખવું કે ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, અસંખ્યાતમા ભાગની નથી હોતી, કેમકે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં પણ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની જ મળી આવે છે. અન્યત્ર કહેલું છે કે-

દ્વયહસ્તપ્રમાણા ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના તુ ત્રયોદશે પ્રસ્તટેઽવગન્તવ્યા તદિતરેષુ પ્રસ્તટેષુ પ્રાગુક્તભવધારણીયપરિમાણાપેક્ષ્યા દ્વિગુણા અવસાતવ્યા ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સર્કરાપ્રમાણ પુચ્છા’ શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાણાં કિં મહાલયા વૈક્રિયશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतमा !’ हे गौतम ! ‘जाव’ यावत्-शर्कराप्रमापृथिवीनैरयिकाणां भवधारणीया, उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञा ‘तत्थणं जा सा भवचारणिज्जा सा जहण्णे णं अंगुलस्स असंख्वेज्जइभागं, उक्कोसेणं पण्णरसधणूं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ’ तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्ये याऽसौ भवधारणीया वૈક્રિયશરીરાવગાહના ભવતિ સા જઘન્યેન અડ્ડગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશધનૂંષિ અર્દ્ધતૃતીયા રત્નયઃ-સાર્દ્ધે દ્વેરત્ની અવસેષા, તથા ચોત્કૃષ્ટેન પૂર્વોક્તમ્-ભવધારણીયવૈક્રિયશરીરાવગાહનાપરિમાણમે-કાદશપ્રસ્તટાપેક્ષ્યાઽસેયમ્, તદન્યેષુ પ્રસ્તટેષુ તથાવિધાવગાહનાપરિમાણાસંમત્રાત્, તથાદિ-શર્કરાપ્રમાયાઃ પ્રથમે પ્રસ્તટે સપ્તધનૂંષિ હસ્તત્રયમ્ પટ્વાઙ્ગુલાનિ, દ્વિતીયે પ્રસ્તટે અષ્ટૌ

ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈક્રિયશરીરાવગાહના તેરહવે પાથડે મેં પાઈ જાતી હૈ । અન્ય પાથડો મેં પૂર્વોક્ત ભવધારણીય અવગાહના કે પરિમાણ સે દુગુની અવગાહના સમજની ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી વૈક્રિયશરીર કી અવગાહના કિતની વડી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી અવગાહના બી દો પ્રકાર કી હૈ-ભવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય । इन दोनों में से भवधारणीय अवगाहना है, वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवे भाग की है और उत्कृष्ट पन्द्रह धनुष तथा अठ्ठाई हाथ की समझनी चाहिए । यह उत्कृष्ट अवगाहना का परिमाण ग्यारहवें पाथडे की अपेक्षा से समझना चाहिए । अन्य पाथडों में इतनी अवगा-

ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના વિશિષ્ટ પ્રયત્ન કરવાથી પ્રથમ સમયમાં પણ અંગુલના સંખ્યાતમાભાગ માત્રની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના તેરમા પાથડામા મળી આવે છે બીજા પાથડાઓમાં પૂર્વોક્ત ભવધારણીય અવગાહનાના પરિણામથી બમણી અવગાહના સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની અવગાહના પણ બે પ્રકારની છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય એ બન્નેમાંથી ભવધારણીય અવગાહના છે. તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ તથા અઠી હાથની સમજવી જોઈએ. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું પરિમાણ અગીયારમા પાથડાની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. અન્ય પાથડાઓમાં એટલી અવગાહના હોવાનો સંભવ નથી.

એ પ્રકારે શર્કરાપ્રમાના પ્રથમ પ્રસ્તર (પાથડા)માં સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ

ધનૂંપિ હસ્તદ્વયં નવચાઙ્ગુલાનિ, તૃતીયે પ્રસ્તટે નવધનૂંપિ એકો હસ્તઃ દ્વાદશ ચાઙ્ગુલાનિ, ચતુર્થે પ્રસ્તટે દશ ધનૂંપિ, પશ્ચદશાઙ્ગુલાનિ, પશ્ચમે પ્રસ્તટે દશધનૂંપિ હસ્તત્રયમ્ અષ્ટાદશાઙ્ગુલાનિ, ષષ્ઠે પ્રસ્તટે ષ્કાદશ ધનૂંપિ દ્વૌ હસ્તૌ એકવિંશતિરઙ્ગુલાનિ, સપ્તમે પ્રસ્તટે દ્વાદશ ધનૂંપિ હસ્તદ્વયમ્, અષ્ટમે પ્રસ્તટે ત્રયોદશ ધનૂંપિ એકો હસ્તઃ ત્રીણિ ચાઙ્ગુલાનિ, નવમે પ્રસ્તટે ચતુર્દશ ધનૂંપિ પદ્મચાઙ્ગુલાનિ, દશમે પ્રસ્તટે ચતુર્દશ ધનૂંપિ હસ્તત્રયમ્, નવચાઙ્ગુલાનિ, એકાદશે પ્રસ્તટેતુ યથોક્તં તથાવિધશરીરાવગાહનાપરિમાણમવસેયમ્, તથા ચ પ્રથમે પ્રસ્તટે પ્રતિપાદિતસ્ય પરિમાણસ્યોપરિ પ્રસ્તટક્રમેણ હસ્તત્રયમઙ્ગુલિત્રયશ્ચ પ્રક્ષેપવ્યમ્, તસ્માત્ પૂર્વોક્તં પ્રસ્તટેષુ પરિમાણં ભવતિ, તથાચોક્તમ્—‘સો ચેદ ય વીયાણ પદમે પયરંમિ હોઽ ઉસ્સેહો । હસ્થતિય તિન્નિઅંગુલ પયરે પયરે ય ગુહીણ ॥૧॥ એકારસમે પયરે પળ્ળરસ ધણૂણિ રયણીઓ । વારસ ય અંગુલાઈં દેહપમાણં તુ વિન્નેયં ॥૨॥’ સ ચૈવ ચ દ્વિતીયસ્યાં પ્રથમે પ્રસ્તટે ભવતિ ઉત્સેધઃ । હસ્તત્રિકં ત્રીણિ અઙ્ગુલાનિ પ્રસ્તટે પ્રસ્તટે ચ વૃદ્ધ્યા ॥૧॥ એકાદશે પ્રસ્તટે

હના હોના સંભવ નહીં હૈ । હસ પ્રકાર શર્કરાપ્રમા કે પ્રથમ પ્રસ્તર ‘પાથડે’ મેં સાત ધનુષ, ત્રીન હાથ ઓર છહ અંગુલ કો, દૂસરે પાથડે મેં આઠ ધનુષ, દો હાથ ઓર નૌ અંગુલ કો ત્રીસરે પાથડે મેં નૌ ધનુષ, એક હાથ ઓર બારહ અંગુલ કો, ચૌથે પાથડે મેં દશ ધનુષ, પન્દ્રહ અંગુલ કો, પાંચવેં પાથડે મેં દશ ધનુષ, ત્રીન હાથ ઓર અઠારહ અંગુલ કો, છઠે પાથડે મેં ગ્યારહ ધનુષ, દો હાથ ઓર ફક્કીસ અંગુલ કો, સાતવેં પાથડે મેં બારહ ધનુષ, દો હાથ કો, આઠવેં પાથડે મેં તેરહ ધનુષ, એક હાથ ઓર ત્રીન અંગુલ કો, નૌવેં પાથડે મેં ચૌદહ ધનુષ, છહ અંગુલ કો, દશવેં પાથડે મેં ચૌદહ ધનુષ, ત્રીન હાથ ઓર નૌ અંગુલ કો તથા ગ્યારહવેં પાથડે મેં પૂર્વોક્ત શરીરાવગાહના કા પ્રમાણ જાનના ચાહિણ । હસ પ્રકાર પ્રથમ પાથડે મેં જો અવગાહના પ્રમાણ કહા ગયા હૈ, ઉસમેં ત્રીન હાથ ઓર ત્રીન અંગુલ પ્રમાણ અધિક મિલા દેને પર દૂસરે પાથડે કો અવગાહના કા પ્રમાણ હોતા હૈ ।

અંગુલની, બીજા પાથડામાં આઠ ધનુષ જે હાથ અને નવ આંગળી, ત્રીજા પાથડામાં નવ ધનુષ, એક હાથ અને બાર આંગળી, ચોથા પાથડામાં દશ ધનુષ, પદર આંગળી, પાંચમા પાથડામાં દશ ધનુષ, ત્રણ હાથ અને અઠાર આંગળી છટ્ટા પાથડામાં અગીઆર ધનુષ જે હાથ અને એકવીસ આંગળી, સાતમા પાથડામાં બાર ધનુષ, ને જે હાથની, આઠમા પાથડામાં તેર ધનુષ એક હાથ અને ત્રણ અંગુલની, નવમા પાથડામાં ચૌદ ધનુષ, છ આંગળી, દશમા પાથડામાં ચૌદ ધનુષ ત્રણ હાથ અને નવ અંગુલની તથા અગીઆરમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ બાણુ બેઠએ

એ પ્રકારે પ્રથમ પાથડામાં જે અવગાહનાનું પ્રમાણ કહેલું છે, તેમાં ત્રણ હાથ વધારે અને ત્રણ અંગુલ અધિક પ્રમાણ કહેલું છે તે બેડવાથી અવગાહનાનું પ્રમાણ થાય છે. એજ પ્રકારે પ્રત્યેક પાથડામાં સમજી લેવું બેઠએ, કહ્યું પણ છે—

પશ્ચદશ ધનૂંષિ દ્વે રત્ની । દ્વાદશ ચાઙ્ગુલાનિ દેહપ્રમાણં તુ વિજ્ઞેયમ્ ॥૨॥ અસ્ય ગાથાદ્વય-
સ્યાયં ભાવઃ—પ્રથમપૃથિવ્યાં ત્રયોદશે પ્રસ્તટે ઉત્કૃષ્ટેન ચ એવ ઉત્સેધઉક્તઃ—પ્રપથનુઃ કરત્રય
ષડ્ઙ્ગુલરૂપઃ, સ એવ દ્વિતીયસ્યાં શર્કરાપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં પ્રથમે પ્રસ્તટે ઉત્સેધો જ્ઞાતવ્યો
ભવતિ, તતઃ પ્રસ્તટે પ્રસ્તટે વૃદ્ધિરવસેયા, ત્રયોહસ્તાઃ ત્રીણિ ચાઙ્ગુલાનિ હત્યેવં રીત્યા એકા-
દશે પ્રસ્તટે ઉત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયશરીરપરિમાણં પશ્ચદશ ધનૂંષિ દ્વૌ હસ્તૌ દ્વાદશ ચાઙ્ગુલાનિ
હત્યવસેયમ્, ‘તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિવ્યા સા જહ્વણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ્ ભાગં, ઉક્કો-
સેણં એકતીસં ધણૂંદં એકા ચ રયણી’ તત્ર ચલુ—ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયામધ્યે યાડસૌ ઉત્તર-

હસી પ્રકાર પ્રત્યેક પાથડે મેં સમજા લેના યાહિયે । કહા ઓ હૈ—પહલી પૃથ્વી કે
તેરહવેં પાથડે મેં જો અવગાહના કા પ્રમાણ હૈ, વહી દૂસરી પૃથ્વી કે પ્રથમ પાથડે મેં
હૈ ઉસસે ત્રીન હાથ એવં ત્રીન અંગુલ અધિક દૂસરે પાથડે મેં હૈ । ઇસ પ્રકાર પ્રત્યેક
પાથડેમેં ત્રીન હાથ ઓર ત્રીન અંગુલ કી વૃદ્ધિ કરકે અવગાહના કા પ્રમાણ
સમજના યાહિયે ॥૧॥ ગ્યારહવેં પાથડે મેં પન્દર ધનુષ, દો હાથ ઓર વારહ અંગુલ
દેહપ્રમાણ જાનના યાહિયે ॥૨॥

इन दोनों गाथाओं का भाव यह है कि—प्रथम रत्नप्रभा पृथ्वी के तेरहवें
प्रस्तर में जो उत्कृष्ट अवगाहना का प्रमाण सात धनुष, तीन हाथ और छह
अंगुल कहा है वही अवगाहना प्रमाण शर्कराप्रभा पृथ्वी के पहले पाथडे में समझना
चाहिए । तत्पश्चात् प्रत्येक पाथडे में तीन हाथ और तीन अंगुल की वृद्धि करते
जाना चाहिए । इस प्रकार वृद्धि करते-करते ग्यारहवें पाथडे में अवधारणीय
शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना पन्ध्र धनुष, दो हाथ और बारह अंगुल की होती है ।
भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय अवगाहना में से जो उत्तरवैक्रिय अवगा-

પહેલી પૃથ્વીના તેરમા પાથડામાં જે અવગાહનાનું પ્રમાણ છે, તેજ ખીજી પૃથ્વીના
પ્રથમ પાથડામાં છે, તેનાથી ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલ અધિક ખીજા પાથડામાં છે એજ
રીતે પ્રત્યેક પાથડામાં ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવાથી અવગાહનાનું પ્રમાણ
બને છે તેમ સમજવું જોઈએ. ॥૧॥

અગીયારમાં પાથડામાં પંદર ધનુષ, બે હાથ અને બાર અંગુલ દેહપ્રમાણ બાણવું
જોઈએ. ॥૨॥

આ બંને ગાથાઓનો ભાવ એ છે કે પ્રથમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના તેરમાં પ્રસ્તરમાં જે
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું પ્રમાણ સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ કહ્યું છે, તેજ અવ-
ગાહનાનું પ્રમાણ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પાથડામાં સમજવું જોઈએ. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક
પાથડામાં ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલની વૃદ્ધિ કરતા જવી જોઈએ, એ રીતે વૃદ્ધિ કરતાં
કરતાં અગિયારમા પાથડામાં ભવધારણીય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પંદર ધનુષ, બે
હાથ અને બાર અંગુલની થાય છે.

વૈક્રિયા શર્કરાપ્રમાપૃથિવ્યાનૈરયિકશરીરાવગાહના ભવતિ સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેય ભાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેન એકત્રિશદ્ધનૂંપિ એક ચ રત્નિરવસેયા, તત્રોત્કૃષ્ટેન એકત્રિશદ્ધનૂંપિ એકોદસ્તશ્ચ એકાદશે પ્રસ્તટે અવસેયઃ, તદન્યેષુ તુ પ્રસ્તટેષુ સ્વસ્થમવધારણીયાપેક્ષયા દ્વિગુણમ્ અવગન્તવ્યમ્ ૨, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાલુકાપ્રમાણે પુચ્છા’ વાલુકાપ્રમાણાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાણાં શરીરાવગાહના કિં મહાલયા પ્રજ્ઞપ્તા ? इति પૃચ્છા, મહાવાનાહ-‘મવધારણિજ્ઞા એકતીસં ધનૂંં એકા રચણી’ મવધારણીયા દ્વિતીયપૃથિવી નૈરયિકશરીરાવગાહના એકત્રિશદ્ધનૂંપિ એકા રત્નિરવસેયા સા ચ નવમપ્રસ્તટાપેક્ષયા વોધ્યા, તદન્યેષુ પ્રસ્તટેતુ નિમ્નરીત્યા અવસેયા, તથાહિ-વાલુકાપ્રમાણાઃ પ્રથમે પ્રસ્તટે મવધારણીયા પચ્ચદશ ધનૂંપિ દ્વૌ હસ્તૌ દ્વાદશાઙ્ગુલાનિ, દ્વિતીયે પ્રસ્તટે સપ્તદશધનૂંપિ દ્વૌ હસ્તૌ સાર્દસપ્તાઙ્ગુલાનિ, તૃતીયે પ્રસ્તટે

હના હૈ, વહ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ એકતીસ ધનુષ એવં એક હાથ કી હોતી હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગ્યારહવે પાથડે મેં પાઈ જાતી હૈ । અન્ય પાથડોં મેં અપને-અપને મવધારણીય શરીર કી અવગાહના દુગુની-દુગુની હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મહાવન ! વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી શરીરાવગાહના કિતની વડી કહી ગઈ હૈ ?

મહાવન-હે ગૌતમ ! તૃતીય પૃથ્વી કે નારકોં કી મવધારણીય શરીરાવગાહના એકતીસ ધનુષ, એક હાથ કી હોતી હૈ । યહ અવગાહના નૌવે પાથડે કી અપેક્ષા સે હૈ । અન્ય પાથડાં મેં નિમ્ન પ્રકાર જાનતી ચાહિયે-વાલુકાપ્રમા કે પહેલે પાથડે મેં મવધારણીય અવગાહના પન્દર ધનુષ, દો હાથ ઓર ચારહ અંગુલ કી હૈ । દૂસરે પાથડે મેં સત્તર ધનુષ, દો હાથ ઓર સાઠે સાત અંગુલ કી, હોતી

ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનામાથી જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે તે શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીય ધનુષ તેમજ એક હાથની હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અગીયારમા પાથડામાં મળી આવે છે. અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના ભવધારણીય શરીરની અવગાહનાથી બમણી બમણી અવગાહના થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-મહાવન ! ત્રીજી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની શરીરાવગાહના કેટલી મોટી હોય છે ?

શ્રી મહાવન-હે ગૌતમ ! તૃતીય પૃથ્વીના નારકોની ભવધારણીય શરીરાવગાહના એક ત્રીસ ધનુષ અને એક હાથની હોય છે. આ અવગાહના નવમા પાથડાની અપેક્ષા એ છે. અન્ય પાથડાઓમાં નિમ્ન પ્રકારે બાણવી બોધ્યો—

વાલુકાપ્રમાના પ્રથમ પાથડામાં ભવધારણીય અવગાહના પંદર ધનુષ જે હાથ અને બાર અંગુલની છે. બીજા પાથડામાં સત્તર ધનુષ, જે હાથ અને સાઠાસાત અંગુલની હોય

एकोनविंशति धनूपि द्वौहस्तौ त्रीणि षड्गुलानि, चतुर्थे प्रस्तटे एकविंशति धनूपि एको हस्तः सार्द्धाविंशतिरङ्गुलानि, पञ्चमे प्रस्तटे त्रयोविंशति धनूपि एको हस्तोऽष्टादशचाङ्गुलानि, षष्ठे प्रस्तटे पञ्चविंशति धनूपि एको हस्तः सार्द्धत्रयोदशङ्गुलानि, सप्तमे प्रस्तटे सप्तविंशति धनूपि एको हस्तो नवचाङ्गुलानि, अष्टमे प्रस्तटे एकोनविंशद् धनूपि एको हस्तः सार्द्धचत्वारि चाङ्गुलानि, नवमे प्रस्तटे पूर्वोक्तरूपं परिमाणमेव, तथा च प्रथमप्रस्तटे प्रतिपादितस्यो-
पर्युपरिप्रस्तटे सप्तहस्त सार्द्धैकोनविंशत्यङ्गुलप्रक्षेपेण पूर्वोक्तं प्रस्तटेषु परिमाणं लभ्यते, तथा चोक्तम्—‘सो चेव य तइयाए पढमे पयरंमि होइ उरसेहो । सत्तरयणीउ अंगुल ऊणवीसं सड्डु बुड्डीय ॥१॥ पयरे पयरे य तमा नवमे पयरंमि होइ उरसेहो । धणुयाणि एगतीसं एका रंयणी य नायव्वा’ ॥२॥ स एव च तृतीयस्थां प्रथमे प्रस्तटे भवति उत्सेधः । सप्तरत्नयोऽ-
ङ्गुलानि एकोनविंशतिः सार्द्धवृद्धिश्च ॥१॥ प्रस्तटे प्रस्तटे च तथा नवमे प्रस्तटे भवति उत्सेधः धनूपि एकत्रिंशद् एका रत्निश्च ज्ञातव्या ॥२॥ अस्य गाथा द्वयस्य भावार्थः—द्विती-
यस्याः शर्कराप्रभाया एकादशे प्रस्तटे भवधारणीयायाः शरीरावगाहनाया उत्कृष्टेन उत्सेधः—

है, तीसरे पाथडे में उन्नीस धनुष, दो हाथ और तीन अंगुल की, चौथे पाथडे में इक्कीस धनुष, एक हाथ और साढे बाईस अंगुल की, पांचवें पाथडे में तेईस धनुष, एक हाथ और अठारह अंगुल की, छठे पाथडे में पच्चीस धनुष, एक हाथ और साढे तेरह अंगुल की, सातवें पाथडे में सत्ताईस धनुष, एक हाथ और नौ अंगुल की, आठवें पाथडे में उन्नीस धनुष एक हाथ और साढे चार अंगुल की, तथा नौवें पाथडे में पूर्वोक्त परिमाण वाली शरीरावगाहना होती है । इस प्रकार पहले पाथडे में जो अवगाहनाप्रमाण कहा गया है, उसमें सात हाथ और साढे उन्नीस अंगुल बढाने से आगे-आगे पाथडों में पूर्वोक्त अवगाहना सिद्ध होती है । कहा भी है—दूसरी शर्कराप्रभा पृथ्वी के ग्यारहवें पाथडे में भवधार-
णीय शरीर की अवगाहना जो पन्द्रह धनुष, दो हाथ और बारह अंगुल की कही

છે, ત્રીજા પાથડામાં એગણીસ ધનુષ, બે હાથ અને ત્રણ અંગુલની, ચોથા પાથડામાં એકવીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડી બારીસ અંગુલની, પાંચમા પાથડામાં ત્રેવીસ ધનુષ એક હાથ અને અઠાર અંગુલની, છઠ્ઠા પાથડામાં પચીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાતેર અંગુલની, સાતમા પાથડામાં સત્યાવીસ ધનુષ, એક હાથ અને નવ અંગુલની, આઠમા પાથડામાં એગણત્રીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાચાર અંગુલની તથા નવમા પાથડામાં એગણત્રીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાચાર અંગુલની તથા નવમા પાથડામાં ને અવગા-
પૂર્વોક્ત પરિમાણ વાળી શરીરાવગાહના હોય છે. એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં ને અવગા-
હનાનું પ્રમાણ કહેલું છે, તેમાં સાત હાથ અને સાડી એગણીય અંગુલ વધારવાથી આગળ આગળના પાથડાઓની અવગાહના સિદ્ધ થાય છે. કહ્યું પણ છે—

ખીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અગીયારમા પાથડામાં ભવધારણીય શરીરની અવગાહના ને પંદર ધનુષ, બે હાથ અને બાર અંગુલની મળી છે, તેજ અવગાહના ત્રીજી વાલુકા

‘પંચદશ ધનૂંપિ દ્વૌહસ્તૌ દ્વાદશાઙ્ગુલાનિ’ ઉક્તઃ સ એવ તૃતીયસ્યાઃ વાલુકાપ્રમાયાઃ પૃથિ-
વ્યાઃ પ્રથમે પ્રસ્તટે ઉત્તસેધો ભવતિ, તતઃ પ્રતરે પ્રતરે વૃદ્ધિરવસેધા સપ્તહસ્તાઃ સાદ્ધાનિ ચૈકોન-
વિંશતિરઙ્ગુલાનિ, તથા સત્તિ નવમે પ્રસ્તટે પૂર્વોક્તં ભવધારણીયશરીરાવગાહનાપરિમાણમ્-
અકત્રિંશદ્ ધનૂંપિ ઇકો હસ્તો ભવતિ, અથ તસ્યૈવ વાલુકાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિક્કસ્યોત્તરવૈક્રિયો-
ત્કૃષ્ટશરીરાવગાહનાપરિમાણમાહ-‘ઉત્તરવેડવિયા છાવટ્ઠિ ધણૂંં દો રયણીઓ’ ઉત્તરવૈક્રિયા-
શરીરાવગાહના ષટ્પષ્ટિ ધનૂંંપિ દ્વે રત્ની દ્વૌહસ્તૌ અવસેધા, એતચ્ચ પરિમાણં નવમ પ્રસ્તટા-
પેક્ષયાઽવસેયમ્, તદન્યેષુ સ્વભવધારણીયપ્રમાણાપેક્ષયા દ્વિગુણં દ્વિગુણમવગન્તવ્યમ્ ૩ । અથ
ચતુર્થ્યાં પંકુપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં નૈરયિક્કસ્યોત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયાં શરીરાવગાહનામાહ-‘પંકપ-
માણ ભવધારણિજ્ઞા વાવટ્ઠિ ધણૂંં દો રયણીઓ’ પંકુપ્રમાયાં ભવધારણીયા નૈરયિક્કશરીરાવગા-
હના-દ્વાપષ્ટિ ધનૂંંપિ દ્વે રત્ની-દ્વૌહસ્તૌ વિજ્ઞેયા, એતચ્ચ પરિમાણં સપ્તમે પ્રસ્તટેઽવસેયમ્, પંકુ-
હૈ, વહ અવગાહના તીસરી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી કે પ્રથમ પાથડે મેં હોતી હૈ ।
તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડે મેં સાત હાથ ઓર સાઢે ઉન્નીસ અંગુલ કી વૃદ્ધિ કરની
ચાહિયે । હસ પ્રકાર વૃદ્ધિ કરને પર નૌવેં પાથડે મેં પૂર્વોક્ત અવગાહના કા પ્રમાણ
ઇકતીસ ધનુષ, એક હાથ સિદ્ધ હોતા હૈ ।

અવ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી-ઉત્તર વૈક્રિય કી ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગા-
હનાં કા પરિમાણ કહતે હૈં-ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના બાસઠ ધનુષ એવં દો
હાથ સમજની ચાહિયે । પરિમાણ નૌવેં પાથડે કી અપેક્ષા સે હૈ । અન્ય પાથડે મેં
અપને-અપને ભવધારણીય અવગાહના પ્રમાણ કી અપેક્ષા દુગુની-દુગુની અવગા
હના હોતી હૈ ।

અવ ચૌથી પંકુપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગા-
હના કહતે હૈં-

પંકુપ્રમા પૃથ્વી મેં ભવધારણીય નારક શરીરાવગાહના બાસઠ ધનુષ ઓર

પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં હોય છે. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડામાં સાત હાથ અને સાડી
ઓગણીસ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. એ રીતે વૃદ્ધિ કરવાથી નવમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત
અવગાહનાનું પ્રમાણ એકત્રીસ ધનુષ, એક હાથ સિદ્ધ થાય છે.

હવે વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના ઉત્તરવૈક્રિયની ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહનાનું પરિમાણ
કહે છે—

ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના બાસઠ ધનુષ તેમજ બે હાથ સમજવી જોઈએ. એ પરિ-
માણ નવમા પાથડાની અપેક્ષાથી છે. અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના ભવધારણીય અવ-
ગાહના પ્રમાણની અપેક્ષાએ બમણી બમણી અવગાહના થાય છે.

હવે ચોથી પંકુપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના કહે છે—

પંકુપ્રમા પૃથ્વીમાં ભવધારણીય નારક શરીરાવગાહના બાસઠ ધનુષ અને બે હાથની

પ્રમાયાઃ પ્રથમે પ્રસ્તટે એકત્રિંશદ્ ધનૂંપિ એકો હસ્તઃ, દ્વિતીયે પ્રસ્તટે પટ્ત્રિંશદ્ ધનૂંપિ એકો-
હસ્તો વિંશતિરઙ્ગુલાનિ, તૃતીયે પ્રસ્તટે એકચત્વારિંશદ્ ધનૂંપિ દ્વૌ હસ્તૌ પોઢશ ચાઙ્ગુ-
લાનિ, ચતુર્થે પ્રસ્તટે ષટ્ચત્વારિંશદ્ ધનૂંપિ ત્રયો હસ્તાઃ દ્વાદશાઙ્ગુલાનિ, પચ્ચમે પ્રસ્તટે દ્વિપ-
ચ્ચાશદ્ ધનૂંપિ અઘ્ઠૌ ચાઙ્ગુલાનિ, ષષ્ઠે પ્રસ્તટે સપ્તપચ્ચાશદ્ ધનૂંપિ એકો હસ્તચત્વારિ ચાઙ્ગુ-
લાનિ, સપ્તમે પ્રસ્તટે તુ પૂર્વોક્તરૂપં પરિમાણમેવ, તથા ચ પ્રથમે પ્રસ્તટે પ્રતિપાદિતસ્ય પરિમા-
ણસ્યોપર્યુપરિ પ્રસ્તટે ક્રમેણ પચ્ચધનૂંપિ વિંશતિરઙ્ગુલાનિ इत्येवं રૂપા વૃદ્ધિરવસેયા, તતો
યથોક્તં પ્રસ્તટે પરિમાણં ભવતિ, તથા ચોક્તમ્-‘સો ચેવ ચતુર્થીય પદમે પયરંમિ હોઙ્
ઉસ્સેહો । પંચ ધણુવીસ અંગુલ પયરે પયરે ચ બુઢીયા ॥૧॥ જો સત્તમય પયરે નેઙ્ડયાણં તુ
હોઙ્ ઉસ્સેહો । વાસઢી ધણુયાણં દોણિરયણીય બોઢવ્વા ॥૨॥ સ ચૈવ ચતુર્થ્યાઃ પ્રથમે
પ્રસ્તટે ભવતિ ઉત્સેધઃ । પચ્ચધનૂંપિ વિંશતિરઙ્ગુલાનિ પ્રતરે પ્રતરે ચ વૃદ્ધિશ્ચ ॥૧॥ યઃ સપ્તમે

દો હાથ કી જાનની ચાહિય । અવગાહના કા ચહ પરિમાણ સાતવેં પાથડે
મેં જાનના ચાહિય । પંકપ્રમા કે પ્રથમ પાથડે મેં ફકતીસ ધનુષ ઓર
એક હાથ, દૂસરે પાથડે મેં છત્તીસ ધનુષ, એક હાથ ઓર વીસ અંગુલ,
તીસરે પાથડે મેં ફકતાલીસ ધનુષ, દો હાથ ઓર સોલહ અંગુલ, ચોથે
પાથડે મેં છિયાલીસ ધનુષ, ત્રીન હાથ ઓર બારહ અંગુલ, પાંચવેં પાથડે
મેં વાવન ધનુષ, આઠ અંગુલ, છઠે પાથડે મેં સત્તાવન ધનુષ, એક હાથ
ઓર ચાર અંગુલ તથા સાતવેં પાથડે મેં પૂર્વોક્ત અર્થાત્ વાસઠ ધનુષ ઓર દો
હાથ કી અવગાહના હોતી હૈ । ફસ પ્રકાર પહેલે પાથડે મેં અવગાહના કા જો પરિ
માણ પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈ, ઉસમેં ક્રમ સે પાંચ ધનુષ ઓર વીસ અંગુલ
કી વૃદ્ધિ પ્રત્યેક પાથડે મેં હોતી ગઈ હૈ । પ્રત્યેક પાથડે મેં ફતની વૃદ્ધિ કરને પર
પૂર્વોક્ત અવગાહના માન નિષ્પન્ન હોતા હૈ । કહા બી હૈ-તીસરી પૃથ્વી કે નૌવેં
પાથડે મેં જો અવગાહના પ્રમાણ કહા ગયા હૈ, વહી પ્રમાણ ચૌથી પૃથ્વી કે પ્રથમ

બાણુવી બેઈએ. અવગાહનાતું આ પરિમાણ સાતમાં પાથડામાં બાણુવું બેઈએ. પંકપ્રમાના
પ્રથમ પાથડામાં એકત્રીસ ધનુષ અને એક હાથ, બીજા પાથડામાં, છત્રીસ ધનુષ, એક હાથ
અને વીસ અંગુલ, ત્રીજા પાથડામાં એકતાલીસ ધનુષ, બે હાથ અને સોલ અંગુલ, ચોથા
પાથડામાં છતાલીસ ધનુષ, ત્રણ હાથ અને બાર અંગુલ, પાંચમા પાથડામાં વાવન ધનુષ
અને આઠ અંગુલ, છઠા પાથડામાં સત્તાવન ધનુષ એક હાથ અને ચાર અંગુલ તથા
સાતમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત અર્થાત્ વાસઠ ધનુષ, અને બે હાથની અવગાહના થાય છે.

એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં અવગાહનાતું જે પરિમાણ પ્રતિપાદિત કરેલું છે, તેમાં
કમથી પાંચ ધનુષ અને વીસ અંગુલની વૃદ્ધિ પ્રત્યેક પાથડામાં થયેલી છે. પ્રત્યેક પાથડામાં
એટલી વૃદ્ધિ કરવાથી પૂર્વોક્ત અવગાહનાતું માન નિષ્પન્ન થાય છે, કહ્યું પણ છે-
ત્રીજી પૃથ્વીના નવમા પાથડામાં જે અવગાહના પ્રમાણ કહેલું છે, તેજ પ્રમાણ

પ્રતરે નૈરયિકાણાં તુ મનતિ ઉત્સેવઃ । કાતંદુર્ધનુશં ક્ષે રત્ની ચ તોદય્યે ॥૧॥ પૂર્વોક્તરીત્યે
વાસ્યાપિ ગાથાદ્વચરણર્થોડ્યગન્તવ્યઃ સ્વપ્રજ્ઞાદ્રોક્તાઃ, અથ ચતુર્ધર્પા એવ પૃથિવ્યા ઉત્કૃષ્ટે
નોત્તરવૈક્રિયશરીરોવગાહનામાહ—‘ઉત્તરવેડચિવ્યા પળવીસં ધનુસયં’ પદ્મપ્રમાપૃથિવીનૈરયિ-
કાણામુત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના પદ્મવિગત્યધિકં ધનુશ્ચત્તમવગન્તવ્યા, પત્ત પર્ણિમાણં સત્તમે
પ્રસ્તટે અવસેયયુ, તદિતરેપુ પ્રસ્તટેપુ નિજનિજમવધારણીયાપેક્ષયા ટિગુણદ્વિગુણમવગન્ત
વ્યમ્, અથ પદ્મપૃથિવીનૈરયિકતરીરા ગાહનામાહ—‘ધૂમપ્રમાપ મવધારણિજ્ઞા પળવીસં
ધનુસયં’ ધૂમપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાણાં મવધારણીયા શરીરાવગાહના પદ્મવિગત્યધિકં ધનુ-
શ્ચત્તમવગન્તવ્યા, પત્ત ચ પરિમાણં પદ્મપ્રસ્તટાપેક્ષયા ટિગેયમ્, પ્રથમે પ્રસ્તટે કાપટિ ધેનૂંપિ દ્વો
હસ્તો, દ્વિતીયે પ્રસ્તટે અષ્ટસક્ષતિ ધેનૂંપિ એકા વિતરિતઃ, તૃતીયે પ્રસ્તટે તિરવતિ ધેનૂંપિ ત્રયો

પાથડે મેં સમજના યાહિયે । તત્પશ્ચાન્ પાંચ ધનુષ ઓર વીસ અંગુલ કી પ્રત્યેક
પાથડે મેં વૃદ્ધિ કરની યાહિયે । હલ પ્રકાર વૃદ્ધિ કરતે કરતે સાતવે પાથડે મેં
વાસઠ ધનુષ ઓર દો હાથ કી અવગાહના હોતી હૈ ।

અવ ચૌથી પૃથ્વી કી ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના કા પ્રમાણ કહા જાના હૈ—પંક
પ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના કા પ્રમાણ એક સૌ પચ્ચીસ
ધનુષ જાનના યાહિયે, યહ અવગાહના સાતવે પાથડે મેં ચાઈ જાતી હૈ । અન્ય
પથડોં મેં અપને-અપને મવધારણીય શરીર કી અવગાહના સે દુગુની-દુગુની અવ-
ગાહના સમજ લેની યાહિયે ।

પાંચવી પૃથ્વી કે નારકોં કે શરીર કી અવગાહના કા પ્રમાણ કહલાતે હૈ—
ધૂમપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં કી મવધારણીય શરીરાવગાહના એક સૌ પચ્ચીસ
ધનુષ કી સમજની યાહિયે । યહ અવગાહના પાંચવે પાથડે કી અપેક્ષા સે કહી
ગઈ હૈ । પ્રથમ પાથડે મેં વાસઠ અનુષ ઓર દો હાથ, દુસરે પાથડે મેં અઠહત્તર ધનુષ

ચોથી પૃથ્વીના પાથડામાં સમજવું જોઈએ. તત્પશ્ચાત્ પાંચ ધનુષ અને વીસ અંગુલની
પ્રત્યેક પાથડામાં વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. એ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં સાતમાં પાથડામાં
વાસઠ ધનુષ અને એ હાથની અવગાહના થાય છે.

હવે ચોથી પૃથ્વીની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનાનું પ્રમાણ કહેવાય છે—

પંકપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનાનું પ્રમાણ એકસો પચ્ચીસ ધનુષ
જાણવું જોઈએ. આ અવગાહના આત્મા પાથડામાં મળે છે અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના
ભવધારણીય શરીરની અવગાહનાથી ગમણી-ગમણી અવગાહના સમજ લેવી જોઈએ.

પાંચમી પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ બતાવે છે—

ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની ભવધારણીય શરીરાવગાહના એકસો પચ્ચીસ ધનુષની
સમજવી જોઈએ, આ અવગાહના પાંચમાં પાથડાની અપેક્ષાએ કહેલી છે. પ્રથમ પાથડામાં
વાસઠ ધનુષ અને એ હાથ, બીજા પાથડામાં અઠચોતેર ધનુષ અને એક વિતસ્તિ (વેંત)

હસ્તાઃ, ચતુર્થે પ્રસ્તટે ત્રીતીયો વધુઃ શતસુ એકો હસ્તઃ એકા ચ વિતરિતઃ, પશ્ચમે પ્રસ્તટે તુ પૂર્વોક્તપરિમાણમેવ, તથા ચ પ્રથમે પ્રસ્તટે પ્રતિપાદિતસ્ય પશ્ચિમાણસ્યોપર્યુપરિ પ્રસ્તટે ક્રમેણ પશ્ચદશધનુઃ સાર્દ્ધદશદ્વયપ્રક્ષેપેણ પૂર્વોક્તં પશ્ચમે પ્રસ્તટે પરિમાણં ભવતિ, તથા ચોક્તમ્—‘સો-
ચેવય પંચમીષ્ઠ પદમે પચરંમિ હોઽસ્સેહો । પણરસ ધનુણિ દોહત્ય સહુપચરેસુ વૃદ્ધીય ॥૧॥
તદ પંચમષ્ઠ પચરે ડસ્સેહો ધનુસયં તુ પણવીસં” સચૈવ ચ પશ્ચમ્યાઃ પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ
ઉત્સેધઃ । પશ્ચદશધનુંપિ દ્વૌ હસ્તૌ સાર્દ્ધૌ પ્રતરેષુ વૃદ્ધિશ્ચ ॥૧॥ તથા પશ્ચમે પ્રતરે ઉત્સેધો
ધનુઃશતં તુ પશ્ચત્રિંશતિકમ્ ॥” પૂર્વોક્તરીત્યૈવ અસ્યાપિ ગાથાદ્વયસ્યાર્થ રૂપૃત્વાત્ સ્વયમૂહ-
નીયઃ, અથ પશ્ચમપૃથિવીનૈરયિકોત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના પરિમાણમાહ—‘ઉત્તરવેડવિયા અહ્ઠા-
ઝજ્ઞાઈ ધનુસયાઈ’ ધૂમપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણામુત્ક્રુષ્ટેન ઉત્તરવૈક્રિયાશરીરાવગાહના અર્દ્ધતૃતી-

એવં એક વિતસ્તિ ‘વિલાત’ ત્રીસરે પાથડે મેં તિરાનવે ધનુષ ઓર ત્રીન હાથ, ચૌથે
પાથડે મેં એક સૌ નૌ ધનુષ, એક હાથ ઓર વિતસ્તિ તથા પાંચવેં પાથડે મેં પૂર્વોક્ત
પ્રમાણ વાલી અવગાહના હોતી હૈ । હસ પ્રકાર પહેલે પાથડે મેં અવગાહના કા જો
પ્રમાણ વનલાયા ગયા હૈ, ઉસમેં અનુક્રમ સે પન્દ્રહ ધનુષ તથા અઠાઈ હાથ
મિલાતે જાને સે આગે-આગે કે પાથડોં કી અવગાહના કા પ્રમાણ નિકલ આતા હૈ ।
કહા મી હૈ—ચૌથી પૃથ્વી કે સાતવેં પાથડે મેં નારક શરીર કી જિતની અવગાહના
કહી હૈ, ઉતની હી પાંચવીં પૃથ્વી કે પ્રથમ પાથડેમેં સમજની ચાહિયે । તત્પશ્ચાત્
પન્દ્રહ ધનુષ ઓર અઠાઈ હાથ પ્રત્યેક પાથડે મેં વૃદ્ધિ કરના ચાહિયે । હસ પ્રકાર
વૃદ્ધિ કરને સે પાંચવેં પાથડે મેં એક સૌ પચ્ચીસ ધનુષ કી અવગાહના હોતી હૈ ।

અવ પાંચવીં પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્તર વૈક્રિય શરીર કી અવગાહના કા
કથન ક્રિયા જાતા હૈ—

ત્રીજા પાથડામાં ત્રણ ધનુષ અને ત્રણ હાથ, ચોથા પાથડામાં એઠસો નવ ધનુષ, એક
હાથ અને વિતસ્તિ, તથા પાંચમાં પાથડામાં, પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાળી અવગાહના હોય છે.
એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં અવગાહનાતું જે પ્રમાણ ગતાવ્યું છે, તેમાં અનુક્રમથી પંદર
ધનુષ તથા અઠી હાથ મેળવતા જવાથી આગળ-આગળના પાથડાઓનો અવગાહનાતું
પ્રમાણ નિકળી આવે છે. કહ્યું પણ છે—

ચોથી પૃથ્વીના સાતમા પાથડામાં નારક શરીરની જેટલી અવગાહના થઈ છે,
તેટલી જ પાંચમી પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં સમજવી ભેળવે. તત્પશ્ચાત્ પંદર ધનુષ
અને અઠી હાથની પ્રત્યેક પાથડામાં વૃદ્ધિ કરવી ભેળવે. આ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરવાથી પાંચમા
પાથડામાં એઠસો પચીસ ધનુષની અવગાહના થાય છે.

હવે પાંચમી પૃથ્વીના નારકોના ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહનાતું કથન કરાય છે—

ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના અઠીસો ધનુષની સમજવી
ભેળવે. આ પરિમાણ પાંચમા પાથડાની અપેક્ષાથી છે. અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના

યાનિ ધનુઃશત્તાનિ-સાર્દઘ્યધનુઃશતમવગન્તવ્યા, એતચ્ચ પરિમાણં પચ્ચમપ્રસ્તટાપેક્ષયાઽપસેયમ્, તદિતરેષુ પ્રસ્તટેષુ નિજનિજમવધારણીયાપેક્ષયા દ્વિગુણં દ્વિગુણમવગન્તવ્યમ્, અથ પૃથ્વાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકશરીરાવગાહનામાનમાહ-‘તમાએ મવધારણિજ્ઞા અઢાઈજ્ઞાઈ ધનુસયાઈ’ તમાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાણાં મવધારણીયા શરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન અર્દ્ધતૃતીયાનિ ધનુઃ-શત્તાનિ-સાર્દઘ્યધનુઃશતમવગન્તવ્યમ્, એતચ્ચ પરિમાણં તૃતીયપ્રસ્તટાપેક્ષયા પ્રત્યેતવ્યમ્, પ્રથમે પ્રસ્તટે તુ પચ્ચવિંશત્યધિકં ધનુઃશતમ્, દ્વિતીયે પ્રસ્તટે તુ સાર્દસપ્તાશીત્યધિકં ધનુઃ-શતમ્, તૃતીયપ્રસ્તટે પુનઃ પૂર્વોક્તપરિમાણમેવ, તથા ચ પ્રથમપ્રસ્તટે પ્રતિપાદિતસ્ય પરિમાણ-સ્યોપર્યુપરિપ્રસ્તટે સાર્દઘ્યપૃષ્ઠધનુઃપ્રક્ષેપેન તૃતીયે પ્રસ્તટે પૂર્વોક્તં પરિમાણમુપપદ્યતે, તથા ચોક્તમ્-‘સો ચેવય છટ્ટીએ પઢમે પયરંમિ હોઈ ઉસ્સેહો । વાવટ્ટિધણુયસઢ્ઠા પયરે પયરે ય વુઢ્ઠીઓ

ધૂમપ્રભા પૃથ્વી કે નારકો કી ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના અઢાઈ સૌ ધનુષ કી સમજ્ઞની યાહિએ । યહ પરિમાણ પાંચવેં પાથડે કી અપેક્ષા સે હૈ । અન્ય પાથડોં મેં અવને-અવને અવધારણીય અવગાહના કે પ્રમાણ સે દુગુના-દુગુના અવગાહના પ્રમાણ જાનના યાહિએ ।

અવ છટ્ટી પૃથ્વી કે નારકોં કી અવગાહના કા પ્રમાણ કહા જાતા હૈ-તમા નામક છટ્ટી પૃથ્વી મેં શરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અઢાઈ સૌ ધનુષ કી હોતી હૈ । યહ અવગાહના પરિમાણ તીસરે પાથડે કી અપેક્ષા સે હૈ । પહેલે પાથડે મેં એક સૌ પચ્ચીસ ધનુષ કી, દૂસરે પાથડે મેં એક સૌ સાઢે સત્તાસી ધનુષ કી ઓર તીસરે પાથડેમેં પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાલી-અવગાહના હૈ । પહેલે પાથડે મેં અવગાહના કા જો પરિમાણ કહા ગયા હૈ, ઉસમેં સાઢે વાસઠ ધનુષ પ્રત્યેક પાથડે મેં સમ્મિલિત કરને સે તીસરે પાથડે મેં ઉપર્યુક્ત પરિમાણ સિદ્ધ હો જાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર પહેલે પાથડે મેં અવગાહના કા જો પરિમાણ બતલાયા ગયા હૈ, ઉસમેં ડપર-ડપર કે પાથડે મેં સાઢે વાસઠ પ્રત્યેક મેં વઢા દેને પર તીસરે પાથડે મેં

અવધારણીય અવગાહનાના પ્રમાણથી બમણુ-બમણુ અવગાહનાનું પ્રમાણ બાણુનું બેધએ.

હવે છટ્ટી પૃથ્વીના નારકોની અવગાહનાનું પ્રમાણ કહેવાય છે-

તમાનામક છટ્ટી પૃથ્વીમાં શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અઢીસો ધનુષની હોય છે. આ અવગાહનાનું પરિમાણ ત્રીજા પાથડાની અપેક્ષાથી છે. પહેલા પાથડામાં એકસો પચ્ચીસ ધનુષની, બીજા પાથડામાં એકસો સાડીસત્યાસી ધનુષની, ત્રીજા પાથડામાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાળી અવગાહના સમજવી. પહેલા પાથડામાં અવગાહનાનું જે પરિમાણ કહેલું છે, તેમાં સાડા બાસઠ ધનુષ પ્રત્યેક પાથડામાં સંમિલિત કરવાથી ત્રીજા પાથડામાં ઉપર્યુક્ત પરિમાણ સિદ્ધ થઈ જાય છે એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં અવગાહનાનું જે પરિમાણ બતાવેલું છે તેમાં ઊપરના પાથડામાં સાડા બાસઠ દરેકમાં વધારવાથી ત્રીજા પાથડામાં ઉદ્દિશ્ચિત પ્રમાણ નિષ્પન્ન થાય છે. કહ્યું પણ છે-પાંચમી પૃથ્વીના પાંચમાં પાથડામાં અવગાહનાનું

॥૧॥ છટ્ટીએ તદ્યપયરે દો સય પળાસયાહોતિ” સ ચૈવ ચ પૃષ્ઠાઃ પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ ઉત્સેધઃ । દ્રાપષ્ટિ ધનુંષિ સાર્દ્ધાનિ પ્રતરે પ્રતરે ચ વૃદ્ધયઃ ॥૧॥ પઠ્ઠાં તૃતીયપ્રતરે દ્વિશતં પશ્ચાશત્ ભવન્તિ, અસ્યા અપિ સાર્દ્ધગાયાયા અર્થઃ સ્પષ્ટઃ, અથ પૃષ્ઠધિવ્યા નૈરયિકાણામુત્કૃષ્ટે-નોત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહનાપરિમાણમાહ-‘ઉત્તરવેડવિવ્યા પંચધણુસયાઈ’ ત્વમ્ પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામુત્કૃષ્ટેન ઉત્તરવૈક્રિયાશરીરાવગાહના પશ્ચધનુઃશતાનિ અવગન્તવ્યા, એતદપિ પરિમાણં તૃતીયપ્રસ્તટાપેક્ષયાઽવગન્તવ્યમ્, પ્રથમદ્વિતીયયોઃ પ્રસ્તટયોસ્તુ સ્વસ્ત્રભવધારણીયાપેક્ષયા દ્વિગુણં દ્વિગુણમવસેયમ્ ૬, અથાધઃસપ્તમપૃથિવ્યાઃ શરીરાવગાહનામાનમાહ-‘અહે સત્તમાએ ભવ-ધારણિજ્ઞા પંચ ધણુસયાઈ એવં ઉકોસેળં’ અધઃસપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાણાં ભવધારણીયા-શરીરાવગાહના ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચધનુઃશતાનિ અવસેયા इत्येवમુત્કૃષ્ટેનોક્તા ‘ઉત્તરવેડવિવ્યા ધણુ-સહસ્સં’ અધઃસપ્તમપૃથિવીનૈરયિકસ્ય ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવગાહના તુ ધનુઃ સહસ્રમ્ અવસેયા,

ઉલ્લિખિત પ્રમાણ નિષ્પન્ન હોતા હૈ । કહા બી હૈ-પાંચવીં પૃથ્વી કે પાંચવેં પાથડે મેં અવગાહના કા જો પ્રમાણ કહા હૈ, વહી પ્રમાણ છટી પૃથ્વી કે પ્રથમ પાથડે મેં હોતા હૈ । તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડે મેં સાઢે બાસઠ ધનુષ મિલાના ચાહિએ । એસા કરને સે છટી પૃથ્વી કે તીસરે પાથડે મેં અઢાઈ સૌ ધનુષ કી અવ-ગાહના સિદ્ધ હોતી હૈ ।

અવ છટી પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના કા પરિ-માણ કહતે હૈ-છટી તમા પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના પાંચ સૌ ધનુષ કી સમજની ચાહિએ । યહ પરિમાણ બી તીસરે પ્રસ્તર કી અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ । પ્રથમ ઓર દ્વિતીય પ્રસ્તર મેં અપને-અપને ભવધારણીય શરીર કી અવગાહના સે દુગુની-દુગુની અવગાહના હોતી હૈ ।

અવ સાતવીં પૃથ્વી કે નારકોં કે શરીર કી અવગાહના કહી જાતી હૈ-સાતવીં પૃથ્વી કે નારકોં કી ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચ સૌ ધનુષ કી કહી ગઈ હૈ ઓર ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના એક હજાર ધનુષ કી હોતી હૈ ।

એ પ્રમાણુ કહું છે, તેજ પ્રમાણુ છટી પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં હોય છે. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડામાં સાડી બાસઠ ધનુષ ભેગવવાં બેઠએ. એમ કરવાથી છટી પૃથ્વીના ત્રીજા પાથડામાં અઢીસો ધનુષની અવગાહના સિદ્ધ થાય છે.

હવે છટી પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનાનું પરિમાણ કહે છે-

છટી તમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના પાંચસો ધનુષની સમજવી બેઠએ આ પરિમાણુ પણ ત્રીજા પ્રસ્તરની અપેક્ષાથી કહેલ છે. પ્રથમ અને દ્વિતીય પ્રસ્તરમાં પોત-પોતાના ભવધારણીય શરીરની અવગાહનાથી બમણી-બમણી અવગાહના હોય છે.

હવે સાતમી પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહન કહેવાય છે-

સાતમી પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચસો ધનુષની કહેલી છે અને ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના એકહજાર ધનુષની હોય છે.

અન્ન સર્વત્ર રત્નપ્રભાદિનૈરયિકાણાં જઘન્યેન ભવધારણીયા શરીરાવગાહના અઙ્ગુલાસંખ્યેયમાગ-
પ્રમાણા, ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવગાહના તુ અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપ્રમાણા અવસેયેત્યભિપ્રાયેનાહ-
'જહણ્ણેણં ભવધારણિજ્ઞા અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં, ઉત્તરવેડવિઙ્ગિયા અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં'
જઘન્યેન સર્વેષાં નૈરયિકાણાં ભવધારણીયા શરીરાવગાહના અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રમ્,
ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવગાહનાતુ અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમાત્રમવગન્તવ્યેતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'તિરિક્ખજોણિયપંચિદિય વેડવિઙ્ગિયસરીરસ્સ પં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળગત્તા !'
હે ભદ્રન્ત ! તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય સ્વલ્લુ કિં મહાલયા-વિયદ્ વિસ્તારા શરીરા-
વગાહના પ્રજ્ઞસા ? ભગવાનાહ-'ગોયસા !' હે ગૌતમ ! 'જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહમાગં
ઉક્કોસેણં જોયજસયપુહુત્ત' જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમાત્રમ્, ઉત્કુષ્ટેન યોજનશત-
પૃથક્ત્વમ્, તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરાવગાહના અવસેયા તિરથ્વામ્ યોજનશતપૃથક્ત્વા-
દધિકં વૈક્રિયશરીરાવગાહનાકરણક્ત્તેરભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'મણુસ્સ પંચિદિયવેડવિઙ્ગિય-

રત્નપ્રભા આદિ સમસ્ત પૃથિવિર્થો કે નારકોં કી જઘન્ય ભવધારણીય અવ-
ગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ પ્રમાણ હોતી હૈ ઓર ઉત્તર વૈક્રિય શરીરા-
વગાહના અંગુલ કે સંખ્યાતવે' ભાગ કી હોતી હૈ, ઇસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈ-સવ
નારકોં કી જઘન્ય ભવધારણીય શરીરાવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ
માત્ર કી તથા ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના અંગુલ કે સંખ્યાતવે' ભાગ માત્ર કી
સમજની યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર કી અવ-
ગાહના કિતની બહી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યચ પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિય શરીર કી જઘન્ય અવગ-
હના અંગુલ કે સંખ્યાતવે' ભાગ કી ઓર ઉત્કુષ્ટ સૌ પૃથક્ત્વ યોજન કી શરીરા-
વગાહના કહી ગઈ હૈ । તિર્યચોં મેં સૌ પૃથક્ત્વ યોજન સે અધિક કી વિક્રિયા
કરને કી શક્તિ નહીં હોતી ।

રત્નપ્રભા આદિ સમસ્ત પૃથિવિયોના નારકોની જઘન્ય ભવધારણીય અવગાહના
આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના આંગળના
સંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, આ અભિપ્રાયથી કહે છે-અથા નારકોની જઘન્ય ભવધાર-
ણીય શરીરાવગાહના અંગુલને અસંખ્યાતમા ભાગમાત્ર તથા ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના
આંગળના સંખ્યાતમા ભાગમાત્રની સમજવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના
કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રીભગવાન્- હે ગૌતમ ! તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના
અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કુષ્ટ સે પૃથક્ત્વ યોજનની શરીરાવગાહના કહેલી છે.

તિર્યચોના સે પૃથક્ત્વ યોજનથી અધિકની વિક્રિયા કરવાની શક્તિ નથી હોતી.

શરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલયા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! મનુષ્યપંચેન્દ્રિયવૈક્રિય-
શરીરસ્ય કિં મહાલયા-કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે
ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જઇ ભાગં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસયમ્મહસ્સં' જઘન્યેન
અંગુલસ્ય સંખ્યેયભાગમાત્રમ્ ઉત્કુષ્ટેન સાતિરેકં યોજનશતસહસ્રં યાવદ્ મનુષ્યપંચેન્દ્રિય-
વૈક્રિયશરીરસ્ય શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા, વિષ્ણુકુમારાદીનાં તથા પ્રતીતેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'અસુરકુમારભવણવાસિદેવ પંચેન્દિયવેઉવ્વિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલયા સરીરોગાહના
પળ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! અસુરકુમારભવનવાસિદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય યલ્લુ કિં મહાલયા-
કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અસુરકુમારાણાં
દેવાણં દુવિહા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા' અસુરકુમારાણાં દેવાનાં દ્વિવિધા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા
'તં જહા-ભવધારણિજ્જા ય ઉત્તરવેઉવ્વિયાય' તથા-ભવધારણીયા ચ ઉત્તરવૈક્રિયાચાસુર-
કુમારાણાં શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા 'તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્જા સા જહ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જઇભાગં, ઉક્કોસેણં સત્ત રયણીઓ' તત્ર યલ્લુ-ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયામધ્યેયાઽસૌ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિય શરીર કી અવગાહના
કિતની બડી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિયશરીર કી જઘન્ય અવગાહના
અંગુલ કે સંખ્યાતભાગ માત્ર કી તથા ઉત્કુષ્ટ કુછ અધિક એક લાખ યોજન
કી કહી હૈ । વિષ્ણુકુમાર આદિ કી હતની અવગાહના પ્રતીત હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! અસુર કુમાર ભવનવાસી દેવોં પંચેન્દ્રિયોં કે વૈક્રિય-
શરીર કી અવગાહના કિતની બડી કહી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુર કુમાર દેવોં કી શરીરાવગાહના દો પ્રકાર કી
કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-ભવધારણીય ઓર ઉત્તરવૈક્રિય । હન દોનોં પ્રકાર
કી અવગાહનાઓં મેં જો ભવધારણીય શરીરાવગાહના હૈ, વહ જઘન્ય અંગુલ કે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરની અવગાહના
કેટલી મોટી કહેવાયેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના
અંગુલના સંખ્યાત ભાગમાત્રની તથા ઉત્કુષ્ટ કાંઈક અધિક એક લાખ યોજનની કહી છે.
વિષ્ણુકુમાર આદિની આટલી અવગાહના પ્રતીત છે.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોની વૈક્રિય-
શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોની શરીરાવગાહના બે પ્રકારની કહી છે, તે
આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય આ બન્ને પ્રકારની અવગાહનાઓમાં બે ભવધાર-
ણીય શરીરાવગાહના છે, તે જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની છે અને ઉત્કુષ્ટ સાત

ભવધારણીયા શરીરાવગાહના ભવતિ સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમાત્રમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સપ્ત
 રત્નયોઽવસેયા, 'તત્થ પં જા સા ઉત્તરવેડવિયા સા જહણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જઇમાગં, ઉક્કો-
 સેણં જોયણસયસદ્દસ્સં' તત્ર ચલુ-ભવધારણીયોત્તરવૈક્રિયામધ્યેયાઽસૌ ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવ-
 ગાહના ઉક્તા સા જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયભાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેન યોજનશતસદ્દસં-લક્ષ-
 યોજનમ્ યાવદ્ અવગન્તવ્યા, 'एवं नाव धणियकुमाराणं' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्-
 नागकुमारसुवर्णकुमारग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमार दिक्कुमार पवनकुमारस्तनित-
 कुमाराणामपि भवधारणीया, उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तत्र भवधारणीया शरीराव-
 गाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया तु जघन्येन
 अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन योजनशतसदसम् अवसेयेति भावः, 'एवं ओद्वि-
 याणं वाणमंतराणं' एवम्-असुरकुमारादीनामिव औधिकानाम्-समुच्चयानां वानव्यन्तराणामपि-
 भवधारणीया उत्तरवैक्रियां च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता तत्र भवधारणीया जघन्येन अङ्गुलस्या
 संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहना तु जघन्येन अङ्गुलस्य-

અસંખ્યાતવે' ભાગ કી હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ કી હોતી હૈ। ઔર જો ઉત્તર-
 વૈક્રિય અવગાહના હૈ, વહ જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે' ભાગ કી તથા ઉત્કૃષ્ટ એક
 લાખ યોજન કી કહી ગઈ હૈ। હસી પ્રકાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર,
 વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઔર સ્તનિત
 કુમાર ભવનવાસી દેવોં કી ભી ભવધારણીય ઔર ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના
 કહી ગઈ હૈ। ઉનમેં સે ભવધારણીય શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે'
 ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ કી હોતી હૈ। ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય
 અંગુલ કે સંખ્યાતવે' ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન કી જાનની ચાહિય।

અસુરકુમાર અદિ કે સમાન સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોં કી ભી-અવગાહના દો
 પ્રકાર કી હૈ-ભવધારણીય ઔર ઉત્તર વૈક્રિય। ઇનમેં જો ભવધારણીય અવગા-
 હના હૈ, વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ

હાથની હોય છે. અને જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે, તે જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા
 ભાગની તથા ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની કહેલી છે. એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર,
 અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિત-
 કુમાર, ભવનવાસી દેવોની પણ ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના કહેલી છે.
 તેઓમાંથી ભવધારણીય શરીરાવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને
 ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા
 ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજનની જાણવી જોઈએ.

અસુરકુમાર આદિના સમાન સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોની પણ-અવગાહના બે પ્રકારની
 છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય અવગાહના છે, તે જઘન્ય આંગ-

સંલ્લેયભાગમાત્રમ્, ઉત્કૃષ્ટેન યોજનશતસહસ્રમવગન્તવ્યા, 'एवं जोइसियाणवि' एवम्-असुर-कुमारोत्तरीत्यैव ज्योतिष्काणामपि भवधारणीया उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तत्र भवधारणीया अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्त रत्नयः, उत्तरवैक्रिया पुनः शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्य संल्लेयभागमात्रम् उत्कृष्टेन યોજનશતસહસ્રમવગન્તવ્યા, 'सोइ-म्मीसाणदेवाणं एवं चेव' सौधर्मेशानदेवानां शरीरावगाहना एवञ्चैव-असुरकुमारोत्तरीत्यैव भवधारणीया, उत्तरवैक्रिया च प्रज्ञप्ता, तत्र भवधारणीया जघन्येन अङ्गुलस्यासंल्लेयभाग-मात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया च जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम् उत्કૃષ્ટેન યોજનશતસહસ્રમ્ અવસેયા, તથા-આસુરકુમારાદીનાં સ્તનિતકુમારપર્યન્તાનાં વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં સૌધર્મેશાનદેવાનાં પ્રત્યેકં જઘન્યેન ભવધારણીયા વૈક્રિયશરાવગાહના-અંગુલા કી કહી-ગઈ હૈ-ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાત ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન કી કહી હૈ ।

इसी प्रकार ज्योतिष्क देवों की अवगाहना भी भवधारणीय और वैक्रिय के भेद से दो प्रकार की है । उनमें से भवधारणीय अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवे भाग की और उत्कृष्ट सात हाथ की होती है । उत्तरवैक्रिय अवगाहना जघन्य संख्यातवे भाग की और उत्कृष्ट एक लाख योजन की जाननी चाहिए ।

સૌધર્મ ઓર ઈશાન દેવો કી શરીરાવગાહના બી અસુરકુમારો કી તરહ દો પ્રકાર કી હૈ-ભવધારણીય ઓર ઉત્તર વૈક્રિય । હનમેં સે ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ કી હોતી હૈ । ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાત ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન કી હોતી હૈ ।

इस प्रकार असुरकुमारों से लेकर स्तनितकुमारों तक सब भवनवासी

ળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની ઠહેલી છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની ઠહી છે.

એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્કદેવોની અવગાહના પણ ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિયના ભેદથી બે પ્રકારની ઠહી છે. તેમનામાંથી ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની જાણવી જોઈએ.

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોની શરીરાવગાહના પણ અસુરકુમારોની જેમ બે પ્રકારની ઠહી છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમનામાંથી ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજનની હોય છે.

એ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધી પણ ભવનવાસી દેવોના,

સંખ્યેયભાગપ્રમાણા સા ચોત્પત્તિપ્રથમસમયે અવસેયા, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તરત્નયઃ, ઉત્તરવૈક્રિયા પુનર્જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયભાગમાત્રપ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટેન યોજનશતસહસ્રમવગન્તવ્યા, કિન્તુ-
 ‘ઉત્તરવેઉવ્વિયા જાવ અચ્ચુઓ કલ્પો’ ઉત્તરવૈક્રિયાશરીરાવગાહના તાવદ્ વક્તવ્યા, યાવદચ્ચુતઃ કલ્પઃ, તતઃ પરમુત્તરવૈક્રિયાયા અસંભવાત્, તત્ર સર્વત્ર ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવગાહના જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયભાગમાત્રપ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ યોજનશતસહસ્રમુક્તરીત્યૈવ વોધ્યા પરન્તુ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના વિચિત્રા ભવતિ અતસ્તાં પાર્યવચ્ચેનાહ-‘નવરં સણંકુમારે ભવધારણિજ્ઞા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાભાગં, ઉકોસેણં છ રયણીયો’ નવરમ્-અસુરકુમારાદિ સૌધર્મે-
 જ્ઞાનાન્તાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ સનત્કુમારે કલ્પે ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યા-
 દેવોં કે, ચાનવ્યન્તરોં કે, ય્યોતિષ્કોં કે તથા સૌધર્મ ઓર ઈશાન દેવોં કે વૈક્રિય શરીર કી જઘન્ય ભવધારણીય અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હોતી હૈ । યહ અવગાહના ઉત્પત્તિ કે પ્રથમ સમય મેં પાહ જાતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાત હાથ કી હૈ । ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવેં ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ ઇક લાખ યોજન કી સમજની ચાહિયે । કિન્તુ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના અચ્ચુત કલ્પ તક હી કહની ચાહિયે । ઉસકે ડપર ઐવેયક વિમાનો તથા અનુત્તર વિમાનોં કે દેવ વિક્રિયા નહીં કરતે હૈં । વહાં ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના સર્વત્ર જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી ઉત્કૃષ્ટ ઇક લાખ યોજન કી કહી ગઈ હૈ । કિન્તુ ભવધારણીય શરીર કી અવગાહના અલગ-અલગ પ્રકાર કી હોતી હૈ । ઉસે દિખલાતે હૈ-

અસુરકુમારોં સે લેકર સૌધર્મ ઓર ઈશાન કલ્પ તક કે દેવોં કી જો અવગાહના ડપર કહી ગઈ હૈં, ઉસસે વિશેષતા યહ હૈ કિ સનત્કુમાર કલ્પ મેં ભવધારણીય શરીર કી અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ

વ્યાનવ્યન્તરોના, જ્યોષ્ઠિના તથા સૌધર્મ અને ઈશાન દેવોના વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય ભવધારણીય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા લાગની હોય છે. આ અવગાહના ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં જોવામાં આવે છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાત હાથની છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા લાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજનની સમજવી જોઈએ. કિન્તુ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના અચ્ચુતકલ્પ સુધી જ કહેવી જોઈએ. તેના ઉપર ઐવેયક વિમાનો તથા અચ્ચુત વિમાનોના દેવ વિક્રિયા કરતા નથી. ત્યાં ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના સર્વત્ર જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા લાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની કહેલી છે કિન્તુ ભવધારણીય શરીરની અવગાહના અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે. તે બતાવે છે-

અસુરકુમારોથી લઈને સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પ સુધીના દેવોની જે અવગાહના ઉપર કહેલી છે, તેનાથી વિશેષતાએ છે કે સનત્કુમાર કલ્પમાં ભવધારણીય શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગની અને, ઉત્કૃષ્ટ છ હાથની હોય છે.

સંખ્યેયભાગમાત્રમ્, પદ્મરત્નયોડવગન્તવ્યા, '૫વં માહિંદેવિ' એવમ્-સનત્કુમારોક્તરીત્યા માહેન્દ્રેડપિ કલ્પે ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમાત્રમ્ ઉત્કૃષ્ટે તુ પદ્મરત્નયોડવસેયા, એતચ્ચ પદ્મહસ્તપરિમાણં સપ્તસાગરોપમસ્થિતિદેવાંપેક્ષયાડવસેયમ્, દ્વયાદિ પદ્મસાગરોપમપર્યન્તસ્થિતિકેષુ તુ યેષાં સનત્કુમારમાહેન્દ્રકલ્પયો દ્વે સાગરોપમે સ્થિતિસ્તેષામુત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયા પરિપૂર્ણ સપ્તહસ્તપ્રમાણા શરીરાવગાહના, યેષાં ત્રીણીસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પદ્મહસ્તાઃ ચત્વારોહસ્તસ્યૈકાદશભાગાશ્ચ, યેષાં ચત્વારિ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પદ્મહસ્તાઃ પદ્મસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પદ્મહસ્તાઃ, યેષાં પદ્મસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પદ્મહસ્તાઃ દ્વૌચ હસ્તસ્યૈકાદશભાગૌ, યેષાં પદ્મસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પદ્મહસ્તાઃ એકશ્ચ હસ્તસ્યૈકાદશભાગઃ, યેષાં પુનઃ પરિપૂર્ણાનિ સપ્તસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પરિપૂર્ણાઃ પદ્મહસ્તા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના અવગન્તવ્યા, તથાચોક્તમ્-'અયરતિગંઠિઃ જેસિં સળંકુમારે તહવ માહિંદે ।

છંહ હાથ કી હોતી હૈ । હસી પ્રકાર માહેન્દ્ર કલ્પ મેં જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતેવે ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ છંહ હાથ કી અવગાહના હૈ । અવગાહના કા યહ છંહ હાથ કા જો પ્રમાણ કહા ગયા હૈ સો સાત સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે દેવોં કી અપેક્ષાં સે સમજના ચાહિયે । જિન દેવોં કી સ્થિતિ દો સાગરોપમ સે છંહ સાગરોપમ તક હૈ, ઉનકી અવગાહના હસ પ્રકાર હૈ-સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્ર કલ્પ મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ દો સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી ભવધારણીય અવગાહના પૂર્ણ સાત હાથ કી હોતી હૈ, જિન કી સ્થિતિ ત્રીણ સાગરોપમ કી હૈ ઉનકી અવગાહના છંહ હાથ કી ઓર એક હાથ કે $\frac{૧}{૩}$ ભાગ કી હૈ । જિન કી સ્થિતિ ચાર સાગરોપમ કી હૈ, ઉન કી છંહ હાથ ઓર એક હાથ કે $\frac{૧}{૩}$ હાથ કી હૈ । જિન કી સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી સ્થિતિ છંહ હાથ ઓર એક હાથ કે $\frac{૧}{૩}$ ભાગ કી હૈ । જિન કી સ્થિતિ છંહ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી અવગાહના છંહ હાથ ઓર $\frac{૧}{૩}$ ભાગ કી હૈ । જિન કી સ્થિતિ પૂરે સાત સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી પૂરી છંહ હાથ કી

એજ પ્રકારે માહેન્દ્ર કલ્પમા જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ છ હાથની અવગાહના છે. અવગાહનાના છ હાથનું જે પ્રમાણ કહેલું છે તે સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ. જે દેવોની સ્થિતિ બે સાગરોપમથી છે સાગરોપમ સુધીની છે, તેમની અવગાહના આ પ્રકારે છે-સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં જે દેવોની સ્થિતિ બે સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના પૂર્ણ સાત હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના છ હાથની અને એક હાથ $\frac{૧}{૩}$ ભાગની છે જેમની સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની છે, તેમની છ હાથ અને એક હાથના $\frac{૧}{૩}$ ની છે. જેમની સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની છે, તેમની સ્થિતિ છ હાથ અને એક હાથના $\frac{૧}{૩}$ ભાગની છે, જેમની સ્થિતિ છ સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના છ હાથ અને $\frac{૧}{૩}$ ભાગની છે, જેમની સ્થિતિ પુરા સાત સાગરોપમની

રચણી છકંતેસિ ભાગ ચઠ્ઠાહિયં દેહો ॥૧॥ તત્તો અયરે અયરે ભાગો એકેકઑ પડ્ડ જાવ ।
 સાગરસત્તઠિર્હિં રચણી છકંતણુપમાણં” ॥૨॥ ઇતિ, ‘વંમલોચલંતગેષુ પંચરચણીઓ’ બ્રહ્મ-
 લોકલાન્તકકલ્પયોઃ ઉત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયા શરીરાવગાહના પશ્ચરત્નયોઽવસેયા, એતચ્ચ પરિ-
 માણં પશ્ચરત્નિમાત્રં લાન્તકે ચતુર્દશસાગરોપમસ્થિતિકદેવાપેક્ષયા અવગન્તવ્યમ્, તદિતરસાગ-
 રોપમસ્થિતિકેષુ મધ્યે તુ યેવાં બ્રહ્મલોકે સપ્તસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પશ્ચરત્નયઃ પરિપૂર્ણાઃ
 ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેવામષ્ટૌ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પશ્ચહસ્તાઃ પશ્ચહસ્ત-
 સ્યૈકાદશ ભાગાઃ યેવાં નવસાગરોપમાણિ સ્થિતિ સ્તેષાં પશ્ચહસ્તાઃ પશ્ચહસ્તસ્યૈકાદશ-
 ભાગાઃ, યેવાં દશસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પશ્ચહસ્તાશ્ચત્વારશ્ચ હસ્તસ્યૈકાદશ ભાગાઃ,
 લાન્તકેઽપિ યેવાં દશ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામુત્કૃષ્ટેન પશ્ચહસ્તાશ્ચત્વારશ્ચ હસ્તસ્યૈકાદશ-

અવગાહના હૈ । કહા ઓ હૈ—ત્રીસરા સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્ર કલ્પ મેં જિન દેવો
 કી સ્થિતિ ત્રીન સાગરોપમ કી હૈ, ડનકી અવગાહના છહ હાથ કી ઓર એક હાથ
 કે $\frac{૧}{૧૧}$ આગ કી હોતી હૈ । તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક એક સાગરોપમ કી સ્થિતિ મેં એક-
 એક આગ કમ હોતા જાતા હૈ । યાવત્ સાન સાગરોપમ કી સ્થિતિ ચાલોં કી
 અવગાહના પૂરે છહ હાથ કી હોતી હૈ ।

બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક કલ્પ મેં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચ
 હાથ કી જાનની ચાહિયે । યહ પાંચ હાથ કી જો શરીરાવગાહના કહી હૈ લાન્તક
 કલ્પ મેં ચૌદહ સાગરોપમ કી સ્થિતિ ચાલે દેવોં કી અપેક્ષા સે સમજની ચાહિયે ।
 અન્ય પ્રકાર કી સ્થિતિ ચાલોં સેં જિન દેવોં કી બ્રહ્મલોક કલ્પ મેં સાત સાગરો-
 પમ કી સ્થિતિ હૈ, ડનકી ભવધારણીય અવગાહના પૂરે છહ હાથ કી હોતી હૈ ।
 જિન કી સ્થિતિ આઠ સાગરોપમ કી હૈ, ડનકી અવગાહના પાંચ હાથ ઓર $\frac{૧}{૧૧}$
 હાથ કી હોતી હૈ । જિન કી સ્થિતિ નૌ સાગરોપમ કી હોતી હૈ । ડનકી પાંચ હાથ

છે, તેમની પુરી છ હાથની અવગાહના છે. કહું પણુ છે—સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં
 જે દેવોની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના છ હાથની અને એક હાથના $\frac{૧}{૧૧}$
 ભાગની હોય છે. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક એક સાગરોપમની સ્થિતિમાં એક એક ભાગ ઓછો થઈ
 જાય છે યાવત્ સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળાઓની અવગાહના પુરા છ હાથની હોય છે.

બ્રહ્મલોક લાન્તક કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચ હાથની બાણુવી
 ભેળ્યે. આ પાંચ હાથની જે શરીરાવગાહના કહી તે લાન્તક કલ્પમાં ચૌદ સાગરોપમની
 સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાથી સમજવી ભેળ્યે. અન્ય પ્રકરની સ્થિતિવાળાઓમાં, જે
 દેવોની બ્રહ્મલોક કલ્પમાં સાત સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના
 પુરા છ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના પાંચ
 હાથ અને $\frac{૧}{૧૧}$ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ નવ સાગરોપમની હોય છે, તેમની પાંચ
 હાથ અને $\frac{૧}{૧૧}$ હાથની અવગાહના છે. જેમની સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, તેમની અવગા-

માગાઃ, યેષામેકાદશસાગરોપમાણિ લાન્તકે સ્થિતિસ્તેષાં પञ्चहस्तास्त्रयो हस्तस्यैकादशभागाः, યેષાં દ્વાદશસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પञ्चहस्ता द्वौ हस्तस्यैकादशभागौ च, યેષાં ત્રયોદશ-સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પञ्चहस्ता एकोहस्तस्यैकादशभागश्च, યેષાં પુનશ્ચતુર્દશસાગરો-પમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પરિપૂર્ણાં પञ्चहस्ता भवधारणीया शरीरावगाहना अवसेयेति भावः, 'મહાશુક્રસહસ્રારેષુ ચત્તારિ રચનીઓ' મહાશુક્રસહસ્રારકલ્પયો રુત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયા શરીરા-વગાહના ચત્વારો રત્નયોડ્વસેયા, एतच्च चतुरत्तिपरिमाणं सहस्रारगताष्टादश सागरोपमस्थि-કદેવાપેક્ષયા અવગન્તવ્યમ્, તદિતરસાગરોપમસ્થિતિકેષુ મધ્યે યેષાં મહાશુક્રે કલ્પે ચતુર્દશ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામુત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયા પરિપૂર્ણાઃ પञ्चहस्ताः યેષાં પञ्चदशसाग-

और $\frac{4}{9}$ एक हाथ के ग्यारहवां भाग की अवगाहना है। जिनकी स्थिति दश सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पांच हाथ और $\frac{4}{9}$ हाथ की है। लान्तक कल्प में भी जिन देवों की स्थिति दश सागरोपम की है, उनकी उत्कृष्ट अव-गाहना पांच हाथ और $\frac{4}{9}$ हाथ की होती है। जिन की स्थिति ग्यारह सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पांच हाथ और $\frac{3}{9}$ हाथ की है। जिन की स्थिति तेरह सागरोपम की है, उनकी स्थिति पांच हाथ और $\frac{2}{9}$ हाथ की होती है। जिन की स्थिति चौदह सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पूरे पांच हाथ की होती है। यह भवधारणीय अवगाहना का प्रमाण है।

મહાશુક્ર ઔર સહસ્રાર કલ્પ મેં ભવધારણીય શરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર હાથ કી હોતી હૈ। યહ ચાર હાથ કી અવગાહના સહસ્રાર કલ્પ કે અઠારહ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે દેવોં કી અપેક્ષા સે હૈ। અન્ય સ્થિતિ વાલે દેવોં મેં સે મહાશુક્ર કલ્પ મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ ચૌદહ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પૂરે પાંચ હાથ કી હોતી હૈ। જિન કી સ્થિતિ પન્નહ

હના પાંચ હાથ $\frac{4}{9}$ ની છે. લાન્તક કલ્પમાં પણ જે દેવોની સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે તેમની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચ હાથ $\frac{4}{9}$ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ અગીયાર સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના પાંચ હાથ $\frac{3}{9}$ હાથની હોય છે. જેની સ્થિતિ બાર સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના પાંચ હાથ અને $\frac{2}{9}$ ની છે. જેમની સ્થિતિ તેર સાગરોપમની છે, તેમની સ્થિતિ પાંચ હાથ અને $\frac{1}{9}$ એક હાથના અગ્રારમાં ભાગની હોય છે। જેની સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના પૂરા પાંચ હાથની હોય છે. આ ભવધારણીય અવગાહનાનું પ્રમાણ છે.

મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પમાં ભવધારણીય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર હાથની હોય છે. આ ચાર હાથની અવગાહના સહસ્રાર કલ્પના અઠાર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાએ છે. અન્ય સ્થિતિવાળા દેવોમાંથી મહાશુક્ર કલ્પમાં જે દેવોની સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પૂરા

રોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં ચત્વારો હસ્તાસ્ત્રયો હસ્તસ્યૈકાદશભાગાશ્ચ, યેષાં ષોડશ સાગ-
રોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં ચત્વારો હસ્તા દ્વૌ હસ્તસ્યૈકાદશભાગૌ ચ, યેષાં સપ્તદશ સાગરોપમાણિ
સ્થિતિસ્તેષાં ચત્વારો હસ્તા ઇકો હસ્તસ્યૈકાદશભાગશ્ચ, સહસ્રારેડપિ યેષાં સપ્તદશ સાગરો-
માણિ સ્થિતિસ્તેષાં તાવત્યેવ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના અવસેયા, યેષાં પુનઃ સહસ્રારે
પરિપૂર્ણાનિ અષ્ટાદશસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પરિપૂર્ણાશ્ચત્વારો હસ્તાઃ ભવધારણીયા શરીરા-
વગાહનેતિ ભાવઃ, 'આણયપાણય આરણ અચ્ચુપ્પસુ તિણિચ્ચણીઓ' આનતપ્રાણતારણાચ્ચુતેષુ
કલ્પેષુ ત્રયોરત્તનય ઉત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા, એત્ત્વ પરિમાણમ્ અચ્ચુતે
કલ્પે દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકદેવાપેક્ષયા દ્રષ્ટવ્યમ્, તદિતરસાગરોપમસ્થિતિકેષુ મધ્યે યેષા-
માત્રતેડપિ કલ્પે પરિપૂર્ણાનિ કિશ્ચિત્સમધિકાનિ ચાષ્ટાદશસાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પરિ-
પૂર્ણાશ્ચત્વારો હસ્તા ઉત્કૃષ્ટેન ભવધારણીયા શરીરાવગાહના ભવતિ, યેષાં તુ ઇકોનવિંશતિઃ

સાગરોપમ કી હોતી હૈ, ડનકી અવગાહના ચાર હાથ ઔર $\frac{3}{4}$ હાથ કી હોતી હૈ
જિન કી સ્થિતિ સોલહ સાગરોપમ કી હૈ, ડનકી-ચાર હાથ ઔર $\frac{3}{4}$ હાથ કી
અવગાહના હોતી હૈ । જિનકી સ્થિતિ સતરહ સાગરોપમ કી હૈ, ડન કી અવગા-
હના ચાર હાથ ઔર $\frac{3}{4}$ હાથ કી હોતી હૈ । સહસ્રાર કલ્પ મેં ઢી-જિન દેવોં કી
સ્થિતિ સતરહ સાગરોપમ કી હૈ, ડનકી ભવધારણીય અવગાહના ડતની હી
સમજ્ઞની ચાહિયે । સહસ્રાર કલ્પ મેં જિન કી સ્થિતિ પૂરે અઠારહ સાગરોપમ કી
હૈ, ડનકી અવગાહના પૂરે ચાર હાથ કી સમજ્ઞની ચાહિયે ।

આનત, પ્રાણત, આરણ ઔર અચ્ચુત કલ્પોં મેં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય અવગા-
હના ત્રીન હાથ કી હોતી હૈ । યહ અવગાહના કા પ્રમાણ અચ્ચુત કલ્પ મેં બાઈસ
સાગરોપમ કી સ્થિતિ ચાલે દેવોં કી અપેક્ષા સે સમજ્ઞના ચાહિયે । અન્ય સ્થિતિ
વાલોં મેં સે, આનત કલ્પ મેં ઢી જિન કી સ્થિતિ પૂરે અઠારહ સાગરોપમ કી યા

પાંચ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની હોય છે, એમની અવગાહના
ચાર હાથ અને $\frac{3}{4}$ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ સોળ સાગરોપમની છે, તેમની
ચાર હાથ અને $\frac{3}{4}$ હાથની અવગાહના હોય છે. જેમની સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે,
તેમની અવગાહના ચાર હાથ અને $\frac{3}{4}$ હાથની હોય છે. સહસ્રાર કલ્પના યજ્ઞ જે દેવોની
સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના તેટલી જ સમજવી
લેઈએ. સહસ્રાર કલ્પમાં જેમની સ્થિતિ પૂરા અઠાર સાગરોપમની છે, તેમની અવગા-
હના પૂરા ચાર હાથની સમજવી લેઈએ.

આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્ચુત કલ્પોમાં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ
હાથની હોય છે. આ અવગાહનાનું પ્રમાણ અચ્ચુત કલ્પમાં બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ
વાળા દેવોની અપેક્ષાએ સમજવી લેઈએ. અન્ય સ્થિતિવાળાઓમાંથી આનત કલ્પમાં પચ્ચ
જેમની સ્થિતિ પૂરા અઠાર સાગરોપમની અગર તેનાથી ઠાંઈક અધિક છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ

સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં ત્રયોહસ્તાસ્ત્રયો હસ્તસ્યૈકાદશભાગાશ્ચ, પ્રાણતૈઽપિ કલ્પે યેષામે-
કોનવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ ત્રયોહસ્તાસ્ત્રયશ્ચ હસ્તસ્યૈકાદશભાગા ભવધાર-
ણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં તુ પ્રાણતૈ કલ્પે વિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં ત્રયોહસ્તા
દ્વૌ હસ્તસ્યૈકાદશભાગૌ ચ, યેષામારણેઽપિ કલ્પે વિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ
ત્રયોહસ્તા દ્વૌ ચ હસ્તસ્યૈકાદશભાગૌ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં પુનરારણેઽપિ કલ્પે
એકવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં ત્રયોહસ્તા એકશ્ચ હસ્તસ્યૈકાદશભાગો ભવધારણીયા-
શરીરાવગાહના, અચ્યુતેઽપિ કલ્પે યેષામેકવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ ત્રયોહસ્તા
એકોહસ્તસ્યૈકાદશભાગશ્ચ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં પુનરચ્યુતે કલ્પે દ્વાવિંશતિઃ સાગ-
રોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામુત્કૃષ્ટેન પરિપૂર્ણાં સ્ત્રયોહસ્તાઃ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના ભવતીતિ-
ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મેવિજ્જગત્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિદિયવેઉવ્વિયસરીરસ્સ ણં

હસસે કિંચિત્ અધિક્ક હૈ, ઉનકી અવગાહના પૂરે ચાર હાથ કી હોતી હૈ ।
જિન કી સ્થિતિ ડગ્રીસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ, ઉનકી અવગાહના ત્રીન હાથ
ઔર $\frac{૨}{૩}$ હાથ કી હોતી હૈ । પ્રાણત કલ્પ મેં બી જિન કી સ્થિતિ ડગ્રીસ સાગરો-
પમ કી હૈ, ઉનકી બી ત્રીન હાથ ઔર $\frac{૩}{૪}$ હાથ કી અવગાહના હોતી હૈ । પ્રાણત
કલ્પ મેં જિનકી સ્થિતિ વીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી અવગાહના ત્રીન હાથ
ઔર $\frac{૧}{૪}$ હાથ કી હૈ । આરણ કલ્પ મેં બી જિન દેવોં કી સ્થિતિ વીસ સાગ-
રોપમ કી હૈ, ઉનકી બી અવગાહના ત્રીન હાથ ઔર એક હાથ કે $\frac{૧}{૪}$ ભાગ કી
હોતી હૈ । આરણ કલ્પ મેં જિન કી સ્થિતિ ઇક્કીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી
ભવધારણીય અવગાહના ત્રીન હાથ ઔર $\frac{૧}{૪}$ હાથ કી હોતી હૈ । અચ્યુત કલ્પ
મેં બી—જિન કી સ્થિતિ ઇક્કીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી બી ભવધારણીય અવ-
ગાહના ત્રીન હાથ ઔર $\frac{૧}{૪}$ હાથ કી હોતી હૈ । જિન દેવોં કી અચ્યુત કલ્પ મેં
વાઈસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈ, ઉનકી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રીન હાથ કી હોતી હૈ

અવગાહના પૂરા ચાર હાથની હોય છે જેમની સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની હોય છે.
તેમની અવગાહના ત્રણ હાથ $\frac{૩}{૪}$ હાથની હોય છે. પ્રાણત કલ્પમાં પણ જેમની સ્થિતિ
ઓગણીસ સાગરોપમની છે, તેમની પણ ત્રણ હાથ અને $\frac{૩}{૪}$ હાથની અવગાહના હોય છે,
પ્રાણત કલ્પમાં જેમની સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના ત્રણ હાથ અને
 $\frac{૧}{૪}$ હાથની છે. આરણ કલ્પમાં પણ જે દેવોની સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે, તેમની
પણ અવગાહના ત્રણ હાથ અને એક હાથના $\frac{૧}{૪}$ ભાગની હોય છે. આરણ કલ્પમાં
જેમની સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ હાથની
અને $\frac{૧}{૪}$ હાથની હોય છે. અચ્યુત કલ્પમાં પણ જેમની સ્થિતિ અઠવીસ સાગરોપમની છે,
તેમની પણ ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ હાથ અને $\frac{૧}{૪}$ હાથની હોય છે જે દેવોની અચ્યુત
કલ્પમાં ણાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે.

મંતે ! કે મહાલિપા સરીરાવગાહના પળ્લતા ?' હે મદન્ત ! ગ્રૈવેયકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરસ્ય સ્વલુ કિં મહાલયા-ક્રિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ગેવેજ્જગદેવાણં ઇમા ભવધારણિજ્ઞાતા સરીરાવગાહના પળ્લતા' ગ્રૈવેય
કદેવાનામેતા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા, સા જહળ્લેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહમાગં,
ઉક્કોસેણં દો રયણી' સા-ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જવન્યેન અક્કુલસ્યાસંસેયેયમાગં
માત્રમ્, ઉત્કુળ્લેન દ્વે રત્તની-દ્વૌ વદ્ધમુઢિહસ્તૌ દ્રુલ્લપ્પા, એતચ્છપરિમાણં નવમગ્રૈવેયકે એકવિં-
શત્સાગરોપમસ્થિતિકદેવાપેક્ષયાઽવસેયમ્. તદિતરમાગરોપમસ્થિતિકેષુ સધ્યે તુ પ્રથમે ગ્રૈવેયકે
યેષાં દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં ત્રયોઽસ્તા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં
પ્રથમે ગ્રૈવેયકે ત્રયોવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ ત્રૌ હસ્તસ્યૈવાદશમાગાશ્ચ,
દ્વિતીયેઽપિ ગ્રૈવેયકે યેષાં ત્રયોવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ દ્વૌ હસ્તૌ ત્રૌ હસ્તસ્યૈ-
વાદશમાગા એવ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં તુ દ્વિતીયે ગ્રૈવેયકે એવ ચતુર્વિંશતિઃ સાગ-
રોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ સપ્તરસ્યૈવાદશમાગાશ્ચ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના,
તૃતીયેઽપિ ગ્રૈવેયકે યેષાં ચતુર્વિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ દ્વૌ હસ્તૌ સપ્તચ હસ્ત-

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોં કે વૈક્રિ-
યશરીર કી અવગાહના કિનની વડી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોં કી એક ભવધારણીય શરીરાવગાહના હી
હોતી હૈ । વહ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાનવેં સાગ કી ઓર ઉત્કુલ્લ દો હાથ કી
હોતી હૈ । યહ અવગાહના પરિમાણ નવમ ગ્રૈવેયક મેં એકવીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ
વાલે દેવોં કી અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ । અન્ય દેવોં મેં સે પ્રથમ ગ્રૈવેયક મેં જિન
કી સ્થિતિ વાઈસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી ભવધારણીય શરીરાવગાહના ત્રીન
હાથ કી હોતી હૈ । પ્રથમ ગ્રૈવેયક મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ તેઈસ સાગરોપમ કી
હૈ, ઉનકી અવગાહના દો હાથ ઓર ૨/૧ હાથ કી હોતી હૈ । દ્વિતીય ગ્રૈવેયક મેં
જિન કી સ્થિતિ તેઈસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી અવગાહના ત્રી દો હાથ ઓર ૨/૧

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરની
અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે, ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોની એક ભવધારણીય શરી-
રાવગાહના જ હોય છે તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કુલ્લ જે હાથની
હોય છે. આ અવગાહના પરિમાણ નવમા ગ્રૈવેયકમાં એકવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા
દેવોની અપેક્ષાથી કહેલ છે. અન્ય દેવોમાંથી પ્રથમ ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ બાવીસ
સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે.-પ્રથમ ગ્રૈવેયક
મા જે દેવોની સ્થિતિ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના બે હાથ અને ૨/૧
હાથની હોય છે, દ્વિતીય ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે, તેમની
અવગાહના પણ બે હાથની અને ૨/૧ની છે. દ્વિતીય ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ ચોવીસ

સ્યૈકાદશભાગા એવ ભવધારામીયા શરીરાવગાહના, યેષાં તુ તૃતીયે એવ ગ્રૈવેયકે પચ્ચવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ પદ્મહસ્તસ્યૈકાદશભાગા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, ચતુર્થેઽપિ ગ્રૈવેયકે યેષાં પચ્ચવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ ઉપર્યુક્તપ્રમાણૈવ ભવધાર-
ણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં તુ ચતુર્થે એવ ગ્રૈવેયકે પદ્મવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં દ્વૌ
હસ્તૌ પચ્ચહસ્તસ્યૈકાદશભાગાઃ, પચ્ચમે ગ્રૈવેયકે યેષાં પદ્મવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષા-
મપિ ઉપર્યુક્તપરિમાણૈવ ભવધારણીયા, યેષાં પુનઃ પચ્ચમે ગ્રૈવેયકે એવ સપ્તવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ
સ્થિતિઃ તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ ચત્વારો હસ્તસ્યૈકાદશભાગાઃ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, ષષ્ઠે
ગ્રૈવેયકેઽપિ યેષાં સપ્તવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ ઉપર્યુક્તૈવ ભવધારણીયા

હાથ કી હૈ । દ્વિતીય ગ્રૈવેયક મેં જિન કી સ્થિતિ ચૌવીસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ
उनकी भवधारणीय अवगाहना दो हाथ और $\frac{1}{4}$ हाथ कી होती है । तीसरे
ग्रैवेयक में जिन की अवगाहना चौवीस सागरोपम की होनी है उनकी अवधार-
णीय अवगाहना भी दो हाथ और $\frac{1}{4}$ हाथ की होती है । तीसरे ग्रैवेयक में
जिन देवों की स्थिति पच्चीस सागरोपम की है उनकी भवधारणीय अवगाहना
दो हाथ और $\frac{1}{4}$ हाथ की होती है । चौथे ग्रैवेयक में भी जिन देवों की स्थिति
पच्चीस सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना उपर्युक्त प्रमाण
वाली ही है । चौथे ग्रैवेयक में ही जिन देवों की छव्वीस सागरोपम की स्थिति
है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना दो हाथ और $\frac{1}{4}$ हाथ की है । पांचवें
ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति छव्वीस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना
भी पूर्वोक्त ही है । पांचवें ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति सत्ताहस सागरोपम
की होती है, उनकी अवधारणीय शरीरावगाहना दो हाथ और $\frac{1}{4}$ हाथ की होती
है छठे ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति सत्ताहस सागरोपम की होती है उनकी

સાગરોપમની હોય છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના બે હાથ અને $\frac{1}{4}$ હાથની હોય
છે. ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં જેમની અવગાહના ચોવીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમની ભવધારણીય
અવગાહના પણ બે હાથ અને $\frac{1}{4}$ હાથની હોય છે. ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ પચ્ચીસ
સાગરોપમની છે તેમની ભવધારણીય અવગાહના બે હાથ અને $\frac{1}{4}$ હાથની હોય છે.
છઠ્ઠા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ પચ્ચીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય
શરીરાવગાહના ઉપર્યુક્ત પ્રમાણ વાળી જ હોય છે. ચોથા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની છવ્વીસ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના બે હાથ અને $\frac{1}{4}$ હાથની છે.

પાંચમાં ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ છવ્વીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના
પણ પૂર્વોક્ત જ છે, પાંચમાં ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ સત્યાવીસ સાગરોપમની
હોય છે તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના બે હાથ અને $\frac{1}{4}$ હાથની હોય છે.

છઠ્ઠા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ સત્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમની શરીરા-

શરીરાવગાહના, યેષાં તુ પષ્ઠે એવ ગ્રૈવેયકેઽષ્ટાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ ત્રયોહસ્તસ્યૈકાદશભાગા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, સપ્તમે ગ્રૈવેયકેઽપિ યેષામષ્ટાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ ઉપર્યુક્તપરિમાણૈવ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં તુ સપ્તમે ગ્રૈવેયકે એકોનત્રિંશત્સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ દ્વૌ ચ હસ્તસ્યૈકાદશભાગૌ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, અષ્ટમે ગ્રૈવેયકે અપિ યેષામેકોનત્રિંશત્સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામપિ ઉપર્યુક્તપરિમાણૈવ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, યેષાં તુ અષ્ટમે ગ્રૈવેયકે એવ ત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ સ્થિતિ સ્તેષાં દ્વૌ હસ્તૌ એકૌહસ્તસ્યૈકાદશભાગશ્ચ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, નવમે ગ્રૈવેયકેઽપિ યેષાં ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષાં પૂર્વોક્તા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના, એષાં તુ એકત્રિંશત્સાગરોપમાણિ નવમે ગ્રૈવેયકે એવ સ્થિતિસ્તેષાં પરિપૂર્ણૌ

શરીરાવગાહના ઓ લિલિખિત પ્રમાણ વાલી હી હોતી હૈ । છટે ગ્રૈવેયક મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ અઢાહસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ, ઉનકી અવગાહના દો હાથ ઓર $\frac{2}{3}$ હાથ કી હોતી હૈ । સાતવેં ગ્રૈવેયક મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ અઢાહસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ, ઉનકી અવગાહના ઓ લિલિખિત હી હૈ । સાતવે ગ્રેવેયક મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ ઉનતીસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ, ઉનકી અવગાહના દો હાથ ઓર $\frac{2}{3}$ હાથ કી હોતી હૈ, આઠવે ગ્રૈવેયક મેં ઓ જિનકી સ્થિતિ ઉનતીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉન દેવોં કી અવગાહના પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાલી હી હોતી હૈ । આઠવેં ગ્રૈવેયક મેં જિનકી સ્થિતિ તીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી અવગાહના દો હાથ ઓર $\frac{1}{3}$ હાથ કી હોતી હૈ । નૌવેં ગ્રૈવેયક મેં જિનકી તીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈ, ઉનકી ભવધારણીય શરીરાવગાહના ઓ પૂર્વોક્ત હી હૈ । નૌવેંગ્રૈવેયક મેં જિન દેવોં કી સ્થિતિ ઢકતીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી ભવધારણીય શરીરાવગાહના પૂરે દો હાથ કી હોતી હૈ ।

વગાહના પણ ઉલિલખિત પ્રમાણુવાળી હોય છે. છટ્ટા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ અઠવાવીસ સાગરોપમની હોય છે. તેમની અવગાહના જે હાથ અને $\frac{2}{3}$ હાથની હોય છે.

સાતમા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ અઠવાવીસ સાગરોપમની હોય છે; તેમની અવગાહના પણ ઉલિલખિત જ હોય છે. સાતમા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ ઓગણત્રીસ સાગરોપમની હોય છે. તેમની અવગાહના જે હાથ અને $\frac{2}{3}$ હાથની હોય છે.

આઠમા ગ્રૈવેયકમાં પણ જેમની સ્થિતિ ઓગણત્રીસ સાગરોપમની છે, તે દેવોની અવગાહના પૂર્વોક્ત પ્રમાણુ વાળી જ હોય છે. આઠમા ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ ત્રીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમની અવગાહના જે હાથ $\frac{1}{3}$ હાથની છે.

નવમા ગ્રૈવેયકમાં જેમની ત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના પણ પૂર્વોક્ત જ છે. નવમા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના પૂરા જે હાથની હોય છે.

દ્વૌ હસ્તૌ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના ભવતીતિ ભાવઃ, 'એવં અણુત્તરોપવાઇયદેવાણાનિ, ણવરં એકા રયણી' એવમ્-ગ્રૈવેયકોક્તરીત્યા અણુત્તરૌપપાતિકદેવાનામપિ એકા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા, સા ચ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમાત્રમ્, કિન્તુ નવરમ્-નવગ્રૈવેયકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ઉત્કૃષ્ટેન એકા રત્નિઃ એકો હસ્તઃ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના ભવતીતિ-ભાવઃ, એતચ્ચ પરિમાણં ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમસ્થિતિકદેવાપેક્ષયા અવસેયમ્, તદિતરસાગરોપ-સ્થિતિકદેવેષુ મધ્યે તુ ચેપાં વિજયાદિષુ ચતુર્ણુ વિમાનેષુ એકત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ સ્થિતિ-સ્તેષાં પરિપૂર્ણૌ દ્વૌ હસ્તૌ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા, ચેપાં તુ વિજયાદિષુ ચતુર્ણુ વિમા-નેષ્વેવ મધ્યરૂપા દાત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામેકોહસ્તસ્યૈકાદશભાગશ્ચ ભવધારણીયા-શરીરાવગાહના, ચેપાં પુનઃ સર્વાર્થસિદ્ધમહાવિમાને ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તેષામેકો હસ્તો ભવધારણીયા શરીરાવગાહનેતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૬ ॥

આહારકશરીરવક્તવ્યતા

મૂળમ્-આહારગસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળન્તે ? ગોયમા ણ્ણા-

હસી પ્રકાર અણુત્તરૌપપાતિક દેવોં કીં ખી એક ભવધારણીય અવગાહના હી હોતી હૈ । વહ અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કૈ અસંખ્યાતવં ભાગ કી હોતી હૈ । કિન્તુ ગ્રૈવેયક દેવોં કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ અણુત્તરૌપપાતિક દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હાથ કી હોતી હૈ । અવગાહના કા યહ પરિમાણ તેતીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે દેવોં કી અપેક્ષા સે સમજના ચાહિયે । અન્ય સ્થિતિવાલે દેવોં મેં વિજયાદિ ચાર વિમાનોં મેં હકતીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે દેવોં કી અવગાહના દો હાથ કી હોતી હૈ । વિજયાદિ વિમાનોં મેં હી જિન દેવોં કી મધ્યમ સ્થિતિ વત્તીસ સાગરોપમ કી હૈ, ઉનકી અવગાહના એક હાથ ઓર એક હાથ કૈ ગ્યારહવેં ભાગ કી હોતી હૈ । સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન મેં દેવોં કી સ્થિતિ તેતીસ સાગરોપમ કી હોતી હૈ ઓર ઉનકી ભવધારણીય શરીરાવગાહના એક હાથ કી હોતી હૈ ॥ સૂ. ૬ ॥

એજ પ્રકારે અણુત્તરૌપપાતિક દેવોની પણ એક ભવધારણીય અવગાહના જ હોય છે, તે અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. કિન્તુ ગ્રૈવેયક દેવોની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે અણુત્તરૌપપાતિક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હાથની હોય છે. અવગાહનાનું આ પરિમાણ તેતીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. અન્ય સ્થિતિવાળા દેવોમાં વિજયાદિ ચાર વિમાનોમાં એકત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અવગાહના એ હાથની હોય છે. વિજયાદિ વિમાનોમાં જે દેવોની મધ્યમ સ્થિતિ ખત્રીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના એક હાથ અને એક હાથના અગીયારમા ભાગની હોય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનોમાં દેવોની સ્થિતિ તેતીસ સાગરોપમની હોય છે અને તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના એક હાથની હોય છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

गारे पणत्ते, जइ एवागारे किं मणूस आहारगसरीरे, अमणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! मणूस आहारगसरीरे नो अमणूस आहारगसरीरे, जइ मणूस आहारगसरीरे किं संमुच्छिम मणूस आहारगसरीरे, गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! नो संमुच्छिममणूस-आहारगसरीरे, गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, अकम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे अंतरदीवगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो अकम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो अंतरदीवगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, असंखेज्ज वासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! संखिज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय-मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, मिच्छादिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, सम्मामिच्छदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्ज वासाउय कम्मभूमग-

गन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे ? गोयमा ! सम्महिट्टी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, नो मिच्छादिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, नो सम्मामिच्छादिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, जइ सम्महिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्ज-
वासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे किं संजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, असंजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्म-
भूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, संजयासंजय सम्महिट्ठी पज्ज-
त्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे ? गोयमा ! संजयसम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भव-
ककृतिय मणूस् आहारगसरीरे नो असंजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्ज-
वासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, नो संजया-
संजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, जइ संजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय
कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे किं पमत्त संजय सम्म-
हिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहा-
रगसरीरे, अपमत्त संजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग
गन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे ? गोयमा ! अपमत्त संजय सम्म-
हिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहा-
रगसरीरे, नो पमत्त संजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्म-
भूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, जइ अपमत्त संजय सम्म-
हिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारग-
सरीरे किं इट्ठिपत्तपमत्त संजय सम्महिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्म-
भूमगगन्भवककृतिय मणूस् आहारगसरीरे, अणिट्ठिपत्तपमत्तसंजयसम्म-

દિદ્ધિ પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગઘ્ભવકકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે ? ગોયમા ! इद्विपत्तपमत्त संजय सम्मदिद्वि पज्जत्तग संखेज्ज-
વાસાઉય કમ્મભૂમગગઘ્ભવકકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે, નો અણિદ્ધિ-
પત્તપમત્ત સંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગઘ્ભ-
વકકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે, આહારગસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિણ
પણ્ણત્તે ? ગોયમા ! સમચરુરંસસંઠાણસંઠિણ પણ્ણત્તે, આહારગસરીરસ્સ
ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં
દેસૂણા રયણી, ઉક્કોસેણં ષડિપુણ્ણા રયણી ॥સૂ. ૭॥

છાયા-આહારકશરીરં સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્પમ્ ? ગૌતમ ! એકાકારં પ્રજ્ઞપ્પમ્, યદિ
ષ્કાકારં કિં મનુષ્યાહારકશરીરમ્, અમનુષ્યાહારકશરીરં ? ગૌતમ ! મનુષ્યાહારકશરીરમ્, નો
અમનુષ્યાહારકશરીરમ્, યદિ મનુષ્યાહારકશરીરં કિં સંમૂર્ચ્છિમનુષ્યાહારકશરીરમ્, ગર્ભવ્યુત્ક્રા-
ન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરમ્ ગૌતમ ! નો સંમૂર્ચ્છિમનુષ્યાહારકશરીરમ્, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યા-

આહારક શરીર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(આહારગસરીરે ણં મંતે ! કાઠ્ઠિવિહે પણ્ણત્તે ?) હે અગવન્ ! આહાર-
કશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! એગાગારે પણ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ !
એક આકાર કા કહા હૈ (જહ એગાગારે કિં મળૂસઆહારગસરીરે, અમળૂસ
આહારગસરીરે) અગર એક આકાર કા હોતા હૈ તો કયા મનુષ્ય કા આહારક
શરીર હોતા હૈ ? યા મનુષ્યેતર કા આહારક શરીર હોતા હૈ (ગોયમા ! મળૂસ
આહારગસરીરે નો અમળૂસ આહારગસરીરે) હૈ ગૌતમ ! મનુષ્ય કા આહારક
શરીર હોતા હૈ, મનુષ્યેતર કા આહારકશરીર નહીં હોતા (જહ મળૂસ આહારગ-
સરીરે કિં સંમુર્ચ્છિમ મળૂસ આહારગસરીરે, ગઘ્ભવકકંતિય મળૂસ આહારગ

આહારકશરીર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(આહારગસરીરેણં મંતે ! કઠ્ઠિવિહે પણ્ણત્તે) અગવન્ ! આહારકશરીર કેટલા પ્રકારના
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! એગાગારે પણ્ણત્તે) ગૌતમ ! એકાકારનાં કહ્યાં છે (જહ એગાગારે કિં
મળૂસ આહારગસરીરે, અમળૂસ આહારગસરીરે) અગર જ્ઞે એક આકારના હોય છે તો શું મનુ-
ષ્યનુ આહારકશરીર હોય છે અગર મનુષ્યેતરનું આહારકશરીર હોય છે ? (ગોયમા ! મ-
ળૂસ આહારગસરીરે નો અમળૂસ આહારગસરીરે) ગૌતમ ! મનુષ્યનું આહારકશરીર હોય છે.
મનુષ્યેતરનું આહારકશરીર નથી હોતું (જહ મળૂસ આહારગસરીરે કિં સંમુર્ચ્છિમ મળૂસ
આહારગસરીરે, ગઘ્ભવકકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે ?) અગર મનુષ્યનું આહારકશરીર હોય
છે તો શું સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યનું આહારકશરીર હોય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્યનું આહાર-

आहारकशरीरं यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, अकर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, अन्तरद्वीपगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं नो अकर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अन्तरद्वीपगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्,

सरीरे ?) अगर मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या संसृष्टिम मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! नो संसृष्टिम मणूस आहारगसरीरे, गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! संसृष्टिम मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता, गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है ।

(जइ गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे किं कम्मभूमग गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे अंतरदीवग गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) यदि गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है ? (गोयमा ! कम्मभूमग गन्भवकंतियमणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो अकम्मभूमगगन्भवकंतियमणूस आहारगसरीरे) अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर नहीं होता (नो अंतरदीवग गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे) अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर नहीं होता

(जइ कम्मभूमगगन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे) यदि कर्मभूमि के शरीर डोय छे ? (गोयमा ! नो संसृष्टिम मणूस आहारगसरीरे, गन्भवकंतियमणूसआहारगसरीरे) गौतम ! संसृष्टिम मनुष्यना आहारकशरीर नथी डोता, गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे

(जइगन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे किं कम्मभूमग गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे अकम्मभूमग गन्भवकंतियमणूस आहारगसरीरे, अंतरदीपगगन्भवकंतियमणूस आहारगसरीरे) यदि गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे, तो शुं कर्म भूमिज गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे ? के अकर्म भूमिज गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे, अथवा तो अन्तरद्वीपना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे ? (कम्मभूमगगन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे) गौतम ! कर्मभूमिज गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे (नो अकम्मभूमग गन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे) अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर नथी डोता (नो अंतरदीवगगन्भवकंतिय मणूस आहारगसरीरे) अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर नथी डोता

યદિ કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં કિં સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરમ્ ? અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરમ્ ગૌતમ ! સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં નો અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરમ્, યદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરમ્, કિં પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહાર-

ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ (કિં સંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિયમણૂસ આહારગસરીરે) કયા સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ? (અસંખેજ્જવાસાઁયકમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે ?) યા અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે, કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ? (ગોયમા ! સંખિજ્જવાસા ઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ (નો અસંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે) અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર નહીં હોતા (જહ સંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિયમણૂસ આહારગસરીરે) યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ (કિં પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે ? અપજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિયમણૂસઆહારગસરીરે ?) તો કયા પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ, યા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિજ ગર્ભજ

(જહ કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે) યદિ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (કિં સંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે) શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ? (અસંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિયમણૂસ આહારગસરીરે ?) અગર અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?)

(ગોયમા ! સંખિજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે) ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (નો અસંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે) અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં

(જહ સંખેજ્જવાસાઁય કમ્મભૂમગ ગમ્ભવકકંતિય મણૂસ આહારગસરીરે) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (કિં પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઁય

कशरीरम् ? अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अपर्याप्तकसंख्येय- वर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमि- गगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं सम्यग्दृष्टिः पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्यु- त्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, मिथ्यादृष्टिः पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्ति- कमनुष्याहारकशरीरम्, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्ति-

मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! पञ्चसंग संखेज्जवासाउय कम्म-भूमगगवभवक्कंतिय षणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो अपञ्चस-संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय षणूस ओहारगसरीरे) अपर्याप्त सं-ख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भजमनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता

(जइ पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतियमणूस आहारग-
सरीरे किं सम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस
आहारगसरीरे, मिच्छदिट्ठीपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय
मणूस आहारगसरीरे, सम्मामिच्छदिट्ठीपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभव
क्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) यदि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले
कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या सम्यग्दृष्टि पर्याप्त
संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता
है, अथवा मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज

કમ્મમૂલગ ગત્તભવકકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે ?) તેા શુ' પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ-
વાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અગર અપર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

(ગોયમા ! પજ્જત્તગ સંલેજ્જવાસાડય કમ્મભૂમગ ગન્ધવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારક-શરીર હોય છે (નો અપજ્જત્તગ સંલેજ્જવાસાડય કમ્મભૂમગ ગન્ધવક્કંતિય મળૂસ આહારગ-શરીરે) અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારક-શરીર નથી હોતા.

(જહ પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગ ગઢ્ઢવ્વકંતિય મળૂસ ઓહારગસરીરે કિં સમ્મ
 દ્વિટ્ઠિ પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગ ગઢ્ઢવ્વકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે, મિચ્છાદિટ્ઠિ
 પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગ ગઢ્ઢવ્વકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠિ
 પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગ ગઢ્ઢવ્વકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે ?) યદિ યથાપિત
 પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગ ગઢ્ઢવ્વકંતિય મળૂસ આહારગસરીરે છે, તો શું સમ્ય-
 સંખ્યાત-વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો શું સમ્ય-

‘कमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्ति-
कमनुष्याहारकशरीरम्, नो मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिक-
मनुष्याहारकशरीरम्, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रा-
न्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्ति-
कमनुष्याहारकशरीरम् किं संयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिक-

मनुष्य का आहारकशरीर होता है या सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! सम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो मिच्छादिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (नो सम्मामिच्छदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (जइ सम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय-कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारग सरीरे किं संजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) यदि सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले

ગૃહિત પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અગર સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ-વાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

(ગોચમા ! સમ્માહિટ્ટી પજ્જત્તગસંલેજ્જવાસાડય કમ્મભૂમગ ગલ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહાર-
ગસરીરે) ગૌતમ ! સમ્યગ્દિટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કમ્ભૂભિના ગલ્ભ
મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (નો મિચ્છાદિટ્ટી પજ્જત્તગ સંલેજ્જવાસાડય કમ્મભૂમગ
ગલ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગશરીરે) મિથ્યાદિટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કમ્ભ-
ભૂમિજ ગલ્ભ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા (નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ટી પજ્જત્તગ સંલે-
જ્જવાસાડય કમ્મભૂમગ ગલ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે) સમ્યગ્મિથ્યાદિટિ પર્યાપ્ત
સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કમ્ભૂભિના ગલ્ભ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં

(जइ सम्मदिट्ठी पज्जत्तग सखेज्जवासाउय कम्मभूमग गव्वभवकंतिय मणूस्स आहारग-
सरीरे १३ संजयसम्मदिट्ठी पज्जत्तग सखेज्जवासाउय कम्मभूमग गव्वभवकंतिय मणूस्स आहा-
रगसरीरे) ने सम्यक्दृष्टि पर्याप्त संप्रियात वर्षानी आयुवाणा कर्म्मभूमिना गव्वभव मणू-

मनुष्याहारकशरीरम्-असंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकम-
नुष्याहारकशरीरम्, संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्ति-
कमनुष्योहारकशरीरम् ? गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्यु-
त्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् नो असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्यु-
त्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयकर्मभूमिगर्भव्यु-
त्क्रान्तिकमनुष्य का आहारकशरीर होता है (असंजतसम्मदिट्ठी पज्ज-
त्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) या असं-
सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का
आहारकशरीर होता है (संजयासंजय सम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्ज वासाउय कम्म-
भूमगगवभवक्कंतियमणूस आहारग सरीरे ?) या संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त
संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता
है ? (गोयमा ! संजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय-
मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु
वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो असंजयसम्म-
दिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे)
असंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज
मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (नो संजयासंजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखे-
ज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) संयतासंयत सम्य-
ग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहा

भ्यनुं आहारकशरीर डोय छे तो शुं संयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयु-
भ्यवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे (असंजय सम्मदिट्ठी पज्ज-
त्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) अथवा असंयत
सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुभ्यवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहार-
कशरीर डोय छे. (संजयासंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभव-
क्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) अथवा संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी
आयुभ्यवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोय छे (गोयमा ! संजयस-
म्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) हे गौतम !
संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातवर्षानी आयुभ्यवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहा-
रकशरीर डोय छे. (नो असंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय
मणूस आहारगसरीरे) असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातवर्षानी आयुभ्यवाणा कर्मभूमिना
गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर डोयता नथी (नो संजयासंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखे-
ज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) संयतासंयत सम्यग्दृष्टि

व्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमि-
गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं प्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्म-
भूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क-
र्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्त-
संख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि
पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि प्रमत्तसंयतसम्य-
रकशरीर नहीं होता ।

(जह संजयसम्महिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (किं पमत्तसंजयसम्म-
हिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे)
क्या प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के
गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (अपमत्तसंजयसम्महिट्ठीपज्जत्तग-
संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) क्या अप्रमत्त-
संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य
का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! अपमत्त संजयसम्महिट्ठीपज्जत्तगसंखे-
ज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! अप्र-
मत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज
मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो पमत्तसंजय सम्महिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्ज-
वासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) प्रमत्त संयत सम्य-
पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्लं मनुष्यना आहारकशरीर होता नथी.

(जइ संजय सम्महिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहा-
रगसरीरे) यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्लं
मनुष्येना आहारकशरीर होय छे (किं पमत्त संजय सम्महिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय
कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) शुं प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि संख्यातवर्षानी
आयुवाणा कर्मभूमिना गर्लं मनुष्यना आहारकशरीर होय छे ? (अपमत्त संजय सम्म
हिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) शुं अप्रमत्त
संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्लं मनुष्येना
आहारकशरीर होय छे ?

(गोयमा ! अपमत्त संजय सम्महिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कं-
तिय मणूस आहारगसरीरे) गौतम ! अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी
आयुवाणा गर्लं मनुष्यना आहारकशरीर होय छे (नो पमत्त संजय सम्महिट्ठि पज्जत्तग
संखेज्जवासाउय-कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस-आहारगसरीरे) प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि

गृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किम् ऋद्धिप्राप्त-
प्रमत्तसंयतसम्यग्गृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्;
अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्गृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहा-
रकशरीरम् ? गौतम ! ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्गृष्टिपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगर्भ-
व्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्गृष्टिपर्याप्तसंख्येयवर्षा-
गृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहा-
रकशरीर नहीं होता

(जइ अपमत्त संजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभ-
वक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) यदि अप्रमत्तसंयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त संख्यात
वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (किं
इड्ढिपत्तअपमत्तसंजयसम्मदिट्ठीपज्जगसंखेज्ज वासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतिय
मणूस आहारगसरीरे) क्या ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त संख्यात
वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ?
(अणिड्ढिपत्तअपमत्तसंजयसम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभ-
वक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) अथवा अनृद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्गृष्टि
पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक-
शरीर होता है ? (गोयमा ! इड्ढिपत्त अपमत्तसंजय सम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्ज-
वासाउय कम्मभूमगगवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! ऋद्धि-
प्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के
गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है 'णो अणिड्ढि पत्तपमत्तसंजयसम्म

पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर नथी होता।

(जइ अपमत्त संजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगवभवक्कंतिय
मणूस आहारगसरीरे) यदि अप्रमत्त संयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयु-
वाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर होय छे (किं इड्ढिपत्त अपमत्त संजय
सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवामाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) शुं ऋद्धि
प्राप्त अप्रमत्त संयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना
गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर होय छे ? (अणिड्ढिपत्त अपमत्त संजय सम्मदिट्ठी पज-
त्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) अथवा अनृद्धिप्राप्त
अप्रमत्त संयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज
मनुष्यना आहारकशरीर होय छे ?

(गोयमा ! इड्ढिपत्त अपमत्त संजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग
गवभवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) गौतम ! ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्त संयत सम्यग्गृष्टि पर्याप्त
संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर (णो अणिड्ढि

युष्ककर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, आहारकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! समचतुरस्र संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, आहारकशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन देशोना रत्निः उत्कृष्टेन परिपूर्णा रत्निः ॥

टीका—पूर्व वैक्रियशरीरस्य भेदसंस्थानावगाहना स्वरूपाणि प्ररूपितानि, सम्प्रति आहारकशरीरस्य भेदसंस्थानावगाहनामानानि प्ररूपयितुमाह—‘आहारगसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते !’ हे भदन्त ! आहारकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एगागारे पणत्ते’ आहारकशरीरम् एकाकारम्—एकप्रकारं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति—‘जइ एगागारे किं मणूसआहारगसरीरे अमणूसआहारगसरीरे ?’ हे भदन्त ! यदि एकाकारम्—एकप्रकारमेव आहारकशरीरं भवति तदा तत् किं मनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा अमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘मणूसआहारगसरीरे नो

दिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासा अकम्मभूमगगवभवकंत्तिय मणूस आहारगसरीरनु अनुसंद्धि प्राप्त प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातवर्ष की आयुवाले कर्मभूमिज गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यका आहारकशरीर नहीं होता

(आहारगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! आहारकशरीर किस संस्थान वाला कहा गया है ! (गोयमा ! समचउरंस संठाण संठिए पणत्ते) हे गौतम ! समचतुरस्रसंस्थान वाला कहा गया है

(आहारगसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् आहारकशरीर की अवगाहना कितनी विशाल कही गई है ? (गोयमा ! जहण्णेणं देसूणा रयणी) हे गौतम ! जघन्य कुछ कम एक हाथ की (उक्कोसेणं पडिपुण्णा) उत्कृष्ट से पूरे एक हाथ की

टीकार्थ—इससे पूर्व वैक्रियशरीर के भेद, अवगाहना और संस्थान का प्ररूपण किया गया है, अब आहारकशरीर के भेद, संस्थान और अवगाहना

पत्तपमत्तसंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गवभवकंत्तिय मणूस आहारगसरीरे) अवृद्धि प्राप्त प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुध्य वाणा कर्म भूमिना गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्य ध्यना आहारक शरीर नहीं होता

(आहारगसरीरेणं भंते ! किं संठिए पणत्ते) हे भगवन् ! आहारकशरीर क्या संस्थान-वाणां छेलां छे ? (गोयमा ! समचउरंससंठाणसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! समचतुरस्र संस्थान-वाणां छेलां छे

(आहारगसरीरस्सणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) भगवन् ! आहारकशरीरनी अवगाहना डेटली विशाल छेलां छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं देसूणा रयणी) गौतम ! जघन्य डेलां ओला ओक हाथनी (उक्कोसेणं पडिपुण्णा) उत्कृष्ट पुरा ओक हाथनी

टीकार्थ—आनाथी पडेलां वैक्रियशरीरना भेद, अवगाहना अने संस्थाननुं प्ररूपण

અમણસઆહારગસરીરે' મનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ નો અમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જહ મણસઆહારગસરીરે કિં સંમુચ્છિમમણસઆહારગસરીરે, ગમ્ભવકંતિયમણસ-આહારગસરીરે?' યદિ મનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ તત્ કિં સંમુચ્છિમમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ? કિંવા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ? ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નો સંમુચ્છિમમણસ આહારગસરીરે, ગમ્ભવકંતિય મણસઆહારગસરીરે' નો સંમુચ્છિમમનુ-ષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, અપિતુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આહારકશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આહારકશરીર એક હી પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ એક હી પ્રકાર કા હૈ તો વહ ક્યા મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ અથવા અમનુષ્ય અર્થાત્ મનુષ્યેતર જીવો કા આહારકશરીર હોતા હૈ,

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ, મનુષ્યેતર કા આહારકશરીર નહીં હોતા !

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ તો ક્યાસંમુચ્છિમ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈં યા ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંમુચ્છિમ મનુષ્ય કા આહારકશરીર નહીં હોતા કિન્તુ ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ તો ક્યા કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા હોતા હૈ, યા અકર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા હોતા હૈ અથવા અન્તરદ્વીપ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા હોતા હૈ ?

કરેતુ' છે. હવે આહારકશરીરના લેહ, સંસ્થાન અને અવગાહનાતું નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આહારકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવન્—હે ગૌતમ ! આહારકશરીર એકજ પ્રકારના કહ્યાં છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જો એકજ પ્રકારના છે તો તે શું મનુષ્યના આહારક-શરીર હોય છે અથવા અમનુષ્ય અર્થાત્ મનુષ્યેતર જીવોના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, મનુષ્યેતરના આહારક-શરીર નથી હોતાં.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જો મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો સંમુચ્છિમ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંમુચ્છિમ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા, કિન્તુ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે.

‘જહ કમ્મભૂમગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે કિં કમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, અકમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે અંતરદ્વીપગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે?’ હે મહન્ત ! યદિ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ તત્ કિં કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ ! કિંવા અકર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા અન્તરદ્વીપગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે નો અકમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, નો અંતરદ્વીપગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે’ કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ, નો અકર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ, નો વા અન્તરદ્વીપગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘જહ કમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે કિં સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, અસંખેજ્જવાસાઉયકમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે?’ યદિ કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ તત્ કિં સંખેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા અસંખેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણૂપ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે નો અસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગગ્ગભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે’

મગવાન્—હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ, અકર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય કા આહારકશરીર નહીં હોતા ઔર ન અન્તરદ્વીપ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ તો કયા મંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ અથવા અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય કા આહારક શરીર હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મણૂપ્ય

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ યદિ ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો કર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે ? અથવા અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે ? અથવા અન્તરદ્વીપના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે, અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં અને અન્તરદ્વીપના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર પણ નથી હોતાં.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મણૂપ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, નો અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જઈ સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે કિં પજ્જતગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે અપજ્જતગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે ?’ યદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં તત્ કિં પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિં વા અપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પજ્જતગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિયમણૂસઆહારગસરીરે, નો અપજ્જતગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે’ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ નો અપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જઈ પજ્જતગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે કિં સમ્મદિટ્ઠિ પજ્જતગસંખેજ્જવાસાઉય

કા આહારક શરીર હોતા હૈ, અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર નહીં હોતા ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ તો કયા પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર નહીં હોતા ।

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા.

કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, મિચ્છદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમ-
ગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, સમ્મમિચ્છદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગ-
ગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે ?' યદિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિ-
મનુષ્યાહારકશરીરં તત્ કિં સમ્યગ્દદ્ધિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમ-
નુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિ-
કમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા સમ્યગ્મિથ્યાદદ્ધિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગ-
ર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘સમ્મદિદ્ધિ
પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે નો મિચ્છદિદ્ધિ પજ્જ-
ત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, નો સમ્મામિચ્છદિદ્ધિ
પજ્જત્તગ સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે’ સમ્યગ્દદ્ધિ પર્યાપ્તક-
સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ નો મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્તક
સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ નો વા સમ્યગ્મિથ્યાદદ્ધિ
પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિ
કે ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોતા હોય તો કયા સમ્યગ્દદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોતા હોય, યા
મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્યના
આહારકશરીર હોતા હોય અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ
વાળે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોતા હોય ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મ-
ભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોતા હોય, મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્યના આહારક શરીર નહીં હોતા
ઔર ન સમ્યગ્મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ વાળે કર્મભૂમિ કે

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના
ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું સમ્યગ્દદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની
આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે. અગર મિથ્યાદદ્ધિ પર્યા-
પ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે
અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય-
ના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના
ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, મિથ્યાદદ્ધિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ-
વાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં અને ન સમ્યગ્મિથ્યાદદ્ધિ

‘જડ સમ્મદિદ્ધિ પજ્જતગ સંલેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગબ્ભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે કિં સંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જતગ સંલેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગબ્ભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, અસંજયસમ્મદિદ્ધિ પજ્જતગ સંલેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગબ્ભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, સંજયાસંજય સમ્મદિદ્ધિપજ્જતગ સંલેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગબ્ભવકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે?’ યદિ સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં તત્ કિં સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? તત્ર સંયચ્છતિસ્મ-સર્વ સાવધકર્મયોગેભ્યઃ સમ્યગુપરમતિ ઇતિવ્યુત્પત્ત્યા સંયતશબ્દેન સકલચારિત્રવાન્ વ્યપદિશ્યતે, તદ્ભિન્નઃ-અસંયતઃ-અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિઃ, સંયતાસંયતસ્તુ દેશવિરતિમાન્ વ્યપદિશ્યતે, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે

ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈતો કયા સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ, અથવા અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ અથવા કયા સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ?

જો સમસ્ત સાવધ વ્યાપારોં સે સમ્યક્ પ્રકાર સે ઉપરત હો ચુકા હૈ વહ સંયત હૈ ! હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર સકલ ચારિત્રવાન્ સંયત કહલાતા હૈ । જો સંયત ન હો વહ અસંયત હૈ । અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ કા તાત્પર્ય અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અથવા અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા શું સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

જે સમસ્ત સાવધ વ્યાપારોથી સમ્યક્ પ્રકારે ઉપરત થઈ ગયેલ છે, તે સંયત છે. આ વ્યુત્પત્તિના અનુસાર સકલ ચારિત્રવાન્ સંયત કહેવાય જે સંયત ન હોય તે અસંયત છે અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિનું તાત્પર્ય અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ છે દેશવિરતિવાળા સંયતાસંયત કહેવાય છે.

गौतम ? 'संजयसम्मद्विट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतिय मणूसआहारग-
सरीरे नो असंजयसम्मद्विट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतिय मणूसआहार-
गसरीरे, नो संजयसम्मद्विट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतिय मणूसआ-
हारगसरीरे' संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारक-
शरीरं भवति नो असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनु-
ष्याहारकशरीरं भवति नो वा संयतासंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भ-
व्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति—'जइ संजयसम्मद्विट्ठिपज्जत्तगसंखे-
ज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतिय मणूसआहारगसरीरे किं प्रमत्तसंजय सम्मद्विट्ठि पज्जत्तग
संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतिय मणूसआहारगसरीरे, अप्रमत्तसंजय सम्मद्विट्ठि
पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगवभवकंतिय मणूसआहारगसरीरे?' यदि संयत सम्यग्द-
ष्टि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं तत् किं प्रमत्तसंयत
सम्यग्दृष्टिपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ?
किंवा अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारक-
से है । देशविरति वाला संयतासंयत कहलाता है ।

भगवान्—हे गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले
कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, असंयत सम्यग्दृष्टि
पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर
नहीं होता और न संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले
कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की
आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या प्रमत्त
संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य
का आहारकशरीर होता है अथवा अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात

श्रीलगवान्—हे गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा
कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर होय छे, असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त
संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर नथी होतां अने
संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना
पणु आहारक होता नथी.

श्रीगौतमस्वामी—हे लगवन् ! यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी
आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारकशरीर होय छे, तो शुं प्रमत्त संयत
सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा कर्मभूमिना गर्भज मनुष्यना आहारक-
शरीर होय छे अथवा अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुवाणा

શરીરં ભવતિ ? તત્ર પ્રમાદ્યતિ સ્મ-મોહનીયાદિ કર્મોદયપ્રમાવાત્ સંજ્વલનકષાયનિન્દ્રા-
ઘન્યતમપ્રમાદયોગાત્ સંયમયોગેષુ સીદતિસ્મ ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા પ્રમત્તપદેન પ્રાયોગચ્છવાસી
વ્યપદિશ્યતે તસ્ય ક્વચિદનુપયોગસંભવાત્, તદ્ભિન્નાઃ-અપ્રમત્તાસ્તે ચ પ્રાયોઽર્હત્કલ્પિક-
પરિહારવિશુદ્ધિઃ યથાલઙ્ઘિકલ્પિકપ્રતિમાપ્રતિપન્નાસ્તેષાં સર્વદોષયોગસમ્ભવાત્, ભગવા-
નાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પ્રમત્તસંજય સમ્પદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગ-
ઞ્ભવવકંતિય સળ્લસઆઠારગસરીરે, નો અપમત્તસંજય સમ્પદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય
કમ્મભૂમગગઞ્ભવવકંતિય સળ્લસઆઠારગસરીરે’ પ્રમત્તસયતસમ્યગ્દષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુ-
પ્કકર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, નો અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક-
સંખ્યેયવાયુપ્કકર્મભૂમિગગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ
અપમત્તસંજય સમ્પદિદ્ધિપજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગઞ્ભવવકંતિય સળ્લસઆઠારગ-
સરીરે કિં હિદ્ધિપત્તપ્પમત્તસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગઞ્ભવવકંતિય સળ્લસઆઠારગસરીરે,
અણિદ્ધિપત્તપ્પમત્તસંજય સમ્પદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગઞ્ભવવકંતિય સળ્લસ-

વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ?

મોહનીય આદિ કર્મોં કે ઉદય સે સંજ્વલનકષાય, નિદ્રા આદિ કિસીં મી
પ્રમાદ કે યોગ સે જો પ્રમાદ કો પ્રાપ્ત હો વહ પ્રમત્ત કહલાતા હૈ । હસ વ્યુત્પત્તિ
કે અનુસાર પ્રાયઃ ગચ્છવાસી મુનિ પ્રમત્ત કહા જાતા હૈ, ક્યોંકિ ઉસમેં કહીં કહીં
ઉપયોગશૂન્યતા કા સંભવ હૈ । જો પ્રમાદ સે રહિત હોં વે અપ્રમત્ત કહલાતે હૈ । વે
પ્રાયઃ અહં-કલ્પિક, પરિહારવિશુદ્ધિક, યદાલંદ કલ્પિક તથા પ્રતિમાધારી સમ-
જ્ઞને ચાહિયે, ક્યોંકિ વે સદા ઉપયોગ યુક્ત રહતે હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ
વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ, પ્રમત્ત સંયત
સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા
આહારકશરીર નહીં હોતા ।

કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે.

મોહનીય આદિકર્મોના ઉદયથી સંજ્વલન કષાય નિદ્રા આદિ કોષપણુ પ્રમાદના યોગથી
જે પ્રમાદને પ્રાપ્ત થાય, તે પ્રમત્ત કહેવાય છે. આ વ્યુત્પત્તિના અનુસાર પ્રાયઃ ગચ્છવાસી
મુનિ પ્રમત્ત કહેવાય, કેમ કે તેમાં ક્યાંક ક્યાંક ઉપયોગ શૂન્યતાનો સંભવ છે. જે
પ્રમાદથી રહિત હોય તેઓ અપ્રમત્ત કહેવાય છે. તેઓ પ્રાયઃ અર્હત્કલ્પિક પરિહાર વિશુદ્ધિક
યદાલંદકલ્પિક તથા પ્રતિમાધારી સમજવા જોઈએ, કેમ કે તેઓ સદા ઉપયોગ યુક્ત રહે છે.

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા
કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત
સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં.

આહારગસરીરે ?' યદિ અપ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં તત્ કિમ્ ઋદ્ધિપ્રાપ્તપ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? કિંવા અનૃદ્ધિપ્રાપ્તપ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ ? તત્ર આમષૌષધ્યાદિસ્વરૂપાઃ ઋદ્ધિઃ પ્રાપ્તાઃ—ઋદ્ધિપ્રાપ્તઃ, તદ્ભિન્નોઽનૃદ્ધિપ્રાપ્તઃ, ભગવાનાહ—'ગૌતમ ! હે ગૌતમ ! 'ઈદ્ધિપત્તપમત્તસંજય સમ્મદિદ્ધિપજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવ્વકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે, નો અણિદ્ધિપત્તપમત્તસંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય કમ્મભૂમગગભવ્વકંતિય મણૂસઆહારગસરીરે' ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ નો અનૃદ્ધિપ્રાપ્તપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મભૂમિગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાહારકશરીરં ભવતિ, ગૌતમ :

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ તો કયા ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ અથવા જો ઋદ્ધિપ્રાપ્ત નહીં હૈ એતે અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ ?

આમષૌષધિ આદિ રૂપ ઋદ્ધિયાં જિસે પ્રાપ્ત હોં, વહ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત કહા જાતા હૈ ઓર જિસે કોઈ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ન હો વહ અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત કહલાતા હૈ ।

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મભૂમિ કે ગર્ભજ મનુષ્ય કા આહારકશરીર હોતા હૈ, અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કર્મ-

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યદિ અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા જે ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી એવા અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

આમષૌષધિ આદિરૂપ ઋદ્ધિયો જેમને પ્રાપ્ત થાય, તે ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કહેવાય છે, અને જેને કોઈ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ન હોય તે અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત કહેવાય છે,

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે. અનૃદ્ધિ પ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં.

પૃચ્છતિ—‘આહારગસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિણ પ્પણત્તે ?’ હે મદન્ત ! આહારકશરીરં સ્વલ્લ કિં સંસ્થિતં—કિમાકારં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સમચતુરસસંઠાણસંઠિણ પ્પણત્તે’ સમચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતમ્—સમં ચતુરસમ્—ચતસ્રોઽસ્રયો यस્ય તત્ સમચતુરસં તત્ચ તત્ સંસ્થાનત્તેતિ સમચતુરસસંસ્થાનમ્ તેન સંસ્થિતમ્—વ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘આહારગસરીરસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના પ્પણત્તા ?’ હે મદન્ત ! આહારકશરીર-સ્ય સ્વલ્લ કિં મહાલયા—કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં દેસુણા રયણી, ઉક્કોસેણં પહિપુણ્ણા રયણી’ જઘન્યેન દેશોનારત્તિઃ—કિંચિન્ન્યૂનહસ્તઃ, ઉત્કુષ્ટેન પરિપૂર્ણારત્તિઃ—एकोहस्तः शरीरावगाहना प्रज्ञप्तेतिभावः॥સૂ. ૭॥

॥ તૈજસશરીરવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—તેયગસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પ્પણત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે પ્પણત્તે, તં જહા—एगिंदिय तेयगसरीरे जाव पंचिंदिय तेयगसरीरे एगिंदिय तेयगसरीरे णं मंते ! कङ्किविहे प्पणत्ते ? गोयमा ! पंचविहे प्पणत्ते, તં જહા—पुढविकाइय एगिंदिय तेयगसरीरे जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय तेयगसरीरे, एवं जहा ओरालियसरीरस्स भेदो भणियो तहा तेयगस्स वि जाव चउरिंदियाणं, पंचिंदियतेयगसरीरेणं मंते ! कङ्किविहे प्पणत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे प्पणत्ते, તં જહા—नेरइय तेयगसरीरे जाव देवतेयगसरीरे, नेरइयाणं दुगमो भेदो भाणियव्वो, जहा वेउव्विय-भूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! આહારકશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! આહારકશરીર સમચતુરસ સંસ્થાન વાલા કહા ગયા હૈં ।

અ ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! આહારકશરીર કી અવગાહના કિતની વડી કી કહી ગઈ હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! આહારકશરીર કી અવગાહના જઘન્ય કુદ્ધ કમ એક હાથ કી ઓર ઉત્કુષ્ટ પૂરે એક હાથ કી કહી ગઈ હૈં ॥સૂ. ૭॥

શ્રીગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્ ! આહારકશરીર કેવા આકારના ઠહ્યાં છે ?

શ્રીભગવન્—હે ગૌતમ ! આહારકશરીર સમચતુરસ સંસ્થાનવાળાં ઠહેલાં છે.

શ્રીગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્ ! આહારકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી ઠહેવાયેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આહારકશરીરની અવગાહના જઘન્ય કાંઈક ઓછા એક હાથની અને ઉત્કુષ્ટ પૂરા એક હાથની ઠહી છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

સરીરે પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં મણૂસાણં ચ જહા ઓરાલિયસરીરે
 ભેદો મણિઓ તહા માણિયઠ્ઠો, દેવાણં જહા વેડવિવયસરીરે ભેદો
 મણિતો તહા માણિયઠ્ઠો, જાત્ર સઘટ્ટસિદ્ધ દેવેત્તિ, તેયગસરીરે ણં મંતે !
 કિં સંઠિણ પપ્પત્તે ? ગોયમા ! ણાણા સંઠાણસંઠિણ પપ્પત્તે, ઇગિંદિય
 તેયગસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિણ પપ્પત્તે ? ગોયમા ! ણાણાસંઠાણ-
 સંઠિણ પપ્પત્તે, પુઢવિકાઙ્કય ઇગિંદિયતેયગસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિણ
 પપ્પત્તે ? ગોયમા ! મસૂરચંદસંઠાણસંઠિણ પપ્પત્તે, એવં ઓરાલિય-
 સંઠાણાણુસારેણ માણિયઠ્ઠં જાવ ચડરિંદિયાણ વિ, નેરઙ્કયાણં મંતે ! તેય-
 ગસરીરે કિં સંઠિણ પપ્પત્તે ? ગોયમા ! જહા વેડવિવયસરીરે, પંચિદિય-
 તિરિક્ષજોણિયાણં મણૂસાણં જહા-એણિં ચેવ ઓરાલિયત્તિ, દેવાણં
 મંતે ! કિં સંઠાણસંઠિણ તેયગસરીરે પપ્પત્તે ? ગોયમા ! વેડવિવયસ્સ
 જાત્ર અણુત્તરોવવાઙ્કયત્તિ ॥સૂ. ૮॥

છાયા-તૈજસશરીરં સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞસમ્,
 તથા-એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરમ્, એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં યાવત્ પશ્ચેન્દ્રિયતૈજસશરીરમ્, એકે-
 ન્દ્રિયતૈજસશરીરં સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથા-
 પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં યાવત્ વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયતૈજસશરીરમ્, એવં યથા

તૈજસશરીરવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(તેયગસરીરે ણં મંતે ! કહિવિહે પપ્પત્તે ?) હે મહાવન્ ! તૈજસશરીર
 કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પપ્પત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કા
 કહા હૈ (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (ઇગિંદિયતેયગસરીરે જાવ પંચિદિયતેયગસરીરે)
 એકેન્દ્રિય તૈજસ શરીર યાવત્ પંચેન્દ્રિય તૈજસશરીર (ઇગિંદિય તેયગસરીરે ણં
 મંતે ! કહિવિહે પપ્પત્તે ?) હે મહાવન્ ! એકેન્દ્રિય તૈજસ શરીર કિતને પ્રકાર કા

તૈજસ શરીરવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(તેયગસરીરે ણં મંતે ! કહિવિહે પપ્પત્તે ?) ભગવન્ ! તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના
 કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પપ્પત્તે) ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે
 (ઇગિંદિય તેયગસરીરે જાવ પંચિદિય તેયગસરીરે) એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર યાવત્ પશ્ચેન્દ્રિય
 તૈજસ શરીર (ઇગિંદિય તેયગસરીરે ણં મંતે ! કહિવિહે પપ્પત્તે ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય તૈજસ-
 શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પપ્પત્તે) ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યાં
 છે (તં જહા-પુઢવિકાઙ્કયઇગિંદિય તેયગસરીરે જાવ વણ્ણસઙ્કાઙ્કયઇગિંદિયતેયગસરીરે) તે

औदारिकशरीरस्य भेदो भणितस्तथा तैजसस्यापि यावच्चतुरिन्द्रियाणाम्, पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा- नैरयिकतैजसशरीरं यावद् देवतैजसशरीरम्, नैरयिकाणां द्विगतो भेदो भणितव्यः, यथा वैक्रियशरीरे, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च यथा औदारिकशरीरे भेदो भणितस्तथा भणितव्यो यावत् सर्वार्थसिद्धदेव इति, तैजसशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ?

कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा पुढविकाइयएगिदियतेयगसरीरे जाव वणस्सइ काइयएगिदियतेयगसरीरे) वह इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय तैजस शरीर यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर (एवं जहा ओरालियसरीरस्स भेदो भणिओ) इस प्रकार जैसे औदारिकशरीर के भेद कहे हैं (तहा तेयगस्स वि) उसी प्रकार तैजस के भेद भी कहना चाहिए (जाव चउरिंदिया णं) चौहन्द्रियों तक

(पंचिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! चउन्विहे पणत्ते) हे गौतम ! चार प्रकार का कहा है (तं जहा-नेरइयतेयगसरीरे जाव देवतेयगसरीरे) वह इस प्रकार-नैरयिक तैजसशरीर यावत् देवतैजसशरीर (नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो) नारकों के दो भेद कहना चाहिए (जहा वेउन्वियसरीरे) जैसा वैक्रियशरीर (पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यचों का (मणुस्साण य) और मनुष्यों का (जहा ओरालियसरीरे) जैसे औदारिकशरीर का (भेदो भणिओ) भेद कहा है (तहा भाणियव्वो) इसी प्रकार कहना चाहिए (देवाणं जहा वेउन्विय-

आ प्रकारे-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर (एवं जहा ओरालियसरीरस्स भेदो भणिओ) ये प्रकारे जेवा औदारिकशरीरना लेह कइया छे (तहा तेयगस्स) जेअ प्रकारे तैजसना लेह पणु कइवा जेअये (जाव चउरिंदियाणं) चतुरिन्द्रियो सुधी

(पंचिंदिय तेयगसरीरेणं भंते ! कइविहे पणत्ते) भगवन् ! पंचेन्द्रिय तैजसशरीर कितना प्रकारना कइया छे ? (गोयमा ! चउन्विहे पणत्ते) हे गौतम ! चार प्रकारना कइयां छे ? (तं जहा नेरइयतेयगसरीरे जाव देवतेयगसरीरे) जे आ प्रकारे-नैरयिक तैजसशरीर यावत् देव तैजसशरीर (नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो) नारकोना जे लेह कइवा जेअये (जहा वेउन्वियसरीरे) जेपु वैक्रियशरीर (पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यचोना (मणुस्साणय) अने मनुष्योना (जहा ओरालियसरीरे) जेदां औदारिकशरीरना (भेदो भणिओ) लेह कइया छे (तहा भाणियव्वो) ये प्रकारना कइवा जेअये (देवाणं जहा वेउन्वियसरीरे भेओ भणिओ तहा भाणियव्वो) देवाना जेवा वैक्रियशरीरना लेह कइया छे, जेअ प्रकारे तैजसशरीरना लेहपणु समज देवा जेअये (जाव सव्वदुसिद्ध देवत्ति) सर्वार्थ सिद्धना देवा सुधी

गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एकेन्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवम् औदारिक-संस्थानानुसारेण भणितव्यं यावच्चतुरिन्द्रियाणामपि, नैरयिकाणां भदन्त ! तैजसशरीरं किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! यथा वैक्रियशरीरम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां यथा एतेषाञ्चैव औदारिकाणामिति, देवानां भदन्त ! किं संस्थितं तैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! यथा वैक्रियस्य यावद् अनुत्तरौषपातिकानामिति ॥ सू० ८ ॥

शरीरे भेओ भणिओ तहा भाणियव्वो) देवों के जैसे वैक्रियशरीर के भेद कहे हैं इसी प्रकार तैजसशरीर के भेद भी समझलेने चाहिए (जाव सव्वद्धसिद्धदेवत्ति) सर्वार्थसिद्ध के देवों तक

(तेयगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! तैजसशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! अनेक संस्थानों वाला कहा है (एगिंदिय तेयगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर किस आकार वाला कहा है ? (गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थानों वाला कहा है (पुढविकाइयएगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय का तैजसशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! मसूर चंद संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! मसूर के दाल के आकार का कहा गया है और यहां चन्द्र का अर्थ दाल है (एवं ओरालियसंठाणाणुसारेण भाणियव्वं) इस प्रकार औदारिकशरीर के संस्थान के अनुसार कहना चाहिए (जाव चउरिंदियाण वि) यावत् चौइन्द्रियों का भी ।

(नेरइया णं भंते ! तेयगसरीरे किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! नारकों के

(तेयगसरीरेणं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते) लगवन् ! तैजसशरीर केवा आकारनां कहां छे ? (गोयमा ! नाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते) गौतम ! अनेक संस्थानोवाणा कहां छे (एगिंदिय तेयगसरीरेणं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते) छे लगवन् ! एकेन्द्रियना तैजसशरीर केवा आकारवाणा कहां छे ? (गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) गौतम ! नाना संस्थान वाणा कहां छे (पुढविकाइय एगिंदिय तेयगसरीरेणं भंते किंसंठिए पण्णत्ते ?) छे लगवन् ! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रियना तैजसशरीर केवा आकारना कहां छे ? (गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते) गौतम ! मसूरनी दाणना आकारना कहां छे अने आही अन्द्रने अर्थ-दाण छे (एवं ओरालिय संठाणाणुसारेण भाणियव्वं) ये प्रकारे औदारिकशरीरना संस्थानना अनुसार छेवुं नेधये (जाव चउरिंदियाण वि) यावत् चतुरिन्द्रियोना पधु

(नेरइयाणं भंते ! तेयगसरीरे किंसंठिए पण्णत्ते ?) छे लगवन् ! नारकोंना तैजसशरीरना

ટીકા-પૂર્વમાહારકશરીરસ્ય ભેદસંસ્થાનાવગાહના સ્વરૂપાણિ પ્રરૂપિતાનિ સમ્પ્રતિ તૈજસ-
શરીરસ્ય ભેદસંસ્થાનાદીનિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તેયગસરીરે નં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પ્ણત્તે ?’ હે
મદન્ત ! તૈજસશરીરં યલ્લ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચધિહે
પ્ણત્તે’ પશ્ચવિધં તૈજસશરીરં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-પ્ગિદિયતેયગસરીરે જાવ પંચિદિયતેયગ-
સરીરે’ તથયા-એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં યાવદ્ દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયતૈજસશરીરં પશ્ચેન્દ્રિય-
તૈજસશરીરશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પ્ગિદિયતેયગસરીરે નં ભંતે ! કઙ્કિવિહે પ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત !
એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં યલ્લ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચધિહે

તૈજસશરીર કા કૈસા આકાર કહા હૈ ? (ગોયમા ! જહ વેઝવિવયસરીરે) હે ગૌતમ !
જૈસે નારકોં કા વૈક્રિયશરીર (પંચિદિયતિરિક્કજોણિયાણં) પંચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોનિકોં કા (મણુસાણં) મનુષ્યોં કા (જહા એપ્સિં ચેવ ઓરાલિયંતિ) જૈસે હન્હીં
કા ઔદારિકશરીર (દેવાણં ભંતે ! કિં સંઠાણસંઠિએ તેયગસરીરે પ્ણત્તે ?)
હે મગવન્ ! દેવોં કા તૈજસશરીર કિસ સંસ્થાન વાલા કહા હૈ ? (ગોયમા ! જહા
વેઝવિવયસ્સ) હે ગૌતમ ! જૈસા ઉનકે વૈક્રિયશરીર કા સંસ્થાન (જાવ અણુત્તરો-
વવાહ્યત્તિ) યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ ।

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ આહારકશરીર કે ભેદોં, અવગાહના તથા સંસ્થાન કા
નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, અવ તૈજસશરીર કે ભેદોં કા તથા સંસ્થાન આદિ કા
પ્રરૂપણ કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તૈજસશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, વહ હસ
પ્રકાર સે હૈ-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, દ્વીન્દ્રિય તૈજસશરીર, ત્રીન્દ્રિય તૈજસશરીર,

કેવા આકાર કહ્યાં છે (ગોયમા ! જહ વેઝવિવય સરીરે) જેવા નારકેના વૈક્રિયશરીર (પંચિદિય-
તિરિક્કજોણિયાણં) પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યેનિયેના (મણુસાણં) મનુષ્યેના (જહા એપ્સિં ચેવ
ઓરાલિયતિ) જેવા એમના ઔદારિકશરીર (દેવાણં ભંતે ! કિં સંઠાણસંઠિએ તેયગસરીરે
પ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! દેવેના તૈજસશરીર કેવા સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (ગોયમા ! જહા વેઝવિ-
વયસ્સ) હે ગૌતમ ! જેવા તેમના વૈક્રિયકશરીરના સંસ્થાન (જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ) યાવત્
અનુત્તરૌપપાતિક દેવ.

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં શરીરના ભેદો, અવગાહના તથા સંસ્થાનનું નિરૂપણ કરાયું
છે, હવે તૈજસશરીરના ભેદોનું તથા સંસ્થાન આદિનું પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારનાં કહ્યાં છે ? તે આ પ્રકારે એકે-
ન્દ્રિય તૈજસશરીર, દ્વીન્દ્રિય તૈજસશરીર, ત્રીન્દ્રિય તૈજસશરીર, ચતુરિન્દ્રિય તૈજસશરીર

પણતે' પञ્ચવિધમ્ એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં પ્રજ્ઞમય, 'તં જહા-પુઠ્ઠવિકાશ્યર્ણદિવતેયગસરીરે
જાવ વળસ્સડકાશ્યર્ણદિવસરીરે' તથા-પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં યાવદ્-અપ્કા-
યિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયશરીરમ્, 'એવં જહા-ધોરાહિયસરીરસ્સ
ભેદો મણિયો તદા તેયગસ્સ વિ જાન્ન ચરિરિદિયાણં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ઔદા-
રિકશરીરસ્ય એકેન્દ્રિયગતસૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદો દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયગતપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદશ્ચ
મણિતસ્તથા તૈજસસ્યાપિ શરીરસ્ય યાવદ્ એકેન્દ્રિયદ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાણાં ભેદો મણિતવ્ય
સ્તત્રૈકેન્દ્રિયગતઃ સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદો દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયગતસ્તુ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદો

ચતુરિન્દ્રિયતૈજસશરીર ઓર પંચેન્દ્રિયતૈજસશરીર

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય કા તૈજસશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા
ગયા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય કા તૈજસશરીર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, વહ
હસ પ્રકાર-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અપ્કાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર
વાયુકાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, તેજસ્કાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર વાયુ
કાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર ઓર વનસ્પતિકાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર । હસ
પ્રકાર જૈસે ઔદારિકશરીર કે એકેન્દ્રિય સંબંધી સૂક્ષ્મ, વાદર પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત
આદિ કે ભેદ સે ભેદ કહે હૈ, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય કે પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે ભેદ કહે હૈ, ઊમી પ્રકાર તૈજસશરીર કે મી એકેન્દ્રિય દ્વી-
ન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં કે ભેદોં કે અનુસાર ભેદ કહ લેને ચાહિયે ।
જૈસે એકેન્દ્રિયોં કે દો ભેદ હોતે હૈ-સૂક્ષ્મ ઓર વાદર । હન કે મી દો-દો ભેદ હૈ
પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । હન ભેદોં કે અનુસાર તૈજસશરીર કે મી ભેદ સમગ્ર

અને પંચેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ
પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, વાયુકાયિક
એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

એ પ્રકારે જેવા ઔદારિકશરીરના એકેન્દ્રિય સમ્બન્ધી સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત, અપ-
ર્યાપ્ત આદિના ભેદથી ભેદ કહેલા છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્તના ભેદથી ભેદ કહેલા છે, એજ પ્રકારે તૈજસશરીરના પણ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય,
ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયોના ભેદોના અનુસાર ભેદ કહી ભેદ એ. જેમ કે એકેન્દ્રિયોના બે
ભેદ હોય છે-સૂક્ષ્મ અને વાદર. તેના પણ બે ભેદ છે- પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. આ
ભેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમગ્ર લેવા ભેદ એ. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને

દ્રષ્ટવ્યઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘પંચિન્દ્રિયતૈયગસરીરે નં મંતે ! કશ્ચિદ્દે પ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત !
પચ્ચેન્દ્રિયતૈજસશરીરં શ્લુ કતિવિધં પ્રજ્ઞતમ્ ? મગવાનાહ—‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્ત્રવિદે
પ્ણત્તે’ ચતુર્વિધં પચ્ચેન્દ્રિયતૈજસશરીરં પ્રજ્ઞતમ્ ‘તં જહા—નૈરિયતૈયગસરીરે જાવ દેવ-
તૈયગસરીરે’ તદ્યથા—નૈરિયતૈજસશરીરં ચાત્—તિર્યગ્યોનિકૃતૈજસશરીરં, મનુષ્યતૈજસ-
શરીરં દેવ તૈજસશરીરશ્ચ, તન્ન—‘નૈરિયાણં દુગમ્મો મેદો મ્ણિયવ્વો જહા વેઉવિયસરીરે’
નૈરિયાણાં તૈજસશરીરસ્ય દ્વિગતો મેદઃ—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવિધયતયા મ્ણિતવ્યો યથા તેષામેવ
વૈક્રિયશરીરે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવેત દ્વિપ્રકારકો મેદો મ્ણિતઃ, કિન્તુ—‘પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ-
જોણિયાણં મ્ણુસાણય જહા ઓરાલ્લિયસરીરે મેદો મ્ણિયો તહા મ્ણિયવ્વો’ પચ્ચેન્દ્રિ-
યતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાશ્ચ યથા ઔદારિકશરીરે મેદો મ્ણિતસ્તથા મ્ણિતવ્ય, સ્તન્ન
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં તૈજસશરીરસ્ય જલચરસ્થલચરચેવામેદઃ, જઠ્ઠચરસ્યાપિ સંમૂર્ચ્છિમ-

છેને યાહિયે । દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત
કે મેદ સે દો-દો મેદ હૈ, તો તૈજસશરીર કે મી હસી પ્રકાર દો-દો મેદ હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પચ્ચેન્દ્રિયોં કા તૈજસશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્—ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિયોં કા તૈજસશરીર ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ । વહ
હસ પ્રકાર હૈ—નૈરિયકોં કા તૈજસશરીર, તિર્યચોં કા તૈજસશરીર, મનુષ્યોં કા
તૈજસશરીર ઓર દેવોં કા તૈજસશરીર । ઇનમેં સે નારકોં કે તૈજસશરીર કે દો
મેદ કહને યાહિયે—પર્યાપ્ત નારકોં કા તૈજસશરીર ઓર અપર્યાપ્ત નારકોં કા
તૈજસશરીર જૈસે કિ વૈક્રિયશરીર કે મેદ કહે હૈ । કિન્તુ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર
મનુષ્યોં કે તૈજસશરીર કે મેદ ડસી પ્રકાર કહને યાહિયે જૈસે ડનકે ઔદારિક-
શરીર કે મેદ કહે હૈ । યથા—પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા તૈજસશરીર ત્રીન પ્રકાર કા
હૈ—જલચરોં કા, સ્થલચરોં કા ઓર ચેચરોં કા જલચરોં મેં મી સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ

ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી જે-જે ભેદ છે, તો તૈજસશરીરના
પણ એજ પ્રકારે જે-જે ભેદ થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પચ્ચેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ
પ્રકારે—નૈરિયકોના તૈજસશરીર, તિર્યચોના તૈજસશરીર, મનુષ્યોના તૈજસશરીર અને દેવોના
તૈજસશરીર તેમાંથી નારકોના તૈજસશરીરના જે ભેદ કહેવા ભેદાયે—પર્યાપ્ત નારકોના તૈજસ-
શરીર અને અપર્યાપ્ત નારકોના તૈજસશરીર, જેવાં વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહ્યા છે. કિન્તુ
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોના તૈજસશરીરના ભેદ એજ પ્રકારે કહેવા ભેદાયે જેવા
તેના ઔદારિકશરીરના ભેદ કહ્યા છે. જેમ કે—પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોના તૈજસશરીર ત્રણ પ્રકારનાં
છે—જલચરોના સ્થલચરોના અને ચેચરોના. જળચરોમાં પણ સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત,

પણતે' પञ્ચવિધમ્ એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'તં જહા-પુઠ્ઠવિકાઢ્યર્ણગિદિયતૈયગસરીરે જાવ વળસ્સઢકાઢ્યર્ણગિદિયસરીરે' તદ્યથા-પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં યાવદ્-અપ્કાયિકતૈજસ્કાયિકવાયુકાયિક્રવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયશરીરમ્, 'એવં જહા-ઓરાહિયસરીરસ્સ મેદો મળિયો તહા તૈયગસ્સ વિ જાવ ચરિરિદિયાણં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ઓદારિકશરીરસ્ય એકેન્દ્રિયગતસૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદો દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયગતપર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદશ્ચ મળિતસ્તથા તૈજસસ્યાપિ શરીરસ્ય યાવદ્ એકેન્દ્રિયદ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાણાં મેદો મળિતવ્ય સ્તત્રૈકેન્દ્રિયગતઃ સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદો દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયગતસ્તુ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદો

ચતુરિન્દ્રિયતૈજસશરીર ઓર પંચેન્દ્રિયતૈજસશરીર

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એકેન્દ્રિય કા તૈજસશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય કા તૈજસશરીર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, વહ હસ પ્રકાર-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અપ્કાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર વાયુકાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, તેજસ્કાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર વાયુકાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર ઓર વનસ્પતિકાયિક-એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર । હસ પ્રકાર જૈસે ઓદારિકશરીર કે એકેન્દ્રિય સંબંધી સૂક્ષ્મ, વાદર પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આદિ કે મેદ સે મેદ કહે હૈ, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે મેદ સે મેદ કહે હૈ, ડામી પ્રકાર તૈજસશરીર કે મી એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિયો કે મેદો કે અનુસાર મેદ કહ લેને ચાહિયે । જૈસે એકેન્દ્રિયો કે દો મેદ હોતે હૈ-સૂક્ષ્મ ઓર વાદર । હન કે મી દો-દો મેદ હૈ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । હન મેદો કે અનુસાર તૈજસશરીર કે મી મેદ સમસ્ત

અને પંચેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

એ પ્રકારે જેવા ઓદારિકશરીરના એકેન્દ્રિય સમબન્ધી સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આદિના લેદથી લેદ કહેલા છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના લેદથી લેદ કહેલા છે, એજ પ્રકારે તૈજસશરીરના પણ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયોના લેદોના અનુસાર લેદ કહી જોઈ એ. જેમ કે એકેન્દ્રિયોના બે લેદ હોય છે-સૂક્ષ્મ અને વાદર. તેના પણ બે લેદ છે- પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. આ લેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ લેદ સમસ્ત જેવા જોઈએ. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને

દ્રવ્યઃ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘પંચિન્દ્રિયતૈયગસરીરે નં મંતે ! કઙ્કિદ્દે પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત !
 પચ્ચેન્દ્રિયતૈજસશરીરં સલ્લુ કતિવિધં પ્રજ્ઞત્તમ્ ? મગ્ગવાનાહ—‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચક્રવિદ્દે
 પ્પણ્ણત્તે’ ચતુર્વિધં પચ્ચેન્દ્રિયતૈજસશરીરં પ્રજ્ઞત્તમ્ ‘તં જહા—નેરહ્યતૈયગસરીરે જાવ દેવ-
 તૈયગસરીરે’ તથથા—નેરયિક્કતૈજસશરીરં ચાત્—તિર્યગ્ગ્યોનિકતૈજસશરીરં, મનુપ્પયતૈજસ-
 શરીરં દેવ તૈજસશરીરંચ. તન્ન—‘નેરહ્યાણં દુગ્ગમો મેદો માણિયવ્વો જહા વેઉવ્વિયસરીરે’
 નૈરયિક્કાણાં તૈજસશરીરસ્ય દ્વિગતો મેદઃ—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તિવિષયતયા મણિતવ્વો યથા તેષામેવં
 વૈક્રિયશરીરે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તિત્વેન દ્વિપ્રકારનો મેદો મણિતઃ, કિન્તુ—‘પંચિન્દ્રિયતિરિક્ક-
 જોણિયાણં મણુસાણય જહા ઓરાલ્લિયસરીરે મેદો મણિયો તહા માણિયવ્વો’ પચ્ચેન્દ્રિ-
 યતિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં મનુપ્પયાણાંચ યથા ઔદારિકશરીરે મેદો મણિતસ્તથા મણિતવ્વ, સ્તન્ન
 પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં તૈજસશરીરસ્ય જલચરસ્થલચરચેવામેદઃ, જઙ્ગલચરસ્યાપિ સંમૂર્છિમ-

લેને ચાહિય. છોન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત
 કે મેદ સે દો-દો મેદ હૈ, તો તૈજસશરીર કે મી હસી પ્રકાર દો-દો મેદ હોતે હૈં.

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! પચ્ચેન્દ્રિયોં કા તૈજસશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્—ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયોં કા તૈજસશરીર ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ. વહ
 હસ પ્રકાર હૈ—નૈરયિકોં કા તૈજસશરીર, તિર્યચોં કા તૈજસશરીર, મનુષ્યોં કા
 તૈજસશરીર ઓર દેવોં કા તૈજસશરીર. હનમેં સે નારકોં કે તૈજસશરીર કે દો
 મેદ કહને ચાહિય—પર્યાપ્ત નારકોં કા તૈજસશરીર ઓર અપર્યાપ્ત નારકોં કા
 તૈજસશરીર જૈસે કિ વૈક્રિયશરીર કે મેદ કહે હૈં. કિન્તુ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર
 મનુષ્યોં કે તૈજસશરીર કે મેદ હસી પ્રકાર કહને ચાહિય જૈસે હનકે ઔદારિક-
 શરીર કે મેદ કહે હૈં. યથા—પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કા તૈજસશરીર ત્રીન પ્રકાર કા
 હૈ—જલચરોં કા, સ્થલચરોં કા ઓર ચેચરોં કા જલચરોં મેં મી સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ

ચતુરિન્દ્રિય હોવાના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે—બે ભેદ છે, તો તૈજસશરીરના
 પણ એજ પ્રકારે બે—બે ભેદ થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પચ્ચેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયના તૈજસશરીર ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ
 પ્રકારે—નૈરયિકોના તૈજસશરીર, તિર્યચોના તૈજસશરીર, મનુષ્યોના તૈજસશરીર અને દેવોના
 તૈજસશરીર. તેમાંથી નારકોના તૈજસશરીરના બે ભેદ કહેવા બોધ્યે—પર્યાપ્ત નારકોના તૈજસ-
 શરીર અને અપર્યાપ્ત નારકોના તૈજસશરીર, જેવાં વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહ્યા છે. કિન્તુ
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોના તૈજસશરીરના ભેદ એજ પ્રકારે કહેવા બોધ્યે જેવા
 તેના ઔદારિકશરીરના ભેદ કહ્યા છે. જેમ કે—પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના તૈજસશરીર ત્રણ પ્રકારનાં
 છે—જલચરોના સ્થલચરોના અને જેચરોના. જળચરોમાં પણ સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત,

ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદઃ, સ્થલચરસ્ય ચતુષ્પદપરિસર્પભેદઃ, ચતુષ્પદસ્યાપિ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદઃ, પરિસર્પસ્ય ચોરઃ પરિસર્પ ભુજપરિસર્પ ભેદઃ, ઊરઃ પરિસર્પસ્યાપિ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદઃ, ભુજપરિસર્પસ્યાપિ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદઃ, સ્થલચરસ્યાપિ સંમૂર્ચ્છિમ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદઃ, મનુષ્યાણાન્તુ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદોઽવસેયઃ, ‘દેવાણાં જહા-વેઉચ્ચિય-સરીરભેદો મણિતો તદ્વા મણિયવ્વો જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધદેવત્તિ’ દેવાનાં પુનરસુરકુમારપ્રમુતીનાં સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તાનાં યથા વૈક્રિયશરીરભેદઃ-પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત વિષયતયા મણિતસ્તથા તૈજસશરી-રસ્યપિ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવિષયત્વેન દ્વિગતો ભેદો મણિતવ્યો યાવદ્-અસુરકુમારાદિદશભવનવા સિનાં ભૂતયક્ષરાક્ષસાદીનામષ્ટાનાં વાનવ્યન્તરાણાં-ચન્દ્રસૂર્યાદીનાં પશ્ચાનાં જ્યોતિષ્કાણાં

પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભેદ હોતે હૈં । ઇનકે ભેદ સે તૈજસશરીર કે ભી હસી પ્રકાર કે ભેદ સમજ્ઞ લેને ચાહિયે । સ્થલચર તિર્યચોં કે દો ભેદ હૈં-ચતુષ્પદ ઓર પરિસર્પ । ચતુષ્પદ કે સંમૂર્ચ્છિમ ગર્ભજ તથા પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભેદ હૈં । પરિસર્પ કે ઊરપરિસર્પ ઓર ભુજપરિસર્પ ભેદ હોતે હૈં । ઊરપરિસર્પ કે સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત ભેદ હૈં । ભુજપરિસર્પ કે ભી સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભેદ હૈં । સ્થલચરોં કે ભી સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત ભેદ હોતે હૈં । મનુષ્યોં કે સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભેદ હૈં । હસ પ્રકાર ઇન્હીં ભેદોં કે અનુસાર તૈજસશરીર કે ભી ભેદ સમજ્ઞને ચાહિયે ।

દેવોં કે તૈજસશરીર કે ભેદ ડસી પ્રકાર જાન લેના ચાહિયે જૈસે ડનકે વૈક્રિય-શરીર કે ભેદ કહે ગયે હૈં । અસુરકુમારોં સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધ તક કે દેવોં કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભેદ હોતે હૈં । તદનુસાર તૈજસશરીર કે ભી ભેદ સમજ્ઞ લેને ચાહિયે ।

અપર્યાપ્ત ભેદ થાય છે. એમના ભેદથી તૈજસશરીરના પણ એજ પ્રકારે ભેદ સમજવા બેઠએ. સ્થલચર તિર્યચોના ભેદ બે છે-ચતુષ્પદ અને પરિસર્પ, ચતુષ્પદના સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ તથા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એ પ્રકારના ભેદ છે. પરિસર્પના ઊરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ એ રીતે બે ભેદ હોય છે, ઊરપરિસર્પના સંમૂર્ચ્છિમ ગર્ભજ, પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત ભેદ છે. ભુજપરિસર્પના પણ સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ છે. એયરોના પણ સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ હોય છે. મનુષ્યોના સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ છે. એ પ્રકારે આ ભેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજવા બેઠએ.

દેવોના તૈજસશરીરના ભેદ એ જ પ્રકારે બાણી લેવા બેઠએ. જેવા તેમના વૈક્રિય-શરીરના ભેદ કહેલા છે. અસુરકુમારોથી લઇને સર્વાર્થ સિદ્ધ સુધી દેવોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ હોય છે. તદનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજી લેવા બેઠએ.

સૌધર્મેશાનાદિ દ્વાદશકલ્પોપપન્નકૃતૈર્માનિકદેવાનાં કલ્પાતીતાનાશ્ચ નવગ્રૈવેયક્રાણાં પશ્ચા-
નુત્તરૌપપાતિકનર્વાર્થે પેદ્ધકપર્યન્તૈર્માનિકદેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત વિષયતયા દ્વિગતો ભેદો
મણિતવ્ય इति પૂર્વેણ સંવન્ધઃ, અથ તૈજસશરીરસ્ય સંસ્થાનપ્રરૂપણાર્થમાહ—‘તેયગસરીરે ણં
મંતે ! કિં સંઠિઈ પ્પણ્ણત્તે’ હે મહન્ત ! તૈજસશરીરં સ્વલુ કિં સંસ્થિતં—કિમાકારં પ્રજ્ઞસમ્મ ?
મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળાળા સંઠાળસંઠિઈ પ્પણ્ણત્તે’ તૈજસશરીરં નાનાસંસ્થાન-
સંસ્થિતમ્—અનેકાકારવિશિષ્ટં પ્રજ્ઞસમ્મ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગિદિયતેયગસરીરે ણં મંતે !
કિં સંઠિઈ પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મહન્ત ! એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં સ્વલુ કિં સંસ્થિતમ્—કિમાકારં પ્રજ્ઞ-
સમ્મ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળાળાસંઠાળસંઠિઈ પ્પણ્ણત્તે ? એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં
નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ અનેકાકારયુક્તં પ્રજ્ઞસમ્મ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘પુઠ્ઠવિકાહ્ય એગિદિય-
તેયગસરીરે ણં મંતે ! કિં સંઠિઈ પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મહન્ત ! પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં

અસુરકુમાર આદિ દશ ધવનવાસિયોં કે, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ આદિ આઠ
વાનવધન્તરોં કે, ચન્દ્રસૂર્ય આદિ પાંચ જ્યોતિષ્કોં કે, સૌધર્મ ઈશાન આદિ બારહ
કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોં કે, કલ્પાતીતોં એ નવગ્રૈવેયકોં તથા પાંચ અનુત્તરવિ-
માનોં કે દેવોં કે પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત વિષયક દો-દો એદ કહલેને યાહિય
ઔર इन्हीं के अनुसार तैजसशरीर के भी એદ કહને યાહિય ।

અવ તૈજસશરીર કે સંસ્થાન કી પ્રરૂપણા કરને કે લિય કહતે હૈ—

શ્રીગૌતમસ્વામી—મગવન્ ! તૈજસશરીર કિસ સંસ્થાન ચાલા હોતા હૈ ?
અર્થાત્ તૈજસશરીર કા આકાર કયા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર અનેક સંસ્થાનોં ચાલા હોતા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવોં કા તૈજસશરીર કિસ સંસ્થાન
કા હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોં કા તૈજસશરીર અનેક સંસ્થાનોં ચાલા હોતા હૈ

અસુરકુમાર આદિ દશ ધવનવાસિયોના ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ આદિ આઠ વાનવધન્ત-
રોના, ચન્દ્ર સૂર્ય આદિ પાંચ જ્યોતિષ્કોના, સૌધર્મ, ઇશાન આદિ બાર કલ્પોપપન્ન
દેવોના કલ્પાતીતોમાં નવ ગ્રૈવેયકો તથા પાંચ અનુત્તર વૈમાનિકોના દેવોમાં પર્યાપ્ત તેમજ
અપર્યાપ્ત વિષયક બે-બે ભેદ ઠહી દેવા બેધએ અને તેમના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ
ભેદ ઠહેવા બેધએ.

હવે તૈજસશરીરના સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તૈજસશરીર કેવા સંસ્થાનવાળાં હોય છે ?
અર્થાત્ તૈજસશરીરનો આકાર કેવો છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર અનેક સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય જીવોના તૈજસશરીર કેવા સંસ્થાનના હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર અનેક સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

સહુ કિં સંસ્થિતં-કિમાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મસૂરચંદસંઠાણ-સંઠિષ્ પળ્લત્તે’ મસૂરચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં-મસૂરસ્ય-અન્નવિશેષસ્ય ચન્દ્રાકારમ્-અર્દ્ધચન્દ્રાકારં યદ્ દ્વિદલં તસ્ય સંસ્થાનેન-આકારેણ સંસ્થિતં-વ્યવસ્થિતં ત્રિશિષ્ટં પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયતૈજસશરીરં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘એવં ઓરાલિયસંઠાણાણુસારેણ માણિયવ્વં જાવ ચરિંદિયાણ વિ’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા ઔદારિકશરીરસંસ્થાનાનુસારેણ એકેન્દ્રિયતૈજસશરીરસંસ્થાનં મણિતવ્યમ્-વક્તવ્યં યાવદ્ અપ્કાયિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાદિકૈકેન્દ્રિયતૈજસ-શરીરસંસ્થાનં દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચાપિ તૈજસશરીરસંસ્થાનં દ્રષ્ટવ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યા ણં મંતે ! તેયગસરીરે કિં સંઠિષ્ પળ્લત્તે’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં તૈજસશરીરં કિં સંસ્થિતં-કિમાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ વેડવિયસરીરે’ યથા નૈરયિકાણાં વૈક્રિયશરીરે સંસ્થાનં પ્રતિપાદિતં તથા તૈજસ-શરીરસ્યા પિ સંસ્થાનં પ્રતિપત્તવ્યમ્, ‘પંચિદિયતિરિવલ્લજોણિયાણં મળૂસાણં જહા એસિ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયોં કા તૈજસશરીર કિસ આકાર કા કહા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મસૂર કી દાલ કે આકાર કા કહા ગયા હૈ । મસૂર એક પ્રકાર કા ધાન્ય હોતા હૈ ઓર યહાં ચન્દ્ર કા અર્થ દાલ હૈ ।

હસ પ્રકાર ઔદારિકશરીર કે સંસ્થાન કે અનુસાર એકેન્દ્રિયોં કે તૈજસ-શરીર કા સંસ્થાન કહ લેના યાહિએ । અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં કે તૈજસશરીર કા તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિ-ન્દ્રિયોં કે તૈજસશરીર કા આકાર ઓ ઔદારિક જૈસા હો સમજ્ઞના યાહિએ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કે તૈજસશરીર કા સંસ્થાન કિસ પ્રકાર કા હોતા હૈ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! જૈસે નારકોં કે વૈક્રિયશરીર કા સંસ્થાન કહા હૈ, વૈસા

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મસૂરની દાળના આકારના કહેલાં છે. મસૂર એક બીજાનું ધાન્ય હોય છે અને અહીં ચન્દ્રનો અર્થ દાળ છે.

આ રીતે ઔદારિક શરીરના સંસ્થાનાનુસાર એકેન્દ્રિયોના તૈજસ શરીરના સંસ્થાન કહેવાં ભેદભે. અપૂષ્પાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોના તૈજસશરીરના તથા દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના તૈજસશરીરના આકાર પણ ઔદારિક જેવા જ સમજવા ભેદભે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! નારકોના તૈજસશરીરના સંસ્થાન કેવા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! જેવા નારકોના વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાન કહ્યાં છે, તેવા જ તૈજ-

चेव ओरालियत्ति' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च तैजसशरीरसंस्थानं यथा एतेषा-
ञ्चैव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्याणामौदारिकाणां शरीरसंस्थानमुक्तं तथा वक्तव्यम्, गौतमः
पृच्छति-‘देवाणां भन्ते ! किं संति ए तेयसशरीरे पणत्ते ?’ हे भदन्त ! देवानां किं संस्थि-
तम्-किमाकारविशिष्टं तैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गौतमा !’ हे गौतम ! ‘जहा वेउ-
व्वियस्स जाव अणुत्तरोववाइयत्ति’ यथा देवानां वैक्रियस्य शरीरस्य संस्थानं प्रतिपादितं तथैव
तेषां तैजसशरीरस्यापि संस्थानं प्रतिपत्तव्यं यावद्-असुरकुमारादि दशभवनपतियक्षाद्यष्ट वान-
व्यन्तर चन्द्रसूर्यादि पञ्चज्योतिष्क सौधर्मेशानादि द्वादशकल्पोपपन्नकवैमानिकदेव कल्पातीत
नवग्रैवेयकविजयवैजयन्तादिपञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थसिद्धपर्यन्तदेवानां तैजसशरीरसंस्थान-
मवसेयमिति पूर्वेण सम्बन्धः, तथा च जीवप्रदेशानुसारि तैजसशरीरं भवति तस्माद् यदेव

ही तैजसशरीर का भी संस्थान समझ लेना चाहिए ।

पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों तथा मनुष्यों के तैजसशरीर का संस्थान उसी प्रकार का
होता है जैसा उनके औदारिकशरीर का होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवों के तैजसशरीर का आकार किस प्रकार का
कहा गया है ।

भगवान्-हे गौतम ! जैसे देवों के वैक्रियशरीर का आकार कहा है, उसी
प्रकार उनके तैजसशरीर का आकार भी जान लेना चाहिए । यावत् असुरकुमार
आदि दश भवनपतियों, यक्ष आदि आठ व्यन्तरो, चन्द्र सूर्य आदि पांच ज्योति-
ष्कों, सौधर्म ईशान आदि बारह कल्पोपपन्न वैमानिक देवों, कल्पातीतों में नौ
ग्रैवेयकों देवों तथा विजय वैजयन्त आदि पांच अनुत्तरौपपातिक देवों के तैजस
शरीर का संस्थान उनके वैक्रियशरीर के संस्थान सरीखा ही होता है ।

तात्पर्य यह है कि तैजसशरीर जीव के प्रदेशों के अनुसार होता है । अतः

सशरीरना संस्थान समञ्ज देवां जेधये.

पञ्चेन्द्रिय तिर्यये तथा मनुष्याना तैजसशरीरना संस्थान जेवा प्रकारना डोय
छे जेवां तेमना औदारिक शरीरना डोय छे.

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवाना तैजसशरीरना आकार जेवा प्रकारना डोय छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जेवा देवाना वैक्रियशरीरना आकार कइयो छे, जेज प्रकारे
तेमना तैजसशरीरना आकार पणु जण्णी देवे जेधये.

यावत् असुरकुमार आदि दश भवनपतियो, यक्ष आदि आठ व्यन्तरो, चन्द्र, सूर्य
आदि पांच ज्योतिष्को, सौधर्म ईशान आदि बारह कल्पोपपन्न वैमानिक देवो, कल्पाती
तोमां नव ग्रैवेयकेना देवो तथा विजय वैजयन्त आदि पांच अनुत्तरौपपातिक देवाना
तैजसशरीर संस्थान सरणां जे डोय छे.

तात्पर्य जे छे के तैजसशरीर जेवना प्रदेशोना अनुसार डोय छे. तेथी जे जे

तस्मिन् भवे औदारिकशरीरानुसारेण वैक्रियशरीरानुसारेण च जीवप्रदेशानां संस्थानं भवति तदेव संस्थानं तैजसशरीरस्यापि भवतीति, तैजसशरीराणं पूर्वोक्त द्वित्रिचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यगतमौदारिकशरीर संस्थानं नैरयिकगतं देवगतञ्च वैक्रियशरीरसंस्थानं व्यपदिष्टमिति भावः ॥ सू० ८ ॥

॥ तैजसशरीरायगाहनवक्तव्यता ॥

मूलम्—जीवस्स णं भंते ! सारणंतिय समुग्घाएणं समोहयस्स तेया-
सरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाण-
मेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं
लोगंताओ लोगंते, एभिंदियस्स णं भंते ! सारणंतियसमुग्घाएणं
समोहयस्स तेया सरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?
गोयमा ! एवं चेव जाव पुढविकाइयस्स आउक्काइयस्स तेउक्काइयस्स
वाउक्काइयस्स वणप्फइक्काइयस्स, वेइंदियस्स णं भंते ! सारणंतिय समु-
ग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?
गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं
अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं तिरियलोगाओ लोगंते, एवं जाव
चउरिंदियस्स, नेरइयस्स णं भंते ! सारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स
तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! सरीर-
प्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं सातिरेणं जोयण-

एव जिस भव में जिस जीव के औदारिक अथवा वैक्रियशरीर के अनुसार आत्मप्रदेशों का जैसा आकार होता है वैसा ही उन जीवों के तैजसशरीर का आकार होता है। एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों तथा मनुष्यों का तैजसशरीर औदारिक शरीर के अनुसार तथा देवों और नारकों का तैजसशरीर उनके वैक्रियशरीर के अनुसार संस्थान वाला समझना चाहिए ॥ सू० ८ ॥

लवमां जे लवना औदारिक अथवा वैक्रियशरीरना अनुसार आत्म प्रदेशोना जेवो आकार
होय छे, तेवो ज ते लवोना तैजसशरीरना आकार होय छे. ऐकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्री-
न्द्रिय, चतुरिन्द्रिय अने पञ्चेन्द्रिय तिर्यचोना तथा मनुष्योना तैजसशरीर औदारिक
शरीरना अनुसार तथा देवो अने नारकोना तैजसशरीर वैक्रियशरीरना अनुसार संस्थान-
वाणां समज्जवां जेधथे. ॥ सू० ८ ॥

सहस्रं उक्कोसेणं अहे जाव अहे सत्तमा पुढवी तिरियं जाव सयंभुर-
मणे समुदे उडुं जाव पंडगवणे पुक्खरिणीओ, पंचिंदियतिरिक्खजोणि-
यस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स य के
महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! जहा वेइंदियस्स, मणुस्स
स्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महा-
लिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! समयखेत्ताओ लोगतो, असुर-
कुमारस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स
के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता
विकखंभवाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं,
उक्कोसेणं अहे जाव तच्चाए पुढवीए हिट्टिल्ले चरमंते तिरियं जाव सयं-
भुरमणमुदस्स बाहिरिल्ले वेइयंते उडुं जाव इसोपब्भारा पुढवी, एवं
जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स, वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणगा य
एवं चेव, सणंकुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोह-
यस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा !
सरीरप्पमाणमेत्ता विकखंभवाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स
असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं अहे जाव महापातालाणं दोच्चे तिभागे,
तिरियं जाव सयंभुरमणे समुदे उडुं जाव अच्चुओ कप्पो, एवं जाव
सहस्सारदेवस्स अच्चुओ कप्पो, आणयदेवस्स णं भंते ! मारणंतिय
समुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा
पणत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विकखंभवाहल्लेणं आयामेणं
जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगामा,
तिरियं जाव मणूसखेत्ते उडुं जाव अच्चुओ कप्पो, एवं जाव मारण-
देवस्स अच्चुयदेवस्स एवं चेव, णवरं उडुं जाव सयाइं विमाणाइं, गेवे-
ज्जगदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के
महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विकखंभ

वाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं विज्जाहरसेढीओ उक्कोसेणं जाव अहोलोइ-
यगामा तिरियं जाव मणूसखेत्ते उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं अणुत्तरोव-
वाइयस्स वि एवं चेव, कम्मगसरीरेणं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा !
पंचविहे पणत्ते, तं जहा—एगिंदिय कम्मगसरीरे जाव पंचिंदिय कम्मग-
सरीरे य, एवं जहेव तेयगसरीरस्स भेदो संठाणं ओगाहणा भणिया
तहेव निरवसेसं भाणियठ्वं जाव अणुत्तरोववाइयत्ति ॥सू० ९॥

छाया-जीवस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं
महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ! गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन
जवन्नेन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन लोकान्ताद् लोकान्तम्, एकेन्द्रियस्य खलु
भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना

तैजसशरीर की अवगाहना

शब्दार्थ—(जीवस्स णं) जीव के (भंते !) हे भगवन् (मारणंतियसमुग्घाएणं)
मारणान्तिक समुद्घात से (समोहयस्स) समवहत अर्थात् समुद्घात किये
हुए का (तेयासरीरस्स) तैजसशरीर का (के महालिया) कितनी बड़ी (सरीरो-
गाहणा) शरीर की अवगाहना (पणत्ता) कही है (गोयमा) हे गौतम ! (सरी-
रप्रमाणमेत्ता) शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विष्कम्भ और वाहल्य से
(आयामेणं) लम्बाई से (जहण्णेणं) जघन्य (अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं) अङ्गुल के
असंख्यातवे भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (लोगंताओ लोगंते) लोकान्त से लोकान्त
तक (एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स)
हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवत एकेन्द्रिय के तैजसशरीर की (के
महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) कितनी बड़ी शरीरावगाहना कही है ?

तैजसशरीरनी अवगाहुना

शब्दार्थ—(जीवस्स णं) ज्वना (भंते) हे भगवन् (मारणंतियसमुग्घाएणं) मारणान्तिक
समुद्घातथी (समोहयस्स) समवहत अर्थात् समुद्घात करेलाओना (तेयासरीरस्स) तैजस-
शरीरनी (के महालिया) डेट्ठी सोटी (सरीरोगाहणा) शरीरनी अवगाहुना (पणत्ता) कही छे
(गोयमा !) हे गौतम ! (सरीरप्रमाणमेत्ता) शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विष्कम्भ
अने वाहल्यथी (आयामेणं) लम्बाईथी (जहण्णेणं) जघन्य (अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं) अङ्गु-
लने अक्षय्यानमोभाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (लोगंताओ लोगंते) लोकान्तनी लोकान्त सुधी.

(एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाए णं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् !
मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत एकेन्द्रियना तैजसशरीरनी (के महालिया सरीरोगाहणा

પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! એવઞ્ચૈવ, યાવત્-પૃથિવીકાયિકસ્ય અપ્કાયિકસ્ય તૈજસ્કાયિકસ્ય વાયુ-
કાયિકસ્ય વનસ્પતિકાયિકસ્ય, દ્વીન્દ્રિયસ્ય યલ્લુ ભદન્ત ! મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવ-
હતસ્ય તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાલયા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણમાત્રા
વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન, આયામેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્પાસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તિર્યગ્લોકાત્
લોકાન્તમ્, એવં યાવચ્ચતુરિન્દ્રિયસ્ય, નૈરયિકસ્ય યલ્લુ ભદન્ત ! મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન

(ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસી પ્રકાર (જાવ) યાવત્ (પુઢવિકાઢ્યસ્સ)
પૃથ્વીકાયિક કી (આઝકાઢ્યસ્સ) અપ્કાયિક કી (તેઝકાઢ્યસ્સ) તેજસ્કાયિક
કી (વાઝકાઢ્યસ્સ) વાયુકાયિક કી (વળપ્ફઢકાઢ્યસ્સ) વનસ્પતિકાયિક કી

(વેઈંદિયસ્સ ણં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ તેયાસરીરસ્સ) હે
ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત દ્વીન્દ્રિય કે તૈજસશરીર કી (કે મહા-
લિયા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?) કિત્તની વડી શરીરાવગાહના કહી હૈ ? (ગોયમા !
સરીરપ્પમાણમેત્તા) હે ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણમાત્ર (વિક્ખંભવાહલ્લેણં) વિસ્તાર
ઑર મોટાઈ સે (આયામેણં) લંઘાઈ સે (જહ્ણેણં) જઘન્ય (અંગુલસ્સ અસંખેજ્જ-
ઢભાગં) અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (તિરિયલોગાઓ લોગંતે)
તિર્છેં લોક સે લોકાન્ત તક (એવં જાવ ચઢરિંદિયસ્સ) હસી પ્રકાર યાવત્ ચૌઢ-
ન્દ્રિય કી (નેરઢ્યસ્સ ણં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ તેયાસરીરસ્સ)
હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત તૈજસશરીર કી (કે મહાલિયા

પળ્ણત્તા ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! એ પ્રકારે
(જાવ) યાવત્ (પુઢવિકાઢ્યસ્સ) પૃથ્વીકાયિકની (આઝકાઢ્યસ્સ) અપ્કાયિકની (તેઝકાઢ્યસ્સ)
તેજસ્કાયિકની (વાઝકાઢ્યસ્સ) વાયુકાયિકની (વળસ્સઢકાઢ્યસ્સ) વનસ્પતિકાયિકની.

(વેઈંદિયસ્સ ણં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ તેયાસરીરસ્સ) હે ભગવન્ !
મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીરની (કે મહાલિયા સરીરોગાહના
પળ્ણત્તા ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) ગૌતમ એજ પ્રકારે
(જાવ) યાવત્ (પુઢવિકાઢ્યસ્સ) પૃથ્વીકાયિકની (આઝકાઢ્યસ્સ) અપ્કાયિકની (તેઝકાઢ્યસ્સ)
તેજસ્કાયિકની (વાઝકાઢ્યસ્સ) વાયુકાયિકની (વળસ્સઢ્યસ્સ) વનસ્પતિકાયિકની

(વેઈંદિયસ્સ ણં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ તેયાસરીરસ્સ) હે ભગવન્ !
મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિયના તૈજસશરીરની (કે મહાલિયા સરીરોગાહના
પળ્ણત્તા ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (ગોયમા ! સરીપ્પમાણમેત્તા) હે ગૌતમ !
શરીર પ્રમાણ માત્ર (વિક્ખંભવાહલ્લેણં) વિસ્તાર અને મોટાઈથી (આયામેણં) લંઘાઈથી
(જહ્ણેણં) જઘન્ય (અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઢભાગં) અંગુલનેા અંખ્યાતમોભાગ (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ
(તિરિયલોગાઓ લોગંતે) તિરછાંલોકના લોકાન્ત સુધી (એવં જાવ ચઢરિંદિયસ્સ) એજ પ્રકારે
યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયની

समाहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आयायेन जघन्येन सातिरेकं योजनसहस्रम् उत्कृष्टेन अथो यावद् अथः सप्तमपृथिवीतिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणः समुद्रः, ऊर्ध्वं यावत् पण्डकवने पुष्करिणी, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिरुस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य च किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! यथा द्वीन्द्रियशरीरस्य, मनुष्यस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना

सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) कितनी बड़ी शरीरावगाहका कही है ? (गोयमा ! शरीरप्रमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र (विष्कम्भवाहल्लेणं) विस्तार और मोटाई से (आयायेणं) लंबाई से (जघण्णेणं सातिरेकं योजनसहस्रं) जघन्य कुछ अधिक एक हजार योजन (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (अहे जाव अहेसत्तमा पुढवी) नीचे सातवीं पृथ्वी तक (तिरियं जाव सयंभूरमाणे) तिछे स्वयंभूरमण समुद्र तक (उद्धं जाव पण्डकवणे पुष्करिणीओ) ऊर्ध्व पण्डकवन में पुष्करिणियों तक

(पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत पंचेन्द्रिय तिर्यच के तैजसशरीर की कितनी बड़ी अवगाहना होती है ? (गोयमा ! जहा वेइंदियसरीरस्स) हे गौतम ! जैसी द्वीन्द्रिय के शरीर की

(मणुस्सस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समवहयस्स तेयासरीरस्स के महालिधा सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से

(नेरइयस्स णं भो ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत नेरयिकना तैजसशरीरनी (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) डेटवी मोटी शरीरावगाहना डही छे ? (गोयमा ! शरीरप्रमाणमेत्ता) हे गौतम शरीर प्रमाण मात्र (विष्कम्भवाहल्लेणं) विस्तार अने मोटाईथी (आयायेणं) लंबाईथी (जघण्णेणं सातिरेकं योजनसहस्रं) जघन्य छंछं अधिक छेक हजार योजन (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (अहे जाव अहेसत्तमा पुढवी) नीचे सातवीं पृथ्वी सुधी (तिरियं जाव सयंभूरमाणे) तिछास्वयं भूरमण समुद्र सुधी (उद्धं जाव पण्डकवणे पुष्करिणीओ) उंथे पण्डकवनमां पुष्करिणिये सुधी

(पंचिन्द्रिय तिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत पंचेन्द्रिय तिर्यचना तैजसशरीरनी डेटवी मोटी अवगाहना होय छे ? (गोयमा ! जहा वेइंदियसरीरस्स) हे गौतम ! जेवी द्वीन्द्रियना शरीरनी

(मणुस्सस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समवहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत मनुष्यना तैजसशरीरनी

प्रज्ञप्ता ? गौतम ! समयक्षेत्रात् लोकान्तम्, असुरकुमारस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीर-प्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन अधो यावत् तृतीयस्याः पृथिव्या अन्तिमे चरमान्ते तिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणसमुद्रस्य बाह्योवेदिकान्तः, ऊर्ध्व यावद् ईषत्प्राग्भारापृथिवी, एवं यावत् स्तनितकुमारतैजसशरीरस्य, वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानाश्चैव, सनत्कुमारदेवस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा

समवहत मनुष्य के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बड़ी कही है ? (गोयमा ! समयखेत्ताओ लोगंतो) समयक्षेत्र-अढाई द्वीप से लेकर लोकान्त तक

(असुरकुमारस्स णं भंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात किये हुए असुरकुमार की शरीरावगाहना कितनी बड़ी कही है ? (गोयमा ! शरीरप्रमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विस्तार और मोटाई में (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) लम्बाई में जघन्य अंगुल के असंख्यातवे भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (अहे जाव तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते) अधः यावत् तीसरी पृथ्वी का निचला चरमान्त (तिरियं जाव सयंभूरमणसमुद्रस्स) तिर्छे यावत् स्वयंभूरमण समुद्र का (बाहिरिल्ले वेइयंते) बाहर का वेदिकान्त (उड्डं जाव ईसीयपम्भारा पुढवी) ऊपर यावत् इषत्प्राग्भार पृथ्वी (एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार के तैजसशरीर की (वाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणगा य एवं

अवगाहना डेटली मोटी छड़ी छे ? (गोयमा ! समयखेत्ताओ लोगंतो) समयक्षेत्र अढाई द्वीपथी लगेने लोकान्तक सुधी

(असुरकुमारस्स णं भंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात करेला असुरकुमारनी शरीरावगाहना डेटली मोटी छड़ी छे ? (गोयमा ! शरीरप्रमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीरप्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विस्तार अने मोटाईथी (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) लम्बाईभां जघन्य अंगुलने। असंख्यातमे भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (अहे जाव तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते) अधःयावत् तीसरी पृथ्वीने निचले चरमान्त (तिरियं जाव सयंभूरमणसमुद्रस्स) तिर्छा यावत् स्वयंभूरमण समुद्रना (बाहिरिल्ले वेइयंते) अडारने। वेदिकान्त (उड्डं जाव ईसीयपम्भारा-पुढवी) ऊपर यावत् इषत्प्राग्भार पृथ्वी (एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स) ओ प्रकारे यावत् स्तनितकुमारना तैजसशरीरनी (वाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणगाय एवं चेव) वानव्यन्तर ज्योतिष्क, सौधर्म अने धशान देवानी ओर प्रकारे (सनत्कुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं

विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् महा-
पातालानां द्वितीये तृतीयभागे, तिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणः समुद्रः, ऊर्ध्वं यावत् अच्युतः
कल्पः, एवं यावत् सहस्रारदेवस्य अच्युतः कल्पः, आनतदेवस्य खलु मदन्त ! मारणान्तिक-
समुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीर-
प्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन यावद्

चेव) दानव्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म और इशान देवों की इसी प्रकार (सण-
कुमारदेवस्स णं भन्ते ! मारणंतियससुग्घाएणं समोहमस्स तेयासरीरस्स के महा-
लिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समव-
हत सनत्कुमार देव की शरीरावगाहना कितनी बड़ी कही है ? (गोयमा ! सरीर-
प्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं) विष्कंभ और बाहल्य से शरीर के प्रमाणमात्र
(आयामेणं) लम्बाई में (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य अंगुल के
असंख्यातवे भाग(उक्कोसेणं अहे जाव महापायालाणं दोच्चे ति भागे) उत्कृष्ट
नीचे यावत् महापाताल के दूसरा त्रिभाग (तिरियं जाव अच्युओ कप्पो) ऊपर
यावत् अच्युत कल्प (एवं जाव सहस्सारदेवस्स) इसी प्रकार सहस्रार देव तक
(अच्युओ कप्पो) अच्युत कल्प तक

(आणयदेवस्स णं भन्ते ! मारणंतिय ससुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स)
हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत आनत देव के तैजसशरीर की
(के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) कितनी बड़ी शरीरावगाहना कही है ?
(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीरप्रमाणमात्र (विक्खंभवाहल्लेणं)
विस्तार और बाहल्य से (आयामेणं) लम्बाई से (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्ज

समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक
समुद्घातसे समवहत सनत्कुमार देवना शरीरावगाहना कितनी मोटी कही है ?

(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं) विष्कंभ अने बाहल्येथी शरीरना
प्रमाण मात्र (आयामेणं) लम्बाईमां (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य अंगुलने
असंख्यातमे लाग (उक्कोसेणं अहे जाव महापायालाणं दोच्चे तिभागे) उत्कृष्ट नीचे यावत्
महापातालने पीले त्रिभाग (तिरियं जाव सयंभूरमणे) तिर्थास्वयंभूरमणु समुद्र सुधी
(उद्धं जाव अच्युओ कप्पो) ऊपर यावत् अच्युतकल्प (एवं जाव सहस्रारदेवस्स) ये प्रकारे
सहस्रार देव सुधी (अच्युओ कप्पो) अच्युतकल्प

(आणय देवस्स णं भन्ते ! मारणंतियससुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् !
मारणान्तिक समुद्घातना समवहत आनतदेवना तैजसशरीरनी (के महालिया सरीरोगाहणा
पणत्ता ?) कितनी मोटी शरीरावगाहना कही है ?

(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विस्तार
अने बाहल्येथी (आयामेणं) लम्बाईथी (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य अंगुलने

अधोलोकग्रासाः, तिर्यग् यावत् मनुष्यक्षेत्रे ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पः, एवं यावद् आरण-
देवस्य अच्युतदेवस्य एवञ्चैव, नवरम् ऊर्ध्वं यावत्स्वकानि विमानानि, ग्रैवेयकदेवस्य खलु
भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना
प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आघामेन जघन्येन विद्याधरश्रेण्यः,
उत्कृष्टेन यावद् अधोलौकिकग्रासाः, तिर्यग् यावत् मनुष्यक्षेत्रे, ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि,

इभागं) जघन्य अंगुल के असंख्यातये' भाग (उक्कोसेणं जाव अधो लोइयगामा)
उत्कृष्ट यावत् अधोलौकिक ग्राम (तिरियं जाव मणूसखेत्ते) तिछे यावत् मनुष्य
क्षेत्र (उड्डं जाव अच्युओ कप्पो) उपरअच्युत कल्प तक (एवं जाव आरणदेवस्स)
इसी प्रकार आरण देवकी (अच्युअ देवस्स एवं चेव) अच्युत देव की इसी प्रकार
(णवरं उड्डं जाव सयाइं विमाणाइं) विशेषता यह कि उपर अपने विमानों तक

(गेविज्जगदेवस्स णं अंते ! मारणंतियस्समुद्घाएणं समोहयस्स तेयासरीर-
स्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत ग्रैवेयक देव के तैजसशरीर
की (के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?) कितनी बड़ी शरीरावगाहना कही है
(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीरप्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं)
विष्कम्भ और वाहल्य से (आघामेणं) लम्बाई से (जहण्णेणं विज्जाहरसेढीओ)
जघन्य विद्याधर श्रेणिधौ तक (उक्कोसेणं जाव अधो लोइयगामा) उत्कृष्ट यावत्
अधोलौकिक ग्राम (तिरियं जाव मणूसखेत्ते) तिछे यावत् मनुष्य क्षेत्र (उड्डं जाव
सयाइं विमाणाइं) उपर यावत् अपने विमानों तक (अणुत्तरोववाइयस्स वि एवं
चेव) अनुत्तरौपपातिक देव की भी इसी प्रकार

असंख्यातभोभाग (उक्कोसेणं जाव अधोलोइयगामा) उत्कृष्ट यावत् अधोलौकिक ग्राम (तिरियं
जाव मणूसखेत्ते) तिछा यावत् मनुष्य क्षेत्र (उड्डं जाव अच्युओ कप्पो) उपर अच्युतकल्प
सुधी (एव जाव आरणदेवस्स) ये प्रकारे आरणदेवानी (अच्युअदेवस्स एवंचेव) अच्यु-
तदेवने ये प्रकारे (णवरं उड्डं जाव सयाइं विमाणाइं) विशेषता ये छे के उपर
पोताना विमाने सुधी.

(गेविज्जग देवस्सणं अंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् !
मारणान्तिक समुद्घातयी समवहत ग्रैवेयक देवना तैजसशरीरनी (के महालिया सरीरोगा-
हणा पणत्ता ?) डेटली मोटी शरीरावगाहना कही छे ?

(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं)
विष्कम्भ अने वाहल्ययी (आघामेणं) लम्बाईमा (जहण्णेणं विज्जाहरसेढीओ) जघन्य विद्या-
धर श्रेष्ठिये सुधी (उक्कोसेणं जाव अधोलोइयगामा) उत्कृष्ट यावत् अधोलौकिक ग्राम (तिरि-
यं जाव मणूसखेत्ते) तिछा यावत् मनुष्य क्षेत्र (उड्डं जाव सयाइं विमाणाइं) उपर यावत्
पोताना विमाने सुधी (अणुत्तरोववाइयस्स वि एवंचेव) अनुत्तरौपपातिक देवानी यथु ये प्रकारे छे

અનુત્તરૌપપાતિકસ્યાપિ એવઞ્ચૈવ, કાર્યણશરીરં સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ !
પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તદ્યથા-એકેન્દ્રિયકાર્મણશરીરં યાવત્ પશ્ચેન્દ્રિયકાર્મણશરીરમ્, એવ યથૈવ
તૈજસશરીરસ્ય ભેદઃ સંસ્થાનમવગાહના ચ મણિતા તથૈવ નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, યાવદ્ અનુ-
ત્તરૌપપાતિક ઇતિ ॥ સૂ૦ ૯ ॥

ટીકા-પૂર્વ તૈજસશરીરસ્ય ભેદ સંસ્થાનાનિ પ્રરૂપિતાનિ સમ્પ્રતિ તસ્યૈવ શરીરાવગાહનામાનં
પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવસ્સ ણં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોદયસ્સ તેયાસરીરસ્સ કે મહા-
લિયા સરીરોગાહના પાણત્તા ?’ હે મદન્ત ! જીવસ્ય સ્વલુ સામાન્યસ્ય મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેના
વક્ષ્યમાણસ્વરૂપેણ સમવહતસ્ય-સમવધાતં કૃતવતઃ, તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાઝયા-કિયદ્
વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા ? મગ્ધાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમાણમેત્તા

(કમ્મગસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પણ્ણત્તે ?) હે મગ્ધવન્ ! કાર્મણશરીર કિતને
પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ
(તં જહા-એગિંદિય કમ્મગસરીરે જાવ પંચિંદિયકમ્મગસરીરે) વહ્ હસ પ્રકાર-
એકેન્દ્રિયકાર્મણશરીર યાવત્ પંચેન્દ્રિયકાર્મણશરીર (એવં જહેવ તેયગસરીરસ્સ
ભેદો સંઠાણં ઓગાહના ય મણિયા) હસ પ્રકાર જૈસે તૈજસશરીર કે ભેદ, સંસ્થાન
ઔર અવગાહના કા કથન કિયા હૈ (તહેવ નિરવસેસં મણિયવ્વં) હસી પ્રકાર
સવ કહના યાહિયે (જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ) યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક ॥ સૂ૦ ૯ ॥

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ તૈજસશરીર કે ભેદો ઔર સંસ્થાન કા નિરૂપણ કિયા
ગંયા હૈ, અવ તૈજસશરીર કી અવગાહના કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગ્ધવન્ ! સામાન્ય જીવ જવ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત સે
સમવહન હોતા હૈ, અર્થાત્ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કિયા હુઆ હોતા હૈ, તથ
ઉસકે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની હોતી હૈ ?

(કમ્મગસરીરેણં મંતે ! કઙ્કિહે પણ્ણત્તે ?) હે લગવન્ ! કાર્મણ શરીર કેટલા પ્રકારનાં
કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે (ત જહા-એગિંદિય
કમ્મગસરીરે જાવ પાંચદિય કમ્મગસરીરે) તે આ પ્રકારે એકેન્દ્રિય કાર્મણશરીર યાવત્ પચે
ન્દ્રિય કાર્મણશરીર (એવં જહેવ તેયગસરીરસ્સ ભેદો સંઠાણઓગાહના ય મણિયા) એ પ્રકારે
એવા તૈજસશરીરના ભેદ, સંસ્થાન અને અવગાહનાતું કથન કર્યું છે (તહેવ નિરવસેસં
મણિયવ્વં) એજ પ્રકારે બધું કહેવું બોધએ (જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ) યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક

ટીકાર્થ-આનાપૂર્વે તૈજસશરીરના ભેદો અને સંસ્થાનતું નિરૂપણ કરાયું છે, હવે
તૈજસશરીરની અવગાહનાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે લગવન્ ! સામાન્ય જીવ જ્યારે મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત
થાય છે. અર્થાત્ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરે છે, ત્યારે તેના તૈજસશરીરની અવગાહના
કેવડી મોટી હોય છે ?

વિષ્કંભવાહલ્યેન' શરીરપ્રમાણમાત્રા-શરીરપ્રમાણા માત્રા इयत्ता यस्याः सा शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन-विष्कम्भे-उदरादिविस्तारेण, बाहल्येन-उरः पृष्ठस्थूलत्वेनेत्यर्थः तैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'आयामेणं जघण्णेणं अंगुलसप्त असंखेज्जभागं, उक्कोसेणं लोगंताओ लोगंते' आयामेन-दैर्घ्येण तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागः-अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणा, सार्चिकेन्द्रियस्यैकेन्द्रियेषु अत्यासन्नतयोत्पद्यमानस्यावसेया, उत्कृष्टेन तु लोकान्तात् लोकान्तं यावत्, तथा चाधोलोकान्तादारभ्य ऊर्ध्वलोकान्तं यावत् ऊर्ध्वलोकान्तादारभ्याधोलोकान्तं यावत् तावत्प्रमाणा तैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, सा चोत्કૃષ્ટ તૈજસશરીરાવગના એકેન્દ્રિયસ્યૈવ સૂક્ષ્મસ્ય વાદરસ્ય વા અવસેયા, તદન્યેપામસંભવાત્, એકેન્દ્રિયાઃ પુનઃ સૂક્ષ્માઃ વાદરાશ્ચ યથાયોગં સમ્પૂર્ણેઽપિ લોકે વર્તન્તે તદન્યે તુ નો વર્તન્તે તસ્માદ્ યદા સૂક્ષ્મો વાદરો વા એકેન્દ્રિયોઽધોલોકે સ્થિતઃ સન્ ઊર્ધ્વલોકાન્તે સૂક્ષ્મત્વેન વાદરત્વેન વા સમુત્પત્તુમીહતે, ઊર્ધ્વલોકાન્તે વા સ્થિતઃ સન્ સૂક્ષ્મો વાદરો વા અધોલોકાન્તે સૂક્ષ્મત્વેન વાદરત્વેન વા

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અર્થાત્ ઉદર આદિ કે વિસ્તાર ઔર બાહલ્ય અર્થાત્ છાતી ઔર પેટ કી મોટાઈ કે અનુસાર શરીર પ્રમાણ માત્ર હી અવગાહના હોતી હૈ । લમ્બાઈ કી અપેક્ષા તૈજસશરીર કી અવગાહના જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાવે ભાગ કી હોતી હૈ । યહ જઘન્ય અવગાહના ઉસ સમય સમજની યાહિય જવ કોઈ એકેન્દ્રિય જીવ અત્યન્ત નિકટ પ્રદેશ મેં એકેન્દ્રિય મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા હો । ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના લોકાન્ત સે લોકાન્ત તક હોતી હૈ, અર્થાત્ અધોલોક કે ચરમાન્ત સે લેકર ઊર્ધ્વ લોક કે ચરમાન્ત તક યા ઊર્ધ્વ લોક કે ચરમાન્ત સે અધો લોક કે ચરમાન્ત તક કી તૈજસ શરીર કી અવગાહના હોતી હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સૂક્ષ્મ યા વાદર એકેન્દ્રિય કે તૈજસશરીર કી હી સમજની યાહિય । એકેન્દ્રિય કે સિવાય અન્ય કિસી જીવ કી કતની અવગાહના નહીં હો સકતી । ક્યોંકિ સૂક્ષ્મ ઔર વાદર એકેન્દ્રિય યથાયોગ્ય સમસ્ત લોક મેં રહતે હેં, અન્ય જીવ નહીં । અતઃજવ જવ કોઈ સૂક્ષ્મ અથવા વાદર એકેન્દ્રિય

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અર્થાત્ ઉદર આદિનો વિસ્તાર અને બાહલ્ય અર્થાત્ પેટની મોટાઈના અનુસાર શરીર પ્રમાણ માત્રજ અવગાહના હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષાએ તૈજસશરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગની હોય છે. આ જઘન્ય અવગાહના તે સમયે સમજની ભેધએ જ્યારે કોઈ એકેન્દ્રિય જીવ અત્યન્ત નિકટ પ્રદેશમાં એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થનાર છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના લોકાન્તથી લોકાન્ત સુધી હોય છે, અર્થાત્ અધોલોકના ચરમાન્તથી લઈને ઊર્ધ્વલોકના ચરમાન્ત સુધી અગર ઊર્ધ્વલોકાન્તથી લઈને અધોલોકના ચરમાન્ત સુધીની તૈજસશરીરની અવગાહના હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સૂક્ષ્મ યા વાદર એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીરની જ સમજની ભેધએ એકેન્દ્રિયના સિવાય અન્ય કોઈ જીવની આટલી અવગાહના નથી હોઈ શકતી. કેમ કે સૂક્ષ્મ અને વાદર એકેન્દ્રિય

સમુત્પત્ત્યતે તદા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય તસ્યોપર્યુક્તપ્રમાણા તૈજસશરીરાવગાહના
 ભવતીતિ વોધ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એર્ગિદિયસ્સ પં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોદ-
 યસ્સ તેયાસરીરસ્સ કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લન્તા ?’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયસ્ય ચ્છલુ
 મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન વક્ષ્યમાણલક્ષણેન સમવહતસ્ય-સમવવાતં કૃતવતઃ, તૈજસશરીરસ્ય
 કિં મહાલયા-કિયદ્વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એવં
 ચેવ’ એવઞ્ચેવ-પૂર્વોક્તસમુચ્ચય જીવસ્યેવ એકેન્દ્રિયસ્યાપિ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય
 તૈજસશરીરાવગાહના વિષ્કંભવાહલ્યેન શરીરપ્રમાણમાત્રા, દૈર્ઘ્યેન જવન્યતોઽઙ્ગુલસ્યાસંખ્યે-
 યભાગપ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ અધોલોકાન્તા ઊર્ધ્વલોકાન્તં યાવત્, ઊર્ધ્વલોકાન્તાદધોલોકાન્તં
 યાવત્ તાવત્પ્રમાણા દ્રષ્ટવ્યા ‘જાત પુઠ્ઠવિકાઙ્કસ્ય આલકાઙ્કસ્ય તેલકાઙ્કસ્ય વાલકાઙ્કસ્ય
 વળ્લપ્ફઙ્કસ્ય’ યાવત્-એકેન્દ્રિયવિશેષસ્ય મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય પૃથિવીકા-

અધો લોક કે અન્તિમ છોર સે સ્થિત હો ઔર ઊર્ધ્વ લોક કે અન્તિમ છોર મેં
 ઉત્પન્ન હોને ચાલા હો, અથવા ઊર્ધ્વ લોક કે અન્તિમ છોર સે અધો લોક કે
 અન્તિમ છોર મેં ઉત્પન્ન હોને ચાલા હો ઔર જબ વહ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત
 કરત હૈ તબ ઉસકી અવગાહના લોકાન્ત સે લોકાન્ત તક હોતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સે સમવહત એકેન્દ્રિય
 જીવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિનની વડી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઈસી પ્રકાર, અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવ કે સમાન, માર-
 ãાન્તિક સમુદ્ઘાત કિયે હુએ એકેન્દ્રિય જીવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના
 વિષ્કંભ ઔર વાહલ્ય કી અપેક્ષા શરીરપ્રમાણ હોતી હૈ । લમ્બાઈ કી અપેક્ષા
 જવન્ય અંશુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ અધો લોકાન્ત સે ઊર્ધ્વ
 લોકાન્ત તક યા ઊર્ધ્વ લોકાન્ત સે અધો લોકાન્ત તક કી હોતી હૈ । ઈસી પ્રકાર

ન્દ્રિય યથાપેગ્ય સમસ્ત લોકમાં રહે છે, ખીજા જીવ નહીં તેથી જ જ્યારે કોઈ સૂક્ષ્મ
 અથવા બાહર એકેન્દ્રિય અધોલોકના અન્તિમ છેડે સ્થિત હોય અને ઊર્ધ્વલોકના અન્તિમ
 છેડામાં ઉત્પન્ન થનાર હોય, અથવા ઊર્ધ્વલોકના અન્તિમ છેડાથી અધોલોકના અન્તિમ
 છેડામાં ઉત્પન્ન થનાર હોય અને જ્યારે તે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે તેની
 અવગાહના લે કાન્તથી લોકાન્ત સુધી હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત એકેન્દ્રિય જીવના
 તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવના સમાન, મારણાન્તિક
 સમુદ્ઘાત કરેલા એકેન્દ્રિય જીવના તૈજસશરીરની અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ
 શરીર પ્રમાણ હોય છે લગભગની અપેક્ષા જવન્ય અંશુલના અસંખ્યાતમાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ
 અધોલોકાન્તથી ઊર્ધ્વલોકાન્ત સુધી યા તે ઊર્ધ્વલોકાન્તથી અધોલોકાન્ત સુધીની હોય છે.

यिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य चापि तैजसशरी-
रावगाहना विष्कम्भवाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, दैर्घ्येण च जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभाग-
प्रमाणा, उत्कृष्टेन तु अधोलोकान्ताद् यावदूर्ध्वलोकान्तम्, ऊर्ध्वलोकान्ताद् वा यावदधोलो-
कान्तं तावत्प्रमाणा अवगन्तव्या तथा च सूक्ष्मपृथिवीकायिकोऽधोलोके ऊर्ध्वलोके वा स्थितः
सन् यदा सूक्ष्मपृथिवीकायिकादितया वादरवायुकायिकतया वा ऊर्ध्वलोके अधोलोकेवोत्प-
त्तुमीहते तदा तस्य मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य उत्कृष्टेन लोकान्तात् लोकान्तं
यावत् तैजसशरीरावगाहना, इति बोध्यम् एवमप्कायिकादिष्वपि एकेन्द्रियेषु भावनीयम्,
गौतमः पृच्छति—‘वेइंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुद्घाणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के
महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! द्वीन्द्रियस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन
वक्ष्यमाणस्वरूपेण समवहतस्य—समवघातं गतस्य सतः, तैजसशरीरस्य किं महालया—कियद्
विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ! भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खं-

मारणान्तिक समुद्घातसे समवहत पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक,
वायुकायिक और वनस्पतिकायिक के तैजसशरीर की अवगाहना भी विष्कम्भ
एवं बाहल्य की अपेक्षा शरीरप्रमाण तथा लम्बाई का अपेक्षा जघन्य अंगुल के
असंख्यातवें भाग की, उत्कृष्ट अधो लोकान्त से ऊर्ध्व लोकान्त तक की या
ऊर्ध्व लोकान्त से अधोलोकान्त तक की समझनी चाहिए। जब सूक्ष्मकायिक
अधो लोक अथवा ऊर्ध्व लोक के अन्तिम किनारे पर सूक्ष्मपृथिवी कायिक के
रूप में अथवा वादर पृथ्वीकायिक के रूप में ऊर्ध्व लोक या अधो लोक में उत्प-
न्न होने वाला होता है और मारणान्तिक समुद्घात करता है तब उसके तैजस
शरीर की अवगाहना लोकान्त से लोकान्त पर्यन्त की होती है। इसी प्रकार
अप्कायिक आदि के विषय में भी जानना चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत द्वीन्द्रिय
के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी महान होती है ?

ऐज प्रकारे मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक
वायुकायिक अने वनस्पतिकायिकना तैजसशरीरनी अवगाहना पण विष्कंभ तेमज
आहल्यनी अपेक्षाये शरीर प्रमाण तथा लंगार्धनी अपेक्षाये जघन्य अंगुलना असंख्या-
तमा लागनी, उत्कृष्ट अधोलोकान्तथी ऊर्ध्वलोकान्त सुधीनी अगर तो ऊर्ध्वलोकान्तथी
अधोलोकान्त सुधीनी समजवी जेधये. ज्यारे सूक्ष्मकायिक अधोलोक अथवा ऊर्ध्वलोकना
अन्तिम किनारा पर सूक्ष्म पृथ्वीकायिकना रूपमां अथवा आदर पृथ्वीकायिकना रूपमां
ऊर्ध्वलोक अगर अधोलोकमां उत्पन्न थनारा डाय छे, अने मारणान्तिक समुद्घात करे
छे त्यारे तेना तैजसशरीरनी अवगाहना लोकान्तथी लोकान्त पर्यान्तनी डाय छे. ऐज
प्रकारे अप्कायिक आदिना विषयमां पण समज देवुं जेधये.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत द्वीन्द्रियन तैजस-

અવાહલ્લેખ' શરીરપ્રમાણમાત્રા-શરીરપ્રમાણમાત્રા-ઇચ્છા યસ્માઃ સા શરીરપ્રમાણમાત્રા વિષ્ક-
મ્મવાહલ્યૈત-વિષ્કમ્ભેણ-ઉદરાદિ વિસ્તારેણ, વાહલ્યેન-ઉરઃ પૃષ્ઠસ્થૂલત્વેન ચેત્યર્થઃ દ્વીન્દ્રિ-
યસ્ય તૈજસશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા 'આયામેણં જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંસ્થેજ્ઞાભાગં, ઉક્કોસેણં
તિરિયલોગામ્મો લોગાંતે' આયામેન-દૈર્ઘ્યેણ તુ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંસ્થેયભાગપ્રમાણા,
ઉત્કુષ્ટેન પુનસ્તિર્યગ્લોકાત્ લોકાન્તમ્-અધોલોકાન્તમ્ ઊર્ધ્વલોકાન્તં વા યાવત તાવત્પ્રમાણા
દ્વીન્દ્રિયતૈજસશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા, તથાચાયામેન યદા અપર્યાપ્તો દ્વીન્દ્રિયોઽઙ્ગુલાસંસ્થેય-
ભાગપ્રમાણૌદારિકશરીરઃ સન્ સ્વપ્રત્યાસન્નદેવે એકેન્દ્રિયત્વેનોત્પદ્યતે તદા જઘન્યેન અઙ્ગુ-
લાસંસ્થેયભાગપ્રમાણા વોધ્યા, ઉત્કુષ્ટેન તિર્યગ્લોકાદ્ અધો લોકાન્તમ્, ઊર્ધ્વલોકાન્તં વા
યાવત્તુ યદા તિર્યગ્લોકસ્થિતો દ્વીન્દ્રિય ઊર્ધ્વલોકાન્તે અધો લોકાન્તે વા એકેન્દ્રિયતયોત્પદ્યતે
તદા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય તૈજસશરીરાવગાહના તાવત્પ્રમાણા અવસેયા, તિર્ય-

અગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અર્થાત્ ઉદર આદિ વિસ્તાર एवं વાહલ્ય અર્થાત્
વક્ષસ્થલ-પૃષ્ઠ કી ઓટાઈ કી અપેક્ષા સે શરીરપ્રમાણ માત્ર અવગાહના હોતી હૈ ।
લંબાઈ કી અપેક્ષા સે જઘન્ય અંગુલ કે અસંસ્થાતવે ભાગ કી ઓર ઉત્કુષ્ટ
તિર્યક્ લોક (મધ્યલોક) સે ઊર્ધ્વ લોકાન્ત યા અધો લોકાન્ત તક દ્વીન્દ્રિય કે
તૈજસ શરીર કી અવગાહના કહી ગઈ હૈ । જવ કોઈ અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય જીવ
અંગુલ કે અસંસ્થાતવે ભાગ કી અવગાહના વાલા હોકર અપને સમીપવર્તી
પ્રદેશ મેં હી એકેન્દ્રિય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ જઘન્ય અવગાહના અંગુલ
કે અસંસ્થાતવે ભાગ કી સમજ્ઞની ચાહિયે । ઉત્કુષ્ટ તિર્યક્ લોક સે અધો લોકાન્ત
તક અથવા ઊર્ધ્વ લોકાન્ત તક । જવ તિર્યક્ લોક મેં સ્થિત કોઈ દ્વીન્દ્રિય જીવ
ઊર્ધ્વ લોકાન્ત અથવા અધો લોકાન્ત મેં એકેન્દ્રિય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા
હો ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે, ઉસ સમય તૈજસશરીર કી પૂર્વોક્ત અવ

શરીરની અવગાહના કેટલી મહાન હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અર્થાત્ ઉદર આદિ વિસ્તાર તેમજ વાહલ્ય અર્થાત્
વક્ષસ્થલ-પૃષ્ઠની ઓટાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર અવગાહના હોય છે. લંબાઈની
અપેક્ષાએ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કુષ્ટ તિર્યક્લોક (મધ્યલોક) થી
ઊર્ધ્વલોકાન્ત અથવા અધો લોકાન્ત સુધી દ્વીન્દ્રિયના તૈજસશરીરની અવગાહના કહેલી છે.
જ્યારે કોઈ અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય જીવ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના વાળો
થઈને પોતાના સમીપવર્તી પ્રદેશમાં જ એકેન્દ્રિયના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જઘન્ય
અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજ્ઞવી.

ઉત્કુષ્ટ તિર્યક્લોકથી અધોલોકાન્ત સુધી અથવા ઊર્ધ્વલોકાન્ત સુધી. જ્યારે તિર્યક્-
લોકમાં સ્થિતિ કોઈ દ્વીન્દ્રિય જીવ ઊર્ધ્વલોકાન્ત અથવા અધોલોકાન્તમાં એકેન્દ્રિયના રૂપમાં
ઉત્પન્ન થનાર હોય અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે, તે સમયે તૈજસશરીરની પૂર્વોક્ત

ગ્લોકપદોપાદાનાન્તુ તેષાં પ્રાયસ્તિત્યગ્લોકઃ સ્વસ્થાનમિતિ બુદ્ધ્યા કૃતમ્, વિરલતયા તુ અધો-
લોકૈકદેશેઽપ્યધોલોકે કાચાદૌ, ઊર્ધ્વલોકૈકદેશેઽપિ પण्डकवनादौ द्वीन्द्रियसंभवात् तदपेक्षया
तदन्याऽपि द्वीन्द्रियतैजसशरीरावगाहना विज्ञेया 'एवं जाव चतुरिन्द्रियस्त' एवम्-द्वीन्द्रियो-
क्तरीत्या यावत् त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य चापि मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजस-
शरीरावगाहना विष्कम्भ बाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्यतोऽङ्गुलस्यासंख्यभाग
मात्रा, उत्कृष्टेन पुनस्तिर्यग्लोकात् अधोलोकान्तम्, ઊર્ધ્વલોકાન્તં વા યાવત્ તાવત્પ્રમાણાઽવ
સેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિયસ્સર્ગં મંતે ! મારણંતિયસમુગ્રાણં સમોહયસ્મ તેયાસરીરસ્સ
કે મહાલિયા સરીરોમાહના પળ્લતા ?’ હે મદન્ન ! નૈરયિકસ્ય સ્વલુ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન
વક્ષ્યમગસ્વરુપેણ સમવહતસ્પ-સમવઘાતં ગતસ્ય સતઃ, તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાલયા-કિયદ્-
વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? મગનાહ-‘યોના’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમાણમેત્તા વિવ્રલં-

ગાહના હોતી છે । તિર્યક્ લોક પદ્ધતિ ગ્રહણ કરને કારણ યહ હૈ કિં ઉનકા
સ્વસ્થાન પ્રાયઃ તિર્યક્ લોક હી હૈ ॥ વિરલ રૂપ સે અધો લોક કે એક ભાગ અધો
લૌકિક ગ્રામ આદિ મેં તથા ઊર્ધ્વ લોક કે એક ભાગ પण्डकवन આદિ મેં મી
દ્વીન્દ્રિયોં કા હોના સંભવ હૈ ।

દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન ત્રીન્દ્રિયોં ઔર ચતુરિન્દ્રિયોં કે તૈજસશરીર કી, જો
મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત હોં, અવગાહના સમજ્ઞ લેની યાહિયે, અર્થાત્
ત્રીન્દ્રિયોં ઔર ઔદ્વિન્દ્રિયોં કી અવગાહના મી વિષ્કંભ ઔર બાહલ્ય કી અપેક્ષા
શરીરપ્રમાણ માત્ર હોતી હૈ । લઘ્વાર્ધ કી અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે
ભાગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોક સે અધો લોકાન્ત તક અથવા ઊર્ધ્વ લોકાન્ત
તક કી સમજ્ઞની યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત નારક કે
તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની મહાન્ હોતી હૈ ?

અવગાહના થાય છે તિર્યક્લોક, પદ્મપ્રહણ કરવાનું કારણ એ છે કે તેમના સ્થાન પ્રાયઃ
તિર્યક્લોક જ છે. વિરલ રૂપથી અધોલોકનો એક ભાગ અધેલૌકિક ગ્રામ આદિમાં તથા
ઊર્ધ્વલોકનો એક ભાગ પંડકવન આદિના પણ દ્વીન્દ્રિયોનું હોવું સંભવિત છે.

દ્વીન્દ્રિયોની સમાન ત્રીન્દ્રિયોમાં અને ચતુરિન્દ્રિયોના તૈજસશરીરની, જે મારણા-
ન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય, અવગાહના સમજ્ઞ લેવી જોઈએ. અર્થાત્ ત્રીન્દ્રિયો
ચતુરિન્દ્રિયોની અવગાહના પણ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણમાત્ર હોય
છે. લઘ્વાર્ધની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોકથી
અધેલૌકાન્ત સુધી અથવા ઊર્ધ્વલૌકાન્ત સુધીની સમજ્ઞવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારકના તૈજસ-
શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી હોય છે ?

અવાહલ્લેખ' શરીરપ્રમાણમાત્રા વિષ્કમ્બેણ-ઉદરાદિવિસ્તારેણ, :વાહલ્યેત-ઉરઃ પૃષ્ઠશૂલતયે-
ત્યર્થઃ તૈજસશરીરાવગાહના 'આયામેણં જહણ્ણેણં સાતિરેણં જોયણસહસ્સં, ઉક્કોસેણં અહે જાવ
અહેસત્તમાપુઢવી, તિરિયં જાવ સ્વયંભૂરમણે સમુદ્દે, ઉઢ્ઠં જાવ પંડગવણે પુષ્કરિણીઓ' આયા-
મેન-દૈર્ઘ્યેણ જઘન્યેન સાતિરેકં યોજનસહસ્સમ્, ઉત્કુષ્ટેન તુ અધો યાવદ્ અધઃસપ્તમપૃથિવિત
આરમ્ભ્ય તિર્યગ્લોકં યાવત્ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રપર્યન્તમ્, ઊર્ધ્વં યાવત્ પંડકચને પુષ્કરિણ્યસ્તા-
વત્પ્રમાણા નૈરયિકતૈજસશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા, તથા ચ વલયામુસાદીનાં ચતુર્ણાં પાતાલક-
લશાનાં લક્ષયોજનાવગાહનાં યોજનસહસ્સઠિકરિકાનામધસ્ત્રિભાગો વાયુપરિપૂર્ણોઽસ્તિ ઉપરિ-
તનસ્ત્રિભાગ ઉદકપરિપૂર્ણો મધ્યસ્ત્રિભાગો વાયુદકયોર્નિઃસરણપસરણમાર્ગવિશિષ્ટો વર્તેતે,
તત્ર યદા કથ્ચન સીમન્તાદિપુ નરેન્દ્રેષુ વર્તમાનો નૈરયિકઃ પાતાલકલશપ્રત્યાગમ્ભવતીં ભૂત્વા
સ્ત્રાયુઃક્ષયાદુદ્વચ્ય પાતાલકલશમિત્તિયોજનસદસ્રવાહલ્યાં વિધિધ પાતાલકલશમધ્યે

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આરણાન્તિક સમુદ્ધાત સે સમ્ભવહત નારક જીવ કે
તૈજસ શરીર કી અવગાહના વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય કી અપેક્ષા શરીર કે પ્રમાણ
જિતની હી હોતી હૈ । આયામ કી અપેક્ષા જઘન્ય કુછ અધિક એક હજાર યોજન
કી ઓર ઉત્કુષ્ટ નીચે કી ઓર સાતવીં નરકભૂમિ તક, તિર્છાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર
તક ઓર ઉપર પંડકચન મેં પુષ્કરિણી તક કી હોતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વલ-
યામુસ આદિ ચાર પાતાલકલશ એક લાખ યોજન કે અવગાહ વાલે હૈ, ઊનકી
ઠીકરી એક હજાર યોજન કી હૈ । ઊનકા નીચે કા ત્રીસરા ભાગ વાયુ સે પરિ-
પૂર્ણ હૈ, ઉપર કા ત્રીસરા ભાગ જલ સે પરિપૂર્ણ હૈ ઓર બીચ કા ત્રીસરા ભાગ
વાયુ તથા જલ કે નિસસરણ ઓર અપસરણ કા માર્ગ હૈ । જબ કોઈ સીમન્તક
આદિ નરકાવાસ મેં વર્તમાન નારક જીવ પાતાલકલશ કે સ્પર્શપવર્તીં હોકર
અપની આયુ કા ક્ષય હોને પર નિકલના હૈ ઓર એક હજાર યોજન કી પાતાલ
કલશ કી મિતિ કો મેદ કર પાતાલકલશ કે અન્દર દૂસરે અથવા ત્રીસરે ત્રિભાગ

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! આરણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત નારક જીવના તૈજસ
શરીરની અવગાહના વિષ્કંભ અને વાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ જેટલી હોય છે.
આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય કાંઈક અધિક એક હજાર યોજનની અને ઉત્કુષ્ટ નીચેની તરફ
સાતમી નરકભૂમિ સુધી, તિર્છાસ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઉપર પંડકચનમાં પુષ્કરિણી
સુધીની હોય છે. તાત્પર્યએ છે કે વલયમુખ આદિ ચાર પાતાલકલશ એક લાખ યોજ-
નાની અવગાહના વાળા છે તેમની ઠીકરી એક હજાર યોજનની છે તેમની નીચેના ત્રીજા
ભાગ વાયુથી પરિપૂર્ણ છે, ઉપરની ત્રીજા ભાગ જળથી પરિપૂર્ણ છે અને વચ્ચેના ત્રીજા
ભાગ વાયુ તથા જળના નિઃસરણ અને અપસરણનો માર્ગ છે. જ્યારે કોઈ સીમન્તક આદિ
નારકાવાસમાં વર્તમાન નારક જીવ પાતાલકલશના સ્પર્શપવર્તીં થઈને પોતાની આયુનો ક્ષય
થતાં નિકળે છે અને એક હજાર યોજનની પાતાલકલશની ભીંતને ભેદીને પાતાલકલશની

દ્વિતીયે તૃતીયે વા ત્રિમાશે મત્સ્યતયોત્પદ્યતે તદા મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતસ્ય નૈર-
યિકસ્ય જવન્યેન સાતિરેકયોજનસહસ્રમાના તૈજસશરીરાવગાહના વોધ્યા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ
યદાથઃ સપ્તમપૃથિવી નૈરયિકઃ સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્રપર્યન્તે મત્સ્યતયોત્પદ્યતે પ્ણ્ડકવને પુષ્કરિ-
ણીપુ ચ તદ્વૃષ્ટતયૈવોત્પદ્યતે તદા પથઃ સપ્તમપૃથિવ્યા આરભ્ય તિર્યગ્લોકં યાવત્ સ્વયમ્ભૂરમ-
ણપર્યન્તમ્ ઊર્ધ્વ યાવત્ પ્ણ્ડકવનપુષ્કરિણ્ય સ્તાવત્પ્રમાણા નૈરયિકૃતૈજસશરીરાવગાહના અવસે-
યેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પંચેન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયસ્સ પંચંતે ! મારણંતિયસમુદ્ધા-
પં સમોદસ્સ તેયા સરીરસ્સ ય કે મહાલિયા સરીરોગાહના પ્ણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યગ્ચોત્તિકસ્ય સ્થુ માણાન્તિકસમુદ્ધાતેન વક્ષ્યમાણલક્ષણેન સમવહતસ્ય-સમવધાતં
ગતસ્ય સતઃ તૈજસશરીરમ્ ચ શિં મહાલિયા-કિયદ્ વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા ? મગ-
નાનાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જદા-વેદંદ્રિયસ્સ’ યથા દ્વીન્દ્રિયસ્ય તૈજસશરીરાવગાહના

મેં મત્સ્ય કે પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હોને ચાલા હોતા હૈ ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ધાત
કરતા હૈ, તય ઉસ્તનારક કી જવન્ય કુછ અધિક એક હજાર યોજન કી તૈજસ-
શરીર કી અવગાહના હોતી હૈ । જય સાતવીં પૃથ્વી કા નારક સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર
કે પર્યન્ત ભાગ મેં મત્સ્ય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોને ચાલા હોતા હૈ અથવા પંડકવન
મેં પુષ્કરિણી મેં મત્સ્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હોને ચાલા હોતા હૈ, તય સાતવીં પૃથ્વી સે
લગાકર તિર્યક્ સ્વયંભૂરમણ પર્યન્ત ઓર ઉપર પ્ણ્ડકવન કી પુષ્કરિણી તક
નારક જીવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના જાનલી ચાહિય ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાત સે સમવહત પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની વડી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે દ્વીન્દ્રિય કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કહી હૈ,
ઉસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના મી સમજ લેની

અંદર ખીજા અગર ત્રીજા ત્રિભાગમા મત્સ્યના પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થનાર થાય છે અને માર્-
ણાન્તિક સમુદ્ધાત કહે છે. ત્યારે તે નારકની બધન્ય કંઈક અધિક એક હજાર યોજનની
તૈજસ શરીરની અવગાહના થાય છે.

ત્યારે સાતમી તમાસમા પૃથ્વીના નારક સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના પર્યન્ત ભાગમાં મત્સ્યના
રૂપમાં ઉત્પન્ન થનાર થાય છે અથવા પંડકવનમાં પુષ્કરિણીમાં મત્સ્યરૂપથી ઉત્પન્ન થનાર
થાય છે, ત્યારે સાતમી પૃથ્વીથી આરંભીને તિર્યક્ સ્વયંભૂરમણ પર્યન્ત અને ઉપર પંડ-
કવનની પુષ્કરિણી સુધી નારક જીવના તૈજસશરીરની અવગાહના બાણવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્યચના
તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી ચોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવી દ્વીન્દ્રિયના તૈજસશરીરની અવગાહના કહી છે, એજ
પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ સમજવી જોઈએ અર્થાત્ વિષ્કંભ

પ્રતિપાદિતા તથા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકસ્યાપિ તૈજસશરીરસ્યાવગાહના વિષ્કંભવાદલ્યેન શરી-
રપ્રમાણમાત્રા, આયામતસ્તુ જઘન્યેન અઙ્ગુલક્યાસંખ્યેયમામમાત્રા, ઉત્કૃષ્ટેન પુનસ્તિર્યગ્ચો-
કાદ્ અધોલોકાન્તમ્ ઊર્ધ્વલોકાન્તં વા યાત્તા તાવત્પ્રમાણા અવસેયેતિ યાવઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્ચોનિકસ્યૈકેન્દ્રિયેષુ ઉત્પાદસંભવાદ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ--‘મણુસસસ્ત ણં મતે ! મારણંતિય-
સમુદ્ધાણં સમોદયસ્સ તેયાસરીરસ્સ કે મહાલિયસરીરોમાદ્ધના પળ્લતા ?’ હે મહન્ત ! મનુ-
ષ્યસ્ય સ્વલુ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન વક્ષ્યમાળભષણેન સમવહતસ્ય સતઃ તૈજસશરીરસ્ય કિં
મહાલયા-કિયદ્ નિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા ? મગવાનાહ--‘ગોયયા !’ હે ગૌતમ ! ‘સમ-
યસેત્તાઓ લોગંતો’ ઉત્કૃષ્ટેન સમયક્ષેત્રાત્-મનુષ્યક્ષેત્રાત્ યાવદ્ લોકાન્તમ્-અધોલોકાન્તમ્
ઊર્ધ્વલોકાન્તં વા તાવત્પ્રમાણા મનુષ્યતૈજસશરીરાવગાહના અવસેયા, મનુષ્યસ્યાપિ એકેન્દ્રિયેષુ
સમુત્પાદસંભવાત્, અત્ર સમયક્ષેત્રપદોપાદાનેન સમયક્ષેત્રાદન્યત્ર મનુષ્યજન્મતઃ સંહરણસ્ય ચા
સંભવેનાતિરિક્તાયા અવગાહનાયા અસંભવાત્, સમયપ્રધાનં ક્ષેત્ર સમયક્ષેત્રમિતિ મધ્યમપદલોપિ

ચાહિયે । અર્થાત્ વિષ્કંભ ઓર બાહ્યલ્ય કી અપેક્ષા શરીરપ્રમાણ હૈ, લમ્બાઈ કી
અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતથે ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોક સે અધો-
લોક તક યા ઊર્ધ્વલોક તક કી અવગાહના કહી ગઈ હૈ, વયોં કિ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ્ચ કા ઉત્પાદ એકેન્દ્રિય કે સમાન નહીં હોતા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાત સે સમવહત મનુષ્ય
કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની વડી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સમયક્ષેત્ર અર્થાત્ મનુષ્યક્ષેત્ર સે અધોલોક યા
ઊર્ધ્વલોક કે અન્ત તક મનુષ્ય કે તૈજસશરીર કી અવગાહના જાનના ચાહિયે ।
વયોંકિ મનુષ્ય કા બી એકેન્દ્રિય કે રૂપ સે ઉત્પાદ કા સંભવ હૈ । યહાં સમયક્ષેત્ર
કા ગ્રહણ કરને સે, સમય ક્ષેત્ર સે બી અન્યત્ર મનુષ્ય કા જન્મ અથવા સંહરણ
સંભવ નહીં હૈ, અતઃ હસસે અવિચ્છે અવગાહના નહીં હો સકતી, યહ સૂચિત કિયા

અને બાહ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ છે, લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલનો અસં-
ખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોકથી અધોલોક સુધી અગર ઊર્ધ્વલોક સુધીની અવ-
ગાહના કહેલી છે, કેમ કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચના ઉત્પાદ એકેન્દ્રિયના સમાન નથી હોતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્યના તૈજસ-
શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સમય ક્ષેત્ર અર્થાત્ મનુષ્ય ક્ષેત્રથી અધોલોક અગર
ઊર્ધ્વલોકના અન્ત સુધી મનુષ્યના તૈજસશરીરની અવગાહના બાણવી બોધએ કેમ કે મનુ-
ષ્યનો પણ એકેન્દ્રિયના રૂપમાં ઉત્પાદ સર્વત્ર છે. અહીં ‘સમયક્ષેત્રનું ગ્રહણ કરવાથી સમય
ક્ષેત્રથી અન્યત્ર-મનુષ્યનો જન્મ અથવા સંહરણ સંભવિત નથી.

તેથી એનાથી અધિક અવગાહના નથી હોઈ શકતી, એ સૂચિત કરેલું’ છે. સમય

સમાસેન યસ્મિન્ સાર્દ્ધદ્વદ્વીપપ્રજાને ક્ષેત્રે સૂર્યાદિક્રિયાવ્યાજ્ઞયઃ સમયો નાપ કાલદ્રવ્યં વર્તતે તત્ સમયક્ષેત્રં યાનુષક્ષેત્રમિતિ કથયતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસુરકુમારસ્ય ણં મંતે ! મારણંતિય-સમુઘાણં સમોદયસ્ય તૈયાસરીરસ્ય કે મહાલિયા સરીરોગાહના ણ્ણત્તા ?’ હે મહન્ત ? અસુરકુમારસ્ય સ્વલ્પ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય સતઃ તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાલિયા-કિયદ્વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞસા ? મમવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્રમાણમેત્તા વિવસ્વંસવાહલ્યેણ’ શરીરપ્રમાણમાત્રા-શરીરપ્રમાણમાત્રા-ઇયત્તા યસ્યાઃ સા શરીરપ્રમાણમાત્રા વિષ્કરમવાહલ્યેન-વિષ્કરમ્ભેણ-ઉદરાદિવિસ્તારેણ, વાહલ્યેન-ઉરઃ પૃષ્ઠસ્થૂલત્વેન તૈજસશરીરા-વગાહના, ‘આયામેણં જઘ્ણેણં અંગુલસ્ય અસંસ્થેજ્જઙ્ગમાર્ગં, ઉક્કોસેણં અહેજાવ તત્ત્વાણ પુઠ્ઠવીણ હિઠિલ્લે ચરમંતે, તિરિયં જાવ સયંભૂરમણસમુદ્રસ્ય વાહરિલ્લે વેદ્યંયે ઉહું જાવ ઇસીપન્થમા-રાપુઠ્ઠવી’ આયામેન દૈર્ઘ્યેણ જવન્થેન અઙ્ગુલસ્યાસંસ્થેયમાગમાત્રા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અધો યાવત્ તૃતીયસ્યાઃ પૃથિવ્યા, અધસ્તનં ચરમાન્તં, તિર્યગ્ યાવત્ સયમ્ભૂરમણસમુદ્રસ્ય વાહ્યં વેદિકા-ન્તમ્, ઉર્ધ્વં યાવત્ ઈપતપ્રાગ્ભારા પૃથિવીતાવત્પ્રમાણા અસુરકુમારતૈજસશરીરાવગાહના અવસેયા,

ગયા હૈ। સમય પ્રધાન ક્ષેત્ર કો સમયક્ષેત્ર કહતે હૈં। યહાં અધ્ય મપદલોપી સમાસ હૈ। તાત્પર્ય યહ હૈ તિ અઢાઈ દ્વીપ ઐ સૂર્ય આદિ કે સંચાર કે કારણ વ્યક્ત હોને વાલા સમય નામક કાલદ્રવ્ય હૈ। સમયક્ષેત્ર કો યાનુષ્યક્ષેત્ર ઓ કહતે હૈં।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મમવન્ ! મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સે સમવહત અસુર-કુમાર કે તૈજસશરીર કો અવગાહના કિતની અઢાઈ હોતી હૈ ?

મમવન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય અર્થાત્ ચૌડાઈ ઓર મોટાઈ કો અપેક્ષા શરીર કે વચાવર હોતી હૈ ઓર લમ્યાઈ કો અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંસ્થાતવે આગ કો તથા ઉત્કૃષ્ટ નીચે ત્રીસરી પૃથ્વી કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે વાલ વેદિકા તક ઓર ઉપર ઈપતપ્રાગ્ભાર પૃથિવી તક અસુરકુમાર કે તૈજસશરીર કો અવગાહના કહી હૈ।

પ્રધાનક્ષેત્રને સમયક્ષેત્ર કહે છે. અહીં મધ્યમપદલોપી સમાસ છે. તાત્પર્ય એ છે કે અઢાઈ દ્વીપમાં સૂર્ય આદિના સંચારના કારણે વ્યક્ત થનાર સમય નામક કાલદ્રવ્ય છે. સમયક્ષેત્રને યાનુષ્યક્ષેત્ર પણ કહે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમારના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મહાન હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને વાહલ્ય અર્થાત્ પહોળાઈ અને મોટાઈની અપેક્ષાએ શરીરના બરાબર હોય છે અને લાંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલના અસં-ખ્યાતમા ભાગની તથા ઉત્કૃષ્ટ નીચે ત્રીજી પૃથ્વીના અધસ્તનચરમાન્ત સુધી, તિર્છિસ્વયં ભૂરમણ સમુદ્રની બાહ્ય વેદિકા સુધી અને ઉપર ઈપતપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી સુધી અસુરકુમારના તૈજસશરીરની અવગાહના કહી છે.

‘एवं जाव थणियकुमारतैजसशरीरस्स’ एवम्—असुरकुमारतैजसशरीरावगाहनोक्तरीत्या यावत्-
नागकुमारसुवर्णकुमारअग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमारस्तनि-
तकुमारतैजस्काधिकशरीरस्यापि शरीरावगाहना विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आया-
मेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा उत्कृष्टेन पुनरधो यावत् तृतीयस्या पृथिव्या
अधस्तनं चरमान्तम्, तिर्यग् यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य बाह्यं वेदिकान्तम्, ऊर्ध्वं यावद्
ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतावत्प्रमाणा अवसेयेति भावः, ‘वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणगा य
एवंदेव’ वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानकाश्च एवञ्चैव—असुरकुमारोक्तरीत्यैव अवसेयाः, तथा
च वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य सौधर्मस्य ईशानस्य च मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य
तैजसशरीरावगाहना विष्कम्भेण बाहल्येन च शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्येन अङ्गु-
लस्यासंख्येयभागमात्रा, उत्कृष्टेन पुनरधो यावत् तृतीयस्याः पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तम्,

असुरकुमार के तैजसशरीर की अवगाहना के समान ही नागकुमार, सुवर्ण-
कुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवन-
कुमार और स्तनितकुमार के तैजसशरीर की भी अवगाहना विष्कंभ और बाहल्य
की अपेक्षा शरीर प्रमाण, लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग,
उत्कृष्ट नीचे तीसरी पृथ्वी के अधस्तन चरमान्त तक, तिर्छी स्वयंभूरमण समुद्र
की बाह्य वेदिकान्त तक और ऊपर ईषत्प्राग्भार पृथ्वी तक की जानना चाहिए ।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म तथा ईशान देवों की तैजसशरीर की अव-
गाहना भी असुरकुमार के समान ही समझना चाहिए । इस प्रकार मारणान्तिक
समुद्घात से समवहत वानव्यन्तर की, ज्योतिष्क की, सौधर्म देव की तथा
ईशान देव की तैजसशरीर संबंधी अवगाहना विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा
शरीर के बराबर होती है । लम्बाई की अपेक्षा से जघन्य अंगुल के असंख्यातवें
भाग की होती है, उत्कृष्ट नीचे तीसरी पृथ्वी के अधस्तन चरमान्त तक, तिर्छी

असुरकुमारના તૈજસશરીરની અવગાહનાના સમાન જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર,
અગ્નિકુમાર, વિદ્યુ-કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિત-
કુમારના તૈજસશરીરની પણ અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ
લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજી પૃથ્વીના અધસ્તન
ચરમાન્ત સુધી, તિર્છાસ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના બહારની વેદિકાન્ત સુધી અને ઉપર ઈષત્પ્રા-
ગ્ભાર પૃથ્વી સુધીની જાણવી જોઈએ.

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ તથા ઇશાન દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ
અસુરકુમારના જ સમાન સમજવી જોઈએ. એ પ્રકારે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત
વાનવ્યન્તરની, જ્યોતિષ્કની, સૌધર્મ દેવની તથા ઇશાન દેવની તૈજસશરીર સંબંધી અવ-
ગાહના વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરના બરાબર હોય છે. લંબાઈનો અપેક્ષાથી

તિર્યગ્ યાવત્ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રસ્ય વાહાં વેદિકાન્તમ્, ऊर्ध्वं યાવદ્ ઈષ્ટપ્રાગ્ધારાપૃથિવી
તાવત્પ્રમાણા અશ્વસેયા, તથા ચાસુરકુમારાદિ સ્તનિતકુમારપર્યન્તભવનવાસિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક
સૌધર્મેશાનદેવા એકેન્દ્રિયેષૂત્પદ્યમાનત્વાદ્ યદા સ્વાલક્ષરણેષુ કેયુરાદિષુ કુણ્ડલાદિષુ પ્રોતપદ્
મરાગાદિમણિષુ લોભિનો મૂર્ચ્છિતા સ્તદધ્યવસાયવન્તો ભૂત્વા તેષ્વેવ શરીરવર્તિષુ અલક્ષરણેષુ
પૃથિવીકાયિકત્વેનોત્પદ્યન્તે તદા તેષાં તૈજસશરીરાવગાહના જઘન્યેનાઙ્ગુલાસંત્યેયભાગપ્ર-
માણા ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ યદા ભવનપત્યાદિ દેવસ્તૃતીયસ્યાઃ પૃથિવ્યા અધસ્તનં ચરમાન્તં
યાવત્ પ્રયોજનવશાદ્ ગતઃ સન્ કથમપિ સ્વાયુષઃ ક્ષયાન્મૃત્વા તિર્યક્સ્વયંભૂરમણસમુદ્રવાહ-
વેદિકાન્તે ઈષ્ટપ્રાગ્ધારા નામ પૃથિવીપર્યન્તે વા પૃથિવીકાયિકતયોત્પદ્યતે તદા તૈજસશરીરાવ-
ગાહના યાવદધસ્તૃતીયસ્યાઃ પૃથિવ્યા અધસ્તનં ચરમાન્તમ્, તિર્યગ્યાવત્ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રસ્ય

સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે વાહ્ય વેદિકાન્ત તક કી તથા ऊपर ईषट्प्राग्धार पृथ्वी
તક કી સમજ્ઞની યાહિયે । મારણ યહ હૈ કિ અસુરકુમાર આદિ સભી ભવનવાસી
દેવ, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ ઓર ઈશાન દેવલોક કે દેવ એકેન્દ્રિયોં
મેં મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અતએવ જવ અપને કેયુર આદિ આભૂષણોં મેંકુંડલ આદિ
મેં યા પદ્મરાગ આદિ મણિયોં મેં લુબ્ધ મૂર્છિત હોકર, ડસી કે અધ્યવસાય
વાલે હોકર ડન્હીં અપને શરીર કે આભૂષણોં મેં પૃથ્વીકાયિક કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં, તવ ડન દેવોં કે તૈજસશરીર કી અવગાહના અંગુલ કે અસંત્યાતવે ભાગ
કી હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કા આશય હસ પ્રકાર સમજ્ઞના યાહિયે—જવ
કોઈ ભવનવાસી આદિ દેવ પ્રયોજનવશ તીસરી નરકભૂમિ કે અધસ્તન ચરમા-
ન્તતક ગયા ઓર આયુ કા ક્ષય હોને પર વહીં મર ગયા, તવ નિછે સ્વયંભૂરમણ
સમુદ્ર કે વાહ્ય વેદિકાન્ત મેં અથવા ઈષટ્પ્રાગ્ધાર પૃથ્વી કે પર્યન્ત ભાગ મેં પૃથ્વી-

જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ નીચે ત્રીજી પૃથ્વીના અધસ્તન
ચરમાન્ત સુધી, તિર્છાસ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બાહ્ય વેદિકાન્ત સુધીની તથા ઊંતર ઈષટ્પ્રા-
ગ્ધાર પૃથ્વી સુધીની સમજવી જોઈએ,

કારણ એ છે કે અસુરકુમાર આદિ બધા ભવનવાસી દેવ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા
સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવ એકેન્દ્રિયોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ જ્યારે
પોતાના કેયુર આદિ આભૂષણોમાં કુંડળ આદિમાં અગર પદ્મરાગ આદિ મણિયોમાં લુબ્ધ-
મૂર્છિત થઈને, તેના જ અધ્યવસાય વાળા થઈને તેજ પોતાના શરીરના આભૂષણોમાં
પૃથ્વીકાયિકતા રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે એ દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના અંગુ-
લના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનો આશય એ પ્રકારે સમજવો
જોઈએ. જ્યારે કોઈ ભવનવાસી આદિ દેવ પ્રયોજન વશ ત્રીજી નરક ભૂમિના અધસ્તન
ચરમાન્ત સુધી જાય અને આયુનો ક્ષય થતાં ત્યાં જ મરી જાય, ત્યારે તિર્છા સ્વયંભૂર-
મણ સમુદ્રની બાહ્યવેદિકાન્તમાં અથવા ઈષટ્પ્રાગ્ધાર પૃથ્વીના પર્યન્ત ભાગમાં પૃથ્વીકાયિક

વાહ્યવેદિકાન્તમ્, ઊર્ધ્વં યાવદ્ ઇષ્ટપ્રાગ્ભારાપૃથિવીતાવત્પ્રમાણા દ્રઢવ્યા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘સર્ગકુમારદેવસ્સ પં મંતૈ ! મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોદયસ્સ તેયાસરીરસ્સ કે મહાક્રિયા
 સરીરોગાહના પળ્લના ?’ હે મદન્ત ! સનત્કુમારદેવસ્ય સ્વલ્લ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવ-
 હતસ્ય સતઃ તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાલપા-ક્રિયદ્વિસ્તારા શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞા ? મગવાનાદ-
 ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમાણમેત્તા વિસ્સંભવાહલ્લેણં’ શરીરપ્રમાણયાત્રા વિપ્પક્કમ્મેણ-
 ઉદરાદિ વિસ્તરેણ, લાહલ્યેન-ઉરઃપૃષ્ઠસ્થૂલત્વેનેત્યર્થઃ શરીરાવગાહના શવતિ ‘આયામેણં
 જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસસેજ્જહશાગ, ઉક્કોસેણં ગહે જાવ મહાપાતાલાણં દોલ્લે તિમાગે, તિરિય
 જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્ધે ઉટ્ઠું જાત્ત અચ્ચુઓ કપ્પો’ આયામેન દૈર્ઘ્યેણ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યા-
 સંસ્થયેયભાગમાત્રા ઉત્કુપ્ટેન અથો યાવદ્ મહાપાતાલાનાં દ્વિતીયત્રિભાગઃ, તિર્યગ્ યાવત્ સ્વ
 યમ્ભૂરમણઃ સમુદ્રઃ, ઊર્ધ્વં યાવદ્ અન્યુતઃ કલ્પસ્તાવત્પ્રમાણા સનત્કુમારતૈજસશરીરાવગાહના
 અવસેયા, તથા ચ સનત્કુમારાદયસ્તથા મવનરામાભાવ્યાદ્ એકેન્દ્રિયેષુ વિકલ્પેન્દ્રિયેષુ વા નોત્પ-
 કાયિક રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ! ઉસ સમય ઉસકે તૈજસશરીર કી અવગાહના
 નીચે તૈસરી પૃથ્વી કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક, તિર્છી સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર કે વાહ્ય
 વેદિકાન્ત તક ઓર ઉપર ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી તક કી હોતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કિયે હુણ સનત્કુમાર
 દેવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની મહાન હોતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ચૌડાઈ ઓર મોટાઈ કી અપેક્ષા સે શરીર પ્રમાણ ઓર
 લમ્બાઈ કી અપેક્ષા સે જઘન્ય અંગુલ કે અસંસ્થાનવે ભાગ કી હોતી હૈ ઉત્કુપ્ત
 નીચે મહાપાતાલકલગોં કે દ્વિતીય ત્રિભાગ તક, તિર્છી સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર તક
 ઓર ઉપર અચ્યુત કલ્પ તક સનત્કુમાર દેવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના
 જાનની ચાહિણ । સનત્કુમાર આદિ દેવભવ કે સ્વભાવ સે એકેન્દ્રિયોં મેં ઉત્પન્ન
 નહીં હોતે, વિકલ્પેન્દ્રિયોં મેં થી નહીં ઉત્પન્ન હોતે । વે પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં મેં અથવા

ઇપ્પાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે સમયે તેના તૈજસશરીરની અવગાહના નીચે ત્રીજી પૃથ્વીના
 અધસ્તન ચરમાન્ત સુધી, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બહ્યવેદિકાન્ત સુધી અને ઉપર
 ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી સુધીની હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરેલ સનત્કુમાર દેવના તૈજસ-
 શરીરની અવગાહના કેટલી મેટી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પહોળાઈ અને મોટાઈની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ અને
 લંબાઈની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોયછે, ઉત્કુપ્ત નીચે મહા
 પાતાલકલગેના દ્વિતીય ત્રિભાગ સુધી, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઉપર અચ્યુત
 કલ્પ સુધી સનત્કુમાર દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના બાણવી જોઈએ. સનત્કુમાર આદિ
 દેવભવના સ્વભાવથી એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. વિકલ્પેન્દ્રિયોમાં પણ નથી ઉત્પન્ન

ઘન્ટે અપિતુ પશ્ચેન્દ્રિયનિર્યગ્ધોનિકેષુ મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યન્તે તતશ્ચ યદા સન્દરાદિપુષ્કરિણ્યાદિષુ જલાવગાહં નિદધતઃ સ્વમવાયુઃક્ષયાત્ તત્રૈવ સ્વપ્રત્યાસન્નદેશે મત્સ્યતયોત્પદ્યન્તે તદા જઘન્યેન તેષાં તૈજસશરીરાવગાહના અઙ્ગુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટેન પુનરધઃ પાતાલકલશાનાં લક્ષ્યોજનાપાણાદમાહના દ્વિતીયત્રિભાગં યાવત્ તિર્યગ્ યાવત્ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રપર્યન્તમ્ ઝર્ષ યાવદ્અચ્યુતકલ્પસ્તાવદસેયા, તથાહિ-સનત્કુમારાદિદેવાનામન્યદેવનિશ્રયા અચ્યુતકલ્પં યાવદ્ ગમનં ભવતિ તત્ર યદા સનત્કુમારદેવોઽન્યદેવનિશ્રયા અચ્યુતકલ્પં ગતઃ સન્ સ્વાયુષ્યક્ષયાત્ કાલં કૃત્વા તિર્યક્ સ્વયંભૂરમણપર્યન્તે અથવાઽધઃપાતાલકલશાનાં દ્વિતીયત્રિભાગે પવનજલયોરુત્સરણાપસરણાવિનિ મત્સ્યાદિતયોત્પદ્યતે તદા તસ્ય તિર્યગ્ધોવા પૂર્વોક્તક્રમેણ તૈજસશરીરાવગાહનાઽસેયા, 'एवं जाव सप्तसारदेवस्य अच्युतो कल्पो' एवम्-

મનુષ્યોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હેં । અતઃપ્ર જઘ સન્દર પર્વત કી પુષ્કરિણી આદિ મેં જલાવગાહન કરતે સમય, આયુ કા ક્ષય હોને પર ઉસી જગહ, નિકટ વર્તી પ્રદેશ મેં મત્સ્ય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં, તચ જઘન્ય તૈજસશરીર કી અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ નીચે, પાતાલકલશોં કે, જિનકી અવગાહના લાખ યોજન કી હૈ, દૂસરે ત્રિભાગ તક કી કહી ગઈ હૈ, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્ત કી ઓર ઝર અચ્યુત કલ્પ તક કી કહી ગઈ હૈ । કયોંકિ સનત્કુમાર આદિ દેવ દૂસરે કિસી દેવ કી નિશ્રા સે અચ્યુત કલ્પ તક ગમન કર સકતે હેં । જઘ કોઈ સનત્કુમાર દેવ દૂસરે દેવ કી નિશ્રા સે અચ્યુત કલ્પ મેં ગયા હો ઓર અપની આયુ કા વહોં ક્ષય હો જાને પર કાલ કરકે તિર્છે સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર કે પર્યન્ત ભાગ મેં, અથવા નીચે પાતાલકલશ કે દૂસરે ત્રિભાગ મેં મત્સ્ય આદિ કે રૂપ મેં જન્મ લેતા હૈ, તચ નીચે ઓર તિર્છે પૂર્વોક્ત તૈજસશરીર કી અવગાહના હોતી હૈ, એસા સમજના યાહિય ।

થતા તે પાંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ધો અથવા મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.

તેથી જ જ્યારે સન્દર પર્વતની પુષ્કરણી આદિમાં જલાવગાહન કરતા સમયે આયુનો ક્ષય થતાં એજ જગ્યાએ નિકટ વર્તી પ્રદેશમાં મત્સ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જઘન્ય તૈજસશરીરની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ નીચે પાતાલકલશોના, જેમની અવગાહના લાખ યોજનની છે, બીજા ત્રિભાગ સુધીની કહેલી છે, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્તની અને ઊપર અચ્યુત કલ્પ સુધીની છે.

કેમ કે સનત્કુમાર આદિ દેવ બીજા કોઈ દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત કલ્પ સુધી ગમન કરી શકે છે જ્યારે કોઈ સનત્કુમાર દેવ બીજા દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત કલ્પમાં ગયા હોય અને પોતાની આયુનો ત્યાંજ ક્ષય થઈ જતાં કાળ કરીને તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના પર્યન્ત ભાગમાં અથવા નીચે પાતાલકલશના બીજા ત્રિભાગમાં મત્સ્ય આદિન રૂપમાં જન્મ લે છે, ત્યારે નીચા અને તિર્છી પૂર્વોક્ત તૈજસશરીરની અવગાહના થાય છે, એમ સમજવું જોઈએ.

સનત્કુમારસ્ય તૈજસશરીરાવગાહનોક્તરીત્યા યાવત્ માહેન્દ્રબ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુક્રસહસ્રાર-
 દેવસ્ય મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય તૈજસશરીરસ્યાવગાહના વિષ્કંભવાહલ્યેન શરીર-
 પ્રમાણમાત્રા, આયામેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રા ઉત્કૃષ્ટેન અધો યાવદ્ મહા-
 પાતાલમ્ દ્વિતીયં ત્રિભાગમ્, તિર્યગ્ યાવત્ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રઃ, ઊર્ધ્વં યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ,
 તાવત્પ્રમાણા અવસેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આણયદેવસ્સ ણં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ઘાણં
 સમોદયસ્સ તેયાસરીરસ્સ કે મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્લન્તા ?’ હે મહન્ત ! આનતદેવસ્ય
 સ્વલ્લ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય સતઃ તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાલયા-કિયદ્વિસ્તારા
 શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્પા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમાણમેત્તા વિવ્ઘંભ-
 વાહલ્લેણં’ શરીરપ્રમાણમાત્રા વિષ્કંભવાહલ્યેન આનતદેવસ્ય તૈજસશરીરાવગાહના, ‘આયા-
 મેણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જમ્ભાગં ઉક્કોસેણં જાવ અહોલોદ્ધયામા, તિરિયં જાવ મણ્ણ-
 સવ્વેત્તે, ઉહું જાવ અચ્ચુઓ કપ્પો’ આયામેન-દૈર્ઘ્યેણ તુ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગ-

સનત્કુમાર દેવ કે તૈજસશરીર કી જિતની અવગાહના કહી હૈ ઉતની હી
 માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર દેવ કી, જિસને મારણાન્તિક
 સમુદ્ઘાત કિયા હો, તૈજસશરીર કી અવગાહના સમજની ચાહિયે । અર્થાત્ इन
 સર્વ દેવોં કે તૈજસશરીર કી અવગાહના भी विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा
 શરીર પ્રમાણ હોતી હૈ । લંબાઈ કી અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ
 કી હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ નીચે મહાપાતાલોં કે દૂસરે ત્રિભાગ તક, તિછેં સ્વયંભૂરમણ
 સમુદ્ર તક ઓર ઊપર અચ્યુત કલ્પ તક જાનની ચાહિયે ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત આનત
 દેવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની બડી હોતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ ઓર બાહલ્ય કી અપેક્ષા સે શરીર કે પ્રમાણ
 કે બરાવર અવગાહના હોતી હૈ । લંબાઈ કી અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં

સનત્કુમાર દેવના તૈજસશરીરની જેટલી અવગાહના કહી તે, તેટલી જ માહેન્દ્ર,
 બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર દેવની, જેણે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો હોય, તૈજ-
 સશરીરની અવગાહના સમજવી જોઈએ અર્થાત્ એ બધા દેવોના તૈજસશરીરની અવગા-
 હના પણ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષા-
 એ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ નીચે મહાપાતાલોના બીજા
 ત્રિભાગ સુધી તિર્છા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી, અને ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી જાણવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત આનત દેવના
 તૈજસશરીરની અવગાહના કેવડી મોટી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરના પ્રમાણની બરા-
 વર અવગાહના હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની

માત્રા, ઉત્કૃષ્ટેન યાવદ્ અધોલૌકિકગ્રામાઃ, તિર્યગ્ યાવદ્ મનુષ્યક્ષેત્રમ્, ऊर्ध्व યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ તાવત્પ્રમાણા આનતદેવસ્ય તૈજસશરીરાવગાહનાઽવસેયા, 'એવં જાવ આરણદેવસસ' એવમ્-અનાતદેવોક્તરીત્યા યાવત્પ્રાણતદેવસ્ય આરણદેવસ્ય ચ તૈજસશરીરાવગાહના એવઞ્ચૈવ-પૂર્વોક્તાનતદેવરીત્યૈવ વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન શરીરપ્રમાણમાત્રા, આયામેન તુ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યા-સંખ્યેયમાગમાત્રા ઉત્કૃષ્ટેન યાવદ્ અધોલૌકિકગ્રામાઃ તિર્યગ્ યાવદ્ મનુષ્યક્ષેત્રમ્, ऊर्ध्व યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ તાવત્પ્રમાણા પ્રાણતારણા આનતદેવસ્ય તૈજસશરીરાવગાહનાઽવસેયા, 'એવં જાવ આરણદેવસસ' એવમ્-અનાતદેવોક્તરીત્યા યાવત્પ્રાણતદેવસ્ય આરણદેવસ્ય ચ તૈજસશરીરાવગાહના એવઞ્ચૈવ-પૂર્વોક્તાનતદેવરીત્યૈવ વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન શરીરપ્રમાણમાત્રા, આયામેન તુ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમાત્રા ઉત્કૃષ્ટેન યાવદ્ અધોલૌકિકગ્રામાઃ તિર્યગ્ યાવદ્ મનુષ્યક્ષેત્રમ્, ऊर्ध्व યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ તાવત્પ્રમાણા પ્રાણતારણદેવયોસ્તૈજસ-શરીરાવગાહના વોધ્યા, 'અચ્યુતદેવસસ એવંચેવ' અચ્યુતદેવસ્ય તૈજસશરીરાવગાહના એવઞ્ચૈવ-આનતદેવોક્તરીત્યૈવ વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન શરીરપ્રમાણમાત્રા, આયામેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યા-

માગ કી હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિકગ્રામ તક, તિર્છી મનુષ્ય ક્ષેત્ર તક, ऊपर અચ્યુત કલ્પ તક, મારણાન્તિક સમુદઘાત સે સમવહત આનત દેવ કે તૈજસ-શરીર કી અવગાહના જાનની યાહિયે ।

આનત દેવ કી અવગાહના કે સમાન હી પ્રાણત ઓર આરણ દેવ કી તૈજસ શરીર સંવંધી અવગાહના બી સમજ લેની યાહિયે । અર્થાત્ વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય કી અપેક્ષા શરીર પ્રમાણ, લમ્વાઈ કી અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે માગ ઉત્કૃષ્ટ અધો લૌકિક ગ્રામ તક, તિર્છી મનુષ્ય ક્ષેત્ર તક ઓર ऊपर અચ્યુત કલ્પ તક પ્રાણત ઓર આરણ દેવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના હોતી હૈ ।

અચ્યુત દેવ કી તૈજસશરીર કી અવગાહના બી હસી પ્રકાર હૈ, અર્થાત્ વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય કી અપેક્ષા શરીરપ્રમાણ, લમ્વાઈ કી અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે માગ કી, ઉત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિકગ્રામ તક, તિર્છી મનુષ્ય ક્ષેત્ર

હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામસુધી, તિર્છી મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી, ऊपर અચ્યુતકલ્પ સુધી, મારણાન્તિક સમુદઘાતથી સમવહત આનત દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના જાણવી જોઈએ

આનત દેવની અવગાહનાની સમાન જ પ્રાણત અને આરણ દેવની તૈજસશરીર સંબંધી અવગાહના પણ સમજ લેવી જોઈએ. અર્થાત્ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરપ્રમાણ લંબાઈની અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી, તિર્છી મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી અને ऊपर અચ્યુતકલ્પ સુધી પ્રાણત અને આરણ દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના હોય છે.

આરમ્ભ દેવલોકના અચ્યુત દેવની તૈજસશરીરની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલનો

સંભવેયમાગમાત્રા, ઉત્કૃષ્ટેન યાવત્ અધોલૌકિકગ્રામાઃ, તિર્યગ્ યાવદ્ મનુષ્યક્ષેત્રમ્, તાવત્ પ્રમાણા અચ્યુતતૈજસશરીરાવગાહના અવસેયા, કિન્તુ—‘નવરં ઉર્ધ્વં જાવ સયાહં વિમાણાઈ’ નવરમ્—આનશાયપેક્ષયા વિશેષરતુ ઝ-ર્વં યાવત્ સ્વકાનિ વિમાનાનિ તાવત્પ્રમાણા તૈજસશરીરાવગાહના અચ્યુત દેવસ્યાવસેયા, નતુ ઝર્ધ્વં યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ, રિતિ, અચ્યુતદેવસ્ય અચ્યુતકલ્પે વિદ્યમાનતાદેવ તસ્યૈવ પ્રરૂપણે ‘ઉર્ધ્વં યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ’ રિત્યસ્ય વક્તુમશક્યતાત્, કિન્તુ કેવલમચ્યુતદેવસ્યાપિ કદાચિદૂર્ધ્વં સ્વવિમાનપર્યન્તં યાવદ્ભગવનસંભવાત્ તત્ર ચ ગત્વા કાલધર્મપ્રાપ્તિસંભવાચ્ચેતાભિપ્રાયેણાહ—‘ઝર્ધ્વં યાવત્ સ્વકાનિ વિમાનાનિ’ રિતિ, તથા ચ યદા આનતો વા પ્રાણતો વા આરણો વા અચ્યુતો વા દેવઃ કસ્યાપ્યન્યસ્ય દેવસ્ય નિશ્રયા અચ્યુતકલ્પં વા અચ્યુતદેવવિમાનં વા ગતઃ સન્ કાલં કૃત્વા અધોલૌકિકગ્રામેષુ મનુષ્યક્ષેત્રપર્યન્તે વા મનુષ્યત્વેનોત્પચતે તદા ઉત્કૃષ્ટેન અધોયાવદધોલૌકિકગ્રામસ્તિર્યગ્ યાવન્મનુષ્યક્ષેત્રમ્ ઝર્ધ્વં યાવદ્ અચ્યુતઃ કલ્પઃ અચ્યુતદેવવિમાનો વા તાવત્પ્રમાણા આનતાદિદેવાનાં તૈજસશરીરાવગાહના

તક અવગાહના હોતી હૈ મગર આનત દેવ આદિ સે રિસમેં વિશેષતા યહ હૈ કિ અચ્યુત દેવ કી તૈજસશરીર કી અવગાહના ઝપર અપને વિમાન તક હી હોતી હૈ યહાં ઝપર અચ્યુત કલ્પ તક નહીં કહના યાહિરે । વયોકિ અચ્યુત દેવ અચ્યુત કલ્પ મેં રહતા હૈ, અતરેવ ડસો કી પ્રરૂપણા કરતે સમય અચ્યુત કલ્પ તક રેસા કહના ડચિત નહીં હૈ । અચ્યુત દેવ કદાચિત્ અપને વિમાન કી ડંચાઈ તક ઝાતા હૈ, તવ યહ અવગાહના હોતી હૈ । રિસી અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈ કિ ઝપર અપને વિમાનો તક કી અવગાહના હોતી હૈ । આનત, પ્રાણત આરણ કલ્પ કા દેવ કિસી અન્ય દેવ કી નિશ્રા સે અચ્યુત કલ્પ મેં ગયા હો ઓર વહાં કાલ કરકે અધોલૌકિક ગ્રામ મેં અથવા મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે પર્યન્ત ભાગ મેં મનુષ્ય રૂપ સે ડત્પન્ન હો, તવ ડત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામ તક ઓર તિરે મનુષ્યક્ષેત્ર તક તથા ઝપર અચ્યુત કલ્પ તક યા અચ્યુત દેવ વિમાન તક કી આનત આદિ

અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી, તિરિ મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી, અવગાહના છે પરંતુ આનત દેવ આદિથી એમાં વિશેષતા એ છે કે અચ્યુત દેવની તૈજસ-શરીરની અવગાહના ઊપર પોતાના વિમાન સુધી જ હોય છે. અહીં ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી ન કહેવું જોઈએ, કેમ કે અચ્યુત દેવ અચ્યુતકલ્પમાં રહે છે, તેથી જ પ્રરૂપણા કરતી વખતે અચ્યુત કલ્પ સુધી એમ કહેવું ઉચિત નથી, અચ્યુત દેવ કદાચિન્ પોતાના વિમાનની ઉંચાઈ સુધી જાય છે અને ત્યાં જઈને કાલધર્મને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. ત્યારે આ અવગાહના થાય છે.

એજ અભિપ્રાયથી કહેવું છે—કે ઊપર પોતાના વિમાનો સુધીની અવગાહના થાય છે. આનત પ્રાણત, આરણ કલ્પના દેવ કોઈ બીજા દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત કલ્પમાં ગયા હોય અને ત્યાં કાળ કરીને અધોલૌકિક ગ્રામમાં અથવા મનુષ્ય ક્ષેત્રના પર્યન્ત ભાગમાં મનુષ્ય રૂપથી ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી અને તિરિ મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી તથા ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી અગર અચ્યુતદેવ વિમાન સુધીની આનત

દ્રષ્ટવ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ગેવિજ્જગદેવસ્સ જં અંતે ! સારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોહયસ્સ તેયા-
અરીરસ્સ કે મહાલિયા સરીરોગાહના ધણત્તા ?’ હે મદન્ત ! પ્રૈવેયકદેવસ્સ ચલ્લુ સારણાન્તિક-
સમુદ્ધાતેન સમવહતસ્ય સતઃ તૈજસશરીરસ્ય કિં મહાલિયા કિયદ્વિસ્તાસા શરીરાવગાહના
પ્રજ્ઞતા ? મગવાનાદ્—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમાણમેત્તા વિવસંભવાહલ્લેણં’ શરીર-
પ્રમાણમાત્રા વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન તૈજસશરીરાવગાહના પ્રજ્ઞતા, ‘આયામેણં જહણ્ણેણં વિજ્ઞાહરસે-
દિઓ, ઉક્કોસેણં જાવ અહોલોહ્યજામા તિરિયં જાવ મણૂમસેત્તે ઉઢું’ જાવ સમાઈં વિમાણાઈં’
આયામેન દૈર્ઘ્યેણ તુ જઘન્યેન વિદ્યાધરશ્રેણયઃ, ઉત્કુષ્ટેન યાવદ્ અધોલૌકિકગ્રામાઃ, તિર્યગ્
યાવદ્ મનુષ્યક્ષેત્રમ્, ઉર્ધ્વ યાવત્ સ્વકાનિ વિમાનાનિ તાવત્પ્રમાણા પ્રૈવેયકતૈજસશરીરાવગાહ-
નાઽવસેયા, ‘અણુત્તરોવવાઽયસ્સ ત્વિ એનં ચેવ’ અનુત્તરૌપપાતિકસ્યાપિ દેવસ્ય તૈજસશરીરાવ-
ગાહના એવશ્ચેવ—પ્રૈવેયકદેવોક્તરીત્યૈવ વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન શરીરપ્રમાણમાત્રા આયામેન જઘન્યતો
વિદ્યાધરશ્રેણયઃ, ઉત્કુષ્ટતો યાવદ્ અધોલૌકિકગ્રામાઃ, તિર્યગ્ યાવદ્ મનુષ્યક્ષેત્રમ્, ઉર્ધ્વ

દેવોં કે તૈજસશરીર કી અવગાહના સમજની યાહિયે ।

શ્રીગૌતમરવામી—હે ભગવન્ મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત પ્રૈવેયક દેવ
કે તૈજસશરીર કી અવગાહના કિતની બડી કહી ગઈ હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય કી અપેક્ષા શરીર કે ધરાવર હી
તૈજસશરીર કી અવગાહના હોતી હૈ । લમ્બાઈ કી દૃષ્ટિ સે જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિ-
યોં તક ઓર, ઉત્કુષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામોં તક, તિછોં મનુષ્યક્ષેત્ર તક ઓર
ઊપર અપને-અપને વિમાનોં તક પ્રૈવેયક દેવોં કે તૈજસશરીર કી અવગાહના
મારણાન્તિકસમુદ્ધાત કે સમય મેં હોતી હૈ ।

અનુત્તરૌપપાતિક દેવ કે તૈજસશરીર કી અવગાહના ઓ પ્રૈવેયકદેવ કે
સમાન હી સમજ લેની યાહિયે, અર્થાત્ વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય કી અપેક્ષા શરીર

આદિ દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના સમજવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમરવામી—હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત પ્રૈવેયક દેવના તૈજસ-
શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરની ધરાવર જ
તૈજસશરીરની અવગાહના હોય છે. લંબાઈની દૃષ્ટિથી જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિયો સુધી અને
ઉત્કુષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામો સુધી, તિછીં મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી અને ઊપર પોતપોતાના
વિમાનો સુધી પ્રૈવેયક દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના મારણાન્તિક સમુદ્ધાતના
સમયમાં થાય છે.

અનુત્તરૌપપાતિક દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ પ્રૈવેયક દેવના સમાન જ
સમજ લેવી જોઈએ, અર્થાત્ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ લંબાઈમાં

યાવત્ સ્વકાનિ વિમાનાનિ તાવત્પ્રમાણાઽવસેયા, તથા ચ ઐવેયકાનુત્તરોપપાતિકદેવા અર્હદ્ વન્દનાદિકમપિ તત્ર સ્થિતાઃ સન્ત [૧૬] કુર્વન્તિ તસ્માદત્રાગમનાસંભવેનાઙ્ગુલાસંસ્થયેયભાગ- પ્રમાણમાત્રત્વં ન સંભવતિ કિન્તુ યદા વૈતાઢ્યગત વિદ્યાધરશ્રેણિપુ સમુત્પદ્યન્તે તદા સ્વસ્થા- નાદારભ્યાધો યાવદ્ વિદ્યાધરશ્રેણયસ્તાવત્પ્રમાણા જઘન્યેન તેપાં તૈજસશરીરાવગાહના, ઉત્કૃષ્ટેન પુનર્યાવદ્ધોલૌકિકગ્રામાઃ, તિર્યગ્યાવન્મનુપ્યક્ષેત્રપર્યન્તં તેપાં તૈજસશરીરાવગાહના દ્રષ્ટવ્યા, इत्येवंरीत्या તૈજસશરીરસ્ય ભેદ સંસ્થાનાવગાહના માનાનિ પ્રરૂપ્ય સમ્પ્રતિ કાર્મણ- શરીરસ્ય ભેદ સંસ્થાનાવગાહનાઃ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કમ્મગસરીરે ણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પળ્લન્તે ?’ હે મદન્ત ! કાર્મણશરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, મગવાનાહ—ગોયમા ! હે ગૌતમ ! પંચવિદે

પ્રમાણ, લસ્વાઈ મેં જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિ તક, ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામોં તક, તિર્છી મનુષ્યક્ષેત્ર તક ઔર ડપર અપને-અપને વિમાનોં તક કી અનુત્તરોપપા- તિક દેવોં કે તૈજસ શરીર કી અવગાહના સમુદ્ધાત દશા મેં હોતી હૈ।

ઐવેયકદેવ તથા અનુત્તરોપપાતિક દેવ અર્હદ વન્દન આદિ બી અપને સ્થાન પર સ્થિત રહકર હી કરતે હૈં। વે યહાં આતે નહીં હૈં। અતઃપથે ઉનકી જઘન્ય અવ- ગાહના અંગુલ કે અસંસ્થાતવેં ભાગ કી નહીં હો સકતી। કિન્તુ જવ વૈતાઢ્ય પર્વત કી વિદ્યાધર શ્રેણિયોં મેં વે ઉત્પન્ન હોને વાલે હોતે હૈં, તવ અપને સ્થાન સે પ્રારંભ કરકે વિદ્યાધર શ્રેણિયોં તક ઉનકે તૈજસશરીર કી જઘન્ય અવગાહના હોતી હૈ। ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામોં તક નીચે અવગાહના હોતી હૈ। તિર્છી અવગાહના મનુષ્યલોક તક હોતી હૈ, એસા સમજ્ઞ લેના ચાહિયે।

इस प्रकार तैजसशरीर के भेदों का, संस्थानों का एवं अवगाहना का निरूपण किया गया। अब कर्मणशरीर के भेद, संस्थान एवं अवगाहना कहते हैं—

જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામો સુધી, તિર્છી મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી અને ઊપર પોતપોતાના વિમાનો સુધીની અનુત્તરોપપાતિક દેવોના તૈજસશરીરનો અવ- ગાહના સમુદ્ધાત દશામાં થાય છે.

ઐવેયક દેવ તથા અનુત્તરોપપાતિક દેવ અર્હદ્વન્દન આદિ પણ પોતાના સ્થાન પર સ્થિત રહીને જ કરે છે. તેઓ આહીં આવતા નથી. તેથી જ તેમની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની નથી થઈ શકતી. પણ જ્યારે વૈતાઢ્ય પર્વત ઊપરની વિદ્યાધર શ્રેણિમાં તેઓ ઉત્પન્ન થનારા અને છે, ત્યારે પોતાના સ્થાનથી આરંભ કરીને વિદ્યાધર શ્રેણિમાં સુધી તેમના તૈજસશરીરની જઘન્ય અવગાહના થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામો સુધી નીચે અવગાહના થાય છે. તિર્છી અવગાહના મનુષ્ય લોક સુધી થાય છે, એવું સમજ લેવું જોઈએ.

એ પ્રકારે તૈજસશરીરના ભેદોનું, સંસ્થાનોનું તેમજ અવગાહનાનું નિરૂપણ કરાયું છે. હવે કાર્મણશરીરના ભેદ સંસ્થાન તેમજ અવગાહના કહે છે—

પણતે' કાર્મણશરીરં પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'તં જહા-ર્ણિદિય કમ્મગસરીરે જાવ પંચિ-
દિય કમ્મગસરીરેય' તથા-એકેન્દ્રિયકાર્મણશરીરં યાવદ્ ઢાન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય
પશ્ચેન્દ્રિયકાર્મણશરીરશ્ચ, તચ્ચ કાર્મણશરીરં તૈજસશરીરેણ સહાવિનાભાવિ ભવતિ તદીયં સંસ્થા-
નશ્ચ તૈજસવદેવ જીવપ્રદેશાનુસારિ ભવતિ, અતો યથૈવ તૈજસશરીરસ્ય ભેદસંસ્થાનાદિક્ષુક્તં
તથૈવ કાર્મણશરીરસ્યાપિ વક્તવ્યમિત્યભિપ્રાયેનાહ-'એવં જહેવ તેયગસરીરસ્સ ભેદો સંઠાણં
ઓગાહણાય મણિયા તહેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં જાવ અણુત્તરોવવાડ્યત્તિ' એવમ્-પૂર્વોક્ત-
રીત્યા યથૈવ તૈજસશરીરસ્ય ભેદઃ-પ્રકારઃ, સંસ્થાનમ્-આકારઃ, અવગાહના ચવ્યાપનારૂપા
મણિતા તથૈવ નિરવશેષમ્-સર્વમ્-ભેદઃ સંસ્થાનમ્ અવગાહના સ્વરૂપશ્ચ કાર્મણશરીરસ્યાપિ
મણિતવ્યં યાવત્-સમુચ્ચય જીવપૃથિવીકાથિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયનૈરયિકપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! કાર્મણશરીર કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કાર્મણશરીર પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, વહ ફસ
પ્રકાર-એકેન્દ્રિય કાર્મણશરીર, દ્વીન્દ્રિય કાર્મણશરીર, ત્રીન્દ્રિય કાર્મણશરીર,
ચતુરિન્દ્રિય કાર્મણશરીર ઓર પંચેન્દ્રિયકાર્મણશરીર કાર્મણશરીર તજસશરીર
કા સહચર હૈ, જહાં તૈજસશરીર વહાં કાર્મણશરીર ઓર જહાં કાર્મણશરીર વહાં
તૈજસશરીર અવશ્ય હોતા હૈ। અતએવ કાર્મણશરીર કા સંસ્થાન આદિ તૈજસ-
શરીર કે સમાન હી હૈ ઓર વહ જીવ પ્રદેશોં કે અનુસાર હોતા હૈ। અતઃ જૈસે
તૈજસશરીર કે ભેદ સંસ્થાન આદિ કી વક્તવ્યતા કહી હૈ, વૈસી હી કાર્મણશરીર
કી ભી કહના યાહિએ। હસી અધિપ્રાય સે સૂત્રકાર કહતે હૈ-જિસ પ્રકાર તૈજસ-
શરીર કે ભેદ, સંસ્થાન ઓર અવગાહના કા કથન કિયા હૈ, ડસી પ્રકાર સમ્પૂર્ણ
કથન કાર્મણશરીર કે વિષય સે ભી સવજ્ઞ લેના યાહિએ। સમુચ્ચય જીવ,
પૃથ્વીકાથિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, નૈરયિક, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! કાર્મણશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કાર્મણશરીર પાંચ પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે-એકે
ન્દ્રિય કાર્મણશરીર, દ્વીન્દ્રિય કાર્મણશરીર, ત્રીન્દ્રિય કાર્મણશરીર, ચતુરિન્દ્રિય કાર્મણશરીર
અને પંચેન્દ્રિય કાર્મણશરીર.

કાર્મણશરીર તૈજસશરીરનું સહચર છે, જ્યાં તૈજસશરીર ત્યાં કાર્મણશરીર અને
જ્યાં કાર્મણશરીર ત્યાં તૈજસશરીર અવશ્ય હોય છે.

તેથી જ કાર્મણશરીરના સંસ્થાન આદિ તૈજસશરીરના સમાન જ છે અને તે જીવ
પ્રદેશોના અનુસાર હોય છે. તેથી જેવા તૈજસશરીરના ભેદ સંસ્થાન આદિની વક્તવ્યતા
કહી છે, તેવી જ કાર્મણશરીરની પણ કહેવી જોઈએ. એ અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે,
જે પ્રકારે તૈજસશરીરના ભેદ-સંસ્થાન અને અવગાહનાનું કથન કર્યું છે, તેજ પ્રકારે
સમ્પૂર્ણ કથન કાર્મણશરીરના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. પૃથ્વીકાથિક આદિ એકેન્દ્રિય,

निकमनुष्यासुरकुमारादिदशभवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानादि द्वादशकल्पोपपन्न-
नवग्रैवेयकादि कल्पातीत पञ्चानुत्तरौपपातिकदेवपर्यन्तमिति भावः ॥ सू० ९ ॥

पुद्गलचयनवक्तव्यता

मूलम्-ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइ दिस्सि पोग्गला चिज्जंति ?
गोयमा ! निव्वाघाएणं छदिस्सि वाघायं पडुच्च सिय तिदिस्सि सिय
चउदिस्सि सिय पंचदिस्सि, वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! कइदिस्सि पोग्गला
चिज्जंति ? गोयमा ! णियमा छदिस्सि, एवं आहारगसरीरस्स वि, तेया
कम्मगाणं जहा ओरालियसरीरस्स, ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइ
दिस्सि पोग्गला उव्विज्जंति ? गोयमा ! एवं चेव जाव कम्मगसरीरस्स,
एवं उव्विज्जंति, जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं
जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ? गोयमा ! जस्स ओरालिय
सरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स वेउव्वियसरीरं
तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स णं भंते ! ओरालिय
सरीरं तस्स आहारगसरीरं जस्स आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं
गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं सिय अत्थि, सिय
नत्थि, जस्स पुण आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं णियमा अत्थि,
जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं जस्स तेयगसरीरं तस्स
ओरालियसरीरं गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं नियमा
अत्थि, जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि सिय
णत्थि, एवं कम्मगसरीरं पि, जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरं तस्स आहा-
रगसरीरं जस्स आहारगसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं ? गोयमा ! जस्स वेउ-

असुरकुमार आदि दश भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म, ईशान
आदि चारह कल्पोपपन्न, नवग्रैवेयक देव तथा अनुत्तरौपपातिक रूप कल्पातीत
देव के कर्मणशरीर का निरूपण इसी प्रकार जानना चाहिए ॥सू० ९॥

विष्ठलेन्द्रिय, नैरयिष्ठ, प येन्द्रिय, तिर्य य, मनुष्य, असुरकुमार आदि दश भवनपति वानव्यन्तर,
ज्योतिष्क सौधर्म, ईशानआदि आर कल्पोपपन्न, नवग्रैवेयक, देव तथा अनुत्तरौपपातिक
३५ कल्पातीत देवना कर्मणशरीरनुं निरूपण आत्र प्रकारे ज्ञेयपुं ज्ञेय्ये. ॥सू० ९॥

ઢિવ્યસરીરં તસ્સ આહારગસરીરં ણત્થિ, જસ્સ વિ આહારગસરીરં તસ્સ વિ
વેઝઢિવ્યસરીરં ણત્થિ, તેયગક્કમ્માઈં જહા ઓરાલિણ સમં તહેવ આહા-
રગસરીરેણ વિ સ્સંં તેયા કમ્મગાઈં ચારેયઢ્ઠવાણિ, જસ્સ ણં ઢંતે !
તેયગસરીરં તસ્સ કમ્મગસરીરં જસ્સ કમ્મગસરીરં તસ્સ તેયગસરીરં ?
ગોયમા ! જસ્સ તેયગસરીરં તસ્સ કમ્મગસરીરં ણિયમા અત્થિ, જસ્સ
વિ કમ્મગસરીરં તસ્સ વિ તેયગસરીરં ણિયમા અત્થિ ॥સૂ. ૧૦॥

છાયા-ઔદારિકશરીરસ્ય ચલુ ઢદન્ત ! કતિદિગ્મ્યઃ પુદ્ગલાશ્રીયન્તે ? ગૌતમ ! નિવ્વ્યા
ઘાતેન પદ્દિગ્મ્યઃ, વ્યાઘાતં પ્રતીત્ય સ્વાત્ત્રિદિગ્મ્યઃ, સ્વાત્તુદિગ્મ્યઃ, સ્વાત્-પશ્ચદિગ્મ્યઃ,
વૈક્રિયશરીરસ્ય ચલુ ઢદન્ત ? કતિદિગ્મ્યઃ પુદ્ગલાશ્રીયન્તે ? ગૌતમ ! નિયમાત્ પદ્દિગ્મ્યઃ,
એવમ્ આહારશરીરસ્યાપિ, તૈજસકાર્મણાં યથા ઔદારિકશરીરસ્ય, ઔદારિકશરીરસ્ય ચલુ

પુદ્ગલચયન વત્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(ઔરાલિયસરીરસ્સ ણં ઢંતે ! કહદિસિં પોગ્ગલા ચિઝ્જંતિ ?) હે ઢગ-
વન્ ! ઔદારિકશરીર કે પુદ્ગલ કિતની દિશાઔં સે ચધ કો પ્રાસ હોતે હૈ ? (ગોયમા !
નિવ્વાઘાણં છદ્દિસિં) હે ગૌતમ ! વ્યાઘાત ન હો તો છઠ્ઠો દિશાઔં સે (વાઘાયં
પહુચ્ચ સિય તિદિસિં, સિય ચઝદિસિં) વ્યાઘાત હો તો કદાચિત્તૂ ત્રીન દિશાઔં
સે, કદાચિત્તૂ ચાર દિશાઔં સે (સિય પંચદિસિં) કદાચિત્તૂ પાંચ દિશાઔં સે

(વેઝઢિવ્યસરીરસ્સ ણં ઢંતે ! કહદિસિં પોગ્ગલા ચિઝ્જંતિ ?) હે ઢગવન્ !
વૈક્રિયશરીર કે પુદ્ગલ કિતની દિશાઔં સે ચધકો પ્રાસ હોતે હૈ ? (ગોયમા !
ણિયમા છદ્દિસિં) હે ગૌતમ ! નિયમ સે છઠ્ઠો દિશાઔં સે (એવં આહારગસરીરસ્સ
વિ) ઢસો પ્રકાર આહારકશરીર કે ઢી (તેયાકમ્મગાણં જહા ઔરાલિયસરીરસ્સ)

પુદ્ગલચયન વત્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(ઔરાલિય સરીરસ્સ ણં ઢંતે ! કહદિસિ પોગ્ગલા ચિઝ્જંતિ) હે ભગવન્ ! ઔદારિક
શરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાઔથી ચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? (ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં છદ્દિસિં)
હે ગૌતમ ! વ્યાઘાત ન હોય તો છઠ્ઠે દિશાઔથી (વાઘાયં પહુચ્ચ સિય તિદિસિં,
સિય ચઝદિસિં) વ્યાઘાત હોય તો કદાચિત્તૂ ત્રણ દિશાઔથી, કદાચિત્તૂ ચાર દિશાઔથી (સિય
પંચદિસિં) કદાચિત્તૂ પાંચ દિશાઔથી

(વેઝઢિવ્યસરીરસ્સ ણં ઢંતે ! કહદિસિ પોગ્ગલા ચિઝ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીરના પુદ્-
ગલ કેટલી દિશાઔથી ચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? (ગોયમા ! ણિયમા છદ્દિસિં) હે ગૌતમ !
નિયમથી છઠ્ઠે દિશાઔથી (એવં આહારગસરીરસ્સ વિ) ઔજ પ્રકારે આહારકશરીરના પણ
(તેયાકમ્મગાણં જહા ઔરાલિયસરીરસ્સ) તેજસ અને કાર્મણુશરીરના જેવા ઔદારિકના

મદન્ત ! કતિદિગ્મ્યઃ પુદ્ગલા ઉપચીયન્તે ? ગૌતમ ! એવઞ્ચૈવ યાવત્ કાર્મણશરીરસ્ય, એવમ્ ઉપચીયન્તે, અપચીયન્તે, યસ્ય खलु મદન્ત ! ઔદારિકશરીરં તસ્ય વૈક્રિયશરીરમ્, યસ્ય વૈક્રિયશરીરં તસ્ય ઔદારિકશરીરમ્ ? ગૌતમ ! યસ્ય ઔદારિકશરીરં તસ્ય વૈક્રિયશરીરં સ્યાદ્ અસ્તિ, સ્થાનાસ્તિ, યસ્ય વૈક્રિયશરીરં તસ્ય ઔદારિકશરીરં સ્યાદ્ અસ્તિ, સ્થાનાસ્તિ, યસ્ય खलु મદન્ત ! ઔદારિકશરીરં તસ્ય આહારકશરીરં, યસ્ય આહારકશરીરં તસ્ય ઔદારિક-
તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કે જેસે ઔદારિક શરીર કે

(ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કહ્વિસિં પોગ્ગલા ઉવચ્ચિજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ઔદારિક શરીર કે પુદ્ગલ કિતની દિશાઓં સે ઉપચિત્ હોતે હૈં ? (ગોચમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસી પ્રકાર (જાવ કમ્મણસરીરસ્ય) કાર્મણશરીર તક (એવં ઉવચ્ચિજ્જંતિ) હસી પ્રકાર ઉપચિત્ હોતે હૈં (અવચ્ચિજ્જંતિ) અપચિત્ હોતે હૈં

(જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં ?) હે ભગવન્ ! જિસ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ? (જસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં ?) જિસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, ઉસકે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ! (ગોચમા ! જસ્સ ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) હે ગૌતમ ! જિસ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે વૈક્રિયશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતા (જસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) જિસ કે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, ઉસકે ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતા

(જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ આહારગસરીરં) હે ભગવન્ ! જિસકે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે આહારકશરીર હોતા હૈ ? (જસ્સ આહારગસરીરં

(ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં મંતે ! કહ્વિસિં પોગ્ગલા ઉવચ્ચિજ્જંતિ ?) હે ભગવન્ ! ઔદારિક-શરીરના પુદ્ગલ કટલી દિશાઓથી ઉપચિત્ થાય છે (ગોચમા ! એવંચેવ) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (જાવ કમ્મણસરીરસ્ય) યાવત્ કાર્મણશરીર સુધી (એવં ઉવચ્ચિજ્જંતિ) એજ પ્રકારે ઉપચિત્ થાય છે (અવચ્ચિજ્જંતિ) અપચિત્ થાય છે.

(જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં ?) હે ભગવન્ ! જેને ઔદારિકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (જસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં ?) જેનું વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેનું ઔદારિકશરીર હોય છે ? (ગોચમા ! જસ્સ ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) હે ગૌતમ ! જેના ઔદારિકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિય-શરીર કદાચિત્ હોય છે અને કદાચિત્ નથી હોતાં (જસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) જેના વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેના ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, અને કદાચિત્ નથી હોતાં.

(જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ આહારગસરીરં) હે ભગવન્ ! જેનું ઔદારિક શરીર હોય છે ? તેનું આહારકશરીર હોય છે, (જસ્સ આહારકસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં ?)

શરીરમ્ ? ગૌતમ ! યસ્યૌદારિકશરીરં તસ્યાહારકશરીરં સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ, યસ્ય પુનરા-
હારકશરીરં તસ્યૌદારિકશરીરં નિયમાદસ્તિ, યસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! ઔદારિકશરીરં તસ્ય તૈજ-
સશરીરં યસ્ય તૈજસશરીરં તસ્યૌદારિકશરીરમ્ ? ગૌતમ ! યસ્યૌદારિકશરીરં તસ્ય તૈજસશરીરં
નિયમાદસ્તિ, યસ્ય પુનસ્તૈજસશરીરં તસ્યૌદારિકશરીરં સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ, एवं કાર્મણ-

તસ્ય ઔરાલિયસરીરં ?) જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ. ઉસકે ઔદારિકશરીર
હોતા હૈ ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (જસ્ય ઔરાલિયસરીરં તસ્ય આહારગસરીરં
સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) જિસકે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ઉસ કે કદાચિત્
આહારકશરીર હોતા હૈ ઔર કદાચિન્ નહીં ઐ હોતા (જસ્ય પુણ આહારગસરીરં
તસ્ય ઔરાલિયસરીરં ણિયમા અત્થિ) જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ ઉસકે
ઔદારિકશરીર નિયમ સે હોતા હૈ

(જસ્ય ણં મંતે ઔરાલિયસરીરં તસ્ય તેયગસરીરં) હૈ ભગવન્ ! જિસકે ઔદા-
રિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ ? (જસ્ય તેયગસરીરં તસ્ય ઔરા-
લિયસરીરં ?) જિસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ, ઉસકે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ?
(ગોયમા ! જસ્ય ઔરાલિયસરીરં તસ્ય તેયગસરીરં નિયમા અત્થિ) હૈ ગૌતમ !
જિસકે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ઉસકે તૈજસશરીર નિયમ સે હોતા હૈ (જસ્ય
પુણ તેયગસરીરં તસ્ય ઔરાલિયસરીરં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) કિન્તુ જિસકે
તૈજસશરીર હોતા હૈ ઉસકે ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં
હોતા (અંતે કમ્મગસરીરં વિ) ઇસી પ્રકાર કાર્મણશરીર ઐ

(જસ્ય ણં મંતે ! વેડવિચસરીરં તસ્ય આહારગસરીરં જસ્ય આહારગસરીરં

જેતુ' આહારકશરીર હોય છે, તેતુ ઔદારિકશરીર હોય છે ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ !
(જસ્ય ઔરાલિયસરીર તસ્ય આહારગસરીરં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) હૈ ગૌતમ ! જેતુ'
જેતુ' ઔદારિકશરીર હોય છે, તેતુ' આહારકશરીર કદાચિત્ હોય છે, અને કદાચિત્ નથી
પણુ હોતુ' (જસ્ય પુણ આહારગસરીરં તસ્ય ઔરાલિયસરીરં નિયમા અત્થિ) જેતુ' આહારક
શરીર હોય છે, તેતુ' ઔદારિકશરીર નિયમથી હોય છે.

(જસ્ય મંતે ! ઔરાલિયસરીર, તસ્ય તેયગસરીરં) હૈ ભગવન્ ! જેને ઔદારિકશરીર
હોય છે તેને તૈજસશરીર હોય છે ? (જસ્ય તેયગસરીરં તસ્ય ઔરાલિયસરીરં) જેને તૈજસ-
શરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર હોય છે ? (ગોયમા ! જસ્ય ઔરાલિયસરીરં તસ્ય
તેયગસરીરં નિયમા અત્થિ) હૈ ગૌતમ ! જેને ઔદારિકશરીર હોય છે તેને તૈજસશરીર નિયમથી
હોય છે (જસ્ય પુણ તેયગસરીરં તસ્ય ઔરાલિયસરીરં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) પણુ જેતુ'
તૈજસશરીર હોય છે, તેતુ' ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતુ' (અંતે
કમ્મગસરીર વિ) એજ પ્રકારે કાર્યણશરીર પણુ.

(જસ્ય ણં મંતે ! વેડવિચસરીર તસ્ય આહારગસરીરં જસ્ય આહારગસરીરં તસ્ય વેડ-

શરીરંપિ, યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! વૈક્રિયશરીરં તસ્યાહારકશરીરં યસ્યાહારકશરીરં તસ્ય વૈક્રિય-
શરીરમ્ ? ગૌતમ ! યસ્ય વૈક્રિયશરીરં તસ્યાહારકશરીરં નાસ્તિ, યસ્યાપિ આહારકશરીરં
તસ્યાપિ વૈક્રિયશરીરં નાસ્તિ, તૈજસકાર્મણાનિ યથા ઔદારિકેણ સમં તથૈવ આહારકશરીરે-
ણાપિ સમં તૈજસકાર્મણાનિ ચારયિતવ્યાનિ, યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! તૈજસશરીરં તસ્ય કાર્મણ-
શરીરં યસ્ય કાર્મણશરીરં તસ્ય તૈજસશરીરમ્ ? ગૌતમ ! યસ્ય તૈજસશરીરં તસ્ય કાર્મણશરીરં
નિયમાદસ્તિ, યસ્યાપિ કાર્મણશરીરં તસ્યાપિ તૈજસશરીરં નિયમાદસ્તિ, ॥ સૂ. ૧૦ ॥

તસ્ય વેડવિવ્યસરીરં ?' હે ભગવન્ ! કયા જિસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઉસકે
આહારકશરીર હોતા હૈ, જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ ઉસકે વૈક્રિયશરીર
હોતા હૈ ? (ગોયમા ! જસ્ય વેડવિવ્યસરીરં તસ્ય આહારગસરીરં ણત્થિ) હે ગૌતમ
જિસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઉસકે આહારકશરીર નહીં હોતા (જસ્ય વિ આહાર-
ગસરીરં તસ્ય વિ વેડવિવ્યસરીરં ણત્થિ) જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ ઉસકે
વૈક્રિયશરીર નહીં હોના.

(તેયાકમ્માઈં) તૈજસ ઓર કાર્મણ (જહા ઓરાલિણ સમં) જૈસે ઔદારિક કે
સાથ (તહેવ આહારગસરીરેણ વિ સમં) હસી પ્રકાર આહારક કે સાથ ભી હોતે
હૈં (તેયાકમ્મગાઈં ચારેયવ્વાણિ) તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર ઔદારિક કે સમાન
વૈક્રિય ઓર આહારકકે સાથ ભી પ્રરૂપણ કરને ચાહિયે .

(જસ્ય ણં મંતે ! તેયગસરીરં તસ્ય કમ્મગસરીરં, જસ્ય કમ્મગસરીરં તસ્ય
તેયગસરીરં ?) હે ભગવન્ ! કયા જિસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ ઉસકે કાર્મણશરીર
હોતા હૈ ? ઓર જિસકે કાર્મણશરીર હોતા હૈ ઉસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ ? (ગોયમા !
જસ્ય તેયગસરીરં તસ્ય કમ્મગસરીરં ણિયમા અત્થિ) હે ગૌતમ ! જિસકે તૈજસ-

વિવ્યસરીરં) હે ભગવન્ ! ધું જેનુ વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેનું આહારકશરીર હોય છે,
જેને આહારકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (ગોયમા ! જસ્ય વેડવિવ્યસરીરં
તસ્ય આહારગસરીરં ણત્થિ) હે ગૌતમ ! જેમને વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેમને આહારકશરીર
નથી હોતા (જસ્ય વિ આહારગસરીરં તસ્ય વિ વેડવિવ્યસરીરં ણત્થિ) જેમને આહારકશરીર
હોય છે, તેમને વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં

(તેયા કમ્માઈં) તૈજસ અને કાર્મણ (જહા ઓરાલિણ સમં) જેવા ઔદારિકની સાથે
(તહેવ આહારગસરીરેણ વિ સમં) એજ પ્રકારે આહારકશરીરની સાથે પણ હોય છે (તેયા
કમ્માઈં ચારેયવ્વાણિ) તૈજસ અને કાર્મણશરીર ઔદારિકતા સમાન વૈક્રિય અને આહારકની
સાથે પણ પ્રરૂપણ કરવા ભોધાયે.

(જસ્ય ણં મંતે ! તેયગસરીરં તસ્ય કમ્મગસરીરં, જસ્ય કમ્મગસરીરં તસ્ય તેયગસરીરં ?)
હે ભગવન્ ! ધું જેને તૈજસશરીર હોય છે તેમને કાર્મણશરીર હોય છે ? અને જેમને
કાર્મણશરીર હોય છે તેમને તૈજસશરીર હોય છે ? (ગોયમા ! જસ્ય તેયગસરીરં તસ્ય કમ્મગ-

ટીકા-પૂર્વ પશ્ચાન્નામપિ ઔદારિકાદિશરીરાણાં ભેદ સંસ્થાનાવગાહના માન્યાનિ પ્રરૂપિતાનિ સમ્પ્રતિ પુદ્ગલાનાં ચયનોપચયનાદિકં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘ઓરાલિયસરીરસસ ણં મંતે ! કઙ્કિસિં પોગ્ગલા ચિજ્જંતિ ?’ હે મહન્ત ! ઔદારિકશરીરસ્ય સ્વલુ ક્રતિદિગ્મ્ય-ક્રિયતીમ્બો દિગ્મ્યઃ સસાગત્ય પુદ્ગલાશ્રીયન્તે ? સ્વયં ચયનં પ્રાપ્તુવન્તિ કર્મકર્તરિપ્રયોગઃ સમાહતા ભવન્તીત્યર્થઃ ‘કઙ્કિસિં’ ઇતિ પ્રાકૃતત્વાત્ પશ્ચમ્યર્થે દ્વિતીયા વહુવચને એકવચનશ્ચ વોધ્યમ્, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નિવ્વાઘાણં છદિસિં’ નિવ્વાઘાતેન-વ્યાઘાતસ્થાભાવો નિવ્વાઘાતં તેન અવ્યાવાધેનેત્યર્થા પદ્દિગ્મ્યઃ-પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરોર્ધ્વાધોરૂપાભ્યઃ પદ્મ્યો દિગ્મ્યઃ, ઔદારિકશરીરસ્ય પુદ્ગલાશ્રીયન્તે, તથા ચ યત્ર ત્રસનાહયા અન્નર્વહિર્વા વ્યવસ્થિતસ્ય ઔદારિકશરીરિણો નૈકાપિદિક્ષ્ અલોકેન વ્યાહતાઽસ્તિ તત્ર નિવ્વાઘાતે વ્યવસ્થિતસ્યૌ-

શરીર હૈ ઉસકે કાર્મણશરીર નિયમ સે હોતા હૈ (જસસ ચિકમ્મગસરીરં તસસવિ તેયગસરીરં ણિયમા અત્થિ) જિસકે કાર્મણશરીર હોતા હૈ ઉસકે તૈજસશરીર નિયમ સે હોતા હૈ

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ ઔદારિકશરીર આદિ પાંચો શરીરોં કે ભેદ, સંસ્થાન ઔર અવગાહના કા નિરૂપણ કિયાગયા હૈ, અવ પુદ્ગલોં કે ચય એવં ઉપચય આદિ કા કથન કિયા જાતા હૈ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! ઔદારિકશરીર કે પુદ્ગલ કિતની દિશાઓં સે આકર ચય કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ? અર્થાત્ સમુદિત હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અગર કિસી પ્રકાર વ્યાઘાત અર્થાત્ રુકાવટ યા વાધા નહોતો પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઊર્ધ્વ ઔર અધઃ યોં છહોં દિશાઓં સે આકાર-ચય કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ત્રસ નાહી કે અન્દર અથવા બાહર સ્થિત ઔદારિકશરીર ધારી જીવ કે એક મી દિશા મેં અલોક નહીં હોતા હૈ છહોં

સરીરં નિયમા અત્થિ) હે ગૌતમ ! જેને તૈજસશરીર છે તેને કાર્મણશરીર નિયમથી હોય છે. (જાસ વિ કમ્મગસરીરં તસસ વિ તેયગસરીરં ણિયમા અત્થિ) જેને કાર્મણશરીર હોય છે, તેને તૈજસશરીર નિયમથી હોય છે.

ટીકાર્થ:- આનાથી પૂર્વે ઔદારિક આદિ પાચે શરીરોના ભેદ, સંસ્થાન, અને અવગાહનાતું નિરૂપણ થયું છે, હવે પુદ્ગલોના ચયઉપચય આદિતું કથન કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાઓમાંથી આવીને ચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? અર્થાત્ સમુદિત થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે કોઈ પ્રકારના વ્યાઘાત અર્થાત્ રોકાણ અગર તો અડચણ ન હોય તો પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ ઊર્ધ્વ અને અધઃ આમ છએ દિશાઓથી આવીને ચયને પ્રાપ્ત થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, ત્રસનાહીની અંદર અથવા બહાર વ્યવસ્થિત રહેલ ઔદારિકશરીર ધારી જીવનો એક પણ દિશામાં અલોક નથી થતો છએ દિશાઓથી

દારિકશરીરસ્ય નિયમતઃ પદ્મ્યો દિગ્મ્યઃ પુદ્ગલાનામાહરણં ભવતીતિ ભાવઃ, કિન્તુ-‘વાધાયં પદુચ્ચ સિય તિદિસિં સિય ચડદિસિં સિય પંચદિસિં’ વ્યાઘાતં-વ્યાવાધમ્ અલોકેન પ્રતિસ્થ-લનં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, અલોકેન પ્રતિઘાતાપેક્ષયા ત્વિત્યર્થઃ સ્યાત્-કદાચિત્ ત્રિદિગ્મ્યઃ તિસ્રધ્યો દિગ્મ્યઃ, સ્પાત્-કદાચિત્ ચતુર્દિગ્મ્યઃ-ચતસ્રમ્યો દિગ્મ્યઃ, સ્પાત્-કદાચિત્ પંચ-દિગ્મ્યઃ પુદ્ગલા ચીયન્તે इत्यર્થઃ, તથા ચ યદા ઔદારિકશરીરિણઃ સૂક્ષ્મજીવસ્ય યત્ર ઊર્ધ્વં લોકાકાશો ન વર્તતે નોવા તિર્થકૂર્ પૂર્વદિશિ, નાપિ દક્ષિણદિશિ તદા તસ્મિન્ સર્વોર્ધ્વપ્રતરે આગ્નેયકોણરૂપે લોકાન્તે વ્યવસ્થિતસ્ય તસ્માદ્ધઃ પશ્ચિમોત્તરામ્ય સ્તિસ્રમ્યો દિગ્મ્યઃ પુદ્ગ-લાનાં ચયનં, તદિતરદિકૃત્રયસ્યાલોકેન વ્યાપ્તવાત્, યદા તુ સ ઐદારિકશરીરી સૂક્ષ્મ-

દિશાઓં મેં લોકાકાશ હોતા હૈ, વહાં સ્થિત ઔદારિકશરીરી છહોં દિશાઓં સે ઔદારિકશરીર કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ કિન્તુ જહાં વ્યાઘાત હો અર્થાત્ અલોક આ જાને સે વાધા હો વહાં કદાચિત્ ત્રીન દિશાઓં સે, કદા-ચિત્ ચાર દિશાઓં સે ઔર કદાચિત્ પાંચ દિશાઓં સે ઔદારિકપુદ્ગલોં કા ચયન હોતા હૈ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યદિ ઇકદિશા મેં અલોક આ જાય તો પાંચ દિશાઓં સે, દો દિશાઓં મેં અલોક હો તો ચાર દિશાઓં સે ઔર યદિ ત્રીન દિશાઓં મેં અલોક આ જાય તો ત્રીન દિશાઓં સે પુદ્ગલોં કા ચયન હોતા હૈ યથા-કોઈ ઔદારિકશરીર કા ધારક સૂક્ષ્મ જીવ હો ઔર વહ લોક કે સર્વોર્ધ્વ પ્રતર મેં આગ્નેય કોણ મેં લોકાન્ત મેં સ્થિત હો જિસ સે ઊપર લોક ન હો, પૂર્વ તથા દક્ષિણ દિશા મેં ઓ લોક ન હો, વહ જીવ પશ્ચિમ, ઉત્તર ઔર અધોદિશા સે હી પુદ્ગલોં કા ચયન કરતા હૈ, ક્યોંકિ શેષ દિશાએં અલોક સે વ્યાપ્ત હોતી હૈં જબ વહી યા અન્ય કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પશ્ચિમ દિશા મેં રહા હુઆ હો,

ઔદારિકશરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોનાં ગ્રહણ કરે છે. પરન્તુ જ્યાં અડચણ થાય અર્થાત્ અલોક આવી જવાથી બાધા થાય ત્યાં કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી કદાચિત્ પાંચ દિશાઓથી ઔદારિક પુદ્ગલોનાં ચયન થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે યદિ એક દિશામાં અલોક આવી જાય તો પાંચ દિશાઓથી એ દિશાઓથી અલોક થાય તો ચાર દિશાઓથી અને યદિ ત્રણ દિશાઓમાં અલોક આવી જાય તો ત્રણ દિશાઓથી પુદ્ગલોનાં ચયન થાય છે. જેમ-કોઈ ઔદારિકશરીર ધારી સૂક્ષ્મજીવ હોય અને તે લોકના સર્વોર્ધ્વ પ્રતરમાં આગ્નેય કોણમાં લોકાન્તમાં સ્થિત બનીને જેના ઉપર લોક ન હોય પૂર્વ તથા દક્ષિણ દિશામાં પણ લોક ન હોય તે જીવ પશ્ચિમ, ઉત્તર અને અધો દિશાથી જ પુદ્ગલોનાં ચયન કરે છે, કેમ કે બાકીની દિશાઓ અલેકથી વ્યાપ્ત હોય છે. જ્યારે તેજ અગર તો અન્ય કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પશ્ચિમ દિશામાં રહેલો હોય તેને માટે પૂર્વ દિશા અધિક થઈ જશે. તેથી તે ચાર દિશાઓથી પુદ્ગલોનાં ચયન કરે છે. જ્યારે તે જીવ નીચે દ્વિતીય આદિ કોઈ પ્રતરમાં રહેલો હોય અને પશ્ચિમ

जीवः पश्चिमां दिशमाश्रित्य तिष्ठति तदा तस्य पूर्वदिग्धिका संजातेति चतसृभ्यो दिग्भ्यः पुद्गलानां चयनम्, यदा तु स एव अप्रस्तात् द्वितीयादिप्रतरे सतः सन् पश्चिमदिशमाश्रित्य तिष्ठति तदा ऊर्ध्व दिगपि तस्याधिका संजाता केवलं दक्षिणैव दिगलोकेन व्याहता भवतीति तदपेक्षया पञ्चभ्यो दिग्भ्यस्तस्य पुद्गलानां चयनं भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति— 'वेदविषयशरीरस्य णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला चिज्जंति ?' हे भदन्त ! वैक्रियशरीरस्य खलु कतिदिग्भ्यः—कियतीभ्यो दिग्भ्यः समागत्य पुद्गलाश्चीयन्ते ? सङ्गता भवन्तीति प्रश्नाशयः, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'णियमा छदिसिं' नियमात् षड्दिग्भ्यः—षड्भ्यो दिग्भ्यो वैक्रियशरीरस्य पुद्गलाश्चीयन्ते, नश्यन्तीत्यर्थः वैक्रियशरीरस्य त्रसनाड्याः मध्ये एव संभवेन तदन्यत्र तस्यासंभवात् तस्यापि पुद्गलानां चयनं नियमतः षड्भ्यो दिग्भ्यो भवति, 'एवं आहारकशरीरस्य वि' 'एवम्—वैक्रियशरीरस्येव आहारकशरीरस्यापि त्रसनाड्या मध्ये एव संभवात् तस्यापि पुद्गलानां चयनं नियमात् षड्भ्यो दिग्भ्यो भवतीति भावः, किन्तु—'तेया-कम्मणाणं जहा ओरालियसरीस्स' तैजसकर्मण्योः शरीरयोः पुद्गलानां चयनं थयौदारिक-

उसके लिए पूर्व दिशा अधिक हो जाती है, अतः वह चार दिशाओं से पुद्गलों का चयन करता है। जब वह जीव नीचे द्वितीय आदि किसी प्रतर में रहा हुआ हो और पश्चिम दिशा का आश्रय कर रहा हो, तब वह ऊर्ध्व दिशा से पुद्गलों का चयन करता है, अनएव वह पांच दिशाओं से चयन करता है। उसके लिए सिर्फ दक्षिण दिशा ही अलोक से व्याप्त रहती है।

श्री गौतमस्यामी—हे भगवन् ! वैक्रियशरीर के पुद्गलों का चयन कितनी दिशाओं से होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! वैक्रियशरीर के पुद्गल नियम से छहों दिशाओं से आकर चय को प्राप्त होते हैं, क्योंकि वैक्रियशरीर त्रसनाडी के अन्दर ही हो सकता है, त्रसनाडी के बाहर वैक्रियशरीर का संभव नहीं है।

इसी प्रकार आहारक के विषय में भी समझना चाहिए, अर्थात् आहारक शरीर के पुद्गलों का चयन भी छहों दिशाओं से होता है, क्योंकि आहारक-

दिशानो आश्रय करी रह्यो होय, त्थारे ते ऊर्ध्व दिशाओथी पण पुद्गलानुं चयन करे छे, तेथी न ते पांच दिशाओथी चयन करे छे. तेने भाटे इत्ता दक्षिण दिशा न अटो-कथी व्याप्त रहे छे.

श्रीगौतमस्यामी—हे भगवन् ! वैक्रियशरीरना पुद्गलानुं चयन केटली दिशाओथी थाय छे?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! वैक्रियशरीरना पुद्गल नियमथी छये दिशाओथी आवीने चयने प्राप्त थाय छे, केम के वैक्रियशरीर त्रसनाडीना अंदर न होय शके छे, त्रसनाडीनी अंदर वैक्रियशरीरना संभव नथी.

ऐव प्रकारे आहारकना विषयमां समज्जुं नेछये, अर्थात् आहारकशरीरना पुद्गलानुं चयन पण छये दिशाओथी थाय छे, केम के आहारकशरीर पण त्रसनाडीमा न

શરીરસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્ જ્ઞાતવ્યમ્, તથા ચ તૈજસકાર્મણશરીરયોઃ સર્વસંસારિણાં સદ્ભાવેન યથૌદારિકશરીરસ્ય નિવ્યર્થાત્તાપેક્ષયા પદ્મશ્યો દિગ્મ્યઃ, વ્યાઘ્રાત્તાપેક્ષયા તુ કદાચિત્ તિસ્તુશ્યો દિગ્મ્યઃ, કદાચિચત્સુશ્યો દિગ્મ્યઃ, કદાચિત્ પશ્ચશ્યો દિગ્મ્યઃ પુદ્ગલાનાં ચયન મુક્તં તથા તૈજસકાર્મણશરીરયોરપિ વક્તવ્યમિતિ ભાવઃ । इत्येवं रीत्या पुद्गलानां चयनमुपपाद्य सम्प्रति-तेषामुपचयापचयावपि प्ररूपयितुमाह-"ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कदसिं पोग्गला उवचिज्जंति ?' हे भदन्त ! औदारिकशरीरस्य खलु कति दिग्म्यः समागत्यपुद्गला उपचीयन्ते ? स्वयं प्राप्नुयन्ति उपचयश्च प्रभूतत्वेन चय इत्यर्थः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवंचेव जाव कम्मासरीरस्स' एतच्चैव-पूर्वोक्तपुद्गलचयरीत्यैव यावद् औदारिकशरीरस्य वैक्रियशरीरस्य आहारकशरीरस्य तैजसशरीरस्य कर्मणशरीरस्य च

શરીર ઓ ત્રસનાડી મેં હી સંભવિત હૈ । કિન્તુ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કે પુદ્ગલોં કા ચયન ઔદારિકશરીર કે સમાન સમજના યાહિયે । इसका कारण यह है कि तैजस और कर्मणशरीर सभी संसारी जीवों के होते हैं । अतएव जैसे व्याघ्रान न होने पर औदारिक पुद्गलों का चयन छहाँ दिशाओं से होता है और व्याघ्रान हो तो कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं और कदाचित् पाँच दिशाओं से होता है, उसी प्रकार तैजस और कर्मणशरीर के पुद्गलों के चयन के संबंध में समझ लेना चाहिए ।

इस प्रकार पुद्गलों के चयन का निरूपण कर के अब उनके उपचय और अपचय की भी प्ररूपणा की जाती है ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીર કે પુદ્ગલ કિતની દિશાઓં સે આકર સ્વયં ઉપચય કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ? પ્રભૂત રૂપ સે ચય હોના ઉપચય કહલાતા હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! जैसे पुद्गलों के चय के विषय में कहा है, वैसे ही

સંભવે છે. કિન્તુ તૈજસ અને કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોના ચયન ઔદારિકશરીરના સમાન સમજવું જોઈએ. એનું કારણ એ છે કે તૈજસ અને કાર્મણશરીર બધા સંસારી જીવોના હોય છે. તેથી જ જેમ વ્યાઘ્રાત ન થવાથી ઔદારિક પુદ્ગલોના ચયન છએ દિશાએથી થાય છે, વ્યાઘ્રાત થાય તો કદાચિત્ ત્રણ દિશાએથી, કદાચિત્ ચાર દિશાએથી અને કદાચિત્ પાંચ દિશાએથી થાય છે, તેજ પ્રકારે તૈજસ અને કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોના ચયનના સમગ્રાન્ધમાં સમજ લેવું જોઈએ,

આ પ્રકારે પુદ્ગલોના ચયનનું નિરૂપણ કરીને હવે તેમના ઉપચય અને અપચયની પણ પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાએથી આવીને સ્વયંઉપચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? પ્રભૂતરૂપથી ચય થવો તે ઉપચય કહેવાય છે.

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું પુદ્ગલોના ચયના વિષયમાં કહ્યું છે, તેવું જ ઉપચયના

પુદ્ગલનાનુપચયો દ્રષ્ટવ્યઃ, તથા ઔદારિકશરીરસ્ય પુદ્ગલનાં નિર્વ્યાધાતાપેક્ષયા તુ પદ્મ્યો
દિગ્મ્યઃ સમાહરણેનોપચયો ભવતિ, વ્યાધાતાપેક્ષયા તુ કદાચિત્ ત્રિદિગ્મ્યઃ કદાચિચતુર્દિગ્મ્યઃ,
કદાચિત્ પશ્ચદિગ્મ્યોઽવસેયઃ, વૈક્રિયશરીરસ્ય આહારકશરીરસ્ય ચ પુદ્ગલનાં નિયમતઃ પદ્મ્યો
દિગ્મ્યઃ સમાહરણેન ઉપચયો ભવતિ, તૈજસશરીરસ્ય કાર્મણશરીરસ્ય ચ પુદ્ગલનાં નિર્વ્યાધાતા-
પેક્ષયા પદ્મ્યો દિગ્મ્યઃ સમાહરણેન ઉપચયો ભવતિ નિર્વ્યાધાતાપેક્ષયા તુ કદાચિત્ ત્રિદિગ્મ્યઃ,
કદાચિચતુર્દિગ્મ્યઃ, કદાચિત્ પશ્ચદિગ્મ્યઃ સમાહરણેનોપચયો દ્રષ્ટવ્યઃ 'एवं अवचिज्जंति,
अवचिज्जंति' एवम्-उत्तरीत्या औदारिकादि कर्मणपर्यन्तशरीराणां पुद्गला उपवीयन्ते,
अपचीयन्ते च, तत्र अपचयस्तावत् पुद्गलानां ह्रासः औदारिकादिशरीरेभ्यो निर्गमनम्

ઉપચય કે સંબંધ જેં મી કહ લેના ચાહિયે । ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક,
તૈજસ ઓર કાર્મણ, હન સમી શરીરોં કે પુદ્ગલોં કા ઉપચય સમજ લેનાચાહિયે
ઇસ પ્રકાર ઔદારિક શરીર કે પુદ્ગલોં કા વ્યાધાત ન હોને પર છહોં દિશાઓં
સે ઉપચય હોતા હૈ । વ્યાધાત હોને પર કદાચિત્ ત્રીન દિશાઓં સે, કદાચિત્
ચાર દિશાઓં સે ઓર કદાચિત્ પાંચ દિશાઓં સે ઉપચય હોતા હૈ । વૈક્રિય ઓર
આહારકશરીર કે પુદ્ગલોં કા ઉપચય નિયમ સે છહોં દિશાઓં સે હોતા હૈ ।
તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કે પુદ્ગલોં કા ઉપચય વ્યાધાત ન હોને કી સ્થિતિ મેં
છહાં દિશાઓં સે હોતા હૈ ઓર યદિ વ્યાધાત હો તો કદાચિત્ ત્રીન, કદાચિત્
ચાર ઓર કદાચિત્ પાંચ દિશાઓં સે ઉપચય હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર ઔદારિક
આદિ પાંચોં શરીર કે પુદ્ગલ ઉપચિત મી હોતે હૈ ઓર અપચિત્ મી હોતે હૈ
અપચય કા અર્થ હૈ પુદ્ગલોં કા હ્રાસનાશ હોના, અર્થાત્ કતિપય પુદ્ગલોં કા ઔદા-
રિકશરીર આદિ સે નિકલના, કમ્ હોના, હટ જાના । યહ અપચય ઉપચય કે
સમાન હી સમજના ચાહિયે ।

સમ્બન્ધમા પણ કહેવું નેધએ ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ આ
બધા શરીરોના ઉપચય સમજ લેવાં નેધએ,

આ પ્રકારે ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલોનો વ્યાધાત ન થતાં છએ દિશાઓથી ઉપચય
થાય છે. વ્યાધાત થતાં કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી અને કદાચિત્
પાંચ દિશાઓથી ઉપચય થાય છે. વૈક્રિય અને આહારકશરીરના પુદ્ગલોના ઉપચય નિયમથી
છએ દિશાઓમાં થાય છે.

તૈજસ અને કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોના ઉપચય વ્યાધાત ન થવાની સ્થિતિમાં છએ
દિશાઓથી થાય છે અને જો વ્યાધાત થાય તો કદાચિત્ ત્રણ, કદાચિત્ ચાર અને કદાચિત્
પાંચ દિશાઓથી ઉપચય થાય છે. જો પ્રકારે ઔદારિક આદિ પાંચે શરીરના પુદ્ગલ ઉપ-
ચિત પણ થાય છે અને અપચિત પણ થાય છે. અપચયનો અર્થ છે પુદ્ગલોનો હ્રાસ
(નાશ) થવો, અર્થાત્ કતિપય પુદ્ગલોનું ઔદારિકશરીર આદિથી નિકળવું, ઘટવું, ફર
થવું આ અપચય ઉપચયના સમાન જ સમજવું નેધએ.

વિષટનમિતિ યાવદ્ ઉપચયવદેવ અવસેયઃ, ઇત્યેવંરીત્યા પુદ્ગલચયનં પ્રરૂપ્ય સમ્પ્રતિ શરીરયોગં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં જસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં ?’ હે મહન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય ઔદારિકશરીરં ભવતિ તસ્ય કિં વૈક્રિયશરીરમપિ ભવતિ ? યસ્ય વા વૈક્રિયશરીર ભવતિ તસ્ય કિય્ ઔદારિકશરીરમપિ ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્સ ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ વેઽવ્વિયસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ યસ્ય જીવસ્યૌદારિકશરીરં તસ્ય વૈક્રિયશરીરં સ્યાત્—કદાચિદ્ અસ્તિ ભવતિ, સ્યાત્—કદાચિન્નાસ્તિ—નાપિ ભવતિ, એવં યસ્ય વૈક્રિયશરીરં ભવતિ તસ્યાપિ ઔદારિકશરીરં સ્યાત્—કદાચિદ્ અસ્તિ—ભવતિ, સ્યાત્—કદાચિન્નાસ્તિ નાપિ ભવતિ, તથા ચ ય ઔદારિકશરીરી સન્ વૈક્રિય-લઘ્વિસાન્ વૈક્રિયશારભ્ય ઔદારિકશરીરે વર્તતે તસ્ય તદસ્તિ તદન્યસ્ય તન્નારિત, દેવ-

ઇસ તરહ પુદ્ગલોં કે ચયન કી પ્રરૂપણા કરકે અવ શરીરસંયોગદ્વાર કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જિસ જીવ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ કયા ઉસકે વૈક્રિયશરીર મી હોતા હૈ ? ઔર જિસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઉસકે ઔદારિકશરીર મી હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે વૈક્રિયશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતા ઔર જિસ જીવ કે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઉસકે ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં મી હોતા હૈ । અભિપ્રાય યહ હૈ કિ કોઈ ઔદારિકશરીરી જીવ યદિ વૈક્રિયલઘ્વિ સે સમ્પન્ન હો ઔર વૈક્રિયશરીર બનાવે તો ઉસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ । જો વૈક્રિયલઘ્વિ વાલા નહીં હૈ યા વૈક્રિય લઘ્વિ સે યુક્ત હોકર મી વૈક્રિયશરીર ન બનાવે તો ઉસકે વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા ।

દેવ ઔર નારક વૈક્રિયશરીર વાલે હોતે હૈં. ઉનકે ઔદારિકશરીર નહીં હોતા

આ રીતે પુદ્ગલોના ચયનની પ્રરૂપણા કરીને હવે શરીર સંયોગ દ્વારની પ્રરૂપણા છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ જે જીવના ઔદારિકશરીર હોય છે તેના વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે ? અને જેના વૈક્રિયશરીર હોય છે તેના ઔદારિકશરીર પણ હોય છે ?

શ્રીમગવાન્—હે ગૌતમ ! જે જીવના ઔદારિકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિયશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતા અને જે જીવના વૈક્રિયશરીર હોય છે તેના ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી પણ હોતાં.

અભિપ્રાય એ છે કે કોઈ ઔદારિકશરીરી જીવ જો વૈક્રિયલઘ્વિથી સંપન્ન હોય અને વૈક્રિયશરીર બનાવે તો તેનું વૈક્રિયશરીર થાય છે. જે વૈક્રિયલઘ્વિવાળા નથી અગર વૈક્રિય લઘ્વિથી યુક્ત થઈને પણ વૈક્રિયશરીર ન બનાવે તો તેના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

નૈરયિકાણાં વૈક્રિયશરીરવતાસૌદારિકશરીરં નાસ્તિ, તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યાણાન્તુ વૈક્રિયશરીર-
વતામપ્યસ્તીતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જસ્મ ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્મ આહાર-
ગસરીરં જસ્મ આહારગસરીરં તસ્મ ઓરાલિયસરીરં ?’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય
ઔદારિકશરીરં તસ્ય કિમ્ આહારકશરીરમપિ ભવતિ ? एवं यस्य આહારકશરીરં તસ્ય કિમ્
ઔદારિકશરીરમપિ ભવતિ ? મહાવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્મ ઓરાલિયસરીરં
તસ્મ આહારગસરીરં સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્મ પુણ આહારગસરીરં તસ્મ ઓરાલિયસરીરં
ણિયમા અત્થિ’ યસ્ય જીવસ્યૌદારિકશરીરં ભવતિ તસ્યાહારકશરીરં સ્યાત્—કદાચિદસ્તિ,
સ્યાત્—કદાચિન્નાસ્તિ, કિન્તુ—યસ્ય પુનરાહારકશરીરં ભવતિ તસ્યૌદારિકશરીરં નિયમાત્—
નિયમતોઽસ્તિ—ભવત્યેવેત્યર્થઃ, તથા ચ ય ઔદારિકશરીરી સન્ ચતુર્દશપૂર્વધરઃ આહારક-
લબ્ધિમાન્ આહારકશરીરસારમ્ય વર્તતે તસ્યાહારકશરીરમસ્તિ તદન્યસ્ય આહારકશરીરં નાસ્તિ,
કિન્તુ વૈક્રિયશરીર વાલે તિર્યચોં ઔર મનુષ્યોં કે ઔદારિકશરીર મી હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મહાવન ! જિસ જીવ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ઉસકે
કયા આહારકશરીર હોતા હૈ ? ઔર જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ ઉસકે
ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ?

મહાવાન—હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ઉસકે આહાર-
કશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં મી હોતા, કિન્તુ જિસકે આહારક-
શરીર હોતા હૈ ઉસકે ઔદારિકશરીર નિયમ સે હોતા હૈ । કયોંકિ જો ઔદારિક
શરીરી ચૌદહ પૂર્વોં કા ધારક હોતા હૈ ઔર આહારક લબ્ધિ સે સમ્પન્ન હોતા હૈ,
વહ યદિ આહારકશરીર બનાતા હૈ તો ઉસકે ઔદારિક ઔર આહારક દોંનોં-
શરીર હોતે હૈં, અન્ય જીવોં કે નહીં હોતા, કિન્તુ ઔદારિકશરીર કે અભાવ મેં
આહારક લબ્ધિ હોતી નહીં શકતી, અતઃ આહારકશરીર વાલે જીવ કે ઔદારિક

દેવ અને નારક વૈક્રિયશરીર વાળા હોય છે, તેઓના ઔદારિકશરીર નથી હોતાં
કિન્તુ વૈક્રિયશરીર વાળા તિર્યચો અને મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન જે જીવના ઔદારિકશરીર હોય છે તેના શું આહારક-
શરીર હોય છે ? અને જેના આહારકશરીર હોય છે તેના ઔદારિકશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! જે જીવને ઔદારિકશરીર હોય છે તેને આહારકશરીર કદા-
ચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી પણ હોતું, પરન્તુ જેને આહારકશરીર હોય છે તેને ઔદા-
રિકશરીર નિયમે કરીને હોય છે. કેમ કે, જે ઔદારિકશરીરી ચૌદ પૂર્વના ધારક હોય
છે અને આહારક લબ્ધિથી સંપન્ન હોય છે, તે જો આહારકશરીર બનાવે છે તો તેનું
ઔદારિકશરીર અને આહારક બન્ને શરીર હોય છે, અન્ય જીવોના નથી હોતાં, કિન્તુ
ઔદારિકશરીરના અભાવમાં આહારક લબ્ધિ થઈ જ નથી શકતી તેથી આહારકશરીરવાળા
જીવના ઔદારિકશરીર નિયમે કરીને થાય જ છે,

કિન્તુ ઔદારિકશરીરાભાવે આહારકલબ્ધેરપ્યસંભવાન્ આહારકશરીરિણ ઔદારિકશરીરં નિયમતો ભવત્યેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જસ્મ નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ તેયગ-સરીરં જસ્મ તેયગસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં ?’ હે મદન્ત ! યસ્ય જીવસ્યૌદારિકશરીરં ભવતિ તસ્ય કિં તૈજસશરીરમપિ ભવતિ ? એવં યસ્ય તૈજસશરીરં ભવતિ તસ્ય કિમ્ ઔદારિક-શરીરમપિ ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્મ ઓરાલિયસરીરં તસ્સ તેયગ-સરીરં નિયમા અત્થિ જસ્મ પુણ તેયગસરીરં તસ્સ ઓરાલિયસરીરં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ’ યસ્ય જીવસ્ય ઔદારિકશરીરં તસ્ય તૈજસશરીરં નિયમાત્—નિયમતોઽસ્મિ તૈજસશરીરાભાવે ઔદારિકશરીરાસંભવાત્, કિન્તુ યસ્ય પુનસ્તૈજસશરીરં ભવતિ તસ્યૌદારિકશરીરં સ્યાત્—કદાચિદસ્તિ, સ્યાત્—કદાચિન્નાસ્તિ તથા ચ દેવનૈરયિકાણાં નાસ્તિ, તિર્યગ્મનુષ્યાણામ-સ્તીતિ ભાવઃ ‘એવં કસ્મગસરીરં પિ’ એવમ્—તૈજસશરીરોક્તરીત્યૈવ કાર્મણશરીરમપિ ઔદારિક-શરીરેણ સહ પ્રરૂપણીયમ્, તૈજસકાર્મણશરીરયોઃ સહચારિત્વાત્, તથા ચ યસ્યૌદારિકશરીરં શરીર નિયમ સે હોતા હી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જિસ જીવ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ ? ઔર જિસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ, ઉસકે ઔદારિક-શરીર હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કે ઔદારિકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે તૈજસ-શરીર નિયમ સે હોતા હી હૈ કિન્તુ જિસ કે તૈજસશરીર હોતા હૈ, ઉસકે ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોતા હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતા ક્યોંકિ દેવોં ઔર નારકોં કે તૈજસશરીર પાયા જાતા હૈ કિન્તુ ઔદારિકશરીર નહીં હોતા, મનુષ્યોં ઔર તિર્યંચોં કે તૈજસશરીર કે હોને પર ઔદારિકશરીર હોતા હૈ ।

તૈજસશરીર કે સમાન હી કાર્મણશરીર કી ઔદારિકશરીર કે સાથ પ્રરૂ-પણા કરની ચાહિયે ક્યોંકિ તૈજસ ઔર કાર્મણશરીર દોનોં સહચર હૈં । ઇસ પ્રકાર જિસકે ઔદારિકશરીર હૈ ઉસકે કાર્મણશરીર નિયમ સે હોતા હૈ ક્યોંકિ

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે જીવને ઔદારિકશરીર હોય છે, તેને તૈજસશરીર હોય છે ? અને જેને તૈજસશરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જે જીવને ઔદારિકશરીર હોય છે, તેને તૈજસશરીર નિયમે કરીને હોય છે, કિન્તુ જેને તૈજસશરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતું કેમ કે દેવો અને નારકોના તૈજસશરીર મળી આવે છે કિન્તુ ઔદારિકશરીર નથી હોતું. મનુષ્યો અને તિર્યંચોના તૈજસશરીર હોય તો પણ ઔદારિકશરીર હોય છે.

તૈજસશરીરની જેમ જ કાર્મણશરીરની પણ ઔદારિકશરીરની સાથે પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ, કેમ કે તૈજસ અને કાર્મણશરીર બંને સહચર છે. આ રીતે જેને ઔદારિકશરીર છે તેને કાર્મણશરીર નિયમે કરી હોય છે, કેમ કે કાર્મણશરીરના અભાવમાં ઔદારિક-

તસ્ય કાર્મણશરીરં નિયમતો ભવત્યેવ, કાર્મણશરીરાભાવે ઔદારિકશરીરાસંભવાત્ કિન્તુ યસ્ય કાર્મણશરીરં ભવતિ તસ્યૌદારિકશરીરં સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ, તિર્યગ્મનુષ્યાણામસ્તિ દેવનૈરયિ-
કાણાં નાસ્તીતિ ભાવઃ, અથ વૈક્રિયશરીરસ્યાહારકશરીરાદિભિઃ સહ સંયોગં પ્રરૂપયિતુમાહ-
'જસ્મિન્ મંતે ! વેડવિવ્યસરીરં તસ્મ આહારગસરીરં, જસ્મ આહારગસરીરં તસ્મ વેડવિવ્યસરીરં ?'
હે ભદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય વૈક્રિયશરીરં ભવતિ તસ્ય કિમ્ આહારકશરીરમપિ ભવતિ ?
તથા યસ્યાહારકશરીરં ભગવતા કથિતં તસ્ય કિં વૈક્રિયશરીરમપિ કથિતં ભવતિ ? ધગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જસ્મ વેડવિવ્યસરીરં તસ્મ આહારગસરીરં નત્થિ, જસ્મ વિ આહારગસરીરં
તસ્મ વિ વેડવિવ્યસરીરં નત્થિ' યસ્ય જીવસ્ય વૈક્રિયશરીરં તસ્યાહારકશરીરં નાસ્તિ, યસ્યાપિ
આહારકશરીરં ભવતિ તસ્યાપિ વૈક્રિયશરીર નાસ્તિ-ન ભવત્યેવ, સમકાલં તયોરેકસ્ય જીવસ્યા
સંભવાત્, 'તેયા કમ્માઈં જહા ઓરાલિણ સમં તદેવ આહારગસરીરેણ વિ સમં તેયા કમ્માઈં

કાર્મણશરીર કે અભાવ મેં ઔદારિકશરીર કા હોના અસંભવ હૈ, કિન્તુ જિસકે
કાર્મણશરીર હોતા હૈ, ઉસકે ઔદારિકશરીર હોતા ઓ હૈ ઓર નહીં ઓ હોતા
-તિર્યચોં ઓર મનુષ્યોં કે હોતા હૈ, દેવ- નારકોં કે નહીં હોતા । અબ વૈક્રિય-
શરીર કે આહારક આદિ શરીરોં કે સાથ સંયોગ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જિસ જીવ કે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ, ઉસકે
આહારકશરીર હોતા હૈ ? ઓર જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ ઉસકે વૈક્રિય
શરીર હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જિસકે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઉસકે આહારકશરીર
નહીં હોતા ઓર જિસકે આહારકશરીર હોતા હૈ, ઉસકે વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા
યહ દોનોં શરીર એક સાથ એક જીવ કે નહીં હો સકતે ।

તૈજસ ઓર કાર્મણશરીરોં કી ઔદારિકશરીર કે સાથ જૈસે પ્રરૂપણા કી

શરીરતું હોતું અસંભવિત છે, પણ જેને કાર્મણશરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર હોય
છે અને નથી પણ હોતું-તિર્યચો અને મનુષ્યોને હોય છે, દેવ-નારકોને નથી હોતાં

હવે વૈક્રિયશરીરનો આહારકશરીરોની સાથેના સંયોગની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે જીવને વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેને આહારકશરીર
હોય છે ? અને જેને આહારકશરીર હોય છે તેને વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેને વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેને આહારકશરીર નથી હોતું
અને જેને આહારકશરીર હોય છે, તેને વૈક્રિયશરીર નથી હોતું, આ બન્ને શરીર એક
સાથે એક જીવના નથી હોઈ શકતા

તૈજસ અને કાર્મણશરીરની ઔદારિકશરીરની સાથે જેવી પ્રરૂપણા કરી છે, એજ
પ્રકારે વૈક્રિયશરીરની સાથે પણ પ્રરૂપણા કરવી જાઈએ. આહારકશરીરની સાથે પણ તેમની
એજ પ્રકારે પ્રરૂપણા સમજવી જોઈએ.

ચારેયઘ્વાણિ' તૈજસકાર્મણશરીરે યથા ઔદારિકેણ સમં પ્રરૂપિતે તથૈવ વૈક્રિયેણાપિ સમમ્ આહારકશરીરેણાપિ સમં તૈજસકાર્મણે શરીરે પ્રરૂપણીયે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જસ્સ ણં ંતે ! તેયગસરીરં તસ્સ કમ્મગસરીરં જસ્સ કમ્મગસરીરં તસ્સ તેયગસરીરં ?' હે ભદન્ત ! યસ્ય ચલુ જીવસ્ય તૈજસશરીરં તસ્ય કિં કાર્મણશરીરમપિ ભવતિ ? એવં યસ્ય કાર્મણશરીરં તસ્ય કિં તૈજસશરીરમપિ ભવતિ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જસ્સ તેયગસરીરં તસ્સ કમ્મગસરીરં ણિયમા અત્થિ, જસ્સ વિ કમ્મગસરીરં તસ્સ વિ તેયગસરીરં ણિયમા અત્થિ' યસ્ય તૈજસશરીરં ભવતિ તસ્ય કાર્મણશરીરમપિ નિયમાદ્ અસ્તિ, યસ્યાપિ કાર્મણશરીરં ભવતિ તસ્યાપિ તૈજસશરીરં નિયમાદસ્તિ, તૈજસકાર્મણશરીરયોઃ પરસ્પરમવિનાભાવિત્વાત્ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

અલ્પબહુત્વદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—એણિ ણં ંતે ! ઓરાલિય વેડઠ્ઠિય આહારગતેયગકમ્મગસરીરાણં દઠ્ઠદ્ધયાણ પ્પણ્ણદ્ધયાણ દઠ્ઠદ્ધપ્પણ્ણદ્ધયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા બહુઆ વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સઠ્ઠત્થોવા આહારગસરીરા દઠ્ઠદ્ધયાણ, વેડઠ્ઠિયસરીરા દઠ્ઠદ્ધયાણ અસંખેજ્જગુણા, ઓરાલિયસરીરા દઠ્ઠદ્ધયાણ અસંખેજ્જગુણા, તેયાકમ્મગસરીરા દો વિ તુલ્લા દઠ્ઠદ્ધયાણ અણંતગુણા, પ્પણ્ણદ્ધયાણ સઠ્ઠત્થોવા આહારગસરીરા પ્પણ્ણદ્ધયાણ, વેડઠ્ઠિયસરીરા પ્પણ્ણદ્ધયાણ અસંખેજ્જગુણા, ઓરાલિયસરીરા પ્પણ્ણદ્ધયાણ અસંખેજ્જગુણા, તેયગસરીરા પ્પણ્ણદ્ધયાણ અણંતગુણા, કમ્મગસરીરા પ્પણ્ણદ્ધયાણ અણંતગુણા, દઠ્ઠદ્ધપ્પણ્ણદ્ધયાણ સઠ્ઠત્થોવા હૈ, ડસી પ્રકાર વૈક્રિયશરીર કે સાથ્થ ખી પ્રરૂપણા કરની ચાહિણે । આહારકશરીર કે સાથ્થ ખી ડનકી ડસી પ્રકાર પ્રરૂપણા સમજ્ઞના ચાહિણે ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જિસ જીવ કે તૈજસશરીર હોતા હૈ ડસકે કાર્મણશરીર ખી હોતા હૈ ? જિસકે કાર્મણશરીર હોતા હૈ ડસકે તૈજસશરીર ખી હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જિસકે તૈજસશરીર હોતા હૈ, ડસકે નિયમ સે કાર્મણશરીર હોતા હૈ ઔર જિસકે કાર્મણશરીર હોતા હૈ, ડસકે નિયમ સે તૈજસશરીર હોતા હૈ । યે દોનો શરીર પરસ્પર અવિનાભાવી હૈ, સદૈવ સાથ-સાથ રહતે હૈ । સૂ. ૧૦ ॥

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે જીવને તૈજસશરીર હોય તેને કાર્મણશરીર પણ હોય છે ? જેને કાર્મણશરીર હોય છે તેને તૈજસશરીર પણ હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેને તૈજસશરીર હોય છે, તેને નિયમે કરી કાર્મણશરીર હોય છે, અને જેને કાર્મણશરીર હોય છે તેને નિયમથી તૈજસશરીર હોય છે. આ બન્ને પરસ્પર અવિનાભાવી છે, હમેશા સાથે સાથે રહે છે. ॥ સૂ. ૧૦ ॥

आहारगसरीरा दब्बट्टयाए, वेउव्वियसरीरा दब्बट्टयाए असंखेज्जगुणा,
ओरालियसरीरा दब्बट्टयाए असंखेज्जगुणा, ओरालियसरीरेहिंतो दब्ब-
ट्टयाएहिंतो आहारगसरीरा पएसट्टयाए अणंतगुणा, वेउव्वियसरीरा
पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा ओरालियसरीरा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा,
तेयाकम्मा दो वि तुल्ला दब्बट्टयाए अणंतगुणा, तेयगसरीरा पएसट्टु-
याए अणंतगुणा, एएसि षं भंते । ओरालिय वेउव्विय आहारगतेयग-
कम्मगसरीराणं जहणियाए ओगाहणाए उक्कोसियाए ओगाहणाए
जहणुक्कोसियाए ओगाहणाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा
तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा । सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स
जहणिया ओगाहणा विसेसाहिया वेउव्वियसरीरस्स जहणिया ओगा-
हणा असंखेज्जगुणा, आहारगसरीरस्स जहणिया ओगाहणा असंखेज्ज-
गुणा, उक्कोसियाए ओगाहणाए सव्वत्थोवा आहारगसरीरस्स उक्को-
सिया ओगाहणा, ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखे-
ज्जगुणा, वेउव्वियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, तेया-
कम्मगाणं दो वि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, जहणु-
क्कोसियाए ओगाहणाए सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहणिया ओगा-
हणा तेया कम्माणं दोण्ह वि तुल्ला जहणिया ओगाहणा विसेसाहिया,
वेउव्वियसरीरस्स जहणिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, आहारगसरी-
रस्स जहणियाहिंतो ओगाहणाहिंतो तस्स चच्च उक्कोसिया ओगाहणा
विसेसाहिया, ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, वेउ-
व्वियसरीरस्स षं उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, तेया कम्मगाणं
दोण्ह वि तुल्ला, उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ॥सू० ११॥

॥ पणवणाए भगवईए एगवीसइसमं पयं समत्तं ॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! औदारिकवैक्रियाद्वारकतैजसकार्मणशरीराणां द्रव्यार्थतया प्रदे-
शार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कृतराणि कृतेरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विभो-

જ્ઞાત્યતયા અનન્તગુણાનિ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાનિ આહારકશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા, વૈક્રિયશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, ઔદારિકશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેય-ગુણાનિ, ઔદારિકશરીરેભ્યો દ્રવ્યાર્થિકેભ્ય આહારકશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ, વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ, ઔદારિકશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેય-ગુણાનિ તૈજસકાર્મણાનિ દ્વયાન્યપિ તુલ્યાનિ દ્રવ્યાર્થતયા અનન્તગુણાનિ, તૈજસશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ, કાર્મણશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ, एतेषां खलु भदन्त !

સરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસં-
ખ્યાતગુણા હૅં (તૅયગસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા) તૅજસશરીર પ્રદેશોં કી
અપેક્ષા અનન્તગુણા હૅં (કમ્મગસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા) કાર્મણશરીર
પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અનન્તગુણા હૅં ।

(દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ) દ્રવ્ય ઔર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સવ્વત્થોવા આહારગસ-
રીરા દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ) સવસે કમ આહારકશરીર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે હૅં (વેઝવિવચ-
સરીરા દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) વૅક્રિયશરીર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાત-
ગુણા હૅ (ઓરાલિયસરીરા દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીર દ્રવ્ય કી
અપેક્ષા સે અસંખ્યાતગુણા ઓરાલિયસરીરેહિંતો દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅહિંતો આહારગસરીરા
પૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા) દ્રવ્ય સે ઔદારિકશરીર કી અપેક્ષા પ્રદેશ સે આહારક-
શરીર અનન્તગુણા હૅ (વેઝવિવચસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) વૅક્રિયશરીર
પ્રદેશોં સે અસંખ્યાત ગુણા હૅ (ઓરાલિયસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) ઔદા-
રિકશરીર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હૅ (તેયાકમ્મા દોવિ તુલ્લા) તૅજસ
ઔર કાર્મણ દોનોં તુલ્ય હૅં (દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા) દ્રવ્ય સે અનન્તગુણા હૅં (તૅય-

શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે (ઓરાલિયસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા)
ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે (તૅયગસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા)
તૅજસશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનન્તગણા છે (કમ્મગસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા) કાર્મ-
ણશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનન્તગણા છે.

(દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા આહારગસરીરા દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ)
બધાથી ઓછા આહારકશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી (વેઝવિવચસરીરા દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા)
વૅક્રિયશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે. (ઓરાલિયસરીરા દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા)
ઔદારિકશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા (ઓરાલિયસરીરેહિંતો દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅહિંતો આહાર-
ગસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા) દ્રવ્યથી ઔદારિકશરીરની અપેક્ષાએ પ્રદેશથી આહારકશરીર
અનન્તગણા છે (વેઝવિવચસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) વૅક્રિયશરીર પ્રદેશથી અસંખ્યાતગણા
છે (ઓરાલિયસરીરા પૅસદ્વ્યાૅ અસંખેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત-
ગણા (તેયાકમ્મા દો વિ તુલ્લા) તૅજસ અને કાર્મણ અને તુલ્ય છે (દ્વદ્વદ્વપૅસદ્વ્યાૅ અણંતગુણા)

ઔદારિકવૈક્રિયાદારકતૈજસકાર્મણશરીરાણાં જઘન્યક્રાયાસ્ત્વ અવગાહનાયામુત્કૃષ્ટાયામવગાહનાયાં જઘન્યોત્કૃષ્ટાયા સવગાહનાયાં કતરા કતરાભ્યોડલ્યા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા ઔદારિકશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના, તૈજસકાર્મણાનાં દ્વયોરપિ તુલ્યા જઘન્યા અવગાહના વિશેષાધિકા, વૈક્રિયશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસંખ્યેયગુણા, આહારકશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસંખ્યેયગુણા, ઉત્કૃષ્ટાયામવગાહનાયાં સર્વસ્તોકા આહારકશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના, ઔદારિકશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંખ્યેયગુણા, વૈક્રિય-

ગસરીરા પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા) તૈજસશરીર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અનન્તગુણા (કમ્મગસરીરા પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા) કાર્મણશરીર પ્રદેશોં સે અનન્ત ગુણા ।

(એતેસિ ણં મંતે ! ઓરાલિયવેડવિવચ આહારગતેયગકમ્મગસરીરાણં) હે ભગવન્ ! જન ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક તૈજસ ઓર કાર્મણશરીરોં સે (જહણિયાપ ઓગાહનાપ) જઘન્ય અવગાહના (ઉક્કોસિયાપ ઓગાહનાપ) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના (જહણુક્કોસિયાપ ઓગાહનાપ) જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહના સે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિલ્લસે (અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા?) અલ્પ, ઘણુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈ ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસસ જહણિયા ઓગાહના) હે ગૌતમ ! સવ સે છોટી ઔદારિકશરીર કી જઘન્ય અવગાહના હૈ (તેયાકમ્મગાણં દોણ્હ વિ તુલ્લા) તૈજસ ઓર કાર્મણ દોનોં કી તુલ્ય હૈ (જહણિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક હૈ (વેડવિવચસરીરસસ જહણિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) વૈક્રિયશરીર કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણા હૈ (આહારગસરીરસસ જહણિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) આહારકશરીર કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણા હૈ (આહાર-

દ્રવ્યથો અનન્તગણા છે (તેયગસરીરા પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા) તૈજસશરીર પ્રદેશોથી અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે (કમ્મગસરીરા પપ્પસદ્વ્યાપ અણંતગુણા) કાર્મણશરીર પ્રદેશોથી અનન્તગણા છે

(એસિ ણં મંતે ! ઓરાલિયવેડવિવચઆહારગતેયગકમ્મગસરીરાણં) હે ભગવન્ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણશરીરમા (જહણિયાપ ઓગાહનાપ) જઘન્ય અવગાહના (ઉક્કોસિયા ઓગાહનાપ) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી (જહણુક્કોસિયાપ ઓગાહનાપ) જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી (કયરે કયરે હિંતો) કેણુ કેનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા?) અલ્પ, ઘણુ, તુલ્ય, યા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસસ જહણિયા ઓગાહના) હે ગૌતમ ! બધાથી નાની ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે (તેયા કમ્મગાણં દોણ્હવિ તુલ્લા) તૈજસ અને કાર્મણ બન્નેની સરખી છે (જહણિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે (વેડવિવચસરીરસસ જહણિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે (આહારગસરીરસસ જહણિયા ઓગાહનાપ અસંખેજ્જગુણા) આહારક-

શરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંસ્ખેયગુણા, તૈજસકાર્મણયોર્દ્વયોરપિ તુલ્યા ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના અસંસ્ખેયગુણા, જઘન્યોત્કૃષ્ટાયાવગાહનાયાં સર્વસ્તોકા ઔદારિકશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના, તૈજસકાર્મણયોર્દ્વયોરપિ તુલ્યા જઘન્યા અવગાહના વિશેષાધિકા, વૈક્રિયશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસંસ્ખેયગુણા, આહારકશરીરસ્ય જઘન્યાભ્યોઽવગાહનાભ્ય સ્તસ્ય ચૈવ ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના વિશેષાધિકા, ઔદારિકશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંસ્ખેયગુણા, વૈક્રિયશરીરસ્ય

રકશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે (ઉક્કોસિયાએ ઓગાહના) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં (સવ્વત્થોવા આહારગસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના) સર્વ સે કમ આહારકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે (ઓરાલિયસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્ખેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે (વેઝવિવિયસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્ખેજ્જગુણા) વૈક્રિય-શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે (તેયાકમ્મગાણં દો વિ તુલ્લા ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંસ્ખેજ્જગુણા) તૈજસ અને કાર્મણ દોનોંની તુલ્ય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે.

(જહણ્ણુક્કોસિયાએ ઓગાહના) જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં (સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના) સર્વ સે કમ ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે (તેયાકમ્મગાણં દોહ વિ તુલ્લા જહણિયા ઓગાહના વિસે-સાહિયા) તૈજસ-કાર્મણ દોનોંની વચ્ચે જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે. (વેઝવિવિયસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના અસંસ્ખેજ્જગુણા) વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણા છે (આહારગસરીરસ્સ જહણિયાહિંતો ઓગાહના-હિંતો તસ્સ ચૈવ ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) આહારકશરીરની જઘન્ય અવગાહના સે ઉત્ત કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે (ઓરાલિયસરીરસ્સ

શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે (ઉક્કોસિયાએ ઓગાહના) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં (સવ્વત્થોવા આહારગસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના) બધાથી ઓછી આહારકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે (ઓરાલિયસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્ખેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે (વેઝવિવિયસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્ખેજ્જગુણા) વૈક્રિય-શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે તેયા કમ્મગાણં દો વિ તુલ્લા ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંસ્ખેજ્જગુણા) તૈજસ અને કાર્મણ બન્નેની સરખી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે.

(જહણ્ણુક્કોસિયાએ ઓગાહના) જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં (સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના) બધાથી ઓછી ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે (તેયા કમ્મગાણં દો વિ તુલ્લા જહણિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) તૈજસ-કાર્મણ બન્નેની બરાબર જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે (વેઝવિવિયસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના અસંસ્ખેજ્જગુણા) વૈક્રિય-શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે (આહારગસરીરસ્સ જહણિયાહિંતો ઓગાહના

સંસ્થા ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંસ્થેયગુણા, તૈજસકાર્મણ્યો દ્વયોરપિ તુલ્યા ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના અસંસ્થેયગુણા । પ્રજ્ઞાપનાયાં ભવગત્યામ્ એકવિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ટીકા—પૂર્વમ્ ઔદારિકાદિશરીરાણાં યથા યોગ્યં સંયોગદ્વારં પ્રરૂપિતમ્, સમ્પ્રતિ તેષા-
મ્ એવ દ્રવ્યપ્રદેશોભયાર્થતયાડલ્પવહુત્વાદિકં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાદ—‘એસિ ણં મંતે ! ઓરાલિય-
વેડવિવિયઆહારગતેયગકમ્મગસરીરાણં દબ્બદ્ધયાપ્પ એસદ્ધયાપ્પ દબ્બદ્ધપ્પેસદ્ધયાપ્પ કયરેકયરેહિતો
અપ્પા વા વહુગા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેષાં સંસ્થા ઔદારિકવૈક્રિયા-
હારકતૈજસકાર્મણ્યશરીરાણાં મધ્યે દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરાણિ-
કતરેભ્યોડલ્પાણિ વા વહુકાણિ વા તુલ્યાણિ વા વિશેષાધિકાણિ વા ભવન્તિ ? ભગવાનાદ-
‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્થોવા આહારગસરીરા દબ્બદ્ધયાપ્પ’ સર્વસ્તોકાણિ આહારક-

ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્થેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંસ્થાતગુણી હૈ (વેડવિવિયસરીરસ્સ ણં ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્થેજ્જગુણા) વૈક્રિય-
શરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંસ્થાતગુણી હૈ (તેયાકમ્મગાણં દોણ્હ વિ તુલ્લા ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા) તૈજસ ઓર કાર્મણ દોનોં કી બરાબર ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંસ્થાતગુણી હૈ ।

इकीसवां पद समाप्त

ટીકાર્થ—હસસે પૂર્વ ઔદારિક આદિ શરીરોં કા સંયોગદ્વાર નિરૂપિત ક્રિયા ગયા હૈ, અવ દ્રવ્ય, પ્રદેશ ઓર ઉભય કી અપેક્ષા ડન શરીરોં કે અલ્પવહુત્વ કા પ્રતિપાદન ક્રિયા જાતા હૈ,

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! इन औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस और

હિતો તત્સચેવ ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) આહારકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી તેની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે (ઓરાલિયસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્થેજ્જગુણા) ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે (વેડવિવિયસરીસ્સ ણં ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંસ્થેજ્જગુણા) વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે (તેયાકમ્મગાણં દોણ્હ વિ ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા) તૈજસ અને કાર્મણ બન્નેની સરખી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે.

એકવીસમું પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ—આનાથી પહેલાં ઔદારિક આદિ શરીરોનું સંયોગદ્વાર નિરૂપિત કરાયું છે. હવે દ્રવ્ય પ્રદેશ અને ઉભયની અપેક્ષાએ તે શરીરોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરાય છે.—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ-શરીરમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અને દ્રવ્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કાણકોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આહારકશરીર છે, કેમ

શરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા શરીરમાત્રદ્રવ્યસંખ્યયા ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેનાપિ તેષાં સહસ્રપૃથક્ત્વસ્યૈ-
 ચોપલભ્યમાનતાત્ તથાચોક્તમ્—‘ઉકોસેણ ઉ જુગવં પુહુત્તમેત્તં સહસ્સાણ’ ઉત્કૃષ્ટેન તુ યુગપત્
 સહસ્સાણાં પૃથક્ત્વમાત્રમ્’ इति, તેભ્યોઽપિ ‘વેડવ્વિયસરીરા દવ્વદ્વયાણ અસંખેજ્જગુણા’ વૈક્કિ-
 યશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા શરીરમાત્રદ્રવ્યસંખ્યયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, સર્વેષાં નૈરયિકાણાં
 સર્વેષાંચ દેવાનાં કતિપયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુબ્બવાદરવાયુકાયિકાનાં ચ વૈક્રિયશરીર-
 સંભવાત્, તેભ્યોઽપિ—‘ઓરાલિયસરીરા દવ્વદ્વયાણ અસંખેજ્જગુણા’ ઔદારિકશરીરાણિ દ્રવ્યા-
 ર્થતયા—શરીરમાત્રદ્રવ્યસંખ્યયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતિકાયિક
 દ્વિત્રિ ચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુબ્બવાનામૌદારિકશરીરસદ્ભાવાત્, પૃથિવ્યપ્તેજો-
 વાયુવનસ્પતિકાયિકશરીરાણાંચ પ્રત્યેકમસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણત્વાત્, તેભ્યોઽપિ—‘તેયા-
 કમગસરીરા દો વિ તુલ્લા દવ્વદ્વયાણ અણંતગુણા’ તૈજસકાર્મણશરીરાણિ સ્વસ્થાને પરસ્પરાવિના-
 ભાવિતાત્ દ્વયાન્યપિ તુલ્યાનિ દ્રવ્યાર્થતયા શરીરમાત્રદ્રવ્યસંખ્યયા અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ સૂક્ષ્મ-
 કર્મણશરીર મેં સે દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે, પ્રદેશાં કી અપેક્ષા દ્રવ્ય-પ્રદેશોં કી
 અપેક્ષા સે કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સઘ સે કમ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે આહારક શરીર હૈ, ક્યોંકિ આહારકશરીર ઉત્કૃષ્ટ, સંખ્યાત હોં તો મી સહસ્રપૃથક્ત્વ (દો હજાર સે નૌ હજાર તક) હી હોતે હૈં । કહા મી હૈ—એક સાથ આહારકશરીરોં કી અપેક્ષા વૈક્રિયશરીર દ્રવ્ય સે અસંખ્યાત ગુણા અધિક હોતે હૈં, ક્યોંકિ સમી નારકોં કે સમી દેવોં કે, કતિપય પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે, મનુબ્બોં કે ઓર વાદર વાયુકાયિકોં કે વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ । વૈક્રિયશરીર કી અપેક્ષા ઔદારિકશરીર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા—શરીરસંખ્યા કી દૃષ્ટિ સે અસંખ્યાત ગુણા હોતે હૈં, ક્યોંકિ ઔદારિક-શરીર પૃથ્વીકાયિકોં, અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં, વનસ્પતિકા-યિકોં, ક્ષીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઓર મનુબ્બોં કે હોતા હૈ ઓર પૃથ્વી—અપ્—તેજ, વાયુ તથા વનસ્પતિકાયિકોં મેં સે પ્રત્યેક અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રમાણ હૈં । તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર દોનોં બરાબર—બરાબર હોતે હૈં કિન્તુ ઔદારિક શરીરોં કી અપેક્ષા અનન્ત ગુણા હૈં, ક્યોંકિ સૂક્ષ્મ ઓર વાદર નિર્ગોદ

કે આહારકશરીર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હોય તો પણ સહસ્ર પૃથક્ત્વ(બે હજારથી નવહજાર સુધી)ન હોય છે.

કહ્યું પણ છે—એકીસાથે આહારકશરીર અધિકથી અધિક સહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય છે, આહારકશરીરની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીર દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે બધા નારકો, બધા દેવોના કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના, મનુબ્બો અને બાદર વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરીરની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શરીર સંખ્યાની દૃષ્ટીથી સંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે ઔદારિકશરીર પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકા-યિકો, ક્ષીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો તિર્યચો અને મનુબ્બોના હોય છે અને પૃથ્વીકાય—અપ્—તેજ—વાયુ તથા વનસ્પતિકાયિકોમાંથી પ્રત્યેક અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રમાણ છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીર બન્ને બરાબર હોય છે પણ ઔદારિકશરીરની અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે.

વાદરનિગોદજીવાનામનન્તાનાં પ્રત્યેકં તૈજસકાર્મણશરીરસદ્ધાવાત્ 'પણદૃયાણ સઘ્વત્થોવા આહારગશરીરા પણદૃયાણ' પ્રદેશાર્થતયા પ્રદેશાપેક્ષયા સર્વસ્તોકાનિ આહારકશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા ભવન્તિ સહસ્રપૃથક્કૃત્વમાત્રશરીરપ્રદેશાનામરૂપત્વાત્ તેભ્યોઽપિ—'વેઽવિચયસરીરા પણદૃયાણ અસંખેજ્જગુણા' વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, નન્તુ વૈક્રિયશરીરયોગ્યવર્ગણાભ્ય આહારકશરીરવર્ગણાયાઃ અનન્તગુણક્રાત્કર્યં વૈક્રિયશરીરાણામ્ આહારકશરીરાપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણત્વમિતિ ચેદત્રોચ્યતે—સ્તોકાભિરેવ વર્ગણાભિરાહારકશરીરસ્ય 'નિષ્પદ્યમાનત્વેન હસ્તમાત્રત્વાદતિપ્રચુરાભિર્વૈક્રિયશરીરવર્ગણાભિર્વૈક્રિયસ્ય નિષ્પદ્યમાનત્વેન ઉત્કૃષ્ટેન તરય સાતિરેકલક્ષયોજનપ્રમાણત્વાત્, આહારકશરીરાણિ અતિસ્તોકાનિ તેષાં સહસ્રપૃથક્ત્વપ્રમાણત્વાત્, વૈક્રિયશરીરાણિ તુ અસંખ્યેયશ્રેણિગતાકાશપ્રદેશાશિપ્રમાણત્વાત્

કે જીવોં કે જો કિ અનન્તાનન્ત હૈ, પ્રત્યેક કે તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર હોતે હૈં ।

પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે વિચાર કિયા જાય તો પ્રદેશોં સે આહારકશરીર સય સે કમ હૈ, ક્યોંકિ સહસ્રપૃથક્ સંખ્યા વાલે આહારકશરીરોં કે પ્રદેશ અન્ય સમી શરીરોં કે પ્રદેશોં કી અપેક્ષા કમ હી હોતે હૈં । આહારક કી અપેક્ષા વૈક્રિય-શરીર પ્રદેશોં કી દૃષ્ટિ સે મી સંખ્યાતગુણા હોતે હૈં ।

શંકા—વૈક્રિય વર્ગણાઓં કી અપેક્ષા આહારકવર્ગણા પરમાણુઓં કી અપેક્ષા સે અનન્તગુણી હોની હૈ, ફિર આહારકશરીરોં સે વૈક્રિયશરીરોં કે પ્રદેશ અસં-ખ્યાત ગુણા કેસે કહે ગયે હૈં ?

સમાધાન—આહારકશરીર કેવલ એક હાથ કા હીં હોતા હૈ, કિન્તુ વૈક્રિય-શરીર વહુત વર્ગણાઓં સે બનતા હૈ, ક્યોંકિ વૈક્રિયશરીર ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજન સે મી અધિક પ્રમાણ કા હો સકતા હૈ । ઇસકે અતિરિક્ત આહારકશરીર સંખ્યા મેં મી કમ લિર્ફ સહસ્રપૃથક્ત્વ હોતે હૈ, મગર વૈક્રિયશરીર અસંખ્યાત શ્રેણિ-ગત આકાશ પ્રદેશોં કે બગાવર હોતે હૈં । ઇસકા કારણ આહારકશરીરોં કી

કેમ કે સૂક્ષ્મ અને બાહર નિગોદના છવો કે જે અનન્તાનન્ત છે, પ્રત્યેકના તૈજસ અને કાર્મણશરીર હોય છે.

પ્રદેશોની અપેક્ષાએ વિચાર કરાય તેાં પ્રદેશોમાં આહારકશરીર બધાથી ઓછાં છે, કેમ કે સહસ્ર પૃથક્ત્વ સંખ્યાવાળા આહારકશરીરોના પ્રદેશ બીજા બધા શરીરોના પ્રદે-શોની અપેક્ષાએ ઓછાં જ હોય છે આહારકની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા હોય છે.

શંકા—વૈક્રિય વર્ગણાની અપેક્ષાએ આહારક વર્ગણા પરમાણુઓની અપેક્ષાથી અનન્તગણી હોય છે. પણ આહારકશરીરથી વૈક્રિયશરીરોના પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા કેવી રીતે કહેલાં છે ?

સમાધાન—આહારકશરીર થોડી વર્ગણાઓએ બને છે, કેમ કે આહારકશરીર કેવળ એક હોયતું જ હોય છે, પણ વૈક્રિયશરીર ઘણી વર્ગણાઓથી બને છે કેમ કે વૈક્રિય-શરીર ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનથી પણ અધિક પ્રમાણનું હોઈ શકે છે. તદુપરાન્ત આહાર-

અતિપ્રભૂતાનિ સન્તિ તસ્માદ્ આહારકશરીરેભ્યઃ પ્રદેશાર્થતયા વૈક્રિયશરીરાણિ અસંખ્યેયગુ-
ણાનિ ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘ઓરાલિયસરીરા પપ્સટ્વયાઈ અસંખેજ્જગુણા’ ઔદારિકશરીરાણિ
પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેષામસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણતયોપદ્ભ્યમાન-
ત્વાત્ તત્પ્રદેશાન્નામતિપ્રચુરાણાં સજ્ઞાવાત્ તેભ્યોઽપિ-‘તેજસસરીરા પપ્સટ્વયાઈ અણંતગુણા’
તૈજસશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ, દ્રવ્યાર્થતયાપિ તેષામૌદારિકશરીરેભ્યોઽનન્તગુણત્વાત્
તેભ્યોઽપિ-‘કર્મણસરીરા પપ્સટ્વયાઈ અણંતગુણા’ કાર્મણશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુ-
ણાનિ ભવન્તિ, કાર્મણવર્ગણાનાં તૈજસવર્ગણાભ્યઃ પરમાણ્વપેક્ષયાઽનન્તગુણત્વાત્, ‘દ્વંદ્વટ્ટપ્પ-
સટ્વયાઈ સવ્વત્થોવા આહારગસરીરા દ્વંદ્વટ્વયાઈ’ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા-દ્રવ્યપ્રદેશોભ્યાર્થા-
પેક્ષાયામ્ સર્વસ્તોકાનિ આહારકશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા ભવન્તિ, ‘વેડવિવિયસરીરા દ્વંદ્વટ્વયાઈ
અસંખેજ્જગુણા’ વૈક્રિયશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-‘ઓરાલિય-
સરીરા દ્વંદ્વટ્વયાઈ અસંખેજ્જગુણા’ ઔદારિકશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ

અપેક્ષા વૈક્રિયશરીર પ્રદેશોં કી દૃષ્ટિ સે અસંખ્યાતગુણા કહે ગઈ હૈ ।

‘उनकी अपेक्षा औदारिकशरीर प्रदेशों की दृष्टि से असंख्यात गुणा होते हैं, क्योंकि वे असंख्यात लोकाकाशों के प्रदेशों के बराबर पाये जाते हैं इस कारण उनके प्रदेश अतिप्रचुर होते हैं । उनकी अपेक्षा तजसशरीर प्रदेशों की दृष्टि से अनन्तगुणा होते हैं, क्योंकि वे द्रव्य की दृष्टि से भी औदारिक-शरीरों से अनन्तगुणा हैं । तैजसशरीरों की अपेक्षा कर्मणशरीर प्रदेशों की दृष्टि से अनन्तगुणा हैं, क्योंकि कर्मण वर्गणाएं तैजस वर्गणाओं की अपेक्षा परमाणुओं के लिहाज से अनन्तगुणित होती हैं ।’

द्रव્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ અર્થાત્ દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશ ઉભય કી અપેક્ષા દ્રવ્ય કી દૃષ્ટિ સે આહારકશરીર સબ સે કમ્ હૈ । વૈક્રિયશરીર દ્રવ્ય કી દૃષ્ટિ સે અસંખ્યાત

રકશરીર સંખ્યામા પણ અલ્પ કેવળ સહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય છે, પણ વૈક્રિયશરીર અસંખ્યાત શ્રેણિગત આકાશ પ્રદેશોના બરાબર હોય છે. એ કારણે આહારકશરીરની અપેક્ષાએ વૈક્રિય-શરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત ગણા કહેલ છે.

તેમની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશોની બરાબર મળે છે. એ કારણે તેમના પ્રદેશ અતિપ્રચુર હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ તૈજસશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનન્તગણા વધારે હોય છે, કેમ કે તેઓ દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી પણ ઔદારિક શરીરોથી અનન્તગણા છે તૈજસશરીરોની અપેક્ષાએ કાર્મણશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનન્તગણા છે, કેમ કે કાર્મણવર્ગણાઓ તૈજસ વર્ગણાઓની અપેક્ષાએ પરમાણુઓનાં લિહાજથી અનન્તગુણિત હોય છે.

‘द्रव्यार्थ-प्रदेशार्थ’ अर्थात् द्रव्य અને પ્રદેશ ઉભયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગુણિત છે. તેમની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીર દ્રવ્યતઃ અસંખ્યાતગુણિત છે કેમ કે

પ્રાગુક્તયુક્તેસ્તુલ્યત્વાત્ 'ઓરાલિયસરીરેદ્ધિતો દ્રવ્યદ્વયાપદ્ધિતો આહારગસરીરા પપ્પસદ્વયાપ અણંતગુણા' ઔદારિકશરીરેભ્યો દ્રવ્યાર્થિકેભ્ય આહારકશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ, ઔદારિકશરીરાણિ સર્વસંખ્યયાઽપિ અસંખ્યેયલોકોકાશપ્રદેશપ્રમાણાનિ ભવન્તિ, આહારકશરીરયોગ્યવર્ગણાયાં તુ એકૈકસ્યાપિ અભવ્યેભ્ય પરમાણૂનામનન્તગુણત્વાત્, તેભ્યોઽપિ 'વેડવિવિયસરીરા પપ્પસદ્વયાપ અસંખેજ્જગુણા' વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-'ઓરાલિયસરીરા પપ્પસદ્વયાપ અસંખેજ્જગુણા' ઔદારિકશરીરાણિ પ્રદેશાર્થ તયા અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તેભ્યોઽપિ-'તેયા કમ્મા દો વિ તુલ્લા દ્રવ્વદ્વયા અણંતગુણા' તૈજસકાર્મણાનિ દ્રવ્યર્થતયા અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ, અતિ પ્રચુરાનન્તસંખ્યા-યુક્તત્વાત્ સ્વસ્થાને તુ પરસ્પરં દ્વયાન્યપિ તુલ્યાનિ પરસ્પરાઽવિનાભાવિતયા એકેન વિનાઽ-પરસ્ય સ્થાતુ મશ્ક્યત્વાત્ 'તેયગસરીરા પપ્પસદ્વયાપ અણંતગુણા' તૈજસશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તદપેક્ષયા-'કમ્મગસરીરા પપ્પસદ્વયાપ અણંતગુણા' કાર્મણશરીરાણિ પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ, इत्येवं रीत्या पञ्चानामपि औदारि-

ગુણિત છે. उनकी अपेक्षा औदारिकशरीर द्रव्यतः असंख्यातगुणित हैं, क्योंकि पूर्वोक्त युक्ति यहां भी समान हैं। द्रव्यतः औदारिकशरीरों की अपेक्षा प्रदेशतः आहारकशरीर अनन्तगुणित हैं। औदारिकशरीर सब मिल कर भी असंख्यात लोकाकाश प्रदेशों के बराबर हैं, जब कि आहारकशरीर के योग्य वर्गणा में से प्रत्येक में अभव्यों से अनन्तगुणा परमाणु होते हैं। उनकी अपेक्षा भी वैक्रिय-शरीर प्रदेशार्थतया असंख्यात गुणा होते हैं। उनकी अपेक्षा औदारिकशरीर प्रदेशों की दृष्टि से असंख्यातगुणा होते हैं। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् सम-झना चाहिए। उनकी अपेक्षा तैजस और कर्मण द्रव्यतः अनन्तगुणित होते हैं, क्योंकि वे अत्यन्त प्रचुर अनन्त संख्या वाले हैं, मगर तैजस और कर्मण शरीर परस्पर में तुल्य संख्या वाले हैं, क्योंकि दोनों परस्पर अविनाभावी हैं, एक के अभाव में दूसरा नहीं रहता तैजसशरीर प्रदेशतः अनन्तगुणित होते

યુક્તિ અહીં પણ સમાન જ છે. દ્રવ્યતઃ ઔદારિકશરીરોની અપેક્ષાએ પ્રદેશતઃ આહારક-શરીર અનન્તગુણિત છે. ઔદારિકશરીર બધાં મળીને પણ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે, જ્યારે આહારકશરીરનો યોગ્ય વર્ગણામાંથી પ્રત્યેકમાં અભવ્યેથી અનન્તગણુ પરમાણુ હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ વૈક્રિયશરીર પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યાતગુણ હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે. આ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઈએ, તેમની અપેક્ષાએ તૈજસ અને કાર્મણુ દ્રવ્યતઃ અનન્તગુણિત હોય છે, કેમ કે તેઓ અત્યન્તપ્રચુર અનન્ત સંખ્યાવાળા છે. પણ તૈજસ અને કાર્મણુ-શરીર પરસ્પરમાં દુલ્લસંખ્યાવાળાં છે, કેમ કે બન્ને પરસ્પર અવિનાભાવી છે, એકના અભાવમાં બીજું નથી રહેતું તૈજસશરીર પ્રદેશતઃ અનન્તગુણિત હોય છે. આ વિષયમાં

કાદિશરીરાણાં દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા તદુભયાર્થતયા ચાલ્પબહુત્વં પ્રરૂપિતમ્, સમ્પ્રતિ જઘન્યો-
ત્કૃષ્ટોભયાત્રગાહનાવિષયકમલ્પબહુત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘एणसिं णं भंते ! ओराळियवेउव्विय-
आहारगतेयशकम्मगसरीराणं जहणियाए ओगाहणाए उक्कोसियाए ओगाहणाए जहण्णुक्को-
सियाए ओगाहणाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुका वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?’
हे भदन्त ! एतेषां खलु औदारिकवैक्रियआहारकतैजसकर्मणशरीराणां जघन्यया अवगाहन
या, उत्कृष्टया अवगाहनया, जघन्योत्कृष्टया अवगाहनया कतरा अवगाहना कतराभ्योऽव-
गाहनाभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा ओराळियसररीरस्स जहणिया ओगाहणा’ सर्वस्तोका औदारिकशरी-
रस्य जघन्या अवगाहना भवन्ति, तस्य अङ्गुलासंख्येयभागमात्रप्रमाणत्वात् ‘तेयाकम्म-
गाणं दोण्ह वि तुल्ला जहणिया ओगाहणा विसेसाहिया’ तैजसकर्मणयोर्द्वयोरपि परस्परं
तुल्या जघन्या अवगाहना भवति, किन्तु—औदारिक जघन्याऽवगाहनातो विशेषाधिका भवति,
इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए। इस की अपेक्षा कर्मणशरीर
प्रदेशतः अनन्तगुणित है।

इस प्रकार पांचों शरीरों का द्रव्य से प्रदेशों तथा द्रव्य-प्रदेशों से अल्प
बहुत्व का प्ररूपण किया गया है। अब जघन्य, उत्कृष्ट और जघन्योत्कृष्ट
अवगाहना संबंधी अल्प बहुत्व प्रतिपादित किया जाता है—

श्रीगौतमस्वाामी—हे भगवन् ! इन औदारिक, वैक्रियक, आहारक तैजस और
कर्मण शरीरों में से जघन्य अवगाहना, उत्कृष्ट अवगाहना और जघन्योत्कृष्ट
अवगाहना की दृष्टि से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?
भगवान्—हे गौतम ! सब से कम औदारिकशरीर की जघन्य अवगाहना है,
क्योंकि वह अंगुल के असंख्यातवे भाग बरोबर की होती है। तैजस और कर्म-
णशरीरों की अवगाहना परस्पर में तुल्य है मगर औदारिकशरीर की जघन्य अव-

યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ. તેની અપેક્ષાએ કાર્મણશરીર પ્રદેશતઃ અનન્તગુણિત છે.
આ પ્રકારે પાંચે શરીરોના દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી, તથા દ્રવ્ય પ્રદેશોથી અલ્પ બહુત્વનું
પ્રરૂપણ કરાયું. હવે જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહના સંબંધી અલ્પબહુત્વ
પ્રતિપાદન કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! આ ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક તૈજસ અને કાર્મણ-
શરીરોમાંથી જઘન્ય અવગાહના, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અને જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાની
દૃષ્ટિથી કેાણ કેાનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્—ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે, કેમ કે
તે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. તૈજસશરીર અને કાર્મણશરીરોની અવગાહના
પરસ્પરમાં તુલ્ય છે; પણ ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વિશેષાધિક છે. મારણા.

મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય પૂર્વશરીરાદ્ વદિર્નિર્ગતતૈજસશરીરસ્યાયામવાહલ્ય વિષ્ણુમૈરવગાહનાયાઃ પ્રરૂપણે કર્તવ્યે યસ્મિન પ્રદેશે યે ઉત્પત્સ્યન્તે સોઽપિ પ્રદેશઃ ઔદારિક-શરીરાવગાહના પ્રમિતોઽઅંગુલાસંખ્યેયભાગપ્રમાણો વ્યાપ્તો ભવતિ, અપાન્તરાઘમતિસ્તોકઞ્ચ વ્યાપ્તમ્ ભવતિ इत्येवं રીત્યા ઔદારિકજઘન્યાવગાહનાતો વિશેષાધિકા ભવતિ તતોઽપિ 'વેદુવિયસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા' વૈક્રિયશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, અંગુલાસંખ્યેયભાગસ્ય અસંખ્યેયભેદભિન્નત્વાત્ તતોઽપિ—'આદારગ-સરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા' આદારગશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસં-ખ્યેયગુણા ભવતિ, તસ્યા દેશોન હસ્તપ્રમાણત્વાત્ 'ઉક્કોસિયાઐ ઓગાહનાઐ સવ્વત્થોવા આદારગસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના' ઉત્કૃષ્ટયા અવગાહનયા—ઉત્કૃષ્ટાવગાહના પ્રરૂપણે સર્વસ્તોકાદારકશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના ભવતિ, તસ્યા હસ્તમાત્રપ્રમાણત્વાત્, તતોઽપિ—'ઓરાલિયસરીરસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંખેજ્જગુણા' ઔદારિકશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના

ગાહના સે વિશેષાધિક હૈ । મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત, જિસકા તૈજસ શરીર પૂર્વશરીર સે વાહર નિકલ ગયા હૈ, ઉસકે આયામ, વાહલ્ય ઔર વિષ્કંભ સે અવગાહના કી પ્રરૂપણા કરને પર જિસ પ્રદેશ મેં વે ઉત્પન્ન હોંગે, વહ પ્રદેશ ઔદારિકશરીર કી અવગાહના સે પ્રમિત અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ વ્યસ હોતા હૈ ઔર અત્યન્ત થોડા વીચ કા પ્રદેશ બી વ્યાપ્ત હોતા હૈ । હસ પ્રકાર ઔદારિક શરીર કી જઘન્ય અવગાહના સે વિશેષાધિક અવગાહના કહી ગઈ હૈ

ઉસકી અપેક્ષા વૈક્રિયશરીર કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણા હોતી હૈ, ક્યોંકિ અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કે અસંખ્યાત ભેદ હોતે હૈ । વૈક્રિય-શરીર કી જઘન્ય અવગાહના કી અપેક્ષા આદારકશરીર કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણિત હોતી હૈ, ક્યોંકિ વહ કુછ કમ એક હાથ કી હોતી હૈ ।

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના મેં સબ સે કમ આદારકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હોતી હૈ ક્યોંકિ વહ એક હાથ કી હી હોતી હૈ । ઉસકી અપેક્ષા ઔદારિકશરીર

ન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત, જેનું તૈજસશરીર પૂર્વશરીરથી બહાર નિકળી ગયું છે, તેના આયામ, વાહલ્ય અને વિષ્કંભથી અવગાહનની પ્રરૂપણા કરતાં જે પ્રદેશમાં તેઓ ઉત્પન્ન થશે, તે પ્રદેશ ઔદારિકશરીરની અવગાહનાથી પ્રમિત અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવ્યાપ્ત થાય છે અને અત્યન્ત થોડો વચ્ચેનો પ્રદેશ પણ વ્યાપ્ત બને છે. જે પ્રકારે ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વિશેષાધિક અવગાહના કહેલી છે. તેની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી હોય છે, કેમ કે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગના અસંખ્યાત ભેદ છે. વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ આદારકશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી હોય છે, કેમ કે, તે કાંઈક ઓછા એક હાથની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં બધાથી ઓછા આદારકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હોય છે,

સંખ્યેયગુણા ભવતિ તસ્યાઃ સાતિરેકયોજનસદસપ્રમાણત્વાત્, તતોઽપિ-‘વેડવિવસરીરસ્સ ઉકોસિયા ઓગાહના સંખેજગુણા’ વૈક્રિયશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંખ્યેયગુણા ભવતિ, તસ્યાઃ સાતિરેકલક્ષયોજન પ્રમાણત્વાત્, ‘તેયાકસ્મગાણં દો વિ તુલ્લા ઉકોસિયા ઓગાહના અસંખેજગુણા’ તૈજસકાર્મણયોરુત્કૃષ્ટાવગાહના પરસ્પરં દ્વયોરપિ તુલ્યા કિન્તુ-વૈક્રિયશરીરો ત્કૃષ્ટાવગાહનાતોઽસંખ્યેયગુણા ભવતિ, તસ્યાશ્ચતુર્દશ રજ્જૂસ્વરૂપત્વાત્, ‘જહણુકોસિયાપ્ ઓગાહનાપ્ સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના’ જઘન્યે ત્કૃષ્ટયા અવગાહનયા સર્વસ્તોકા ઔદારિકશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના ભવતિ ‘તેયાકસ્મગાણં દોણ્હ વિ તુલ્લા જહણિયા ઓગાહના વિસેસાદિયા’ તૈજપદ્માર્મણયોર્દ્વયોરપિ સ્વસ્થાને તુલ્યા અવગાહના ભવતિ ઔદારિકશરીરાપેક્ષયા તુ જઘન્યા અવગાહના વિશેષાધિકા ભવતિ તતોઽપિ-‘વેડવિવસરીરસ્સ જહણિયા ઓગાહના અસંખેજગુણા’ વૈક્રિયશરીરસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસંખ્યેયગુણા ભવતિ, ‘આહારગમરીરસ્સ જહણિયાદિતો ઓગાહનાદિતો તસ્સચેવ ઉકોસિયા

કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી હૈ, ક્યોંકિ વહ કુછ અધિક ૧૦૦૦ એક હજાર યોજન કી હોતી હૈ । ઔદારિકશરીર કી અવગાહના કી અપેક્ષા વૈક્રિયશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી હોતી હૈ, ક્યોંકિ ઉસકા પ્રમાણ કિંચિત્ અધિક એક લાખ યોજન કા હૈ । તૈજસ ઔર કાર્મણશરીર કી અવગાહના પરસ્પર મેં તુલ્ય હૈ કિન્તુ વૈક્રિયશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણી હૈ, ક્યોંકિ ઉસકા પ્રમાણ ચૌદહરાજૂ કા હૈ ।

જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહના કા વિચાર કિયા જાય તો સવ સે કમ ઔદારિક શરીર કી જઘન્ય અવગાહના હોતી હૈ । તૈજસ ઔર કાર્મણશરીર કી જઘન્ય અવગાહના આપસ મેં બરાબર હૈ, પરન્તુ ઔદારિક શરીર કી જઘન્ય અવગાહના કી અપેક્ષા વિશેષાધિક હૈ । તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર કી જઘન્ય અવગાહના સે વૈક્રિયશરીર કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી હૈ આહારકશરીર કી જઘન્ય

કેમ કે તે એક હાથની જ હોય છે તેની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે, કેમ કે તે કાંઈક અધિક એક હજાર યોજનની હોય છે. ઔદારિકશરીરની અવગાહનાની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી હોય છે. કેમ કે તેનું પ્રમાણ કાંઈક અધિક એક એક લાખ યોજનનું છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની અવગાહના પરસ્પરમાં તુલ્ય છે પણ વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી અસંખ્યાતગુણી છે, કેમ કે તેનું પ્રમાણ ચૌદ રાજૂનું છે.

જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાનો વિચાર કરાયતો બધાથી ઓછી ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના હોય છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની જઘન્ય અવગાહના અદરોઅંદર સરખી છે, પરન્તુ ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી

ઓગાહના વિશેષાદિયા' આહારકશરીરસ્ય જઘન્યાભ્યોઽવગાહનાભ્ય સ્તસ્યૈવ ચાહારકશરી-
સ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના વિશેષાધિકા ભવતિ, દેશેનસમધિકૃત્વાત્ તતોઽપિ-‘ઓરાલિયસરી-
રસસ ઉકોસિયા ઓગાહના સંસ્થેજ્જગુણા’ ઔદારિકશરીરસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંસ્થેયગુણા
ભવતિ, તદપેક્ષયા-‘વેડ વિગ્રયસરીરસસ ણં ઉકોસિયા ઓગાહના સંસ્થેજ્જગુણા’ વૈક્રિયશરીરસ્ય
સ્થલ ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના સંસ્થેયગુણા ભવતિ‘તેયાકમ્મગાણં દોષ્ઠ વિ તુરલા ઉકોસિયા ઓગા-
હના અસંસ્થિજ્જગુણા’ તૈજસકાર્મણયોર્દ્વયોરપિ તુલ્યા અવગાહના સ્વસ્થાને ભવતિ, વૈક્રિય શરીરા-
પેક્ષયાનુ તયોરુત્કૃષ્ટા અવગાહના અસંસ્થેયગુણા ભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તૈરુપપાદિતત્વાત્ ॥૨૧॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-

राजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-दासीलाल-व्रतिविरचितायां

श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनिव्याख्यायां व्याख्यायां

मेकविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥२१॥

અવગાહના કી અપેક્ષા ઉસી કી અર્થાત્ આહારકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
વિશેષાધિક હૈ । ઉસકી અપેક્ષા ઔદારિકશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંસ્થાત
ગુણી અધિક હૈ । ઉસકી અપેક્ષા વૈક્રિયશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંસ્થાત ગુણા
અધિક હૈ । તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આપસમેં તુલ્ય હૈ કિન્તુ
વૈક્રિયશરીર કી અપેક્ષા અસંસ્થાતગુણી હોતી હૈ । યુક્તિ પહેલે કહી જાચુકી હૈ ।

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર કે પ્રમેયબોધિનીવ્યાખ્યા મેં

દ્વન્વીસવાં પદ સમાપ્ત । ૨૧॥

છે. આહારકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ તેની અર્થાત્ આહારકશરીરની ઉત્કૃ-
ષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે. તેની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી
અધિક છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આપસમાં તુલ્ય છે કિન્તુ વૈક્રિ-
યશરીરની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી હોય છે. યુક્તિ તો પહેલાં કહેવાઈ ગયેલી છે.

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ મહારાજ વિરચિત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની
પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યામાં એકવીસમું પદ સમાપ્ત ॥૨૧॥

